

ՀՐԱՏԱՐԱԿ ՈՒԹԻՒՆ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

ՊԱՏՄԱԳԻՐԻՔ ՀԱՅՈՑ

Ի ԼՈՅՍ ԱԺԵԱԼ

ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

Ի ՁԵՌՆ

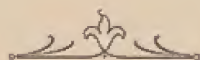
Գ. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆ, ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՑ, ՍՏ. ԿԱՆԱՅԵԱՆՑ, Մ. ԱԲԵՂԵԱՆ,
Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ԵՒ ԱՅԼՈՑ

ԸՆԴ ՎԵՐԱԿԱՑՈՒԹԵԱՄԲ

Ս Տ. Մ Ա Լ Խ Ա Ս Ե Ա Ն Ց

ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԷ՝ ՎԻՐՔ ԱՎԱԶԻՆ.

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱՆ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ—ՏՓՂԻՍ.

ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ

Մ. ԱՐԵՂԵԱՆ ԵՒ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ.

ԺԱՄԽԻԺ ՏԵԱՌՆ ՍՈՒՔԻԱՍԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՊԱՐԶԵԱՆՑ.

Տ Փ Ղ Ի Ս

ԱՐԱԳԱՏԻՊ ՄԼԱՅԱԿԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ

ՊՈԽԿԻՆԵԱՆ ՓՈՂՈՑ, Տ.

1913,

ՀԵՆՐ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

I.

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱԳԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՁԵՌԱ-ԳԻՐՆԵՐԸ.

1. Առաջին սպագիր, Ամսերդամ, 1695 ր.==է: 2. Երկրորդ սպագիր, Լոնդոն, 1736 ր.—ւ: Թոմաս Վանմեդեյն բաղդասաժ ընթերցուածները==ւ¹: Երրորդ սպագիր, Վենեսիկ, 1752 ր.
3. Չորրորդ սպագիր, Վենեսիկ, 1827: Հինգերորդ սպագիր, հայ-ժրանս. հրատ., Վենեսիկ 1841: Վեցերորդ սպագիր, հայ-ժրանս., Պարիզ 1345. Եօթներորդ սպագիր, Վենեսիկ, 1849: Վեցերորդ «վեց անբերի օրինակներ» բաղդասութիւնը: 4. Ութերորդ սպ., Վենեսիկ, 1865: Իններորդ սպ., Թիֆլիս, 1881 ր.==Վ: 5. Տասներորդ սպ., Վենեսիկ 1881 ր.==x: Տասնութերորդ սպ., Թիֆլիս, 1910 ր.: 6. Տպագիրների նշանակութիւնը ձեռագրական տեսակէտից: 7. Կարենեանցի բաղդասութիւնները երկու ձեռագրի, Թիֆլիս, 1898 ր.: Երկրորդ ձեռագիրը==կ²: Կ. Մառի եւ Գ. Տ.-Մկրչեանի բաղդասութիւնը:
8. Խարենացու օրինակների երկու մեծ խմբեր. Ա==Ամսերդամի օրինակի խումբ. Տ==Վենեսիկի, սովորական Տպագրի խումբ: 9. Խ==Խառնուրդ խմբի օրինակներ:
10. Ա խմբի ձեռագիրներ: a 2-ր: 11. b 2-ր: 12. c 2-ր: 13. d 2-ր:
14. e. 2-ր: 15. f 2-ր: 16. Լայպցիգի 2-ր==լ: 17. Ա խմբի ուրիշ օրինակներ: 18. Ց խմբի ձեռագիրներ: n 2-ր: 19. o 2-ր: 20. p 2-ր:
21. q 2-ր. 22. r 2-ր: 23. s 2-ր: 24. Տ խմբի ուրիշ օրինակներ:
25. Խ. խմբի ձեռագիրներ: g 2-ր: 26. h 2-ր: 27. i 2-ր: 28. k 2-ր:
29. լ նմազոյն 2-ր, Խ խմբի օրինակների մայրը: 30. m 2-ր. 31. կ¹ 2-ր:
32. y 2-ր: 33. Աղբամարի 2-ր==լ. 34. Խ խմբին պատկանող ուրիշ օրինակներ: Պետերբուրգի 2-ր==z. 35. Խ խմբի 2-ների ծագումը: 36. Վենեսիկի այժմեան հինգ 2-ները: 37. Վենեսիկի բաղդասուած օրինակները, երկուսն՝ Ա խմբի, մէկը՝ Խ խմբի: 1849-ի սպագրի մէջ յիշուած երեք, եւ յետագայում ձեռք բերուած երկու 2-ները: 38. Վենեսիկի այժմեան հինգ 2-ների ո՛ր խմբին պատկանելը: 39. Երկրորդական խմբակցութիւններ: Խմբակցութեան փորձեր: 40. Ա խմբի 2-ների երկրորդական խմբակցութեան պատկեր: 41. Տ խմբի 2-ների երկրորդական խմբակցութիւն:
42. Բոլոր օրինակների խմբակցութեան ընդհանուր պատկերը: 43. Ա եւ Տ խմբերի ծագման խնդիրը: Յովհաննէս կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը: 44. Ուրիշ 2-ներ: 45. Մեր համեմատութեան եղանակն եւ ուրիշ համեմատումներ:

ՏՊԸԳԻՐՆԵՐ ԵՒ ՏՊԸԳՐՈՒՄԺ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԺՆԵՐ

1. Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան առաջին տպագրութիւնն եղել է Ամատերգամում 1695 թուին: Այս հրատարակութիւնն ունի հետեւեալ ճակատը. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան յօրինեցեալ ի Մովսիսէ Խորենացույ յեռամեծ վարդապետէ և յոգնեալստ Բերթողահօրէ, ի խնդրոյ Պայազատապետի Սահակայ Բագրատունույ... ի լոյս ածեալ տպիւք և ծախիւք Թօմայ Վանանդեցույ, վեհափայլի եպիսկոպոսի և բազմաջան վարդապետի: Ի հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի Տեառն Նահապետի ամենայն Հայոց կաթուղիկոսի: Յամի մարզեղութեան բանին 1695, Յոսմաէլօղամի»:

Յառաջաբանից, որ կոչւում է «Առ ամենայն ընթերցողս Հայաստանեայց», կարևոր եմ համարում դնել հետեւեալը. «Քաջափաթից և հմտագունից հարց և եղբարց ուսումնասիրաց բացայայտութիւն սակաւուք սակս առաջի կացելոյ զրոյս առնս մեծի Մօսէսի Խորենացույ, զորոյ զգտանելն ամենայն ուրեք սուղ և պակաս... ուստի և իմ նայելով յայսպիսի աղէտ անբերելի բարւոք վարկայ տպագրել թուովք նուազիւք, վասն անձեռնառու գոլոյ տեղւոյս... Ուստի ես անպիտան... Թօմաս ծառայ ծառայից Աստուծոյ, ի վայելուչ քաղաքէ Վանանդու Գողթնեաց, ձեռնամուխ եղեալ տպեցի զգեղեցկաշար պատմութիւնս»:

Յառաջաբանի վերջում կայ հետեւեալ ոտանաւորը.

«Ընծայէ ծաղիկ բերկրութեան
Ճանկալի ազգին Արամեան
Եռամեծն Վանանդեան
Թօմաս Նուրիջանեան:
Սորին մօրեղբօր որդի
Ես Մատթէոս շարեցի»:

Անվերնագիր մի վերջաբանի մէջ տպուած է: «Ես... Թօմաս եպիսկոպոս, ի գաւառէ Գողթնեաց ի մասնէ Վանանդու, տպագրական հոգմաւարութեամբ անցի ի կալուածս Եւրօպէու, և մեծաջան աշխատութեամբ փութացայ ժամանել ի գեղեցկադիր... քաղաքն յԱմատերգամ, առ ի յօրինել և հոգալ զբուն գործիսն տպագրութեան և զտախտական պղնձեաց վասն փորագրելոյ զղիրս համայնց գաւառաց, զորս երկամբք բազմօք և յոգնակի ծախիւք կատարեցաք ընդ Մատթէոսի, որ է որդի եղբօր մօր իմոյ, զոր նախ յղեցի ի նոյն քաղաք, սակս պատրաստելոյ զպարագայս առաջիկայ գործոց մերոց, և զկնի կազմելոյ և յօրինելոյ զոր պարան էր և պատեն, հաճեցայ տպել զՎիպագրութիւն բազմերախտի առն Մօսիսի Բերթողահօրն, իբր առաջին պտուղ երախտեաց՝ իմոց աշխատութեանց, և իմովք ծախիւք... Եթէ գտանիցի ի սմա սխալումն ինչ, ներել մաղթեմ. զի ոչ հաւանութեամբ մերով եղան այնո-

քիկ, այլ յօրինակէն լեալ ընկալլիք. դի զմի՝ միայն ունէաք օրինակ, եւ այն նօտր զրով կս. վասն որոյ կարեկցութեան սիրով հայցեմ ներել մեզ... Նաև յիշել մաղթեմ զհարազատ և զձեռնասուն գործակալս իմ զՄատթէոս ղկատարեալ հմուտն յարուեստ տպագրութեան, որ է որդի եղբօր մօր իմոյ, և ղեղբօր որդի իմ ղՂուկաս ֆիլիսօֆա, որ է վարժ պանաղան լեզուաց»:

Այս հրատարակութիւնը, ինչպէս մէջ բերած հատուածից երևում է, կատարուել է մի նոտրագիր օրինակից, որի թուականը չի յիշատակում: Հրատարակիչը յայտնում է, թէ իր կողմից փոփոխութիւն չէ մտցրել բնագրի մէջ. և մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնը ուրիշ օրինակների հետ՝ ցոյց է տալիս, որ Խորենացու անգրանիկ տպագրութիւնը, որ և մեր հին պատմագիրների տպագրութեան մէջ անգրանիկն է՝ եղել է ճշտութեամբ: Յատուկ անունների մէջ սակայն, ինչպէս երևում է, երբեմն չէ հետևած ձեռագրին. Տաշխոս, Լիչիանոս, Զիչիլիա, Զէլէնտինոս, Եֆեսոս, Կեֆաղիոն, Հեֆեստոս, Դիօկեցիանոս, Սամիրամ կայն ձեւերն անշուշտ ձեռագրից չեն ծագում: Բացի այդ՝ պէտք է կարծել, որ տպագրողը որոշ փոփոխութիւններ մտցրել է նաև գլխակարգութիւնների մէջ: Ա. գրքի Ա. գլուխը, որ վերնագիր ունի «Մովսէս Խորենացի իսահակայ Բագրատունւոյ խնգալ», գլխակարգութիւնից դուրս է ձգած: Բ. գլուխը վերնագիր ունի՝ «Հատոր առաջին Պրակ ա. 1»։ Գ. գլխի համար դրած է «Պրակ բ. 2», և այսպէս շարունակաբար: Նոյն ձևով «Պրակ ա. 1, Պրակ բ. 2» կայն, վերնագիրներն ունին նաև Բ. և Դ. գրքերի գլուխները:

Ամբողջ գիրքը չունի գլխակարգութեան ցանկերը. միայն գրքի վերջում, անվերնագիր յիշատակարանից առաջ, դրուած է, երևի, արտագրողի յօրինած, մի այրբնական «Համառօտ ցանկ և ցուցակ իրաց գլխաւորաց, որք պարունակին յայսմ գրքոյ Պատմութեան: Թիւքն ցանկոջս զթղթահամօրն ցուցանեն»:

Ամեն մի հատորի սկզբում կան մի մի խորհրդաւոր պատկերներ, որոնք ձեռագրից չեն ծագում հաւաստեալ. բայց կան ձեռագիրներ, որոնք նոյն տեղում ունին պատկերներ: Գրքի նկարագրի համար կարևոր է յիշատակել և այն, որ հակառակ յետոյ յաջորդ թերթի առաջին երեսին կայ քսան տող ութ վանկանի ոտանաւոր Մ. Խորենացու և իր Պատմութեան վրայ, «Թորդոմազնեայս այր պատուական» կայն: Նոյնպիսի ոտանաւորներ կան նաև Բ. հատորի սկզբում (12 տող) և վերջում (10 տող) և Դ. հատորի վերջում: Այս ոտանաւորները, բացի առաջինից, կարող են և հրատարակչինը չլինել, այլ ձեռագրից ծագած լինել թեթև փոփոխութիւններով: Վերջին ոտանաւորի համար հաստատ կարելի է ասել, որ ձեռագրից է ծագում, քանի որ նոյնը անփոփոխ եղել է և Կարենեանի ունեցած երկրորդ ձեռագրի մէջ (տես ներքև § 7): Այդ ոտանաւորն է—

«Երբեակ հասածք սոյն մատենի վիպագրութեան
է Մովսիսի Խորենացւոյ գերալրական,
Յորս և պատմէ զգործոց քաջաց մեր նախնական
առ ի նոյն սերունդք զարմից Յաբեթական:

Որք տէրութեամբ բնկին Հայկայ զաշխարհս կալան,
մինչև ց'Արշակ արքայ հոօր Պարթևական.

Որդի ըզհայր փոխանակեալ հետևական,
բարեբախտեալ թողին զանուն յաղթողական»:

Այս առաջին տպագրութիւնը ներկայ հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած է և տառով:

2. Երկրորդ տպագրութիւնն եղել է Վիստոն եղբայրների ձեռով 1736 թուին Լոնդոնում: Վերնագիրն է՝ «Մովսիսի Պորենացու պատմութիւն և աշխարհագրութիւն»: Պատմութիւնից յետոյ տպուած է. «Աշխարհացոյց Մովսիսի Պորենացու» և ապա, իբրև յաւելուած, «Թուղթ Կորնթացոց առ Պօղոս առաքեալն»: Երեքն ևս հայերէն բնագրի հետ զոյգ թացեոց առ Պօղոս առաքեալն»: Երեքն ևս հայերէն բնագրի հետ զոյգ թացեոց առ Պօղոս առաքեալն»:

Հայոց պատմութեան այս հրատարակութիւնն արատապութիւն է Ամատերդամի տպագրից, որն այս երկրորդ հրատարակիչները սխալաշատ են համարում, մէկ՝ նրա համար, որ խօսքի կաղմութիւնը յաճախ այնպիսի է, որ անհեթեթիւններ է առաջ բերում, մէկէլ՝ որ արևելագէտ Լա-Կրոզը հաղորդել է նրանց, թէ ինքը բնագիրը բաղդատելով Լայպցիգի գրադարանում գտնուած մի ձեռագրի հետ՝ մի քանի տարբեր ընթերցումներ է գտել: Հրատարակիչները սակայն չեն կարողացել Լա-Կրոզի նկատողութիւններն աչքի առաջ ունենալ և ոչ Լայպցիգի օրինակի տարբեր ընթերցումները ձեռք բերել: Այս պակասութիւնը լրացրել է մասամբ Շրեոգերը, հաղորդելով նրանց շատ ուղղումներ, որ թոճառ Վանանդեցին, իւր Պորենացու հրատարակութիւնից յետոյ, արել է մասամբ, ինչպէս կարծում են, իբրև ենթագրութիւններ, մասամբ օգտուելով մի ուրիշ ձեռագրից:

Թոճառ եպիսկոպոսի նշանակած ընթերցումներն անս այս երկրորդ հրատարակիչները մէջ են բերում, իբրև ծանօթութիւն դնելով տակին, կամ թէ այդ ընթերցումներից օգտուած են բնագիրն ուղղելու համար, և այն ժամանակ Ամատերդամի տպագրի ընթերցումները դնում են իբրև ծանօթութիւն: Զեռագրական տարբեր ընթերցումները հասնում են մինչև Բ. Գրքի Զն, մեր այս հրատարակութեամբ ԶԹ. զլուսը, իսկ Գ. Գրքից ընթերցումներ կան միայն ԿԲ (և՛ վարդապետան, յինքն» կայն) գլխի համար:

Երկրորդ տպագրութիւնը մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած է և տառով, իսկ թոճառ Վանանդեցու ձեռագրական ընթերցումները ա՛ ձեռով:

Երրորդ տպագրութիւնն եղել է Վենետիկում 1752 թ.: Այս հրատարակութիւնը մեր ձեռը չի ընկած. ըստ Միաբան Գ.Տ. Մկրտչեանի (Հայկականը, Վաղարշապատ 1894 եր. 41, նոյն և 1894 թ. «Արարատի» մէջ) արտատպութիւն է 1695 թուի առաջին տպագրութեան: Հ. Ա. Ղազիկեանի «Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան» զրբից կարևոր ենք համարում դնել հետևալը: Գրքի վերնագիրն է. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան յօրինեալ ի Մովսիսէ Պորենացոյ Յեռամեծ Վարդապետէ, և Յովնեալստ

Քերթոզհօրէ. Ի խնդրոյ Պայազատապետի Սահակայ Բագրատունոյ, Տալազրեցեալ երկաթրութեամբ Սարգսի վարդապետի և Արքեպիսկոպոսի Կոստանդնուպօլսեցւոյ... Յամի տեառն 1752, ի մայիսի 12: Ի Վէնէտիկ... Յառաջաբանի մէջ ասուած է «...Կամեցաք ի միասին տալի և զհամառօտ Աշխարհացոյցն՝ արարեալ... Մովսիսի Խորենացւոյ... եւ յաղագս չունելոյ մեր աստ զձեռագիր զաղափար, միայն ի Յամանեւթօղամ՝ տալազրեցելոյն օրինակեցաք...»:

3. Զորրորդ տալազրութիւնն եղել է Վենետիկում 1827 թուին, «Մովսէսի Խորենացւոյ պատմութիւն Հայոց» վերնագրով: Սա Միթարեան փոքրագիր տալազրութիւն է, պատկերազարդ ճակատով: Ազդից իմանում ենք, որ տալազրութիւնը կատարուել է չորս Զ-րի բաղդատութեամբ (ԶԾԲ, ՌՃԻ, ՌՃԼԲ Թ. և մինը անթուական), հետեւելով «բազմաց» ընթերցուածներին: Սակայն երբեմն, երբ աղաւաղութեան կասկած է եղել կամ Զ-ները երկպառակ են եղել՝ հրատարակիչներն հետեւել են ընտրութեամբ մի կամ երկու Զ-րի, միւսների ընթերցուածներից կարեորներն ու պիտանիները զետեղելով զրքի վերջում. (Այլ ընթերցուածք, եր. 557—565): Այս տալազրութիւնը ուշ հասնելով մեր ձեռքը՝ հնար չունեցանք բաղդատելու միւս տալազրութիւնների հետ և նրա մասին հաշիւ տալու:

Հինգերորդ տալազրութիւն, հայ բնագիրը և Փրանս. թարգմ. Ֆլորիվալ. Վենետիկ 1841 թուին:

Վեցերորդ տալազրութիւն Ֆլորիվալ երկր. անգամ. Պարիզ 1845: Եօթներորդ տալազրութիւնն եղել է դարձեալ Վենետիկում 1843 թուին, «Արքոյ հօրն մերոյ Մովսէսի Խորենացւոյ Մատենագրութիւնք» ընդհանուր վերնագրի տակ, որի մէջ մասնում են՝ Պատմութիւն Հայոց, Թուղթք, Պատմութիւն Հոփսիմեանց և ճառք, Յաղագս Պիտոյից և Աշխարհացոյց: «Զեկուցումից» բերում ենք մեզ կարեորը. «Պատմութեանն Հայոց օրինակք անթերի վեց էին, և հատուածք այլ և այլ ի ճառերտիր», և թուական զրութեան նոցին ԶԾԲ. ՌՃԹ. ԹՃԻ. ՌՃԼԲ», ուրեմն փրկիչի 1303, 1660, 1671 և 1683 թուականները: Մինչդեռ Աշխարհացոյցի համար յայտնած է, թէ «ի համեմատութենէ վեցից զըշագիւր օրինակացս ընտրեալ զհարադատ ընթերցուածսն ուր բազումք միարանէին և կամ ընտիրքն և հինք, զայլս ի կարեորաց խնամով ի ստորեւ ամփոփեցաք», — Հայոց պատմութեան համար ոչինչ չկայ ասած: Մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնից երևում է, որ հետեւել են ընդհանրապէս մի ձեռագրի, բայց և, ինչպէս կարծում եմ, երբեմն լռելեայն ուղղումներ են մտցրել ուրիշ օրինակներից:

Այս տալազրութիւնն այն մեծ առաւելութիւնն ունի, որ միւս օրինակների տարրեր ընթերցուածները—ոչ բոլորը, այլ կարեոր համարուածները—ներքնում զրուած են իբրեւ ծանօթութիւն անորոշ ձևերով՝ «մի օրինակ, երկու օրինակ, այլք, այլ օրինակ, ամենայն օրինակք» ևն: Մեր այս հրատարակութեան մէջ մեծ մասամբ առնուած են այդ ընթերցուածները ծանօթութիւնների մէջ վ, վ², վ³, վվ, ձևերով, որ նշանակում են՝ Վենետիկի մի օրինակ, երկու օրինակ, ... բոլոր օրինակները:

Տաշեանը յիշում է մի տպագրութիւն ևս Վենետիկում 1849 թ.(?)։ Այս տպագրութիւնը մենք չենք տեսած։ Ազդիկեանը չունի։

4. Ութերորդ տպագրութիւնը եղել է դարձեալ Վենետիկում 1865 թուին։ Դա նոյն տեղի 1843 թ. «Մատենագրութիւնք»-ի անփոփոխ արտատպութիւն է, «Ջեկուցումով» և ծանօթութիւններով հանդերձ։

Վենետիկի այս հրատարակութիւնից արտատպուած է Հայոց Պատմութեան իններորդ տպագրութիւնը Թիֆլիսում 1881 թուականին, առանց ընթերցուածների։ Այս վերջին տպագրութիւնը, իբրև իր ժամանակին մի մատչելի հրատարակութիւն, ձեռի տակ ենք ունեցել մեր կատարած համեմատութիւնների ժամանակ։ Մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ դա նշանակուած է Վ. տառով, իբրև Վենետիկի տպագիր, որ և Խորենացու Հայոց Պատմութեան ամենից շատ տարածուած ու յայտնի օրինակն է, մի քանի անգամ տպագրուած լինելով Վենետիկում և Թիֆլիսում։

5. Տասներորդ տպագրութիւնն եղել է Վենետիկում 1881 թ.։ Այս փոքրագիր հրատարակութեան առաջին երեսին դրած է նոյն տեղի 1827 թ. փոքրագիր տպագրի ճակատը պատկերով հանդերձ. սակայն այս տպագրութիւնն անփոփոխ արտատպութիւն չէ նախորդ տպագիրներից։ Յառաջաբանից դնում ենք կարևորը. «Այս և եթէ է խտրել ընդ այս հրատարակութիւն և ընդ առաջինն, զի յայսմ՝ առաջնորդ կալար այլ իմն օրինակ ձեռագրի, կամ լաւ ևս ասացից՝ ուրեք ուրեք փոփոխութիւնս մուծաք ըստ այլում օրինակի, որ ընտրելազոյն ևս թուեցաւ մեզ»։ Մեր արած մանրամասն համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, որ այս հրատարակութիւնը, որ մեր ծանօթութիւնների մէջ նշանակած է x տառով, իսկապէս Վենետիկի սովորական տպագիրն է, միայն տեղ տեղ բնագրի մէջ մտցրած են ուրիշ ձեռագրի ընթերցուածներ։

Տաշեանն ունի մի տպագրութիւն Վենետ. 1880. թւում է տպագրական վրիպակ, փոխանակ 1881։

Տասնութեկերորդ տպագրութիւնն եղել է Թիֆլիսում 1910 թ. սա արտատպութիւն է նոյն տեղի 1881 թուականի տպագրի։

6. Խորենացու Հայոց Պատմութեան մեզ ծանօթ տպագրութիւնները վերեւում դրած տասնութեկն են։ Դրանց նշանակութիւնը ձեռագրական տեսակէտից, չհաշուած իբրև ծանօթութիւն գրուած ընթերցուածները՝ շատ մեծ չէ. հրատարակիչները մեծ մասամբ արտատպիւ են կամ Ամստերդամի (t), կամ Վենետիկի (վ) տպ.։ Վենետիկի 1849 (?) թ. տպագրութեան համար միայն չենք կարող այդ հաստատ տեսել։ Այս հրատարակութիւնների մէջ սակայն կան վեց ձեռագրի ընթերցուածներ, մի ձեռագրինը (տ)՝ Լոնդոնի տպագրութեան մէջ, միւս հնգինը Վենետիկի 1843 թ. (նոյն և 1865 թ.) տպագրի մէջ, այս վերջինների մէջ պիտի հաշուել և Վենետիկի 1881 թ. հրատարակութեան մէջ կատարած ուղղումներն «ըստ այլում օրինակի»։ Բոլոր տպագիրներն իրենց ընթերցուածներով ուրեմն ունին ութ ձեռագրի նշանակութիւն։

7. Բացի վերոյիշեալներէց մեր այս հրատարակութեան համար ի նկատի ենք ունեցել նաև ուրիշ երկու ձեռագրի ընթերցութենքը, որ հրատարակուած են Թիֆլիսում 1858 թուին. «Բաղդատութիւն Պատմութեան Մովսիսի Խորենացոյ տաղաբեւոյն ի Վենետիկ ընդ երկուց ձեռագրաց. երկասիրութիւն Յակովբայ վարժապետի Կարենեանց»։ Այս բաղդատութիւնը եղել է Վենետիկի 1843 թ. տաղաբի հետ, ուրեմն սովորական (Վ.) օրինակի հետ։

Այդ ձեռագիրներէց երկրորդը յայտնի չէ թէ այժմ որտեղ է, նոյնպէս յայտնի չէր և առաջին ձեռագրի որտեղ լինելը. բայց այս աշխատութիւնն արդէն պատրաստ էր, որ Ստ. Կանայեանից ստացայ Արգար Յովհաննիսեանի մի ձեռագիրը, որ պիտի տրուէր էջմիածնի գրադարանին, և յայտնուեց որ այդ ձեռագիրը Կարենեանցի բաղդատած առաջին ձեռագիրն է, որ մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւններէ մէջ նշանակուած է Կ՝ ձեռով։ Որովհետև այս ձեռագիրն այժմ յայտնի է, ուստի այստեղ այլ ևս չեմ դնում Կարենեանցի նկարագիրը. դրա նկարագիրը կը արուի ձեռագիրներէ շարքի մէջ։

Երկրորդ ձեռագիրը, որ մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւններէ մէջ նշանակուած է Կ՝ ձեռով, այսպէս է նկարագրուած Կարենեանցը։ «Գրքի երկայնութիւնն է մի թիւ և երեք մատնաչափ, լայնութիւնը մի թիւ, թանձրութիւնը երեք մատնաչափ. մի միայն Խորենացոյ Հայոց պատմութիւնն է... գրչութիւնն ընտիր բոլորգորով, սկզբից մինչև վերջը մի ձեռով և համարեա թէ մի գրչով է գրած. առաջին գլխոյ առաջին և չորրորդ թղթերը պատուական բարակ և սպիտակ մագաղաթ են, մնացեալքը դեղնագոյն բամբակեայ թուղթ... բոլոր գիրքն է 432 երես. միայն մի թուղթ հանած կամ ընկած է»։

Կարենեանցն իբրև յիշատակարան բերում է ամենից առաջ տասներկու տող մի ոտանաւոր, որի առաջին ութ տողը բոլորովին նման ձեռով կայ և Ամատերգամի (1) տաղաբի մէջ Գ. գրքի վերջում և որ գրուեցաւ վերևում (§ 1)։ Այդ ութ տողերին Զ-րի մէջ յաջորդում են հետևեալ չորս տողերը, որ Թումաս Վանանդեցին իր տաղաբութեան մէջ դնելը, թէկուզ «Մովսէս» անունը «Թումաս» դարձնելով, անյարմար է համարել։

«Մոյն մատենի եղէ ստացող ըստ փափագման
պիտակ անուն Մովսէս ի դասս ուսուցչական.
Ա. ո ի գրօսանս մտաց իմոց զուարճական
և յետ մեր որբ զայս վայելեն ունակական»։

Ապա գալիս է հետևեալը. «Յամի հազար երրորդի հարիւր երրորդի և քսան երրորդի թուականութեան հայկայինս տոհմի (= փրկչ. 1671 թ.)։ Ես պիտակ անուն Մովսէս, հուսկ վերջինս ի խումբս ուսումնականաց և երկրորդս ի պարս քարոզչաց։ Ստացայ զգիրս պատմութեանց Մովսիսի Խորենացոյ... Բայց օրինակ և նախագաղափար յորմէ ածանցեցաւ սոյն այս մատեան, գտաւ հնագոյն գծագրութեամբ եղեալ յաղագս Ներսէսի Լամբրոնացոյ արք Եպիսկոպոսի սրբոյ՝ Տարսմնի քաղաքի՝ զոր և ընտրեալ մեր՝ օրինակել տուաք ուրումն գրչի, և սրբագրեցար

ըստ կարի մերում, սակա առ ուրեք ուրեք տարածանելոյ»... Ապա կան երկու ուրիշ յիշատակարաններ. «Ընդ որս և զիս Յովհաննէս սպասաւոր վեհիս մեծի՝ սակաւ աշխատող և կազմող այս մատենի յիշեսլիք հանդերձ ծնողօք»։ «Զվերջին ստացող սորին պաշտեկի վերոյգրելոց Տեառն Մովսիսի, լոկ անուն Մեսրոպս յիշել մաղթեմ... որ և զկնի մահուան սորին ստացողի առաջնոյ, բազում փափագանօք ստացայ զսա ի հալալ արդեանց իմոց, և յետ սուղ ինչ ժամանակաց ետու... ի դուռն սրբոյ Առաքելոյն Թումայի։ Եւ ի ձեռն Տեառն բազմաշխատ և քրտնաջան Յովհաննու քաջահանճար բարունեաց պետի զոր և ներ յայսպիսում վշտաշատ ժամանակի շինեաց զեկեղեցին զանկակատանոյն հանգերձ, որում և յամենայն տեղեաց ամենայն ոք ընծայարեիք լինէին նորաշէն եկեղեցեացս, որ և ես նուստս... Մեսրոբ յետեալ ամենից աշակերտ Տեառն Յովհաննու... բարունոյ... արկի զսա ի զանձանակ Տեառն... իբրու... ընծայ նորաշէն եկեղեցւոյս... Եւ այս եղև ի թուականութեանս հայոց ՌՃԽԳ (=փրկչ. 1694)։

Այս ձեռագիրը, կարենեանցի ասելով, պատկանել է Թիֆլիսի Սուրբ Կարապետ եկեղեցու Տէր Յակոբեան խաչատուր ձերունի աւագ քահանային, որի պապերն են յիշատակ տուած եղել Թումայ առաքեալի վանքին, բայց Նադիր շահի զալու ժամանակ հետները բերել են Թիֆլիս։ Յետագայում սոյն Ձ-ըն անցել է Գիւտ քահանայ Աղանեանցին, որ տուել է Թիֆլիսեցի Միքայէլ Թամամշեանին, և վերջինիս մահից յետոյ, Տ. Գիւտի ասելով, մնացել է նրա ժառանգների մօտ։

Կարենեանցը երկու Ձ-րի էլ բաղդատութիւնը լրիւ չէ արել, այլ բերել է «միայն այն զանազանութիւնքը, որոնք մտքին փոփոխութիւն կը տան, տեղ տեղ ևս այն բաները և բառերը, որոնք քերականութեան ճիշտ կանոնները պահպանելուն ապացոյց կարեն լինել»։ Առաջին ձեռագրից (Կ¹) շատ աւելի քիչ ընթերցուածներ են բերուած, բոն երկրորդից (Կ²)։

Բացի վերևում դրածից՝ Ն. Մառի և Գ. Տ.-Մկրտչեանի ձեռով համեմատում և Մառից հրատարակուած են նաև մի ուրիշ ձեռագրի (Սանահնի օրինակ) ընթերցուածները։ Այս մասին սակայն յետոյ, քանի որ այս Ձ-ըն ևս (=է Ձ-ը) այժմ էջմիածնի Մատենադարանում է, և մենք էլ նոյնն ունեցել ենք ձեռի տակ։

Ձ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր.

Յ. Ձեռագիրների նկարագրից առաջ՝ յարմար եմ համարում գնել պլատեղ մեր եղբակացութիւնը Ձ-ների մեծ խմբերի մասին։

Մեր բանեցրած տպագիրները, տպագրուած ընթերցուածներն և քսան ձեռագիրները, ինչպէս մանրամասն համեմատութիւնից երևում է՝ բաժանուում են երկու մեծ խմբի, որ նշանակել ենք Ա և Տ տառերով, իբրև Անտիպի և Տպագրի խմբեր։ Այսպէս կոչել էինք, կարծելով թէ Ա խմբի Ձ-ներից հրատարակութիւն չէ եղել. բայց գործի տպագրութեան սկզբում ձեռք բերելով Ամստերդամի և Լոնդոնի հրատարակութիւնները՝

դատանք որ Պորենացու Պատմութեան առաջին և երկրորդ տպագրութիւններն Ա. խմբին են պատկանում, որով և Ա. ու Տ կոչումներն անյարմար էին: Տառերի փոփոխութիւն սակայն չուղեցինք անել, լաւ իմանալով որ այսպիսի աշխատանքի մէջ ամեն նոր արտագրութիւն և տառերի շրջում նորանոր սխալների պատճառ պիտի դառնար: Ա. խմբի մէջ պէտք է հասկանալ ուրեմն Ամստերդամի անդրանիկ տպագրին պատկանող օրինակներ, իսկ Տ խմբի մէջ մտնում են այն օրինակները, որոնք պատկանում են Վենետիկի սովորական դարձած Տպագրին:

Ա. և Տ խմբերի բաժանման արտաքին նշաններից մէկն այն է, որ Բ. դրբի է. և Ը. գլուխները Ա. խմբի ընկալքի մէջ կազմում են մի մեծ գլուխ կամ, ինչպէս Պորենացին ասում է նոյն գլխի սկզբում՝ «Դրուադ մեծ», որի ընդհանուր վերնագիրն է «Յօրինուած Թագաւորութեանն և Թէ ուստի զնախարարութիւնն կարգեաց. հրպէս և զիւրդ կենցաղավարել հրամայեաց». յաջորդ գլուխն է Թէ ցանկի և Թէ ընկալքի մէջ «Յաղագս մերոյ Արշակայ առաջնոյ և նորին դործոց»: Տ խմբի մէջ Ա. խմբի այս մեծ դրուադը ընկալքում՝ բաժանած է երկու գլխի, որ են՝ մի գլուխ նոյն վերնագրով որ ունի Ա. խմբի մեծ դրուադը՝ «Յօրինուած Թագաւորութեանն» ևն, և մի երկրորդ գլուխ վերնագրով՝ «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել ի դուստէ Աթաշակայ Մարաց Թագաւորին», և յաջորդ գլուխն է «Յաղագս մերոյ Արշակայ» ևն:

Գլխակարգութեան այս տարբերութիւնը կայ Ա. և Տ խմբերի բոլոր Զ-ների բնագրի մէջ, գլխահամարները սակայն այս կամ այն Զ-ների մէջ, Թէ ցանկում և Թէ ընկալքում, երբեմն զանազան են. բայց դա Զ-ների առանձնաշատկութիւն է և ոչ խմբերի: Արտագրողները յաճախ բաց են թողնում գլխահամարները կամ սխալ են նշանակում և սխալը շարունակում է միւս գլուխների մէջ ևս: Օրինակ՝ Բ. դրբի ցանկի մէջ ա՛յ Զ-ները բաց են թողել առաջին գլխի գլխահամարը. երկրորդ գլխի համարը ա՛յ Զ-ը նշանակել է ուղիղ՝ Բ., իսկ Գ Զ-ը, որին միացած և ա՛յ Զ-ը, սխալը շարունակել է, այսինքն Բ. գլխի համարը դրել է Ա., երրորդ գլխինը Բ. ևն., որով ա՛յ Զ-ները, որոնք Ա. խմբի մէջ են, Թ. գլխի համար ունին է. փոխանակ Ը.-ի: Բնագրի մէջ սակայն այսպէս ունի միայն ա՛յ ձեռագիրը: Հասկանալի է, որ Ա. և Տ. խմբերին պատկանելը որոշելու համար ոչ Թէ գլխահամարը նկատի պիտի ունենալ, այլ գլխի վերնագիրը՝ «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել»...

Այս վերնագրով գլուխը Տ խմբի մէջ անսլոյսման նախնական բնագրից չի գալիս. բայց մենք այս հրատարակութեան մէջ գլխակարգութիւնը պահեցինք ըստ Տ խմբի Զ-ներին, որովհետեւ Վ. (Վենետիկ) տպագրով բազմաթիւ վկայութիւններ կան Թէ այդ գլուխն իր վերնագրով նոր է առաջացած՝ երևում է նախ նրանից, որ վերնագիրը չի համապատասխանում գլխի բովանդակութեանը, մինչդեռ նախորդ գլխի վերնագիրը, «Յօրինուած Թագաւորութեանն»..., համապատասխան է Տ խմբի երկու գլխի բովանդակութեանն ևս միասին: Բացի այդ՝ Տ խմբին պատկանող Զ-ներից, որոնք ցանկեր ունին, 10 Զ-ները (1 Զ-ն այս մասում Տ խմբին է պատկանում) ցանկի մէջ գեո չունին այդպիսի

վերնագրով գլուխ, մինչդեռ նոյն խմբին պատկանող ո Ձ-իւրը ցանկն ևս արդէն համեմատ է դարձրած փոխուած բնագրին. բայց այդ գլուխը ցանկի մէջ իր տեղումը չէ գրած, այլ մի առանձին նշանով աւելացրած է երեսի տակին: Թէ յետագայում արտագրողները կարող էին ցանկը համեմատ դարձնել փոխուած բնագրին՝ դրա համար մի օրինակ ունինք կ' Ձ-իւրը, որ ծագում է ի Ձ-րից. բայց մինչդեռ ի մէջ ցանկում չկայ այդ նոր գլուխը՝ կ' Ձ-իւրն ունի նոյնը:

Այսպէս ուրեմն յետագայում Բ. գլխի է գլուխը, «մեծ դրուագը», բաժանած են երկուսի, գուցէ առաջնորդուելով Խորենացու մի ուրիշ տեղում ասած խօսքից—«ի բազում ճառս կոտորեցաք, զի մի երկայնութիւն բանից տաղտկութիւն ընթերցողացն լինիցի»: Բայց այս բաժանումը կարող է և պատահաբար առաջացած լինել բնագրի մէջ, որին համապատասխան են դարձրել յետոյ և այս կամ այն Ձ-րի մէջ նաև ցանկի մէջ գլխակարգութիւնը: Պատահական լինելը հաւանական եմ համարում այն պատճառով, որ Տ խմբի բոլոր Ձ-իւրներն էլ, որոնք ունին «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել ի զաւակէ Աժդահակայ Մարաց Թագաւորին» վերնագիրը՝ բնագրի մէջ չունին այս նոր գլխի սկզբի հետեւալ հատուածը. «Երկրորդ Թագաւորութեանն լինէր ի զաւակէ Աժդահակայ Մարաց եղելոյ Թագաւորի» (Եր. 112 տ. 14—15). պէտք է կարծել, որ Տ խմբի Ձ-ներն մայր Ձ-րի մէջ այս հատուածը մոռացմամբ չի դրուած եղել և ապա վերստին կամ լուսանցքում աւելացրած է եղել, բայց արտագրողներից ըմբռնուած է իբրև առանձին գլխի վերնագիր: Այսպիսի ծագումով կարելի է բացատրել այն, որ Ձ-ներն մի մասն այդ վերնագրի համար կամ գլխահամար չունին, կամ է են նշանակում, և որ Տ խմբի բոլոր Ձ-ներն մէջ վերոյիշեալ հատուածը չկայ գլխի սկզբում բնագրի մէջ: Վեհնտկի տպագիրը (Վ.) միայն ունի ԹԷ գլխի վերնագիրը և Թէ գլխի սկզբի պակասած հատուածը. պէտք է կարծել, որ այս օրինակի գրիչը զգալով բնագրի Թերին՝ ինքն ուղղած լինի, այսինքն բնագրի մէջ նոյնն աւելացրած (տես նաև § 37):

Բացի Բ. դրքի Ը գլխից՝ Ա և Տ խմբերին պատկանելը որոշելու համար իբրև մի յատկանիշ կարելի է առնել նաև հետեւալը: Բ. դրքի ԼԱ և ԼԲ գլուխներն ևս («Թուղթ Արգաթու առ Փրկիչն», «Պատասխանի Թղթոյն Արգարու»...) չկան Ա խմբի Ձ-ներն ցանկի մէջ. մինչդեռ Տ խմբի ցանկի մէջ կան, միայն դարձեալ տարբեր ձևով: Տ խմբից Վ տպագիրն և ո Ձ-րն այդ երկու գլուխն էլ ունին ցանկում ԼԱ և ԼԲ գլխահամարներով, որով բոլոր գլուխների թիւը (Ը գլուխն էլ հետը) հասնում է մինչև ԴԲ (92), ԹԷ ցանկի և Թէ բնագրի մէջ. իսկ ԼՁ Ձ-ները ԼԱ և ԼԲ գլուխների վերնագիրներն ունին ցանկում, միայն առանց գլուխ հաշուելու և գլխահամարների, որով գլուխների թիւն է ԹԷ ցանկի և Թէ բնագրի մէջ ԶԹ (89), քանի որ դրանք Ը. գլուխն էլ չունին ցանկի մէջ: Տ խմբից քգր Ձ-ները ցանկ չունին. դրանց բնագրի մէջ գլուխների համարները տեղ տեղ խառնած են, բայց քգ Ձ-ները ԼԶ գլխահամարի փոխանակ ունին ԼԳ և ապա յաջորդը ԼԴ ևն, իսկ րՏ Ձ-ներն ԼԴ գլխահամարի փոխանակ ունին ԼԱ, ապա յաջորդը ԼԲ ևն. որով և քգր Ձ-ներն իրենց գլխահամարներով վերջը նոյնանում են ԼՁ

Ձ-ներին և ունին բոլոր գլուխների թիւը 2Թ (89), ինչպէս որ 10 Ձ-ների մէջ: Այս ցոյց է տալիս, որ Տ խմբի Ձ-ների մէջ նախ բնագրում առաջ են եկել ԼԱ և ԼԲ գլուխները, այսինքն թղթերի վերնագիրներն առնուել են իբրև առանձին գլուխներ, ապա բնագրից անցել են նաև ցանկին և վերջը այս կամ այն Ձ-րի մէջ նոյն-իսկ առանձին գլխահամարների տակ նշանակուել: Կ՝ Ձ-իրն այստեղ ևս տարբերուում է իր մայր և Ձ-րից. նրա մէջ թէ ցանկում և թէ բնագրում առանձին ԼԱ և ԼԲ գլուխներ են այդ թղթերը, որով բոլոր գլուխների թիւն է 7Բ (92):

Ա և Տ խմբերի այս բաժանումն անհերքելի կերպով հաստատուում է մանրամասն համեմատութիւնից ստացած բազմաթիւ ընթերցութեան-րի նոյնութեամբ, որ ցոյց է տալիս, թէ այս երկու խմբերի մայրերը տարբեր են եղել, մինչդեռ միևնոյն խմբին պատկանող Ձ-ները մի ընդհանուր մայր են ունեցել: Կան ի հարկէ այս կամ այն Ձ-ներին կամ գրանցից փոքրիկ խմբերին յատուկ ընթերցութեաներ ևս, որոնք բնականաբար ժամանակի ընթացքում առաջացած փոփոխութիւններ են:

9. Ա և Տ խմբերի խառնուրդ են կազմում մի շարք Ձ-ներ, որ նշանակել ենք Խ տառով, որոնց ընդհանուր մայրը էջմիածնի գրադարանի հնագոյն Ձ-իրն է, որ մեր ծանօթութիւնների մէջ անուանուած է Լ տառով: Սրա հին մասը պատկանում է Ա խմբին, իսկ 1567 թուին նորոգուած մասն արտագրուած է Տ խմբի մի Ձ-րից. դրա համար և Խ խմբի Ձ-ների ընթերցութեաները երբեմն Ա խմբի հետ են միանում, երբեմն Տ խմբի հետ:

Դրանի Ձ-ների այս Խ խմբին պատկանելը որոշելու համար՝ իբրև մի յատկանիշ կարելի է առնել այն, որ Բ. գրքի վերոյիշեալ Ը գլխի վերնագիրը («Երկրորդ Թագաւորութեան լինել...») կայ այս խմբի Ձ-ների ընագրի մէջ, որովհետև այդ մասը Տ խմբից է արտագրուած: Բայց այսքանը միայն բուռնական չէ. հարկաւոր է միաժամանակ Ա խմբին պատկանող մասից ևս մի յատկանիշ առնել. իբրև այդպիսին կարելի է բերել այն, որ Խ խմբի մայրը, և Ձ-իրը, Գ. գրքի ցանկի վերջում, որ Ա խմբին է պատկանում, ունի մի յաւելում—«Տաղք չափաւ յինք և ի Սահակ Բագրատունի», որ միայն այս խմբի յատկանիշն է: Սակայն կան Ձ-ներ, ինչպէս ԽԿ՝, որոնք Լ-ից են ծագում, բայց ցանկի վերջում չեն արտագրած այդ յաւելումը. ուստի եթէ դրանի մի Ձ-իր ունի վերոյիշեալ Ը գլխի վերնագիրը, բայց չունի Գ. գրքի վերջում «Տաղք չափաւ»... յաւելումը՝ կարող է և՛ Տ և՛ Խ խմբից լինել. հետևաբար այս երկու խմբից որին պատկանելը որոշելու համար պէտք է նկատի ունենալ և Ձ-րին առանձնայատուկ մի քանի ընթերցութեաներ Ա խմբին պատկանող մասից: Ինչպէս են օրինակ՝ եր 76, տ. 8ծ. «գեղեցկաւ և բազմագունիւք զարդարեալ շատրուանաւք», որ Ա խումբն ունի «գեղեցկօք և բազմագունիւք յօրինեալ շատրուանօք», (կամ շատրուանովք), իսկ Տ խումբն ունի «գեղեցիկ և բազմադոյն շատրուանօք զարդարեալ»: Եր. 77, տ. 2 «Ի քրտան սաստկութեան յայսպիսոյ եղեալ տաղնապէ՛ փախեալ», որ Ա խումբն ունի. «Ի քրտան սաստկութեան յայսպիսում եղեալ վտանգէ՛ փախեալ», իսկ Տ խումբն ունի.

«ի բրտան սաստիկ վտանգի եղեալ (կամ եղեալ) փախեալ»։ Այսպէս և եր. 77, տ. 9. եր. 78, տ. 2 (այնմ փխ. այժմ). եր. 79, տ. 7. 80, 5. 81, 17. 82, 5 (իբր հեղեալ). 82, 17. 83, 5. 83, 7. 84, 6 և ին և ին։

Խմբերի այս մեծ բաժանումից յետոյ՝ տեմենք այժմ ամեն մի Զ-իւր առանձին, սկզբից դնելով այն տառերը, որոնցով նշանակուած են մեր համեմատութիւնների մէջ։ Սկզբում գրուած թուերն էջմիածնի գրադարանի այժմեան թուահամարներն են ցոյց տալիս, իսկ փակագծում գրուածները Կարենեանցի տպագրուած ցուցակի համարներն են, ըստ Յ. Մանանդեանի հին և նոր թուահամարները դէմուդէմ դնելուն (Հանդէս Հայագիտութեան II, Bd. I. H. Marburg 1903)։

Ա (ԱՄՍՏԵՐԴԱՄԻ) ԽՄԲԻ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

10. a. էջմիածնի գրադ. № 1671 (Կար. ց. 1629)։ Մեծութիւն 28,5 × 20 հրդմ։ Կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, միասին։ Սկզբից հինգ թերթ առանց գրելու թողած։ Բովանդակութիւն—1) Տեառն Միխայիլի պատրիարքի ասորւոց համագում ժամանակաց զրոյցք քաղուածոյ արաբեալ յոլովից պատմագրաց. 2) Վասն թաղաւորացն Հայոց զոր կարգեաց բեալ յոլովից պատմագրաց. 3) Վասն թաղաւորացն Հայոց զոր կարգեաց Մովսէս Խորենացին.—մէջը նաև Բագրատունիք և Ռուբինեանք. վերջը մի ոտանաւոր, որի տողերի սկզբնատառերը կազմում են «Մովսէսի է սա»։ 4) Յաղագս աստիճանաց եկեղեցւոյ... 4) Անանիայի Շիրակունւոյ համարակալի թիւք որչափութեանց հին կտակարանաց. 5) Սամուէլի քահանայի Յանեցւոյ Հաւաքումնք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գիւտի ժամանակաց անցելոց մինչև ի ներկայս ծայրաքաղ արաբեալ. 6) Պատմութիւն Հայրապետաց թէ սրբան թիւ են Հոռմայեցւոց և ին թաղաւորացն. 7) Խրատք իմաստասիրաց պէս պէս. 8) Մովսէս Խորենացի Հայոց Պատմութիւն։

Խորենացին չունի վերնագիր և ոչ Ա. գրքի ցանկը. սկզբից նորս թերթ մաքուր է թողած։ Սկսում է «Ձանսպառ խաղացմունս»... երեսի տակին նոտրագրով. «Մովսէսի Խորենացւոյ պատմութիւն ժամանակաց և ազգիս Հայոց աշխարհիս»։ Ա. գրքի ի գլխի («Համեմատութիւն ծննդաբանութեան...») վերնագրի տակին յիշատակում է ստացող Մինաս վարդապետ առաջնորդն «յեւդոկիոյ քաղաքիս» և գրութեան թիւը ՌՃԼԶ (=1687 թ.). Նոյնը յիշատակում է նաև Բ. գրքի և սրա ցանկի վերջում։ Ընդարձակ յիշատակարան կոյ գրքի վերջում։ «Յիշատակարան երկից պատմագրացս Միխայիլի պատրիարքի Ասորւոց և Սամուէլի Յանեցւոյ և տեառն Մովսէսի Խորենացւոյ։ Փառք փառաւորեալ... և եղան երեքին գիրքս ի միում տիի հրամանաւ ստացողի սորին տէր Մինաս աստուածաբանի և մեծ բարունւոյ Յամթեցւոյ՝ արհեպիսկոպոսի և վերատեսչի յեւդոկիայ քաղաքի...» ի թուահաշուութեանս հայկազուն սեռի ՌՃԼԶ (=1687) հոկտեմբերի երեք եղև սկիզբն գծութեան սորին... եղև աւարտումն գրոյս պատմութեան ի թվականիս հայոց ՌՃԼԷ (=1668) յունուարի ԺԳ ձեռամբ Մկրտում... Զուգայեցւոյ ի թիւաթ քաղաքի որ Թաղթիդաւա կոչեցեալ յեկեղեցին սրբոյն Սարգսի

առ ոտն տեառն իմոյ Մինաս վարդապետի, որ ստացաւ զգիրքս ի վայելումն անձին իւրոյ... և յետ աստեացս ելանելոյն ի մարմնոյն՝ մնալ յիշատակ ի գուռն սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի»։ Մինաս վարդապետի յիշատակութիւններ և նրա կնիքները կան գրքի մէջ շատ տեղերում։

II. Ե. Էջմ. № 1672 (Կար. ց. 1630)։ Մեծ. 28,25×20 հրդմ. Թղթակազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն։ Բովանդակութիւնը նոյն է ինչ որ նախորդ α 2-րինը, միայն մէջը կան նաև աւելի բաներ. 1) Միխայէլ Ասորի. 2) Յաղագս քահանայական կարգաց. 3) Խրատք ժամակարգութեանց ազօթից և ծնրադրութեանց. 4) Վասն Թագաւորացն Հայոց... 5) Յաղագս աստիճանաց... 6) Անանիայի Շիրակունւոյ... 7) Սամուէլ Անեցի (վերջը մի փոքր տարբեր № 1671-ից). 8) Պատմ. Հայրապետաց... 9) Վասն ժամանակաց զրոց ամացն յաղամայ... 10) Վասն կատարածի աւուր. 11) Յաղագս կշոռց. 12) Առակաւորք Ղուկասու. 13) Հարցմունք զանազանք և պատասխանիք. 14) Թղթի առաջը կաթողիկոսի, վարդապետի, փիլիսոփայի, պատրիարքի կն. 15) Եպիփանես եպիսկոպոսի Կոստանդեա քաղաքի ասացեալ վասն երկոտասան ականց... 16) Այս է պատմութիւն Փարէս քաղաքին. 17) Մի քանի տաղեր. 18) Դաշանց թուղթ. 19) Հարցմունք Տաճկաց և պատասխանիք մերոց վարդապետաց ընդդէմ նոցա. 20) Թուղթ տեառն Գրիգորի կաթողիկոսի հայոց՝ զրեալ եղբօր Նորին Ներսեսէ... ի Միջագետս Ասորւոց. 21) Թուղթ խոստովանութեան և հաւատոյ եկեղեցւոյ զրեալ տեառն Ներսիսի... զոր խնդրեաց... Թագաւորն Յունաց Մանիլ. 22) Պատասխանի թղթոյ մեծ Թագաւորի Հռոմոց կէս Մանուէլին. 23) Մովսէս Խորենացւոյ Պատմութիւն։

Գրքի մէջ, թերթ 180 բ., կայ այս յիշատակարանը. «Զփոռն զրիչս մեղապարտ յովանէս յիշեցէք... ՌՃԺԵ» (=1666 թ.). իսկ Խորենացու մէջ Ա. գրքի Ի. գլխի վերնագրի տակին. «Աքանչելի պաշտօնէից սրբոյ եկեղեցւոյ մաղթեմ զանարհեստ ձեռագիրս ընկալարուք ի սոյնս յիշատակի առ հաւատչեայ տառապելոյ, Յովանէսի մեղսասիրի։ Աղաչեմ զսուրբսդ։ ԹՎ ՌՃԻԵ» (=1676)։ Վերջի և տառի զլուսը ջնջած է, այնպէս որ կարող է գ. կամ դ. ևս կարդացուել. այն ժամանակ կլինի 1674 կամ 1675 թ.։ Երբորդ գրքի վերջում. «Ծշմարտութեամբ և զըստացող սորա զյովանէս սարկաւազս և զհայրն իմ մահդեսի և զմայրն խանումն որ փոխեցաւ յայս կենացս թվականիս մերում հազար հարիւր քսան»... (=1671 թ.)։ Ապա ուրիշ թանաքով. «Եւ ՌՃԼ թուականից» (=1681 թ.) հայրն իմ գնաց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ կրկին անգամ»... Կան ուրիշ տեղեր ևս անթուական յիշատակարաններ։

12. Ե. Էջմ. № 1665 (Կար. ց. 1623)։ Մեծ. 19,5×15,5 հրդմ. կաշեկազմ, նոտրագիր, միասիւն։ Բովանդակութիւն—1) Խորենացու Հայոց Պատմութիւն. 2) Աշխարհացոյց վարդան վարդապետի. 3) Մովսէս Խորենացի յաղագս աշխարհագրութեան. 4) Աշխարհագրական տեղեկութիւններ «Ի Յրանկաց ի մերս Թարգմանեալ ի Թւականիս Հայոց ՌԿԵ» (=1616 թ.)։

Սորենացու Գ. զբքի ԿԸ զլուխն ամբողջ չկայ. թերթ ու կէս պատարկ է թողած: Գ. զբքի ԿԵ զլիւի վերջում. «Եւ զայս Մովսէս Սորենացոյ պատմագիրքս է Անգրիանու Պօլսոյ առաջնորդ Եփրեմ վարդապետին ի վայելումն իւրում անձին հազար հարիւր քառասուն հայոց թուականին» (=1691 թ.): Մի քանի տեղ յիշուած է «գրչակը» առանց թուականի: Սորենացու աշխարհագրութիւնից յետոյ՝ «Որք հանդիպիք և ընթեռնուք՝ զՆերսէս անուն սարկաւադն յիշեցէք»:

13. ձ. էջմ. № 1669 (Կար. ց. 1627): Մեծ. 19,5×12,5 հրգմ. կաշեկաղմ, թուղթ, բոլորագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—1) Սորենացու Պատմութիւն. 2) Տոմարական.... 3) Աշխարհացոյց Մովսէսի Սորենացոյ. 4) Բացատրութիւն ստուերաչափ գործիքի և եղանակի (նոտրագիր). 5) Փօնցիանոս Թագաւորի պատմութիւն (նոտրագիր):

Սորենացու Ա. զբքի վերջում. «Գծեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ Գրիգորի Երևանցոյ ի թուիս ՌՃԻԵ» (=1676): Նոյնը նաև Բ. և Գ. զբքերի վերջում: Փոնցիանոս Թագաւորի պատմութեան վերջում... «յանգ ելեալ աւարտեցաւ պատմութիւն եօթն իմաստասիրաց ի յերկիրն Ամասիոյ ի խնգրոյ տէր Մովսէս... վարդապետի... Մարտիրոս երեց գրեցի... զառաջին երկու տետրերն Մկրտիչ գրեց և մարմինն տկարացաւ, երեք առ իս թէ աւարտէ և ես անարժանս աւարտեցի»: Մի ուրիշ յիշատակարանից. «Յիշատակ է գիրքս Յովհաննէս վարդապետին առաջնորդի Սուրբ Կարապետիս, որ է Յովհաննու վանք ի նահանգին Կողբայ յոր ոտին արագածն ի վերայ քառախ գետոյ... որ ստացաւ զսա յովհաննէս վարդապետն և եղ յիշատակ ի դուռն նոյն վանացն յօհանու ի հազար և ի հարիւր և քսան և յինն թուին (=1680 թ.):

14. Ե. էջմ. № 1686 (Կար. ց. 1644): Մեծ. 24,5×19. կաշեկաղմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—1) Եղիշէ. (վերջում թոմայ Արծրունուց մի զլուխ). 2) Պատմութիւն Ղևոնդայ մեծի վարդապետի. 3) Երկրորդ հատոր մեկնութեան սրբոյ Աւետարանին Մարկոսի, ասացեալ Բարսղի վարդապետի. 4) Սորենացի. 5) Դաշանց թուղթ:

Եղիշէի վերջում. «Կատարեցաւ բան պատմագրութեանց սրբոյ Եղիշայի հայոց վարդապետի: Ձեռամբ ամենաթշուառ Մարկոսի սպասաւորի»: Ղևոնդի վերջում. «Գրեցաւ ձեռամբ ամենավրէպ և բէյնուայ Մարկոսի բանի սպասաւորի ի ՌՃԻԻ թուոյ (=1675 թ.): Սորենացու երեք զբքերի վերջում էլ յիշուած է Մարկոս գրիչ. «Էլիս զծրոզ սորին զմարկոս իբրու բանին սպասաւոր»: Սորենացու գրութեան թուականը չէ յիշուած, բայց որովհետեւ գրիչը մէկ է՝ գրուած պիտի լինի կամ նոյն 1675 թ., երբ գրուած է Ղևոնդը, կամ մի երկու տարի յետոյ: Մարկոսի աւետարանի մեկնութիւնն ուրիշ ձեռքով է գրած «ի Շաւշ քաղաքն, որ կոչի Իսպահան, ի գեղջն Զուղայ, ի դրանս սուրբն Ստեփանոսի ի հայրապետութեան Տէր Սաշատուր արի և քաջ վարդապետին, և սուտ անունն Հայրապետ գրիչս յիշեան»...

Սորենացու Բ. զբքի ԺԶ զլիւի վերնագրի «և խոյս տալ Գարիա-նոսի» (Եր. 130, տ. 12) մասից սկսած մինչև նոյն զբքի ԽԶ զլիւի

վերջը (եր. 173, տ. 15) կտրած հանած է և ապա նոստրագրով, տարրեր թղթի վրայ, գրած և միացրած է: Այս նորոգած մասը, ուրեմն ԺԶ—ԽԶ գլուխները, պատկանում է Տ խմբին:

15. Բ. էջմ. № 616 (կար. ց. 602): Մեծ. 14,5×10. կաշեկաղմ, թուղթ, նոստրագիր, միասին: Բովանդակութիւն՝—*Սորենացու պատմութիւն*: Դրիչ, գրութեան տեղ և թուական անյայտ: Գ. գրքի վերջին ԿԸ գլուխը չկայ: Վերջից ուրիշ ձեռքով. «Յիշատակ է տէր Յօհաննիսին Առաքելին»:

16. Ա խմբին պատկանում է նաև Լայպցիգի բաղաքային մատենադարանում եղած Զ-իւրը, որ նշանակում ենք Լ տառով. «Մովսիսի Սորենացույ մականուամբ քերթողի... Պատմութիւն Հայոց ընդօրինակեալ ի Լէօպօլիս Ռուսաց յամի տեառն ՌՄԶ» (1696 թ.). Այս Զ-րի յիշատակարանի մէջ *Սորենացու* համար գրուած է. «Որ շուրջ զքառերիւր ամաւ Տեառն ծաղկեցաւ և երկարակեաց եղև մինչև ցամա հինգ հարիւր եօթանասուն շուրջանակի»... *Ձեռագրի երկրորդ երեսի մէջ*... *Մովսէս*... երկարակեաց լեալ իբր ամս հարիւր տասն և հինգ վախճանի ի խորին ծերութեան» (Իս. Յարութիւնեան, Հայոց գիրը, Թիֆլիս, 1892. եր. 10, 184): Այս ձեռագրից մենք ընթերցուածներ չունինք. Ա խմբի մէջ գնում ենք հիմնուելով Ա. Բաումգարտների վկայութեան վրայ, որ այս Զ-ը Վանանդեցու օրինակի (Ամստերդամի տպագիր, Է) տեսակիցն է համարում (A. Baumgartner, Ueber d. Buch «Die Chrie», Leipzig 1886. եր. 482—489. արտասպ. Zeitschr. der Deutsch. Morg. Gesell. Bd. XL):

17. Բացի վերևում գրուած եօթը ձեռագիրներից, ինչպէս մեր կատարած մանրամասն բաղդատութիւնից երևում է՝ Ա խմբին պատկանում են նաև՝ 1) Է, Ամստերդամի տպագրութիւնը Թոմաս Վանանդեցու ձեռքով. 2) Կ², Կարենեանցի բաղդատած երկրորդ Զ-ը, որ այժմ լայտնի չէ թէ ուր և ում մօտ է (տ. § 7): Ապա Վենետիկ օրինակներից երկուսը, որոնց մասին առանձին:

Տ (ՏՊԱԳՐԻ) ԽՄԲԻ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

18. ռ. էջմ 611 (կար. ց. 597): Նկարագրուած «Պատմագիրը Հայոց» հրատարակութեան մէջ Դադար Փարպեցու յառաջարկում (էջ Ե-Զ) և Ազաթանդեղոսի յառաջարկում (եր. ԺԴ. 8): Մանրամասն նկարագրուած Գ. Տ.-Մկրտչեանի «Սորեն. պատմ. ուսումնասիրութեան» մէջ (Արարատ 1896. էջ 542—549. առանձին արտատպ. 1896. Վաղարշապատ. դր. Դ): Աւելի համառօտ «Դադար Փարպեցու ձեռագիրը» յօդուածում Ե տառի տակ (Արարատ 1901. նոյեմբ.—դեկտ.): Այստեղ գնում ենք միայն կարեորը.

Մեծագիր, 19×25, կաշեկաղմ, թուղթ, բոլորգիր, երկսիւն: Մտացող Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի: Դրիչ Պօղոս երէց Գաւրոսի: Գրու-

Թեան տեղը Բաղէշ, սուրբ ուխտ Յովհաննու Մկրտչի—Ամրդօրու վանք։ Թուականը ՌՃԻԱ. (=1672)։ Պատմադիրները մեծ ժողովածու է և բո-
վանդակում է Ազաթանգեղոս, Դաշանց Թուղթ, Մեծին Ներսիսի Վարքը,
Պատմութիւն Մովսիսի Խորենացւոյ, Եղիշէ, Դ. Փարպեցու Պատմութիւն,
և Թուղթ, Սերէոս, Կորիւն։

Խորենացու պատմութեան սկզբում գրուած է մի պատկեր, որ
ներկայացնում է Խորենացուն և Սահակ Բագրատունուն։ Առաջին գրքի
ցանկը չկայ։

19. օ. էջմ. № 1664 (Կար. ց. 1622)։ Մեծ. 21×15, կաշեկազմ,
թուղթ, նոտրագիր, միասիւն։ Խորենացու Բ. գրքի վերջում. «Զմեղու-
ցեալ... գծող պատմագիրս, զորդի Նիկողայոս Բարունոյ, զԱրիստակէս
էրէցս, յիշեցէք ի Քս... Թուին ՌՃԽԸ (=1699)։ Դ. գրքի վերջում.
«Զնուագեալս ի լուսոյ աշաց զԱրիստակէս էրէց, զորդի Նիկողայոս
Բարունոյ, որ առաջնորդ էր Թէքֆիւրատաղոյ յիշեսցիք... որ բազում
ջանիւ յաւարտ հանի գծագրելով, ի թվին Քսի ՌՌԴԹ (1699) յունիսի
Ժ. օրն շարաթ»։

Վերջում գատարկ թերթերի վրայ՝ 1) Մեսրոպ եպիսկոպոս Սմբա-
տեանի գրած յիշատակարան Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի մասին. 2) Պատմ.
Յովակիմայն և Աննայ Ծնողացն Ս. Աստուածածնին. 3) Յաղագս սրբոյ
աթուռոյն էջմիածնի զոր ինչ անցք անցանն ի ժամանակ հայրապե-
տութեան Տոն Եփրեմի,—գրած Նախավկայի վանքի առաջնորդ Զու-
տութեան Տոն Եփրեմի,—գրած Նախավկայի վանքի առաջնորդ Զու-
տութեան Տոն Եփրեմի. 4) Պատմութիւն անցից պատերազմին
Ռուսաց ընդ Տաճկաց Օսմանցւոց սկսեալ 1853 ամէ ց1856 ամն։
Վերջում երկու երգ, որոնցից երկրորդն Աշըղ Շիրինի՝ «Երբ իշխան
Բէրութեանցը սկսեց յաղթութիւնը»...

20. ք. էջմ. № 1666 (Կար. ց. 1624)։ Մեծ. 19,5×15 հրգմ.
կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, երկսիւն։ Բովանդակութիւն—1) Յաղագս
Պիտոյից (բուրգիր). 2) Խորենացի (նոտրագիր). 3) Յաղագս վեցօրեայ
գործոց արարչութեան (նոտրագիր)։

Խորենացու պատմութիւնը ոչ մի գրքի ցանկ չունի։ Ա. գրքից
ունի միայն այսքանը. «Մովսէսի Խորենացւոյ յաղագս մերոյս յիսկզբան
յայտ բանիցս ի ահակայ Բագրատունայ խընդլ»։ Խորենացու յիշատա-
կարան Դ. գրքի վերջում. «Յիշեցէք ի Քրիստոս զսրբագրող սորա
զտէր Աղէքսանդր բանի սպառաւոր զհոգևոր որդեակն իմ զտէր յոհան-
նէս, նորաբողոքն և դեռաբուսիկ կուսակրօն քահանայ, զի յոյժ աշխատ
եղաք ի սրբագրելն, զի յոյժ էր սխալ։ Եւ նախկին ծրողի սորա մի
յիշեսցէ տէր ղյանցանս։ Ի Թուին ՌՃԼԹ (=1690) յունվար ԻԴ»։

21. գ. էջմ. № 1667 (Կար. ց. 1625)։ Մեծ. 20×14 հրգմ. կաշեկազմ,
թուղթ, նոտրագիր, միասիւն։ Բովանդակութիւն—Խորենացի, Եղիշէ,
Փաւստոսից հատուածներ, Յաղագս վարուց և գործոց մեծին Դանիէլի,
Բարդուղէմ Յովհաննու Ռրոտնեցւոյ ևն։

Խորենացու պատմութիւնը ոչ մի գրքի ցանկ չունի։ Յիշատակա-

րանը Բ. գրքի վերջում. «Առաջող պատմագրիս և զբաջ և իմաստուն Սահակ վարդապետ Զուղայեցիս յիշեցէք, որ փափագանօք ետ գրել, եւ ես նուապս և անպիտան սուտանուն Ընամանոս գրիչս յիշեցէջ ի թվականիս Հայոց ՌՂ. (=1641 թ.) ամին գրեցաւ»:

22. Դ. էջմ. № 1662 (Կար. ց. 1620): Մեծ. 25×19 հրդմ. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Ժողովունի մեկնութեան օրրոյ աւետարանիս որ ըստ Մատթէոսի—Շնորհալույ (նոտրագիր), ապա բոլորագիր՝ Խորենացու Պատմութիւն, Եղիշէ, Թումայից հատուած Բարձումայի մասին. ապա նոտրագիր՝ Հարցումն Կթէ զինչ է աստեղաբաշխութեան հանճարոյն շահն:

Խորենացին ոչ մի գրքի ցանկ չունի: Գ. գրքի ԼԶ գլխի «զնախարարքն նուաճելով» բառերից սկսած (Եր. 301, տ. 12). ուրիշ ձեռքով և ուրիշ թանաքով է գրած: Յիշատակարան չունի:

23. Տ. էջմ. № 615 (Յակ. Թոփչեան, Յուդակ Զ-բաց Խաչիկ վարդ.-ի Դաղեան, Վաղարշ. 1898. № 80. ուր և մանրամասն նկարագիր): Մեծ. 16×11 հրդմ. նոտագոյն ձևի կազմ. թուղթ, բոլորագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացի, Եղիշէ, Թումայից հատուած Բարձումայի մասին:

Խորենացին ոչ մի գրքի ցանկ չունի: Գ. գրքի վերջում կայ մի յիշատակարան տոանց թուականի. «Ողջ լեր ծառայդ Աստուծոյ հեղահոգի տէր Յովհաննէս և յամենայն ժամ յիշեալ և զիս զտառապեալ Մարգարոս»:

24. Բացի էջմիածնի վերևում գրած վեց ձեռագիրներից՝ Տ խմբին պատկանում են նաև՝ ա) Զ-ը, որից ծագում են Թումաս Վանանդեցու ընթերցումները Լոնդոնի հրատարակութեան մէջ (տ. § 2), և Վենետիկ օրինակներից երեքը, որոնց մասին յետոյ առանձին:

Խ (ԽԱՌՆՈՒՐԴ) ԽՄԲԻ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

25. ց. էջմ. № 1663 (Կար. 1621): Մեծ. 25,5×19 հրդմ. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Հայոց Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն:

Զ-րի էջ 26 ա. և 72 բ. «Գիրք յիշատակ է Մարտիրոս վարդապետին»: Աշխարհագրութեան վերջում, էջ 157 բ. «Փառք անհասանելի... որ կարողացոյց զիս... զեղիկելի... Կարապետ սուտ անուն ծրագրել զպատմութիւն թագաւորացն մերոց: Աղաչեմ... յիշելոյ... զՄարտիրոս վարդապետն զբաջ հոտոր և զանյաղթ փիլիսոփայն»: Էջ 158 բ. «Գրեցաւ պատմագիրքս ի յերկիրս Մոկաց ի Դեղս որ կոչի Սուրս ընդ հովանեաւ սուրբ Յովհաննու Մկրտչին և սուրբ Գէորգեա զօրավարին ձեռամբ սուտ անուն Կարապետիս և որդւոյն իմոյ տէր Յովհաննէսին ի թըւականիս մերոյ ՌՁԸ» (=1639): Պատմութեան վերջում կայ Ստ. Ասողիկից ցանկի մի փոքր հատուած, որ նոյնն է, ինչ որ Լ Զ-րի մէջ:

Վերջը աւելացրած է. «Վա՛յ ինձ հաղար բերան դժողիս անարժան, զի օրինակն ցանկ չկէր, և այս միայն էր, անմեղադիր լերուք»:

26. ի. էջմ. № 248 (կար. 241): Մեծ. 19×12,5 հրդմ. կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, միասին: Բովանդակութիւն—Սորենացու Հայոց Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն, Ստ. Ասողիկ, Լաստիվերացի:

Ասողիկի վերջում, Զ-ր էջ 354 յիշատակուած է Գրիգոր գրիչ, Լաստիվերացու վերջում, Զ-ր էջ 443 բ. կայ մի ոտանաւոր, որից դնում ենք հետեւեալը.

Յորոց և մի հայկազնէին
Մովսէս քերթօղն Սորենացին,
Ճըշգրտախօս վիպասանին,
Յոլով ամաց մատենագրին,
Եռահատոր շարագրողին,
Ընդ արուղիմայն և զմարաբին,
Ըստ որում և նոյնք երկրորդողին
Եդեալ են բանք Ըստեփաննոսին,
Տարօնեցւոյ պատմաբանին,
Եռատրոհեալ սարաս նմին:
Ընդ որս պատմիչ սրղացողին
Արիստակեայ մեծ գուժկանին...
Յանկացողի գրոց սոցին,
Ծախիւք ստացող տենչմամբ սրտին
Մատաթեայ օթճօղ բանին...
Յարարածոց թուականին
Ի.Ձ.Ձ. ին
Եւ ի ծնընդենէ մերոյ Փրկչին
Ռիկ և եռին,
Տոհմիս արմեան թուականին
ԻՖ յորելինին
Կրկին և զհինգ վերաբարդին.
Զգրիչ գրոցս աւարտ յանին,
Յաւուրս հանուր հայրապետին
Տեառն Յակոբայ Սրբազանին...
Դիրքս այս գրեցան... ի Կոտայինըն գաւառին
Ի յերեան նուազ քաղաքին:

Սորենացու Ա. և Գ. գրքերի ցանկերը Ա. գրքի սկզբում են, իսկ Բ. գրքինը՝ իր գրքի սկզբում, որի համար և Ա. գրքի սկզբում կայ ծանօթութիւնս. «Երկրորդ ցանկն գրած է իւր կարգին»:

27. ի. էջմ. № 1668: Մեծ. 19×13 հրդմ. կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, միասին: Բովանդակութիւն—Սորենացու Պատմութիւն, Ագաթանգեղոս, Դաշնաց թուղթ: Յիշատակարան չունի: Վրան կայ կնիք

ՌՃԺԷ (=1668 թ.) թուական կրող: Սկզբի երեսում. «Թուին ՌՃԻԷ (=1676 թ.) յունիսի մէկն Է ժամոյն արեգակն խաւարեցաւ»: Մանրամասնութիւնը տեսնել այս «Պատմագիրք Հայոց» հրատարակութեան Ազաթանգեղոսի յառաջաբանի մէջ, էջ ԺԴ. հտ.:

28. Է. էջմ. № 1035: Պատմագիրների ժողովածու, մանրամասն րազատուած (տե՛ս § 8) և նկարագրուած Ն. Մառից (Изъ лѣтней поѣздки въ Арменію, եր. 43 հտ.: Նոյնը նաև Записки В. О. т. V. եր. 211—241): Դնում ենք միայն կարեորը.

Մեծութիւն իւրաքանչիւր սիւնակի 17×5,8 հրզմ. (իսկ թերթիւրինը 22×16,25). կաշեկազմ, մագաղաթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Պատմութիւն, Ստեփանոս Ասողիկ, Լաստիվերացի, Խորենացու Աշխարհագրութիւն: Խորենացու Պատմութեան Ա. գրքի վերջում. «Դիրքս պատմութեանց Հայոց հօգրեալ Մովսէսի Խորենացոյն. զոր ստացաւ Սարգիս անրեպկս'ն Սանահնեցի և յետ գրել զսայ յիշատակ իւր և ծնողցն իւրոց»: Ա. գրքի վերջում «Ղնեքսէս գրիչս յիշեցէք»: Դրքի վերջում. «Փառք... որ կարողացոյց զիս... Ներսէս սուտ անուն ծրագրել զպատմութիւն թագաւորացն մերոց»... «Դրեցաւ պատմագիրքս ի յերկիրս Լաւրու ի գեղս աւգաւրի [Մառի նկարագրի մէջ անհիշտ կերպով՝ Աւգստրի] ի վայելումն Սարգիս անրեպկսկոպոսին... ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս որ կոչի Սանահին»:

Ըստ Մառի այս Սարգիս եպիսկոպոսը Սանահնի վանահայր է եղել 17-րդ դարում. նրա վանահայրութեան համար յիշատակուած կան 1633 և 1652 թուականները. ի հարկէ նա կարող է 1633-ից առաջ էլ վանահայր կարգուած լինել, ինչպէս և 1852-ից յետոյ էլ վանահայր եղած լինել: Այս և Զ-րն ուրեմն այդ միջոցներում է գրուած:

29. Է. էջմ. № 249 (Կար. ց. 242): Մեծ. 34×25 հրզմ. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Պատմութիւն, Ստ. Ասողիկ և Լաստիվերոցի:

Այս Զ-րը Խ խմբին պատկանող բոլոր Զ-ների ընդհանուր մայրն է և մեզ յայտնի բոլոր Զ-ներից ամենահինը: Յիշատակարաններից երևում է, որ երկու անգամ նորոգուած է, մէկ՝ 1567 թուին Ներսէս վարդապետի պատուէրով Իգնատիոս գրչի ձեռով. մէկ էլ՝ 1684 թուին Բաղիշոյ առաջնորդ Աւետիք վարդապետի պատուէրով Դաւիթ Ճնճղուկ գրչի ձեռով: Դրքի հին մասի գրչի անունն է Յոհան, իսկ գրութեան տեղն ու թուականն անյայտ են: Դրքի մեծագոյն մասը հին է և կարող է 14-րդ, զուցէ և 13-րդ դարու լինել:

Խորենացու մէջ մի քանի տեղ, ինչպէս՝ Զ-ր էջ 9 ա. բ., անթուական յիշատակարաններ կան, յիշատակութեամբ նորոգել տուող Ներսէս վարդապետի և գրիչ Իգնատիոսի: Բ. գրքի ցանկի վերջում, Զ-ր էջ 34 բ. «Զշնորհազարդ... Ներսէս բարունապետ Գնունեցին յիշեցէք... որ աշխատութեամբ ժողովեաց զհնացեալ և զեղծեալ թերթեր սորա և զպակասն ետ գրել»... Մեծ յիշատակարանը Խորենացու Դ. գրքի վերջում, Զ-ր էջ 132 ա. «Փառք անհասի... որ կարողացոյց զիս...

Իգնատիոս ծրագրել զպակասութիւնն դրոցս... Աղաչեմ... յիշելոյ... ղներսէս վարդապետն և զքաջ հոգևորն և զանյաղթ փիլիսոփայն: Եւ զծնօզոսն իւր ըստ մարմնոյ՝ զհայրն զՄեհէրն և զմայրն զՔրիստոսն... Եւ արդ զրեցաւ պակասութիւնն դրոցս մինչև ցայս վայր և աստի յառաջ ալ օրինակ ոչ կայր, որ գրէի: Բայց դրեցաւ այսքան բանքս յերկիրս Սիրիայ ի մեծ թվականիս հայոց ի Ռ և ԺԶ ամի (=1567), ի գիւղս որ կոչի Ղարասու, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս որ յանուն սրբոյն Գէորգայ զօրավարին կառուցեալ կայ: Ի Հայրապետութեան մերոյ Ազգամարայ Տեառն Դրիգորի և սրբոյն Էջմիածնի Տ՛ր Միքայէլին... յիշման արժանի առնէք... զեղկելի գծողս, զԻգնատիոս... Դարձեալ յիշեցէք ղներսէս բարունին, որ ետ վերստին նորոգել զգիրքս զայս... և եդ ի դուռն խնդրակատար Սուրբ Աստուածածնին»:

Նորոգողի զանգատը թէ «աստի յառաջ ալ օրինակ ոչ կայր, որ գրէի», վերաբերում է Ասողիկի ցանկերին, որ դրուած են Պորենացոյց յետոյ և թերի են: Վերևի յիշատակարանի տակին կայ մի ուրիշը. «Դարձեալ յիշեցէք... զքաջ բարունին զԱւետիք վարդապետ, զտեսուչ և զառաջնորդ մայրաքաղաքին Բաղիշոյ, որ վերստին ետ նորոգել զսուրբ գիրքս... ի թվականին ՌՃԼԳ (=1684) և դարձեալ ետ յիշատակ ի դուռն խնդրակատար վանից Տիրամայր Սուրբ Աստուածածնին... Նորոգեցաւ և կազմեցաւ վերստին սուրբ տառս... ձեռամբ... զբշի Դաւիթ մեղապարտ ճնճղկի և որդւոյն իմոյ Ստեփանոս սարկաւազի»:

Այս երկրորդ նորոգութիւնը Դաւիթ ճնճղուկի ձեռքով, ինչպէս երևում է, վերաբերում է Պորենացու կողքի լուսանցքների մաշուածներին, որոնք նոյնպէս տեղ տեղ նորոգուած են տարբեր տարբեր ձեռքերով. թէ չէ՝ ամբողջ Պորենացին իսկապէս դրուած է երկու տեսակ թղթի վրայ և երկու ձեռքով. մի մասն Իգնատիոս գրչից օրինակուած, միւս մասը հին, Յոհան գրչից: Հին գրչութեամբ են նաև Ստեփանոս Տարօնեցին (որի սկզբի ցանկերը, տեսանք, առանց նորոգութեան և թերի են մնացել) և Արիստակէս Լաստիվերացին, որ վերջանում է այսպէս. «Վաղ ժամանեւ քան զարժեւ պատուհասին և ընդդէմ կալ»: Հաւանօրէն սկզբնապէս Լաստիվերացոյց յետոյ կղել է և Պորենացու Աշխարհազրութիւնը, որ այժմ չկայ Զ-րի մէջ: Հին գրչութեան յիշատակարան կայ Ասողիկ վերջում «յոհան գրիչ» յիշատակութեամբ, բայց առանց թուականի:

Պորենացու Ա. գրքի սկզբում (որ նորոգած մասից է), ցանկից անմիջապէս յետոյ կայ մի պատկեր. վերելում մի կողմից նստած է Պորենացին գլխաւորաց, գրիչը ձեռին, դիմացը գիրք. միւս կողմից նստած է մի թագապսակ անձ. ներքեւում կայ մի ծնկաչոք ձերուհի, զլիսի փաթաթանով: Պատկերի տակին գրած է. «Սահակ Բագրատունին խնդալն Մովսէս Պորենացոյ բան»:

Պորենացու նորոգած մասը պատկանում է Տ խմբին, իսկ հին մասը՝ Ա. խմբին: Որովհետեւ այս Զ-ը մայր է բազմաթիւ Զ-ների, ուստի ներքեւում գնում եմ, թէ ի՞նչ հատուածը, ներկայ հրատարակութեան երեսներով և տողերով, Տ խմբին է պատկանում, և ի՞նչ՝ Ա. խմբին:

- Տ. 1,1 Ա. գրքի ցանկից մինչև զրդեշխութիւն կողմանցն ար—71,1
 Ա. 71,1 — ժանաւորեցան առնուլ — պատճառս տալ անբան—90,3
 Տ. 90,3 — ութեան նոցա, և — որոյ եկեալ և 129,11
 Ա. 129,11 ոչ պատահեալ Տիգրանայ — և այլ բազմութեան հրէից, 132,18
 Տ. 132,20 յետ այս ամենայնի — ի ծածուկ ընտանեօքն հանդերձ 135,1
 Ա. 135,1 առ եղոմայեցիս փաղչէր — ամենայն ազգաց հիւսիսակ—221,19
 Տ. 221,19 — ան առաջնոց ասեմիսկ — Արրուկ սպանանել զՄամգոնն 222,5
 Ա. 222,5 զոր իմացեալ — իւր որ ի Հայս և յղ—222,12
 Տ. 222,12 — է առ թաղաւորն Յենայ — զի քան դամենայն 222,18
 Ա. 222,18 ընակեալս ի վերայ — սակաւուց ճաշակելիս 223,7
 Տ. 223,7 զփասեան և զպոր — հանդիպեցաւ զալ—223,11
 Ա. 223,12 — ըստեանն Տրդատայ — վասն որոյ մանրա—224,4
 Տ. 224,5 — խուզիւ քննեալ — արդարեւ համբեր ժու—224,9
 Ա. 224,9 — ժկալ և առաւել իմաստուն—հայրենականացն հասե—224,17
 Տ. 224,17 — լոց փառաց — յորմէ և աշակերտեալ 227,8
 Ա. 227,9 հաւատաց, զբռնաւորսն—ի վերայ հորոյն կախ—296,13
 Տ. 296,13 — եւ զփայտէ — որ սուղեալ և դաւղեալ 322,19
 Ա. 322,20 եին յանյայտ տեղիս — վերակացուք ան—365,11
 Տ. 365,11 հարթարարք, անողորմք մինչև վերջ։

Պէտք է նկատել սակայն, որ Ա. խմբին պատկանող հատուածներում տեղ տեղ նորոգուած են նաեւ աջ ու ձախ լուսանցքները, յաճախ վերևից մինչև ներքև. երբեմն նաեւ երեսների մէջերը։ Այս պատճառով այս մասերում եւ երբեմն Տ խմբի հետ է միանում այս Ձ-ը։ Այս մանրամասների նկարագիրը թողնում եմ։

Ի վերջոյ յիշեմ, որ այս և Ձ-րի հին մասը գրուած է հին ուղղագրութեամբ. օ ձայնաւորի փոխանակ ունի աւ, իւ երկրարբառի տեղ՝ եւ (ինչպէս՝ առեւծ, արեւն, ութեւն ածանցը), բայերի անկատարն ունի եի, եիր ելն. նոյնպէս՝ թե և նմանները. դերանունների վերջում յ—նմայ ելն։

30. ր. էջմ. № 1661 (կար. ց. 1619)։ Մանրամասն նկարագրուած է Գ. Տ.—Մկրտչեանից «Հայագիտական Հանդէսում», 1904, էջ 269—270, և այս «Պատմագիրք Հայոց» հրատարակութեան Ազաթանգեղոսի յառաջարկում. էջ ժե. 10, որից գնում ենք կարեւորը.

Մեծ. 31×23, կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, երկսիւն, ընդամենը 554 թերթ։ Ձեռագրիս ստացողն է Մինաս վարդապետ (էջ 517 ր.). զրիչներ՝ Թումա (էջ 441 ր.) և Գրիգոր քարտուղար։ Յիշատակարաններ. «Գրեցաւ թվին ՌՃԻԵ ի գիւղն Ալիփուղար ձեռամբ Գրիգոր քարտուղարի (էջ 365 ա.)։ էջ 111 ա. «Ով հայր սուրբք, Նարին վարդապետն դքսհանայքն որ մատնեաց ի ձեռն Դաւիթան փաշային՝ ես փախստական և անճարակ տեղի նստեալ զրեցի զայս տեարս. թիւ էր ՌՃԻԵ փետրվարի ամսոյն ժՁ, օրն շաբաթ»... Ուրեմն ձեռագիրս գրուած է ՌՃԻԵ—ՌՃԻԷ (=1676—1678) թ.։

Այս ստուար և մեծագիր Ձ-ը պատմիչների ժողովածու է և

պարունակում է—Սորենացի, Ասողիկ, Լաստիվերացի, Եւսերիոսի Եկեղեցական պատմութիւն, Ազաթանգեղոս, Դաշանց թուղթ, Մեարոբ երէց, Զենոր, Յովհան Մամիկոնեան, Փաւստոս, Եղիշէ, Օրբելեան Ստեփան, Միխայէլ Ասորի, Վարդան, Կիրակոս, Սեկրատի Եկեղեցական պատմութիւն:

31. Կ՝ Էջմ. № 1379: Այս Զ-րը Կարենեանցի բաղդատած առաջին ձեռագիրն է (տես § 7): Մեծ. 28×21, կաշեկազմ, թուղթ, նոսրագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—1) Մովսէս Սորենացու Պատմութիւն. 2) Մովսէս Սորենացու Աշխարհագրութիւն. 3) Ուրիշ աշխարհագրական հատուածներ. 4) Յառաջաբաններ՝ Մատթէոս Ուռնայեցու, Կիրակոս վարդապետի, Միխայէլ Ասորու, Փաւստոս Բիւղանդի, Թոմա Մեծոփեցու (խկապէս միայն Թոմայի մասին տեղեկութիւններ). 5) Մեսրոպ քահանայի Ծաղկաքաղ ի Հայոց մտացորդաց յարեկից դրոց. 6) Կիրակոս Դանձակեցու Պատմութիւն (ոչ ամբողջ). 7) Պատմութիւն վասն սքանչելիաց պատկերին Քրիստոսի. 8) Զենոր և Յովհան Մամիկոնեան. 9) Դաշանց թուղթ. 10) Պատմութիւն վասն գիտելոյ զպատճառ բերելոյ Ծիծառնէոյ խաչին. 11) Յովհաննէս Մամիկոնեանի վերջին գլուխը՝ Վասն մահուան Տիրանալ. 12) Յաղագս պատմութեան սուրբ ա՛ծային իւզոյն... և վասն մարմնոյն սուրբ Յովհաննու Կարապետին. 13) Վասն մեծի նախարարութեանն Օրբելեանց... (Սա. Օրբելեանից). 14) Սամուէլի բահանայի հաւաքմունք. 15) Պատմութիւն համառաւտ անօրէն Թամուրին—Թոմայ վարդապետի. 16) Վասն միարանութեան Հայոց և կաթողիկոս ձեռնադրութեան. 17) Պատմութիւն մեծի բարունապետին Թոմայի, զոր արարեալ Կիրակոս բանասէր վարդապետի. 18) Մկրտիչ Նաղաշի կենսագրութիւն—գրած Աստուածատուր վարդապետի:

Սորենացու Աշխարհագրութեան վերջում, եր. 238. «Եւ զեղեկի գրիչս յիշեցէք ի տէր: Մանաւանդ զամենամեղ և զապիկար Մարտիրոս լոկ անուամբ սպասաւոր բանի, որ և ստացող և ուղղող ըստ կարի տկարութեանս»: Էջ 278. «Յիշատակ է պատմագիրքս Մարտիրոս վարդապետին ի դուռն ս. Կարապետին, որ է ի գաւառն Տարօնոյ»... Էջ 707. «Ի թվին ՌՀԳ (=1624) գրեցաւ պատմագիրքս յոյժ զառնագոյն աշխատութեամբ և փոփոխմամբ անհմուտ գրչաց և անհանգիստ տառանմամբ ի գաւառէ ի գաւառ, հալածելով ի ձեռաց մահմետականաց»... Վերջից էջ 314—318 զանազան յիշատակարաններ, որոնցից մէկը (ոտանաւոր) պատմում է, թէ Մարտիրոս վարդապետը հայոց հազար վաթսուն և երեք (=1614) թուին նորոգել է Ղազարու վանքը. մի ուրիշը՝ (գարձեալ ոտանաւոր), թէ Վարդան վարդապետ Բաղիշեցին այս գիրքը, «անկեալ ի գրաւի», ազատում է Հայոց հազար հարիւր տասներեք (=1664) թուին: Ապա մի ընդարձակ յիշատակարան, Բաղիշեցի Վարդան վարդապետի ձեռով, ինչպէս երևում է յետագայում գրած, թէ ՌՀԺԳ թուին գալով Ղազարու վանքը՝ նորոգութիւններ և նոր շինութիւններ է անում և «զայս գիրքս և այլս և որ գրաւ էր ի ձեռս քրդաց Աստուծով ազատեցաք և տվաք զսա յիշատակ... ի դուռն սուրբ առաքելոյս: Եւ որչափ հին և փտեալ գրեանք կայր ի վանքս... 1. զիրք

և այլ աւելի տալաք նորոգել և կազմել ձեռամբ Սահակ վանեցի վարպետին ի թվին ՌՃԻ» (=1671 թ.): Թողնում ենք ուրիշ յիշատակարաններ: Այս դրքի պատմութեան մասին տեսնել նաև Կարենեանցի Բաղդասարութիւնը:

32. ց. Զ-ր Կարապետ Եզեանի (այժմ Մեսրոպ եպիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի մօտ): Մանրամասն նկարագրուած է Ստ. Մալխասեանից (տես Ասողիկ, Պետերբուրգ 1885, յառաջարան, էջ 11—12). համառօտ այս հրատարակութեան Ազաթանգեղոսի յառաջարանում (էջ 16 հտ.), որից դնում ենք կարևորը.

Մեծ. 27,5×20 հրդմ. կաշեկազմ, թուղթ, նոսրագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—ընդ ամենը 18 պատմագիր: Արքայամ գրչից են առաջին 11 պատմագիրները—Խորենացի, Ասողիկ, Լաստիվերացի, Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւն, Ազաթանգեղոս, Դաշանց թուղթ ևն: Թուականով յիշատակարանը, «Գրեցաւ ձեռամբ Արքայամ անարժանի ի Տիրքան քաղաքի ի մատրանին Սարգսի ՌՃԺ» (=1668) թվականին»:

Խորենացու Գ. գրքի ԿԶ գլխի մէջ, «ապագայիցն յայտնութիւնք» բառերից յետոյ հազցրած է տեսլի նկարագիր և ապա մեկնութիւնը (տ. այս հրատ. եր. 354, 18 և ծանոթութիւն):

33. Հ. Աղթամարի վանքի Զ-ր, որի համեմատութիւնն ու նկարագիրը ստացել ենք 1903 թուի յունիսի 20-ին մեր աշակերտ Ճեմարանաւարտ, այժմ հանգ. Հ. Հաջագործեանից: Դնում ենք նրա ուղարկած նկարագրից կարևորը.

Մեծ. 19×12,5 հրդմ. թերթ 202. կաշեկազմ, կողերը թանձր թուղթ, վրան կտաւ, հիմքը ոսկեզօծ. թուղթ, բոլորագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն՝ միայն Խորենացու Հայոց պատմութիւն: «Կը պահասի Վենետիկի 1827 թուի հրատարակութեամբ 519 երեսի (վերէն հաշուելով) 16-րդ տողի «գիտութիւն» բառէն մինչև 522 երեսի վ. հ. 12-րդ տողի («համանգա») մասը (ձեռագրի մէկ թուղթ 191-ի և 192-ի մէջտեղը) և Ողբէն 552 երեսի վ. հ. 18 տողի («հաւա») սարկելով տրոսմութեան»—էն մինչև վերջ... Գրիչ, տէր, տեղ, թիւ ևն անյայտ»:

34. Խ խմբին պատկանում է նաև Մառի նկարագրած № 1 Հայկ. Զեռ. Ճեմար. Արեւելեան լեզ. ՊԲԳ, որ նշանակում ենք \approx տառով: Գրութեան թուականն է ՌՃԺ» (=1668 թ.): Հաստ թուղթ, 219 թերթ. մաքուր բոլորգիր, գրիչ է Յովսէփ վարդապետ ի գիւղաքաղաքն Աստապատ—Այս Զ-րից մենք բաղդասարութիւն չունինք, բայց Մառի նկարագրով յար և նման է Սանահնի օրինակին (էջմիածնի Է. № 1035 Զ-րին, տ. § 28), որ Խ խմբի Զ-իւր է: («Հանգ. Ամս.» 1892, էջ 45):

Այս խմբի մէջ են մտնում նաև Վենետիկի օրինակներից երեքը, որոնց մասին առանձին:

35. Այս բոլոր Զ-ների ընդհանուր մայրը, ինչպէս վերևում գրի,

Էջմիածնի մատենադարանի 1 (№ 249) Ձ-րն է: Այդ պարզ երևում է հետևեալ հանգամանքից. որ հատուածը որ Լ-ի մէջ նորոգած է Տ խմբի վրայ՝ այս բոլոր Ձ-ներն ևս նոյն տեղում միանում են Տ-ի հետ. իսկ որ հատուածը որ Լ-ի մէջ մնում է հին գրչութիւնից, որ Ա-ի հետ է՝ նոյն տեղում այս բոլոր Ձ-ներն ևս Ա-ի հետ զոյգ են ընթանում իրենց ընթերցուածներով: Այս այնքան պարզ ու որոշ է, որ մանրամասնութիւնների մէջ մտնելը աւելորդ եւ համարում, միայն չպէտք է մոռանալ, որ և Ձ-րի մէջ, ինչպէս վերևում ասացի, Ա խմբին պատկանող հատուածների մէջ ևս տեղ-տեղ երեսի կողքերից, կամ մէջերից, նորոգուած են Տ-ի վրայ. ուրեմն երբեմն հին հատուածների մէջ ևս Ան խմբակցութեան հետ փոխէփոխ կազմում է Տն խմբակցութիւնը: Երբեմն էլ այսպիսի Տն խմբակցութիւնները պատահական են, ինչպէս բայ թողած յօդեր, տառեր եւն, որ ամեն Ձ-րի մէջ կարող են լինել. բայց այդ Լ-ից ծագող Ձ-ները երբեմն ուղղուած են այս կամ այն Ձ-րի վրայ:

Խնդիրն այն մասին չի կարող լինել, թէ արդեօք այս Ձ-ների ընդհանուր մայրը և Ձ-րն է թէ ոչ, այլ միայն այն մասին, թէ դրանք անմիջապէս Լ-ից են ծագում, թէ կան այնպիսիները, որոնք ծագում են Լ-ից միջնորդաբար, մեղ յայտնի կամ անյայտ Ձ-ներից օրինակուած լինելով: Այս որոշելու համար շատ հիմունքներ կան, բայց այդ համարում եւ աւելորդ աշխատանք. ուստի մի երկու կէտ միայն յիշելով բաւականանանք: Եր. 75 տ. 6 և Ձ-րի բնագիրն ունի «ժամանակս», լուսանցքում ուրիշ ձեռքով ուղղած է «ժամս». և Ձ-րի բնագրի մէջ արտագրուած է Լ-ի թէ բնագրի մէջ եղածը և թէ լուսանցքում ուղղածը՝ իբրև «ժամս ժամանակս»: Նոյն եր. 75, տ. 12. և Ձ-ը բնագրում դրած է «թուեալ», գլխին աւելացրած է «էր պատ», բայց «թուեալ» բառի ու-ի տակ և «պատ» բառի տ-ից յետոյ նշան է դրած, որ հասկացուի «թուէր պատեալ». և Ձ-րի գրիչը չհասկանալով նշանները՝ արտագրել է նախ գլխին դրածը, ապա տակինը՝ իբրև «էր պատ թուեալ»:—Եր. 273, տ. 3 և Ձ-րն ունի «սատակեցաւ». ց Ձ-րն ունի «սատակի» ըստ Ան Ձ-ների, բայց լուսանցքում ուրիշ ձեռքով շինած է «մեռանի». Հի Ձ-ները բնագրի մէջ ունին ց-ի լուսանցքում ուղղածը՝ «մեռանի»: Դարձեալ եր. 281, տ. 16 ց Ձ-րի մէջ «Տիրանայ» բառի վերջը «անայ» քերած է, իսկ և Ձ-րն ունի միայն «Տիր»: Տես նաև եր. 298, տ. 1. եր. 326, տ. 18, 19: Այսպէս և ց Ձ-րի մէջ կան բաւական քերածներ կամ բարձման նշանով գրուածներ, լուսանցքներում ուղղումներ եւն, որոնց հետեւում է ի Ձ-ը— Եր. 252, տ. 21. և Ձ-ը բնագրում ունի «աւերեցաւ», բայց լուսանցքում ուղղած է «կոտորեցաւ». ու Ձ-ը բնագրում ունի «կոտորեցաւ աւերեցաւ», այսինքն Լ-ի լուսանցքի ուղղումը մտցրած է բնագրի մէջ, պահելով միւս բառն ևս: Այս և նման շատ հանգամանքներով կարելի է որոշել ի խմբի Ձ-ների Լ-ից ծագման յարաբերութիւնները, բայց ևս այդ աւելորդ եւ համարում. ուստի անցնենք ուրիշ Զեռագիրներ:

(§ 3), յիշում են վեց անթերի օրինակներ: Մի նամակով հ. Ա. Ղազիկեանից մի քանի ծանոթութիւն խնդրեցի այդ օրինակների մասին. իբրեւ պատասխան շնորհակալութեամբ ստացայ հ. Գ. Ջրաբեանից հետեւեալը, որ ղնում եմ այստեղ.

«Հ. Արսէն վ. Ղազիկեանի յանձնարարութեան համաձայն քննեցի մի առ մի Սորենացոյ Հայոց պատմութեան մեր մատենադարանի Զ-ները, պատասխանելու համար Զեր... նամակի մէջ բովանդակուած հարցումներուն: Կը ցաւիմ սակայն, որ քննութեան արդիւնքը բոլորովին գոհացուցիչ պիտի չլլայ Զեդ, քանի որ 1843-ի հրատարակուած «Մովսէս Սորենացոյ Մատենագրութիւնքի» զեկուցումին մէջ, Հայոց պատմութեան վերաբերեալ «անթերի վեց օրինակները» կարելի չեղաւ ամբողջապէս ստուգել և որոշել: Վասն զի վանացս գրչագիրներու անսխալ ցուցակին մէջ ութ ամբողջական օրինակը միայն կը յիշուին Մովսէս Սորենացոյ Հայոց Պատմութեան. որոնցմէ երեքը զանազան Զ-ներու հետ համեմատուած եւ ուղղագրուած տպագրութիւններ են: Յիշուած չէ թէ համեմատութեան համար ծառայող այդ Զ-ները կըր գրուած են և ուր կը գտնուին. հետեւաբար անոնց մասին չունիմ հաղորդելիք մանրամասնութիւն. հաւանական կը համարիմ որ Զեկուցումի մէջ յիշատակուած 20թ թուականի գրչագիրը տպագրին հետ համեմատութիւններէն մին ըլլայ: Մնացած հինգ գրչագիրներու թուահամարները և այլ ծանօթութիւնքը ըստ Զեր փափագին կը գնեմ հոս.

ա. Օր. Թիւ 1530. բոլորգիր, կըր բովանդակէ Սորենացի, Եղիշէ, Կնուրբութեան տեղը՝ Երնջակ, ի գեղն Շօթօթ. Ժամանակ՝ ՌՃԺԳ=1664, Դրիչ ?՝ Կընդօրինակեմ մաս մը յիշատակաբանէն... «աւարտ եղև յայտմ տառի՝ ի թվականիս հայոց սեոի. երկքառեակ և երկհարիւրի. երկյոթեկան և երկհնգեակ ի նոյն յարի. և երեեակ թիւ այլ յարաբարդի: Ամսեանն Յունաց Ապրիէլի, եոեակ, հնգեակ և քառակի, և թիւ մի այլ աւելի. երկիրս երնջակ ասի ի վիճակն սուրբ Կարապետի. առաջնորդութեան տեառն յեսայի՝ հեզահոգի վարդապետի և կաթողիկոսութեան Հայոց սը Էջմիածնի՝ յակոբայ բարունապետի. գծագրեցաւ տառս ցանկալի՝ ասացեալ Եղիշէի թարգմանողի, ի գեղն Շօթօթ վերակոչի ի գուռն սուրբ Աստուածածնի՝ ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչին»... Օրինակս ունի Բ. գիրը Ը գլուխի վերնագիրը. սակայն լուսանցքի մէջ փոխանակ Ը նշանակելու, կը գնէ է: Չունի Գ. գրքի ցանկը»:

Ըստ Մեսրոպ Կալիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակին՝ վենետիկի այս № 1530 Զ-ը գրած է ՌՃԺԳ—Դ թուին, ստացողն է Արիստակէս վարդապետ. «եա ի գուռն Ս. Ստեփանոսի Նախավկային, որ Շամբի ձոր յորջորջի. առաջնորդ. տն Միքայէլի աստուածաբան վարդապետի. ՌՃԺ թուին (1671): Բովանդակում է՝ ա) Մովսէս Սորենացոյ Պատմութիւն. բ) Պատմութիւն Եղիշէի. գ) Հատուած Թումայի. դ) Բաղդիրք աշխարհագրական. հ) Հայելի վարուց»:

«բ. Օր. Թիւ 869. նօտրգիր. Սորենացի, Ասողիկ և Սամուէլ երէց: Դրութեան տեղի Բաղէշ, Ժամանակ ՌՃԼԲ—Գ=1683—1684, Դրիչ Դաւիթ ճնճղուկ: «Ի վայելումն Մոկացի Ստեփանոս վարդապետի

ի Բաղէշ քաղաքի՝ ի գունն Ս. Կիրակոսին»։ Սա ևս ունի Բ. դիրք Ը գլխի վերնագիրը։ Չունի ի վերջ ցանկին «Տաղը չափաւը»։—

Մեսրոպ եպիսկոպոս Տ. Մովսիսեանի ցուցակից կարևոր եմ համարում աւելացնել. «Յիշեցէք զտիեզերալոյս վարդան վարդապետն, որ ի սոյն ամի գնաց յերուսաղէմ ԺԸ. արամբ, որ զայս գ պատմագրաց օրինակն հաւ. լաւ և ընտիր սրբագրեաց գրով»։ Բովանդակութիւնն է՝ ա) Պատմութիւն Խորենացւոյ. բ) Տումար. գ) Ասողիկ. դ) Սամուէլ երէց։

Այս Ձ-րի գրիչ Դաւիթ ճնշողուկը նոյն անձն է, որ Բաղիշոյ առաջնորդ Աւետիք վարդապետի հրամանով նոյն 1684 թ. նորոգում և կազմում է Խորենացու հնագոյն Ձ-րը՝ ի (տես § 29)։ Վենետիկի այս Ձ-րը պատկանում է, ինչպէս կը տեսնենք (§ 38), Տ խմբին, ուստի և չի կարող նոյն գրչի ձեռքով նորոգուած ի Ձ-րից ծագած լինել. այլ ընդհակառակն այս ի Ձ-րը երկրորդ անգամ նորոգուել է, ամենայն հաւանականութեամբ, Բաղիշեցի վարդան վարդապետի տուած այն լաւ և ընտիր Ձ-րից, որից օրինակուած է Վենետիկի № 869 Ձ-րը։

«գ. Օր. թիւ 200. բոլորգիր. Խորենացի և Նզիրէի։ Գրութեան տեղի?, ժամանակ ՌՃԹ=1660. Գրիչ Ալեքսան։ Սա ևս ունի Բ. դիրք Ը գլխի վերնագիրը։ Չունի Գ. գրքի ցանկը։

«գ. Օր. թիւ 1023, բոլորգիր Խորենացի և Նստրագիր Միխայիլ Ասորի կնի։ Գրութեան տեղի?, ժամանակ?, գրիչ?, Ունի Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրը այսպէս. «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել ի զաւակէ Արշակայ Մարաց Թագաւորին»։ և փոխանակ Ը նշանակելու, կրնէ է։ Չունի ի վերջ ցանկին «Տաղը չափաւը»։—

Ըստ Մեսրոպ եպիսկոպոսի ցուցակի՝ բովանդակում է՝ ա) Խորենացի (բոլորգիր). բ) Միխայիլ Ասորի (նստրագիր). գ) Դաշանց թուղթ (բոլորգիր). դ) Սամուէլ Անեցի (բոլորգիր)։—

«ե. Օր. թիւ 1156. բոլորգիր, Խորենացի և Ասողիկ. գրութեան տեղի?, ժամանակ?, գրիչ?, «Ղաղարոս Ղայսարցի ստացայ զգիրս պատմութեան Մովսէս Խորենացւոյ՝ ի հայրապետութեան երիցս երանեալ տեառն Փիլիպոսովս... և ի Թագաւորութեան փոքր Շահապաղիս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս ի թուականութեանս հայոց ՌՃ և Բ ամին (=1653 թ.), ի յերկիրս արարատեան»... Ունի Բ. դիրք Ը գլխի վերնագիրը, որ ի սկզբան կարմրադեղով՝ յետոյ սև թանաքով վրայէն անցած. Ը գիրը չի տեսնուեր լուսանցքի մէջ, այլ կայ քերթուած անորոշ գիր մը. յաջորդ գլուխը կը կրէ Ը։ Ունի ի վերջ ցանկին «Տաղը չափայինը և ի Սահակ Բագրատունի», սակայն չենք տալը ի վերջ գրոց։

«Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան ամբողջ այս հինգ օրինակներէն զատ, կը գտնուին երկու հառընտիրներու մէջ մի քանի հատուածներ. 1) Յաղագս Նունէի. 2) Յաղագս Ժողովոյն Նիկիոյ. 3) Յաղագս Ժողովոյն Կոստանդնուպոլսի, Բ. Ճառընտրի մէջ, որ ԺԲ դարու գրչութիւն է հաւանօրէն։ Հատուած մ'ալ «Յաղագս Գրիգորի Լուսաւորչի», ի Ճառընտրի Ը, որ գրուած է ի թուականին ՉԼԱ—Բ»։—

37. Վենետիկի 1843-ի տպ. մէջ յիշուած վեց անթերի օրինակների ուր

խմբին պատկանելը ճիշտ որոշուած է նոյն տպագրութեան մէջ բերուած ընթերցումներով: Բ. գրքի Ը գլխի վերնագրի և սկզբի հատուածի (տ. § 9) մասին կայ հետեւեալ ծանօթութիւնը. «Հատուածդ—երկրորդ թագաւորութեանն լինէր ի զաւակէ Աշդահակայ Մարաց եղևոյ թագաւորի—չիք յերիս ընտրելագոյն օրինակսն. և ի միւս երկոսին օրինակսն չիք Ը գլխակարգութիւնդ (այսինքն գլխի վերնագիրը), այլ միահետ կցի ընդ նախընթաց գլխոյն»: Այս ծանօթութիւնից երևում է, որ վեցերորդ օրինակը, որ ծառայել է տպագրի համար իբրև բնագիր՝ ունեցել է թէ Ը գլխի վերնագիրը և թէ սկզբի պակասած հատուածը, այսինքն այնպէս է եղել, ինչպէս տպուած է բնագիրը (տ. § 9):

Այն երկու օրինակը, որոնք չունին Ը գլխի վերնագիրը, բայց ունին սկզբի պակասած հատուածը՝ համեմատ են էջմիածնի մատենադարանի Ա խմբի Ձ-ներին: Եւ իսկապէս 1843-ի տպագր. մէջ բերուած բաղմաթիւ ընթերցումներով Վենետիկ երկու օրինակ միանում են էջմիածնի Ա խմբի Ձ-ների հետ: Այս երկու օրինակը սակայն չկան Վենետիկի այժմեան հինգ Ձ-ների մէջ, քանի որ այժմեան հինգ Ձ-ներն էլ, ինչպէս վերևում գրուածից (§ 36) տեսնուած է՝ ունին Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրը:

Այն երեք օրինակը, որոնք ունին Ը գլխի վերնագիրը, բայց չունին սկզբի հատուածը՝ դրանով համեմատ են էջմիածնի ՏԽ խմբերի Ձ-ներին. թէ այս երկու խմբից որին են պատկանում, այդ որոշուած է Դ. գրքի ցանկի վերջում դրած ծանօթութիւնից, թէ «Յերկուս օրինակս որք ունին զցանկս գլխոց, ի կատարածիս կայ և գլուխ այսպիսի՝ Տաղք չափաւ յինք և ի Սահակ Բագրատունի»: Կընշանակէ այս երեք օրինակից երկուսը Խ խմբին են պատկանում: Եւ իսկապէս 1843-ի տպագրութեան մէջ բերուած բաղմաթիւ ընթերցումներով Վենետիկ երկու օրինակ միանում են էջմիածնի Խ խմբի Ձ-ների հետ: Այս երկու օրինակից մէկը սակայն դարձեալ չկայ Վենետիկի այժմեան հինգ Ձ-ների մէջ, քանի որ, ինչպէս վերևում գրածից (§ 36) տեսնուած է՝ նրանցից միայն № 1156 ունի այդ «Տաղք չափաւ...» յաւելումը:

Այսպէս ուրեմն 1843-ի տպագրութեան ժամանակ բանեցրած վեց անթերի օրինակներից երեքը,—երկուսն Ա խմբի, մէկը՝ Խ խմբի,—չկան Վենետիկի այժմեան հինգ Ձ-ների մէջ: Դրանք են ՉԾԲ (=1303) և ՌՃԻ (=1671) թուականները կրող, և մէկն անյայտ թուականով, օրինակները, որ յիշուած են 1843-ի զեկուցումի մէջ. այժմեան հինգ Ձ-ներից ոչ մէկը չի կրում 1303 կամ 1671 թուական: Այս պակասած օրինակներից 1671 թուականինը կարող է և Ա խմբի և Խ խմբի օրինակ լինել (որովհետեւ Խ խմբից էլ մի օրինակ չկայ այժմ). իսկ 1303 թուականինն անպայման Ա խմբի օրինակ է եղել և ոչ Խ խմբի, քանի որ այս վերջին խմբի մայրը՝ Լ Ձ-ն առաջ է եկել 1567 թուին:

Որովհետեւ գծուար է ենթադրել, որ Վենետիկի Մխիթարեան Գրադարանից 1843 թուից դէսը երեք Ձ-իւր դուրս եկած լինին՝ հաւանական եւ համարում, որ այս պակասած երեք Ձ-ները նոյն Գրադարանի այժմեան «երեք զանազան Ձ-ներու հետ համեմատուած և ուղղադրուած տպագրութիւններն» են եղել, որոնք համարուել են Ձ-իւր օրինակի

հաւասար և գրչագիրների անտիպ ցուցակի մէջ գրուած են «ութ ամբողջական օրինակները» մէջ: Դրանցից 1303 թուականի Ձ-րի համար, մեր հ. համակագիրն արդէն յայտնում է այդ հաւանականութիւնը: Թէ ինչ Ձ-ների բաղդատութիւններ են դրանք՝ յայտնի չէ ըստ մեր հ. համակագրի: ՉԾԻ (=1303) թուականի Ձ-իւր մեզ յայտնի չէ. իսկ ՌՃԻ (=1671) թուականը կրում են մեզ յայտնի Ձ-ներից Կ՝ Ձ-ըը, որ Ա. խմբին է պատկանում, և Արմաշի վանքի № 185 Ձ-ըը. սրանցից մէկի վրայ կարող է եղած լինել Վենետիկ այս օրինակներից մէկի բաղդատութիւնը: Այդ երեք բաղդատուած տպագիրները, ըստ Մետրոպոլիտոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակի, ունին Մատենադարանի ցուցակում հետեւեալ թուահամարները. 1) Գ. 36 թ. է. Ուղղագրեալ ընդ տպագրին ի ձեռն դպիր Գ. Յովհաննիսեան. 2) Ե. 39 թ. է. Ուղղագրեալ ի վերայ փոքր տպագրին Վենետիկ, ըստ հին Ձ-րի իրիք. 3) Ժ. 23 թ. է. Բաղդատութիւն ընդ տպագրին:

Վենետիկի այժմեան հինգ Ձ-ներից երեքը միայն 1843-ի զեկուցումի մէջ յիշուած «վեց անթերի օրինակներից» են. դրանք են՝ № 869, որի գրութեան թուականն է ՌՃԼԲ—Գ (=1683—4 թ.), որ և յիշուած է նոյն զեկուցումի մէջ. № 200, որի գրութեան թուականն է ՌՃԹ (=1660 թ.), որ նոյնպէս յիշատակուած է նոյն զեկուցումի մէջ. և ապա № 1156, որի գրութեան թուականը յայտնի չէ. բայց դա այն երկու Ձ-ներից մէկն է, որ Գ. գրքի ցանկի վերջում ունին «Տաղը չափաւ...»: Կը նշանակէ 1843 թուի տպագրութեան ժամանակ ձեռի տակ ունեցել են այժմեան այս երեք Ձ-ները և, ամենայն հաւանականութեամբ, այժմեան երեք ամբողջական «համեմատուած տպագիրները», որով և առաջացել է 1843-ի զեկուցումի մէջ յիշուած «վեց անթերի օրինակների» թիւը: Յետագայում ձեռք են բերուած № 1530 Ձ-ըը, որ գրուած է ՌՃԺԳ=1664 թ. և չի յիշատակուած վերոյիշեալ զեկուցման մէջ, և № 1023 Ձ-ըը, որով և առաջացել է գրչագիրների այժմեան անտիպ ցուցակի մէջ յիշուած ութ թիւը:

38. Տեսնենք այժմեան հինգ Ձ-ների որ խմբին պատկանելը: 1843-ին եղած երեք Ձ-ներից № 1156-ը, ինչպէս վերևում դրի, և խմբին է պատկանում. Ա. և խմբերին են պատկանում, տեսանք, պակասած երեք օրինակները. («համեմատուած տպագիրները»): Այս չորս օրինակի վրայից չի կարող եղած լինել 1843-ի քնագիրը, քանի որ վերջինս, ինչպէս մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնից երևում է՝ էջմիածնի Տ խմբի Ձ-ների տեսակից է: Կը նշանակէ՝ մնացած երկու Ձ-ներից, №№ 869 և 200, մէկը նոյն թուին տպած քնագրի համար են բանեցրած (Վ.). իսկ միւսից (Վ) 1843-ի տպագրութեան մէջ միայն ընթերցուածներ են բերուած, չորս ուրիշ օրինակների ընթերցուածների հետ: Արդ այդ ընթերցուածների մանրամասն ուսումնասիրութիւնից երևում է, որ իսկապէս երկու օրինակ, ինչպէս վերևում ասացինք, Ա. խմբի հետ են, երկու ուրիշ օրինակ և խմբի հետ, իսկ մէկը միանում է էջմիածնի Տ խմբին, առանձնապէս օրգր Ձ-ներին: Հմտ. օրինակ՝ եր. 315, 10, 316, 2 (և վճռօրգր մաշարացական, որի մէջ

վճից երկուսը և խմբից են, մէկը ոտքոյն Ձ-ների տեսակից), 327, 13. 328, 12. 330, 17. 331, 1, 12, 21. 338, 13. 342, 10. Կին: Կընշանակէ՝ այժմեան Ձ-ներից ԱՆ 869 և 200 էջմիածնի Տ խմբի Ձ-ների տեսակին են պատկանում:

Այժմ տեսնենք, թէ այդ երկու Ձ-րից որը Վ է և որը վ, այսինքն որն է իբրեւ բնագիր գործածուած և որից ընթերցումներ են միայն մէջ բերուած: Ծանօթութիւնների մէջ առած վ-ն իր ընթերցումներով առանձնապէս նոյնանում է էջմիածնի քոյն Ձ-ներին: Համա. օր.՝ եր. 314,19 վրոյն ցիրքն. 320,10 վճկքոյն մայրաքաղաքայն, վ մայր քաղաքայն. 329,10 վրոյն ոչ ունելով (մինչդեռ միւս բոլոր օրինակները ունին՝ յոչ լինելոյն, յոչ լինելոյ, ոչ լինելով). 338,17 վրոյն որոշանօր. 270,10 վրոյն կողմնանք. 259,4 վրոյն բացակողմնանքն Կին, Կին: Այսպիսի խմբակցութիւնները ցոյց են տալիս, որ վ Ձ-ը էջմիածնի քոյն Ձ-ների փոքրիկ խմբին է պատկանում: Միւս կողմից էջմիածնի այս Ձ-ները ոչ մի գրքի ցանկ չունին. իսկ Վենետիկ ԱՆ 869 և 200 Ձ-ներից ԱՆ 869 ցանկեր ունի, իսկ ԱՆ 200-ը չունի Գ. գրքի ցանկը (հաւանօրէն չպիտի ունենայ նաև միւս գրքերինը), որով ԱՆ 200 Ձ-ը մօտենում է քոյն Ձ-ներին: Ապա դարձեալ ԱՆ 200 Ձ-ն իր բովանդակութեամբ ևս, Խորենացի և Եղիշէ, մօտենում է էջմիածնի քոյն Ձ-ներին. որոնք պարունակում են՝ Խորենացի, Եղիշէ, Թումայից հատուած Բարձումայի մասին (զ Փաւստոսից հատուածներ), Այս հիմունքները մեզ բերում են այն իզրակացութեան, որ Վենետիկ ԱՆ 200 Ձ-րից են բերուած ընթերցումները 1843 թ. տպագրութեան մէջ, իսկ միւս Ձ-ը, ԱՆ 869, ծառայել է իբրեւ առաջնորդ բնագրի համար, կամ մեր Վ տառով նշանակած օրինակը ԱՆ 869-ն է:

Թէ ինչու իրենց ձեռի տակ ունեցած երեք Ձ-ներից ընտրել են ԱՆ 869, որ 1683—4 թուին է գրուած, և ոչ ԱՆ 200, որ աւելի հին է, գրուած լինելով 1660 թ., և ոչ ԱՆ 1156-ը, որի վրայ կայ 1653 թուի յիշատակութիւն ստացողի,—այդ ևս բացատրում եմ նրանով, որ ԱՆ 1156-ը և խմբին պատկանելով և ԱՆ 200-ը օրքոյն Ձ-ների կարգից լինելով՝ իրենց մէջ ունին բազմաթիւ չիք-եր, այսինքն բաց թողած բառեր և խօսքեր. մինչդեռ Վ=ԱՆ 869 Ձ-ը, աւելի մօտ լինելով էջմիածնի ո Ձ-րին, աւելի ևս Տ խմբին պատկանող այն Ձ-րին, որից ծագում է հնագոյն լ Ձ-րի 1567 թուին նորոգուած մասը՝ չունի այդքան չիք-եր, ուստի և աւելի ընտիր է համարուել: Ընտրութեան համար դուրսէ նշանակութիւն է ունեցել և յիշատակարանը, թէ տիեզերալոյս Վարդան վարդապետն «եռ զայս գ պատմագրաց օրինակն. լաւ և ընտիր սրբագրեաց գրով»:

Աւելորդ չի լինիլ, եթէ երկրորդեմ, որ ինչքան էլ ևս Վ օրինակը ԱՆ 869 Ձ-ն եմ համարում՝ բայց այս երկուսը, կարծում եմ, կատարելապէս չպիտի նոյնանան, որովհետեւ, ինչպէս վերեւում (§ 3) գրի՝ ինձ թւում է, թէ 1843 տպագրի մէջ լուեկայն ուղղումներ կան ուրիշ Ձ-ներից: Օրինակ՝ եր. 72, տ. 14 բնագրում ընդունուած «արտահալածել» ձևն ունին էջմ. Ա խմբի Ձ-ները. և խմբի Ձ-ներն ունին «արտալածել», իսկ Տ խմբիները (ոտքոյն) ունին «արտահալածէր»:

Որովհետև Վենետիկի Վ օրինակը Տ խմբին է պատկանում՝ պէտք էր սպասել ուրեմն, որ բնագրի մէջ դրուած լինէր «արտահալածէր» բայց 1843-ի տպագրութիւնը բնագրում ունի Ա խմբի ձևը «արտահալածել», իսկ ծանօթութեան մէջ ունի Ս և Տ խմբերի ձևերը՝ «երկու օր արտալածել, երկու այլ՝ արտահալածէր»։ Կը նշանակէ՝ այս բառի համար ընտրութիւն է արուած և իրենց սովորաբար դործածած Ձ-րի ընթերցուածի տեղ դրուած է Ա խմբի բաղդատութիւնների ընթերցուածը։ Կարելի է բաւական թուով ուրիշ այսպիսի օրինակներ ևս բերել։ Թոււմ է, թէ այս ընտրութեանն է ակնարկած և 1848 թուի Բաղդաւալէպի մէջ եր. 48. իբրև պատասխան Կարենեանցի 1847 թուին Կովկաս լրագրի մէջ տպուած կարծիքի խորհնացու բնագրի մասին. «Իսկ այն գրքերը [այսինքն խորհնացի], որ ընտրութեամբ և բաղդատութեամբ տպուած են, և բաւական վկայեալ օրինակներէ, պէտք է պատկանելի ըլլան կարգացօղներուն և Ձ-րի մը մէջ տարբերութիւն մը տեսածնուն պէս՝ չկամեալին, չտարակուսին, չհամարձակին սխալ կոչելու և սրբագրելու, ինչպէս Կովկաս լրագրին մէջ անցեալ տարի բանասէրին մէկը ըրեր էր»։— Ինչպէս էլ լինի՝ ես ամենայն հաւանականութեամբ № 869 Ձ-ը համարում եմ Վ, իսկ № 200-ը՝ Վ։ Այս կարծիքս վերջնականօրէն պիտի հաստատէ ի հարկէ միայն այս Ձ-ների բաղդատութիւնը, որոնցից ես ոչ մի ընթերցուած չունիմ։— Դանք մնացած երկու Ձ-րին։

1843 թուից յետոյ ձեռք բերուած երկու Ձ-ներից ընթերցուածներ չունինք, այլ միայն համառօտ նկարագիր (տ. վերը § 36)։ Դրանք երկուսն էլ ունին Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրը, ուստի չեն կարող Ա խմբին պատկանել, այլ միայն Տ և Ս խմբերից մէկին։ Դրանցից մէկը, № 1530 Ձ-րն, իր բովանդակութեամբ (խորհնացի, եզիշէ, Թոմայից հատուած) նոյնանում է էջմիածնի Տ խմբին պատկանող Տ Ձ-րի հետ. բացի այդ՝ այս վերջինը չունի ցանկեր։ Գ. գրքի ցանկը, (հաւանօրէն և միւս գրքերինը), չունի նաև Վենետիկի Ձ-ը։ Այս երկու հիմունքով այդ № 1530 Ձ-ը, կարծում եմ, պատկանում է Տ խմբին և իր ընթերցուածներով պիտի միանայ էջմիածնի Տ Ձ-րի հետ։ Վենետիկի միւս Ձ-ը սակայն, № 1023, պիտի պատկանի Ս խմբին. միակ ընթերցուածը, որ ունինք այդ Ձ-րից, է Ը գլխի վերնագիրը—«Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զուակէ Արշակայ Մարաց թագաւորին»։ Էջմիածնի Կ՝ Ձ-ը նոյն տեղում ունի թէ՛ բնագրում և թէ՛ ցանկում նոյնպէս «Արշ՝կայ» ընթերցուածը, մինչդեռ միւս Ձ-ներն ունին Աժգահակայ կամ Աշգահակայ։ Վենետիկի № 1023 Ձ-րն այդ ընթերցուածով նոյնանում է ուրեմն Կ՝ Ձ-րի հետ, որ լ-ից է ծագում։ Անշուշտ մի ընթերցուածը քիչ է եզրակացութիւն անելու համար. բայց կարծում եմ թէ ուրիշ ընթերցուածներ կը հաստատեն այս ենթադրութիւնը։

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

39. Խորհնացու Ձ-ների դասաւորութեան խնդրով առաջին անգամ զբաղուել է Ագոլֆ Բաումգարտները՝ իր վերևում (§ 16) յիշուած

աշխատութեան մէջ. նա «հակադրում է Վենետիկ լաւագոյն (1843) և Ամստերդամի հրատարակութիւնը: Այս վերջինին դասակից է դնում Կարենեանցի երկրորդ օրինակը և Լայպցիգինը: Երկրորդ անգամ նոյն խնդրով զբաղուել է Միարան—Գ. Տ.—Մկրտչեանը (Հայկականք, Վաղարշապատ. 1894, եր. 38 հտն. եր. 69 հտն.), նա էջմիածնի 17 Ձ-ները մի յօդուածի մէջ բաժանում է երկու դասի, երկրորդի մէջ դնելով 6 Ձ-ի, իսկ առաջինի մէջ 11 Ձ-ի, որ նա վերածում է երեք ստորաբաժանումներու: Յետոյ սակայն մի ուրիշ յօդուածի մէջ, նկատի ունենալով զրեթէ այն բոլոր Ձ-ներն ու ընթերցումները, որոնց մասին մենք վերեւում յիշեցինք, և համոզուելով որ առաջին դասի ստորաբաժանումները առանձին առանձին խմբեր են միմեանցից շատ անջատ՝ այդ ստորաբաժանումներն անուանում է Ա. Բ. Գ. իսկ Բ. դասը Դ. խումբ: Այդ խմբերի պատկերը հետեւալ ձևով է տալիս (նշանակելով մեր ընդունած տառերով).

Ա. խումբ. լո և Կ¹ (?).

Բ. խումբ. հցիւշ.

Գ. խումբ. ոսորգ.

Դ. խումբ. fcdabetԿ²Լ.

Վենետիկ 1843 թուի վեց օրինակները դնում է ԱԲԳ խմբերի մէջ, իսկ Եդեսնի (մեր ց) և Արդնի Ձ-ների համար, տփի կազմութեան վրայ հիմնուելով, յայտնում է, թէ կարող են պատկանել ԱԲ խմբերին, բայց ոչ ԳԴ-ին:—

Երրորդ անգամ Սորենացու Ձ-ների դասաւորութեամբ զբաղուել է Մ. Արեղեանը (Հայ Ժողովրդական Առասպելները Մ. Սորենացու Պատմութեան մէջ, Վաղարշապատ, 1891, եր. 259—266): Նա ձեռի տակ ունենալով էջմիածնի 18 Ձ-ները՝ բաժանում է երկու խմբի. Ա խումբ, որի մէջ մտնում են abcdef Ձ-ները, և Տ խումբ, որի մէջ երկու ստորաբաժանում է դնում, մի կողմում ցիւ, միւս կողմում լեռնորգրս:

Այս երկու բաժանումն էլ, հիմնուած լինելով որոշ ընթերցումների և ոչ Ձ-ների ամբողջական համեմատութիւնների վրայ՝ ունին միևնոյն պակասութիւնը, որի պատճառը լ Ձ-ն է, որի մի մասն ոսորգ (Տ. Մկրտչեանի Գ խմբի) Ձ-ների հետ է, իսկ միւս մասը՝ abcdef (Տ. Մկրտչեանի Դ խմբի) Ձ-ների հետ: Միւս կողմից՝ արդարեւ ցիւ Ձ-ները մի երկրորդական փոքրիկ խումբ են կազմում իրենց ընթերցումներով, բայց զրանք լեռ Ձ-ներից անբաժան են, ծագած լինելով մի ընդհանուր մայր Ձ-ից, ի-ից:

Նշանակելով լ Ձ-ի հին մասը, որ Ա խմբի (Տ. Մկրտչեանի Դ խմբի) հետ է, լա ձևով, իսկ նոյն Ձ-ի նորոգուած մասը, որ Տ խմբի (Տ. Մկրտչեանի Դ խմբի, ոսորգ Ձ-ների) հետ է, լա ձևով՝ ունենում ենք.

Ա խումբ. abcdefլվվԿ²լա, ընդ ամենը 12 օր., որոնցից է Ամատ. տպագիրը, վվ Վենետիկ բաղդատուած երկու տպագիրները, (որոնցից ընթերցումներ կան 1843-ի տպագրութեան մէջ), Կ² Կարենեանցի ընթերցումները, լա էջմիածնի լ Ձ-ի հին մասը, վեցը՝ abcdef

էջմիածնի, մէկը (l) Լայպցիգի Ձ-ները: Իրենց հնութեան կարգով այս օրինակները դասաւորուած են այսպէս. լա (հաւանօրէն 14-րդ դարու, 1567-ին նորոգուած). Կ² (1671 թ.), e (1675 թ.), Ն (1674—76 թ.), d (1676 թ.), a (1687 թ.), c (1616-ից յետոյ և 1691-ից առաջ), t (1695-ին տպուած), l (1696 թ.). f Ձ-րի գրութեան ժամանակը յայտնի չէ, իսկ Վենետիկի բաղդատութիւնները եղել են մէկը 1303 թ. Ձ-րի վրայ, միւսը կարող է 1671 թ. Ձ-րի վրայ եղած լինել (տ. § 37):

Տ խումբ. ոօքրսՎւվվաՎւ, ընդ ամենը 11 օր., որոնցից ա՛ թոմաս Վանանդեցու ընթերցուածները, Վ Վենետիկի տպագիրը (հաւանօրէն № 869 Ձ-րը), Վ (հաւանօրէն Վենետիկի № 200, որից ընթերցուածներ կան 1843-ի տպագրութեան մէջ), Վ (Վենետիկի № 1530 Ձ-րը ենթադրութեամբ, տես § 38), լա էջմիածնի և Ձ-րի նորոգած մասը, իսկ ոօքրս էջմիածնի միւս Ձ-ները: Իրենց հնութեան կարգով այս օրինակները դասաւորուած են այսպէս—լա (1567 թ.), g (1641 թ.), Վ № 200 (1660 թ.), Վ № 1530 (1664 թ.), n (1672 թ.), Վ № 869 (1683—4 թ.), p (1690 թ.), o (1699 թ.): Մնացածների գրութեան ժամանակն անյայտ է:

Մնացած օրինակները ցիւցնուցւելով թուով 12, ծագած լինելով էջմիածնի և Ձ-րից՝ կորցնում են իրենց արժէքը: Դրանք են՝ էջմիածնի վեց Ձ-իր, ցիւցնուց, եղեանի y Ձ-իր, Աղթամարի չ Ձ-իր, Պետերբուրգի z Ձ-իր, Վենետիկի օրինակներ՝ Վ № 1156, Վ № 1023 (ենթադրութեամբ), Վ Վենետիկի բաղդատուած տպագիրներից մէկը:

Վերևի թուի վրայ տիրի աւելացնել հաս էջմիածնի r Ձ-րը, որ, ինչպէս կը տեսնենք, ծագում է էջմիածնի s Ձ-րից, ուստի նոյնպէս կորցնում է իր արժէքը:

Երկու մեծ խմբերի այս բաժանումն ամփոփելուց յետոյ՝ տեսնենք այժմ ստորաբաժանումներն Ա և Տ խմբերի մէջ, կամ Ձ-ների իրար հետ ունեցած յարաբերութիւնները:

40. Ա խմբի օրինակները՝ շատ ընթերցուածների նոյնութեամբ բաժանուած են երեք երկրորդական փոքրիկ խմբերի. մի ընդհանուր մայր Ձ-րից, որ նշանակենք Ա տառով, մի կողմում ծագած են abcf Ձ-ները, միւս կողմում՝ Կ²det. սրանց գիմաց լա Ձ-իրը մի ուրոյն տեղ է բռնում, չմիանալով առանձնապէս ոչ abcf Ձ-ներին, ոչ Կ²det խմբակցութեան, այլ երբեմն մէկին մօտենալով, երբեմն միւսին: Այս բաժանման համար իբրև մի յատկանիշ, դրսի Ձ-ների տեղը որոնելու համար, կարելի է առնել հետեւեալը: Առաջին դրբի Ի գլխի (Համեմատութիւն ծննդաբանութեան...) անունների շարքի մէջ abcf Ձ-ները նորայր անունից յետոյ ունին «Վստամ. կար» անունը, որ Կ²det Ձ-ների մէջ Հայոց անունների շարքի մէջ չէ, այլ ընկել է Քաղզէացոց անունների շարքի մէջ «Վստասկար, Վատասկար, Ստասկար» ձևերից մէկով, Ղամպառիտէս անունից յետոյ, իսկ t օրինակի մէջ, որովհետեւ տակաւում են Ղամպառիտէս և Նախորդ երկու անունները, Սուսառիս անունից առաջ կամ Ամինտէս անունից յետոյ: Վենետիկի 1843-ի տպագիրը ծանօթութիւն ունի. «Այսպէս [այսինքն Վստասկար] ամենայն օրինակը

նորենացւոյն որ առ մեզ գտան. այլ Յովն. կաթ. և Գր. Մազխատրոս յերկուս անուանա որոշեն՝ Վատամ և Կար» (ինչպէս են և մեր abcf-ի մէջ): Եթէ ճիշտ է որ Վենետիկի օրինակները «Վատամ. Կար» ձևը չունին, ապա պէտք է ընդունել, որ Ա. խմբին պատկանող նրանց երկու օրինակները վիճմանում են Կ²det խմբակցութեան մէջ (եթէ միայն ի հարկէ բաղդատողները առած լինին այդ ընթերցումը. որովհետեւ այս վիճմանները բաղդատում տարադիրներ են): Եւ Ձ-րի համար չենք կարող վերոյիշեալ «Վատամ. Կար» յատկանիշը բերել, որովհետեւ ի Ձ-րի մէջ այդ հատումը եւ չէ, այլ լտ է, և իբր Տ խմբին պատկանող մաս ունի «Վատասկար» ձևով նորայր անունից յետոյ. բայց լա-ի համար կարելի է բաղմաթիւ ուրիշ ընթերցումներ առնել, որոնք առանձնա-յատուկ են միայն ի խմբի Ձ-ների հին մասին, այսինքն լա-ին. ինչպէս օրինակ՝ եր. 71, տ. 5 «Նոյն պատմագիր ասէ», փոխանակ «ասէ նոյն պատմագիր», եր. 72, 2 զուարճանայցէ ևն. (ուրիշ ընթերցումներ տես § 9):—Շփոթութիւնից զերծ պահելու համար, այստեղ իսկ պէտք է նկատենք, որ եր. 61, տ. 1 ծանօթութեան մէջ Կ¹ Ձ-րի համար «ստասկար» գրումը վրկպակ է. Կ¹ չունի այդ ընթերցումը, այլ իբրեւ ի Ձ-րից ծագող՝ ՏԽ Ձ-ների պէս «Վատասկար» ունի հայոց անունների մէջ:

Առաջին խմբակցութեան abcf Ձ-ներից ab Ձ-ներն իրար շատ մօտ են. բացի դրանց բովանդակութեան նմանութիւնից (տես §§ 10 և 11) և բաղմաթիւ ընթերցումների նոյնութիւնից՝ Ա. դրբի վերևում յիշուած (Բ) զլխի անունների շարքի նկարագիրն ևս նոյն է (տես այս Հրատարակութեան եր. 58). կարելի է մատնացոյց անել և այսպիսի ընդհանուր սխալներ, ինչպէս՝ զժուարամուտ սոմանա (տ. եր. 54, տ. 3): Դրանք այնքան մօտիկ են, որ նոյն-իսկ կարելի է կարծել, որ ժամանակով նորը՝ a Ձ-ը ժամանակով հնից՝ b-ից օրինակուած լինի: Բայց քանի որ այս կարծիքը հաստատող բացայայտ հիմք չկայ՝ ես այս երկու Ձ-իւրը կից և զոյգ եմ դնում:

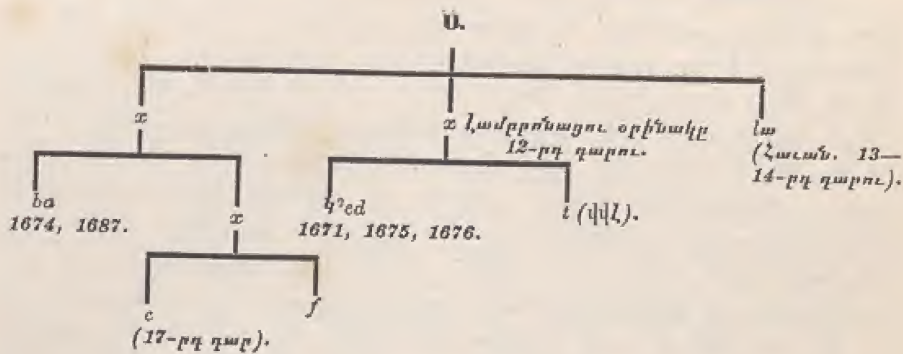
Այս ab Ձ-ներին մօտենում է ընթերցումներով c Ձ-իւրը, որ վերոյիշեալ (Բ) զլխի անունների շարքից կարգով արտագրած ունի նախ ab-ի առաջին խորանը, յետոյ երկրորդը ևն (տես եր. 58). դրանից է առաջանում անունների այն խառնաշփոթութիւնը, որ կայ c-ի մէջ: Դրանից գտա՝ ընթերցումների նոյնութեան հետ կարելի է ցոյց տալ և այսպիսի ընդհանուր սխալներ, ինչպէս՝ զոզկիանու (տ. եր. 16, տ. 118): Այս նկատի ունենալով՝ կարելի էր կարծել, թէ c Ձ-ը b-ից կամ a-ից, կամ դրանց հետ միասին մի ընդհանուր x մայր Ձ-րից ծագած լինի: Բայց միւս կողմից այս նոտրագիր c Ձ-րին մօտենում է առանձին ընթերցումներով նոտրագիր f Ձ-ը. երկուսի մէջ ևս Գ. դրբի վերջին զլուխը (Ողբը) պակաս է. և որովհետեւ վերոյիշեալ անունների շարքի գրութիւնն այս երկու Ձ-ների մէջ այնպիսի է, որ ոչ c Ձ-ն f-ից կարող էր ծագել և ոչ f-ը c-ից՝ ուստի պէտք է ընդունել, որ դրանք ծագում են մի այնպիսի x Ձ-րից, որ ab Ձ-ների հետ մի ընդհանուր մայր ունի:

Սրկորոդ խմբակցութեան Կ²detվի Ձ-ներից էջմիածնի de Ձ-ները

նոյնանում են բաղմաթիւ ընթերցուածներով (տես օրինակ՝ եր. 79, տ. 15, միայն հ, փոխանակ հանանէ)։ վերոյիշեալ (Բ) գլխի անունների նկարագիրն ևս գրանց մէջ բոլորովին նոյն է (տես եր. 59)։ Կարենկանցի նկարագրած Կ² Ձ-րի անունների նկարագրի մասին ոչինչ չգիտենք, բայց ընթերցուածներով այս Ձ-ը այնքան նոյնանում է ձե Ձ-ների հետ, որ նոյն-իսկ կարելի է, թէ վերջիններս Կ²-ից ծագած լինին։ Ամստերդամի տպագիրը, և անունների նկարագրով մօտենում է ձե-ին, բայց բոլորովին նոյն չէ. ընթերցուածներով ևս այս է օրինակը թէպէտ յաճախ միանում է Կ²ձե Ձ-ների հետ, բայց շատ անգամ և անջատուում է նրանցից. այսպէս օրինակ՝ եր. 11, տ. 12 «երգարանաց բանաւորաց» բառերի փոխանակ abcf Ձ-ներն ունին՝ «արագ արանց բանաւորաց», Կ²ձե ունին՝ «առանց բանաւորաց», իսկ է օրինակն ունի ուղիղ ձևով «երգարանաց բանաւորաց»։ Թոմա Վանանդեցին կարող չէ ուղղած լինել ուրիշ Ձ-րի վրայ, քանի որ նա, ինչպէս յայտնել է, միայն մի Ձ-իւ է ունեցել ձեռքի տակ։ Այսպիսի տարբերութիւններով կամ ընթերցուածների նոյնութեամբ Կ²ձե օրինակները, որոնք մի ընդհանուր մայր ունին, բաժանուում են երկու տեսակի. մի կողմում են Կ²ձե Ձ-ները, միւս կողմում է տ. Այս չորս Ձ-րի ընդհանուր մայրն է Լամբրոնացու օրինակը, որից 1671 թ. Մովսէս վարդապետն արտագրել է տալիս Կ². բայց, ինչպէս երևում է, նա ուրիշ օրինակներ ևս արտագրել տուած պիտի լինի. «չոր ընտրեալ մեր՝ օրինակել տուաք ուրումն գրչի, և սրբագրեցաք ըստ կարի մերում, սակս առ ուրեք ուրեք տարածանելոյ»։ Նրա մահից յետոյ, նրա «պաշտեկ» Մեսրոպը գնում է նրա Կ² Ձ-ը և «յետ սուղ ինչ ժամանակաց», 1694 թուին, նուիրում է թոմայ առաքելոյ վանքին։ Այս պատմութիւնից պէտք է կարծել, թէ Կ² Ձ-ը օրինակել տուող Մովսէսը Գողթնում է ապրել։ Հաւանական է կարծել, որ Թոմա Վանանդեցին իր հայրենիքում գտնուած Ձ-ներից մէկը կամ գրանցից օրինակուած Ձ-իւ է տանում Ամստերդամ 1695 թ. տպագրելու համար, և գրանից է առաջանում Կ² և է Ձ-ների ազգակցութիւնը և այս երկուսի մէջ կղած նոյն ոտանաւորը (տ. §§ 1 և 7)։

Այս երկրորդ խմբակցութեան են պատկանում և վլ օրինակները, վենետիկ երկու բաղդատած տպագիրները. բայց քանի որ բոլոր ընթերցուածները չեն բերուած 1843-ի տպագրութեան մէջ՝ չենք կարող ասել, թէ արդեօք գրանք Կ²ձե Ձ-ների հետ են, թէ է Ձ-րի հետ։ Դրանցից մէկի համար միայն կարելի է ասել, որ է-ի հետ լինի. եր. 64, տ. 3, cf Ձ-ներն ունին՝ «և թէ ուստի»։ Տե՛ս նաև ունին՝ «և թութ»։ Այս վենետիկ 1881 թուի տպագիրն (x) ուղղած է՝ «և թ ոստոց»։ Այս վերջին ընթերցուածը՝ մեղ յայտնի օրինակներից ունի միայն է-ն (որ նոյն է և y)։ Սրա հետ նոյնանում է ուրեմն և մի վ, որի վրայ ուղղուած է x-ը։

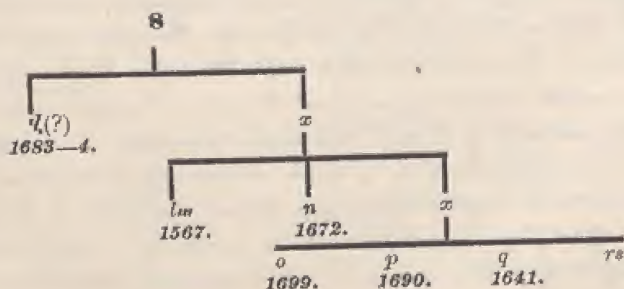
Լ=Լայպցիգի Ձ-իւրը միայն Ա. Բաումգարտների վկայութիւնից գիտենք, որ է օրինակի տեսակից, այսինքն մեր Ա. խմբի մէջ է. բայց թէ որ Ձ-ներին առանձնապէս մօտ է՝ չգիտենք։ Լվլ պայմանական ձևով, ուստի և փակագծի մէջ, է օրինակի հետ գնելով՝ մենք ստանում ենք Ա. խմբի Ձ-ների ազգակցութեան հետեւեալ յարաբերութիւնը.

41. Տ խմբի օրինակներից վենետիկ տպագրերը (վ) էջմիածնի խոսքեր Ձ-ների դիմաց ունի մի առանձնութիւն: Ա գրքի (Ի) դիմաց անունների գրութեան մէջ եւ վ. և խոսքեր տարբերում են միմեանցից: Վ-ի մէջ այս անունները գրուած են երեք սիւնակներով չորս մասի բաժանած, չորս անգամ տպագրուած լինելով «Երբայիցւոց», «Բաղդէացւոց» և «Հայոց» վերնագիրները, իսկ անունների ծանօթութիւնները գրուած են երեք շարքերի տակին՝ աստղանիշերով ցոյց տալով, թէ որ անունն են վերաբերում: Այս նկարագիրը բոլորովին տարբեր է խոսքեր Ձ-ների նկարագրից (տես եր. 61): Դրսի Ձ-ների՝ վ. օրինակին թէ խոսքեր խմբակցութեան պատկանելը որոշելու համար, կարելի է է միջի այլոց առնել հետեւելը: Վ-ն Բ գրքի Ը դիմաց վերնագրի հետ միասին ունի նոյն գլխի սկզբում «Երկրորդ թագաւորութեան լինէր ի զուակէ Ամգահակայ Մարաց եղելոյ թագաւորի», որը չկայ խոսքեր Ձ-ների մէջ: Այս պատկառ չեմ կարծում թէ տպագրողներն ուղղած լինին վ-ի մէջ (տ. § 37): Կան խոսքեր Ձ-ների մէջ ուրիշ պակասներ եւ, որ վ-ի մէջ չեն պակասում, այլ կան ըստ Ա խմբի, ինչպէս եր. 17, տ. 13. եր. 27, 10. 113, 14 (ո լուսանցքում աւելացրած ըստ Ա-ի). 121, 16: Սրանց հետ միասին բազմաթիւ ընթերցուածներով էլ վ. օրինակը անջատուելով խոսքեր Ձ-ներից միանում է Ա խմբին: Հմմտ. եր. 10, 1. 17, 17. 21, 4. 30, 16. 30, 19 (ո ուղղած ըստ Ա-ի). 31, 4. 45, 3. 46, 14. 48, 18. 53, 3. 55, 20. 101, 5. 118, 11. 122, 14. 123, 1. 308, 7. 316, 2. 319, 7. 321, 8 (Ավ. գտեալ, խոսքեր եկելոց, փխ գտեալ): Կան ի հարկէ նաև որոշ թուով ընթերցուածներ, որոնց մէջ վ. օրինակը միւս բոլորից տարբերում է. գրանք մի Ձ-րի առանձնայատկութիւններ են: Այսպէս օրինակ՝ Ա խումբն ունի եր 309, 6. «Ի Թուղաս (կամ Թուղաս) կղզի ովկիանու», վ. օրինակն ունի «Ի Թուղիս կղզի ովկիանու», իսկ խոսքեր ունին «Ի Թուղաս (կամ Թուղաս, Թողաս) կղզի ուղկիանու»: (Սրանցից սակայն ո Ձ-ը նախապէս ունեցած է ուղկիանու, յետոյ ուղղած է ո վկիանու, իսկ օ Ձ-ն ունի ո կիանու): Դարձեալ՝ վ. օրինակը եր. 327, 8 ունի՝ «գրելով ի վերայ վիմի Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո, Ի», մինչդեռ միւս բոլորը չունին՝ «Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո, Ի», (ո Ձ-ն այստեղ վրիպակով է վ-ի հետ գրուած. տես վերջը վրիպակները):

Էջմիածնի Ձ-ներից օրգրս բաժանուում են խոռ Ձ-ներից բաղմա-
թիւ ընթերցուածներով և մանաւանդ չիքերով, որ խոռ-ի մէջ չեն
պակասում Հմմտ. օրգրս-ի չիքերի համար, օրինակ՝ եր. 10,8. 12,15.
27,14. 29,9. 33,6. 56,17. 104,5. 119,6. 121,19. 128,1. 301,9. 308,20.
315,4. 317,3 եւն. իսկ համանման ընթերցուածների համար՝ եր. 22,12.
34,16. 35,15. 37,2. եւն. եւն. Այսպիսի դէպքերում խոռ Ձ-ները սովո-
բարբար միանում են Վ-ին. օրինակ՝ եր. 315,20 Վլտո օրինակներն
ունին «որ այն օր», մինչդեռ օրգրս ունին ըստ Ա խմբի՝ «ուրանօր»:
Տես նաև 31,15. 39,8. 51,7. 104,5. 104,15 եւն. Առանձնապէս պէտք է
զգուշանալ, որ բաղդատութեան համար չառնուի լա, որ Ա խմբի հետ
է, այլ լա. Թէ չէ՝ այն մասերում, որոնց մէջ լ Ձ-ըն Ա խմբին է
պատկանում, կան բաղմաթիւ չիքեր, որոնց մէջ ոքքրս Ձ-ները միա-
նում են, ինչպէս՝ եր. 232,7. 258,9. 281,2. 293,5. 352,19. բաղմաթիւ
չիքեր էլ կան, որոնց մէջ ո Ձ-ըն ուղղած է լուսանցքում, ըստ Խ խմբի.
ինչպէս՝ 113,14 (ուր Վլա կայ, Աոքքրս չիք. ո աւելացրած լուսանց.).
213,16. 76,17. 85,10. 88,11. 88,15. 138,4. 218,12. 218,18. 232,18.
246,21. 162,5 եւն. Կան ընթերցուածներ ևս, որոնց մէջ ոքքրս
միանում են, յաճախ ո Ձ-ըն ուղղած ըստ Խ-ի. ինչպէս՝ 77,2. 74,9.
74,10. 178,14. 215,2 եւն. Այս բոլոր դէպքերի մէջ լա Ձ-րի համար
ոչինչ չենք կարող ասել, որովհետեւ այս մասերում լա է. բայց
Վ օրինակը տարբերում է ոքքրս Ձ-ներից և միանում է դարձեալ
Ա խմբի հետ: Անշուշտ Վ-ի տպագրողները չեն ուղղել այդ ամենը, այլ
յաճախ իրեն առաջնորդ ծառայող Ձ-րի մէջ այդպէս է եղել:

Վերևում դրածից պարզ երևում է, որ Վլտո օրինակների դիմաց
օրգրս Ձ-ները մի առանձին խումբ են կազմում: Բայց ինչ յարաբերու-
թիւն կայ Վլտո օրինակների մէջ: Սրանցից խոռ Ձ-ները իրենց ընթեր-
ցուածներով մի կողմից իրար մօտ են (Հմմտ. բացի վերևում դրածներից,
56,17. 64,1. 308,11. 258,4. 39,3. 80,10. 88,1. 51,7), միւս կողմից
օրգրս Ձ-ներին. ուստի պէտք է կարծել, որ դրանք ծագում են մի x
Ձ-րից՝ մի կողմում լա, միւս կողմում՝ օրգրս. բայց վերջիններս ոչ
անմիջապէս, որովհետեւ բաղմաթիւ չիքերը, որ օրգրս-ի մէջ կան՝ ծագում
են անշուշտ մի երկրորդական մայր Ձ-րից: Ապա տեսնւք, որ Վ օրինակն
անջատւում է այս եօթը Ձ-ներից. պէտք է ընդունել ուրեմն, որ այս
Տ խմբի մի ընդհանուր մայր Ձ-րից ծագում են մի կողմում Վ օրինակը,
միւս կողմում լաոքքրս Ձ-ների ընդհանուր մայրը, հետևեալ պատկերով.

Այս է բնական բացատրութիւնը. բայց կայ մի հանգամանք: Վ. օրինակի (Ձ-իր № 869) մայրը, ինչպէս մեր ունեցած մի կտոր յիշատակարանից երևում է՝ տուել է Բաղիշեցի յայտնի Վարդան վարդապետը, այն էլ սրբազրած. «Որ զայս Գ պատմագրաց օրինակն ետ. լաւ և ընտիր սրբազրեաց գրով» (տ. § 36): Արդ այս Վարդան վարդապետի սեպհական օրինակն է էջմիածնի ո Ձ-ըը (տ. § 18), որ իսկապէս, ինչպէս տեսանք՝ շատ տեղ սրբազրուած է լուսանցքում կամ վրան ըստ Ա. խմբի Ձ-ների, երբեմն էլ ըստ Լ-ի. ինչքան էլ թուականները յարմարուում են (ո գրուած է 1672 թուին Բաղէշում, իսկ Վ. 1683—4 թ. դարձեալ Բաղէշում), բայց կարելի չէ ասել, որ Վ. օրինակը ո Ձ-րից է ծագում. այս հնարաւոր է ընդունել միայն այն ժամանակ, երբ № 869 Ձ-րի համեմատութիւնը ցոյց կըտայ, որ այդ Ձ-ըը միանում է Լոդ-ին, և տարբերութիւնները միայն տպագրութեան ժամանակ կատարած ուղղումներ են Ա. խմբի ընթերցուածներով: Հակառակ դէպքում պէտք է ընդունել, որ Վարդան վարդապետը ոչ թէ իր ո Ձ-ըն է տուել արտագրելու, այլ սրա ազգակից կամ սրանից արտագրած մի ուրիշ Ձ-իր, որ աւելի շատ է ուղղուած եղել Ա-ի վրայ, քան ո Ձ-իրը:

Անցնենք օրգրս փոքրիկ խմբին: Այս Ձ-ներից քգրս բազմութիւն ընթերցուածներով և չիքերով միանում են ընդդէմ օ Ձ-րի. (հմտ. եր. 12, 16. 15, 15. 28, 17. 36, 8. 36, 13. 37, 7. 91, 4. 108, 11. 122, 5. 298, 13. 295, 8. 300, 11. 304, 3 հն): Այս քգրս Ձ-ների հետ են և վննետի մի վ Ձ-ըը, ինչպէս տեսանք վերևում (§ 38), և Խ¹, այսինքն թոմաս Վանանդեցու բազմաթիւնները: Հմտ. վքգրս-ի համար բացի վերևում գրածներից նաև եր. 117, 20. 121, 16. 123, 12. 345, 14. 104, 18. 39, 1. 65, 1 հն. իսկ Խ¹քգրս-ի համար՝ եր. 46, 9. 64, 1. 103, 15. 344, 9. 345, 3. 78, 5 հն: Այս երկու փոքրիկ խմբերը, օ և քգրս արտաքուստ զանազանուում են նրանով, որ օ Ձ-ըն ունի երեք գրքի ցանկերը գրքերի սկիզբներում, մինչդեռ քգրս ոչ մի գրքի ցանկ չունին. կընշանակէ օ Ձ-ըը ծագում է մի x ձեռագրից որ ցանկերն ունի. իսկ քգրս (դրանց հետ նաև վ¹), որ ցանկեր չունին՝ չեն կարող ծագել անմիջապէս այդ x Ձ-րից, այլ սրանից ծագող մի Ձ-րից, որ ցանկերը չի արտագրած:

Այս վերջին չորս քգրս Ձ-ներից քգ Ձ-ներն երբեմն իրենց ընթերցուածներով մօտենում են օ Ձ-րին, երբեմն նոյն-իսկ ո Ձ-րին: Արտաքուստ ևս այս երկու քգ Ձ-ները տարբերում են իր Ձ-ներից, իսկապէս s-ից, որովհետեւ, ինչպէս կըտեսնենք՝ r Ձ-իրը ծագում է s-ից. Ա. գրքի (Ի) զլիւի անունների գրութեամբ քգ Ձ-ները կատարելապէս նման են թէ միեմանց և թէ ո Ձ-ներին. իսկ rs Ձ-ները, նման լինելով իրարու՝ մի փոքր տարբերում են քգ-ից. այն է՝ մինչ rs-ի մէջ «Սա օգնական Պրիամու» եւն ծանօթութիւնը «Գոռակ—Սկայորդի» սիւնակի տակին ունին գրած, քգ Ձ-ները, ու-ի հետ, նոյն ծանօթութիւնը նոյն սիւնակի կողքին ունին գրած առանձին սիւնակի մէջ: Բացի այդ՝ «Արայ—Վատասկար» սիւնակի վերջին անունը՝ Վատասկար՝ չկայ rs-ի մէջ, մինչդեռ քգ Ձ-ները նոյնն ունին: ք Ձ-րի գրիչն իրեն անուանում է «սրբազրող». «յոյժ աշխատ եղաք ի սրբազրելն, զի յոյժ էր սխալ»:

Սխալներ ասելով պէտք է հասկանալ տառասխալները, որ և միայն կարող է ուղղած լինել ք-ի գրիչը. զՏ Ձ-ների գրիչներն ևս հարկաւ ուղղած են տառասխալները, բայց և այնպէս այս երկու Ձ-րի մէջ մնում է դեռ մի այսպիսի ընդհանուր սխալ—«ի բոքուէ», փոխանակ «ի փոքուէ» (եր. 65, տ. 7), որ անշուշտ ծագում է այն Ձ-րից, որից ծագում են քզս: Կլլինին այս Ձ-ների մէջ այսպիսի ուրիշ ընդհանուր սխալներ ևս. բայց մենք համեմատութեան ժամանակ այսպիսի սխալները, որ բնորոշ են Ձ-ների խմբակցութիւնները որոշելու համար, ընդհանրապէս չենք առած: Սակայն այս երեք քզՏ Ձ-ներից ոչ մէկը այնպէս չի մօտենում միւսին, որ իրար աւելի մօտիկ ազդակից գրուին. զՏ (զրՏ) խմբակցութեան հափ կարելի է ասել կան նաև քՏ (քրՏ) և քզ խմբակցութիւններ. ուստի, քանի որ քզ Ձ-ների գիմաց միայն մի Տ Ձ-րն է մնում, պէտք է այս Տ Ձ-ը հաւասար դնել քզ Ձ-ներին և նրա տարբերութիւնները քզ-ից՝ համարել եզակի ձեռագրական տարբերութիւններ:

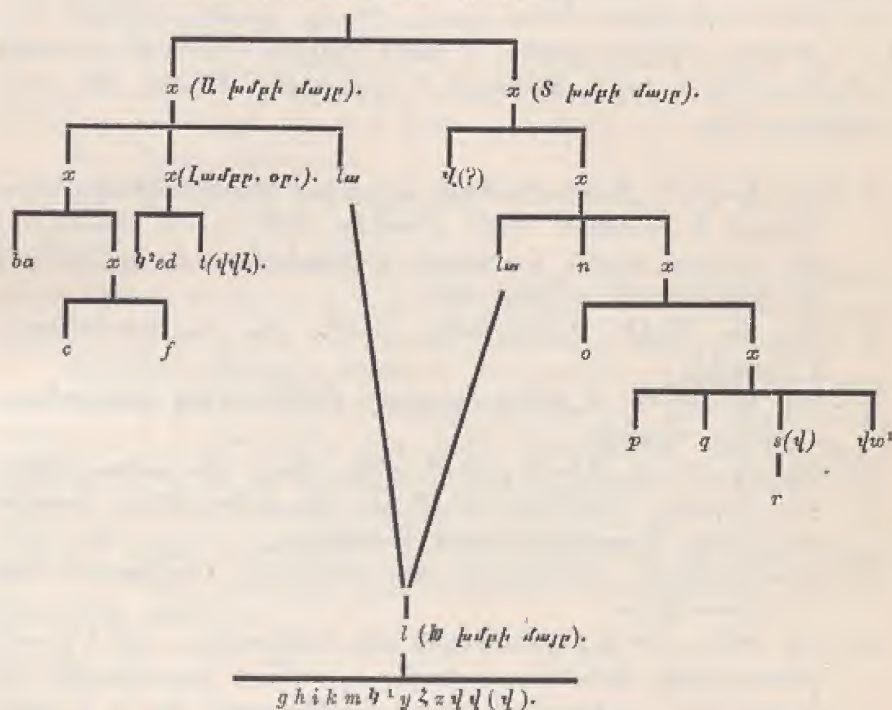
Վերևում ասացի՝ ր Ձ-իըը ծագում է Տ Ձ-րից: Այս երկու անթուական Ձ-ները, որոնք բովանդակութեամբ նոյն են (Խորենացի, Եղիշէ, Թոմայից հատուած) բազմաթիւ մանր ընթերցումներով բոլորովին նոյնանում են. բայց կան և հիմունքներ, որոնք ցոյց են տալիս, որ ր Ձ-իըն արտագրած է անմիջապէս Տ-ից: Այսպէս օրինակ՝ եր. 53,17 «և անթիւ բազմութիւն մարդկան» բառերը Տ-ի մէջ անընթեռնի են. ր-ի մէջ նոյն բառերը չկան, բայց տեղ է թողած: Եր. 149,4 Տ-ի մէջ «զօրինակ զայս» բառերից՝ «զայս», տողի վերջում տեղ չլինելով, գրած է ներքևի վերնագրի վերջում, մի գծով բաժանած սրանից. ր Ձ-րի գրիչը չհասկանալով Տ-ի գրչի արածը, «զայս» բառն անտեղի տարած է վերնագրից ներքև և հետու անկախ գրած: Եր. 163,18 Տ-ի մէջ քերած է «զմարդ» բառի վերջի դ տառը. իսկ ր Ձ-րն ունի «զմար» հին:

42. Ներքեում դնում ենք բոլոր օրինակների յարաբերութիւնը մի պատկերով^{*)}, քանի որ այսպիսի պատկերներով աւելի պարզ են հասկացում յարաբերութիւնները, քան բացատրութիւններով:

Այս խմբակցութիւնների համար սակայն պէտք է նկատել. 1) Անյայտ (x) Ձ-ներից կարող են ուրիշ անյայտ Ձ-ներ ևս ծագած լինել և ապա նոր սրանցից՝ յայտնիները. 2) Փակագծում առնուած օրինակների երկրորդական խմբակցութիւնները որոշուած են Ձ-ների բովանդակութեամբ և մի-երկու ընթերցումով հիման վրայ. դրանցից մի վ և լ օրինակները գրուած են պայմանական ձևով. 3) Վ օրինակի տեղը կարող է լսող Ձ-րի հետ լինել, եթէ 1843-ի տպագրողներն իրենք ուղղած լինին Ա խմբի վրայ՝ և ոչ թէ Բագիշեցի Վարդան վարդապետը. 4) Այս կամ այն Ձ-ը որոշ տեղերում հեռանում է իր խմբակցութիւնից, միանալով ուրիշ խմբակցութեան հետ. այդ կամ պատահական պիտի համարել, կամ այն պատճառով, որ Ձ-ները երբեմն սրբագրուած են ուրիշ Ձ-ների վրայ, կամ թէ արտագրուած են մասամբ մի օրինա-

*) Տես եր. 1թ.

Ա. և Տ խմբերի Մայր օրինակ.

կից, մասամբ մի ուրիշից. այսպիսի դեպքեր կան մեզ յայտնի Ձ-ների մէջ. նոյնը պէտք է ենթադրել և անյայտ (x) Ձ-ների համար, որոնք իբրև մայր են ծառայել:

43. Թէ ինչպէս է հղել, որ խորենացու Ձ-ները երկու այսպիսի որոշ խմբերի են բաժանուել՝ այդ դժուար է որոշել: Հաւանական է կարծել, որ այդ բաժանումն հղել է ոչ թէ գիտակցական սրբազրու-թեան կամ ուղղման պատճառով, այլ բնական ճանապարհով: Ժամա-նակի ընթացքում հետզհետէ ամեն օրինակութիւն մի նոր փոփոխու-թիւն պիտի մտցնէր բնագրի մէջ, և առաջ պիտի դային զանազան խմբակցութիւններ, մէկը միւսից տարբեր օրինակներ: Ենթադրենք որ հղել է ժամանակ, որ այդ կերպարանափոխում և իրարուց հեռացած օրինակներից մնացած լինէին միայն երկուսը, և նոր օրինակութիւն-ներն այս երկուսից կատարուէին. այն ժամանակ բնականաբար երկու էլ խումբ պիտի կազմուէր: Ապագայում կարող են գուցէ ուրիշ Ձ-ներ էլ երևան գալ, որոնք ոչ Ա. և ոչ Տ խմբին պատկանելիս լինին, այլ մի նոր երրորդ խումբ կազմեն: Սակայն մեզ յայտնի Ձ-ները վերևի ենթադրութեանն են տանում:

Թէ երբ են առաջ եկել այս երկու մեծ խմբերը՝ այդ այժմ դժուար է որոշել հին Ձ-ներ չլինելու պատճառով: Հնագոյն Ձ-րի,

Էջմ. № 249, հին մատը (լա), Ա խմբին է պատկանում. Լամբրոնացու օրինակն ևս Ա խմբին է պատկանած եղել. բայց հարկաւ կարող են զբանց հետ միաժամանակ նաև Տ խմբի օրինակներ եղած լինել: Յովհաննէս Կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը իր մէջ ունի թէ Ա և թէ Տ խմբերի ընթերցումներ. Ա խմբի Ձ-ներէց մօտենում է աւելի քան Տ-ին, իսկ Տ խմբի Ձ-ներէց՝ Վ օրինակին: Բերենք մի քանի ընթերցումներ:

- 1) Խոր. եր. 33,4. Ա. Յետ ծնանելոյ զորդի իւր զԱրամանեակ (ք զԱրմանեակ) ի Բաքելոն. Յովհ. (Մոսկվա, 1853) եր. 11. Արամանեակաւ որդու իւրով, զոր ծնաւ ի Բաքելոն.— Տ ...զԱրմանեակ (ևս զԱրամանեակ) ի Բաքելոնի:
- 2) Խոր. եր. 35,14. Ա. հրոսակի. Յովհ. եր. 11. հրոսակօք.— Տ հրոսակի:
- 3) Խոր. եր. 36,20. Ա. յերկիր հարստի. Յովհ. յերկիր հարստէր.— Տ յերկիր անկանի:
- 4) Խոր. եր. 62,11. Միայն ք Ձ-րն ունի՝ Սուր. Աս սովաւ Յետու որդի Նաւեայ: Յովհ. եր. 14. Սուր. (Աս սովաւ Յետու ժառանգեցուցանէր Իսրայէլի զերկիրն Աւետեայ):
- 5) Խոր. եր. 62,21. abcf Վստամ. Կար. Յովհ. եր. 14. Վստամ. Կար.— Տ Վստասկար:
- 6) Խոր. 63,19—20 Ա. ի պատերազմի ընդ Շամիրամայ... յիր և ի բան՝ զԱնուշաւանն Սօսանուէր. Յովհ. եր. 13. ի պատերազմի ընդ Շամիրամայ... յիր և ի բանս (ընթերցում յիր և ի բան) զԱնուշաւանն Սօսանուէր.— Տ ընդ Շամիրամայ ի պատերազմի... յիր և ի բան զԱնուշաւանն որ Սօս անուանիւր:
- 7) Խոր. եր. 71,13. Ա. հնազանդեալ նուաճեաց. Յովհ. եր. 15 հնազանդեալ նուաճէր:—Վն նուաճեալ հնազանդէր. (օքքր չիք հնազանդէր):
- 8) Խոր. 71,14. abde ի հինն, cf ի հին. Յովհ. 15 ի հինն. — Տ ի հինն:
- 9) Խոր. 73,5. Ա. մարդկութեանս. Յովհ. եր. 15. մարդկութեանս.— Տ մարդկութեան:
- 10) Խոր. եր. 86,9. Ա. Վահունիք. Յովհ. 15. Վահունիք.— Տ Վահունիք:
- 11) Խոր. եր. 34,21. Տ հեղեալ. Յովհ. 11. հեղեալ.— Ա հեղեղեալ:
- 12) Խոր. եր. 38,3. Տ որդւոյ իւրոյ. Յովհ. եր. 11. որդւոյ իւրոյ.— Ա որդւոյ իւրում:
- 13) Խոր. եր. 41,2. Տ գնաց զմիւս լերամբն արեւելեան հիւսիսոյ. Յովհ. 12. գնացեալ զերամբն արեւելայ հիւսիսոյ.— Ա գնաց զմիւս կողմամբ արեւելից հիւսիսոյ:
- 14) Խոր. եր. 41,19. Տ Գեղամի. Յովհ. եր. 12. Գեղամի.— Ա Գեղամէ:
- 15) Խոր. եր. 65,14. Տ ձև և շուք. Յովհ. եր. 14. ձև և շուք.— Տ շուք և ձև:
- 16) Խոր. եր. 73,9. Տ զնուստան. Յովհ. եր. 77. զնուստագոյնան.— Ա զսարուկան:

- 17) Խոր. 85, 14. Տ զԿԻՐՈՍ. Յովն. Եր. 77, 15. զԿԻՐՈՍ.—Ա. ԿԻՐՈՍ:
 18) Խոր. 86, 12. Տ ՎԱՆ. Յովն. 14. ՎԱՆ.—Ա. ՎԱՆԱՆ:
 19) Խոր. Եր. 112, 16. Տ ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ. Յովն. Եր. 17. ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ.—
 Ա. ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ:
 20) Խոր. Եր. 118, 9. Տ ՂԻՆՈՒԹԵԱՆ և ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ. Յովն. Եր. 17.
 ՂԻՆՈՂՈՒԹԵԱՆ և ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ.—Ա. ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ և ՂԻՆՈՒԹԵԱՆ:
 21) Խոր. Եր. 309, 6. միայն Վ ի ԹՈՒՂԻՍ. Յովն. Եր. 31. ի ԹՈՒՂԻՍ.—
 Ա. ի ԹՈՒՂԱՍ (ԹՈՒԼԱՍ):
 22) Խոր. Եր. 306, 18. Տ ՇԱՀԱԿ. Յովն. 31. ՇԱՀԱԿ.—Ա. ՍԱՀԱԿ:

Բերած ընթերցումներից երևում է, որ Յովհաննէս Կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը ոչ Ա. խմբին է պատկանում և ոչ Տ խմբին. այլ դա հաւասարագաս է Ա. և Տ խմբերի ընդհանուր մայր օրինակին:

Որովհետև խմբերի բաժանման ժամանակը և ծագման եղանակը բացատրուած չէ՝ ուստի առաւելութիւն տալ մի կամ միւս խմբին դժուար է, և ես չեմ ուղում այդ մասին կանգ առնել տյաւեղ. միայն այսքանը ասեմ, որ ամեն դէպքում պէտք է առանձին ըննութիւն անել, քանի որ, յայտնի խմբակցութեանց պատճառով, կան ձեւեր, որ մի խմբի մէջ աւելի հարապատ են պահուած, ուրիշ ձեւեր էլ ուրիշ խմբի մէջ: Դա արդէն բնագիրը վերականգնելուն է վերաբերում, որ իմ նպատակից դուրս է:

ՈՒՐԻՇ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

44. Բացի վերևում յիշուած օրինակներից՝ կան դանազան տեղեւորւած Խորենացու Պատմութեան ուրիշ Ձ-ներ էլ: Ներքևում կըզննեք մեզ յայտնիները:

1. Ենայի համալսարանի գրադարանի Ձ-իր. «բաղկացած է 180 քառածալ թերթերից. չունի յիշատակարան. նոյն-խօլ առաջին երեսից սկսում է բովանդակութեան ցանկը. վերջից պակասում է Գ. գրքի ԿԸ գլուխը (Ոգբը) ամբողջովին և ԿԷ գլխի վերջին հատուածը: Վերջին երեսի վերջին տողն է «... զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մօռթ ծննդական»: Ձ-ը գրուած է բոլորագիր տառերով և սև թանաքով մագաղաթի վրայ. գլուխներն ու սկզբի տառերը գրուած են կարմիր թանաքով: Ձ-իրը լաւ է պահպանուած, բացի առաջի 2-3 թերթերից, որոնք կեղտոտ են, սակայն կարգացւում են. ունի տախտակից շինած կաշեպատ կարմիր կազմ: Ձ-ը յիշատակարան չունենալով՝ յայտնի չէ ով և երբ է օրինակել, սակայն բաղմոթիւ տառաօխալները ցոյց են տալիս, որ անհմուտ ձեռքի գործ է: Ձ-ը Ենայի համալսարանին նուիրել է պրոֆ. Կօխ, որ ինչպէս երևում է՝ ձեռք է բերել Հայաստանում ճանապարհորդելիս» (Իս. Յարութիւնեան, Հայոց Գիրք, Թիֆլիս, 1892. Եր. 10. 185): Միակ ընթերցումը որ ունինք Ձ-ից (բերած նոյն տեղում Յարութիւնեանից) է հետեւեալ հատուածը. Եր. 325 տ. 12. «Վասն որոյ մատուցեալ ոմն առ արքայն հարէլ անուն կոչեցեալ»: Այս

ընթերցուածը սակայն այնպէս բնորոշ է, որ միայն սրանով խմացուած է, որ այս Ձ-ը պատկանում է Ա խմբին, որովհետեւ ՏԽ խմբերն ունին «Վասն որոյ մատուցեալ առ արքայն [Խ առ արքայ] քահանայի ուրումն [Վ ի որումն] հարէլ [Խ հարեղ] անուն կոչեցեալ»: Գ. զրքի վերջին գլխի պակասով մօտենում է էջմիածնի cf Ձ-ներին:

2. Տիւրենգինի համալսարանի գրադարանի Ձ-ը. № 67. Ժառանգ Ա զրքի վերնագրի. Մնացածում էապէս նոյնը ինչ որ Վենետիկի 1865 թուի. (նոյն և 1843 թ.) Խորենացին: Այս Ձ-ը Աւետիք Էնֆիա-ճեանցից, հարիւրից աւելի Ձ-ների հետ, գնած է համալսարանը: (System.—Alph. Hauptkatalog der Königl. Universitätsbibl. zu Tübingen. XIII. Verzeichniss der armen. Handschr. von Franz N. Finck und L. Gjandschewan, Tübingen 1907. № 67):

3. Մի Ձ-ը Գիւտ քահանայ Աղանեանի մօտ, (տես Միաբան Գ. Տ.-Մկրտչ. Հայկականք եր. 92): Ես անձամբ Տ. Գիւտից լսած եմ, որ իր մօտ է եղել «Լաբրոնացու օրինակը», երեւի Կ² Ձ-ը, որ բաղդատել է Թիֆլիսում կարենեանցը: Նա այդ Ձ-ը տուել է Թիֆլիսում Միք. Թամամշեանին. վերջինիս մահից յետոյ Ձ-ն անցել է նրա ժառանգներին, որոնցից և չի կարողացել յետ ստանալ Տ. Գիւտը:

4. Մի Ձ-ը Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի. Եւզովիոյ (Թոխաթ) առաջնորդ Շաւարշ ծ. վարդապետ Սահակեանը, որ 1911 դեկտեմբ. հկած էր էջմիածին՝ անձամբ յայտնեց ինձ այդ մասին. խոստացաւ մի քանի տեղեկութիւններ և ընթերցուածներ ուղարկել, բայց յետոյ նամակով յայտնեց, թէ առ ժամանակ անկարող է եղել այդ անելու:

5. Մի Ձ-ը Արդնի Բարձրահայեաց ս. Աստուածածնի վանքի մատենադ. № 211. Մովսէս Խորենացի, Ստ. Տարօնեցի, Արիստակէս Լաստիվերացի, Եւսեբի Պատմութիւն հեղեցական. Տասն դպրութիւնք. «Գրեալ գոմոց վանք, ի թվին Մ.Մ.է», եթէ միայն այս թիւը տալա-զրական վրիպակ չէ՝ փոխանակ ՌՄԾէ» (Սրուանձառան Թորոս Աղբար. —Միաբան Գ. Տ.-Մկրտչ. Հայկականք եր. 51): Այս Ձ-ն իր բովան-գակութեամբ նոյնանում է Եղեանի y Ձ-րին (տ. § 32), և որովհետեւ վերջինս Խ խմբին է պատկանում՝ հաւանօրէն Արդնի Ձ-ն էլ նոյն խմբից պիտի լինի:

6. Վիեննայի Մխիթարեան Գրադարանի № 368. Բաղդատութիւն Մովսէս Խորենացույ Պատմութեան Վենետիկի 1752 թուի հրատարակու-թեան վրայ. «Այս տարբերութիւնք շատ սակաւաթիւ և աննշան են և նշանակուած չէ թէ ինչ Ձ-րի ընթերցմունքն են անոնք»: Համեմատու-թիւնն հղած է 19-րդ դարում (Տաշեան Յուցակ հայ ձեռ. Մատենադ. Մխիթ. եր. 820):

Յաջորդ Ձ-ները մասին տեղեկութիւններն արտադրուած են տ. Մեսրոպ Եպիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակից, որին և շնորհա-կալութիւնս եմ յայտնում սրա համար.

7. Երուսաղէմի Ձեռ. № 341. Թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն. գրել է տուել Ազարիա կաթողիկոս. գրիչ՝ Մարտիրոս, ՌԽԸ—1599 թ. ի քաղաքն Բաղէշ. ի բժնակալութեան Սուլթան Մամադ խոնդքարին և ի մերում ամիրութեանն Շարաւ խանին: Բովանդակութիւն—Պորե-

նացու պատմութիւն, Բուզանդարան պատմութիւնք, Պատմութիւն
Հռոմական Լատինացիներու:

8. Երուսաղէմի Զեռ. № 308. Ռկե—1616 թ. Թուղթ, բոլորգիր,
գրիչ՝ Գրիգոր, Ստացող Կարապետ վարդապետ Մովսէս, մականուամբ
Կալօնցի, Բովանդակութիւն—ա) Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութիւն
(«Յաղագս մերոյս յիսկզբան յայսմ բանիցս...»). բ) Յաղագս զարմից
Ս. Գրիգորի և տեսիլ Ս. Ներսիսի և բովանդակ պատմութիւն ազգին
Մամիկոնէից մինչև ցտուրբն Վարդան և մինչև յիս արիական ազգին
հետմայեցոց, որ իբրև զարեգակն և լոյս և փրկութիւն ծագեցան
տիեզերաց. գ) Յառաջարան տեսիան Ս. Սահակայ Պարթևի հայոց
Կաթողիկոսի,—վերջում՝ Վասն Ս. Մեսրոպայ որ Մաշթոց կոչեցաւ.
զ) Պատմութիւն Ս. Վարդանայ... յնդիշայէ սրբոյ, Դաւթա երիցու
հայցեալ:

9. Երուսաղէմի Զեռ. № 310. բովանդակութիւնը միանգամայն
նման նոյն տեղի նախորդ № 308 Զ-րին: Թուղթ, նոտրագիր, ստացող
Ալեքսի Յակոբ զպիր որդի մհաի Վահրագի և Շաղապայի. ՌՂԸ—1649 թ.
ի Կ. Պոլիս ընդ հովանեաւ Ս. Սարգսի զօրավարի. գրիչ Յարութիւն
զպիր:

10. Երուսաղէմի Զեռ. № 1075. գրուած 1665 թուին. Թուղթ,
բոլորգիր. գրիչ Մկրտիչ երէց, յեղոկիա ի վայելումն Ղերմեցի
Մարտիրոս վարդապետի (պատրիարքի Երուսաղէմի):

11. Երուսաղէմի Զեռ. № 740. նոտրագիր:

12. Արմաշի № 185. գրուած ՌՃԻ—1671 թ. Թուղթ, 341 թերթ.
19×12,5 հրդմ. բոլորգիր, գրիչ Սովիա. ստացող Արիստակէս վարդա-
պետ ի Շոթոթ զիւղաքաղաք. բովանդակութիւն—Մովսէս Խորենացի և
Եղիշէ: Այս Զ-րի ընդարձակ յիշատակարանի մէջ, որ մի երկու ընթեր-
ցուածներէ հետ շնորհակալութեամբ ստացայ Շաւարշ ծ. վարդապետից,
գրչի անուն չկայ յիշուած. ստացողն է Արիստակէս վարդ. Ղլաթեցի,
գրութեան թուականը՝ ՌՃԻ, իսկ տեղը՝ «ի յերկիրս Երնջակայ ի զիւղա-
քաղաքն Շոթոթ կոչեցեալ ընդ հովանեաւ Ս. Ա՝ժածին և Ս. Լուսա-
ւորչին:—Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրն ու սկիզբն ունի այսպէս.
«Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի գաւաղէ Աժգահակայ Մարաց
թագաւորին: Բայց յետ կարգելոյ գառն թագաւորին որ այժմ
Մուրացանդ կոչեն, քանզի ոչ ասեն նահապետի ազգի Մուրացան
տէր, այլ Մոզացոցն տէր»: Այս ընթերցութեանց երևում է, որ
Արմաշի զպրեկանքի այս Զ-րը պատկանում է ոչ թէ Ա. խմբին, այլ
ՏԽ խմբերից մէկին. և որովհետեւ, ինչպէս մեր հ. նամակագիրը հաղոր-
դում է, այդ Զ-րն առանձին ցանկ չունի՝ ուստի մոռնում է պրքս
խմբակցութեան մէջ, եւ վերջապէս Մոզացոցն տէր ընթերցութեամբ
փոխ. Մարացոցն տէր ձևի, դա նոյնանում է ՚ Զ-րի հետ, որը,
ինչպէս վերևում տեսնենք, ծագում է s Զ-րից: Սխալուած չենք լինիլ
որ ասենք, թէ Արմաշի այս 1671 թ. գրած Զ-րը նոյնպէս ծագած լինի
էջմիածնի անթուական s Զ-րից:

13. Արմաշի Զեռ. № 13. գրուած ՌՃԻԷ—1678 թ. Թուղթ, 385
թերթ. 14,7×11,5. նոտրագիր, գրիչներ՝ Գրիգոր Երևանցի և Ներսէս.

բովանդակութիւն— ա) Անուանք քաղաքացն հնդկաց և պարսից.
բ) Խորենացու Պատմութիւն. գ) Տեսիլ Ս. Գրիգորի... մեկնութիւն
տեսիւան, դ) տեսիլ Իսահակայ. ե) Աշխարհագիր Մովսէս Խորենացու:

14 Տաթևի Ձեռ. № 70. Թուղթ, կաշեկազմ, թերթեր 353. մեծ.
16,3×11. նոտրագիր. բովանդակութիւն— Խորենացու Պատմութիւն և
Բարդուղիմէոս եպիսկոպոսի տրամաբանութիւն:

15. Սիս, Լանդուա, հ. 114. Թուղթ, մեծագիր, Պատմութիւն
Խորենացու:

16. Պարիզ. Suppl. 123. Թուղթ, 318 թերթ. 27,6×16,6. միասին
շղագիր, արտագրութիւն Le-Croix-ի:

17. Վենետիկի Մխիթարեան գրադ. արտագրութիւն ի Վենետիկ:

18. Առ Աղանուր, հ. 31. Մովսէս Խորենացի և պատմագիրք.
գրիչ Ներսէս արեղայ, յերկիրն Խիզան, ի սուրբ ուխտն Բալիճոր,
ընդ հով. Սուրբ Աստուածածնի, ի յիշատակ Կարապետ վարդապետին,
որ տայ զայն յիշատակ ի դուռն Վարապայ Ս. Նշանին, 1594 թուին:

19. Շիրմաղանեան ց. հ. 97. ՌՃԷ—1658 թ. Թուղթ, բոլորգիր,
նոր Ձուղայ, ի Թագաւորութեան Շահարաւս Փոքրին և հայրապետ.
Յակոբ Կթ"զի, յառաջնորդութեան Տէր Դաւթի:

20. Որտեղ լինելն անյայտ: ՌՃԲ—1653 թ. Ստացող Ղայդարցի,
ի հայրապետութեան տ'նն Փիլիպպոսի, ի յերկիրս Արարատեան:

21 Որտեղ լինելն անյայտ: Գրեցաւ Պատմագիրքս այս ի թուին
Հայոց ՌՃԶ (=1657) ի մայրաքաղաքն Եդեսիոյ, որ արդ՝ Ուրհա ասեն,
ի դուռն Բարձրահայեաց Սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ Սարգսի
Եդեսացու:

22. Էջմիածնի Ձ-իր, № 4351 (նոր կարգ.). մեծ. 21×15 հրդմտ.
կաշեկազմ, Թուղթ, նոտրագիր, միասին: Բովանդակութիւն— Խորենացու
Պատմութիւն (ցանկեր չունի) և եղիշէ: Վերջինս վերջից պակաս,
վերջանում է կանանց նկարագրի հետեւեալ խօսքերով. «Եւ յամենայն
մատեանս յիշեցին զանուանս նոցա»: Գրիչ, գրութեան տեղ և թիւ
չկայ: Պահպանակի առաջին երեսին «Վարդապետ Գալուստն ետ Սիմէոն
վրդպոս առաջնորդ սրբազան առաքելոյն Թադէոսի ի յիշատակ
ծնողացն թուին ՌՄԾԷ (=1808) ապրիլի ժԳ որ ի Թարուէ քաղաքի»:
Երկրորդ երեսին. «Ի վայելումն տ'նն Յովհաննէսի սրբազան կ' թղկոթի
յա'մ Ազուանից, յոր ի ս'բ աթոռն Գանձատու»: Այս Ձ-ը բազմաթիւ
ուրիշ Ձ-ների հետ ուղարկել է Էջմիածնի մատենադարանին Թաւրիզից
առաջնորդ Կարապետ եպիսկոպոսը: Բազդատութիւնը ցոյց է տալիս,
որ պատկանում է Տ խմբին և առանձնապէս նոյնանում է քզ Ձ-ներին
հետ:

45. Մի քանի խօսք ևս մեր աշխատութեան մասին:

ա. Խորենացու այս հրատարակութեանը Ձեռագիրների համեմա-
տութեամբ՝ Մ. Աբեղեանը և Ս. Յարութիւնեանը ձեռնարկել էին
1901 թուականին և արդէն բաւական թուով Ձեռագիրներ բաղդատել
էին Վ. տպագրի հետ, երբ 1903 թուին Էջմիածնում մի խորհրդակցու-
թեան մէջ սրբուհեց հրատարակել «Պատմագիրք Հայոց» շարքը, որի

մէջ պիտի մանէր և խորհնացու Հայոց Պատմութիւնը: Մենք յանձն առանք պատրաստել խորհնացին այդ հրատարակութեան համար: Մեր աշխատանքն այսպիսով տևեց 12 տարի ընդհատումներով: Այս համաժամանքը, ինչպէս և յետագայում աշխատակից ընկերներին իրարուց հեռու, ուրիշ տեղերում ապրելը, բնականաբար իր հետ կապուած ունէր շատ անյարմարութիւններ, որոնք գործին ի վնաս պիտի լինէին:

Սկզբում մենք համեմատութիւնների մէջ առել էինք բոլոր ուղղադրական տարբերութիւնները. բայց 1903 թուականի վերևում յիշուած խորհրդակցութեան մէջ ձայների մեծամասնութեամբ որոշուեց, տեղ և ժամանակ վաստակելու համար, համեմատութեան մէջ չառնել ընդհանրապէս ուղղագրական ընթերցումներ ու ն յօդի տարբերութիւնները և, հակառակ մեր ցանկութեան, այս հրատարակութիւնն անել ոչ թէ հին, այլ վերջին դարերի ուղղագրութեամբ, այսինքն՝ օ փոխանակ աւ, իւ փոխանակ եւ, ասէի փոխանակ ասիի ևլն: Մենք համակերպելով այդ որոշմանը՝ այլ ևս համեմատութիւնների մէջ չառանք ընդհանրապէս ուղղագրական ընթերցումները և պարզ կերպով ազաւարդուած բառերը. բայց ն յօդի տարբերութիւնները պահեցինք:

Չուզենալով կրկնութիւն անել՝ ուղղագրութեան և պատուի համար հրաւիրում ենք դիմել սոյն «Պատմագիրք Հայոց» հրատարակութեան «Ազատագրողութիւն» յառաջարկը (եր. ԾԴ հտ. § 40), որից սակայն կարևոր է այստեղ բերել հետևեալը. «Ձեռագիրների շատ անգամ միմեանց հակառակ կետադրութիւնը հարկաւ հնարաւոր չէր պահել: Տպագրի մէջ եղածն էլ շատ տեղ բոտ իմաստի փոփոխել ենք, հազիւ երբեմն ծանօթութիւնների մէջ նշանակելով մեր մտքած՝ փոփոխութիւնը: Իսկ մեր տպագրի մնացած կետադրութեան սովորական մասը, մասնաւորապէս ստորակէտերի և բութերի գործածութիւնը, նաև տողագրաւորման ամբողջապէս թողնուած էր Ստ. Մալխասեանցի հայեցողութեանը», որ վարել է այս աշխատանքի տպագրութեան հսկողութիւնն ու տպագրական սրբագրութիւնը:

Բ. Համառոտագրութիւնները նոյնն են պահուած, ինչ որ Ազատագրողութիւնի մէջ, որից կարևոր ենք համարում մէջ բերել հետևեալները: «Ընթերցումների պակասները նշանակել ենք չիք-երով. փխ. (=փոխանակ) համառոտագրութիւնը գործ է ածուած, երբ մի ընթերցումի տեղ այլ Ձ-ը մի ուրիշ ընթերցում ունի... Երբ տողի մէջ միևնոյն բառը մի քանի անգամ է պատահում՝ անորոշութիւնից խուսափելու համար չիք-ի առաջ կըրոր փակագծերի մէջ գրուած է և հետևեալ բառը, օրինակ՝ «չիք և (ասաց)»... Տեղ-տեղ հանդիպող (*) աստղանշով ընթերցումաձևը ցոյց է տալիս, որ այդ ընթերցումաձևը տպագրական վրիպակ չպէտք է համարել իւր տարօրինակ գրչութեան պատճառով... Դիժը (—) նշանակում է միջնակ, յատկապէս գործածուած չիք-երի մէջ... Անկիւնաւոր փակագիծը [] գործ է ածուած՝ այլ և այլ, մեծ մասամբ նոյն խմբի Ձ-ների նման ասացումի մէջ այս կամ այն Ձ-ըին յատուկ տարբերութիւնները նշանակելու համար, առանց կրկնելու մի քանի անգամ ամբողջ ասացումաձևը. օրինակ՝ «Տն և զմեզ այսմ [չցլ յայսմ, և այսոսիկ] աշխատեցուցող [չցր աշխատեցուցող»

ք աշխատեցող դու]» ասուեացածի մէջ Տ և Խ խմբերի Ձ-ները յար և նման ընթերցուած ունին, բացի անկիւնաւոր փակագծերով նշանակուած բառերից: Բառերի յետեւառաջութիւնը՝ ընթերցուածների մէջ առաջ է բերուած առանց որևէ նշանի, օր. բնագիր՝ «Մանաւագ ժառանգէ», ընթերցուած՝ «Ժառանգէ Մանաւագ»: Մնացած համառոտութիւններն ըստ ինքեան հասկանալի են:

գ. Բաղդատութիւնը կատարուել է հետեւեալ ձևով: Թիֆլիսի 1881 թուականի տպագրութիւնը (Վ), որ արտատպած է Վենետիկի 1865 թ. տպագրից, իբրև իր ժամանակին մատչելի տարածուած օրինակ, ընտրել ենք համեմատութեան համար: Կարգացուել է ոչ թէ տպագիրը, այլ միշտ Ձ-ները, որովհետև Ձ-ը կարգացուած է ոչ այնքան բառերի ընդհանուր պատկերով, որքան տառերը քաղելով, ուստի սխալները, կարծում ենք, այսպէս համեմատաբար պակաս կըլինին՝ քան եթէ տպագիրը կարգացուէր, երբ Ձ-ին հետևողը աչքից շատ բան կը փախցնէր, կարծելով թէ այնպէս է գրուած, ինչպէս լսում է: Երբեմն միայն դժուար կտորները վերծանելու համար դիմել ենք տպագրի օգնութեանը:

Ընթերցուածները գրի առնելու և տպագրին հետեւելու գործն ամբողջապէս Մ. Արեղեանինն է, որ յաճախ ընթերցուածը գրի առնելուց առաջ մտիկ է տուել Ձ-րի գրութեանը: Ձ-ները կարգացել է մեծ մասամբ Ս. Յարութիւնեանը, յատկապէս էջմիածնի *abedefglnmq* տասը Ձ-ներն ամբողջապէս և և Ձ-ն մինչև սոյն հրատարակութեան եր. 130, ա. 10. (Բ. դիրք, ԺՁ գլ.), որտեղից սկսած այս Ձ-ը, ինչպէս և ի Ձ-ը, նկատելով որ ց-ից են ծագում՝ համեմատուած են ց-ի հետ, փոխէ-փոխ կարգաւով՝ Մ. Արեղեանը ց Ձ-ը, իսկ Ս. Յարութիւնեանը՝ ի Ձ-ները: Նոյն ձևով բաղդատուած է յ Ձ-ը և Ձ-րի հետ, որից ծագում է յ. Արեղեանը հետեւել է ի Ձ-ին, իսկ Յարութիւնեանը՝ յ-ին: Այս իմ Ձ-ների ծագումը որոշ լինելով՝ զբանցից առնուած են միայն կարևոր համարուած մի քանի ընթերցուածներ, իսկ յօդերի և մի քանի յետառաջութիւնների տարբերութիւնները չեն առնուած. այնպէս որ ց Ձ-րի հետ միշտ ի Ձ-ն ևս պէտք է հասկանալ, իսկ ի Ձ-րի հետ՝ յ Ձ-ը:

Էջմիածնի *noyrs* Ձ-ներին հետեւել են էջմիածնի Գ. Ճեմարանն աւարտած պարոններ — յ-ին Յակոբ Խայրխան, օ-ին Յարութիւն Պօղոսեան, ք-ին Արմենակ Բարսեղեան, ր-ին մասամբ Բիւզանդ Թորոսեան և մասամբ Մեսրոպ Բարսեղեան. իսկ ճ-ին մասամբ Միհրան Թերլեմեղեան, մասամբ Յարութիւն Պետրոսեան և մասամբ նաև Մեսրոպ Բարսեղեան: Այս Ձ-ները, ինչպէս և զ Ձ-ը, միասին և միաժամանակ են բաղդատուած Վ-ի հետ. փոխէ-փոխ կարգացուել են երբեմն մէկ և երբեմն միւս Ձ-ները. և որովհետև զբանք մի խմբի են պատկանում, ուստի եթէ կարգացողի աչքից վրիպում էր որևէ ընթերցուած՝ միւս Ձ-ներին հետևողներից մէկն ու մէկը նկատում էր տարբերութիւնը և ապա միւսներն առանձնապէս դիտում էին կարգացած հատուածը:

Կ. Եղեանի ց Ձ-րի բաղդատութիւնն սկսած է գործի տպագրու-

Թեան հետ միասին, որովհետև այդ ժամանակ ձեռք բերուեցաւ այդ Ձ-ը: Առաջին չորս մամուլը, մինչև երես 64, համեմատուի է Մ. Արեղեանը մենակ՝ տպագրական թերթերի հետ. այնուհետև նկատելով որ y Ձ-ը ծագում է լ Ձ-րից՝ վերջինիս հետ և շարունակել է բաղդատութիւնը, խնդրելով թաշիկ ծ. վարդապետ Դադեանին օգնել իրեն: Բաղդատուած է մինչև Ա. գրքի վերջը և Գ. գիրքն ամբողջ. իսկ Բ. գրքի բաղդատութիւն չի եղել, որովհետև այդ Ձ-րի մայրը յայտնի էր և բաղդատուած մասերի մէջ կարևոր ընթերցուածներ չեն երևացել: Բաղդատելիս Մ. Արեղեանը հետեւել է լ Ձ-րին, միաժամանակ և տպագիր Վ-ին, կրկին անգամ ստուգելու համար լ Ձ-ը, որ 10 խմբի մայրն է. իսկ թաշիկ ծ. վարդապետը կարգացել է y Ձ-ը:

Գանք այժմ տպագիրներին:

Արանցից եւ հրատարակութիւնները մեր գործի տպագրութեան սկզբում միայն ձեռք բերուած լինելով՝ դրանց համեմատութիւնը չի կատարուած միակերպ: Առաջին երկու մամուլը (32 եր.) բաղդատուի է Մ. Արեղեանը սոյն հրատարակութեան սրբագրական թերթերի հետ. Այդտեղից մինչև Բ. գրքի 10 գլուխը, եր. 118, բաղդատուած են Մ. Արեղեանի և Ս. Յարութիւնեանի ձեռով Վ-ի հետ. ապա նկատելով որ եւ-ն պատկանում են Ա խմբին, իսկ Թ-ն Տ խմբին՝ այս 10 գլխից սկսած մինչև Բ. գրքի վերջը բաղդատութիւնն արել են ձ Ձ-րի հետ, հետեւելով Մ. Արեղեանը Ձ-րին, իսկ Ս. Յարութիւնեանը տպածին: Գ. գրքից սկսած մինչև վերջը բաղդատութիւնն արել է դարձեալ միայն Մ. Արեղեանը սրբագրական թերթերի վրայ: Այս եւ-ից, սակաւ բացառութեամբ, առնուած են ծանօթութիւնների մէջ միայն առանձին ընթերցուածներ, յատկապէս այնպիսիները, որ չեն տալիս ԱՏ խմբերի Ձ-ները: Ծանօթութիւնների մէջ ի հարկէ՝ բաւական կը լինէր նշանակել միայն է. բայց որովհետև համեմատութիւնն երբեմն է-ի հետ է եղած, երբեմն Թ-ի հետ, երբեմն երկուսի հետ ևս, և որովհետև Թ-ն երբեմն Թ-ի վրայ սրբագրուած է՝ ուստի ծանօթութիւնների մէջ մերթ էւ է նշանակուած, մերթ միայն է կամ Թ. այս վերջին դէպքերում, եթէ Թ-ն է-ից տարբերուող ընթերցուած չունի ծանօթութիւնների մէջ, է-ի հետ և Թ պէտք է հասկանալ, ինչպէս և Թ-ի հետ է: Այս եւ-ի առանձնայատուկ ձեռք, անորոշ դերբայի իլ վերջով ընթերցուածները չեն առնուած:

Վենետիկ տպագիրներից x (1881 թ. տպ.) յատկապէս պահուած է եղել տպագրական թերթերի հետ բաղդատելու համար, որպէսզի ընթերցի մէջ վրիպակներ չմտնու: Այս համեմատութիւնն արել է միայն Մ. Արեղեանը և առել է միայն սակաւաթիւ ընթերցուածներ, յատկապէս այնպիսիները, որ չեն եղել միւս տպագիրներից և Ձ-ներից: Այս տպագրի ընթերցուածներն ըստ ինքեան էլ սակաւաթիւ են եղել, որովհետև այս x-ը միևնոյն Վ-ն է, միայն տեղ-տեղ ուղղած Ա խմբի մի ձեռագրով. այդ ուղղումները մեծ մասամբ արդէն կան Վենետիկ 1843 թ. տպագրի ծանօթութիւնների մէջ:

Անցնենք մեր աշխատանքի ուրիշ հանգամանքներին:

դ. Ձեռագիրների ու տպագիրների բազմաթիւ տարբեր ընթեր-

ցումանները, ինչպէս և տպագրուած ընթերցողաձաները, կարելի չէր առանց համախմբելու շարել ծանօթութիւնների մէջ. այդպիսով զրքի ծաւալը շատ կըստուարանար և մէկ էլ զիրքը գործածողը, հարկաւոր դէպքում, ինքը պիտի անէր նոյնը՝ Ձ-ների խմբակցութիւնները հասկանալու համար։ Ուստի նման ընթերցողաձաները ի մի են համախմբուած և փոխանակ նոյն ընթերցողաձան ունեցող բոլոր Ձ-ներն առանձին տառերով նշանակելու՝ նշանակուած են խմբերի տառերով՝ Ա, Տ և Խ գործածելով անկիւնաւոր փակագիծը, ինչպէս է Ագաթ, հրատ. մէջ, խմբից անջատուող, երբեմն և խմբին պատկանող Ձ-ների տարբերութիւնը ցոյց տալու համար։ Ծանօթութիւնների մէջ բնականաբար զրուած են բնագրի մէջ ընդունուած ընթերցողաձաներից տարբեր ընթերցողաձաները, բայց երբեմն կարեւոր է համարուած դնել նաև բոլոր Ձ-ների պատկերը։ Խ խմբի Ձ-ներից կարելի էր, ի հարկէ, յիշատակել միայն 1 Ձ-ը, որից ծագում են միւսները, և այսպէս վարուել ենք զրեթէ միշտ հետք Ձ-ների համար. բայց միւս նոյն խմբին պատկանող Ձ-ների տարբերութիւնները մէջ են բերուած. և այս արուած է ի նկատի ունենալով նախ՝ այն, որ այդ Ձ-ները սրբագրուած կարող են լինել մի ուրիշ Ձ-րի վրայ, ինչպէս որ է ց Ձ-ը յաճախ, և տպա՝ որ այդ Ձ-ների տուած ընթերցողաձաները կարող են լ-ի մէջ եղած լինել, բայց բազմա տութեան ժամանակ աչքից փախած լինել։ Աւելորդ կը համարուին գուցէ այսպիսի խմբակցութիւնները՝ Հ, Կ՛, Վ՛, Է, Ը և Լ։ որոնց մէջ բաւական կըլինէր յիշատակել միայն մայր Ձ-ը՝ և բայց այդպէս զրուած են ընթերցողաձաները երկու հիմունքով. մէկ՝ այդ Ձ-ների յարաբերութիւնը ծանօթութիւնները գործածողին պարզ անկու. համար, մէկ էլ նրա համար, որ Հ, Կ, Վ՛ Ձ-ների սր խմբակցութեան պատկանելը խմբակցութիւնները կատարելուց յետոյ միայն կատարելապէս պարզուեց մեզ. սկզբում Կ՛ Ձ-ը (քանի որ Կարենեանցը բոլոր ընթերցողաձաները չի տուել, ինչպէս և Վենետիկ տպագրութեան մէջ կարեւոր ընթերցողաձաներն են միայն զրուած) նոյն-իսկ Տ խմբի մէջ էինք կարծում. և այս պատճառով այս Ձ-ը զրուած է երբեմն Տ-ի հետ անկիւնաւոր փակագծերում, որը յետոյ փոխել չուղեցինք, որովհետև այսպիսի աշխատանքի մէջ ամեն նոր փոփոխութիւն և արտագրութիւն նորանոր վրիպակներ է պատճառում։ Յամենայն դէպս, կարծում ենք, մայր Ձ-ը լ-ի հետ յիշատակուած Ձ-ները գործին ոչ թէ վնասում են, այլ օգուտ տալիս, քանի որ զրանցով մի անգամ էլ ճշտում է լ-ի ընթերցողաձաների ուղիղ առնուած լինելը. իսկ լ-ը իրեննացու ամենից հին Ձ-ըն է. նոյնը պիտի ասել և Կ Ձ-րի համար, որի ծագումը Տ-ից խմբակցութիւնները կազմելուց առաջ պարզ չէր մեզ համար։

չկայ կարևոր ընթերցում, որ էջմիածնի Ձ-ները տուած չլինին: Եւ այս հասկանալի է թէ ինչու. Վենետիկ ծանօթութիւնների մէջ գրուած երկու Ձ-ները, կ'է և ի էջմիածնի Ա խմբի Ձ-ների հետ են: Վենետիկի մի Ձ-ը և ա' էջմիածնի Տ խմբի հետ են, իսկ միւսները ծագում են էջմիածնի լ Ձ-րից: Այս պատճառով կարելի էր նոյն-իսկ մէջը չառնել Վենետիկի Ձ-ների և լ տպագրի ընթերցումները. բայց բերուած են՝ դրանց խմբակցութիւնները պարզելու համար:

Առաջին գրքի ընթերցումները համախմբել են Մ. Արեղեան և Ս. Յարութիւնեան միասին. ապա Ս. Յարութիւնեանն աւելացրել է ԿԱԶՀԷ և Վենետիկի Ձ-ների ընթերցումները. երկրորդ անգամ Մ. Արեղեանը ճշտել է էջմիածնի Ձ-ների (բացի Է-ից) ընթերցումները բաղդատութեան հիմնական տետրակի մէջ նշանակուածի հետ և արտագրել է: Երկրորդ գրքի ընթերցումների համախմբումներն արել Ս. Յարութիւնեանը. ապա Մ. Արեղեանը համեմատելով բաղդատութեան հիմնական տետրակի հետ՝ ստուգել է նոյնը, բացի տպագրուած ընթերցումներից. արտագրութիւնն արել է Ս. Յարութիւնեանը: Երկրորդ գրքի բոլոր ընթերցումների համախմբումն արել է Մ. Արեղեանը մենակ և, որպէսզի նոր սխալներ առաջ չընկան, առանց արտագրելու տպագրութեան է յանձնել:

Աւելորդ չի լինի գուցէ յիշատակել և հետեւելու: Այս հրատարակութեան համար ամենից ծանր և յոգնեցնող աշխատանքը եղել է ոչ այնքան Ձ-ների համեմատութիւնը և տարբեր ընթերցումներ նշանակելը՝ որքան ընթերցումների համախմբումը: Երբ բաղդատուած օրինակների թիւը սակաւ է՝ հեշտ է ծանօթութիւնները միացնել. բայց երբ նոյն օրինակների թիւը շատ է, ինչպէս այս դէպքում՝ առանձին մաքի լարում է պահանջուում, որ նման ընթերցումները ի մի խմբուին, առանց մէկը կամ միւսը բաց թողնելու կամ սխալներ անելու՝ վատ կարգալուց կամ անդգոյշ արտագրելուց: Համախմբումներն ու բնագիրը կազմելու ժամանակ դժբախտաբար հնարաւոր չի եղել ձեռի տակ ունենալու Ձ-ները՝ կառնածելի թուացող ընթերցումները նորից ստուգելու համար:

Ե. Բնագրի համար իբրեւ հիմք ընդունուած է սովորական Վ տպագրութիւնը. բայց և շատ բան, օգտուելով Ա և Խ խմբերի Ձ-ներին, փոխուած է, մանաւանդ մութ և տհաւականալի կտորները, որոնք պարզ կերպով աղաւաղուած են Վ-ի մէջ: Այս աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ սակայն, երբ պարզուած են Ձ-ների խմբակցութիւնները և երբ բոլոր ընթերցումները մի անգամից աչքի առաջ կարելի է ունենալ՝ աւելի ճիշտ կերպով կարելի է բնագիրը վերակազմել. և այժմ իսկ տեսնում ենք, որ շատ ընթերցումներ պէտք էր բնագրի մէջ դնել, որ մենք ծանօթութիւնների մէջ ենք առել, կամ ընդհակառակն: Բայց այդ չէինք կարող անել այն ժամանակ, երբ թէպէտ մեծ խմբերը Ա և Տ մեզ համար պարզ էին, բայց դեռ բոլորովին պարզ չէին երկրորդական խմբակցութիւնները, անհնարին լինելով տետրակների մէջ նշանակուած ընթերցումներով այդ պարզել: Մեր աշխատանքի մէջ կարևորը, կարծում ենք, ոչ այնքան բնագիրն է,

որքան ընթերցողաճները: Բնագրի վերակազմելը չի կարող մի մարդու գործ լինել, դրա վրայ դեռ շատերը պիտի աշխատեն. և կարծում ենք, այսուհետև ուրիշները հեղտութեամբ կարող են վերակազմել բնագիրը՝ ի նկատի ունենալով ոչ միայն մեր տուած ընթերցողաճները, այլ և ուրիշ ազդիւններ, և ամեն մի հատուածի համար առանձնապէս ուսումնասիրութիւն անելով: Արդարեւ, մինչև այժմ ևս շատ դիտողութիւններ են եղել խորհնացու բնագրի համար, բայց դրանք մեծ մասամբ մնացել են լոկ ենթադրութեամբ ուղղումներ, քանի որ հիմնուած չեն եղել Զ-ների ընթերցողաճների վրայ. այսուհետև այդպիսի ուղղումները, եթէ հաստատուում են միաժամանակ և ընթերցողաճներով՝ կը դառնան ընդունելի և ստոյգ: Յուսանք, որ մեր այս հրատարակութիւնը նոր առիթ կընծայէ շատերին խորհնացու բնագրով նոր ի նորոյ պարապելու:

Այս հրատարակութեան բնագիրը վերջնապէս կազմել է Մ. Արեղեանը: Առաջին գրքի բնագիրը սկզբում միասին կազմեցին Մ. Արեղեանը և Ս. Յարութիւնեանը, իսկ երկրորդ գրքինը՝ Ս. Յարութիւնեանը մինակ. յետոյ սակայն Մ. Արեղեանը, աչքի առաջ ունենալով սկզբում կազմածները՝ նորից կազմեց առաջին երկու գրքերի բնագիրը: Առաջին գրքինը ինքը վերջնապէս պատրաստեց տպագրութեան համար, իսկ երկրորդ գրքի մէջ մտցրած փոփոխութիւնները Ս. Յարութիւնեանը Վ-ի սեագրութիւնից արտագրելով՝ պատրաստեց տպագրութեան համար: Երրորդ գրքի բնագիրը կազմել է Մ. Արեղեանը մինակ: Բնագրի կազմութեանը օգնել է շատ անգամ և Ստ. Մալխասեանը, որ վարելով տպագրութեան սրբագրութիւնը՝ ամեն մասուլի համար բազմաթիւ ցուցումներ և դիտողութիւններ է ուղարկել էջմիածին Մ. Արեղեանին, ցոյց տալով ծանօթութիւնների մէջ կասկածելի թուացող կամ արտագրութեան ժամանակ չնշանակած կամ թերի նշանակած կէտեր, որ նորից ստուգել և լրացրել է Մ. Արեղեանը, ինչպէս և առաջարկելով այս կամ այն ընթերցողաճը ծանօթութիւնների մէջ դնելու փոխանակ՝ բնագրի մէջ առնել, կամ ընդհակառակն: Մ. Արեղեանը յաճախ օգտուել է այս առաջարկութիւններից. բայց և այնպէս տպագրութեան մէջ ճշտութեամբ կատարուել են վերջնական ցուցումները Մ. Արեղեանի, որի վրայ և ընկնում է բնագրի կազմութեան ամբողջ պատասխանատւութիւնը: Երբեմն, երբ Ստ. Մալխասեանցի առաջարկութեանը համակարծիք չի եղել Մ. Արեղեանը, իսկ առաջարկութիւնը կարևոր է համարուել բնագիրն այս կամ այլ կերպ հասկանալու նկատմամբ՝ Ստ. Մալխասեանցի առաջարկութիւնը, ինչպէս սկզբից պայմանաւորուած է եղել Հրատարակչական Յանձնախմբի հետ, զետեղուած է ծանօթութիւնների մէջ իր անուան սկզբնատառերով:

Ծանօթութիւնների մէջ գրուած վկայութիւնները Մ. Արեղեանինն են. բայց Ստ. Մալխասեանցն էլ երբեմն նրա հաւանութեամբ աւելացրել է այդպիսիք: Վկայութիւնները լիակատար մէջ բերելու դիտաւորութիւն չի եղել, այլ այնքան միայն, որքան հարկաւոր է համարուել բնագրի կազմութեան համար. քանի որ վկայութիւնների լիակատար ամփոփումը կարելի է գտնել հանգուցեալ Դր. Խալաթեանցի երկու

հատորների մէջ— (*Армянский Эпосъ въ Исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго, Москва 1896. և Армянскіе Аршакиды въ Исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго, Москва 1903.*)

Գրքի վերջում գրուած յատուկ անունների ցանկը Ա. գրքի համար կազմել է Մ. Արեղեանը, իսկ միւս երկու գրքերի համար՝ Ս. Յարութիւնեանը, բայց սրա կազմածը սկզբնական թերթիկների վրայ ամբողջապէս վերառուղել է Մ. Արեղեանը և ապա ճշտելով համանունները՝ արտագրել է ամբողջը: Հանրածանօթ անունների մեծ աղաւաղումները երբեմն չեն առնուած ցանկի մէջ: Մ. Արեղեանինն է և այս Յառաջաքանը և Խորենացու Մատենագրութեան ցուցակը: Վերջինս ըստ կարելոյն լիակատար անելու համար՝ Մ. Արեղեանի գիտումով հ. Արսէն Ղազիկեանը սիրայօժար ուղարկեց Վենետիկի իր «Հայկ. Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան հայ կեանքի» գեղ չհրատարակուած գրքի այն մասնուլը, որի մէջ է Խորենացու Մատենագիտութիւնը, ուստի այստեղ հարկ ենք համարում մեր շնորհակալութիւնը յայտնել Մխիթարեան Հօրը: Ձ-ների մեծ խմբերը մասամբ որոշուած էին բաղդատութիւնից առաջ, մասամբ որոշուած են բաղդատութեան ժամանակ, երկրորդական խմբակցութիւնների որոշումը միայն Մ. Արեղեանինն է, բնագրի և ընթերցուածների տպագրելուց յետոյ: Ձ-ներից տասներկուսը նկարագրել էր Ս. Յարութիւնեանը, բայց Մ. Արեղեանը կորցնելով նրա տետրակը՝ ստիպուած եղաւ երկրորդ անգամ նոյն աշխատանքը կատարել միւս Ձ-ների և տպագրիչների հետ միաժամանակ: Ամբողջի վերջնական սրբագրութիւնը կատարել է Մ. Արեղեանը, բացի Բ. գրքի առաջին երկու մասնուլներից, որ Ս. Յարութիւնեանն է վերջնապէս սրբագրել:

Վերջում կարևոր եմ համարում յիշել և հետևեալը: Ինչքան էլ առանձին խնամքով պատրաստուի այսպիսի աշխատանքը՝ վրիպակներն անխուսափելի են, մասնաւոր որ շատ անգամ կարգացած լինելով՝ գրեթէ անգիր գիտենք Խորենացին, որով և աչքից կարող են փախած լինել ընթերցուածներ: Կըլինին և տկանջի սխալներ, քանի որ մէկը կորդացել է Ձ-ները, միւսը հետևելով տպագրին՝ լսելով նշանակել է տարբեր ընթերցուածները: Սխալներ առաջ են գալիս նոյն-իսկ ընթերցուածները Ձ-րից արտագրելիս և ամենից շատ, ինչպէս վերևում նկատեցի՝ ընթերցուածների համախմբումի, այլ և արտագրութեան և տպագրութեան միջոցին: Առանձնապէս պէտք է յիշատակել, որ, մի գծրախտ թիւրիմացութեամբ, Խ խմբին պատկանող 7 Ձ-րի համար բաւական թուով սխալ ընթերցուածներ կան նշանակուած Վ-ի հետ, բայց Մ. Արեղեանն այդ բոլոր ընթերցուածները նորից ճշտել է Ձ-րի վրայ և սխալները զրուած են այս գրքի յետևում ուրիշ նկատուած վրիպակների հետ: Մնացած սխալները, եթէ կան, կարծում ենք, առանձին կարևորութիւն չունին. որովհետև 1, եթէ մի Ձ-րի տառի տեղ մի ուրիշ Ձ-րի տառ լինի նշանակուած, ինչպէս Կ-ի փոխ. Կ, այսպիսի վրիպակը նշանակութիւն ունի միայն խմբակցութիւնները որոշելու համար. իսկ խմբակցութիւնները շատ պարզ որոշուած են հարիւրաւոր և հազարաւոր ուրիշ ընթերցուածներով. 2, եթէ որեւէ

Զ-րի այս կամ այն ընթերցուածը աչքից փախած լինի՝ դա ևս առանձին արժէք չունի, քանի որ նոյն խմբին պատկանող Զ-ները բազմաթիւ են և դրանց մէկն ու մէկը անպայման տալիս է այդ ընթերցուածը, և 3, եթէ մի հաս Զ-րի միայն առանձնայատուկ ընթերցուածն աչքից փախած լինի՝ դա ևս, կարծում ենք, մեծ նշանակութիւն չունի, քանի որ այդպիսի առանձնայատուկ ընթերցուածները մեծ մասամբ անարժէք են սկզբնական բնագրի նկատմամբ:—Մենք մեր կողմից աշխատել ենք, որ մեր գործն անթերի լինի. բայց եթէ կը պատահին վրիպակներ՝ այդ անպագայում աշխատողներին ներողամտութեանն ենք թողնում:

Զպէտք է մոռանալ, որ այս գործի վրայ աշխատողներս մեր օրուայ թարմ ժամանակը չենք նուիրել սրան, այլ եղել ենք մարդիկ՝ «անպարտալ» իւրաքանչիւրս մեր պաշտօնի գործերից, և մեր յոգնութեան ժամերին ենք կատարել այդ և նոյն-իսկ մեր հանգստեան ժամերը նուիրել դրան տարիների ընթացքում, չխնայելով ժամանակ և եւանդ և կրելով այդպիսի տաղակալի գործի ծանրութիւնը, որ այսպիսի բազմաթիւ օրինակների բազմապատկանն ու քիւրաւոր ընթերցուածինը համախմբողները միայն կը հասկանան թէ ինչ է: Արել ենք այն, ինչ որ կարողացել ենք: Մենք մեզ լիովին վարձատրուած կը համարէինք, զմիայն թէ շնորհակալ որ մերոցս դատնիցի աշխատութեանցս:

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂԵԱՆ

ՍԷԹ ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ

II.

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր.

ՄԻԱՅՆ ԲՆԱԳԻՐ.

1. Ամստերդամ, 1695. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան»...
2. Վենետիկ, 1752. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան»...
3. Վենետիկ, 1827. «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
4. Վենետիկ, 1881. «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
5. Տփլիս, 1881. «Արքայ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
6. Տփլիս, 1910. «Արքայ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
7. Վենետիկ, 1843. «Արքայ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Մատենադրութիւնք (Պատմութիւն Հայոց, Թուղթ Սահակայ Արծրունեաց իշխանի կէն)»:
8. Վենետիկ, 1865. «Արքայ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Մատենադրութիւնք»:

ԲՆԱԳԻՐ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ.

9. Հայ-Լատիներէն, Լոնդոն, 1736. Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն. *Mosis Chorenensis Historiae Armeniacae Libri III. Accedit ejusdem Scriptoris Epitome Geographiae...* Latine verterunt, notisque illustrarunt Gulielmus et Georgius, Gul. Whistonii Filii...
10. Հայ-Ֆրանսերէն, Վենետիկ, 1841. Ա. և Բ. զբօսը միայն. *Moïse de Khorène... Histoire d'Arménie. Texte arménien et traduction française par P. E. Le Vaillant de Florival.*
11. Հայ-Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1845. *Moïse de Khorène... Histoire d'Arménie. Texte arménien et traduction française, avec notes explicatives et précis historiques sur l'Arménie... Par P. E. Le Vaillant de Florival.*

ՄԻԱՅՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

12. Աշխարհարար, Ս.-Պետերբուրգ, 1889. «Մովսէս Խորենացու Հայկական Պատմութիւն. աշխարհարար թարգմանեց և լուսարանեց Խորէն ծ. վ. Ստեփանէ»:
13. Աշխարհարար, Ս.-Պետերբուրգ, 1898.—Նախորդ թարգմանութեան երկրորդ տպագրութիւնը, սրբազրուած և ուղղուած:
14. Լատիներէն, Ստոկհոլմ 1733. *Epitome commentariorum Moysis Armeni de origine et de rebus Armenorum et Parthorum item series principum Iberiae et Georgiae cum notis et observationibus Henrici Brenneri...*
15. Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1836. *Histoire d'Arménie de Moïse de Khorénatzi... traduite p. P. E. Le Vaillant de Florival...*
16. Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1869. *Moïse de Khorène. Histoire d'Arménie en trois livres. Traduction nouvelle accompagnée de notes historiques, critiques et philologiques. (Collection des Historiens anciens et modernes de l'Arménie, publiés en français... par Victor Langlois... Tome deuxième.—Առաջին հատորի մէջ ևս ունի՝ Mar Apas Catin. Histoire ancienne de l'Arménie...)*
17. Իտալերէն, Վենետիկ, 1841. *Storia di Mosè Corenese, versione illustrata dai Monaci armeni Mechitaristi, ritoccata quanto allo stile da N. Tommaséo...*
18. Իտալերէն, Վենետիկ, 1850. *Նախորդի երկրորդ տպագրութիւնը,*
19. Իտալերէն, Վենետիկ, 1841. *Mosè Coronese, storico armeno del quinto secolo, versione di Giuseppe Cappelletti.*
20. Ռուսերէն, Պետերբուրգ, 1809. *Армянская Исторія, сочиненная Моисеем Хоренским... перевелъ съ Армянскаго... Архидіаконъ Іосифъ Іоаннесовъ.*
21. Ռուսերէն, Մոսկուա, 1858. *Исторія Арменіи Моисея Хоренскаго. Перевелъ съ Армянскаго и объяснилъ Н. Эмиль.*
22. Ռուսերէն, Մոսկուա, 1893. *Նախորդի երկրորդ տպագրութիւնը, սրբազրուած և ուղղուած:*
23. Գերմաներէն, Ռեգենսբուրգ, 1869. *Мосанակի թարգմանութիւն. Des Moses von Chorene Geschichte Grossarmeniens. Aus dem armenischen übersetzt von Dr. M. Lauer. Երկրորդ գրքի բնագիրը հաւե Լաուերի դատադրբում՝ Armenische Chrestomathie zu des Verfassers Grammtik der classischen armenischen Sprache. Wien, 1881.*
24. Հունգարերէն, Թարգմանութիւն Քրիստ. Սնկուդեանի, ուսուցիչ Կերլա հայաքաղաքի, 1892.

Բ. ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Մովսէս Խորենացուն վերաբերեալ մատենագրութիւնն այնքան ընդարձակ է, որ ամեն ինչ այստեղ դնել անկարող ենք, քանի որ ձեռի տակ չունինք ցուցակներ և զրադարան: Բացի վերոյիշեալ թարգմանութիւնների մէջ հղածներից՝ հնարաւոր է մեզ յիշատակել և հետևեալները, որոնց աղբիւր հղել են գլխաւորապէս—ա. Գ. Քալաթեանցի երկու հատորները, *Арм. Эносс и Арм. Аруакундс. р. Տաշեանի «Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա»*, դ. Կ. Կոստանեանցի «Հայագիտութիւնն Արևմտեան Եւրոպայում», Թիֆլիս, 1910. գ. 2. Գ. Զարպհանալեանի «Ուսումնասիրութիւնք Հայ լեզուի և մատենագրութեան յարևմուտս», Վենետիկ, 1895. և 2. Արսէն Ղազիկեանի «Հայկ. նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան հայ կեանքի»: Վերջինիցս են առնուած հայերէն պարբերական թերթերի մէջ հղած յօդուածները:

1. Արեղեան Մ. Հայ ժողովրդական Առասպելները Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան մէջ. Վաղարշապատ, 1901. (արտատպութիւն «Արարատ»-ից):
2. Ազոնց Ն. յօդուած ի *Византийский Временник*, т. VIII, сав. 1—2.
3. Ալիշան Կ. Ղ. Հայագատում, Վենետիկ, 1901—1902. Հին Հաւատք, Վենետիկ 1895. Բաղմաթիւ տեղեկութիւններ «Այրարատ»-ի և միւս երկերի մէջ: Յօդուած Գ. զրբի մասին «Բաղմաթիւ» 1851, էջ. 69: Տես և ներքևում «Բաղմաթիւ»:
4. Բաումգարտներ. A. Baumgartner, Ueber das Buch die „Chrie“, ի *ZDMG*, 1886, Heft III. p. 457—515.
—Dr. M. Lauer und das zweite Buch des Moses Chorenatzi, Leipzig, 1885.
5. Բլաու, O. Blau, Die Herren von Sophene und deren Münzen, ի *Numismatische Zeitschrift*, Wien, 1877. IX. p. 108.
6. Գարադաշեան, Քննական Պատմութիւն Հայոց, հատ. Ա. Կ. Պոլիս, 1880 և հատ. Ա—Գ, Տիֆլիս, 1894—95.
—Ճաշակը Ոսկեզէն դպրութեան, հատ Ա. Կ.—Պոլիս, 1887, էջ 23—36. հատ. Բ. Կ. Պոլիս, 1889, էջ 2—11:
7. Գաթրըճեան Կ. Յ. Տիեզերական Պատմութիւն, հատ. Ա. 1849, էջ 87 հտն.:
—Պատմութիւն Մատենագրութեան Հայոց, Վիեննա, 1851.
8. Գելցեր Հ. H. Gelzer, Africanus und die Byzantinische Chronographie I. 1880. էջ 209 և 281.
—Die Armenische Mythologie. Beiträge der Königl. Sächs. Gesellsch. d. Wissenschaften. Sitzung vom 7 dec. 1895.

- Armenien, in Realencyclop. für protest. Theologie u. Kirche. II Bd. 1897. Հայ. թարգմ. հ. Գր. Գալեֆեարեան, Վիեննա. 1897. «Համառոտ Պատմութիւն Հայոց»։—Քննադատ. Արեւելեան Մամուլ, 1897, էջ 687. «Մշակ», 1897 թ. 101.
- Zur armenischen Götterlehre. Berichte über die Verhandl. d. Sächs. Gesellsch. d. Wiss. hist. phil. cl. 1896. Bd. 48. Հայ թարգմ. հ. Յովհ. Թորոսեան, Վենետիկ, 1897. «Հետազոտութիւն հայ դիցաբանութեան»։ Քննադատ. «Մասիս», 1897, թ. 112.
9. Գէորգեան Բ. Վ. (ձուլուբեան), Խորենացին Խորենացով պէտք է հասկանալ, Ա. Վաղարշապատ, 1889. Բ. Թիֆլիս, 1902.
10. Գուշմիդ. A. v. Gutschmid, Ueber die Glaubwürdigkeit der armenischen Geschichte des Moses von Khoren, Leipzig 1876. Ausdruck aus d. Berichten ü. d. Verhandlungen d. Königl. Sächs. Gesellsch. d. Wiss. 1876 von 23 April. Հայ թարգմ. հ. Ն. Զնոյեան, Բաղձավէպ 1877, էջ 43—51, 110—116, 213—222, 289—302.
- Moses of Chorene, in Encyclopaedia Britannica 1883. XVI. 861—863.
- Kleine Schriften, Bd. III. Leipzig, 1892. էջ 282—338.
- Untersuchungen über die Geschichte des Königreichs Osroene. St.-Petersb. 1889, in Mémoires de l'Académie Impér. des sciences St.-Petersb. 1887, VII. série. T. XXXV. № 1. p. 17.
11. Դադբաշեան Յ. Փառապետ Բեզանդացի և իւր պատմութեան խորագրախոյը։ Քննութիւն Մովսէս Խորենացու աղբիւրների մասին, Վիեննա 1898։ (Ազգ. Մատեն. իթ.)։ Քննադատ. «Բաղձավէպ» 1898. թ. 12. «Մշակ» 1898 թ. 201, 202, 204, 205. (Ստ. Մալխասեանց)։ «Հանդէս Ամսօրեայ», թ. 4. (Դադբաշեան Ս. Մ.-ի յօդուածի դէմ)։ «Նոր-Դար» 1898 թ. 192.
12. Դիւլորիէ, Ed. Dulaurier, Étude sur les chants historiques et les traditions populaires de l'ancienne Arménie, in Journal Asiatique 1852. № 1. vol. XIX.
- Les chants populaires de l'Arménie, in Revue de deux Mondes 1852.
13. Զարպհանալեան հ. Գ. Պատմութիւն հայերէն դպրութեանց, Ա. Հին Մատենադարութիւն Հայոց, Վենետիկ 1865։ Երկրորդ տիպ, Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն 1886, Երրորդ տիպ 1897.
- Ուսումնասիրութիւնք հայ լեզուի և մատենադարութեան յարմարութեան ժԴ—ԺԹ դար. Les études Arméniennes en Europe (siècles XIV—XIX). Վենետիկ 1895, էջ 102, 243, 281, 338, 370. (Գ. Ա. Շրումպֆի «Հայկ. Ուսումնք յԵւրոպա» գրութեան թարգմանութիւնն է, ուղղումներով և յաւելումներով)։
14. Էմին Մ. Վէպը Հնոյն Հայաստանի, Մոսկուա 1850. Երկրորդ անգամ Էմինեան «Ազգապատմական Հանդէս»-ի Ա. հատորի մէջ։
- Н. Эминъ, Очеркъ Религии и вѣров. языч. армянъ, Москва 1884.
- Варханъ Вушанакъ... С.-П. 1873.
- Мудрѣиыя въ древней Арменіи, Москва 1881.

- Мусей Хоренскій и древн. эпосъ Армянъ. Москва 1881. Հայ թարգմ. Գր. Խալաթեանց. «Մովսէս Խորենացին և Հայոց հին վէպերը», Թիֆլիս 1886. Նոյնը թարգմ. Սաշ. Յովհաննիսեանց. «Մովսէս Խորենացի և հին Հայկական վէպ». Թիֆլիս 1887.
- Дυναстическій списокъ Хайкудоговъ, Москва 1884.
15. Լա Կրոզ, M. V. La-Croze. Thesaurus epistolici Lacrosiani, Հայպցիդ, 1742—1746. հատ. I. 358 հան. հատ. III. 184 հին.
16. Լանգլուա, V. Langlois, Les sources de l'Histoire d'Arménie de Moïse de Khorène, Paris 1858.
- Études sur les sources de l'Histoire d'Arménie de Moïse de Khorène, Ի Bulletin de l'Acad. imp. d. sciences, Mém. asiat. 1861. t. IV. p. 293—368. թարգմ. Աղաբեկեան և Ս. Պալասանեան, Տփլիս 1860 և 1863.
17. Լանդիեր, Landière, Notice sur Moïse de Khorène, historien de la Grande Arménie. Paris, 1838.
18. Խալաթեանց Բ. Հին հայոց ժողովրդ. վէպերը և Մովս. Խորենացի:
19. Խալաթեանց Գր. Г. Халатъянцъ, Армянскій Эпосъ въ Исторіи Арменіи Мусея Хоренскаго. Опытъ критики источниковъ. Часть I. Изслѣдованіе, часть II. Матеріалы. Москва, 1896.
- Армянскіе Аршакиды въ „Исторіи Арменіи“ Мусея Хоренскаго. Опытъ критики источниковъ. Часть I. Изслѣдованіе, часть II. Матеріалы. Москва, 1903.
- Начало критическаго изученія исторіи Арменіи Мусея Хоренскаго. ЖМНП. 1894, հոկտ.
- Ղազար Փարպեցի և գործը նորին, Մոսկուա, 1883.
- Մովսէս Խորենացու նորագոյն աղբիւրների մասին քննադ. ուսումնասիր. Վիեննա, 1898.
- Մարարատ Մծուրնացի, կեղծ Ագաթանգեղոս, Վենետիկ, 1898.
- Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան սկիզբը:
- Եղեանոյ Արգար թագաւորը ըստ Խորենացւոյ:
- Հայ Արշակունիք Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան մէջ: Վիեննա 1906.
- Հայոց վէպը Մովսէս Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան մէջ:
- Մովսէս Խորենացի և իւր աղբիւրները:
20. Կատրմէր, Quatremère, Observations sur la ville de Ninive, Ի Journ. des Savants 1850. p. 364 հտ.
21. Կարենեանց Յ. Բաղդատութիւն Պատմութեան Մովսիսի Խորենացւոյ հին. Տփլիս, 1858.
22. Կարիեր, A. Carrière, Moïse de Khoren et les Généalogies patriarcales. Paris, 1891. Rev. hist. XXV. №. 387.
- Nouvelles sources de Moïse de Khoren. Vienne, 1893.
- Nouvelles sources de Moïse de Khoren, Supplément. Vienne 1894.
- Հայ թարգմ. Տաշեանի «Նորագոյն աղբիւրք Մովսիսի Խորենացւոյ» և «Յաւելուած». Վիեննա, 1893 և 1894.
- La légende d'Abgar dans l'Histoire de Moïse de Khoren. Paris,

1895. Հայ թարգմ. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1896. էջ 33—35, 97—101, 170—175, 238—246, 263—267 և ին. Վերջինիս դէմ հ. Բ. Սարգսեան՝ Բաղմալէպ 1894 էջ 198—210. Արգարի զրոյցի մասին տես Халатъяны Арм. Армянск. Կր. 76 հտ. և հ. Տաշեան „Zur Abgarsage“, ի WZKM. Bd. IV. Heft 1, 2, 3.
—Les huit sanctuaires de l'Arménie d'après Agathange et Moïse de Khoren.
- Նամակ «Հանդէս Ամսօրեայ» խմբագրութեան Մար Աբասի մասին. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1897. յունուար:
23. Կիպերտ, H. Kiepert, Ueber die älteste Landes—und Volksgeschichte von Armenien, ի Monatsberichte d. Königl. Pr. Acad. d. Wiss. Berlin, 1869.
24. Կոնիբեր, F. Conibear. Մովսէս Խորենացւոյ Պատմութեան աղբերաց խնդիրը. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1902. յուլիս, օգոստոս.
—Մովսէս Խորենացու ժամանակի մասին, Byz. Zeitschr. 1901. 3—4. Heft. Հայ. թարգմ. Տաշեանի Յատաճարանով. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1902. յունուար և մարտ:
25. Ծնադեան Ն. Կարիսկ. Դատաստան ի վերայ Խորենացւոյ և դատաւոր նորա. «Բաղմալէպ» 1878. էջ 32—45.
26. Մալխասեանց Ստ. Մովսէս Խորենացու նոր աղբիւրները. «Մուրն», 1892.
—Սերէոսի Պատմութիւնը և Մովսէս Խորենացի, մատենագր. ուսումն. Թիֆլիս, 1899.
27. Մակլեր, F. Macler, Moïse de Khoren et les travaux d'Auguste Carrière ի Revue Archéolog. Paris, 1902.
28. Մառ, H. Марр. Къ критикѣ Исторіи Моисея Хоренскаго СПб. 1898.
—О начальной исторіи Арменіи Анонима. Къ вопросу объ источникахъ Исторіи Моисея Хоренскаго. ի Византійскій Временникъ, 1894, II.
—Изъ лѣтней поѣздки въ Арменію. Отдѣльный оттискъ изъ „Зап. В. Отд. Имп. Р. Арх. Общ.“ 1890. Томъ VI, стр. 135—228.
—Арабское извлеченіе изъ сирійской хроники Марабаса ի Записки Вост. Отд. Имп. Русс. Арх. Общ. т. XIV և Отд. оттискъ СПб. 1902.
Հայերէն թարգմանութիւններ՝ «Ամառնային ուղեորութիւնից» և ին: «Առ քննադատութիւն պատմութեան Մ-ի Խորենացւոյ». «Անանունի Հայոց նախն. պատմութեան մասին. Մովսէս Խորենացու պատմ. աղբիւրներուն հարցի վերաբերմամբ, Կարիէրի քննադատ. յօդուածների առթիւ»:
—Յօդուած ի Византійскій Временникъ. Томъ V. вып. 1 и 2. 1898. Կր. 227 հտն. (Քննադ. Խալաթեանցի Армянск. Эпосъ զրգի):
29. Մարկարտ, Marquart. յօդուած ի ZDMG. 1895. IV p. 656.
30. Մեարոպ վարդ. յօդուածներ՝ «Արարատ» 1893 յունուար Կր. 65—73. 1898. Կր. 165—173.

- Հրատարակութիւն «Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի Եկեղեցական Պատմութիւն». Վաղարշապատ, 1897.
31. Միարան (Գ. Տ. Մկրտչեան) Խորենացու պատմութեան ուսումնասիրութիւն, Վաղարշապատ 1896. նոյնը «Արարատ» 1890 էջ 567—576, 674—682. 1891 էջ 87—106, 147—155, 196—207, 277—281, 384—402, 437—448.
- Հայկականք, Վաղարշապատ 1894.
- Յօդուած, «Արարատ» 1897, էջ 422.
32. Նև, F. Nève. *L'Arménie chrétienne et sa littérature*, Louvain 1886.
33. Նիկար Պ. Nicard, —Փօլ Նիքար, Տիփիսոս և Սկիւլլիս Կրեաացի արձանագործք, *Dipocus et Scyllis sculpteurs crétois*, հրատար. ի Յիշատակագիրս Գաղղիոյ աղգային հնագիտաց ընկերութեան Շար չորրորդ. հատ. Ը. Փարիզ 1877. յէջս 131—275 (Զարպհ. Ուսումնասիրութիւնք հայ լեզուի... եր. 243 հտ.):
34. Նիկոլսկի, В. М. Никольский, *Клинообразная надпись Ванских царей. III. т. ի Древн. Вост. труд. Вост. Ком. М. Арх. Общ. свѣд. III.*
35. Նորայր Բ. Քննասէր Ա. Բ. տետր.
- Հայկական բառաքնութիւն, Կ.-Պոլիս, 1880.
- Յօդուած «Հանդէս Ամսօրեայ» 1893 սեպտ. 273—78. Տես և ներքեում «Մշակ».
36. Շրումպֆ, D. Schrumphf, *The study of Armenian*, 1891. Տես և Զարպհանալեան:
37. Զամչեան Միք., Պատմութիւն Հայոց. 3 հատ.
38. Պալասանեան Ստ., Պատմութիւն Հայոց Գրականութեան. Տիփիս, 1865.
39. Պատկանեան Բ. К. Паткановъ, *Ванскія надписи и значение ихъ для исторіи Передней Азии ի ЖМНП. 1874—1881. և առանձին СПб. 1881.*
40. Պարոնեան Ս. Վ. Վաւերաբանութիւն Մար Արասեան Մատենին որ ի գիրս Մովսիսի Խորենացու: Տես նաև «Բանասէր», «Հանդէս Ամսօրեայ»:
41. Պետերման, J. H. Petermann, *Ueber Moses Chorensis und die Quellen seiner Geschichte der Armenier. Sitzungsber. d Berl. Acad. d. Wiss 1851.*
- Ueber die schriftl. Quellen des Moses Chor. նոյն տեղում 1852.
42. Պիշար, M. Pichard, *Essai sur l'histoire d'Arménie par Moïse de Khorène*, Paris 1866.
43. Ռենան, Renan, *Histoire générale des langues sémitiques*, Paris 1858. p. 262 հտ.
44. Սարգսեան հ. Բ. Քննութիւն Մարիբասեան առանդութեան ըստ Մ. Խորենացու և անոր աղբերաց վրայ: «Բաղմավէպ» 1883. էջ 54, 111, 224 հւն. 1884. էջ 35, 123, 228, 315. 1885. էջ 11, 108. Համառօտ բովանդակութիւն տետրութեանց, «Բաղմավէպ» 1885. էջ 237—247.

—Ա. Կուղճմիթ ի Համադատումն Բրիտանականին և եղծ կարծեաց նորա:

—Քննադատութիւն ի վերայ թղթոյն Մովսիսի խորենացոյ.

—Վարք և Սեղբեստրոսի և աղբերք Մովսիսի խորենացոյ, Վինհակ 1893.

45. Սէն-Մարտին. M. J. Saint-Martin, *Notices sur la vie et les écrits de Moïse de Khorène. Journ. Asiat.* 1823. II. p. 321—344.
—*Fragments d'une Histoire des Arsacides, Paris* 1850 I. p. 145—158.

46. Տաշեան Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն Կալիսթենայ, «Հանդէս Ամսօրեայ» 1891—92. և ասանձին Վինհա 1892.

47. Ֆետտեր. P. Vetter, *Die Sibyllen-Citat bei Moses von Choren. Theol. Quartalschr. Tübingen*, 1892. III.

—*Moses von Choren, Wetzer u. Weltes Kirchenlexicon VIII.* 1893.

—*Das Buch des Mar Abas von Nisibis, im Festgruss R. p. Roth*, 1893.

—*Moses von Choren, in Nirschl's Patrologie und Patristik, Mainz* 1885. Bd. III.

—*Die nationalen Gesänge der alten Armenier. Theol. Quartalschrift, Tübingen*, 1894. Այս բոլորի հայ թարգմ. «Ֆէթթէրի հայկական աշխատասիրութիւնք». Վինհա, 1895.

48. Ֆրերէ. Frérét, *Mémoires sur l'ère arménienne. Oeuvres Complètes. t. XII. p. 187—254. և Mémoires de l'Acad. des Inscriptions et Belles-Lettres. t. XLVII. p. 98 և հմն.*

Հետեւալ պարբերական թերթերը հ. Ա. Ղազիկեանի «Նոր Մատենադարանութիւնից»: Ազգասէր, 1846. էջ 175 և 177.—Արարատ, «Խորենացու Պատմութեան ուսումնասիրութիւնը» (Միաբան), 1890, 1891.
—«Մովսէս խորենացու մէկ նոր աղբիւրը» (Փ. Տ. Մովս.), 1893. 65, 283.—«Մովսէս խորենացի և իւր աղբիւրները» (Գ. Խալ.), 1897, 531.
—«Խորենացու ժամանակը որոշելու նոր փորձ (Գ. Տ. Մկրտչեան), 1897, 422. «Դիտողութիւններ խորենացու մասին» (Գր. Վանցեան), 1900, 186.—«Մի հատուած Մովսէս խորենացու Պատմութիւնից», 1895, 118, և Թ. 4, Յաւելուած էջ 12.—1896, էջ 317.—«Ի Մովսիսէ քերթողհօրն պատմութենէ վասն Կոստանդիանոսի մեծի թագաւորին», 1894, Թ. 5. «Մովսէս խորենացու Ուսումնասիրութիւնը», (Գ. Տ.-Մկրտչ.), 1894, էջ 148.—«Փիրմիլիանոսը խորենացու Պատմութեան մէջ», 1894, 26.—«Մովսէս խորենացու մեղեդին ի պատիւ Ս. Գր. Լուս.», 1895, 202.—Մակկերի «Moïse de Khorène et les travaux d' A. Carrière» զրութեան ասթիւ 1904, Թ. 1.—Արեւելեան Մամուլ 1881 (Ս. վ. Պարոնեան), 1896, 470.—Արեւելք, «Մովսէս խորենացի և Լամարթին», 1890, Թ. 1933—35, 1959.—Արծուի Վասպուրական, «Մովսէս քերթողահալը ահնաղբիւր հայացի դպրութեան», 1858, 223.—Արծազանք 1891, Թ. 37.—Արմէնիա (հունգարերէն) Gergely, G. 1887, Heft 1:—Արշալոյս Արարատեան 1878, Թ. 1092.—Բազմավէպ,

«Մովսէս Խորենացի եւ իր Հայոց Պատմութիւնը» (Ալիշան) 1847, էջ 150.— «Մովսէս քերթողահայր Հայոց» նոյն 1849, 51. (Նոյնը բաղուածոյ արտատպուած ուստահայ լեզուով Արաքս 1893 զիրք Բ. էջ 46, Պառչեանցի «Երանգ թէ ճշգրիտ» վիպակին մէջ).— «Յաղագս Մովսիսի Խորենացւոյ Դ. անուանեալ գրոցն պատմութեան» նոյն 1851, 69.— 1894, էջ 544. Տեղայի թղթակցութիւնը, և 547, Հ. Բ. Ս-ի զիտողութիւնը.— Այլ թղթակցութիւն Տեղայի 1895, 65.— «Քննադատութիւն քննադատութեան Ա. Կարիէրի եւ Խորենացւոյ Ե. դարու քնադրողը» (Հ. Բ. Ս.), 198—210.— «Մովսէս Խորենացի եւ Լա Կրոզ» (Ե. Տեղա) 1897, 5.— «Աղպային մեծ մատենագիր մի», 233.— «Բեկագիր արձանագրութիւնք Ռուսաց Հայաստանում եւ Մ. Խորենացի» (Ս. Յովհաննիսեանց), 457.— «Սոկրատայ հին թարգմանութեան հրատարակութիւնն եւ Մ. Խորենացի» (Հ. Բ. Ս.), 565—575.— «Հին Պատմութիւն մի Մովսիսի Խորենացւոյ» (Ալիշան) 1898, 165—174.— «Մ. Խորենացւոյ Պատմագրութեան ուսումնասիրութեան ընթացքը եւ անոր հնութեան նոր արացոյցները» (Հ. Բ. Ս.), 1903, Թ. 11, 12.— (Ասոր գէմ ՀԱ. 1904, Թ. 1—2).— 1904, Թ. 2, «Պետրոս Սիւնեցի» և Հ. Թ. 3, «Գրիգոր Սարկաւազապետ» և Հ. — «Խորենացին է Աստուածաշնչի Մնացորդաց գրքերի առաջին հայ թարգմանողը Ասորեկէն քնադրից» (Բարդ. եպ. Գէորգեան), 1905, 426.— «Երկրորդ աիւղերական ժողովն ու Մովսէս Խորենացի» (Հ. Բ. Ս.) 202, 301, 418:— Բանասէր Մ. Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց ուղղագրեալ եւ ծանօթարանեալ (Հ. Ս. Պարոնեան) 1889, 93, 178, 280, 349.— 1900, 317.— 1903, 166.— Մ. Խորենացւոյ խնդիրը, պատասխան առ «Հանդէս Ամսօրեայն» (նոյն), 349.— 1904 Թ. 5—6:— Երեւակ, «Մ. Խորենացի» 1858 հատ. Դ. էջ 363.— 1859, 11.— «Մ. Խորենացիին վրայ նոր քննութիւն» 1860, 12:— Լուսնայ, «Խորենացին քննադատութեան մէջ» (Ա. Տ.—Միք.) 1900, զիրք Ա.— «Թուղթ Սահակայ Արծրունւոյ առ Մովսէս Խորենացի եւ պատասխանի» անդ:— Հանդէս Ամսօրեայ 1888, էջ 8, 79, 133, 171, 223, «Պ. Ամանու... և երկիր Հայոց».— «Քննութիւն ողորոյն Մ. Խորենացւոյ» (Կ. Յ. Պատմաճեան) 1891, Թ. 12.— «Մ Խորենացւոյ մէկ նոր աղբիւրը Ա. 1892. էջ. 150 (Ասոր գէմ Մուրճ 1892 Թ. 12, (Սա. Մալխ.)— Բ. 373: Ասոնց գէմ անդ էջ 343 (Հ. Ս. Պարոնեան).— «Նորագոյն աղբիւրը և Կարիէրի». 1893 էջ 116 և Հ. քննադ. Ֆէթթէրի, անդ էջ 243. տես և էջ 178.— «Թղթակցութիւն Կարիէրի առ Տաշեան», էջ 309.— «Սիրիլիայի կոչումը Մ. Խորենացւոյ քով» (Ֆէթթէր) 1893 Թ. 2.— «Մովսէս Խորենացի» (Ֆէթթէր), անդ, էջ 371.— «Մովսէս Խորենացի ըստ ուսուցչապետ Ն. Մառի», 1895. էջ 18 և Հ. — 1896, էջ 315 (2).— 1898, 313.— «Մի հատուած Մ. Խորենացու Պատմութիւնից», (տես Արարատ 1896, յուլիս).— «Մ. Խորենացւոյ նկատմամբ «Ծաղկաքաղի» մէկ փոքրիկ զիտողութիւնը», 1897, 61 (20).— Մ. Խորենացւոյ քննադատութեան առթիւ, 1898, էջ 185 (4), 189 (15).— «Երկու անկեղծ եւ ճշմարիտ գիտնականներ» (մին է Մեքրոս վարդ. որու գրութիւնը տես Արարատ 1898, Թ. 3—4, էջ 165, «Սոկրատ պատմագիր եւ Մովսէս Խորենացի»).

«Մ. Խորենացւոյ պաշտպանները կընուազին», 1898, Թ. 8—9, էջ 282 (13). — «Մ. Խորենացւոյ պաշտպանները» (Նորայրի Մշակ-ի մէջ հրատարակած յօդուածոց առթիւ), Թ. 12, էջ 382 (4). — 1889, Թ. 4, էջ 116—122 ընդդիմախօսութիւն. — Տես և Բանասէր 1900 հատ. Բ. պրակ Ա. էջ 55—82. և Հանդէս Ամսօրեայ 1900, էջ 316 (41). — «Սուտ Խորենացւոյ պաշտպանին», 1903, Թ. 7, էջ 222 (3). — «Մ. Խորենացին և Բ. Տիեզերական ժողովը» (Ն. Ա.), 1904, Թ. 1—2: — Ծճաքաղ, «Այցելութիւն շիրմի Ս. Վարդապետին մերոյ և քերթողահօր Մովսիսի Խորենացւոյ որ ի Տարօն», քերթ. (Մանուկ Ժամակոչեանց) 1860, 326: — Մասիս, «Աշխարհաբառ Խորենացի» 1890, ապրիլ 15. — Պատասխան՝ Արեւելք 1890 Թ. 1879. — Մշակ 1886, Թ. 120. — 1894, Թ. 132, «Պրօֆ. Մարրի նոր աշխատութիւնը», և Թ. 139. — 1895, Թ. 58. — 1896, Թ. 70, «Մի բացատրութիւն Մ. Խորենացու աղբիւրների առթիւ» (Դր. Խալաթ.) 1897, Թ. 3. — 1898, Թ. 192, 193, 195, 203, 216, 217. — 1899, Թ. 16, 17, «Հայերէն հին գրականութեան խնդիրներ. Մովսէս Խորենացի» (Նորայր). — 1900, Թ. 151, Մամուլ: — Մառի «Մովսէս Խորենացին և նրա քննադատները». Արաբական քաղուածք Մարիբասի Սիրիական Քրօնիկից (Մ. Խորենացու Պատմութեան հարցին վերաբերեալ), քննադ. անդ՝ 1902, Թ. 224—5: — Մուրճ 1891, էջ 290. — 1893, Թ. 5, էջ 808. «Մի բանասիրական խնդրի առթիւ» (Խորենացին Ուխտանէսի մօտ). — «Մովսէս Խորենացին և Թուելեաց երգքը», 1894, Թ. 3. — «Հայագիտութիւնը XX դարու սկզբում» (Ստ. Մալխ.) 1901, Թ. 1—4: — Տարազ, «Մովսէս Խորենացու հայրենիքի մասին», 1903, Թ. 33: — Փարոս, «Վերջին բանք Մովսիսի Խորենացւոյ, որք պակասին ի տալափր պատմութեան նորա», 1874, տետր Գ.:

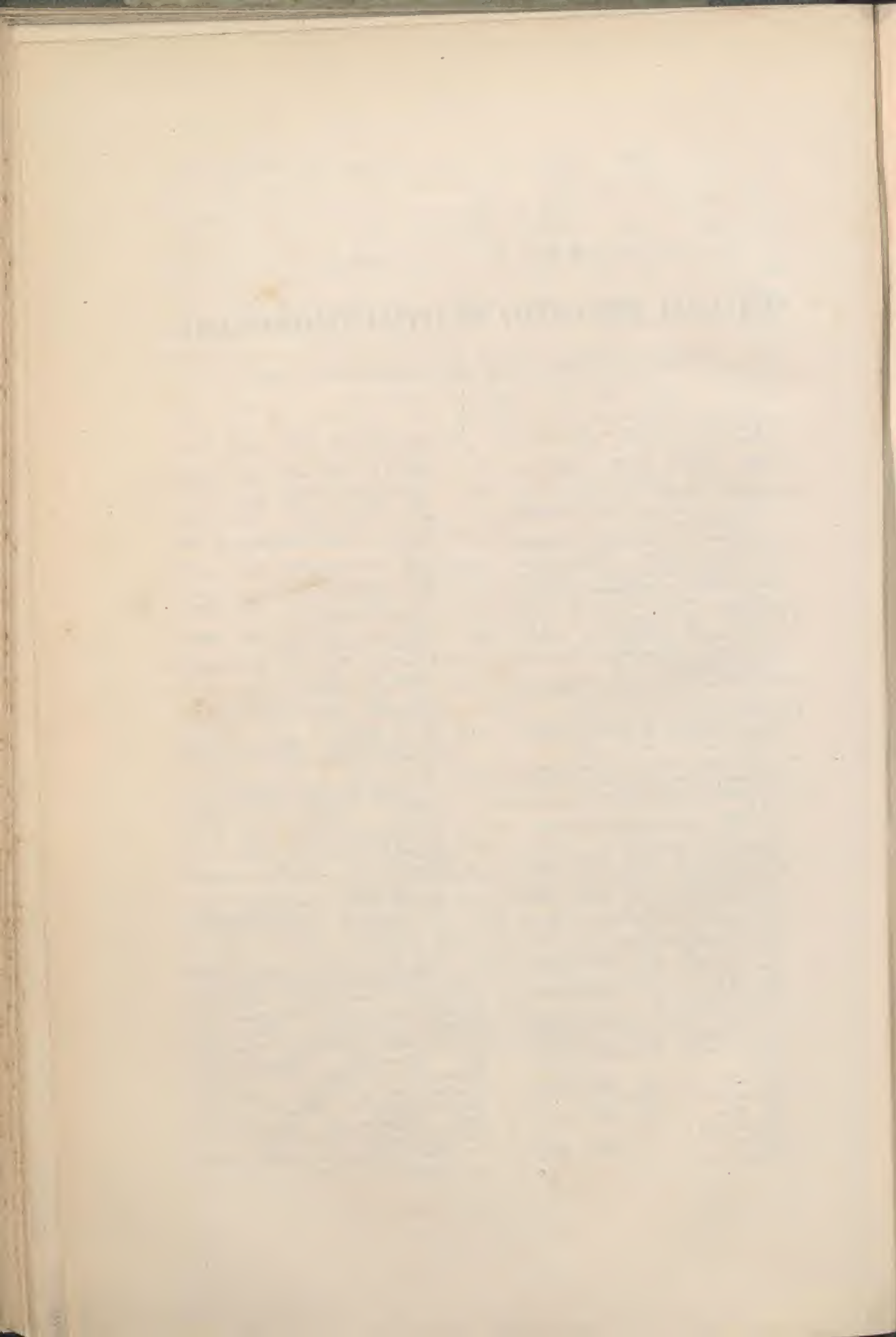
Աշխարհաբար Թարգմանութեան համար՝ Արաքս Բ. տարի, գիրք Բ. էջ 113: — Աղբիւր 1890, Թ. 1. Բաժին Բ.: — Արեւելք 1890, Թ. 1933—35: — Արմէնիա, 1890, Թ. 78: — Հանդէս Ամսօրեայ 1890, էջ 113. — 1892, էջ 361: Քննութիւն Մ. Պալեանի Խորենացւոյ պատմութեան աշխարհաբար Թարգմանութեան և քննադրի ուսումնասիրութեան մասին՝ գործոյն ի Թ. Յ. Պէրպէրեանէ (Իզմիրեանց Մրցանակի առթիւ), Մ. Պալեանի պատասխանը անդ՝ 1893, էջ 201. — «Երջանիկ Թարգմանիչ մը», անդ 1896, էջ 90: — Մասիս 1890, Թ. 3939, 3944: — Մշակ 1889 Թ. 142 (Ս. Հախումեան): — Մուրճ 1890, Թ. 1, էջ 102 (Լ. Ս.): — Նոր-Դար 1890, Թ. 10—14, 195 (Ս. Տ. Սարգսեան): Բազմավէպ 1898, էջ 291: — Հանդէս Ամսօրեայ 1898, Թ. 8—9, էջ 258—267, և էջ 185: — Մշակ 1898, Թ. 58, 107: — Փէթթէր, Lit. Rdsch. f. d. Kath. D. 1900, p. 201 f.

ԳՈՐԺԱԾՈՒԱԾ ՏԱՌԱՆԻՑՆԵՐԻ ԵՒ ՀԱՄԱՌՕՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ:

(ՅՈՅՑ ՏՐՈՒԱԾ ԷԶԵՐԸ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻՆՆ ԵՆ).

l Խոր. Առաջին սպագր., Ամստերդամ, 1696. էջ ք:
w Խոր. Երկրորդ սպագր. Վիսսոնեան եղբայրների, Լանդոն, 1786. էջ դ:
w¹ Երկրորդ սպագր. մէջ բերում ձեռագրական ընթերցումները բոս Թովմայ Վանանդադու. էջ դ:
Վ Եօքներուդ եւ Ուքերուդ սպագրութիւններ, Վեներսիկ, 1848 եւ 1865. եւ տանցից արտաստում Իններուդ եւ Տասներուդ սպագրութիւններ. Թիֆլիս, 1881 եւ 1910. էջ է, Բ, Խ:
Վ Վ², Վ³, Վ⁴ Եօքներուդ եւ Ուքերուդ սպագրութիւնների մէջ՝ 1, 2, 3 եւ բոլոր ձեռագիրներից բերում ընթերցումները. էջ է:
x Տասներուդ սպագրութիւն, Վեներսիկ, 1881. էջ գ:
Կ¹ Կարենեանցի Բաղդասարեան տուաչին Չեռագիրը, № 1379 էջմ. հիմն. մաս., գրում 1624 թ. էջ Խ:
Կ² Կարենեանցի Բաղդասարեան Երկրորդ Չեռագիրը, գրում 1694 թ. էջ է.
Ա Ամստերդամի խմբին պատկանող 2-ներ, որ են
a էջմ. 2-իր № 1671 հիմն. մաս., գրում 1687 թ. էջ ժ:
b էջմ. 2-իր № 1672 հիմն. մաս., գրում 1686 թ. էջ ժ:
c էջմ. 2-իր № 1685 հիմն. մաս., գրում 1691 թ. էջ ժ:
d էջմ. 2-իր № 1689 հիմն. մաս., գրում 1680 թ. էջ ժ:
e էջմ. 2-իր № 1686 հիմն. մաս., գրում 1675 թ. էջ ժ:
f էջմ. 2-իր № 616 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժ:
Հ Լայպցիգի Բաղ. Մատեմատիկ. 2-իր, գրում 1696 թ. էջ ժ:
Տ Տպագրի խմբին պատկանող 2-ներ, որ են
n էջմ. 2-իր № 611 հիմն. մաս., գրում 1672 թ. էջ ժ:
o էջմ. 2-իր № 1664 հիմն. մաս., գրում 1699 թ. էջ ժ:
p էջմ. 2-իր № 1686 հիմն. մաս., գրում 1690 թ. էջ ժ:

գ էջմ. 2-իր № 1687 հիմն. մաս., գրում 1641 թ. էջ ժ:
ր էջմ. 2-իր № 1682 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժ:
s էջմ. 2-իր № 615 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժ:
Խ Խառնուրդ խմբին պատկանող 2-ներ, որ են
g էջմ. 2-իր № 1663 հիմն. մաս., գրում 1639 թ. էջ ժ:
h էջմ. 2-իր № 248 հիմն. մաս., գրում 1663 թ. էջ ժ:
i էջմ. 2-իր № 1668 հիմն. մաս., գրում 1688 թ. ? էջ ժ:
k էջմ. 2-իր № 1635 հիմն. մաս., գրում ժի: դարում. էջ ժ:
l էջմ. 2-իր № 249 հիմն. մաս., մայր Խառն խմբին պատկանող բոլոր 2-ների. էջ ժ:
Լա Մի հիմն մասը, համապատասխան Ա խմբին. գրում ժԴ-ժԴ դարում. էջ ժ:
Լա Մի նորագում մասը, համապատասխան Տ խմբին, 1687 թուից. էջ ժ:
m էջմ. 2-իր № 1661 հիմն. մաս., գրում 1676—8 թ. էջ Խ:
y Չեռագիր Կ. Եղեանցի, գրում 1668 թ. էջ Խ:
Հ Աղքատարի 2-իր, գրում ? թ. էջ Խ:
z 2-իր ձեռագրի արեւելեան լեզուայ Ի Պետերսուրդ. գրում 1668 թ. էջ Խ:
Բացի այս քառանիւցներից եւ Ս. Գրի. անունների համառօտագրութիւններից՝ գործ են ածուած. **Սու**(Եփեսոս Կեառացու) **Ժամ**(անակագրութիւն), **Սոկրատ** (Եկեղեցական պատմութիւն), **Փուս**(սու Բիզանդի). **Կոր**(իւն), **Վ**(պար) **Փարզ**(եղի). **Արիս**(ակեա) **Լաու**(իվերցի). **Բառ**(իր) **Հայկ**(պղեան լեզուի). **Կոր**(պր) **Ռիզ**(անդաղի), Հայկական Բառամեմարիւն եւ Բնագետ Ա. եւ Բ. պրակ. **Արմ**(яньские) **Արա**(акиды) Գր. Խաչարեանցի, մասն Բ. էլիւ.
Միւս համառօտագրութիւնների մասին տե՛ս լատաչարան, էջ Խե:

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՅԵՐԻԾ ՀԱՏՈՒԱԾՍ

ԱՍՈՑԵԱԼ

ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՅԻՈՑ

Ի ԽՆԴԻՐՈՑ ՍԱՀԱԿԱՑ ԲԱԿԻՐԱՏՈՒՆԻՈՑ

ՅԱՆԿՔ ԱՌԱՋԻՆ ԳՐՈՑ

Ա. Պատասխանի թղթոյն Սահակայ, և խոստումն կատարել զհայցուածս նորա:

10 Բ. Թէ ընդէր, վասն զի Քաղզէացոց և Ասորեստանեայց մատենից ցանկագոյն են մեր իրք, ի յունականէն կամեցաք մեք ցուցանել:

Գ. Յաղագս անիմաստասէր բարուց առաջնոցն մերոց թաղաւորաց և իշխանաց:

Դ. Յաղագս զի ոչ սակս Ազամայ և այլոց նահապետացն միաբանեցան այլքն ի պատմագրաց:

1 Ե հարց, փխ. հայոց

2 Ե երխ / beef հատածս

4 bdeco մովսէսի / և Ե խորենացոյ

5 Ե սահակա / bceo բազրատունոյ

1-5 ՏՏա լիխ. (օ ցանկից յետոյ երեսի տակին ունի նոյնը) / Վ. փխ. այս վերնագրի ունիս բարոյ հօրն մերոյ [x լիխ սրբոյ հօրն մերոյ] մովսէսի խորենացոյ պատմութիւն հայոցո:

6 anpqrstuv Ետային գրի ցանկ լունին / a սեղը բողած և / p ցանկի համար բողած ետեսուս ունի միայն. մովսէսի *խորենացոց յաղագս մերոյս յեակզբանն յայսմ բանիցս ի տակայ բաղրատունոյ խնդ:

6 ԿԻԿԻ ցանկեր լունին բողղաւսած:

6 becf ցանկ / y ցանկ

6 bdecf լիխ գրոց

6 և ցանկը առաջին զպրութեան պատմութեան հայոց ի մովսէսի խորենացոյ

6 bdefo առաջին գլխի վերնագրից առաջ ունին սկիզբն հառիցդ.

7 ՏՏ [բացի օ-ից] առաջին գլխի վերնագրի փոխանակ ունին. յաղագս մերոյս [ցե մերոյ] յեակզբանն յայսմ

բանիցս սահակայ բազրատունոյ խնդալ [և խնդրեալ, և խնդալ, շինած և խնդրեալ]

7 օ խոսումն, փխ. խոստումն

9 ՏՏ ի [օ լիխ ի] քաղզէացոց [և քաղբէացոց]

by ի քաղզէացոց / Ե ի քաղզէացոցն

9 ՏՏ յասորեստանեայց [y յասորեստանեայց, և ասորեստանեայց]

10 Հեմբլ յանկագոյն / cy յանկագոյն / օ յանկագոյնք / Թերեւս յաւագոյն ի քաղզէացոց և յասորեստանեայց մատենից յանկագոյն: ՍՏ. Ս.

10 becf լիխ են

10 օ և ի յունականէն կամեցեալ

10 Հեմբլ լիխ մեր

11 cf լիխ յաղագս

11 bde առաջնոց / օ առաջին

11 bdeo թաղաւորացն [օ թաղաւորաց] մերոց / cf թաղաւորացն մերոց առաջնոց

11 f լիխ և

13 bdefo միաբանեն

14 Sacf այլք [օ այլքն]

14 cf պատմագրացն

- Ե. Յաղագս հաւատար գալոյ ազգաբանութեան երկց որդւոցն Նոյի
ցկերբանամ և ցնխնոս և ցԱրամ. և թէ Նինոս ոչ է Բէլ և ոչ որդի
Բեկայ:
- Զ. Յաղագս թէ է ինչ՝ որ հաւատար, և է ինչ՝ որ օտար ի Մովսիսէ
պատմեն այլքն հնախօսք. և յաղագս Ոլոմպիոդորայ փիլիսոփայի
անդիր հին զրուցացն:
- Է. Յայտարարութիւն սակաւութ, թէ ըստ արտաբնոցն ասացեալ Բէլի՝
ըստ աստուածային բանից ճշմարտութեամբ է Ներբովթ:
- Ը. Թէ ով կամ ուստի զայսպիսիս եզիտ զրուցարանութիւնս:
- Թ. Թուղթ Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ մեծն Արշակ արքայ Պարսից:
- Ժ. Յաղագս աստատմբութեանն Հայկայ:
- ԺԱ. Յաղագս պատերազմին և մահուանն Բէկայ:
- ԺԲ. Յաղագս որ ի Հայկայ ազգք և ծնունդք, և թէ զինչ իւրաքանչիւր
որ ի նոցանէ զործեաց:
- ԺԳ. Յաղագս ընդ արևելեայս պատերազմին և յաղթութեանն, և մահ-
ուանն Նիւքարն Մազեսայ:
- ԺԴ. Յաղագս ընդ Ասորեստանեայս կոռոյն և յաղթութեանն, և Պայա-
պայն Քաաղեայն, և Կեսարու, և առաջին և այլոց անուանեալ Հայոց:
- ԺԵ. Յաղագս Արայի և մահուան նորա պատերազմու ի Շամիրամայ:
- ԺԶ. Թէ սրպէս յետ մահուանն Արայի Շամիրամ շինէ զքաղաքն և զամ-
բարտակ գետոյն և զիւր առնն:
- ԺԷ. Յաղագս Շամիրամայ, թէ էք աղագաւ կոտորեաց զորդիս իւր, և
թէ սրպէս փախստական լինի ի Զրաղաշտէ մողէ ի Հայս և մե-
ռանի ի Նինուասայ որդւոյ իւրմէ:

- 1 kl գալոց / bedefo գոլոյ, փիւ. գալոյ
1 ჯგk որդւոց
2 Sth ցարբանամ [o մինչև ցարբանամ]
2 Sth եթէ [o թէ]
2 c լիխ նինոս (ոչ է)
2 Sthd ոչ բէլ [o ոչ է բէլ]
3 e բեկայ / միւսն. բէկայ
4 Sth է [io է ինչ] որ օտար
4 ee ի մովսէսէ
5 f այլք
5 c ոլոմպիոդորայ / Zden ոլոմպիադո-
րայ / f ոլոմպիադայ
6 c անգրի
6 Sthc լիխ հին [o ունի հին]
7 b յայտարարութեան
7 f արտաբնոց
7 Sth ասացեալ է [Zo լիխ է]
8 b ներբովթ / ede ներբովթ / f ներ-
բովթ / Sth նարբովթ [ցե ներբովթ,
Z նարբովթ] է [o է ներբովթ]
9 Sth զայսպիսի եզիտ [ե զայսպէս
եզիտ] / o եզիտ զայսպիսի
9 cf զրուցարանութիւն / l զրուցա-
րանութիւնս
11 fցkco աստատմբութեան

- 12 Հն մահուան / Sth մահուն [o մահուան]
14 cf զործեցին
15 k ընդ արևելայս
15 ჯგo յաղթութեան / bjo մահուան
16 c մազեայ
17 o պատերազմին, փիւ. կոռոյն
17 ჯეგko յաղթութեան
17 b պապայն / f պայապեան / o պայապիս
18 Sthbce քաղեայն [kly քաղէն] / Zd
քաղեայ
18 c կեսար / o կեսարեայն / f և առա-
ջին և կեսարու
18 c ու ևս այլոց / o այլովք
18 ckly անուանեաց / o անուանել
20 bedefo մահուան
20 bedefo նորա, փիւ. արայի
20 bedefo շինէ շամիրամ
20 ky զանպարտակ
21 kly գետոցն / k տանն
22 c շամիրամ
22 o յաղագս, փիւ. աղագաւ
22 be լիխ և
23 c ի զրաղաշտէ
24 f յորդոյ
24 Sthcf իւրայ [ցkco իւրմէ]

- ԺԸ. Յաղագս թէ հաւատարիմախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի Հնդիկս,
և զկնի մահ նորա ի Հայս:
- ԺԹ. Որ ինչ զկնի մահուանն Շամիրամայ:
- Ի. Վասն Արայեանն Արայի, և եթէ սորա որդի Անուշաւան Սօսանուէր:
- 5 ԻԱ. Որ ի Սկայորդւոյն Պարոյր՝ առաջին ի Հայս թագաւորէ. օգնական
լինի Վարդակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարգա-
նապազղայ:
- ԻԲ. Կարգ թագաւորաց մերոց և համար նոցունց, որդի ի հօրէ անլով:
- ԻԳ. Յաղագս որդւոցն Սենեքերիմայ, և թէ Արծրունիք և Գնունիք և
10 Բղեաշին անուանեալ Աղծնեաց ի նոցանէ են սերեալք. և ի նոյն
հասի՝ և թէ Անգիղ տունն ի Պաւքամայ:
- ԻԴ. Յաղագս Տիգրանայ, թէ որպիսի ամենայնիւ:
- ԻԵ. Վասն երկխալի կոսկածանացն Աժդահակայ՝ ի միաբանութենէ սի-
րոյն Կիւրոսի և Տիգրանայ:
- 15 ԻԶ. Թէ որպէս ի խիթի լինելով Աժդահակայ՝ զառաջիկայ իւր զիպուածն
տեսանէ սքանչելի երազով:

1 Ե հաւատար թէ

1 Ե պատերազմ / օ շամիրամայ պա-
տերազմ

2 ՏԽԵԺԵԲ մահուան [օ մահուն] Աղ-
դուք ևն մահ. ՏԽԵ ինչ զկնի

3 ԱՏԽ զկնի ինչ / Կ ինչ զկնի

3 ԵԺԵԲ զերեւոյն յետոյ ունին և [Բ
և Ի] համեմատութիւն ծննդաբանու-
թեան ազգիս մերոյ ընդ երայեց-
ւոցն [ԵԺ երայեցոցն] մինչև ցօար-
դանապաղոս [ԵԺ սարդանապաղոս],
որ կոչի թովնոս [Ե թովնոս, օ թով-
նոս] կոնկոսելոս [օ կոն կոնկոս] /
օ այս յաւելումի սկզբի և-ը շինած
է նոյն մեղով ի և. զիմացն էլ
նշանակած է գլխամասն Ի. իսկ
յաջորդ Ի գլխի տեղ ունի ԻԱ. և
այսպէս շարունակաբար / Ի ԺԹ
գլխից յետոյ դասարկ տեղ է բո-
ղած / Լ յ յաւան արայեանն ա-
րայի...» զերեւոյն զիմաց ունին
ԻԱ, փխ. Ի, և այսպէս շարունակա-
բար / Ե ԺԹ գլխից յետոյ գլխամա-
սաներ լուսի / Դիսանմաների այս
փոփոխութիւնն երևում է և ընա-
գրի մէջ. օր համեմատութիւնը դրած
ունի Ի գլխի, վասն արայեանն...
ԻԱ և շարունակաբար: / ghiklgr հա-
մեմատութեան զիմաց գլխի լին նշա-
նակած [Լ այս մասը լիկ գրուած].
բայց վասն արայեանն... զիմաց ու-
նին ԻԱ և շարունակաբար:

4 ՏԽ արայեան

4 ՏԽ լիք և [կէ ունին]

4 ԵԺԵԲ թէ

4 Բ որդի սորա

4 ՏԽԵ անուշաւանն [օ անուշաւան]

4 ՏԽԺ որ սօս [սաւս] անուանիւր [Ժ
անու, ցէ անուանի, օ անուանէր],
փխ. սօսանուէր

5 Ե լիք ի [սկայորդւոյն]

5 ԵԼ ի սկայորդւոյն

5 ԵԺԵԲ թագաւորաց ի Հայս

6 Կ զարկարամարի

6 Ե սարդանապաղլայ / Ե սարդանա-
պաղլայ / Ժ սարդանապաղլայ / Բ
սարդանապաղլայ / ՏԽ սարդանա-
պաղլայ [Լ սարդանապաղլայ, Լ
սարդանապաղլայ]

8 լիք որդի

8 Բ անելով և շմարտայ հրէի / Բ-ից
մի քերք կտրած է, և այստեղից
սկսած ցանկը լիկ:

9 ՏԽԵ սենեքերիմայ [Հց սենեքերիմայ]

9 Ե լիք և [թէ]

9 ԵԺ և ԵԺԵ Բղեաշին / ՏԽ Բղեաշին

10 ՏԽԵ լիք են

11 ԵԺԵԼ թէ

12 Ե որպիսի

13 ԵԺԵ կոսկածանաց

13 ՏԽ աշդահակայ / ՏԽ ունին սոյն-
աբար աշդահակ

13 ՏԽ սիրոյ

15 Ե ի խիթի / Ժ ի խիթի

15 ՏԽ զառաջակայ

15 ԵԺԵ լիք իւր

15 Ե զիպուածս

- ԻԷ. Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զինի ապա և որ ինչ իւր մտածութիւն, և ի նոյն հետաքննութիւն գործն:
- ԻԸ. Թուղթ Աժդահակայ, յետ որոյ և յօժարութիւն Տիգրանայ, և յուղարկումն Տիգրանունհայ ի Մարս:
- 5 ԻԹ. Եթէ որպէս յայտնեցաւ նենգութիւնն և գրգռեցաւ մարտն, յորում և մահն Աժդահակայ:
- Լ. Յաղագս թէ յուղարկեաց զքոյր իւր Տիգրանունի ի Տիգրանակերտ. և վասն Անուշայ առաջին կնոջն Աժդահակայ և բնակութեան գերւոյն:
- 10 ԼԱ. Թէ ոչք ոմանք սորա զարմք և ոչք ի սմանէ որոշեալ ցեղք:
- ԼԲ. Թէ Եղիական պատերազմն առ Տիւրքաւա. և մեր Զարմայր ընդ Եթովպացի զօրուն լինել սակաւութիւն, և ի նոյն մահ:

Կատարեցան ցանկը Առաջին գրոց ծննդաբանութեան Հայոց Մեծաց:

- 15 Ի Պարսից առասպելաց: Յաղագս Բիւրասպեայ Աժդահակայ: Ստորագրութիւն, որ ինչ սակս Բիւրասպեայ հաւաստին:

1 Տեւ լիք որ ի [ցկ ունին որ]

1 օ բանին

1 Տեւ լիք որ ինչ [ց ունին]

2 օ մտածութիւնն

2 Հց լիք ի [նոյն]

2 օ լիք հետաքնն

2 և գործ

3 և աժդահակայ

5 եւեթ թէ / 2 լիք եթէ

5 Տ յայտնեաց զըզոութիւն նենգութեան և մարտն [օ յայտնեաց մարտ նենգութեան և գրգռեցաւ մարտն] / և չ յայտնեցաւ [ի յայտնեց] նենգութիւնն [Հցի նենգութիւն] և գրգռեցաւ մարտն

5 ց լիք ԻԹ. Եթէ որպէս—աժդահակայ (ս. 6)

7 Տեւ թէ էր աղագաւ յղարկեաց [Հց յուղարկեաց]

7 Հ լիք ի [տիգրանակերտ]

8 Ա յորում և վասն

8 եւեթ լիք առաջին

8 եւեթ կնոջ

10 օ զարմ

11 եւեթ եթէ

11 օ Եղիական

11 Տեւ աւատամեաւ [Հց աւատամեաւ, և տիւրաւ, ց տիւրաւ]

11 եւեթ մերն

12 օ Եթովպացի

12 եւ լինելոյ / Եւ զինելոյ / ց լինելոյ

շինած լինելոյ / 2 լինելոյ

12 օ լիք սակաւութիւն

12 եւեթ մահ

13 եւեթ զպրութեան, փխ. առաջին գրոց

13 օ կատարեցաւ զպրութիւն ծննդաբանութեան հայոց մեծաց

13 և ց լիք կատարեցան—բիւրասպեայ հաւաստին (ս. 16)

14 և ցակին ունի. Երկրորդ ցանգն գրած է իւր կարգին

14 ցկ այսեղ ունին զիրքս պատմութեանց հայոց հաւաքեալ [և հօտեալ] մովսէսի խորենացոյն, զոր ստացաւ մարտիրոս բարունապետն [և սարգիս անհրակսն ստեաննցի]. և ետ [և յետ] զրեւ զայս յիշատակ իւր [և իւր և ծնողոյն իւրոց ամէն]:

15 օ այս ի պարսից

15 Տեւեթ առասպելեաց

15 օ նշանակումն և զրուխ ԼԳ, օգ՝ ԼԳ

15 Տ բիւրասպի [օ բիւրասպեայ]

15 օ աժդահակ

16 օ նշանակումն և զրուխ ԼԳ, օգ՝ ԼԵ

16 եւ ստորագրութիւն / Եւ ստորագրութիւն

16 եւեթ վասն, փխ. սակս

16 օ ցանկից յետոյ երեսի ցակին ունի. հայոց պատմութիւն յերիս հատուածս առաջեալ մովսէսի խորենացոյն ի խնդրոյ սահակայ ըստպատմութեան

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

ՄԵՆԵԱՔԱՆՈՐԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵՄԼՅ

Ա

Պատասխանի բարոյն Աստուծոյ, եւ խոստումն կատարել զհայցուածս նորա:

- 5 Մովսէս Խորենացի յաղագս մերոյս ի սկզբան յայսմ բանիցս Աստուծոյ Բազրատունւոյ խնդալ:
- Զանապառ խաղացմունս ի քեզ աստուածայնոցն շնորհացն եւ զանգուղ հոգւոյն ի վերայ քոց իմացուածոցդ զշարժմունս ծանկայ ի ձեռն զեղեցիկ խնդրոյս, յառաջ քան զմարմնոյդ՝ զհոգւոյդ ընկալիալ զծանօթութիւնս. որ եւ սիրելի իսկ իմոց ախորժակացս է, առաւել ևս սովորութեանցս: Վասն որոյ ոչ միայն գովել արժան է գրեզ, այլ և ի վերայ քո ազօթել՝ առ ի լինել քեզ միշտ այսպիսի:

1 ո զլիսն ունի օգնես հոգի սր ած:
1-2 Վա միայն ունին այս վերնագիրք /
c վերնագրի տեղ ունի սկիզբն հա-
սիցդ / a տակին ուրիշ մասնով մով-
սէսի խորենացոյ պատմութիւն ժա-
մանակաց նաև ազգիս հայոց աշխար-
հիւս: Պիսիս խորանի միջ երկու կնիք
խփած զմիմաս վրդպտե, զմիմաս
վրդպտե, եւ ապա յաշխարհ է գիր-
քըս միմաս վրդպին յամբիկոյ ի
զուռն սր աթոռոյն էջմիածնիս:
եւ Ե զլուսիս զլիսակարգութիւնից
դուռն է:

4 c միայն ունի այս վերնագիրք / bedeyo
ունին ցանկում:
5 c վերնագրից շեռոյ մովսէսի բերթոգի
5 acde լիք մովսէս խորենացի—խնդալ
5 եցօրցրս մովսէսի / եւ մովսէս / ո
մովսէս (զլիսին աւելացրած) ի / Վ.ոյ
մովսէսի
5 եօրս խորենացոյ. եւ Վ.յցոյ խորե-
նացոյ / եւ խորենացի
5 եւ լիք յաղագս—բանիցս
5 ե մերոց / f մերոցս / g մերոյ
5 եյց սկզբան (լիք է) / հ ի սկզբան /
Վ.ոյցրս յիսկըբանն [o յիսկըբանն]
5 եյ այս / i այս / g այսմ (կարմիր
բանախօ, ապա սկզբից սև բանա-
խօ աւելացրած է)
5 o բանիցս յայս / եմոյ բանից
6 l ահակ / ք ի ահակ

6 y բազրատունոյ
6 եյ լիք խնդալ / չվցրս խնդրեալ ց]
կարմիր բանախօ գրած, յայց բանի
վերք իրած եւ սև բանախօ շինած
բեալ / հ ի խնդրեալ / ք խնդալ. սև
բանախօ շինած եւ խնդրոյ
7 c լիք զանապառ—ի վերայ քոց (s. s.) /
ք լիք զանապառ—շնորհացն / ց լիք
զանապառ խաղացմունս
7 c զքան սպառ
7 Տեմ աստուածայնոցն [չ լիք] ի քեզ
[d սր ի քեզ] / abc աստուածայնոյ /
f աստուածայնոյ
7 հոց շնորհացդ / d զանգուղ
8 a լիք հոգւոյն
8 d ի վերայ մոսց քոց իմացուածոցդ
8 Տեք քո / է քոյ
8 Վա իմացուածոցդ
8 Տեմ շարժմունս [քոց շարժմունս]
9 c խնդրոյդ
9 եյ առաջ
9 ce հոգւոյդ / d հոգւոյդ
10 Ա իմոց [d իմոց]
10 Տե իմոց իսկ ախորժակացս [ո ա-
խորժակաց, l ախորժացս] / ե ախոր-
ժականացս
10 Ա լիք է / Կ՝ ախորժակացէ, փխ.
ախորժակացս է
11 Տե որոյ ե ոչ
12 եւ լիքի
12 քոց լիք քեզ / լիք միշտ

2ի եթէ վասն բանին մեր, որպէս ասի, պատկեր Աստուծոյ, և զարձեալ՝ Առաքինութիւն բանականին է խոհականութիւն, և քո յայտոսիկ անհատ ցանկութիւն՝ ապա ուրեմն գեղեցիկ մտածութեամբ զխոհականութեանդ քո վառ և բորբոք պահելով զկայծակն՝ զարդարես
5 զբանն, որով մնաս առ ի լինելն պատկեր. ի ձեռն որոյ և զայսորիկ զսկզբնատիւն ասիս ուրախացուցանել, գեղեցիկ և հաժարաւոր մոլութեամբ յայտոսիկ մոլեալ և զակաւեալ:

Առ որով տեսանեմ և զայս, զի եթէ որք յառաջ քան զմեզ և կամ առ մեզ եղեն հարուստք և իշխանք աշխարհիս Հայոց, ոչ ընդ ձեռամբ
10 անկելոց իւրեանց արդեօք զտելոց իմաստնոց զայսպիսեացս հրամայեցին կարգել զյիշատակս բանից, և ոչ արտաքուստ ուստեք այսոցիկ ի ներքս ածել խորհեցան օժանդակութիւնս իմաստից, և զքեզ այժմ այսպիսի եղեալ ծանեալ,—ապա ուրեմն յայտ է, թէ ամենեցուն քան զքեզ
15 Նախագուցին ճանաչիս վեհագոյն, և բարձրագունից արժանաւոր զովութեանց, և յայսպիսիս պատկանաւոր գնիլ յարձանագրութիւնս բանից:

Յազազս որոյ հեշտաբար ընկալեալ զքո ինդիրդ՝ աշխատասիրեցայց ածել ի կատարումն, յանմահ յիշատակ թողուլ զայս քեզ և որ զինի քո գալոց են ազգք. զի և ազգի եօ նախնականի, և քաջ և

1 Ա ըստ, փխ. վասն

1 վ՛ մեզ, փխ. մեք

1 վ՛րգրս լի՛ք որպէս

1 ա ստիմք. վերջի մք ուրիշի մնալ
աւելացրո՛ւմ

1 Հմմտ. Ծննդ. Ա, 27.

2 Կ²abdef առաքինութեան

2 Ա լի՛ք է / Խորգրսց և, փխ. է

2 Հմմտ. Փիլոն, Ճառ յգ. լինելութեան.
(Մատենադ. Դարչի Անյադրի, Վեհե.
1883, էջ 529). Ս. Վ. Պարոնեան. ճեւ-
նաստէս, 1899. գիրք Գ, էր. 283. նոր.
Թիւզանդացի, Վեհեաստէս) պրակ Բ. 46:

2 գր այստսիկ

4 Ա պահես

5 Ա զբան

5 աւ մնա / և մնաց / Կ²def մնալ

5 Խորգրս լինել / է լինիլն

5 ա տե՛ք, փխ. պատկեր

5 Կ²cdefգրս զայստսիկ

6 և սկզբնատիւն

6 Ա ասի / է զգեղեցիկ

7 ա զատակեալ / և վաստակեալ

8 տեյ տեսանեմք

8 Ա թէ որ / և որ, փխ. որք

8 Ա լի՛ք և (կամ)

9 և լի՛ք եղեն / Ա չիք և

10 և անկեցոցն / ց՛ անկեցոցն / de անկ-
ցելոցն / a անկեցելոցն, փխ. անկելոց

10 ք իւրոց, փխ. իւրեանց

10 Ա գտեցելոցն [c գտելոցն] / Հնոտ գտե-
ցելոց

11 եւ յարտաքուստ

11 ք ուրեք, փխ. ուստեք

11 ք այստսիկ

11 օրս ի ներք, փխ. ի ներքս

12 և յօժանդակութիւն / է զօժանդա-
կութիւն

12 եյ քեզ / ք զմեզ, փխ. զքեզ

12 Տե՛ս այսպիսի այժմ

13 Տե՛ս ապա յայտ է ուրեմն թէ [զ թէ
ուրեմն. և ապա թէ ուրեմն յայտ է թէ]

13 ձ զմեզ, փխ. զքեզ

13 Ա քան զքեզ վեհագունիցն ճանաչիս
բարձրագոյն և բարձրագունիցն ար-
ժանաւոր

15 c լի՛ք յայսպիսիս

15 Կ²de պատկանաւորութիւնս, փխ.
պատկանաւոր—յարձանագրութիւնս

15 o գնել արձանագրութիւն

15 c յարձանագրութիւն

16 Ա խնդրող

17 ԱՏե՛ս անմահ [եւ յանմահ]

17 Տե՛ս ի [h լի՛ք ի] յիշատակ / ք տա ի
յիշատակ

17 adef քեզ զայդ, և քեզ այդ, c զքեզ
այդ, փխ. զայս քեզ

18 Տե՛ս քոյիւրն [h քոյ իւրնին, վ՛րգրս
քո իւրնին, ք քո իւրն են] ևն զալոց
[վ՛իւր զալոց են, վ՛րս զքելոց են, և
զալոց են] ազգք [ք ազգք]

18 Տե՛ս եւ, փխ. եւ

18 ք լի՛ք և (քաջ)

18 և լի՛ք և (արդասաւոր)

արդաստուր՝ ոչ միայն ի բանս և ի պիտանաւոր խոհականութիւնս, այլ և ի մեծամեծս և ի բազում գործս արժանաւիասս. զորս յիշատակեցուր ի կարգի պատմութեանս, յորժամ զորդի ի հօրէ ծննդաբանելով ազգաբանիցեմք զրովանդակն. իսկ զՀայաստանեայցս նախարարութիւնս, զամենեցուն զուտն և զգլխաւորն յայտնելով համառօտ և հաւաստի, որպէս ի յունականս տմանս կայ ի պատմութիւնս:

F

ՖԻԼ՝ ԸՆԳԼ՛Ր, ՎԻԱՍՆ զԻ ՔԱՐՁԻԼԱՅՈՒՆԻ Խ ԱՆՈՐԽԱՏԱՆՆԱՅԵ ԲԱՏԵՆԻՅԵ ԶԱՆԿԱ-
ԳՈՅՆ ԷՆ ՎԵՐ ԻՐԲ, Ի ԵՐԱՆԱԿԱՆԷՆ ԿԱՄԵՑԱՐ ՎԵՐ ԶԱՆԳԱՆԻԼ:

10 Եւ ընդ այս մի՛ ոք զարմացի, եթէ բազում աղզաց լեալ մատե-
նազիրք, որպէս ամենեցուն է յայանի, մանաւանդ Պարսից և Քաղզէա-
ցաց, յորս առաւել ազգիս մերոյ գտանին բազում ինչ իրաց յիշատակք,
մեք զՅունացն միայն յիշեցաք զպատմագիրս, և անտի զյայտարարու-
թիւն մերոյ ազգարանութեանս խոստացաք յանդիման կայողանել:
15 Քանցի ոչ թապաւորքն Յունաց միայն՝ որպէս զաշխարհակալութեանն,

1 Ա պիտանհատոյն խոհանկանութիւն

2. *Sh. afk. m. afk.*

2 որդիք բազում (14 f 6)

2 Հմմտ. «Ի տղզաւ եւ քաջ և նախնա-
կան, և արդաստար սերունդ և զարմ,
ոչ միայն բանիւ ուսանցեալ, այլ և
ի դորձ պատերազմաց ընդ տառջինսն
թուեալ» (Պատմութ. Բիթթոյն Սասնա-
կալ, Մանգր. Խոր. Ղևն. 1865. 283):

2 U. qurung Shi quru [Umy qur]

3 p 4 fr 14 ms pp 17 fr

3 b *myrmecophila* / d *perfor*

3 ចក្ខុវិស័យ វិស័យយុវជនក្នុងស្រុក

4 Վ. զբոսանդանին: Իսկ / նոր. Բիւզ.
(Բառախոս., 34) զբոսանդանին Իսկ

4 a զհայաստանեայց / Կեփե զհայաս-
տանեայց / յ զհայաստանեայց / ց
հայաստանեայց / ի հայաստանեայց /
Վարդ զհայաստանեայց

5 Ե ԳՐԱԽԱՆ, ՎԻՔԵ. ԳՐԱԽԱՆ. (ԴՐԱՄԱՆԳ-
ՏՈՒՄ ՈՒՏԻՆ ԴՐԱՄԱՆ) ԳՐԱԽԱՆ

5 pqr's n h m p q's

5 Տի համառօտ, որպէս հաւատարի ի
[r իf ի] յաւանդանս

6 Տիկ իայ պատմութիւնս [որ ի պատմութիւն] / ձե պատմութիւն

7 Վ հաստոր առաջին պրակ ա / Ե պրակ
ա Իսկ երրորդ գլխի տեղ ունին պրակ
բ եւ այսպիսի շարունակաբար:

8 Sh h [hoppers ihf h] puŋqɬwɛɛŋ

Scipio et Lucius

S *U* *unapung* [d *unapung*] / *Shi* *unap-*

բևաւանեաց [ուսասորեստանեաց, հ¹ասորէոց, Հյասորեստանեայց] / Առնում եմք սասորեստանեայց ձեր գանկիդ:

8 ԱԿ¹ՆՎ³ԽՈՐԳՑ ԴԱՆԿԱԳՈՅՆ / Ս ԳԱՆԴԱ-
ԳՈՅՆ / ՆԱՄՏ. ԺԱՆ. ԽՐ. 1, 8. 10:

9 de fey, yhu. fey

9 $4^1 4^2 abcfe$ p 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 4

$$9 \quad q^1 q^2 abc ef \text{ } d h p \quad k m f h y m p \quad / \quad d \quad g h f \text{ } d h p$$

10 ከ ሠጋሠፍ / ር ኑ፣ ሆኑ. ሠጋሠ (ግንኙክሰ)

պարհի հինգերորդ գրամը այս)

10 c $\frac{1}{2}hf$ $\frac{1}{2}hf$

10 U. 16m18

11 ց պտրտաց, փխ. պարսից / Պեճք եր
սպասել առերեստանեայց

12 p. unguis, 1, 1/2 in. unguis

12 *abc* / *def* *ghi* *jkl* / *m* *n* *o* *p* / *q* *r* *s* *t* *u* *v* *w* *x* *y* *z*

12 p hf rwymd

13 of *ghazal* *ghazal*

13 Ա պատմագիրքս [ե ի պատմագիրքս]

13 *Sh* ၁၆၆၈၈၇၈၇၈, ၁၆၆၈, ၁၆၆၈၇၈

1.4 c *Whiting*

15 Ա. աշխարհակալութեանն [Ե. ակնկալ-
ութեանն] / Տե՛ս աշխարհակալու-
թեամբ [իրոքո՞ց զաշխարհակալու-
թեամբ] : Ուղղութեամբ ինքն զաշխարհակա-
լութեանն

15 Գիտարարութիւնը այսօրիցի միեկիւ իր.
Տ. Տ. 14 ուղղել ենք ըստ բացատրու-
թեան Բարբուդ. վրդ. (Խորենացուն
Խորենացոյ պէտք է հասկանալ, իր. 7)
և Գարնեհանի («Բանաւ.» 321):

- և զԲերստան յայս յորդորեաց զայր քաղղէացի և զվարժ ամենայն իմաստութեամբ,—այլ և զմեծամեծս և զգարմանալոյ արժանաւորս յարուեստից, և ուրեք ուրեք գտեալ աշխատութեամբ, հաւաքեալ փոխեցին ի յոյն լեզու, որպէս զԱ. առ Բ. և զԹ. առ Փ. և զԿ. առ Ե. և զԸ. առ Թ.։ Եւ
- 5 ժողովեալ զայսոսիկ արանց, զորոց և մեր զանուանսն հաւաստի գիտեմք՝ նուիրեցին ի փառս Հելլենացոց աշխարհին։ Եւ զովելիք են, որպէս իմաստասիրեցեալքն, յաղագս ջանին և իմաստութեանն առ ի յայլոց լինելոյ գտակը, առաւել ևս որք ընկալան և պատուեցին զայսպիսի գիւտս իմաստից։ Վասն որոյ և զրոյր իսկ զՅոյնս ոչ զանդադիմ մայր
- 10 կամ զայեակ տակ իմաստից։
- Եւ վասն առ ի Յունաց զրուցարանն զակնարկութիւն մերոյ պիտոյիցս առնելոյ՝ բաւական է այսչափ։

Գ.

Յաղագս անիմաստաւր բարուց առաջնոցն մերոց բազաւորաց և ի իսկանաց։

- 15 Կամ իմ զանիմաստասէր բարս առաջնոցն մերոց նախնեացն ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուլ, այլ աստէն իսկ, ի սկզբան

1 եղբայր զբնիստ ոմն / Վարդ զբնիստ ոմն / Ե զբնիստ ոմն / եւ զբնիստ ոմն / Ա զբնիստն։ Ուղղում եմք զբնիստն։ Հմմտ. եւս. եր. չի.

1 պղ այս, փիւ. յայս

1 Տե՛ս այր / Եւ ըզայր / Տե՛ս վարժ

2 եւ զարժանալոյ / զ արուեստից

3 Ե աշխատութիւն / պղտ փոփոխեցին

4 Ա որպէս զ. ա. [Ե ա] առ ք. [Ե՛ գայր առ քէ] և զ. փ. առ փ. և զ. կ. առ կ. և զ. չ. առ թ / Տե՛ս որպէս զայր [պղտ այր] առ քէ, և զգայ և զթոյ առ փիւր [ի փիւր] և զկենն առ եչ, և զչայ առ սէ / Ե լուս. ունի զաստեղարաշխութիւնն առ քաղղէացիս, թուականութիւն առ փունիկեցիս, երկրաչափութիւն առ եգիպտացիս, երաժշտութիւն առ թրակացիս / Եւ փակագծում (Ե նոսրագրով)՝ այսինքն ալէֆ՝ քաղղէացոց՝ առ խի յունաց. զէ և թէ՛ քաղղէացոց առ փսի յունաց. զային քաղղէացոց՝ առ փորք և [եւ հ] յունաց. շին քաղղէացոց՝ առ սիգմա յունաց. / Ե որպէս զԱ(ստեղարաշխութիւն) առ Փ(աղղէացիս) և զԵ(րկրաչափութիւն) առ Ե(գիպտացիս) և զԹ(ուականութիւն) առ Փ(իւնիկեցիս) և զԵ(րաժշտութիւն) առ Թ(րակացիս)

5 ձ զոր, փիւ. զորոց

5 Տե՛ս զանուանս [Եւ զանուանսն]

5 Ե չիք հաւաստի

6 ք զովելիքն, փիւ. զովելիք են

7 Ա բանին, փիւ. ջանին

7 Ե իմաստասիրութեանն

7 Տե՛ս ի յայլոցն

8 Ա եղելոյ, փիւ. լինելոյ

8 Ե զայնպիսի

9 Ե իմաստից գիւտս

9 Ե իմաստութեան, փիւ. իմաստից

9 Ա չիք և

9 Եմբ յոյնս / Ե յոյնսն / Ե զանդադեմ

10 Ե իմաստից

11 Տե՛ս և վասն յունացն զրուցարանս [Հց զրուցարանութիւնս] զակնարկութիւն մերոց [ոց մերոյ] / Ե զրուցարանիս

12 Ե այսչափս

14 Ե իմաստասէր, ուրիշ ձեռքով շինած՝ անիմաստասէր

14 Ե չիք բարուց

14 Եմբցն առաջնոց / ք յառաջնոցն

14 Ե թագաւորաց և իշխանաց մերոց / Ե թագաւորացն / Ե իշխանացն

14 Ե վերագրից յիւսյ ունի զմիտս զրդան ամիսից յիշեց.

15 Տե՛ս կամ իմ և ոչ զանիմաստասէր բարս—նախնեաց առանց

16 Ե այլ / Տե՛ս այլ և / Ե չիք իսկ

16 Տե՛ս յիսկկրան [Հցր ի սկզբան]

- մերոյ զործառնութեանս, զվսան նոցա կշտամբութեան յարմարել զբանս:
- Զի թէ արդարեւ արժանի գովութեան այնք ի թագաւորաց իցեն, որք
- զրով և պատմութեամբ զիւրեանցն հաստատեալ կարգեցին զժամանակս,
- և զգործս իմաստութեան և զքաջութիւն իւրաքանչիւր արձանացուցին
- 5 ի վէպս և ի պատմութիւնս՝ ըստ նոցանէ և պարապեալքն այսպիսում
- ճգնութեան զիւանադիրք մատենից՝ ներբողականաց ի մէնջ արժանի
- եղեն տախց. ի ձեռն ուրոց և մեք յընթեռնուլն զառ ի նոցանէ շարժս
- բանից՝ ըստ աշխարհօրէն կարգաց իմաստնանալ տախմբ, և քաղաքականս
- ուսանել կարգս, յորժամ զայսպիսիս ընթերցասիրիցեմք իմաստութեան
- 10 ճառս և զբուցատրութիւնս, որք են Քաղզէացւոց և Ասորեստանեայց,
- Եգիպտացւոց և Հելլենացւոց. առ այսոքիւք և փափաղիցեմք ևս արդեօք
- իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որ զայսպիսի փոյթ յանձին կալան. —
- ապա ուրեմն ամենեցուն մեզ յայտնի է թագաւորացն մերոց և այլոց
- առաջնոցն առ ի յիմաստն տխմարութիւն, և անկատարութիւն ողւոյն
- 15 բանականի: Զի թէպէտ և եմք ածու փոքր, և թուով յոյժ ընդ փոքու
- սահմանեալ, և զօրութեամբ տկար, և ընդ այլով յոյժ անգամ նուաճեալ
- թագաւորութեամբ՝ սակայն բազում գործք արութեան զտանին գործեալ
- և ի մերում աշխարհիս, և արժանի գրոյ յիշատակի, զօր և ոչ մի ոք
- ի նոցանէ պէտ յանձին կալաւ մատենագրել: Արդ՝ այնոքիկ, որ և ոչ

1 Ա զործառնութեանց զյաղագս նո-
ցայն [յ՝ նոցուն] կշտամբութեամբ
յարմարել բանս

1 klorqrs զբանսս / չ բանսս

2 և Եթէ

2 ՏՏ գովութեան արժանի

3 ապ կարգեցին հաստատել / Ե կանգ-
նեցին, փիւ. կարգեցին

3 Ա զգործս և զժամանակս

4 ք իմաստութեանն և քաջութեան

4 Ե զիւրաքանչիւր / Ե իւր, փիւ. իւ-
րաքանչիւր

5 Ե այնպիսում / ք յայսպիսում / Գ
այսպիսում / Ես յայսպիսեաց

6 ՏՏ ճգնութեանց

6 ք ի մէջ, փիւ. ի մէջ

7 ՏՏ և մեք ընթեռնուլն

8 օրցրս լիք աշխարհօրէն կարգաց

8 ԱՏՏ ասեմք [ց տախմբ]

8 Ակօրցրս քաղաքական

9 Ե յուսանել զկարգս / Ես ուսանել

9 Ես լիք ուսանել—ընթերցասիրիցեմք

9 ՏՏ այսպիսիս

9 Ես ընթերցասիրեմք / Ե ընթերձա...

10 Աօ որք են [Ա լիք են] ի քաղզէացւոց

10 ՏՏ Ես ասորեստանեայց

10 Հեցե լիք ասորեստանեայց եղիպ-
տացւոց / օրցրս լիք և հելլենացւոց

11 Գ լիք և [հելլենացւոց]

11 Անիվ, հելլենացւոց [յգ հելլենացւոց,

Ե հելլենաց]

11 տեւ հելլենացւոց [Ես հելլենացւոց, ա-
սորեստանեայց [Ես ասորեստանեայց]
և եգիպտացւոց

11 Ա այսոքիկ

11 Ես փափաղիցիմք

12 օ արանց

12 Ե որք / Ե անձին

13 Ա ապա ամենեցուն մեզ ուրեմն

13 ՏՏ այլոցն [օրցրս այլոց]

14 Ես առաջնոց

14 Ես առ յիմաստն / Ես abde յիմաստն /
յ յիմաստն

14 Ա անկատարութիւն [Հմ անկատար-
ութիւն] / ՏՏ անկատարութիւն [Ե
անկատարութիւն]

14 Ե լիք և անկատարութիւն

14 Ե ողոցն / Ես ողոցն

15 Ե բաւականի, փիւ. բանականի

15 Ա ցած և, Ե՛ այժմու, փիւ. ածու

15 Ե լիք և [թուով]

15 Ա փոքունս

16 Ա այլոց

17 Ե անկատարութիւն

17 Ա լիք զործեալ և

18 ՏՏ զորոց [Հմ զորոց] / Ես զգործոյ

18 ՏՏ զորոց, փիւ. զոր

19 ՏՏ պէտք [Հց պէտք]

19 Ե անձին

19 ՏՏ որք [ք լիք] / Ե լիք ոչ

անձանց խորհեցան բարի առնել, և անուն յիշատակի յաշխարհի թողուլ, զի՞ արդեօք և մեղադրութիւն մեր այնպիսեացն ի ճան պատահիցէ, զեւ մեծագոյնս ի նոցանէ պահանջել և որ ինչ հնազոյն քան գնոտաւ:

- Այլ ասիցէ որ արդեօք. վասն ոչ լինելոյ գիր և դպրութիւն ի ժամանակին, կամ վասն պէս պէս պատերազմացն, որ կուռ զմիմեանց զկնի ի վերայ գային: Այլ ոչ արգարեւ այսոքիկ կարծեցեալ լինի. քանզի գտանին և միջոցք լեալ պատերազմացն, և գիր Պարսից և Յունաց, որովք այժմ գիւղից և գաւառաց, ևս և իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց, և հանուրց հակառակութեանց և զաշանց այժմ առ մեզ գտանին:
- 10 անբաւ գրուցաց մատեանք, մանաւանդ որ ի սեպհական ազատութեան պայազատութիւն: Այլ ինձ թուի, որպէս այժմ՝ և առ հինան Հայաստանեայցս լեալ անսիրելութիւն իմաստութեան և երգարանաց բանաւորաց: Վասն որոյ աւելորդ է մեզ և այլ յազգաւ արանց անբանից, թուլամտաց, վայրենեաց ճառել:

- 15 Բայց ընդ քո յոյժ գործացեալ եմ ընդ մտացդ ծննդականութիւն, որ ի սկզբանցն մերոց ազգաց մինչև ցայժմուսս միայն գտար զայսպիսեոյ մեծէ իրէ բուն հարկանել, և մեզ խոյզ խնդրոյ առաջի արկանել—երկար և շահաւոր գործով զազգիս մերոյ կարգել զպատմութիւնն ճշդիւ՝

- 1 bdeef անձանց անգամ / րս յանձանց
1 ք յանուն / եզեւ աշխարհի
2 Ա զի՞ արդ արդեօք մեղադրութիւն
2 գ յայնպիսեացն / ւ ոչ պատահիցէ
3 ք զի ևս, փիւ, զեւ
3 ք մեծագոյն
4 Ա զոյլ, փիւ. լինելոյ
4 Ե կամ, փիւ. և
5 ք լի՛ կամ / Հց պատերազմաց
5 ՏՊ զկնի անհեա ի վերայ
6 ւ վերայ (լի՛ ի) / ւ լի՛ այլ
6 Ա արգարեւ փիւ. արգարեւ
6 եւ կարծեցեալք
6 եւ լինին / միւս. լինի
7 և ի, փիւ. և [միջոցք] / Ա լի՛ և
7 ք լի՛ լեալ / Ե որով
8 ւ այժմ առ մեզ գտանին գիւղից
8 ցիւց զեւղից
8 ձգ ևս իւրաքանչիւր
8 ք տանց և առանձնականութեանց
10 Ե զրուցեաց
10 Ա մանաւանդ առ որ սեպհական [Ե սեփհական, Կ՞ սեպհական] ազատութեանն [ֆազատութեանն] է պայազատութիւն [ա ազատութիւն] / ՏՊ մանաւանդ որ ի [Կ՞նոյ լի՛ ի] սեփհական [Կ՞ սեփհական] ազատութեանն [hptecy ազատութէ (պտս.), կց ազատութենէ, ու ազատութեն (պտս.) է, ց ազատութեն է] պայազատութիւն [կ ազատութիւն] / ՎՎ շերկու օր. որ սեփհական կամ որ ի սեփհական

- ազատութենէ. երկու այլ՝ որ սեփհական ազատութեան կամ (նաեւ ք) ազատութեանն է պայ... իսկ միւսն որ ի սեփհական ազատութիւնն:
11 Ե որպէս և այժմ առ / Ե լի՛ առ
11 ւ հայաստանեացս / ՏՊ հայաստանեաց [ցեւ հայաստանեայց]
12 Ա լինել [լի՛ լինի], փիւ. լեալ
12 ւ սիրելութիւն
12 abef արագ արանց, ձեւ առանց, փիւ. երգարանաց
13 bde լի՛ և այլ / ցե լի՛ այլ
13 ՏՊ անբանից արանց [ք յարանց]
14 ւ ճառից, Ա պատմել, փիւ. ճառել
15 abef օժանդակութիւն, ւ օժանդակութիւն, փիւ. ծննդականութիւն / ւ օժանդակութիւն, յետոյ ջնջած ևւ շիւնած ծննդականութիւն
16 ԱՏՊ յիսկզբանցն [ց ի սկզբանցն (վերջի ն իւրած) / Կամ ըստ ԱՏՊ-ի յիսկզբանցն, ուղղ. հաշուք համարելով իսկիւրն: շմմ. եր. 5 և 5, եր. 12 և. 14 ևւն. ՍՏ, Մ.
16 Ե ցայժմուս
17 ֆ մեծի / ՏՊ մեծ [լ լի՛ մեծ]
17 ՏՊ խնդրոյս
18 Ա գործ / ց կարգեալ
18 ՏՊ զպատմութիւն [զպատմութիւնն]
18 Ա ճշգրտիւ զթաղաւորականացն և զնախարարականացն [Ե լի՛ զնախարարականացն] / եւ զնախարարականացն

զթագաւորացն և զնախարարականաց ազգաց և տոհմից, թէ ո՞վ յուսմէ, և զինչ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ զործեաց, և ո՞վ ոք ի ցեղիցս որոշելոց և զնոսնի և մերազնեայ, և ո՞չք ոմանք եկք ընտանեցեալք և մերազնեալք, և զգործս և զժամանակս իւրաքանչիւր գրով գրոշմել, ի ժամա-

5 նակէ անկարգ ամբարտակին շինուածոյ մինչև ցայժմ.— զեղեցիկ զայս քեզ համարեալ ի փառս և անջան հեշտութիւն:

Առ որ այսչափ միայն ասացից. միթէ մատենն մերձ կայցէ ինձ, որպէս ասի ի Յովբ, կամ զպրութիւն քոց հայրենեացն, որով նմանա-

10 գոյնս արդեօք երբայցեոցն պատմագրաց՝ ի վերուստ ի քեզ իջուցանիցեմ անսխալ, կամ ի քէն և յայլոց սկսեալ՝ անգր ի վեր հանիցեմ ի սկիզբն:

Բայց սակայն սկսայց, թէպէտ և ջանիւ. միայն թէ շնորհակալ ոք մերոցս գտանիցի աշխատութեանցս: Եւ սկսայց՝ յորոց և այլքն, որք յեկեղեցւոջ և ոչք ըստ Գրիստոսի, աւելորդ համարելով զարտաքնոցն երկրորդել

15 յազազս սկզբանն առատուիւս, բայց եթէ զինիսն՝ ժամանակս ինչ արդեօք և զարս յայտնիս, որում և աստուածայիւնքն ի ճա՛ն դայցեն պատմութիւնք բանից. մինչև ի հարկէ երթեալ հասանիցեմք ի հեթա-

նոսականն զրուցատրութիւնս. սակայն և ի նոցանէ՛ զոր ինչ հաւատա-

սին կարծեմք, անուր:

1 ք ազգաց տոհմից

1 Ա և, փիւ. ով

1 ԱՏԽ յուսմէ [ք յուսմէ]

2 Հզ լիվ ոք (ի նոցանէ)

2 ա զործեաց ի նոցանէ

2 հ լիվ ով ոք ի ցեղիցս / օրգրս լիվ
ով ոք ի ցեղիցս որոշելոց

2 Ա որոշելոցս

3 եւ մեր ազնիւ, փիւ. մերազնեայ

3 ՏԽԵԸԸ ընտանեցեալք [ոգրոց ընդա-
նացեալք, ք ընդասացեալք, և ընտա-
նեցեալք]

3 Աօրգրս լիվ և մերազնացեալք

4 ա զգործսն

4 Ա զրոշմեալ

5 եւց ամբարտակին

5 ւ շինածոյ

5 և ցայժմս

6 ՏԽ հարեալ [վիցիւեւք համարեալ] /
ԱԿ՝ համարեա

6 ի հաշտութիւն

7 ա միթէ

7 ւ կայցէ

8 Ա լիվ որպէս

8 ՏԽ ասէ յոր

8 ան ի յոր

8 ՏԽ զպրութիւնք քոց [օքս, և լիվ քոց]
հայրենեաց, որովք նմանագոյն [եւ

նմանագոյնք]

9 Ա վերուստ (լիվ ի)

9 ՏԽ իջուցանեմ [in իջուցանիցեմ, ի
իջանեմ]

10 եւ ցայլոց

10 Ա հանիցեմ [ւ հանեմ] ի [աճել լիվ ի]
յիսկգրանն [ւ սկզբանն]

10 ցօրգրս սկիզբն [լիվ ի]

11 ՏԽ թէ և, փիւ. թէ / ա լիվ թէ

12 ՏԽ գտանիցի լեալ աշխատութեանց

12 օ յայլքն

12 և եկեղեցւոջ

13 Ա որք, փիւ. ոչք

13 ւ ընդ, փիւ. ըստ

13 ւճել համարել / ան համարեալ

14 և լիվ յազազս—առատուիւս

14 ԱՏԽ ի սկզբանն [Հցե սկզբանն]

14 ՏԽ ժամանակ

15 Ա զարս / ՏԽ զարս / Աւղղում ևճ/
զարս

15 Ա որք, փիւ. որում

15 Ա լիվ և (աստուածայիւնքն)

15 օրգրս լիվ ի ճա՛ն դայցեն պատմութիւնք

16 ք մինչ

16 քգրս լիվ երթեալ

16 ա հասանիցիմք

16 ք լիվ ի (հեթանոսականն)

17 ՏԽ զրուցատրութիւնս

Դ

Յազազս զի ոչ սակս Ազամայ եւ այլոց նահապետացն միաբանեցան ալլեհ
ի պատմագրաց:

Յազազս Արմատոյն հանուր մարդկութեանս, կամ թէ հաճոյ ումեր
5 թուիցի ասել ծայրին, պարտ էր մեզ սակաւ ինչ անցանել բանիւ, թէ
ընդէր հակառակ Հոգւոյն խորհեալ՝ անմիաբանեցան ալլեհն ի պատմա-
գրաց, զերերոսեայ ասեմ, զԲաղմապիպէն եւ զԱրիւղենայ, կամ զնոյն ինքն
զնաւակառուցէն եւ զայլոց նահապետացն. ոչ միայն վասն անուանց եւ
ժամանակաց, այլ եւ վասն ոչ սկիզբն դատ ի մէնջ հաւատարմացեալս
10 կարգելոյ ազգի մարդկան:

Քանզի ասէ վասն նորա Արիւղենոս հանգոյն ալլեհն այսպէս. «Եւ
զնաւ ամենախնամն Աստուած եցոյց հովիւ եւ առաջնորդ ժողովրդեանն»:
Յետ որոյ ասէ. «Թագաւորեաց Աղովրոս շարս տասն», որ լինին ամբ
երեսուն եւ վեց հազար: Նոյնպէս եւ յազազս Նոյի ալլով անուամբ վարին
15 եւ ժամանակօք անբաւիւր. թէպէտ եւ վասն ջրոյն սատկութեան եւ
վասն աղականութեան երկրի՝ զոյգ հոգևորացն բարբառին բանից.
Նայնգունակ եւ զթիւ. նահապետացն տասն՝ Քսիսութեաւ հանդերձ թուեն:
Որ ոչ միայն ըստ բոլորման առ ի յարեզականէ չորեք ժամանակեան
ըստ մեզ լինելոյ տարւոյն՝ հեռանայ յամաց մերայնոցն,—մանաւանդ
20 թէ եւ յաստուածայնոցն,—այլ եւ ոչ որպէս Եգիպտացիքն զլուսնականն

2 օ այլ, փխ. այլոց

2 ՏՆ այլք, փխ. այլքն

3 օ ի պատմագրացն / ր ի պատմագրոց

4 adēf արմատոցն

4 ՏՆ հանուրց

4 ք լիք մարդկութեանս

5 ՏՆ թուեսցի ի թուիցի

6 ՏՆ խորհել [եւ խորհել]

6 ք միաբանեցան

6 adēf ի պատմագրացն / ր ի պատմա-
գրոց / ք պատմագրաց

7 h²ade զբիւրոսեայ / եցf զբիւրոսէ /
ՏՆ զբիւրոս [չցնոց զբիւրոս, եւ
զբիւրիոս]: Ուղղում եմք զբիւրոսեայ

7 h²ade զարուգենայ

8 ք այլոց

9 ՏՆ այլ վասն

9 Ա վասն զի ոչ

9 օ առ

9 ՏՆ ի մէնջն [կրցրս ի մէնջ] / ց ի
մէնջն, ուղղում ի մէնջ

9 h²bcadēf հաւատարմացեալ լճՏՆ հա-
ւացն [օ հաւուցն], փխ. հաւատար-
մացեալս

10 Ա ազգիս / ք զազգի

11 Զabde արուգենոս / ք արիւղենոս

11 արգրս այլոց

12 օ նա

13 d յետոյ, փխ. յետ որոյ

13 ԱՏՆ աղաւրոս [Վժռ աղովրոս, զ ա-
ղաւր, եւց աղօրոս]

13 եւ որք լինին / ց լինի

14 Ա երեսուն վեց հազար: Այս զլիսի
բովանդակութեան համար հմմտ. եւս.
ժամ. Ա եր. 7 հսմ. եւ 23:

14 է ալղոգ

15 ն անբարիւր, փխ. անբաւիւր

16 ՏՆ լիք վասն

16 Ա միաբանին, փխ. բարբառին

17 Վժռ նահապետաց

17 Ե թուին

18 ՏՆ յարեզականէ

19 օն ամաց

19 Ա լիք մանաւանդ թէ եւ յաստուա-
ծայնոցն

20 ք աստուածայնոցն

20 օ լիք որպէս

- հաշուեն ծագածունս. նա և ոչ, զառ ի զիցն ոմանց ասացեալս թէ տարիս որ վարկցի՝ զուգեալ համեմատէ անհուն թուոց առարկութեանցս առ ի հաւատարել ճշմարտութեանն, երբեմն նուազ և երբեմն սաստիկ զհաւաքումն զումարելով: Արդ օրէն էր մեզ աստանօր զկարծիս նոցա
- 5 յայտնել ըստ կարողութեան, թէ զինչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ խորհեցան այսպէս զայստսիկ զրել. այլ վասն երկարութեան առաջիկայ գործոյս՝ այլում տեղոյ և ժամանակի զայստսիկ թողեալ, հառցուք աստանօր զրանս, սկսանելով յաղագս այսորիկ՝ որպէս և հաւատացեալ եմք:
- 10 Ազամ նախատեղծ. սա կեցեալ ամս երկերիւր և երեսուն՝ ծնանի զՍէթ. Սէթ կեցեալ ամս երկերիւր և հինգ՝ ծնանի զԵնուս: Սորա երկուքն յարձանագրութեանցն ընդդէմ երկուց հանդերձելոցն, որպէս ասէ Յովսէպոս. թէպէտ և ուրն անյայտ է: Ենուս, որ առաջին յուսացաւ կոչել զԱստուած:
- 15 Եւ ընդէր արգեօք այս, և կամ վասն որոց պատճառանոց նախ սա յուսացեալ կոչելոյն զԱստուած, և կամ իրպէս կոչելն իմանի: Քանզի է Ազամ ճշմարտապէս աստուածաստեղծ. և սա ի բերանոյ Աստուծոյ առեալ ասի պատուէր, այլ և յանցուցեալ և ի թաղստեան եղեալ՝ զՌ՝ւր եսն յԱստուծոյ և ոչ յայլմէ ումեքէ հարցանի. սապէս և զվճիռ վարկին
- 20 ի նորին բերանոյ լսէ: Իսկ յետոյ և Արէլ մերձաւոր և ծանօթ Աստուծոյ լեալ՝ պատարագ մատուցանէ, և ընկալեալ լինի: Արդ՝ սոցա այսպէս

1 ՏՊ հաշուին [ե հաշուին] / հմմտ. եւս. Ժամ. 13—14:

1 ՏՊ ոմանս ասացեալս եթէ

2 և տարին որ վարկցէ

2 և զողել

2 ՏՊ համեմատեն [և համեմատին] հուն [Կ՝ բուն, եւ յոյն] թուոց [չ թուոցն] / և անհուն

2 ան առարկութեանց

3 ՏՊ հաւատարել [և հաստատել], փիւ. հաւատարել

3 Հից ճշմարտութեան

4 ՏՊ օրէն է

5 ՏՊ լիք ըստ կարողութեան

6 և երկայնութեան / չ յառաջիկայ

7 օ տեղի / յորտեղ / եւ տեղոյ

7 Ա թողով / և թողու

7 Ա հառցուք / ՏՊ հատուցուք

9 ճեք եմ

10 Վցկարսեց նախատեղծն

10 և կացեալ

10 Ա մը [ե բճը] / յորոց մէկ / եւս. մլ.

11 և կացեալ

11 Ա և մե [ե բճե]

11 ք սոքա

11 ք երկունք, փիւ. երկունքն

12 ց յարձանագրութեանցն [վերջի ն բերած]

12 օ ընդդէմ երկուցն / չ լիք որպէս

13 Տեք յովսէպոս / եւ յովսէփոս

13 ան ուրանս յայտ է / ճեք ուրն [ճե ուրս, յոր իցէ] անյատ է / ՏՊ ուրն անյայտ [ք անյայտն, եւս. ուրանս յայտ]

13 ճեքարսեց յառաջին

15 օ լիք այս, և

15 ճեք լիք և (կամ)

15 եւ որոց / միւսն. որոյ

15 զ պատճառ նց (պատճ.), փիւ. պատճառանոց

15 ՏՊ նախնիս [ք նախնի սո] ասացեալ [եւ կոչեցեալ], փիւ. նախ սա յուսացեալ

16 յորոցսեց կոչեցելոյն

16 Ա լիք և

17 Ա լիք է

17 Ա ճշմարտութեամբ

17 և աստուածաստեղծն / Կ՝ ճ լիք և

18 ՏՊ թաղստեան (լիք է) / և ի թաղստեան / օ և թաղստեան [ե լիք է]

18 Կ՝ abde ուր եսն / ք զօրէնսն

19 ճ աստուծոյ

19 abc այլ / Կ՝ ճեք յայլ / ք այլմէ

19 զ յումեքէ

20 Ա նմին, ք նորոյն, փիւ. նորին

20 օ հարէլ

21 abdef պատարագս / զ լիք սոցա

լընդունելութիւն և ի ծանօթութիւն Աստուծոյ լեալ՝ ընդէր առաջին սա
տաի կոչել զԱստուած, և այս՝ յուսով: Արդ՝ զայլսն վասն սորա ի տե-
սութեանց ի հրաւիրեալն մեր յուզարկեացուք տեղի. իսկ որ առ ձեռն
պատրաստն է՝ սասացուք:

- 5 Քանզի ի պատուիրանազանցութեան պտեալ առաջինն ի մարդ-
կանէ՝ ի դրախտէն և յԱստուծոյ, չարին աղագաւ, որպէս ասացեալ է,
զտանի արտասահմանեալ: Զկնի և ընտանեզոյնն Աստուծոյ յորդոցն
Ադամայ՝ ի հարազատէն իւրմէ սպանանի յեղբօրէ: Յետ որոյ ոչ բանի
ինչ աստուածայնոյ և ոչ յայտնութեան ինչ իրիք եղելոյ, ի տարակու-
սանս և յանյուսութիւն ազգ մարդկան հատեալ լինի, այլ և յինքնա-
հաճոյ արգարե գործս. յորոց միջի սա քաջայոյս եղեալ ուղղութեամբ
հանգերձ կոչէ զԱստուած: Իսկ կոչելզ կրկնակի իմանի. կամ անուանել
որպէս զմոռացեալ, կամ յօգնականութիւն կարգալ: Արդ՝ անուանելն
որպէս զմոռացեալ՝ ոչ է ի գէպ. զի ոչ բազմութիւն ամաց ընդ մէջ
15 անցեալ, որ ի մոռացումն նոցա զԱստուած գտէր զանուն և կամ զնոյն
ինքն՝ որոյ անունն, և ոչ դարձեալ մահու և թաղման դեռ ևս յԱստու-
ծոյ ստեղծեալն հասեալ էր: Ապա ուրեմն յօգնականութիւն կոչէ սա
զԱստուած:

- Աս կեցեալ ամս հարիւր և իննսուն՝ ծնանի զկայիւնան. կայիւնան
20 կեցեալ ամս հարիւր և եօթնասուն՝ ծնանի զՄաղաղայէլ. Մաղաղայէլ
կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն և հինգ՝ ծնանի զՅարեղ. Յարեղ կեցեալ
ամս հարիւր վաթսուն և երկու՝ ծնանի զԵնովք. Ենովք կեցեալ ամս

- 1 Ա ընդունելութեան և ծանօթ / x ըն-
դունելութեան
1 ՏՏ աստուծոյ լինել [քգրս լինէր, եւ
լինի] է՞ր աղագաւ սա առաջին տաի
2 p աստուած
2 ՏՏ գայլն / օճ գայլսն
3 Ա ի հրաւիրեալն / i ուզարկեացուք
3 հ գտեղի
3 ՏՏ ի ձեռն / e լիք առ
4 p պատրաստին
5 օճ պատուիրանազանցութեան (լիք
ի) / p պատուիրանազանցութեանց
(լիք ի)
6 ՏՏ չարութեան / b յաղագաւ
7 ՏՏ գտան / ef և զկնի և
7 ghopgratey ընտանեզոյն / z ընտրե-
լազոյն, փիւ. ընտանեզոյնն
7 g յորդոցն
8 d սպանի / h եղբօրէ / wey յեղբօրէն
9 a իրք, փիւ. իրք
10 Ա յանյուսութեան [յանյուսութեան]
10 Ա համարեալ [b հատեալ] / te հա-
տեցեալ
10 ՏՏ b ինքնահաճոյ
11 f յարգարե / p արգար է և
11 b գործոյ / zgh ի գործս
11 h լիք սա

- 12 de լիք հանգերձ
12 hopgrs կոչեալ / z կոչելն
12 b անուանի / i անուանեալ
12 d յօգնութիւն / op օգնականութիւն
14 ՏՏ իրք, փիւ. որպէս
14 Ա մոռացեալ / hopgrs ոչ է գէպ
15 Ա լիք անցեալ
15 op դատուած / ՏՏ անուն
15 pgrs լիք զանուն—որոյ (s. 16)
16 o որոց / hrgs թաղմանն
16 do աստուծոյ
17 ՏՏ ստեղծեալն յաստուծոյ [o աս-
տուծոյ] / v յստեղծմանն յաստուծոյ
17 ՏՏ լիք էր
19 Ահ ճղ [c ճլ] / pg ճղ / եւս. Ժամ. ճղ
19 abde զկայնանայն, կայնանայն / c կա-
նանայն, կանանայն / ՏՏ զկայնան,
կայնան / h զկանան և կանան: Ուղ-
ղում եմք ըստ եւս. զկայիւնան, կայի-
նան. skn ևւ Խոր. Ա, b.
20 Ահ ճհ
20 ՏՏ bde զմաղաղիէլ, մաղաղիէլ / ae
զմաղաղայէլ. մաղաղայէլ / եւս.
զմաղաղայէլ, մաղաղայէլ
21 Ահ ճկե
21 ag զյարեղ, յարեղ / s օարեղ
22 Ահ ճկր / c զյենովք

- հարիւր վաթսուն և հինգ՝ ծնանի զՄաթուսաղայ: Սա յետ ծնանելոյն
 զՄաթուսաղայ՝ ամս երկերիւր արժանի և հաճոյ վարս ստացեալ, որ-
 պէս զիտէ որ հաճեցան, փոխեալ ասի ի միջոյ ամբարշտաց. զորոյ
 զպատճառն յետոյ հատուցուք: Մաթուսաղայ կեցեալ ամս հարիւր
 5 վաթսուն և հինգ՝ ծնանի զՂամեք. Ղամեք կեցեալ ամս հարիւր ութսուն
 և ութ՝ ծնանի որդի, և անուանէ զնա Նոյ:

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Ն Ո Յ Ի

- Եւ ընդէր արդեօք զսա միայն որդւոյ անուամբ յորջորջեաց, իսկ
 վասն այլոցն ամենեցուն պարզաբար ասաց, թէ ծնան. զորմէ ընդդէմ
 10 իմն մարգարէանայ հայրն. «Սա, ասէ, հանգուցէ զմեզ ի գործոց և
 ի տրտմութենէ ձեռաց և յերկրէ՝ զոր անէ՞ծ տէր Աստուած»: Որ եղև
 ոչ հանգիստ, այլ ջնջումն որ ինչ միանգամ ի վերայ երկրի: Ինձ թուի՝
 հանգուցանելն զաղարեցուցանել է. իսկ զաղարեցուցանելն՝ զամբարըշ-
 տութիւն և զչարիս, սատակմամբ մարդկան զպարագործաց դարուն
 15 երկրորդի: Քանզի զեղեցկաբար ասաց, թէ «ի գործոց մերոց», որ
 է յանօրէնութեանց, «և ի տրտմութենէ ձեռաց», որովք կատարեմք
 զպղծութիւնս: Բայց և հանգչին արդարեւ ըստ այսմ մարգարէութեան
 ոչ ամենեքին, այլ կատարեալքն յառաքինութեան ողիւք, յորժամ չարիք
 որպէս հեղեղաւ ջնջեալ մաքրին, իբր առ Նոյիւ մոլեալքն ի չարիս:
 20 Իսկ որդւոյ անուամբ մեծարեաց զնա Գիր՝ իբրև զյայտնի և զնշանաւոր
 և զարժանաւոր ժառանգ հայրենեացն առաքինութեանց:

- 1 Ահ հկե
 1 ՏՏԾ զմաթուսաղա [ի զմաթուսաղայ]
 1 ապ լիմ սա—զմաթուսաղայ (8. 2)
 1 օ յետ ծնեղեանն մաթուսաղայի
 2 ՏՏԾ մաթուսաղա [ի զմաթուսաղայ]
 2 Ա ամաց / ապ երկերիւր ամս
 2 acdef / մ / Ե բճ / Կ՝ երկուց հարիւր
 3 def հաճոյացան
 3 egk աստի, փխ. ասի
 3 և ամբարշտացն / Ե գորոց
 4 Ա զպատճառն [ab սողի վերջում
 զպատճառն. իսկ a ասիի սողում սքն
 4 Ա եւս. հկե / ՏՏ վաթսուն և եօթն
 5 Ահ ճճը / Կ՝ հարիւր ութսուն ութն
 6 ՏՏ և անուանեաց զանուն նորա նոյ
 7 g լիմ յաղագս նոյի / Ե ութի, բայց
 հետից տեղացնում և. չէ գում
 8 y սա
 8 Ե յորդւոյ / Ե որդւոյ / Դ որդւոյ
 9 Ե ամեն / Ե լիմ ամենեցուն
 9 ՏՏ ասէ, թէ [օ լիմ թէ] ծնաւ. զոր
 10 a լիմ իմն / ՏՏ ի գործոյ [g ի գործոց]
 11 Ե ձեռաց մերոց
 11 Ե տրտմութենէ / ք լիմ և
 11 և երկրէ / a լիմ աստուած
 12 ք յերկր

- 13 ՏՏ զաղարեցուցանելն [չ զաղարե-
 ցուցանել] է / Ա լիմ է
 13 ձ իսկ զաղարեցուցանել
 13 Ա զամբարտութիւն [Ե զյամբարըշ-
 տութիւն]
 14 և զպարագործեաց / Ա երկրագործաց
 [Ե երկրագործեաց], փխ. զպարագ...
 14 Հէ դարան երրորդի / խորհրդ երրորդի
 15 ք գործոց [լիմ է]
 16 Եօ անօրէնութեանց / զտրտմութեան
 17 Ա բայց արդարեւ հանգչին ըստ
 17 ՏՏ այս [չցի այսմ, օրգրս լիմ այս]
 18 Կ՝ լիմ երկ ամենեքեան
 18 օր առաքինութեան
 18 Ա չարեօք [Ե չարիւք]
 19 bdef իբրև, Կ՝ իբրև, փխ. որպէս / a
 լիմ որպէս
 19 խորհրդ հեղեղաւ
 19 ք ջնջել / ՏՏ իբրև
 19 Ե մոլորեալքն / Կ՝ մոլորեալքն
 20 ՏՏ իբր [խորհրդ իբրև]
 21 Ա զարժանի / ghntic արժանաւոր /
 օրգրս լիմ զարժանաւոր
 21 ՏՏ հայրենականացն / Ա ժառանգու-
 21 և առաքինութեանց / Ա ժառանգու-
 թեան, փխ. առաքինութեանց

Ե

Յաղագս հաւատար գալոյ ազգաբանօրեան երից որդւոցն Նոյի ցԱբրա-
համ եւ ցՆինոս եւ ցԱբրամ. եւ թէ Նինոս ոչ է Թէլ եւ ոչ որդի Թելայ:

- Եւ այս յայտնի է ամենեցուն, զի զժուարահաւար եւ տաժանելի է
5 որպէս գիւտ ժամանակացն ի սկզբանէ մինչև առ մեզ՝ առաւել եւս գիւտ
նախարարականաց ազգաց ծննդոց յերից որդւոցն Նոյի, ցորբան կամք
իցեն խուզել ումեք ըստ իւրաքանչիւր դարուց: Մանաւանդ զի աստուա-
ծայնոյն Գրոյ գիւրսն ի բաց հատեալ յինքն սեպհական ազգ՝ ելիք
զայլոցն իբր զարհամարհելոցն եւ իւրոց անարժան կարգելոց բանից:
10 Զորոց մեք սկսեալ հառնացութ՝ որքան է կարողութիւն, որպէս գտաք
զհաւաստին ի հնոց պատմութեանց, մերով մասամբ ամենեկին անսուտ:
Իսկ դու, ով ուշիմ ընթերցասէրդ, հայեաց աստանօր ընդ հաւատա-
րութիւն կարգի երից ազգացդ մինչև ցԱբրահամ, ցՆինոս եւ ցԱբրամ, եւ
զարմացիր:
- 15 Սեմ կեցեալ ամս հարիւր, յետ երկուց ամաց ջրհեղեղին, ըստ
աստուածային բանից, ծնանի զԱբրաքսաթ:

Ս Ե Մ

Սեմ ամս հարիւր՝ ծնանի զԱբրաքսաթ.

- 2 Աւտ գոլոյ, փխ. գալոյ
3 Ե լիֆ եւ ցնինոս / Հփkotw եթէ
3 ՏՏ լիֆ է
3 Ե արէլ, փխ. բէլ
3 ԱՏՏ բէլայ {ց բէլայ}
4 Ե լիֆ եւ այս—զժուարահաւար
5 ք առնուլ, փխ. առաւել
5 ՏՏ գիւտ որդէծնութեան նախարա-
րականացն [ցլու նախարարականաց]
ծննդոց [ք աւել, նոյի] յերից [ք յե-
րիցս] անտի [օրոս անտ, զ անդ] որդ-
ւոցն [Հց որդւոց, զ յորդւոցն] նոյի
7 օրդոս յուզել, փխ. խուզել
7 քդոս ընդ, փխ. ըստ հմմտ. եւս. Ժամ.
եր. 2:
7 քդոս աստուածայնոցն
8 Ա գրոյն / Ե՛ գիւրս
8 Ա ի բաց հանեալ [x նոյնու.] յինքն
զսեփհական [x նոյնու.] ազգն [x
զազգն. եւ աւել. սեմայ] ելիք զայ-
լոցն որպէս զարհամարհեալ ազգ եւ
8 օ ելից, փխ. ելիք
9 եօ արժան / քդոս արժանի
9 Ե կրզլ (պաս.) / Կե՛de կարգեալ / Ե՛
կարգածաց / եւց կարգելոցն
10 Ե գրս ոչ, փխ. գորոց
11 Կոտե ամենեկմբ / Ա լիֆ ամենեկն
12 Ա լիֆ ուշիմ
12 ց ընթերցասէր
- 12 ՏՏ հաստատութիւն [ճիկոօրդոս հա-
ւաստութիւն], փխ. հաստարութիւն
Կե՛de լիֆ ընդ հաւաստութիւն
13 ք կարգաց / Ա ազգաց
13 Ե մինչ / ՏՏ ցարբամ
13 Ա եւ ցնինոս
13 Խճոօրդոս լիֆ ցնինոս եւ ցարամ
13 abcf ցարամ եւ ցգարմ իւր զարմացիր
[Ե՛ լիֆ զարմացիր]
15 ՏՏ սեմ կեցեալ [քդոս կացեալ] ամս
հարիւր, յետ երկուց ջրհեղեղին, ըստ
աստուածային բանից [քդոս բանին]
ծնանի զարփաքսաթ [ե զարփաքսաթ
նոյ, Ե զարփաքսաթ, Ե զարփաքսաթ,
նոյ] / Ա լիֆ այս հաստուածն: հմմտ. եւս.
Ժամ. եր. 6 յ.
17 Դ լիֆ սեմ / ցկլ նոյ, փխ. սեմ / ո
նոյն ծնանի զսեմ, փխ. սեմ: Անուն-
ները գրուած են երեք խորանի մէջ,
սեմ, բամ, յարեթ վերնագրերի տակ:
Դ լունի այս վերնագիրները:
17 ցիկոօրդոս ունիւն մի ընդհանուր վեր-
նագիր եւս, նոյ, որ հի մեջեղոււմ լի
գրած, այլ շարունակաբար, զարփաք-
սաթ անունից յետ / ք անունները
լունի:
18 abcf լիֆ ամս / x փխ. Ե. 18 ունի
Ե. 1 յ—16 [գրոց, փխ. բանից]

- Արփաքսաթ ամս հարիւր երեսուն և հինգ՝ ծնանի զԿայինան.
 Կայինան ամս հարիւր և քսան՝ ծնանի զՍաղայ.
 Սաղայ ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զԵրեւ.
 Երեւ ամս հարիւր երեսուն և չորս՝ ծնանի զՓաղեկ.
 5 Փաղեկ ամս հարիւր երեսուն և երեսն՝ ծնանի զՌազա.
 Ռազա ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զՍերուք.
 Սերուք ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զՆաքովր.
 Նաքովր ամս եօթանասուն և ինն՝ ծնանի զԹարայ.
 Թարայ ամս եօթանասուն՝ ծնանի զԱրրաշամ:

Ք Ա Մ

10

Քամ ծնանի զՔուշ.
 Քուշ ծնանի զՄեստրայիմ.
 Մեստրայիմ ծնանի զՆերբովթ.
 Ներբովթ ծնանի զԲար.

15

Բար ծնանի զԱնեբիս.
 Անեբիս ծնանի զԱրբէլ.
 Արբէլ ծնանի զՔայաղ.
 Քայաղ ծնանի զմիւս Արբէլ.
 Արբէլ ծնանի զՆինոս.

20

Նինոս ծնանի զՆինուաս:

- 1 abdey՝ ճլե / eg ճլե / q ճմե
 1 ab զԿայինան / d զԿանան / h զԿա-
 նայն / Վիւսն. զԿայինան
 2 ab կայինան / c կաինան / dh կա-
 նան / Վիւսն. կայինան
 2 bej լիխ ամս
 2 Ա. ճլ
 3 acde սաղա
 3 abef լիխ ամս
 3 Ա. ճլ
 4 bej լիխ ամս
 4 Ա. ճլդ
 4 f զՓաղեկ
 5 f զՓաղեկ
 5 bej լիխ ամս
 5 Ա. ճլդ / եւս. եր. 67՝ ճլ, իսկ եր. 69՝ Լ
 6 abef լիխ ամս
 6 Ա. ճլ / եւս. ճլհ
 7 abef լիխ ամս
 7 Ա. ճլ եւ 132 / եւ՝ 130
 7 f զՆաքովր
 8 f Նաքովր
 8 abef լիխ ամս
 8 Ա. ճթ / p ճթ / e ճթ / եւ 179 / եւս. ճթ
 8 Ա. զՌաքա
 9 ac թարա
 9 abef լիխ ամս
 9 Ա. ճ

- 9 Zdeh զարրաւամ / որդս զարրաւամ
 արրաւամ / ab սիւնակի սակ ունի
 ծնունդների հաշիւը ժա / f ունի
 արրաւամ քառից յետոյ որ եւս ծնունդ
 ժա

10 f լիխ քամ

11 c զՔուշ

12 c քուշ

12 c զմեստրիմ / Shadeto զմեստրիմ

13 a մեստիմ / c մեստիմ / Shadeto
մեստիմ

13 cf զՆերբովթ

14 cf Ներբովթ

16 a զարբիլ

17 a արբէլ

17 c քաաղ / de զքայաղ / c քաաղ / e
քայաղ

18 aef զմիւս / d լիխ քայաղ—արբէլ

19 f զՆինուս, փիւ. զՆինոս

20 f Նինուս ծնանի զՆինուաս, որք եւս
ծնունդը միտասան20 ab սիւնակի սակ ունի ծնունդների
հաշիւը ժա20 hkhayq Նինոս ծնանի զՆինոս [s
զնիւս] / 2 զնիւսաս՝ արրաւամ
նիւս, փիւ. զնիւսաս եւ ունի յի-
շատակարան: Sh'u Baatayayam:

3 11 P 6 10

Յարկի ծնանի զԳրամեր.

Գամեկը ծնանիս զթիրառ.

Թիւրան ծնանիւ զԹորգոմ.

5 Թորգոմ ծնանի զՀայկ,

Հայկ ծնանի գԱրամանեակ.

Արամանեակ ճեանի զԱրամայիւ.

Արամայիւ ծնունի զԱմասիայ.

Ամասիայ ծնանիւ զԳեղամ.

10 Գեղամ ծնանի ղՀարմայ.

Հարմայ ծնունի գլխամ.

Արամ ծնանի զԱրամյն զհղեցիկ:

Արդ զկայինան չորրորդ ի նոյէ ամենայնք ի ժամանակագրացն գրեն, և ի Սեմայ երրորդ, Նոյնպէս և զԹիրաս՝ չորրորդ ի նոյէ, իսկ ի Յաբեթայ երրորդ, Թէպէտ և ըստ մեբում թարգմանութեանս ոչ ուրեք ի բնագրի գտանիւ: Իսկ զՄեստրայիմ չորրորդ ի նոյէ և երրորդ ի

15 բեթայ երրորդ, թէպէտ և ըստ մերում թարգմանութեանս ոչ ուրեք
ի բնագրի գտանի: Իսկ զՄեստրայիմ չորրորդ ի նոյէ և երրորդ ի

1 J 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040

2 degli pqe qumofje

3 *deghpq quaf/r*

$$\delta \in q_1^{-1} \cap q_2^{-1} q_1^{-1}$$

6 a դարամանե՛կ / ի՛յ դարմանեա՛կ /
Shde դարմնեա՛կ [օր դարմնեա՛կ]

7. *f* *apdshsh* *Smde apdshsh* [*os*
apdshsh]

7 ԱՏԽ գարմայիս [և գարմայիս, ց
գարմայիս, չիմնծ գարմայիս]

8 ԱՏԽ արժայիս [ն արժայիս, ց արժայիս՝ շինած արժայիս]

8 ց ձեռագրի փրամները, երբ ուրիշ
ձեռագիրների մեջ կան, ամենուրեք երկ
խորեւ փրամ:

8 abj ɛɪf ɖɛwɛɪf | aɖ ɣawɛwɛɪf

9 acc infamum / abf hif dñwñt

10 *abcj jhf dnuuuh*

IO a *q* *simpliciter*... a *simpliciter*

11 abj' 2 hf 85m5h

12² abf gbf d'm'm'h

12 detw $\{h\}$ $m_{\text{pmf}} - qh_1h_2h_3h_4$

[illegible]

12 յ զեղեցիկ, որք են ծնունդք ժր / ան
տակին ծնունդեկերի հաշիւը ժր / էջ
ունին. զԶրաջ հետորք և զանյայտ
փիլիսոփայն՝ զհերսէս [յ զանդ-
բէաս (?)] բերած և զբան ուրիշ
մեկնով զբած սարգիս] բարոնու-
սիան, որ բաղտմ ջննիւ հո գծագրել
զատ յիշատակ բարի հոգոյ իւր [յ
հաւոյ իւրոյ] և ծնողացն [յ ծնողայն]
հաւոյ և ամենայն զարմիշն [յ իմ
ամենայն զարմիշն], Որք օգտիւք ի

տմանէ՝ յիշման արժանի արարէք, ով
ս'ը ընթերցողք և լսողք, և դուք յիշեալ լիցիք ի բռն այ մերոյ, որ է
տ'հնաւ յաւառեանս ամէն. [Կ ով
սուրբ ընթերցողք, ընդ նմին և ինձ
արեւոմա՞զ գծողիս ասացիք զողորմին և ձեզ լիցի ողորմութիւն ի ք'սէ
ա'յ մերոյ, ամէն: Ի ունի անկիւն
«Ձտէր աշէքսանդր և գտիք յոշաննէս, արկաղողք սորա չըցէք ի
քառ: ո ունի. Շիրաձեալ յիշեցէք ի
քս զվարդան վարդապետն և զձնողան
իւր զհայրն զեղիւն և զմայրն զգա-
րն, և զեղարքն զեաշատուրն և
զխօշխաղարքն և աստուած սղորմի
ասացէք նոցա ամէն:

13 Կ²bee զկայինան / S Madf զկայնան
[h զկանան]

13 ac wdp (yums.) 1 f wdkndpkm

13 *pqs* չի արդ զկայնան—ամենայնք ի լր
 ունի ի / *r* չի արդ զկայնան չորրորդ

13 *abcdefghijklmnopqr* ի ժամանակագրաց

14 cf [h] [p] (u h d w j)

14 ac f [e g h f h] $whdun$

14 4^{2de} երկրորդ / $abcj$ երրորդ բառից
յիսոյ [be լուսանցում] ունիմ, աստա-

14 Ա. Իսկ յարեթէ՛ ՏԽ Իսկ յարեթայ
[g Իսկ ի յարեթայ]

15 զօրգրս ի էպէտս և / միշուն. ի էպէտս
15 Տի թարգմանութեան [rs թարգմա-
նութեանս]

15 a неллр, шлу. ахрлр

16 a գմեսրայիմ / չցի գմեսրայիմ

Քամայ՝ ոչ ի մերում թարգմանութեանս և ոչ ի ժամանակազրաց ուրեք
կարգեալ գտանեմք: Այլ այսպէս զսա կարգեալ գտաք ի յուշմագունէ և
յընթերցասիրէ ուսմանէ Ասորոյ. և հաւատարիմ թուեցաւ մեզ տա-
ցեալն: Քանզի Մեստրայիմդ է Մեծրայիմ, որ իմանի եպիպոսոս. և
5 բազումք ի ժամանակազրաց զներքովթ, որ է Բէլ, եթովպացի գոլ
ասելով՝ հաւանեցուցին զմեզ այսպէս հաւատարի լինել, յազապս բնա-
կութեան սահմանացն ընդ եպիպոսոս:

Յետ որոյ տառացուք և զայս. զի թէպէտ և մօք ժամանակաց
ծննդոցն Քամայ մինչև ցնինոս ոչ ուրեք գտանին թուեալ, և կամ թէ
10 առ մեզ ոչ հասեալ, այլ հաւատաւաւ և ոչ հորին ինքեան նինոսի, իսկ
մերոյն Յարեթի ամենեկին ոչ, — սակայն ասացեալ ազգաբանութիւնդ
հաւատարի է, երեցունց ցեղիցն մետասան գոլով ցԱրբաճամ և ցնինոս և
ցմերն Արամ. զի Արայն երկոտասաներորդ՝ է յետ նինոսի, մանուկ
տիովք վախճանեալ: Եւ է ճշմարիտ, և մի որ յերկուսացի. քանզի
15 պատմէ մեզ զայստսիկ ի յուով իրս հաւատարիմն Արիւզինոս, և ասէ
այսպէս. «Նինոս Արբեղայ, Քայաղայ, Արբեղայ, Անեբայ, Բարեայ,
Բելայ»: Նոյնպէս և զմերն՝ ի Հայկայ մինչև ցԱրայն գեղեցիկ, զոր
եսպան կաթոնն Շամիրամ՝ թուէ այսպէս. Արայն գեղեցիկ՝ Արամայ,
Հարմայ, Գեղամայ, Ամասեայ, Արամայիսայ, Արամանեկայ, Հայկայ, որ

- 1 ի և ի ժամանակազրաց / ք ոչ ժա-
մանակազրաց / ո ի ժամանակազրացն
- 2 Ա զրեալ, փխ. կարգեալ
- 2 Հց ի յուշմագունէ / ՏՄ ի յուշմագունէ
ուսմանէ և յընթերցասիրէ ասորոյ
[եւ ընթերցասիրէ ասորոյ]
- 3 Ա մեզ թուեցաւ
- 4 օ քան, փխ. քանզի
- 4 ւ մետրիմդ / ՏՄ մետրայիմ
- 4 ւ յեպիպոսոս
- 5 Ա ի պատմազրաց
- 5 ք զներքովթ / ւ եթովպացի
- 6 ք հաւատարի այսպէս
- 7 ւ եպիպոսացոց / ւ յեպիպոսոս
- 7 Հմմտ. եւս. ժամ. եր. 97 հս.
- 9 Վabedkmo ծննդոց / օ ցնինուսոս
- 9 Ա գտանի / և թուեալք
- 11 Հ մերուն / օ արեթի
- 11 Ա ազգաբանութիւնդ ամենեկին հա-
ւատարի. երեցունց [յն երեցունց]
- 12 ք մետասան թուով գոլ / ՏՄ ցարբամ
- 12 ւ *ցնինոս / ցնինուսոս
- 14 Համ արիւթ / ք լիք է
- 14 Ա ճշմարիտ արգարեա, և
- 14 իօք երկուսացի
- 15 ՏՄ ւ լիք ի [յուով] / Կ² հաւատարիմ
- 15 Ա արադինոս [արդինոս, ք արեդ...]
- 15 dk ասէք / ւ ասէ այսպէս, ասէ / Կ²bedf
ասէ այսպէս էք ասէ
- 16 ab արբեղայ, de արբեղայ, c րեղայ, f
րեղայ, Կ² արբեղայ, ՏՄ արբեղայ [x

- արբեղայ], փխ. արբեղայ (քայաղայ)
- 16 ւ քայաղայ / ք քայաղայ / Խորգրս
քայաղ
- 16 abde արբեղայ / ւ արբեղայ / ք ար-
բեղայ / ՏՄ արբեղայ [յու՝ արբեղայ,
ք արբեղայ, ք արբեղայ], փխ. ար-
բեղայ (անեբայ)
- 16 abde անեբայ / ւ անեբայ / ք անե-
բայ / ՏՄ անեբայ: Ուղղում եմք
անեբայ: Հմմտ. եւս եր. 38
- 16 ք բարա
- 17 ԱՏՄ րեղայ [ցհ րեղայ] / ք մերն
- 17 օ լիք ի [հայկայ] / ք լիք մինչև
- 18 Կ²ade էսպան / ք սպան / ՏՄ սպանեալ
- 18 ՏՄ արամեայ [ք արամայ արամեայ,
ք արամեայ արամեայ, Հ արմեայ]
- 19 ւ հարմայ / ՏՄ հարմեայ [ք հարմայ,
ք ի հարմեայ]
- 19 ւ գեղամայ / ՏՄ գեղամեայ [ք գեղա-
մայ, Հ ք գեղամայ]
- 19 ւ արմասիւս / Կ²ade արմայիսեայ / ւ
արմայիսեայ / ք արմայիսայ / Խոր
արմասեայ / ք արմասեայ / Վ՝օգ
արմասեայ / և արմասեայ / ք արմ-
մայ / Վ արմասիսեայ
- 19 ւ արամանեկեայ / ք արամանեկայ /
ՏՄ արամանեկայ [Խորգրս արմե-
նակայ, և արամանեկեայ] / ք ք ար-
մանեկեայ
- 19 ՏՄ լիք հայկայ [ք ունի]
- 19 ք լիք ար

եղև հակառակ Բելայ, միանգամայն և կենսախուզ: Եւ զայս մեզ Արիւղե-
նոս յիւրում առաջնում առանձնականի իմն մանր ազգաբանութեան
ասէ, զոր աստ ուրեմն յետոյ ոմանք բարձին:

Այսոցիկ վկայէ և կեփաղիւփն, քանզի ասէ ի միում զլիսոցն այս-
5 պէս. «Մանր զամենայն ի սկզբան մերոյ աշխատութեանս սկսաք զրել
զազգաբանութիւնսն ի դիւանացն արբունի. այլ ասաք հրամանն ի թա-
գաւորաց՝ թողուլ զաննշանից և զվատաց արանց ի հնոցն զյիշատակն,
և զրել միայն զքաջս և զիմաստունս և զաշխարհակալս նախնիս, և մի
յանպէտս զժամանակս մեր ծախել», և զայլսն:

10 Այլ այս մեզ ամենեւին օտար և արտաքոյ ճշմարտութեան, որք
զնինոս որդի Բելայ ասեն, կամ թէ նոյն ինքն Բէլ. զի ոչ ազգաբա-
նութիւնն և ոչ ամացն ժողովումն այսոցիկ վկայէ: Բայց եթէ ըստ
նշանաւոր և անուանի լինելոյ՝ որ պատեհ համարեալ այսպէս կարգիցէ
զհետին մօտաւոր:

15 Եւ զասք զայսոսիկ արդարեւ Յունաց զպրութեամբ. զի թէպէտ և
Յոյնք ինքեանք ի Քաղզէացոցն փոխեցին յիւրեանց լեզուն, և թէպէտ
և Քաղզէացիք ինքնակամ յօժարութեամբ և կամ ի հրամանէ թագաւո-
րաց հարկեալ զայս իրազօրծել, որպէս Աոիոս ոմն և այլք բաղումք,
սակայն մեք Յունաց համարիմք, որպէս ի նոցանէ ուսեալք:

1 ԱՏՏ Բէլայ [ց Բելայ]

1 Ա արուղենոս [ե արեղենոս, ղ արի-
զենոս]

2 Ա յառաջնում [ղ առաջնում]

2 Ե առանձակի / ՏՏ [արձանականի [և
անձանականի, որդւս արձանակի] ի
մանր

2 աե ազգաբանութեանն

3 Ա լիք ասէ

4 Ե այսոցիկ և վկայէ

4 Ա կեփաղիւփն [ե կեփաղիւփն] և [ե?
լիք և] փիւլէս

4 ԽՀԿ՝ որդւս կեփաղիւփն / ղ ամենայն
օրինակի կեփաղիւփն կամ կեփաղի-
մոս / ՎԵՄ կեփաղիւփն / ց կեփա-
ղիւփոս / Է կեփաղիւփոս / Ծ կեփա-
ղիւփոս

4 ՏՏՏ զլիսոյն

5 ՏՏ զամենայնսն

5 ՏՏ յիսկզբան [ց ի սկզբան]

5 Ե աշխատութեանցս

5 Խ՝ սկսեալ

6 Ա զազգաբանութիւնս / ց ազգա-
բանութիւնսն

6 Հց ի դիւանաց

7 Ա թողուլ զվատ և զաննշանից՝ արանց

7 աեժ յիշատակս / Ե լիք ի հնոցն
զյիշատակն

8 Խ՝ զքաջսն և զիմաստունսն

8 աեժ լիք և (զիմաստունս)

8 Է զիմաստուն 8 Ե նախնից

9 օլց անպէտս / ք ծախել՝

9 Ա զայլն [Ե այլն]

10 ԱՏՏ ճշմարտութեանն [Ե ճշտու-
թեանն, ղ ճշմարտութեանն]

11 ՏՏ Բէլայ [Խ՝ Բելայ] ասեն որդի: Հմմտ.
Եւս. Փամ. Խ՝. 40.

11 օ և կամ

11 Հց ազգաբանութիւն

12 ՏՏ թէ, փիւ. և թէ [որդւս լիք]

12 Ե լիք ըստ

13 Ե որ պատեհ համարեալ որ

16 Այ ի քաղզէացոց

16 աօզ իւրեանց

16 Ա լեզուս

16 Այ և թէպէտ [Ե թէ որպէս, Ե թէպէտ],
փիւ. և թէպէտ և

17 աեժ քաղզէացիքն / ՏՏ քաղզէացի
որ [Ե քաղզէացիքն]

17 Խ՝ ինքն կամ, փիւ. ինքնակամ

17 Խ օժարութեամբ

17 ՎՄ կամ թէ

17 Ա ի թագաւորացն հրամանէ

18 ԱՀԽ իւր զօրծել / Է իրազօրծեալ

18 Ա պոսորոսեան [Ե պոսորոսեան], փիւ.
աոիոս ոմն

19 և յուսեալք

2

Յաղագս քէ ինչ որ հաւատար, եւ է ինչ որ օտար ի Մովսիսէ պատմեն աղբն հեախօսմ, եւ յաղագս Ոլիմպիոսդորայ փիլիսոփայի անգիր հին գրուցացն:

- 2 հաւատարն որչափ կարացեալ ի բազմացն ընտրեալ բանից՝ կար-
 5 զեցար զծնունդս երկից որդւոցն՝ Նոյի ցԱբրահամ եւ ցԱրամ.
 որում ոչ զոր ընդգլխմանալ կարծեմ ի՛ միտս ունողացն. բայց եթէ զճըշ-
 մարտութեանն որ խորհելով քակել զոճ՝ յառասպելս զճշմարիտ բանս
 ախորժելով փոփոխել փութացէ: Եւ յայտոսիկ իւրաքանչիւր միտք
 որպէս կամին՝ ուրախացին:
- 10 Այլ եթէ շնորհակալ եւ մերօցս աքնութեանց եւ ջանից լինիցիս, ով
 ուսումնասէր դու եւ յայտոսիկ զմեզ աշխատեցուցանող, անցից սակաւ
 բանիւք յիշատակաց յաղագս որոյ վերագոյնդ կարգեցար, թէ որպէս
 առաջինքն ի վիպասանացն յաղագս այսորիկ հաճեցան շարագրել. թէ-
 պէտ եւ ոչ ունիմ այժմ առել, յամբարանոցս մատենից թաղաւորացն
- 15 այսպէս արդեօք գտեալ, եթէ ըստ ախորժելոյ որպէս կամեցան իւրա-
 քանչիւրքն փոփոխել զանուանս եւ զգրոյցս եւ զժամանակս, եւ կամ վասն
 այլ զինչ եւ իցէ պատճառանայ: Բայց որպէս ի սկզբանն երբեմն ճշմար-
 տեն, երբեմն ստեն—որպէս յաղագս նախաստեղծին, ոչ առաջին մարդ

2 Ե յաղագս քէ եւ ինչ

2 de հաւատար է եւ է / Եf հաւատար է,
 փիւ. որ հաւատար

2 Տեւք եւ է որ օտար

2 Են ի մովսեսէ / Ե ի մովսէսէ

2 Ե այլք ի / Դ այլք. / Ե այլն

3 Ե որմովիոգորայ / Ե² որմորիոգորայ /
 ց որմովիոգորայի / Ն ոլիմպիոգորայի /
 միւսն. ոլիմպիոգորայ

3 d լիք փիլիսոփայի

3 Տեւ լիք հին / Ե զբուցոցն

4 Ա ի բազմաց / Ե ընտրել

4 Տեւ բանիցն [յ բանից]

5 Տեւ ցարբամ

5 եւ ցարամ. միւսն. ցարայն

6 ց զբո. փիւ. զոր

6 Ա զմիտս ունողաց

6 Տեւ թէ

6 Դ զճշմարտութեան / Ե զճշմարտու-
 թիւն

7 Ա որ քակել խորհելի զոճ / Ե քո,
 փիւ. որ

7 եւ տառապելս

7 Ե զճշ՝ ա, փիւ. զճշմարիտ

7 Ա զբանսն [Ե զբանս]

8 Ե փոխել / Ե փոխել / Ե լիք փո-
 փոխել

8 Տեւ փութացէ

8 Ե այսորիկ

10 Եf այլ եւ, փիւ. այլ

10 Ե եթէ / Տեւ Ե

10 Ե լիք եւ (մերօցս)

10 Տեւ մերոյս

10 Ա բանից, փիւ. ջանից

11 Դ յայտոցիկ

11 Տեւ եւ զմեզ այսմ [Ե զ յայսմ, եւ այ-
 սորիկ] աշխատեցուցող [Ե ցրս աշխա-
 տեցուցող, ք աշխատեցող զու]

11 Ա սակաւիկ բանիւ

12 Ե բանից

12 Ե լիք յաղագս որոյ

12 Ա ց վերագոյն / որպէս վերագոյնդ

13 Տեւ վիպագրացն [Ե ց վիպագրաց],
 փիւ. վիպասանացն

14 Ես յամբարանաց / Ե յամբարանոցն

15 Ե լիք այսպէս

15 Են թեւ / Են թէ

15 ք ըստ ախորժելով

15 d իւրաքանչիւր որ, փիւ. իւրաքան-
 չիւրքն

16 Տեւ զանուանսն [Ե զանուանս, Ես
 անուանսն]

16 Եf զբոյցս / Ա լիք եւ (կամ)

16 Տեւ լիք վասն

17 Ե զինչ իցէ / Տեւ պատճառ

17 եւ ց զսկզբանն, փիւ. ի սկզբանն:
 Թեւեւ ուղղելի զսկզբանն

17 Տեւ երբեմն ի ճշմարտէս եւ երբեմն
 ի ստէն / Ես լիք երբեմն ճշմարտեն

18 Ե յառաջին

ասելով զնա, այլ թաղաւոր, սոյնպէս անուն խժական նմա և աննշա-
նակ կոչելով, և ամս տալով երեսուն և վեց հազար, իսկ թուով նահա-
պետացն և ջրհեղեղին յիշատակաւ՝ զոյգ և հաւասար Մովսիսի, — սոյնպէս
և յետ ջրհեղեղին երիս կարգելով արս անուանիս յառաջ քան զաշտա-
րակաշխնութիւնն, զկնի նաւարկութեանն Քսիսութրեայ ի Հայս՝ ճշմար-
տեն. իսկ անուանցն փոխութեամբ և բազմօք այլովք ստեն:

Բայց եւ այժմ ուրախացայց, հաւ ասնելով առաջիկայիցս իմոց
բանից ի սիրելւոյն իմմէ և քան զշատս արդարախօսողէ, ի Բերոսեանն
Սիրիլլայ: «Յառաջ քան զըուրզն, ասէ, և զբազմարարաւն լինել
10 ձայնի ազգի մարդկան, և զկնի նաւարկութեանն Քսիսութրեայ ի Հայս՝
Զրուանն և Տրուանն և Յապետութէ լինէին իշխանք երկրի»: Որ ինձ
թուին Սեմ, Քամ և Յարեթ:

«Եւ ի բաժանել սոցա, ասէ, զամենայն տիեզերս ընդ իւրեանց
իշխանութեամբ՝ հարստացեալ տիրէ ի վերայ երկոցունցն եւ Զրուանն»:
15 Զոր աստ ուրեմն Զրազաշտ մող, արքայ Բակարիացոց, որ է Մեղաց,
սկիզբն և հայր աստուածոցն ասաց լինել, և բազում այլ ինչ զնմանէ
ստասպելեաց, զոր անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել:

1 abcef նոյնպէս և, փխ. սոյնպէս

1 ab տխժական / c տխորժական / պզտ
խժական

1 h աննշանակն / չ աննշանական / o
կոչելով նմա և աննշանական

2 Sth տալով նմա

2 a յլլ, c լլ, de յլլ, փխ. երեսուն և վեց /
b յ յլլ, փխ. երեսուն և վեց հազար

2 h² թուոց

2 Sth նահապետաց [h նահապետացն,
h² նախապետաց]

3 y լիք և (ջրհեղեղին)

3 Sth² և ի ջրհեղեղին [ցոս և ջրհե-
ղեղին] / d ջրհեղեղէն

3 Հց լիք յիշատակաւ — յետ ջրհեղեղին
(ս. 4)

3 abetacp ժովսէսի

3 p նոյն, փխ. նոյնպէս

4 k երկց, p երեց, փխ. երիս

4 hpqrs զարս

4 ab զյաշտարակաշխնութիւնն / jg
զաշտարակաշխնութիւն

5 jg նաւարկութեան

5 c քսիսութրա / f քսիսութրայ

5 h ճշմատութեան

6 i անուանց / p բազմօք

6 e ստեն, փխ. ստեն

7 a լիք եւ

7 h² հաւանելով, o հաւաքելով, պզտ
հաւ ասելով, փխ. հաւ ասնելով

7 a առաջիկա / p առաջիկայիցն

8 Sth²ed ի սիրելոյն [է ի սիրելոյն] /
hpqs լիք ի (սիրելոյն)

8 h²d քանզի, h² քան, փխ. քան

8 a զշարս, փխ. զշատս

8 acf արդարախօսողէն / Sth յարդա-
րախօսողէ [ոյ արդարախօսողէ]

8 B. բիւոսեան / Sth բիւոսեանն [/
բիւոսեանն, եւ բիւրոսեանն]: Ուղ-
ղում եմք բիւրոսեանն: Հմմտ. եւս.
Ժամ. եր. 18 հմ. ևւ ժամ. 7:

9 h²acf սիրիլա / ed սիրիլայ / c սիրիլ-
լեա / Sth սիրիլոց / txx սիրիլեայ

9 acd զըուրզն / hpqrs զըուրզն

9 B. զաշտարակաշխնութիւնն [f զաշ-
տարակաշխնութիւն], փխ. ասէ

9 B. զբազմարարա

9 B.Sth լինելոյ: Ուղղում եմք՝ լինել

10 jg նաւարկութեան / f քսիսութրայ

11 y տխրանն

11 bdef յապետութէ / c յապետութիւն /
rs յապետութէ և լինէին

11 b յերկրի / t որք

12 B. թուի / cf լիք և

13 hpqrs ի բաժանելն / եւ նոցա

14 եւ հալարտացեալ, փխ. հարստացեալ

14 B. երկուցն եղբայր [c եղբայրն]
զրուանն

15 t լիք ուրեմն / b զրազաշ

15 a բակտրացոց / Հց բակտրացոց
Հմմտ. եւս. Ժամ. Բ. եր. 34:

15 B. մակաց, փխ. մեղաց

16 abefjy աստուածոց / Հե աստուածոց(ն)

16 եւ լինիլ (միշ)

16 p բազմօք

17 k երկրորդ, փխ. երկրորդել

«Արդ՝ ի բռնանալն, առէ, Զրուանայ՝ ընդգլխացան նմա Տիտանն
և Յապետոսթէ, ի մարա պատերազմի ընդ նմա զբոկելով, վասն
զի թագաւորեցուցանել զորդիս իւր ի վերայ ամենեցուն խորհէր։ Եւ
յայտպիտում խոան յափշտակեաց, առէ, Տիտանն զմամն ինչ ի ժառան-
5 զութենէ սահմանացն Զրուանայ։ Աստ ի մէջ անցեալ քոյր նոցա
Աստղիկ՝ համոզեալ զազարեցուցանէ զաղմուկն. և յանձն առնուն թագա-
ւորել Զրուանայ. բայց զաշինս ուխտից և երդմանց ի միջի հաստատեն,
սպանանել զամենայն արու՝ որ ծնանիցի Զրուանայ. զի մի ազգաւ
ի վերայ նոցա թագաւորեացէ։ Ուստի և արս հօգրս ի Տիտանացն
10 ի վերայ ծնողոց կանանց նորա կարգէին։ Եւ սպանեալ զերկուս ոմանս
վասն երդմանն և ուխտին հաստատուն կալոյ՝ խորհի աշնուհետե քոյր
նոցա Աստղիկ հանդերձ կանամբք Զրուանայ, հաւանեցուցանել զմամնս
ի Տիտանացն՝ ապրեցուցանել զայլ մանկունս, և յարեւուստ կոյս յու-
զարկել ի լեռանն, որ անուանեալ կարդային Դիւցընկէց, իսկ այժմ
15 կոչի Ուլիմպոս»։

Արդ՝ զայսոսիկ այլ որ թէպէտ առասպելս, թէպէտ ճշմարտութիւն
հաշուեալ համարեացի՝ բայց որպէս ես հաւանեալ եմ, բազում ինչ
ճշմարիտ է։ Քանզի և որ կիտրացոց Կոստանդեայ եպիսկոպոս Եպիփանոս
ի Հերձուածոցն Յանդիմանութեան, յորժամ ճշմարիտ և արգարազատ

1 bedef ի բռնանալ

1 a զզրուանայ

1 B տիտանն բէլ

2 a յապետոսթէ / c յապետոսթէ

2 q լիխ ընդ

3 p խորհել

4 p յայտպիտուն / tw այտպիտում

4 a խոան բախան / beխ բախան, փխ.
խոան

4 ty տիտան առէ / a լիխ տիտանն

4 Sth ի ժառանգութեան [ցի ի ժա-
անգութենէ]

5 glt սահմանաց

5 twy աստի ի

5 chitopqrst քոյրն

5 p լիխ նոցա

6 Ա զազարեցուցանել

6 de թագաւորեցուցանել

7 d լիխ բայց զաշինս—ծնանիցի զըր-
ուանայ (s. S)

7 o զաշ ինչ, pqr զաշին, փխ. զա-
շինս

7 abcef երդմանց և ուխտից հաստատեն

8 k սպանանելն / n սպանել

8 c լիխ զամենայն

8 c ծնանի / p ծնանիցեն

8 f ի զրուանայ

9 Ա մեր, փխ. նոցա

9 g ի տիտանեացն

10 bedef լիխ ծնողոց

10 r կանայ

10 becf նոցա, փխ. նորա

10 Ա կարդեցին

10 Zg ի սպանանել / k սպանանել

11 Sth երդման ուխտին / be երդման

11 abedeg քոյր / միւսմ. քոյրն

12 b հաւանեցուցանէ

13 Zg ի տիտանեացն

13 Ա զայլն

13 bf մանկունն / p մանուկս

13 k յազարկել / io ուզարկել

14 Sth d ի լեռն

14 cef կարդային։ Թերեւս ուղղիչի կար-
դայրն, կամ զոր... կարդային

14 c զիւցընկէց

15 b ոլիմպոս / c ողիմպոս / Sth adef
ոլիմպոս [ուլպրս ոլիպոս]

16 f այլ որ եթէ թէպէտ

16 Sth զայսոսիկ թէպէտ առասպելս [ց
զառասպելս] որ, թէպէտ ճշմարտու-
թիւն [gr ճշթիւն] հաշուել համարեցի,
բայց ես [opqr լիխ ես] որպէս հա-
ւանեալ

18 iq լիխ և

18 c կիտրացոց / Sth ի կիտրացոց [pq
լիխ ի]

18 c կոստանդնայ

18 a եպիսկոպոսի / f եպիփանէս

19 d ի հերձուածողացն

19 ch յանդիմանութիւն

զԱստուած ձեռնարկէ ցուցանել, և վասն ջնջիւոյ որդւոցն Իսրայէլի զեօթն ազգսն առէ այսպէս, եթէ արգարադատապէս Աստուած զազգսն զայնոսիկ ջնջեաց յերեսաց որդւոցն Իսրայէլի. զի ի բաժին որդւոցն Սեմայ հասեալ էր երկիր կալուածոցս այսոցիկ, և բռնութեամբ Քամայ ի վերայ եկեալ յաիշտակեաց զերկիրն: Իսկ Աստուծոյ իրաւունս պահեալ զերդման ուխտին՝ վրէժ հատուցանէ ազգին Քամայ, ի բաց դարձուցանելով զժառանգութիւնն՝ որդւոցն Սեմայ: Այլ զՏիտանան և զԹափայիման յիշեն աստուածային Գիրք:

Բայց պարտ է մեզ զոմանց անգիր հին զրոյցս, որ պատմեալ եղեն վաղ ուրեմն ի մէջ իմաստնոցն Յունաց, (և հասին մինչև ի մեզ այս զրոյցը ի Գորգի և ի Բանան անուն կոչեցելոյ, ևս երբորդ ոմն Դաւիթ), թէպէտ և յոյժ սակաւաք՝ երկրորդել: Յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, աւեր այսպէս, թէ «Ո՛վ ծերք, յորժամ էի ի մէջ Յունաց զիմաստութիւն վարժելով՝ գէպ եղև ի միում աւուր, զի վասն աշխարհագրութեանց և բաժանմանց ազգաց ի մէջ արանց իմաստնոց և հմտագունից բան ճառիւր. ոմանք այլազգարար և ոմանք այլարանարար զրոյցս մատենից տային. իսկ որ կատարեալագոյնն էր ի նոսա, Ոլիմպիոդորոս անուն, այսպէս ասաց. «Պատմեցից ձեզ, ասէ, և զրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զորս և բազումք ի 20 գեղջկաց զբուցեն մինչև ցայժմ: Մատեան լեալ զՔսիսութեայ և զորդ-

- 1 Դ ձեռնարձակէ
- 2 Ե լիք զեօթն ազգսն—Իսրայէլի (Յ. 5)
- 2 ա այսպէս առէ թէ
- 2 Անվ'ոք արգարապէս
- 2 ք եթէ ազգսն արգարադատապէս աստուած զայնոսիկ / ց զայնոսիկ
- 3 Տիտմեյ ի բաժնի (ք բաժանել)
- 3 ք որդոց
- 4 Ա լիք էր
- 4 Ան կալուածոցս / Կ? կալուածոյ
- 4 Տի լիք և / Տի բամ
- 5 Տի լիք զերկիրն
- 6 օրդոս ուխտ
- 7 Անց զժառանգութիւն
- 7 Տի լիք որդւոցն
- 8 ցեւորքս զբաժայիման / ք զԹափայիման / Վտ զԹափայիման
- 9 սեւ պարտէ
- 9 Ա մեզ զանգիր հինս [Կ? հին] զոմանս
- 10 եզց իմաստնոց
- 10 Ե հասին ի մէջ մինչև ի մեզ
- 11 Դ զրոյցքս
- 11 սեւ լիք բան, ք բանն, փիւ. բանան / Ե բանուան, փիւ. բանան անուն
- 11 Ա կոչեցելոյ
- 11 ձցեւ ևս և / ք յերբորդ
- 12 Ե զաւթի / ձցեւ որոց
- 13 ք վարժել
- 13 Ե այսպէս առէր

- 13 օ ովք / Ե որպէս, փիւ. ով
- 14 Դ էի ևս / Ե լիք էի
- 14 Հերքոս լիք է (մէջ)
- 14 Տի աւուրց [ք յաւուրց]
- 15 Ե լիք զի
- 15 օ բաժանման / քոքս ի բաժանմանց
- 16 սեւ ճառիւր և / Ե ճառէր և / Դ ճառել և
- 16 Ե լիք և ոմանք այլաբանարար
- 17 Ա զրոյց / ցիւ զզրոյցս
- 17 ո մատենիցն / օ մատենիցս
- 17 ձ լիք որ
- 18 Ա ի նոցանէ էր
- 18 սեւ ոլ'ոմպիոդորոս / Ե? ոլ'ոմպիոդորոս / Ե ոլ'ոմպիադորոս / ց ոլ'ոմպիադոս / Լ ոլ'ոմպիոտիորոս / Զ ոլ'ոմպիադոս / Վիւսն. ոլ'ոմպիոդորոս: Ուղղ. ոլ'ոմպիոդորոս: Տե՛ս ևր. 22, 8. 3
- 18 սեւ ոմն անուն
- 18 Ա ասաց այսպէս
- 19 Տի լիք և (զրոյցս)
- 19 Ա զրոյցս ոմանս
- 19 Ե առ ի մեզ / Վտ զոր
- 20 Ա բազումք ոմանք
- 20 Ա գեղջկաց / Ենօրդոսց գեղջկաց [ո ուրիշ ձեռով չիմած՝ գեղջկաց]
- 20 ք զբուցեն մեզ
- 20 և բախտութեայ
- 20 ո զորդւոցն

- ւոց նորա, որ այժմ ոչ ուրեք երեւի, յորում, ասին, կարգ լիալ բանից
այսպիսի: Յետ նաւելոյն Քսիսութեայ ի Հայս և զիպելոյ ցամաքի,
գնալ, առէ, մի յորդոց նորա կոչեցեալն Սեմ ընդ արեւմուտս հիւսիսոյ
5 միով լիւրամբ, գետոյ ընդ մէջ նորա անցանելով, ի կողմանս Ասորես-
տանի, դադարէ առ գետովն երկլումնեայ աւուրս, և անուանէ յանուն
իւր զԽառնն Սիմ, և դառնայ անդրէն յարեւելս հարաւոյ, ուստի եկն: Իսկ
ի կրտսերագունից որդւոցն նորա Տարբան անուն, երեսուն ուստերօք
և հնգետասան զստերօք և նոցին արամբք մեկնեալ ի հօրէն՝ բնակէ
10 անդէն ի նոյն գետեղեր, յորոյ անուն և զգաւառն անուանէ Տարաւն, և
զանուն տեղւոյն ուր բնակեցաւ՝ կոչէ Յրօնս. զի անդ զառաջինն
սկիզբն եղև բաժանելոյ որդւոց նորա ի նմանէ:—Նորին զարձեալ և առ
եղբոր սահմանացն Բաւորիացւոց առէին բնակել տակաւ աւուրս, միա-
ցեալ և մի ոմն յորդոց նորա անդ: Քանզի կողմանք արեւելից Զրուան
15 զՍեմ կոչեն, և Զարուանդ զգաւառն անուանեալ ասին մինչև ցայժմ:

1 ք նորայ

1 հօրգրեաց յորժամ, փխ. յորում

1 Հց լիֆ կարգ լիալ

1 Եբֆ բանից լիալ / զԵ լիֆ բանից

2 Վա նաւելոյ

2 ք քսիսութեայ

2 Եմ զիպել / Եբ զիպել / Ե զիպել / ց /
ք զիպեաց

3 Ա գնաց / և որդւոցն

3 օ սէմ / քս սեմ / միւսն. սիմ

3 Եք ընդ յարեւմուտս

4 Է զիպեալ

4 ց զիպել

4 ք առ ներկայնանստի

5 Է միովք

5 ց լիւրամբք

5 Ե կեցոյց / միւսն. գետոց: Ուղղում
եմֆ գետոյ

5 քզս անցուցանելով

5 Ե լիֆ ի (կողմանս)

6 ց լիֆ զազարէ

6 ք անուն

7 Տեմեմ զիպան

7 ք իմ, փխ. սիմ

7 Ե յարեւ, փխ. յարեւելս

8 Եբֆ ի կրտսերագունից / Ե ի կրտսերա-
գունաց / օ ի կրտսերագունիցն

8 Էօ որդւոց

8 Հց լի տանքան, փխ. տարբան / քս
տարբանաւուն, փխ. տարբան անուն

8 Ա նորա ոմն որդւոցն ոմն տարբանիս
անուն / Ե նորա յումն յորդւոցն
տարբան անուն / Ե նորա ոմն յորդ-
ւոցն Եմիտար անուն / Ե նորա յորդ-
ւոցն ոմն տարբանմիտար անուն

9 ց լիֆ և (հնգետասան)

10 Ե անդ / Տեմ անդրէն [օ անդէն]

10 ց զեռեղբորք / Էօքզս զեռեղբորք /
Վտուք զեռեղբորքն / Կ ի նոյն
եղբորք զեռոյն

10 Էքս անուն

10 Ա զգաւառն այժմ ասին անուանեալ

10 ց տարաւն / Կ տարաւն / միւսն. տարաւն

11 հօրգրս որ բնակեցաւ

11 ք ցրումն / Է ցրումն

11 Էքզս զառաջին

12 Ե եղև և

12 Եբ բաժանմամբ / Եբֆ բաժանման / Ե
բաժան / հօրգրս բաժանել

12 Եմորք որդւոցն

12 Ե լիֆ ի (նմանէ)

13 Ե եղբորք / Եբ Էքբորք

13 ք լիֆ սահմանացն

13 Ահեօքք բաւորացւոց [Ե բաւորացւոց] /
Հց բաւորացւոցն / քս բաւորացւոց /
Եբ բաւորացւոցն

13 Ե բնակեալ / Եբ բնակել

13 Ա աւուրս տակաւ

13 Ե միացեալս

14 ք լիֆ և / Ե լիֆ և մի ոմն

14 Ե որդւոց

14 Տեմ ոմն անդ յորդւոցն [ք որդւոցն,
ց որդւոց] նորա. բանդի

14 Ա և բանդի

14 ք կողմանք / ց օմանք, փխ. կողմանք

14 Ե յարեւելից

15 Եբ զսիմ

15 Ա կոչեցին, զրուանդ

15 Հ զարուան, փխ. զարուանդ

15 Ա ցալտօր ժամանակի, փխ. ցայժմ

Բայց առաւել յաճախագոյն հինքն Արամազնեայց ի նուապս փանգուն և յերգս ցոցց և պարուց զայստօրիկ ասեն յիշատակաւ: Եւ այսոքիկ զրոյցք սուտ և կամ թէ արդարեւ լեալ՝ մեզ չէ ինչ փոյթ: Այլ վասն զիտելոյ քեզ զամենայն, որ ինչ ի լրոյ և որ ինչ ի գրոց՝ անցանհեմ ընդ բնուն ի զիրսս յայտօրիկ, զի խմայցիա զառ քեզ պարզմտութիւն իմոց խորհրդոցս:

Է

Յայտարարեալսն սակաւուք, քէ քս արտաքնոցն ասացեալ Յէլլ՝ քս աստածային քանից ձեմարտութեամբ է ներքովք:

10 ԶԲելայ, առ որով նախնին մեր Հայկ՝ բազումք բազում ինչ այլ ընդ այլոյ պատմեն. բայց ես ասեմ զԿոստոսզ անուն և զԲէլ՝ ներքովք լեալ. որպէս եզիպտացիք թուեն հաւատար Մովսիսի՝ Հեփեստոս, Արեգակն, Կոստոս, որ է Քամ, Քուշ, ներքովք, թողեալ զՄեստրայիմ: Զի առաջին ասեն իսրեանց մարդ լեալ զՀեփեստոս և գտակ հրոյ: (Եւ ընդէր 15 սա գտակ հրոյ, և կամ Պրոմէթէոս զողացեալ առ ի յատուածոցն զհուր և շնորհեալ մարդկան,—որ է այլարանութիւն,—ոչ բերէ ասել

1 Ավտառ արամազնեայ / եւս արամազնեայն / հեփեստոս արամազնեայ

1 Ա փանգուն / ՏՄ բամբուն [Հ փամբուն]

2 Ա ցուց / ՏՄ ցոց [ցիր ցոց, ցցոց]

2 օրքս զայսորիկ

2 ք լիք ասեն—այսորիկ

2 ՏՄ յիշատակօք

2 եւ այսոցիկ զրոյցք սուտք

3 Ա սուտք [abed սուտ] կամ արդարեւ [abed արդարք] լեալ / և արդարք

3 ՏՄ լեալք [i լեալ]

3 a մեզ ինչ ոչ [bedef ոչինչ] է փոյթ

5 a բնուն / f ի զիրս

5 ՏՄ ի զիրս յայս [h այս]

5 a զիտացես, փիւ, խմայցիս

5 e զի մի խմայցիս զառ քեզ պատեւարզմութիւն իմոց

5 dօ պարզմտութիւն / g պարզմտութեանց / միւսն, պարզմտութիւն

6 եղի իմոցս / և լիք իմոց

6 a խորհրդոց / r խորհրդոյս

8 es յազազս յայտարարութիւն

8 h? արտաքնոց

8 S ասացեալ է

8 al բէլք / g բէլ / g թէ ըստ

9 c րան / a ճշտութեամբ

9 ae ներքովք / cf է ներքովք / ՏՄ նարքովք [l ներքովք, օրքս նարքովք, եւ ներքովք] է

քովք, եւ ներքովք] է

10 abed զիւլայ / r արեւայ / qe բելայ (սկզբից տառի սեղ քոլած) / միւսն, զբէլայ

10 հեփեստոս լիք առ

10 ք այլ ընդ այլ

11 g զկոստոսզ / Հեփ զկոստոսզ

11 cf ներքովք / g նարքովք

12 Ա որպէս և

12 a եզիպտացիք / հեփքս եզիպտացիքն

12 abedchiorքս մովսէսի

12 ԱՏՄ հեփեստոս, Ուղղում եմք՝ հեփեստոս. տե՛ս եր. 28, ա. 2:

13 gիր կոստոս

13 և զմեստրիմ

13 Ա զմեստրայիմ կոստոս, որ քամ, քուշ [c քուշ] ներքովք [cf ներքովք]

13 Ա լիք զի

14 a առաջինսն / c լեալ և

14 ԱՏՄ զհեփեստոս [a զհեփեստոս, d լիք զհեփեստոս]: Ուղղում եմք զհեփեստոս

14 օրքս լիք և ընդէր սա գտակ հրոյ

15 abde պարմիթոս cf պրոմէթոս / ՏՄ պրոմիթէոս [եւ պրոմիթէոս]: Ուղղում եմք պրոմիթէոս

15 Ա զոգանալ

15 ՏՄ զառ [o առ] ի յատուածոցն հուր

16 ԱՀեկոք շնորհել

16 ՏՄ abde և աչ

16 g առէ / Հ առ, փիւ, առէ

կարգ բանիս): Որում և հարստութեանցն Եգիպտացւոց կարգ, և ամացն ժողովումն ի Հովուացն հարստութենէ մինչև ցՀեփեստոս՝ վկայէ հաւասար երբայեցւոցն լեալ, որ է ի Յովսեփայ ժամանակացն մինչև ցՍեմ, Քամ և ցՅարեթ:

- 5 Եւ այսոքիկ բաւական լիցին ասել այսչափ: Զի եթէ զամենայն եղիալսն յաշտարակագործութենէն մինչև աս մեզ ի հասողութիւն քեզ ի մերումս ամէլ ջանասցուք պատմութեան, երբ ասլա յըզձալին քո հասանիցեմք զբուցաց պատմութիւնն. մանաւանդ զի և առաջիկայս մեր երկար է գործ, և ժամանակ մահկանացուաց սուղ և տնայալս: Այլ սկսեալ
- 10 ցուցից քեզ զմերն, թէ ուստի և որպէս:

Ը

Թի: ա՛վ կամ ուստի՝ զայսպիսիս եզիս գրուցարանութեան:

- ԶԱրշակ մեծ, արքայ Պարսից և Պարթևաց, որ և ազգաւ իսկ Պարթև, ապստամբեալ տսն ի Մակեդոնացւոց և թագաւորեալ ի վերայ
- 15 ամենայն արեւելից և Ասորեստանեայց, և սպանեալ զԱնտիոքոս թագաւոր ի Նինուէ՝ հնազանդեցուցեալ զամենայն տիեզերս ընդ իւրով ձեռամբ: Սա թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր զԼաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց, պատեն համարեալ այսպէս իմն անշարժ իւրոյ թագաւորութեանն մնալ: Եւ քաղաք թագաւորութեան տայ նմա զՄծրին, և

- 1 Ա բանից / ց բանի
1 Հմմտ. եւս. ժամ. 97:
1 Հց հարստութեանց
1 Տե ամենայն, փիս. ամացն
2 ք հովուաց հաստատութենէ
2 է հարստութեան
2 ի հեփեստոս / եւ ցհեփեստոս
3 Տե լիք ի (յովսեփայ)
3 ձցե ժամանակաց
4 Աս յարեթ / ց յարեթ / Հ ցյարեթ
Հմմտ. եւս. եր. 97. 103:
5 ց լիցի / Ա լիք ասել
6 Տե եղիալս [ց եղիալսն]
6 ք յաշտարակագործութենէ
6 Տե քեզ ի մէջ [օրգրս ի մէջն] ամէլ
[ց ամէալ] ջանացեմք պատմութիւն
7 Ե ասլա
7 Եթ ըզձալին
7 Ե քեզ, փիս. քո
8 Ա զբուցայպատմութիւնս
8 Հցր պատմութիւն
8 Տե լիք և
9 ԿձԵ լիք է
9 ք լիք և (ժամանակ)
12 ԽՀԵ որով, փիս. ով
12 Տե ցիս զայսպիսի
12 եւ զբուցարանութիւնս

- 12 Ե պատեի ձեզումն նոյն մեռով. «Ստացող սորին յամթցի միտսս վ՛րովն յՀ՛ց»:
13 Տե արշակ [նոր զարշակ, զ արշակ, յայց սկզբում Զ գլխատալի համար ձեզ յոգում] / ք արշակ / ք յարշակ
13 Ե արքայն
14 ԽՀվ՛որգս ապստամբել
14 Տե ի մակեդոնացւոցն / Հ ի մակեդոնացւոց
14 վ՛եցեքքրգս թագաւորել
15 Տե ց՛ ասորեստանեայց [ցրգրս ասորեստանեայց]
15 Հցիւ սպանանել / Ե սպանել / ք սպ՛անել
15 Ա թագաւորէ / Ե թագաւորն
16 ՀԵԵԳԵ հնազանդեցուցանել
16 Ե իւր
17 Հցի՛ ձեռամբ [ի ձեռամբն] իւրով
17 Երգրս զվաղարշակ զեղբայր իւր
18 Ա Երկրին, փիս աշխարհիս
18 Ե պատեն է
18 Տե պատեն իմն համարեալ այսպէս անշարժ
18 ց թագաւորութեան (մնալ)
19 Տե լինել, փիս. մնալ
19 Ե թագաւորութեանն (տայ)

սահմանս հաստանէ նմա զմասն ինչ յարեմտեայ Ասորուոց և զՊարզեալին և զԱսիա և զամենայն Միջերկրեայս և զԹեոտալիա, ի ծովէն Պոնտոսի մինչև ի տեղին՝ ուր Կաւկաս յարեմտեանն յանդի ի ծով, և զԱսորպատական. «և այլ որչափ միտք քո և քաջութիւն հասանիցեն, զի սահմանք
5 քաջաց, առէ, զէնն իւրեանց, որքան հաստանէ՝ այնքան ունի»:

Սորա կարգեալ զիշխանութիւն իւր մեծապէս, և հաստատեալ զթագաւորութիւն իւր՝ կամ եղև զիտել սորա, թէ ոյր արգեօք և ճրպիտի արք տիրեալ իցեն ի վերայ աշխարհիս Հայոց մինչև ցնա. զքաջաց արգեօք եթէ զվաստաց անցեալ ունիցի զտեղի: Եւ գտեալ զոմն ասորի
10 Մար Աբաս Կառինայ, այր ուշիմ և վարժ քաղզէացի և յոյն գրով, զոր յղէ առ եղբայրն իւր Արշակ Մեծ արժանի բնծայիւր, բանալ նմա զգիւանն արքունիւ եւ զբէ առ նա ձև բանից օրինակ զայս.—

Թ.

Թուրք վաղարեակայ արեայի Հայոց առ Մեծն Աբեակ արեայ Պարսից:

15 «Արշակ թագաւոր երկրի և ծովու, որոյ անձն և պատկեր—որպէս և է իսկ—մեր աստուածոց, իսկ բախտ և պատահումն ի վեր քան զամենայն թագաւորաց, և մտաց լայնութիւն՝ որչափ երկնի ի վերայ երկրի. վաղարշակ կրտսեր եղբայր քո և նիզակակից, որ ի քէն կարգեալ արքայ Հայոց. Ողջ լիւր ամենայն յաղթութեամբ:

1 a b c e f յարեմտեայ / և յարեմտեան /
o արեմտեան

2 a d e f զասիա / 2 ափս / միւսն. ասիայ

2 a b c d միջերկրեայս / 2 l միջերկրայս /

c միջագետայսն / f միջագետեայսն

2 2 զթիտալիայ / a d e f g զթեոտալիա, / c

զթեոտալիայ / o զիտալիա / միւսն.

զթիտալիայ, եւս. Ժամ. 5, 45, 160,

161 թեոտալիք

3 a d ցտեղին / c որ, փիւ. ուր

3 2 a b d e g կովկաս

3 2 a b d e f յարեմտեան / S M c յարե-

մտեանն [g յարեմտեան], Այսինքն

Կասպից ծովը, որ խօսուի եղած

տեղից դիպի տեղումս f եր բնկնում:

3 b անդի / S M լիք ի (ծով)

4 S M հաստանն [4 f c x հաստանն], փիւ.

հաստանցեն

4 a b c սահման / d սահմանք

5 Ա. լիք առէ

5 Ա. իւրեանց է / c ունին

6 a b c զիշխանութիւնն

6 h մեր, փիւ. իւր

7 a b d e f զթագաւորութիւնն

7 h o p q r s լիք իւր

7 Ա. կամ եղև նմա զիտել թէ [c կամք

եղև նմա զիտել սորա թէ] / x նմա,

փիւ. սորա

7 S M լիք արգեօք / Ա որպիսիք

8 Ա ի վերայ տիրեալ իցեն յաշխար-

հիս [e f աշխարհիս] / S M տիրեալ են

8 Ա ցնորա թագաւորութիւնն, փիւ. ցնա

8 a և զքաջաց

9 Ա թէ / a զվաստ

9 b c d e f անցեալն / h o p q r s լիք անցեալ

9 Ա ունիցին / k l m ունի

10 Արեւ մարիբաս / p q r s կատինայ

11 S M առ մեծ եղբայրն իւր [h մեր,

փիւ. իւր] արշակ արժանի / c d e f

եղբայր

11 b իւր և

12 a b զգիւանն / p ձև բանից առ նա

14 v վաղարշակ / w արքային

14 p առ մեծ արքայն արշակ թագաւոր

14 b թագաւոր, փիւ. արքայ

15 Ա արշակ արքայ թագաւոր

15 a որ / w որոց / h յանձն

16 Ա լիք իսկ

16 2 աստուծոյ / w աստուծոց

16 g ի վերայ քան

17 Ա երկին / h երկնի և

18 Ա կրտսեր

19 Ա լինել, վ՛ եր, փիւ. լիւր

19 b յամենայն / S M լիք ամենայն

- «Քանզի պատուէր ընկալայ ի քէն՝ քաջութեան և ամենայն իմաս-
տութեան հոգ տանել՝ ոչ երբեք անփոյթ արարեալ զքոյոյն անցի
զխրատու, այլ խնամ տարեալ հոգացայ ամենայնի, որչափ միտք և հա-
սողութիւն բաւեցին: Եւ այժմ ի քումմէ խնամակալութենէ զնոսկեալ
5 զթագաւորութիւնս՝ խորհուրդ ի մտի եզի գիտել, թէ՛ ճշք ոմանք յառաջ
քան զիս իցեն տիրեալ աշխարհիս Հայոց, և ուստի նախարարութիւնքս
որ աստ կան: Զի ոչ կարգք ինչ աստ լեալ յայտնի, և ոչ մեհենից
պաշտամունք, և ոչ զլիաւորաց աշխարհիս առաջինն յայտնի է, և ոչ
վերջինն, և ոչ այլ ինչ օրինաւոր, այլ խառն ի խառն ամենայն և
10 վայրենի:
- «Վասն որոյ ազաչեմ զքո տէրութիւնդ, հրամայել բանալ զգիւանդ
արքունի ընդդէմ առնդ եկելոյ առաջի քոյոյ հօր տէրութեանդ. զի
դտեալ զըզձալին եղբօր քոյ և որդւոյ՝ բերցէ փութապէս. և զմեր հեշ-
տութիւն, որ ի կամակաւարտութենէ լեալ՝ քաջ գիտեմ խնդութիւն քեզ
15 լեալ: Ողջ լեր երևելիք բնակութեամբ ի մէջ գից»:
- Եւ ընկալեալ Արշակայ Մեծի զգիրն ի ձեռաց Մար Աբայն Կատի-
նայ՝ մեծաւ լըջմտութեամբ հրամայէ առաջի առնել նմա զգիւանն
արքունի որ ի նինուէ, միանգամայն և ուրախացեալ ընդ այսպիսի միտս
առնել եղբօր իւրոյ, որում զկէս թագաւորութեան իւրոյ հաւատացեալ
20 էր: Եւ խուզեալ նորա զամենայն մատենան՝ գտանէ մատենան մի
հեղինացի զրով, յորոյ վերայ էր, ասէ, վերնագիր այսպիսի.

2 եւ երբեք չօ քոյոյ
2 Տե լիք անցի
3 Տե խրատու
4 Տե բաւեցին
4 ւ զնոսկ
5 իրգրս զթագաւորութիւնս / միւսն.
թագաւորութիւնս
5 ւ լիք թէ
6 Ա տիրեալ իցեն յառաջ քան զիս / և
տիրել
7 Ա կան աստ / ւ կարգ
7 Տե լեալ աստ
8 ք լիք աշխարհիս
8 Ա յայտնի առաջին, և ոչ
8 ւ լիք յայտնի է և ոչ վերջինն
9 cdef վերջին / ա լիք և ոչ վերջինն
9 ա յօրինաւոր
9 ւ խառն ի խառն
9 օ լիք ամենայն
9 ք և ամենայն վայրենի
11 ւ տէրութիւնդ
11 Տե հրամայեա / ց հրամաւ այեայ /
և հրամաւ / Կ՝ լիք հրամայել
12 Ա հօր քոյոյ / ից քոյ
13 ք գիտեալ
13 ե քոյ / միւսն. քո
13 աքրքրս ըզձալին
13 ա բերցեն / րս բերիցէ

13 Տե բերցէ զատոյն փութապէս
13 օյ հաշտութիւն / ւ հաշտութիւն
14 Կ՝ լիք քաջ գիտեմ լեալ (ս. 15)
14 ւ լիք քաջ գիտեմ լեալ (ս. 15)
15 ւ բնութեամբ
16 ւ ընկեալ
16 Ա լիք մեծի
16 քրքրս ի ձեռն
16 Տե մար արայ [եկոքրս մարիբայ, ք
մարիբայ, եւ մարիբայ]
17 ւ առաջի նորա առնել զգիւանն
18 Ա ի նինուէի [Կ՝ ի նինուէի]
18 ւ միայն ունի ընդ / միւսն. լիք ընդ
19 Ա առնելոյ եղբօրն
19 վճիկաքրքրս որով / ք որով, շինած
որում / վճիկաքրքրս
19 cdef թագաւորութեանն
19 ւ լիք իւրոյ
19 հաւատարեալ, փիս. հաւատարեալ
20 ք լիք էր
20 Տե սորա
20 Աքրքրս զմատենան
20 Ա լիք մի
21 Տե հեղին [եւ հեղին]
21 եւ որոյ
21 ւ տէր / և այս, փիս. ասէ
21 Տե վերնագիրն
21 եկեալ այսպէս / ժօ լիք այսպիսի

ԱԿՆԶԵՆ ՄԱՏԵՆԵՆ

«Այս մատեան հրամանաւ Աղեքոանդրի ի Քաղզէացոց բարբառոյ փոխեալ ի յոյն, որ ունի զբուն հնոցն և գնախնեացն բանս»:

Որոյ սկիզբն լեալ առէ զԶբունն և զՏիտանն և զՅապետութէ, յորում և զԻւրաքանչիւր որ ի ծննդոց երկոց նախարարականացս այսոցիկ արանց, զորս անուանին, կարգաւ շարադասեալ յԻւրաքանչիւր տեղիս մինչև ցրագում ամս:

Յայտմ մատենէ Մար Աբաս Կատինայ զմերոյ ազգիս միայն հանեալ զպատմութիւն հաւատաթի՛ բերէ առ Վաղարշակ արքայ ի Մծբին յոյն և ասորի գրով: Զոր ասեալ անձնագեղոյն և քաջաղեղանն արին Վաղարշակայ, կորովաբանոյն և հանճարեղի, առաջին իւրոյ զանձուն համարելով՝ գնէ յարքունիան ի պահետի մեծաւ զգուշութեամբ, և զմասն ինչ յարձանի հրամայէ զբռնել: Յորմէ մեր հաւատաթի ի վերայ հասեալ կարգի զրուցացս՝ երկրորդեմբ ալժմ քում հարցասիրութեանդ, ձգելով զմեր բնիկ նախարարութիւնս մինչև ցՔաղզէացոց Մարզանապաղպոս, և ևս մտազոյնս Յորում է սկիզբն բանիցն այսպիսի.

«Ահեղք և երեկելիք առաջինքն ի դից, և աշխարհի մեծամեծ բարեաց պատճառք, որ սկիզբն աշխարհի և բազմամարդութեանս Եւ ի սոցանէ հատեալ գտան ազգ սկայիցն, անհեղեղք, յազթանդամբ մարմնով և վիթխարիք. որք յգացեալ ամբարտաւանութեամբ՝ ծնան զամբարիշտ

1 Այս փոխադիրը լսեմին եօ / յ / մատենից

2 յայտը բացի Ե-ից աղեքոանդրի

2 և մատեանն

2 Ե լիք ի (քաղզէացոց)

3 Ի փոխել / Տե ի յոյնն

3 Ե զբուն, փխ. զբուն / Տե հնոց

3 ց գնախնեաց / Ե հնոց և նորոց նախահաց / Ա լիք և գնախնեացն

3 Ե լիք բանս

4 հորքոս որ

4 ցի զբունն / ք տիտանն

4 Ե յապետութէ / ցիտորքսեւ զապետութէ

5 Ե յապետութեանն

6 Տե արանցս

6 Հցի շարադասեալ / Ե շարադասել / միւսն. շարադասել

6 ք յԻւրաքանչիւր իւր

8 Ահեղքոքսեւ մարիքս

9 Ե արշակ, փխ. վաղարշակ

9 Տե արքայ վաղարշակ

9 Ե լիք ի մծբին

10 Ե անձնագեղոյն

10 Տե քաջաղեղան / Ե լիք արին

11 Տե վաղարշակ

11 Ե կորովաբանոյն

11 Ե առաջի

12 Տե գնէք

12 Ա յարքունիան մեծաւ պահպանութեամբ ի պահետի զգուշութեամբ /

12 Ե պահետ / ք մեծ

13 Տե ի յարձանի

14 Հցիքս զրուցացն

14 Տե քոյ

15 Ա նախարարութիւն

15 Ե սարգանապաղոս / Ե յապետութեանն / հորքոս սարգանապաղայ / վիտն սարգանապաղայ / Ե ստեղծապաղայ / Ե սարգանապաղայ

16 Ա լիք և

16 Ե յորմէ, փխ. յորում է

16 Ե յանից / Տե լիքս

17 Ե երեկելիք / Ե և զարմանալիք

17 Տե ի զիցն

17 ք լիք և (աշխարհի)

17 Ա մեծամեծաց [Ե ի մեծամեծաց] աշխարհի բարեաց

19 Ե հասեալ գտան ազգք

19 ցի սկայից / Ե հրեկայից(ն)

19 Հց անհեղեղք / ք անհեղեղեակ / Ե անհեղեղեակ

20 Ե յապետութիւն

20 ք զամբարիշտ

խորհուրդ աշտարակաշինութեանն, և ի նոյն լինէին ի զօրծ անկեալք. յոր հոգմ ահագին իմն և աստուածային շնչեցեալ ի զիցն ցամանէ՝ ցրէ զամբարտակն, և մարդկանն անլուր բարբառս իւրաքանչիւր ումեք քաշխեալ, աղմուկ շփոթի ի մէջ արկանէին: Յորոց մի էր և Յապետոս-
 5 թեանն Հայկ, անուանի և քաջ նախարար, կորովաձիգ և հաստաղեղն: Եւ այս կարգ զրուցաբանութեան դադարունն առցէ. զի հանգէս է մեր՝ ոչ զպատմութեանն ողջարանութիւն զրել, այլ ջանալ ցուցանել զառաջինն մեր և զբուն հին նախնիս: Արդ ի նոյն մատենէ սկսեալ
 10 մեր, Թիրատ, Թորգոմ, Յետ որոյ նոյն ժամանակադիր յառաջ մատուցեալ սաէ. Հայկ, Արամանեակ, և զայլսն ի կարգի, զորոց յառաջագոյն ասացաք:

Ժ

Յաղագս ապստմբութեանն Հայկայ:

15 Այս, սաէ, Հայկ գեղապատշաճ և անճնեայ, քաջագանդուր, խալտակն և հաստաբազուկ: Սա ի մէջ սկայիցն քաջ և երեկի լեալ, և ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն և զիւցազանց: Սա խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան ընդ
 20 լայնութիւն ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն

- 1 Հցրգրս խորհուրդս
 1 Հից աշտարակաշինութեան / և աշտարակաշինութիւն
 1 ք լիք ի (նոյն)
 1 Խորգրս լիք ի (զօրծ) / ք անկեալ
 2 օ որ / ւե կողմն
 3 Հց ցրուէ / ւ ցրվէ / և ցրտէ / ւ ցրտէ
 3 րս զամբարտակն / զ զամբարտական
 3 և մարդկան
 3 Ա անլուրս բարբառս շնորհեալ իւրաքանչիւր ումեք, աղմուկ
 4 Ժ անկանէին / ձմեռ. եւս. ևր. 18 հս.
 4 Վ յապետութեանն
 5 ՏԽ նախարարն / ցի հաստաղեղն
 6 և զրուցաբանութիւնս
 7 Հնմից զպատմութեան / և պատմութիւն
 7 Հցերգրս ողջարանութիւնս
 8 Ե զառաջինս
 8 Ա զբունն / ք բուն
 8 Ե հինն / Ե Ե Ե Ե
 8 Հօ նախնիս
 9 Ե յապետութեան
 9 Ուղղելի և մեքոգ
 9 Հաբեթ սիրադ

- 9 Աց Թագաթ [/ Թագադ] / Հի Թակ-
 Գաթ / Ե Թակաթ
 9 ԿԻԵԲԵԳ Գամիր
 11 ՏԽ արմենակ [/ Ե արմենակ]
 11 Երգրս զոր / Վիւստուրս զորոյ
 11 Ե յառաջին
 14 Ե յապետութեան
 14 Ե յաղագս պատմութեան և ապստ...
 15 ք զայս
 15 Հ լիք գեղապատշաճ
 16 Ե հաստաբազուկ
 16 Ե միշտ կրակայ (իցն)
 16 Ե Ե Ե Ե լիք և (երեկի)
 16 ՏԽ լիք և (ընդդիմակաց)
 17 Ե ընդդիմաց / Ե ոյք
 17 Ե ի միապետել
 17 և լիք ի վերայ
 18 Հց լիք ամենայն / Ե զիւցազանցն
 18 Ա հապետացեալ, փիլ. խրոխտացեալ
 18 Կ՝ զձեռն իւր
 19 Ե բնութեանն / Ե բնաւորութեան /
 Հ բնութիւն
 19 Ե Ե Ե Ե / Ե Ե Ե Ե / միւսն. Ե Ե Ե
 19 Ե ի տարածանելն
 20 Ա անհուն

ԺԱ.

Յաղագս պատերազմին եւ մտնուանն Բելայ:

Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ, թէ ի հաստատել Տիտանանն Բելայ զթագաւորութիւն իւր առ ամենեւեան՝ առաքէ ի կողմն
 5 հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ արամբք հաւատարմօք, զալ նմա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղութեամբ: «Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեան զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցդ, և հնազանդեալ ինձ՝ կենց ի հանդարտութեան, ուր հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում բնակութեան»: Եւ
 10 ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ՝ խստութեամբ պատասխանեաց: Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբելոնի:

Ապա զօրածոզով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբոխիւ հետեակ զօրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարազայ, մերձ ի տունն Կազմեայ: Փախստական լինի Կազմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս
 15 առաջի իւր առաքէ. «Դիտեա, ասէ, ով մեծդ դիւցազանց, զի դիմեալ զայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք և երկնադիրօք հասակօք սկայիւք մրցողօք: Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ՝ փախեայ, և զամ աւասիկ տագնապաւ: Արդ՝ աճապարեան խորհել զոր ինչ զործելոց ես»:

20 Իսկ Բէլն, յանդուգն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխին, որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մարմին վատահացեալ

1 Այս գլխից սկսած է թագաւորաց և
 ա-ի հետ, եւ առանձնացառել ըն-
 քերցուածները միայն վերցրած:

2 Ա. պատերազմին հայկայ

2 քա բելայ, միւսն. բէլայ

2 Եւ մա՛հ / չփեռնօք մահուն / ց մա-
 հուն / ք զմահուն

3 ց և ասէ / ի և թէ

3 Եւ տիտանեան / իք տիտանն

4 ցա բելայ, և բելայ. միւսն. բէլայ

4 Եւ զթագաւորութիւնն

5 Եւ հիւսիսայ / ի որ, փիւ. ոմն

5 Եւ որդոց / Եւ որդոց

6 Եւ եկեալ, փիւ. կեալ

7 Կ'ի՛մ սառնամանեաց

7 ք լի՛ք այլ / Եւ մեղկեայ ցրտութիւն

8 Եւ սառնացեալ / ք լի՛ք ինձ

9 Եւ հանդարտութիւն / զե յերկիրս

9 Եւ մերում, փիւ. իմում

9 Ա. բնակութեանս

10 Ա. հայկայ՝ խստութեամբ պատաս-
 խանեաց զպատգամաւորսն որդոյն
 բէլայ / ք բելայ. միւսն. բէլայ

11 Եւ անդրէն առաքեալն

11 Եւ ի քաբելոն / ք ի քաբելոն

12 Եւ քաբելոն տիտանեան

13 Ա. հետեակօք զօրուն / ի հետեակա-
 զօրաց / հետեակաց զօրաց

13 Ա. ի հիւսիս [Եւ ի հիւսիսայ]

13 Եւ յերկիրն

13 Կ'ք արարատայ / Եւ արարատեա /
 Եւ արարազեայ

13 Եւ լի՛ք մերձ—կազմեայ (Յ. 14)

14 Եւ ի տուն / Ա. հայկն

14 Եւ քաջընթաց իսկ, փիւ. քաջըն-
 թացիկս

15 Կ'սեծ մեծդ և դիւցազանց

16 Տիւ յաւերժիւք [ցի յաւերժիւք]

16 Ա. Տիւ երկայնադիրօք [Եւ երկայնադիր-
 զակօք, օրգրս երկնադիրօք]

16 օրգրս լի՛ք հասակօք

17 Եւ լի՛ք զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ

18 ք լի՛ք և

18 Ա. փախեայ և աւասիկ զամ

18 Եւ անդ, փիւ. արդ / Ա. ի խորհել

18 Տիւ քաբելոն [ք զոր]

20 ց բէլ / Եւ անճոռնի

20 Եւ քաբելոնեան, փիւ. զօրութեամբ

20 Եւ ամբոխն

21 Եւ յորձայն / Տիւ հեղեալ

22 Տիւ բնակութեան

22 Տիւ հայկին [Կ'ք հայկայ]

- արանց զօրաւորաց: Աստ ուշիմ և խոհեմ սկայն, քաջագանգուերն և խայտաղինն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր և զթոռունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և զայլսն ևս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս 5 ունելով յինքեան ձկունս: Եւ կոչեցեալ զզօրս իւր՝ տսէ ցնոսա. «Յեկանեին մեր հանդէպ ամբոխին Բելայ՝ դիպել ջանասցուք տեղւոյն, ուր անցեալ կայցէ ի մէջ խոան քաջացն Բէլ: Զի կամ մեռցուք, և աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կայցցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ՝ ցրուեսցի ամբոխն, և մեք եղիցուք յաղթութիւնս 10 ստացեալք»:
- Եւ յառաջ կոյս անցեալ ըովանդակ ասպարէզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ զաշտաձե՝ լերանց բարձրագունից: Եւ յաջմէ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւանդակում կուռ կալով ի տեղւոյ, ի վեր զերեսս ամբարձեալ՝ երեւցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցան և 15 ցիր յանդուգն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխիս մեծաւ ի ձախմէ ջուրցն ի վերայ սատոյ միոյ, իբրեւ ի դիտանոցի: Ծանեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին, յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ ընտրիւք և վառելովք ոմամբք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն: Եւ ինքն զլիսանոց 20 ազուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիւք, և տախտակս պղնձիս թիկանց

- 1 ք արանց և
1 Ե յուշիմ / Խ հսկայն
2 Տիմեյ խայտաղին
2 Ե աճապարեալ փախչի, հաւաքէ
2 Դ լիք հաւաքէ
2 Դ զորդիս և զթոռունս իւր
3 Տի զայլ [ց ք զայլս, Ե այլ]
3 Երգրս իւր
3 Դ ձեռամբ իւրով
4 Ե Եզր
5 Տի ունելով ձկունս յինքեան [բգրս յինքեանս]
5 Ե զօրս
6 Ե ի յեկանեին / Ե ամբոխի
6 ց ք բելայ. միւսն. բելայ
6 Տի դիպեալ [Ե ա-ն ինքած]
7 Ա որ [Ե ուր], փիւ. ուր
7 Տի կայ / Ա խոանս
7 Դ բելայ, փիւ. բէլ
8 Եմեյ աղիք
8 Ա ի ծառայութեան կայցեն բելայ. և [Ե լիք և]
8 ցիւք բելայ. միւսն. բելայ
8 Դ զաջողութիւն
9 Ե լիք մերոց / ք ցուցցուք
10 Ե ստացեալ
11 Հոնց ասպարէսս
11 Ա հասանելին ի մէջ ինչ զաշտաձե լերանցն / Խ ի միջոյ

- 11 ցիւքրս հասանեն, փիւ. հասանեն
12 Ե զաշտաց և լերանց / Տի ջուրցն
13 Տի ի բարձրաւանդակումս
13 ք կոան, Ե կոռ, փիւ. կոռ
14 Ե հրոյ սատոյի, Տի հոսակի [ց հրոսակի], փիւ. հրոսակի
14 ց ք բելայ. միւսն. բելայ
14 օրգրս բելայ ցիր և յանդուգն
15 Ե Ե յանդուգն
15 օրգրս արձակմամբ
15 Ե զաշտին, փիւ. երկրին
15 Կաբեյ զբէլ
16 Տի հեց [Հցոն հեց, Ե հեցն, օր հեզ, ք հեցծ]
16 Ա խմբաւ, փիւ. ամբոխիւ
16 Դ լիք մեծաւ
17 Ա լիք ի (դիտանոցի)
17 Ա հայկն
17 Ա հակատին, փիւ. ջոկատին
18 Ե լիք և (վառելովք)
18 Ե լիք և (երկար)
19 ք յերկար
19 Տի ճանապարհին
19 ք և ընդ նմա ընդ ամբոխն
19 Հցիւքրս զլիսանոցս / Ե լիք զլիսանոց
20 Տի Ե վերջօք [Ե վերջօք]
20 Ե պղնձի
20 Ա թիկանց և միջոց [Ե միջացն, Դ միջաց] և լանջաց

և լանջաց, և պահպանակս բարձից և բազկաց. գօտևորեալ զմէջսն, և յահեկէ գտուն երկաւորի. և նիզակ անարի ի ձեռն իւրում աջոյ, և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ձախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին 5 կինս՝ կարգէ գերամանեակն երկու եղբարք ընդ նմա աջինս և ան- զՏիտանեանն կուռ վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ան- զայլս երկուս յորդոց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յազեզն և ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զինի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահազին 10 զգրդմունս ի վերայ երկրի ամենէին շահատակելով, և ահա պակուցանողս տարազուք յարձակմանցն սկայազունքն զմիմեամբք արկանէին: Անդ ոչ սակաւք յերկոցունց կողմանց արք յազթանդամք բերանոյ սրոյ զիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր ան- պարտելի: Զայսպիսի անակնունելի զիպուած տարակուսանաց տեսեալ 15 արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, և ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վեր- ջտանեալ ելանէր. քանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցէ բովանդակ զօրն, զի միւսանգամ հակառ յօրինեսցէ: Զայս իմա- ցեալ ազեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի քարէ զլայնալիճն, զիպեցուցանէ զերեքթեանն կրծից տախտակին, 20 և շեշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, և փչէ

1 ձօքգրստ պահանակս

1 Ա զմէջն / և անեկէ

2 ՀԿ՝adegi գտունն / bej գտին / p գտինն / վիկկոսոգրս գտինն: Ուղ- դում եմք՝ գտուն

2 p յերկաւորի

2 ՏՆ նիզակն արի

2 p ի ձեռն / f յաջոյ

3 d յահեկում

3 c յահեկէ, փիւ. ի ձախմէ

3 w հայկն

4 Ա վառեալ, և զօրս [a զօրս, c դարս] ընդ նմա վառեալ աջինս և / wy արս

4 hoq յաջինս / hoqprs յահեկինս

5 f զարմանեալն / ՏՆ զարմանակ [o զարմանակ, rs զարմանեալ]

5 d զարմանեալն իւր երկու

5 f եղբարք / pqr եղբարք

5 s յաջմէ

6 e երկուց / g երկուս

6 fhp որդոց

7 Ա զայլսն

8 hprqs զանկին / k զանգիւնի (= զ. անկին) / վ երեքանդիւնի

8 o ձեով կարգեաց

8 ՏՆ մատուցանելով

9 b կողմանցն / w հըսկայիցն

10 ՏՆ զգրդին

10 ՏՆ շահատակելովն

11 cf տարազունք / և արձակմանցն

11 ՏՆ լիք սկայազունքն

11 t հարկանէին

12 a երկոցունց

12 ՏՆ կողմանց սկայիցն [w հըսկայիցն]

13 o տապեալ / p տապեալք

13 prqs կողմանցն

14 k լիք զայսպիսի անակնունելի

14 abdef զիպուածս

15 b և զարհուրեցաւ, և

15 bhy վերջտեսալ / w վերջտեսալ

16 ՏՆ ելանէ

16 b ի միջոց / o ի միջոցն

16 ՏՆ ամբանալ ամբոխին

17 i օրինեսցէ

18 a հայկա

19 ՏՆ լի քարէ ալինդ զլայնալիճն, զիպուցանէ [ghnou զիպեցուցանէ, pq զիպեցանէ]

19 b զերթեանն

20 rs լիք մէջ

20 a հաւաստի, c հաստի, ՏՆ անկանի, փիւ. հարստի

21 cf ճոխացեալ / rs տխտայնն

21 Աւց կործանեալ / Կ՝ անկեալ կոր- ծանի

21 c զարկուցէ / Ա լիք և

զողին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահազին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր զէպ երեսաց իւրեանց: Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի առել:

- Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դատտակերտ, և անուն կոչէ Հայք, 5 վասն յազթութեան պատերազմին. այսորիկ աղադաւ և դաւառն այժմ անուանի Հայոց ձոր: Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտիօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանաւ. որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զգիտին Բելայ պաճուճեալ զեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և թաղել ի վարձրաւանդակ տեղում, ի տեսիլ կանանց և որդւոց իւրոց: 10 Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

ԺԲ

Յազագս որ ի Հայկայ ազգի եւ ծնունդի, եւ քէ զի՛նչ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ գործեաց:

- Բազում ինչ զինի այսորիկ պատմի ի մատենին. այլ մեք՝ որ ինչ 15 պիտոյն մերոյ հաւարմանս է, շարեացուք:

- Զինի այսորիկ դառնալ ասէ Հայկին ի նոյն տեղի բնակութեան, և կազմեաց թոռին իւրում բազում ինչս յանկածէ պատերազմին պար- 20 զեւէ, և յիւրոց ընդոծնացն արս անուանիս: Հրամայէ զնոյն տեղի բնակութեան ունել նմա զառաջնոյ իւրոյ տանն, և ինքն երթեալ դա- զարէ յանուանեալ զաշտին Հարք: Սա կեցեալ ամս՝ ծնանի զԱրամանեակ

- 1 և ամբոխին
1 Տն քաջութեանն [ցորտ քաջու-
թեան]
2 ցորտ իւրաքանչիւր
2 էք իւրոց
3 Տն բովանդակ [ցօ բաւական]
3 Ա ասացեալք
4 ք հայկ, փխ. հայք
5 abcdef անուանեալ է
6 Տն բլուրն
6 քզ որ, փխ. ուր
6 Ա անկանի
7 ք հայկն / օ այժմ ես
7 ք ասեն, Կճեաւսի, քցրտ կոչին, փխ.
ասին
7 Տն գերեզմանք
8 ք բելայ. միւսն. բէլայ
8 Տն պաճուճեալ իմն զեղովք, ասէ
[ցիւղցրտ ասէ զեղովք / չ ֆի զե-
ղօք / Ա լիք ասէ
8 և լիք ի (հարք)
9 ք լիք ի տեսիլ—որդւոց
9 քս իւրեանց
9 քլ իսկ անուն աշխարհիս մերոյ կոչի
յանուն
10 ք աշխարհիս / և և անուն

- 10 Ա յանուն [ա անուն] նախնոյն [ա
նախնոյն] մերոյ հայկայ [ա լիք հայ-
կայ] կոչի
10 ք հայկք, փխ. հայք
12 ք ի հայկայ է ազգք
12 քցրտ ազգ
12 ք լիք և (թէ)
12 abcdef եթէ / քս լիք որ
14 Ա պատմին
14 ք լիք ի (մատենին)
15 ք մերոց
15 ք հաւարման
15 քլ շարագրեացուք
16 ք հայկն ի նոյն տեղին
17 Ա թոռինն
17 քլ իւրոյ / ք իւր
17 Տն ինչ [օ լիք ինչս]
17 չ յանգածէ
17 Տն պարզեակաց
18 abcdef ընդոծնեաց / ք ընդոծնաց
18 ք տեղին
20 ք անուանեալ
20 Տն տեղին [ք տեղին], փխ. դաշտին
20 Տն ծնաւ.
20 ք զարմանեակ / Տն զարմենեակ [ցիւղ
զարմենակ, ք զարմենակ]

ի Բարեկոնի, որպէս վերագոյն ասացաք: Յետ որոյ կեցեալ և այլ ևս ամս ոչ սակաւս՝ մեռանի, յանձն առնելով զբովանդակ ազնն Արամանեկայ որդւոյ իւրում:

- Իսկ նորա թողեալ զերկուս յեղբարց իւրոց, զԽոս և զՄանաւազ, ամենայն աղիւսն իւրեանց ի կոչեցեալն Հարբ, և զորդի Մանաւազայ զԲազ, յորոց Մանաւազ ժառանգէ զՀարբ, իսկ որդի նորա Բազ՝ յարեմոսից հիւսիսոյ զեղր ծովուն աղւոյ, և զգաւառն և զծովն անուանէ իւրով անուամբ: Եւ ի սոցանէ ասեն լեալ զնահապետութիւնս Մանաւազեան և զԲզնունեաց, և Որդունին անուանեալ, որք աստ ուրեմն յետ սրբոյն
- 10 Տրդատայ բարձեալ ասին ի միմեանց պատերազմաւ: Իսկ Խոսն ի կողմանս հիւսիսոյ բազմանայ, կարգէ զՀէնս իւր, և ի նմանէ ձգեալ ասի մեծ նախարարութիւն աղգին Խոսխոռունեաց, արբ քաջք և անուանիք, որպէս և որք առ մեօք են այժմ երեւելիք:

- Իսկ Արամանեկայ առեալ զամենայն բազմութիւնն՝ խաղայ յարեւելս
- 15 հիւսիսոյ, և երթեալ ի իջանէ ի խորին դաշտավայր մի, ի բարձրագագաթանց պարսպեալ լեռանց, գետոյ կարկաջասահ յարեմոսից ընդ մէջ անցանելով: Եւ զդաշտն արեւելից գողցես իմն իրրն որսայսեալ, ձիոց յարեգակն կոյս զերկայնութիւն պարզեալ, և առ ստորոտովք լեռանցն

1 abde ի բարեկոնի

1 Ա որպէս ասացաք [սխ ասաց] զեր-
նագոյնն [սխ զերագոյնն, d ի զեր-
նագոյնն]

1 Ա իիֆ և այլ ևս

2 o սակաւ

2 c զորդուր, փիւ. զբովանդակ

2 c արեմանեկայ / ի ինքզն արմանեկայ /
վիտոս արմանեկայ

3 ՏԽ իւրոյ [ց իւրում, ց իւր]

4 ինքզն իիֆ նորա

4 ԱՏԽ երկուս (նա երկուց, ց զերկուս)

4 abe եղբարց

4 գրե զխոս

5 Ա աղիւս / ք իւրոց

5 Ա իւրեանց ի կոչեցեալն իւրեանց
հարբ

6 o ժառանգէ մանաւազ

6 ք իիֆ նորա

6 Ա յարեւելից [Կ²c յարեւելից], փիւ.
յարեմոսից

7 c հիւսիսոյ / Կ²de յեղր

7 c ծովու

7 Ա զծովակն

8 ՏԽ անուամբն [ց անուամբ]

8 Կ²bde մանաւազնեան

9 c զբազնունեաց / o բզնունեաց

9 Կ²abde որդուն ունին / c որդու ունին /
Հցնո որ զնունին / Է որդունին /
Ինքզն³ որ զնունին / Կ¹ որ զնունին

9 Ինքզն³ անուանել

10 c ասեն

10 Հց խոս / քգր խոսն

10 Ա ի կողմանէ

11 c հիւսուոյ

11 c ասէ

12 Ա նախարարութիւնս / i նահապե-
տութիւն, փիւ. նախարարութիւն

12 ք յազգէն / Ա իիֆ աղգին

12 ցi խորխոռունեաց / ք խորխոռունեաց

12 b քաջ

13 Ա իիֆ որպէս և—երեւելիք

13 Է մեօքն

14 ի արմանեկայ / ՏԽ արմանեկայ
[Խոքզն արմանեկայ]

14 իցե բազմութիւն

15 Ա իիֆ և

15 ք խորխորին / Ա իիֆ խորին

15 ՏԽc դաշտավայրի [Է պաշտավայրի]

16 c իիֆ պարսպեալ լեռանց

16 ՏԽ գետս կարկաջասահ ի յարեմոսից /
x գետոց կարկաջասահ յարեմոսից

17 Ա անցելոց [c անցելոյ]

17 Ա արեւելոց

17 a զողցես իրրն իմն

17 ՏԽ իմն զողցես իրբ

17 ՀԿ²degħopgraw որսայս [ք որ այս]
կեցալ / i որսայսի ի ձիոց / ց
որսայսի ձիոց

18 b արեւակն / d յարեգակն

18 b զերկայնարարութիւն / ի զերկարու-
թիւն

18 ՏԽ իիֆ առ

18 ԱՀց ստորոտով

բազումք ականակիտ բղխեալ աղբիւրք, որք ի գետոց եկեալ հաւաքումն հեզարար: Առ սահմանօք նոցա, ծնիւր լերամբք և եզերօք դաշտին՝ պատանիք ոմանք իւր առ երիտասարդունեօք ճեմիցին. այլ հարաւայինն արեգակնաճեմ լեռնն, սպիտակափառ ունելով զագաթն, ուղղորդ յերկրէ
5 բուսեալ, երեքօրէիւ, որպէս ասաց ամն ի մերոցն, քաջագօտուոյ ան շրջապատեալ ճանապարհաւ, և առ փոքր փոքր ի շէշտումն անկեալ, ծեր ոմն արդարեւ լեռնն ի մէջ երիտասարդացեալ լերանցն: Յայսմ խորութեան դաշտի բնակեալ Արամանեկայ՝ շինէ զմասն ինչ ի հիւսիսոյ կողմանէ՝ դաշտին, և զոմն լերինն ի նոյն կողմանէ, և զլեռնն անուանէ
10 յանկագոյն յիւր անուն Արագած, և զկալուածան՝ ոսն Արագածոյ:

Բայց սքանչելի իմն ասէ պատմադիրն, թէ ի յուով տեղիս գտանէին բնակեալք ի մարդկանէ յերկրիս մերում ցան և ցիր սակաւք յառաջ քան զգալուստ բնկին մերոյ նախնւոյն Հայկայ:

Այս Արամանեակ կեցեալ ամա՝ ծնաւ զԱրամայիս. և յետոյ կեցեալ
15 ամս շատ՝ մեռաւ: Իսկ որդի նորա Արամայիս շինէ իւր տուն բնակութեան ի վերայ օստոյ միոյ առ եզերք գետոյն, և անուանէ զնա յիւր անուն Արմաւիր. և զանուն գետոյն յանուն թոռին իւրոյ Երաստայ՝ Երասխ: Եւ զորդի իւր զՇարայ, զյուլիածին և զշատակեր, ասարէ

1 Տե՛մ բազում

1 բզրսվ՝ բազմականակիտ, փխ. բազում ականակիտ / Կ՝ ակնակիտ

1 Ա լիք բղխեալ / Ե աղբերք

1 Տե՛ որ [x որք ի] գետոց հաւաքումն հեզաւ [x եկեալ] հեզարար առ սահմանօք / Ա սահմանօքն

2 Կամ՝ ի գետոց եկեալ հաւաքումն հեզարար առ սահմանօք... Աճ. Մ.

2 Ա ծնողիւք [ց՝ ծնողիւքն], փխ. ծնիւք

3 Ա իրքե / Տե՛մ ց՝ լիք առ

3 ց՝ երիտասարդունօք / Կ՝ ցեկունվ՝ երիտասարդունիւք / Վածեմօքցր երիտասարդունիւք: Ուղղում եմի՝ երիտարդունեօք

3 Ա շրջք ճեմեցին [Կ՝ ճեմեցին] / և ճեմեցան

3 ց հարաւային / Ա հարաւակողմն, Ե հարաւակողմ, փխ. հարաւայինն

4 ա սպիտակափայլ, ցրսվ՝ սպիտակափ առ, ք սպիտակ առակառ առ, փխ. սպիտակափառ / ա սպիտակափառն

4 ա ի գագաթն / Է գագաթն

4 ա ուղղորդ / և ողղորդ / Տե՛ ի յերկրէ

5 Տե՛մ անն

7 ab ի լեռնն / cdef լեռնն

7 Տե՛մ abde լերանց

8 Ե դաշտն

8 Ե արամանեկայ / ցըքցր արմանեկայ / Էցոտ արմանեկայ / Վեկոտ արմանեկայ

9 Ա լիք դաշտն—կողմանէ

9 Տե՛ զլեռն

10 Ա յանկագոյն [ց՝ յանկագոյն] անուանէ յիւր [Ե իւր]

10 ցե զկալուածս / Տե՛ արագածու

11 ք թէ յուով ի տեղիս / և եթէ

11 Կ՝ cdef լիք ի [յուով]

11 ց՝ գտանին / Տե՛ գտան

12 Տե՛ բնակեալ [ցր բնակել, ա բնակեալք]

12 Ե յերկրս / Ա ցիրք

12 վ՝ սակաւօք / Ա լիք սակաւք

13 ցվ՝ բնակին / և բնիկ / ք բնակին

13 ց՝ նախնւոյ / և քցր լիք նախնւոյն

14 Տե՛ արմենակ / ա արամենակ

14 ԱՏե՛ զարմայիս [ց նախ զարմայիս ցրած ևւ ապա շինած զարմայիս, և արմայիս, և զարմայիս]

15 Ե շատ, և մեռաւ

15 ԱՏե՛ արմայիս [ց նախ արմայիս, ապա շինած արմայիս, և արմայիս]

16 Ե լիք զնա / adet իւր

16 ք զնա իւր յանուն

17 ու անունն / Ե լիք անուն [արմաւիր]

17 և անուն, փխ. յանուն

17 Էցն թոռինն

17 Տե՛ արաստայ [օ արաստաւ, ա երաստայ], Միմիւ ալսեղ ու-ն Տ-ի հետ ևն. ալսեղից սկսած մեկուն ևն Ա խմբի մէջ:

18 Տե՛ զորդին

18 ք լիք իւր / Ե յուլիածին

ամենայն աղիւիւ իւրով ի դաշտ մի մօտաւոր, արգաւանդ և բերրի, յորում գնան ջուրք ոչ սակաւք, ի թիկունս հիւսիսոյ լերինն, որ անուանեցաւ Արագած. յորոյ անուն և զգաւառն ասին անուանեալ Շիրակ: Վասն որոյ թուի արդարանալ առասպելին, որ ասի ի մէջ գեղջկաց. 5 «Թէ քո Շարայի որկորն է՝ ասին, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն»: Այս Արամայիս կեցեալ ամս՝ ծնանի զորդի իւր զԱմասիա. ի վերայ որոյ կեցեալ և այլ ևս ամս՝ մեռաւ:

Ամասիա բնակեալ յԱրմաւիր՝ յետ ամաց ծնանի զԳեղամ, և յետ Գեղամայ զՓառոս արի և զՅոլակի եւ յետ ծնանիւոյ զսոսա՝ անցանէ 10 զգետափն մերձ ի լեռանն հարաւոյ, և շինէ անդ աս խորշիւք լեռնոտինն մեծապէս ծախիւք երկուս տունս, զմին յարեկիս կոյս, մօտ յակունս աղբերցն, որ աս ստորոտով լերինն ելանն, իսկ զմիւսն յարեմուտս կոյս նորին տանն, բացագոյն իբր մեծօր հասարակ տուր միոյ հետեա- 15 կազնացի առն ճանապարհի եւ հո զնոսա ի ժառանգութիւն երկուց որդւոց իւրոց, արւսն Փառոսի և կայտառին Յոլակայ. յորս բնակեալ՝ յիւրեանց անուն զտեղիսն կոչեցին, ի Փառոսայ՝ Փառախոտ, և ի Յոլակայ՝ Յոլակերտ: Բայց զլեռանն՝ Ամասիա անուանէ իւրով անուամբ Մասիա. և ինքն դարձեալ յԱրմաւիր՝ եկաց ամս սակաւս, և մեռաւ:

Իսկ Գեղամ յետ ամաց անցանիւոյ ծնաւ զՀարմայ յԱրմաւիր. և

1 ա ամենայնիւ / abdef ամենայնիւ

իւրով աղիւիւ

1 e լիք իւրով

1 a ի դաշտի / b արգաւան

1 Sh բարի, փխ. բերրի

2 cf սակաւ / p ի հիւսիսոյ

2 Ա. անուանեցան

3 h'abcefw ասին և զգաւառն

3 Shcf անուանել [g անուանեալ]

4 dew վասն որոյ սորայ թուի / ab

սորա, փխ. որոյ

4 Sh արդարանալ թուի

4 ef ի մէջ գեղջկաց ասի

4 k գեղկաց

5 t արայի, փխ. շարայի

5 Ա. ասէ

5 r մ'բմինք, փխ. ամբարքն

6 ԱՏԽ արմայիս [h'opqrs արամայիս]

6 h'opqrs ծնաւ

6 a զամասիա / միւսն. ամասիայ

7 b լիք և / cdefw այլս

7 y այլ ևս այլ / cdef լիք ևս

7 Ա. ամաց

8 abd ամասիա / fայս ամասիա / միւսն.

ամասիայ

8 y բնակեալ էր

9 f լիք արի

9 de ծնանիւոյն

10 opqrs ի լեռն

10 g ի լեռնոտին / k ի լեռն ոտինն /

h'opqrs ի լեռնոտինն

11 a երկու / degh'opqrs զմինն

11 Ա. յարեկից կուսէ մօտ յակունս

11 p յանկիւնս, փխ. յակունս

12 ab աղբերացն / zefghw աղբերացն

de աղբերացն

12 z զմիւս / p զմինն, փխ. զմիւսն

13 Ա. մեծ, փխ. մեծօր

13 c հասարակ տուր / Sh հասարակօրոյ

13 ab հետեալացի / gh'v հետեալա-

գնացի / p հետեակ գնացի

14 Sh առնն

14 Ա. ճանապարհորդի / Sh ճանապար-

հի. թիկուն ուղղիկ ճանապարհաւ:

15 d այրւոյն / h' արոյն

15 h'abcdel փառախոտի / w փառոսի

16 a իւրեանց / c զտեղիս

16 Ա. անուանեցին, փխ. կոչեցին

16 w ի փառախայ

16 a լիք և

16 h'opqrs լիք ի (ցալակայ)

17 c զլեռանն. միւսն. զլեռան

17 ad ամասիա / միւսն. ամասիայ

17 Shede իւր [g իւրով]

17 c անուամբն

18 t լիք և (ինքն)

18 h լիք և (մեռաւ.)

19 Ա. անցեկոց / acwz զհարմա

19 opqrs լիք և թողեալ—յարմաւիր (հր.

գլ. 8. 1)

Թողեալ զՀարմայ յԱրմաւիր հանդերձ որդւովք բնակել, և ինքն զնաց
զմիւս լերամբն արեւելեան հիւսիսոյ, յեղր ծովակի միոյ: Շինէ զեղր
ծովակին, և թողու անդ բնակիչս. և յիւր անուն և սա զլեռանն անուանէ
Գեղ, և զշէնսն՝ Գեղարքունի, որով կոչի և ծովն: Աստ ծնաւ զորդի իւր
5 զՍիսակ, զայր սէզ և անձնեայ, բարեղեղ, կորովաբան և գեղեցկադեղն:
Ամա զմեծ մասն ընչից իւրոց տուեալ և ծառայս անձինս բազումս՝
սահմանս հատանէ նմա ժառանգութեան ի ծովէն ընդ արեւելս մինչև
ցդաշտ մի, ուր գետն Երասխ հատեալ զքարանձաւս լերանց՝ անցանէ
ընդ խոխոմս ձիգս և նեղոս, ահազին զնոյնչմամբ իջանէ ի դաշտն: Աստ
10 բնակեալ Սիսակ՝ լնու շինութեամբ զսահմանս բնակութեան իւրոյ. և
զաշխարհն կոչէ իւրով անուամբն Սիւնիք, այլ Պարսք յըստակազոյնս
ևս Սիսական կոչեն: Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն Վաղարշակ, որ
առաջին ի Պարթեաց արքայ Հայոց, գտեալ արս անուանիս՝ տեարս
աշխարհին կարգէ, որ է Սիսականդ աղգ, և զայս առնէ Վաղարշակ՝
15 ի պատմութենէն ստուգեալ: Այլ այս թէ՛ սրպէս է, յիւրում տեղւոջ
պատմեցուք:

Բայց ինքն Գեղամ դառնայ անդրէն ի դաշտ անդր, և առ ոտամբ
նորին լերինն ի ձորակի միում ամբոջ շինէ ձեռակերտ մի, և կոչէ
զանուն նորա Գեղամի, որ յետոյ ի Գառնիայ թոռանէ՝ նորա անուանե-
20 ցաւ Գառնի: Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն առ Արտաշէսիւ թոռամբ

1 a b d e զհարմա / e որդովք

1 S h որովք բնակէրն, փիւ. որդւովք
բնակել

1 h' a b e a բնակիլ

2 Ա կողմամբ, փիւ. լերամբն

2 Ա արեւելից / h յարեւելեան

3 a լիք և (թողու)

3 c աւանդ, փիւ. անդ

3 b d g h p q զլեռան

4 g զշէնս / p զշէնս

4 V a b c k l m n o զգեղարքունի / f զգեղարքու-
նիս

4 e f որով և կոչի և

4 c ծնանի

5 i սեզ

5 Ա լիք և (գեղեցկադեղն)

5 d e գեղեցկադեղն

6 p q r s սա, փիւ. սմա

6 S h յընչից

7 h յարեւելս, փիւ. ընդ արեւելս

8 Ա ի դաշտ

8 S h a որ, փիւ. ուր

8 a կոչի, փիւ. գետն

8 Ա հատանէ

9 p լիք ընդ

9 S h խոխոմս ձիգս, փիւ. խոխոմս ձիգս

9 p զնեղս

9 Ա զընչմամբ / p զընչմամբ

9 Ա ի դաշտ մի

10 S h բնակեալ. միւսն բնակէ

10 g սիսակայ. (այ աւերացրած և
զլիւիւն) / z սիսակայ

10 Ա իւրոյ բնակութեանն [f բնակու-
թեանն]

11 k աշխարհն / d g h o p q r s անուամբ

11 p պարսկք

11 S h յըստակազոյն իսկ [q r s լիք իսկ]

12 c սիսականս / h a' սիսական

12 c իսկ սորա

12 Ա աստ ուրեմն առաջին ի [c լիք ի]
պարթեաց վաղարշակ արքայ

14 Ա որպէս, փիւ. որ է

14 g h p սիսական

14 w ազն, փիւ. ազգ / Ա լիք ազգ

14 c լիք և

15 r ի պատմութեն (պատմ.)

15 k l լիք թէ / Ա լիք է

15 e f տեղւոյն / S h ժամու, փիւ. տեղւոջ

16 f պատմեցից

17 Ա լիք անդրէն / g լիք և

17 h' a b c e f ոտամբն

18 Ա լերին

18 c ի միում / S h մի

18 d դատականերտ, փիւ. ձեռակերտ

19 Ա գեղամէ / h գեղամին

19 k որոյ, փիւ. որ յետոյ

19 Ա o թոռնէ

20 Ա արտաշէսիւ

Վաղարշակայ ոմն Վարաժ անուն պատանի լեալ, աջող յորս եղջերուաց
և այծեմանց և վարազուց, զիպաձգութեամբ նետից կորովի. զսա ի
վերայ որոց արքունականաց կարգէ, և շէնս պարգևէ նմա առ եղերբ
գետոյն, որ անուանեալ կոչի Հրազդան: Եւ ի սմանէ ասն լինել զտունն
5 Վարաժնունի: Այս Գեղամ, որպէս ասացաք, յետ ամաց կենաց իւրոց
ծնաւ զՀարմայ. յետ որոյ կեցեալ և այլս ևս՝ և մեռաւ: Եւ հրամայեաց
որդւոյ իւրում Հարմայ բնակիլ յԱրմաւիր:

Այս Հայկ որդի Թորգոմայ, որդւոյ Թիրատայ, որդւոյ Գամերայ,
որդւոյ Յարեթի, նախնի Հայաստանեայց. և այս ազգք նորա և ծնունդք
10 և աշխարհ բնակութեան նոցա. և յայսմ հետէ սկսան, ասէ, բազմանալ
և լնուլ զերկիրն:

Իսկ Հարմայ կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԱրամ:

Արամայ բազում զործք քաջութեան պատմին մարտից նահատա-
կութեան, և ընդարձակել զսահմանս Հայոց յամենայն կողմանց, յորոյ
15 անուն և զաշխարհս մեր անուանեն ամենայն ազգք, որպէս Յոյնք՝ Ար-
մէն, իսկ Պարսիկք և Ասորիք՝ Արմէնիկք: Բայց զընդարձակութիւն
պատմութեան սորա և զգարծս քաջութեան, թէ զիարդ կամ առ որով
ժամանակաւ, թէ կամիցիս՝ արասքոյ այսորիկ զրոց կարգեցուք,
և կամ թողցուք. ապա թէ ոչ՝ ի սմին:

1 Sth Վարաժ [no վարաժ]

1 Ա լիխ լեալ

1 Sthcf աջող [ի յաջող]. միւսն. յաջող

1 cf ի յորս

2 H'abdef լիխ և (այծեմանց)

2 Ա զեղեցկութեամբ, փխ. զիպաձգու-
թեամբ / ու զիպաձգութեան

3 hopt որսուց / Sth արքունեաց

3 det շէն / ի գէնս

3 Ա եղբ [c եղբր]

4 Ա հրասդան [c հրաստան]

4 g լիխ և / ի ի նմանէ

4 def լինիլ / pqrts լեալ

4 cf զտուն

5 c վարաժունի / kl վրաժնունի

5 Ա լիխ կենաց իւրոց

6 Ա ծնանի / Աx զհարմա

6 c և յետոյ, փխ. յետ որոյ

6 Sth լիխ կեցեալ

6 rs լիխ յետ որոյ—հարմայ (s. 7)

6 abcd ալ / y զայլս

6 ghkopt լիխ ևս

6 c լիխ և (մեռաւ)

6 Ա հրամայէ

7 ac որդոյ / hklp իւրոյ

7 bc հարմա / f k բնակիլ

8 hp հայկա

8 abdefghw դամիրայ

9 a յարեթի / p նախնոյ

9 f հայաստանեաց / no հայաստանեաց

9 pqrts ազգ

10 c աշխարհք / d աշխարհս

10 Sth լիխ նոցա / a այսմ

10 c սկսանին բազմանալ

10 abdefw ասէ, սկսան [f սկսանին]

11 o զերկիր

12 bed հարմա

13 hots արմայ, քարամէ, փխ. արմայ

13 Sth մարտիք

14 Sth ընդարձակեալ [ի ընդարձակել,
pq ընդարձակիլ, r ընդարդարձակել,
s ընդ յարդարձակել]

14 h ամենայն

14 h' որոյ

15 Sth և ամենայն ազգք զաշխարհս
մեր անուանեն

16 Sth և, փխ. իսկ

16 Աg ասորիք (abew ասորիկք) և պար-
սիկք / ի ասորիկիք

16 H'aw արմէնիկք / Sth արմիք [g
արմընիկ, չի արմիկ]

17 k լիխ պատմութեան

17 b նորա, փխ. սորա

17 Ahogrs զզործ / p զործ

17 k զի թէ արդ, փխ. զիարդ

17 Sth լիխ առ

17 Ա ժամանակի

18 det լիխ արասքոյ

18 Sth դրոցս

19 k լիխ և կամ թողցուք

ԺԳ

Յաղագս ընդ արևելեայս պատերազմին և յաղթութեանն, և մահուան
Նիւմարն Մաղեսայ:

Եւ վասն զի հաճոյ թուեցաւ մեզ զաշխատութիւնն, որ ի վերայ քոյ
5 հրամանիդ, համարել հեշտութիւն, քան զառ ի յայլոցն որ ի կերակրոց
և յըմպելեաց լինին խրախճանութիւնք՝ հաւանեցաք անցանել սակաւութ
և ընդ կարգ բանից պատերազմացն որ ի Հայկեանն Արամայ: Սա այր
աշխատատէր և հայրենատէր եղեալ, որպէս ցուցանէ նոյն պատմադիր,
լաւ համարէր զմեռանելն ի վերայ հայրենեացն, քան թէ տեսանել
10 զորդիս օտարածնաց կռիւելով զսահմանս հայրենեացն և հարազատից
արեան նորա տիրել արանց օտարաց:

Այս Արամ, սակաւութ ամօք յառաջ քան զտիրելն Նինոսի Աստ-
րեստանեայց և Նինուէի, նեղեալ յաղկացն որ շուրջ զիւրեալ՝ ժողովէ
զրազմութիւն ընտանի արանց քաջաց և աղեղնաւորաց, և որք ի տէգ
15 նիզակի կամակարողք, նորատիք և հարուստք յոյժ և յաջողաձեռնութիւն
խի, և երեսաւորք ի սիրտ և ի պատրաստութիւն պատերազմի, իբր թէ
բիրս հինդ: Պատահէ Մեղացւոցն երիտասարդաց, որոց առաջնորդէր
Նիւբար ոմն ասացեալ Մաղէս, այր հպարտ և պատերազմասէր, որպէս

- 2 ֆի յարեկեայս / և արեկեայս
2 Անցեք յաղթութեան
2 ա լիֆ և (մահուանն)
2 e մահուն / հեւ մահուանն / Հab լիֆ
մահուան
3 a մաղեսա / և մաղէս / e մաղէսայ
4 Ա աշխատութիւն / Հցք զաշխատու-
թիւն / ց աշխատութիւնն
5 և քան զի, փիւ. քան / Կ²del լիֆ քան
5 Կ²abedf առ ի յայլոցն
6 a քան, փիւ. և
6 a յմպելեաց / եկքքս ըմպելեաց
6 o համարեցաք, փիւ. հաւանեցաք
6 քքքս առնել, փիւ. անցանել
6 p սակաւութ
7 p ըստ, փիւ. ընդ
7 abefw պատերազմացն
7 և հայկանն
7 Ա սա այր եղեալ հայրենատէր և
աշխատատէր [եւ աշխարհատէր, a
աշխատատէր և հայրենատէր] եղեալ
[abed լիֆ եղեալ]
8 և լիֆ նոյն
8 f պատմադիրն
9 p համարէ
9 Հabdgkprs զմեռանելն

- 9 e լիֆ քան թէ տեսանել—հարե-
նեացն և (s. 10)
9 Կ²abedf թէ
9 Կ² տեսանելն
10 և կռիւել
10 ՏՊ հայրենիս
11 ՏՊe օտարածնաց, փիւ. օտարաց
12 Ա սա այս արամ
12 ՏՊbedf ասորեստանեաց [ցք աստ-
րեստանեայց]
13 a լիֆ և / և աղկացն
13 Անց զիւրե
13 ՏՊ և ժողովէ
14 ՏՊ ընդանի [ցի ընտանի] / Ա լիֆ
ընտանի
14 p լիֆ արանց / ՏՊ որ
15 և լիֆ նորատիք և հարուստք
15 Ա լիֆ և (յաջողաձեռնութիւն) [e
ուեի ի, փիւ. և]
15 f յաջողաձեռնութիւնք
16 Ա խի և [Կ²cew լիֆ և] երեսօք
16 ՏՊ որ ի սիրտ
16 ՏՊ լիֆ պատերազմի
17 cf երիտասարդացն
17 և առաջնորդէ
18 a Նիւբար

- յուցանէ նոյն ինքն պատմագիրն, յեզերս սահմանացն Հայոց: Որոց միանգամ քուշնարար հինիւ ամբակակոխ արարեալ զսահմանս Հայոց՝ ծառայեցոյց ամս երկուս: Որում յանկարծօրէն ի վերայ հասեալ Արամ յառաջ քան զծաղիւ արեգական՝ սատակեաց զբազմութիւն ամբոխիցն,
- 5 և զնոյն ինքն զնիւքարն զկոչեցեալն Մազէս ձերբակալ արարեալ ածէ յԱրմաւիր, և անդ ուրեմն ի ծայրս աշտարակի պարսպին ցից վարեալ երկաթի ընդ ճակատն, յորմն վարսել հրամայէ, ի տեսիլ անցաւորաց և ամենայն եկելոց անդր. և զաշխարհն նորա մինչև ի լիառնն անուանեալ Զարասպ՝ ի ծառայութեան հարկի կալաւ մինչև ցթագաւորութիւնն
- 10 Նինոսի ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի:
- Իսկ Նինոս թագաւորեալ ի Նինուէ՝ յիշատակ քինու զնախնոյն իւրոյ զհելայ ունէր ի մօտի, ի զբուցաց ուսեալ. և զայս խորհէր հատուցանել յամս ձիգս, նկատել որսալ զյաջողութիւն աւուրց, բառնալ ջնջել զամենայն ձեռ սերմանեալ յարանց քաջին Հայկայ: Այլ երկիւղ
- 15 կառկածանաց խարդաւանակ լինելոյ իւրոյ թագաւորութեանն զայսպիսիս համարեալ իրագործութիւնս՝ ծածկէ զչարութիւնն, և հրամայէ նմա զնոյն իշխանութիւն անկասկածաբար ունել. և համարձակութիւն տայ նմա վարսակալ ածել մարգարտեայ, և երկրորդ նորա կոչել: Այլ այս շատացի ասել այսչափ. քանզի չթողացուցանէ զմեզ որ առաջիկայս
- 20 է իր՝ յեզերումն յամել այսր պատմութեան:

1 Ուղղելի է որոյ

1 օ նոյն պատմագիր

2 օ միանգամայն

2 Ա հին / Կ՛ցե՛ Նինու

3 Հց երկու

3 և անկարծօրէն

4 ՏՊ արեգական

4 և ամբոխին

5 Ա նիւքարն

5 ց զկոչեցեալն / ք կոչեցեալն. միւսն. կոչեցեալ

5 Ա ածէր

6 օ ումն, փիւ. ուրեմն

7 Ա լի՛ք երկաթի

7 և լի՛ք ճակատն

7 ք վարսեալ

7 Ա անցաւորացն

8 օ լի՛ք ամենայն

8 Ա եկելոցն

8 ց զաշխարհ

8 Ա լի՛ք նորա

8 abedew ի լիառն / ՏՊ ցլեառն

8 hopqrs անուանեալն

9 ՏՊ ի ծառայութիւն

9 Ա կալաւ հարկի

9 Հյց ցթագաւորութիւն

11 և թագաւորեաց

12 և իւրոց

12 ց. քիւլայ. միւսն. քէլայ

12 Ա ունէր ի մօտ զբէլայ

12 ցգ հատուցանել, փիւ. հատուցանել

13 Հի ամս

13 օ զաջողութիւն

13 և լի՛ք աւուրց

14 օ լի՛ք ձեռ

14 ք սերմանել / Ա սահմանեալ [ք սահմանաց], փիւ. սերմանեալ

14 abcf յառնեաց [ab յառնե՛ց], փիւ. յարանց

15 և խարդաւակ / ք կարդաւակ / Ա լի՛ք խարդաւանակ

15 Ա լեալ

15 ցկ թագաւորութեան

16 ՏՊՀ իրագործութիւն

16 օ ծածկել / bcf ծածկեալ, և ծածկէր

16 Հցե զչարութիւն

17 ՏՊ զայն, փիւ. զնոյն

17 և զանկասկածաբար ունելով

18 ՏՊ մարգարտէ

18 Այի կոչիլ

19 Հ չթողացուցէ / ք չթողացուցանէ

20 օ էր, փիւ. է իր

20 քցր հանել, փիւ. յամել

20 ց այսմ

ԺԴ

Յաղագս ընդ Ասորեստանայս կռուոյն եւ յաղթութեանն, եւ Պայապայն
Քաաղեայն, եւ Կեաւրու, եւ առաջին եւ այլոց անուանեալ Հայոց:

Կարգեացուք դոյզն յիշատակօք բանից եւ որ ինչ զինի այսորիկ
5 յարեմուտս սորա գործք քաջութեան պատմին ի նոյն մատենի, եւ որ
ընդ Ասորեստանայս կռին. զպատճառս եւ զգորութիւն իրացն միայն
յայտնելով, եւ զերկարութիւն գործոյն համառօտ բանիւ յանդիման
կացուցանելով:

Նոյն այս Արամ, յետ վճարելոյ ճակատուն որ ընդ արեւելեայս՝
10 խաղաչ նոյն գորութեամբ զկողմամբք Ասորեստանի. գտանէ եւ անդ զոմն
ապականիչ երկրին իւրոյ, չորիւք բիւրովք վառելովք հետեակօք եւ հինգ
հազար հեծեալգորու, Բարշամ անուն, յազգէ սկայիցն. որոյ սաստեկա-
գոյնս նեղեալ հարկաց խստութեամբ՝ անապատ զբովանդակ շրջակայն
15 իւր առնէր: Սմա ճակատու պատերազմի ի զիմի հարեալ Արամ, հալա-
ծական ընդ մէջ Կորդուաց ի դաշտն Ասորեստանի արկանէ, զբազումս
ի նոցանէ սատակելով. իսկ Բարշամ առաջի գինակրաց նորա պատահեալ՝
մեռանի: Եւ զայս Բարշամ վասն իւրոց արութեան բազում գործոց
սաստաճացուցեալ պաշտեցին Ասորիք ժամանակս յոլովս: Իսկ զմեծ
մասն դաշտացն Ասորեստանի կալաւ ի ծառայութեան հարկի Արամ
20 բազում ժամանակս:

- 2 ի ասորեստանայս
2 եցք յաղթութեան
2 մ լիք ե (պայապայն)
2 ա պայապայնք / իկօրգրս՝ պայպայն
3 Կեածեմ քաղեայն / իկօրգրս՝
քաղէն / ե քաղէն
3 Ե ես առաջին ես այլոց / զօ առաջ,
փիւ. առաջին
3 Երգրս այլոցն
3 Երգրս անուանեաց / Բանուանց, փիւ.
անուանեալ
4 Ա յիշատակաւ [Ե զյիշատակաւ]
4 օ որ (չինամ ե ոչ)
4 Ես այսորիկ սորա յարեմուտս գործք /
ՏՊ այսորիկ սորա գործք քաջու-
թեան պատմի յարեմուտս ի նոյն
5 Ա լիք ե / ե լիք որ
6 Ե ասորեստանեաց
6 Կեածեցիւ կռուոյն / եւ կռուին
6 Ա իրաց / ք լիք միայն
7 ք գործոցն
7 ԱՏՊ կացուցանել (ի կացուցել) /
Ուղղում եմ կացուցանելով
9 ՏՊ ճակատոյն [իկօրգ ճակատուն]
10 Ա զօրու, փիւ. զօրութեամբ
10 Կեօ զկողմամբ

- 10 Ա զոմն ե անդ [Ե լիք զոմն]
11 Ա երկրի / ք չորեք
11 Հցո բիւրօք / օ բիւրօք / քք բիւրօք /
Ե բերիւք / Ե բերիւք
11 Ե վառելօք / ե լիք վառելովք հե-
տեակօք
11 Ա հնդիւք հազարովք [Ե՛ք հազարօք]
12 Ե հեծեալգորօք
12 ա սկայիցն յազգէ
12 ՏՊ սաստեկացոյն
13 օրգրս՝ հարկախստութեամբ
13 Ա լիք զբովանդակ / Ե զշրջակայն
14 Ե առնէ / ե սա, փիւ. սմա
14 Ա ի ճակատու
15 Ա ընդ դաշտն
16 ՏՊ զինակրացն
17 ՏՊ մեռաւ
17 Ա վասն իւրոց [Ե՛ք իւրոյ] արու-
թեանց [Կեօ արեւութեանց] գործոց /
ՏՊ վասն արութեան [Ե՛ք արութե-
ան] իւրոյ բազում գործոց
18 Ա բազում ժամանակս / ե ժամանակ
18 Ե՛ք լիք իսկ զմեծ մասն—կալաւ (Տ. Դ. Գ)
19 Ե կալաւ բազում ժամանակս ի ծա-
ռայութեան / եք ի ծառայութիւն
19 Ա հարկաց: լիք արամ—ժամանակս

- Այլ որ ինչ յարեմուտս կոյս ընդ Տիտանեանն է սորա գործ քաջութեան՝ ասել կայ մեզ առաջի։ Աստ յարեմուտս շարժեալ ի վերայ առաջնոյն չորիւք բիւրովք հետեակազօրու և երկու հազար հեծելովք՝ հասանէ ի կողմանս Կապադովկացոց, ի տեղի մի, որ այժմ ասի
- 5 Կեսարիա։ Եւ քանզի զարեւելեանն և զհարաւայինն նուաճեալ, յանձնեալ էր ի ձեռն երկուց ցեղիցս այսոցիկ, Սիսակեանցն զարեւելս, և որք ի Կապմեայ տանէն՝ զԱսորեստանին՝ ոչ ինչ այնուհետև կասկած չփոթից ուտեք ունէր։ Վասն որոյ յերկարեալ ժամանակս լինել յարեմուտս՝ պատահէ նմա Պայապիս Քաադեայն Տիտանեան պատերազմաւ, որ
- 10 բռնացեալ ունէր զմիջոց երկուց ծովուց մեծամեծաց, զՊոնտոն և զՖիլիստու։ Որում ի դիմի հարեալ վանէ, փախստական արկանելով ի կղզի ինչ ասիական ծովուն։ Եւ իւր թողեալ զունն Մշակ անուն յազգէ իւրմէ և բիւր մի ի զօրացն ի վերայ աշխարհին՝ և ինքն դառնայ ի Հայս։
- Բայց հրաման տայ ընակչաց աշխարհին՝ ուսանել զխօսս և զլեզուս հայկական. վասն որոյ մինչև ցայսօր ժամանակի անուանեն Յոյնք զկղիմայն զայն Պոտին Արմենիան, որ թարգմանի Առաջին Հայք։ Եւ զդաստակերտն, զոր շինեաց յանուն իւր Մշակ կողմնապետն Արամայ, փոքրագունիւք պարսպեալ որմովք, անուանէին հինք աշխարհին՝

- 1 Ա այլ որ ինչ յարեմուտս ընդ տիտանեանն [abcfw տիտանեայն] սորա գործ քաջութեան [a քաջութեանն]
 1 ՏՏ տիտանեանցն [p տիտանեանցն]
 1 հ էր
 2 օ յասել
 2 a արեմուտս / cf ի յարեմուտս
 2 Հցkl շարժիլ / hogrs շարժել
 3 ք բիւրօք / ՏՏ բիւրօ [rs բերու]
 3 ք զահաւոր, փխ. զօրաւոր
 3 ՏՏ հետեակաւ զօրու / Ա զօրաւոր հետեակօք։ Հմմտ. եր. 45, 8. 11 եւ ծան.
 3 Ա հազարօք [e հազարովք] / kopgrs լիք հազար
 3 ք հեծելօք / gkopgrs հեծելով
 4 ց ի սահմանս, փխ. ի կողմանս
 4 hogrs կապադովկացոց / k կապակովկացոց / Կ՝ կապատովկացոց
 5 dh կեսարիայ
 5 hkopgrs քան, փխ. քանզի
 5 վabdefklnn զարեւելայնն / Հցհ դարեւելեան
 5 Հցopgrs զհարաւային / h հարաւային
 5 ՏՏ ի ձեռն յանձնեալ էր
 6 Ա այնոցիկ երկուց ցեղիցն
 6 d սիսակեանցն / p սիսակեանցն
 6 ab լիք ի (կապմեայ)
 7 k տան էին, փխ. տանէն
 7 p և կասկած
 8 p լիք ունէր
 8 ց երկարեալ / ef լինիլ
 9 k պատահէ

- 9 pqrsw պարապիս / l պապիս
 9 ՏՏef քաղեայ / Կ՝ քաղեայ / x քայաղեայ
 9 Կ՝abce տիտայեան / f տիտանեան
 10 k երուց, փխ. երկուց
 10 Ա զպոնտացոցն [f զպոնտացոց] / ՏՏ զպոնտուն [Հց պոնտուն, k զպոնուն, q զպոնդուն]
 11 Հց զովկեանուն / abc զովկանու / abc, որոնց հետ յամախ և Կ՝, նոյն աստախայները պանուտ հե. որով և Ա խմբի մէջ մի առանձին ասորաբաժանում եւ կազմում. ՏՏ'ս եւ եր. 31, աղ 20, ծանօթ.։
 11 e վարէ, փխ. վանէ
 12 ՏՏ ինքն, փխ. իւր
 12 hqrts թողու
 12 օ լիք անուն
 13 ՏՏ ի զօրաց իւրոց
 14 ցհկոքgrsq զլեզու / k լեզու
 15 ՏՏ լիք յոյնք /
 16 ԱՀ զկլիմայն [e զկլիմայն]
 16 a պոտոս / d պոտոսոն / e պոտոսոն / Կ՝w պոտոսոն / f բրօզոն / c պրոտոն / Կ՝Հցհկոքgrsq պոտոս
 16 b արմենիայն / Հ՝ արմենեան
 16 Հ թարգմանի
 17 or անուն
 17 k մշակա
 18 de անուանէ / efl անուանեն / Հ լիք անուանեն
 18 h հինք, փխ. հինք

Մաժաք, որպէս ոչ կարելով ուղղախօսել. մինչև յետոյ յոմանց ընդարձակագոյն շինեալ՝ անուանեցաւ. Կետարիա: Ըստ նմին օրինակի ի տեղեացն այնոցիկ մինչև ջրուն իւր սահմանն, զբազում անրնակ երկիր ելից բնակչօք, որք երկրորդ և երրորդ անուանեցան Հայք, այլ և Զորրորդ: Այս է առաջին և ճշմարիտ պատճառն վասն անուանելոյ զարեմտեան մեր կողմն Առաջին և երկրորդ, այլ և երրորդ և Զորրորդ Հայք: Իսկ որ այլ ի յոմանց ասի ի յունական կողմանսն՝ մեզ ոչ է հաճոյ, այլոց որչափ կամք իցեն:

Արդ սա այսպէս հօգր և անուանի եղեալ՝ յանուն սորա մինչև ցոյսօր, որպէս ամենեցուն յայտնի է, որ շուրջ զմեօք ազգք զաշխարհս մեր անուանեն: Բազում և այլ գործք քաջութեան ի սմանէ գտանին կատարեալ, այլ մեզ բաւական լիցի առացեալս:

Բայց թէ ընդէր այսոքիկ ի բուն մատեանս թագաւորացն կամ ի մեհենիցն պատմութիւնս ոչ յիշատակեցան, մի ոք ընդ այս երկբայացեալ տարակուսեացի: Մի՞ զի յառաջ քան զնինոսի ժամանակ թագաւորութեանն է, յորում ոչ ոք այսպիսի իրաց փոյթ յանձին ունէր. երկրորդ՝ զի ոչ հարկ ինչ և ոչ պէտք կարևորք էին նոցա՝ զազգաց օտարաց և զաշխարհաց ի բացեալ և զհամբաւս հինս և զգրոյցս նախնականս յերեսանց թագաւորաց կամ մեհենից մատեանս գրել. մո-
նաւանդ զի և ոչ պարծանք ինչ նոցա և ոչ բարգաւաճանք՝ օտար ազգաց քաջութիւն և գործք արութեան: Բայց թէպէտ և ոչ ի բուն մատեանսն, սակայն որպէս Մար Աբաս Կատինայ պատմէ՝ ի փոքունց ոմանց և

- 1 f մաժաք
- 1 de ոմանց
- 2 եհ կետարիայ
- 2 p ընդ, փխ. ըստ
- 2 cf լիք ի (տեղեացն)
- 3 p ի սահմանն, փխ. իւր սահմանս / Ա. սահմանս
- 5 ձաճցիւորգրս պատճառ
- 6 en զարեմտեայն
- 6 Ա. և առաջին և
- 6 y երկրորդ և երրորդ, այլ և
- 6 cf այլն
- 7 հ ոմանց / Ա. լիք ի յոմանց
- 7 k լիք ի (յունական)
- 7 c կողմանս / ՏՊ կողմանն
- 8 ԿԻԿ՝ ձեզքիլ՝ այլ որոց, փխ. այլոց
- 9 y այլ, փխ. արդ
- 9 ՏՊ լիք սա
- 9 Ա. անուանի և հօգր
- 9 ցիւորս անուն
- 10 f ամենեցունց
- 10 k աշխարհիս
- 10 ՏՊ ձե ազգ [y ազգք]
- 11 ՏՊ գործ [և գործք]
- 11 Ա. արութեան, փխ. քաջութեան
- 11 Ա. գտանի
- 12 գրս լինի / Ա. առացեալդ

- 13 o լիք թագաւորացն
- 14 Կ՝ ազգ ի մեհենից / ՏՊ ա մեհենիցն (լիք ի)
- 14 ՏՊ լիք պատմութիւնս
- 15 ՏՊ զնինոսի ժամանակս [p զժամանակս նինոսի]
- 16 Հցե թագաւորութեան / յօր թագաւորութէ (պաւս.), փխ. թագաւորութեանն է
- 16 Հցե լիք է
- 16 Ա. այսպիսեաց [c յայսպիսեաց]
- 16 եօ անձին
- 17 Ա. ոչ հարկ և ոչ պէտք ինչ կարևորք
- 18 q յազգաց
- 18 k զաշխարհայ
- 18 Ա. բացեալ (լիք ի)
- 18 յո զքոյցս
- 19 cefus իւրեանց / p յիւրոց
- 19 Ա. զբել մատեանս
- 20 օր լիք և (ոչ պարծանք)
- 20 o լիք նոցա
- 20 Ա. և կամ բարգաւաճանք / է լիք ինչ նոցա և ոչ բարգաւաճանք
- 20 Ա. օտարաց
- 21 քրս քաջութեան / o արիւթեան
- 21 օքրս թէպէտ ոչ
- 22 Աօր մարիբաս / o ի փոքունց

յաննշանից արանց, ի գուսանականէն այս գտանի ժողովեալ ի գիւտնի արքունեաց: Ասէ և այլ իմն պատճառս նոյն այր, թէ, որպէս ուսայ՝ հպարտ և անձնատէր գոլով Նինոս, և կամեալով զինքն միայն աշխարհակալութեան և ամենայն քաջութեան և բաւութեան ցուցանել սկիզբն՝

5 հրամայէ զբազում մատեանս և զգրոյցս առաջնոցն, տեղեաց տեղեաց և ուրուք ուրուք զօրծոց քաջութեան, այրել, իսկ որ առ իւրովք ժամանակօք՝ զազարեցուցանել, և որ ինչ վասն իւր միայնոյ՝ զրել: Այլ զայս տակորդ եղև մեզ երկրորդել:

Բայց Արամ յիս ամաց կենաց իւրոց ծնաւ զԱրայն. յիս որոյ և

10 այլս բազումս կեցեալ ամս՝ մեռաւ:

ԺԵ

Յադագս Արայի, եւ մեռումն նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ:

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճաննն Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝

15 որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտանն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել, այլ ոչ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր զօրծել: Իսկ յիս վախճանելոյն, կամ փախտաւորան լինելոյն Նինոսի ի կրեալէ, որպէս հաւանեալ եմ, համարձակ պատուելով Շամիրամայ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն

1 յ գիւսանականէն / չորսորդի² ի գուսականէն / Վ՝ ի գուսականէն

2 Ա արքունականաց

2 Կ պատճառ

2 ժ որպէս թէ

3 ՏԽ գոլ / ՏԽօ լիք և

3 Հցորդորս միայն զինքն

4 Ա լիք ամենայն

4 և լիք և բաւութեան

5 ձգ զրոյցս

5 ՏԽ ըստ տեղեաց տեղեաց և ոյր ուրուք [և ըստ տեղեաց և ոյր ուրուք / ա՛ռ ուր ուրուք

6 Ա գործ

6 օգ այրել հրամայէ [ա հրամէ, բայց չնշած և]

7 օք լիք ուր

7 Ա արդ, փխ. այլ

8 Ա է, փխ. եղև / ք յերկրորդել

9 Ա զկնի, փխ. յիս

9 ք ամաց / միւսն. ամի

9 ք լիք կենաց / Հմմտ. եր. 42, 8. 5—6:

9 ք զարա

9 ՏԽ զկնի, փխ. յիս

9 ՏԽձԵ՛ք ուրոց [քօ ուրոց]

10 ք այլ / ի զայս

10 ք ամս / միւսն, ամաց

10 ք մեռանի

12 ք արայի զգեցկի / քօ մահուն

12 ք ի շամիրայ / և ի շամիրամէ

13 ք արա

14 և հայրենացն

14 Ա նոյնում արժանաւորեալ շնորհաց

15 Ա որում, փխ. որպէս

15 ՏԽ բորբորիտան [ք բորբորիտան այն] / ք լիք այն և բորբորիտան

15 Կ ամիրամ

16 ք ի բազմաց / և ի գեղեցկութենէ

16 Ա տեսանել, փխ. հասանել

17 ևձ լիք ինչ

17 Ա այսպիսի [եւ այսպիսիս] յայտնապէս / ք ոչինչ ի զայսպիսիս

18 ՏԽձ լինելոյ [և լինելոյն]

18 Կորդա նինոս

18 Հց ի կրեալէ / և ի կրեալէն / և ի կրեալէ / միւսն. ի կրեալէ

18 աւճու որպէս ես [աձ լիք ես] հաւանեալ եմ նինոսի ի կրեալէ / ք նինոսի՝ որպէս հաւանեալ եմ ի կրեալէ / ք լիք ի (կրեալէ)

19 ք պատմելով, փխ. պատուելով / և պատ(մ)ելով [մ-ը ուրիշի մեռով տեղացեամ գլխին]

19 ք զախտն շամիրամայ / ք զախտս

զեզեցիկ՝ քնծայիւք և պատարագօք, բազում աղաչանօք և խոստամօք պարգեաց, զալ առ նա ի նինուէ, կամ առնուլ կնութեան և թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր և նինսս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան նորա և զառնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղութեամբ

5 ի տեղի իւր:

Եւ ի բազում անգամ երթեկելութեան հրեշտակազնացութեանն լինել, և յոչ հաւանել Արային, ի սատիկ ցառման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախճանի պատգամաւորութեանն առնուլ զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց որչափ ի դիմացն էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանմանէ զնա և ի հալածել փութայր, բան թէ ի նուաճել կամ զբռամբ ածել, զի լցցէ զկամս ցանկութեան իւրոյ. զի առ յոյժ ցանկաւանի մօլեղնութեանն, ի բանն որ գնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն շամբշութեամբ վառեալ էր: Գայ հասանէ տաղնապաւ ի գաշան Արայի, որ և յանուն նորա անուանեալ Այրարատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զօրապետաց իւրոց, թէ զէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցոցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատե-
10 բազմին ի մանկանցն Շամիրամայ: Դիակապուտս ստաթէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մէջ գիականցն անկելոց
20 զըզձալին իւր և զտարփածուն: Գտաննն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քա-
ջամարտեացն, և հրամայէ զնել զնա ի վերնատան սպարանիցն:

- 1 Ե և բազում / եմք խոստամօք
- 2 Ե պատարագաց, փխ, պարգեաց
- 2 Հե զկնութիւն
- 3 Ե լիք ի վերայ
- 4 Ա լիք մեծաւ
- 4 Վո պարգեօք, փխ, պատարագօք
- 6 ՏԽժ բազում (լիք ի)
- 6 Ե երթեկելութեան, միւսն, երթեկելութիւն
- 6 Այ հրեշտակազնացութեան
- 6 ԱՏԽ լինելոյ, Ուղղում եմք լինել, Հմն
- 7 Ե յոչ / միւսն ոչ
- 7 Ե հաւանեալ / Ե սամիրամայ
- 8 Ա ի վախճանել
- 8 Հից պատգամաւորութեան
- 9 Հո հասանել / Ե երկիրն
- 10 եօբէ լիք ի (դիմացն)
- 10 ՏԽ որչափ դիմաց էր նշանակել, [յ նշանակեալ] ոչ այնչափ ինչ ի սպանմանել / Եօբէ սպանանելն / Ե սպանել
- 11 abdefhoppqs հալածել (լիք ի) / Ե հալածելըն / Դ հալածելն
- 11 Այլ նուաճել (լիք ի)
- 11 Եօ Ե, փխ, կամ
- 12 ՏԽ առ ի յոյժ
- 12 ՏԽ մօլեղնութեան [hoppqs մօլեղնութեանն]

- 13 Ե գնմանէ (չինսմ ի նմանէ)
- 13 Ե շամբշտութեամբ / Վեցեմա շամբշտութեամբ / hoppqs շամբշտութեամբ
- 14 Ա ի գաշան արայի տաղնապաւ
- 14 Կ և որ և
- 14 Եք անուն / Ե յանունն
- 14 Ե լիք նորա
- 15 Դ անուանել
- 15 Կք արարատ / Հ արարադ
- 15 Եմ ի լինել
- 15 ՏԽ տայր [Ե տայ]
- 15 Ե զօրապետացն / Ե զօրաց, փխ, զօրապետաց
- 16 Եօ պէտ, փխ, զէպ
- 16 Ե լիցի / Կ լիք հնարել
- 17 Եմ ի լինել
- 17 Ե զարայի, փխ, արայի
- 17 ՏԽ լիք և / acdefse արայն
- 18 Հե գիակապուտ / Ա տիկինն ստաթէ
- 19 Կք յաղթութեան
- 19 Ե գիականց / Ե գիականցն
- 20 Ե լիք իւր
- 20 Ե ի մէջ գիականց քաջամարտեացն
- 21 Ա լիք և
- 21 եօբէ գնա գնել / Ե լիք գնել
- 21 Հեօօօօօ ի վերայ տանն / Վեցեմա ի վերնատանն
- 21 ՏԽ սպարանից

- Իսկ ի գրգռել միւսանգամ զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի
ընդ արկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի՝ ասէ.
«Հրամայեցի աստուածոցն իմոց լեզուլ զվէրս նորա, և կենդանացի»:
Միանգամայն և ակն ունէր զիւթութեամբ վնկութեան իւրոյ կենդա-
5 նացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տոբական ցանկութենէն: Իսկ իբրեւ
նեխեցաւ զի նորա՝ հրամայէ ընկենուլ ի վիճ մեծ և ծածկել. զմի ոմն
ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զնմանէ
այսպէս, «Լիզեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացուցեալ լցին զփափագ
մեր և զհեշտութիւն. վասն որոյ ասաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի
10 մէնջ և փառաւորեալք, իբրեւ հեշտացուցիչք և կամակատարք»: Կանգնէ
և նոր իմն պատկեր յանուն զիւց, և մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցու-
ցանելով ամենեկուն, իբր թէ այս գորութիւն աստուածոցն կենդանա-
ցուցին զԱրայ: Եւ այսպէս համբաւեալ զնմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց,
և հաւանեցուցեալ զամենեւեան՝ զաղարեցուցանէ զխազմն:
- 15 Եւ որ ինչ յազագս Արայի՝ կարճաօտիւ և այսչափ շատ լիցի
յիշատակել: Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարգոս:

ԺԶ.

Թէ որպէս յեւ մահուանն Արայի Շամիրամ օրնէ, զհաղաքն եւ զամբարտակ
գիտոյն եւ զիւր տունն:

- 20 Իսկ զկնի այսպիսեաց իրաց յաջողութեանց զաղարեալ Շամիրա-
մայ աւուրս ինչ ստեղծս ի զաշտին, որ անուանեալ կոչի յանուն Արայի

- 1 p լիֆ իսկ / p q r s լիֆ միւս անգամ
2 Ա ասէր
3 աւ աստուածոցն
3 Ա լիզուլ զվէրսն [ա զվէրն]
3 b e d e f յարայի, փխ. նորա
4 j մի անգամ / a ի զիւթութեամբ
4 c վնկութեան / d վնկութեամբ
5 e d զարա / h զարայն
5 r ի տոբանան / y ի տրփական
5 a b d e f ցանկութեան / c ցանկութիւն /
p ցանկուէ (պատ.)
6 S M հրամայեաց
6 e f ի վիճ մի մեծ / c զի մի, փխ. զմի
7 p s ի հոմանաց / r ի հրամանաց, փխ.
ի հոմանեաց
7 Հ g k զարդարեաց / Ա զնա
8 c d e f ստելով այսպէս
8 Ա զարայ աստուածոցն / Հ լ աստուածոց
8 Ա զփափագս [j զփափարս]
9 b այսմ
9 Ա ի մէնջ պաշտելիք են [j են
այք] և փառաւորեալ, q r s ի մէնջ-ից
այսպէ լուսանցիւմ աւելացրած մեր
10 h իբր / c զհեշտացուցիչք

- 11 a զնոր
11 r զիւց / միւսն. զիւց
12 a g աստուածոց / b c d e f աստուածոց
13 c զարա / h այնպէս
13 h p q r s լիֆ ի վերայ
13 Ա երկրին / h յերկրս
13 p համբաւեալ յերկրիս զնմանէ
14 d զաղարէ / h զարձացանէ, փխ.
զաղարեցուցանէ
15 Ա լիֆ որ ինչ / Ա լիֆ և (այսչափ)
16 Ա ծնանի
16 d e զհաղաքս / w կարգոս / t զոս /
Հ զկա (շարունակութեան համար
սեղ քոչում)
18 c մահուան նորա շամիրամ
18 w սամիրամ / d e լիֆ զբազարն
18 h զամբարտակ / l y զանպարտակ
19 h k l m n o p q r s զիւրոցն / a b c d e f զտուն իւր
20 S M այսպիսի
20 Ա S M աջողութեանց [h p q r s յաջողու-
թեանց]
20 a զաղարեւ / h b c d e f զաղարէ
21 h a b c d e շամիրամ / j լիֆ շամիրամայ
21 c յանուն նորա արայի / h անուն

- Այրարատ, ելանէ ի լեռնակողմանս երկրի հարաւակողմանն, քանզի
 ժամանակ ամառնային էր, գրօնուլ կամելով ի հովիտս և ի դաշտս ծաղ-
 կաւետաւ եւ տեսեալ զգեղեցկութիւն երկրին և զօգոյն մարբութիւն և
 զաղբերացն յատակադոյն բլիմունս և զկարկաջահոտութիւն գետոց բա-
 5 բեղնացից՝ «Պարտ է մեզ, ասէ, յայտպիտում բարեխառնութեան օգոց և
 մարբութեան ջուրց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան,
 որպէս զի զշորթորդ մասն ի բոլորմանէ տարւոյն, որ է ամառնային
 եղանակ, ըստ ամենայն բարեկայելչութեան անցուցանիցեմք ի Հայս, և
 զայլս ևս երկս որոշմունս օգոցն զովութեան տածիցեմք ի Նինուէ»:
- 10 Եւ անցեալ ընդ բազումս ի տեղեաց՝ դոյ հասանէ յարեւիլից կող-
 մանէ յեզր ծովակին աղւռչ. և տեսեալ աս եզերք ծովուն երկայնաձև
 բլուր մի, որոյ նիստ երկայնութեանն ի մուտս կոյս արեղականդ, տա-
 կաւ ինչ ասիկողեալ ի հիւսիսոյ, իսկ ի միջօրեայ կողմանէ դէպ ուղիղ
 աս երկին հայելով՝ քարոնծաւ կանդուն անշեղ. և ի ամանէ գհարաւով
 15 բացադոյն հովիտ իմն դաշտաձև և երկայնաձիգ յարեւիլից կողմանէ լե-
 բինն իջանկելով յեզր ծովուն, ընդարձակ և գեղեցիկ ձորաձև. որոյ ընդ
 մէջն հասանք ջուրց բարեհամաց ի լեռնէն իջանկելով, ի ծործորոց և ի
 հովտաց քամաւրք, և ի հիմանց փեղկից լեռանց միաւորեալք ի ծաւա-
 լունմն գետոց պերճանային. և շէնք ոչ սակաւք ի հովտաձև ձորակին,
 20 յաջմէ և յանկէ ջուրցն յօրինեալք. և յարեւիլից կողմանէ հաճեցեալ
 բլրոյն՝ լիսան մի փոքրագոյն:

1 չցի արարատ

1 Վեօտքս ի լեռնակողմանս

2 ի քարօնուլ

3 աւ զօգոյն

3 հօրքոս գմարբութիւն

4 աւ զաղբերաց / Կեօեօք զաղբերաց

4 և յատակադոյն, փխ. յատակադոյն

4 Ա. բլիմուն

4 abc զկարկաջահոտութիւն / ՏԽ
 զկարկաջահոտութիւն [յու զկար-
 կաջահոտութիւն, Կ՝վ՝ զկարկաջահո-
 տութիւն]

5 Կեօեօք տակ, մեղ

6 քքս և քաղաք և

6 Կեօեօք քաղաք / ւ քաղաք ևս,
 փխ. քաղաք և / քքս և քաղաք և

7 ք լիք գի

7 ք մասն բնակութեան ի բոլորմանէ

7 Վեմա ամառնայինն

8 Հօեօեօք յեղանակ

8 Կքքս բարեկայելչութեանց

8 Վեօեօքքքք անցուցանեմք

8 ցլոս ի հայսս

9 ՏԽ զայլն [չց յայլն] / ւ զայլն

ւ ալլ / ւ զայլն, փխ. զայլն

9 ք և, փխ. ևս / ց յերև

9 ալկալտածիցեմք / չվ՝ տանիցեմք

10 Ե ի տեղեացն / ք ի տեղաց

12 Ա մի բլուր / Կքքս քք

12 ց երկայնութեան

12 ւ ի մուտս կոյս / Ա կոյս և

12 abcde յարեղակնդ [abcde գրած և
 ելանադոյն՝ յ * ք] / ւ յարեղակնդ

13 եկով լիք ի (հիւսիսոյ)

13 ա լիք իսկ

13 ՏԽ ի միջօրէ [ցի ի մէջօրէ]

13 ա լիք ուղիղ

14 օ առ երկրին / Ա հայելով

14 ա կանդուն նշեղ / ւ կանդունայ
 նշեղ / և կանդուն և անշեղ / և ան-
 լեղ, փխ. անշեղ14 Ա գհարաւ / ւ գհարաւագոյն, փխ.
 գհարաւով բացադոյն

15 ՏԽ լիք և

15 ք յերկայնաձև, Ա երկայնաձև, փխ.
 երկայնաձիգ

16 ՏԽ օրոց

17 քքս ի ծործորաց

18 ՏԽ ծօրեալք, փխ. քամալք

18 օ վիճաց, փխ. լեռանց

19 Ա լիք ի (հովտաձև)

20 օք օրինեալք

20 ՏԽ ի յարեւիլից [ք յարեւիլից], փխ.
 և յարեւիլից

20 ւ հաճեցեալք ի / ք հաճեցեալք

21 չցե բլրին

- Ասա իմն ակնակառոյց լեալ այրասիրտն այն և կաթնոն Շա-
միրամ, հրաման տայ չորից բիւրոց և երկուց հազարաց արանց անա-
րուհաւից գործաւորաց յԱսորեստանեայց և յայլոց իշխեցելոց, և վեց
5 և քարի, պղնձոյ և երկաթոյ, որք ամենեկին կատարեալք իցեն յար-
ուհատգիտութեան, ածել անխափուն ի փափագեալ տեղին. և զործն
հաւատար հրամանին տնոյր զկատարումն եւ վաղվազակի ածեալ լինէին
բազմութիւն խառնապանհից գործաւորացն և բազմաբուհաւից հանձա-
րեղաց իմաստնոցն: Եւ հրամայէ նախ զամբարտակ գետոյն ապառաժիւք
10 և մեծամեծ վիմօք շինել, կրով և աւազով մածուցեալ, անբաւ լայնու-
թեամբ և բարձրութեամբ. որ կայ հաստատուն, որպէս տան, մինչեւ
ցայսօր ժամանակի: Եւ ի պատառուածսն այն ամբարտակի գետոյն այժմ,
որպէս լսեմք, մարդիկ աշխարհին ի հէն և ի գաղթականս փախսեալմբ
ամբանան, իբր ի ծայրս քարանձաւաց լերանց ամբացեալք: Եւ եթէ
15 զփորձ տնուլ զէպ ումեք լինիցի՝ և ոչ իբր պարտաւկաց քար մի որ-
ժանաւոր ի շինուածոյ ամբարտակին խել ոք զօրեացէ, թէ և մեծաւ աշ-
խատութեամբ ջանայցէ: Եւ ի հեղուտուածս արուեստին որ դարամբքն՝
հայեցեալ ուրուք, որպէս ճարպոյ ինչ հեղման հայեցողացն երեցուցանէ
կարծիւ: Եւ այսպէս ընդ բազում ասպարէզս անցուցեալ զամբարտակն՝
20 հասուցանէ ի նկատեալ տեղի քաղաքին:

- 1 և ակնակառոյց / Ա եղեալ, փխ. լեալ
1 Հ լիք այն
2 ՏՊ լիք չորից
2 ՏՊ աք բիւրոց [նորք բիւրոց]
2 ՏՊ Կ՝ երկու / ՏՊ հազար
2 և արուեստից
3 ածել ասորեստանեայց / ՏՊ յասո-
րեստանեայց [չորք յասորեստանեայց]
3 և այլոց իշխեցելոց / Ա լիք և յայլոց
իշխեցելոց
4 և իւրոցն / Ա լիք իւրոց
4 և լիք յամենայն արուեստաւոր
4 ք ամենայն / և արուեստաւ
4 և արուեստագործաւորաց, փխ.
արուեստաւոր գործաւորաց
4 Ա քարի և փայտի
5 ՏՊ ամենեքին / և և կատարեալ
5 ՏՊ ի յարուհատգիտութեան / Վ՝ ի
յարուհատգիտութեան / Վ՝ ի յար-
ուեստս գիտութեան
8 Ա լիք բազմութիւն ՏՊ խառնիճապանհ
8 ածելոց գործաւորաց
8 ածելոց՝ բազում արուեստից / Բ բա-
զում արուեստաւորացն
8 և հանձարեղացն
9 Այ իմաստնոց / Կ իմաստիցն
9 Հ ամբարտակ / և ապառաժօք
10 Կ վիմով / Ա շինել վիմօք
10 ՏՊ մածուցեալ

- 10 Ա բազում, փխ. ամբար
11 ձեւ լիք և բարձրութեամբ
11 և մինչև որ կայ / Ա լիք որպէս տան
12 Այցաւորք ի պատառուածս [և ի պատառ-
ածս] ք ի գիպուածս, փխ. ի պատառ-
ածս
12 Կ ամբարտակ / և ամբարտակ
12 և այլ, փխ. այժմ / և որք լիք այժմ
13 ածել մարդիկ
13 Ա շէն, փխ. հէն / և ի գաղթականս
14 ց ամբարտակն / և իբրեւ
14 և քանմարտակ, փխ. ամբարտակ
14 Կ քարանձաւոց
14 ՏՊ թէ [և եթէ, Կ լիք եթէ]
15 և պարտաւկաց / և պարտաւկաց /
ՏՊ պարտաւկաց [և պարտաւկաց]
16 Կ անպարտակին / և զորացէ
16 Ա աշխատութեամբ որ ջանացէ [և
ջանայցէ]
17 ՏՊ ի հեղուտու, փխ. ի հեղուտու
17 Կ աղուեստին / արուեստին ք քան
աղուեստին արուեստին ? (=
(ἀλλ' ἔπειτα) քանից, կամ, քանից,
ἀπὸ τούτων) քանից (սուս. известн.) և և և
17 ՏՊ քարամբք
18 և որք / և ի ճարպոյ
19 Հցնո կարծիս
19 և ի բազում / և և ասպարէզս
20 և հասուցանէ / և հասուցանէին
20 և ի կատարեալ տեղիս

- Եւ անդ հրամայէ զամբօխն ի բազում դասս որոշել, և ի վերայ իւրաքանչիւրոց դասուց զընտիրս ի հարտարացն վարդապետս կարգել. և այսպէս ի սաստիկ ճգնութեանս պահեալ՝ յետ սակաւ ամաց կատարէ զհրաշակին ամբողջութիւնք պարսպօք, հանդերձ դրամբք պղնձակերտութիւնք:
- 5 Շինէ և ընտիր ընտիրս և բազումս ի մէջ քաղաքին ապարանս ի պէս պէս բարանց և ի գունից զարգարեալս, կրկնայարկս և եռայարկս, և ըստ պատենի իւրաքանչիւր՝ արեղակնաւս. և պեղեցկադունիւք և ընդարձակ փողոցութիւնք զկողմանս քաղաքին որոշելով: Շինէ և զչքնաղս ամանս և զզարմանալոյ արժանաւորս ըստ պիտոյից միջոցաց քաղաքին լուալիս:
- 10 Եւ զմասն ինչ զհառոյն ընդ մէջ քաղաքին բաշխեալ անցուցանէ ի սպաս ամենայն պիտոյից և յարբուցմունս բուրաստանաց և ծաղկոցաց, և զայլն զեղերք ծովակին յաջմէ և յաշեկէ՝ քաղաքին և բովանդակ շրջակային յարբուցմունս: Եւ զամենայն արեւելեան և զհիւսիսային և զհարաւային կողմանս քաղաքին զարդարէ զաստակերտօք, և սաղարթիւք ծառոց
- 15 վարսաւորաց, զանազանեալք ի սլուզս և ի տերես, և բազումս բազմարերս և զինեւերս ի նմա անկեաց ուլիտս: Եւ ամենայնիւ հոյակապ և հաշակաւոր զպարսպեալն յօրինէ, և անթիւ բազմութիւն մարդկան ի ներքս բնակեցուցանէ:

1 ՏՏ լիք և (անդ)

2 Ա կարգել վարդապետս զընտիրս ի հարտարաց

2 ց ի հարտարաց / և ի հարտարացն

2 քս կոչել, փխ, կարգել

3 ՏՏ աշխարհ / ւ աշխարհի

3 ւք լիք ի (սաստիկ)

3 Հցեկոթղոս պահել

4 Հցեկոթղոս պարսպովք

4 ւ զարամբք, փխ, դրամբք

4 ւ պղնձաներտիւք / զ պղնձակերտ

5 ւ լիք շինէ

5 Աձ ընտիր ընտիրս [ւ զընտիր ընտիր] ապարանս ի մէջ քաղաքին ի պէսպէս / զընտիր ընտիրս

5 ք լիք և (բազումս)

5 ւ լիք ի (պէս պէս)

6 մե լիք և եռայարկս

7 եմբք պատենից / ւ իւրաքանչիւք պատենից

7 ք արեղականս

7 ՏՏ զեղեղիկ գունիւք և

8 Ա փողոցովք

8 մեք զկողմունս / ՏՏ լիք և

9 փողոցս զարմանալոյ / ւ պիտոյի

9 ՏՏ ի միջոցաց [փողոցս ի միջոց]

9 և լուանալիս (լինամ լուալիս)

10 ւ լիք ինչ

10 ՏՏ անցուցանէ ի պէսս

11 ւ լիք ամենայն

11 փողոցս բուրաստանեաց

12 և եղերք / Ա ծովուն

12 ք յաջմէ քաղաքին և յաշեկէ քաղաքին

12 անիւ լիք և բովանդակ շրջակային— կողմանս քաղաքին (ս. 11)

12 ց լիք և (բովանդակ)

12 ւ ջնկային, փխ, շրջակային

13 ւ արեւելեանս / ւ արեւելեայն

13 ւ զհիւսիսայինս

14 ւ և զամենայն կողմանս

14 ւցիւկ կողմանս / միւսն, կողմունս / ւ լիք կողմանս

14 ւ յարդարէ

14 ք դաստակերտութիւնք

15 Ա զանազանիւք ելովս ի սլուզս և ի տերես [ա ի տերես և ի սլուզս]

15 ք ի տերես

15 ւ զբազումս / փողոցս բազում

16 ՏՏ ան զինեւերս

16 Ա հովիտս և ամենեկն

16 քս հոյակապս

17 ք զհաշակաւոր

17 ՏՏ յօրինէր [ք օրինէր] / ւ անթիւս

17 և բազմութիւն մարդկան բազմութիւն / ւ ք լիք և անթիւ բազմութիւն մարդկան (Բաց սեղ ընդամ և: ս այս կտոր կայ, միայն անընթեռնի է: Որով պէտք և ենթադրել, քի ը ծագում է x-ից)

18 Ա լիք ի ներքս

18 Հցե ընակեցուցանէր

Իսկ զձայր քաղաքին և որ ինչ ի նմա հրաշակերտութիւնք՝ բազմաց ի մարդկանէ ոչ հասու լեալ, և ոչ պատմել է կարողութիւն: Զորոյ պարսպեալ զգագաթնն՝ զժուարամուտ սոմանս և զժոխեկանելիս ի նմա յօրինէ շինուածս արքայանիստս, և ծածուկս իմն ահագինս: Որոյ

5 որպիսութիւն գրութեանն յօրինուածոյ ոչ ի լսելիս մեր հասեալ ճշմարտութեամբ յումեքէ, և ոչ մեք ի պատմութիւնս հիւսել հաւանիմք. այլ տեսնք միայն, թէ ամենայն թագաւորականաց զօրծոց, որպէս լուսք, առաջին և վեհագոյն համարեալ:

Իսկ զքնդղէմ արեգական կողմն անձաւին, ուր և ոչ գիծ մի երկաթով ալժամ վերագրել որ կարէ, զայսպիսի կարծրութիւն նիւթոյ պէս պէս տաճարս և սենեակս օթից և տունս գանձուց և վիհս երկարս, ոչ զիտէ որ, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտեաց: Իսկ զամենայն երեսս քարին իրբն գրչաւ զմամ հարթեալ՝ բազում գիրս ի նմա գրեաց. որոյ հայեցուածն միայն զամենայն որ ի զարմանս ածէ:

15 Եւ ոչ միայն այս, այլ և ի բազում տեղիս յաշխարհին Հայոց արձանս հաստատեալ, նովին գրով յիշատակ ինչ իւր հրամայէ գրել, և ի բազում տեղիս սահմանս նովին գրով հաստատէր:

Արդ՝ որ ինչ յաղագս Շամիրամայ զօրծոց որ ի Հայս՝ ասացեալ է:

1 ՏՏ որ ինչ ի նմանէ զօրծոյ հրաշակերտութիւնք [ք հրաշակերտութիւն] / Ա հրաշագործութիւնք, փխ, հրաշակերտութիւնք

2 ք լի՛ է

3 ՏՏ զպարսպեալ [ք պարսպեալ] զգագաթն / Ը զգագաթն

3 Ը զժուարամուտ սոմանս, փխ, զժուարամուտ սոմանս

4 ք շինէ, փխ, յօրինէ

4 ՏՏ Ը ծածուկ

4 ՏՏ ահագին

5 Ա գրութեան / զկորս գրութեան / և գրութեանն / Ը գրութիւնն

5 Ը ճշմարտութեամբ, փխ, ճշմարտութեամբ

6 ք ի պատմութիւնս մեր հիւսել / և հիւսեալ

7 զիօրքս թագաւորական

9 ց կողմ

9 Ե տաւին Ը անձին, փխ, անձաւին

9 ՏՏ որ, փխ, ուր

9 ՏՏ Ը երկաթոյ

10 օ լի՛ ալժամ

10 Ը այսպիսի կարծրութիւն

10 Ը նիւթոց

12 Ա գիտեմ

12 Ա լի՛ որ

12 ք ոչ որ գիտէ, թէ

12 Ը որպիսի

12 ք հրաշակերտութիւն, / հրաշակերտաց, փխ, հրաշակերտեաց

13 Ա գրեես ամենայն [ք ամենայն գրեես]

13 ՏՏ Ը իրր

13 ՏՏ հարթել / իրգ հարթեալ

13 Ա գրեաց ի նմա գիր [ք գիրս]

14 Ը հայեցածն

14 Ա ի զարմացումն

15 Ը լի՛ ի (բազում)

15 ք տեղին

15 Ը աշխարհին / ք յաշխարհին

15 Ա արձանս հաստատեալ յաշխարհին [Ը աշխարհին] հայոց

16 Ը հաստատել

16 ՏՏ Ը լի՛ իւր

16 Ը լի՛ ի (բազում)

18 Ա շամիրամայ [ք սամիրամայ] և որ ինչ զօրծոց նորին ի Հայս

ԺԷ

Յազապա Շամիրամայ, քէ Է՛ր ազապա. կոսորեաց զորդիս իւր. եւ քէ ո՛րպէս
փախստական լինի ի Զրապուսէ մեղէ ի Հայս, եւ մեռանի ի Նինուատայ
որպէս իւրմէ:

- 5 Սա հոնապազ յամառնայինն ի խաղաղն իւրում ի կողմանս հիւ-
սիսոյ ի քաղաքն ամարատանի զոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապետ և
վերակացու Ասորեստանի և Նինուէի թողու. զԶրապաշտ մեղ և նահա-
պետ Մարապ: Եւ զայս այսպէս բազում ժամանակս կարգեալ Շամիրամայ՝
ամենեկն հաւատայ նմա յարգարել զիւր իշխանութիւնն:
- 10 Եւ բազում, անգամ յանդիմանեալ յորդոց իւրոց վասն սաստիկ
և վաւաշ պոռնկական բարուց իւրոց՝ կոտորէ զամենեւեան, և ապրի
կրտսերագոյնն միայն, որ է Նինուատ: Բարեկամաց և հոմանեաց իւրոց
պարզեկելով զամենայն իշխանութիւն և զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդւոց
իւրոց փոյթ յանձին ունէր: Քանզի և այլն նորա Նինուս ոչ, որպէս ափս,
մեռեալ թաղեցաւ ի նմանէ ի Նինուէ յարքունիսն, այլ իմացեալ զախ-
տատէր բարս նորա և զշարտէր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝ փախըս-
տական անկանէր ի կրետէ: Իսկ ի հասակ և ի միտս հասեալ որդւոց նորա՝
յիշեցուցանեն նմա զայս ամենայն, կարծելով ցածուցանել զնա ի զիւա-
կան պակշտութիւնէն, և աւանդել զիշխանութիւնն և զգանձս՝ որդւոց
20 իւրոց: Ընդ որ ստաւել զայրագնեալ՝ սատակէ զամենեւեան. և մնայ
միայն, որպէս վերագոյնն ասացաք, Նինուատ:

- 1 a չիք մէ
2 ե ազապա, փխ. ազապա.
2 c չիք և
3 c՛ ի զրապեշտէ / ց ի զրապաշտ / ե
ի զրապաշտին
4 զ՛ յորդոց
4 SHe իւրոյ [ց իւրմէ / / չ չիք իւրմէ
5 ե յամառնայինս / SHe իւր
6 ե ամարատան / որդւս արամատանի
6 SHe չիք և վերակացու.
7 abe Նինուէ / ե թողուլ
7 զ՛ զզրապեշտ / Կ՛ զրապաշտ
7 l մեղն / կզես զնահապետ
8 SHe և ի բազում ժամանակս զայս
այսպէս կարգեալ շամիրամայ [ի
կարգեաց շամիրայ] ամենեկմ հա-
ւատայ նմա արգարի զիւր
9 c հաւատաց
9 abeա յարգարե, փխ. յարգարել
9 /ցք իշխանութիւն
10 ե յանդիմանել / Ա չիք սաստիկ և
11 ա վաւաշտ / ա՛ վաւաշտ
11 p պոռնկական բարուց իւրոց—կարգի
պատանեացն (ԽԷ, 57 s. 13)
11 Ա իւրոց վարուց, փխ. բարուց իւրոց

- 12 SHe կրտսերագոյնն [ցե կրտսե-
րագոյնն]
12 p ի Նինուատ, և, փխ. Նինուատ
12 SHe բարեկամացաւ, փխ. բարեկա-
մաց և
13 ց՛ գանձս / p որդւոյ իւրոյ
14 ե անձին
14 SHe իւրոց ունեւով փոյթ յանձին [օր
անձին]. քանզի
14 abeցիցիա ալր
15 ab յարքունիսն / SHe յարքունիս:
Հմմտ. Եւս. Փամ. ԽԷ. 41:
16 /ց զթագաւորութիւն / ք զթագա-
ւորութիւնս
17 Ա անկանի
17 eel ի կրետէ / ց՛ ի կրետէ / / ցոյ ի
կրետէ / միւսն. ի կրետէ
17 SHe ի տիս, փխ. ի միտս
18 Կ՛ զեա զայն
19 SHe մրցական տափանացն, փխ. պակ-
շտութիւնն
19 SHe զիշխանութիւն
20 SHe մնաց Նինուատ միայն, որպէս
վերագոյն [Խաղրս վերագոյնն] ա-
սացաք
21 ե միայն, փխ. միայն

- Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Զրազաշտի առ արկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանէ Շամիրամ. քանզի բանաւ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն. եւ ի ստատկանալ պատերազմին՝ փախտական լինի Շամիրամ յերեսաց Զրա-
- 5 զաշտի ի Հայո: Աստ ժամանակ վրէժինդբութեան պատհ՝ զտեալ նինուստայ՝ սղանանէ զմայրն և ինքն թագաւորէ ի վերայ Ասորեստանի և նինուէի: Ահա ասացաք և յաղագս մահուանն Շամիրամայ, թէ ուստի և ո՛րպէս:

ԺԸ

- 10 Եաղագս թէ Խաւոսի նախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի հնդիկս, և զկնի մահ նարս որ ի Հայո:

- Ունիմ ի մօր և զկեփաղիոնին, վասն ոչ տալ զմեզ բազմաց ծաղրել. զի առէ ի բազմաց աշոց նախ յաղագս ծննդեանն Շամիրամայ, և ապա զպատերազմն Շամիրամայ ընդ Զրազաշտի և զյաղթինն առ Շամիրամայ,
- 15 և ապա ուրեմն զպատերազմն հնդկաց: Այլ հաւատարմեղ թուեցաւ որ ի Մար Աբայն Կատինայն է քննութիւն քաղզէական մատենից քան զայստակ. քանզի ոճով իմն առէ և զպատճառս պատերազմին յայանէ: Իսկ առ այսօրիւք և առասպելք աշխարհիս մերոյ զբազմամուտ Ասորին արգարացուցանեն՝ աստ ուրեմն զմահն առել Շամիրամայ, և զհետեակ
- 20 փախուստն, և զպատգումն և զիղծս ջրոյն և զարբումն, այլ և ի մօտ հաւանել սուսերաւորաց՝ և զյուսութեան ի ծով, և բան ի նմանէ. «Ուլունք Շամիրամայ ի ծով»: Այլ թէ ախարժես առասպել՝ և Շամիրամ բար առաջին քան զնիւորէ: Արդ այս շատ է. բայց մեք որ ինչ զկնի այսորիկ:

1 Ե ի լինել / Տն ինչ սխալանաց

1 Ե հակառակութիւն

2 Ավետաղ անկանելոյ / իւ անդանել

2 Տն պատերազմի ի վերայ նորա շամիրամ

3 Տն այրն, Ե մարն, փխ. մարն

4 Եմեւ զբազաշտին / Եյ զբազաշտին

5 Ա. աստ ժամանէ [ժ ժամանակ] վրէժ-
ինդբութեան, զի պատհ / Տն
պատհնի

6 Ե սղանանել / Տն նինուստ

7 Տն լիք և (յաղագս) / Եց մահուան

10 Ե թէ որպէս հաւատարմ

10 Անց պատերազմ / Ե պատերազմին

10 Ա. նորա, փխ. շամիրամայ [Ե նորա
շամիրամայ]

11 Տն Եմ մահուան / Ա. լիք որ

12 Հցն զկեփաղիման, Խորսիւն՝ զկեփա-
լիման, Ե զկեփաղիման, Ե զկեփա-
լիման, փխ. զկեփաղիման / Ե զկե-
փաղիմանին

12 Ե Եմ մեղ / Ե ծաղր անել

13 Տն ի բանից, փխ. ի բազմաց

13 Ե շամիրամայ և ապա և Ե լիք ապա

14 Տն լիք զպատերազմն շամիրամայ—
և ապա (Տ. 15)

14 Եյ զբազաշտի

14 Ե յաղթինն / Ե Եմ զյաղթինն

15 Հնն. Եւ. Ժամ. Ե. Ժ. Ե.

15 Խորսն այլ և հաւատարմ

16 Ա. մարիբոս / Ե մարիբայն

16 Տն Կատինայն, փխ. Կատինայն Ե

17 ցին զի / Ե յորս լիք քանդի

17 և պատճառ

18 Տն աշխարհիս / [Ե զաշխարհիս] մե-
րոյ առասպելք

20 Տն Ե պատգումն / Տն Ե զարբումն

21 Ե հաւանել

21 Ե սուսերաւորացն, փխ. սուսերաւորաց

21 Տն Ե զյուսութեան [Ե զյուսութեան]

21 Ա. ուլունք ի ծով շամիրամայ, այլ

22 Ե լիք թէ

23 Ե զնիւորէ / Ե նիւորէ

23 Ե ոչ, փխ. որ / Ե Եմ լիք ինչ

ԺԹ.

Ու ինչ զինի մահուանն Շամիրամայ:

Յարմարեալ զամենայն կարգեցից քեզ ի գիրսս յայտոսիկ զազգիս մերոյ աւագագոյն արս և գնախնիս, և որ ինչ վասն նոցա զրոյցք և
 5 իրակութիւնք իւրաքանչիւր, ոչ ինչ կամայ մտածական և ոչ ինչ անպատշաճ ի սմա յօրինելով բան, այլ որ ինչ ի գրոց իսկ, ըստ նմանեացն արս և որ ինչ ի բանից արանց իմաստնոց և յայտոսիկ քաջախօհաց, յորոց մեր արդարապէս ջանացար հաւարել զհնարգրութիւնս: Եւ ասեմք լինել արդարարան ի պատմութեանս յայտիկ ըստ մերոյ
 10 յօմարութեան և ուզգամտութեան. իսկ ըստ որոց հաւարումնն Աստուծոյ լինել յայտնիս, և մարդկան զովելիս կամ բարելիս. մեք այնոցիկ օտար և ի բաց կացեալ: Բայց զուզութիւն բարբառոց և հաւատարութիւն թուոյ կարգի պատանեացն՝ զճշմարտութիւն աշխատասիրութեանս մերոյ ակնարկէ: Եւ այսոցիկ այսպէս կարգելոց, կամ հաւատի և կամ զոչին
 15 ինչ կասեալ յարգարոյն՝ սկսայց քեզ և որ ինչ զինի այսոցիկ ի Հիւսման պատմութենէ Պիտոյից:

Արդ յետ մահուանն Շամիրամայ ի Զամեսեայ որդւոյ իւրմէ, որ է Նինուաս, որ եղև յետ սպանանելոյն զԱրայն, այսպէս հաւատահաւ
 20 զիտասցուք զկարգ բանից: Թագաւորէ Նինուաս, սպանեալ զմայրն հեշտասէր և խաղաղական կեցեալ. և առ սովաւ Արբաշամու աւուրք բաւեալք:

2 ա տամիրամայ / ց շամիրամայ մահուանն / չ մահուան

3 Ա. զայտոսիկ, փիւ. զամենայն

3 ՏՊԵ ի գիրս

3 և այտոսիկ / ց յայտոսիկ

4 ց մեր

4 ՏՊ զաւագագոյն զարս [հրգրք զօրս, օ լիք զարս]

4 ՏՊ սոցա, փիւ. նոցա

5 ա իկարութիւնք, ցենպրք իրարկութիւնք, օ իրարկութիւնք, փիւ. իրակութիւնք

5 ր որ, փիւ. ոչ

5 ՏՊ կամամտածական, փիւ. կամայ մտածական

6 յ օրինակելով, ՏՊ յարմարելով, փիւ. յօրինելով

6 ր յարմարելով բան ի սմա

6 Վ. ի գրոց, իսկ / ՏՊ ըստ նմանեաց

7 յ լիք և / օ իմաստնոց արանց

7 ՏՊ քաջախօհաց / չ քաջ-կանաց

8 ր արդարապատապէս

8 ա զհնարգրութիւնս

9 և ասեմք / չ լինիլ

9 հօրք ի պատմութիւնս

9 ճ յայտոսիկ / օ մեր

10 հօրքք ուզգութեան / ՏՊ հաւարումն

11 և լինիլ

11 սօրքք լիք կամ բարելիս

11 ՏՊ և մեր այնոցիկ օտար և քացակացեալ / ան լիք կացեալ

12 ան լիք կացեալ / ՏՊ բարբառոյ

13 Ավէտ պատանեաց [ց պատանեաց և] / ր պատմութեանցն, փիւ. պատանեացն

13 Եմբթ զճշմարտասիրութիւն

14 Եմ կարգեցելոց / ՏՊ լիք և (կամ)

15 և լիք ի (հիւսման)

16 զ պատմութե (պատ.)

16 Ա բանից, փիւ. պիտոյից

17 սօրքք լիք շամիրամայ

17 Ա.ՏՊ ի զամեսեայ [ց ի զամեսեայ, Կ'ց(վ' ի զարմասեայ, և ի զամեսեայ, սօրքք ի զամեսեայ, Կ' ի զամեսեայ]: Հմմտ. Եւս. Եր. 40. 47.

17 և յորդւոյ / Ան իւրոյ

18 Կ'սե և, փիւ. որ եղև / և լիք եղև

18 ճ սպանանել / չ սպանանեալ

19 Ա. աւացուք, փիւ. զիտասցուք

19 Ա. հրգրք բանիս

20 ցիւ արբաշամու

(Ի)

Համեմատիրեն ծննդարանության ազգիս մերոյ ընդ Արաշեցուցն եւ ընդ Քաղղեացուցն մինչեւ ցՊարզանապաղոս, որ կոչէր Թօնոս Կոնկողեոս:

Ե Բ Բ Ա Յ Ե Յ Ի Ո Յ

5

Իսահակ.

Յակոբ.

Ղևի.

Կահաթ.

Ամրամ.

Մովսէս.

Յեսու:

10

Ի սմանէ յառաջ՝ ոչ ըստ ազգի, այլ ըստ յառաջադիմութեան արանց. զի եւ ամենեքեան յԱրրահամէ: Ի սատակել սորա զՔանանացիս՝ անցին ի սմանէ փախտականք յԱզոսս, նաւելով ի Թարսիս. եւ այս յայտնի է զբաշմամբն, որ յարձանան Ափրիկեցւոց աշխարհին գրեալ

1 օր առանձին գլուխ եւ դրած Ի յաջորդ գլուխ ԻԱ եւ այսպէս շարունակաբար: Գ զլիւի տեղն ունի, թայց գլուխ չի նշանակած: Այս փոփոխութիւնը յաջորդ զլիւից սկսած ունին եւ ուրիշ Ձ-նիւ: Տե՛ս մոյնը եւ ցանկի մէջ:

2 Լ ընդ Երբայեցւոյն

2 ձ չիք համեմատութիւն ծննդարանութեան—Թօնոս կոնկողեոս (Տ. 3)

2 Հիւնոթորցս չիք եւ ընդ քաղղեացւոցն

2 Բ քաղղեացւոց

3 ձեռն ցարգանապաղոս / ց սարգանապաղոս / ի սարգանայ պալլա / ի սարգանայ պաղղոս / օրցս սարգանայ պալլոս / ժող ցարգանապաղոս

3 Հանց կոչիւր / շի՛ կոչի

3 Բ էրթօնոս

3 ձ կոնկողեոս: Հնճ. եւս. եր. 48:

4 ձ երեսի դասարի տեղում ունին յիշատակաւնիւր: Տե՛ս Գառաշարան:

4 ձեռնիւնոթորցս չիք Երբայեցւոց

5 Ե սահակ / Ե սարահամ, Իսահակ

7 օրցս չիք զեի

9 ձ արամ, փիս, ամրամ

12 շի՛ կարգի, փիս, ազգի

13 ձ ամենեքին

13 ձ քանանացիս / Բ քանանացիս

14 ձե ի յադոս / Բ յադոս

14 Տե՛ս չիք այս

15 Տե՛ս չիք է

15 ց յարձան / ձեք չիք յարձան

15 ձեք յափրիկեցւոց / Ե ափրիկեցւոց

Նկարագիր: ձ Կարմիր թանաքով կազմած են երեք խորան երկու երեսում: Առաջին երեսի առաջին խորանում գրած են անունները—Երահակ—Կոնկողեոս. ապա հորիզոնական զիծ է քաշած եւ տակին գրած. «Ի սմանէ յառաջ—ամենեքին յԱրրահամէ». ապա մի նոր հորիզոնական զիծ է քաշած եւ տակին գրած է «Ի սատակել—արարապէս այս այսպէս է»: Երկրորդ խորանում գրած է «Ի յեսուայ գողոյ—քանանացի գող». ապա հորիզոնական զիծ տակ՝ «առիս», առաւուս—լամբրիդէս: Երկրորդ խորանում «արայ անուշաւան—վաշտակ». ապա հորիզոնական զիծ տակ գրած է. «Հայկակ—վատամ, կար»: Ապա հորիզոնական զիծ տակ. «Իսկ մերոյն արայի որդի, արայ ի շամբրամայ կոչեցեալ եւ զգործ վերակացութեան աշխարհիս նմա հաւատացեալ: Իսկ նորա անունըստն: ԶՀայկակայ տան լինել առ քէլոթաթիս եւ ամբսի իմի արարեալ անխորհուրդս եւ մեռանիլ ի նմին»: Երկրորդ երեսի առաջին խորանում գրած է «Երթիւ—ե որ ի կարգին է». երկրորդ խորանում՝ «ամուստիս—սարանապաղոս». երրորդ խորանում՝ «զոսակ, հրանտ, ընծար, զդակ, հորա, զարմայր: Սա օգնական պիտանու» են. ապա «պերճ, արբուն—սկաորդիս:

կան մինչև ցայսօր ժամանակի արդարապէս այսպէս. «Ի Յետուայ
զորոյ փախուցեալ՝ մեր նախարարք Քանանացոց եկար բնակել աստ»:
Յորոց մի և Քանանիդաս պատուականագոյն մեր ի Հայո: Եւ ոտուղեալ
հաւասարի գտար զսերունդս աղգին Գնթունեաց ի սմանէ ասանց հակա-

5 ոսկուիեան լեալ. զայս և բարբ արանց աղգին յայտնեն՝ Քանանացի զոյ:

Գոթնիէլ.

Աւովդ.

Բարակ.

Գեղէն.

10

Արիմիէք.

Թովղայ.

Յայիր.

Եփթայի.

Եսերաֆի.

15

Եղոֆի.

Ղարզոն.

Սամիսոն.

Հեղի.

Սամուէլ.

20

Սաուդ.

Դաւիթ, և որ ի կարգին:

1 ք այսօր / օւս այս այսպէս

1 ձ լիք ի (յետուայ)

2 օւս փախուցեալք / ևորոց ևկայք

3 ք որոց / օ լիք մի

3 օւս քանակաւ / ցեա քանակաւ

3 օւս լիք հաւասարի

4 ևկոց գնթունեաց

4 օւս ի նմանէ / ոս զսմանէ, փիւ. ի
սմանէ / ևս լիք ի (սմանէ)

5 ք լիք լեալ. զայս / ք այս

5 օ քարաբանց, փիւ. բարբ արանց

5 Տիւ արգի [յ արգին]

5 ք յայտնի են, փիւ. յայտնեն

5 գ լիք բարբ արանց—քանանացի զոյ

9 օւս գեղէնի

10 օ արիմիէք

11 Հց թուղայ / Ե թուղայ

13 օ արթայի / օ յեփթայ

14 օւս ևսերոն

15 օւս Եղոֆի

16 օ արգոն

17 օ սամիսոն

21 օւս ի կարգին Եւ սամիսոն, արթայ, ասայ, յասափթ, յորամ, լիք
և որ ի կարգին: Տիւ ևս. Ժամ. ևս.

74 ևս. ևս. 47 ևս.

Ե չունի խորաններ. կարգով գրած է օւս-ի նախ առաջին երեսի խորաններինը,
առաջին խորանն ամբողջ, յետոյ երկրորդը ևւն. ապա երկրորդ երեսի խորաններինը,
ձե կազմած են երկու երեսում չորս չորս սիւնակներ: Առաջին երեսի առաջին
սիւնակում գրած է «սահակ—ևսերաֆի. [ձ անունները սկզբի տառերը չունի. օ սկզբի
տառերը ունի կարմիր թանաքով, բայց չբարակ» և «ևսերաֆի» չունին սկզբի տառերը],
երկրորդ սիւնակում, առաջին սիւնակի շրջում անուան գիւմաց գրած է «ի սմանէ
յասաֆ—քանանացի զոյ: Երրորդ սիւնակում գրած է «արթայ, ասայ, ասափթ—զամ-
պաւիղէս, փառաբանք: Զորրորդ սիւնակում «արայ, անուշաւան—նորայր». [«Փառամ,
կար» անունն անցել է նախորդ սիւնակի մէջ]. ապա սոյն չորրորդ սիւնակում «իսկ
մերոյն արայի արայ ի շամիրամայ կոչեցեալ և զգործ մերաւացութեան աշխարհիս
նմա հաւատացեալ ի նորա անուշաւան ի [ձ լիք ի, ունի յայտնուած ևս] հայեակ
ասեն» ևւն մինչև «մեռանիկ ի նմին».—երկրորդ երեսի առաջին սիւնակում «Եղոֆի—
և որ ի կարգին». երկրորդ սիւնակում «սամիսոն. զամպաւիս—արդանագալլոս»
[«արդանագալլոս», երրորդ սիւնակում՝ «զոռակ—սկայրդի»]. չորրորդ սիւնակում,
նախորդ սիւնակի շրջումայր» անուան գիւմացից՝ «սա օգնական» ևւն:

Բ Ա Ղ Գ Է Ա Յ Ի Ո Յ

Արիսո.

Առաջիկոս, [որ] Ամբիոսո.

Բսերքսէս, [որ և] Բաղէս

Առամարթնէս

Բելորոս

Բալէս

Ազատագոս.

Մամիթոս.

Մասքաղէս.

Սփերոս.

Մամիգոս.

Սպարեթոս.

Ասկատաղէս.

Ամինտէս.

Բելորոս.

Բազատոսէս.

5

10

15

2 եւ նինուաս, արիսո / abcf արիսո /
deghlororqs արիսո / Կ² արիսոյ

3 a առաւրտոս / b առաւրտ / c առաւ-
րտ / f առաւրտոս / Կ² առաւրտ: Եւս.
Փամ. արաւիսո

3 abcf սիւսիս / d սուսիս / Կ² սու-
սուսիս / Կ² սուսուին / ՏՊ սու-
սուսիս, փին. ամբիոս: / եւ չիք: Խոր.
մեջ տառնմին անուն և դարձած: Եւս.
Փամ. ունի «արաւիսո, որ ամբիոս»: ամբիոս դարձել և սիւսիս

4 Կ² abcf քսերքսէս / d էսքսեր / e
քէսքսեր / ՏՊ քսերքսեր [և քէսքսեր]

4 abcf վաղէս / Կ² քսերքսէս / ՏՊ վաղէս /
Կ² քսերքսէս / Կ² քսերքսէս / Կ² քսերքսէս /
քէսքսեր: Խոր. մեջ տառնմին
անուն և: Եւս. Փամ. «քսերքսէս որ
և քաղէս»:

5 a առամարթնէս / d մամիթնէս /
Կ² առամարթնէս / f առամարթնէս
g առամարթնէս: / Կ² առամարթնէս
Եւս. Փամ. առամարթնէս

6 Եւս. Փամ. ևւ. եւ քելորոս, ապա բա-

ջ կազմած է երկու երևում երեք երեք սիւնակ՝ «երրայեցուց», «քաղէսուց»,
«Հայոց» կարմիր թանաքով վերնագրերն երեք: Առաջին «երրայեցուց» սիւնակում
գրած է «խառնակ—սերուն». ապա անմիջապէս «ի սմանէ յառաջ» ևն. ապա «ի
սատակել սորա» ևն: «Ի սատակել» բառի և վերի անուններից Յետո անունն վրայ
գրած է միևնոյն շշման՝ յայոց տալու համար. թէ այս ծանոթութիւնը Յետոին է
վերաբերում: Մանթաթիւն մի մասն անցած է երկրորդ երեսի «երրայեցուց» սիւ-
նակի մէջ, որտեղ և «քանանայի դոյ» բառերից յետոյ գրած են անունները «երթն»
ևն: —«Քաղէսուց» երկու սիւնակների մէջ կարգով բոլոր անունները. իսկ «Հայոց»
առաջին սիւնակում՝ «քաղէսուց» տալու: Սա ի շամիրամայ» ևն մինչև «Հայկակ. զսմա-
նէ» ևն, ապա անուններն այս և միւս սիւնակում «ամբակ—դարձայր: Սա օգնական»
ևն. ապա «պերն, սրբուն» ևն:

ղէս [և քաղէս, և քաղէս]

8 ac ազատագոս / Կ² ազատագոս / d ազ-
տագոս / Եւ. ազատագոս / ՏՊ ազ-
տագոս: Եւս. Փամ. ազատագոս

9 a մամիթն / d մամիգոս / Եւ. մա-
միգոս: Եւս. Փամ. մամիթն

10 abcf մասքաղէս / c մասքաղիս / Կ²
մասքաղէս: Եւս. Փամ. մասքաղէս

11 a զեփոս / Կ² զեփոս / d առոս / Կ²
փառոս / f զեփոս / ՏՊ զփառոս /
Կ² փառոս: Եւս. Փամ. ափերոս

12 abcf մամիգոս / c մամիգոս / Եւ. մա-
միգոս: Եւս. Փամ. մամիգոս

13 abcf ապարթէս / Կ² ափաթէս
Եւս. ապարթէս

14 ՏՊ զեփոս / abcf ազատագ-
ղէս: Եւս. ազատագղէս

15 a արմատառէս / Կ² արմատառէս /
f արմատէս / Կ² արմատէս, վատապար
(ՏՊ և Կ², ծան. 1): Եւս. արմատառ

16 ab քելորոս / Կ² չիք: Եւս. քելորոս

17 abcf քաղատառէս / Կ² քաղատառէս /
Եւս. քաղատառէս

- 5 Ղամպառիաւ.
 Սուտախ.
 Ղամբառիս.
 Պաննիրս.
 Ստամոս.
 Միթնէոս.
 Տետամոս.
 Տետէոս.
 10 Թինեւ.
 Դեռկիւզոս.
 Եւպագմոս.
 Ղաւոթենիս.
 Պեւիաթաղէս
 15 Ուիռաթիոս.
 Փոտաթինիս.
 Ակոազանիս.
 Սարզանապաղոս:

- 1 աւեյ լամբառիգէս / ՏՊ զամպառիգէս /
 ժ ամպառիաւս ստառիար / Կ՞ զամ-
 բառիաւս վատառիար / Կ՞ վատառ-
 արի / Կ՞ զամբառիառիս ստառիար:
 (վատառիար հաւն հայոց ցուցակից հ
 մեւս աշտից. տհ'ս. եր. 62. տղ 21.
 ծան.) Ե զամբառոսէս / Տ զամբառախ /
 ա լիխ: Եւս. զամպրիգէս
 2 աւեյ ամուտառիս Եւս. ստմարէս
 3 Ե լամբառիս Եւս. զամպարէս
 4 ՏՊժեյ պանիս: Եւս. պաննիս
 5 Եւս. ժամ. ստարմոս
 6 սե լիխ միթնէոս Եւս. միթրէոս
 7 ս մետամոս / շնորգրստ տետամոս /
 Բ մետամոս Եւս. տետամոս
 8 ա տիիս / եյ տետիս / Կ՞ժե լիխ
 տետէոս Եւս. տետէոս
 9 աւեյ թինեւ Եւս. թինեւ

- 10 Եւս. դերուսոս (գերկիւզոս)
 11 Ե Եւպալմոս Եւս. Եւպաղմէս
 12 աւեյ զաւոթեննիս / Ե լաւոթեննիս /
 ա լիխ: Եւս. զաւոթենէս
 13 աւեյ պեռիաթաղիս / Ե պեռիաթա-
 ղէս / ՏՊժե պեռիաթառիս: Եւս. պե-
 րիաթաղէս
 14 աւեյ ուիռաթիոս / ժ տաւալոս / Եւս
 փառաւոս / ՏՊ սփառաւոս [օրգրս
 սփառաւոս]: Եւս. ուիռաթիոս
 15 ժ պետինիս / աւեյ լիխ փոտաթինիս:
 Եւս. ուիռաթինէս
 16 Եւս. աղբազանէս
 17 աւ սարզանապաղոս / Եւս սարզանա-
 պաղոս / Բ սարզանապաղոս / շնորգրս
 սարզանապաղոս / Գլ սարզանա-
 պաղ'գ'ոս / Ե սարզանապաղոս: Եւս.
 սարզանապաղաղէս

Եւս. Առաջին Երեսին կազմած են հինգ խորանագարդ սիւնակներ. առաջին սիւ-
 նակում «Խաչակ—Եսեռօփն», երկրորդ սիւնակում՝ «Ի սմանէ յառաջ—քանանացի
 դու», [Ե վերջի մասը հինգ խորանի տակին էլ է գրած. « Ե Եսու անուան և ի սմանէ »
 բառի վրայ նոյն նշանն ունի]. երրորդ սիւնակում «Ասիսա—զամպառիաւս», չորրորդ
 սիւնակում՝ «արալ, անուշաւան—վատառիար», հինգերորդ սիւնակում՝ «Իսկ մերոյն
 տրայի որդի—Իսկ նորա անուշաւան»: Ապա անմիջապէս, չորրորդ սիւնակի «հայկակ»
 անուան զինաց [ո մի քիչ ցածից] «Զհայկակ տանն յինել» հին: [«Իսկ նորայ» և
 «Զհայկակ» բառերի վրայ կարմիր թանաքով կէտեր]: Երկրորդ երեսում չորս նոյն-
 պիտի սիւնակներ. առաջին սիւնակում «Եզօփն—և որ ի կարգին», երկրորդ սիւնա-
 կում «սուտառիս—սարզանապաղոս», երրորդ սիւնակում «գոռակ—սկայորդի», չորրորդ
 սիւնակում «սա օգնական» հին: [« Զարմայր » և «սա» բառերի վրայ նոյն նշանը].
 լուսանցքում ուրիշի ձեռքով. «Յանդիսի էր Զարմայր»:

Եւս. շնորգրս հետեւում են Լ-ին, միայն հասարակ սիւնակներով:—ա-ում շարունա-
 կարաւ, առանց խորանների, կարգով արտագրուած են ու-ի խորանները:

Վերջ նկարագիրը տես յառաջարանում:

Հ Ա Յ Ո Յ

Արայեան Արայ:

Աս մերոյն Արայի որդի, Արայ ի Շամիրամայ կոչեցեալ, և զգործ
վերականգնութեան աշխարհիս նմա հաւատացեալ, Իսկ նորա՝

5

Անուշաւան.

Պարէտ.

Արբակ.

Զաւան.

Փառնակ.

10

Սուր:

Աս սովաւ Յեսու որդի Նաւեայ:

Հաւանակ.

Վաշտակ.

Հայկակ:

15

Զամանէ տան լինել առ Բելորոսիւ և ամբոստ իմն արարեալ
անխորհուրդս և մեռանել ի նմին:

Ամպակ.

Աննակ.

Շաւարշ.

20

Նորայր.

Վատամկար.

Գոռակ.

Հրանտ.

Բնձաք.

25

Գրակ.

Հօրոյ.

Զարմայր:

1 abedghknopqrs լիք հայոց

2 ԱՏԽ արայ [յ արայեան արայ]

3 ՏԽabede իսկ, փխ. սա

3 յ լիք մերոյն արայի որդի արայ

3 edg արա

3 ե ի շամիրա / ր ի սամիրամայ / օ լիք
ի շամիրամայ

4 Վեւորգրս լիք իսկ նորա

5 ա արամ, արայն գեղեցիկ, արայ
արայեան, անուշաւան / Ացինն անու-

շաւան [ա անուշաւան], անուշաւան

6 ab կարէս / ef կարէտ / d (ա)րիւս /
eh փարէտ / ւ փարիւս9 abc փառնակ / ՏԽde փառնաս / յ
լիք փառնակ11 ՏԽaledde լիք առ սովաւ յեսու որդի
նաւեայ

13 rs վաշկաս

15 ab գնայկակայ, c գնայկայ, d հայ-
կակ, e ի հայկակ, ՏԽ գնայկակ

[օ լիք], փխ. զամանէ

15 յ առ Բելորոսիւ տան լինել

15 ա Բելորոսիւ / eghknopqrs բելորոսիւ /
ր՝ բազարոսիւ.

15 abefgkl ամբոս

16 յ անխորհուրդարար մեռանի

16 ab մեռանի

16 յ լիք ի նմին

17 abc ամբակ

20 e նորայս

21 abef վատամ. կար / ՏԽ վատամկար /
derstue լիք վատամկար [detur մեցրի]
ևն խաղիւսացոց ցանկի մեջ. սե՛ս եր.
61, 8. 1, ծան. ևւ եր.60, 8. 1, ք, ծան.

22 abef գրակ

23 gklq՝ հրանն

25 յօր գրակ / egh գրակ / մխան. գրակ

26 acf հուրա / և հուրայ / ghopqrs հաւ-
րայ / և հօրայ

27 rs զարմայր

Սա օգնական Պոխամու ի Տևամայ առաքեալ ընդ եթովպացի զօրուն՝ մեռանի ի քաջացն Հելլենացոց:

Պերճ.

Արբուն.

Բազուկ.

Հոյ.

Յուսակ.

Կայպակ.

Սկայորդի:

5

Ի (ԻԱ)

Վասն արայեանն Արայի, և եթ սորա սրդի Անուշաւան Սօսանուէր:

Այլ անդէն իսկ ի կենդանութեան իւրում Շամիրամ զծնեալն ի Նուարդայ ի սիրելի կնոջէն Արայի, որ էր երկոտասան ամաց մնացեալ ի մահուանն Արայի, վասն առաջին իւրոց խանդաղատանացն որ առ
15 Արայն զեղեցիկ՝ կոչէ զանուն նորա Արայ, և կարգէ զնա ի վերակայութիւն աշխարհիս, մտերմութեամբ հաւատացեալ ի նա. զորմէ և մեռանել ասէն ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին:

Բայց յարէ զկարգ բանից զկնի աշտորիկ օրինակ զայս: Արայեանն Արայ մեռանի ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին, թողլով արու զաւակ
20 ամենահարուստ և շատահանճար յիր և ի բան՝ զԱնուշաւանն Սօսանուէր:

1 յ օգնական լեալ պրիամու տեսա-
մայ առաքեալ / ւ ետե քամայ, փիւ.
ի տեսամայ

1 deghnopqrst՝ պոամու / ւ պոամուի

1 ւ եթովպացի / ւ եթովպայի / rs ե-
թովպացիս Հմմտ. եւս. Ժամ. եր. 42:

2 ւ ի քաջանց

2 յա հելլենացոց / ց հեղձկնացոց /
իւ եղձկնացոց / ք հեղկնացոց /
միւսն. ելլենացոց

9 աւ սկայորդի / ւ սկա որդի

10 ghklorq իս, փիւ. ի

11 Sth արայեան [ոս արայեանն] / abc
արեանն

11 Sthacef թէ [լ եթէ]

11 Ա. նարա որդի [Կ՝ որդի նարա]

11 Sth անուշաւանն [Հց անուշաւան],
որ սօս [ցլ սաւս] անուանիւր [ս ա-
նուանէր]

11 ւ սոսանուէր

12 Sth անգրէն / ւ չիֆ իսկ

12 ա չիֆ ի (կենդանութեան)

12 ա կենդանութեան / իորդրաւ ի կեն-
դանութեան

12 ւ իւր / ք չիֆ շամիրամ

13 ւ ի նուարդայ / ւ ի նուարդայ

13 ւ չիֆ ի (սիրելի)

13 Sth ի նուարդայ սիրելոյ [Հիրս
սիրելի] կնոջէն

13 Հ չիֆ որ էր—արայի (s. 14)

13 acedfye երկոտասանից

13 abcdeu մնացեալ ամաց

14 bcdefյու իւրոյ

14 abcd խանդաղատանաց

15 acg արա, և / յ չիֆ արայ (և)

16 յք աշխարհին

16 գ չիֆ մտերմութեամբ հաւատացեալ
ի նա

16 օ նմա, փիւ. ի նա

16 Sth զորմէ և մեռեալ ասէն զնա ընդ

17 d մեռանել

17 abcdeu ի պատերազմի

18 Sth բանիցս

18 de չիֆ զկնի աշտորիկ

18 Ա. այսպէս, փիւ. օրինակ զայս

19 Ա ի պատերազմի [ւ ի պատերազմին]
ընդ շամիրամայ

19 Sth ի պատերազմի [իրզրս ի պա-
տերազմին]

20 ւ սոսանուէր / Հ սօսանուէր (նոս-
րագրով յեռոյ՝ անուանիւր) / Sth որ
սօս անուանիւր, փիւ, սօսանուէր

Քանզի ձօնեալ էր ըստ պաշտամանց ի սօսիսն Արամանեկայ որ յԱրմաւիր. զորոց զսողարթուցն սօսաւին, ըստ հանգարտ և կամ ստատիկ շնչելոյ օգոյն, և թէ ուստի շարժունն սովորեցան ի հմայս յաշխարհիս Հայկազանց, և այս ցրադում ժամանակս:

- 5 Այս Անուշտան բաւական ժամանակս արհամարհութիւն կրեալ ի Զամնեայ՝ սուայտի ի դրանն արքունի. իսկ օգնեալ ի բարեկամաց՝ շահի գմանն ինչ աշխարհիս, հարկահանութեամբ խնամել, զկնի սպա և զբոլորս: Այլ կարի շատ լինի, և թէ զամենայն որ ինչ արժանն իցէ՝ տախեմբ ի հառիս գնախակարգելոց արանց զբանս և զգործս:

ԻԱ. (ԻԲ)

10

Որ ի Ակայորդայն Պարոյ՝ առաջին ի Հայս բազաւօրէ. օգնական լինի վարբակայ Մարի, բառնալով զբազաւօրութիւնն ի Սարգանապալայ:

- 15 Թողլով զոչ կարեւորագոյնն ի բանից՝ ստացուք որ ինչ հարկաւարն է: Վերջին սոցա, որք առ Ասորեստանեայ թագաւորութեամբն և որք ի Շամիրամայ և կամ թէ ի Նինոսէ՝ զմերս տեմ Պարոյր առ Սարգանապալայ, որ ոչ փոքր ինչ օգնականութիւն տուեալ գտանի վարբակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարգանապալայ: Եւ այժմ ահա զուարճացայց, ոչ փոքր ինչ կրելով խնդութիւն,

1 զկո արամանակայ / Հարամանեկայ /
կրգր՝ արամանեկայ

2 Ա՛ւ սօսաւին / ցլ սուսաւին

3 Ե քնդ, փիւ, ըստ / Ա լիխ ըստ

3 Տ՛հաճե եկթաւտ [ք յետուտ], առ
և եթ ստոց փիւ, և թէ ուստի

3 ցի զշարժունն

4 Տ՛հձեյ աշխարհիս [ցիլք յաշխարհիս, րս աշխարհին]

4 Տ՛հ բազում [րս բազումս]

5 ք բազում, փիւ, բաւական

6 Հց ի գարմասայ

6 Ա՛Տ՛հ ի դրան [կորգրս ի դրանն]

6 և յօգնեալ

7 կրգրս յաշխարհիս

7 Կ՛եձեյիւ խնամեալ

8 Հց զբոլորն / աճեյ եթի / Տ՛հ Ե թէ

8 Ե գամնային

8 Տ՛հ արժան / Տ՛հ է, փիւ, իցէ

9 եձեյիւ արանցդ

9 Ա զգործս և զբանս

10 կորգ իբ, փիւ, իտ / ց լիխ

11 աԵ ի սկայ որդւոյն / ց ի սկայ որդւոց
/ կորգրս ի սկայ որդւոցն / Ե ի
սկայորդոյն / Հ ի սկայ որդւոցն

11 Եթ թագաւոր / Ե թագաւորի

11 ք լիցի

12 Ե վարկարայ / կրս վարկա բամարի

12 և բառնալ

12 ցց զթագաւորութիւն

12 եճ լիխ ի (սարգանապալայ)

12 ա ի սարգանապալայ / Բ ի սարգանապալայ / ցլ ի սարգանապալայ՝ ալ
/ Ե ի սարգանապալայ

13 Ա կարեւորագոյնս [Ե կարեւորագոյն]

14 Ա լիխ է / ա լիխ առ

14 Ե ստորեստանեայն / Տ՛հ ստորեստանեայ
[Հց ստորեստանեայց]

14 եւզրս թագաւորութեամբ

15 Ե ի շամիրայ

15 Տ՛հ լիխ և (կամ) / Տ՛հ զմերն

16 եձեյ սարգանապալայիս / Տ՛հ սարգանապալայ
[Հց սարգանապալայ՝ ալ, Ե սարգանապալայիս, / սարգանապալայ-
զու]

16 Տ՛հ առ, փիւ, որ

16 Տ՛հ օգնականութիւն [Ե յօգնա-
թիւն, գրս օգնութիւն] գտեալ ի
վարբակայ մարէ, բառնալով

16 աճե ի վարբակայ

17 ց զթագաւորութիւն

17 եթ ի սարգանապալայիս / Հց ի
սարգանապալայ՝ ալ

18 Ե ահայ

18 Եցիկոպրս զուարճացոյց

18 Ե խնդութիւն կրելով

հասանելով ի տեղիս, յորում մերոյ իսկ բնիկ նախնւոյն սերունդք ի թագաւորութեան հասանն յատիճան: Վասն որոյ արժան է մեզ աստաներ մեծ գործ կատարել, և բազումս ասել ասարկութիւնս ճառից. զորոց մեզէն իսկ զհիմունս աշտպիսեաց բանից ընթեռնուլ արժանաւորեցաք ի չորս հազներգութիւնս, զարգաստորին ի բանս և զիմաստնոյն իսկ և ի մէջ իմաստնոց իմաստնագունին:

Քանզի վարրակէս գաւառաւ մեղացի, ի փորունց կողմանց ի ծագաց գաւառին ամրագունի, խորամանկագոյն ի կենցաղաւարութեան և ի մարտս երեսուոր, ծանուցեալ զանմարդի բարս և զհեշտասէր թուլամորթութիւն յուլութեան թոնոյն կոնկողեայ՝ խտացուցանէ բարուցն և ձեռացն առատութեամբ ի քաջաց և ի պիտանեաց արանց բարեկամս, որովք և աշխարհակալութիւնն Ասորեստանի առ այնու ժամանակաւ փարիւր յայտնապէս մեծաւ հաստատութեամբ: Յինքն և զբաջն մեր նախարար յանգուցանէ զՊարոյր, թագաւորութեան շուք և՛ ձե նմա խոստանալով: Եւ բազում ամբոխս արի արանց, և որք ի տէգ նիզակի և յաղեղն և ի սուսեր աջողածեանագոյն՝ դուժարէ. և այսպէս զթագաւորութիւնն ի Սարգանապոլայ յինքն առաւ՝ տիրէ Ասորեստանի և Նինուէի: Բայց վերակացու զայլս թողլով Ասորեստանի՝ փոխէ զթագաւորութիւնն ի Մարս:

1 իորգս հասանելով, փիւ. հասանելով

1 ՏԽ ի տեղիս մերում իսկ բնիկ [իորգս] բնիկ՝ նախնւոյն, յորում [ս որում] սերունդք թագաւորութեան [ց ի թագաւորութեան, իրգս թագաւորութեան, և թագաւորութիւն] հասանն

1 ա լիք իսկ / Ա լիք սերունդք

2 ի լիք ի [թագաւորութեան]

2 abceder թագաւորութեան

2 ա հասանին / ա լիք մեզ

3 de զբազումս / Ա բանից, փիւ. ճառից

4 Ա զորոյ / ՏԽ հիմունս

4 որքս բանիս

5 ցիվ՝ հանգներգութիւնս

5 ք զարգաստորին: Սպասելի եր արգաստորին... իմաստնոյն

6 ի որ և, փիւ. և

6 ՏԽ զմէջ (ք զ'ի մէջ, փիւ. ի մէջ) իմաստնոյն [ցե իմաստնոյն, ք իմաստնոց] իմաստագունի [որգս իմաստնագունի, չ իմաստնագունին] / Ա իմաստագունի

7 c բան, փիւ. բանզի / abdef վարրակիս

7 ՏԽc փոքուէ [զrs բոքուէ]

8 e ի ծագաց / ք ի ծագեաց / ա՛ զործոց, փիւ. ծագաց / ՏԽ լիք ի (ծագաց)

8 b կենցաղաւորութեան

9 Ա լիք և (ի մարտս) / ՏԽ ի մարտս

9 ա՛ երեսուոր

9 ՏԽ թուլամորթիւն [ե թուլա-

մորթիւնն], փիւ. թուլամորթութիւն

10 Ա յաղթութեան, իորգս յաղթութեան, r յաղթութի (պաւ.), փիւ. յուլութեան: Հմմտ. եւս. ժամ. եր. 47:

10 Կ²abc թոյնոյն / def թոյնոյն / ՏԽ թուլոյն [ց թոյլոյն] / x թոնոյն / ա թոնոյ

10 a կողեռայ / ՏԽ կոնկողիոյ [և կոյնկողիոյ, չ կոնկողեոյ]

10 Ա խայտացուցանէ / ա՛ խտացուցանէ

10 r բարեացն

11 Կ²del պատանեաց, փիւ. պիտանեաց

12 ՏԽ որով / յցե աշխարհակալութիւն

12 c այն / Ա ժամանակօր

14 Ա յանկուցանէ / ք յանգուցանէր

14 ՏԽ ձե և շուք խոստանալով նմա

15 ՏԽ բազմամբոխ [և զբազմամբոխ]

15 ՏԽ յարի / ՏԽa որ

15 c ի, փիւ. և (յաղեղն)

16 ef աջածեանագոյն / ՏԽ աջողածեք [o յաջողածեք, rs աջողածեք]

16 ՏԽ լիք զուժարէ

16 b ի թագաւորութիւնն

17 իյ ի սարգանապոլայ / և ի սարգանապոլայ / ցի ի սարգանապոլայ

17 c տիրէ և

18 ՏԽ բայց այլ վերակացու կարգաւ տարեստանի / ա վերակացու

18 c զայս, փիւ. զայլս

18 Ա լիք ասորեստանի

18 յցեք զթագաւորութիւնս: Հմմտ. եւս. 47.

- Այլ այս եթէ առ այլս այլազարար պատմի՝ մի ինչ սքանչանար։
 Զի որպէս վերագոյն ուրեմն յառաջին ճառսն ամբաստանեցաք զառաջ-
 նոցն մերոցն նախնեացն անխմաստաւէր բարուց և ախորժակաց՝ այս
 5 գրեցան յիւրեանց յիշողութեանցն վերակացուաց։ Իսկ մերոցն, ոչ այս-
 պիսի ինչ խորհեցելոցն, մնացին նշանակեալ ի վերջինսն։ Ապա եթէ
 առիցես, ուստի՞ մեզ և զնախնեացն մերոց զիտել զանուանս այսպէս,
 իսկ զբազմաց և զգործս՝ ասեմ։ Ի հնոցն զիւսանաց Քաղզէացոց, Ասո-
 լիստանեայց և Պարսից, վասն մտելոց անուանց և գործոց նոցա ի
 10 քորտէս արքունի, իբրև գործակալաց և վերակացուաց աշխարհիս ի
 նոցանէ կացելոց և մեծաց կողմնակալաց։

ԻԲ (ԻԳ)

Կարգ թագաւորաց մերոց ևս համար նոցանց որդի ի հօրէ աւելով։

- Արդ՝ այժմ անցից ի թիւ մերոց արանց, մանաւանդ թէ թագա-
 15ւորաց, մինչև ցտէրութիւնն Պարթևաց։ Քանզի ինձ այսօրիկ արք ի
 մերոց թագաւորաց են սիրելիք, որպէս բնիկք և իմոյ արեան առուք և
 հաւաստի հարազատք։ Եւ սիրելի էք ինձ՝ յայնժամ զալ Փրկչին և զիս
 զնեի, և առ նորօք յաշխարհ զմուսն իմ լինել, և նոցա տէրութեամբն

- 1 Անորդ զայս / 9 թէ
 1 ա այդ'արար, փիւ. այլազարար
 1 rs իիֆ այս եթէ — պատմի
 1 ա՛ պատմեն
 2 Ա վերագոյնն
 2 Հ իիֆ ուրեմն յառաջին
 2 ՏՆ զառաջին նախնեացն մերոց
 3 prs բարուց / ՏՆ իիֆ և
 3 abed ախորժակաց / ՏՆ ախորժակ
 4 c իիֆ և (աստանօր)
 4 Անորդrs իիֆ և (որք)
 4 Ա ի հօրէ / ա գործ / Ա իիֆ գործք
 5 Կ²acdefw իւրեանց / ՏՆ յիւրեանցն
 [g յիւրեանց, և իւրեանցն]
 5 Ա ի [w իիֆ ի] վերակացուաց
 5 acdefghopgrs մերոցն
 6 Ա խորհեցելոյ [d խորհելոյ]
 6 Ա մնաց անշանակելի
 6 Ա ապա թէ / լ ապեթէ
 7 ՏՆ առիցեն / Ա իիֆ և
 7 d զնախնեաց / kl նախնեացն
 7 ՏՆ մերոց բազմաց այսպէս գտանել
 զանուանս [l զանուան] և զգործս
 8 Ա զհնոցն / qrs հնացն
 8 Կ²abcw ասորեաց / def ասորոց / ՏՆ
 ասորեստանեաց [g ասորեստա-
 նեայց]

- 10 ՏՆ իբր
 10 Ա վերակացուաց և գործակալաց աշ-
 խարհիս ի նոցանէ կարգելոց [acj
 կացելոց] և մեծաց կողմնակալաց ի
 նոցանէ կացելոց
 12 ցօրք ԻԳ, փիւ. ԻԲ
 13 acdef թագաւորաց [c թագաւորացն]
 և իշխանաց / և թագաւորացն
 13 p և որ համար / fko աննելով
 14 q ... բք, փիւ. արդ
 14 abdefw ի թիւս
 14 cdef արանց մերոց / ՏՆ իիֆ թէ
 15 ab տէրութիւնս / cdefw ցտէրու-
 թիւնս / չց ցտէրութիւն
 15 Ա իիֆ ինձ
 16 ՏՆ ի մերոյ թագաւորէն [ոյ թզրու-
 թէ'ն, ք թագաւորութէ'ն. ո թա-
 գաւորութէ'ն գրած, ապա շինած
 թագաւորէն] սիրելիք
 16 c սերելիք / w իմոց
 16 c արեանս առուք / Հ արեանառուք
 17 f զնեի զիս
 18 Ա առ նորօք զիմ յաշխարհ [f աշ-
 խարհ] զմուսն [c զմուս] լինել
 [w լինել] / չցkl իիֆ իմ
 18 ՏՆ տեսութեամբն [ոյ տէրու-
 թեամբն] / Կ² տէրութեամբն

խրախճանալ, և յարդեացս ապրել վտանգիցս: Այլ վաղ ուրեմն փախեալ
 ի մէնջ պատահումնն այն, թէ արդեօք և վիճակ: Բայց արդ ես առ
 օտարաց թագաւորութեամբն կացեալ՝ ընդ նոցայն գմերս ազգի ածից
 զկարգ թագաւորացն, զի մերոյ աշխարհիս բնիկք պսակաւորք արք
 5 այնոքիկ, զորոց զանուանան ի ներքոյ զըսչմեացուք:

Եւ զի արդարեւ զայնու ժամանակաւ էր ազգիս մերոյ թագաւո-
 րութիւնն՝ վկայէ և երեմիա մարգարէ ի բանս իւր, հրաւիրելով ընդզէմ
 Բաբելոնի ի պատերազմ. «Հրաման տուր, ասէ, Այրարատեան թա-
 գաւորութեանն և Ասքանազեան զնդին»: Եւ այս հաւաստի գոյոյ մերոյ
 10 թագաւորութեանն առ այնու ժամանակաւ:

Այլ մեր զկարգն կանոնելով, առննթեր և զՄարաց թագաւորան:

ՄԱՐԱՅ ԱՌԱՋԻՆ

Վարրակէս

Մօզակիս

Սօսարմոս

Առտիկաս

Դէպկիս

Փաւորտիս

Կւարսարէս

Աժգահակ:

15

20

- 1 Ա. զուարճանալ, փխ. խրախճանալ
- 1 Ե. յարդարեացս, փխ. յարդեացս
- 1 Ա. վտանգից / ՏՄ վտանգից ապրել
- 1 Ա. էանց [ւ անց], փխ. փախեալ
- 2 ՏՄ նմե պատահումն / շխի / և (վիճակ)
- 2 ՏՄ բայց արդէն [x արդ են] առ [քզրս
 լիխ առ] մարաց թագաւորութեամբն
 [y թագաւորութեամբ, Ե թագաւորու-
 թեան] կեցեալ բնիկք պսակաւոր
 [չգե պսակաւորք] արք այնոքիկ,
 զորոց և [այ լիխ և] զանուանան ի
 ներքոյ զըսչմեք / ձ լիխ առ
- 5 Ա. ի նոցանէ, փխ. ի ներքոյ
- 6 շխ զայս, փխ. զայնու
- 6 շխ լիխ էր / շմեա մերոյ ազգիս
- 6 շխ թագաւորութեամբ
- 8 Ե. բարեկոնելի / լի. բարեկոնի
- 8 Ե. հրամանատուր, փխ. հրաման
 տուր—Երեմ. ԾԱ, 27.
- 8 Հիցի արարատեան
- 9 քզրս լիխ և ասքանազեան—մերոյ
 թագաւորութեանն (Տ. 10)
- 9 ւ այսքան ազեան, փխ. ասքանազեան
- 9 Ա. մերոյ գոյոյ / ջիւէ գոյ

- 10 abcd e այնմ / յ յայնմ
- 11 վ՝ զկարգ թագաւորաց կանոնելով
- 11 Այնորք կանոնելով
- 11 Ա. թագաւորութիւն
- 12 ր որաց, փխ. մարաց / Տ. զմարաց:
 Հմմտ. եւս. Փամ. Ա. 49, Բ. 18.
- 12 abcd e առաջինն
- 13 ԱՏՄ վարրակիս [ւ արրակիս], եւս.
 վարրակէս: Հմմտ. Խոր. եր. 65 Տ. 7:
- 14 ԱՏՄ մօզակիս [ab լ մազակիս, ւ
 մաւրակիս, y մաւրիկիս, ՏՏ օզկիս,
 ւ մանգակիս], եւս. մաւրակէս
- 15 միայն [ւ սօսարմոս] միւսն. լիխ,
 եւս. սօսարմոս
- 16 ԱՏՄ առտիկիս [ab առտիկաս, ւ առ-
 տիկաս, ւ առտուկաս, կարդիկեաս]:
 եւս. Փամ. Ա. արտիկաս, Բ. կարդիկէս
- 17 ա՛ւ շխ զէպկիս: եւս. Փամ. զէպկիս
- 18 ab լ փաւորտիս / ւ փաւորտիս /
 ւ արտուիս: եւս. Փամ. փրաւորաւս
- 19 ab լ կիւարս / ւ կիւարս / ձ կուար
 [y կուարկիս / ւ կվարստիս / միւսն.
 կւարս: եւս. Փամ. կիւարսարէս: Ուղ-
 զում եւնի կւարսարէս

Նկարագիր:—ab կազմած են երեք սիւնակ. առաջին սիւնակի վերնագիրն է
 «մարաց առաջինն», երկրորդինը՝ «իսկ մեր առաջին ի վարրակայ մարէ պսակեալ»:
 Վերնագիրներէ տակը հորիզոնական զիծ է քաշած: Ապա առաջին սիւնակի մէջ գրած
 է «վարրակիս» եւն մինչև «աժգահակ»: Երկրորդ սիւնակի մէջ գրած է «պարոյր որդի

ԻՍԿ ՄԵՐ ԱՌԱՋԻՆ Ի ՎԱՐՔԱԿԱՅ ՄԱՐԷ ՊՍԱԿԵԱԼ

Պարտյը, որդի Սկայորդույ
Հրաչեայ

Սա Հրաչեայ կոչի վասն առաւել պայծառներն և բոցակնագոյն իմն
5 լինելոյ: Աս սովաւ ասեն կեցեալ զՆարուզդոնոսոր արքայ Բարեկացուց,
որ գերեաց զՀրեայա: Եւ սորա ասեն զմի ի գլխաւորաց Երբայեցուցն
գերեկոց ինդրեալ ի Նարուզդոնոսորայ՝ Շամբաթ անուն, ածեալ բնա-
կեցոյց յերկրիս մերում մեծաւ պատուով, և ի սմանէ ասէ պատմագիրն
լինել զազգն Բազրատունեաց, և հաւաստի է: Բայց թէ որդիսի ջան եղև
10 թագաւորացն մերոց՝ զնոսա ի պաշտօն կոռցն խոնարհեցուցանել, և կամ
թէ բանիք և ճշք ոմանք ի նոցանէ որք աստուածպաշտութեամբ վճարեցին
զկեանս՝ յետոյ պատմեսցուք ոճով: Քանզի ասելն ոմանց անհաւատոր
մարդոց, ըստ յօժարութեան և ոչ ըստ ճշմարտութեան, ի Հայկայ

- 1 d ի, փխ. իսկ
- 1 h dew վարդակայ (լի՛ ի)
- 1 S h d e f w լի՛ մարէ
- 1 j՝ սկսեալ, փխ. պսակեալ
- 2 a b c f սկայ որդւոյն / և սկաւորդույ /
w սկայ, փխ. սկայորդույ
- 3 b հրաչեայ / a d o r g r s հրչեայ
- 4 Ա S h հրաչեայ սա [x հրաչեայ. սա,
d o r g r s հրչեայ՝ սա, f սա հրաչեայ]
- 4 a b c պարտյը որդի սկայի. [c,] հրա-
չեա: [c,] սա [c սայ] կոչի
- 4 k բոցագոյն / a b c f լի՛ իմն
- 5 a b c f գուոյ, փխ. լինելոյ
- 5 a b c f զնարուզդոնոսոր արքայ բա-
րեկացուց կացեալ [a կեցեալ]
- 5 h d e g h կացեալ
- 5 S h c բարեկացուց [չցի՛ բարեկացուց]
- 6 a b c f լի՛ որ գերեաց զհրեայս
- 6 z հրէայս
- 6 j հրաչէի, փխ սորա ասեն
- 6 a b c ի գերեկոց գլխաւորացն երբայեցու-
ց / j ի գերեկոց երբայեցուց
- 6 o ի գլխաւորացն երբայեցուց
- 7 i լի՛ ի Նարուզդոնոսորայ
- 7 a b c f անուն շամբաթ
- 8 a երկրիս (նշանագրով)

- 8 a b c d e լի՛ մերում / S h լի՛ յերկրիս
մերում
- 8 f լի՛ մեծաւ պատուով
- 9 d e f լինել / a b c լի՛ լինել
- 8 a զազգս / b c զազգ
- 9 S h c d e բազրատունի
- 9 a b j լի՛ և հաւաստի է
- 9 Ա «բայց» յասից առաջ ունի՛ն տո-
ւննի՛ն վերնագիր՝ «յաղազս սամբա-
տայ» [c շամբայ, f շամբատայ հրչէ] /
d նոր գրուիս (ԻԳ) և հաշուած այս
վերնագիրը: a կարմիր շանկով և
գրուած այս վերնագիրը, և «բայց»
յառի Բ շառք խոշոր կապտագոյն
զարդագրով: f գրուիմնի ցանկի մէջ
ԻԲ գլխի համար ունի. «Կարգ թա-
գաւորաց մերոց և համար նոցուց
որդի ի հօրէ * աննկով և շմբատայ
հրչէ»:
- 9 a թե / e f որդեա
- 9 S h եղեալ, փխ եղև
- 10 g h թագաւորաց
- 11 c y h k r s լի՛ թէ / Ա լի՛ ոմանք
- 11 S h ի սոցանէ [p ի նոցանէ], փխ. ի
նոցանէ
- 12 o զկեանսն / e d e f w յոմանց

սկայորդւոյն. հրչեայ» (b հրաչեայ) ևն մինչև «տիգրան»: Ապա մի քիչ ներքեում
«բանդի և զվերջին երուանդ» ևն մինչև «զայտոսիկ»: Երբորդ սիւնակում գրած է,
«պարտյը որդի սկայի. հրաչեայ: սա կոչի վասն» ևն մինչև «ասէ պատմագիրն զազգս
բազրատունեաց»: Շարունակութեան համար առանձին վերնագիր է գրած «Յաղազս
սամբատայ» (b շամբայ), բայց առանց գլխակարգութեան:

c անունները գրած է շարունակաբար առանց սիւնակների. նախ կարմիր տա-
ւերով իբրև վերնագիր «մարաց տաշին վարդակիս», յետևից «մարակիս» ևն. ապա
շարունակաբար «իսկ մեր առաջին» մինչև «տիգրան», որից յետոյ «բանդի և» ևն
մինչև «զայտոսիկ». ապա «պարտյը որդի սկայի. հրաչեայ, սա կոչի» ևն:

d e g h i m o r g r s կազմած են երկու սիւնակ, կողքէ կողք կամ տակէ տակ. առա-
ջինի վերնագիրն է «մարաց առաջին» և տակին մարաց անունները. երկրորդի

ԻԳ (ԻԴ)

Յաղագս որդւոցն Սենեքերիմայ, եւ քէ Աւծուցի՛մ եւ Գեուցի՛մ եւ բղեւսիս
տնուանեալ Աղձնեաց՝ ի նոցանէ եւ սերեալք. եւ ի նոյն ճառի՝ երէ Անգեղ
սունն ի Պատմաւայ:

- 5 Այլ յառաջ քան զձեռնարկելն մեր ի բանսն որ յաղագս մեծին
Տիգրանայ, որ իննեւորդ ի բնկաց մերոց պատկաւորաց էր, հուժկու,
անուանի եւ յաղթող ընդ այլ աշխարհակալս՝ ճառեսցուք որ ինչ կարե-
ւորագոյնն է ոճոյ բանիս: Եւ ի մտացունն եկն արդեօք յաղագս
10 Սենեքերիմայ. քանզի ութսուն, աւելի կամ պակաս, ամօք յառաջ քան
զթագաւորութիւնն Նարուզդոնսորայ էր Սենեքերիմս կայեալ արքայ
Ասորեստանի. որ զՆուսադէմ պաշարեաց առ Եգիպտայի. Հրէից տառջ-
նորդաւ. զոր սպանեալ որդւոց նորա Աղրամիկեքայ եւ Սանասարայ՝ եկին
փախստական առ մեզ:
- Յորոց զմինն յարեմոյից հարաւոյ աշխարհիս մերոյ, մերձ ի սահմանս
15 նորին Ասորեստանի, բնակեցուցանէ Սկայորդին մեր քաջ նախնին, այս
ինքն է զՍանասարն, եւ ի սմանէ աճումն եւ բազմասերութիւն լեալ՝ լցին
զՍինն ասացեալ լեանս: Իսկ պերճքն եւ զլիստարքն ի նոցանէ յետոյ
ուրեմն մտերմութիւն վաստակոց առ թագաւորսն մեր ցուցեալ՝

1 ժգլօրցէ ԻԳ, փխ. ԻԳ

2 մէ որդւոց

2 ՏՍ սենեքաբիմայ [չցիք սենեքերի-
մայ]

2 ա թե / ե եթէ

2 ՏՍ բղեղին [լ բղեաղին]

3 ըբ աղձնեաց անուանեալ

3 ց ի սոցանէ

3 շ է, փխ. եւ / ՏՍ լիք եւ

3 ք եւ սերեալք ի նոցանէ / ե սիրե-
լիք, փխ. սերեալք

3 ա թե / եօբէթ է

4 ց տուն

5 ՏՍ արդ, փխ. այլ

5 ռս մեր, փխ. մեր / ժ լիք մեր

5 ՏՍ ի բանս

5 մէ մեծի

6 ՏՍ ի նախնեաց, փխ. ի բնկաց

7 Ա յաղթող / ՏՍ յաղթողս [ց յաղ-
թող, եւ յաղթող]

7 Ա կարեւորագոյն է ոճոյս մերոց
բանից

8 Հցիւ լիք ի (մտացունն)

8 Ա արդեօք թէ այն լինիցի յաղագս

9 ըրգրս սենեքաբիմայ

9 ՏՍ ութսուն ամօք, աւելի կամ

պակաս, յառաջ: Հմմտ. եւս. ժամ.
եր. 22:

10 ց թագաւորութիւն

10 ա Նարուզդոնսորայ

10 ա սենեքերիմս իրա / ս սենեքերիմս /
ք սենեքերիմ / ՏՍ ե սենեքերիմ

10 քէ կեցեալ

11 ի ասորեստանեաց

11 լ Եգիպտայի

11 ք տառջնորդէր

12 ՏՍ եօբէթ աղրամեկայ [Հցիւ աղրամե-
լիքայ] / ա աղրամեկայ

14 Աւ՝ Հիւսիսոյ, փխ. հարաւոյ

14 աբւ մերոյ աշխարհիս

15 Հ բնակեցուցեալ

15 ա սկայ որդին / ըբ սկայ արդի

15 Ա քաջ մեր

16 ՏՍ լիք է

16 ՏՍ սերեալ, փխ. աճումն եւ բազ-
մասերութիւն լեալ

17 Ա լեանս

17 Ա իսկ պերճագոյնք ի նոցանէ եւ
զլիստարագոյնք [ա զլիստարագոյնքն]
լեալ

18 շ ի վաստակոց

18 ըբ թագաւորն

զրդեշխութիւն կողմանցն արժանաւորեցան առնուլ: Իսկ Արդամազանն յարեւից հարաւոյ նորին կողմանն ընակեալ. ի սմանէ առէ պատմագիրն լինել զԱրծրունիս և զԳնունիս: Արդ՝ յիշելոյն մեր զՍենեքերիմ այս էր պատճառն:

- 5 Բայց զՍնդեղ տունն առէ նոյն պատմագիր ի Պարստայ ումննէ ի Հայկայ թոռնէ լինել:

ԻԳ (ԻԵ)

Յազազ Տիգրանայ, քէ ո՛րպիսի ամենայնիւ:

- Բայց անցցուք այսուհետեւ որ ինչ յազազ Տիգրանայ և որ ի
10 նմանէ զործք: Քանզի սա ամենեցունց թագաւորացն մերոց հարստագոյն և խոհեմագոյն, և արանցն աջնոցիկ և ամենեցուն քաջ: Որ և Կիւրոսի աջակցեալ, զՄարացն ի բաց բառնալով զիշխանութիւնն, և զՅոնս ոչ սակաւ ժամանակս ընդ իւրեաւ նուաճեալ հազանդէր: Եւ զսահմանս մերոյ բնակութեանս ընդարձակեալ՝ ի հինան մեր հասուցանէր յեզերս
15 ծայրից բնակութեան, և ամենեցունց որ առ իւրովքն էին ժամանակօք՝ նախանձելի, և զկնեացս ըզձալի ինքն և ժամանակ իւր:

1 ԱՏԽ քղեշխութիւն: Ուղղում ենք զրդեշխութիւն

1 ի «արժանաւորեցան» բառի «ժանաւորեցան» մասից սկսած հին 2-ն է, որ պատկանում է Ա խմբին, ինչպես եւ ցիւն 2-ները, որոնք ծագում են 1-ից. որով և 2-ները միանիւ այստեղ Տ-ի հետ կին, իսկ այստեղից սկսած միանիւ եր. ցօ, ճ. չ «անբանութեան» բառի «անբան» մասը՝ Ա-ի հետ են:

1 ԱՏԽ արդամազանն [ցիւն արդամազանն, է արդամազան]: եւս. ժամ. եր. շի. չիւրմէ արդոյն արդամազանեայ: Ուղղելի է ըստ նոր. Բիւզ. արդամազան

2 ի լիք նորին / օրգրս կողման

2 Ա ի նմանէ

3 ձեջ լինիլ

3 ք գնունիս Կձե լիք և զգնունիս

3 Ա յիշելն

3 կզրս զսենեքարիմ

4 ԱԽ պատճառս [է պատճառն, է պատճառ] է [և էր] այս

5 ի պատմագիրք / ու պատմագիրն ի նոյն պատմագիր առէ

6 է ուրեմն է, փիւ. ումննէ

6 Տաե ի հայկաւայ / Խձեջ ի հայկայ

6 քիւ լինիլ

7 Խծօրք ին, փիւ. ԻԳ

8 ի տիգրանայ թագաւորի

8 ցի ո՛ւ պ, փիւ. օրգրիս

8 Ա ամենեին, փիւ. ամենայնիւ

9 ՏԽ և [ևայ լիք և] որ ինչ յազազս

9 Կձե լիք և որ ի նմանէ զործք / է լիք որ

10 abelogrս զսա, օ գնա, փիւ. սա

10 ց ամենեցուն

11 ձեա ամենեցունց / Ա քաջաց

11 քեջ և որ / է լիք և

12 ա աջկցիւ / ա մարացն

12 ԱԽ զիշխանութիւն

12 օրգրս գոյսն

13 ա ժամանակաւ

13 օրգրս լիք ընդ իւրեաւ

13 ՏԽ իւրն [է իւրեաւ] / Ա իւրով

13 Ա հազանդեալ նուաճեաց [ախ նուաճեալ]

13 օրգրս լիք հազանդէր

13 Տ զսահման

14 ա մերս

14 Կձabdeghիւ բնակութեան / է բնակութիւնս

14 ք ընդարձակելոյ / է ընդարձակեալս

14 abdeա ի հինն / ք ի հին

14 է լիք մեր

14 նէ հասուցանէր / Տց հասուցանէ

15 և ծայրին ԱՏՂ բնակութեանց

15 ցի որք / է որք

15 ք ժամանակաւ

16 ք լիք և (զկնեացս)

16 Ա զկնեացն [ք զկնի եկելոցն] / Տ յեանցս, ա յեանցն, փիւ. զկնեացս, ԽձՂ զկնեացս

- 2 Ի ո՞ւր ի ճշմարիտ արանց, և որոց ի բարս արութեան և խոհանութեան սիրելութիւն կայցէ, որա յիշատակօքն ոչ զուարճացի, և յորդորեացի այսպիսի այր լինել: Արանց կացեալ գլուխ և արութիւն ցուցեալ՝ զազգս մեր բարձրացոյց, և զընդ լծով կացեալս՝ լծադիրս և
- 5 հարկապահանջս կացոյց բազմաց. մթերս սկիւռ և արծաթոյ և բարանց պատուականաց և զգետուց և պէս պէս գունից և անկուածոց՝ արանց միանգամայն և կանանց՝ հասարակաց բազմացոյց. որովք տղեղագոյնքն իբրև զգեղաւորս երևէին սքանչելիք, և գեղաւորքն ըստ ժամանակին առ հասարակ զխցազնացեալք: Հետեակամարաքն ի վերայ ուսոց ձիոց
- 10 բերեալք, և պարսուորքն առ հասարակ զիպաղեղունք, և շերտաւորքն ի սուսեր և ի տէգ նիզակի վառեալք. մերկքն վաճանօք և զգետուք երկաթեօք պարածածկեալք: Որոց ի մի վայր հասելոց բաւական էր տեսիլն միայն, և որ ի նոցայն պահպանակաց և զինուց փայլմունք և շողիւնք՝ զթշնամիսն արտահալածել: Պազաղութեան և շինութեան բերող,
- 15 իւզով և մեղու զամենայն հասակ պարարեալ:

Չայս և որ այլ այսպիսիք բազումք, երեք մերոյ աշխարհիս խարսեաշս ալս և աղերեկ ծայրիս հերաց Երուանդեանս Տիգրան, երեսօք

- 1 Ա ո՞ւր որ
1 Ե ճշմարացն, փխ. ճշմարիտ արանց
1 ք արանցն
1 ցի արիութիւն / եկի՞ արութիւն
2 de սիրելի է / ք սիրելութեան
2 Տ կացցէ
2 Ա յիշատակօքս
2 Պի՞ զուարճանայցէ
3 Տի յորդորիցի
3 Ա՛ այսպիսի լինել [մեջս լինել] այր / ով՞ այր լինել. այր արանց [ո այր յետց և աւելացրած]
3 Աւ՛ լիք կացեալ
3 Ա լիք և (արութիւն)
3 Հօ արիութիւն
4 ցիւ զազգ / ք լիք զընդ
4 Ացեօրցես կացեալս
4 Ա լծադիրս բազմաց և հարկապահանջս կացոյց / քգրսի՞ հարկապահանջոցս / և լիք բազմաց
6 Տ գունոց [լի՞ գունից]
6 Տabc անգուածոց
6 Տի արանց հասակաց [ք հասարակաց] և կանանց միանգամայն [զ միանգամ]
7 Է որովք / միւսն. որով
8 Է իբր / եօ զգեղաւոր
8 Է երևելիս—Է ի նին մասը. տեկաւար ժամանակը և ժառով ունի:
8 Հեօրցես սքանչելիօք / Ա գեղեցիկք, փխ. սքանչելիք
9 օ զխցազնեալք / քգրսի՞ զխցազնացեալք
9 քրսա հետեակամարաքն

- 9 Ե լիք հետեակամարաքն ի վերայ— երկաթեօք պարածածկեալք (Տ. 12):
10 աւ՛ շերտաւորք / Կ՛ձեմեջս շերտաւորքն
11 ել սուր, փխ. սուսեր
11 սեմեկ և ի նիզակ
11 ք վառեալ / լ մերկք
11 Կ՛եյս զգետուք / Տ քգետուք
12 ք երկաթեաք / Հեմեջեալի՞ երկաթեօք / Է երկաթիք / Էլի՞ երկաթիք / Տ ք երկաթոյ
12 սեյցիկս պարածածկեցեալք / Է պարածածկեցեալք
12 ցիւ լիք ի (մի) / Ացիկի՞ հասեցելոց
13 Ա լիք և (որ)
13 Տի ի նոցայնց [ք նոցունց, ք նոցայն]
14 Է շողիւնքն
14 Պի՞ արտալածել / քգրսի՞ արտահալածել
14 ԱՏի բերող [Հ բերող, Է բերալ], Է ի նին մասը ոչ վերջաւորութիւնն ալ մեւով ունի եւ օ ժառի սեղ աւ
15 ք մեղերք
15 de հասակս / Պի՞ զհասակս ամենայն / Տ զհասակս ամենեցուն
16 Ա այս / ք եւ, փխ. և
16 ք այսպիսիք, փխ. այլ այսպիսիք
16 ք և որոց զայսպիսիք
16 Ա բազում
17 օ խարսեաշ / քս լիք այս
17 ք աղղերեկ / եմեջս աղղերեկ / ցիւսցես աղղերեկ / ք աղղերեկ / Վեկոս աղղերեկ
17 Կ՛ հրոյ, Է հրոց, և հրց, ա՛ երաց փխ. հերաց / Կ՛մեւ լիք հերաց

զունեան և մեղուակն, անձնեայն և թիկնաւէտն, առողարարձն և
 զեղեցիկսն, պարկեշտն ի կերակուրս և լըմպելիս, և ի խրախճանութիւնս
 օրինաւոր. զօրմէ ասէին ի հինսն մեր, որք փանդոամբն երգէին, լինել
 ամա և ի ցանկութիւնս մարմնոյ չափաւոր, մեծիմաստ և պերճարան,
 5 և յամենայն որ ինչ մարդկութեան՝ պիտանի: Եւ զի՞նչ ինձ ի գիրսս
 յայտարիկ արդեօք իցէ բան սիրելի, բան թէ որ յազազս սորա էին
 զովեստք և պատմութիւնք. յերկարել: Արդարադատ և հաւատարմէր
 կշիռս ունելով յամենայնի՝ զամենայն ուրուք զկենցաղ՝ մտայն լծակաւ
 կշռէր: Ո՛չ ընդ լաւագոյնսն խանդայր, և ոչ գնուաստան արհամարհէր,
 10 այլ ամենեցուն հասարակաց հնարէր զիմամոցն իւրոց ի վերայ տարա-
 ծանել զզգեստս:

Սա նախ յառաջագոյն զաշնաւոր եղեալ Աժդահակայ, որ ի Մարաց
 էր, տայ նմա զքոյր իւր Տիգրանուհի կնութեան, ըզձիւք խնդրելով զնա
 Աժդահակայ: Քանզի ասէր. կամ ի ձեռն այսպիսւոյ մերձաւորութեան
 15 սէր հաստատուն առ Տիգրան ունել, կամ զիւրաւ այսպէս դաւաճանել
 զնա ի սղանումս: Զի էր նմա խէթ կամայ իւրոց, մարգարէութիւն իմն
 յոչ կամայ լեալ նմա առաջիկայ զիպուածն իւր:

1 Ա անձնեայ / զիւր անձնեան

1 Ե թիկնաւեանդ / Ե թիկնաւէտս
 1 թիկնաւէտ

1 Ե առողարարձ / չցիւրս առողարարձն /
 միւսն, առողարարձ(ն)

2 Ե ըմպելիս

2 Անով⁷ առ խրախճանութիւնս

3 1 ասէինն

3 Ե ի հինս / Ե ի մեր հինսն

3 Ե որ

3 Կ² օնջ¹ բանդոամբն / ձե փանդոամբն,
 միւսն, բամբոամբն

3 ձեյր լինել

4 օրգս ի ցանկութիւն 'ր ի ցանկութեան

4 Տ մարմնոյն

4 Վեւս մեծիմաստն / չհ¹ցի մեծիմաս-
 տուն

5 Նր ամենայն

5 Ա մարդկութեանս [Ե ի մարդկու-
 թեանս] / ք մարդկութիւնն

5 ԱՏԽ ի գիրս [չցիլ ի գիրս]

6 Ե յայտարիկ / Ե զայտարիկ / Տ յայս
 [օր այս]

6 Ա լիք արդեօք

6 Ե իցես / 1 իցեր

6 1 Թն (Եիմ մատուց միշտ այսպիս)

6 չցիլ սորայն է [1 եւ Ե էի]

7 չցիլ զովեստ / ք զործք և զովեստք
 և պատմութիւնք / չայի պատմութիւն

8 Ե կշիւս / 1 կշիւս / Ե կշիւս

8 Տ կենցաղ / Ե զկենցաղս / Ե զկեն-
 ցաղամտայն, փիւ. զկենցաղ մտայն

8 Ե լծակշռէր, ձեյ լծակշիւս, Կ² լծա-

կշիւս, փիւ. լծակաւ կշռէր

9 Ե լաւագոյնս / Կ² ձեյ խնդայր

9 Ե զնուաստն / Ե զքարուկան, եւ ձեյ
 զարուկան, օգրս զկրուստն, քվ¹
 զկրսեօքն, 2 զնուագոգոյնս, փիւ.
 զնուաստն

10 Ավ¹ հասարակ / օրգրս հաւատարաց,
 փիւ. հասարակաց / Ե հաւատարաց,
 շինած հասարակաց / վ¹ հաւատարաց

10 քգրս զիմամոց ԱՏ տարածել

11 Աւեյր զգեստ / Վեւս զգեստս

12 ք առաջագոյն

12 Ե զաշնաւորեալ, փիւ. զաշնաւոր
 եղեալ Ա լիք զաշնաւոր

12 Ան յառաջագոյն որ ի մտայն
 [չիլ մտայն] էր աժդահակ [աժդա-
 հակայ] եղեալ տայ [Ե տայ]

12 Տ աշդահակայ [ք աժդահակայ]

13 Երգրս կնութիւն / Ե ի կնութիւն

13 Ե խնդրելով ըզձիւք

13 Աչցի զնա խնդրելով

14 Տ աշդահակայ (յաւ.)

15 ցի հաստատագոյն

15 ավ² հաստատակ, Կ² եւ ձեյ հարստակ,
 Ե հարստակ, Աչվ¹ հաստատակ, փիւ.
 ունել

15 քգրս զիւրեալ

15 Ա զնա այսպէս դաւաճանեալ / Ե
 դաւաճանեալ

16 Ա նա, փիւ. նմա

17 Ե լինել / եւ ձեյ լինել

17 քգրս նորա, փիւ. նմա

17 Ե զիպուած / Ա լիք իւր

ԻԵ (ԻԶ)

Վասն երկրի կառավարման Ամբաստանյայց ի միաբանութենէ սիրոյն
Կիրոսի և Տիգրանայ:

- Բայց էր նիւթ այսպիսոյ խոհականութեան գաշնուորութիւն
5 մտերմութեանն՝ որ ի Կիրոսէ առ Տիգրան. յորմէ քաղում անգամ և
ախա քնոյ ի բաց փախուցեալ լինէր յԱմգահական յիշատակաւ այսուիկ.
և խորհրդակցաց իւրոց անդուլ ամենէր հարցումն վասն այսպիսոյ
պատճառի. «Ո՞րպիսի հնարիւք լուծանել կարապտուք, առէ, զկապ սիրոյ
պարսկայնոյն և հայկազինն քաղմարիւրաւորի»: Եւ, յայսպիսում շփոթման
10 խորհրդոց հասանէ նմա առաջիկայիցն յայտնութիւն ի ձեռն անրջականաց
ինն նախատեսութեանց, օրինակաւ այսուիկ, առէ՝ որ պատմէն:

ԻԶ (ԻԷ)

Թէ՛ որպէս ի խիբի լինելով Ամբաստանյայց՝ գառաջիկայ իւր գիպումն
հետնէ՛ սեանցիկ Երազով:

- 15 Էր, առէ, յաւուրսն յայնսուիկ ոչ սակաւ ինչ վառնգ՝ որ ի Մարտոյն
Ամգահական, ի միաբանութենէն Կիրոսի և Տիգրանայ: Վասն որոյ և
ի սասակութենէ ծփանաց խորհրդոցն լինէր նմա ի տեսլիան Երազոյն

1 Խօրքոյ ԻԶ. փխ. ԻԵ

2 Կճեմցի կառավարմանց

2 ՏԽ սիրոյ

4 Ե նիւթս / Ա. այսպիսի

4 ժըր գաշնուորութեան

5 Հցիկ մտերմութեան

5 օ լիք և

6 օրքոյ լիք ի բաց / ո ի բաց յետ
տեսլանցում

6 ք աշգահական / Ա. Խ ի նմանէ, փխ.
յամգահական / Տ մեծ մասամբ ունի
աշգահակ, իսկ Ա. ամգահակ

6 անե յիշատակօր / Ե՛ յիշատակօրն /
Խ՛ յիշատակօր / Խ յիշատակաւ /
ժ հրեշտակօր, փխ. յիշատակաւ

6 Ե այնուիկ

7 Ա. խորհրդակցացն

7 ԽԿ՛ զհարցմունս / Խ զհարցումն /
Վասն զհարցումս / օրքոյ զհարցումս

7 Ե այսպիսի

8 Ա. զի՛նչպիսի, փխ. քրդիսի

8 Ա. լիք առէ

9 Կճեմց պարսկայնոյն / օրքոյ պարս-
կանոյն / ՛ ՛ պարսպանոյն

9 Ա. հայկազնոյն [Ե հայկազնոյն, Կ՛
հայկազնոյն] / Հցի հայկազնին / ԿԷ

հայկազնին

9 օրքոյ ի, փխ. և (հայկազնին) [ո
ի-ն յետ շինած և և]

9 ՏԽ յայսպիսի [Հց՛ յայսպիսում,
օր այսպիսի]

10 յիկ խորհրդոյ / Ե առաջակայիցս

10 օրքոյն՝ անրջական [ո յետ շինած
անրջականաց]

11 Ե օրինակաւ

11 Ե առէ, փխ. առէ / Տ լիք առէ

11 Եհօգրտ պատմեն

12 ցօրքոյ ԻԷ, փխ. ԻԶ / ԷԷ լուսին
գլխի քառանմար:

13 Կճեմց օրպիսի

13 Կճեմց լիք ի (խիթի)

13 Ե լեթ / Է լեթ / Բ լեթ

13 Ե լինելոյն

13 Ե գառաջի / Տ Ե գառաջական

13 Ա. ԷԷ լիք Էր

14 Ե տեսնել / Ե Երազս

15 ՏԽ յայնս

16 Ա. Տ Ե միաբանութենէ

17 Ա. Տ Ե լինել [Կճեմց լինել]

17 Տ Ե տեսնել

17 Ա. Երազոյ / Տ Ե Երազոյն / Երազոյն
Երազոյն

- երևութանալ ի քուն գիշերոյ, զոր ոչ երբէք յարթութեան ետես աջօր, և ոչ ի լուր ականջաց լուսւ։ Ուստի և ընդոտտ ի քնոյն լինելով՝ ոչ յամէ ըստ սովորութեան կարգին ի ժամ խորհրդականութեանն. այլ այն ինչ գիշերոյն ժամս ունելով ոչ սակաւ՝ ձայնէ զխորհրդակիցսն. և
- 5 արատւմ երեսօք յերկիր հայելով ի խորոց արտին մանչէ յողոյցանութեամբ։ Եւ ի զվասն էրն ի խորհրդակցացն հարցանիլ՝ յերկարէ ժամս ինչ զպատասխանին, և ուր ուրեմն հեծութեամբ սկիզբն արարեալ յայտնէ զամենայն, որ ի ծածուկս արտին խորհուրդ և կասկած, ընդ նմին և զիրս ահագին տեսիւանն։
- 10 «Էր ինձ, առէ, նվ սիրելիք, լինել այսօր յերկրի անձանօթում, մերձ ի լեւան մի երկար յերկրէ բարձրութեամբ, որոյ զազաթնն ստատութեամբ ստոնամանեաց թուէր պատեալ. և առէին զողցես յերկրին Հայկազանց զայս լինել։ Եւ ի նայել իմ յերկարագոյնս ի լեւանն՝ կին ամն ծիրանազգեստ, երկնագոյն ունելով զիւրեաւ տեո, նստեալ երեկեաւ։
- 15 ի ծայրի այսպիսոյ բարձրութեան, աչեզ, բարձրահասակ և կարմրայտ, երկանց ըմբռնեալ ցաւովք։ Եւ ի յերկարագոյնս նայել իմ յայնպիսի

- 1 Անցի և երևութանալ
1 Հցի նմա ի քուն / ց ի քուն երազոց
1 ք զորս / Խ չիք ոչ
2 Հօրսե՞վ՝ ընդոտտի / ք ըստ, փխ.
ընդոտտ
2 Ա ի քնոյ / ցօրս ի քուն
3 Ա մնաց, փխ. յամէ
3 Հյցիյ խորհրդականութեան
4 ՚ գիշերոյն / Խ ժամ
4 Հցի յանելով, կվ՞ առնելով, փխ.
առնելով
4 Ա ոչ սակաւ ժամս ունելով
6 ԱՏԽ ևւ ի [Ա չիք ի] զվասն [և վասն]
էրն [արդսե՛զ զորպէսն, փխ. ի զվասն
էրն] ի խորհրդակցացն հարցանիլ
[սօցք հարցանել]
6 շ զվասն էր
6 ՚ ժամանակս (յուսանցֆում ուրիշ
մեոֆով՝ ժամս) / և ժամս ժամանակս
(-ի յուսանցֆում աւելացրած թաղր
և-ն բնագրի մեջ ունի)։
8 ձ որ ինչ ի
8 ՏԽ՝ ի ծածուկ
8 Ա խորհուրդք
8 ձե՛ լիք և կասկած, ընդ նմին և
10 Ա այսօր լինել [ձ լինիլ] / և այսաւր,
ով սիրելիք, լինելի։ (Ի այս տղի կազ-
ից յուսանցֆում Եփղանակի երազի
րովանդակութիւնն և գրած բարո-
փին տարբեր մեոֆով։)
10 ք չիք յերկրի
10 ք անձանօթում / և անձանօթումն
11 ա չիք երկար
11 և բարձրութիւն

- 11 ՚ զազաթնն / միւսն. զազաթն
12 կ՞ ստոնամանեաց
12 օ օղցես, կ՛ էր, փխ. թուէր / Ա
չիք թուէր / ՚ թուեալ, զլիւիկ գրած
էր պատ.—թուեալ թաղի ու-ի տակ
եւ պատ թաղի ու-ից յիւսյ մշակ և
գրած, որ նստիւցուի թուէր պատ-
եալ և-ն լ-ից արտագրողը չկարողա-
սալով հասկանալ մշակները՝ արտա-
գրել և էր պատ թուեալ
12 օրս պատել
12 օ գիտիցես, փխ. օղցես
13 աե՛վ հայկազնեաց / ձօ հայկազնեալ /
ա հայկազնեաց
13 օ լինիլ
13 ցիկ իմ / միւսն. ինձ
13 Տ յերկարագոյն [օ երկարագոյն] /
Հվ՞ յերկարագոյնս
13 օրքս չիք ի (լեւանն)
14 ք ծիրանագոյն երկնազգեստ, փխ.
ծիրանազգեստ
14 և երկայնագոյնս / և՛ երկայնագոյն,
փխ. երկնագոյն
14 աե՛վցի գիւրե
15 և ի ծայր
15 ՏԽ այսպիսոյ [յլ այնպիսոյ, Հ
յայնպիսոյ]
15 և աչեզ, փխ. աչեզ
16 Տ ցաւով / Խվ՞ ցաւոց
16 Տցի և յերկարագոյն [օ երկարագոյն]
նայելն [յի նայել] իմ յայնպիսի
[քքս այսպիսի]
16 և՛ յերկարագոյնս / վ՞ յերկարագոյնս
16 և՛վ՞ յայնպիսի / միւսն. յայնպիսի

երեսմն և ի հիացման լինել՝ ծնաւ յանկարծ կինն երիւ կատարեալս ի դիւցազանց հասակաւ և բնութեամբ: Առաջինն զերանսն ամեալ ի վերայ առիւծու՝ սլանայր յարեմուտս, և երկրորդն ի վերայ ընծու՝ ի հիւսիսի հայելով. իսկ երրորդն զվիշապ անարի սանձեալ՝ ի մերոյս

5 վերայ շահատակեալ յարձակէր տէրութեանս:

«Եւ ի մէջ խառնից այսպիսեաց երազոց, թուէր ինձ կալ ի վերայ տանեաց խոց արքունեացս, և զնոյն ինքն վերին երեսս յարկացս տեսնել գեղեցկօք և բազմազունիւք զարդարեալ շատրուանօք, և զպտակոյն մեր զգիսն հրաշատեսիլ տեսեամբ ի վերայ կացեալս և

10 զիս ձեօք հանդերձ պատուել զնոսս զոհիւք և խնկովք: Եւ յանկարծ ի վեր հայեցեալ, զայն որ ի վերայ վիշապին հեծեալ էր այր, արծուոյ իմն արգարե սլացեալ թևովք տեսի յարձակեալ. որ մօտ հասեալ՝ խորհէր կործանել զգիսն: Իսկ ես Ածգահակ խաբոց ընդ մէջ անկեալ՝ յիս զայնպիսի ընկալայ զյարձակումն, մարտ ընդ սքանչելւոյն տանելով դիւցազինն:

15 Եւ նախ ի տէգ նիզակաց զմարմինս երկաքանչիւրոցս յօշկեով, վտակս արեան ի վայր հոսեցուցաք, և զարեգակնատես երեսս արարանիցս արեան հոսեալ ցուցաք ծով: Այսպէս և զկնի այլովք զինուք ժամս ոչ սակաւս:

1 Ա լիվ և (ի հիացման) / ձեա լինիլ

1 Ա յանկարծակի / Տ կինն յանկարծ [ք յանկարծակի]

1 օրքս ի կատարեալ ի / զ կատարեալ

2 ձ և առաջինն / ի գերանս

3 Ա ի վերայ առիւծու [ւ առիւծոյ] ամեալ

3 ցի առիւծու / (ի իմ մասը իւ երկ-
րարանի ձեզ ունի եւ)

4 ւ ի հիւսիսի / ի հիւսիսի / օ ի հիւսիսի
րքս ի վերայ հիւսիսի / ա՛հ և հիւսիսի

4 Տ ւ զվիշապին

4 ւ արի, փիւ, անարի

4 ք ի մերոյս ի վերայ

5 ձ արձակիւք / Ան տէրութեան

6 Տ այսպիսեաց խառն [ւ խառնից] երազոց / ա լիվ այսպիսեաց

6 մեկ կեալ

7 ցի արքունեաց / ք նոյն

7 Ա ի վերին / ք յերեսս

7 Ա տեսնել յարկաց / քս յարկաց

8 Ան գեղեցկօք [ի գեղեցկութիւն] և բազմազունիւք զարդարեալ [Ա յարինեալ] շատրուանօք [ձեա շատրուանովք, ի շատրուանութիւն] / Տ գեղեցիկ և բազմազուն [Կ՝ գեղեցկօք և բազմազունիւք] շատրուանօք զարդարեալ

9 Տ զպտակոյն զմեզ զգիւն մեր հրաշատեսիլ

9 ա տեսեամբն / Տ կացեալ

10 ք և պատուեալ

10 Տ զնոսս պատուեալ / ա լիվ զնոսս

10 Հւ ինկօք / ի խնդովք

10 Ա յանկարծակի ի վեր հայեցեալ

10 ա հայեցեալ՝ տեսի

11 և լիվ վերայ

11 Ա հեծեալ էր այր / ի հեծեալ այր
[ի կայր] / Տ հեծեալ կայր [օրքս կայ]

11 Ան արծուոյ իմն [ւ արծուանման] արդարե [Ա լիվ արդարե] սլացման [ւ սլացեալ] թևովք [ք թևօք] / Տ արծուանման սլացեալ թևօք

12 Ա թուէր, փիւ, տեսի

12 Հցե ժողահաւեալ

13 ւ խորոց, փիւ, խաբոց / Տ իս և յիս

13 Ան զայնպիսիս ընկալայ յարձակումն [ե արձակումն], ի զայնպիսիս զեղեալ ընկալայ յարձակումն [ե զյարձակումն] / Տ զայնպիսիս եղեալ յարձակումն [ք արձակումն] ընկալայ [ք ընկալեալ]

14 և առնէր / ցի առնէր

14 Ա զիւցազին / ց զիւցազինն / Հեկ զիւցանին / Տ զիւցազանն [ք զիւցազանց]

15 ա ի տէգն / ուրքս զմարմին

15 Ա երկաքանչիւրոց [ք երկաքանչիւրոցն] / ցի իւրաքանչիւրոցս

16 անեղե լիվ ի վայր / արքս վր (պառ.) (ն յուս, շինամ վայր)

16 և զարեգնատես / ա գերեսս

17 օրքս լիվ այսպէս և — ոչ սակաւս (ս. 18) / (ն ունի յաւանցումն)

17 և զինու

- «Բայց զի՞նչ օգուտ ինձ և խօսիցս երկարութիւն. զի վախճան գործոյն՝ իմն էր կործանումն. ուստի և ի քրտան սաստկութեան յայտարարեալ եղեալ տաղնապէ՛ փախեալ յինչն քունն, և այսուհետեւ ոչ թուիմ կենդանիս։
- 5 Զի ոչ այլ ինչ նշանակէ երևութիցս շարժումն, եթէ ոչ որ ի Հայկազնեանն Տիրաբնայ հասանելոց է մեզ բռնութեան յարձակումն։ Բայց ո՞վ արդեօր, յետ աստուածոցն օգնականութեան, բանիւ և գործով մեզ օգուտ խորհելով, ոչ զինքն կարծիցէ թաղաւորակից մեր լինելը։
- Եւ բազում ինչ ի խորհրդակցացն լուեալ օգտութեան մտածութիւն՝ շնորհակալութեամբ պատուէ զնոսա։

10

ԻԷ (ԻԸ)

Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զկնի ապա եւ որ ինչ իւր մտածութիւն, եւ նայնեացն գործն։

- «Բազում ինչ հանճարով և իմաստութեամբ ի ձէնջ լուեալ, ասէ, ում սիրելիք, ասացից և որ ինչ իմ յետ աստուածոցն օգնականութեան
- 15 յայտարարեալ օգտակարագոյն բան և մտածութիւն։ Քանզի ոչ ինչ աս թշնամեացն զգուշութիւն վեհագոյն բերէ օգնականութիւն, և ծանօթութիւն նոցայցն ատաջի արկելոց գործոց՝ քան թէ որ ի ձեռն սիրով դաւելոյն զկորուստ խորհեցիւ եւ զայս դարձեալ ոչ ի ձեռն գանձուց, և

1 Տ խօսից / Է խաւսիցս

1 կել՝ երկարութեան

2 ածբ լինէր, ձե լինել, ա լինիլ, փխ. էր

2 օրգրս կործանումն իմն էր / նայնը ո-ի մէջ, յետոյ փոխած իմն էր կործանումն / չ իմ էր

2 օ լիք և / օրգրս լիք ի (քրտան)

2 Ա սաստկութեան յայտարարեալ եղեալ փառնգէ՛ փախեալ / Տ սաստիկ փառնգի եղեալ [օրգրս ելեալ] փախեալ / Ք չվ՝ սաստկութեան յայտարարեալ եղեալ տաղնապէ՛ [ե տաղնապէս] փախեալ

3 ցեօրգրս քուն / Ան ոչ այսուհետեւ

3 Ա թուիմ եւ [ե եւ]

4 Ան ոչ այլ ինչ այտարարեալ [ն նաեւ վ՝ զայտարարեալ] նշանակէ երևութիցն [ն երևութից] / օրգրս երևութից

4 օրգրս լիք որ

5 Ան ի հայկազնայն [չձեւ ի հայկազնայն] / օրգ ի հայկազնեան

5 չ ի տիրաբնայ

5 Ան մեզ հասանելոց է

5 չ բռնութեամբ

6 չ լիք յետ

6 ր օգնութեան / Է ձե լիք և

7 ք և, փխ. մեզ / Տ յոգուտ

7 ա՛ լինելով, փխ. խորհելով

7 և ինքն / Է լինիլ

8 և մտածութեան

9 Ան գնտա պատուէ

10 ցեօրգրս ԻԸ. փխ. ԻԷ / Է գլխամաճար լուիք։

11 օրգրս լիք որ ի / օ քանի

11 ցրս զկրի, փխ. զկնի

11 Ա լիք և

11 Տ իւր որ ինչ [օրգրս լիք որ ինչ] / չձե լիք իւր

12 Տ ի նոյն հետայն

12 ախ՛ հետայն / ա հետէ այն / Է հետեայն

12 չց գործ / և գործք

13 Ա լիք և / օրգրս լիք ասէ

14 չ աստուծոց / ա՛ օգնութեան

15 Կձե յայտարարեալ / Տ օգտակար

15 Ա իմաստութիւն, փխ. մտածութիւն

16 ք վերաբերէ, փխ. վեհագոյն բերէ / և բարէ, փխ. բերէ

16 չա՛ օգնութիւն

17 ց նոցայն / Տ արկելոցն

17 Ա գործոցն /

17 ց քանզի, փխ. քան

17 Տն ի ձեռն սիրոյն [օրգրս սիրելոյն] զգաւելն որ խորհիցի, և

18 Է լիք ոչ

ոչ ի ձեռն բանից պատրուաց այժմ մեզ հնարաւորութիւն է կատարել,
 եթէ ոչ որպէս կամք են ինձ այժմ գործել: Եւ այն է նիւթ կատարման
 խորհրդոյս և հնարք որագայթիցս, զեղեցիկն ի կանայս և խոհմն, քոյր
 նորա Տիգրանուհի: Զի այսպիսիքս խել արտաքուստ և եկամուտ
 5 հարազատութիւնք համարձակ զդուսիքն ի ձեռն երթեկեկութեան անյայ-
 տարաբ ընդարձակ մարթեցուցանիցեն վարժել. կամ յանկարծօրէն իւրոց
 մտերմաց, ընչիւք և խոստմամբ պատուոց, տալ հրաման խոզխոզել
 սրով և կամ հնարիւք զեղոց, և կամ զմտերիմս նորա և զկուսակալս
 զանձիւք ի նմանէ ի բաց մերկանալ, և այսպէս իբրև զանգօր տղայ ի
 10 բունն սոցութք»:

Եւ ազգոյ համարեալ բարեկամացն զայսպիսի խորհուրդ՝ նիւթ են
 և զգործն: Ի ձեռն միոյ ուրումն ի խորհրդակցացն տուեալ բազմութիւն
 զանձուց՝ ի ձեռն թղթոյ, օրինակաւս այսուիկ, յուզարկէ:

ԻԸ (ԻԹ)

15 Թուղք Աժգահակայ, յեւ որս և յօժարութիւն Տիգրանայ, յուզարկումն
 Տիգրանուհեայ ի Մարս:

«Գիտէ սիրելի եղբայրութիւնդ քո, ոչ ինչ օգտակարագոյն ի կեանս
 աշխարհիս ի զիցն մեզ պարզեկալ բան զսիրելեաց բազմութիւն, և
 այս՝ խմաստնոց արդեօք և հօրապունից, զի այսպէս և արտաքուստ
 20 ոչ ի վերայ համարձակին խռովութիւնք, և եկեալքն վաղվազակի հերքին.

1 յ ի ձեռացն

1 Տ այժմ առ մեզ

2 Խ և, փխ. եթէ

2 ձ որ ինչ, փխ. որպէս

2 օրգրս կամքն

2 Խ այնմ, փխ. այժմ

2 րս կատարումն

3 ձե խորհրդոյն

3 ՏԽ որագայթից

3 քզրս զեղեցիկ / ՏԽ խոհմ

4 Տ այսպիսի [ո յեոյ շինած այս-
 պիսիքս] / և այսպիսիկս

5 քզրս¹ յայտարար

6 ԽԽ մարթեցուցանեն / Տ մարթու-
 ցուցանեն (լուսաղոյն: Աս. Մ.)

7 ի խոստմամբք

7 Տ սրով խոզխոզել և կամ զեղոց
 հնարիւք

9 Ա ընչիւք, փխ. զանձիւք

9 ԽԿ լիք և

9 Խո ուրպէս, փխ. իբրև

9 Ա տղայ [օ զաղայ] անգօր

9 ի զանուր, Կ¹ զանօր, փխ. զանգօր

9 ԽԿ² արգարի և բունն

11 abdeu ազգու / յ/ ազգոյ

12 Վabm որումն, փխ. ուրումն

12 Ա լիք ի (խորհրդակցացն)

13 ՏԽ և ի ձեռն

13 ձ թղթոյն

13 օ օրինակաւ

13 օ յղարկէ

14 Խօրգրս ԻԹ, փխ. ԻԸ

15 օ յօժարութիւնն / և յաւանութիւն,
 փխ. յօժարութիւն

15 ի յղարկումն / ո յղարկումն

16 օ մարաստանեաց թագաւոր, փխ.
 մարս

17 ցի զիտիլի է, փխ. զիտէ

17 Հցիլ եղբայրութեանդ / ի եղբայրու-
 թիւն

18 օ լիք ի զիցն

18 և մեր, փխ. մեզ

18 օ զի սիրելեաց

18 ֆ զբազմութիւն սիրելեաց

18 Ա այսորիկ, ԽԿ² այնոցիկ, փխ. այս

20 Խ համարձակին ի վերայ

20 ԱԽ իսկ, փխ. և

20 abef եկեալք / ձ եկեալ

- իսկ ի ներքս ոչ զմուտն յումերէ գտեալ աշտպիսոյ չարութեան՝ հա-
լածեալ լինին: Արդ՝ զաշտպիսի շահ օգտութեան, որ ի քարեկամութենէ
լինի, տեսանելով՝ խորհեցայ եւ հաստատուն եւ խորագոյն զսէրն որ ի
միջի մերում է, հաստատել, զի երկոքեան յամենայն կողմանց ամբացեալք՝
5 ուղջ եւ անշարժ զաւերութիւն մեր կայցուք: Եւ այս լինի ի տալն քում
զօրիորդդ Հայոց մեծաց, զբոյր քո Տիգրանուհի, ինձ կնութեան. թէ
արդեօք եւ քարի համարեցիրս զմա, զի թագուհեաց թագուհի լիցի:
Ողջ լիւր, թագակից մեր եւ սիրելի եղբայր:
- Եւ առանց յերկարելոյ զբանս ասացից, Գայ առաքեալն եւ կտտարէ
10 յաղագս օրիորդին զեղեցկի. զի յանձն տուալ Տիգրանայ՝ տայ զբոյր
իւր Տիգրանուհի Աժգահակայ կնութեան: Եւ չեւ եւ զիտելով զաս ի
նմանէ դաւաճանութիւնն՝ յուզարկէ զբոյր իւր օրպէս օրէն է թագաւորաց,
Զոր տուալ Աժգահակայ, ոչ միայն վասն նենգին որ ի սրտի իւրում,
այլ եւ վասն զեղեցկութեանն, առաջին իւրոց կանանցն կարգէ եւ
15 զշարութիւնն ի ներքոյ ստայն հինու:

1 Կ՝ ումերէ

1 Հե՛կ գտեալ լինի աշտպիսոյ չարու-
թեան. արդ

1 ա աշտպիսի

1 Կ՝նձե չարութեանն

1 Ա ամեալ, փիւ. հալածեալ / րս ե
հալածեալ

2 Կօ աշտպիսի

2 Ե շատ, փիւ. շահ

2 Խ ի քարեկամութենէն

3 Ա ե ես, փիւ. ես

3 Հ հաստատանգոյն

3 Հցի լիք որ

3 Ա զսէրն հաստատել ի միջի [ա որ է
ի մէջ մեր] զի / Տ զսէրն որ է ի
մէջ մեր, հաստատել

4 ցի լիք է

4 քս հաստատեալ

4 ա երկոքեանն / ցեկ երկոքեանքս / Տ
երկոքեանն

4 Ե ամենայն

4 Եձե՛ք ամբացեալ

5 Ա զաւերութիւնս [ա տէրութիւնս]

5 ԱԽ այն, փիւ. այս

5 Ա քո, փիւ. քում

6 / զօրիորդ / ի զօրւորդ / ՏԵ զօրի-
որդն

6 ք ի կնութեան

6 ալ թե

7 Հ հրամայեցեա, փիւ. համարեցիս

7 ԱԽ քարի զմա համարեցիս թա-
գուհի [ցիկ զթագուհի] թագուհեաց
զմա լինել [Ե լինել զմա, ձե՛ք լինի,
Խ լիք զմա] / Ետեւ Հվ՝ զթագուհի
թագուհեաց լինել

8 օրգրով՝ թագաւորակից

10 ի աւրւորդին

10 Ա տալ / ի տա

11 Տ աշգահակայ կնութեան. ոչ եւ
գիտելով

12 ՏԽ՝ դաւաճանութիւն

12 Խվ՝ զբոյրն

12 ցի լիք իւր

12 ցի իւր, փիւ. օրպէս / Ա լիք օրպէս

12 ԱԽԿ՝ օրինօք, փիւ. օրէն է

13 ԱԽվ՝ գոս [Ե սա], փիւ. գոր

13 Տ ի սրտին

14 Տ լիք ե / Ետեւ Հվ՝ այլ ե

14 Հցիօրգրս զեղեցկութեան

14 Տ կարգէ կանանց իւրոց

14 ՏՀց կանանց

15 Հց զշարութիւն / Ե զշարութեան

15 Եձե՛ցիս հանէ / ձե՛ հ (շարունակու-
թիւնը լիւայ), Եվ՝ հանանէ, ի
հինանէ, ք հենու, Կ՝ անկանէ, Հ
հա, փիւ. հինու

ԻԹ (Լ)

Երկ ուրպէս յայտնեցաւ ննկգաւթիսն եւ գրգռեցաւ մարմն. յորում եւ մտնեմ
Աժգաստկայ:

- Զինի այսորիկ ասէ, թէ ի հաստատել Աժգահակայ զՏիգրանունի
5 ի տիկնութիւն, ոչ ինչ ասանց կամաց նորա ի թագաւորութեան իւրում
գործէր. այլ բերանով նորա կարգէր զամենայն, և հրամանի նորա
ամենեկուն հնազանդ լինել հրամայէր: Եւ յօրինեալ զայս այսպէս՝ սկսանի
նմա մեղմով պատրանս մատուցանել. «Ոչ գիտես, ասէ, եթէ եղբայր
քո Տիգրան խանդացաւ զտիկնութիւնդ քո ի վերայ Արեաց, ի կնոջէ
10 իւրմէ ի Զարուհայ գրգռեալ: Եւ զի՞նչ լինիցի այն, եթէ ոչ նախ ինձ
մեռանել, և ապա լինել զԶարուհի ի վերայ Արեաց և զսաստամուհեաց
ունել զտեղի: Բայց արդ՝ ընտրելի է քեզ զմի յայտնանէ. կամ լինել
եղբայրսսէր, և կործանումն խայտառակելի յանդիման Արեաց յանձն
առնուր, և կամ զանձին իմանալով զբարի՝ խորհուրդ օգտակար ի մէջ
15 բերել և յաղագս առաջիկայիցն հողալ:»
- Բայց էր ի մէջ այսպիսւոյ խորամանկութեան թագուցեալ և
զմեռանելն Տիգրանունեայ, եթէ ոչ ինչ ըստ կամաց խորհիցի մարա-
պարոացւոյն: Այլ իմացեալ խորագիտոյ գեղեցկին զայսպիսի գաւաճա-
նութիւն՝ պատասխանի ասնէ սիրոյ բանս Աժգահակայ, և արագադոյն
20 ի ձեռն մտերմաց պատմէ եղբորն զնենկութիւնն:

1 ցիւօրցրս Լ, փխ. ԻԹ

2 Ացիւ թէ [ա և թէ] / չէ լիք եթէ

2 ց մարտ / չ մարդ / և է, փխ. և

4 ա թե / Խե լիք թէ

5 Խնձեյրդ՝ կնութիւն / տիկնութեան

5 Տժե ի թագաւորութեանն

5 Խ նորա, փխ. իւրում

6 օրցրս բերան

7 Ա ամենեկուն հնազանդել [ժեւ հնա-
զանդիլ] հրամայէր / Խ հրամայէր
ամենեկուն հնազանդ լինել

7 օրցրս հրամայէ

7 Խ լիք և յօրինեալ զայս այսպէս

7 Խձեյ յօրինել / տ զայս այսպէս
օրինել և սկսանի

7 Տ սկսանի մեղմով մատուցանել նմա
պատրանս / Ե ի նմա / ա զպատրանս

8 Ա զի, փխ. եթէ / և լիք եթէ

9 ԱԽ զտիկնութիւն

9 Ա ի զարուհայ կնոջէ իւրմէ

9 օրցրս լիք ի (զարուհայ)

10 օրցրս՝ զարուհայ, փխ. զարուհայ

10 Խն լինի / Խ այս / ք այնու

10 ԱԽ եթէ ոչ մեռանել [Ե մեռանիլ]
ինձ նախ [ժե լիք նախ] և առաջին
և ապա [ցիւք լիք ապա] լինել [ժեյւ

լինիլ, ա լիք լինիլ] զզարուհի [չցիւք
զարուհի] ի վերայ

11 օ զարուհի / տ զարուհի

11 Խձ՝ զսաստամուհեայ [ցի զսա-
ստուհեա / և զսաստուհեա, յիւնոյ շիմաձ
զսաստամուհեա]

12 ցօ լիք արդ / Տ քեզ այժմ

12 Տ զմի / ԱԽ մի

12 և յանցանէ / և յայնցանէ

12 օրցրս և կամ / ժեյւ լինիլ

13 Ա խայտառակեալ

14 Խն իմանալ / Խ բարի

15 Ե առաջիկայ իրացն

16 Ե լիք էր / Ա այսպիսում

16 Խ լիք և / Ա և զայն

17 ժեւ զմեռանելն / Խձեյւ թէ

17 ԱՏ խորհեցի

17 և մարտկոտացւոյն / և մարայ պար-
սացւոյն / ք մարապարոացւոյն

18 տ լիք իմացեալ

18 Ա խորագիտոյն և գեղեցկին

18 չ խորագիտակին / ք խորագիտոյն /
Խ խորագիտուոյ [ց խորագիտուոյ]

18 ք այսպիսի

19 Խ պատասխանիս

19 Ա սիրելի բանս / Խձ՝ բանս սիրելիս

Եւ ձեռնարկէ այնուհետեւ ի դործն ի ձեռն պատգամաւորութեան,
 զալ նոցա ի տեսութիւն միաբանութեան ի տեղի միջոց սահմանաց
 երկոցունց թաղաւորութեանցն, իրր բան ինչ և դործ հարկաւոր հասեալ,
 որ ի ձեռն գրոյ և հրեշտակութեան կատարել ոչ է կարողութիւն,
 5 եթէ ոչ և զէմք երկոցունց հանդէպ լինիցին: Այլ զիտելով Տիգրանայ
 զառաքելոյ իրին կատարունն՝ ոչ ինչ յորոց խորհէրն Աժգահակ՝ ծածկէ,
 այլ ի ձեռն գրոյ յայտնէ որ ինչ ի նորայն խորութեան սրտի: Եւ
 յայտնեալ այսպիսոյ չարութեան՝ ոչ ինչ էր այնուհետեւ բան և
 խորամանկութիւն, որ զայսպիսիս առաջատէր զչարութիւն. այլ յայտնի
 10 այնուհետեւ զրգոյէր խազմն:

Եւ ժողովէ արքայն Հայոց ի սահմանացն կապաղովկացոց, և
 որչափ ընտիրք Վրաց և Աղուանից, և զամենայն ընտիրս Հայոց Մեծաց
 և Փոքունց: Եւ խաղայ ամենայն զօրութեամբ իւրով զկողմամբ
 Մեղացոց: Վտանգ այնուհետեւ հարկ առնէ Աժգահակայ՝ պատահել
 15 պատերազմաւ հայկազինն ոչ փոքր ինչ ամբոխիւ: Եւ երկայնէր հակա-
 ռակութիւնն մինչև յամիսս հինգ. քանզի հիւանդանայր դործն արագ և
 առողջ, յորժամ զմտաւ ածէր Տիգրան յաղագս քեռն իւրոյ սիրելոյ:
 Զի այսպէս իմն զկս իրացն հնարէր յարդարել, զի ապրելոյ ճար լիցի
 Տիգրանուհայ: Պատահէ և այս, և ժամ մարտին մերձենայ:

- 1 ի ձեռն արկանէ
 1 ցի ի դործ / Ե լիք ի ձեռն
 2 ԱՏ ի միաբանութիւն տեսութեան
 2 Ա ի տեղում միում սահմանաց / և
 տեղ / և միւջ / քզ միջոյ
 3 ԱՏ թաղաւորութեանց
 3 և լիք հարկաւոր
 4 ԱՏՈՒ որ. Ուղիղի և զօր
 4 ցի կարողութեան
 4 ԱՌՎ՝ եթէ ոչ և զէմք երկոցունց
 հանդէպ [ա լիք երկոցունց հանդէպ]
 երկարանչիրոցն [ցի երկարանչիրո-
 ցոց] երեւոյցի [ԱՎ՝ երկիցին], այլ
 5 Տ երկոցունցն
 5 ու հանդէպ միմեանց լինիցին
 6 Պատմ զառաքելոյ
 6 ա լիք ոչ ինչ յորոց—յայտնէ (Տ. 7)
 6 Կ՝ որ ինչ, փխ. ոչ ինչ
 6 և որոյ / ք խորհէր
 6 ետ լիք աժգահակ
 6 Տ ծածկէր [Կ՝ եւ չ ծածկէ]
 7 Ա ի նորա / ԱՏ սրտին
 8 Տ ի յայտնել այսպիսոյ [օրցրս
 լիք այսպիսոյ] չարութեանն՝ ոչ ինչ
 այնուհետեւ էր բան
 9 ուրցրս զչարութիւնն
 10 ա լիք խազմն. և ժողովէ
 11 եւթիկեւ ժողովէ այնուհետեւ
 11 չ ի հայոց
 11 Ա ի սահմանաց

- 11 աւ կապաղովկացոց
 12 և որչափ և / Վ՝ որ ի չափ, փխ. որչափ
 12 Տ աղուանից աշխարհին
 12 Ա զամենայն իսկ / ք ամենայն
 12 քրս ընտիր / Ո ի հայոց
 13 ԱՌ լիք և փոքունց
 13 օրցրս խաղաց
 13 եւ լիք ամենայն
 13 և զօրութեամբ իւրով
 13 Ա ի կողմանս / Ո զկողմամբն
 14 օրցրս մաղացոց
 14 Տ վտանգ հասանէ այնուհետեւ [ի
 այնուհետեւ հասանէ] աշգահակայ /
 Ե և հարկ առնէ / եւս. Կ՝ Վ՝ վտանգ
 այնուհետեւ հարկ առնէ
 15 ա որ, փխ. ոչ
 15 ք ամբոխիւ / օ երկայնանայր
 15 ցի հակառակութիւն
 16 ցի լիք մինչև
 16 չի միւս / Տե ցամիսս
 17 օ առողջանայր
 17 ԱՌ տէր յաղագս [Ա վտան] քեռն
 իւրոյ սիրելոյ տիգրան
 18 Տ և, փխ. զի / Ա այսպիսի
 18 Տ լիք իմն / Ա լիք յարդարել
 18 ԱՌԿ՝ իրր զի ողջ միայն ապրել
 [եւթիկեւ տարիւ] ճար լիցի [ՈԿ՝ Վ՝
 լինիցի]
 19 Տ ի պատահման այսորիկ, փխ.
 պատահէ և այս

- Բայց գովեմ զքաջ հաստատակն իմ և զնիգակաւորն և դամենին
բոլոր անդամովք համեմատն և ի զեղեցկութիւն հասակի աւարտեալ.
քանզի առոյգ, ամենայնիւ ըստ իրեարս պատշաճեալ, և ուժով ոչ զօր
ունելով իւր զոյգ: Եւ զի՞ երկայնեմ զբանս. քանզի ի լինել մարտին
5 նիգակաւ օրինակ իմն որպէս զջուր հերձեալ զերկաթի ամուր հանդերձն՝
շամփրէ՛ զԱժդահակ յընդարձակ տէգ նիգակին, և յամփոփել միւսանգամ
զձեռնն՝ արտաքս զկէս մասն թոքոցն հանդերձ զինուոն ի զուրս բերէ:
Բայց մարտն էր սրանչելի. զի քաջք զիպեալ քաջաց՝ ոչ վաղվաղակի
թիկունս ի միմեանց զարձուցանէին. վասն որոյ յերկարեալ քարշէր
10 զործ պատերազմին մինչև ի ժամս ձիգաւ Իսկ վախճան զործոյն առնէր
մահն Աժդահակայ. և այսպիսի զիպուածս ի բարերախառութիւն յա-
ւելեալ՝ փառս յաճախէր Տիգրանայ:

1. (1Ա.)

- 15 Թաղազս քէ յուղարկեաց զճոյր իւր Տիգրանակի ի Տիգրանակեա. եւ
վասն Անուռայ, առաջին կնոջն Աժդահակայ, եւ բնակութեան գերսոյն:

Պատմի և այս, թէ զկնի այսպիսի իրաց կատարման՝ յուղարկէ
թաղաւորապէս զքոյր իւր Տիգրանուհի մեծաւ ամբոխիւ ի հայս, յաւանն՝

1 ՏԽ զքաջահասակն, փխ. զքաջ հա-
ստակն

1 Տա զիմ

1 Ա և զքաջ նիգակաւորն / Խ զնի-
գակաւոր

2 ԱԽո անգամօր

2 ԽԿ՝ ածմեջն համեմատ

2 Ա լիք ի (զեղեցկութիւն)

2 ՚ զզեղեցկութիւն

2 ԱՏ աւարտեալ [ոօգրս աւարտել]
հասակի

3 Ա առոյգ, ամենին ըստ իրեալ

3 Հցիւ ընդ, փխ. ըստ

3 և յերարս / Խ լիք զօր

4 Տ իւր [ս եւ Ա լիք իւր] ունելով

4 ւ լիք ի (լինել)

4 ճօրս ի լինիլ

4 Տ պատերազմին, փխ. մարտին / Կ՛
մարտին

5 Տ լիք օրինակ իմն

5 Խ իւր, փխ. որպէս

5 Ա ջուր

5 Խ հերձեալ, փխ. հերձեալ

5 Ա լիք ամուր

6 ւ ընդարձակ տէգ / ւ յընդարձա-
կատէգ / ճ զընդարձակ տէգ

6 ցօրցրս նիգակի

7 Տ զձեռն / ԱԽԿ՝ մասին

7 Տ թոքիցն հանդերձ զինուոն

7 ոօրցրս բերէր

9 Խ ի միմեանց թիկունս / ի թիկունս
ի միմեանց

9 ցիկ զարձուցանեն / լ զարձուցանին

9 ԽԿ՝ քարշեալ Ա լիք քարշէր

10 Ա մինչև ի ժամս / միւսն, լիք մինչև ի

10 ք ժամանակս, փխ. ժամս

11 ք լիք մահն

11 ւ բարեխառութիւն, և բարեխառու-
թիւն, փխ. բարեխառութիւն

12 ա լիք փառս / լ ճօրցրս յաճախէ

12 Տ յաճախէր [ք հառէր] փառս

13 Խօրցրս ԼԱ, փխ. Լ

14 Տ թէ էր աղապա յղարկեաց

14 ա յղարկեաց

14 աճեցեցեկ զտիգրանուհի

14 լ ի տիգրանայկերս

14 Ա յարում և վասն ԽԿ՝ և յարում վասն

15 ւ յառաջին / ճ զառաջին / Հեւ առաջ-
նոյ / և առաջոյ

15 ա զհերոցն / և զհերոցն / ՚ զհերոցն

16 աճեց Եթի

16 ԱԽԿ՝ այսպիսոյ իրաց կատարե-
լութեան / լ՛ կատարելութեան

17 Ա կատարելապէս, փխ. թաղաւորա-
պէս

17 Խ զքոյր իւր տիգրանուհի թաղա-
ւորապէս

17 ԱՏ մեծ ամբոխիւ Կ՛ մեծաւ հան-
դիսիւ և ամբոխիւ ի հայս [քցրս ի
հայս մեծ ամբոխիւ]

զոր շինեաց յիւր անուն Տիգրան, որ է Տիգրանակերտ, և զգաւառն զայնոսիկ ի ծառայութիւն նմա հրամայէ: Եւ զոստանն անուանեալ կողմանցն այնոցիկ ազատութիւն ի դարմից սորա ասէ լեալս, իբր թագաւորական զարմա:

- 5 Իսկ զԱնոյշ, զառաջին կիներն Աժդահակայ, և զբազումս ի սերմանէն Աժդահակայ ազջիւնս, հանդերձ պատանեկօք և բազմութեամբ գերեացն, որչափ թէ աւելի քան զբիւր մի, բնակեցուցանէ յարեւելեայ ուսոյ մեծի լերինն մինչև ի սահմանս Գողթան, որ են Տամբատ, Ոսկիողայ, Դաժգոյնք, և որ այլք առ եզերք գետոյն զատակերաք, յորոց մինն է Վրանջունիք, մինչև հանգէպ ամբողջին Նախճաւանու. և զերիս աւանսն, զԹրամ և զՋուղայ և զԹորշակունիս իսկ ի միւս կողմանէ գետոյն. զբոլոր զաշան, որոյ զլուինն Աժդահական, մինչև ցնոյն ինքն ամուրն Նախճաւանու: Բայց զնախաացեալ կիներն Անոյշ բնակեցուցանէ որդւովք իւրովք յանգորբութեան ազատւածի փլածին մեծի լերինն: (Զորմէ լեալ ասեն յահագին իմն շարժմանէ. զոր պատմեն՝ որք բազմաշրջութեամբ հրամանաւ Պարզմեայ ասպարիսօք զբնակութիւնս մարդկան չափեցին, այլ և մասն

- 1 Այլիւր անուն / միւսն. իւրով անուամբ
1 կէ անուամբ ի հայո աիգրան և է աիգրանակերտ
1 ժ զգաւառն / է զգաւառն
2 Ա զամենեանս, փխ, զայնոսիկ
2 ա զոստան
3 փ սոցա, փխ, սորա
3 օրգրս առ, փխ, ասէ
3 օն լիեալս
4 Տ զարմի
5 Ա զառաջին ասացեալ [ա ասացեալս] կիներն
5 ԹՎ՝ կիներն անուանեալ
5 փ լիք և զբազումս ի սերմանէն ամգահակայ
5 ԱՏ ի սերմանէ
6 օք պատանեօք
6 Տ և այլ բազմ գերեօք / նաեւ չՎ՝ և բազմութեամբ գերեացն
7 ցի լիք թէ
7 Թ լիք բնակեցուցանէ
7 փ յուսոյ / Տ ուսոյ / Վ՝ ուսոյ
7 օ լերինն մեծի
8 Թ ցահմանս / Տ զորթանն
8 Ա է, փխ, են
8 է բամբրան, փխ, տամբատ
8 Ա օսկի կողայ [օ օսկի կողայ] / ք օսկիողայ
8 Ա զժգոյնք / Թ՝ զաժգոյն
9 օ լիք որ
9 չէլ այլ / օ այլ (չիւրմանն նշանով) / և լիք այլք
9 ժ զատակերտ / Ա զրնջունիք
10 օժժօլգրսա նախճաւանու / օցիս նախ-

- ճաւանու / Թորք նախջաւանու / Վ, նախջաւանու
10 Ա աւանս
10 Ա լիք և (զՋուղայ)
11 ԱՏ զԹորշակունիս
11 է և, փխ, իսկ ի միւս / է լիք իսկ
11 օք ի միւս * միւս [օք լիք միւս] կողմանէ
11 Վ և զԹորշակունիս, իսկ ի միւս կողմանէ գետոյն զբոլոր զաշան: Ուղղում ենք և զԹորշակունիս իսկ ի միւս կողմանէ գետոյն, զբոլոր զաշան: Պարեկի է իսկ-ք զուստ ել մզիլ, ըստ Լ-ի
12 կէ որոց / Թորքս զլուիս
12 օնժէ ամգահականնէ / օ ամգահականնէ / փ ամգահականնէ / Կ՝ ամգահականն է
12 Լիք՝ ցնոյն իսկ ամուրն / ցի ցնոյն ինքն իսկ ամուրն / չ ցնոյն իսկ ինքն ամուրն
12 Տ նախճաւանոյ [օ նախճաւանոյ, քց նախճաւանայ] / չ նախջաւանայ
13 չցիէ զկիներն / քց կիներն
13 օ որդով / Վ՝ որդովքն
14 ՏԱցի փլածի [օցրս փլածի, ք ի փլածի, յուսանցքում ուրիշ մեղով փլուածոյ]
14 ք մեծ / օ ասեն լեալ
16 օ պարզմեայ / Թ պարզմեանց [և որդմեանց]
16 Տ զբնակութիւն
16 օ լիք և (մասն) / ՏԹ այլ մասն ինչ և [ք լիք և] զժով և զանբնակ

ինչ զծով և զանրնակս յայրեցածէն մինչև ց՛խմիւտն): Իսկ պաշտօնեայս տայ Անուշայ ի նոյն Մարտց, որ առ ոտամբ լերինն բնակեցան:

Յայտենն զայս ճշմարտապէս և թուելեացն երգք, զոր պահեցին արորժեղով, որպէս լսեմ, մարդիկ կողմանն զիննէա զաւառին Գողթան.

- 5 յորս շարին բանք երգոցն զԱրտաշիսէ և զորդոց նորա, յիշելով ալլաբանարար և զգարմիցն Աժգահակայ, վիշապալունս զնոսա կոչելով. զի Աժգահակը՝ ի մեր լեզուս է վիշապ: Այլ և ճաշ ասեն զործեալ Արգաւանայ ի պատիւ Արտաշիսի, և խարդաւանակ լեալ նմին ի տաճարին վիշապաց: Այլ և Արտաւազկայ ոչ գտեալ, ասեն, քաջի որդւոյն Արտաշիսի,
- 10 տեղեկիկ աղարանից ի հիմնանալն Արտաշատու՝ նա անց, ասէ, զնաց և շինեաց ի մէջ Մարտց զՄարակերտ. որ է ի դաշտին՝ որ անուանեալ կոչի Շարուբայ: Այլ և տենչայ, ասեն, Սաթինիկ տիկին տենչանս՝ զարտախուր խաւարտ և զտից խաւարծի ի բարձիցն Արգաւանայ:

- Եւ արդ՝ ո՞չ արգեօք առաւել աստանօր զարմացիս ի վերայ
- 15 մերոյ ճշմարտապատմութեանս, թէ ո՛րպէս յայտնեցաք զանյայտ իրս վիշապաց, որք են յԱզատն ի վեր ի Մասիս:

1 Տ ի յայրեցածէն

1 Ա. ցքիմիւտն [w ցքիմիւտն] / չցի ցքիմիւտնիս / լ ցքիմիւտն: Իսս (=ցքիմիւտն, իսկ) / ք ի մքիմիւտն

1 Խ լիք իսկ

1 Աչցիկ՝ պաշտականս / Կ՛ելվ՛ պաշտատականս / ո պաշտօնեայս (լուս. շիւնած պաշտատականս)

2 ք տան, փիւ. տայ / ք որք

3 Ան պահեցին իմն արորժեղով [a ի նմա խորժեղով]

4 ցիւ արգիկք

4 չցիւ կողման

4 Տաջի գինաւա

5 Ա յոր / չ յորս, փիւ. յորս

5 Ե շարեն / եւջի՛ շարժին / ց շարժին, շինած շարժին

5 Ա. երգոց

5 Էլ լիք յորս շարին բանք երգոցն

5 abc զարտաշիսէ / Ե զարտաշիսէ

6 abdeյ՝ զգարմից / ք զարմից

6 Խ անուանելով, փիւ. կոչելով

7 չցիւ լեզու / Ա վիշապ է

7 de ի ճաշ / Տ զործել

7 չ արգաւանաց / ք՝ արգաւայ

8 abef արտաշէսի / de արտաշէսի

8 չ խարդաւակ / Ե լիեալ

8 Աչցիկ՝ իմն, փիւ. նմին / Ե նմին իմն / ք ի նմին

8 Էլ վիշապայ

9 Է լիք այլ և արտաւազայ

9 Ա լիք ասեն

9 Ե քաջ / Ե ք յորդւոյն

9 abcde արտաշէսի / լ արտաշէսի

10 Տ տեղի / նաւ. Կ՛վ՛ տեղեկիկ / ք զեղեցիկ, փիւ. տեղեկիկ

10 Ե ի հիմնանալ

10 abdeյիւ Էանց

11 Ե որ ի մէջ զաշտին

11 ցքցս լիք որ անուանեալ կոչի

12 Ե շարուբայ / Ե լիք Ե

12 ԱԿ՝ լիք տան

12 չցիկ՛՝ արթիւնիկ / Ավետարգըս արթիւնիկ / Կ՛ով՛ս արթիւնիկ

12 Ա լիք տիկին

13 Ա զարտախուր հաւատար խաւարտ / չվ՛ զարտախուր

13 Էլ խաւարտն / Ե տից

13 ԱԿ՛վ՛ հաւարծի / ք և բարձիցն

14 Տ լիք արգեօք [Կ՛ արգեօք տաւել] / Խվ՛՝ տաւել արգեօք

14 ք անուլ, փիւ. առաւել

14 Ե զարմացիս աստանօր

15 Ե մեր

15 Ե ճշմարտապատմութեանս / լ ճշտութեանս

15 Կ՛abdeյիւ Ե թէ / լ ԹԵ

15 Ա պատմեցաք, փիւ. յայտնեցաք

16 Ա որք են յազատն [a յազատս] ի վեր [a լիք ի վեր] ի մասիս / Խ որք են ի [Է լիք Է] յազատ ի վերն մասիս [Է ի մասին] / Տ որք են յազատն [քս յազատ] ի վեր ի մասիս [քցս իմացիս, փիւ. ի մասիս, Ե լիք որք են յազատն ի վեր ի մասիս]

ԼԱ. (ԼԲ)

Թի: ո՛յք սմանք սորա զարմ, եւ ո՛յք ի սմանէ արուեստի ցեղ:

- Հաւատարի պատմել զբուն եւ զառաջին Տիգրանն եւ որ ինչ ի նմանէ գործք՝ սիրելի, որպէս ինձ պատմողիս ի մէջ իմաց բանից որ ինչ
- 5 յապագս երուանդեանս Տիգրանայ բանք՝ եղիցի եւ քեզ ընթերցողիդ, որպէս այրն եւ գործք, այսպէս եւ զնմանէ բանք: Վասն որոյ սիրեմ կոչել այսպէս ըստ քաջութեան—Հայկ, Արամ, Տիգրան, բանդի ըստ քաջացն՝ ազգք քաջք, իսկ միջոցքն՝ որպէս զէպ ումեք թուիցի կոչել:
- 10 Բայց ըստ զիւցաղնութեանն կարծեաց՝ ճշմարիտ է եւ ասելս մեր: Ոչ Արամազդ որ, այլ ի կամեցողսն լսին լինել Արամազդ չորից եւ այլոց անուանեցելոց ոմանց Արամազդ, յորոյ մի է եւ կունդ ոմն Արամազդ: Այսպէս եւ բազումք անուանեալք Տիգրան, մի է եւ միայնակ սա ի Հայկազանցս, որ զԱժգահակ սպան, եւ զսուն նորա ի գերութիւն վարեաց եւ զԱնոյշ մայրն վիշապաց. օժանդակ՝ կամօք եւ յօժարութեամբ զվերստ
- 15 ունելով՝ զիշխանութիւնն Մարաց եւ Պարսից յինքն յափշտակեաց:
- Սորա որդի Բար, Տիրան, Վահագն, զորմէ ասեն տառապելք աշխարհիս. «Երկնէր երկին, երկնէր երկիր, երկնէր եւ ծովն ծիրանի. երկն

1 զիւցաց ԼԲ, փխ. ԼԱ.

2 abef եթէ / de ե թէ

2 եւ որաշխարհ

3 Անկի³ պատմաւ [օ]³ պատմել

զարդար եւ զբուն / ք զարդարն զբուն

3 ելի աիգրան / և լիք ե (զառաջին)

4 եւ ի իմոյ / a լիք իմոյ

4 S բանիցս / p բան

4 y ոչ ինչ էր, փխ. որ ինչ

5 ե եկեղեցի, փխ. եղեցի

6 a գործքս / bedef գործքն այսպէս

[b այնպէս] ե ըստ [w զըստ] նմանէ

գործք. սոյնպէս [նմեւ a սոյնպէս] ե

զնմանէ բանք

6 pgrs լիք այսպէս ե զնմանէ բանք

7 ԽՎարով² ըստ իմ

8 Աորգրով² քաջացն / միւսն. քաջաց

8 Աորգ ազգքն / o ազգն / Կ¹ լիք

ազգք

8 Կ² քաջ / Sl³ քաջքն [pgrs քաջք, Կ¹ քաջն] / նմեւ Հ² քաջք

8 Ա միջոցն / պրքս թուի

9 Հցի զիւցաղնութեան / ար գիւցազանցութեան (ո շինեմ զիւցաղնութեան) / grs զիւցանցութեան

9 Ա հաւատարի, փխ. ճշմարիտ

10 Ա լսին [Կ² լսեն] / SՅ լիք լսին

10 Ա ե, փխ. եւ / e այլ

10 Հորգրս լիք չորից եւ այլոց—ոմանց արամազդ (s. i. i) յո ունի լուսանցիւմ:

11 SՅ լիք սմանց / abef լիք յորոց

11 a ցմի / a լիք ե

11 a սա, e սա, փխ. կունդ / կունտ / Հցեւ կատարումն, փխ. կունդ ոմն /

եթւ լիք մի է եւ կունդ ոմն

11 abef լիք արամազդ (այսպէս)

11 Թեւեւ լուսացոյն... «Ի կամեցողսն լինել արամազդ՝ չորից եւ այլոց

անուանեցելոց արամազդ՝ մի է կունդ ոմն արամազդ»: ՍՏ. Մ.

12 w զի այսպէս

12 Ա լիք ե (բազումք)

12 SՅ անուանեալ

12 ԱՏ աիգրանք [յն աիգրան]

12 x սա ի / եկի՞ տաի, փխ. սա ի / միւսն, լիք սա

13 e զաժգահակն

13 Հbedegs էսպան / l հապան

13 Խc գտունն / և լիք նորա

13 bedef ի գերութեան / bedef լիք ե

14 Հցի զանուշ / l զանուշ

14 SՅ զկիրսոս / միւսն. կիրսոս

15 Ան յինքն [Հ յինք] զիշխանութիւնն [Հիցիլ զիշխանութիւն] մարաց ե

պարսից

16 e սա, փխ. սորա / u որդին

16 f վահակն / SՅ լիք աշխարհիս

17 SՅ երկնէր երկին եւ երկիր [p յերկիր]

17 Կ²bedew ծիրանի ծովն / SՅ երկնէր եւ ծիրանի [p յերկնէ եւ *ծիրանի] ծով

17 Հpgrs երկնի, փխ. երկն

- ի ծովուն ունէր և զկարմրիկն եղեգնիկ. ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր, ընդ եղեգան փող բոց ելանէր. և ի բոցոյն վաղէր խաբսեաշ պատանեկիկ. նա հուր հեր ունէր, ապա թէ բոց ունէր մօրուս, և աշկունքն էին արեգակունք: Զայս երգելով ոմանց փանդամբ, լուաք մերովք իսկ
- 5 ախանջօր: Յետ որոյ և ընդ վիշապաց ստէին յերգին կուսել նմա և յաղթել, և կարի իմն նմանապոյնս զՀերակլեայ նահատակութիւնսն նմա երգէին: Այլ ասէն զսա և աստուածացեալ. և անդրի ի Վրաց աշխարհին զսորա չափ հասակին կանգնեալ՝ պատուէին զոհիւր: Եւ սորա են զարմք Վահունիք. ի սորա կրտսեր որդւոյն Առաւանայ Առաւնեանք: Սորա
- 10 Առաւան, սորա Ներսէն, սորա Զարեն, ի սորա զարմից և որ Զարեն-աւանիցն կարգան ազգք: Իսկ սորա առաջին Արմուզ, սորա Բազամ, սորա Վահան, սորա Վահէ: Սա ընդվզեալ՝ մեռանի յԱղեքսանդրէ Մա-կեդոնացոյ:

1 Հցիօրցոյ՞ ի [rs լիֆ ի] ծովն, փխ.
ի ծովուն

1 Տն լիֆ և

1 Տ զկարմրիկ եղեգնիկն և զկար-
միք եղեգնիկ (Հցի եղեգնիկն)

1 ցրս եղեգնան փող

1 Է փուխ, փխ, ծուխ

1 Հ լիֆ ընդ եղեգան փող ծուխ ելա-
նէր

2 և ընդ

2 քցրս եղեգնան / յ լիֆ և

2 Ա և ի բոցոյն վաղէր խաբսեաշ [Կ²
խաբսեալ] պատանեկիկ / Տէ և ի [Կ¹
ընդ, փխ, ի] բոցոյն պատանեկիկ
[ը պատանեկից] վաղէր / և և ի
[Հցիկ ընդ, փխ, ի] բոցոյն վաղէր
պատանեկիկ

3 Է լիֆ նա

3 ցիկ անհուր [ց շիկամ հուր]

3 ա հէր / և Կ² հերս

3 օ և ապա

3 ցիօրցոյ՞ լիֆ թէ [t ունի, ց թէ
գրամ ու ցնշամ և]

3 ապա թէ հաւանորեն հեղինակի բա-
սիւն են և ոչ երգի հասուած, ուսի
յաւմար կշիներ փակագծի մեջ գնել:
Աճ. Բ.

3 ան մօրուն Կ² զմե մօրուն / ցի
զմօրուն / Վեռն մօրուն / օւմ²
զմօրուն / քցրց² զմօրուն / օ
մօրուն / ֆ լիֆ մօրուն

3 ան աչք ունքն / Կ² աչքունքն /
Հցիքրս² աշկոյքն / ք աչքոյն

3 լ երն

4 Ան և զայս / Ա երգեալ

4 և լիֆ ոմանց

4 Կ² անմե փամբամբ / Տնե՛ր բամ-
բամբ: Ուղղում ենք փանդամբ

(Տն'ս եր 27, 8. / և եր. 75, 8. 3)

4 Տ լուաք իսկ ախանջօր մերովք /
և լուաք իսկ մերովք ախանջօր

5 Տ յերգն / նաև Հվ² յերգին

5 ևվ² կուսեալ

6 ևվ² յաղթեալ

6 ևց զերակգեայ / Հի զերակցեայ /
լ զերակցեայ

6 Տն նահատակութեանցն

7 Ա երգելոյ [Կ² երգելով]

7 Տն ստէին

7 և աստուածացուցեալ

7 Տն և անդ յաշխարհին [հիօզ աշ-
խարհին] վրաց [ը վրացոց, լ ի
վրաց աշխարհին]

8 օ զստա, փխ, զսորա

8 Ա կանգնեալ չափ հասակի [Կ² հա-
սակին] նորա [ս սորա]

8 Տ հասակի / Ա ասին, փխ, ևն

8 Ան զարմ [ս զարմ]

9 Տ վահունիք

9 Ար կրտսեր

9 ֆ ասուկեայ ասուկեանք

10 օ ասան

10 լ ներսէն / օ զարմիցն

10 Տն և զարենաւանիցն [և զա-
րենաւանիցն] որ կարգան ազգք [և
ազգ, և որ կարկանազ]

10 օ զարեն ասուանիցն

11 Ա ազգ

11 ԱՏ առաջին [Ա առաջինն] սորա

11 Ան արմոց

12 Տն վան, փխ, վահան

12 Է և սա / օքրս սորա, փխ, սա

12 անմ յազէքսանդրէ / և ազէքսան-
դրէ / Տ յազէքսանդրեայ

12 անմ յազէքսանդրեայ / օ մակեդոնոյ
քրս մակեդոնացոյ

Յայսմ հետեւ մինչեւ զթագաւորութիւնն Վաղարշակայ ի Հայս՝ ոչ ինչ ճշմարտագոյն տնիմ պատմել քեզ. քանզի շփոթ իմն ամբոյսից լիալ՝ այր զարամբ ելանէին տիրել աշխարհիս. և վասն այսորիկ զխաբամուտ ի Հայս լիալ Արշակ Մեծ՝ թագաւորեցուցանէ զհզօրայր իւր

5 զՎաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց:

ԼԲ (ԼԳ)

ԹՒ. Եզիակամ պատերազմն առ Տեւսամաւ. և միւր Զարմայր ընդ Երուսաղայի զօրուն լինել սակաւում, և ի նոյն մահ:

Երկուք այսորիկ են, որք աշխատութիւն տալնապաւ մեզ ի վերայ

10 ի քումմէզ հասուցանեն հարցասիրութենէ — համառօտասիրութիւն, արագարանութիւն. և այսորիկ՝ պերճք և պայծառք, պղատնականք իւր հզանել բանք. հետի ի ստույթենէ, և լի որ ինչ ընդդէմ ստույթեան. և զայսորիկ յառաջին մարդոյն մինչեւ ցքեզ առ ժամայն պատմել¹¹ և աշտցիկ ի միտսն պատանել տննարին է: Քանզի որ զամենայն ստեղծ, կարող զոլով ակնարկութեամբ ի քթիկէլ տկան զամենայն կայացանել՝ ոչ

15 այսպէս հաստատէ, այլ աւուրս որոշէ և կարգս ի ստեղծուածս. քանզի են ոմանք առաջնայ և ոմանք երկրորդի և երրորդի և այլոցն աւուրց ստեղծուածք: Եւ այսու մեզ այսպիսի իմն ակնարկէ կարգս վարդապետութիւն Հոգւոյն: Իսկ զքո փափազ արտաքոյ այսպիսայ տառուածայնայ

1 a մինչ

1 g զթագաւորութիւն

1 h a որ, փիս. ոչ

2 p ունիմ ոչ ինչ ճշմարտագոյն իմն պատմել / Ա. ճշմարտագոյնս

2 d վասնզի, փիս. քանզի

3 z լինելով, փիս. լիալ

3 p յաշխարհիս / i լիլ և

4 o լիլ արշակ մեծ

4 p վաղարշակ զհզօրայր իւր

5 միայն ցեկ զվաղարշակ / միւսն. վաղարշակ

6 երրորդ ԼԳ, փիս. ԼԲ

7 ցիւտ ելիական

7 վա պատերազմ

7 S տեսամեաւ

7 a մէր / e դմեր

7 e լիլ ընդ

7 l եթիւփայտի

8 abdefg լինելոյ / hex լինելով

8 ef ման

9 օրք երկուքս / w երկուք

9 Ա որ աշխատութիւն մեզ տալնապաւ ի վերայ ի քումմէ [a ի վերայ քս]

10 pg լիլ ի (քումմէզ)

10 Sbw հասանէ / օրք հասան / վարդ հասանեն

11 ցեկ արագարանութեամբ

11 Sbw պերճ և պայծառ

11 n պղատնականքն

12 pqr եզանել / e եզանելի / միւսն. եզանիլ

12 h բան

13 abdefg լիլ առամայն

13 h պատմել առ ժամայն [ե լիլ պատմել առ ժամայն—պատանել¹² (s. 17)]

14 z լի էստեղծ

15 Ա ի քթիկէլ տկան ակնարկութեամբ / o լիլ ակնարկութեամբ

17 Sbw այլոց

18 Ա ստեղծուածի [a ստեղծի]

18 pqr այս, փիս. այսու

18 օրքս առ մեզ

18 e և ումէ զայսպիսի, փիս. և այսու մեզ այսպիսի

18 Ա իմն այսպիսի մեզ / w և այսպիսի իմն առ մեզ

18 S ակնարկէ¹³ վարդապետութիւն հոգւոյն կարգս

18 e կարգ

19 j լիլ զքո

19 Sabcdf փափաք

19 ԱS արտաքոյ այսպիսի (Ա այսպիսւոյ) իմն տեսանեմք սահմանի [o սահման]

- տեսանեմք սահմանի, զի արդար և բնաւ և առ ժամայն ամենայնք քեզ եղիցին ասացեալ: Այլ առ ի մէջ աշտօրիկ կամ յերկար, և քեզ ըստ կամոց, կամ փոյթ, և քեզ ոչ հաճելիք: Զի այսպէս ի քոյ հապճեպիւոյ ահա ոչ ինչ յաղապս Մակեդոնացւոյն, և ոչ վասն եղիականին ի կարգին
- 5 նշանակեցար, այլ զօղեմք աւատիկ: Ոչ ունիմք ասել, իմաստուն կամ անհանձար աստանօր լինել մեզ հիւան, պատկանաւոր կամ ոչ՝ զայնոցիկ այժմ ուրեմն զինի հեղուսելով բանս, զկարեւորսն և մերոյս արժանի շարադրութեանս:

- Եւ ո՞չք արդեօք այսպիսեաց ճառից առաջինք, եթէ ոչ որք ի
- 10 Համերոսէ պատմին. այն, որ վասն եղիականին պատմի պատերազմին առ Տեառամա Ասորեստանեայց: Եւ մեր Զարմայր ի ծառայութեան Ասորեստանեայց սակաւութիւն ընդ եթովպացի զօրուն օգնական Պսիամու, և անդ ի քաջացն Հելլենացւոց վերաւորեալ մեռանի. այլ կամիմ յԱքիլիւսայ, և մի յայլմէ ումերէ ի քաջացն:

- 15 Կատարեցան գիրք Առաջին ծանդարանութեան Հայոց Մեծաց:

1 Կ'ցին արդարն

1 Ե բնաւ / զ Կրեան / միւսն. բնաւ

1 Ա լիք և (առ ժամայն)

1 Ես ամսամայն

1 Ավելոս ամենայնքն

2 Քո ասացեալք [է ասացեալ] / Տ ասացեալքն

2 Հեցիս երկար

3 Հցիկ հաճելի

3 օրքս զայսպիսի, փիւ. զի այսպէս ի

3 Ք լիք ի (քոյ)

3 Ա այսպէս քեզ ի հապ ճեպիւոյ

3 մեջն մակեդոնացւոյն / է մակեդոնացւոյն

4 Հեցիւրդ եղիականին / Ե եղականին / մեջն եղիականին / Ես եղիականին / միւսն. իղիականին

6 Ես հանձար [է անհանձար]

6 Ե լինիլ / Ե լիք մեզ

6 ք պատկանաւոր / Ե պատկանաւոր

6 Այլա վասն, փիւ. կամ

6 ՏՔ զայնոսիկ [ք զայնոսիկ]

7 Ա հապելով [է հապելով], փիւ. հեղուսելով

7 Ե զմերոյս, փիւ. և մերոյս

8 Ա շարադրութեան [ա շարադրութեան] / Լվ՝ շարադրութեան / զ՝ շարադրութեանս

9 Հ ոչքք / Պօրքս ոչք, փիւ. ոչք

9 օրքս լիք արդեօք

9 Ացիմ ոչք առաջինք արդեօք [ցիմ արդեօք ասաջինք] այսպիսեաց ճառից

9 է որ / Ե որ, փիւ. որք

10 ՏՔ ի համերոսէ [օրք ի համերոսէ, ք ի համերոսէ] / Հ ի հերոսէ

10 Ե ի համերոսէ պատմին

10 ՏՔս պատմին. թէ այն արդեօք, որ

10 Կ'անցն եղիականին / Ե եղականին / մեջ՝ եղականին / Տ եղիականին [է իղիականին]

10 ԱՔ պատերազմին [Քալ պատերազմի] պատմին [ս պատմի]

10 Տ պատերազմին պատմի

11 Ես լիք առ

11 անմեջ տեսամաւ / քօրք տեսամաւ

11 Տէ մտորեստանեայց

11 օրքս լիք և մեր զարմայր ի ծառայութեան ասորեստանեայց / ո ունի ոչս հառաւոր շուսանցումն

12 Հ ասորեստանեայ / Այլ լիք ասորեստանեայց

12 է եթովպացի / Վաս եթովպացի / օրքս եթովպայ

12 Ե պսիմա / Ե պսիմա / քօրքիմա, յի պսիմա / Ե պսիմա / օրքս զպսիմա / Ե զպսիմա

13 Ես եղեացւոց / Ե ի եղեացւոց

13 Ե կամիմք

13 Ես յարեղիկայ / Ե յարեղիկայ / քօրք յարեղիկայ / յի յարեղիկայ

14 Տ յայլ / Ե յայլ

14 Հցիկ լիք ի (քաջացն)

15 օրքս ցանկը, փիւ. գիրք / ո ցանկը, յուս. շինած գիրք

Ի ՊԱՐՍԻՅ ԱՌԱՍՊԵԼԱՑ

Յաղագս Բիւրասպեայ Աժգանակայ:

Բայց զի՞նչ արդեօք տարփանք քեզ՝ և Բիւրասպեայ Աժգանակայ
 5 փծուն և անճոռնի առասպելքն իցեն. և կամ է՞ր սակս զմեզ Պարսից
 անյարմար և անոճ բանից, մանաւանդ թէ առաւել վասն անբանութեան,
 առնես աշխատ, և անբարի առաջնոյ նորա բարերարութեան, և զիւայ
 նմա սպասաւորութեան, և ոչ վրիպեցուցանել կարելոյ զվրիպակն և
 զսուան. և ուսոցն համբուրումն, և անպուստ վիշապացն ծնունդ, և յայնմ
 10 հետէ չարութեան յաճախութիւն, ծախել զմարդիկ ի պէտս սրովայնի:
 Իսկ ապա և Հրուզենայ ումնն զնա կապել սարեօք պղնձեօք, և ի
 լեռանն տանել, որ կոչի Դեմբաւընդ: Այլ և ի ճանապարհի ննջեն
 Հրուզենայ, և Բիւրասպեայ քարշեն ի բլուրն, և զարթնին Հրուզենայ,
 և տանել զնա յայրս ինչ լերինն և կապել, և զինքն անդրի ընդդէմ
 15 նորա հասաւառել, յորմէ պակուցեալ հնազանդեալ կայ շղթայիցն, և
 ոչ զօրէ ելանել և ապականել զերկիր:

Զի՞նչ քեզ այսօրիկ կարօտութիւն առասպելք սուտք, կամ զի՞նչ
 պէտք անմիտ և անհաճար բանից յարմարանք: Մի՞ արդեօք յունական

- 1 աջցա ումն գլխամտաւ ԼԳ. իսկ
 եւ ԼԳ
- 1 և լիք պարսից
- 1 Տաւեյ առասպելեայ [ի՛ առասպելայց]
- 2 ՍՏ բիւրասպի [ս բիւրասպեայ]
- 3 օրս լիք արդեօք / եւ ի, փխ. և
- 3 ԱՏՍ բիւրասպի [ե բիւրասպեայ]
- 4 Ա. փցուն / օրգոսի՛ փրցուն
- 4 անվ՞ անճոռն / քց առասպել
- 4 օ մեր, փխ. Էր / օրգոս լիք Էր
- 4 զի լիք պարսից
- 5 զ անյարմարին
- 5 օ յանոճ / օ անճոռ, փխ. անոճ
- 5 քս առաւել եւ / օրգոս լիք առաւել
- 5 Ա. ամբաստանութեան, փխ. անբա-
 նութեան
- 6 և առաջնոց
- 6 անճոռ բարերարութեանն
- 7 / զվրիպեալ / ք վրիպելն
- 8 և սուան
- 8 ՏՍ զվիշապացն ծնունդս
- 8 ել լիք և (յայնմ)
- 9 եւս ծախեն
- 9 օւ մարդիկ / ի՛ զմարդիկք
- 9 և յորովայնի
- 10 Ա. հրուզենայ [ի՛ հրուզենայ] / և
 հրուզիկեայ / ի հրուզիկեա
- 10 Սա կապեալ / օ կացեալ, փխ. կա-

- պել / Տ կապեալ [օ կապել] զնա
- 10 օ պղնձօք / եւ պղնձեօք / և
 պղնձօք / ի պղնձաք / Տ պղնձիք
- 11 Տցի ի լեռան
- 11 Սվ՞ բղբմաւընդ / օրգոս զամբա-
 ընդ / զ՞ ամբաւընդ / օ զամբաւ-
 ընդ, շինած բղբմաւընդ
- 11 Ս լիք և / օ ի ճանապարհին
- 11 ՏՍ զննջեն, / ի լիք ննջեն
- 12 Ա. հրուզենայ [ի՛ հրուզենայ]
- 12 ի բիւրասպայ / Անօրք քարշել
- 12 օ զբլուրն / օ շինած ի բլուրն
- 12 քս լիք և բիւրասպեայ—և զարթնին
 հրուզենայ
- 12 Ա. ի զարթնին [անօ զարթնին,
 ի զարթնին] / ցիկ զարթնին
- 12 Ա. հրուզենայ [ի՛ հրուզենայ]
- 13 Ս յայրս ինչ լերինն [ցի ի լերինն]
 զնա [զի լիք զնա]
- 13 օրգոս անդի, փխ. անդրի
- 14 ի լիք նորա
- 14 օր. հնազանդել / օ և հնազանդեալ
- 15 ել ոչ, փխ. և
- 16 ԱՏՍ քեզ տա [օ լիք տա] այսօրիկ
 [ցի այսօրիկ]
- 16 օրգոս և կամ
- 17 Ա. յարմարան / ել յարմարաւ / օ
 յարմարականք

- պերճ և ողորկ առասպելքն իցեն հանդերձ պատճառաւ, որք զճշմարտութիւն իրաց այլարանարար յինքեանս ունին թարուցեալ: Այլ տեսն՝ մեզ պատճառս տալ անբանութեան նոցա, և զարդարել զանզարդան: Նոյն առ ի յինէն քեզ բան. զի՞նչ այսոքիկ կարօտութիւնք. սրպիսի իղձք՝ անբաղձալոյ իրիք բաղձալ և մեզ յաւելուլ աշխատութիւն: Այլ տապաք զայսոսիկ՝ մանկականի քոյոց տիւղ և անհասութեան խակութեանդ լեալ տարփանք: Վասն որոյ հղիցի և աստանօր լնուլ մեզ զփափագ կամաց քոյ:

Ասորագրութիւն, որ ինչ սակս Բիւրասպեայ կառուսին:

- 10 Զպղատնականն համարձակագոյն այժմ բարբառիմ. «իսկ արզ արգեօք իցէ՞ սիրելւոյ այլ որ ես. քանզի և չէ իսկ որք: Զի ի վերայ այլոց անհնարիցն, հնարաւոր վասն քս արարելոց մեր, կատարեմք և զայս. զի զորոց ասեմք զբանս և զգործս, և այնոցիկ մանաւանդ թէ լուրն զլսելիս մեր տաղակացոցանէր՝ այսօր ձեռամբ իմով շարագրեմ
- 15 զայնոսիկ, միտս անմտութեան նոցա տալով, և զկարի վաղուց նոցա իրս և նոցա անհասանելիս աւասիկ յայտնեմ. միայն թէ և քեզ այսոքիկ ուրախութիւն և կամ շահ օգտութեան: Այլ ծանիր դատելութիւն մեր առ այսպիսի բան, զի ոչ յառաջինսն մեր ասացեալ գիրս, և ոչ ի վերջին բանս արժանաւորեցաք շարել, այլ դատ և օրիշ: Եւ սկսայց
- 20 այսպէս:

- 1 Ե առասպելք / ք առասպելաբն
1 Ե որ
2 Տցի իրացն²
2 Ե յինքեան
3 Ա այլարանութեան, փխ. անբանութեան / Լ անբանութեան բառի ութեան մասից սկսում և նշարագծք, որ Տ-ի նկս հ: (Տե՛ս ետ. 71, 8. 1 ծան.)
4 Տե՛ս չիք նոյն առ ի յինէն—յաւելուլ աշխատութիւն (8. 5)
4 Ե առ յինէն
4 Բ առ այսոքիկ
4 Ե որ այսպիսի, փխ. սրպիսի
5 Ե անբաղձի՛ւց. / եմեջ անբաղձալոյ / ք անբաղձալոյ
5 Կ չիք իրիք բաղձալ և մեզ յաւելուլ
5 Ե բաղձեալ, փխ. բաղձալ
6 Կ՝եմեջ քս / ք քոյ
6 եմեջս խակութեան
9 ազ՝ ունին զլսեմանս ԼԴ. եւ ԼԵ.
9 Եմեջ տարազորութիւն / մ ստորագրութիւն
9 Ա սակս ընդ
9 Ե հաւատարմն, փխ. հաւատարմ

- 10 Ես ի պղատնականն
11 Ես չե՛ է, փխ. չէ
11 Եմեջ քանզի, փխ. զի
11 Աք և ի վերայ
12 եմեջս այլոցն / Ա անհնարից
12 Ե չիք վասն քս արարելոց մեր կատարեմք և զայս
12 եմեջ արարեցելոց / Ե արարացելոց
13 Եմեջս զորոցն
13 Ե ասեմք
13 Ա և զբանս / Ե չիք և [զգործս]
13 Ա այնոցիկ լուր մանաւանդ գրեթէ և զլսելիս
13 Ե չիք թէ
14 Հեւն զլսելիս
14 Ա իմով ձեռօք / Ե շարագրել
15 Ե չիք զկարի
16 քոք անհասելիս
16 Ե և թէ, փխ. թէ և
17 Ե յայնոցիկ / Տցի յայտոսիկ
18 Ա յառաջինս / Ա ի գիրս
19 Ե արժանաւորեցուցաք
19 Ես շարժել, փխ. շարել
19 քոք չիք և սկսայց այսպէս

Ասացեալն ի նոցանէ Բիւրասպի Աժգահակ՝ առ Ներքովթաւ նախնի
 նոցա: Քանզի ի բաժանել լեզուացն ընդ ամենայն երկիր, ոչ խառն
 ի խառն և ոչ անասաջնորդ այս լինէր. այլ աստուածայնով իմն
 5 ակնարկութեամբ զլիսաւորք և ցեղապետք որոշեալք զիւրաքանչիւր
 սահմանս ժառանգեցին կարգաւ և զօրութեամբ: Եւ զայս Բիւրասպեայ
 հաւաստի անուն հանաչեմ ևս Կենտաւրոս Պիւռիդայ, ի քաղղէականի
 գոեալ մատենի: Սա ոչ քաջութեամբ քան թէ հարստութեամբ և հար-
 տարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ
 Ներքովթայ. և հասարակաց զկենցազս կամէր ցուցանել ամենեցուն,
 10 և ասէր՝ ոչ ինչ իւր տառնձին տմեք ունել պարտ է, այլ հասարակաց:
 Եւ ամենայն ինչ նորա յայտնի էր բան և գործ. և ի ծածուկ ինչ ոչ
 խորհէր, այլ զամենայն յանդիման արտաքս բերէր լեզուաւ զծածուկս
 սրաին: Եւ զիւ և զմուտ բարեկամացն որպէս ի տուրնջեան նոյնպէս
 և ի զիշերի սահմանէր: Եւ այս է առաջին նորա ասացեալ անբարի
 15 բարերարութիւնն:

Այլ քանզի աստեղարանութեամբ հօր և զեալ՝ յօժարեցաւ ուսանել
 և զկատարեալ չարութիւնն, և այսոքիկ անկարելիք նմա. քանզի որպէս
 վերագոյնն ասացաք՝ սովորութիւն ունէր պատրանաց ազգաւ առ
 բազումս՝ ոչ ինչ ի ծածուկ գործել, և զայնպիսի վերջին և կատարեալ
 20 չարութիւն յայտնի ուսանել կարողութիւն ոչ էր: Հնարի այսպիսուս
 ուսման դասնութեան հնարս,—ցաւս ինչ յորովայնի ունել բազրազէր

- 1 a բիւրասպի / Տե՛ս աժգահակայ
- 1 Վահեմ ներքովթաւ / զՆարքովթաւ
 որքո՞ ներքովթաւ / Տ ներքովթաւ
 Բաեւ Կ՛Էք ներքովթաւ
- 2 Ա քանզի և
- 2 և իի՛ ի (բաժանել)
- 3 ի տառնջնորդ / Տե՛ս անասաջնորդ կամ
 անգլխաւոր
- 3 Ա աստուածայնայն
- 4 քոյս զլիսաւոր
- 5 Ա կարի, փիւ, կարգաւ և
- 5 ք այս բիւրասպի
- 6 Տե՛ս Կենտաւրոս / եւ՛՛՛ Կենտաւրոս
- 6 Աք պիւրիդայ / Կ՛ցիօրքոյս պիւրիդայ
 և պիւրիդա / ի պիւրիդայ
- 7 de հարստութեամբ քան թէ
- 8 a իի՛ ազգին
- 9 զՆարքովթայ / Տե՛ս ներքովթայ [Հցի
 ներքովթայ]
- 9 c հասարակ / de զկենցազն
- 9 Ա ամենեցունց
- 10 ք ասել
- 10 c տանձ, d անձին, փիւ, առանձին
- 10 Տե՛ս առանձին ուրուք պարտ լինել
 [o պարտ լինել ուրուք] այլ
- 10 Ա հասարակաց ամենեցուն, և
- 11 Տե՛ս իի՛ նորա
- 11 Տե՛ս և բան [o թէ բան], փիւ, էր բան

- 12 Ա խօսէր, փիւ, խորհէր
- 12 w բերէ / ի իի՛ բերէր
- 12 Տե՛ս լեզուով / c իի՛ լեզուաւ
- 12 իր զծածուկ
- 13 և մուտ / do բարեկամաց
- 13 ab ի աւրնջեան / c ի տուրնջեան / j
 ի աւրնջեան
- 14 ՎԱԵԺԹԱՔ իի՛ ի (զիշերի)
- 14 o ահա, փիւ, և (այս)
- 14 ցոս ասէ, փիւ, այս է / և իի՛ այս
- 14 Տե՛ս նորա ասացեալն և [m իի՛ և]
 անբարի
- 15 Ան բարերարութիւն
- 16 Կ՛edew աստեղարանութեամբ
- 17 Տե՛ս իի՛ և (զկատարեալ)
- 17 Հ՛յ չարութիւն / եւ զչարութիւն
- 17 Տե՛ս և այսոք անկարելիք [Հ այսոքան
 կարելիք] / զանկատարելիք
- 17 Տե՛ս իի՛ քանզի
- 19 Տե՛ս այնպիսի
- 20 ցիօրքոյս զչարութիւն
- 20 Հ ուսանիլ / եր հնար
- 21 ցի զաւանութեան, փիւ, զաւանութեան
- 21 Տե՛ս զաւանութեան, և հնար և ցաւս
 ինչ յորովայնի [և յորովայնի] տանել,
 և բազրազել [o բազրաջել] չարաչարս
 [y չարաչար] / w բազրաջէր
- 21 Ա յորովայն

- չարաչարս, որ ոչ այլով իւիք, քան թէ բանիւ իմն և անուամբ ստեղծեալ բժշկիցի, զոր վայրապար լսել ումեք ոչ է կարողութիւն: Եւ այս սովորեալ, որ զչարութիւնն նիւթէր, ուսուցանէր նմա ի տան և ի հրապարակս. անկասկած զգլուխն ի վերայ ուսոցն Բիւրասպեայ
- 5 զնեկով և խօսելով յականջն՝ ուսուցանէր զանբարի արուեստն. զոր յառասպելին՝ մանուկ սատանայի, ասեն, սպասաւորելով լինէր կամակաւորս. և ապա վասն որոյ պարգև ի նմանէ խնդրեալ՝ համբուրէր զուսմն:
- Իսկ վիշապացն բուսումն, կամ կատարելապէս վիշապանալն Բիւրասպեայ, որ ասի, է այս: Քանզի անբաւ մարդիկ սկսաւ զոհել
- 10 զիւաց. մինչև սաղազանալ ի նմանէ բաղմութեանն և միարանեալ ամենեցուն և հալածել, և փախչել նմա ի նախասացեալ լերինն կողմանս. և ի սաստիկ վարելոյն զնա՝ թօթափեցաւ ամբոս նորա ի նմանէ: Յայս վստահացեալ վարդապետ զնա՝ հանգեան աւուրս ինչ զտեղեօքն: Իսկ Բիւրասպեայ ժողովեալ զցրուեալսն՝ յանկարծօրէն
- 15 հասանէ ի վերայ, փնտս սաստիկ առնելով, այլ յաղթէ բաղմութիւնն, և փախտական լինի Բիւրասպի. և հասեալ սպանանեն զնա մերձ ի լեւանն, և ընկնուն ի վիճ մեծ ծծմբոյ:

1 մե չարաչարս, ոչ թէ այլով

1 ա՛ և, փխ. որ

2 և ստեղծեալ

2 ՏՏ զոր ումեք վայրապար լսել

2 և կարութիւն

3 ՏՏ և այս, որ զսովորեալ չարութիւն /
Ա. և զայս սովորեալ որ զչարութիւնն

3 յ զչարութիւն

4 ք չիք ի (հրապարակս)

4 ՏՏ զգլուխ [յ զգլուխս]

4 ածեց ի վերայ զնեկով ուսոցն [ս
ուսոց] բիւրասպեայ [ս բիւրասպեայ]

զնեկով [սե՛ չիք զնեկով] և ի մե զնե-
կով ի վերայ ուսոց բիւրասպեայ և

4 ՏՏ ուսոց

5 օ ունելով, փխ. զնեկով

5 ք արուեստ

6 օրք առասպելին / ք կամէր, փխ. լինէր

7 օ պարգևի

7 ածեալ խնդրել / յ չիք խնդրեալ

7 ածեալ համբուրել

7 Ա. զուսմ / օրգլուխ՝ զուսմ / և զուսմն

9 օ բիւրասպեայ / ք յոր

9 Հե չիք որ ասի / ք որ ասի անբե-
րեւելի և:

9 Ա. տղապէս, փխ. այս

9 Ա. մարդիկ անբաւ

10 Հիցիկէ բաղմութեան

10 ՏՏ չիք միարանեալ ամենեցուն և /
Թեւեաւ ուղղելի միարանել, կամ՝
միարանեալ... և հալածեալ՝ փախչել

11 Կ՛աւածեալ հարածեալ / ք հալածեալ

11 յ չիք և (փախչել)

11 ՏՏ ի նախասացեալ վերին կող-
մանն / Ա. ի նախասացեալ [ս նա-
խասաց] զմբաւ [աւմբաւ չիք զմբաւ]
կողմանս [աւմբաւ չիք կողմանս] լերինն

12 օ չիք և

12 Ա. ի սաստկագոյնս [ս սաստկագոյնս]
զնա վարելոյ

12 և թաւթափեցաւ

12 Ա. ի նմանէ ամբոսն [յ ամբոս]
նորա

13 Ա. թաքեան [Կ՛ թաքեան], փխ.
հանգեան

13 օ չիք ինչ

14 և զտեղեօքն / ուրա զտեղեօքն / ք
տեղեօքն

14 Ա. ժողովեալ բիւրասպեայ

14 և զցրուեալս / ք զցրուեալ սակաւ
զօրսն

14 Հ յանկարծ

15 և՛ հասանէն / յ ի վերայ նորա

15 օ՛ վասն, փխ. փնտս

15 Ա. յաղթէր / ինչե բաղմութիւն

16 ք փախտականն

16 ք լինել

16 Ա. սասպեայն բիւրասպի (ս բիւրաս-
պի) / ՏՏ բիւրասպ

16 օ սպանեն / սե՛ չիք զնա

16 ք չիք մերձ ի լեւանն

17 օ մի, փխ. մեծ

- ԺԱ. Յազազս մերոյ Արտաշիսի Առաջնոյ, և յափշտակելոյ զնախագահութիւնն:
- ԺԲ. Խաղալն Արտաշիսի յարեմուտս, և ձերբակալ առնել զԿրիւսոս, և աւարել ընծեռել Հայոց զպատկերս կոտցն:
- 5 ԺԳ. Վկայութիւնք տիեզերակալութեանն Արտաշիսի և կապելոյն զԿրիւսոս՝ յայլոց պատմադրաց:
- ԺԴ. Յազազս Թադաւորելոյ Տիգրանայ Միջնոյ, և ընդդէմ կալոյ զօրացն Յունաց, և զմեհեանն շինելոյ, և արշաւանս առնելոյ ի Պաղեստինէ:
- 10 ԺԵ. Դիմումն ի մեզ Պոմպէի Հռոմայեցւոց զօրավարի և առնուլն զՄաժար, և մահն Միհրդատայ:
- ԺԶ. Յազազս յարձակելոյ Տիգրանայ ի վերայ զօրացն Հռոմայեցւոց, և խոյս տալ Գաբիանոսի և արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:
- ԺԷ. Պաւերազմ Կրասոսի, և սատակումն նորին ի Տիգրանայ:
- 15 ԺԸ. Եթէ որպէս Կասսիոս ընդդիմակաց եղև Տիգրանայ, և ապստամբելն Միհրդատայ և շինելն զԿեսարիայ:
- ԺԹ. Յազազս միարանութեանն Տիգրանայ և Արտաշիսի, և աւարել ապստամկ ի Պաղեստինէ, և գերութիւն Հիւրկանու քահանայապետի և այլ բազմութեան Հրէից:
- 20 Ի. Այլ պատերազմ Հայոց ընդ զօրս Հռոմայեցւոց, և պարտումն Սիզոնի և Բենդիզիայ:

1 Տե՛ս առաջնոյ արտաշէսի [յց արտաշէսի] / abde արտաշէսի

1 ից զնախագահութիւն

3 a արտաշէսի ի յարեմուտս / ce արտաշէսի / d արտաշէսի

3 a ձերբակալ արար առնել

3 de զկրիւսոս, abefno զկրիւսոս, փիւ. զկրիւսոս

4 Աւ աւարեալ / ցիւս աւարել

4 abde ընծեռել

4 de պատկերս

4 ց կոտց

5 ՏՏձ վկայարանութիւնք [ո վկայութիւնք]

5 ից տիեզերակալութեան

5 abde արտաշէսի / c արտաշէսի

5 Տ կապելոյ

5 de զկրիւսոս, abefno զկրիւսոս, փիւ. զկրիւսոս

7 abde Թադաւորելոյն / բնագրում Թադաւորութեանն

7 ef կացեալ, փիւ. կալոյ

7 c դաւրաց

8 efց զմեհեանս

8 c լիք արշաւանս առնելոյ

8 abde ի պաղեստին / ից ի պաղեստին

10 ef պոմպէայ / de հռոմայեցւոյ

10 Ա. առնուլ

11 ՏԽ զմաժակ [ցիւս զմաժար] / f զմաժակք

11 a զմահ / bedefjgno մահ

12 abef արձակելոյ / ab զօրաց

12 e հռոմայեցւոց / d լիք հռոմայեցւոց

13 ab արձակել / cf Թաղոյ, փիւ. արձակելոյ

14 ց կրասոսի

15 ՏԽ և Թէ, փիւ. եթէ

15 Ացիւս կարսոս [c կարսոս, f կրսոս]

15 a ընդդիմակացեալ

15 ՏԽ եղեալ

15 Ա. ապստամբել [f ապստամբեալ]

16 Աց շինել

17 cfց միարանութեան

17 ց արտաշիսի / c արտաշիսի / d արտաշիսի, միւսն, արշէլի

17 ՏԽ աւարել [ց աւարել]

18 c ի պաղեստին / f ի պաղեստին

18 ց/ հիւրկանու

19 ՏԽ բազմութեանն [ց բազմութեանն]

20 c ընդ դէմ զօրս

20 c հռոմայեցւոց

21 abe սիւֆի / de սիւֆի

21 abe բենդեկեա / df բենդեկեայ / e բենդեկեայ / ց բենդեկեայ / f բենդեկեայ / no բենդեկեայ

- ԻԱ. Եթէ զիճարդ Անտոնիոս իւրովի զիմեալ ի վերայ զօրացն Հայոց՝
առնու զՇամշատ:
- ԻԲ. Յաղագս թագաւորելոյն Արշամայ, և պատերազմել ընդ Հու-
մայեցիս:
- 5 ԻԳ. Ձերբակալ առնել զԱրտաւազդ Անտոնեայ:
- ԻԴ. Յաղագս թագաւորելոյն Արշամայ, և զստաջին մասնաւոր հարկիւ
Հայոց Հոովմայեցոց, և արձակումն Հիւրկանու, և վասն նորին
վասնդ ազգին Բազրատունեաց:
- ԻԵ. Գծաութիւն ընդ Հերովդի Արշամայ և ակամայ հնազանդութիւն:
- 10 ԻԶ. Թագաւորութիւն Արգարու, և մասնել բովանդակ Հայոց ընդ
հարկաւ Հոովմայեցոց, և պատերազմ ընդ զօրս Հերովդի, և սպա-
նանել զհզորորդի նորա զՅովսէփ:
- ԻԷ. Շինուած Եղեսեայ քաղաքի, և յիշատակումն սակաւուք ազգի
մերոյ Լուսաւորչին:
- 15 ԻԸ. Յաղագս երթալոյն Արգարու յարեկս և թագաւորեցունելոյ
Պարսից զԱրտաշէս. և թէ զիճարդ կարգեաց զեղբարսն, յորոց մեր
Լուսաւորչին և նորին ազգակիցքն:
- ԻԹ. Դարձ Արգարու յարեկից, և տալ օգնականութիւն Արեւայ ի
մարտ ընդ Հերովդի Հորրորդապետի:
- 20 Լ. Առաքումն իշխանացն Արգարու առ Մառինոս, յորում տեսն
զՓրկիչն մեր Քրիստոս, ուստի եղև սկիզբն հաւատոցն Արգարու:
- ԼԱ. Թուղթ Արգարու առ Փրկիչն:
- ԼԲ. Պատասխանի թղթոյն Արգարու, զոր գրեաց Թովմաս առաքեալ
հրամանաւ Փրկչին:

- 1 Բոյսրք անտոնիոսս ՏԽ՝ս քնագիր
գլ. Ի, ԽԸ, և 1 նկարիւր, 8. 5:
- 1 ՏԽ և ԹԷ, փխ. և ԹԷ
- 1 Ե՛ Ի վերայ Հայոց զօրացն
- 1 ցև զօրաց / Ե առնու
- 2 Ա զշամշաղ [աւ շամշաղ] / ՏԽ զշամ-
շաթ [ց զշամշատ, Խ զշամշաթ]
- 3 Ե՛ թագաւորելոյ
- 3 Եց հոովմայեցիս / Ե հոովմայեցիսն
- 5 ՏԽա՛ արարեալ [Ե առնելն]
- 5 ՏԽ անտոնիոսս / Ե՛ անտոնի / և
անտոնեանայ / Ե՛ անտոնիեանայ
- 6 ՏԽ թագաւորութեանն [ց թագաւո-
րութեանն]
- 7 Ե՛ ի՛ ԼՀայոց
- 7 ՏԽ զստաջին հարկիւ Հայոց հոով-
մայեցոց մասնաւոր և ՏԽ
- 7 Ա հիւրկանու քահանայապետի և ՏԽ
հիւրկանու
- 8 ց վասնգին
- 9 Ե հերովդէօ
- 10 Ե մասնել, փխ. մասնել
- 10 ՏԽա՛մ բովանդակ [ց բով. նոյն
մեղով փխսած բոլորովին] / Ե բո-
լորում Ե՛ բոլորովին

- 11 ՏԽ հարկիւ [ց հարկաւ]
- 11 Եց հոովմայեցոց / Ե հոովմայեցոցն
- 11 Ե հերովդէի / Ե հոովմայեցոց, փխ.
հերովդի
- 11 ՏԽ ի՛ Ե՛ Ե՛ Ե՛
- 13 ՏԽա՛մ Եղեսեայ [ց Եղեսեայ] / և Ե-
ղեսեայ
- 13 ՏԽ քաղաքին [ցև քաղաքի]
- 13 Ե ազգիս
- 14 ՏԽ մերում [ցլ մերոյ]
- 16 Ե ի՛ Ե՛ պարսից
- 16 abede ԹԷ, փխ. և ԹԷ
- 17 abde ի՛ նորին
- 17 abde ազգակիցք իւր / Եցև ազգա-
կիցք / Ե ազգակիցքն
- 18 ՏԽ օգնութիւն
- 19 Ա ընդ զԼՀ հերովդի [Ե հերովդէի]
- 21 ab ի՛ մեր / Ե հաւատոյն
- 22 Ա ի՛ ԼԱ, Թուղթ արգարու առ
Փրկիչն / ցլ ի՛ ԼԱ, [Ե ցլ ի՛ սեղ
ունի ստաղանչան]
- 23 Ա ի՛ ԼԲ, պատասխանի—հրամանաւ
Փրկչին (8. 24.)
- 23 ցլ ի՛ ԼԲ [Ե ունի ստաղանչան]
- 23 Ե առաքեալն

- ԼԳ. Քարոզութիւն յեղեսիա տաքելոյն թաղէտի, և պատճէն թղթոցն հնդից:
- ԼԴ. Յաղագս վկայութեան Առաքելոյն:
- ԼԵ. Վասն Սանատրկոյ թագաւորութեանն, և սպանման ծննդոցն Արգարու, և վասն Հեղինեայ տիկնոջ:
- ԼԶ. Յաղագս նորոգման Մծրին քաղաքի, և անուանակոչութեան Սանատրկոյ և մահուան նորին:
- ԼԷ. Թագաւորել երուանդայ, և կոտորել զորդիս Սանատրկոյ, և զերծանել Արտաշիսի փախստեամբ:
- ԼԸ. Որ ինչ Զան երուանդայ վասն ի բուն արկանելոյ զմանուկն Արտաշէս, և ի բաց թողլոյ զՄիջագետս:
- ԼԹ. Յաղագս շինուածոյ երուանդաշատ քաղաքի:
- Ո. Եթէ որպէս շինեաց զԲագարան քաղաք կոչոյ:
- ՈԱ. Վասն տնկելոյ զանաաւն որ կոչի Ծննդոց:
- ՈԲ. Վասն ձեռակերտին որ կոչի երուանդակերտ:
- ՈԳ. Եթէ որպէս օգնական արարեալ Սմբատայ զնախարարան Պարսից՝ խնդրէր թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս:
- ՈԴ. Յաղագս լսելոյ երուանդայ զգալն Արտաշիսի, և գումարելոյ զգօրսն ի պատրաստութիւն պատերազմի:
- ՈԵ. Թէ որպէս ընդ մուան Արտաշիսի յիւր աշխարհն յաջողեցաւ զործն:
- ՈԶ. Երուանդայ պատերազմ ընդ Արտաշիսի և փախուստ, և սոռումն քաղաքին և մահ նորին:

1 abeglo Լ, ըջ ԻԹ, փխ. ԼԳ

1 ao եղեսիա / 6 յեղեսիայ

1 ց թաղէի

1 ՏԽ թղթոց [ց թղթոցն]

3 abeglo ԼԱ, ըջ Լ, փխ. ԼԴ. ևւ այսպէս շարունակարար:

3 Այ վկայութեան [յ տնկ. սրբոյ] տաքելոյն մերոյ

4 Ա վասն [6 յաղագս, փխ. վասն] թագաւորութեանն սանատրկոյ / ց թագաւորութեան

4 ՏԽ սպանմանն [ցլ սպանման]

4 ՏԽ ծննդոց [6 ծննդոցն]

5 ՏԽ հեղինայ [ն հեղինեայ]

5 և տիկնոջն

6 ք նորոգմանն / ըք քաղաքին

7 ՏԽ՝ մահուանն. լիխ նորին [ց մահուան նորին]

8 ՏԽ թագաւորելն [ց թագաւորել]

8 6 կոտորելն / 6 զորդին

9 6 զերծանելն

9 աք արտաշէս / 6եմ արտաշէսի

10 ըջ յաղագս, փխ. վասն

10 6 վասն բուն

10 աքժե անելոյ, յ տնկելոյ, 6 անելոյ, փխ. արկանելոյ

12 ՏԽ շինուածի

12 ՏԽ երուանդաշատի. լիխ քաղաքի [ց երուանդայ քաղաքի]

13 ՏԽժե թէ / 6 լիխ քաղաք

14 ՏԽըջ լիխ որ կոչի [ց ունի]

15 ը ԼԵ, յ ԼԸ, փխ. ՈԲ.

15 ՏԽ ձեռակերտին երուանդակերտի

16 ըջ ԼԹ, փխ. ՈԳ

16 Ա սմբատայ [6 սմբատ] օգնական իւր [յ լիխ իւր] արարեալ

16 Ա զնախարարս

17 աքժե խնդրէ / ըջ լիխ խնդրէ

17 6 թագաւորեցուցանել

18 ըջ Ո, փխ. ՈԳ. ևւ այսպէս շարուն.

18 ՏԽ լիխ յաղագս [ց ունի]

18 ըջ լսելոյ զգալն արտաշիսի երուանդայ / ըք արտաշէս

18 աքժե գումարել / ՏԽ գումարեալ [ց գումարել]

19 աքժեց զգօրս

20 6 ի մուան / ըջ ընդ մուանին / 1 լիխ ընդ

20 աքժե արտաշիսի / 6 արտաշէսի

20 6 իւր / Ա աշխարհս

20 ՏԽըջ աջողեցաւ

21 աքժե ՈԳ, ըք ՈԲ, փխ. ՈԶ

21 աքժե արտաշիսի / 6 արտաշիսի

21 ըջ լիխ և (փախուստ)

- ԽԷ. Թագաւորել Արտաշիսի և տանել բարբի իւրոց երախտաւորաց:
- ԽԸ. Սպանումն երուարայ, և շինել միւսոյ Բաղարանի, և հարկել Արտաշիսի Հոռմայեցոցն:
- ԽԹ. Յազազս շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:
- 5 Ծ. Յարձակումն Ալանաց ի մեզ և պարտումն, և խնամութիւն Արտաշիսի ընդ նոսա:
- ԾԱ. Սպանումն Արգամայ և որդւոց նորա:
- ԾԲ. Եթէ որպէս Սմբատ և զինչ յԱլանս գործեաց, և բնակել Արտաշու:
- ԾԳ. Աւարումն Կասրից, և զբզութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշիսի և ընդ միմեանս:
- 10 ԾԴ. Պատերազմ ընդ զօրս Դամեոխանոսի ի Բասեան:
- ԾԵ. Յազազս Տրայանոսի և նորին զործոց, և մահուանն Մաթանայ յեզրարցն:
- ԾԶ. Թէ որպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս և սահմանս հաստատեաց:
- 15 ԾԷ. Յազազս նախարարութեանն Ամատունեաց:
- ԾԸ. Յազազս Առաւելինից տոհմին, թէ ուստի սերեալ ազգ:
- ԾԹ. Արուեստից գիտութիւն որ ինչ յաւուրս Արտաշիսի:
- Կ. Յազազս մահուանն Արտաշիսի:

- 1 ՏԽ Թագաւորեալ արտաշէս [ց Թագաւորել արտաշիսի] / abce արտաշէսի
- 1 օ տանելն
- 1 ւ իւրոցն
- 2 ց շինելոյ
- 2 ւ զմիւս քաղաքան
- 2 ՏԽ քաղաքանին
- 2 acceg հարկել / և հարկանի
- 2 abde արտաշէսի / e արտաշիսի
- 3 abcd ի հոռմայեցոց / e հոռմայեցոց
- 4 ւ շինելոյ
- 5 a ցարձակումն
- 5 ւ ի մեզ արանաց / ց ազանաց
- 5 abde արտաշէսի / e արտաշիսի
- 7 d արգամայ
- 8 ՏԽ և թէ, փխ, եթէ
- 8 Աց որպիսի [ց որպէս] էր սմբատ
- 8 ց յաղանս [լ յաղան]
- 8 e բնակելն / ց բնակիլ
- 8 abcde յարտաշու
- 9 և և աւարումն / ց աւարումն
- 9 ց կազրից
- 9 a զբզութիւն
- 9 ւ Սմբատայ ընդ զարմիցն
- 9 ՏԽ ց զարմից
- 9 ԱՏԽ արտաշէսի [ց արտաշիսի, l արտաշիսի]

- 10 ւ ի լիւ և ընդ միմեանս
- 11 a զաւրս
- 11 ՏԽ ի բառէն [ց ի բասեան, l ի բասեն]
- 12 ց արխանս
- 12 a լիւ նորին
- 12 ւ զգործոցն
- 12 abcdeց մահուան
- 13 d եզրարց
- 14 ՏԽ բազմամարդ արար [ց բազմամարդացոյց], փխ, բազմամարդացոյց
- 14 ց լիւ արտաշէս
- 14 ՏԽ զաշխարհս հայոց [ց ոս լիւ հայոց]
- 14 Ա սահման [e սահմանեալ] / ց գտահմանս
- 16 ՏԽ վասն [ց յազազս], փխ, յազազս
- 16 ՏԽ ց ամատունեաց նախարարութեան / ոս նախարարութեանց
- 17 Ա յազազս / ՏԽ վասն
- 17 Ա առաւելինից [և առաւելեանց] / ց առաւելինից / միւսն, առաւելինից
- 17 ac տոհմին և թէ / ՏԽ տոհմից [ց տոհմին] / de տոհմի / ց տոհմիցն / e լիւ տոհմին
- 17 ՏԽ ց լիւ թէ ուստի սերեալ ազգ [ց ունի]
- 18 abde որ ինչ արուեստից գիտութիւն յաւուրս
- 18 abce արտաշէսի / d արտաշիսի
- 19 abce արտաշէսի / d արտաշիսի

- ՀԷ. Յաղագս խաղաղութեան Պարսից ընդ Յունաց, և շինելոյ Արտաշիւի զՀայս յամս անիշխանութեանն:
- ՀԸ. Սատակումն ազգին Մանգակունեաց յԱրտաշիւ:
- ՀԹ. Յաղագս նահատակութեանն Տրդատայ յամս անիշխանութեանն Հայոց:
- 5 Զ. Յայտարարութիւն սակաւութեան և վարուց Գրիգորի և որդւոց նորա, ի թղթոյն Արտիթեայ եպիսկոպոսի, որ վասն հարցմանն Մարկոսի միայնաւորի ի Յաղատճանի:
- 2Ա. Եթէ ուստի և զիւրդ ազգ Մամիկոնէից:
- 10 2Բ. Նահատակութիւնք Տրդատայ ի թագաւորութեանն յառաջ քան զհաւատալն:
- 2Գ. Յաղագս առնելոյ Տրդատայ կին զԱշխէն և Կոստանդինի զՄաքսիմիանայ, և թէ որպէս հանգիպեցաւ հաւատոց:
- 2Դ. Սատակումն Ալիունեաց ի ձենագնոյն Մամգունայ:
- 15 2Ե. Նահատակութիւնք Տրդատայ ի պատերազմին որ յԱղունա, յորում միջակաւոր արար զհաւայց թագաւորն:
- 2Զ. Վասն Նունէի երանելոյ, եթէ որպէս եղև պատճառք փրկութեան Վրաց:
- 2Է. Պարսումն Շապհոյ և ակամայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Կոստանդիանոսի, և Տրդատայ ունել զեկրատան, և զալ ազգականացն, և թէ յայնժամ եղև գիւտ փրկական փայտին:
- 20

- 1 եււոյց և, փիւ. ընդ
- 1 ՏՏԻ՝ շինելոյն
- 2 ՏՏԵ անիշխանութեան [ոս անիշխանութեանն]
- 3 աւժւ Կատարումն, փիւ. սատակումն
- 4 ՏՏ լիի յաղագս
- 4 ՏՏ նահատակութիւն [յ նահատակութիւնք] / մի նահատակութեան
- 4 յց անիշխանութեան
- 6 յ յայտարարութիւնք
- 6 ՏՏ անդեանն [յոս անդեանն]
- 6 Ե՛ որդւոյն զգրիգորի
- 7 ՏՏ որդւոցն [յ որդւոց]
- 7 Է ի թղթոցն / Ե՛ լիի որ
- 7 Ե՛ յաղագս, փիւ. վասն
- 7 Եց հարցման
- 8 Ա միայնակեցի
- 8 Այլ լիի ի (յաղատճանի)
- 8 Ան յազգիսճանի / յլ յազգիճ աւանի / օ յազգիճ աւանի
- 9 ՏՏ լիի եթէ
- 9 Ե՛ և կամ զիւրդ
- 9 յ ազգն / յլ ազգք
- 9 ՏՏ Ե մամիկոնեան
- 10 Ե՛ նախարարութիւնք, փիւ. նահատակութիւնք
- 10 ց ի թագաւորութեան / աւժ լիի ի թագաւորութեանն

- 12 ՏՏ վասն, փիւ. յաղագս
- 12 Ա առնելոյն / օ առնելոյ / միւսն. առնելոյ
- 12 Ե՛ զաշխէն տիկին և
- 12 Ե զմաքսիմիանայ / Ե զմաքսիմիանայ / Ե զմաքսիմիանայ
- 13 Ե եթէ, փիւ. և թէ / Ե լիի և
- 14 Է լիի ի (ձենագնոյն)
- 14 աւժ ձենագնոյն
- 14 ց մամիկոնայ / յ մամգունայ / Ե մամգունայ / Ե մամգունայ
- 15 աւժ լիի ի պատերազմին
- 15 եւժ Ե լիի որ
- 16 Ե՛ զքաւայցն [Ե զքաւայցն] արար / օ զքաւայց
- 16 Ե՛ թագաւոր
- 17 Ա յաղագս, փիւ. վասն
- 17 աւժ երանելոյ / յ երանելոյ / միւսն. երանելոյ
- 17 ՏՏ Ե լիի եղև
- 17 աւժ պատճառ
- 20 Ե՛ լիի մեծին
- 20 աւժ Կոստանդիանոսի / Ե՛ Կոստանդիանոս / միւսն. Կոստանդիանոս
- 20 Է զեկրատեան
- 21 Ե և եթէ, փիւ. եթէ
- 21 ՏՏ յայնժամ մամանակի, փիւ. յայնժամ
- 21 աւժ խաշին, փիւ. փայտին

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՆ ՄԱՋԱԿ ՊԵՏԱՌԱՐԵԱՆ

ՄԵՐՈՅՆ ՆԸԽՆԵԼՑ

Ա.

- 5 Գրեմ քեզ այժմ և որ ինչ առանձին մերոյ աշխարհիս զորք,
երկրորդ տանելով գիրս, սկսեալ ի թագաւորութենէն Ազեքսանդրի,
մինչև ցթագաւորութիւն սրբոյ և քաջի առնն մեծին Տրդատայ, կարգաւ,
որ ինչ եղեալ աստ զորք քաջութեան և արութեան, իմաստից և կարգաց
միոյ միոյ ուրուք ի նոցանէ, որք յարքայէն Պարսից յԱրշակայ և ի
10 Վաղարշակայ եղբօրէ նորա, զոր մերոյ ազգիս թագաւորեցոյց, և որ ինչ
որք յետ նորա եղեն թագաւորք աշխարհիս մերոյ ի նորին սերմանէ,
որդի ի հօրէ առնելով զաւերութիւնն՝ անուանեցան Արշակունիք յԱրշակայ,
աւելորդքն յազգ և ի բազմութիւն աճեցեալք, և միակն ըստ կարգի
հետեանայ ի թագաւորութիւն: Բայց զրեմ կարճ ի կարճոյ՝ որ ինչ մեզ
15 անկն է, և զաւելորդն թողում: Բանդի բաւական է յազապս ալլոց ազգաց
որ ինչ ի բազմաց ասացեալ եղև:

1 Ե հասար երկրորդ պրակ ա.

1 Ահիւտորդրս մովսէսի [Ե սրբոյն
մովսէսի, Բ մովսէսի, Գ մովսէս]
խորենացայ [Ե խորենացոյ, Ե խո-
րենացոյն, և խորեն] բան միջակ
պատմութեան մերոցն [Այցիլդրս մե-
րոց, Զօ մերոյ, Գ մերոյն, Դ լիխ
մերոցն] նախնեաց [Ե լիւնախնեացն,
Ե լիխ նախնեաց] հասած [Ե հասակ,
ցիւտորդրս գիրք, փխ. հասած, Ե
լիխ հասած] երկրորդ [Ե լիխ երկ-
րորդ]

5 Ե լիխ զրեմ քեզ—առանձին / Բ լիխ
զրեմ քեզ / Գ լիխ զրեմ քեզ—աշ-
խարհիս

5 Ե որք լիխ և

5 մ'որդրս առանձինն

5 Ե լիխ զորք / Ե լիխ զորք

5 Ե զգիրս

6 Ե աղեքսանդրի / Բ քրս աղեքսանդ-
րու / Գ լիխ աղեքսանդրի (ստիւրա-
բար այսպիս)

7 Ե լիխ ցթագաւորութիւնն [ցլքրտ ցթա-
գաւորութիւն]

7 Ե լիխ առնն / Ե լիխ մեծին

8 Ե և որ ինչ

8 Ե և աստ եղեալ

8 Ե արիւթիւն / Գ արիւթեան

9 Ե ուրեք / ՏԽ արշակայ

10 ՏԽ Ե լիխ ի (վաղարշակայ)

10 Ե եղբօրէն

10 Ե թագաւորութեան ցոյց, փխ. թա-
գաւորեցոյց

10 ՏԽ լիխ սր

11 ՏԽ որ [ցլքրտ որք] / Ե լիխ որք

11 Ե սորա, փխ. նորա

12 Ե առնելով

12 Ե ցե զաւերութիւն

13 Ե աւելորդն

13 Ե մեծութիւն, փխ. բազմութիւն

13 Ե աճեցեալ

13 Ե աճեցեալ

14 Ե աճեցեալ

14 Ե աճեցեալ ի թագաւորութիւնն

14 Ե լիխ մեզ

15 Ե անկն / Ե անկն / միւսն. անկ

15 ՏԽ զաւելորդն [Ե աւելորդն]

16 Ե լիխ ի (բազմաց)

- Յետ տիրելոյն ամենայն տիեզերաց Ազեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, որդւոյ Փիլիպպեայ և Ոլիմպիադայ, որ էր քսան և չորրորդ յԱրիղղայ, բազմաց տալով զտէրութիւնն կտակաւ, զի ամենեցուն իշխանութիւն՝ Մակեդոնացւոցն անուանեցի՝ ինքն մեռանի։ Զկնի որոյ թագաւորեաց
- 5 Բաբելոնի Սելեկիոս, զյոլովից կորչելով զիշխանութիւն. ուստի և զՊարթևս հնազանդեաց մեծաւ պատերազմաւ, և կոչեցաւ Նիկանովր այնորիկ ազգաւ։ Սորա տիրեալ ամս երեսուն և մի՝ թողաւ զթագաւորութիւնն որդւոյ իւրում Անտիոքայ, անուանեցելոյն Սաւաէր, ամս ինն և տասն։ Զսա յաջորդէ Անտիոքոս, ասացեալն թելոս, ամս տասն.
- 10 և ի մեռաւաներորդին ապստամբեն Պարթևք ի ծառայութենէ Մակեդոնացւոցն։ Ուստի և թագաւորեաց Արշակ Քաջ, որ էր ի զուտիէ Արբաշամու, ի Քեսաւրական ծննդոց, առ ի հաստատել բանին Տեսուն առ Արբաշամ, թէ «թագաւորք ազգաց ի քէն ելցեն»։

Ի

- 15 Թագաւորի Արեակայ ևս սղոցն. պատերազմ քնդ Մակեդոնացիս ևս սկս քնդ Հաովմայեցիս։

Որպէս ասացաք՝ յետ վաթսուն ամի մահուանն Ազեքսանդրի՝ թագաւորէ ի վերայ Պարթևաց Արշակ Քաջ ի քաղաքին, որ կոչի Բանդ

1 Ա տիրելոյ

1 Ա աղէքսանդրի [ւ աղեքսանդր]

1 եմք մակեդոնացոյ / ւ մակեդոնացիոյ

2 Ե չիք որդւոյ / ւ փիլիպպասի

2 del չիք և (ոլիմպիադայ)

2 ցիւն ողմպիադայ / ւ ոլիմպիդայ / ւ ոլմպիդեայ

2 ւ չորսերորդ

2 ա յաքիւղղայ / begի յաքիւղղեայ / de յաքիւղեայ / և Բա յաքիւղեայ

3 Հիցի զտէրութիւն

3 Աս ամենին

3 d իշխանութիւն / ւ տէրութիւն, փիւ. իշխանութիւն

4 bdeգա մակեդոնացւոցն / և մակեդոնաց

4 Sի թագաւորեալ

5 ւ քաղելոնի

5 Կեմք սելեկէոս / ւ սելեփէոս / ւ սելեփէոս

5 և և յոլովից

6 ւ հնազանդեցոյց

6 ԱԿա Նիկանովրայ [ւ Նիկանովրա] Նորին ազգաւ [d ազգաւ]

7 Աս թագաւորեալ, փիւ. տիրեալ

7 ւ և թողաւ

7 ցիւք զթագաւորութիւն / Աս զիշ-

խանութիւն [ւ զիշխանութիւն], փիւ. զթագաւորութիւն

8 ա որդոյ

8 Հիցիկ անուանելոյն

8 Հիցիկոզքս ոստիւր / ԱԿա տիրէ / և ոստեր / ւ ոստերէ / ւ ք չիք սաւաէր

9 Կա տասն և ինն

9 և Կայս, փիւ. դաս

10 օր մեռաւաներորդին (չիք ի)

10 deցիկքս ապստամբին / ւ ապստամբէն

10 adել մակեդոնացւոց / ւ զ մակեդոնացւոց

11 ւ չիք քաջ

11 Sիւ և

12 ւ արքամու

12 եւ ի քեսաւրական

12 ւ ի հաստատիլ

13 ւ արքամ / ւ և ի թէ

13 Ծննդ. Ժէ, 6, 16:

14 և չիք Բ (զյիստեղր կայ):

15 Sիւք թագաւորեալ / ւ թագաւորին

15 ւ Կորա պատերազմ

15 և Կա մակեդոնացիս / ւ չիք սկս

16 ւ չիք ընդ

17 adել աղէքսանդրի

18 ա բալն / ւ բալն / ւ բալի / ւ deօր բալն / ւ բալն

- Աստուտին, յերկրին Քուշանաց: Եւ տայ պատերազմունս սաստիկս յոյժ,
 թափելով յինքն զամենայն արեւելեայ: Հալածէ և ի Բաբելոնիէ զՄա-
 կեղոնացոց իշխանութիւնն: Լսէ և զգորանալն Հոովմայեցոց ի վերայ
 ամենայն արեւմտից և ծովու, և թէ ի Ապանիացոց թափեցին զբովան,
 5 ուստի ոսկի և արծաթն հատանի. և զԳաղատացիս հարեալ ընդ հարեաւ
 արարին, և զԹագաւորութիւնն Ասիացոց: Հրեշտակս առաքեալ խնդրէր
 զԳաշնաւորութիւն, զի մի օգնեսցեն Մակեդոնացոց. ոչ տալով հարկս,
 այլ պատարագս միայն ամի ամի հարիւր քանքարոյ:
- Այսպէս տիրեալ ամս երեսուն և մի, և յետ նորա Արտաշէս որդի
 10 նորա ամս քսան և վեց: Զսա պայապատէ նորին որդի Արշակ, որ կոչեցաւ
 Մեծ. պատերազմի ընդ Դեմետրեայ և որդւոյն Դեմետրեայ Անտիգոնեայ.
 քանզի ի վերայ նորա եկն ի Բաբելոնի մակեղոնական զօրու, և պա-
 տերազմեալ ի գերութիւն ըմբռնեցաւ. զոր կալեալ Արշակայ՝ տարաւ
 ի Պարթևս հանդերձ երկաթեղէն կապանօք, ուստի և Սիրիականդէն
 15 կոչեցաւ: Այլ իմացեալ եղբօր նորին Սիդիացոյ Անտիոքայ զգնալն
 Արշակայ՝ դայ ունի զԱսորիս: Իսկ Արշակայ երկոստասան բուրու

1 Տիւ տաւաւտին [ցիւ տաւաւտին, և
 տաւաւտին] / ւ տաւաւտին / ւ
 յաւաւտին / ւ հաւաւտին / մ հա-
 աւաւտին

1 և յերկրին

1 Տիւ պատերազմ սաստիկ

2 և ինքն

2 աճցիւ լիֆ և

2 ւս ի բաբելոնէ

2 Եմեւ զմակեղոնացոց

3 Հիցիկ իշխանութիւն

3 Տիւ լիֆ և

3 և հոովմայեցոցն / ւ հոովմայեցոց

3 փ որ ի վերայ

4 Տիւն լիֆ ամենայն

4 Տիւ ի սպանիացոցն / ւ ի սպանա-
 ցոց / և իսոյ ի սպանացոցն / և ի
 սպանիացոց / ւ ի սպանացոցն /
 ւ ի հիսպանիացոց

4 ւս զբովան

5 օ ոսկին / Ա արծաթ

5 Տիւ հարկիւ

6 Տիւ կացոյց, փիւ. արարին

6 Ահ՝ զթագաւորն [ձե զթագաւորս] /
 ւ զթագաւորն / ցիկո զթագաւորն-
 թիւն / և զթագաւորութիւնս

6 ք տաքեաց

7 Տիւ օգնեսցէ

7 աւ մակեղոնացոց / և մակեղոնաց-
 ւոյն

8 փ պարզես, փիւ. պատարագս

8 Ա ամի ամի միայն

9 ք որդի նորա արտաշէս / և լիֆ
 որդի նորա

10 ւ լիֆ ամս

10 ւ լիֆ զսա

10 abdeu որդին / ւ լիֆ որդի

10 Հիցիկեզ արշական / օ արշական
 ոգ արշական-ի ան ֆեւսծ

11 Տիւ ընդ դեմետր / Եւ ընդ զէմե-
 տրեայ / օ ընդզէմ ետրեայ, փիւ.
 ընդ դեմետրեայ

11 Ահ՝ ւ լիֆ և

11 Աւ որդւոյ

11 ԱՀւ զեմետրի

12 Հե ի բաբելոն / ֆ ի բաբելոն / ւ ի
 բաբելոն

12 abdeu մակեղոնական

13 Ահ՝ ւ ի պարտութիւն, փիւ. ի գե-
 րութիւն

13 Ահ՝ մասնեցաւ, փիւ. ըմբռնեցաւ

13 և քանզի գերի չոքաւ, փիւ. ի գե-
 րութիւն ըմբռնեցաւ

14 Տիւ լիֆ հանդերձ

14 Կ՝abdeu սերիպիդէսն [ւ սերիպի-
 դէսն] / օքգրս սրիպիդէսն / և սա-
 րիպիդէսն

15 Աւ և, փիւ. այլ

15 ւ նորա, փիւ. նորին

15 Հօ սիդիացոց / ֆյ սիդացոյ /
 փլգրսւ՝ սպացոց / օք զգացոյց / ւ
 զգացոյց, յիւսոյ փոխած սիդիացոյ /
 և սպացոց

15 օ զգալն, փիւ. զգնալն

16 Տիւ արշակ երկոստասան

16 ւս լիֆ երկոստասան

16 Տիւ բիւրեաւ [ցի բիւրովք, և բիւրեաւ]
 օ բիւրու

- անդրէն զարձեալ, և Անտիոքոս ի ստաթիկ ձմերայնւոյն հերքեալ՝ պա-
տահի նմա պատերազմաւ յանձուկ տեղիս, և կորնչի հանդերձ զօրօքն.
և Արշակ տիրէ երրորդ մասին աշխարհիս, որպէս յիբականացն պատ-
մութեանց Հերոգոտեայ է ուսանել ի չորրորդէն, որ յազապս բաժանելոյ
5 զրոլոր երկիրս յերիս մասունս, և կոչել զոմն Եւրօպէ, և զոմն Լիբիէ,
և զոմն Ասիայ, որում և տիրեաց Արշակ:

Գ.

Թագաւորեցուցանել զՎաղարշակ աւիստիս Հայոց:

- Ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ զԵրայր իւր զՎա-
ղարշակ աշխարհիս Հայոց, զհիւսիսի և զարեմուտս տալով նմա սահմանս
10 Աս, որպէս յառաջնում մերում մատենին գրեցաք, այր քաջ և խոհմ՝
ընդարձակ տիրեաց ի վերայ սահմանաց իւրոց, և կարգս կենցաղականս,
որչափ մարթէր, սահմանեաց աշխարհիս. և նախարարութիւնս և նոցին
նախարարութեանցն նաճաղետութիւնս հաստատեաց զարս պիտանիս,
15 որք ի զաւակաց նախնւոյն մերոյ Հայկայ և յայլոց:
Քանզի յետ սանձահարելոյ զՄակեդոնացիս և զազարելոյ պատե-
րազմացն՝ սկիզբն առնէ բարեգործութեանց Պարթէն քաջ, նախ և
ստաջին փոխարէն բարեաց հասուցանելով առնն զօրաւորի և իմաստնոյ,
որ ի Հրէիցն՝ Շամբատայ Բագարատ, տալով նմա իշխանութիւնս ազգաւ

1 Ե անտիոքիոս

1 ՏԽ ձմերայնայ / Եձ ձմերայնայ

1 Ե պատահէ

2 ՏԽ յանձուկ / Ե զօրօքն

3 Աւ յերկայցն / Ե յերկեացն / Ե յիբականացն / Ե յիբականացն / Ե չորրորդէն

3 Ա պատմութեանցն

4 ԱԿ՝ հերոգոտեայ / Տ հերոգոտեայ

4 Ե ուսանել

4 ՏԽ ի չորրորդէ

5 Ե յերկիրս

5 ՏԽ կոչեալ [Ե կոչէ, և կոչի]

5 ԽՎ՝ արս Եւրօպէ / արքս լիբ Եւրօպէ

5 արքս լիբ և զոմն

5 Ե լիբիէ / Ե Եւրօպէ

6 Հաւաւ ասիա

7 Ե Բ, փիս. Գ

8 Ե Թագաւորեցուցանել / Ե ձմեջի
Թագաւորեցուցանել / Ե Թագաւորեցուցանել

8 Ե Վաղարշակ

8 ՏԽ հայոց աշխարհիս [Ե աշխարհիս
հայոց]

9 ՏԽ՝ Վաղարշակ,

10 ՏԽ՝ մերոյ աշխարհիս, փիս. աշ-
խարհիս հայոց

10 Ե զհիւսիսի / Ե զհիւսիսի

11 Աւ յառաջնում մերում մատենի

11 Ե մատենագրեցաք, փիս. մատենին
գրեցաք12 ՏԽ ընդարձակեաց, փիս. ընդարձակ
տիրեաց

13 Կ՝ Ե զհորհաց, փիս. սահմանեաց

13 Հ՝ Ե յախարարութեանց

15 ԽՎ՝ ար [Ե արք]

15 Կ՝ Ե զաւակէ / Ե Ե զաւակէն /
Ե զաւակեաց

15 Աւ լիբ նախնւոյն

15 ԽՎ՝ մեր [Ե մերոյ] / ԱԿ՝ մերոյն

15 ԱԿ՝ և ար այլս

16 Աւ և յետ

16 Աւ սանձահարելոյն

16 Ե Ե զմակեդոնացիս / Ե զմակե-
դոնացիս

16 Ե զազարելոյն

17 Ե բարեգործութեան / Ե բարեգոր-
ծութեանցն

18 Ե Ե

18 Ե արքս զօրաւորի

19 Աւ ի հրէից

19 ԱՏԽ շամբայ [Ե շամբատայ, Ե
շամբաթ]

19 Ե բագարատի

19 ԱՏԽ տալ [Ե տալով]

Թագադիր լինել Արշակունեաց, և որ ի նմանէ ծնեալ ազգ՝ լինել կոչմամբ յանուն նորա Բագրատունի, որ է այժմ մեծ նախարարութիւն ի մէջ աշխարհիս: Քանզի այս Բագրատա նախաձեռն ընծայ ըստ կամաց մատոյց զինքն Վաղարշակայ յառաջ քան զպատերազմունսն Արշակայ 5 ընդ Մակեդոնացիսն, և սա ի զբան արքունի: Իսկ ի ծայրս հայերէն խօսից կողմնակալ, իշխան բխրուց և հազարաց, յարեմտից կուսէ:

Բայց դարձցուք անգրէն ի վեր, պատմելով յազազս պատերազմին Վաղարշակայ ընդ Պոնտացիս, և որ ի Փսիւզիայ, և վասն յաղթութեանն:

Գ.

10 Եթէ, որպէս միարանեալ Վաղարշակայ զհաջո Հայոց ի կարգս զօրո՝
խաղայ ի վերայ Մակեդոնացոցն մեհումոց:

Յետ պատերազմին Արշակայ ընդ Մակեդոնացիս և ունելոյ զբարելոն
և զարեկս և զարեմուտս Ասորեստանի՝ միարանէ և Վաղարշակ զօր
բազում յԱտրպատականէ և ի Հայոց, որ ի միջոցի աշխարհիս, արս
15 անուանիս և քաջս, և զկոչեցեալն Բագրատ, և որք ընդ նովաւ քաջք,

1 մ քա լինել

1 Տն լինել յանուն նորա կոչմամբ
բագրատունի

1 Հո բագրատունիք

2 Տն և, փխ. է

2 Հ լիք այժմ

3 ա լիք ի մէջ

3 ե բագրատ

3 Աւ զինքն [e զինք] մատոյց ընծայ
քստ կամաց

4 ք ընդ առաջ, փխ. յառաջ

4 Տն զպատերազմն

5 ԱՎ՝ա ընդ մակեդոնացոց [d մակե-
դոնացոց] զօրութեանն [f զօրու-
թեան], փխ. ընդ մակեդոնացիսն

5 ԱՎ՝ա այս, փխ. սա / ո սա, յուս.
փոխած այս

5 ք է զբան, փխ. ի զբան

5 ք ի ծայր

5 է հայերէն, փխ. հայերէն

6 է կողմակալ

6 ց ընդուց / ընդ բխրուց

6 վ կուսից / ԱՎ՝ա կողմանէ, փխ.
կուսէ

8 ef պոնտացիս / միւսն. պոնդացիս

8 ac ի փսիւզիա

8 Աւ յաղթութեանն [f յաղթութեանն]
նորա / ցր յաղթութեան

9 d Գ, փխ. Գ. և այսպէս շարու-
նակարար:

10 ցօր և թէ, փխ. եթէ

10 է վաղարշակ

10 է զքաջ

10 Տն ի կարգ [ց ի կարգս, է լիք]

11 Տն մակեդոնացոց / de մակեդոն-
ացոցն / abce մակեդոնացոցն / f
մակեդոնացոց

11 ե մակեդոնացի

12 bdece մակեդոնացիս

12 Հցե ունել / e ունելով

12 abde զբարելովն / f զբարելոն / e
զբարելոն

13 ա և զարեկեայս ասորեստանի և
զարեմաեայս / Ա և զարեմաեայս
ասորեստանի և զարեկեայս, փխ.
զարեկս և զարեմուտս ասորեստանի
Աւ լիք և (վաղարշակ)

13 e վաղարշակ

13 ք զօրք

14 Աւ ի միջոց

14 է այր

15 ԱՎ՝ա և որ առ սահմանօրն ասոր-
պատականի զկոչեցեալն

15 Կ՝ լիք է (զկոչեցեալն)

15 a բագր՝ա

15 Տն որ

և ծովեղերեայն մանկունս, որք ի Գեղամայ և ի Քանանայաց, և Շա-
րայի ծնունդը և Գուշարայ, և առ թեր Սիսակեանսն, և զԿաղմեանսն և
զնոցա մերձաւորսն, որպէս թէ զկէս մասն աշխարհիս: Հասանէ ի միջոց
աշխարհիս, վերագոյն քան զակունս մօրին մեծի, յափն Նրաթխայ, մօտ
5 յԱրմաւիր որ ասի բլուր, աւուրս շատս առնելով անդ, որպէս պարտ է
ասել. զի ոչ գիտէին զկարգս ինչ:

Եւ աստի միարանեալ զբոլոր կողմանս աշխարհիս՝ հասանէ առ
սահմանօքն Սաղտեաց: Քանզի Ղազիկայ, Պոնտոս, Փոխգիայ, Մաժար և
այլք, ոչ գիտելով զհամբաւ պատերազմին Արշակայ՝ առ Մակեդոնացւոց
10 պետութիւնն զմիարանութիւն դաշանցն հաստատուն պահէին: Վասն
որոյ սմն Մորփիւղիկեայ միարանեալ զասացեալ կողմանս զայսոսիկ, և
զրգոյ ի պատերազմ ընդ Վաղարշակայ: Բայց պատահին միմեանց առ
բարձրաւանդակի միով բլրով քարազաղաթնիւ, որ այժմ ասի Կողոնիայ,
և մօտեալք առ միմեանս ձիւղ ասպարիսօք միջոցացն՝ ամրանան կողմանքն
15 երկօքին բովանդակ աւուրս:

1 և և որ զծովեղերեայն

1 Առ մանկունք

1 Առ ի Գեղամայ և որք

1 է լի՛ք և (շարայի)

2 Ե զաւարս / զհետօքս զաւարայ

2 Ահ՜վ՛ցաւ ընթեր / ո թեր, լուս.
փոխած ընթեր

2 Ահ՜ա սիսակեանն / ք սիսակայն

2 Ահ՜ա զկաղմէականն

3 Ահ՜ա զսոցայն / ք նոցա

3 Եթ մերձաւորս

3 և զմասն, փխ. զկէս մասն

3 օ լի՛ք հասանէ ի միջոց աշխարհիս

4 ք մերէն, փխ. մօրին

5 Տե յարմաւիրն

5 Ե ասի ի բլուր՝ / և առ ափն, փխ.
ասի

6 և զեռէի

7 Առ աստ

7 Ահ՜ա լի՛ք զբոլոր

7 Տե կողմ

8 Առ սահմանօք

8 Եթ լազիկայ / Ե լազիկա Կ՛աւս
լազիկայ / և լազիկեայ

8 Տեա պոնտոս

8 Առ մաժար, փոխգիա [եւթ փոխ-
գիայ] / Կ մաժակ, փոսգիայ

9 օ այլքն

9 Տեթ զհամ [յի զհամբաւ], փխ. բզ-
համբաւ

9 Եթ մակեդոնացւոց

10 Եթք պետութիւն

10 Ե դաշանց

10 Ահ՜ա առ մակեդոնացիսն [է մակե-
դոնացիսն] պահէին

11 Առ մորփիւղիկեայ [Ե մորփիւղիկա] /
ք մորթիւղիկեա

11 Առ զասացեալսն զայսոսիկ կողմանս
[Ե ի կողմանս]

11 Առ լի՛ք զայսոսիկ

13 Ե լի՛ք որ

13 Եթ լի՛ք ասի

13 Ե կողմեա / Ե կողմեայ / Ե կո-
լմեա / և կողմանեայ

14 քոքս մտեղք

14 Տե ի միմեանս, / Ե միմեանս

14 Եթ ասպարիսովք

14 Տե երկօքին կողմանքն

Ե

Պատերազմ Մորփիւղիկեայ եւ մկնդաւար մտե:

- Զկնի անցանելոյ բազում աւուրց ամրանալոյ կողմանցն երկոցունց,
 զբզոի պատերազմն, ի մերմէ կողմանէս զիմեալ. վասն որոյ յարդարէ
 5 կամաւ կամ աւամայ Մորփիւղիկեան զիւրոյ կողման ճակատն, հասանէ
 յանգուցն յարձակմամբ: Քանզի այր սրտեայ էր եւ անդամովք երկար
 եւ ընդ իրեարս պատշաճ, զոյգ մարմնայն եւ ոյժ սաստիկ ունելով,
 ամրացեալ պինձով եւ երկաթով, եւ այլովք ընտիր վտուելովք, ոչ սաստիկ
 ինչ թուով տապաստ յերկիր արկանէր արս ընտիրս եւ քաջս ի ման-
 10 կանցն վաղարշակայ. եւ ջանայր անցանել հասանել յարբայն Հայոց ի
 մէջ խմբի մեծի եւ զինու ամրացելոյ: Եւ մօտ անցեալ՝ աջողեցաւ ձգել
 զսուխնս. քանզի էր կորովի եւ երկայնածիւց, հետի զաշտէսն արձակեալ,
 որպէս ի թուխս սրաթի հաւուց: Այլ ոչ ինչ կարի յամեցին ընդ մէջ
 անցանել արբ քաջք եւ անուանիք ի զարմիցն Հայկայ եւ սասորեստանոյն
 15 Սենեքերիմայ, եւ հարեալ աշտէիւք զքաջն՝ սաստակէին եւ զգօրն առաջի
 արկեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէին. բազում վատիս արեան հեղեալ
 զերկիրն ոտոգանէին իրբն հեղեղօք անձրեաց: Եւ յայնմ հետէ զադարեալ
 խաղաղէր երկիրն, նուաճեալ ընդ ձեռամբ վաղարշակայ, եւ Մակեդոնա-
 յոցն զադարէր գոռն:

- 1 ձ Գ, փիւ. Ե
 2 ա պատերազմ ե
 2 Ե մորփիւղիկե / աճեմ մորփիւղիկեայ /
 եօրցս որ ի փիւղիկայ / զիւրս որ ի
 փիւղիկեայ / զի՝ որ ի փիւղիկեայ
 2 մորփիւղիկեայ
 2 զի ե աշտէիւք [ա լիփ ե աշտէիւք]
 ամբասար եւ մկնդաւար / զի՝ մական-
 դասար
 2 ի մանն / ա լիփ ման
 3 Աշտ անցելոյ [եմ անցելոյ]
 4 ե լիփ պատերազմն / եւ արդարէ
 5 մեյս յակամայ
 5 ԱԿ՝ ա մորփիւղիկեայ [Ե մորփիւղիկեայ]
 / փե մորփիւղիկեան
 5 Աւ զիւր
 5 ԱԿ՝ կողմանն / ե կողմանս
 5 ԱԿ՝ հասանէ, ե հաստատէ, փիւ.
 հասանէ
 6 օ արձակմամբ / Աւ լիփ ե
 6 Աջողորցս անգամօք [օ յանգամօքն]
 6 քզս յերկար / ե եկար, փիւ. երկար
 7 Աւ բստ, փիւ. ընդ
 7 Եմ *մարնով / Կ՝ժեյս մարմնով
 7 Ե լիփ ե (ոյժ)
 7 Աւ սրտիս, փիւ. սաստիկ
 9 ե երկիր

- 9 Աւ արկանէ / ե անկանէր
 9 ԱԿ՝ ա լիփ ե / ե քաջք
 10 Եմ ջանայր հասանել անցանել
 յարբայն / Եւ լիփ անցանել
 11 Ե մարմնի, փիւ. խմբի / Եճեմ խմ-
 բի միոյ մեծի
 11 ՏՏ ամրացելոյ [Ես ապրեցելոյ, օրդ
 ապրացելով, զ ուղղած ամրացելոյ]
 11 աճեմ յաջողեցաւ
 12 ա աշտէս / Եճեմ յաշտէս / օրցս
 զաշտէսն / ա զաշտէս
 12 ա յարձակեալ / Եճեմ յարձակել
 13 օրցս թուխս (լիփ ի) / Ե սրաթիւս
 14 Ե անցան / Եճեմ անցեալ
 14 ՏՏ ի զարմից / 2 սասորեստանոյն
 15 օրցս սենեքերիմայ / Ե սենեքիւրայ /
 ի սենեքերայ
 15 ՏՏ աշտէիւ հարեալ սաստակն բզ-
 քաջն / ի *զգաջան
 15 Կ՝ժեյ սաստակեցին / Ե զգօրն
 16 ԱԿ՝ զարձուցանեն
 17 Ե սոտոգանէին / ե սոտոգանէին
 17 ՏՏ հեղեղ
 18 ի խաղաղեալ / ա լիփ ե
 18 Եմ մակեդոնացոցն
 19 ՏՏ զադարեալ
 19 Ես գուռն

Զ

Երբ ա՛րդև կարգեաց վազարեակ զաւելմանս եւ զիւսիսի մերոյ աշխարհիս:

- Եւ այսպէս կտտարեալ՝ կարգէ զկողմանս Մաժարայ եւ զՊոնտացիս
 5 եւ զԵգերացիս. զառնայ զհիւսիսեալ առ ստորոտովն Պարխարայ ընդ մէջ
 Տայոց, ի գիջին եւ ի մառախլուտ տեղիս մայրեաց եւ ի լուսաւէտս.
 զեգեցիկ իմն կարգելով զերկիրն, հաւասարելով զլեռնայինն եւ զջերմա-
 հոտն ի բարեխառն եւ ի զուգազեգեցիկ վայելչութիւն իւրոյ թագաւո-
 րութեանն. սամանային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յորժամ
 10 զհիւսիսեալ երթիցէ: Գոմս զերկուս տափարակնն անտառախիտս
 հանգերծ լերամբքն կազմելով, եւ որոց տեղիս, եւ զջերմութիւնն կողայ՝
 ի մարմանդս այգեաց եւ բուրաստանաց: Այլ խաբեմ աստ վասն սիրելի
 առնն յայտնի գրել զամենայն եւ մանրապատում. զի անցի միայն զտեղիսն
 նշանակելով հաւաստի, եւ զոճն ի բաց թողեալ, վասն զկապ սիրոյ
 15 զհրաշալւոյն անխղիւի պահելոյ:
- Եւ աստ կոչեցեալ զվայրենի եկամուտ ազգն, որ ի գաշտին
 հիւսիսոյ եւ որ զստորտով մեծի լերինն կաւկասոյ, եւ որ ի հովիտս կամ
 ի ձորս երկայնաձիգս խորացեալս, ի լեռնէն որ զհարաւով՝ իջեալ
 մինչ ի գաշտաբերանն մեծ. պատուէր առնով զաւազակութիւն եւ

1 d ե, փիւ. Զ

2 a լիվ վազարչակ

2 Աւ զարեմուտս մերոյ աշխարհիս եւ
 զհիւսիսի [ե զհիւսիսոյ, e հիւսիսոյ]

3 Տիւ ե այս այսպէս

3 Ահ՞ա զառնանս, փիւ. զկողմանս

3 ե մաժար / ք մաժակայ

3 Տիւ զպոնդացիս / զե պոնդացոյց

4 ե լիվ ե զեգերացիս

4 ա ե զհիւսիսաւ / Տիւ լիվ զհիւսիսեալ.

4 Ահ՞ա ստորտով

4 Ահ՞ա պահարեայ [e պահարեալ, աե
 պահարեաց]

4 Կ՞աբեմա ի մէջ, փիւ. ընդ մէջ

5 Աւ ի գիճին

5 օրգոս լիվ ի (մառախլուտ)

5 աե ի մառախլուտ / յ ի մառախլուտ

5 Տիւ մայրեացն / ց լիվ ի [լուսաւէտ]

5 Տիւ ի լուսաւէտ [դ ի լուսաւէտ] / e
 ի լուսաւէտ / մ ի մոսաւէտս

6 Աւ զջերմայտն [աե զջերմա սոն]

7 a զուգազեգեցիկն իմն վայելչութիւն
 / շ զեգեցիկութիւն, փիւ. զուգազեգե-
 ցիկ վայելչութիւն

8 ք ժամանակս

9 Տիւ զհիւսիսով / յ զհիւսիսեալն /
 աե զհիւսիսաւ / ժ զհիւսիսեալն

9 ե երկուս / շց զերկու

9 օրգոս տափարակն / վիւ տափարակն

10 աեմա որոյ / e սորա, f որոյ, փիւ.
 որոյց

10 շցք զջերմութիւն

11 Տիւ բուրաստանեաց [e զստորտով
 բուրաստանեաց]

11 ել այլ ե խաբեմ / քգոս խաբեմ / f
 խաբեմ / o խաբեմ

11 ցե սիրելոյ

12 e յայտնի / լ լիվ ե

12 Ահ՞ա անցից / քոս զտեղիս

13 Ահ՞ա նշանակելով միայն զտեղիսն
 [a զտեղիսն]

13 Տիւ զհաւաստին

14 օրգոս հրաշալւոյն / շեկ պահելով

15 օր զվայրէն / քր զվայրեն / s զվայ-
 րեն ի եկամուտ

15 e ազգին

15 Ահ՞ա լիվ որ ի գաշտին

16 e լիվ որ (զստորտով)

16 աեա կովկասու / Կ՞շց կովկասու /
 իւ կաւկասու

17 Տիւ երկայնագոյց

17 օրգոս որով, փիւ. որ

17 Ահ՞ա խորացեալս զհարաւով [աե
 զհարաւովք] ի լեռնէն ի վայր
 մինչեւ ի գաշտաբերանն մեծ իջանեն

18 Աե առնելով, փիւ. առնով

- զմարդագատութիւն ի բաց քեցել յինքեանց, և հրամանաց և հարկաց արքունի հպատակ լինել. որպէս զի միւսանգամ տեսեալ զնոսա՝ առաջնորդս և իշխանս հանդերձ գեղեցիկ կարգօր հաստատեացէ: Եւ արձակէ զնոսա հանդերձ արամբր խմաստնովք և վերակացուօր յիւրմէ:
- 5 Եւ ինքն արձակեալ զարեմտեայ բազմութիւնս՝ իջանէ ի տեղիս խոտաւէտս մերձ ի սահմանն Շարայի. զոր հինքն Անփայա և վերին Բասեան կոչէին. իսկ յետոյ վասն հատուածի Վղընդուր Բուլղարայ Վնդայ, բնակելոյ ի տեղիսն՝ յանուն նորա անուանեցաւ Վանանդ. և անուանք շինիցն յանուն եղբարց և զարմից նորա անուանեալ կոչին մինչև ցայժմ:
- 10 Իսկ ի ցրտանալ հիւսիսոյ և ի դառն հողմ փչելոյ, իաղայ իջանէ ի դաշն մեծ. և անդ զափամբ մօրին մեծի բանակի ի տեղւոյ, ուր գետն մեծ ի ծովակէն հիւսիսոյ սկիզբն առեալ՝ իջանէ և խառնի ի մօրն մեծ: Եւ անդ կարգեալ զգօրս աշխարհիս, և թողեալ յինքենէ վերակացուս, և իւր առեալ զամենայն զլխաւորսն՝ չուէ ի Մծրին:

15

Է

Յօրինուած բազաւորութեանն, և քէ ուսի՝ զնախարարութեանն կարգեաց, որպէս և զիւրոյ կենցաղաւարել հրամայեաց:

- Այս զրուագ մեծ, և հաւաստի պատմութեամբ լի, և արժանի բանից ոգորկագունից և յօլովից: Քանզի բազում ինչ աստ կարգաց և
- 20 յօրինուածոց տանց, ազգաց, քաղաքաց, շինից, դասաւկերտաց, և համայն տակ՝ օրէն թագաւորութեան, և որ ինչ շուրջ զթագաւորութեամբն — զօրաց, զօրապետաց, կողմանց կողմնակալաց, և որ նման այսոցիկ:

1 և զմարդագատութիւն / օ լիք և զմարդագատութիւն

1 ք լիք ի բաց

1 Աւ յինքեանց ի բաց քեցուլ / և քեցել

2 օ զմիւսանգամ, փխ. զի միւսանգամ

4 Լից խմաստնօր / և իւրմէ

5 Լցե բազմութիւն / ՏՊ իջանել

5 ՏՊ խոտաւէտ [օ խոտաւէտս]

6 Լեռ բառն / վի բառն կամ բառն / ցեօրքս՝ բառն

7 օ լիք վասն

7 Աւ փեղուր:— Վղընդուր բառը քփուր և յինել մոկոյ. baghatur, պարսկ. behadur = առա. богатырь, богатырь. Աս. Մ.

7 ՏՊ բուլղարայ [և բուլարայ, ցեկ բուլղարայ] / և բուլղարայ / օ բուլղարայ / և բուլղարայ

7 Աւ ֆնդոյ [աւ ֆնդոյ]

7 Աւ բնակելով

8 ՏՊ ի տեղիս / օ անուանքն

10 Լցե հիւսիսի / ՏՊ լիք և

10 ՏՊ ի դառնահող, և ի դառնահող, փխ. ի դառն հողմ / օ հողմոյ

11 օ լիք մեծ

11 ժեցօրքս բնակի

12 օ լիք ի (ծովակէն)

14 Աւ վերակացուս յինքենէ

14 Աւ զլխաւորսն զամենայն

15 ժ Ջ, փխ. Է.

16 Ակ՝ ևթէ, փխ. և թէ / Լցեօրքս լիք թէ

16 օ լիք ուստի

16 Աւ գնախարարութիւնս

16 ՏՊ բազմացոյց, փխ. կարգեաց

17 զրս լիք և / օ և որպէս

17 և կենցաղաւարելով

17 օ հրամայէ

18 ՏՊ զրուակ [յ զրուակ] / օւ զրիւրուակ / և զրուաւ

18 օւ արժանից

19 ժօ լիք բանից

19 Աւ ոգորկագունաց

20 ք օրինուածոց / և և ազգաց

21 և թագաւորութիւն

22 և այսպ

- Արդ՝ նախ և առաջին օրինադրէ թագաւորն զինքն և զսուն իւր, սկիզբն անկելով ի գլխոյ իւրմէ և ի թագէ: Եւ զկոչեցեալն Բագարատ, որ ի Հրէիցն, շնորհակալութիւն նմա վասն յառաջագոյն անձնատուք ձեռնտուութեանն առ թագաւորն և միամտութեանն և քաջութեանն,
- 5 զյառաջասցեալ տանուտիրական պատին ազգին պարգեւելով. և իշխել նմա թագ ի գլուխ զնել թագաւորին, և կոչել թագադիր, այլ և ասպետ. և տանց ոսկւոյ և ականց, զկրասիւր մարգարիտն երեքտակեան վարսակալ ածել՝ յորժամ յարքունիս և ի տան թագաւորին շրջիցի:
- Եւ զգեցուցանողս իւր զձեռէս ի զաւակէ Քանանացոց. և անուն
- 10 կոչէ ազգին Գնթունիս, ոչ զիտեմ էր ազագաւ: Եւ թիկնապահս իւր, զինու հանդերձ, ի զաւակացն Թուայ Հայկազնոյ, արս ընտիրս և քաջս, նիգակաւորս և սուսերաւորս, և գլուխ նահապետութեան նոցա զՄաղթազ ոմն այր բարի և սրտեայ: Բայց անուն ազգին զնախնական պահէ: Իսկ զԴատ ի զաւակէ Գաննկայ, որ ի Գեղամայ, ի վերայ որոց
- 15 արքունականաց կարգէ: Որոյ որդի եղեալ Վարժ՝ յանուն նորա անուանի ազգն. բայց այս զկնի, յաւուրս Արտաշիսի Եւ զԳարազ ոմն անուն ի վերայ կուտից, և զԱրէլ սպասարար և զհարար. և շէնս պարգեւէ նոցա, յորոց անուն կոչին. սապէս և նախարարութիւնքն՝ Արեղեանք և Գարեղեանք:

- 2 Աւ և սկիզբն
2 Տն ի գլխոյն
2 Աւ լիք և (զկոչեցեալն)
2 Աւ որ [՝ լիք որ] ի հրէից բագարատ
3 օ առաջագոյն
3 եմբ անձնատու
4 Տնեա՝ ձեռնտուութեան / և ձեռն տուութեան
4 և միամտութեամբ / Հաճեցո միամտութեան
4 ք քաջութեան
5 Անգեա և զյառաջասցեալ
5 ք զյառաջասցեալ
5 ոգրս տանուտիրական / միւսն. տանուէրական
5 ՝ պարգեւէ
5 ք իշխել
6 ք լիք թագ ի գլուխ—և կոչել
6 Հեմբայ կոչել
6 Տն լիք այլ
7 Աւ զկրսիւր / և՛ զկսիւր
7 Տն երեքտակէն [ք երեքտակէն]
8 քս ածեալ
8 եօքրս արքունիս
8 ք լիք և
8 և տուն
9 ոգրս սկեցուցանողս / և ապուցանողս
9 Կեցեցի զձեռս / և զձեռս, վերան ուրիշ քանալով գրած՝ է / ցլ զձեռէս
9 Աւ ի զաւակէ / միւսն. ի զաւակաց

- 9 Տն լիք և (անուն)
10 Տն լիք ոչ զիտեմ էր ազագաւ
10 քս և ի թիկնապահս / ք թիկնապահս
11 ՝ լիք հանդերձ
11 ք ի զաւակաց
11 Հեմբ հայկազնոյ / ձե հայկազնոյ / և հայկազնոյ
12 Տն նահապետ
12 ք զմախազ
13 Տնի՞ լիք այր բարի և սրտեայ
14 ք զպատուոր, փխ. զգատ, որ / ք՝ զգատ, փխ. զգատ
14 Ա. որ ի զաւակէ
14 անե գաննիկայ / ք գաննիկա
14 և որոյ
15 Տն ևւ. Ետդիկ վարժ / Ա վարժ
16 և յանուանի
16 ք կնի յաւուր
16 անե արտաշէսի
16 վեոքրս զգարա
17 Տն լիք անուն
17 վեքրս զարէլ / և արիւ
17 Հցե սպասարար
17 Հ զահարար / միւսն. զահարար
18 Տն և անուն
18 ք յանուն
18 Հց տապէս, փխ. սապէս
18 Հեմբ նախարարութիւնք
19 Տն արեղէն [Հց արեղեան] և զարեղէն [Հց զարեղեան]

Եւ զԱրծրունիսդ գիտեմ՝ ոչ Արծրունիս, այլ արծուի ունիս, որք արծուիս առաջի նորա կրէին: Թողում զառասպելացն բաջադանս, որ ի Հաղամակերտին պատմին. մանկան նիրհելոյ անձրև և արև հակառակեալ, և հովանի թռչնոյ՝ պատանւոյն թալկացելոյ: Գիտեմ և զԳնունիսդ գինի
 5 ունիս, որ զարժանի թագաւորին պատրաստէր զըմպելիսն. որ սքանչելի իմն զիպեալ եղև ըստ զործոյն և անունն. բանդի պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր և ի համեղ գինեաց, ունէր և կոշումն անուանն Գին. ընդ որ կարի զուարճացեալ, ասեն, Վաղարշակ՝ կարգէ ի թիւ նախարարութեան ազգաց: Եւ են այս երկու տունքս ի դասակէ
 10 Սենեքերիմայ, Արծրունիք և Գնունիք:

Ասեմ և զԱպանդունիսդ ի վերայ զենարանաց, և զՀաւունիսդ՝ բազէակիրս և բազէակալս, յաղագս ի մայրիս բնակելոյ: Եւ եթէ առ ցոփս ինչ ոչ ունիցիս՝ և զՋիւնականսդ՝ ամարանոցաց պահակա և ձիւնակիրս, և յառաջագիմութենէ ապառացեալս, որպէս ընտանիք
 15 թագաւորաց:

Եւ զունդս և պահապանս զբան արքունի կարգէ զշորս, զմի մի իւրաքանչիւր բիւրովք վառելովք ի նոյն ի հին ի զարմից թագաւորացն՝ որք ի մերոյ նախնւոյն ի Հայկայ, որք բուն ոտանն անուանեալ, որք

1 և գիտ, փիւ. գիտեմ

1 և արծունիս

1 և չիխայլ արծուի ունիս / 1 չիխ արծուի

1 Տեա արծիւ ունիս / Ե արծուիս / Ա. արծուիս ունիս [ա չիխ]

2 Տեաճեջ գառասպելեացն [չց գառասպելեաց]

2 Կ՝աբ բաջադանս / Ե բաջադանս / Կ՝եո բաջադանս

3 Ե ի հանդամակերտին / Ե՛ ի յաղամակերտին

3 Աս պատմի [ե չիխ]

3 օրգրս չիխ և (արև)

3 Ե հարկ անել, փիւ. հակառակեալ

4 Բ և թռչնոյ / Աս թռչնոյն

4 Եճեջ պատանւոյ

4 Ե թալկացելոյ

4 Տեա չիխ և (զգնունիսդ)

5 ԱԿ՝Ե չիխ որ զարժանի,

5 Տեա առաջի, փիւ. զարժանի

5 Աս պատրաստել

5 Տեա զըմպելիսն / չցեւոցրս զըմպելիսն / Բ ըմպելիս

6 Ե չիխ եղև / Ե անուան

6 Եճ ըմպելիս / Եճեջ զըմպելիս

7 Է չիխ յընտիր և

7 Վեւորգրս չիխ ի (համեղ)

7 Ե զանունն գին կոշմար, փիւ. կոշումն անուանն գին

7 Եճ անուանն / չց անուան

8 ԱԿ՝Ե կարի [Կ՝կաւի, Ե չիխ] մեծագէտ զուարճացեալ [Կ՝աւրախացեալ]

ամենամեծագէտ, փիւ. կարի զուարճացեալ ասեն

8 Բ և կարգէ

9 Տեա ազգաց մեծագէտ և

9 Ե չիխ ի դասակէ

10 օրգրս սենեքարիմայ / Կ՝ սենեքերիմայ

10 Տեա արծրունիս և գնունիս

11 Ե ասեն

11 Ե զապանդունիս / Ե զապանդանիսդ

11 Տեա զհաւունիսդ / Է զհաւունիս / Ե հաւունիսդ

12 Է բազէակիրս / ԵճԵճ չիխ բազէակիրս

12 Բ բազէակալս / Կ՝Ե բազէակալս / Եճ բազէակալս

12 Բրս թէ, փիւ. եթէ

12 Ե չիխ առ

13 Տեա չիխ ինչ

13 Ե չունիցիս, փիւ. ոչ ունիցիս

13 Տեա չիխ և (զՋիւնականսդ)

13 Տեա զՋիւնականսդ [Ե ձիւնականսդ] / Ե ձիւնականսդ

13 Տեա ամարանոցաց [Բ ամարանոցաց, Գրս ամարանոցաց] / Ե ամրոցաց

14 Ե յառաջագիմութեան

14 Եճ ընդանիք

16 Տեա պատրաստել, փիւ. կարգէ

16 Տեա զշորս

17 Տեա չիխ բիւրովք

17 Տեա ի նոյն հին զարմից. որ

18 Տեա չիխ ի մերոյ նախնւոյն

18 Կ՝աբ չիխ ի (հայկայ)

18 Տեա չիխ բուն ոտանն—որք

- ընդ ժամանակս ժամանակս ժառանգութիւնն ի հարանցն ընկալեալ զիւզս
և դատաւելիւրս: Իսկ տառ ուրեմն Պարսից թագաւորութեանն, որպէս
լսեմ, այլս ոմանս յարուցեալ զունգս և ոստան անուանեալ. ոչ զիտեմ թէ
վասն սպառեկոյ ազգին տաջնոյ, թէ վասն ընդզիմութեան իրիւր արդեօր
5 շկապեալ և ի բաց ընկեցեալ զազգն՝ զայլս ի տեղի նոցա յարուցին
զունգս՝ անուամբ արքունի: Այլ տաջինն հաստատ ի զարմից թագա-
ւորացն առաջնոց. որպէս և այժմ ի Վրաց աշխարհին, որ Սէփէծուին
կոչի: Նա և ներքինիս հրամայէ ի նոյն ազգէ խզել. և նահապետ նոցա
զՀայր իշխան մասին յԱտրպատականէ մինչև ցճուաշ և ցնախճաւան,
10 և նահապետութեան ազգին սա մեծարոյ: Բայց թէ որպէս կամ ուր
սորա իրք անցին անյիշատակելի, ես ոչ գիտեմ:

Ը

Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զաւակ Աժդահակայ Մարաց թագաւորին:

- Բայց յետ կարգելոյ զառն թագաւորին՝ երկրորդ թագաւորութեանն
15 լինէր ի զաւակէ Աժդահակայ, Մարաց եղիւոյ թագաւորի, որ այժմ
Մուրացեանդ կոչեն: Քանզի ոչ ասեն նահապետաց ազգին՝ Մուրացեան
տէր, այլ Մարացւոցն տէր: Եւ թողու ի վերայ նորա զամենայն շէնս,
որք ի դերութենէն Մարաց: Եւ յարեկից կողմանէ, զեզերք հայկական

1 և ժամանակս ժամանակ

1 ՏՊ ժառանգութեան [օ ժառանգու-
թիւն]

1 ՏՊ ի հարանց

1 ՏՊ ստացեալ, փխ. ընկալեալ

1 աւս գեաւդս / շփգեզս / ԿՆ գեաւդս

2 Հփցե թագաւորութեան

2 ԱԿԵ լիք որպէս լսեմ

3 ՏՊ յայլոց, փխ. այլս ոմանս

3 ՏՊ անուանել [ց անուանեալ]

4 վճրքս պատուելոյ, օ պատուելոյ,
փխ. սպառելոյ

4 Աւ և թէ

4 ԿՇՇ արդեօր / ՏՊ լինելոյ, փխ.
արդեօր

5 abdef շկահեալ / վԵ նշկահեալ /
վՐս շաղկապեալ, փխ. շկապեալ

5 ՏՊ ի տեղիս

6 Աօրս առաջին ի [c լիք ի] զարմից
թագաւորացն առաջնոց հաստատի,
որպէս

6 Հց թագաւորաց

7 ԿՆեգեւ սէփէծուին / ad սեփէծուին /
ՏՊ սեփիծուին

8 Աւ ներքինիս ի նոյն ազգէ խզել
[ab խիլ] հրամայեաց

9 Վakem իշխանն

9 ԿՆեգեւ մասն ինչ, փխ. մասին

9 ՏՊ նախճաւան

10 ՏՊ լիք և նահապետութեան ազգին
սա մեծարոյ

10 ՏՊ ն որպէս է և ուր

11 Աւ լիք անցին

11 a լիք ես

12 ԱԿՇ շփցեալ լիք Ը [ց խեւծ Ը]

13 Աւ լիք ամբողջ վերնագիրը:

13 ց և երկրորդ

13 վճրքս թագաւորութիւն

13 օ լինիլ

13 Հց թագաւորի

14 Հփցեկոթքս լիք երկրորդ թագաւո-
րութեանն—եղիւոյ թագաւորի (8, 15)

15 c լինի

15 ՏՊ ա աշխատեալ

15 ԿՇ լիք եղիւոյ

15 օ լիք այժմ

16 ՏՊ մուրացանդ

16 օ կոչին

16 ցն տօի / օ տօին

16 ՏՊ նահապետի

16 ՏՊ մուրացան

17 Ացեւ մուրացւոցն (c մուրացոցն) /
c մուրացւոց

18 ՏՊԿՇ որ [ց որք]

18 ԱԿԵ յարեկեալ

18 d կողմանէն

խօսիցս, կողմնակալս բիւրաւորս զերկուս ի ցեղից տանց նահապետութեանց, զՍիսակեանսդ և որ ի Կադմեայ տանէն, զորոց զանուանան ի միում ի յառաջագունից ասացեալ ճառիցն կարգեցաք:

- 5 Եւս սորա մեծ և անուանի և բազմաբիւր զարեկից հիւսիտոյ կողմանն կարգէ կողմնակալութիւն՝ զայր անուանի և յամենայն զործ մտաւորութեան և հանճարոյ առաջին, զԱսան, առ մեծ զեռայն, որ հատանէ զդաշտն մեծ, որ անուանի Կուր: Բայց զայս գիտան, զի զցեղս զայս մեծ և անուանի մտացումն եղև մեղ յառաջնումն մատենին յիշատակել, զգունդն որ ի Սիսակայ, որ ժառանգեաց զդաշտն Աղուանից և զԵնեակողմն նորին դաշտի, ի գետոյն Երասխայ մինչև ցամուրն որ ասի Հնարակերտ. և աշխարհն յանուն քաղցրութեան բարուց նորա անուանեցաւ Աղուանք. զի աղու ձայնէին զնա: Եւ ի սորա ծննդոց այս Ասան անուանի և քաջ կարգեցաւ կողմնակալ բիւրաւոր ի Պարթեէն Վաղարշակայ: Ի սորա զաւակաց ասեն սերեալ զազգն Ուտէացոց և 15 Գարդմանացոց և Ծաւղէացոց և Գարգարացոց իշխանութիւնն:

Իսկ Գուշարայ, որ յորդոցն Շարայի, ժառանգեաց զԷսան Մթին, որ է Կանգարք, և զԷս մասինն Զաւախաց, զԿոզր, զԾոր, զԶոր, մինչև ցամուրն Հնարակերտ: Բայց զտէրութիւնն Աշոցայ, և զսեղնականութիւնն Տաշրաց կարգէ Վաղարշակ ի զաւակացն Գուշարայ Հայկազնոյ:

- 1 ՏՅ խօսից [ք խօսիս]
1 Հ բ. բիւր / ՏՅ լիի բիւրաւորս
1 ՏՅ զերկուս [ց զերկուց, ք զերկու]
ցեղից նահապետութեանցն
2 ՏՅ սիսակեան
2 ՏՅ լիի որ ի
2 ՏՅ կադմեայն [օ կադմեան, եկրգր
կադմայն]
2 ՏՅ լիի տանէն
2 ՏՅ զանուանն յառաջնում ճառին
կարգեցաք
3 ab լիի միում
3 abedf լիի ի (յառաջագունից)
4 Աւ զարեկեայ
5 Աւ և զործոյ պատերազմի և
խորհրդականութեան առաջին
6 a մեծ առ գետովն / bedf լիի առ
6 h²bedf² մեծառ գետով [f գետան]
7 e հատանէ, փխ. հատանէ
7 lo գիտա
8 Աւ զայսոսիկ մեծամեծս և ան-
ուանիս
8 ՏՅ յառաջին
9 ՏՅ զգունդս սիսական [էօ սիսակեան]
10 երգր զԵնեակողմն
10 re որ ի գետոյն
10 afy մօրն / e ցմամբն / be ցամօրն
11 abcef կոչի, փխ. ասի / d լիի ասի
11 abcef² հուշարակերտ
11 dlnow բարուցն / dow լիի նորա

- 12 ՏՅ կոչեցան [ք կոչեցին, է կոչեցաւ]
փխ. անուանեցաւ
12 Աւ զնա վասն քաղցրութեան բա-
րուցն, և
13 Աւ անուանիս և քաջս
13 ՏՅ կարգեցաւ ի պարթեէն վաղար-
շակայ կողմնակալ բիւրաւոր
13 e լիի ի (պարթեէն)
14 ՏՅ զաւակէ [քգր զաւակէն]
14 ՏՅ զազգ [օ զազգն]
14 abe աւտէացոց / d օտէացոց /
h²o² օտէացոց / w² օդէացոց / w
օդէացոց
14 Հի²ցեկթրգր լիի և զարդմանացոց /
u և զարդմանացոց (յուսանցում)
15 Աւ ծօղացոց [e ծաւղացոց] / ՏՅ
ծովղէացոց [ց ծաւղէացոց, է ծօ-
ղէացոց]
15 kl զարարացոց
15 ՏՅf իշխանութիւնն
16 loqr զգուշարայ / էե զգուշարայ
16 g² որդոցն / k որդոցն
16 Աւ ժառանգեաց հաւաար բնա-
կութեան իւրոյ զԷսան [f զԷսանն]
17 Ա Զաւախայ / w Զաւաղայ
17 a լիի զծոր
18 a ցմամբն
18 dew սեղնականութիւնն
19 ՏՅ տաշրայ
19 Հabef հայկազնոյ

Իսկ ընդդէմ լերինն Կաւկասայ կողմնակալ հիւսիսոյ կարգէ զմեծ և զհզօր ազգն, և նահապետութեանն անուն կարգայ բզեաշխ Գուգարացոց, որ էր լեալ ի զաւակէ Միհրդատայ, Դարեհն նախարարի. զոր ածեալ Աղեքսանդրի՝ Թողու իշխան ի վերայ գերութեանն ի Վերիացոց

5 ազգացն, զոր էած նարուզդոնոսոր, որպէս Աբիւղենոս պատմէ այսպէս ասելով. «Մեծագորն նարուզդոնոսոր, որ ուժգնագոյն էր քան զՀերակլէս, ի Լիբիացոց և ի Վերիացոց աշխարհն զօրաժողով լեալ հաւանէր և վանեալ վկանդեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր. և զմասն մի ի նոցանէ յաջակողմն Պոնտոս ծովու տարեալ բնակեցոյցանէր»։ Եւ է

10 Վերիայն յեղր երկրի յարեմուտս։ Իսկ ի հովտին մեծի Բասենոյ կարգէ նահապետութիւն զՈրդունին անուանեալ, որ ի զաւակացն Հայկայ։

Իսկ զայր խոժոռագիւղ և քարձր և կոպտարանձն և տափուկաբլիթ, խորակն և դժնահայեաց, ի զաւակէ Պտարամայ, ի Հայկայ թոռնէ, Տուրք անուն կոչեցեալ, որ վասն առաւել ժահպիմութեանն

15 ձայնէին Անդեղեայ, վիթխարի հասակաւ և ուժով, հաստատէ կուսակալ արեմաից. և յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Անդեղ տուն։ Բայց եթէ կամիս՝ ստեմ և ես յազազս նորա անյաջ և փցուն, որպէս և Պարսիկք վասն Ռոստոմայ Սադէկի հարիւր և քսան փոյոց

1 kl լի՛ իսկ ընդդէմ—հիւսիսոյ

1 abdefow կովկասայ / չց կովկասու.

1 w լի՛ կարգէ

2 Աղեքսեոս նահապետութեան

2 SՅ բզեշխ

2 kprgs գուրգարացոց / o գարգարացոց

3 Հե է

4 ex աղէքսանդրի / SՅ թողեալ

4 SՅf գերութեան [n գերութեանն]

4 b ի վերացոց / c ի վերիացոց

5 SՅ զորս

5 cprs լի՛ որպէս—նարուզդոնոսոր (ս. 6)

5 Հեեկո արուղենոս

6 SՅ լի՛ որ

6 Աս ուժգնագոյն / միւսն. բռնագոյն [w՝ բռնագոյն]

6 ow զՀերակլէս / միւսն. զԵրակլէս

7 Աս ի լիբեացոց / SՅ լի՛ ի (լիբիացոց) / չցկո լիբեացոց

7 Անկացնում եմ և քս եւս.

7 SՅ զօրաժողով լեալ հաւանէր ի վերիացոց աշխարհն / w հաւանէր

8 եկրգրս վանել

8 եկրգրս խորակել / Աս վտանդեալ [եւ վտանդեալ] / միւսն. խորակեալ

Ուղղում եմ քս եւս. վկանդեալ

8 prgs զընդ ձեռամբ / p նուաճել

9 bed յաջակողմ

9 SՅa պոնդոս / w պոնտոսի

9 c ծովուն

9 SՅ ծովու յարեմուտս տարեալ

9 հմմտ. եւս. եր. 29.

9 Ա միայն ունի և է [b էր] վերիայն [cdefw վերին այն] յեղր երկրի [f յերկրի] յարեմուտս

10 defopgrs մեծին

10 չց բասենու / l բասենոյ

10 cf զորդունին

12 b այր

12 Աս լի՛ և (կոպտարանձն)

12 Աս կոպտարանազ անձն

12 Հօգս տափակաբլիթ (զ կա ուրիշ մեղեմ գլխին աւելացրած) / միւսն. տափաբլիթ

13 c զժնեայ հայեաց

13 SՅ ի հայկակայ [o ի հայկայ]

14 SՅ արք / c տուրք

14 a լի՛ առաւել

15 Ա կոչէին, փխ. ձայնէին

15 gkq անդեղայ

16 hopgrs յարեմաից [dgrs յերեսաց

17 Աս և ստեմ / p ստեմ, փխ. ստեմ

17 Արքրս լի՛ եւս

17 Աս վասն, փխ. յազազս

18 SՅ լի՛ և (պարսիկք)

18 c պարսիք

18 acw ուստոմայ / f ուստոմայ / o ուստամայ

18 Աս սաճիկ [c տաճիկ]

18 Աս փղոյ [c փեղոյ] / վ՛ցկո փղաց

- ոյժ ասեն ունել: Քանզի կարի իմն անյարմար թուէին և նմա երգ բանից վասն ուժեղութեանն և սրտեայ լինելոյն. որք ոչ Սամսոնի և ոչ Հերակլեայ և ոչ Սողոմոնի յարմարին այս զրոյցք: Քանզի երգէին նմա բունն հարկանել զորձաքար վիմաց ձեռք, ուր ոչ զոյր զեղութիւն, և
- 5 ճեղքել ըստ կամաց մեծ և փոքր, և քերել եղնզամբքն և կազմել որպէս ասխտակ, և զբել նոյնպէս եղնզամբք խրովք արծուիս և այլս այսպիսիս: Եւ յեղեր ծովուն Պոնտոսի գիւղեալ նաւաց թշնամեաց՝ զիմէ ի վերայ, և ի խաղալն նոցա ի խորն իրրե ասպարէզս ութ, և սա ոչ ժամանեալ
- 10 նոցա՝ աճնու, ասին, վէմն բլրածեա, և ձգէ զկնի. և ի սաստիկ պատումանէ ջուրցն ընկղմին նաւք ոչ սակաւք, և ամբարձումն ալեացն, որ ի պատումանէ ջուրցն, վարէ զմեացեալ նաւն քաղում մղոնս: Ո՛հ, կարի է առասպելս, այլ և առասպելաց առասպել: Բայց քեզ զի՞ է. քանզի էր արդարեւ սաստիկ հզօր և այսպիսեաց զրուցաց արժանի:
- 15 Բայց զկնի զորա հաստատէ զմեծ նախարարութիւնն Մովսէս ի Չորրորդն կոչեցեալ Հայս: Այլ և գնախարութիւնն Ապահոնեայ և

1 առ ուժել [ա շիւած ուժ ունել] ասել /
 Կ²եմօ ուժել ասեն / ւժ ուժ ունել
 ասեն

1 Առ լիք քանզի. լիք ի մն

1 Առ աննմանազոյնս, փխ. անյարմար

1 Ա թուեն / Տե լիք և

1 մ երգք / Տե բանիցն

2 Ացրս ուժեղութեան

2 Առ լինելոյ

2 Տե որում, փխ. որք

2 առ սամփոնի / ւ սամփոնի

3 ցլ երակղեայ / օ հերակլեայ / ւ
 հերակլեայ / Կ² երակլեայ / միւսն.
 երակլեայ

3 Առ սանկին [ւ տանկեա]

3 Տե յարմարեն [ցօ յարմարին] / Առ
 նմանն [ա նման], փխ. յարմարին

3 Առ այն

3 Տե զրոյցքս

4 ա զորձաքար [ձ վերան յեայ աւե-
 լացրած] / օ զորձորաքար / ւ զոր-
 ձաքարն / ցրս զձորաքար

4 ա¹ և, փխ. ուր

4 ք զայր, փխ. զոյր / Առ լիք զոյր

4 ՀԿ²վ²ցկեոցրս զեղութիւն / ք զեղե-
 ութիւն

4 ցլ լիք և

5 Կ²եմօ ճեղքուլ

5 առ եղնզամբքն [ւ շիւած եղնզամբք]
 / Տե ըղնզամբք [ցլ եղնզամբք, ո
 ըղնզամբք, ք եղնզամբք, օցրս ըղն-
 զամբք, չ եղնզամբք]

5 Հ նաե, փխ. և (կազմել)

6 ա եղնզամբքն / ւ եղնզամբքն / ւ
 եղնզամբքն / մ եղնզամբքք / ւ

եղնզամբքք / Տե ըղնզամբք [ց
 եղնզամբքք, օցրս ըղնզամբք, ք եղ-
 ընզամբք, ւ ըղնզամբք]

6 ք խրով / Ա լիք խրովք

6 մ այլ, փխ. այլս

7 Առ յեղեր [յ յեղք] / միւսն. յեղերս

7 առն ծովուն մեծի / ւ ւեմօ ծովուն
 / Տե լիք մեծի

7 Տե պոնտոսի / օր զիւղել

7 Հցօր նաւուց / Առ թշնամեացն

8 Առ ի խաղալ

8 Կ² ի խոր / Կ²եմօ իբք

8 Կ²եմօց ասպարէզս / ւ ասպարէզս /
 յ ասպարէզ

8 Առ ութուստան [ւ ութուստան] /
 Կ ութ և սասն

8 Տե ժամանեաց

9 առ լիք նոցա

9 Խօրցրս առնուլ

9 ց լիք ասեն

9 Առ բոլորածեա, փխ. բլրածեա

9 ւ զկնի նոցա, և ի սաստիկ պա-
 տուման

10 Հց ալեաց

11 ւեմօ՛հ, փխ. ո՛հ

12 առ լիք այլ / յ լիք և

12 ւեմօցրս առասպելեաց / յ լիք առաս-
 պելեաց

12 օ առասպելեաց այլ առասպելս

12 ւժ առասպելս (բայց)

13 Կ²եմօ լիք զրուցաց

13 Առ արժանաւոր

14 Տե նախարարութիւնն [ց նախարա-
 րութիւնն] ծովաց

15 մեմօ լիք և (գնախարարութիւնն)

զՄանաւագեանն և զԲղնունականն ի նոյն գաւակացն Հայկայ, ի բնակչացն գտեալ զպերճագոյնսն՝ տեաքս կարգէ, յանուն շինից և գաւառաց կոչելով:

- Այլ մոռացար և զգծնեայ Սլաքն անուանեալ այր, զոր ոչ կարեմ
 5 հաւաստեալ ասել, ի Հայկայ եթէ յառաջագունից քան զնա եղելոց յաշխարհիս, զոր հին զրոյցքն պատմեն լինել. բայց էր այր քաջ: Զսա կարգէ սակաւ արամբք պահել զլեւանն և որսալ զբօշմն, որք անուանեցան Սկուռիք: Այսպէս և ի նոյն իրս և զՄիանգակն անգամնալի, և ի ամանէ Մանգակունիք:
- 10 Բայց յորդուցն Վահագնի գտեալ արս, որք ինքնակամ խնդրեցին զմեհնից պաշտամունսն՝ պատուէ մեծապէս, ի ձեան տալով նոցա զքրմութիւնն. և կարգէ ընդ սռաջին նախարարութիւնսն, և անուն կոչէ Վահունիս: Սապէս և զԱռաւելեանսն և Զարեհաւանեանսն գտեալ ի դարմից առաջնոց թագաւորացն՝ կարգէ ի նոյնանուանս աւանս:
- 15 Եւ զՇարաշան ի տանէ Սարասարայ հաստատէ բղեաշխ մեծ և կուսակալ յարեմտից հարաւոյ, յեղերս սահմանացն Ասորեստանի, աս ալին Տիգրիս գետոյ, գաւառս պարզեցելով զԱրձն և որ շուրջ զնովաւ, և զլեւանն Տաւրոս, որ և Սիմ, և զԿղեսուրն ամենայն:
- Իսկ զմոկացին ի նոյն գաւառէ գտեալ այր, որ ունէր ընդ իւրեաւ
 20 սրիկայս բազումս՝ նախարարութիւն հաստատէ: Նոյնպէս և զԿոր-

- 1 զմանաւագեանն
 1 ՏՆ զբղնունեանն
 1 գրս զբղնոյն, ք զբղնունէն, փխ.
 զբղնունականն ի նոյն
 1 abedew գաւակաց
 2 ՏՆ ի բնակչաց
 2 ՏՆ պերճագոյն [x պերճագոյնս]
 4 edew լիք և
 4 abew զարքն, de զսարքն / f զսլաքն
 5 Արս թէ / Հ յառաջագոյն
 6 ՏՆէ յաշխարհին [o աշխարհին] / f
 աշխարհիս
 6 e զրուցքն / ew լինիլ
 6 Աւ կարգէ զսա սակաւ
 7 ՏՆ լիք և
 7 abf զբուշմանն / e զբաւշմանն /
 Կ² dew զբօշմանն
 8 ՏՆ սղկունիք [koprs ողկունիք]
 8 e ի սոյն
 8 Աւ լիք և (զմիանգակն)
 9 e մանգագունիք
 10 a որ
 11 ՏՆ զմեհնիցն պաշտամունս
 12 fց զքրմութիւն
 12 Աւ նախարարութիւնս
 13 ՏՆ վահունիս [x վահունիս]
 13 e սայպէս
 13 ՏՆ զառաւելեանն [o զարաւելեանն,
 ք զառաւելեանն]

- 13 ՏՆbed զարեհաւանեանն / e զարեհ-
 աւանն
 14 ՏՆ առաջին
 14 Աւ ի նոյն անուանն, վ² ի նոյն ան-
 ուան, ա¹ ի նոյն աւանն, փխ. ի
 նոյնանուանս աւանս / Հկցքգրս ի
 նոյն, Է ի նոյնունն, փխ. ի նոյն-
 անուանս
 15 abdef զարեւան / ew զարեւան
 15 befw սարասարայ / e սարասարա /
 Կ² սարսարայ / միւսն. սանասարայ,
 Հմեհ. Խոր. Ա. գլ. ԻԳ, եւ. ԼԷ, յՏ, Գ.
 Թագ. ԺԹ, 37:
 15 ՏՆ բղեշխ
 16 ՏՆ յեղեր / b եղերս
 16 Հց սահմանաց
 17 Հցե գետոյն
 17 արքս զանձն / ա զաղձն
 17 ՏՆ լիք և [ց ունի]
 18 ՏՆԿ² զլեւան [որքս զլեւանն]
 18 Հabdefց տորոս / t տորոս
 18 Է լիք զլեւանն տաւրոս որ և սիմ և
 18 Աւ և որ, ՊՏ ուր և [ց որ է, ք որ և]
 փխ. որ և / Ասդիկ որ է
 18 abdefw կղեսուրն / e կղեսուրն / t
 զկղեսուրն / ք զկղեսուրն
 19 Արս իւրի
 20 ՏՆ բազում / ՏՆbc նախարարութիւնս
 20 e հաստատէր / e զկորդացիս

զուացիս, և զԱնձեացիս, և զԱկէացիս ի նոյն զաւառաց: Իսկ զՌըշտունիս և զԳողթնեցիս զտի պատմեալ ի Սիսականէն արդարեւ հաստուած. ոչ զիտեմ, թէ յանուն արմնեցն զգաւառան անուանեալ, և թէ յանուն զաւառացն զնախարարութիւնսն կոչեցեալ:

- 5 Իսկ յետ այսր ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմաւիր՝ անդրիս հաստատէ արեգական և լուսնի և իւրոց նախնեացն: Եւ ազերսեալ որ ի Հրէիցն Շամբատայ Բազարատ, որ և թագադիր և ասպետ, հանդերձ հարկեցուցանող բանիւք, թողուլ զօրէնս հրէութեանն, և պաշտել զկուռս. զոր ոչ առեալ յանձն՝ ըստ կամաց թողու զնա արքայն Վաղարշակ:
- 10 Հրաման տայ և զքաղաքն Շամիրամայ նորոգել, և յայլ բազում տեղիս շինել քաղաքս բազմաբնակս, և շէնս գլխաւորս և մարդախիտս: Եւ օրէնս իմն հաստատէ ի տան թագաւորութեան իւրոյ, և ժամս սրոշէ ելից և մտից և խորհրդոց և խրախճանութեանց և զօսանաց: Եւ կարգս զինուորութեանց, և նոցունց առաջինս և երկրորդս և երրորդս, և որ ի կարգին: Եւ յիշեցուցանողս երկուս ի ձեռն զրոյ. այլ ոմն զբարի յիշողութիւնս առնելով, և այլ ոմն զվրէժխնդրութեանցն: Եւ բարւոյ յիշեցուցանողին հրաման տայ՝ ի բարկութեանն արքայի և յանիրաւ հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրաւն և զմարդասիրելն: Իրաւարարս ի տանն արքունի, իրաւարարս և ի քաղաքս և յաւանս: Հրաման տայ՝ և քաղաքացեաց մարդկան արգոյ և պատիւ լինել առաւել քան զգեղջկաց. և
- 20

- 1 Տն լիֆ և (զանձեացիս) և (զակէացիս)
 1 Ե զանձեացիս
 1 Ե զանձեացիս
 2 Ե զգողթնեացիս / ք զգողթնեացիս /
 2 Ե զգողթնեացիս
 3 Աւ հաստած
 3 Ե և ոչ / և և թէ
 3 Տն զգաւառս
 3 Տն անուանեն [ն անուանեալ] / ո՛ւ անուանեն
 3 Ե լիֆ և / օ և թէ
 4 Ե զաւառաց
 5 Ե և հան, փիւ. մեհեան
 6 Տն և նախնեաց
 7 օ միայն շամբատտ / միւսն. շամբայ
 7 Ե բազարտ
 8 օրքս զօրէն
 8 Տն հրէութեան
 8 Տն զմեհեանս, փիւ. զկուռս
 9 Ե որդ, փիւ. զոր
 9 Տն շատեալ, փիւ. ոչ առեալ
 9 Ե անձն
 9 Աւ թողու ըստ կամաց (ա կամացն)
 10 Աւ առեալ
 10 Աւ լիֆ և (զքաղաքն)
 10 Ե օրքս
 11 ք շինեալ

- 11 Ե բազմամարդս
 11 ք ևս, փիւ. և (շէնս)
 12 Ե զօրէնս
 12 Աւ լիֆ տան
 12 Ե զինուորութեանն
 13 Ե լիֆ և մտից / միւսն. ելմտից
 14 ք զինուորութեանց
 14 ք լիֆ և երրորդ
 15 Աւ ի կարգին է
 15 Ե զանձեացիս զգողթնեացիս
 15 Ե և երկու / օ զրոյ
 16 Տն Ե յիշողութիւնն [ք յիշողութիւնն]
 16 Աւ զվրէժխնդրութեանց
 16 Արքատ բարի [ք ի բարի]
 17 Վաքս ի բարկութեան
 18 ք քս լիֆ իրաւարար
 18 Տն ի տան / ք լիֆ ի (տանն)
 19 օրքս արքայի, փիւ. արքունի
 19 Տն լիֆ և (ի քաղաքս)
 19 Տն լիֆ և (քաղաքացեաց)
 20 Ե լիֆ մարդկան
 20 Աւ կարգ, Ե պարգոյ, փիւ. արգոյ /
 20 Վաքս արգոյ
 20 Ե արգոյապատիւ, փիւ. արգոյ և պատիւ
 20 Վաքս լիֆ և (պատիւ)
 20 Վաքս և անել, փիւ. լինել / ու լինել, շուսանցիւմ փոխած ունել
 20 Տն լիֆ առաւել / Ե զգեղջկաց

զեղջկաց պատուել զքաղաքացիս որպէս զիշխանս. և քաղաքացեաց մի կարի առ զեղջկօքն պերճանալ, այլ եղբայրաբար վարիլ, վասն բարեկարգութեան և աննախանձութեան կենաց, որ է շինութեան և խաղաղութեան կենաց պատճառք. և որ ինչ նման այսոցիկ:

- 5 Եւ քանզի բազում ունէր ուստերս՝ պատշաճ վարկաւ ոչ ամենեցուն առ իւր կալ ի Մծրին. վասն որոյ առաքէ զնոսա բնակել ի գաւառն Հաշտենից, և ի ձորն նորին սահմանակալ, որ է արտաքոյ Տարօնոյ. ի նոսա թողլով զՀէնս ամենայն, հանդերձ յաւելուածով մտից առանձինն և ոտճկաց կարգելոց յարբուեալաւ: Եւ միայն զառաջին սրբին իւր, որ
- 10 կոչէր Արշակ, պահէ առ իւր ի համար թագաւորութեան, և զնորին ուստը, զոր անուանեաց Արտաշէս և յոյժ սիրեաց. քանզի էր արգարե տղայն կայտառ և հզօր մարմնով. սրպէս զի կարծիս հայեցողացն տալ՝ որ ի նմայն աճեցոց էին արութիւնք: Եւ եղև այս յայնմ հետէ և առ յապայ օրէնք ի մէջ Արշակունեաց—միոյ սրբոյ բնակել ընդ արքայի՝
- 15 փոխանորդ լինել թագաւորութեանն, և այլոց ուստերաց և զստերաց զնալ ի կողմանս Հաշտենից՝ յազգին ժառանգութիւն:

Բայց Վաղարշակ յետ այսպիսեաց արութեանց և բարեկարգութեանց մեռանի ի Մծրին, թագաւորեալ ամս քսան և երկուս:

Թ.

20

Յաղագս մերոյ Արշակայ Առաջնոյ և. երկն գործոց:

Արշակ սրբի Վաղարշակայ թագաւորէ ի վերայ Հայոց ամս երեք-տասան. նախանձաւոր և հետեղ հայրենեացն լեալ առաքինութեանց՝ բազում կարգս ուղղութեան գործեաց. պատերազմելով ընդ Պոնտացիս, և

- 1 Ա իբրև, փխ. որպէս
1 քս բաղարացեացն
2 Առ առաւել, փխ. կարի
3 Առ խաղաղութեան և շինութեան
4 Առ պատճառ / ք պատճառք կենաց
5 Առ լիք առ իւր
6 Հցեալ բնակել / Առ լիք բնակել
6 ՏԽ ի գաւառս [օ ի գաւառն]
7 Առ ի ձորն որ է նորին
7 և ի նոսա
8 ձ զՀէնս / Առ մտիցն
9 և զառաջինն
9 Առ սրբոց իւրոց / Հ զիւր
10 ծծեց կոշիւր / ք լիք առ
10 ԲԵԲԳ զնորուն / Եւ նորուն
11 և որդի, փխ. ուստը
11 Եւ որդի, փխ. և
11 ՏԽ սիրեցեալ / և լիք էր
12 Ա տալ հայեցողաց [Եւ ի հայեցողաց]
13 Առ աճեցելոցն

- 13 ք արութիւնքն / Հ արութիւնք
13 և լիք այս
13 ք այնմ / Ա յայնմ [և այնմ] հետէ
14 Եւ լիք օրէնք / Հ ԲԵԲԳԵԳԵ քնակել
15 Եւ լիք ի / Հ Եւ թագաւորութեան
15 Առ լիք և (այլոց)
15 ՏԽ այլ, փխ. այլոց
16 և ժառանգութեան
17 քքքս այսպիսի
17 ք արութեան / Հ արութեանց
17 Առ արութեանց և բաղութեանց և բարեկարգութեանց
18 և երկու
19 ԲԵԲԳԵԳԵԳԵԳԵ Բ, ձ է, փխ. Թ.
20 և ի որ ի նմանէ գործ, փխ. նորին գործոց / և գործոյ
22 ՏԽ հայրենի առաքինութեանցն [ցի առաքինութեանց] լեալ / և լեալ հայրենեացն առաքինութեանցն
23 ՏԽԵԴ ուղղութեանց
24 ՏԽԵԴ պոնտացիս

նշանակ եթող յեղեր ծովուն մեծի. զնիզակն իւր, ասին, զբողբատէզ, որ էր արեամբ զեանոց միեալ, ձգեալ ի հետեակուց՝ խորագոյնս նստոյց յերկանաբար արձանին, զոր կանգեաց ի ծովեղերն: Զայս արձան բազում ժամանակս պատուեցին Պոնտացիք որպէս զառ ի յատուածոցն

5 զործ: Իսկ ի գոռալն Արտաշիսի միւսանգամ ընդ Պոնտացիս՝ ընկեցեալ ասին զարձանն ի ծով:

Ի սորա աւուրս ազմուկ մեծ լեալ ի գօտիս մեծի լերինն Կաւկասու յաշխարհին Բուլղարաց, և բազումք ի նոցանէ հատուածեալք եկին յաշխարհս մեր, և բնակեցան ի ներքոյ Կողայ, յարգաւտնդահող և ի

10 հացաւետ տեղիս մինչև ի ժամանակս բազումս:

Ի ամանէ նեղեալ որդիք Բագարատայ վասն զկուսս պաշտելոյ՝ երկուք ոմանք ի նոցանէ սրով կատարեցան արիարար ի վերայ հայրենի օրինացն. զորս ոչ պատկառեմ ասել հետևող լինել Անանիանց և եղիազարեանց: Բայց այլքն յանձն առնուն այսչափ միայն, ի շարաթու

15 հեծանել յորս և ի պատերազմունս, և զմանկունս թողուլ անթլփատոս, յորժամ լինիցին. քանզի անկիւնք էին: Եւ հրամայեցաւ յԱրշակայ՝ մի տալ նոցա կանայս յամենայն նախարարութեանց, եթէ ոչ ուխտ պայմանի գիցեն՝ թողուլ զթլփատութիւնն: Զոր յանձն առնուն զերկուս զայս միայն, այլ ոչ և զերկրպագութիւն կոոց:

20 Աստանօր սպառին բանք ծերունւոյն Մար Աբայ Կատինայ:

1 w նշան, փիւ. նշանակ

1 Աւ յեղր / Ա մեծի ծովուն

1 c նիզակն / ՏՏ չիփ ասին

2 Ա զոր արեամբ զեանոց ասին միեալ է, [ew էր] ի հետեակուց նստոյց խորագոյնս

2 p և խորագոյնս

3 Հed յերկայնաբար

3 Ա արձանի [b յարձանի]

3 k ի ծովեղերն

4 Ա պատուեցին բազում ժամանակս

4 ՏՏցե պոնդացիք / c պոնդացիք

4 ՏՏ յատուածոց / Հed յատուածոցն

5 Ա զործս

5 abdeneg արտաշէսի / c արտաշէսի / o արտաշէզի

5 a չիփ միւս անգամ

5 ՏՏa պոնդացիս / c պոնդացիս

5 Ա ասին ընկեցեալ զարձանն

6 opqrs չիփ ասին / opqrs ի ծովն

7 Կճe չիփ լեալ

7 ՀԿճabcedeg կովկասու

8 ՏՏa բուլղարայ [o բուլղարաց] / c բուլղարաց

9 dg ի ներքոյ / միւսն. ներքոյ

9 ՏՏ յարգաւտնդ

9 def չիփ ի (հացաւետ)

10 ՏՏ բազում ժամանակս, փիւ. մինչև ի ժամանակս բազումս

11 adet կուսս

12 ՏՏ երկու [g երկուք]

12 ՏՏ չիփ ոմանք / Ա չիփ ի նոցանէ

12 w միեւջեւ այսեղ յաղդասած և վ-ի հեւ. այսեղից սկսած յաղդասած և d-ի մեւ, եւ առանձնայտուկ ծար-րերութիւնները միայն առած. լին մշակուած ԱՏ հեւ մեւսն ընկեր-ցուածները է-ի համար: Տե՛ս եր. չԳ, s. 1, ծան.

12 Ա կատարեցան ի վերայ հարցն օրինաց արիարար

12 p չիփ արիարար / k չիփ հայրենի

13 k զոր / w պատկառեմ

13 ՏՏ անանիանցն [g անանիանց, k անանիաց]

14 ՏՏ եղիազարանց [p եղիազարանցն] / f եղիազարեանց / c ազարեանցն

14 abcef այնչափ, փիւ. այնչափ

14 Ա ի շարաթս

16 ՏՏ անկին

17 ՏՏ նախարարութեանցն

18 ՏՏ հաստաւանցեն, փիւ. գիցեն

18 ՏՏ զորս / ՏՏ զերկուսս

19 ՏՏ չիփ և

19 o զերկրպագութիւնս / ՏՏc կոոցն

20 k ծերուն

20 Ա իբաս / Հg արայ / միւսն. արաս

20 c կատինայի / k կատինաց

Ժ

Երկ ուսի՝ եզիս զպատմութիւնս զկնի մասեկիցն Մօւր Արայ Կասեմայ:

- Սկիզբն արասցուք պատմել քեզ ի հինգերորդ դրոցն Ափրիկանոսի
 ժամանակադրի, որում վկայէ Յովսէպոս և Հիւպոդիտայ և այլք բազումք
 5 ի Յունաց: Քանզի նա բովանդակ փոխադրեաց որ ինչ ի քարտէսս
 գիւանին եղեսիայ, որ է Ուռնայ, որ յաղագս թագաւորացն մերոց
 պատմէր, որ մատենաբն ի Մծբնայ էին փոխեալ տնդր և ի Սինոպայ
 Պոնտոսէ ի մենեանական պատմութեանցն: Մի որ անհաւատասցի, քանզի
 և մեզէն իսկ օկանատես եղաք այնմ գիւանի: Եւ վկայ քեզ ի մօտոյ
 10 երաշխաւորեացէ եկէլեսիաստէ գիրք Եւսեբի Կեսարացւոյ, զոր ետ թարգ-
 մանել երանելի վարդապետն մեր Մաշտոց ի հայ լեզու: Խնդիր արասցես
 ի Գեղարքունի, ի դաւառին Սիւնեաց, և գացեալ յառաջին հազներգու-
 թեանն յերեքտասաներորդ թուին, զի վկայէ յեղեսիայ գիւանին լինել
 ամենայն դործոց առաջնոց թագաւորացն մերոց մինչև ցԱրգար, և զկնի
 15 Արգարու մինչև ցԵրուանդ: Որ և այժմ կարծեմ զտանի պահեալ ի նոյն
 քաղաքի:

1 abcfghklopqrs Թ, ձ Ը, փխ. Ժ. / ւ
 զլիսակարգութեամբ զուգընթաց և
 abcf-ին

2 e յաղագս Թէ, g և թէ, փխ. եթէ

2 Այ զպատմութիւնս / նորոցս զպատ-
 մութիւն

2 a մատենիցն զկնի

2 k մատից, փխ. մատենից / cf լիվ
 մատենիցն

2 ab իրայ / ede իրաս / gk արայ / p
 արասայ / միւռն. արաս

2 c կատինա / p լիվ կատինայ

3 k գրոց

4 Վաճե՛կտոր յովսէպոս

4 a հիւպոդիտա / ჯეგე հիւպոդիտայ /
 o հիւպոդիտայ

5 Sth լիվ ի (յունաց) [n ունի]

5 k փոխանօրդեաց / g փոխանորդեաց /
 c փոխադրեաց

5 Sth և որ ինչ

5 abefop ի քարտէզս

6 Ա եղեսիայ / f յեղեսիայ

6 abdeյ ուրհայ

6 ւ մերոցն

6 Ա մերոյն պատմէր թագաւորաց

7 Ա մատենաք

7 f ի մծուխայ

7 d փոխադրեալ

8 Sth պոնդոսէ, Թիւրքոս ուղղելի՝
 պոնտոսի

8 c լիվ ի (մենեանական)

8 a ի մենեական

9 Sth լիվ և (մեզէն)

9 Ա եղեաք [ae եղաք] ականատեսք [a
 ականատեսն]

9 Sth նոյն [g այնմ]

9 Sth գիւանին

10 k երախաւորեոցէ

10 be եկլիսէաստէ c եկլիսիաստէ /
 d եկլիսիաստէ f եկլիսէաստէ / gsa
 եկլիսիաստէս / նորց եկլիսիաստէ /
 k էկլիսիաստէ

10 Sth զորս [g զոր]

11 k ի, փխ. երանելի

11 Sth լիվ մեք

11 beg մաշդոց

12 Sthdee ի գեղարքունի [gsa ի գեղար-
 քունի]

12 ghklopqrs ի դաւառի

12 a դոես

12 ჯეგ հազներգութեան

13 a * յեղեսիա / d եղեսիայ

13 abed գիւան / c լինիլ

14 a յամենայն

14 Sth առաջին

15 Sth լիվ և

ԺԱ.

Յազազս միտոյ Արաւոխի Առաջնոյ եւ յախճակելոյ զնախագահութիւնն:

Արտաշէս թագաւորէ Հայոց փոխանակ Արշակայ հօր իւրոյ ի քսան
 եւ ի չորրորդ ամի Արշականայ Պարսից արքայի. եւ յառաջագէժ եղեալ
 5 ոչ զերկրորդականն ունի զան, այլ զաւագութեանն թեկն ածէ. որում
 հաւանեալ, յանձն առնու Արշական տալ նմա զնախագահութիւնն: Քանզի
 էր այլ հպարտ եւ պատեհազմաւէր. որ եւ արքունիս իւր ի Պարսից
 աշխարհին շինեաց, եւ զքամ առանձին զիւր պատկերն հարկանէր. եւ
 զԱրշական ընդ իւրով ձեռամբ կացուցանէր թագաւոր Պարսից, որպէս
 10 զՏրդրան որդի իւր՝ Հայոց:

Բայց տայ զՏրդրան որդի իւր ցպատանի ոմն Վարամ անուն,
 որդի Դատայ, որ ի զաւակէ Դառնկայ՝ որ ի Գեղամայ, քանզի էր պա-
 տանին նշաւակ ի նետաձգութիւն կորովութեան, ուսուցանել զՏրդրան:
 Զնա իշխան արքունականացն արարեալ որոց, եւ շէնս պարգևեալ նմա
 15 զՀրազդան զետով՝ յանուն նորա կոչի ազգն Վարամնունի: Բայց զդուստր
 իւր զԱրտաշամայ տայ կին Միհրդատայ ումնն Վրաց բղեշխի մեծի,
 որ էր ի զաւակէ Միհրդատայ, Դարեհի նախարարի, զոր կացուցեալ
 էր Ազեքսանդրի ի վերայ գերութեանն Վերիացոց աշխարհին, որպէս
 յառաջն պատմեցաք. եւ հաւատայ նմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային
 20 լեռանցն եւ Պանտոս ծովու:

1 abefghklopqrs ժ, ձ Թ, փխ, ժԱ.

2 ՏՏ առաջնոյ արտաշխի / abde ար-
 տաշխի / c արտաշխի

2 f զնախագահութիւնս / g զնախա-
 գահութիւն

3 e արշականայ, փխ. արշակայ

4 g ամին

4 el արշակայ / a արշակայնայ / d
 լիք արշականայ

4 p առաջագէժ

5 ՏՏef զաւագութեան

5 վ'no թիկն / k թէ, փխ. թեկն

6 Ա արշական [abed արշակայնայ] յան-
 ձրն առնու

6 de զնախագահութիւնս / չ/ց զնա-
 խագահութիւն

8 o առանձինն

8 a լիք եւ զքամ առանձին—պարսից,
 որպէս (s. 9)

10 k լիք իւր

12 p զառա [յուսանցիւմ աւելացրած
 ՏՐ]

12 g որ (հերած) / opqrs լիք որ (ի
 զաւակէ)

12 Ա զաննկայ զեղամեանց

12 a քան, փխ. քանզի

12 ab պատանի

13 j ի նետաձգութեան

14 pqrs որոց, փխ. որոց

14 opqrs շէն

14 Ա պարգևէ

14 w լիք նմա

15 ՏՏ առ Հրազդան [k Հրազնդան]

15 de լիք նորա

15 c կոչէ

15 Կ վարածունի

16 վ'opqrs զարտածամայ

16 չ/ghklopqrs լիք ումնն վրաց—
 միհրդատայ (s. 17)

18 ՏՏ աղեքսանդր / abed աղեքսանդրի

18 չ/ghqr զերութեան

18 ՏՏ լիք աշխարհին

19 gh յառաջն / abef յառաջագոյնն /
 ռիւսմ. յառաջագոյն

19 ՏՏ սմա [opqrs լիք]

19 c հիւսուային

20 ՏՏa պոնդոս

ԺԲ

Խաղալն Արամեիսի յարեւմտս, եւ ձերբակալ առնել զԿրիստոս, եւ աւարել ընձեռել Հայոց զպատկերս կոռց:

- Յայնժամ հրաման տայ Արտաշէս՝ զօր յարուցանել յարեւելից եւ ի
 5 հիւսիսոյ բազում յոյժ, մինչև ոչ զիտել նմա զհամարն, այլ յանցս եւ յիջևանս քար ըստ մարգարթաւի կարկառ՝ նշան բազմութեանն թողուլ: Եւ խաղայ այնուհետեւ յարեւմտս, եւ ձերբակալ առնէ զԿրիստոս թագաւոր Լիւդացւոց:
- Եւ զտեալ յԱսիայ պղնձաձոյլ ոսկեղօծ պատկերս զԱրաւմիդեայ եւ
 10 զՀերակլեայ եւ զԱպոլոնի՝ տայ բերել յաշխարհս մեր, զի կանգնեացեն յԱրմաւիր: Զոր առեալ քրմապետացն, որ էին յազգէն Վահուհեաց՝ զԱպոլոնին եւ զԱրաւմիդայն կանգնեցին յԱրմաւիր. իսկ զՀերակլեայն զառնապատկերն, որ արարեալ էր ի Սկիւզեայ եւ ի Դիւլիսոսէ կրեաացւոյ, զՎահուղն իւրեանց վարկանելով նախնի՝ կանգնեցին ի Տարօն, յիւրեանց
 15 սեպհական գիւղն յԱշտիշատ, յետ մահուանն Արտաշիսի:

1 abefgklopqrs ժԱ, ձ Ժ, փխ. ԺԲ.

2 Կ²abceden արտաշէսի

2 k ձերբակալ

2 Կվ¹abdefp զկիրսոս վեկնօգրս զկիրսոս

2 Ա աւարեալ ընձեռէ / x աւարեալ / վ²ցրցրս աւերել / o աւել / w աւերեալ

3 a ընդ պատկերս / f զպատկեր / k զիպատկերս

3 abcefnop կոռցն

4 a զօրացուցանել, փխ. զօր յարուցանել

4 c ի յարեւելից եւ ի հիւստսոյ

5 bcdef մինչ / րգրս լիք նմա

5 Հօցոքօգրս զհամար / bcdef զհամար նմա

6 bef իջաւանս

6 adefp բազմութեան

7 Ա եւ խաղայ այնու [a այնուհետեւ] / SՄ լիք եւ լիք այնուհետեւ

7 Ա լիք եւ (ձերբակալ)

7 qrs ձեռքակալ / k ձերբակել

7 SՄ արարեալ

7 Կ²abdef զկիրսոս / clօքօգրս զկիրսոս / k զկիրսոս

7 Ա լիք թագաւոր

8 a իւրեացւոց, ցօx իւրեացւոց, o իւրեացւոց, defclօքօգրս իւրեացւոց [չվ իւրեացւոց], փխ. իւրացւոց

9 SՄabdef ոսկեղօծ / k եւ պատկերս

9 lo զարտեմեղայ / վ¹ոգրս զարտեմեղայ / w²abcey զարտեմեղայ [a զարտեմայ, w² զարմեմայ] զից, փխ. զարտեմիդեայ

9 c լիք եւ (զհերակլեայ)

10 Հցk զապոլոնին

10 k կանգնեացին

11 Հ լիք էին / w օրք էին

11 SՄ յազգէ [Հ յազգէն]

12 abdef զապոլոնի

12 Ա զարտեմեղայ դիցն / Հց զարտեմիդեան

12 a զհերակլեայ / vef զհերակլեայ / SՄ զհերակլայն [Հց զհերակլեան, o զհերակլեայն]

13 cf զառնի պատկերն

13 SՄcedef զօր

13 a ի սիկիլիա / bde ի սիկիլիայ / cf ի սիկիլիա / op ի սիկիլիայ / va ի սիկիլիայ

13 bcdef ի գիպոնոսէ / o ի գիպոնոսէ / a ի պոնոնոսէ, փխ. ի գիպոնոսէ

14 f կրեաացւոց

14 b եւ զվահագն

14 loքրս վահագն / k զվահագն

14 p իւրոց, փխ. իւրեանց

14 Աց նախնի վարկանելով

14 Քվ¹ոքօգրս վերականգնելով, փխ. վարկանելով [ց լուս. ուրիշ մեղմով վերականգնելով, եւ լիք վարկանելով]

14 Հi նախնի վարկանելով (i նոյն մեղմով միջին առեկցում եւ վարկանելով)

15 SՄb սեպհական

15 Հ գիւղն / abcey գիւղն / o գեաւղն

15 Ա զկնի, փխ. յետ

15 abde արտաշէսի / c արտաշէսի

Բայց Արտաշիսի նուաճեալ զցամաքս միջոցաց ծովուցն երկոցունց՝ ընու զվիճիւմսս բազմութեամբ նաւաց, ծառայեցուցանել կամելով զբոլոր արեւմուտս: Բանդի մեծ յոյզք խաղութեանց եղեալ ի Հաովմ՝ ոչ որ ընդդիմանայ նմա հզօրապէս: Այլ ոչ գիտեմ ասել յորպիսի 5 ազգմանէ, ահապին իմն ազմուկ լեալ շփոթից և բազմութեան զօրացն զմիմեանս կոտորեալ, իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն՝ յիւրոց զօրացն, թաղաւորեալ ամս քսան և հինգ:

Բայց և յելլադայ առեալ պատկերս գիիոսի, զԱրտեմիդեայ, զԱթենայ, զՀեփեստու, զԱփրոդիտեայ՝ տայ բերել ի Հայս. որք ոչ 10 ժամանեալ միջամուխ լինել յաշխարհս՝ լսեն զրօթ մահուանն Արտաշիսի. և փախուցեալ ընկենուն զպատկերսն յամբոցն յԱնի. և քուրմք զնոցին զհեա լինելով, զազարեն տո նոսա:

ԺԳ

15 Վկայութիւնք փեղեղեակալութեանն Արտաշիսի և կապելոյն զերկուսս, յայլոց պատմագրաց:

Ձայս տասեակ պատմագրացն Յունաց, ոչ միայ կամ երկուց, այլ բազմաց. ընդ որ տարակուսեալ մեր՝ բազում խոյզ խնդրոյ արարաք: Բանդի լուար ի պատմութեանց ոմանց՝ Կիւրոսի սպանեալ զԿրիւսոս և բարձեալ զթագաւորութիւնն Լիւդացւոց: Եւ դարձեալ պատմի առար-

1 abede արտաշէսի

1 Հիփեկնօքքս արտաշէս ի նուաճել, փխ. արտաշիսի նուաճեալ

1 c ցամաքս / Հ զցամաք / Վ՞կնօքքքս զցամաքաց / Վ՞ զցամաքամիջոցաց, փխ. զցամաքս միջոցաց

2 abefpքքս խուլ

2 abdef նուուց

2 c ծառայեցուցանէ

2 Ա կամեցեալ

3 f յոյզ / ՏԽԵ խոտփութեան

3 ՏԽԵԵ ի հաովմէ / ժ ի հում / f ի հումէ

4 Ա նմա ընդդիմանայք

5 Ե յազգմանէ...լիեալ

5 ՏԽ լիփ և

6 ԱՀ կոտորել

6 abde ասի / c լիփ ասեն

7 a իւրոց / ՏԽ զօրաց

8 Ա լիփ և

8 ցլ յեղձադայ / և յեղադայ

8 Կ՞ զպատկերս

8 Ա զգիտել

8 Հե կարտեմիդիայ / aef զարտեմիդեա / c զարտիմիդեայ / ՏԽ զարտեմիդայ [ցօ զարտեմիդեայ]

9 ՏԽ զեփեստու / Խ զհեփեստու

9 Վ՞Խ զափրոդիտայ

9 ՏԽԵփ որ

10 ՏԽ միջամուտ

10 abede արտաշէսի

11 f յամուրն

11 Ա նոցա / ք նոցին

12 Հ հեա

12 c աւելով, Վ՞քքքս գնելով, փխ. լի-նելով

13 abefgklopքքս ԺԲ, ժ ԺԱ, փխ. ԺԳ.

14 a վկայութիւն

14 abede արտաշէսի

14 ef կապելոյ

14 abelnoքքքս զԿիւրոս / defk զԿիւրոսս

15 c պատմագրացն

16 abef պատգամագրացն

16 f միայն, փխ. միոյ

16 f լիփ կամ

17 c խոյս

17 k խնդրելոյ, փխ. խնդրոյ

18 ՏԽ լսեաք [զ լսել եմք, քրս լսեմք]

18 ab զԿիւրոս / delnoքքքս զԿիւրոսս / ef զԿարոսս / o զԿիւրատոս

19 ag զթագաւորութիւն

19 ՏԽ լիւդեացւոց [ք լիւդեացւոց / Հ լիւդեացւոց / o լիւրեացւոց] - bedef լիւդացւոց

19 Ա առարկութիւնքն / ցկ առարկութիւն

կութիւնն կրիւսեայ և ներտաներայ. և է ներտաներոսս այս վերջին թագաւոր եղիպտացոց, ի Մանեթոսէ պատմեալ, զոր ոմանք հայր Աղեքսանդրի ոտացին: Եւ գտանեմք զԺամանակս կրիւսոսի երկերբոր ամառ յառաջ քան զներտաներայն, իսկ զներտաներայ ժամանակս աւելի ևս երկերբոր ամառ յառաջ եղեալ քան զառաջնոյն Արտաշիսի թագաւորի հայոց:

Բայց քանզի բազումք են, որ տսեն զկրիւսոս մերոյ Արտաշիսի կալեալ, և ոճով իմն պատմեն՝ ևս հաւանեալ եմ: Քանզի տսէ Պոլիկրատէս այսպէս. «Վեհ ինձ Արտաշէս Պարթե քան զՄակեդոնացին 10 Աղեքսանդր, զի կալով յիւրում աշխարհին՝ իշխեաց թերայ և Բարկւոնի. և չև ընդ Ալիւս գետ անցեալ՝ զլիւդականն սատակեաց զգօրս, և կալաւ զկրիւսոս. և յառաջ քան յԱսիայ հասանելն՝ յԱտտիկէ զղեկին քարոզեցաւ: Աւանդ բախտին. միայն թէ ի տէրութեանն և ոչ ի փախստեան էր վախճանեալ»:

15 Հանդոյն զմին տսէ Եւսեպորոս. «Փոքր Աղեքսանդրի և Դարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի բաղդատեալ. քանզի նոցայն ոչ ի փոշոյն մաքուր երեւէր լոյս տաւրնջեանն. այլ սա ծածկեաց նետածդութեամբն և սոււեբացոյց զարեգակն, ձեռագործ զիշեր զմիջօրէիւ արարեալ: Ոչ փախստեայ՝ համբաւարեր Լիւդացոցն թողեալ. այլ և զթագաւորն նոցին

1 վաճեոթոք կրիւմեայ, Կ² ձվճոք կրի-
դիմեայ, Կ¹ կրիգիմեա, Ե կրիգիմիայ,
f կրիմիգեայ, Է կրիւմեայ, փխ.
կրիւսեայ

1 Ե ներտաներայ / վրքս ներտաներայ

1 ՏՊ և ներտաներոսս / վ'րքս ներ-
տաներոսս / Ե ներտաներոսս, փխ.
է ներտաներոսս

2 ՏՊ թագաւոր է

2 ՏՊ եղիպտացոց [Ս դիւպացոց, Ի
դիւպացոց երքս դիւպացոց]

3 abde աղեքսանդրի / Հ ժամանակս

3 abgorqrs կիւրոսի / de կիւրոսի /
Ե կրասոսի

4 Ե ամա, փխ. ամառ

4 Ե քան զներտաներեայ / Ե քան զներ-
տաներայն / ՏՊժ քան զներտա-
ներայ

4 Եմ իսկ զներտաներայն / աբբ լիխ
իսկ զներտաներայ ժամանակս աւելի

4 Եմ լիխ ժամանակս աւելի

5 Ա լիխ ևս / f ամօր

5 ՏՊ զառաջին

5 abders արտաշէսի / Ե արտաշէսի

7 abde զկիւրոսս / f զկիւրիւսոս /
րգրս զկիւրոս

7 abede արտաշէսի

8 ՏՊ հաւանիմ

9 el պոլիկրատէս / bdf պօղիկրատէս /
Ե պաւլիկրատէս / Ե պօղոսիկրտէս

9 Ե զպղեքսանդր մակեդոնացի / Ա

զմակեդոնացին / Ես զմակեդոնացի

10 abde աղեքսանդր / Ե ալեքսանդր

10 de բարկիւմի / f բարկիւմի

11 Ե մինչև, փխ. չև / f չև ևս ընդ

11 Ա ալիս / ՏՊ ալիւսս [ք ալիսոս] /
Կ¹ ալիսոս / Գնում եմ ալիւս

11 Աջնօթքս զլիւրեականն [Ե զլիւրե-
ականն] / ՏՊ զլիւրեականն [Ե զլի-
րեականն]

11 ք կալեալ

12 abf զկիւրոս / bde զկիւրոսս

12 Կ¹ abde զաւիա

12 Տ յետտիկէ [ց յատտիկէ]

13 Հց ի տերութեան

13 abdef ի փախստեանն

15 Ա տսէ յանդոյն զմին

15 abef և աղարատ, փխ. եւազարատ

16 ՏՊ պատերազմ

16 abde արտաշէսին / Ե արտաշէսին

16 Ե նոցան

16 Zabede ի փոշոյն / ՏՊ լիխ ի (փո-
շոյն)

17 Ե էրեւր

18 Ե զմէջաւրէիւ

18 Ե լիխ զփախստեայ—թողեալ (Տ. 19)

19 Կ¹ bde ի [Կ² Ե լիխ] լիւրեացոցն, Ե ի
լիւրեացոցն, ef ի լիւրեացոցն, gno
րգրս լիւրեացոցն, Ե լիւրեացոցն, Հ
լիւրեացն, փխ. լիւդացոցն

19 Ա լիւրեացոց (Ե լիւրեացոց), փխ.
նոցին

- զԿրիւսոս ի տապալկի հրամայեաց կացուցանել: Վասն սորա և ոչ ուղիք
զգեան ստուարացուցին, արքամմբն ի ձմեռնային նուազութիւն իջուցա-
նելով. վասն զի և զթուոցն եցոյց տկար լինել՝ բազմութեամբ զօրացն,
մինչ զի չափոյ պէտք եղեն տուել քան զհամարոյ: Նա ընդ այս ոչ
5 հպարտացաւ, այլ արտասուեաց ասելով. «Աւանդ փառացս անցաւորի»:
Գրէ և Սկամադրոս այսպէս. «Յարկանք լինէին հպարտացելոյն
Լիւզացոց Կրիւսեայ՝ Պիւթիայ հարցուկն պատասխանելով. «Կրիւսոս
անցեալ ընդ Ալիւս գետ՝ քակեացէ զիշխանութիւնս»: Զոր նորա զօտարաց
կարծեցեալ՝ զինքն քակէ. բանգի կալեալ դնա Պարթեին Արտաշիսի
10 հրամայեաց հանել յերկաթեղէն տապալկ: Իսկ Կրիւսոսի յիշեալ զբանսն
Սողոմի Աթենացոյ, ասէ յիւր լեզուն. «Ո՛վ Սողոմ Սողոմ, զեղեցիկս
բարբառեցար, ոչ երանել զբարեբախտութիւն մարդոյ մինչև ի վախճան»:
Եւ լուեալ որք մերձն կային՝ պատմեցին Արտաշիսի, եթէ գնոր ոմն
ստտուած կարգայ Կրիւսոս: Եւ զթացեալ Արտաշիսի՝ հրամայեաց ամել.
15 և հարցեալ և ուտեալ, թէ զինչ է որ ազագակեացն՝ հրամայեաց ներել
զտանջանսն»:

Գրէ և Փղեզոնիոս. «Ամենեցուն թագաւորաց հաւժկու եղեալ

- 1 այժ զԿրիւսոս / զԵ զԿրիւսոս / Կ
կրիւսոս / Կ կրիւզա
1 ա կացուցանել հրամայեաց
1 չ սորոյ, փխ. սորա
1 չն լիք ոչ
1 խք ուղիք [չց ուղիք]
2 Ա զգեանոյն [c զգեանոցն] / ւ զգե-
անին
2 ճ ստուարացին / չ ստուացուցին /
ճ ստուերացուցին
2 Ա արքամմբ
2 Ա նեղութիւն, փխ. նուազութիւն
3 ար լիք և
3 Ա զթուոց [a թուոց] / Կ՞ց թուոցն
3 Ե լինիլ / ՏԽ լիք լինել
4 Է զհամարոց
4 ՏԽ լիք նա
5 ՏԽ հպարտացեալ
6 ՏԽ և կամադրոս / Ա ևս կամադրոս
/ Ե՛ կամարգոս Ուղղում եմք այս-
պէս ըստ շատրի ցուցման:
6 Վ՞րգր խարանք
6 ՏԽ հպարտացելոցն
7 Կ՞abdgnoքրս լիւբեացոց, Ե լիւ-
բեացոց, Չե՛կե լիւբեացոց, փխ.
լիւբեացոց
7 Չadeg թեախ, Ե թեախ, Բ թեախ
Կ՞վ թեախ, Եք թեախ, Կ՞
ուտեալ, փխ. պիւթիայ
7 abde կրիւսոս
8 Ա ալիս / ՏԽ ալիւս [o ալիւս, Կ
ալիւս]
8 ab քակեացէ / Ե քակեաց

- 8 Ա նա, փխ. նորա
9 bde՛ կարծեալ
9 Ա քակտէ / Ե պարթին
9 abde արտաշէսի / Վ՞gքոքրս արշա-
կայ, փխ. արտաշիսի
10 Ա յերկաթեղէն տապալկ հանել
10 ա կրիւսոսի / bde կրիւսոսի
10 ՏԽ զբան [չցեո զբանն]
11 Ա՛ սիղոմի / o սողոմոմի
11 Ա՛ սիղոմ սիղոմ [c սիղոմն]
11 ՏԽ Ե զեղեցիկ
12 Ե բարեբախտութիւն
12 չ ելանել, փխ. երանել
12 ՏԽ ցվախճան
13 Ա իսկ, փխ. և
13 ՏԽ Ե որ
13 abde արտաշէսի
13 Ե լիք եթէ գնոր ոմն—արտաշիսի (s. 1. 4)
13 ց թէ
13 Ա՛ իմն, փխ. ոմն
14 Ե կարգայ
14 abde կրիւսոս
14 abde արտաշէսի / Ե արտաշիսի
15 Կ լիք թէ
15 Ե ներել, փխ. ներել
17 ա զփղեզոնիոս / Ե՛ փղեզոնիոս / ձ
զփղեզոնիոս / Ե փղեզոնիոս [չց փղ-
զոնիոս, o փղեզոնիոս, Կ՞ փղեզոն-
նոս, Ե զփղեզոնիոս / Ե փղեզոնիոս]
/ Ե՛ փղեզոնիոս
17 ՏԽ ամենայն
17 Վ յուժկու / Վ՞ հոժկու / Ե յաւժու

- Պարթևն Արտաշէս, ոչ միայն զկռագցիս վանեալ և զհրէսոս կապեալ, ալ յնկէսպոնտոս և ի Թրակէ զտարերցն փոխեաց զընութին. ծովագնաց ընդ երկիր բերեալ լինէր, և ընդ ծով հետեակելով. Թետազացոցն սպառնալով, և համբաւն հրացուցանէր զհելլենականն: Կործանեաց 5 զկակեղեմնացիս, փախոյց զՓոկէացիս. Ղովկրացիք անձնատուրք եղեն, Բիւտացիք մասն են ի կազմածոյ նորա. առ հասարակ նմա ելլալայ մատուցանէր զահն: Յետ փոքու ժամանակի աղէտք անցին զամենեքումբք. ոչ այնքան թշուառացաւ Կիւրոս ընդ Մարբութս պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Դարեհ ի Սկիւթացոցն փախուստն, և ոչ 10 Կամբիււէս յնթովագցիս. փոքր և Գսերքսին յեկաղայ գօրու երթալն, թողլով նոցա զգանձս և զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մազապուր: Ալ սա մեծամեծ յաղթանակօք պանծացեալ՝ ի յիւրոց զօրացն խողխողի:

- Արդ՝ ես հաւատարմութեան արժանի համարիմ զայսոսիկ պատմութիւնս. և զայն Կրիւսոս, որ առ Կիւրոսիւ և կամ Նեքտանեբաւն պատմին, կոմ սուտ լեալ և կամ միով անուամբ բազում թաղաւորաց վարեալ, որպէս յոլովից է սովորութիւն:

1 և պարթև

1 Տև և ոչ

1 Ա զլիբէացիսն [c զլիբեացիսն] / Կ՝
ցկոքցրս զլիբէացիս / և զլիբացիս

1 abf զկիւրոսս / de զկիւրսոսն

1 Ա կապեաց

2 ԱՀ յիւնսպոնտոն [cd յիւնսպոնտոն] / վ՛ցօքրս յիւնսպոնտոս / և յիւնսպոնտոս / իո յիւնսպոնտոս / վ յիւնսպոնտոս / x յիւնսպոնտոս

2 օքրս ի Թիւրակէ

2 Տև զտարերացն [քզ զտարերցն]

2 Կ՝abdef զընութին

3 և ունէր, փխ. լինէր

3 Տև թեոհացուցն / a թեոհացուցն / չdex թեոսացուցն / f թեոսացուցն

4 Ա չիֆ և / c զհելլենականն

5 և զլակեղոմնացիս / a զլակեղոմնացիս / Կ՝ լակիդեմնացիս

5 c զփոկեացիս

5 և զովկէացիք / վm զովկրացիք / Կ՝ զեկիարիք / ւ լովկրացիք / միւսն. զովկիացիք

5 Ա ևղեն անձնատուրք [a անձնատուր]

6 չցկլ բիւտացիք

6 Կ՝չabdegk ի կալուածոյ

6 Ա ընդ ամենեան, փխ. առ հասարակ

6 և նման, փխ. նմա

6 աւ հելլեղայ / Կ՝x ելլալայ

7 c չիֆ զահն

7 Տև աղէտք / Ա աղէտն

7 ab ամենեքումբք

8 և կիւրոսս / fցկոքրս կրիւսոս

8 a մազբութս

9 Ա յիսկիւթացուցն [a յիսկիւթացուց, և յիսկիւթացուցն]

9 Տ պահուստ, Ով՛ւտ՝ պատուհաս, փխ. փախուստն

9 Ա չիֆ և

10 o քսերքսէսին

10 Ա ելլալայ [bc ելլալայ]

10 abed երթեալն

12 վ՛յօրս մազապուրծ

12 Աց չիֆ ի (յիւրոց)

13 ցկ զօրաց / c խողղի

14 o արժանի հաւատարմութեան

14 p համարիմ արժանի

14 Ա պատմութիւն

15 a կիւրոս / bde կիւրսոս

15 քզրս չիֆ որ

15 Ացօքրս չիֆ և (կամ)

15 և Նեկտանեբաւն / de Նեքտանիւբաւն / f Նեքտանիւբաւն / քզրս Նեքտենարաւն

16 Ա պատմեն

16 bcef սուտք

16 Աւ լեալք / ւ չիֆ լեալ

16 c չիֆ և

16 Ա բազմաց վարեալ թաղաւորաց [c զթաղաւորաց

ԺԴ.

Յազազս րազաւորսքանն Տիգրանայ Միջնոյ եւ քնդդէմ կալոյ զօրացն
Յունաց, եւ զմեհեանն շինելոյ, եւ աւաւաւսն առնելոյ ի Պաղեսին:

- Յեա Արտաշէսի Առաջնոյ թագաւորէ Տիգրան որդի նորա ի քառասուն
5 եւ յիններորդ ամի Արշականայ թագաւորի Պարսից: Եւ ժողովեալ զզօրս
Հայոց՝ ընդդէմ երթալ զօրացն Յունաց, որք յետ մահուանն Արտաշէսի
հօրն իւրոյ եւ ցրուելոյ զօրացն՝ հետամուտ լեալ դիմեալ զայլն
յաշխարհս մեր: Որոց ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ՝ արգելեալ ի վերջ
նահանջէ: Եւ ի քեռայր իւր Միհրդատ հուստացեալ զՄամաք եւ զհօգս
10 Մէջերկրայցն եւ զօր բազում թողեալ առ նմա՝ դառնայ յաշխարհս մեր:
Առաջին զորմ զմեհեանն շինել կամեցաւ: Իսկ քրմացն, որ եկեալ
էին ի Յունաց, զմտաւ ամեալ, զի մի ի խորագոյն Հայս վարիցին՝
պատճառեցան ըղձութիւնս, իբր թէ զիքն անդէն կամիցին զրնակիլն:
Որում հաւանեալ Տիգրան, կանգնեաց զՈղիմպիական պատկերն Դիոսի
15 յամուրն յԱնի, եւ զԱթենայն ի Թիւ, եւ զԱրտեմիդայ զմիւս պատկերն
յերիզայ, եւ զԵփեսոսն ի Բագայառինջ: Բայց զԱփրոդիտեայ զպատկերն,
իբրն Հերակլեայ տարփաւորի, առ նորին պատկերին Հերակլեայ հրամայ-

1 abcfglopqrs ԺԴ, d ժԲ, փԽ, ԺԴ.

2 ზფგჲք Թագաւորութեան

3 ՏՄ զմեհեանն [x զմեհեանն] / c
զմեհեանն

3 abde արշաւան / f արշաւանք

3 f լիք առնելոյ

3 ՏՄ ի պաղեստինէ

4 Կ²bde արտաշէսի / c արտաշէսի

4 ab ի ի. եւ յիններորդ / Կ²dfebc ի
քառասուն եւ յիններորդ [f ի
թիւերորդ] / g տասներորդի / միւսն.
յինն եւ տասներորդ

5 ՏՄef արշանակայ [ghpqr արշակա-
նայ, o արշակայ]

5 c զաւրս

6 Ա հօր նորա արտաշէսի [c արտա-
շէսի, f արտաշիսի]

7 a եղեալ

7 Ա լիք դիմեալ

8 eg որոց / միւսն. որոյ

9 w պահանջէ, փԽ. նահանջէ

9 rs զմամակք

10 c մեջերկրայցն / ՏՄ միջերկրայցն
[go միջերկրայցն, x մէջերկրայցն,
Հվ²եկոյքրս մէջերկրայցն]

10 ՏՄ լիք առ

11 bc զմեհեանն

11 a կամեցեալ շինել / bdef կամեցեալ

11 ak քրմանցն / Կ² քրմանց

11 Ա լիք եկեալ էին

12 a զմի, փԽ. զի մի

12 c վարիցեն

13 վ² պատճառեցին

13 Ա ըղձութիւնս

13 ՏՄ կամին

13 Ա զրնակութիւն

14 ՏՄdef զՈղիմպիական / c զօղոսպ-
պիական / w զՈղիմպիական

15 op անի

15 d զաթինեայն / ՏՄ զաթենաս [Տվ²
օգրս զաթենաս, p զաղանոս, u
զաթենայն]

15 Կ²bce ի Թիւս / a ի Թիւ / f ի Թիւն

15 ՀԱg զարտեմիդեայ [d զարտեմի-
դեայն]

16 ՏՄԿ² զեփեսոսն [g զեփեսոսն, Հ
զեփեսոսն] / w զեփեսոսն / c
զեփեսոս / b լիք եւ զեփեսոսն

16 Կ²acdef ի բագառինջ / b լիք ի բա-
գայառինջ

16 Ղkmo զափրոդիտայ / w զափրո-
դիտայ

16 de պատկերն

17 abdefpx երակլեայ / rsw հերակլեայ /
միւսն. երակլեայ

17 ap լիք տարփաւորի առ նորին պա-
տկերն երակլեայ

17 bdefx երակլեայ / w հերակլեայ /
միւսն. երակլեայ

հաց կանգնել յաշտից տեղին: Եւ ցատուցեալ ընդ Վահուհին, եթէ ընդէր յաւրեանց սեպհականին իշխեցին կանգնել զպատկերն Հերակլի, զտաքեալն ի նորին հօրէ՝ ընկենու վնասս ի բրմութենէն, և զգիւն յարքունիս առնու, յորում պատկերքն կանգնեցան:

- 5 Եւ այսպէս մեհեանս շինեալ, և առաջի մեհենիցն բազինս կանգնեալ, զոհս ամենայն նախարարացն հրամայէ մատուցանել հանդերձ երկրպագութեամբ. զոր հառեալ յանձն արանց ազգին Բագրատունեաց. յորոց զմիոյ ուրումն զլեզուն հատեալ, որում անուն էր Ասուգ, վասն պատկերացն անարգանաց՝ ոչ ալ իւր խոշտանգէ. բանդի յանձն առին ուտել ի զոհիցն արքայի և զմիս խոզի, թէպէտ և ոչ ինքեանք զոհեցին երկրպագութեամբ: Վասն որոյ առնու ի նոցանէ ի բաց զիշխանութիւն զօրուն. բայց միայն զթագաւապ ասպետութիւնն ոչ հանէ: Ինքն իջանէ ի Միջագետս, և գտեալ անդ զԲարշամինայ զպատկերն, զոր ի փղոսկրէ և ի բիւրեղէ կազմեալ էր արծաթով՝ հրամայէ տանել կանգնել յաւանին Թորգան:
- 10 Եւ նոյն հետայն գիմէ յաշխարհն Պաղեստինացոց՝ վրէժս պահանջել ի Պաղոմայիդ Կղէոպատրայ յաղագս Դիոնիսի որդւոյ նորա առ հայր իւր յանցանաց: Առեալ գերի բազում և ի Հրէից՝ նստի շուրջ զՊաղոմայիդ քաղաքաւ: Իսկ Դշխոյն Հրէից Աղեքսանդրիայ, որ և Մեսաղինայ, որ էր լեալ կին Աղեքսանդրի, որդւոյ Յոհաննու, որդւոյ Շմաւոնի, եղբոր
- 15

- 1 օրդրս լիֆ և ցատուցեալ ընդ վահու-
հին
1 ց թէ
2 ՏՆ կանգնեցին [ց կանգնել]
2 ւ պատկերն
2 ԱՆՏ երակլի [ց(ն) երակղի] / ւ հե-
րակլի
2 ՏՆ տաքեալ
3 Ա ի նորուն
3 Հցել ընկենու
3 Ա ի բրմութենէն, հանդերձ զգեօղան
[ց զգեալղան, մ զգիւղան] յարքու-
նիսն ունելով, յորում
3 ց զգեօղն
4 Հցլ առնու
4 ք կանգնեցին
5 d զմեհեանս
5 de առաջին
6 ի զոհ
6 Ա լիֆ հանդերձ
6 ք երկրպագութեամբն / ւ երկրպա-
գութիւն
7 ՏՆ լիֆ արանց. լիֆ յորոց
8 ւ ումնն, փխ. ուրումն
8 Ա հատանելոյ [ւ հատանել]
8 ՏՆ որում
9 ՏՆ անարգութեան
9 ՏՆ և ոչ
10 ՏՆ լիֆ արքայի
11 deֆ լիֆ ի բաց

- 12 և ասպետութիւն
13 de դասնէ
13 d պատկերն
13 Ա զոր պատկեր
13 ՏՆ ի փղոսկրոյ / ւ ի փղոսկրէ
13 ւ ի բիւրեղէ
14 վ³ելն յանին, քդրս յանի, օղան, փխ.
յաւանին
14 ք ի Թորգան
15 ՏՆ ւ վրէժ
15 Ա պահանջելով [ւ պահանջել]
16 de ի պաղոմայիդայէ / և ի պաղոմայի-
դայէ / վ² ի պաղոմայիդ / վ¹ ի
պաղոմայիդ / ւ ի պաղոմայիդէ
16 abcf ի պաղոմայի իղիովկղէպատրայ
[ֆ իղիովկղէպատրայ, ւ կղէոպատրայ] /
մ կղէոպատրայ / ւ կղէոպատրայ
16 ւ որդոյն / ց հայրն
17 d լիֆ և
17 ՏՀ ի հրէիցն [ց հրէից]
17 ւ պաղոմայիդ
18 վ³ զղշխոյն / և զղժխոյն
18 abde աղեքսանդրոս / ւ աղեքսան-
դրի / ֆ աղեքսանդրոսի
18 ւ մեսաղինայ / ւ մեսաղինայ
19 Ա և, փխ. էր
19 Ա կին լեալ
19 ֆ աղեքսանդրի
19 deֆ յովհաննու
19 prs եղբայր

Յուդայ Մակարէի, որ զայնու ժամանակաւ ունէր զթագաւորութիւնն
 Հրէից, ինչս բազումս տալով՝ դարձոյց զնա անաթի: Քանզի էր լուեալ և
 համբաւ, թէ Վայկուն ոմն անուն յեղուզակ խոտկէր զերկիրն Հայոց,
 զլեառն տմուր կալեալ, որ մինչև ցայժմ յանուն յեղուզակին կոչին
 5 Վայկունիք:

ԺԵ

Գիմումն ի մեզ Պոմպէի Հռոմայեցոց զօրավարի ևւ առնուլն զՄամաթ,
 ևւ մահն Միքղասայ:

Յայնմ ժամանակի Պոմպէոս Հռոմայեցոց զօրավար զօրօք բազմօք
 10 եկեալ հասեալ ի Միջերկրեայս՝ զՍկաւրոս սպարապետ իւր յԱսորիս
 առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ: Որոյ եկեալ, և ոչ պատահեալ
 Տիգրանայ, քանզի էր դարձեալ յիւր աշխարհն վասն խուճապանաց
 յեղուզակին: Անցեալ Սկաւրոսի ի Դամասկոս, և տեսեալ զքաղաքն
 տեսալ ի Մետեղայ և ի Դուդայ՝ զնոսա հալածեալ անաթի, ինքն ի
 15 Հրէաստան փութայր հասանել ի վերայ Արիստարուղի, յօգնականութիւն
 եղբօր նորա երիցու, Հիւրկանու քահանայապետի, որդւոյ Աղեքսանդրի:

- 1 Ա մակարեայ / օ մակարայի
 1 ՚ ժամանակօք
 1 ից զթագաւորութիւն / և թագաւո-
 րութիւն
 2 րգս հայոց, փխ. հրէից
 2 Ա ինչս տալով բազում զնա անաթի
 դարձոյց
 2 ւջ չիթ և
 3 ւ գամբաւէ / abd եթէ
 3 Ա վայկուն / օրգրս վայկումն, փխ.
 վայկուն
 3 Ա յեղուզակ
 3 Տն խոտկէ / և երկիրն
 4 Տն և, փխ. մինչև
 4 Տն այժմ
 4 ա ելուզակի / ւօ ելուզակին / եմօ
 յեղուզակին
 6 abefցեօրգրս ԺԳ, d ԺԳ, փխ. ԺԵ.
 7 ւ չիթ ի մեզ
 7 և մոմպէի / վ'օրգրս պոմպիոսի / և
 պովէ պիոսի / վ'ա պոմպիոսի /
 ո պոմպէոսի
 7 ա հռոմայեցոյ
 7 և զօրավարին / Այ տանու
 8 Անցա մահ / երգրս մահու
 8 վ հրազայ, rs հրազատեայ, փխ.
 միհրգատայ
 9 վառ պոմպիոս / և պոպիոս / օրգրս
 պոմպիոս
 10 ւ չիթ ի (միջերկրեայս)
 10 Տն ի մէջերկրայս [ց մէջերկրեայս]

- ւօ ի միջերկրայս / Ա ի [ա չիթ ի]
 մէջերկրայս
 10 Անցել զսկօրոս [ւջ զսկօրոս]
 10 ւց սպարապետն / abdef զսպարա-
 պետն
 11 լ օր
 11 Ա չիթ որոյ [d ունի] եկեալ և ոչ
 պատահեալ աղեքսանայ
 11 լ ոչ րստից սկսած միեւելւ եր. ւջ2,
 և. 20 յետ րստը՝ եիմ մասն և ևւ Ա
 խմբի հնէ և:
 12 րգրս յաշխարհն
 12 d խուճանաց
 13 Ա յեղուզակին [ա ելուզակին]
 13 ա սկօրոս / եմօ սկօրոսի / ՚ սկօ-
 րիոս / Տն սկաւրոս
 13 օրգրս չիթ ի դամասկոս
 14 ցե աւերեալ, փխ. տեսալ
 14 Ա ի մեսրապայ [ւ մեսրապեայ] / չցե
 ի մետաղայ / վ'կ ի մետաղայ /
 վ'օրգրս ի տետաղայ
 14 վ ի խուզայ
 14 չցեկ անաթի [լ անդի] հալածեալ /
 Ա չիթ անաթի
 14 ւ և ինքն հրէաստան
 15 abef արիստարուղի յօ արիստարու-
 րոսի
 15 Տն օգնականութեամբ [ո յօգնակա-
 նութիւն] / լ յօգնականութեամբ
 16 ա յեղբօր
 16 abde աղեքսանդրի

Իսկ Պոմպէի պատերազմեալ ընդ Միհրդատայ՝ տեսանէ սաստիկ
 ընդդիմակացութիւն և ահաղին մարտս, և վտանդի յոյժ. սակայն
 բազմութեանն յաղթեալ՝ փախստական լինի Միհրդատ ի կողմանս
 Պոնտոսի: Յորմէ իբրև զերծեալ Պոմպէոս, որում ակն ոչ ունէր, և
 5 առեալ զՄաթաք, և կալեալ զորդի նորա զՄիհրդատ՝ նստուցանէ զօր
 ի քաղաքին. ինքն ոչ հետամուտ լինի նմա, այլ ընդ Ասորիս ի Հրէաստան
 փութայ հասանել: Եւ ի ձեռն հօրն Պիղատոսի Պոնտացոյ զՄիհրդատ
 սպանանէ թունաւոր գեղովք: Վկայէ այսմ բանին և Յովսէպոս ի ճառին,
 որ վասն ապրտամին պատմէ, այսպէս ասելով. «Պոմպէի հուպ յերկրով
 10 հասանեն աւետիք մահուանն Միհրդատայ»:

ԺԶ.

Յաղագս յարձակելոյն Տիգրանայ ի վերայ զօրացն Հռոմայեաց, և խաչս
 ասլ Գաբիանոսի, և արձակելոյ զմահուին Միհրդատ:

Իսկ թագաւորն Հայոց Տիգրան զգերութիւնն Հրէից նստուցեալ
 15 յԱրմաւիր և յաւանին Վարդգէսի, որ ի վերայ Քասաղ գետոյ, և
 դիպուղական բնաջինջ արարեալ ի լեռնէն, և զսուգն Միհրդատայ

- 1 Վառ պոմպէոս / ցե պոմպէոս / /
 պոմպէիոս / օրգրս պոմպիոս
 1 րս հրադատայ, փխ. միհրդատայ
 1 Ա զսաստիկ
 2 Տիք ընդդիմակացութիւնս / ա դի-
 մակցութիւն
 2 Ացեկ դահաղին / do լիկ և (վտանդի)
 3 րս հրադատ
 4 Տիւհաւ պոնտոսի
 4 Տ իբր թէ, փխ. իբրև
 4 Աշցեկ զերծանելով եղեալ / վլ զեր-
 ծանել աղաչեալ
 4 Տ պոմպիոս [օրս պոմպիոս] / / պոմ-
 պէիոս
 5 ցեկ միհրդատ
 6 Ա ի քաղաքին զօր / x և ինքն
 6 Հցեկ լինի հետամուտ
 6 ա և այլ, ա այլ և, cdef և, փխ. այլ
 7 Ալ փութայր
 7 Տե պոնդացոյ պիղատոսի
 7 օ սպանանէ զհրդատ րս զհրադատ
 8 լ թիւնաւոր / օրգրս թիւնից
 8 Անօրգրս զեղօք [e զեղաք]
 8 Հցե վկայ / Աշցեկ բանից
 8 Հցե լիկ և
 8 Ավեաք յովսէպոս
 9 մց ապրտամիւն / ել ապրտամիւն /
 վօրգրս ապրտամիւն
 9 լ պոմպէի / օրգրս պոմպէի / ե պոմէի
 9 bcdj մօտ, փխ. հուպ

- 9 և երեքով
 10 abcf մահուան
 10 օզ հրադատայ, փխ. միհրդատայ /
 րս լիկ միհրդատայ
 11 abcfցլօրգրս ժե, d ժԴ, փխ. ժԶ.
 12 րս յաղագս հրադատայ յարձակման
 12 օլ արձակելոյ / bcdk յարձակելոյ /
 eo արձակման / վեաորգրս յարձակ-
 ման
 12 abj զօրաց / d հռոմայեաց
 12 օր և ի խոյս
 12 e զխոյս տան / րս տուեալ
 13 acf արձակել / b յարձակել / e զար-
 ձակելոյ
 13 j զմիհրդատ. լիկ զմանուկն
 14 և աիգ, փխ. աիգրան
 14 Վեցաօգրս զգերութիւն / և գերութիւն
 14 Տե հրէիցն [ցր հրէից] / j զհրէից
 զգերութիւն
 14 e նստուցանել
 15 Տ ի յարմաւիր
 15 Տիւք ի յաւանին
 15 e վարդգէսի / ել վազգէիսի
 15 p քաբսահաղ / և քաաղ
 15 clp գետոյն
 16 bcdj գլխուղական / e յեղուղական /
 շցօք զեղուղական
 16 a գլխուղակ անբնաջինջ, փխ. դիւ-
 լուղական բնաջինջ
 16 Հօ հրադատայ, րս հրադատայ,

կատարեալ՝ խաղայ գնայ յԱսորիս ի վերայ զօրացն Հոռմայեցոց, առ ի վրէժս պահանջել: Ընդդէմ նորա դայ Գարիանոս սպարապետ զօրացն Հոռմայեցոց, զոր թողեալ էր Պոմպէի ի գառնալն իւրում ի Հոռմ. և Գարիանոս ոչ իշխեաց ի դիմի հարկանել Տիգրանայ, դառնայ յԵփրատայ 5 յԵփրատոս, զՊոլզոմէոս ունելով պատճառս եւ զաղտ ի հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ Տիգրանայ՝ տայ զքեռորդին նորա զպատանին Միհրդատ, զորդին Միհրդատայ, զոր կալեալ էր Պոմպէի ի Մաժաք, ասելով թէ զաղտ գնաց:

ԺԷ

10 Պատեալով Կրասոսի, եւ սասակումն նորին ի Տիգրանայ:

Զկասկած առեալ Հոռմայեցոցն՝ զԳարիանոս փոխեն և զկրասոս փոխանակ առաքեն. որոյ հկեալ և առեալ զամենայն գանձս գտեալս ի տաճարին Աստուծոյ յԵրուսաղէմ՝ խաղայ ի վերայ Տիգրանայ: Եւ անցեալ ընդ Եփրատ՝ սասակի ամենայն զօրօքն հանդերձ ի պատե- 15 րազմելն ընդ Տիգրանայ: Զորոյ զգանձսն ժողովեալ Տիգրանայ դառնայ ի Հայս:

1 ի զաւրաց

2 ե վրէժ

2 e պահանջելոյ

2 ե լիք գայ

2 Տե սպարապետն

2 Տե e լիք զօրացն

2 Հց թողեալն

3 Վցոս պոմպէոս / Է պոմպէի / օրօքս պոլզոմէոս

3 Ակ զնալն, փխ. գառնալն

3 Հց իւր / Է իւրով

3 e ի հոռմայ

4 վրօքս լիք ի (զիմի)

5 Է յԵփրատոս / Է լիք յԵփրատոս

5 ա զպատգոմէոս

5 Հց լ պատճառ

5 Տե e լիք գաղտնի հաշտութիւն [e հաշտութեան]

6 e լիք ընդ

6 e լ զքեռորդի / p քեռորդին

6 Վա լիք նորա զպատանին

7 օրօքս զորդի

7 օրս հրդատայ, փխ. միհրդատայ

7 Է պոմպէի / օրօքս պոլզոմէի

7 օ եթէ

8 e զնա

9 Եյս ժէ զլից սկսած և քաղցրած

և g-ի հետ, որից եւ ծագումն է:

9 abceflorqrs ժԶ, ճց ժԵ, փխ. ժԷ.

10 e պատերազմի

10 Ա կարասի [e կրասոսի] / Կ կրասիոսի / Է զկրասիոս

10 gkl նորա

11 վերս ի կասկած

11 Ա հոռմայեցոց [e հոռմայեցոցն]

11 e զգալիանոսի

11 abcdj զկարաս / g զկրասիոս

12 e լիք և առեալ

12 eglorqrs գտեալ

13 norqrs ի տաճարն

14 Է եփրատ

14 Է սասակի, փխ. սասակի

14 a զօրօք

14 gkl ընդ պատերազմելն

15 ab ի տիգրանայ

15 e լիք պատերազմելն ընդ

15 օ զոր

15 Է ժողովել

15 e տիգրան

15 abcdj գանձսն

15 Տե զորոյ ժողովեալ տիգրանայ զգանձսն [e զգանձս]

15 a գառնալ / f լիք դառնայ

ԺԸ

ԹԷ՛ և՛ րպէս Կառսիսս բնդիմակաց եղև Տիգրանայ, և աստամբիկն Միերգասայ, և շինել զԿեսաբիս:

5 Զլարեալ Հռոմայեցւոց՝ առաքին զԿառսիսս անթիւ զօրօք: Սա եկեալ և ընդդէմ կացեալ, չտայ թոյլ զօրացն Հայոց անցանել ընդ եփրատ և աստատակել յԱսորիս:

Զայսու ժամանակաւ թերահաւատութիւն լեալ Տիգրանայ ի պատանին Միհրդատ, ոչ զիւրն կարծելով քեռորդի, չտայ նմա մասն ինչ իշխանութեան, այլ և ոչ զիւր աշխարհն Վրաց: Եւ Միհրդատայ 10 արհամարհութիւն կրեալ ի քեռւոյն իւրմէ Տիգրանայ՝ աստատմբութեամբ անկանի սոս Կեսաբ. իշխանութիւն զտեալ ի նմանէ զՊերգեայ քաղաքի, զօրավիզն օգնականութեան լինի Անդիպատորոսի հօր Հերավդի, Կեսարու. հրամանաւ: Սա շինէ զՄամբք ընդարձակադոյն և պայծաս շինուածովք, և անուանէ Կեսաբիայ ի պատիւ Կեսարու: Եւ յայնմ հետէ բարձեալ 15 լինի իշխանութիւնն Հայոց ի քաղաքէն յայնմանէ:

ԺԹ

Յաղագս միարեւելեանն Տիգրանայ և Արաւելի, և առաջիկ ասպասակ ի Պաղեսիկն, և գերութիւն Հիւրկանու Բահնայապետի և այլ բազմութեան Հելից:

20 Յետ այսր ամենայնի ի հիւանդութեան եղեալ Տիգրան՝ աղերակ ի սէր զԱրտաշէզ արքայ Պարսից, յաղագս հպարտութեան հօրն՝ հանելով ի նոցանէ զնախագահութիւնն: Իսկ սա իւրովք կամօք զերկրորդականն

1 abcefglnoqrս ժէ, ձ ԺԶ, փխ. ԺԸ.

2 Ավվցեկոթզ կարսիսս / րս կարսիսս / աւ կրասիսս

3 kl լեալ, փխ. եզկ

2 abcd միհրդատայ աստատմբել / e աստատմբին / gkl յաստատմբին

3 SԽe շինելն [ցլիւ շինել]

4 abdeglnoqrս զկարսիսս / ceջ զկարսս / եւ զկրասս

4 վ՛ցկ՝ զօրու

5 երզրս լիֆ և

5 լ թոյզ՝ / օ լիֆ թոյլ / և անցել

6 kl լիֆ և / վերզրս զասորիս

8 abedջ զիւր / e կարծեցելով

8 Se չկարծելով ինքեան քուեր որդի

9 և իշխանութիւն

11 վ՛kl կայօր / և *լուել

11 Ա լիֆ ի նմանէ [e ունի]

11 վ՛ պերզեա / և զպերզեաց / e զպարզեա / աւ քաղաքին

12 Sցե զօրավիզ

12 վ օգնականութիւն / վց լինել

12 Հէ լինիլ նմա անդիպատորոսի

12 e անդիպատորոսի

12 eյրզրս հերավդէի

14 վիկ բարձաւ, փխ. բարձեալ լինի

15 SԽeջ իշխանութիւնն

15 օրզրս ի քաղաքէս յայնմանէ

16 abcefglnoqrս ժԸ, ձ Ժէ, փխ. ԺԹ.

17 ac արտաշէզի / Կ՛եմֆօ արշէզի

Հեցորզրս արտաշիսի / լ եզի, փխ. արտաշէզի

17 վու առաքեալ / լ առաքէ / և առքէ

18 d գերութեան / և հիւրկանու

18 օրզրս լիֆ և այլ—հրէից / լ լիֆ այլ

18 abcd քաղմութեանն / լ քաղուս

20 լ յետ քառից սկսած միմիչև եր. 135,

ս. 1 հանդերձ քառք նորոգած մասնէ:

20 e ամենայնին

20 վեթորզրս ի հիւանդութիւն

20 abջ արգրանայ

21 Աօրզրս զարշէզ [e արտաշէզ] / Հց զարտաշէս / e հպարտութեան

22 e զնախագահութիւն հօրն, իսկ / լց զնախագահութիւն / և ի նախա-

գահութիւն / լ կամօք իւրովի

- ունելով ըստ իրաւանց՝ դարձուցանէ ի նա զնախագահութիւնն. և ի հաշտութիւն ամեալ զԱրաւելէ՝ աճնու ի նմանէ զոր յօգնականութիւն ինքեան: Յայնմ ժամանակի առեալ Տրգրանայ զԲարզափրան նահապետ Ռըշտունեաց նախարարութեանն՝ սպարապետ Կացուցանէ զօրացն
- 5 Հայոց և Պարսից և առաքէ ի վերայ զօրացն Հռոմայեցւոյ, հրաման առեալ զբնակիչս աշխարհին Ասորւոց և Պաղեստինացւոց ի հաշտութիւն հաւանութեան խօսել: Նմա ընդ առաջ լինի ոմն Պակարոս անուն, որոյ հայրն թագաւոր լեալ Ասորւոց, և ինքն ինամի Անտիզոնեայ Արխատարուղանց: Եւ եկեալ առ Բարզափրան նահապետ Ռըշտունեաց և
- 10 սպարապետ Հայոց և Պարսից՝ խոստանայ հինգ հարիւր կին զեղեցիկ և հազար քանքար ոսկւոյ, զի օգնեսցէ նոցա՝ ընկնելով ի թագաւորութենէ Հրէից զՀիւրկանոս, և թագաւորեցուցանել զԱնտիզոնոս:
- Իբրեւ ետես Հիւրկանոս Հրէից քահանայապետ և թագաւոր, և Փասայեղոս եղբայր Հերովդի, եթէ զզօրս Հռոմայեցւոց փախտապան
- 15 արարեալ, զոմանս ի ծով, զոմանս ի քաղաքս, խաղաղութեամբ ընդ երկիրն անցանէր Բարզափրան՝ խօսին և ինքեանք զխաղաղութիւն առ Բարզափրան: Եւ նա զԳնէլ ոմն, որ էր տակառապետ արքային Հայոց, յազգէն Գնունեաց, առաքէ յերուսաղէմ հանդերձ հեծելազօրու, իբր թէ ի պատճառս խաղաղութեան, բայց ի պաղանխ՝ օգնել Անտիզոնեայ:
- 20 Եւ Հիւրկանոս զտակառապետն ամենայն զօրօքն ոչ ընդունէր յերուսաղէմ, այլ միայն հինգ հարիւր հեծելով: Եւ տակառապետին դառով խրատ առեալ Հիւրկանոս՝ զի առ Բարզափրան երթիցէ վասն աւերածոյ

1 Ե ունել

1 Ե զնա, փխ. ի նա

2 Աօրցոս դարչէզ [ի դարչէս] / ց դարտաչէս / 1 դարչէզս

2 Ի զօրս / օր օգնականութիւն

3 Երգոս ինքեան

3 Եւցլոսորցոս զբարզափրան

4 Ե ուշտունեաց / Հի որշտունեաց / Ե ըւշտունեաց / միւսն. ըւշտունեաց

5 Տեւ հայոց և պարսից զօրաց

7 Ե խօսիլ / Ե ամա, փխ. նմա

7 Ա պակարոս [ա պակարկոս] ոմն

8 Ի հայր

8 Եւս Լեալ [Ե Լեալ էր] թագաւոր / Ե թագաւորեալ, փխ. թագաւոր Լեալ

8 Եւս Լեալ անտիզոնի

8 Եւս Լեալ արխատարուղանց [Ե արխատարուղանց] Ե Ե պաղանխանց [Ե պաղանխանց]

9 Եւս Լեալ իի և (եկեալ)

9 Եւս Լեալ արքայ քաղաքի

10 Հի որշտունեաց / Ե ուշտունեաց / միւսն. ըւշտունեաց

11 Տեւ և խոստանայ

11 Ե քանքարս / Ե յօգնեսցէ

12 Ե զհիւրկանոս / Ե իի հրէից զհիւրկանոս և թագաւորեցուցանել

12 Տեւ թագաւորեցուցանել [ց թագաւորեցուցանել]

12 Ե Ե անտիզոնոս, փխ. անտիզոնոս

14 Եւս Լեալ փախտապետ

14 Տեւ հերովդի

15 Ե արարեալ և / ու ի քաղաքն

16 Եւս Լեալ անցանէ

16 Եւս Լեալ քաղաքի

16 Ե Լեալ խօսին և ինքեանք—առ քաղաքի (s. 17)

16 Եւս Լեալ խօսին

16 Ե Լեալ իի ինքեանք

16 Ե Լեալ զխաղաղութիւն

17 Եւս Լեալ քաղաքի

17 Եւս Լեալ նորա: Աւղղում եւնի նա

17 Եւս Լեալ զգնեալ / Ե Լեալ զգնել

17 Տեւ ոմն տակառապետ արքային հայոց, որ էր յազգէն [Ե յազգէն]

18 Եւս Լեալ հեծելազօրու

18 Եւս Լեալ իբրեւ

19 Ե Լեալ ի (պատճառս)

19 Ե խաղաղութեանն / Ե անտիզոնայ

21 Ե Լեալ, փխ. հինգ հարիւր

21 Արքոս տակառապետն

22 Ե հիւրկանոս

22 Եւս Լեալ քաղաքի

22 Եւս Լեալ աւերածու

աշխարհին. և ինքն խոստանայր լինել բարեխոս: Եւ Հիւրկանու երգունն խնդրեալ ի Բարզափրանայ՝ երդնու նմա յարեզակն և ի լուսին և յամենայն պաշտամունս իւրեանց երկնայինս և երկրայինս, և յարե Արտաշէզի և Տիգրանայ: Ընդ որ վասահացեալ Հիւրկանոս՝ թողու
5 զՀերովդէս ի վերայ Երուսաղեմի, և զՓասայելոս գերէց եղբայր Հերովդի առեալ ընդ իւր՝ գայ տո Բարզափրան ի ծովեզրն, ի գետն որ կոչի Եքտիպոն:

Եւ Բարզափրան խորամանկութեամբ պատուէր զնոսա. և ինքն յանկարծակի գնացեալ անտի՝ մնացելոց զօրացն հրաման տայր՝ ի բուն
10 առնուլ զնսսա և ի ձեռն Անտիգոնի մասնել: Եւ Անտիգոնոս ի վերայ Հիւրկանու անկեալ՝ զականջս նորա տառամուրքն ի բաց կտրէր. զի թէ և այլ ժամանակ փոխեցի՝ անհնար լիցի նմա զբահանայապետութիւնս սնել. քանզի օրէնքն զողջանդամն հրամային կացուցանել քահանայս: Եւ Փասայել եղբայր Հերովդի իւրովի զարկեալ զգլուխ իւր զքարի՝
15 առաքեցաւ բժիշկ յԱնտիգոնեայ, իբր թէ բժշկել զնա. ելից զվէրն նորա թունաւոր գեղովք և վախճանեցոյց:

Եւ Բարզափրանայ հրաման տուեալ Գնէլոյ տակառապետին արքայի Հայոց յերուսաղէմ զՀերովդէս որսալ. իսկ Գնէլ զՀերովդէս արտաքս
քան զպարխոյն ելանել պատրէր. զոր հառեալ յանձն Հերովդի, այլ և ոչ
20 եւ կալ ի քաղաքին իշխեաց, երկուցեալ ի պատառմանէ Անտիգոնեանցն,

1 և խոստանար / և լինիլ

1 և Հիւրկանոս / եւ Հիւրկանոս

2 անձ ի բարզափրանայ / անձըս ի բարզափրան / և ի բարզափրայ / և ի բարզափրայ

2 անձ և բարզափրան [բարզափրան] երգուեալ / և երգուեալ

2 ՏԽԵ լիք ի լուսին և

3 վ պաշտամունս

3 ձ իւրոց և յերկնայինս

3 և յերկինս / ո երկնայինս

3 ք յերկրայինս / և յարեան

4 անձօր աշէզի / ի աշէսի / և յարշէզի / և յարտաշիսի

4 ան Հիւրկանոս

5 և լիք և

5 անձ զփասայելոս / ձ զփասայելոս / և զփեռայելոս

5 ՏԽԵ երէց

5 անձ Հերովդի / Վիսն. Հերովդէի

6 անձօրքս բարզափրան

6 վ ձ ի ծովեզրն

6 և ի գետն / և ի գետն / ձ ի գետն

8 անձօր բարզափրան / և բարզափրանայ / և բարզափրան

8 և գնա

9 անձօր անտի գնացեալ

9 և և մնացելոց

11 և Հիւրկանոս

11 ՏԽԵ զականջն [և զականջն, ք ականջն] (լիք նորա)

11 անձօր տառամուն / քքքս տառամուրք / և կտրէ

12 քքքս լիք ժամանակ

12 և քքքքս զբահանայապետութիւն

13 և օրէն

14 անձօր փասայելի / և փասայելի

14 քքքս Հերովդէի

14 անձ զիւր զգլուխն [ձ զգլուխն] / և և զգլուխն (լիք իւր)

15 ՏԽ յանտիգոնէ / և ի յանտիգոնէ / ի անտիգոնեայ

15 և և լիք / և ձ զվէր / և ձ զվէրն

15 ՏԽԵ լիք նորա

16 քքքքս թիւնաւոր

16 և և քքքք զիւր / և և քքքք զիւր

17 անձօր բարզափրանայ / յի բարզափրան

17 անձ հրամանատուեալ

17 անձօր տակառապետի

17 և և քքքք, քիւ. գնէլոյ / ՏԽԵ լիք գնէլոյ / ՏԽ լիք արքայի

19 ՏԽԵ իսկ տակառապետն ելեալ արտաքս քան զպարխոյն [և զպարխոյն, զՀերովդէս պատրիկ [և պատրիկալ]]

19 և և Հերովդէի / անձօր լիք այլ

20 ՏԽԵ լիք և

20 ՏԽԵ լիք իշխեաց / և ի *պատամունէ

20 և և անտիգոնեանցն / և և անտիգոնեան

- ի զիշերի ի ծածուկ ընտանեօքն հանգերձ առ Եղոմայեցիս փախչէր. ի Մասաղան յամուրն թողեալ զընտանիսն՝ ինքն ի Հոռմ փութայր հասանել: Բայց զօրքն Հայոց ձեռնառութեամբ Անտիգոնեանցն յերուսաղէմ մտանէին՝ ոչ ինչ ումիւր վնասեալ, բայց միայն զՀիւրկանոս զինչսն առնուին:
- 5 աւելի քան զերեքարիւր քանքար: Եւ ընդ դաւառն ասպատակեալ՝ զհիւրկանեանսն առեալ աւերէին. զՄարիսացւոց քաղաքն զերի առեալ, թաղաւոր կացուցանէին զԱնտիգոնոս: Եւ կոպեալ զՀիւրկանոս ածեն Տիգրանայ հանգերձ զերութեամբն. և Տիգրան հրաման տայ Բարգափրանայ նստուցանել զգերին Հրէից որ ի Մարիսացւոց՝ ի քաղաքն:
- 10 Շամիրամայ: Եւ Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերեւամ յետ ախորիկ՝ վախճանի, թաղաւորեալ ամս երեսուն և երիս:

Ի

Այլ պատեալով Հայոց ընդ զօրս Հոռմայեցւոց, եւ պարտումն Սիւղնի եւ Բենդիկայ:

- 15 Հերովդէս անցեալ ի Հոռմ՝ առաջի Անտոնիոսի և Կեսարու և սինկղիստոսին զինքեան միամտութիւն առ Հոռմայեցիսն պատմէ, և թաղաւոր Հրէաստանի յԱնտոնիոսէ եղեալ՝ առնու իւր զօրավիգն օգնականութեան զԲենդիկիոս սպարապետ Հոռմայեցւոց զօրօք, ի

1 a bedop լիք ի (ծածուկ)

1 Sme ընդանեօքն / ք լիք հանգերձ

1 d ի առ եղովմայեցիսն / և փաղչէր

1 al մասաղան / և մասաղան / յ մասանգարան / միւսն, մասանգան

2 Ասոս յամուր / և և թողեալ

2 e ինքն միայն ի հոռմ / ք ինքնին

3 l զաւրք / և ի ձեռնառութեամբ

3 Se մասանէն / և տանէին, փխ. մտանէին

3 e զերեքհարիւր / և զ5. / վ՝ զհարիւր

3 Ա զաւասան

3 egklogrs զհիւրկանեայան / ք զհիւրկանայան

6 abedfkel լիք առեալ / վրս աւարէին

6 egapqrs զամարացւոց, Կ՝ մարիկացւոց / abedf՝ զմարիկացւոց / և զմարիկացոյ / n զամարացւոց, շինած զմարիսացւոց

7 վ՝ցկէ թաղաւորեցուցանելով, փխ. թաղաւոր կացուցանէին

7 Smf կացուցանելով / և կացուցանէ

7 abedf լիք և

7 Seg զհիւրկանոս կապեալ / և ածին

8 kl ետ, փխ. տայ

8 abdegapqrs քաղաքիսնայ

9 kn զգերն / և լիք հրէից

9 Ագօրքս ի սամարացւոց / n ի սամարացւոց, յուսանցիւմ՝ մարիսացւոց

9 Ացլ ի քաղաքին

10 a յաւելի / ցկէ բաւեալ աւելի

10 Zabedf զերկեամ մի / eow՝ զերեքամ / որքս զգ. ամ

10 abedf ախորիկ

11 ed երեսուն և երեք

12 abceflogpqs ԺԹ, ց ԺԸ, փխ. Ի.

12 d այստեղից սկսած լուրի գլխահամարներ, քնչիւ եւ կամ գլխատեղիք:

13 abedf լիք Հայոց / և լիք զօրս

13 ps զպարտումն / enors սիգովի

14 Հ քննարկեալ / վ՝ ընդարկեալ / վ՝ abedfցկեոպքս ընդարկեալ

15 Sme ի հոռմէ [ց ի հոռմ] / և ընդ հոռմէ / d ի հոռմ

15 Կ՝ abedց անտոնիոսի / և անտոնիոսի / միւսն, անտոնի

15 a լիք և (կեսարու)

16 ag սինկղիստոսի / և անդղիստոսի

17 Sme եղեալ հրէաստանի յանտոնին [և՝ հրէաստանի յանտոնէ եղեալ]

17 ab յանտոնին / և անտոնին / cf յանտոնէ / և յանտոնիսն

17 Smf՝ զօրավիգ [և զօրավիգն]

18 e յօգնականութիւն

18 abfnopqrs զընդդիպոս / de զընդդիպոս / և զընդդիպոս / ցկէ զընդդիպոս / և զընդդիպոս / և զընդդիպոս / վ՝ զընդդիպոս կամ զընդդիպոս կամ զընդդիպոս

18 abedf հոռմայեցւոց սպարապետ

- պատերազմել ընդ զօրս Հայոց և քակել զԱնտիգոնոս: Որոյ հասնալ յԱսորիս, փախտապան ասնէ զօրս Հայոց, և զՍիզոն թողեալ ընդգիմակաց Հայոց մերձ ի յԵփրատ, և զՊակարոս սպանեալ՝ դառնայ յԵրուսաղէմ ի վերայ Անտիգոնի: Իսկ Հայոց միւսանգամ օգնականութիւն ի Պարսից
- 5 գտեալ՝ գիմեալ ի վերայ Սիզոնի, փախտապան զնա ի Բենդիզիոս արկանեն, հեղմունս արեանց աննելով անբաւ:

ԻԱ.

Երէ զիւրդ Ահաճիոս իւրովի դիմեալ ի վերայ զօրացն Հայոց, առնու
զԾամբաս:

- 10 Չչարեալ Անտոնիոս՝ իւրովի հասանէ ամենայն զօրօք Հոռոմայեցոց, և հասնալ ի Շամշատ լսէ զմահն Տիգրանայ. և առեալ զքաղաքն, և թողեալ զՍոփսիոս զօրավիգն Հերովդի, մարտ զնել ընդ Երուսաղէմի ի վերայ Անտիգոնի՝ ինքն ի ձմերոց գնայ յԵգիպտոս: Փութայր հասանել ըստ շամբշութեան ասն կնամոյց, ցանկութեամբ վառեալ ի Կղէո-
- 15 պատրայ զՀեսոն Եգիպտացոց: Այս Կղէոպատրայ դուստր էր Պարզոմէոս Դիոնիսի, թոռն Պարզոմայիդ Կղէոպատրեայ, և սիրելի յոյժ Հերովդի. վասն որոյ առաւել ևս յանձնէ Անտոնիոս զՀերովդէս Սովսիայ: Որ և մարտուցեալ իսկ քաջապէս՝ ասնու զԵրուսաղէմ. և սպանեալ զԱնտիգոնոս՝ թագաւորեցուցանէ զՀերովդէս ամենայն Հրէաստանի և Գալիլիայ:

1 abedepqrs լիփ ի (պատերազմել)
f ի պատերազմեալ / x ի, փխ. և

1 abedf լիփ և քակել—հայոց (s. 2) /
pqrս լիփ և քակել զանտիգոնոս / վ՝
քակեալ / և քակ (տեկ ուրիշ մեղիւմ)

2 վիճ հալածական / ևճ լիփ և

3 abdefgklpqrs յեփրատ (լիփ ի) /
և յԵփրատ

3 e պակարոս

4 վիճ անտիգոնոյ

4 abedf օգնութիւն զօրոյ

4 Sleghiy գտեալ ի պարսից

5 f գիմէ / Sbac լիփ գնա

5 a ի քննդիզէս / bdf ի քննդի-
զէս / eo ի քննդէիզէս / Zegpqrս
ի քննդէիզէս / վի ի քննդիզէս

5 e արկեալ ի քննդիզիս

6 Seg հեղումն / Հ արեան

6 f ասնեն / ևճ ասնել / o անբաւ

7 abefglopqrս Ի, y ԺԹ, փխ. ԻԱ.

8 Zgk թէ / r ևթէ

8 Zg անտոնիոսի / աճ անտոնիոս /
միւսն. անտոնիոս

9 abdf զշամշաղ / ևճ զշամշատ / վ՝
զշամշատ / և զշամբատ

10 bgk անտոնիոսի / tw անտոնիոս /
միւսն. անտոնիոս

10 e հասանի / ճ զաւրաքն

10 Zv'gk հասանէ միւսանու ամենայն

11 abedf ի շամշաղ / ևճ ի շամշատ

11 k զքաղեալ, փխ. զքաղաքն

12 a սոսիս / b զսոսիայ / c զսոսիս /
dj զսոսիս / Zegopqrս զսովսիս /
վիճ զսովսիայ / և զսովաւ

12 Zegopqrս զօրավիգ / edf գնելով

13 Sbc և ինքն / abedf ի ձմերոցս

13 ew գնաց / և գնաց ի յեգիպտոս

13 l յեգիպտոս / a փութանայր

14 Sbcf շամշութեան / և շամբշութեամբ

14 Se ասն / fլ զկնամոյց

14 k տեալ, փխ. վառեալ / e լիփ վառեալ

14 Sbcf ի Կղէոպատրեայ [y ի Կղէո-
պատրա, և լիփ ի] / d ի Կղէպարայ

15 zk Կղէոպատրեայ / yլ Կղէոպատրա

15 Mgepqrս է

16 abedf գիմնէսի / epqrս գննէսի / o
գիմնէսի

16 abc պտղմայիդ / և պտղմայի /
վ՝ պտղմեայ / և պտղմեա / աճ
պտղմայիդ / tw պտղմէս

16 v' Կղէոպատրեայ / միւսն. ...պատրայ

16 Sck հերովդի յոյժ սիրելի

17 gk և առաւել յանձնէ / e լիփ ևս

17 ew անտոնիոս / միւսն. անտոնիոս

17 abedf լիփ զհերովդէս

17 ac սովսիս / e սովսիս / և սովսեա

18 bc մարտուցեալ, փխ. մարտուցեալ

18 ed գալիլիայ / ge զգալիկայ

ԻԻ

Յաղագս քաղաւերէոյն Արտաւազայ, եւ պատերազմի ընդ Հոռոմայեցիս:

- Հայոց թագաւորէ Արտաւազգ որդի Տիգրանայ: Սա ժառանգեցուցանէ զեղբարս իւր եւ զքորս ի գաւառս Աղւոյ սլախ եւ Ասրերանոյ, 5 թողլով ի նոսա զմասն արքունի որ ի շէնսն այնց գաւառաց, հանգերձ առանձինն մօտից եւ ոռնկաց, ըստ օրինակի ազգականացն որ ի կողմանս Հաշտանից, որպէս զի լինել նոցա պատուականագոյն եւ առաւել թագաւորագն բուն զայնս Արշակունիս. միայն օրինազրէ ոչ կեալ յԱյրարատ ի բնակութիւնս արքայի:
- 10 Բայց այլ ոչ ինչ գործ արութեան եւ քաջութեան եցոյց. այլ ուտելեաց եւ ըմպելեաց պարագեալ, ժօրից եւ եղեգնապարտեաց թափառեալ շրջէր եւ առաւարաց, զիշտվայրիս եւ զխոզս արածելով. զիմաստութենէ եւ զքաջութենէ եւ զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ, ծառայ եւ սարուկ որովայնի արդարեւ լինելով՝ զազրիւս մեծացուցանէր: Սա բասելով յիւրոց զօրացն վասն առաւել պղերզութեանն եւ սաստիկ օրկորամուրթեանն, 15 մանաւանդ զի եւ զՄիջագետս Անտոնիոսի հանեալ էր ի նմանէ, զայրացեալ՝ հրաման տայր զօր յարուցանել զբիւրաւորս Ատրպատականահանհանգին եւ զընակիչս լերինն Կաւկասու հանգերձ Աղունիւրք եւ Վրօք. խաղայ իջանէ ի Միջագետս, եւ հալածականս առնէ զգօրս Հոռոմայեցոց:

1 abceflopqrs ԻԱ, ց Ի, փիւ. ԻԲ.

2 e պատերազմելոյ / e պատերազմել / o պատերազմել

2 dցե հոռոմայեցիսն

3 k թագաւորն, փիւ. թագաւորէ

3 kl տիգրանայ որդի

4 abcf ի գաւառին / d լիխ ի գաւառս

4 Se աղիովոյ / cf աղւայովոյ

4 Sabe արքերանոյ / W տորերանոյ

5 acf զմասնն / SWee ի շէնս

5 Se այնմ / kl այնցն

6 SWeede առանձին [kl առանձինն]

6 f ի կողմանցն

7 l որպէս ի լինելն / d լինիլ / e լինելն

7 վի՛ առ առել, փիւ. առաւել

7 SW թագաւորագն [glo թագաւորագն]

8 dk զայլս, փիւ. զայնս

8 աւրինազրէ (զրէ՛ հնր մեռլով)

8 ց կալ

8 efpqrs յարարատ / l յարարատ / k ի յայրարատ

9 SWe ի բնակութիւն

10 a ինչ ոչ / d լիխ ինչ

10 e լիխ ե

10 ցեկ ցուցեալ / a այդ

11 ց մաւրից / վիցեկ եղեգնապարտեաց

12 kl խաղս

13 c յիշատակ / e յիշատակս

14 SWe արդարեւ որովայնի [e յորովայնի] լինելով

14 h՞f abcdklx զազրիւս / օրգրս զազրիւս / ց զազրիւս / միւռն. զազրիւս / Bxhus. Լասիկ. Ժէ. զազրիւս մեծացուցանէր

14 վ՞եկ մեծացուցանելով

14 օրգրս բարեւով / վ՞ե բասելոյ

14 a իւրոց

15 acdfյե պղերզութեան

15 f՛ օրկորամուրթեան / եմց օրկորամուրթեան / ac օրկորամուրթեանն / օրգրս օրկորամուրթեանն

16 k լիխ ե սաստիկ օրկորամուրթեանն

16 eklpqrս լիխ զի / k լիխ ե

16 abcdf զմիջագետս [d միջագետս] սատուց

16 abմց անտոնիոսի / tw անտոնիոսի / միւռն. անտոնի

16 abcdf ընդ որ զայրացեալ / l զաւրացեալ / k զօրացեալ / o այրացեալ

17 bcdf արտաւազգ հրաման տայր

17 e ե զբիւրաւորս սատրապական

18 SWeեկ կովկասու

18 abcdf աղունիւրք / e լիխ ե վրօք

19 SWee հալածական

ԻԳ

Զերակալ առնել զԱրտապղ Անտոնեայ:

- Մանչեալ առիւծարար զազանութեամբ Անտոնիոս, առաւել ևս
 թունեալ ի Կղէոպատրայ, քանզի քէն պահէր վասն լիւանաց իւրոյ
 5 հանոյն, որ ի Տիգրանայ. և ոչ միայն Հայոց, այլ բազմաց այլոց
 թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի նոցայոցն տիրեացէ իշխանութեանց:
 Սակա որոյ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնիոս՝ ի Կղէոպատրայ
 հաւատայ զնոցա իշխանութիւնս, բայց ի Տիւրոսէ և ի Սիզովնէ, և որ
 10 միանգամ ընդ Ազատ գետոյն էին: Եւ առեալ զբազմութիւն զօրացն՝
 զիմէ ի վերայ Արտաւազայ. և անցեալ ընդ Միջագետս՝ կոտորէ
 անհարկն զգօրս Հայոց, և ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա: Եւ զարձեալ
 լեզիպոսս, պարգևէ Կղէոպատրայ զԱրտաւազդ որդի Տիգրանայ, հան-
 զերձ բազում ընչիւք յանկամէ պատերազմին:

ԻԴ

- 15 Յաղագս քաղաւորեայն Արամայ, և զառաքինն մասնաւոր կառիկի Հայոց
 Հռոմայեցոց. և արձակումն Հիւրկանու, և վասն նորին վասնզ ազգին
 Ռազրասունեաց:

Ի քսաներորդի ամի, ի կառարումն աւուրց թագաւորութեանն
 Արշէղի, ժողովեալ զօրքն Հայոց հրամանաւ նորին թագաւորեցոցին

1 աւսեյցլօրզս ԻԲ, փխ. ԻԳ.

2 ՏՅԵ արարեալ

2 ՏԵ անտոնիոս զարտապղ / Հյէ
 անտոնիոս / Ի անտոնիոսի /
 անտոնիայ / Եւ զմի անտոնիոսի /
 Եւ անտոնեայ

3 վր փանչեալ, փխ. մանչեալ

3 եւ անտոնիոս / յէ անտոնիոսի /
 միւսն. անտոնիոս

4 օրզզս թիւնեալ / Ի ի Կղէոպատրայ

4 օրօրզս լիմ քանդի—ի տիրանայ
 (ս. 5) [ո ունի լուսնեցում]

4 Եւ զմի պահեալ էր / ց իւրոց

5 Հց լիմ հանոյն [ց իւր քոյած]

5 Տ բազում թագաւորաց

6 Ե նոցայոցն / Վեցլօրզս նոցայ-
 ոցն / Դ նոցայոցն

7 օ վասն / յէ զբազում

7 Եւ զմի անտոնիոս / Եւ անտոնիոս /
 միւսն. անտոնի

7 ԿԵՎԵԴ լիմ ի (Կղէոպատրայ)

8 Ե լիմ հաւատայ / Ե նոցա

8 Ե իշխանութեանց / Ե զիշխանու-
 թիւն / Տ իշխանութիւնն

8 ԿԵՎԵԴ Բայ

8 Ե լիմ սիզովն / Ե լիմ ի (սիզովնէ)

9 ՎճԵԼ միանգամայն

9 Ե զազատ, Վճ զազատ, փխ. ընդ

ազատ / Ե ազատ, փխ. ազատ

9 Ե զօրաց իւրոց

10 լի ի միջագետս

10 Ե կոտորէն / Ե կոտորեան հարին,
 փխ. կոտորէ անհարին

11 ՎճԵԼ պարսից, փխ. հայոց

11 Ե լիմ (ձերբակալ)

11 Ե ձերբակալ / Ե ձերբակ

11 Հյէ զարքայ / Տց դատեայ

12 ՏԵԼ պարգևեալ / Ե պարգևել / Ե
 պարգևէ լեզիպոսս

12 ՏՅ Կղէոպատրի / Ե Կղէոպատրի

13 ք ինչիւք / Ե ինչիւք և յանգամէ

14 Եւ զմի Կղէոպատր ԻԲ, փխ. ԻԳ.

15 յէ թագաւորութեանն

15 Հեցլօրզս դառնին / ք առնին

15 Ե մասն որ, փխ. մասնաւոր

16 Ե և հաղմայեցոց / Ե հաղմին հայ-
 ոց առ հաղմայեցին

16 Ե հաղմայեցոցն / Ե յարձակումն

16 Ե հիւրկանոսի / ՏԵԼ հիւրկանոսի

16 Ե վասնզի / Ե վասնզին

16 Ե ազգ / Ե յազգէն

17 Ե արշակունեաց, փխ. բազրասուն...

18 Ե ի քսաներորդ / Ե լիմ ամի

19 լցա թագաւորութեան / Ե լիմ

19 ՀԵ արշէսի / Ե արշէսի / Ե արտա-
 չիսի / Ե արտաչիսի / Ե արտաչիսի

ի վերայ ինքեանց զԱրջամ, որ և Արշամ, որդի Արտաշեսի, եղբայր Տիգրանայ, հայր Արգարու: Զսա ոմանք յԱսորուց կոչեցին Մանուկայ, ըսա յովովից սովորութեան՝ կրկին ունելով անուանաւ. որպէս Հերովդէս Ագրիպպաս, և որպէս Տիտոս Անտոնինոս և կամ Տիտոս Յուստոս: Բայց 5 քանզի ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէզ, թողլով զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Արշաւրի, մանկան փոքրկան յոյժ և տղայոյ՝ ոչ որ էր որ օգնէր Արշամայ՝ ընդդէմ կալ Հոռմայեցոց. խօսի ընդ նոսա ի հաշտութիւն խաղաղութեան, աւելով զհարկս ի Միջագետաց և ի կողմանց կեսարու ի ձեռն Հերովդի: Այս եղև սկիզբն Հայոց մասնաւոր 10 մասնել ընդ հարկաւ Հոռմայեցոց:

Զայսու ժամանակաւ եղև մեծ ցատումն Արշամայ ի վերայ Ենանոսի ասորեաի ուրումն թագակապի. քանզի նա արձակեաց զՀիւրկանոս Հրէից քահանայապետ, զոր զերեալ էր Բարգափրանայ Ռըշտունւոյ յաւուրս Տիգրանայ: Իսկ Ենանոս պատճառի առ արքայի, ասելով եթէ փրկանս 15 խոտացաւ հարիւր քանքար. ակն ունելով անուել ի նմանէ. և յանձն էառ տալ: Վասն որոյ ժամագրութիւն ի վերայ նորա սահմանէ Արշամ: Եւ նորա առաքեալ զմի յեղբարց իւրոց ի Հրէաստան, որում անուն էր Սենեքիայ, առ Հիւրկանոս, զի սայցէ ինչս յաղագս իւրոյ փրկութեանն:

1 aեմ արտաշէսի / e արտաշէսի

1 SMe եղբոր [ցլ եղբայր]

2 Mabcdf կոչեցին յասորուց [ՔԿՊԿ յասորեաց]

2 ԿԳԵՄ մանուկայ / e մանաւոյ / e մանուկա

3 d սովորութեանց / e սովորութեանն

3 e անելով, փիւ. ունելով

3 e զանուանա / ցկ անուանա ունելով

4 See տղրկայ / Sabcdց յասոս

5 f արշէս / Հց արտաշէս

5 և թողու

5 fցե զթագաւորութիւն

6 ցկ լիք պարսից / Հe իւր պարսից

6 e իւրոյ

6 e արշաւրի / ԿՂձ արշորի / e արշորի / e արշուրի

6 Se որ էր փոքրիկ մանուկ և տղայ / ՔՊԳ մանկան տղայոյ փոքրկան յոյժ

7 e և ընդդէմ

7 և լիք կալ / p ընդ զիմակալ, փիւ. ընդդէմ կալ

8 ցր լիք ի (հաշտութիւն)

8 վկ խաղաղութիւն հաշտութեան

8 SMe հարկս

8 ԿԳԵՄԵ ի միջագետս [ԿԵԵ ի միջագետ] ասորուց և

8 d ի միջագետաց ասորոց և

9 և ի կողմանց / Ա ի ձեռն

9 ԿԳԵՄԵՄ մասնաւորի, մասնաւորել, փիւ. մասնաւոր մասնել / e մասնել

11 eopqrs լիք մեծ / ց ունի մեծ, ցրեյ-ման եշակով:

11 ԿԳԵՄԵՄ լիք արշամայ

12 ՎԵՄՊ որումն [Հց իւրում] / l լիք ուրումն

12 և յարձակեաց

13 abcdց քաղաքանայ / e ի քաղաքանայ / ՀԵԵՂ քաղաքան / և քաղաքան

13 a լիք որշտունւոյ—տիգրանայ (s. 14)

13 l ուշտունւոյ / Հ որշտունւոց

14 վՂձ տիգրանայ, և տեմ իսկ

14 SMe լիք տ

14 Meopqrs լիք արքայի

14 e լիք եթէ փրկանս—անն ունելով (s. 15)

14 p փրկանս / e փրկարան

15 ցկ խոտացեալ

15 d հարիւր / ժիւսն, հարիւր

15 abcdլկ լիք և / e լիք ունելով

16 l ետա / e ոյ, փիւ. որոյ

16 e զժամագրութիւն

17 e լիք և

17 ՔՊԳ ասեալ զմի յեղբարց [Հե եղբարց] իւրոց ասարէ

17 e իւրոյ

17 Se առ հիւրկանոս [Հ լիք] որում [e յորում] անուն էր սենեքիայ, զի

18 SMe տացէ / d տացէ, փիւ. տացէ

18 e զինչս

18 MeSe վասն փրկութեան իւրոյ [ցլ յաղագս իւրոյ փրկութեանն]

Եւ երթեալ առաքեալն յԵնանոսէ՝ պատահէ սպանեալ զՀիւրկանոս
Հերովդի, զի մի ինչ զաւ լիցի թագաւորութեան նորա: Արդ՝ իբրեւ
Ենաո ժամադրութիւնն, և չտայ զգանձս փրկանացն Հիւրկանոս Ենանոս՝
բարկանայ ի վերայ նորա Արշամ, և ընկեցեալ ի պատուոյն՝ հրամայէ

5 զնել ի բանսի:

Յայնմ ժամանակի քսութիւն զնմանէ մատուցանէ արքայի Զօրայ
նահապետ ազդին Գնթունեաց, ասելով. «Գիտես, արքայ, զի ապստամբել
ի քէն կամեցաւ Ենանոս, խորհուրդ ընդ իս ըրելով, զի երզումն
10 խնդրեսցուք ի Հերովդէէ թագաւորէ Հրէաստանի, իբր ընդունել զմեզ
և ապա ժառանգութիւն ի բնակ երկրի մերում. քանզի նորակուտ
ժանակեցաք յաշխարհիս յայսմիկ: Եւ իմ ոչ աւնելով յանձն՝ ասեմ ցնաւ,
Ընդէր պատրիմք զրուցօք վազընջուց և պատաւեալ առասպելօք, պա-
ղատինացիս զմեզ վարկանելով: Եւ նորա անյուսացեալ յինէն՝ նմին իբրի
առաքեաց զբաճանայապետն Հիւրկանոս, և առաւել ևս ի Հերովդէէ անյու-
15 սացաւ. այլ ոչ մեկնի ի զրթողութեան բարուցն՝ եթէ ոչ արքայոյ աճապա-
րեացն նմա»: Այսմ քսութեան հաւատացեալ արքային Արշամայ՝ հրամայ-
եաց՝ տանջանա պէսպէս ի վերայ Ենանոսի կուսել. և վախճան զործոյն—
կամ թողուլ ի սպառ զօրէնս հրէութեան, և երկիր պաղանել արեգական,
և պաշտել զկուտս արքայի, ընդ որ վստահացեալ արքայի տացէ նմա

1 Եւ երթայ

1 Ե յԵնանէ / յ՝ ի յԵնանէ

1 Ե պատահի

1 Ե սպանանել

1 Ե հիւրկանոս

1 ՏԵ հերովդէս [Ե հերովդէ] զհիւրկանոս

2 Թաքեմ զաւ նորա [Ե իւրոյ] թա-
գաւորութեանն լինիցի

3 Գնէ ժամադրութիւն

3 Ե զգանձս / միւսն. գանձս

3 Ե փրկանաց

3 Ե հիւրկանոսի

4 Եւ երթայ արեւմուտ

4 Ե իի / և / Ե ընկեալ

6 Թաքեմ մատուցանէ զնմանէ

6 Եւ զաւ: զաւրայ / զլ զաւրա / Է զաւ /
Է զաւրայ արքայի

7 Եւ զնմանեաց / Ե զգնթունեաց /
Ե զգնթունեաց

7 Ե սպառամբելն

8 Ե կամի / Ե Ենանոս

9 Եւ ի հերովդէ / Ե Ե հերով

9 Եւ իբրեւ / Ե ընդունել

10 Ե զժառանգութիւն

10 Եւ զմեզ ք ընդ

11 Ե ծանկեցաք, փիւ. ծանակեցաք

11 Ե աշխարհիս

11 ՏԵ յայսմ [Ե յայսմիկ]

11 Եւ անելով

11 Եւ զնմանէ յանձն աւնէ

12 Եւ զնմանեաց զաւրայի, փիւ. պա-
տրիմք

12 Եւ զգնթունեաց

12 Ե զվազընջուց

12 Եւ ևս առաւել, փիւ. և պատաւեալ

12 Եւ զաւրայի / Ե առաւելովք

13 Եւ կարծելով, փիւ. վարկանելով

13 Եւ իի / նմին իբրի—անյուսացաւ (Տ. 15)

14 Եւ իբր իսկ / Ե իսկ, փիւ. իբր /
Ե և մին ձրի, փիւ. նմին իբր

14 Ե առաքեցաք

14 Ե զհիւրկանոս բաճանայապետ

14 Ե իի / և

14 Ե հերովդէս

15 Թաքեմ սակայն, փիւ. այլ

15 Եւ զգնթունեաց ի զժրթողութեան, Է զժրթ
զժրթողութեան

15 Ե և թէ, փիւ. եթէ

16 ՏԵ յայս [Է յայսմ]

16 Եւ քսութեանն [Եւ քսութեանն]

16 Եւ զնմանեաց հաւատացեալ արշամայ և
հաւատացեալ / ՏԵ հաւատայ արշամ
[Է հաւատացեալ արքային արշամայ]

16 Ե արքայի

17 Եւ ան պէս պէս

18 Եւ զնմանեաց զնմանեաց

19 ՏԵ ընդ որով հարկեալ [Եւ զնմանեաց
հարկեալ] արքայ / Ե հարկեալ,
փիւ. վստահացեալ

19 Ե արքայ

- զնոյն իշխանութիւն, կամ կախել զփայտէ և բնաջինջ լինել ազգի նորա: Եւ սպանեալ զմի յազգականացն առաջի նորա, որում անուն էր Սարիայ, և առ ընթեր զօրդինն մատուցեալ ի տեղի սպանմանն, որոց անուանքն Սախատիայ և Աղարիայ՝ յերկիւզէ մահուան որդւոցն և ի թախանձելոյ
- 5 կանանցն կատարէ զկամս արքայի հանդերձ ամենայն ազգատոհմիւն, և յառաջին պատիւն իւր հաստատի: Սակայն ոչ ամենեկին վատահանայ ի նա արքայ. այլ առաքէ ի հայս, հաւատարով նմա զաշխարհն, զի ի Միջագետաց միայն հեռացուցէ զնա:

ԻԵ

- 10 ԳժճՈՒՐԻԼԻՆ ԸՆԳ ՀԵՐՈՎԴԻ ԱՐԵԱՄԱՅ ԵՎ ԱԿԱՄԱՅ ԵՆԱԳԱՆԳՈՒՐԻԼԻՆ:

- Յեա այսորիկ եղև խռովութիւն ի մէջ Հերովդի արքայի Հրէաստանի և մերոյ արքային Արշամայ: Քանզի Հերովդէս, յեա բազում զործոց արութեանց, ձեռնամուխ լինի ի բարեզործութիւնս, շինուածս բազումս տանկով յօլով քաղաքաց, սկսեալ ի Հոռմէ մինչև ցիւամասկոս:
- 15 Խնդրեաց ի յԱրշամայ բազմութիւն արանց անարուեստից զործաւորաց, որովք զԱսորոց զԱնտիոքայ զանանց և զանկոխ հրապարակն ի խոհերացն և ի ազմոց՝ լցցէ: Զոր հոսեալ յանձն Արշամայ՝ զօրս ժողովէ ընդդիմանալ Հերովդի. և ի ձեռն հրեշտակաց յղէ առ կայսրն ի Հոռմ,

1 Se իշխանութիւնն / և և կամ

1 Zabydy կախիլ

1 ade լինիլ / և յազգէ

1 e նորա / միւսն. զորա

2 և լիք և սպանեալ—նորա

2 edji զմի / միւսն, մի

2 i ազգականաց / յազգականաց նորա

3 և և անդէն. լիք տուրիքեր

3 e մատուցեալ զօրդինն

3 e զօրդինն / զ² և անդէն զօրդինն

ամենայն ազգականօք

3 e անուանքն են

4 p լիք ի (թախանձելոյ)

5 abedj ազգատոհմաւ/կէ ազգականաւքն

6 և լիք իւր / i հասանի, փիւ. հաստատի

6 eopqrs լիք ամենեկին

6 Sme վատահացաւ

7 g նմա, փիւ. ի նա

7 d լիք այլ առաքէ ի հայս

7 e վատահանալով, փիւ. հաւատարով

7 e զաշխարհս

8 e միայն ի միջագետ

8 Sme լիք զնա

9 abedjkleopqrs ԻԳ. փիւ. ԻԵ.

9 nopqrs հերովդէի

10 ur հերովդի ընդ արշամայ

10 e թէ զխարդ խռովեցան ընդ իր-
կարս հերովդէս արքայն հրէաստանի

և արքայն մեր արշամ, փիւ. զժողու-
թիւն—հնազանդութիւն

10 և հնազանդութեան

11 Smedj այս [g այսորիկ]

11 oqrs հերովդէի

11 e լիք արքայի հրէաստանի և մերոյ

12 t ընդ, փիւ. և

12 Sme մերոյն արքայի

12 kl քանզի յեա բազում զործոց տ-
րութեան հերովդէս ձեռնամուխ

13 g արութեան / և արքայութեանց,
փիւ. արութեանց

14 abedjkl բազում, փիւ. յօլով

14 e քաղաք

15 Sme խնդրեալ ի [eg՝ լիք ի]

15 ab արշամայ

15 de զբազմութիւն / զ արուեստից

16 g անտիոքայ / kl անտիոքայ / և
զանտիոքազանց, փիւ. զանտիոքայ
զանանց

16 q՝կէ հրապարակացն

17 h'abedj խոհերց / h' խոհերց

17 Sme ի ազմոցն

17 abcd ոչ տուեալ / j ոչ յանձն տուեալ

17 e արմայ, փիւ. արշամայ

17 d ժողովեալ

18 և զ² ընդդէմ / a հրեշտակաց

18 և ի հոռմս առ կայսր abedj կայսրն

զի մի զնա ընդ իշխանութեամբ Հերովդի արասցէ: Իսկ կայսրն ոչ միայն զԱրշամ չազատէ յիշխանութենէն Հերովդի, այլ և զամենայն Միջերկրեայս նմա հաւատայ:

- Յայնմ ժամանակի Հերովդէս զանեք Ազիքսանդրի որդւոյ իւրոյ,
 5 որ էր ի հօրէ Տիմոնէ և ի մօրէ ի Թագաւորութենէ Մարաց, ի զաւակէ Դարեհի Վշտասպեանց, ընդ իւրով ձեռամբ Թագաւոր Միջերկրեայցն կացուցանէր, առեալ իւր ի սպասաւորութիւն զունդ ի Դադատացւոց և ի Պոնտացւոց: Տեսեալ զայն Արշամայ՝ երկրպագէ Հերովդի իրրն տեսան ամենայնիւ իսկ տալով նմա զոր խնդրէրն գործաւորս. որովք լցեալ
 10 զհրապարակն անտիրաքացւոց քսան վտաւանաւ երկայնութեամբ, յատակեաց սպիտակ կճեայ սալայատակօք, զի ուխաւորք յատակացն զիւրազոյնս կարգիցին, առ ոչ ինչ վնաս առնել քաղաքին: Բայց Արշամայ վարեալ զԹագաւորութիւնն սմա քսան, վախճանեցաւ:

ԻԶ

- 15 Թագաւորութիւն Արգաւու, եւ մեանիլ բալտովիմբ Հայոց ընդ Խաղաւ Հոռմայեցոց. եւ պատերազմ ընդ զօրս Հերովդի, եւ սպանանիլ զԵրօթորդի նորա զՅովսէփ:

Թագաւորէ Արգար որդի Արշամայ ի քսաներորդ ամի Արշաւրի արքայի Պարսից: Այս Արգարոս կոչէր աւագ այր, վասն առաւել

- 1 Ե Հերովդէի / ցլ կայսր
 2 Խ չազատաց զարշամ
 2 ո յիշխանութենէն / միւսն. յիշխա-
 նութենէ
 2 ո Հերովդէի
 3 abed միջերկրեայս / ՏԽԵ մի-
 ջերկրայս [միջերկրեայս]
 4 Հ զազիքսանդրի
 5 Ե է, փխ. էր
 5 Հցե տիմոնի / ք սիմոնէ
 5 Վace լիփ ի [Թագաւորութենէ] / ւլ
 ի Թագաւորութեան [ե ...թեանն]
 5 Ե և ի զաւակէ / abef ի զաւակաց
 6 abedf տժղահայ, փխ. զարեհի /
 վ՞Է լիփ զարեհի
 6 Ե վշտասպեաց / Ե վտասպեանոցա /
 ւե վիշապասպեանց, փխ. վշտաս-
 պեանց
 6 Ե ի միջերկրեայն / Վme միջերկրեա-
 ցըն / Հցօր միջերկրայցն / Է մէ-
 ջերկրայցն
 7 Ե առեալ ընդ իւր
 7 Ե լիփ ի [սպասաւորութիւն]
 7 ՏԽ տսան զունդ
 7 abedf զդադատացւոց և զպոնտացւոց
 [Է զդադատացւոց, abe զպոնտացւոց,
 Է պոնտացւոց]
 8 ձ արշամ / ւջ Հերովդէի
 8 Եոս իւր
 9 Կ? abedf ամենայնի [Կ? ամենայնիւ]

- իսկ տալով / ՏԽ ամենայնի. տալով
 [վ՞Է ամենայն]
 9 ՏԽԵ լիփ նմա / ցկլ զորս
 9 Կ? abedf խնդրէր / Ե որով
 9 Հվ՞Է որոյ լցուցեալ, Ե լցեալք
 10 ՏԵ զհրապարակս [Ե զհրապարակսն]
 11 ՏԽԵ կճասալ [Ե կճասալ, վ՞ կճասեալ,
 ցլ կճասալ] յատակօք
 11 Ե յուխաւորք / Ե ովսաւորք /
 վ՞րքս ուխաւորք
 12 abed զիւրազոյն
 12 ԱՏԽ կարգեցին [Ե կարգեցին], Թւդ-
 դում եմ կարգեցին
 12 Է քաղաքացն / ձ լիփ քաղաքին
 12 վ՞Է քնասել / ցկլ արշամ
 13 Ե լիփ վարեալ / Ե լիփ ամա
 14 abedf ցլօրքս ԻԵ, փխ. ԻԶ.
 15 Է հարկու
 16 abedf Հերովդի [abԵ Հերովդի] զօրացն
 17 ՏԽԵ գուսիփ [Կ? յուսեփ, Հ գյու-
 սուփ]
 18 ւջԷ քսաներորդի
 18 Ե արշաւայ / Ե արշօրայ / ձ ար-
 շաւայ / Ե արշօրի / Հ արշօրի
 18 ւջ Ե քսաներորդի
 18 Արքս Թագաւորի, փխ. արքայի
 19 Խ պարսից արքայի
 19 ՏԵ արգարէս / Ե արգարոս
 19 ւջ Կոչէր / միւսն. Կոչիւր
 19 Է աւագար, փխ. աւագ այր

- հեղութեանն և իմաստութեանն. որում յետոյ և տիքն. զայս ոչ կարելով ուղղախօսել Յունաց և Ասորաց՝ կոչեցին Արգարուս Ի սորա երկրորդ ամի թագաւորութեանն հարկին Հռոմայեացոց բոլորովիմբ ամենայն կողմանքն Հայոց: Քանզի հրաման ել յԱւգոստոս կայսերէ, որպէս ասի
- 5 Ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր տանել ընդ ամենայն տիեզերս. վասն որոյ և ի Հայս աստրեալ գործակալք Հռոմայեացոց, բերելով քղպատկերն Աւգոստոսի կայսեր՝ կանգնեցին յամենայն մեհեանս: Ջայտու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս որդի Աստուծոյ:
- Ջամին աւուրքք լինի խռովութիւն ի մէջ Արգարու և Հերովդի:
- 10 Քանզի Հերովդի հրամայեալ զիւր պատկերն հուպ ի կայսերական պատկերն կանգնել ի մեհեանս Հայոց. զոր չառեալ յանձն Արգարու՝ պատճառս ի վերայ նորա յուզէ Հերովդէս: Առաքէ զգօրս Թրակացոց և Դերմանացոց աստղատակաւ հինից յերկիրն Պարսից, հրաման տուեալ ընդ աշխարհն Արգարու անցանել: Իսկ Արգարու ոչ հաւանեալ՝ ընդ
- 15 զիմանայ ասելով, եթէ ընդ անապատ է հրաման կայսեր անցանել զօրացոյ ի յերկիրն Պարսից: Ընդ որ դաւանացեալ Հերովդէս՝ անձամբ ինչ ոչ կարէր վճարել, պէտպէս ցաւոց զնա ըմբռնեալ,—վասն զի ի Քրիստոս համարձակեցաւ՝ որդանց ի նմա եռացեալ—որպէս պատմէ Յովսէպոս.

1 f հեղութեան / f իմաստութեան

1 d յորում / k որում և

1 l կամելով, փխ. կարելով

2 abcd f ուղղակի խօսել ասորաց և յունաց

2 See արգարիս

2 e լիք ի (սորա)

4 abcd f կողմանք / w կողմանց

4 n նոյն մեղով ասիին՝ անուանք թագաւորացն մերոց վաղարշակ, արշակ, արտաշէս, Կիլիկան, արտաւազդ, արշամ, արգար

4 abcd f հրամայեալ էր, Se հրամայեալ, փխ. հրաման ել

4 Zadejg յօգոստոս / b յօգոստոսէ / l յաւգոստոս

5 a ի զուկա / k ի զուկաս / l յղուկայ e լիք ի (զուկայ)

5 e լինին, Sth լինել, փխ. տանել

6 abcd f չիք և

6 k եհաս, փխ. ի հայս

6 b աստրեալք

7 o զպատկերս

7 abdfjo օգոստոսի / kl աւգոստի / e աւգոստոս / epgs յօգոստոսի

7 egrs այսու

8 b ժամանակօր

8 Zekhsopgrs լիք յիսուս

8 H²abcdj աստուծոյ ի հրէաստանի

9 b աւուրքք

10 abcd f զի, փխ. քանզի

10 eopgrs չիք հերովդի—նորա յուզէ (s. 12)

10 k չիք հուպ ի կայսերական պատկերն

12 Se յուզէր

12 g հերովդէս. և աստքէ / p աստքէ հերովդէս / f հերովդէ

12 k թրակաց

13 f հինիցն

13 kl հայոց, փխ. պարսից

13 l հրամանս տուեալ, փխ. հրաման տուեալ

14 a անցուցանել

14 abcd իսկ արգար / e նա, փխ. արգարու / pgrs չիք արգարու

14 kl չհաւանեալ

16 abcd f ի պարսս [e ի պարս], փխ. յերկիրն պարսից

16 ekl չիք ի (յերկիրն)

16 q² հայոց, փխ. պարսից

16 w որ յոյժ դաւանացեալ

17 k չիք կարէր

17 o տանել, փխ. վճարել

17 e բմբռնել

17 H²abcdj վասնզի / vhsn. վասն որոյ / n որոյ (յուս. զի)

18 H²ab որդանցն / e ի նա / Sth e չիք որդանց ի նմա եռացեալ

18 dhsgrs յովսէպոս / vhsn. յովսէպոս

առաքէ զեղբորորդի իւր զՅովսէփ, որում տուեալ էր զգուսար իւր, որ էր յառաջ կին Փերուրի եղբոր իւրոյ: Եւ նորա տուալ զբազմութիւն զօրացն՝ դալ հասանէ յաշխարհն Միջագետաց, պատահէ Արգարու ի զօրանիստ գաւառին Բուզնան. և մարտուցեալ մեռանի, և զօրն 5 փոխառական լինին: Նոյն հետայն վախճանի և Հերովդէս, և Հրէից ազգապետ՝ զԱլեքեղայոս նորին որդի Աւգոստոս կացուցանէ:

ԻԷ

Ծինօւած Աղետեայ Բաղաբի, և յիշատակումն սակաւութ ազգի մեռոյ
Լուսաւորչին:

- 10 Ձկնի ոչ բազում աւուրց վախճանի Աւգոստոս, և փոխանակ նորա թագաւորէ Հոռմայեցոց Տիրեր, և Գերմանիկոս կեսար եղեալ՝ ձագէ գառաքեալսն ի Հաովմ զիշխանն Արշաւրի և Արգարու, յաղապս պատերազմին նոցա, յորում սպանին զեղբորորդին Հերովդի: Ընդ որ խառացեալ Արգարու, խորհի ապստամբութիւն և պատրաստութիւն 15 պատերազմի: Յայնժամ շինէ քաղաք զտեղի պահպանութեան զնդին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային եփրատու ի Կասսիոսէ, որ կոչի Եղեսիայ. և փոխէ ի նա զարքունիս իւր որ ի Մծրին, և զամենայն կուռս իւր, զնարոզ և զԲէլ և զԲաթնիբազ և զԹարաթայ, և զմտեանս մեհենից վարժարանին, և միանգամայն զգիւտնս թագաւորացն:
- 20 Յետ այսր մեռեալ Արշաւրի՝ թագաւորէ ի վերայ Պարսից Արտաշէս

1 ՏՊԵ զեղբորորդին

1 Ե զյովսէփոս / ՏՊԵ լիք զյովսէփ

2 abedfլ յառաջ էր / Ե փերուրի

3 Եջ հասանի

3 Ե աշխարհն / Ե և պատահի

4 Ե ի գաւառն

4 Ել բուզնան / Ե մարտուցեալ

4 Կ²abedf մեռանի ի զօրացն արգարու և

5 Ի հետեայն / Ե և վախճանի և

5 Ե լիք և (հերովդէս)

6 abլ զարքեղաւոս / ցկլ զնորին

6 Հabdefցոս օգոստոս

6 Ե կացուցանին

7 Խabcefgօրցս ԻԶ, փխ, ԻԷ.

8 Ե Եղեսիայ / միւսն. Եղեսիայ

8 Ե քաղաքին

8 Ե աղդին / Ե լիք աղդի

9 Եմ լուսաւորչի

10 Հցկլ ամաց, փխ, աւուրց

10 Հdef օգոստոս / Ե լիք նորա

11 Ե լիք հոռմայեցոց

11 Հabց ձաղեալ / Կ²cdfl ձաղեաց

12 Ե գառաքեալսն / Sex զիշխանս

12 abed ի հոռմ / Եջ ի հոռմէ

12 Կ²Lde արշօրի

12 Ե արգարու և արշաւրի

12 abedf պատերազմի

14 Ե խառացեալ

15 Եկ զբաղաք

15 Ե զգահպանութեան

15 օրցս զնդի

16 օրցս որ, փխ, որ

16 Ե Եփրատու

16 Եցոօրցս ի կարսիտս / abedf ի կար-

ստս / Ի ի կարսիտս / Ե Ե կրա-

ստս / Ե ի կարսիտի

17 Հեկ Եղեսիայ / Ե Եղեսիայ

17 Ե ի նմա, փխ, ի նա

17 Խabcl զարքունիսն / Ե լիք որ

17 Ե ի մծուին / Ի ի մծմին

17 ՀԵ լիք և զամենայն / Եմցկլ լիք

զամենայն

18 Ե Եղեսիայ / Եմլ զկուռս

18 abef զնարազ / Ե զնարաւ / Հցլ զնար-

աւ

18 Ե զԲէլ

18 Եկ զբաթնի քաղ / Ե զբաթնիբազ

19 ՏԵ մեհենիցն

19 Ե վարժանին / Ե վարժարանիցն

19 Եկ զգիւտն / Ե թագաւորաց

20 ՀԵ արշօրի / Ե լիք ի վերայ

20 օրցս արտաշէլ

- որդի նորա: Արդ՝ թէպէտ և ոչ է կարգ պատմութեանս ի ժամանակի, և ոչ ըստ կարգի զոր ասելս ձեռնարկեցաք, այլ քանզի սերունդք Արշաւրի թագաւորին են որք Հայոց ազինս հաւատոց եղեն առիթ, և հարազատութիւն Արտաշիսի որդւոյ նորա՝ սկիզբն արացուք յաղագս
- 5 պատմականութեան մարդկանն, նախակարգեալ ի գիրսս առնթեր Արտաշիսի. զի իմացին որք ընթեռնունն, եթէ համազգիք քաջին են: Իսկ զինի ապա նշանակեցուք և զժամանակ գալստեան հարցն նոցա ի Հայս, որք են Կարենեանք և Սուրենեանք, յորմէ սուրբն Գրիգոր, և յորմէ Կամսարականք, յորժամ ի շարի կարգին հասանիցեմք ի ժամա-
- 10 նակս թագաւորին որ գնոսա ընկալաւ:

Բայց Արգարու ոչ յաջողեցաւ խորհուրդն ապստամբութեան. զի խռովութիւն անկեալ ի մէջ ազգականաց իւրոց, թագաւորութեանն Պարսից՝ զոր ժողովեալ անդր չուէր ի համոզել և ի դադարեցուցանել զնոսա:

15

ԻԸ

Յաղագս երախոյն Արգարու յարեւելս և քաղաւորեցուցանելոյ Պարսից զԱրսաւէս. և թէ զիսոյ կարգեաց զեղբարս իւր, յորոց մեք Լուսաւորիչն և ևնորին ազգակիցն:

- Երթեալ Արգարու յարեւելս՝ գտանէ թագաւորեալ Պարսից զԱր-
- 20 տաշէս որդի Արշաւրի, և ընդդիմացեալ նմա զեղբարս իւր. քանզի նա խորհէր ազգաւ ի վերայ նոցա թագաւորել, և նորա ոչ առնուին յանձն: Վասն որոյ պաշարեալ զնոսա Արտաշիսի և երկիւղ մահու եղեալ ի

1 ք պատմութեանց

1 abedf կարգ է պատմութեանս

2 abedf կարգի է զոր

2 Կ՞մ արշօրի / օ աշօր

3 Կ՞ որ / ՏԹԵ լիք որք հայոց ազինս հաւատոց եղեն առիթ

4 ՏԹԵ արին և հարազատութիւն [ց արին հարազատութեան]

4 Կ՞abedf և արտաշիսի որդւոյ նորա հարազատութիւն

4 և՛ որդւոյ նորա արտաշիսի [և արտաշիսի]

5 Եյցե մարդկան / Հ մարդոյն

5 ԽԵՆ նախակարգել / Եյցրս նախկարգել, ք նախ կարգեալ

6 abed արտաշէսի / Է արտաշիսի

6 Է այք, փխ. որք / Այլ ընթեռնունն

6 Ե համազինք

6 Ե քալին, փխ. քաջին

7 abedf լիք և

7 Ե ժամանակ / abdf զժամանակս

7 Խabedf հարց / Հօրքրս լիք հարցն

8 և՛ զոցս, փխ. նոցա

8 Sae կարենանք [օ կարենանք]

8 Sade սուրենանք [օ սուրենանք]

8 Կ՞d լիք և սուրենանք

8 Ե լիք յորմէ սուրբն զԳրիգոր

9 Ե լիք և

9 Հեք հասանիցիմք

9 abedf լիք ի ժամանակս

10 abed գնոսայն / Գ գնոյն / և՛ զնոսայ

11 abefl աջողեցաւ

12 Ե իւրոյ թագաւորութեան

13 abefr զօրս / և՛ զօրածոգովեալ

13 ԱԽք անդ / abedf չուէր

13 abedf համոզել [Գ լիք, Ե համոզել] գնոսա և դադարեցուցանել

13 Խ լիք և ի դադարեցուցանել

15 Խabceforqrs Իէ, փխ. ԻԸ.

16 Ե երթալոյ / Վ՛ յարեւելս

16 Խ թագաւորեցուցանել

17 Ե եթէ / Է եթէ

17 օրս զեղբարս / Ե յորոց և մեր

18 abed լիք և նորին / Գ լիք նորին

18 abedf ազգակիցք իւր / Խ ազգակիցք նորին

19 Ե լիք պարսից / րս դաւառաշէղ

20 Գ եղբարք / օրս զեղբարս

21 Գ զոր, փխ. և

վերայ նոցա՝ բազում պատումունք և անմիաբանութիւնք ի մէջ զօրացն և այլոց ազգականացն լինէին: Քանզի էին Արշաւրի թագաւորի որդիք երեք և զուստը մի. առաջին՝ նոյն ինքն արքայն Արտաշէս, երկրորդն՝ Կարէն, երրորդն՝ Սուրէն, և քոյր նոցին՝ օր անուանեալ Կոշի Կոշմ, կին

5 զօրավարին ամենայն Արեաց ի հօրէն կարգեալ:

Իսկ Արգարու համոզեալ զնոսա խաղաղանալ, ի մէջ ամենեցուն հաստատէ զայս ինչ սահմանելով. թագաւորել Արտաշիսի հանդերձ ծննդովք իւրովք՝ որպէս և խորհեցան, և զեզրարան անուանել Պահլաւ՝ լանուն քաղաքին իւրեանց և աշխարհին մեծի և քաջաբերոյ. որպէս

10 զի լինել նոցա պատուականագոյն և առաջին քան զամենայն նախա-
բարութիւնս Պարսից, որպէս արգարն զարմս թագաւորաց: Եւ զաշինս և երգմունս ի միջի հաստատեալ, զի թէ լիցի սպառել զարմից
Արտաշիսի ի պատանեաց՝ նոքա մատիցեն ի թագաւորութիւնն: Եւ
արտաբոյ ցեղի նորա թագաւորեցելոյ՝ ցեղս որոշել զնոսա երիս, կոչմամբ
15 այսպիսեալ. Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և քոյրն՝ Ասպահապետի
Պահլաւ, յառնն տանուաւորութենէ զանունն որոշեալ:

Եւ ասեն զտուրբն Գրիգոր ի Սուրենեանն Պահլաւէ, և զԿամարա-
կանս ի Կարենեանն Պահլաւէ: Այլ զայսր զաւոյն զորպիսութիւն ի
կարգին պատմեցուք. միայն նշանակելով այժմ առ ընթեր Արտաշիսի,
20 զի ծանիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւաստի արիւն Վաղարշակայ են,
այս ինքն զարմ Արշակայ մեծի, եզրօր Վաղարշակայ:

Եւ այսոցիկ այսպէս կարգելոց և զգիր ուխտին ընդ իւր տանալ
Արգարու՝ զաննայ ոչ առողջ մարմնով, այլ հարաշար ցաւովք արտացեալ:

1 Ի անմիաբանութիւն

1 abedf լիք ի մէջ

2 Sek այլ / 1 այզոց

2 abcf ազգաց [f ազգացն]

2 Ի լինէր

2 abedf արշաւրի [d արշօրի, e ար-
շաւրէի] թագաւորի էին

4 abedf երրորդ / e և երրորդն

4 S սոցին [n նոցին] / e սոցս

4 abd կոշիւր / e կոշէր / Խ լիք կոշի

4 e կոյմ / f կոշմա / ցեւ կոմշ

5 Sl կարգեցեալ

6 SՆ ամենեցունց

7 edfg հաստատէր / abcf զայն

8 Խabedf իւրովք ծննդովք

8 e զօր, փխ. որպէս և / abedf լիք և

8 abedf խորհեցաւ / eorցօս խորհեցան

8 pqr ցեղայրսն / e եզրարսն

8 Sek անուանեալ / ցլ անուանեալս

8 abef պահլաւ (միշս) / ցլ պահլաւս
(միշս) / o պահլաւ

9 a անուն / abdfgkl քաջաբերոյ

9 e զոր փխ. որպէսզի

10 e զարդարե

10 egklorqrs զզարմս

12 gkl հաստատել

12 Կ²abedfkl գէպ լիցի / ց գէպ գրուած
ու չնկուած / և թէ պէտ գէպ լիցի

12 a ի սպառել / e սպառեալ

13 Կ²abedf լիք ի (պատանեաց)

13 և մատիցին

14 e թագաւորեցուցելոյ / p զցեղս

15 f լիք սուրենի պահլաւ

15 p լիք և քոյրն—պահլաւ

15 e տապալեալի

16 Կ²abedf յանուն, փխ. յառն

16 Կ²abedf տանուաւորութեան և զնորս
[f զնոսա] / ևս տանուաւորութենէ

16 Կ²acedf անուն / և յանուն

17 e զրիզորիսս

17 bed ի սուրեան

17 rs լիք և զԿամարականն ի կարե-
նեան պահլաւէ

17 abe Կամարականն / def զԿամ-
արականն

18 Կ²de զորսն / ցկլ զաւոյ

19 Կ²abedf պատմելով, փխ. նշանակելով

20 f լիք զայս / ցf են և

22 Ակռօրօք կարգեցելոց [a լիք կար-
գելոց]

23 Հեթօրգրս ցաւօք

23 a արտացեալ / e յախտացեալ

ԻԹ

Կարձ Արգարու յարեւելից, և առ օգնականութիւն Արեւայ ի մարտ ընդ Հերովդի չորրորդապետի:

- Իբրեւ զարձաւ Արգար յարեւելից՝ լուաւ նա զՀռոմայեցւոց, թէ
 5 ի կատկածանս անկեալ են վասն նորա, որպէս թէ զկնի զօրու զնաց
 յարեւելս: Վասն որոյ զրեաց առ զործակալս Հռոմայեցւոց զպատճառս
 երթալոյն իւրոյ ի Պարսոս, միանգամայն և զգիր ուխտին, որ ընդ
 Արտաշէս և ընդ եղբարս նորա՝ տայ տանել: Եւ նոքա ոչ հաւատացին
 նմա. վասն զի և թշնամիք չարախօսէին զնմանէ, Պիղատոս և Հերովդէս
 10 չորրորդապետ և Լիւսանիա և Փիլիպպոս: Իսկ Արգարու եկեալ ի
 քաղաքն իւր յեղեւիայ՝ միաբանեաց ընդ Արեւոյ աղբայի Պատրիա-
 ցւոց, սատարս տալով նմա ի ձեռն Սոսրանայ ուրումն Արծրունոյ՝
 մարտնչել ընդ Հերովդի: Քանզի նախ զգուստրն Արեւոյ աղբայի կին
 առեալ Հերովդի, և ապա անարգեալ ի բաց եթող, և զՀերովդիադայ
 15 մեկնեալ յառնէ իւրմէ հնան կենդանւոյն, յաղազս որոյ ստէպ յանդի-
 մանեալ ի Յովհաննէ Մկրտչէ՝ այնր աղապաւ ետալն զՅովհաննէս
 Մկրտիչ: Եւ եղև պատերազմ ընդ նա և ընդ Արեւ վասն անոր-
 զանաց զստերն. յորում սաստկապէս հարեալ սատակեցան զօրքն
 Հերովդի յօգնականութենէ քաջացն Հայոց, որպէս յաստուածային իմն
 20 տեսչութենէ, վրէժս հատուցանել ընդ մահուանն Յովհաննէս Մկրտչին:

1 Պաբեօրոց ԻԼ, փխ. ԻԹ.

2 Եր. զարձեալ

2 Ե յօգնականութիւն / Ե յօգնութիւն

2 Ե յարեւելից, օգրս արեւմտեայ, ք
 արեւտա, փխ. արեւայ

2 Կ²աբեմք արեւոյ ընդդէմ Հերովդի

4 ՏՊԵ արգարիս / Էժ արգարոս

5 Ե ի կատկածան / ՎԷժ ի կատկած

5 Ե Են անկեալ

5 Եժեմք իբրեւ թէ / Ե լիք զնաց

6 ՏԵ յարեւելս արգար / Պ արգար յա-
 րեւելս

6 ՏՊԵ յղէ, փխ. զրեաց / Ե լիք առ

6 ՎԵրոցս առ նա զործակալս [Ե
 զզործակալս]

7 Կ²աբեմ նորա, փխ. իւրոյ

7 Ե տուխտին, փխ. ուխտին

8 Մ արտաշիսի / ՊՎ²օրոցս տալ

8 Կ²Կ²աբեմք / հաւատային

9 Ե լիք և (թշնամիք)

9 Կ²աժ չարախօսք էին

10 ՊՎ²ցորոցս լիւսինայ / Կ²Վ² լուսինա

11 Եժ եղեւիս / Ե եղեւիս / Ե յեղեւիս

11 Գ՝ միաբանեցաւ / Վիւսն, միաբանեաց

11 Եր արեւոյ / օգրս արեւտեայ / Ե
 արեւա

11 Ե պարտի, փխ. պատրիացւոց

12 ցեժ սատար

12 Կ²աբեմքցեժ նմա տալով

12 Կ²աբեմք խորանայ / Մ խորենայ / Պ
 խորովայ / Ո խորովանայ

12 Կ² ուրեմն / Ե ուրում / Ե ուրում /
 Վիւս ուրում / Գ լիք ուրում

13 Պձցիւրոցս զգուստր

13 ՏՊԵ լիք աղբայի

14 ՏԵ Հերովդէի [ք Հերովդի]

14 ՏՊԵ լիք ապա

14 Կ²աբեմք զի, փխ. և (զհերովդիադայ)

14 Ե զի զհերովդիադայ / Ե Հերովդիադա

15 Գժ լիք հնան

15 Կ²աբեմք կենդանւոյն [Կ²ժ կենդանւոյ]
 ի բաց հնան

15 ՏՊԵ լիք ստէպ—պաղաւ (Տ. 16)

15 Գժեժ սպան / Կ²ժ էսպան / ՎԵցիկեմ
 քոցս սպանեալ

15 Ե զյովանէս / Գ զյովանէս

16 Եժեմք արեւա աղբայ

18 Ե զոր, փխ. որպէս

18 Եժե տասուածային

18 օրոցս լիք իմն / ՎՊտոս զօգրեւ,
 փխ. իմն

19 ՏՊԵ մահուան [Ե մահուն] մկրտչին

Լ

Առաժնային իշխանացն Արգարու առ Մառիմոս, յորում անսին զՓրկիչն մեր Քրիստոս, ուստի եղև սկիզբն հաւատոցն Արգարու:

- Ընդ այն ժամանակս եկաց ի դործ հազարապետութեան կայսեր
 5 ի վերայ Փիւնիկեցւոց և Պաղեստինացւոց, Ասորւոց և Միջագետաց
 Մառիմոս որդի Ստորգեսայ. առ որ առաքեաց Արգար երկուս ի զխա-
 ւորաց իւրոց, զՄար Իհար րդեաշին Ազնեաց և զՇամշագրամ նահա-
 պետ Ապահունաց տոհմին և զԱնան հաւատարիմ իւր՝ ի քաղաքն
 10 Բեթբուրին, զգացուցանել նմա զպատճառս երթալոյն իւրոյ յարեկս,
 և առնել զնա թիկունս օգնականութեան: Որոց եկեալ զայն զնա
 յեկեթերոյսցոյիս: Եւ նորա ընկալեալ զնոսա խնդութեամբ և մեծա-
 բանօք՝ առնէ պատասխանի Արգարու. «Մի կոսակածեր ի կայսերէ սակս
 այնր, միայն զի զհարկեւն լիով փութասցիս»:
 15 Եւ նոցա դարձեալ անսի՝ ելին յերուսաղէմ տեսնել զՓրկիչն
 մեր Քրիստոս վասն լրոյ համբաւուց սքանչելագործութեանցն. որում և
 ակննառես եղեալ՝ պատմեցին Արգարու: Ընդ որ զարմացեալ Արգարու՝
 հաւատաց ճշմարտապէս իրր արդարեւ յորդի Աստուծոյ, և ասէ. «Այն
 զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ Աստուծոյ. զի չիք որ ի մարդկանէ, որ
 20 կարէ զմեռեալս յարուցանել, ըայց միայն Աստուծոյ: Եւ քանզի ապա-

1 h a b c e f o p q r s ի ֆ, փխ. Լ.

2 f լիք արգարու

2 f մարինոս / Կ մառինոս

3 a b c d f լիք մեր

3 f քրիստոս յերուսաղէմ

3 Հցնորքս հաւատոց / Կ հաւատոց

3 e արգարու. Թաղաւորին

6 f մարինոս

6 a b c d f ստորգեսայ / Ուղղելի ըստ Լա-
 բուրն. սարինոս որդի եւստորգեսայ

6 S e y արգարինոս

6 p լիք ի (զխաւորաց)

7 Կ զասր, փխ. զմար

7 վ զսարինոս / ո զմարինոս (չուս-
 անցիմս զսարինոս)

7 Կ իհարգեալն, փխ. իհար րդեաշին

7 S e y րդեաշին

8 Հցրս զանանէ

8 e ի քաղաքէն

9 Ե րեկքուզին / f րեկքուրին / Հ Կ
 րեկքուրին

9 f զպատճառ / e արեկս

10 ո նմա և զղիր / a b c d f նմա, փխ. և

10 e ընդ որ

11 Հց Կ զնա ի թիկունս

12 a եկեթերոյսցոյիս / Ե e յեկեթերոյս-
 ցոյիս / Հ հեկեթերոյսցոյիս / e p q r s

հեկեթերոյսցոյիս / Լ յեկեթերո-
 ցուզիս / մ Ե յեկեթերոյսցոյիս / o

եկեթերոյսցոյիս / Լաւր. եկեթերոյսցոյիս

12 a e զնա, փխ. զնոսա

12 իւր՝ եւ Լաւր. ինդութեամբ / միւսն.
 խաղաղութեամբ

13 Կն կոսակածել / e կոսակածիլ

14 Կ՝d o p լիք զի

14 S e e զհարկեալն / e e զհարկանէն /
 զ՝ հարկեալն

14 Կ՝a b c p q r s փութասցի

14 վիլ լաւ, փխ. լիով

15 եր նորա / Լ անդի

16 a b c d համբաւոց

16 e f o p q r s լիք և

17 Կ լիք ընդ որ զարմացեալ արգարու

17 S f յարգարեւ (որք արգարեւ)

18 Վ a b c d e f o p q r s որդի

18 e լիք և ասէ—այլ աստուծոյ (s. 19)

19 a զօրութիւնքն

19 Կ մարդու

19 a b c d f աստուծոյ են և ոչ մարդոյ

19 r s յաստուծոյ

20 r զմեռուցեալս

20 Հ a b c d f k l յարուցանել զմեռեալս

20 e այլ, փխ. բոյց

20 e ապականէր, փխ. ապականեալ էր

կանեալ էր մարմինն իւր ի չարաչար ցաւոց, որ պատահեցին նմա ի Պարսից աշխարհին յառաջ քան զեօթն ամ, և ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութեան՝ ետ տանել նմա թուղթ աղաչանաց, զալ և բժշկել զնա ի ցաւոցն, օրինակ զայս։—

5

ԼԱ.

Թուղթ Արգաւու առ Փրկիչն:

Արգար Արշամայ, իշխան աշխարհի, առ Յիսուս փրկիչ և բարերար, որ երևեցար յերուսաղէմացւոց աշխարհիդ, ողջոյն:

- Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինի ի ձեռս քո առանց զեղոց և տրմատոց. զի որպէս ասի՝ տաա դու կուրաց տեսանել և կազաց զնալ, և զբոբոտս սրբես և զայսս պիղծս հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են յերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրեւ լուայ վասն քո զայս ամենայն՝ եղի ի մօր խնամ մի յերկուց աստի. կամ թէ՛ դու Աստուած իցես, իջեալ 10 յերկնից, և զործես զայդ. կամ թէ՛ որդի իցես դու Աստուծոյ, և զայդ առնես: Արդ վասն այնորիկ զրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեսցես առ իս և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: 15 Նա և լուայ, զի Հրեայք տրանջեն զքէն և կամին չարչարել զքեզ, բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

- 1 Դ մարմին նորս ապականեալ էր
1 abcdցե մարմին
1 abcd նորս, փխ. իւր
1 abcd ֆ չար, փխ. չարաչար
1 խվ՞ պատահաց / Ե լիֆ պատահեցին
1 ցլ լիֆ ի (պարսից)
2 խ յաշխարհին պարսից
2 abcdֆել յառաջ ես / ֆ ամս
2 abcdֆել որ, փխ. և / ձ լիֆ նմա
3 bdf հնարս
3 a նմա տանիլ / cdf տանիլ առ նմա
3 քգրս լիֆ և
4 քքգրս ի ցաւոց անտի
4 Ե ի ցաւոցն, որ ունէր զօրինակ /
8 օրինակ
5 օքգրս Լ, փխ. ԼԱ / abcfցլ լիֆ ԼԱ
6 ֆ փրկիչն մեր քրիստոս / abcd փրկիչն
քրիստոս / S փրկիչն յիսուս քրիստոս
7 Ե արշակայ, փխ. արշամայ
7 abcdֆել լիֆ և
8 ektոքզ երևեցաւ
8 SՊԵ աշխարհի [խկ՛ցլ յաշխարհի]
երուսաղէմացւոց / ac երուսաղէմացւոց
9 ae լիֆ է / a եմ, փխ. իմ
9 ք քո / միւսն. քոյ
9 abcd ֆ բժշկութեանդ
9 ԱՏ լինին / չցլ ի ձեռն
10 ձ զեղոյ / ձ և, փխ. զի

- 11 ց լիֆ և (գորոտոս) / Ե բորտոս
11 SՊԵ սրբել / Կ՛Ե զայս
11 խկ՛Կ՛՛՛՛՛՛ abcd ֆ պիղծս [ց պիղծ] և զգես
[ab զգես, ց զգես գրած, ապա չնքած]
/ eoգրս պիղծ / ք պիղծ
11 խվ՞ք հանել
12 Հեկ որք
12 Se երկար / խվ՞ քնդ երկար
12 քրս լիֆ դու
13 a լիֆ վասն քո / Ե լիֆ քո
13 Ե և եղի
14 a երկուց / bcdֆել լիֆ աստի
14 Ե զի կամ դու
14 abcdֆլ իցես աստուած
15 SՊԵ լիֆ և (գործես)
15 a զայս, փխ. զայդ / Ե և կամ
15 abcd ֆ դու իցես որդի
15 ՀԵ լիֆ իցես դու / օքգրս լիֆ իցես /
ց իցես դու գրած, ապա չնքած
16 eոգ աշտորիկ / և լիֆ այնորիկ
16 կլ լիֆ առ քեզ / ց և աղաչել
17 Ե լիցիս / կլ լիֆ և (եկեսցես)
18 ք լիֆ և (լուայ) / abcd ֆ զի և
18 S հրեայք / abcdֆլ տրտունջ են
19 Ե փոքրիկ է
19 rs լիֆ և զեղեցիկ / Հ և է իմ զեղեցիկ
և պատշաճաւոր / ց զեղեցիկ չնքած
19 eկլ երկոցունց / Ե երկոցունս

- Որոց տարեալ զթուղթն՝ պատահեցին նմա յերուսաղէմ: Զայս վկայէ և աւետարանական բանն, եթէ «էին ոմանք ի հեթանոսաց եկեղոց առ նա», վասն որոյ ոչ համարձակին, որք լուանն, տսել ցՅիսուս, այլ տսեն ցՓիլիպպոս և ցԱնդրէաս. և նոքա տսին ցՅիսուս: Իսկ ինքն
- 5 Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի յորում կոչեացն զնա Արգար՝ ոչ առ յանձն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա, որ ունի օրինակ զայս.—

ԼԲ

Պատասխանի բարոյն Արգարու, զոր գրեաց Թովմաս առաքեալ երամանու Փրկչին:

- 10 Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս՝ իբրև ոչ իցէ նորա տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. Զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւատացեն յիս, և որք ոչն տեսանեն՝ նոքա հաւատացեն և կեցցեն: Իսկ վասն այնր զի գրեցեր զու առ իս, զալ ինձ առ քեզ՝ արժան է ինձ կատարել աստ դամենայն ինչ վասն որոյ առաքեաց իս: Եւ իբրև
- 15 կատարեցից զայս՝ ապա համբարձայց առ այն որ առաքեացն զիս. և յորժամ համբարձայց՝ առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեցէ, և կեանս քեզ և որոց ընդ քեզ են շնորհեցէ:

- Զայս թուղթ երեք Անան սուրհանդակ Արգարու, ընդ որում և զկենդանադուրէիւն փրկչական պատկերին, որ կայ յեղեացուց քա-
- 20 ղաքին մինչև ցայսօր ժամանակի:

- 1 e և զայս գրէ, փիւ. զայս վկայէ և
2 S չիք և
2 b յաւետարանական
2 l թե / և եթէ
2 abcd և ի հեթանոսաց
2 Smed եկեղոց [l եկեղոց / չց յեկեղոց,
օր եկեղոց]
3 Bnd. ԺԲ. 20,
3 a համարձակէին
3 a այսել, փիւ. տսել
4 Mabcd անդրէաս և փիլիպպոս, փիւ.
և նոքա / ձմն. Bnd. ԺԲ. 21—22
5 Sek չիք մեր / ց մեր գրած եւ չնշած
5 Mceprs կոչեաց / f կոչեցին
5 US չիք արգար
5 abdeg էառ
6 վի նմա յանձն / e չիք որ
6 Sme այսպէս, փիւ. օրինակ զայս [o
օրինակ զայս]
7 prs ԼԱ. / abcd չիք ԼԲ.
8 gikl թուղթ առ արգար, փիւ. պա-
տասխանի թղթոյն արգարու
8 e Թոմաս / f Թոմայ / k Թոմա /
Seg Թոմաս / l Թոմայ
8 abcdkl առաքեալ / միսմ. առաքեալն
9 en փրկչին յիսուսի, e փրկչին մերոյ
10 h հաւատան

- 10 Ա իբր / թ իբրու
10 kl չիցէ
11 k չիք իմ
11 Zcepprs տեսանեն
11 abcd ց հաւատացին / e հաւատան
12 Mkl տեսանեցեն [e տեսանեն] զիս /
ց ոչ տեսանեն (զիս գրած ու չնշած)
12 cf հաւատացին
13 d արժանի
14 bcd աստ կատարել
14 p ամենայն
14 abcd ց յերուսաղէմ, փիւ. ես
14 d չիք և
16 kl առաքեցից քեզ մի
16 o աշակերտաց / p աշակերտացն
16 e չիք աստի
17 abcd ցոր ցաւոյ
17 e չիք քո
17 kl կեանք / tw կեան
17 abd չիք են
18 ԿԿԶabcd ինան / e անանէս / k
էնան
18 k արգարու
19 d կենդանադուրէիւն
19 d յեղեար / k յեղեարացուց
20 abcd ց չիք մինչև ցայսօր ժամանակի

ԼԳ

Քառագուրբիւն յԱղեսիայ առաքելոյն Թադէոսի, եւ պատճէն բարոցն հնգից:

- Բայց յետ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ՝ Թովմաս առաքեալ, մի
 յերկոտասանիցն, առաքեաց զմի յեօթանասանից անտի զԹադէոս ի քա-
 5 զաքն եղեսիայ՝ բժշկել զԱրգարս եւ աւետարանել ըստ բանին Տեառն:
 Որոյ եկեալ հմուտ ի տուն Տուբիայ իշխանի հրէի, զոր ասն լինել
 յազգէն Բագրատունեաց. որոյ խուսեալ յԱրշամայ՝ ոչ ուրացաւ զհրէ-
 ութիւնն ընդ այլ ազգականս իւր, այլ նովին օրինօք եկաց մինչև
 հաւատալ ի Քրիստոս: Եւ ել համբաւ նորա ընդ ամենայն քաղաքն:
 10 Լուեալ Արգարու ասէ. «Նա է վասն որոյ գրեացն Յիսուս», եւ իսկոյն
 կոչեաց զնա: Եւ եղև ի մասնելն Թադէի՝ տեսիլ սքանչելի երևեցաւ
 Արգարու յերեսն Թադէի. եւ յարուցեալ ի գահոյիցն անկաւ ի վերայ
 երեսաց իւրոց եւ երկիր եպագ նմա. եւ զարմացան ամենայն իշխանքն
 որ շուրջն կային, զի ոչ զիտացին զտեսիւն: Եւ ասէ ցնա Արգար,
 15 եթէ «Դձւ իցես արդարեւ աշակերտ օրհնելոյն Յիսուսի, զոր ասաց
 առաքել ինձ այսր, եւ կարո՞ղ իցես բժշկել զցաւս իմ»: Պատասխանի
 եւ նմա Թադէ. «Եթէ հաւատացես ի Քրիստոս Յիսուս յորդին Աստուծոյ՝
 տացին խնդրուածքս արտի քոյ»: Ասէ ցնա Արգար. «Ես հաւատացի ի նա

1 Խաճեթ Լ, քրս ԼԲ, փխ. ԼԳ.

2 a յեղեսիայ / e յեղեսիա / e եղեսիայ
 / Խ յետեսիայ քաղաքի [ե քաղաք]

2 abedf Թադէոսի / միւսն. Թադէի

2 abce Թղթոյն / ը Թղթոց / e Թխ-
 աոյն

2 f հնգից Թղթոցն / ք հնգի

3 abedf համբառնալոյն

3 e Թովմաս

4 Խփabedf զԹադէոս, որ էր [ե է] մի
 յեօթանասանից [մ յեօթանասանից, f
 յեօթանասանիցն] անտի [ի անդի] / S
 մի յեօթանասանից

5 abf յեղեսիայ / d յեղեսիա / l յե-
 դեսիա / e յեղեսիայ

5 o զբանն

6 Se չիք հմուտ

6 Կ²abedf չիք առաքիայ

6 Կ²abedf հրէից

6 Խ զորմէ

7 d խօսեալ / o խօսելն / f ուսեալ /
 e խորշեալ / քրս խուշեալ

7 b արշամայ

7 z հրէութիւն

8 e չիք այլ նովին

8 SԽ նոյն

8 Se օրինօքն / l արինաւք

9 b քրիստոսի

9 e հաւատաւ

10 e նախ, փխ. նա է

11 Խ չիք եղև

11 SԽe մեծ, փխ. սքանչելի

12 Կ²abf չիք արգարու

12 abm երեսն / z յերեսն

12 abed չիք e

12 abedf յարուցեալ անկաւ առ ոտս
 [af տան] նորա արգար [cdf չիք ար-
 ցար] ի գահոյիցն ի վերայ

13 e էպագ

14 tw որք / f ուր, փխ. որ

14 abedfցք շուրջ

14 e զիտացին եւ զտեսիւն / e զիտաց

14 Se չիք e

14 e չիք e ասէ ցնա արգար

15 l Թե / e Թէ

15 abedf չիք զոր ասաց առաքել ինձ
 այսր

16 e առաքեալն / Խ ինձ առաքել

16 l կարուղ

17 Seg չիք նմա

17 cf Թադէ

17 b հաւատաւ

17 bef ի յ"ս ք"ս / d գբ"ս

17 e չիք յիսուս

17 Ա որդի / ոքքքք յորդի

18 abedfել տացին քեզ

Թուղթ Արգարու առ Տիրերիս:

Արգար արքայ Հայոց, տեառն իմում Տիրերի կայսեր Հռոմայեցւոց խնդալ:

- Գիտելով իմ, եթէ ոչ ինչ ծածկի ի բուժմէ թագաւորութենէդ,
 5 այլ իբրեւ զմտերիմ քո՝ տւելի եւ իմացուցանեմ ի ձեռն զրոյ: Զի
 Հրեայք, որ բնակեալ են ի զաւառս Պաղեստինացւոց՝ ժողովեալ խա-
 չեցին զՔրիստոս առանց իբիք յանցանաց, ի վերայ մեծամեծ երախ-
 տեացն, զոր արար առ նոսա, նշանս եւ սքանչելիս, մինչև զմեռեալս
 10 անգամ յարուցանել: Եւ գիտեա, զի զօրութիւնքս այս ոչ են սոսկ մարդոյ,
 այլ Աստուծոյ: Զի եւ ի ժամանակին յորում խաչեցինն զնա՝ արեգակն
 խաւարեցաւ, եւ երկիր շարժեալ տատանեցաւ. եւ ինքն յետ երկց աւուրց
 յարեաւ ի մեռելոց եւ երևեցաւ բազմաց: Եւ այժմ յամենայն տեղիս
 15 անուն նորա ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծամեծս կատարէ.
 որ եւ առ իս ինքեան եցոյց յայտնապէս: Եւ արդ՝ այսուհետեւ տէրու-
 թիւնդ քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել ի վերայ ժողովրդեանն
 Հրէից, որք զայն գործեցին, եւ զրել ընդ ամենայն տիեզերս, զի
 երկրպագեացեն Քրիստոսի՝ իբրեւ ճշմարիտ Աստուծոյ: Ողջ լեր:

1 ցի ԱՊ

1 e ԼԳ գործեալ զրէ թուղթ արգար
առ տիրերիս

1 Հաբեմքի տիրեր / զրգրս տիրերիս

2 e իմոյ

2 e հռոմայեցւոց / միւսե. հռոմ-
մայեցւոց

4 e գիտելով գիտէի եթէ

4 Տեւ թէ

4 ե լիմ ինչ

4 o ի բուժմէ տէրութենէդ ե թագա-
ւորութենէդ

5 արք որ, փիւ. քո

5 abedf իմացուցանել / e իմացուցանէ

5 e զրոց / եւն զրոյս

6 abf հրէայք / d հրէայքն / e հրէայքն

6 Աո որք

7 ե գլխաւս, փիւ. զքրիստոս

7 o իբիք միտոս յանցանաց

8 ել լիմ արար

8 p մինչ

9 abedf միանգամայն, փիւ. անգամ

9 oq գիտայ

9 ել ոչ սոսկ մարդոյ են

10 ել լիմ ե

10 օրգրս ի ժամանակի

10 p լիմ զնա

11 e երկիր շարժեցաւ տատանեցաւ.
տատանեցաւ / e երկիր շարժեցաւ
եւ տատանեցաւ

12 օրգրս յարուցեալ

12 e յայժմ

13 e յանուն

13 abedf անուն նորա յամենայն տեղիս

13 bedf աշակերտաց նորին

13 e զսքանչելիս

14 եւ լիմ ինքեան

14 իր տէրութիւնդ

15 e լիմ քո

15 abedf լիմ որ ինչ արժան է

15 e զոր

15 e լիմ հրամայել

16 n զայն գործ գործեցին

17 abfցեո իբր

17 abedf ճշմարտի

17 ել լիմ ողջ լեր

Պատասխանի բղբոյն Արգաւու ի Տիբերեայ:

Տիբերիսս կայսր Հռոմայեցւոյ, Արգաւու թագաւորի Հայոց խնդար:

- Զթուղթ մտերմութեանդ բոյ ընթերցան առաջի իմ, վասն որոյ
 5 Հնորհակալութիւն ի մէնջ քեզ հասցէ: Թէպէտ եւ ի բազմաց մեր լուեալ
 զայդ յառաջագոյն, եցոյց եւ Պիղատոս ստուգապէս վասն նշանաց նորա,
 եւ եթէ յետ յարութեանն ի մեռելոց հաւատարիմ եղև բազմաց, թէ
 Աստուած է: Վասն որոյ եւ ես կամեցայ տանել զայդ, զոր եւ զուդ
 խորհեցար: Այլ քանզի սովորութիւն է Հռոմայեցւոց՝ աստուած ի
 10 հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել, մինչև ոչ փորձեալ
 քննեցի նա ի սինկղիտոսէ, վասն որոյ եւ իմ յայտնեալ զքանս զայս
 սինկղիտոսին՝ արհամարհեաց սինկղիտոսն, զի ոչ քննեցաւ: Նա յառա-
 ջագոյն ի սմանէ: Այլ մեր տուաք հրաման ամենայն ումեք, որում եւ
 հաճոյ թուեացի Յիսուս՝ ընկալցին զնա ընդ աստուածս, եւ մահ ախոցիկ
 15 սպառնացեալ, որ չարախօս կայցեն զքրիստոնէից: Եւ վասն ժողովրդեանն
 Հրէից, որք յանդգնեցան խաչել զնա, զորմէ լսեմ, եթէ ոչ արժանի խաչի
 էր նա եւ մահու, այլ պատուի եւ երկրպագութեան, յորժամ ասից
 պարսպումն ի պատերազմէն Սպանիացւոց ասպատամբողաց յինչն՝
 քննեալ հատուցից նոցա զարժանն:

1 ց ԼԲ / e Լե (յուսանցիւմ)

1 bedfjg ի տիբերէ / ե տիբերէ, փխ. ի
 տիբերեայ / rs առ տիբեր

2 hahedf տիբեր / eorqrs տիբերոս

2 e հայոց թագաւորի / abedf լիմ հայոց

4 e զի թուղթ

4 bedfjgqrs մտերմութեան

4 d բոյ / միւսն, քո

5 kl քեզ ի մէնջ հասցէ

5 f հասցէ քեզ

5 e հասցէ ե զի թէպէտ

5 h'abedf յառաջագոյն լուեալ էր
 [h'bedf է] մեր զայդ

5 h լուեալ մեր

6 eprs լիմ զայդ

6 abedf եցոյց ստուգապէս եւ սկիստոս

6 h'abedfjg նշանաց / միւսն, նշանացն

7 eorqrs լիմ ե / h' թէ

7 fg յարութեան / e ի * մեռելոնց

7 abedfjkl լիմ բազմաց

8 abedfj լիմ ե (զուդ)

8 Segle դու

9 p քանզի ե սովորութիւն

9 e զաստուած

10 abedfj միայն ի հրամանէ թագաւորին

10 n նստուցանել (յուսանցիւմ՝ հաս-
 տատել) / h' չհաստատել, փխ. ոչ

նստուցանել

10 վէ՛մէ լիմ ոչ

11 d նախ, փխ. նա

11 h'abedmpqrs ի սինկղիտոսին / 2 ի
 սինկղիտոսէ

11 kl լիմ ե / kl զայստիկ

12 kl սինկղիտոսիս / 2 սինկղի

12 kl սինկղիտոսս / 2 սինկղիտոսս

12 2k սա, փխ. նա

13 h'eorqrs ի նմանէ

13 e հրաման տուաք

13 e յամենայն

14 h'abedfjno ընկալցի

15 Se որ / p կացցեն

15 eor քրիստոնէից / prs քրիստոնէիցն

16 dekl որք

16 v խաչ հանել, փխ. խաչել

16 Sh'e թէ

16 h խաչի ե մահու էր նա / h'eorqrs
 լիմ ե մահու

17 d պատուոյ

17 e երկրպագութիւն

18 hef ի պատերազմէ / x ի պատե-
 րազմէս

18 e սպանեցոյց

18 o ասպատամբողացն

19 e զարժան

Պարձնալ գրէ բուրբ Արգար առ Տիրերիս:

Արգար արքայ Հայոց, տեսն իմում Տիրերի կայսեր Համայնեցւոյ ինդալ:

- 2 թուղթ գրեալ ըստ արժանի քոյոյ տէրութեանդ տեսի, և ընդ
 5 հրաման մտածութեանդ քոյ ուրախացայ. և եթէ ոչ ցամառացու ինձ՝
 դորձ սնկղիտոսիդ յոյժ այգանելի է. քանզի առ դոստ՝ ի քննութենէ
 մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւն: Եւ արդ այսուհետեւ եթէ ոչ
 լինիցի Աստուած հաճոյ մարդոյն՝ Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրեւ
 յայտնանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն: Բայց քեզ տեսն
 10 իմում հաճոյ թուեցի առաքել զայլ ոք յերուսաղէմ փոխանակ Պի-
 զատոսի. զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանութենէն յոր կարգեցեր
 զնա. վասն զի արար զկամաւ Հրէիցն, և խաչեաց զՔրիստոս ի տարա-
 պարտոյ տաւնց քոյոյ հրամանի: Ողջ լինել քեզ ըզձամ:

- 2 այս գրեալ Արգարու՝ գհաւասար թղթոյն եղ ի գիւմնի իւրում,
 15 որպէս և զայլոն: Գրեաց և առ ներսն մանուկ արքայ Ասորեստանի ի
 Բաբելոն:

Թուղթ Արգարու առ Ներսէս:

Արգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմում Ներսէսի ինդալ:

- 2 զիր ողջունի քոյ տեսի, և զՊերող լուծի ի կապանաց, և զՔնատ
 20 նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ՝ կարգեցես զնա ի վերակա-
 ցութիւն Նինուէի, որպէս և կամիս: Այլ վասն այնր զի գրեցեր առ իս,

1 Ե ԼԶ (շուսանցում)

1 Պ արգարիս

1 Պաբեժ արիւր / es արիւրոս / r
 արիւրոսն

2 ց լի տեսն / e կայսր

4 Ե քոյ / p ըստ, փխ. ընդ

4 Ե և ընդ մտածութիւնդ

5 ժ քոյ / միւսն. քո

5 աբեժ ինձ ցամառացու / kl ցամառ

6 Ե լսնկղիտոսիդ / միւս. սնկղիտոսիդ

6 Պաբեժ է [Ե և, փխ. է] յոյժ այգա-
 նելի

6 Ե զի / e դոստ, փխ. դոստ

7 Վյա աստուածութիւն / չ տէրու-
 թիւն, փխ. աստուածութիւն

7 Ե արար, փխ. արդ

7 Ե այդհետեւ, փխ. այսուհետեւ

8 Եkl լինի

8 ՏՊԵ հաճոյ աստուածն

8 Ենմ մարդկան

8 p լի նա / ep լի նա

9 kl յայնմանէ / kl արժան է մարդոյն

9 Ե քաւել / և գաստուած

10 ՏԵ իմոյ / p մերոյ, փխ. իմում

10 աբեժkl լի զայլ ոք

11 kl լի նա / աբեժ լի անարգանօք

11 Եժլ դոր, kl յորում, փխ. յոր

12 Վաբեժkl լի ի (տարապարտոյ)

13 Ե թարց, փխ. տաւնց

13 Ե հրամանիդ / Եց հրամանին

13 աբեժ ըզձամ

14 Ե արգար

14 արգր և եզ / Ե և իւր, փխ. եզ

15 kl լի և (զայլոն)

15 չցկ: ասորեստանեայց

16 Ե ի քաւելութի / Ե Ե ի քաւելութի

17 ՊՎ՝ ներսն արքայ ասորեստանի

18 Տաբեժ իմոյ

18 Ե հայոց սիրելի որդւոյ

19 p զգիրս / Պ քոյոյ ողջունի

19 ՏԵ քոյոյ / Պաբեժ քո / մե քոյ

19 Ե պերող / ոս զման

20 աբեժարգր լի նմա

20 Ե կամիցի քեզ

20 Ե զկայութիւն, փխ. զերակացութիւն

21 աբեժ գրեցերն

- թէ տներ ամէլ զայրդ բժիշկ, որ զնշանող ամեն և բարողէ այլ Աստուած
 ի վեր քան զհօւր և զջուր, զի տեսից և լուայց զմա՝ նա ոչ էր բժիշկ
 ըստ արուեստից մարդկան, այլ աշակերտ որդւոյն Աստուծոյ, արարչի
 հրոյ և ջրոյ. և վիճակ հասեալ ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ: Բայց
 5 յընկերաց նորա գլխաւորաց, Սիմոն անուն, այդր ի կողմանս Պարսից
 առաքեալ է. խնդիր արարեալ՝ լուիցես նմա, յորժամ և հայրն քո
 Արտաշէս: Եւ նա բժշկեացէ զամենայն հիւանդութիւնս, և ճանապարհ
 կենաց ցուցցէ:
 Եւ յաւել ևս զրեւ աս Արտաշէս արքայ Պարսից օրինակ զայս. —

10

Թուղք Արգարու առ Արտաշէս:

- Արգար արքայ Հայոց, Արտաշէսի եղբօր իմում Պարսից արքայի
 խնդալ:
 Գիտեմ զի արդ լուեալ է քո վասն Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն
 Աստուծոյ, զոր խաչեցին Հրեայքն. որ յարեաւն ի մեռելոց, և առաքեաց
 15 զաշակերտան իւր ընդ ամենայն տիեզերս՝ ուսուցանել ընդ հանուր: Եւ
 մի յաշակերտաց նորա գլխաւորաց, Սիմոն անուն, է ի կողմանս քոյոյ
 տէրութեանդ: Արդ՝ խնդիր արարեալ դուցես զնա, և նա բժշկեացէ
 զամենայն ախտս հիւանդութեանց՝ որ ի ձեզ, և ճանապարհ կենաց
 ցուցցէ. հաւատասցես ըմբի նորա, դու և եղբարք քո և ամենեքեան,
 20 որ հնազանդին քեզ կամաւոր: Զի ակորժելի է ինձ՝ զձեզ ըստ մարմնոյ
 ազգականո՝ լինել ինձ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ:
 Եւ մինչ զիս պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ՝ վախճանի
 Արգարիոս, թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ:

- 1 անմիջեւ եթէ / ւ զայլ
 2 Կ²bedefo որ ի վեր է քան / քորս ի
 վեր է քան / ի է. փխ. էր
 3 Se արուեստի
 3 Seզի աշակերտ էր [լ է] որդւոյն
 5 Հեցորդրս նորա ի գլխաւորաց
 5 abedfլ սիմոն
 5 abcf անդր / Se նա, փխ. այդր
 5 Խedf առաքեցեալ
 6 և յորժամ (չնչած, գրած որպէս)
 7 օ հիւանդութիւնս ձեր
 7 ի արտաշէզ / ւ զճանապարհ
 8 օ ցուցցէ ձեզ
 9 ւ լիք առ / ւ արքային
 9 Խ պարսից արքայ
 10 ւ ԼԸ
 10 Հեւ առ արտաշէս պարսից արքայ
 11 Կ²abcd արտաշէս ի / և արտաշէս
 11 Կ²abedf իմոյ
 11 Կ²Կ²Կ²abedf արքայից, փխ. պարսից
 13 x քո / մ լիք քո / միւսն, քոյ
 14 Հեցորդրս յարեաւ
 15 ւ լիք իւր

- 15 ւ զընդհանուրս
 16 ab յաշակերտացն / ք աշակերտաց
 16 acջլ սիմոն / եւ լիք է
 16 adն քոյ / bceթորդրս քո
 17 և արդ ի խնդիր
 17 և և զնա բժշկեացէ
 18 eos հիւանդութեան / եւ հիւանդու-
 թեանց ձերոց, որ / ք բժշկութեան,
 փխ. հիւանդութեան
 18 ւ զճանապարհ
 19 ւ հաւատասցես, փխ. հաւատասցես
 19 ւ եղբայրն / abedfլ ամենայն
 20 bedfցորդրս որք / abedf կամաւ
 20 և զմարմնոյ, փխ. ըստ մարմնոյ
 21 abedf ազգականս [ւ ազգականոց]
 իմ / ւ ազգականք
 21 եւ ազգականս ինձ լինիլ / մ լինիլ
 21 eթորդրս մտերիմս
 22 a լիք դեւ
 22 Հեւ պատասխանիս ոչ էր ընկալեալ
 այսց թղթոց
 23 abedfլ արգարոս
 23 dքրսե՝ ԼԸ / վ՛ երեսուն և երկու

ԼԴ

Յաղագս վկայութեան առաքելոցն մերոց:

Յետ մահուանն Արգարու բաժանի թագաւորութիւնն Հայոց յեր-
կուս. քանզի Անանուս որդի նորա կապեաց թագ՝ թագաւորել յեղեւիայ,
5 և քեռորդի նորա Սանատրուկ ի Հայս: Գտանի որ ինչ առ սոցա
ժամանակաւ՝ յառաջագոյն զրեալ յայլոց, զգալուստ առաքելոյն Թագէի
ի Հայս, և հաւատալ Սանատրուկոյ, և թողուլ զհաւատան յերկիւղէ
նախարարացն Հայոց, և կատարումն առաքելոյն և որք ընդ նմա՝ ի
զատումն Շաւարշան, որ այժմ կոչի Արտազ, և պատառումն քարին և
10 յիրեարս զալ և ընդունել զմարմինն Առաքելոյն, և առնուլ անտի աշա-
կերտացն և թաղել ի գաշտին. և մարտիրոսանալ զստերն արքայի
Սանդիստոյ հուզ ի հանապարհն. և աստ ուրեմն յայտնել նշխարաց
երկոցունց, և փոխել յառապարհ: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայլոց
պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ՝ ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք
15 ոճով երկրորդել: Դոյնպէս և որ ինչ վասն կատարմանն Ազգէի աշակերտի
առաքելոյն յեղեւիայ յորդոյն Արգարու՝ զտանի յայլոց պատմեալ
յառաջագոյն քան զմեզ:

- 1 abefo ԼԱ, e ԼԹ, l ԼԲ, փխ. ԼԴ / g
լիք գլխանամաւ
2 e վկայութեանց
2 Խ առաքելոյն մերոյ
2 f մերոց սրբոց
3 f թագաւորութիւն
3 p լիք հայոց
3 վե յերկու / ցլ ընդ երկու / Հե ընդ
երկուս
4 Կ²abef անան, փխ. անանուս
4 Կ²abcdf թագ կապեաց
4 e լիք կապեաց—քեռորդի նորա (8. 5)
4 jrs թագաւորեալ / k թագաւորու-
թեան
4 ab յեղեւիայ / k յեղեւիայ
5 abcdf սանատրուկ քեռորդի նորա
5 p նոցա / e այսու, փխ. սոցա
6 l ողջոյն, փխ. յառաջագոյն
6 e այլոց
6 e թագէտի / f թագէի / SMe լիք
թագէի
7 e սանատրուկ / k սանատրուկոյ
7 p լիք թողուլ զհաւատան յերկիւղէ
7 abcd հաւատան / efjgqrs զհաւատան
7 rs յերկիւղէ
10 Se յիրար
10 g անտի զմարմինն աշակերտացն

- 10 Հե զմարմինն, փխ. անտի
11 l մարտիրոսանալ
11 Se թագաւորի զստերն, փխ. զստերն
արքայի
12 Խ մերձ, փխ. հուզ
12 ors հանապարհին
12 e սուտ, փխ. աստ
12 Հեյե յայտնել [Հե պատմով]
12 eprs նշխարացն
13 a երկոց
13 abc փոխելն / f փոխիլն
13 b առ յաղարն / e յաղարան / Խ²
յառ հանապարհն, փխ. յառապարհ
13 kl որպէս ասացաք ամենայն / e
ասացաւ
13 SMe այլոց [օր յայլոց]
14 e պատմել / e որ, փխ. ոչ
14 d կարեւոր
15 abcdf երկրորդել ոճով / Հցե լիք
ոճով
15 Հցե լիք վասն
15 l ի կատարման / չորքrs կատարման
/ e լիք կատարմանն
15 l աղէի (սկիզ)
16 a եղեւիայ / b եղեւեա
16 a որդւոյն / e յորդոցն
17 k յառաջագոյ

Որ իբրեւ Թագաւորեաց յետ մահուան հօրն՝ ոչ եղև ժառանգորդ հայրենի առաքինութեանն, այլ երաց զաաճարս կոռնն և կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեանն: Եւ յղեաց առ Աղղէ, զի արացէ նմա խոյր բեհեղեայ 5 խանի ընկալաւ, թէ «ոչ արացեն ձեռք իմ խոյր զագաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ Քրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ»: Եւ իսկոյն հրա- մայեաց միում ի զինակրացն՝ կտրել զոտս նորա սրով: Որոյ երթեալ և տեսալ զնա, զի նստէր յաթոռ վարդապետութեանն՝ էած սուսերաւ և ի բաց կտրեաց զսրունս նորա, և նոյն ժամայն աւանդեաց զնոզին: 10 Զայս ծայրաքաղ արարեալ համառօտ յիշատակեցաք, որպէս զառ ի յայլոց պատմեալ նախկին:

Բայց վիճակեցաւ Հայոց և Բարթուղիմէոս առաքեալ, որ և կատա- րեցաւ առ մեղ յԱրիւմանոս քաղաքի: Իսկ զՍիմոնէ, որ Պարսիցն վիճակեցաւ, ոչ զհաւատարմ կարեւ պատմել, եթէ զինչ զործեաց և կամ 15 ուր կատարեցաւ: Քանզի պատմի յամենց՝ Սիմոնի ումնն, առաքելոյ կատարել ի Վերիսփորայ. և թէ նա իցէ ճշմարտիւ, և թէ էր ազաղաւ զալուստ նորա անդր՝ ոչ գիտեմ, այլ միայն նշանակեցի, զի գիտացես թէ ոչ ինչ մնայ յիմմէ ջանից պատմել քեզ զամենայն, որ ինչ անկ է:

1 a լիֆ հօրն

1 եւժիլ հօրն մահուան

2 աեւժիցլ զաաճար / և զաաճառ

3 ար լիֆ նմա

3 ք բեհեղայ / և բեհեղէ

4 վ՛աեւժի անկուածոյ / Կ՝ անգուածոյ

4 աեւժի անէկր

4 աեւժի իմոյ, փխ. նորա

5 աեւժի ևթէ / և եթէ

5 e արացէ

5 e արժանի, փխ. անարժանի

6 e երկրպագէ

6 Խ քրիստոսի որդւոյն [i որուոյ]

6 աեւժի կենդանւոյ աստուծոյ / Խ լիֆ կենդանւոյ

7 աեւժի լիֆ միում ի

7 աեւժ զոտսն

8 աեւժից վարդապետութեան

8 ք էած սուսեր

9 Խ լիֆ ի բաց

9 ք կտրեաց սուսերաւ զսրունս

9 e զսրունկս / e զսրունն

9 ՏԽ զոզին [քոքս զնոզին]

12 յ վիճակաւ / o վիճակեցաւ և հայոց

12 անո քարգոզմէոս / ց քարգոզմէոս / e քարգոզմէոս / քարթուղիմէոս / Ե քարգոզմէոս / միւսն. քար-

զուղիմէոս

13 աեւժի քարերանոս / վԽ քարերանոս

/ վն քարերանոս / վԵ քարերանոս /

Ե քարերանի

13 e զսիմոնէ / յ զսիմոնէ

14 Եքս հաւատարմ

14 աեւժի Խէ / Լ Խէ

14 Լ լիֆ կամ

15 a պատմեաց ոմանց

15 eլ սիմոնի

15 e լիֆ ումնն

15 Խ լիֆ առաքելոյ

16 Եֆ վերիսփորա / Հցէ վերիսփո- րեկայ / Լ վերիսփորեկայ / ու վե-

րին սոփորայ / Եւ վերիս ֆորա

16 ԱԽ ևթէ [Լ ևթէ], փխ. և թէ (նա)

16 ԱԽ ևթէ [Լ ևթէ], փխ. և թէ (էր)

17 ոքրս զալուստն

17 Խ լիֆ անդր

18 ան ևթէ

18 Եժ մնաց

18 Խ լիֆ

18 աեւժի ի մէջ բանից, փխ. յիմմէ ջանից

18 e զամենայն ինչ, որ

18 Հ անդ

ԼԵ

Վասն Սանատրուկ քաղաքապետին, և սպանման ծննդոցն Արգարու, և վասն Հեղինայ տիկնոջ:

- Սանատրուկ թագաւորեալ՝ զորս ժողովէ ի ձեռն քաջացն Բաղրատունեայ և Արծրունեայ զայեկաց իւրոց, իջանել տալ պատերազմ ընդ սրգիսն Արգարու, զի բոլորումս տիրեսցէ թագաւորութեան: Եւ մինչ զեռ նա յայտմ էր՝ աստուածային իմն ակնարկութեամբ խնդրեցու վրէժ մահուանն Ազդէի յորդոյն Արգարու: Քանզի սիւն կճեայ կանգնել տայր յեղեւտայ ի վերնատունս ապարանից իւրոց, և ինքն ի ներքոյ կալով հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յանողացն՝ անկաւ ի վերայ նորա և խորտակեաց զոտն և սատակեաց:
- Եւ խելոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ Սանատրուկ, խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեսցէ զնոսա ի քրիստոնէութեան հաւատոց, և նորա տացին զքաղաքն ի ձեռս և զզանձս թագաւորին: Զոր արարեալ՝ յետոյ ստեաց. նա և զամենայն զաւակ տանն Արգարու մաշեաց սրով, բայց յաղջկանց, զորս եհան ի քաղաքէն բնակել ի կողմանս Հաշտենից, Սապէս և զզլուխ կանանցն Արգարու, որում անուն էր՝ Հեղինէ, աստքեաց յիւրային քաղաքն բնակել ի Պառան, թողլով նմա զտիկնութիւնն ամենայն Միջագետաց, փոխանակ բա-
րեացն զոր գտեալ էր ի ձեռն նորա յԱրգարէ:

- 1 abedjykorqrs ԼԵ, e խ, փխ. ԼԵ.
- 2 Հյց թագաւորութեան
- 2 Հեծյլքրցս ծննդոց
- 3 g հեղինայ / Եւ հեղինէ
- 3 eյորգրս տիրեալն
- 4 e քաջացն
- 5 e *զանեկաց / p զանեկեաց / k զայ-
եակաց
- 6 Se բոլորին / Հվ՛ցլ բոլորումն / k
բոլորում
- 6 h²abedf տիրեսցէ հայոց
- 6 h²abd թագաւորութեանն / e թա-
գաւորութեանս
- 7 kl լիք զեռ / d լիք նա
- 7 f այտմ / f¹ լիք իմն
- 7 k խնդրեց առ ի վրէժ, փխ. խնդրե-
ցու վրէժ
- 8 abd որդոյն / ep յորդոցն / Skm
յորդոյ
- 8 k կճէ / վ³ սիւնի կճէ
- 8 b կանգնեալ
- 9 l տա / k տայ
- 9 abc յեղեւտա / k յեղեւտայ
- 9 Վm ի վերնատունն / enorqrs ի
վերնատուն
- 10 klm ան... (վերջը չեղած, m առանց

- սեղ բողմկու)
- 11 խ զոտս նորա և
- 11 խ սատակեաց զնա
- 13 Mabedf ի հաւատոց քրիստոնէից (խ
քրիստոնէութեան)
- 14 Mabedj³ տացեն [վ³ տացեն] նմա
զքաղաքն / e զքաղաքս
- 14 Հ ի ձեռս նորա
- 14 i զզանձս արքային
- 15 b ետոյ
- 15 eorqrs լիք զամենայն
- 15 e զզաւակ
- 16 h²d բաց / f աղջկանց
- 16 խ յաղջկանց քաղաքին զորս եհան
բնակել / Se զոր
- 17 eorqrs որպէս, փխ. սապէս
- 17 b լիք և
- 18 abedf բնակիլ ի խոտան յիւրոյին
քաղաքն [f քաղաք]
- 19 SMe ի վերայ թողլով
- 19 ՀԼ նորա, փխ. նմա
- 19 խf զտիկնութիւն
- 20 lre զորս
- 20 abedf ընդ ձեռն / խվ² ընդ ձեռամբ
- 20 e արգարէ / klվ² նորա և յարգարէ

- բքոյ ի լերինս Կորդուաց. ցրուեաց զամենեանս մրբիկն, մինչ ոչ
զիտել ընկեր զընկեր՝ ընդ որ վարեցաւ: Իսկ զայնկին նորա Սանտ-
տայ, քեռ Բիւրատայ Բագրատունւոյ, կնոջ Խոսրենայ Արծրունւոյ,
առեալ զմանուկն, քանդի տղայ էր, եղ ի մէջ ստեանց իւրոց, մնալով
5 ի ներքոյ ձեանն զերիս տիւս և զերիս գիշերս: Զորմէ առասպելարանն,
եթէ կենդանի իմն նորահրաշ սպիտակ յաստուածոցն առաքեալ՝ պահէր
զմանուկն: Բայց որչափ մեք եղաք վերահասու՝ ախպէս է. շուն սպիտակ
ընդ խնդրական լեակ, պատահեաց մանկանն և զայնկին: Արդ՝ կոչեցաւ
Սանատրուկ, ի զայնկէն զանուանակոչութիւնն առեալ, որպէս թէ
10 տուրք Սանտայ:
- Սա Թագաւորեալ յերկոտասաներորդի ամի Արտաշիսի արքայի
Պարսից, կեցեալ ամս երեսուն՝ մեռաւ յորսի, նետի ուրուք զիպեալ
փորոտեացն. իբր թէ վրէժս հատուցեալ ընդ Հարչարանաց սրբոյ զստերն:
Դերուրնայ որդի Ափշազարայ զպրի գրեաց զամենայն զործս, որ ինչ
15 յաւուրս Արգարու և Սանատրկոյ, և եղ ի գիւանին յնդեսիայ:

ԼԷ

Թագաւորել Երուանդայ եւ կստրել զորդիսն Սանատրկոյ, եւ զերծանել
Արագածիս փայտասեամբ:

- Յետ մահուանն Սանատրկոյ արքայի շփոթի իմն Թագաւորութիւնն:
20 Բանդի երուանդ ոմն, որդի կնոջ Արշակունւոյ, Թագաւորէ յութերորդ

- 1 Ե րգոյ / Ե ի լերինն
1 Հ կորդաց
1 ցլ մրբիկն / միւսն. մրբիկ
2 ԱՏ գիտելով
2 Խ այր զընկեր [Ե այր ընկեր]
2 abcdf ընդ որ վարեցաւ այր զընկեր
2 abfl զայնկի / Ե զայնակ
2 Ել սանտայ (միշտ)
3 Կ²acdeքրք Բիւրատայ / Ե Բիւրատ-
տայ / Խ ի Բիւրատայ
3 Կ²abcdf խորենայ / Դ խորենայ / Հցե
խոսրոփայ / Լ խոսրոնայ
3 Ե արծրունեաց
4 Են ստեանցն. չիք իւրոց
6 abcdf թէ / Խ ոմն, փխ. իմն
6 Գ աստուածոցն / Հցե յաստուածոց
7 Ե մեք, փխ. որչափ
7 bcdfl որչափ մեք եղաք [Լ եղեաք] /
միւսն. չիք մեք
7 վ² Կ հասու ի վերայ, փխ. վերահասու
7 abcdf ախպիսի / Ե շան
8 քքքքք խնդրոգան
8 Լ լիեալ / Ե կղեալ / Ի պատահեալ
8 Հցլ մանկան / Ե զայնկիս
8 Հցլ արդ զի կոչեցաւ
9 Լ զանուն անուանակոչութեան
11 Ել երկոտասաներորդ / Ե յերկոտասան

- յերբորդ / Հցե յերկոտասաներորդ
11 Seg պարսից արքայի
12 Ե և մեռաւ / վ²ցե լեռանի
12 Կ²Խ²abcdf յորս
12 Ե յորս ելանին / Seg նետիւ.
13 Ե փորոտեան
13 Կ²Ե Բ իբրեւ / վ² իբրու
13 Հվ²Ե վրէժս ինչ
13 Հվ²ցե զատուցանել
13 Se Հարչարման [Ե Հարչարանաց] /
միւսն. Հարչարանս
13 Կ²abcdf զստերն իւրոյ սանդխտոյ /
Ե զստերն սրբոյ / Բ չիք սրբոյ
14 Լ զերուրնայ / Ե զերուրնայ / միւսն.
զերուրնայ
14 Դ ափշազարայ
15 քքքք չիք յաւուրս
15 Ե յեղեսեալ / Ե յեղեսեալ / Հ յեղեսիա
16 abcdgklogrs ԼԴ, Ե ԽԲ, փխ. ԼԷ.
17 Ե վերնագիրը նախորդ գլխինն Ե,
17 քքքք Թագաւորեալ / Ե Թագաւորու-
թիւն
18 abcd արտաշեսի / Ե կոտորեալ
19 Ել մահուն
19 Se չիք արքայի. չիք իմն
20 Ե անորդի, փխ. ոմն որդի
20 Ե արշակունոյ / Ե արշակունոյ

ամի Դարեհի վերջնոյ: Եւ ունին զրոյցք յաղաքս նորա այսպէս: Կին ոմն յազդէ Արշակունեաց, անձամբ հարստի և խոշորագեղ, վարար, զոր ոչ որ զիմագրաւեաց առնուլ կնութեան, ծնանի երկուս մանկունս յանկարգ խառնակութենէ, որպէս Պասիփայէ զՄինոտովրոս: Եւ ի զարգանալ մանկանցն՝ կոչեն անուանս Երուանդ և Երուազ: Եւ ի չափ հասեալ 5 Երուանդայ՝ լինի սրտեայ և անզամովք յաղթ: Սա ի բազում իրա վերակացու առաջնորդութեամբ առաքեալ ի Սանատրիոյ, գտանի երևելի, մինչև ամենայն նախարարացն Հայոց առաջին լինել. և խոնարհութեամբ և առատաձեռնութեամբ զամենայն որ յանդուցեալ յինքն յարեցոյց: Եւ 10 ի մեռանելն Սանատրիոյ՝ միաբանեալ թագաւորեցոյցին զնա, առանց արանց յազգէն Բագրատունեաց լինել թագադիր:

Բայց ի թագաւորելն իւրում Երուանդ, կասկած ունելով յորդոցն Սանատրիոյ՝ կոտորէ զամենեւեան: Թուի թէ վրէժս հատուցաւ. սպանման որդւոցն Արգարու: Բայց մի ոմն աղայ, Արտաշէս անուն, զոր 15 առեալ ստընտուի նորա՝ փախեաւ ի կողմանս Հերայ, ի հովուական Մաղխազանի, լուր առնելով դայեկի նորա Սմբատայ, որդւոյ Բիւրատայ Բագրատունայ, ի Սպեր գաւառի, ի շէնն Սմբատաւանի: Արգ՝ իբրեւ լսէ Սմբատ որդի Բիւրատայ զրօթն Սանատրիոյ և զդոյժ կոտորման որդւոց նորա՝ առեալ զերկուս զստերս իւր, զՍմբատանոյշ և զՍմբատուրնի՝ 20 նստուցանէ ի Բայրերդի, արս բաջս թողով ի վերայ ամրոցին. և ինքն հանդերձ միով կնաւ իւրով և սակաւ արամբք գայ անցանէ ի խնդիր

- 1 Կ'abcd զարեհի պարսից արքայի
- վերջնոյ / Ե վերջոյ
- 1 d ունի / Ե լիֆ և ունին
- 1 abcdֆ զրոյց
- 1 ի վասն, փխ. յաղաքս
- 1 abcdֆ սորա, փխ. նորա
- 2 ֆ ազգէն / ՏԽԵ խարստի
- 3 Կ'ձ առնուի", փխ. առնուլ կնութեան
- 3 Հն յերկուս / Էն մանուկս
- 4 abcd պասիփայ / Կ'ձԼԵ փասիփայ
- 4 Կ'վabcdֆ զմոտորոս / վեօրքոս
- զմոտորոս / Ե զմանդորոս / 9
- զմնոտովրոս / Հ զմենեղովրոս
- 5 Ե կոչէ
- 5 Ե զանուանս նոցա երուանդ
- 5 eօրքոս լիֆ և ի չափ... յաղթ (8. 6)
- (ո ունի յուսանցում)
- 5 ֆ հասակի լեալ, փխ. հասեալ
- 5 Է լիֆ ի (չափ)
- 6 Հabcdֆց անզամօր
- 6 Կ'abcdֆ սա և ի
- 6 a լիֆ վերակացու
- 7 Է լիֆ առաքեալ
- 7 ՏԽԵ լիֆ ի (սանատրիոյ)
- 8 Կ'abcdֆ առաջին նախարարացն լինել
- ա"մ հայոց զօրացն և
- 8 Ե լինել
- 9 օ անկուցանէր / ք անդուցանէր
- 9 Կ'abcdֆ յանդուցեալ յինքն յարեցոյց /

- Էլ յանդուցանէր յինքն / միւսն. որ
- յինքն յանդուցանէր
- 10 Հabdfօրքոս ի մեռանել / Ե ի մեռանիլ
- 10 Ե թարց, փխ. առանց
- 11 a լիֆ արանց
- 11 abcdֆ ազգին / ք յազգին / x յազգէ
- 13 Ե և թուի / d լիֆ թէ
- 13 ի վրէժ
- 15 Ե ըստնդոյ / Էլ սանտու / Է ստուն
- 15 ցԷ սահմանս, փխ. կողմանս
- 13 վեօրքոս հերայ
- 15 իվառ հովուական / a ովուաց վասն
- / վեօրքոս հովական / ԼԵ ի վանս հո-
- վուաց վասն / միւսն. ի հովուաց վանս
- 16 a մախանի / x մախազանի
- 16 քօրքոս բիւրատայ
- 17 Հվեօրքոս ի շէնն սմբատունի
- 18 քօրքոս բիւրատայ
- 18 ՀցԷ լիֆ որդի բիւրատայ
- 18 Է զրօթն
- 19 Կօրքոս որդւոցն
- 19 ՀցԷ լիֆ իւր / Է զարատանոյշ
- 19 Հabcdֆց զսմբատունի / քօրքոս զսմ-
- բատունի / Է զսրատունի
- 20 a ի բայրերդ / քօրքոս ի բարերդի
- 20 օ լիֆ և ինքն միով կնաւ իւրով
- 21 abcdֆ լիֆ միով
- 21 ab կնաւն
- 21 ցԷ լիֆ դայ

- մանկանն Արտաշէսի: Որում իրազգած եղեալ արքային Երուանդայ՝ հետալոյդ տաքէ. վասն որոյ բովանդակ ժամանակս ընդ երես լերանց և դաշտաց այլակերպեալ շրջելով հետի հանդերձ մանկամբն՝ սնուցանէ ի հովուականս և յանդէորդս, մինչև պարսապ դտեալ ժամ՝ անցանէ առ
- 5 Դարեհ արքայ Պարսից: Եւ քանզի այր քաջ էր Սմբատ և ծանօթ յառաջադոյն՝ պատուի մեծապէս ընդ զօրագլուխսն Պարսից, սապէս և մանուկն ընդ որդիս Թադաւորին, տեղի բնակութեան տեալ զհատ և զմզմն կոչեցեալ գաւառս:

ԼԸ

- 10 Առ ինչ ցան Երուանդայ վասն ի բունն ամեղոյ զմանուկն Արտաշէս, եւ ի բաց բողոյ զՄիշագեաւ:

- Բայց Երուանդայ զմտաւ ամեալ, թէ սրպիսի չար նորա թագաւորութեանն սնանի ի Մարո՝ խէթ ի սրտի լեալ՝ ոչ հեշտալի էր նմա քուն: Հանապաղ ի յարթնութեան յայն հոգալով, նաև ի քուն անուրջս
- 15 ահագինս նմին իրի տեսանէր: Վասն որոյ ի ձեռն հրեշտակաց և պատարագաց խնդրէր հաշտեցուցանել զարքայն Պարսից՝ տալ ի ձեռս զԱրտաշէս, տեղով թէ «Արին իմ և հարազատութիւն, ընդէր սնուցանես զՄարըղ Արտաշէս հակառակ ինձ և իմոյ թագաւորութեանս, լսելով բանից Սմբատայ յեղուգակի, որ ասէ, թէ որդի է Արտաշէս Սանատրկոյ.

1 abcd արտաշէսի

1 խ թագաւորին, փխ. արքային

2 e հետալոյդ / խի² հետալոյդս

2 e ժամանակ

2 kl դաշտաց և լերանց

3 k *այլակերպ, փխ. այլակերպեալ

3 eopqrs հետ

4 խվտո ի հովուականս / a վտան հովուաց / eopqrs ի հովականս / f ի հովուաց վանս

4 ers յանդորդս / ոորդ յանդորդս [ն յետոյ շինած յանդէորդս]

4 h²abcd ժամանեաց, ef ժամանեցէ, փխ. ժամ անցանէ

5 e լիխ պարսից

5 a այր, փխ. այր

5 k սմատ

6 l պարագլուխս

6 Se որպէս, փխ. սապէս

7 c զմանուկ

7 SWe բնակելոյ

8 e զոգով / h² զոգ ոմն

8 Ացօօօօօօ գաւառ

9 խեօօօօօօօօօ ԼԵ, e խԳ, փխ. ԼԸ.

10 pqr երուանդեայ

10 e բաճնայոյ, փխ. ի բունն ամեղոյ

10 adf առնելոյ, b առնելոյ, v²kl արկա-

նելոյ, փխ. ամեղոյ

11 k թողու

12 Se թագաւորութեան նորա

13 Հով պարս, փխ. մարս / w ի մայրս

13 SWe լիխ ի (սրտի)

13 kl սրտի

13 h²abcdf լինելով / l լիեալ

13 e հեշտանալ

13 h²abcdf լինէր, kl ի, փխ. էր

14 Այլ լիխ ի (յարթնութեան)

14 k նախ, փխ. նախ

14 ael յանուրջս

15 klp ահագին / e յահագինս

15. e ի ձեռս

15 v պարգեաց, pqr պատգամաւորաց, փխ. պատարագաց

16 o տալ ձեռն / x ի ձեռն

17 l արեւն (միշ)

17 eopqrs լիխ իմ

17 l լիխ և

17 k սնուցանես, փխ. սնուցանես

18 r զմար / s զմարդ (դ լեւած)

18 bc զարտաշէս

18 abcdkl լիխ ինձ և

18 eopqrs լիխ և—թագաւորութեանս

19 abcdfo ելուգակի / glx յեկուգակի

19 g ևթէ

և զորդի հովուաց և զանդէորդաց ջանայ առնել Արշակունի, և արիւնքո և հարազատութիւն համրաւելով զնմանէ: Նա չէ որդի Սանատրիդ, այլ ընդ խարս գտեալ Սմբատայ զմար ոմն տղայ՝ բաջադի»:

5 Եւ յայնչեալ և առ Սմբատ յղէր բազում անգամ, թէ «Ընդէր այդքան սնոտի աշխատութիւն կրես. խարեալ ի ստնտուէդ՝ սնուցանես զորդի Մարիդ հակառակ ինձ»: Եւ լսէ ոչ սիրելի բանս պատասխանեաց: Յայնժամ առաքէ Երուանդ և սատակէ զքաջան ի Բայրեղի. զերեալ զգտտերս Սմբատայ՝ պահէ յամրոցին յԱնի ոչ վատթարապէս:

Բայց թիկունս առնելով Երուանդայ զՀռոմայեցիս՝ ոչ ինչ վտանգի

10 ի թագաւորութեանն Վեսպիանու և Տիտոսի, թողով ի նոսա զՄիջագետս: Եւ յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց ի Միջագետաց. և հարկս ևս առաւելագոյնս տայր ի Հայոց Երուանդ: Իսկ զործակալացն Հռոմայեցւոց մեծապէս հանդերձեալ զքաղաքն Եղեսիայ՝ ի նմա հաստատեն զտունս զանձուց հարկացն ժողովելոց ի Հայոց, ի Միջագետաց և յԱսորիստանեայց: Եւ ժողովեն ի նմա զամենայն զիւանս, և

15 կարգեն զպրոցս երկուս, մի՝ զբունն իւրեանց զԱսորին, և միւս ևս զՅոնն. և զզիւանն հարկաց և զմեհնականն, որ կայր ի Սինոպ Պոնտացւոց՝ անդր փոխեն:

1 a անդէորդաց / անդէորդաց

1 e ջանաց

1 l արեւն

2 k համրաւելով զնա. զի չէ իսկ, փխ. համրաւելով զնմանէ. նա չէ... / ց զնմանէ, շինած զնա / չ զնա, փխ. զնմանէ

2 Կ²abcdf թէ, փխ. նա / ց նա խրած

2 Խabcdf չէ իսկ որդի

2 Դ որդի իսկ սանատրիդ

3 e խար

3 e զալ, փխ. զտեալ

4 eopqs լիք և առ

4 և յղէ

4 SԽ այդ քո [o այդքան], eոցս առ քոյ, փխ. այդքան

5 SԽe աշխատութիւնդ / d աշխատութիւնս

5 SԽe լիք կրես

6 Se սիրելոյ

6 վճրցս պատասխանաց

7 Հegopqs ի բարերդի

7 abcdgkl զերելով [ց փոխած զերեալ]

8 x զգտտերս

8 e պահէ

8 abcdf ոչինչ

8 a *վատթարապէս

9 Se առնել

10 c լիք ի (թագաւորութեանն)

10 Դ ի թագաւորութեանն / Հց ի Թ՝ն

10 abcdf վեսպիանոսի / եւ վեսպադի-

անոսի

10 Դ նոցա, փխ. ի նոսա

11 a թագաւորութիւն, փխ. իշխանութիւն

12 Se լիք ևս

12 a աւելագոյնս / եմ յաւելագոյնս

12 Seg երուանդ ի հայոց [e հայոց]

12 Հ լիք ի հայոց

12 Խabcdfց հռոմայեցւոց զործակալաց

13 abcd եղեսիս / e յեղեսիայ

14 Կ²acdջ հաստատել / b հաստատեալ / kl հաստատեցին

14 SԽe հարկաց

14 abcdf լիք ի (միջագետաց) / e ի միջագետ

15 e ի, փխ. և (յասորիստանեաց)

15 Կcesfkmոզ յասորիստանեաց

15 c լիք և (ժողովեն) / k ժողովէին

15 k լիք ի նմա

15 abcdf նա, փխ. նմա

15 Հ զզիւան

16 վ²abcdfkl զպրոցս ընդ / e զզպրոցս

16 abcdfl երկու

16 Դ լիք մի զբունն—փոխեն (8. 18)

16 abde մին / cde զմիւսն / o մէկ

16 p իւրոց

17 a զնոյն, փխ. զյոյն

17 a զզիւանն / ց զզիւան

17 d ի սինոպ / վ²egkոպցս ի սինո

18 SԽվ²ef զանգարաց

18 e անդ

ԼԹ

Յաղագս Եփեսոսոյ Երուանդաւոս Բաղափ:

- Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյ.
քանզի էր հեռացեալ գետն Երասխ, և ի յերկարել ձմերայնոյն, և ի
5 զառնահոտ փշմանէ հիւսիսոյ պաղացեալ ձուլեալ վտակն՝ ոչ ուստեք
արբուցումն բուսական թագաւորականին գտանէր տեղւոյ: Ընդ որ
հեղեալ Երուանդայ, նա և ամբազունի ևս տեղւոյ ելեալ ի խնդիր՝
փոխէ զարքունիսն յարեմուտս կոյս, ի քարակտուր մի բլուր, զորով
պատ առեալ Երասխայ՝ ընդդէմ Ախուրեանն հոսի գետ: Պարսպէ զբլուրն,
10 և ի ներքսագոյն քան զպարիսպն ընդ բազում տեղիս կտրեալ զքարինսն
մինչև ի յատակս բլրոյն հաւասար գետոյն, մինչև զիմեյ ջուրց գետոյն
ի փորուածն, յըմպելեաց պատրաստութիւն: Ջմիջնաբերդն ամրացու-
ցանէր բարձր պարսպօք, և զրունս պղնձիս կանգնէր ի միջոցի
պարսպին, և ելանելիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչև ցրուանն. և
15 ի նմա որդալոյթս իմն ծածուկս ընդ մէջ առտիճանացն, որպէս զի
ըմբռնեսցի եթէ ոք զազտ ելանելով գաւել կամիցի զարքայն: Եւ էր,
ասեն, երկզիմի. որպէս զի մինն լիցի սպասաւորաց արքունի և
ամենայն ելամտից ճանապարհ տուընջենային, իսկ միւսն զիշերային և
մարդադաւաւ:

1 a ԼԵ, եփեկ ԼԶ, e ԽԴ, փիւ. ԼԹ.

2 dok շինուածոյ / ծ շինուածին /
միւսն. շինուածի2 k երկուշատ, ჯეგორ երուանդայ, քգս
երուանդայ, փիւ. երուանդաշատ3 d ի յաւուրս / acf ի սորա աւուրս /
b ի նորա աւուրս

3 b յարքունիքն

3 e յարմաւիր / SՋe բլրոյն

4 e չիք էր

4 abcfցօրցրս և ի յերկարել / e յեր-
կարեալ / միւսն. յերկարել

4 b ձմերանոյն / abf ձմերայնոյն

4 abcdf չիք և (ի զառնահոտ)

5 Կ²abcdf զառնահոտ / Se հնշմանէ

5 l հուսուոյ / etw պաղեցեալ

5 f ձուլացեալ / gk ձուլեալ

6 Կ²abcdf չիք բուսական

6 Կ²abcd գտանիւր

6 h տեղւոյն

7 d նեղացեալ / k ամբազոյն

7 no ևս, փիւ. և (ամբազունի)

7 o տեղւոյ ևս

7 SՋe եղեալ, փիւ. ելեալ

7 Կ²dc չիք ի (խնդիր)

8 e և, փիւ. ի (քարակտուր)

8 f զոր յորով, փիւ. զորով

9 cf պար, փիւ. պատ / վ պատտեալ

9 d զերասխայ / l երասխ

9 abcd ախուրեան / cf ահուրեան

9 o պարսպէ և զբլուրն

9 abcdf զբլուրն, և ի ներքսագոյն քան
զբլուրն պարիսպն շինէ

10 վ ի ներսագոյն

10 a տեղիսն

11 SՋce մինչև [l մինչև ի] յատակս

11 abcdf լ մինչև ի զիմեյ

13 n պարսպովք / o պղնձի

13 e զզրունս / f և ի զրունս / k զրուն

13 e ի միջոց / k ի միջոյ

14 abcdfkl չիք ի (ներքուստ)

14 a ի գուանն և ի գուանն / bcdfkl ի
գուանն / e ցղրունս / ჯგოდքგვგղուն

15 o ի նմանէ

15 օրցրս ի, փիւ. իմն / e չիք իմն

15 abcfkl աշտիճանացն

16 cfl ըմբռնեսցէ

16 Sdc թէ / l եթէ

17 e ամենն, փիւ. ասեն

17 cf մին

17 f լիցի ի սպասաւորաց / Sck սպա-
սաւորացն

18 Խվ զիշերոյ

19 a մարդաւաւ

խ

Թէ՛ ո՛րպէս շինեաց զՆազարան քաղաք կոչոց:

- Բայց երուանդայ շինեալ զքաղաքն իւր և փոխեալ անդր զամենայն
 15 փոխել ի քաղաքն, զի մի ի գալ և ի դռնել անդ աշխարհի՛ ոչ զգու-
 շութեամբ պահեացի քաղաքն. այլ հեռագոյն ի նմանէ իբր քառասուն
 ասպարիսաւ զհիւսիսով՝ նման իւրոյ քաղաքին շինեաց քաղաք փոքր ի
 վերայ գետոյն Ախուրենայ, և անուանեաց Բազարան, այս ինքն թէ
 ի նմա զբազնաց յօրինեալ է զկազմութիւն. և փոխեաց անդր զամենայն
 10 զկուտն որ յԱրմաւիր: Եւ մեհեանս շինեալ՝ զեղբայր իւր զերուսաղ
 քրմապետ կացուցանէր:

խԱ

Վասն ճնկելոյ զանառն, որ կոչի Ծննդոց:

- Տակէ և մայրի մեծ ի հիւսիսոյ կողմանէ գետոյն, և որովք ամ-
 15 րացուցանէ, արգիլով ի ներքս այծեմունս երազունս, և զեզանց և
 զեղջերուաց ազգ, և ցիւս և վարդս. որք ի բազմութիւն աճեցեալ
 լցին զանառն, որովք ուրախանայր թագաւորն յաւուրս որոց: Եւ
 անուանէ զանառն՝ Ծննդոց:

1 a լէ, e խէ, cf կօրգրս լէ, փխ. 10.

2 Seg թէ / l եթէ

2 l քաղաքս

3 Se երուանդ / e անդ

4 abed յարմաւիրայ / e յարմօրաց

4 ck լիք ի (կոչոցն)

4 SWe զոր / e յօգուտ

5 a փոխելս / f փոխեալ

5 10 լիք ի (քաղաք) / ցլ ի քաղաք / r
 ի քաղաքին

5 Sek ի [o լիք ի] զալն

5 Sek անդր / e լիք ոչ

6 e ի, փխ. քառասուն (ի, փխ. 10)

7 abed զհիւսիսեալ / cf զհիւսիսեայ /
 kl հիւստով

7 Sek իւր / e լիք քաղաք

8 cf անուրինայ / o անուրանի

8 b լիք քաղաքան

8 cfl այս ինքն է թէ

9 Se յօրինեալ է [օրգրս էթ] զկազ-
 մութիւն բազնացն / 10 զբազնացն
 յօրինեալ [l յարինեալթ] զկազմու-
 թիւն / cd բազնացն յօրինեալ է
 կազմութիւն

10 10 կուտն / a լիք որ

10 a արմաւիր

10 ekte զմեհեանս

10 10 երուսաղ

11 10 կացուցանէ

12 10 abedօրգրս լէ, e 102, փխ. 10Ա.

13 l զանդառն (միշ) / k զանառնս

14 օրգրս լիք և

14 f մայրի մի մեծ

14 Նվ՛abedօց ցհիւսիսոյ, l հիւստոյ, փխ.
 ի հիւսիսոյ

14 շ որմօր

14 ց ամրացուցանէր

15 e զայծեմունս երանդունս և զեզանց
 և զեղջերաց

16 egրս զցիւս

16 e զվազանս որս

16 e աճեցեալթ

17 e զանառնս / l զանդառն

17 k լիք յաւուրս / a յաւուրս անըն-
 քնակի, վրան գրած k ի վ՛ր

18 10 անուանեաց

18 d լիք զանառն

սպասաւորացն արքունի՝ վէմս որձաքարեայս ունել ընդդէմ երուանդայ, և ի հայեցուածոցն դժնութենէ ասեն պայթել որձաքար վիմացն: Բայց այս կամ եղիցի սուտ և առասպել, և կամ դիւականս ինչ առ իւր ունել զօրութիւնս, զի այսպէս հայեցուածոցն անուամբ փնասեսցէ զօրս կամի:

5

ԽԳ.

ԹՎ. Ո՛ՐԱՎԱ ՍՈՐԱՏԱՅ ՕՂՆԱԿԱՆ ԻՐ ԱՐԱՐԵԱՂ ՂՆԱԽԱՐԱՐԱՆ ՊԱՐՍԻՅ՝ ԽՆԴՐԷ ԲԱՂԱՆՈՐԵՑՈՎԱՆԵԼ ՂԱՐԱՇԷԱ:

- Բայց ի զարգանալ մանկանն Արտաշիսի, և ի բազում արութիւնս քաջութեան ցուցանել զայնկին Սմբատայ՝ հաճեալ ընդ նա նախարարքն
- 10 Արեայ, մաղթեն զթագաւորն տալ նմա պարգևս զինչ և խնդրեսցէ: Եւ յանձն առեալ թագաւորին՝ ասէ ցնախարարսն. «Տեսէք թէ զինչ կամիցի այլն քաջ»: Եւ նոքա ասեն. «Անմահ բարերարութիւնդ քո. ոչ այլ ինչ կամի Սմբատ, քան թէ զարիւն քո և զհարազատութիւն, զԱրտաշէս որդի Սանատրկոյ, զմերժեալն ի թագաւորութենէ իւրմէ, հաստատել
- 15 յիւրում թագաւորութեանն: Եւ յանձն առեալ արքային արքայից՝ տայ ի ձեռս Սմբատայ մասն ինչ ի զօրացն Ասորեստանի և զզօրս Ատրպա-տականի, զի տարեալ զԱրտաշէս հաստատեսցեն ի դահն հայրենի:

1 և սպասաւորացն նորա

1 Հցե արքայի, փխ. արքունի

1 e վէմք

1 և ունելով

1 Կ՞ն երուանդեայ

2 Կ²abd ի հայեցուածէ / cf ի հայեցածէ /
k ի հայեցածն / l ի հայեցուածոց

2 ՀԿ²abcdfkl ասեն զժնութեանն [Կ²c
զժնէութեանն, f զժնէութեան, Հl
զժնութեան, k զժնութի՛] / վ²ցո
բգրս զժնութեան / վ² զժնութիւն / e
զժնէութիւն

2 Հabdf պայթիլ

3 f լիք այս / e առասպելք

3 Կ²abcdf յոյժ դիւականս [Կ² դիւա-
կան] / վ² ոչ դիւականս / Seg դիւ-
ական

3 Կ²abcdfkle լիք ինչ

4 e լիք այսպէս

4 abdg հայեցուածոյ / վcf ի հայեցածն /
k հայեցածոյ

4 o զօրութեամբ և անուամբ

4 d փնասցէ / l փնասեսցեն

4 k զոր / kl կամիցին

5 Պabcfopqrs Պ, e ՊԸ, փխ. խԳ.

6 d եթէ / c սմբատ

6 e օղնութիւն / SՊ օղնական

6 SՊe լի իւր

6 e զնախարարն / SՊabcdf զնախա-

բարս

6 ց խնդրէր / k խնդրեաց

8 Se ինկ, փխ. բայց

8 Հ արութիւն / abcdf քաջութիւնս
արութեան / Պ լիք քաջութեան

9 elpqrsac ցուցեալ

9 eopqrs հաճեալք / o լիք ընդ

9 aeopqrs լիք նա

9 SՊabcdef նախարարք [ք նախարարս] /
lo նախարարքն / c նախարարսն

10 abcdfkl մաղթեցին

10 kl պարգև / k լիք և (յանձն)

11 f նախարարս / l թե

11 SՊe տեսէր զինչ կամի

12 i քաջն, փխ. այլն քաջ

12 abcdf այլ ոչ

13 SՊe զարիւնդ [l զարիւնդ]

13 k լիք և

13 SՊabdd հարազատութիւն [o զհարա-
զատութիւնդ]

13 eopqrs արտաշէս

15 a թագաւորութիւն

15 eopqrs արքայն

16 Sae ի ձեռն

16 d ի զօրաց / e զզօրքն / nopqrs
զօրսն

17 k ի զայ

17 f արքունի, փխ. հայրենի

ԽԳ

Յաղագս լսելոյ Երուանդայ զգալն Արսաւիսի, եւ գումարել զօրս
ի պատրաստութիւն պատերազմի:

- Լուր հասանէ առ Երուանդ յՈւտէացւոց զաւառին, եթէ գումարեաց
5 արքայն Պարսից զօրս բազումս ի ձեռն Սմբատայ, զի ի վերայ քո խա-
ղացեալ ածցէ զմանուկն Արտաշէս ի Թագաւորութիւն իւր: Զայս լուեալ
Երուանդայ՝ եթող անդէն զբազումս ի նախարարացն կողմնապահս, և
ինքն զնաց ի քաղաքն իւր փութանակի, կուտել առ ինքն զզօրս Հայոց,
զՎրաց և զկողմանցն Կեսարու, այլ և զՄիջագետացն՝ աղերսիւք և
10 տրովք: Եւ էին աւուրք զարնայնոյ. վասն որոյ երազ ժողովեցան զօրքն
ամենայն. նա և Արգամ, տանուտէր ազգին Մուրացեան, որ ի ծննդոցն
Աթղանակայ, ամբոխ հետեակաւ: Քանզի էր Երուանդայ դարձուցեալ ի
նա զգահն երկրորդական, զոր հանեալ էր ի նոցանէ Տիգրանայ և
տուեալ իւրում քեռականն Միհրդատայ. իսկ յետ մահուանն Միհրդատայ՝
15 ոչ լինէր ումեք տուեալ, մինչև Երուանդայ դարձուցանել զնա առ
Արգամ: Եւ ոչ միայն նմա, այլ և ամենայն նախարարացն տայր պար-
զես և պատիւս, և զօրացն ամենեցուն պարգևէր առատապէս:

- 1 Պատերազմս ԽԱ, Ե ԽԹ, փխ. ԽԴ.
2 օ լիք վերնագիրը
2 ա երուանդայ լսելոյ
2 Տե գումարեալ
2 Տեւե զզօրս [լ գաւրս]
3 Կ՝ լիք ի պատրաստութիւն պատե-
րազմի
3 Ե պատերազմի քնդ արտաշիսի
4 Պատեմ հասանէ լուր / Ե հասանի
4 Ե յուտացւոց / Ե՛ յուտեացւոց
5 Ե զզօրս / Տց զօր բազում
5 եւ ի ձեռս
5 Ե ի լիք քո
6 Ե լիք իւր
6 Տեւ գայս իւրեւ լուա երուանդ
7 Վ կողմնապահս
8 ա փութապէս
9 Տեւ և զվրաց / Լ վրաց
9 Պատեմ զմիջագետաց / Զ միջագետաց
9 Ե՛մ աղերսօք / Ե աղերսանօք / Բ
աղերսովք
10 Հեօրցս տրօք
10 Կ՝Պատեմ զարնայնոյ / Ե զարնայնոյ
ժք զարնայնոյ
10 Հցե արագ

- 11 Ե նախ, փխ. նախ
11 եւ լիք ազգին
11 ՀԿ՝Պատեմ մուրացեան / միւսն.
մուրացեան
12 Ե հետեակաւք
12 օրցս երուանդ / Ե՛մ զարձու-
ցեալ էր երուանդայ / Ե լիք երուանդայ
13 Ե երկրորդին
13 Եք լիք էր
14 Տ տուեալ էր իւրում
14 ք ուրում, փխ. իւրում
14 Ե քեռանն / Ե՛մ քեռանն առն / Ե քեռ առն
14 Ե՛մ լիք իսկ յետ մահուանն
միհրդատայ / օ լիք յետ
15 Ե՛մ ոչ ումեք տուեալ լինէր / Խ
ումեք լինէր [լ լինեք]
15 օրցս լիք գնա / ց գնա գրած եւ
չնշած
16 ա լիք և (ամենայն)
16 Կ՝Պատեմ պարզես և պատիւս / ԽԿ՝
լիք պարզես և / միւսն. լիք և պա-
տիւս
17 Կ՝Կ՝Պատեմ պարզես, փխ. պարզեք /
Ե պարզեք պարզես
17 Կ՝Պատեմ լիք առատապէս

ԽԵ

Եթէ ո՛րպէս ընդ մուսն Արաւելիս յիւր աշխարհն յաջողեցաւ գործն:

- Իսկ Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ աճապարէր հասա-
նել ի սահմանս Ուտէացոյց: Ընդ առաջ նորա ելին զօրք աֆնր կողմանն,
5 նա և նախարարքն զորս եթող Երուանդ: Զայն իբրև լուան այլ նա-
խարարքն Հայոց՝ լուծանէին լքանէին և զառչել յերուանդայ խորհէին.
նա և զայն ևս տեսանէին, եթէ զօրքն Հոսմայեցոյ ոչ հասին նմա ի
թիկունս: Իսկ Երուանդ առաւել ևս յորդադոյն տայր զպարզեան, և
բաշխէր միոյ միոյ ումեք ի նոցանէ զկանձսն. և որչափ շատ տայր՝
10 շատ ևս առելի լինէր: Քանզի զիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առ առա-
տուլթեան տայ, այլ առ երկիրդի վառնէ: Եւ ոչ այնչափ սիրելի
զայնսսիկ աննէր, որոց շատն տայր, քան թէ թշնամի զայնս՝ որոց ոչն
տայր պերճագոյնս:

ԽԶ

- 15 Ծուռնդայ պատերազմ ընդ Արաւելիս և փախուս, ևս առուսն Բաղաֆի
ճորին ևս մտն:

Բայց Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ ելանէ առ ավն
ծովուն Գեղամայ, զթիկամբքն Արաղածն կոչեցեալ լերին. աճապարէին
հասանել ի բանակն Երուանդայ: Առ ոչինչ համարեալ զրազմութիւն

1 Խաբօթօրքս ԽԲ, Ե Ծ, փխ. ԽԵ.

2 Seg թէ [l հթե]

2 ekpqr մուսս / օ լիխ յիւր

2 abcd աշխարհս / j աշխարհն

2 SMC աջողեցաւ [g յաջողեցաւ]

4 abd օտէացոյց / f օտեացոյց Ե

աւտեացոյց / l աւտեացոյց

4 Ե յառաջ / ԽԵ զօրքն

4 k լիխ այնր

4 abcdf կողմանցն այնր / k կողման

5 p նախարարքն հայոց / ce լիխ այլ

5 abdf նախարարք / Ե նախարարքն

ամ այրք

6 l լուծանէին լքանէին

6 Հեկ զառչել / Հժֆ կրուանդայ

7 Կ²abcdf թէ / Կ²abcdfl զօրք

7 Ե հասանին / Se հասանն

8 Ե տաւելլապէս, փխ. տաւել ևս

8 Կ²abcdf լիխ ևս

8 Seg յորդորագոյն

8 Ե պարզեա

9 abcdf լիխ ումեք / Խ զկանձս

9 Se առատանայր, փխ. շատ տայր /

g շատ տայր, յուսանցիւն փոխած

նոյն ձևով առատանայր / n առա-

տանայր, յուսանցիւն փոխած շատ

տայր / Ե լիխ շատ

10 Se առաւել [Ե աւելի], փխ. շատ / g

շատ, յուսանցիւն փոխած նոյն

ձևով առաւել / օ շատ, յուսանց-

իւն փոխած առաւել / Կ¹ շատա-

նայր, փխ. առատանայր

10 l աւելի, փխ. առելի

10 Ե թէ, փխ. եթէ

10 abcdkopqrs լիխ առ

10 k առատութիւն

11 abcdf լիխ տայ

11 pqr լիխ առ

11 ad վառնգէ, փխ. վառնէ

11 օ զայնսսիկ սիրելի

12 Ե շատանայր, փխ. շատն տայր

12 Կ²abcdf թշնամի և քան զնոսս զայնս

12 a որ, փխ. որոց (ոչն)

13 Կ²abcdf էր տեսանել, փխ. պեր-

ճագոյնս / kl պերճագոյն / Կ²

լաւագոյնս

14 Խաբօթօրքս ԽԶ, Ե ԾԱ, փխ. ԽԶ.

16 Seg նորա / k լիխ նորին և

18 SMC զթիկամբք / Sbc լիւրին

18 d աճապարէր / Ե աճապարին

19 b երևանդայ

19 Ե բազմութիւն

- զօրաց նորա՝ միայն ակնածէին ի Մուրացենէն Արգամայ, զի այր քաջ էր և բազմաց տէր տիգաւորաց: Եւ ճամբարն երուանդայ էր բացադոյն ի քաղաքէ նորին աւելի քան երեք հարիւր ասպարիաւ ի հիւսիսոյ, ի վերայ գետոյն Ախուրեան: Զայս իբրև լսէր երուանդ՝ հանէր ընդ առաջ 5 զբազմութիւն զօրացն, և ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն: Իսկ Արտաշիսի առաքեալ պատգամ առ Արգամ՝ նահապետ Մուրացեան հանդերձ բազում երգմամբք՝ թողուլ ի վերայ նորա զոր ինչ գտեալ էր յերուանդայ, և կրկին այլ յաւելուլ, միայն զի զերուանդ թողեալ ի բաց գնացէ:
- 10 Եւ իբրև հանդէպ ճակատուն երուանդայ ելին նշանք Արտաշիսի՝ Արգամայ առեալ զբազմութիւն հետեակացն՝ ի կողմն ելանէր: Եւ Սմբատ հրամայէր զփողոսն պղնձիս հնչեցուցանել. և յառաջեալ զճակատն իւր՝ իբրև զարծուի յերամս կաքաւուց խոյանայր: Իսկ նախարարքն Հայոց, որ յաջ և յահակ թևան էին, ի նա խառնեալ միանային:
- 15 Եւ զօրքն Վրաց, հանդերձ արքայիւն իւրեանց Փարսմանաւ, թէպէտ և յանդուզն յարձակմամբ յառաջեալ բախէին՝ արագապէս դառնային ի միւս կողմն փախուցեալ: Եւ անդ էր տեսանել կոտորած անհնարին զդնդին երուանդայ և զզօրաց Միջագետաց: Եւ ի խառնակել այսպիսի

1 aelnoyrs զօրացն

1 e զի միայն / մ այլ միայն

1 Se կասկածէին, փխ. ակնածէին / Կ՝վ՝ ակն ածէին / ց ակնածէին, յուսեցնում փոխած կասկածէին

1 Կ՝bedf ի մուրացենէն / միւսն. ի մուրացանէն

1 e արգամայ վասն զի

2 a տիգաւորաց / ե լիք տիգաւորաց

2 Հվ՝ ճամբարն

2 o բարձրագոյն, փխ. բացադոյն

3 k ի քաղաքէն որ էին, փխ. ի քաղաքէ նորին

3 Աց զերեքհարիւր / է զերեքարիւր

3 j և հիւսիսայ

4 cf տնուրեան

4 abedfյկել գայն, փխ. գայն

5 e լիք զբազմութիւն

5 e զզօրացն

6 abedf արձակեալ, փխ. առաքեալ

6 թ պատգամ

6 քրգրս լիք առ արգամ / o լիք արգամ

6 abedf մուրացեան / միւսն. մուրացանաց

7 o երգմամբ / ե ինձ, փխ. ինչ

8 l գտեալ ի յերուանդայ, փխ. գտեալ էր յերուանդայ

8 Sthc է, փխ. էր / ե լիք էր

8 bde երուանդայ

8 Հօրգրս լիք այլ / ց այլ գրած ևւ ջնջած

8 k երուանդ / է թողուլ

10 abedf յանդիման, փխ. հանդէպ

10 kl լիք երուանդայ

10 abedf նշանակք

11 Sck ի կողմ

12 k հրամայէ

12 k պղնձի

12 Կ՝Կ՝abedf գոչեցուցանել [ե կոչեցուցանել], փխ. հնչեցուցանել

12 Քվ՝abedf յառաջուսեալ / Կ՝Կ՝ յառաջ առեալ

13 a զարծուիս / Se զարծիւ

13 Կ՝վ՝bedfkl յերամ / վ՝քրգրս՝ յերամակս

13 e լիք խոյանայր

14 քրգրս լիք հայոց

14 edf հայոց և որ / է եին

15 abedf զօրք

15 a փարսմանաւ անդ

15 l թեպէտ

16 b անդուզն

16 e արձակմամբն / Կ՝abedf լիք յարձակմամբ

16 b յառաջմէ / է բախելին

16 Կ՝abedf երագապէս այլ դառնային / e բախէին, սակայն արագապէս / Քվ՝ երագապէս և դառնային

17 l կողմ

17 a տեսա, փխ. տեսանել

17 e զկատարած / ե կատարած / Հօրգրս զկոտորած

18 etw գնդին / kl զգունդն

18 Հց ի խառնակել

ճակատուց՝ պատահեն Արտաշիսի արք քաջք Տաւրացիք, որոց զոգիս
 ի բաց եղեալ, Երուանդայ պայմանեալ՝ սպանանել զԱրտաշէս: Որոց
 զիպեալ ի հեաի ընդ մէջ անցանէ Գիսակ որդի սանտուին Արտա-
 15 շիսի, և սատակեալ զնոսա, ուր և կէս զիմաց նորա ի վայր բերեալ
 սուսերաւ, զյաղթութիւն տուցեալ՝ մեռանի ի վերայ այսպիսեաց: Եւ
 մնացեալ զօրքն ի փախուստ դառնային:

Իսկ Երուանդ ձիովն իւրով բովանդակ տապարէզս անցեալ՝ ելանէ
 ի խանս կարգեալս ի բանակէն իւրմէ ի քաղաքն իւր, հեծեալ ի նոր
 ձիս հանգոյց ի հանգուցէ փախչել: Եւ քաջին Սմբատայ զհետ մտեալ՝
 10 սաստկագոյնս վարէր զնա ի զիշերի մինչև ցզուսն քաղաքին: Եւ Մա-
 րաց զօրացն անցեալ ի կողմն երուանդական զնդին, նսեմաւ ի վերայ
 զիականցն բանակէին: Իսկ Արտաշիսի հասեալ ի յԵրուանդայ շրջա-
 պատեալ առագաստն, ի կաշեայ և ի կտուեայ պարսպին, էջ, և ի
 խորանի նորա բնակեցաւ զայն զիշեր: Եւ այգուն եղելոյ՝ տիրաւոր
 15 արարեալ, զսպանեալսն թաղել հրամայեաց. և անուանեաց զհովիտն,
 ուր ի վերայ զիականցն բանակեցան: Մարաց մարզ, և զտեղի ճակա-
 տուն՝ Երուանդավան, որ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի. այս ինքն
 եթէ յայսմ տեղուջ վանեաց զԵրուանդ: Եւ ինքն չուեաց ի քաղաքն

1 Հօ պատահին

1 Կ² արտաշէսի / կէ լիխ արտաշիսի

1 Կ²abde տօրացիք / Կ¹ տուրացիք /
 Հֆ տօրարացիք

2 Կ²abedf իւրեանց, փխ. ի բաց

2 Ե գիեալ, փխ. եղեալ

2 Ե պայմանել / Ե պայմանաւ / d լիխ
 պայմանեալ

3 Տօ լիխ ի (հեաի)

3 Կ¹Կ²abdf անցանէ / Ե անցէ / միւսն.
 անցանէր

3 Ե սանտուն / Ե սրնընդունին (ը-նդի
 վրայ զնըմուն նշանով): Հց¹ սանտուի

4 Ե սատակել / Խվ² սատակեաց

4 Եւ տօ, փխ. ուր

4 Ե կէս / միւսն. զէէս

4 abedfn զիմացն / abedf լիխ նորա

4 Վ բերաւ

5 Կ²a¹df սուսերաւ և յաղթութիւն

5 Կ²abed զործեցեալ, փխ. ստացեալ

5 Ե ցուցեալ, փխ. ստացեալ

5 Եոսեւ ի վերաց, փխ. ի վերայ (եւ
 զնում եւ Ե-ի հետ)

5 Ե լիխ ի (վերայ)

5 Խվ² այսպիսեացս

7 abedfn իւրով ձիաւ [իւրովք ձիովք] /
 Ե իւրովի ձիովի / Հ իւրով ձիօք

7 Եց տապարէսս

7 Ե եկեալ, փխ. անցեալ / կէ լիխ անցեալ

8 Կ²abedf խորանս, փխ. խանս / Հօ
 լիխ խանս

8 Կ²abedf կանգնեալս, Ե կար դէսս,

նօրքս կարդէսս, փխ. կարգեալս,
 (ո յուսանցում ուղղած կարգեալս)

9 Ե հանգուցանէ, փխ. ի հանգուցէ

9 Ե փախչի / Տօ քաջն ամբատ

10 կէ սաստկագոյնս / միւսն. սաստ-
 կազոյն

10 abedf զնա վարեալ / Խ զնա վարէր

10 կէ մինչև ի դուն / Բ մարացն

11 Եօրքս ընդ կողմն երուանդայ

11 Եօրքս լիխ զնդին

12 Ե Ե զիականցն / Ե Ե բնակէին

12 Կ² արտաշէսի

12 ՏԽԵ երուանդայ, փխ. ի յԵրուանդայ

12 Տ ընդ շրջապատեալ

13 Տօ ի կաշայ և ի կտուէ [Եօրքս ի
 կտուայ]

13 Կ¹Կ² պարիսպին

14 Տօ ի խորանս / ոս բանակեցաւ

14 Ե այն / Ե զիշերն

14 Եօրքս այգու

16 abedf զօր, Ե օր, փխ. ուր

16 Տֆ զիականցն [ոս զիականցն]

16 Անօրքս բանակեցան [Ե բնակեցան] /
 միւսն. բանակեցաւ

16 Կ¹Կ²abedf ճամբարուն, փխ. ճա-
 կատուն [ց յուսանցում փոխած
 ճակատուն / ո ճակատուն, յուսանց-
 16 ճամբարուն]

17 Կ²abedց երուանդայ վան

17 abedf և, փխ. ուր

18 abedf է թէ / Ե թէ

18 Եօրքս ի յայսմ / կէ տեղ

Երուանդայ. յառաջ քան զմիջօրեայ հասեալ ի դաստակերան Երուանդայ, և միաբան գոչմամբ հրամայեաց ազադակել զօրացն՝ «Մար ամատ», որ թարգմանի Մարս եկն, յիշեցուցանելով զթշնամանն, զոր յղէր Երուանդ առ թագաւորն Պարսից և առ Սմբատ, Մար զնա կոչելով:

5 Յայս ի սոյն ձայն անուանեցաւ դաստակերան Մարմէտ, իբր ի կամաց Արտաշիսի՝ բառնալ զանուն Երուանդայ ի տեղւոյն. այս պատճառ է անուանակոչութեան դաստակերան:

Բայց Սմբատայ գիշերայն գհեա Երուանդայ եկեալ սակաւ վաշտկանաւ՝ զգուռն քաղաքին պահէր մինչև ի գալն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն: Եւ ի մարտնչել քաջացն ընդ ամրոցին՝ անձնատուրք եղեն

10 մարդիկ ամրոցին, և բացին զգուռն քաղաքին: Իսկ մի ոմն ի զինուորացն մտեալ եհար վաղերբ զգլուխն Երուանդայ, և ցրուեաց զուղիւղն ի յատակս տանն. և այսպիսի ջախմամբ վախճանեցաւ, կալիս զթագաւորութիւնն ամս քսան: Բայց Արտաշիսի յիշեալ, թէ խառնուած

15 Արշակունւոյ է Երուանդ՝ հրամայէ զղի նորա թաղել մահարձանօր:

ԽԷ

Թագաւորել Արտաշիսի և առնել բարիս իւրոց երախտաւորացն:

Յետ մահուանն Երուանդայ մտեալ Սմբատայ զարքունականն յուզէր զգանձան. և գտեալ զթագն Սանատրկոյ արքայի՝ գնէ ի գլուխն

20 Արտաշիսի և թագաւորեցուցանէ ի վերայ ամենայն երկրիս Հայոց ի

- 1 ք առաջ / չց զմէջօրեայն
- 2 ւ ամարտ
- 3 Կ¹Կ²abedfkel յիշելով
- 3 Կ²abedf ինչ թշնամանս
- 3 Լ յղեր
- 4 efopqrs լիք առ (սմբատ)
- 4 kel սմբատն
- 5 Se յայսմ / վ² նաե յայս
- 5 elnops մարմէտ
- 5 e ի բարի, փխ. իբր ի (կամաց) / վ² լ լիք ի (կամաց)
- 6 ոօ զանունն
- 7 k անուանակոչութիւն
- 8 ոօօօօօ իսկ, փխ. բայց
- 8 o սմբատ / SԽԵ գիշերոյն
- 8 epqrstու վաշտականաւ / o վ² վաշտանակաւ
- 9 abedfkel պահէ / a զօրաց
- 10 c լիք և ի մարտնչել—ընդ ամրոցին
- 10 Հե ի մարտնչել / Լ ի մարտնչելն
- 10 Կ²abedf ի քաջացն ամենեցուն
- 10 Կ²Հabedfke լիք ընդ ամրոցին
- 10 kel անցնատուր / Հ լիք անձնատուրք եղեն մարդիկ / Կ²abedfցլք մարդիկք
- 11 abedfkel ամրոցին բանան
- 11 ahedf բայց, փխ. իսկ

- 11 ք լիք ի (զինուորացն)
- 11 be ի զօրացն
- 12 a աղերբ / k վաղաբբ
- 12 f ցրեաց / ց ցր(ու)եաց
- 12 ab զուղիւղն / eփօ զուղեղն / մխում, զուղիւղն
- 13 abedf լիք ի (յատակս) / egkopqrs ի յատակ
- 13 k ջախմամբ
- 13 ք զթագաւորութիւնս
- 14 efopqrs արտաշէս
- 14 Խ եթէ [Լ եթէ]
- 15 eօօօօօ արշակունի
- 15 ցրս մահարձանաւք
- 16 Խabefopqrs ԽԿ, փխ. ԽԷ: Միևիւայս գլուխը Է յաղղասած k ա-ի հետ:
- 17 e արտաշէսի
- 17 լ բարիս / մխում, բարի
- 17 Խab երախտաւորաց
- 18 քօօօ սմբատ
- 18 abdef զարքունական / c զարքունեան
- 19 a յուզէ / Խbefց յուզէ / de յուզել
- 19 Հօե զգանձս / ել ի գլուխ
- 20 ք հայոց երկրիս / k երկիրս

- քսան և իններորդի ամի Դարեհի Պարսից արքայի: Իսկ Արտաշիսի
սուեալ զթագաւորութիւնն՝ տայ պարզեալ զօրացն Մարաց և Պարսից,
և արձակեաց յաշխարհն իւրեանց: Տայ և տունն քաջի և պատուականի
Արգամայ զխոստացեալ զաշն երկրորդական, և պսակ յակնթակապ, և
5 զինգ յերկոսին ականջսն, և կարմիր զգետտ միոյ ստինն. տարդալ ունել
ոսկի և պատառաքաղ, և ոսկեզինք ըմպել նուագօք: Եւ ոչ ինչ ընդհատ
յայց պատուոց տայ զայեկին իւրում Սմբատայ, բայց միայն յերկուց
զնդացն և ի կարմիր կօշկէ. և աւելի քան զհայրենական զիւր թագակապ
ասպետութիւնն և զիշխանութիւնն արեւմտեայ զօրուն՝ հաւատայ ի նա
10 զամենայն զօրս Հայոց, և զբոլոր աշխարհիս զգործակալս և զհամբոլէն
տունն արքունի: Եւ զեկրսէս զորդի որդւոյ իւրոյ ստընտուին Դիսակայ,
ազգ զնա սերելով՝ տնուն կոչէ զնահատակութեանց հօրն — Դիմաքսեան.
քանզի, որպէս ասացաքն՝ զկէս զիմացն սուսերաւ ի վայր բերին ի
վերայ Արտաշիսի:
- 15 Պատմի սորա ի նոյն աւուրս սերեալ ազգ և զորդիսն Տուրայ,
պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ, յանուն հօրն իւրեանց Տրունիս.
ոչ վասն արութեան ինչ գործոց, այլ միայն վասն քսութեան հօր նոցա,
զոր ամենէր ի տանէն արքայի առ Սմբատ, քանզի ընտանի էր երուան-
գայ, սակս նորին և սպանաւ ի նմանէ:

1 ekleors իններորդ / չ յիններորդ

1 norors արտաշէս

2 fgrs զթագաւորութիւն

2 Ացե զօրացն պարսից և մարաց

3 Ե յարձակեաց

3 Լ զաշխարհս / acef յաշխարհ

3 a տա / Ացո առն

3 Ացո քաջի և [ց լիկ և] պատուականի /
միւսն. քաջին և պատուականին

4 Ե ակնթակապ / Հցե ակնակապ

5 Ե երկոսին / ցլ յականջսն

5 Ե զգետ, Ե կաշիկ, փխ. զգետտ

5 Խ լիկ միոյ

5 Հցե ոսին

5 ԽԼ տարգալ [չ թրգալ] / Աօ
զրգալ / որդւոս արգալ

5 Տե ունելով / ցե ունելով [ց ով ընդած]

7 Ա պատուոյ

7 a իւրում / միւսն. իւրոյ

7 Ե բաց / ց բա(յ)ց

7 de երկուց

8 Տն զնդաց

8 o լիկ կարմիր / ք յաւելի

8 abf զհայրենականն / ձ զհայրականն

8 Ա իւր / a թագ

9 ձ ասպետութեան / becfցե ասպե-
տութեանն / քոս ասպետութիւն

9 ք իշխանութիւն

10 a ամենայն / չ և զամենայն

10 քոս բոլոր

10 def գործակալս

10 վիկ համբոլէն

11 Հվ զտունն / Ե տուն

11 Ա արքայի

11 fs զնկերսն / ք ներսէս

11 Անգ որդի

11 ք լիկ որդւոյ

11 Ան ստնտուի [Ե ստընտուին] իւրոյ

12 ՏնԽԵԵ զնահատակութեանցն [չց
զնահատակութեանց, և զնահատա-
կութեանց]

12 Ա հօրն

12 defցե զիմակսեան / ԿԿԿԿԵԵ զի-
մակսեան

13 Աց ասացաք

13 Ե զքէս, փխ. զկէս

13 Ան զիմակացն ի վայր բերին սու-
սերաւ [a առ սերաւ]

15 Ա զորդիս

16 de լիկ տասամբ

17 a գործոյ / չ արիութեան (միշս)

17 Տե հօրն

18 Ե առնէ

18 Խ արքունի

18 քգոս քանզի էր ընդանի երուանգայ

ԽԸ

Սպանուճն Երուզայ, եւ օխնի միւսոյ Քաղաքանի, եւ Խաղիկ Առաւելի
Հոռմայեցոց:

- Զինի այսորիկ հրաման տայ Սմբատայ՝ երթալ յամուրն Բաղա-
5 րան, որ հուպ ի քաղաքն Երուանդայ ի վերայ Ախուրեան գետոյ, զի
սպանցէ զԵրուազ զեղբայր Երուանդայ: Զոր կալեալ Սմբատայ՝ երկան
զուլանէ հրամայէ կապել, և ընկենուլ ի պտոյտ մի գետոյն: Եւ ի
տեղի նորա ի վերայ բազնացն կացուցանէ զընտանի Արտաշիսի, աշակերտ
մոգի ուրումն երազանանի, որ յայն սակս և Մոգպաշտէ անուն կարգային:
10 Եւ ապա աւար տուալ զգանձան Երուազայ, և ծառայս անձինս հինգ
հարիւր, նա և զընտիր ընտիր գանձուցն մեհենից՝ բերէ Արտաշիսի:
Եւ Արտաշէս պարգեւէ Սմբատայ զծառայան Երուազայ. բայց զգանձան
հրամայէ տանել Դարեհի արքայի Պարսից, հանդերձ յաւելմամբ յիւրոց
գանձուց, ի շնորհակալութեան պատիւ իբրեւ հօր և օգնականի:
15 Յայնժամ Սմբատայ զծառայան Երուազայ, զոր գերեացն ի Բա-
ղարանէ, տարեալ ընակեցուցանէ ի թիկանց Մասեաց, ի նոյն անուն
Բաղարան կոչելով զձեռակերտն: Ինքն անցանէ ի Պարսս, ընծայատար
Դարեհի, ոչ ինչ փոյթ առնելով զՀոռմայեցոց տէրութենէն: Իսկ ի
գնալն Սմբատայ ի Պարսս հառանեն հարկահանք կայսեր և սպայ ծանր
20 ի սահմանս Հայոց, զորս մաղթեալ Արտաշիսի և կրկին տուեալ զհարկան՝

- 1 Սպանուճն Խե, փխ. ԽԸ.
2 Ե Երուանդայ, փխ. Երուազայ
2 ցկ շինելոյ / և միւս
2 օճե արտաշիսի ի հոռմայեցոց /
c արտաշէս
4 օ հրամանաւ, փխ. հրաման տայ
4 a երթալն
5 ց՝ ախուրեան
5 եւ չիք զի սպանցէ
6 ՏԽ եղբայր [ոս զեղբայրն]
7 c զուլանէն / Խ զուլանէն
7 Ա ընկենուլ գնալ ի պտոյտ
7 ցկ չիք և (ի տեղի)
8 Խվ՝ բազնին [ց յուս. փոխած բա-
զարանին] / վ՝ ոքոքոք բազարանի
[ո յուս. շինած բազնացն]
8 am զընտանին
9 am ուրումն / եւ ումն / Հցոքո
ուրումն / միւսն. որումն
9 Կ՝ abedf յայտ
9 Ա մոգապաշտի
9 տ կոչելին, փխ. կարգային
10 Ա Կ՝ վլ աւարեալ, և աւերեալ, փխ.
աւար առեալ
10 Ա զգանձս
11 abedfk գանձուց

- 11 ab մեհեացն / ձե մեհեացն / ց մե-
հեացն / ք չիք մեհենից
12 Ա զծառայս
12 Ա զգանձն / և զգանձս
13 Խվ՝ օս պարսից արքայի
13 վ՝ ոքոքոք յաւելով և ինքն ի գանձան,
փխ. հանդերձ յաւելմամբ յիւրոց
գանձուցն
13 վ՝ փկն իւրոց
14 և ի շնորհակալութիւն
14 Տ իբրեւ / Խ իբր
15 օ սմբատ / Ա Խ գերեաց
16 abdf անուան / և անուն անուանա-
կոչելով
17 bedef չիք բաղարան
17 a կոչել զձեռակերտն
17 օ ընծատար
18 և առնելով, փխ. առնելով / և չիք
առնելով
18 Տվ՝ իշխանութենէն [ք իշխանու-
թիւնն], փխ. տէրութենէն
19 a չիք սմբատայ
19 c չիք ի (պարսս)
19 ք չիք և
19 քոք սպա, փխ. սպայ
20 օքոք զոր

հաշտեցուցանէ: Եւ զայս մեզ ստուգապէս պատմէ Ողիւմպ քուրմ Հանւոյ, զրոյ մեհենական պատմութեանց, և զայլ բազում գործս՝ զոր ասել կայ մեզ առաջի, որում և Պարսից մատենանքն վկայեն և Հայոց երգք վիպասանաց:

5

|սթ|

Յաղագս օրնուածոյ Արատաս քաղաքի:

Արտաշիսի վերջնոյ գործք՝ բազում ինչ յայտնի են քեզ ի վիպասանացն, որ պատմին ի Գողթան—շինել զքաղաքն, և խնամութիւն ընդ Ալանս, և ծնունդք զարմիցն, և իբր տրփանք Սաթինկան ընդ Վիշապա-
 10 զունան՝ առասպելաբար, այս ինքն ընդ զարմս Աժդահակայ, որ ունին զամենայն զառ ստորոտովն Մասեաց. մարտ ընդ նոսա և քայքայումն յիշխանութենէն, և սպանումն նոցա և հրկիզութիւն շինուածոցն, և նախանձ որդւոցն Արտաշիսի և զրգուութիւն ընդ միմեանս ի ձեռն կանանցն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայտնի են քեզ յերգս
 15 վիպասանացն. բայց յիշատակեսցուք և մեք կարճառօտիւք, և զայլաբանութիւնն ճշմարտեսցուք:

Երթեալ Արտաշիսի ի տեղին, ուր խաւնին Երասխ և Մեծամօր, և հաճեալ ընդ բլուրն՝ շինէ քաղաք յիւր անուն անուանեալ Արտաշատ:

1 Կ՝abdef ողիպ / Ե ողպ / Կ՝վկեո

ողիւմպ / վ ուղիւմպ / ո ուղիւմպ /

tw օլիպ / միւսն. ուղիւպ

1 Ե հանոյ / վ՛նօրքրս հանէոյ

2 degl զրոյ [լ զրաւդ]

2 ք մեհենականն

2 երգրս այլ

3 Ի կամ է զառաջի, փիւ. կայ մեզ առաջի

3 Հցե մատենք

3 ԱՏ երգն [ւ երգ] / միւսն. երգք

3 Խսեթքրս ԽԶ, փիւ. ԽԹ.

6 Տց վան, փիւ. յաղագս

6 ոօրքրս շինելոյ, փիւ. շինուածոյ

7 եւ բազումք

7 Ա լիֆ ինչ

7 Ե լիֆ քեզ

8 ց ի վ(ք)իպացն / Է ի վրիպապաց /

վ՛իմ ի վիպացն / օ ի վիպասանաց

/ քքրս լիֆ ի վիպասանացն որ պատ-

մին ի գողթան

8 եւ որք

8 Ե լիֆ ի (գողթան)

8 ք ընկալան, փիւ. ընդ ալանս / Տ

ալանք / ց աղանս / Լ աղանք

9 de զարմից

9 Եօ իբրկ

9 վ՛եցdeջլotw տոփանք / Կ՝ տոփանք

9 վքրսե՝ սաթինական

10 Հօրքրս լիֆ ընդ

10 Էլ զարմ / Ե զզարմս, փիւ. ընդ զարմս

10 ՏԽսե աշդահակայ [ց աժդահակայ]

10 եւ որք

11 Հվցօրքրս առ ստորոտովն [Հվ ստորոտով, ց (զ)առ ստորոտով(ն)]

12 ցօրքրս յիշխանութենէ

12 Խ սպանումնք

12 Ե լիֆ նոցա

12 Ե զհրկիզութիւն

12 abdef շինուածոյն / Ե շինուածոց

13 Ե որդւոյն

14 օ կանանց / Ե լիֆ քեզ

15 օ ի վիպասանացն, փիւ. յերգս վիպասանացն

15 Ե լիֆ և մեք

15 Էեքրս զայլաբանութիւն / ք այլաբանութիւն

17 Է երթալ

17 Լ արտաշէս

17 ց ի տեղի

17 Լ որ, փիւ. ուր

17 Ե մեծամօր / ց մեծամար

18 Խ հաճեալ [Է հաճեալ] արտաշեսի [ց արտաշիսի, Է արտաշէսի]

18 Ե իւր

18 Բ լիֆ անուանեալ

Ձեռնառու լինի նմա և երասխ փայտիւք մայրեաց. վասն որոյ անաշխատ և երազ շինեալ՝ կանգնէ ի նմա մեհեան, և փոխէ ի նա ի Բագարանէ զպատկերն Արտեմիդեայ և զամենայն կուռս հայրենիս. բայց զԱպողոնի պատկերն արտաքոյ քաղաքին կանգնէ հուպ ի ճանապարհս: Եւ յարուցանէ ի քաղաքէն երուանգայ զգերութիւն Հրէիցն, որ փոխեալ էին անդր յԱրմաւրայ, և նստուցանէ զնոսա յԱրտաշատ: Նա և զամենայն վայելչութիւն քաղաքին երուանգայ, զոր տարեալ էր յԱրմաւրայ և զոր անդէն արարեալ նորա՝ փոխէ յԱրտաշատ. և առաւել ևս յինքննէ յօրինէ իրրե զքաղաք արքայանիստ:

10

Ծ

Յարձակումն Ալանաց ի մեզ ևս պատումն, ևս խնամութիւն Արտաշատի բնդ նստա:

Չայտու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լիոնականօրն ամենայնիւ, յինքեանս արկանելով և զկէս Վրաց աշխարհին՝ մեծաւ ամբոխիւ
15 տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիւրոց զօրացն բազմութիւն, և լինի պատերազմ ի մէջ երկոցունց ազգացն քաջաց և ազեղնաւորաց: Սակաւ ինչ տեղի տայ ազգն Ալանաց, և զնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, և բանակի առ եզերք գետոյն ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշէս բանակի ի հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:

20 Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն Հայոց ածեն առ Արտաշէս՝ զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց,

1 Ա ձեռնառու

1 Կ³abef լինի և երասխ նմա փայտիւք

1 ՏՊ մայրից / Հ մայրեաց

2 Հցլ արագ

2 Պք մեհեանս

2 ԱՊԿԻՆ փոխէ ի նա / միւսն. չիք ի նա

2 ա ի բագարէ / Պօ չիք ի բագարանէ

3 Տ արտեմիդայ [օ արտեմիդեայ] / Կ²Ե

արտեմիդեայ / Բ արտամիդեայ

3 և զկուռսն / օ կուռսն / և զկուռս

3 Հցլ հայրենի

3 ա զգերութիւնս / և զգերութիւնն

3 cgl հրէից / ԱՊ որք

6 ՏԺԿ անդ / ց անդ(ը)

6 abcde արմաւիրայ / և յարմաւրաց

7 ձ արարեալ, փխ. տարեալ

7 Ա յարմաւիրայ / և յարմաւայ

8 Ավլ նոր, փխ. նորա

9 Աե լիք յօրինէ

9 edef իբրն / միւսն. իբր

10 Պabcդդդ Պէ, փխ. Ծ.

11 Պե յարձակումն ի մեզ ալանաց [ցլ աղանաց]

11 Բ ընդ մեզ, փխ. ի մեզ

13 Էլ ժամանակաւք

13 Պ աղանք

13 Ա լիոնականօք

14 c յինքեան

15 Տe զիւրոյ

16 Ա բազմութիւնս / ք բազմութիւնն

16 ՏՊ ի մէջ երկրիս երկոցունց

16 Հabcլ ազգաց / rs ազգացն և քաջաց

16 Ա լիք (քաջաց) և

17 ՏՊabcf ազգ

18 c բնակի, փխ. բանակի

18 Ա ըստ հիւսիսոյ

19 ԱՀցլ արտաշէս / միւսն. արտաշխի

19 pqrս բնակի, փխ. բանակի

19 Ավցլո ցհարաւոյ / և զհարաւոյ

19 Հիցլ ի մէջ, փխ. ընդ մէջ

20 Ե որդի / c զորդիս

20 gh աղանաց / և աղանաց

20 Ացլ արքայի

20 Հցլ զօրաց

21 ԱՊ ածին

21 ac զի խաղաղութիւն, փխ. զխաղաղութիւն

21 ghլ սովորաբար աղանաց կամ աղանաց

- տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեսցէ. և երդմունս և դաշինս ասէր հաս-
տատել մշտնջենաւորս, որպէս զի մի ևս մանկունք Ալանաց աստատակաւ
հինից ելցեն յաշխարհս Հայոց: Եւ ի չառնուլ յանձն Արտաշիսի առ ի
տալ զպատանին՝ գայ քոյր պատանւոյն յափն գետոյն ի դարաւանդ
5 մի մեծ, և ի ձեռն թարգմանաց ձայնէ ի բանակն Արտաշիսի. «Քեզ
ասեմ, այր քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր քաջ աղգին Ալանաց. եկ
հաւանեաց բանից աչազեղոյ դստերս Ալանաց՝ տալ զպատանիդ. զի
վասն միոյ քինու ոչ է օրէն դիւցազանց՝ զայլոց դիւցազանց զարմից
բառնալ զկենդանութիւն, կամ ծառայեցուցանելով ի ստրկաց կարգի
10 պահել, և թշնամութիւն յաւիտենական ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց
հաստատել»: Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստութեան բանս՝
գնաց յեղր գետոյն. և տեսեալ զկոյսն գեղեցիկ, և լուեալ ի նմանէ
բանս իմաստութեան՝ ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զդայիակն իւր
զՍմբատ՝ յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն Ալանաց
15 ի կնութիւն իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ աղգի քաջացն, և
զստատանին արձակել ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ,
յդէ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ
ի կնութիւն Արտաշիսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց. «Եւ ուստի՞ տացէ քաջն
Արտաշէս հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրուց ընդ քաջազգւոյ
20 կոյս օրիորդիս Ալանաց»:

- 1 Ե լիք տալ / acde խնդրիցէ
2 օ մշտնջենաւոր / d արտաշէսի
3 ՏՊ յաշխարհս
3 Դս իւրեանց, փխ. հայոց
3 Հց լիք ի (չառնուլ)
4 Ե գետոյն
5 Տո թարգմանչաց [ց թարգման(չ)աց
6 Ահլ արիդ [Ե արիտ], փխ. այր
6 Կ՝Հվ՝ցե քաջարիդ, փխ. քաջ
6 Ա աղգաց
6 Ե քաջաց, լիք քաջ աղգին
7 Տ լիք բանից / l քաջա, փխ. բանից
7 վ աչազեղոյ
8 Ե օրէն է / f լիք օրէն
8 Դս լիք զայլոց դիւցազանց / Ի լիք
դիւցազանց
9 ՏՊ և ի ստրկաց / a ի ստրկայ
9 Ահլ ստրկաց պահել ի կարգի [b d
ejl կարգս]
10 Ե երկոցուց / bedefk աղգացս
10 a քաջս / cd քաջացս / f քաջանց
11 ՏՊ իմաստուն, փխ. իմաստութեան
12 Ե տես և, փխ. տեսեալ
12 l լսեալ, փխ. լուեալ
13 Ա և իմաստուն / l իմաստուն
13 Իրդս և ցանկացաւ
13 Հdeg կոչեալ / Ե կոչեաց / l ցան-
կացեալ, փխ. կոչեցեալ
14 Տ սմբատ / abcf սրտին

- 14 Խորգրս զսրտի իւրոյ կամս [oxs զկամս]
14 լ զաւրիորդն / S լիք ալանաց
15 ԱՊԿ իւր կնութեան [Կ ի կնութեան]
15 Հ լիք իւր
15 d երդմունս, փխ. ուխտս
15 և հաստատեալ
16 Ացե լիք զպատանին
16 l զպատանին ել խաղաղութեամբ ար-
ձակել
16 ԱԿՀցեո խաղաղութեամբ
16 Ե լիք և / Ա թուեցաւ
17 Տl առ արքայն ալանաց յդէ [օ յդէ
առ արքայն ալանաց] / Ե և յդէ
17 Խորգրս տալ զսաթինիկ օրիորդն ա-
լանաց / Ե սաթինիկ
17 l աւրւորդն / Ե օրւորդն
18 ԱՊ արտաշէսի [Հdeg արտաշիսի, l
արտաշիսի] կնութեան [Ե կնութիւն]
18 l տայցէ
18 abck քաջ / Ահլ քաջ արին [a արի]
արտաշէս / ok արի [k արին] ար-
տաշէս / վ՝ քաջարին
19 ԱՊ արտաշէս բիւրս [ցl բիւրս] ի [Ե
լիք ի] բիւրոց [defg բիւրուց] և հա-
զարս ի հազարաց
19 Իրս ի բիւրոց / ց ի բիւրոց
19 Տc քաջազգոյ [օ քաջագնոյ] / Ե քա-
ջազգի
20 Ե օրիորդիս ալանաց

- Զայս տեղի առաստելարանելով վիպասանքն յերդնին իւրեանց
ասեն. «Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեռն զեղեցիկ, և հանեալ
զոսկէօղ շիկափող պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրտթեւ ընդ
5 Ալանաց, և շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին, արագ հասուցա-
նելով ի բանակն իւր»: Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Քանզի
պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր՝ լայքա շատ և ոսկի բազում
տուեալ ի վարձանս՝ առնու զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ
շիկափող պարանն: Դոյնողէս և զհարսանեացն առաստելեալ երգեն,
10 այսպէս ասելով. «Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր
մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինիկանն»: Քանզի սովորութիւն իսկ
էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի գունն տաճարին հասանել՝
զահեկանս ճապողել իբրեւ զհւպատեանն Հոռմայեցոց. սապէս և
15 թագուհեացն յառազատին՝ մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:
Սա առաջին եղեալ ի կանանցն Արտաշիսի՝ ծնանի նմա զԱրտա-
ւազդ և զայլս բազումս, զորս ոչ կարեոր համարեցաք այժմ անուամբ
թուել. բայց զկնիսն յորժամ ի գործ ինչ հասանիցեմք:

2 ի արի (գլխին աւելացրած)

3 Ա զոսկի օղ / ց զոսկէ աւղ / ի զոս-
կեաւղ / օ զոսկէօղն

3 ա շիկափողն

3 ա անցեալ սրաթեւ որպէս զարծուի

4 Ա զոսկի օղ / ց զոսկէ աւղ / ի զոս-
կեաւղ

4 Կ² abef ներդերն, de ներգեն, փխ.
պարանն

4 Կ² բնկեց

4 ԱնԿ¹ ի մէջ / եւ արւորդին

5 Հabdefցե զմէջ / ի զմէջքն

5 ի արւորդին / ե օրւորդին

5 rs օրիորդին ալանաց, արագ

6 Անվ² արտաշէսին [ի արտաշէսին, ց
արտաշէս, շինած իւր], Կ² արտաշէ-
սի, փխ. իւր

6 ա որոյ, փխ. որ / օրգրս լիք որ

6 Անցե լիք և / ա ճշտութեամբ

6 i զայս, փխ. այսպէս

7 Ա լիք է

7 վ լայքաշատ կամ զարաշտ / ա լայքայ
շատ / Կ² cdef լայքայ շատ / Կ¹ ց դայ-
քա շատ / ի դաքա շտ / ե զարայ
շատ

7 ի շատ բառով սկսվում է նորոգած
մնար

7 p շատ, փխ. բազում

7 Ան բազում ի վարձանսն [Կ² cdeg ի
վարձանս], տուեալ առնու [Կ¹ Կ² առ-

նու]

8 d զկին, փխ. զտիկին

8 օ սաթենիկ

8 Ա ոսկի օղ / ց ոսկէ աւղ

9 S լիք և

9 վեռ զհարսանեաց

10 Հ զոյնպէս, փխ. այսպէս

10 ցե տեղի (ց փոխած տեղայր), փխ.
տեղ

10 լիք ի փեսայութեան

10 de լիք տեղայր—սաթինիկանն (s. II)

10 f տեղայր մարգարիտ տեղայր

11 Հց և մարգարիտ

11 Հabefցlo ի հարսնութեանն

11 Հbefց սաթինիկայ / lo սաթինիկան

12 Ա թագաւորաց

12 ել փեսայութեան / p լիք փեսայու-
թեամբ

12 ե հասել

13 c և զահեկանս / Հց իբր

13 c հուպատեանն / ի զհուպատեանն

14 ա առազատին

14 օրգրս լիք է / Ան բանից

15 Ակն լիք ի (կանանցն)

15 f ծնանին ի նմանէ

16 ՏՄ այլս [ցո զայլս, ի զայլս]

16 Ա լիք այժմ

17 վ² օրգրս զվերջին, փխ. զկնիսն

17 օ լիք ի (գործ)

17 ad հասանիցեմք

ԾԱ.

Ապանումն Արգամայ եւ որդւոց նորա:

- Ի չափ հասեալ Արտաւազդայ որդւոյ Արտաշիսի՝ եղև այլ քաջ,
անձնահաճ եւ հպարտ. և նախանձ բերելով ընդ ձերունւոյն Արգամայ՝
- 5 հրապուրեաց զհայր իւր ցասնուլ Արգամայ, որպէս թէ թագաւորել ի վերայ ամենայնի խորհիցի: Այսպէս ընկեցեալ զնա ի պատուոյն՝ ինքն առնու. զերկրորդութիւնն: Յետ այսորիկ երթալով Արտաշիսի ի ճաշ Արգամայ, կասկած իմն անկեալ, իբր թէ զաւել զարքայն խորհիցին՝
- 10 յարուցանեն որդիքն արքային ապշոպ, և անգէն իսկ ի հացին քարշեն զալիսն Արգամայ: Եւ խռովութեամբ մեծաւ եկեալ յԱրտաշատ Արտաշէս արքայ՝ զարձեալ արձակեաց զորդի իւր զՄաթան մեծաւ զնդաւ, և զքապումս յազգէն Մուրացեան սպանանել հրամայեաց, և զապարանն Արգամայ այրել. և զհարձ նորին, որ կարի չքնաղ էր գեղով և մնացեալ զնացիւր ոտից, զոր կոչէին Մանդու, ածել ի հարձութիւն Արտաշիսի:
- 15 Զոր զարձեալ նուաճեալ յետ երկուց ամաց, ի բաց տալ հրամայէ զինչսն բայց ի հարձէն:

Իսկ Արտաւազդայ ոչ շատացեալ առնուլ ի բաց ի նոցանէ զերկրորդութեանն պատիւ՝ յաւելու. ևս հանել և զնախճաւան, և ըստ հիւսիսոյ երասխայ զամենայն գիւղս, յորում և ապարանս և բերդս ի

1 abcdefghijklmno, փխ. ԾԱ.

3 և աւազդայ

4 Ա ծառայսն, փխ. ձերունւոյն

5 և ի թագաւորել

6 abo և այսպէս

6 և յինքն / վեկ չիք ինքն

7 վեկ ունի, փխ. առնու / չ չիք առնու

7 cgh զերկրորդութիւն

7 Ա այսորիկ / միւսն. այսր

7 abdef արտաշէս

8 abcef որպէս, փխ. իբր

8 չցի զարքայ

8 Ա խորհիցին / միւսն. խորհեցան

9 Ան որդիք

9 abcef արքային / միւսն. արքայի

9 Կabdef արշտ / Ե զարշտ / վորքս աշոպ

9 քգր չիք ի հացին

10 a արտաշատ

10 Ա արտաշէս արքային / Խ արքայի արտաշիսի [և արտաշիսի]

12 Ա մուրացեան / ՏՍ մուրացան

12 Ե ապարանս

13 de զհարձն

13 Ա նորա, փխ. նորին

13 Ե զերկիցի, փխ. չքնաղ

13 և զեղաւ / Ե զեղեաւ

13 Խ մնացեալ բառի դիմ լուսանցում՝ մանրաքայլ

14 ք ոտիւք

14 չեկ ածեալ

15 Աք գորս / Ե գո, փխ. գոր

15 Անվ՝ տալ ի բաց զինչսն հրամայէ բաց

16 քգր բաց ի հարձիցն / ու բաց ի հարձէն

17 cdefghijklmno արտաւազ

17 Ա շատացաւ

17 ցլ առնուլ ի նոցանէն ի բաց

17 abcef չիք ի բաց / չ պատիւ ի բաց

17 ՏՍ զերկրորդութեան [և զերկրորդութեանն, ց զերկրորդականն] պատիւն [ցլո պատիւ] / միւսն. զերկրորդականն

18 Ե յաւել, փխ. հանել

18 bdefgh չիք և (զնախճաւան)

19 Ե ի հիւսիսոյ / Լ ի հուսուոյ

19 a զեղս / չ զիւզս / bde զեղս / Ե զեւազս

19 Անկ ապարանս [Ե յապարանս] իւր և

19 ք ի բերդս, փխ. և բերդս

զամենայն ոք: Ձի յետ այնչափ արութեանց՝ օգնական եղբօրն Սաթին-
 կոն յաշխարհն Ալանաց հանդերձ զօրու երթայ հրամանաւ Արտաշիսի:
 Քանզի մեռաւ հայր Սաթինկան, և այլ ոմն բռնացեալ թագաւորեաց
 աշխարհին Ալանաց, և հալածէր զեղբայրն Սաթինկան. զոր վանեալ
 5 հերքէ Սմբատ, և տիրացուցանէ ի վերայ ազգին զեղբայրն Սաթինկան,
 և զերկիր հակառակորդացն աւերէ. զամենայն միահամուռ ածէ զերի
 սաստիկ յԱրտաշատ: Եւ հրամայեալ Արտաշիսի բնակեցուցանել զնոսա
 ի հարաւոյ յարեւելից կուսէ Մասեաց, որ կոչէր Շաւարշական զաւառ,
 ի վերայ պահելով զքնիկ անունն Արտազ. քանզի և աշխարհն ուստի
 10 զերեցանն՝ Արտազ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԾԳ

Աւերումն Կասրից, և զբզուտիւն ընդ Սմբատայ զամիցն Արաւիսի
 և ընդ միմեանս:

Յետ մեռանելոյ վերջնոյ Արշակայ թագաւորի Պարսից, թագաւո-
 15 բեցուցանէ մերս Արտաշէս զհամանուն իւր զԱրտաշէս որդի նորին ի
 վերայ Պարսից աշխարհին: Եւ ոչ կամեցան հնազանդել նմա բնակիչք
 լերինն, որ անուանեալ կոչի յիւրեանց լեզուն Պատիժա՛նար զաւառ,
 որ է Գեղմանց լեռն, և ծովեղերեայք, և այսր ևս քան զնոսա. նա և
 Կասրից երկիրն յայն սակս ապստամբեն ի մերոյ արքայէն: Վասն որոյ
 20 առաքէ ի վերայ նոցա Արտաշէս զՍմբատ ամենայն զօրօքն Հայոց,

- 1 Վի անշափութեանց [վի այնչափութեանց] և առաքինութեան, փխ. այնչափ արութեանց / օ արութեանց
- 1 Վեբ արութեանց և առաքինութեանց / Հց արութեանց և առաքինութեան
- 1 Հց սաթինկայ / Տ սաթինկայ եղբօրն
- 2 Վա յաշխարհին
- 2 Ա երթայր
- 3 Առ սաթինկան / Հօրքս սաթինկայ
- 3 Հցրքս թագաւորեաց ի վերայ աշխարհին / ձլ յաշխարհին
- 4 ցցե զեղբայր
- 4 Ե սաթինկան / Հօրքս սաթինկայ
- 4 Եբեցլ զորո
- 5 Վեցլ տիրեցուցանէ
- 5 օրքս սաթինկայ
- 6 Ան աւերեալ
- 6 օ միահամուռ և
- 6 ք զերի արտաշատ սաստիկ ցաւով. և
- 8 Ե արեւելից
- 8 Ա կոչի / Հց կոչիւր
- 8 Հօք շաւարշան
- 9 Ա և քանզի և
- 10 Ել զերեցան

- 10 Վ՝ արտազ / Եբ արտազ / Վե արգոզ [Լ սկզբնապէս արգոզ] / Թ արգոզ
- 11 Եբեցրքս Ծ, փխ. ԾԳ.
- 12 Ե առումն է / Վեբեցլ աւարումն, փխ. աւերումն
- 13 Ե լի և / Հ լի ընդ / Ել լի և ընդ միմեանս
- 14 Ե մեռանելոյն
- 15 Տ զհամանուն
- 15 Ե լի զհամանուն իւր զարտաշէս
- 16 Ե կամեցեալ
- 16 Հեբ հնազանդի / Ե լի նմա
- 17 ք անուանելով
- 17 Ա լի յիւրեանց լեզուն
- 18 Ա զիւմայ [Կե զիւմայ] / Լ զիւմայ / Հց զիւմայ / Թ զիւմայ
- 18 օրքս լեռն
- 18 ք լի և (ծովեղերեայք)
- 19 Տ ծովեղերայք [ցլ ծովեղերեայք] / Կ՝ ծովեղերք
- 19 Ե կապից / Ե կապից
- 19 Ա ապստամբելին ի նմանէ, ի [Ե և ի] մերոյն արքայէ / Հ ապստամբին / ք ի մեր
- 20 Եբեց զօրք

- ինքն արքայ յուզարկ երթալով առուրս եօթն: Իսկ Սմբատայ երթեալ
 հնազանդէ զամենեանս. բայց զերկիրն կասրից աւերեալ՝ առաւել քան
 զԱրտաղեան գերի ածէ ի Հայս. ընդ որս և զՋարգմանոս առնուն թաղաւոր
 նոցին: Վասն որոյ արժանի ըստ վաստակոցն պարգևէ նմա Արտաշէս
 5 զմասն արքունի, որ ի շէնս Գողթան, և զՈւղտու ակունսն, և առ
 այսորիւք՝ և զաւարն ամենայն նմա թողու: Ընդ որ նախանձեալ
 Արտաւազդ՝ կամեցաւ սպանանել զՍմբատ. և յայտնեալ խորհրդոյն,
 բազում խոռվութիւն վասն այնր լինէր հօրն: Իսկ Սմբատայ տեղի
 տուեալ զնաց զկողմամբք Ասորեստանի, իւրովք կամօք թողով
 10 զիշխանութիւն զօրացն Հայոց, ընդ որ խանդայրն Արտաւազդ: Հրամա-
 նաւ Արտաշիսի բնակէ ի Տմորիս, որ այժմ կոչի Կորգրիք, ի յԱլկի
 նստուցեալ զբազմութիւն զերւոյն. քանզի էր ի ծերութեան կին արարեալ
 յասորեստանեայց հուպ յայն կողմանս, զոր յոյժ սիրեաց, վասն այնորիկ
 և զնորին կողմամբք բնակեցաւ:
 15 Իսկ Արտաւազդ յետ գնալոյն Սմբատայ առնու ի հօրէն՝ որում
 ջրանկայրն, զիշխանութիւն զօրացն ամենեցուն: Եւ նախանձ բերելով
 ընդ նմա եղբարցն ի զրգուրթնէ կանանց իւրեանց. վասն որոյ կարգէ
 Արտաշէս զՎրոյր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն և բանաստեղծ, և
 հաւատայ ի նա զամենայն զործս տանն արքունի. և զՄաման կարգէ
 20 քրմապետ ի յԱնի զիցն Արամազդայ: Բաժանէ Արտաշէս և զիշխանու-

1 ՏԽ յուզարկաւոր. [Կ՝վ՝ յուզարկ, օ
 ուզարկաւոր] / Վ յզրկաւոր / Ա յու-
 զիարկ / Է յուզարկէ / Վա յուզար-
 կելով

1 քնեթիւ / Ա զաւարս

1 սկի սմբատ

2 օ հնազանդեցոյցանէ

2 Կ՝abcef պարսից, փխ. կասպից

2 Խ առաւել ևս քան

2 Ա զարդողեան Կ՝վ՝ Է զարդօցան /
 Վցրցօ զարդաղան

3 Հվ՝ Էլ զերին բազմութեամբ ածէ

3 օ զզարգման ոմն / bedef զզարգման
 ոմն / Վ զզարման / Հվոյցր զզար-

մանա / Կ՝Կ՝վ՝ Էլ զարգման ոմն / Ե
 զզարման ոմն

3 վի չիք առնուն

4 քգրս չիք որոյ

4 Ա չիք ըստ

4 Էլ վաստակոյն

5 ՏԽ ակունս

6 ՏԷ այսորիկ / Կ՝Կ՝ այսորիկ

6 Ա զգօրն, փխ. զաւարն

6 ԱԽԿ՝վ՝ Է Վերայ նորա, փխ. նմա

7 Է սպանել

8 Ա լինէր յաղագս այնր հօրն [abed
 հօրս] / Էլ Էլ յաղագս, փխ. վասն / Հ

յաղագս այն, փխ. վասն այնր

9 ՏԽ իւրով [ց իւրովք] / օրգրս իւր

9 Տ կամաւ թողու

10 ab չիք հայոց

10 Տd խանդայր / ց խանդայր(ն)

11 օ բնակի

11 ցօրցրս չիք ի (յալկին) [ց ի գրած
 եւ չնջած]

11 ԱՀ ի յալկին

12 քգրս ի ծերութիւն

13 abdel յասորեստանեայց / յասորես-
 տանեայց / վիււն. յասորեստանեայց

13 ԱԷ հուպ ի յայն / ց հուպ (ի) յայն

13 Ա և վասն

13 Էլ այսորիկ, փխ. այնորիկ

14 Ե բնակեցօ

15 Է առն, փխ. առնու

16 Է ցանկայր

16 Տց ամենայնի

17 Ե եղբարց

17 Է չիք ի (զրգուրթնէ)

17 ՀցԷ զրգուրթեամբ

18 օրցրս զվրօր

18 ԱԽ չիք և (հաւատայ)

19 bedefցեռ հաւատալով

19 Ա զօրծ

19 Է տան իւրոյ, փխ. տանն

20 ց ի յանի գրած, ի-ն չնջած

20 օ արամազդայ

20 օրցրս չիք և

թիւն զօրուն ընդ չորս. զարեւելեան զօրն թողու ի վերայ Արտաւազդայ, և զարեւմտեանն տայ Տիրանայ, զհարաւայինն ի Սմրատ հաւատայ և զհիւսիսայինն ի Զարեհ: Եւ Զարեհ էր այր սէզ և յորս երէոց նահատակ, իսկ առ պատերազմունս վատ և տաղտուկ. զորոյ զփորձ առեալ

5 Քարձամայ ուրումն արքայի վրաց՝ ապստամբեցուցանէ զերկիրն, և կալեալ զԶարեհ, ի բանտի դնէ ի կաւկաս: Ընդ որում պատերազմեալ Արտաւազդայ և Տիրանայ հանդերձ Սմրատաւ՝ դարձուցանեն զեղբայրն ի մեծէ կարակմէ:

ԾԴ.

10 Պատեալազմ ընդ զօրս Գոմեթիանոսի ի Քասեան:

Ազմուկ շիտթից իմն լեալ յարեմուտս, ընդ որ վատհացեալ Արտաշէս՝ նշկահեալ ընդդիմանայ Հոռմայեցւոցն տէրութեանն, ոչ տալով հարկս: Իսկ Դոմեթիանոսի կայսեր ցասուցեալ՝ զօրս ի վերայ Արտաշիսի առաքէ. որոց հասեալ ի կողմանս Կեսարու, զՏիրան և զզօրսն արեմտեանն առաջի արկեալ՝ ածեն տալնապաւ մինչև ի քաջ ընդարձակ

15 հովիտն Բասենայ. յորում ընդդէմ դիպեալ Արտաւազդ արեւելայ և հիւսիսային զօրօքն, հանդերձ տմենայն որդւովքն արքայի, և պատերազմեալ՝ սաստկապէս վտանդին: Յորոյ ի վերջս պատերազմին հասեալ Սմրատ հարաւային զօրօքն՝ ընդ մէջ սնցեալ ապրեցուցանէ զորդիւն

20 աւքայի, յաղթութիւն և զրաւ պատերազմին արարեալ: Զի թէպէտ և ծերագոյն էր՝ երիտասարդապէս յարգարեաց և մղեաց զճախաւս, և հետամուտ եղեալ հալածեաց զզօրսն Հոռմայեցւոց մինչև ի սահմանս Կեսարու:

- 1 Ա զարեւելայ [ւ զարեւելայ] զօրն թողու / էլ զարեւելայն ցօրցր զարեւելան / ՏՏ զարեւելանն թողու
- 2 abcdelo զարեւմտայն / չֆցր զարեւմտան
- 2 d հարաւայինն / էլ և զհարաւայինն
- 3 Անվո երէոց [al երէոց] / ո երէոց / օրցր յորսէոց, փխ. յորս երէոց
- 4 Տ առ պատերազմ
- 5 վլո որում / x որումն
- 5 t լիվ վրաց
- 5 rs ապստամբեցուցանեն
- 6 ՏՏ կապեալ, փխ. կալեալ
- 6 ցե զարեհ / Անցլ ի կովկաս
- 8 ՏՏԿ՝մ ի մեծ
- 8 և կարակմէ / ց կարակմէ, յուս. նայն մեռնով կապանաց և ի բանդէ Տ կապանաց և բանդէ, փխ. կարակմէ
- 8 վ՝ լիվ և ի բանդէ
- 9 abcdefgopqrs ԾԱ, լ խԹ, փխ. ԾԴ.
- 10 և պատերազմն
- 10 b լիվ ի (բասեան)
- 11 f ազմուկ / Ա շիտթի

- 12 h'cedef ընդդիմանայր
- 12 acef ընդդիմանայ ի հոռմայեցւոց
- 12 Տ հոռմայեցւոցն / և հոռմեացւոց
- 12 ՏՏ լիվ տէրութեանն
- 14 մեջ որոյ / ցե զզօրս
- 14 Անօրցր արեւմտայ
- 15 d յառաջի
- 15 ՏՏ եղեալ, փխ. արկեալ
- 15 ՏՏ քաջ ընդարձակ / ի քաջ և ընդարձակ / ef յընդարձակ
- 16 Այլ Բասենայ / Կ'Կ'abdegl որում
- 16 c արեւմտայ, փխ. արեւելայ / չցե արեւելան
- 17 ԱՏ զօրօքն [ւ զարաւքն] և հանդերձ
- 17 d զորդւովքն / Աեւ լիվ և
- 18 Ա յորոց / e ի վերջ
- 19 ցե սմրատայ
- 19 ef ապրեցուցանէր
- 20 abc թէ, փխ. թէպէտ
- 21 cdef երիտասարդաբաց, փխ. երիտասարդապէս յարգարեաց
- 22 ԱՏ զզօրս
- 22 Anopqrs ի սահմանն / և կեսարու

Զայս կամելով երգել յառասպելսն՝ Դոմեոս զոմն տանն եկեալ, որ է ինքն կայսրն Դոմեոսիանոս. ոչ ինքն եկեալ այսր, այլ զհրաման նորա և զգորս այլարանելով յանուն նորա կոչեն:

- Բայց ըստ բախտի եղեալ Արտաշիսի՝ մեռանի ի նմին ժամանակի
 5 Դոմեոսիանոս ի Հոռոմ, և զինի նորա ներուստ ոչ աւելի թագաւորեալ քան զմի ամ: Ընդ որ առաւել հպարտացեալ զօրացն Հայոց և Պարսից՝ ասպատակ ևս ի Յոյնս արարին: Ընդ սոսա հայելով եգիպտացւոց և կողմանցն Պաղեստինացւոց՝ արգելուն և նորա զհարկին Հոռոմայեցւոց:

ԾԵ

- 10 Յաղապ Տրայիանոսի ևւ նախն գործոց, ևւ մահուանն Մաժանայ յեղբարցն:

- Զայսու ժամանակաւ թագաւորեալ լինի Հոռոմայեցւոց Տրայանիոս, և խաղաղացուցեալ զամենայն արեւմուտս, զիմէ ի վերայ եգիպտացւոց և Պաղեստինացւոց. և նուաճեալ զնոսա ընդ իւրով ձեռամբ, խաղայ յարեւելս ի վերայ Պարսից: Աստ աճապարեալ Արտաշէս մեծապէս
 15 ընծայիւք իջանէ ընդ առաջ նորա, զմեղանս յանձն առեալ, հանդերձ հարկօք անցելոց ամացն լինի առաջի նորա. և թողութիւն ի նմանէ զտեալ, զառնայ յաշխարհս Հայոց: Եւ Տրայիանոսի անցեալ ի Պարսս, և զամենայն զկամս իւր կատարեալ՝ զառնայ ընդ Ասորիս:

- Ընդ առաջ նորա իջեալ Մաժան՝ մասնութիւն զեղբարցն ամներ.
 20 «Գիտես, ասէ, արքայ. եթէ զԱրտաւազդ և զՏիրան վտարանդիս ոչ արասցես, և զգորսն Հայոց Զարեհի ոչ հաւատասցես, հարկքն անաշխատ առ քեզ ոչ եկեսցեն»: Զայս արար Մաժան՝ քէն պահելով վասն Մարտայ,

- 1 aբեթ յառասպելս / de յառասպելս
 1 ե զոմեոս / o զոմեոսիան
 1 a այսր, փիւ. որ է
 2 ՏԽ լիք ինքն / է կայսր
 2 f աստ, փիւ. այսր
 2 o զհրամանս
 3 ե թղաբանելով, փիւ. այլարանելով
 3 է կոչելով
 4 ՏԽ բախտին / Տ ի նոյն
 5 aբեթ ի հոռոմ
 5 c զկին նորա ներուստս
 5 c աւելի քան զմի ամ թագաւորեալ
 6 Տ ընդ որս
 7 f լիք ևս / a արարին ի յոյնս
 7 է եգիպտացւոց (միշս)
 8 Այլ կողմանց / Ա արգելութիւն
 9 aբեցեթորց ծԲ, է Ծ, փիւ. ԾԵ.
 10 c արախանոսի
 10 f մահուան / ի ու մահուն
 10 c ժանայ, փիւ. մաժանայ
 11 Տեթ ժամանակօր
 11 ՏԽ լինի թագաւորեալ
 11 a լիք հոռոմայեցւոց

- 12 aբեթ խաղաղացուցեալ
 12 Ա զիմեալ
 12 ե ի վերայ նորա
 13 o ընդ ձեռամբ իւրով
 14 վ յարեւելս
 14 d անդ, e անտ, փիւ աստ
 15 ԱԽ ընծայիւք ընդ առաջ նորա իջա-
 նէ
 15 Տ ի յանձն
 16 Հցե հարկիւքն / է հարկաւքն
 16 Հցե ամաց
 17 ՏԽ տրայիանոս [է տրայիանոսի]
 18 Խվ յասորիս, փիւ. ընդ ասորիս
 19 Տ իջանէ
 20 a զիտես / c զիտա
 20 Ա վտարանդի
 21 a լիք և զգորս զարեհի ոչ հաւա-
 տացես / p լիք և (զգորս)
 21 Հեժեթորց զգորս / g զգորս / է զգարս
 21 Խվ՝ զարեհ / gլ հաւատասցես
 22 Տ ի քեզ / f լիք առ քեզ
 22 Հվթրց հասցեն, փիւ. եկեսցեն
 22 Ա պահեալ

- դի և դնա նորա էր անուցեալ. ընդ նմին և ՎՏիրան խորհեցաւ հանել, զի ինքն լիցի քրմապետ միանդամայն և սպարապետ արեմտից: Զորմէ ոչ ինչ փոյթ արարեալ Տրայիանու, արձակէ ունայն: Իսկ Արտաւազդայ և Տիրանայ իմացեալ Վխորհուրդն նորա՝ զարան գործեալ յորս սպանին:
- 5 զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բագնացն աւանի իբրեւ զքրմապետ: Իսկ Արտաշէս յայնմ հեաէ անսայթաք հարկեաց Տրայիանու, և յեա նորա Ազրիանոսի կայսեր զամենայն աւուրս իւր:

ԾԶ

Թէ ո՞րպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաւխարես, և ստեմանս կասեցեաց:

10

- Յետ ամենայն առաքինութեանց և գործոց ուղղութեանց Արտաշէսի, հրամայէ զսահմանս զիւղից և ագարակաց որոշել. քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց, եկամուտս բազումս ամեկով ազգս, և բնակեցուցանելով ի լերինս և ի հովիտս և ի դաշտս եւ նշանս սահմանացն հաստատեաց այսպէս. հրաման տալով քարինս կոփել չորեք-
- 15 կուսիս, և պնակաձև փոսել զմէջն, ծածկելով յերկրի. և չորեքկուսիս ի վերայ յարուցանել ամբարտակս, սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ: Ընդ որ նախանձեալ Արտաշէսի որդւոյ Սասանայ՝ զնոյն նման հրամայէ ամեն և ի Պարսից աշխարհին և յիւր անունն անուանել, զի մի ևս
- 20 յիշեցի անունն Արտաշէսի:

Բայց ասի, ի ժամանակս Արտաշէսի ոչ գտանել երկիր անգործ յաշխարհիս Հայոց, ոչ լեռնային և ոչ դաշտային, յազագս շինութեան երկրիս:

1 օգրս լիւ և (զնա)

1 Ա նորա անուցեալ էր

3 եւ տրայանոսի

3 de անոյս, փիւ. ունայն

3 ԱՅ բայց, փիւ. իսկ

4 եցի Վխորհուրդ

4 որդիս յորս

5 անձե ի բագնաց աւանի / Բ ի բագարանի, փիւ. ի բագնացն աւանի

5 ցեա իբր

6 եւ յայնմ հեաէ

6 թ տրայիանոսի (ե տրայանոսի)

6 օ կայսերն տրայիանու

7 Վեցիսոյցրս անդրիանոսի / օ անդրիանու / եւ հանդրիանոսի

7 ՏՎ լիւ կայսեր

8 անցեորդոս ԾԳ, և ԾԱ, փիւ. ԾԶ.

9 ցե եթէ / և տրտաշէզ

9 քոցս զաշխարհն

9 եւժիւ սահման / ո զսահմանս րս սահման հայոց հաստատեաց

11 Ա լիւ առաքինութեանց և գործոց

11 ե առաքինութեան

11 եւ ուղղութեան / Կ՝աժ տրշէսի

12 s հրամայեաց

12 անձե՛ գեղից / ք գեղից / ցրս գեղից

13 Տ եկամուտ

13 Տե բազում / Վա յազգս

14 Ա նշան

14 ՏՅ սահմանաց

15 Հեւ չորեքկուսի

16 օ պնգաձև

16 օրդս փոգելով

16 Ա զմէջն

16 ԱՀցե չորեքկուսի

17 զ՝ ամպարտակս

18 րս նմայ / զ՝ նմանն

19 Ե իւր / ԱՀցլ անուն

21 օ ասի թէ ժամանակս

21 քոցս զերկիր

22 Ա լիւ յազագս շինութեան

23 Հժցե երկրին / Կ՝անձե՛ լիւ երկրիս

ԾԷ

Յաղագս նախաբարութեանն Ամատունեաց:

- Յաւուրս սորա ասնն եկեալ զազգն Ամատունեաց ի կողմանցն արեւելից Արեաց աշխարհին: Բայց են սորա բնութեամբ հրեայ, ի Մանուէայ ումեմնէ. որոյ որդի էր մեծահասակ և ուժեղ, Սամսոն անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է Հրէից՝ ըստ յուսոյ գնախնեացն կոչել զանուանս: Բայց է ճշմարիտ, որպէս և այժմ իսկ է տեսանել ի զարմս Ամատունեաց, քանզի անձեայք և բարեձեք ըստ պատշաճի վայել են ամենայն իրօք և ուժեղք: Տարեալք են նորա ի յԱրշակայ առաջին ի Պարթեաց թագաւորեցելոյն. և յատաջագիմութեամբ անդէն յԱրեաց աշխարհին ի պոտիւ հասեալք ի կողմանս Ամատունի: Բայց թէ յինչ պատճառաց զալուստ նոցա այսր՝ ոչ գիտեմ. այլ պատուին յԱրտաշիսէ զեղիւք և պատասկերտօք, և անուանին Ամատունիք, որպէս թէ եկք: Եւ կէսք ի Պարսից՝ Մանուէանս զնոսա կոչեն յանուն նախնեոյն:

15

ԾԸ

Վասն Առուեղինաց ասեմիք, քէ ուսի՛ սերեալ ազգ:

- Ի սորա աւուրս և Առուեղեանքդ, յազգէ Ալանաց, մերձաւորք Սաթինկան, զհետ նորա եկեալք՝ կարգեցան յազգ և ի նախաբարութիւն աշխարհիս Հայոց, որպէս հարազատք թագուհւոյն մեծի. և ի ժամանակս
- 20 Խոսրովու հօրն Տրդատայ ինամեցեալ ընդ ումեմն քաջի Բասդացն եկեալ հատուածի:

- 1 abefgkorqrs ԾԴ. ի ԾԵ. փխ. ԾԷ.
 2 Հց նախաբարութեանց
 3 abef յաւուր / և նորա
 3 ի և զազգն / և և ազգն / ԱՏց զազգ
 [ժե ազգ, Հքրս զազգս, օ զազգն]
 4 և աշխարհէն
 4 օ մահաւա / Խզ՝ մանովեայ
 5 Տ իւր, փխ. էր / ԽՀ սամփսն
 6 օ նախնեացն / և նախնեաց
 7 Sak անուանս / ց (զ)անուանս
 7 ՏԽ չի՛ք որպէս. չի՛ք է (տեսանել)
 8 ՏԵ անձնեայքն
 8 Խօրքս չի՛ք և բարեձեք
 9 Տց սորա, փխ. նորա
 9 Աց չի՛ք ի (յարշակայ)
 9 օրքս չի՛ք ի (պարթեաց)
 10 օ թագաւորեցելոյն / ի թագաւորելոյն
 10 Ա անդէն ի յարեաց
 11 ԱԷ եթէ / ի եթէ / օ զինչ
 12 ԱԽ պատճառանոց [ց պատճառ(ան)-աց] այսր զալուստ նոցա՝ ոչ
 12 ք նորա
 12 օ՛ն ոչ ես զիտեմ / cdef ես ոչ զիտեմ
 12 ի ի յարտաշիսէ

- 13 յ զեզօք / ց զիւղիւք / որ զեզիւք
 13 Է՛ չի՛ք և (անու.) / օ կէք, փխ. եկք
 14 օ կէսք զնոսա ի պարսից մանուէանս կոչեն
 14 Ա մանուէան / Խ մանովեանս
 14 ց՛ զսոսա / և զսորա
 15 abefgkorqrs ԾԵ. ի ԾԴ. փխ. ԾԸ.
 16 Ա առուեղինաց [d առուեղինեաց] / Տ առուեղինից [քգրս առուեղինիցս] / ց առուեղինից / լ առուեղանից / և առուեղանից / Հ առուեղից
 16 և սիրեալ, փխ. սերեալ
 17 ՏԽ առուեղեանքդ [ց առուեղեանք, լ առուեղեանք, օ առուեղեանքդ, և առուեղեանք] / Ա առուեղեանքդ [d առուեղինեարդ]
 17 Խ ի յազգէ / Տ սաթինկայ
 18 օրքս ազգք, փխ. յազգ
 18 օրքս չի՛ք ի (նախաբարութիւն)
 19 Խ երկրիս, փխ. աշխարհիս
 19 օ չի՛ք հարազատք
 20 ԱԽ հօր
 20 զ՛ն ինամեցեալ / միւսն. ինամացեալ
 20 օ ի Բասդաց / Ա բախացն / և բասդանց

ԾԹ

ՈՐ ԻՅՀ արուեստից գիտութիւն յաւուրս Արտաշիսի:

- Քանզի բազում ինչ գործք յաւուրս Արտաշիսի գործեցան, վասն
 5 տաղտկութիւն ընթերցողացն լինիցի. որոյ է վերջին ճառս այսպիսի
 ինչ, յիշատակել և զայլմն ևս որ ինչ ի ժամանակս Արտաշիսի: Զի թէ-
 պէտ և այլն ամենայն, զոր յիշատակեցաք յառաջագոյն ճառիցն, կարգք
 և սովորութիւնք գեղեցիկք հաստատեցան ի վաղարշակայ և յայլոց
 10 առաջնոց թագաւորացն՝ այլ ի մեծամեծ արուեստից և ի գիտութեանց
 ունայնացեալք էին, որպէս հինից և ասղատակաց պարապեալք, և
 այսպիսի գիտութեանց կամ անփոյթ արարեալք, և կամ ոչ հասեալք.
 զշարաթուց ասեմ և զամսոց և զտարեաց բոլորմանց: Քանզի ոչ այսպիսի
 ինչ ճանաչիւր առ նոսա, այլոց ազգաց վարելով. և ոչ ի ծովակս
 15 աշխարհիս նաւագնացութիւնք, և ոչ ի վերայ գետոց ճանապարհորդու-
 թիւնք, և ոչ գործիք ձկանց սրսոց. այլ և ոչ յամենայն տեղիս երկրա-
 գործութիւնք, բայց գոյզն ուրեք. այլ ըստ օրինակի հիւսիսականաց
 կողմանց շաղկապեցութեամբ և այլովք այսպիսեօք կեցեալք: Եւ այս
 ամենայն յօրինի յաւուրս Արտաշիսի:

1 a b c f g k o p q r s ԾԶ, 1 ԾԴ, փխ. ԾԹ.

2 ՏԽ արուեստից գիտութիւն որ ինչ
 յաւուրս

2 c գիտութեան

2 c յաւուր

3 Ա գործ լւե լիք գործ

3 Ա գործեցաւ

4 Աւ լիք ի (բազում)

4 Տ երկայնութեամբ

4 Խ բանիցն

5 Ա լիցի

5 Ա լիք է

6 Ա լիք ևս

6 c ի ժամանակն

7 Վա x գայլն / p ալ / o այլն

7 d լիք և

7 Վառք x գաւ ինչ յիշատակեցաք / kl
 յիշատակեցաքն

7 ԱՏց յառաջագոյն միւս. յառաջագոյնս

7 օրքս կարգ

8 օրքս լիք և (սովորութիւնք)

8 p q r s գեղեցիկ

8 f այլոց

9 p ի մեծամեծաց

9 ԱՄ լիք ի (գիտութեանց)

10 Ա պարապեալ

11 Հցլ գիտութեան

11 Ացլ արարեալ

11 x զշարաթուց / միւսն. շարաթուց

12 Հ լիք քանզի

13 Ա լիք ինչ

14 c նաւագնացութիւնս

14 rs լիք և ոչ ճանապարհորդութիւնք

14 ԱԽԿՎ ճանապարհորդութիւնք [c
 ճանապարհորդութիւն] այսինքն կա-
 մուրջք

15 օրքս ձկնորսաց, փխ. ձկանց սրսոց

15 Վառք x լիք ալ

15 k երկրագործութիւնն

16 p q r s լիք ըստ

16 ԿՁԵԸԸ հիւսիսականացն

17 Հ շաղկապեցութեամբ

17 a b c f ալ / d լիք այլովք

17 l այսպիսեօք

17 Ալ կեցեալ

18 k յաւուրսն

Կ

Յաղագս մանուկն Արտաշիսի:

Գեղեցիկ իմն պատմէ և Արիստոն Փեղզացի յաղագս մահուանն
 Արտաշիսի: Քանզի ի ժամանակին որպէս ապստամբեցին Հրեայք յԱղ-
 5 րիանոսէ Հռոմայեցւոց թագաւորէ, և ետուն պատերազմ ընդ Բուփոսի
 եպարքոսի, առաջնորդութեամբ առն ուրումն աւազակի, որում անուն
 էր Բարքորայ, այս ինքն աստեղ որդի, որ էր գործովք Հարազործ և
 սպանող, բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, որպէս թէ
 յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ, իբր նեղելոց և գերեաց: Եւ այնքան
 10 սատկացոյց պարան, մինչև ի նա հայելով ի բաց կոցին ի հարկելոյ
 Հռոմայեցւոց Ասորիք և Միջագետք և Պարսք ամենայն. քանզի էր և
 լուեալ, և թէ եմուտ յԱղրիանոս ակառ ուրկութեան: Բայց մերն Արտաշէս
 ոչ երկմտեաց ի նմանէ:

Եւ եղև ընդ նոյն ժամանակս հասանել Աղրիանոսի ի Պաղեստինէ
 15 և սատակիլ զապստամբան պաշարմամբ ի քաղաքի մի փոքր, հուպ յե-
 բուսաղէմ. վասն որոյ և ամենայն ազգին Հրէից հրամայեաց մերժել ի
 հայրենի աշխարհէն, որ և ոչ ի բազում հեռատանէ հայեացին յերու-
 սաղէմ: Եւ ինքն շինէր ղերուսաղէմ, զաւերեալն ի Վեսպասիանոսէ և ի
 Տիրոսէ և յիւրմէ. և անուանեաց Հեղիայ յիւր անուն, որպէս և կոչէրն
 20 իսկ Աղրիանոս՝ արեգակն: Բնակեցոյց ի նմա հեթանոսս և քրիստո-
 նեայս, որոց եպիսկոպոս էր Մարկոս ոմն: Ընդ այն ժամանակս առաքեաց

1 *abcfghkopqrs* Ծէ, փխ. Կ.

3 *l* փեղենացի (*ևնտագրածը նորո-
գած Կ*) / Աք փեղացի / օ փիլացի
ե փեղեղացի

3 *f* լիֆ մահուանն

4 *S* ի ժամանակի

4 *ձ* որ, փխ. որպէս [*ց* որ, լուս. շինած
յորում, Հ յորում]

4 *վ* ապստամբ կացին

4 *Ա* հրէայք / *ց* հրէայքն

5 *Ա* րոփոսի / *ե* րոփոսի հիպարքոսի

6 *pqr* լիֆ առաջնորդութեամբ—աւա-
զակի

6 *c* լիֆ առն / օ ումնն

6 *S* որոյ / *Տ* ան անունն

7 *a* է, փխ. էր

8 *Հ* սպանող

8 *opqrs* մեծաբանելով

9 *de* ծագելով

9 *c* ի վերայ, փխ. իբր

10 *a* սատկացոյց

10 *Կ*՝ այլ ըստ օրինակի, փխ. մինչև

10 *Ա*նԿ՝ նոսա, փխ. նա

10 *ե*՝ հարկանելոյ, փխ. հարկելոյ

11 *d* լիֆ (էր) և

12 *do* աղրիանոս / *p* յանդրիանոսի
qrs յանդրիանոս

12 *վ*՝ ուրուակութեան

13 *ե* ի նմանէն

14 *Տ* լ այն, փխ. նոյն

14 *opqrs* անդրիանոսի

14 *f* ի պաղեստին

15 *p* ի քաղաք / *Ա* փոքու

15 *c* երուսաղէմ

16 *ե* լիֆ վասն որոյ—հայեացին յերու-
սաղէմ (*Տ. 18*)

16 *l* մերժիլ

17 *ե* որք / օ լիֆ քաղում

17 *q* ոչ քաղում ի հեռատանէ

18 *ձ* զաւերեալն

18 *ե* ի վեսպասիանոսէ / *մ*իւսն. ի
վեսպիանոսէ

19 *S* Հղիայ [*օ* Հիլայ] / *l* եղիւս / *ե*
յեղիէայ

19 *brs* անունն / օ լիֆ յիւր անուն

19 *Հ* անց կոչիւրն [*Հ* կոչիւր]

20 *opqrs* անդրիանոս

20 *abcf* ի նոսա / *b* քրիստոնեայսս

զօր ծանր զկողմամբք Ասորեստանի. և մերոյն Արտաշիսի հրամայեաց երթալ ի Պարսս հանդերձ իւրովք զիւզոստատօք. զորոյ զհետ քարտուղարութեամբ լեալ այս այր, որ պայս պատմութիւնն հա մեզ, հանդիպի Արտաշիսի ի Մարս, ի Սոհունդ անուանեալ տեղոջ:

- 5 Եղև հիւանդանալ նմա ի Մարանդի, ի Բաղուրակերա աւանի. և զԱրեղոյ զոմն նահապետ Արեղենից տոհմին, պայր շոյա և շղոմարար և սուսակապաս, ի նորին խնդրոյ արձակէ յեկեղեց յերիզայ, ի մհհանն Արամիդեայ, խնդրել ի կոոցն բժշկութիւն և զբազում կեանս: Որոյ ոչ ժամանեալ դառնալ՝ հասանէ վախճան Արտաշիսի: Եւ զբէ,
- 10 եթէ որչափ ամբողջութիւնք մեռան ի մահուանն Արտաշիսի, սիրելի կանայք և հարճք և մտերիմ ծառայք. և որպիսի շուք բազմադիմիս արարին առ ի պատիւ դիոյն, քաղաքականաց կարգօք և ոչ որպէս զբարարոսս: Գազադքն էին, ասէ, ոսկեղէնք, գահոյքն և անկողինքն բնհզեայ. և պատմութեանն որ զմարմնովն՝ ոսկեթել. թագ կապեալ ի դուխն,
- 15 և զէնն ոսկով առաջի եղեալ. և զգահոյիւքն շուրջ՝ որդիքն և բազմութիւն ազգականացն, և առ այսօրիւք պաշտօնէիցն զինուորութիւնք, և նահապետքն և նախարարութեանցն զունդք և միանգամայն զօրականացն վաշար, ամենեքին կազմեալ զինու հանդերձ, իբր թէ ի պատե-

- 1 Ե ի կողմամբք, փխ. զկողմամբք
2 ՏՊ ասորեստանեաց [ցլ ասորեստանեայց] / Ե ասորեստանին
2 Հ ի պարս / Ե և հանդերձ
2 Ա իւրոյ
2 Ե զիւզոստատօք / Վ՞ո զոյգոստատօք / Բ զուզոստատօք / Վ զիւզոստատօք / Վ զոյգ ոստատօք / Ե զոյգ ոստատօք / Հ զուզոստատօք
2 Ե զոր
2 Ե քարտութեամբ / Ե քարտուղարութեամբ
3 Ե լիեալ / Ե և լիալ, փխ. լեալ
3 Ե անայր, փխ. այս այր
3 ՏՊ պատմութիւնս
3 Ե թէ լի մեզ ևս
4 Տ ի մարսս [Օ ի մարս]
4 Հ ի մարսիս հունդ, փխ. ի մարս ի սոհունդ
4 Ա ի սոհունդ / Ե ի սոհունդ
5 Հցլ պատմէ և, Տկ պատմի և, փխ. եղև
5 Ահցլոգ ի մարդի / Ե ի մարդի
5 Ե քարտութեամբ
6 Ե զարեղայ / Ե զարեղայ
6 Ե Ե
6 ՏՊ արեղինից
6 Բ տոհմից / Կ՞abdef շոտ
6 Վ զայրաշուտ, փխ. զայր շոյա
6 Ե զղոմարար / Կ՞cdef զղոմարար
Տցկ զղոմարար / Վ՞ել զղոմարար

- 7 Ե զուզոստատօք
7 Ե և ներքին, փխ. նորին
7 Վ՞ել առաքէ
7 Ա յեկեղեց / Ե յեկեղեց
8 ԱՊ արտեմիդեայ / միւսն. արտեմիդայ
8 Ե լի խնդրել / Ե զբժշկութիւն
8 Ե քաղաք
9 Բքս լի և զբէ—արտաշիսի (Տ. 10)
10 Ե թէ / Ա լի և թէ
10 Ե մեռան (լեւոյս, զնոյս զբազմեղև) / Հ և լի, փխ. մեռան
10 Ե ի մահուան
10 Հ և նորա, փխ. արտաշիսի
12 Ե զքաղաքականաց / միւսն. քաղաքական
12 Ե լի ոչ
12 Ե զքաղաքարար (ԱՏ լի ասէ)
13 Ե ոսկեղէն
13 Ե զահոյք և անկողինք
14 Ե պատմութեան նորա, փխ. պատմութեանն որ
14 Տցկ ոսկեթել
15 Ե զէն
15 Ե ոսկի / միւսն. ոսկով
15 Ա և զնէր, փխ. եղևալ
15 Ե զգահոյքն / Ե զգահոյքն
16 Ե զինուորութիւնքն
18 Ե վաշար և ամենեքեան
18 Ե քաղաք ամենեքեան
18 Ե լի ի (պատեմարար)

զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես աւերակացս զամ թագաւորեմ: Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ առաց այսպէս. «Եթէ դու յորս հեծցիս յԱգաթն ի վեր ի Մասիս, զքեզ կալցին քաջք, տարցին յԱգաթն ի վեր ի Մասիս. անդ կայցես, և զլոյս մի տեսցես»:

- 5 Զրուցեն զամանէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում, կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապազ կրծելով զշըթայսն՝ ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի. այլ ի ձայնէ կռահանարութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ և առ մերով իսկ ժամանակաւ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին՝ յաւուր միաշարաթւոյ երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի զօրացին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճմարութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

- 15 Այլ ոմանք ասեն և ի ծնանելն զսա զիպեալ պատահարաց իմն. զոր համարեցան կախարդել զսա կանանց զարմեցն Աշդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում շարչարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս. եթէ «Վիշապադունք զողացան զմանուկն Արտաւազդ, և դե վախճանակ եղին»: Բայց ինձ արդարացեալ թուի լուրն այն, թէ ի ծննդենէն և եթ մոլութեամբ լեալ, մինչ նովիմք և վախճանեցաւ: Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

1 Ե զերկիր

1 Կ՝ լի՛ աւերակացս

1 Տց քրպէս, փխ. զամ

2 Ե արտաշէս

2 Ա լի՛ զու

2 Խորհրտ յորս / Ե լի՛ յորս

3 Տց յագատ / Ե կ զագատ

3 Ե ի վերն / Գ լի՛ ի վեր

3 Բ լի՛ զքեզ—Ե մասիս (ս. Գ)

3 ժնորգրս լի՛ ի (մասիս)

3 Ա կալցեն քաջք, տարցին

3 Տն յագատ

4 Հե լի՛ ի վեր

4 ժգրս լի՛ ի (մասիս)

4 Հ լոյս

5 Ե յարգելեալ

5 Ե կայ ի յայրի

6 Կ՝ լի՛ կապեալ

6 Ա՜յլ Ե լի՛ և երկու շունք

7 Ե լի՛ և առնել

7 Ե աշխարհիս

7 Կ՜Կ՜ձձձձ կռահարութեան / Տն

կռահարութեան / Գ կռահարութեան

թեան / Ե կռահարութեան

8 Հց կարբնաց, ասեն, զօրանան

10 Հ միաշարաթոյ

10 Ա՜յլ երիս

10 Հաճցի չորս / Ե չորիս

11 Ա զօրացի

11 Ե զի մի զօրացին

12 քգրս լի՛ քրպէս

12 Ե ասացար

12 Խ որպէս վերագոյն [՝ վերագոյնն, ասացար [Ե ասացարս]

13 Ե զնա

14 Ա զնա / քգրս լի՛ զսա

15 Այլ որոյ *բազում սնոսա շարչարեաց

15 Ա արտաւազդ, փխ. արտաշէս

15 Խ երգիչք

16 Այլ յառասպելն / Հ յառասպելս

16 Ա թէ

16 Ե զմանկուն

17 Ե լի՛ ինձ

18 Ե և եթէ, փխ. և եթ

18 վձձ մոլորութեամբ

18 Գ մինչ և

18 Ա լի՛ նովիմք

19 Գ լի՛ տիրան

19 Ա նորա / Բ լի՛ նորին

ԿԲ

Ու ինչ վասն Տիրանայ:

- Թագաւորէ Հայոց Տիրան որդի Արտաշիսի յերրորդ ամի Պերոզի առաջնոյ Պարսից արքայի: Սորա ոչ ինչ պատմին գործք մեծամեծք, 5 այլ միայն թէ մտերմութեամբ ծառայեաց Հռոմայեացոց, եկեաց խաղաղութեամբ, որսոց և զքօսանաց պարսպեալ, որպէս ասեն: Եւ ձիոց երկուց լեալ՝ թեթեւ առաւել քան զՊիգասոս, երազութեամբ սնրաւ. զորս ոչ երկրակոխա, այլ օդադնացս համարէին. յոր խնդրեալ հեծանել Դատաքէի ուրումն իշխանի Բղնունեաց՝ պարծէր ընչեղազոյն գոլ քան 10 զարքայ:
- Եւ եկեալ առ նա կանխագոյն իւրոյ ազգին Արշակունեաց, որ էին ի կողմանս Հաշտենից՝ ասեն. «Ընդարձակեա մեզ զժառանգութիւնս, զի նեղ է. քանզի բազմացար յոյժ»: Եւ նա հրամայէ ոմանց ի նոցանէ երթալ ի գաւառն Աղիովտի և Առքերանուոյ: Իսկ սոցա առաւել ևս բո- 15 ղոր կալեալ առ արքայի, թէ առաւելագոյն նեղ է մեզ՝ ոչ ինչ ունկնդիր լինի Տիրան. այլ հաստատեալ վճիռ՝ ոչ այլ ժառանգութիւն տալ նոցա, բայց զոր ունէինն՝ հաւասար տրոհել յինքեանս: Զոր բաժանեալ ըստ մարդաթուի՝ դառաւ պակաս ժառանգութիւն ընտելոցայն Հաշտենից. վասն որոյ բազումք ի նոցանէ եկին ի գաւառն Աղիովտի և Առքերանուոյ:
- Յաւուրս սորա ասեն լեալ զպատանի ոմն յազգէն Անձաւացեաց, 20 սէզ յամենայնի, երախնաւու անուն կոչեցեալ. որ տունէ կին զվերջին

- 1 abcdefgkorqrs ԾԹ, լ ԾԵ, փխ. ԿԲ.
2 օ տիրանայ գործք և այլ ինչ
3 ք որդին
3 օ յերկրորդ, և ի յերրորդ, փխ. յե-
րօրդ
5 վ՛ն եկեաց / միւսն. եկաց
6 ք լիֆ (որսոց) և
6 ք լիֆ և (ձիոց)
6 ք ձիոց
8 Ա գոր / ք երկրակոխ
8 Հվ՛նօրգրս խնդրէր
9 ք դատէի
11 Ան լիֆ և
11 լ ազգին իւրոյ
11 լ արշակունեայց
11 ևս որք
12 ք ի կողմանս
12 bcdēf ասէին
12 abcdehp դժառանգութիւնն / fgkogr
դժառանգութիւն
13 ՏԹ լիֆ յոյժ
14 կէ գնալ, փխ. երթալ
14 ac աղովտի / bde աղովտի / չցկ
աղովտի / qrs աղիովտայ / p ա-
ղիովտայ

- 14 ց լիֆ և
14 ԱՏ առքերանոյ
14 defgk նոցա
14 ք և, փխ. ևս
15 օլ առաւելագոյն մեզ նեղ է, ոչ / ք
նեղ մեզ է
16 Ալ լիֆ այլ
16 Ավ՛ վճիռ հաստատեալ՝ ոչ / Հվ՛ց
հատեալ, փխ. հաստատեալ
16 Հ զվճիռ
16 ք վճիռ հատեալ
16 Ավ՛կէ այլ ժառանգութիւն ոչ տալ
16 ք տա, փխ. տալ
17 Ալ այլ, փխ. բայց
17 Ա ունէինն [f ունէինն] / ՏԹ ունին
18 Թ ընտելացն
19 Տ եկեալ, փխ. եկին
19 վ՛abcdekl ի դատաս
19 abe աղոյսովտի / ԽՀ աղոյսովտի /
ք աղովտի
19 Հցկ առքերանուոյ / միւսն. առքե-
րանոյ
20 օլ ազգէն / օրգրս ի յազգէն
20 Հdgo անձեացեաց
21 ք երախնաւ / ք երախնաւու

զօրհանապաղ, աւաղելով զինքն, իբր թէ չքնադազեղ ընդ վատակերպւոյ
 և քաջատոհմիկ ընդ վատթարազգւոյ բնակէ: Ընդ որ զայրացեալ Տրդա-
 տայ՝ յաւուր միում դանէ զնա սաստկապէս. և կտրեալ զգեղձան հերսն
 և զվարսիցն փետտեալ զխոստովիս՝ հրամայէ քարշել, արտաքս ընկի-
 5 նուլ ի սենեկէն: Եւ ինքն զնաց ապստամբեալ ի կողմանս ամբուլթեանն
 Մարաց. և հասեալ ի Սիւնեաց աշխարհն՝ ժամանէ նմա համբաւ մահ-
 ուանն Տիրանայ. զոր լուեալ՝ զազարէ անդ:

Եւ եղև յաւուր միում կոչել զնա յընթրիս Բակրոյ նահապետին
 Սիւնեաց. և յուրախանալն զինւով, տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ
 10 զեղեցիկ էր և երգէր ձեռամբ, որում անուն էր Նազկինիկ՝ արփացաւ
 և ասէ ցԲակուր. «Տնւր ինձ զվարձակս դայս». և նա ասէ. «Ոչ տամ, զի
 հարձ իմ է»: Իսկ Տրդատայ բուռն հարեալ ի կինն՝ յինքն քարշեալ ի
 բազմականն, շամբշեալ վաւաշէր ըստ օրինակի երիտասարդի անարգել
 տարփաւորի: Ընդ որ խանդացեալ Բակրոյ՝ յարեաւ հանել զնա ի նմանէ:
 15 Բայց յօտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սկտեղըն իբրև զինու վա-
 րեցաւ, նա և զբարձակիցսն ի բազմականացն ի բաց պուղեաց: Եւ անդ
 էր տեսանել նոր դոմն Ողիսեա՝ զՊենելոպայ զսեղեխս սատակելով, և
 կամ զՂապիթեայցն և զՅուշկապարկացն կռիւս ի վերայ Պերիթեայ

1 Պ հանապազօր [Ն հանապազաւր]

1 Է աւաղելով / Ե՝ աղաւաղելով

1 Ե իբրև

1 Ե չքաղաքեղ / Վ չքնադեղ / Վ չքնադ

1 ՏԽԵ վատակերպոյ / Բ վատակերպի

2 Ե վատթար ազգոյ / Բ վատթարազգի

2 ՊԿ՝ զայրացեալ

2 ՏԽ արգատ

3 օրգրս լիք զնա

3 Ա կտրէ / Ե կտտարեալ, փխ. կտրեալ

3 ՊՎ՝ զհիւան [Ն զհիւան] զեղձան,
 փխ. զգեղձան հերսն / Վ՝ զհերս
 զեղձան / Բ զհերսն զեղձան / Վ՝ զհերս
 զգեղձան

4 Բ լիք զվարսիցն փետտեալ զխոստո-
 վիս / Ե վարսից

4 Վ՝ փետեալ / Վ՝ քրքրս փտտեալ

4 ԵԵԵԵ զխոստովիս / Վ՝ քրքրս զհոստ-
 վիս / Ե զհոստովիս / Ե զխոստովիս

4 Ե յարաքս / ՏԵ արտաքս և ընկենուլ

5 Նյցե ամբուլթեան

6 Ե յաշխարհն / Ե աշխարհին

6 Ե մահուան

7 Վ՝ լուեալ

7 Ե անդրէն / ՊԵԴԴ անդէն

8 Ա եղև յետ աւուր

8 Ե ընթրիս / Ե բակրոյն

9 Ե լիք մի

10 Աքքրս լիք և

10 ԱՊ գէր, փխ. երգէր: Գամ քեռեա՝
 զեղեցիկ երգէր

10 Հև առփացաւ

11 Վ զվարձկանս

12 Ե իմ, փխ. իմ

12 ՏԽ յիւրն, փխ. յինքն

12 ՏԽ քարշեաց

12 Ե ի բազմական

13 ՏԵ շամբելով

14 Վ՝ քրքրս արփաւորի

14 Հ լիք զնա

15 Հցև ալ, փխ. բայց.

15 Ա իբրև / ՏԽ իբր

16 Հօքրս լիք ի (բազմականացն) / Ե
 ի գրամ եւ ջնջամ

16 Ա պողեաց

17 Ե զնար / Ա լիք նոր

17 Ե օմն / Ե իմ, փխ. զօմն

17 Ե որդիս, փխ. որդիսն

17 Ե զըմպենեովայ / Ե զընպենեովայ
 Վ՝ զընպենեովայ / Ե զպենեովայ /
 Հվց զպենեովայ / Ե զպենեովայ / Ե
 զպենեովայ / Ե զպենեովայ / Ե՝
 զընպենեովայ

17 Ե զսեղեխն / Ե զսեղեխովն / Հց սե-
 զեխն / Ե սեղեխ / Ե զսեղեխն /
 միւսն. զսեղեխն

18 Ա զապիթեայցն [Ե զապիթեայցն] /
 Հց զապիթեայցն / Ե զապիթեայցն /
 Վ զապիթեայցն

18 Ե զյուշկապարկացն / ՎԵ զվիշկա-
 պարկացն

18 Ե պեր(ի)թայ / Հքքրս պերթեայ

հարսանեացն: Եւ այնպէս յիւր վանսն եկեալ, իսկոյն ի ձի ելեալ՝ հանգերձ հարձիւն ի Սպեր գնաց: Զայս աւելորդ եղև պատմել մեզ գնահատակութիւն առնն ցանկատիւրի:

- Բայց գիտես, զի ի թողուլ աղգին Բագրատունեաց զօրէնս
 5 հարցն՝ նախ խժական ժառանգեցին յորջորջումն— Բիւրատ և Սմբատ և
 այլ այսպիսի կոչմունս, զրկեալ ի նախնական անուանցն, որպէս կո-
 չէին յառաջ բան զուրանալն— Բագաղիա, Տուրիա, Սենեքիա, Ասուդ,
 Սափատիա, Վաղարիա, Ենանոս: Եւ ինձ թուի, թէ որ այժմիւ կոչին
 Բագրատունիք Բագարատ՝ Բագաղիա է դա, և Ասուդ՝ Աշոտ. զոյնպէս
 10 և Վաղարիա՝ Վարազ, որպէս Շամբատ՝ Սմբատ:

ԿԳ.

Երէ զիս'դ Տիգրան վերջին, եւ զի՛նչ ի նմանէ գործի:

- Փոխանորդէ զՏիրան եղբայր իւր Տիգրան վերջին, թագաւորեալ
 Հայոց ի քսաներորդի և ի չորրորդի ամի Պերոդի Պարսից արքայի. և
 15 երկայնակեաց եղեալ ամա քառասուն և երկու՝ մեռանի, ոչ ինչ գործ
 արութեան արժանի յիշատակի ցուցեալ, այլ ի յաղջկանէ միտջէ յունէ

1 Ա այնպէս

1 de իւր / ի յիւր

1 o վանս / և իսկ, փխ. իսկոյն

1 վ լիք ի (ձի)

2 f յայեր, փխ. ի սպեր

2 ԱՀ զնաց գաւառ. զայս

2 a լիք պատմել

3 Հճց առն

4 Հճցէ լիք ի (թողուլ)

5 abef յորջումն

5 p բիւրատ, փխ. բիւրատ

5 th տրդատ, փխ. սմբատ / e լիք և
 (սմբատ)

6 b այլս / Ա այսպիսիս

6 a կոչման

6 վ՛քքք զկրեալն, փխ. զրկեալն

7 c զաւրանալն

7 ԱՀվ՛k տուրիա [e լիք տուրիա] եղեա-
 նան [Հց եղեան, Կ՛վ՛f եղէանան,
 և էղիան], սարիա [Կ՛ սարիայ, c
 սանիա, և սարեայ]

7 o լիք սենեքիայ, ասուդ, սափատիա

7 k ասուդայ

7 վ լ սենիքայ, սարիա, սենեք [լ սենեք],
 տուրիա, սափատիա

8 k ավատիա, վաղարիա

8 ab եննանոս / c էննանոս

8 g եթէ / Ա այժմ

8 ae կոչն

9 l բագա, փխ. բագաղիա է / k բագ-

բագիա, փխ. բագաղիա

9 be և, փխ. է / ա՛ էագա, փխ. է դա

a ազ, փխ. զա

9 Ա որպէս, փխ. և (ասուդ)

9 ա՛ ասուդ, փխ. աշոտ

10 k վաղարիա, Կ՛bef աղարիայ. Կ՛
 վ՛cd աղարիա, փխ. վարազ

10 a լիք վարազ

10 Ա շամբիա / օրդր շամբայ

11 abefjkeorqrs ԿԱ, փխ. ԿԳ.

12 քգր գործ

13 Հա տիգրան, փխ. տիրան

13 քգր փոխանորդէ յիս տիրանայ եղ-
 բայր

13 k լիք եղբայր

14 S քսան, լ քսաներորդ, փխ. քսան-
 երորդի / f ԻԳ, փխ. քսաներորդի և
 ի չորրորդի

14 p լիք և (ի չորրորդի)

14 Հցէ չորրորդ, փխ. չորրորդի

15 k երկայնակեաց

15 l երկայնակեցեալ, փխ. երկայնա-
 կեաց եղեալ

15 Ա քառասուն և երկուս

15 p լիք մեռանի / լ գործս

16 ԱՏ լիք արութեան

16 p ցուցեալ մեռանի, այլ

16 ցէ լիք ի (յաղջկանէ)

16 Վտո լ յունէ / g ի գրած եւ ջնջած
 / def յունայ / abc յայնայ

ի կալանս ըմբռնեալ, ի ժամանակին յորում վախճանեցաւ Տիառս երկրորդ թագաւոր Հոռմայեցոց, որ անուանեցաւ Անառնինոս Աւգոստոս: Եւ Պերոզ արքայ Պարսից ի Հոռմայեցոց իշխանութիւնն արշաւեաց, ուստի և Պերոզ անուանեցաւ, որ է յաղթող. քանզի յառաջ 5 անուանէր Վաղեղեսոս ի յունաց լեզուն. բայց թէ Պարսք զինչ կոչեն զնա, ոչ գիտեմ:

Արդ՝ յասպատակելն Պերոզի ընդ Ասորիս ի կողմանս Պաղեստինացոց, վասն նորա և հրամանաւ նորին՝ և մերն Տիգրան ի Միջերկրեայ ասպատակեալ և ի կալանս ըմբռնեալ յաղջկանէ միոջէ իշխելոյ 10 կողմանցն այնոցիկ, մինչ զեռ Դուկիանոս կեսար յԱթէնս զմեհեանն շինէր. որոյ և անցեալ զօրօք բազմօք ի Միջերկրեայսն յետ մեռանելոյն Պերոզի նուաճեաց զՀայս, և արձակեաց զՏիգրան: Եւ զՌոփի զկոյս, զմերձաւոր իւր, նմա կնութեան. զոր եկեալ ի Հայս ի բաց թողու, և զլեալ ի նմանէ պատանիս չորս՝ ազգ սերէ յանուն մօրն 15 իւրեանց Ռոփեայ՝ Ռոփեան. և զառաջին մանկանցն՝ զլուիս նահապետ կացուցանէ, և կարգէ ընդ այլ նախարարութիւնս, զի մի անուանեացին Արշակունիք:

Եւ այլ որ ինչ կրասերազոյն ազգք, եթէ աստ և եթէ զկողմամբք Կորճէից, հաստատէ այս Տիգրան. որք միանգամ անազգիք էին ի վաշտս 20 և անձամբ երեւելիք, և վասն նորա փրկութեան պատերազմեալ ընդ

1 ի ժամանակի

1 abedf յորժամ, փիւ. յորում

1 eo վախճանեցաւ

1 rs լիք տիառս — անուանեցաւ (8, 2)

2 p թագաւորին / d անառնոս

2 z abedf օգոստոս

3 շիյիք իշխանութիւն / օրգրս իշխանութենէն

4 a արշաւայ

4 p լիք ուստի / d յաղթող

4 k զի, փիւ. քանզի

5 cl անուանէր / k անուն էր / միւսն. անուանիւր

5 c վաղեղեսոս / rs վաղեղեսոս / միւսն. վաղեղեսոս

5 Ա. վաղեղեսոս որպէս ի յունաց

5 Ա. Է. Է. պատմի, փիւ. լեզուն

5 kl ի լեզուն յունաց պատմի, բայց

5 grs լիք թէ

7 k լիք ընդ / l ի կողման

8 Ա. լիք և (հրամանաւ)

8 p հրամանաւ

8 c նորաին / k լիք նորա

8 knopgrs լիք և (մերն)

8 c մերս / ef մեր

8 z միջերկրեայսն / dg միջերկրեայս, kl միջերկրեայսն / h² մէջերկրեայս / միւսն. մէջերկրեայս

9 Sk լիք ասպատակեալ

9 Ա. լիք միոջէ

10 l զուկանոս / z զուկիոս / օրգրս. զուկիանոս

10 kl ի յաթէնս / f զմեհեանս

11 Ա. որ

11 S abedf m մէջերկրեայսն / օրգրս մէջերկրայսն / l միջերկրեայսն / k մէջերկրեայսն

12 Ա. զայս, փիւ. զհայս

12 e և ետ / Ա. օրգրս զապի

13 h կոյս մերձաւոր

13 օրգրս նմա ի կնութեան

14 c զլեալն / l զլիեալն / f և զի զլեալ (ուղղած զլեալս) / k զլեալ

14 Sg և ի նմանէ լեալ պատանիս

14 c զպատանիս / p յաղգ

14 f լիք յանուն / Ա. մօր

15 de առիայ, փիւ. առփեայ

15 o ուստիան

16 abedf կացուցանէր

18 Ա. կրսերազոյն

18 h v demgrs ազգ

18 v օրգրս որ ինչ, p ոչ ինչ, փիւ. եթէ

19 k միանամ, փիւ. մի անգամ / de pgrs միանգամայն ազգիք, փիւ. միանգամ անազգիք

20 a փրկութեան նորա / c նոցա, փիւ. նորա

20 d ի, փիւ. ընդ (յօյնս)

- Յոյնս, որք ի Կորճէից և որք ի մերմէ կողմանէս, զյառաջագունից
ասեմ, մօտաւորաց Վճենից, ի զարմից Հայկազանց, ոմանք և յեկաց
Ջոր ոչ անուամբ պատմեացուք. է ինչ՝ որ վասն ոչ յայտնի լինելոյ
մեզ, և է ինչ՝ որ վասն աշխատութեան, ի վաստակին խոյս տալով-
5 երբորդ, զի և անհաստատութիւնն բազմաց՝ կարծիս ի ներքս ամէ ընդ
բնուն անցանել: Եւ այսորիկ աղագաւ ոչ ինչ վասն այնց աղգաց, որք
ի վերջնոյն Տիգրանայ կարգեցան, ճառեցուք, թէ և բազում անգամ
վասն այսր ի մէնջ աղերսիցես. այլ միայն զորս հաւատարմ գիտեմք
զկնիսն: Զի որչափ էր հնար՝ փախեալ յաւելորդ և ի պահուճեալ բանից,
10 և որ ինչ յանհաւատարմ հայէր բանն և մտածութիւնն. միայն զհետ
երթալով ըստ կարողութեան՝ որ ինչ այլուստ և կամ ի մէնջ՝ զարդա-
բոյն և զճշմարտի: Զնոյն և աստանօր պատրաստելով՝ արդելում զըն-
թացս բանիցս յոչ պատշաճէն և որ զանհաւատութեանն ի ներքս ամել
աղանարկէ կարծիս: Եւ զքեզ, որպէս բազում անգամ, և այժմ՝ աղաչեմ,
15 մի յաւելորդան հարկաւորել զմեզ, և սակաւ և կամ յոյսով բանիւք՝ զմեծ
և զհաւաստի բովանդակ աշխատութիւնս մեր ընդ վայր և աւելորդ
ցուցանել զործ. զի նմանագոյնս որպէս ինձ՝ և քեզ զործէ վտանդս:

1 ու նոյնս, փիւ. յոյնս

1 ե ի կորճէից / ժ ի մերմէս

1 ե կողմանէս և

1 ա զառաջագունից / ՏՊ զյառաջագու-
նից [i յառաջագունից] ասացիոց մօ-
տաւորաց [վօրցոս մօտեւորաց] վճենից
[Հվից զվճենից] և [կէ ի փիւ. և] զարմից
[ց զզարմից] / Ա մօտաւորաց [c զմօ-
տաւորաց] զճենաց: Կամ զճենաց ?

2 ԱՊ հայկազնեաց [լ հայկայնեայց] /
վ հայկազնից

2 Տէ ոմանք ի յեկաց

3 ե և, փիւ. է / աւ լիխ վասն

3 ա լիխ յայտնի լինելոյ մեզ, և է ինչ
որ / եւ լիխ որ ոչ վասն յայտնի լինելոյ /
Տ որ վասն յայտնի ոչ լինելոյ

4 Տէ վաստակին

5 փօրցոս երկրորդ, փիւ. երբորդ

5 վօրցոս զի մի և

5 Ա անհաստատութիւն [Կ՝ անհաւա-
ստութեան], փիւ. անհաստատու-
թիւն / վց անհաւատութիւնն / վճիւ
անհաւատութիւն / և անհաստատու-
թիւն

5 օ ամցէ

6 Ա այսց, և անց, փիւ. այնց

6 Հցե որ

7 օրցոս վերջինս, փիւ. ի վերջնոյն

7 քցոս լիխ կարգեցան

8 Ա լիխ վասն այսր ի մէնջ

8 օ այնր, փիւ. այսր

8 լ մեզ, և մեջ, փիւ. ի մէնջ

8 Աճցլ աղերսեցես

8 կէ միայն վասն զի զոր

8 Տց հաւաստի

8 վէլ գիտեմք ի զկնիսն / և գիտեմ և
զկնիսն / ց զկնիսն, յուս. շինած
զվերջինս / Հ գիտեմք զվերջինս
և զկնիսն / ով զվերջինս (ո յուս.
ուղղած զկնիսն), փիւ. զկնիսն

9 Ա հնար էր

9 կէ լիխ ի (պահուճեալ)

10 Հց հայի, լ հայցէր, փիւ. հայէր

10 Դէ մտածութիւն

10 Դ ոչ միայն

11 ու յայլուստ

11 ե ի մէջ, փիւ. ի մէնջ

12 և զճշմարտին / ա արտանօր

13 Ա բանիցս / լ բանիս / միւսն. բանից

13 Արցոս ոչ

13 Աօրցոս զպատշաճին / որ որ ըստ պատ-
շաճէն [ո ուղղած յոչ պատշաճէն] /
ո՛ր որ զպատշաճէն

13 Տէ զանհաւատութեանն / Դ զանհա-
ւատութեան / Հց զանհաւատու-
թեան / և զանհաւատութիւն

14 լ այսպէս, փիւ. որպէս

15 Պ զմեզ հարկաւորել

15 Աօրցոս լիխ կամ

16 ցլ աշխատութիւն

16 ե և ընդ աւելորդ

17 վօրցոս անցուցանել / Ավառ ցուցա-
նելով, փիւ. ցուցանել

17 Պ նմանագոյն

ԿԵ

Յաղագս քաղաւորելոյն Վաղարշայ, և Երեւելոյ գաւառնն Բասենոյ, և պատել պարսպաւ զհօր Բաղաթ, և պատեալով ընդ Խազրաց և մահնորին:

- 5 Յիս մահուանն Տիգրանայ թաղաւորէ Վաղարշ որդի նորին յերեսներորդի և երկրորդի ամի հոմանուանն իւրոյ Վաղարշայ Պարսից արքայի: Սա շինէ աւան մեծ զտեղի ծննդեան իւրոյ ի վերայ ճանապարհին. ուր ի գնալ մօր իւրոյ ի ձմերոց յԱյրարատ, յանկարծակի պատահեալ երկանց ի գնացոյն՝ ծնաւ ի վերայ ճանապարհին, ի գաւառին Բասենոյ, ի տեղւոջն, ուր խառնին Մուրց և Երասխ. զոր շինեաց յիւր անուն և կոչեաց Վաղարշաւան: Սա պատեաց պարսպաւ և զհզօր աւանն Վարդգէսի, որ ի վերայ Քասախ գետոյ, զորմէ յառասպելն տանն, «Հատուած գնացեալ Վարդգէս մանուկն ի Տունաց գաւառէն, զՔասաղ գետով, եկեալ նստաւ զՇրէշ բլրով, զԱրտիմէզ քաղաքաւ, զՔասաղ գետով, կռիւ կռիւն զդուռնն երուանդայ արքայի»: Այս երուանդ՝ առաջինն է, սակաւակեացն, որ ի Հայկազանց, զորոյ գրոյրն կին տուեալ Վարդգէսի՝ շինեաց զաւանս զայս. յորում և Տիգրան միջին յԱրշակունեաց նստոյց զհասարակ. առաջնոյ գերութեանն Հրէից. որ

1 սեփցօքօրս ԿԲ, փխ. ԿԵ.

2 Ա թաղաւորութեանն [թաղաւորութեան]

2 Աօ վաղարշակայ

2 ա պատելոյ / Ե պատեալ

3 ա լիք պարսպաւ

5 ս վաղարշակ / քրս նորս

5 Տ յերեսուն և երկու / Հabel յերեսներորդ երկրորդ / ԴԵ յերեսներերորդ (լիք երկրորդի) / ԳԵ յերեսներորդի երկրորդ / Բ յերեսներորդ երկրորդի

6 ել հոմանուան / Տց հոմանուանն [օգրս հոմանուանն]

6 Աօ վաղարշակայ

7 Ա ծննդեանն

8 Հցօքօրս որ, փխ. ուր

8 Տ ի գնալն [ք ի գնալ]

8 Ա ի ձմերոցս

8 Դց յարարատ / ԿԵ յարայրատ / Հ ա-րարատ

9 ՏԽ պատեալ, փխ. պատահեալ

9 ՏԽ ի գնացու. [Հ ի գնացս]

9 Հց ի ճանապարհի

10 ՏԽ քասեան [օգրս քասեն]

10 ՏԽ ի տեղւոջ [ոօ ի տեղւոջն]

10 Ա մուրց գետ / ԿԵ շինեալ

11 ԿԵ լիք և (կոչեաց)

12 Դ վարդ վէսի, փխ. վարդգէսի

12 ԵԵԲԵԼ քասաղ / Ե քասալ

12 ԱԿԽ յառասպելն

13 ԱԿԽ վարդգէսն / Ե վարդգիսի

13 Ա մանուկ

13 Ա ի մուրեաց / Հցօքօրս ի տունեաց

14 ԱԿԵ լիք քասաղ գետով / Ե գետովն

14 ԿԵԽ նստեալ / Հցօքօրս լիք նստաւ / Ե զշրէշ, փխ. նստաւ.

14 ք զշրէշ

14 ԽԵԼ բլրաւ / Ա բերդաւ, փխ. բլրով, Ե բլրով (լուս. գրած բերդովն)

14 Դ վարտիմեո

15 ց քասաղ գետաւ (շինած) / օքօրս լիք քասաղ գետով / ՎԵԼ գետաւ.

15 Ե առեալ, փխ. կռիւ

15 Դ գոփել, Ե կփել, փխ. կռիւ

15 Տ զդուռն [քս զդուռնն]

15 Ե երուանդ է, առաջին էր սակաւակեացն

16 Ա լիք առաջին

16 Ե ի հայկազանցն / Ե ի հայկազանոյն

16 Ե զորոց

17 Ե վարդգիսի / Ե վարդգէս / Ե վարդգիսի

17 ԳԵ լիք և

18 Եքօքօրս արշակեանեաց / ԿԵ յարշակունեացն

18 ց զհասարակն / ՀԵԼ գերութեան

18 ց որ և

եղև քաղաքադիւղ վաճառօր: Այժմ այս Վաղարշ պատեաց պարսպաւ և հզօր պատուարաւ, և անուանեաց Վաղարշապատ, որ և նոր քաղաք:

- Սա թագաւորեալ ամս քսան, մեռաւ թէ լոկ և այլքն կեցին, բայց ասեմ զսա և յետ մահուանն կեալ, յաղագս բարի անուանն քան
- 5 զթուլագոյնս ի թագաւորացն: Վասն զի ի սորա ատուրս միարանեալ ամբոխութիւն հիւսիսականաց, զիւսկաց ասեմ և զԲասլաց, արտաքս քան զգուռն ձորայ ելանեն, առաջնորդ և թագաւոր ունելով ինքեանց զվնասեալ ոմն Սուրհապ. որք անցեալ վտարին այսր զկուր զեառով: Որոց պատահեալ Վաղարշ ամբոխի մեծաւ և արամբբ մարտկօք՝ ցիր
- 10 զիւթաւալ կացուցանէ զամբոխն ընդ երեսս դաշտին, և ձիգ զհետ եղեալ՝ անցանէ ընդ կապանն ձորայ: Ուր միւսանգամ միարանեալ թշնամեացն՝ յօրինեցին ճակատ. զորս թէպէտ և վանեալ քաջացն Հայոց՝ փախստականս աննէին, սակայն Վաղարշ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց աղեղնաւորաց:
- 15 Եւ անու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորին յերրորդ ամի Արտաւանայ Պարսից արքայի: Եւ նոյն հետացն միարանեալ զզօրս Հայոց, անցանէ ընդ լեանն մեծ, վրէժս պահանջելով զմահուան հօրն. և վանեալ սրով և զեղարդեամբ զհզօր ազգան զայնոսիկ, մի ի հարիւրոց յամենեկունց պիտանեացն առնու պատանդս. և զիւրոյ տէրութեանն
- 20 նշանակ՝ արձան հաստատէ հելլենացի գրով, որպէս զի յայտ լիցի ընդ հնազանդութեամբ լինել Հռոմայեցոց:

1 օրքս և, փիւ. եղև

1 bcd ef քաղաքադիւղ

1 f վաղարշս / օ վաղարշակ

1 Աէլ լիֆ և

2 ցրս պատուարով

3 af քսան և մեռաւ

3 Աէ լիֆ թէ լոկ և այլքն կեցին

4 Աէէլ և կեալ յետ մահուանն

5 l թուլագոյնս

5 Sbg ի թագաւորացն

5 ցէ քանդի, փիւ. վասն զի

6 ց ամբոխ(ութիւն) / Հօրքս ամբոխ /

Sg ամբոխութիւն ի հիւսիսականացն / a հիւսիսականացն / l հաւատականաց / k հիւսիսականաց

6 ef զիւսկաց / a զի խաղաց, փիւ. զիւսկաց

6 ցէ զբասկաց / k զբասկաց որ

7 ab ef գուռն

7 ab հորս / f չորս

7 Հցէ կանէին / l ելանեն / միւսն. ելանել

7 Աէ իւրեանց, փիւ. ինքեանց

7 c թագաւոր ինքեանց ունելով

8 Հե զվնասեալ / Ա սուրհակ

9 l յորոց / օրքս որոյ

9 abcd ef ամբոխաւ

9 k լիֆ և

9 Ա լիֆ ցիր—դաշտին (s. 10)

10 l զիւթաւալ

10 Sbg կացուցանել [վէլ կացուցանեն, ց կացուցանեն(ն), Հ կացուցանէ]

11 Ավէլ առեալ, վիւ. եկեալ, փիւ. եղեալ

11 b զկապանն / l կապանսն / k կապան

11 ab հորս / f չորայ / cl չորս

11 c որ, փիւ. ուր

12 Ա ճակատս / ց զոր

12 l թեպէտ / kl լիֆ և

14 Հվցէ աղեղնաւորաց՝ թագաւորեալ ամս իա [եզ քսան և մի]

15 f զթագաւորութիւն / kl զթագաւորութիւն որդի նորին խոսրով յերրորդ

15 S նորս / Ա յերկրորդ

17 Հց լեան

17 c զմահուանն / d ef մահուան

18 ք զեղարդամբ

18 Ա զհզօրսն դայնոսիկ զազգսն

18 c ի հարիւրոցն ամենեկունց

19 Ա լիֆ պիտանեացն

19 Ա պատանդս [c պատանդս] առնու / kl առնու ի պատանդս

19 Հdeg տէրութեան / f տէրութեան

20 ցէ հեզ զինացի / k հեզգինացի / օ հելլենական

21 ac լիֆ լինել / օ լինելն

ԿԶ

Նքէ ուստի՝ զայսոսիկ պատմէ:

- Զրուցէ մեզ զայս Բարդաճան, որ յեղեսխոյ: Քանզի նա յաւուրս Անտոնինոսի վերջնոյ երեւցաւ պատմապրող. որ յառաջ աշակերտեալ էր աղանդին Վաղենտինոսի, զոր յետոյ անարգեալ յանգիմանեաց. ոչ զալով ի ճշմարտութիւն, այլ միայն ի նմանէ զատուցեալ՝ այլ հերձուած յարդարեաց յինքնէ: Սակայն զպատմութիւնս ոչ ստեաց, զի էր այր կորովի բանիւք. որ և առ Անտոնինոս համարձակեցաւ զրիկ թուղթ, և բազում ասացուածս արար ընդգէմ աղանդոյն Մարկիոնացոյ և բաշխից և կոոց պաշտաման, որ ի մերում աշխարհիս:
- Վասն զի եկն նա այսր, որպէս զի աշակերտել զոք կարացէ ի խուժ հեթանոսացս. և իբրեւ ոչ ընկալեալ եղև՝ եմուտ նա յամուրն յԱնի, և ընթերցեալ զմեհնական պատմութիւնն, յորում և զգործս թագաւորացն, յաւելլով իւր և որ ինչ առ իւրեան, և փոխեաց զամենայն ի լեզու ասորի. որ և ապա անտի յեղաւ ի յոյն բան: Յորում պատմէ ի մեհենիցն պաշտամանց՝ վերջին Տիգրանայ արքայի Հայոց պատուեալ զգերեզման եղբօրն իւրոյ Մամանայ բրմապետի ի Բագնացն աւանի, որ ի Բագրեանդ զաւառի, բազին ի վերայ գերեզմանին շինեալ,

1 abdefgopqrs ԿԶ, փխ. ԿԶ.

2 ք թէ / loqrs ուստ

2 ձե ուստի պատմէ զայսոսիկ / a ուստի է զայսոսիկ

3 չ չիք զայս

3 a բարեճան / Կ⁷ b d e f բարեճան / c բարեճան / l բարդաճան

3 a յեղեսխոյ / b c յեղեսխա / k յեղեսխայ

3 քր նարս / akl չիք նա

3 a աւուրս

4 Ակ վերջնոյն [և վերջնոյ] անտոնինոսի

4 l յառաջն աշակերտեալն

4 Ա աշակերտ

5 k է, փխ. էր

5 opqrs զայս, փխ. զոր

6 Աopqrs զուով, փխ. զալով

6 ք ի ճշմարտութիւնն / վկ յանգիմանեալ,

6 Ա ի նմանէ / վկ ի նմանէ

7 վ յարդարեաց / կկ յորինէ, փխ. յարդարեաց

7 l ստէ / k ստեաց

8 կէ այր էր կորովի

8 a և որ / l չիք առ

9 Sg տապուած / կէ տապած

9 g p q r s արարեալ

9 Ա աղանդին

9 վ² abdefgopqrs մարկիանացոյ

10 deopqrs պաշտամանն / g պաշտման

10 c իմում, փխ. ի մերում

10 չցկ որ / միւսն. զոր

11 rs չիք զի / a որ

12 abde հեթանոսաց / cf հեթանոսացն

13 f անի

13 Ա. ընթերցաւ

13 ab d զմեհնականն

13 Ա պատմութիւն

14 a յաւելլով

14 abde իւրովն էին, և / c իւրին էին

և / f իւրն էին, և / g իւրեաւ / չ

իւրաւ

15 k ի լեզու ասորի զամենայն / f չիք ի (լեզու)

15 Ա չիք ապա

15 a եղև, c եղաւ, qs ելաւ, քր հլայ,

o ելաւ, փխ. յեղաւ / թ չ ապա յեղաւ [k յեղաւ] անտի ի յոյն

16 թ ի մեհենից

17 Ա պատուել

17 opqrs զգերեզմանս

17 g p q r s եղբօր

17 k քրմապետին

18 չցկ ի քաղբաւանդ

- զի ի զօհիցն ամենայն անցաւորք վայելեացեն, և ընդունիցին հիւրք
երեկոթիւք: Յորում և զկնի վաղարշ տօն աշխարհախումբ կարգեաց
ի սկզբուն ամին նորոյ, ի մուտն նաւասարդի: Յայսմ պատմութենէ
առեալ մեր երկրորդեցաք քեզ ի թագաւորութենէն Արտաւազդայ մինչև
5 յարձանն Սասրովու:

ԿԷ

Երկ սրպէս Ազարանգեղոս պատմեաց Խամառօս:

- Որպէս ասացաք՝ ի վաղարշայ տօնու զթագաւորութիւնն Սասրով
որդի նորին, հայր սրբոյ մեծին Տրդատայ: Յաղագս սորա և համատոհ-
10 միցն կարճ ի կարճոյ իմն անցանելով աջող քարաուղարն Տրդատայ
Ազարանգեղոս, փոքր ի շատէ պատմէ զմահն Արտաւանայ Պարսից
թագաւորին, և զբառնալ տէրութեանն Պարթևաց յԱրտաշէ որդւոյ
Սասանայ, և զնուաճելն Պարսից ընդ ձեռամբ նորա, և զքինախնդիր
15 խարհն Պարսից և Ասորեստանեայց: Յետ որոյ տէ, թէ յղեաց Սասրով
յիւր բնիկ աշխարհն, ի կողմանս Քուշանաց, զի իւր տոհմայինքն ի թի-
կունս հասցեն, և Արտաշէր ընդդէմ կացցեն: Այլ նոքա, տէ, չլինէին
ունկնդիր, զի հաւանեալք և միամտեալք էին ընդ տէրութիւնն Ար-
տաշէրի քան ընդ տէրութիւն ազգատոհմին իւրեանց և եղբայրութեանն,

1 և իիլ ի (զօհիցն)

1 ի անցաւորք

1 Հաճեցի հիւրք / ի հոյրք

2 ազլ երեկաթիւք

2 օգրս զկնի

2 օ կարգեալ

3 Ա յիսկզբան

3 ՏԽ ամի

3 ց ն՛ր, և նորայ, փիւ. նորոյ

3 Տ ի մուտն / Խ ի մուտ

3 և նաւասարդի ամայ

4 քգրս մեք / ա իիլ մեր

5 ճե յանձինն, եւ ցանձն, փիւ. յար-
ձանն

5 կէ խոսրովայ

6 աբցցեօքրս ԿԴ, փիւ. ԿԷ.

7 և թէ... ազաթագեղոս

7 ք պատմէ

7 և հոովմայեցւոյ, ԿԴճԵ հոովմայեցի,

ք համառօտաբար, փիւ. համառօտ

8 Խ որպէս պատմեցաք

8 օ ի վաղարշակայ

8 քգրքս զթագաւորութիւն

9 ՏԽ նորա, փիւ. նորին

9 աբճԵ սրբոյն / և իիլ սրբոյ / Հցիկ
սրբոյ և

9 ճե արդայ մեծի

9 և համատոհիցն

11 և ազաթ ագեղոս

11 Ակ ազաթանգեղոս պատմէ փոքր ի
շատէ մահն12 ց թագաւորին (չնշած, լուս. գրած
արքայի) / Հ արքայի

12 Հ և զբառնիլն

12 ց բառնիլ

12 ԿԷճԵ թագաւորութեանն, ք թա-
գաւորութեան, փիւ. տէրութեանն13 ՏԽ զնուաճել (եւ զնուաճելն, օ
զնուաճիլն) / Հեց նուաճիլ

14 ճե լինիլ / օ լինիլն

14 օ խոսրովու

14 և յաշխարհն

15 և ասորեստանեաց / Տց ասորես-
տանի

16 ք կողմունք

17 Ա իիլ և արտաշէր ընդդէմ կացցեն

17 և իիլ տէ

18 ՏԽ ի տէրութիւնն / և ընդ տէրու-
թեան / ք ընդ տէրութիւն

19 և բանդի ընդ

19 աբճԵ տէրութիւնն

19 ԱԽ իւրեանց ազգատոհմին [ա ազ-
գատոհմ]

19 Հցիկ եղբայրութեան

և հթէ, Սոսրով առանց նոցա վրէժս պահանջէ. և զնովիմբ ածեալ
ասէ, թէ ամս տասն ստէս ստէս զայս օրինակ աւար առեալ զամենայն
երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր: Ասէ ապա և զպալն Անտ-
կայ նենդութեամբ, հրապուրեալ ի խոստմունս Արտաշրի, որ ասացն,
5 եթէ «դուռն պատուական զձեր սեպհական Պահլաւն, զայն անդրէն
ի ձեզ դարձուցից, և զքեզ թագաւ փառաւորեցից»: Վասն որոյ յանձն
առեալ Անակայ՝ սպանանէ զՍոսրով:

Արդ՝ թէպէտ և Ագաթանգեղոս այսպէս համառօտ էանց ընդ այս,
բայց եւ հաւանեալ եմ ձիգ և յերկար տանել զպատմութիւն ժամանա-
10 կիս այսորիկ, ճառելով ի սկզբանէն, և հշմարիտ ասացուածովք հոծ
և խիտ:

ԿԸ

Չբազաւորական ազգացն, յորմէ ցեղք պարբեականք որոշեցան:

ՅԱզամայ քսաներորդ առաջնորդ նահապետ մեզ զԱրբաշամ
15 աստուածայինքն ցուցանեն պատմութիւնք, և ի նմանէ եղեալ ազգդ Պար-
թեաց: Քանզի ասէ, յետ մեռանելոյն Սառայի՝ առեալ Արբաշամու կին
զՔեաուրայ. յորմէ ծնան Էմբան և Եղբարք նորա, զորս Արբաշամ
ի կենդանութեանն իւրում մեկնեաց յԻսահակայ, արձակելով յերկիրն
արեւելից: Յորոց սերեալ ազգ Պարթեաց. և ի նոցանէ Արշակ քաջ, որ
20 ապստամբեալ ի Մակեդոնացւոց՝ թագաւորեաց յերկիրն Քուշանաց ամս
երեսուն և մի. և յետ նորա որդի նորին Արտաշէս ամս քսան և վեց.
ապա Արշակ նորին որդի, որ կոչեցաւն մեծ, որ զԱնախոքոսն հապան

1 ցեկ թէ

1 Աք վրէժ / շցել վրէժն

1 չե պահանջէր

2 ձց եթէ / և եթե

2 օքրքս օրինակաւ / և լիք աւար

2 օն արարեալ, փխ. առեալ

2 Ալել զերկիրն ամենայն

3 օւօ ապականութիւն

3 օ ասէ և ապա / օ լիք ասէ

4 օ լիք ի (խոստմունս)

4 օ ի խոստմունսն / օ ի խոստումն

4 ՏԽ ասաց

5 Ալե թէ

5 օ պահանս / օմք պահանս / ց պահ-
գան / ք պահգան

5 չ լիք զայն / օքրք լիք զայն անդրէն /
և այդրէն / ց զայն (քնշած)

6 Ա գարձուցից ի ձեզ

6 Ա լիք և զքեզ թագաւ փառաւորեցից

6 օ առեալ յանձն

7 Ալել սպանանել

8 օքրք լիք այսպէս

8 վիկց համառաւարար

8 օ էանց, փխ. էանց

9 ՏԽ յաւէտ ձիգ

9 օ լիք ձիգ և երկար տանել / չց լիք
առնել

9 ՏԽ երկայն [և յերկար] / օմ երկար

9 չց զպատմութիւնս

10 օ այսմիկ / Ալ յսկզբանէն

12 օւօքրքրքս Կն, փխ. ԿԸ.

14 ք ապումայ / քրքս արբաշամ

15 Տ աստուածային պատմութիւնքն
ցուցանեն

15 օւօմէ ի նմանէն

15 Խօնք զազգ [ց շինած ազգ] / օ
զազգն / օւօ զազգ / չ ազգ

15 օ պարթեաց

16 օ ու է, փխ. ասէ

16 օ աստուայի

17 չե երման / օ երբեմ, փխ. եմբան

17 ՏԽ զոր [ց զորս]

18 ԱԽ ի կենդանութեանն իւրում ար-
բաշամ / չ ի կենդանութեանն

18 ց ի Իսահակայ

19 օքրք ի սոցանէ

20 Տ յերկիրն

21 Աքրք նորա, փխ. նորին

21 Խ նորին որդի / ք լիք որդի նորին

22 օվ սպան

և զՎաղարշակ զեղրայր իւր թագաւոր կացոյց Հայոց, երկրորդ իւր
 տանելով, եւ ինքն չուեալ ի Բաշլ՝ հաստատեաց զթագաւորութիւնն
 իւր ամս յիսուն և յերիս. վասն որոյ զարմբ նորա Պահլաւ անուանե-
 ցան, որպէս և եզրօրն Վաղարշակայ ի նախնւոյն անուն՝ Արշակունիք:
 5 Եւ են թագաւորք պահլաւիկք այսօրիկ: Յետ Արշակայ մեծի տնու
 զթագաւորութիւն նորա Արշական, յերեքատաներորդի ամի Վաղար-
 շակայ թագաւորին Հայոց՝ ամս երեսուն. ապա Արշանակ՝ ամս երեսուն
 և մի, յետ որոյ Արշէզ ամս քսան. ապա Արշաիւր՝ ամս քսատուն
 և վեց: Սորա լինին որդիք երեք և զուսար մի, որպէս յառաջագոյն
 10 ասացի. որոց անուանքն՝ անդրանկանն Արտաշէս կոչէր, երկրորդին՝
 Կարէն, երրորդին՝ Սուրէն, և զուսարն անուանեալ Կոշմ:

Արդ՝ յետ հօքն վախճանելոյ, կամ եղև Արտաշիսի ազգաւ ի վերայ
 եղրարցն թագաւորել. զոր յանձն առեալ եղրարցն, ոչ առաւել ողորա-
 կան րանիւք և սրտորոգօք, քան թէ սաստիւ նուաճեալ նորա: Եւ
 15 Արգարու պայման ռւխտի և դաշինս ի միջի հաստատեալ—թագաւորել
 Արտաշիսի ծննդովք իւրովք. իսկ եթէ հաացին զարմբ նորա՝ եզրարցն
 մատչել ի թագաւորութիւն ըստ կարգի աւագութեան: Եւ Արտաշիսի
 զայս ի նոցանէ գտեալ՝ գաւառս պարպէ, ազգ զնոսս սերկով յանուն
 իւրաքանչիւր. և ի վերոյ քան զամենայն նախարարութիւնս կարգէ,
 20 զնախնականն ի վերայ պահելով զանուն ազգին, զի կոչեացին այսպէս.
 Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և քոյրն՝ Ասպահապետի Պահլաւ,
 քանզի ի վերայ զօրաց էր այր նորա: Եւ այսու կարգաւորութեամբս
 ձգեցան բազում ամս, մինչև վերացաւ ի նոցանէ տէրութիւնն:

1 a զվաղակ

1 Ան հայոց կացոյց [ցկ կացուցանէ]

2 Ա չուեաց

2 abef ի քաշ / ց ի քահ / ե ի քահ

3 Կ²abcdopqrs իի ամս

3 Աօօօօօ իի յիսուն և երիս

3 Ա պահլաւիկք [մ պահլաւիք] / ց

պահլաւի / լ պահլաւք

4 abce ի նախնոյն / օ անուն

5 abf պահլաւիկք / ց պահլաւիք / ե

պահլաւիք / լ պահլաւիք / օ իի

պահլաւիք

6 abcdce զթագաւորութիւնն

6 ԱՀցե իի նորա

6 adcf երեքատաներորդ / Խե յերեք-

տաններորդ / օ յեր տասներորդ

7 Ավ²օ արշակ [Կ² արշական]

8 վ² արտաշէզ / մ արշէս

8 ք իզ, փիւ. քսատուն և վեց

9 ցկ լինի... և մի զուսար

10 Հցկ ասացաք / Հցկ անուանք

10 Sabdek կոչիւք

10 Ա և երկրորդին

11 ՏՄ կարն [օ կարէն]

11 Ա և երրորդին / զ սուրն

11 ֆ զզուսար / Հցկ զսուրն

11 Հե իի անուանեալ / Հվ²ցկո կոմշ

12 rs իի յետ

13 c իի թագաւորել—առեալ եզրարցն

13 de չուեալ / ք անուն

13 Ավ² ողորականօք / Հցկ ողորանօք

14 ֆ իի և պատրոգօք

15 c պայման / Խ ռւխտի և դաշին

15 Ա հաստատեն / Հցկ հաստատեաց

16 Ացկ հանդերձ իւրովք ծննդովք [օ իի

ծննդովք] / օ ծննդօք / Հ իւրովք

ծննդովք / ե ի հանդերձ ծննդովք

16 qrs թէ / օ հաացեն

17 Հեֆ մաաշիլ

17 abcdcl ի թագաւորութիւնն

17 Հցկ արտաշէս

18 a զայն / օ պարգեւ նոցա

19 a իի և Ա կարգեալ

21 e կարէնի / ԽՏ կարնի [օ կարէնի]

21 abef պահլաւ Խ պահլաւ

21 Ա քոյր նոցա

21 օ իի ասպահապետի պահլաւ

21 a ասպատենի

21 abdef պահլաւ / Խ պահլաւ

22 abdef զօրացն / c ի վերայ ի զօրացն

22 որօք այրն / օ նոցա

22 ՏՄ այս կարգաւորութեամբս [ցօ

կարգաւորութեամբ]

23 a վերացան / ֆյ տէրութիւն

Բայց մի աստանօր քամրասեպեա զմեզ իբրեւ զաւելագործ որ, որպէս թէ զմի անգամ պատմեալսն զարձեալ ասացաք, այլ զիտեան, զի ախորժելով վասն ազգականաց մերոյ Լուսաւորչին քաջանմուտ կամեցեալ լինել ընթերցողացն՝ կրկնագրեցաք երկրորդելով:

5

ԿԹ.

Թէ զիսորդ ցեղն Արսաւիսի Պարսից արեայի միեկն ցվախան:

- Արդ՝ անցցուք այսուհետեւ ընդ թիւ թագաւորաց ցեղին Արտաշիսի՝ մինչեւ ցրասնալ ի նոցանէ տէրութեանն: Յետ Արշաւրի, որպէս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամա երեսուն և չորս. Դարեհ ամա երեսուն. Արշակ ամա ինն և տասն. Արտաշէս ամա քսան. Պարսոյ ամա երեսուն և չորս. Վաղարշ ամա յիսուն. Արաւաւան ամա երեսուն և մի: Զսա սպանեալ Ստանրացւոյն Արտաշրի, որդւոյ Սասանայ, բառնալով զթագաւորութիւնն Պարթևաց, հանելով ի նոցանէ զաշխարհն ժառանգութեանս Բագուսն և ժամանակիս այսորիկ պատմողք ի Պարսից և յԱսորւոց, այլ և ի Յունաց: Քանզի ի սկզբանէ թագաւորութեանն Պարթևաց մինչեւ ցղագարումն՝ ընդ Հռոմայեցւոց կալան գործ, երբեմն հնազանդութեամբ և երբեմն պատերազմաւ, զոր պատմէ Պաղեփատոս և Պորփիր և Փիլիմոն, և այլք բազումք: Բայց մեք ասացուք ի մատենէն, զոր երեք Խոռոհրուտ, զԲարսուռմայի:

1 օրգրս բայց զի մի

1 Տ իբր / թ որպէս, փխ. իբրեւ

1 ԽԿՎՊ՝ զաւելագործ որ / ո զաւելորդագործակ / Ա զաւելագործակ / օրգրս զաւելորդագործութե, փխ. զաւելագործ որ

2 ք պատմեալն / զրս պատմեալ են, փխ. պատմեալսն

2 ԽԶՎ՝ երկրորդեցաք, փխ. ասացաք

2 ա զի, փխ. այլ

3 Ա լուսաւորչին մերոյ

4 ժե լինել

4 Ա լիք ընթերցողացն

5 ձեցեցորգրս ԿԶ, փխ. ԿԹ.

6 Հցե ցեկք / Է ցեղ

6 Է արտաշէս պարսից արքայ

7 Է անցուք

7 ԽԶՎ՝ այսուհետեւ ի կարգ թագաւորաց և ի [Հ և ընդ] թիւնոցին ցեղին

7 ց արտաշէսի

8 ԿԶ քսանի

8 Հցե ցրասնալ տէրութիւն ի նոցանէ

8 Է արշաւրի / ձ արշօրի / Հ արշաւրի / քրս արտաշրի, օ արտաշիսի, փխ. արշաւրի

9 Հ ամա ԼԳ

9 ա երիս, եւ զ, Է երեք, փխ. չորս

10 Դ արշօրի, փխ. արտաշէս

11 Լ ԼԳ / փ երեսուն և երեք / ձեցեց երեսուն և Գ, կամ երեսուն և երիս, փխ. երեսուն և չորս

12 ա ստանացւոյն / Է ստանարացւոյն

13 Դցր զթագաւորութիւն / Է թագաւորութիւնն

13 Է պարթաց

14 Լ երն, ցե Էին, փխ. են / ա լիք են

14 Հցե ի ժամանակիս

14 Հց յայսմիկ / Է այսմիկ

15 ՀԿձաբեւել յասորեստանեաց / Դցե յասորեստանեաց

15 ԱԽԶՎ՝ այլ ամանք և / ձեց լիք և

15 ձե լիք ի (յունաց)

15 ՏԽԷ յիսկզբան / Դ յսկզբան / միւսն. ի սկզբան

16 Լ զաղարումն / Հցե լիք ընդ

17 ձե երբեմն ընդ հնազանդութեամբ

17 ցե զորս

18 ձե փաղեփատոս / Հեցե փաղեփատոս / եւ փաղեփատոս

18 ձեցե պարփիր / եւ պարփիր

18 Հեցե փեղեմոն / Է փեղեմոն / ց փեղեմոն / Լ փեղեմոն / Վասոց իրեմոն / քրս փիլիմոն / Է փեղեմոն

19 քրս խոռոհրուտ / Հցե զարարումալ

Հ

Երէ գիճչ առասպելի Պակաւկաց:

- Այս Խոտորումս զպիւր եղեալ Շապոյ թագաւորին Պարսից, և
 ի ձեռս Յունաց անկեալ, յորժամ Յուլիանոս, որ և Պառաբատուն,
 5 զօրու հանդերձ ի Տիգրոն չորաւ, և ի մեռանելն նորա անդ, ընդ Յորի-
 անու ի Յոյնս ընդ արքունական սպասաւորսն եկն. և մերոյ հաւատոյս
 դաւանեալ՝ անուանեցաւ Եղիազար. և յոյն լեզուս ուսեալ՝ պատմա-
 գրեաց զգործս Շապոյ և Յուլիանու: Ընդ նմին թարգմանեաց և
 զառաջնոցն պատմութիւնս, մատեան մի, որ գերեկից խոր լեալ Բար-
 10 սումայի ուրումն անուամբ, զոր Պարսք Թաստսոնուն կոչեն. յորմէ մեր
 ուսեալ՝ երկրորդեմք այժմ ի գիրս յայսմիկ, թողլով զառասպելաց նոցա
 բարբառնունս: Քանզի անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել զառասպելսն
 յազապս երազոյն Փափագոյ, և արտադատութեան հրոյն մանուածոյ՝
 որ ի Սասանայ, և պատումն զհօտիւն, և լուսնակն, և ախարմազացն
 15 յառաջասացումն՝ որ են քաղեայք, և որ ինչ զինի այսորիկ. և սրտըն-
 կական խորհուրդն Արտաշրի հանդերձ սղանութեամբք, և ամմիտ
 հանճարաբանութիւն մոզին գտեր վասն նոխազին, և որ ինչ այլն

1 abefgopqr հէ, փխ. Հ / Է լիֆ Հ

2 Ա թէ

2 Ա պալճաւկաց / ցլ պաճաւկաց / Է
 պաճաւկայ / ԴՏ պաճաւաց

3 վրգրս խոտորումս

3 abede թագաւորի / Դ արքայի

3 ՔՀ շապոյ պարսից արքայի և

4 Տ անկեալ ի ձեռն [ք ի ձեռս] յունաց

4 ց յուլիանոս / Լ յուլիանոս

4 Է լիֆ որ

4 abfa պառաբատուն / վ պապատուն /
 Է պառաւատոս / Ը պառաւատոս / Է

բառատուն / ԴՏ պաբատուն / Վօզ
 պառաւատուն

5 abde ի տեսրոն / Է ի տիսպոն / Դ ի
 տիպպոն

5 Ան լիֆ անդ

5 Աօք և, փխ. Ընդ

5 Լո յուլիանու / Է յորրիանու / Է յո-
 բիանոսի

6 abed ի յոյն, փխ. ի յոյնս

6 ab արքունականն պատաւորսն

6 abp մերոյս

7 el Էղեազար / Հէլ ուսեալ լեզու

8 Պ զգործսն

8 a յուլիանոս / ցլ յուլիանու / Է յու-
 զիանոս

8 ԱՀ և թարգմանեաց [Հ թարգմանեաց]

8 Պ լիֆ և (զառաջնոցն)

9 Հց զառաջնոց

9 Հէ թագաւորաց պատմութիւնս

9 ցլ լեալ

10 Տ որումն [ոքզ ուրումն] / Է որում

10 Կ՝abcef աստ սոճուն / Ը աստսոճուն
 ՊՂ՝ աստսոճուն / Վ աստսոճուն /
 Վ՞օգրս աստսոճուն / Կ աստ աստ
 սոճուն

11 Պ լիֆ այժմ

11 bedef ի գիրսո

11 ԱՏ յայս [Է այս]

11 Sadek զառասպելեաց [ք զառասպե-
 լեացն]

12 Տճ բարբառնունս

12 Է անտեղ

13 Ա փափագոյն / Հցէ փափագման

13 Ա արտադատութեանց / Վ՞ց արդա-
 րադատութեան / Լ արդարադատու-
 թեանն / Է արդարադատութեան

13 Է մանուկայ / ք մանուածոյն

14 Վ՞օգրս կասանայ, ք կասանաց, փխ.
 սասանայ

14 Վ՞ց պատմելն / Հէլ պատիւն

14 Լ յուսնակն (Առտագրածը և ուրդո-
 զիկն և)

14 Ա ախարմազացն

15 ԱՀ քօղէք [Է քաղէք]

15 ՏՊ այսորիկ

15 ԱՀցէ լիֆ (այսորիկ) և

16 Պ խորհուրդսն

16 Պ abcef պատմութեամբսն

17 ցլ անհանջարաբանութիւն / Վկ ան-
 հանճարաբանութեան / օք հանճա-
 րաբանութեամբ

17 Է այլ

ամենայն նա և այժին զիեցումն մանկանն ընդ հովանեաւ արժւոյն, և
 4 պուշակումն ապուսուն, և զերապանձին պահպանութիւն առեւծուն
 հանդերձ արքանեկութեամբ զայլուն, և միայնամարտութեանն առաքի-
 նութիւն, և որ ինչ այլարանութեանն բերէ կարգ: Այլ մեք ասասցուք
 5 միայն զատոյզն, որ ինչ ճշմարտութեանն վայել է պատմութիւն:

ՀԱ.

Առաջին սրբաւանք Խոսրովայ յԱսորեստն, յորում համարէր օգնել
 Արեւաւանայ:

Բանգի յիս սպանանելոյն զԱրտաւան և թագաւորելոյն Արաաշրի
 10 որդւոյ Սասանայ, երկու ցեղք Պահլաւին, որ Ասպահապետի և Սուրենի
 Պահլաւն անուանին, նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին
 իւրեանց հարազատութեան ազգին, որ է Արաաշէսին՝ կամաւ յանձն
 առին թագաւորել Արաաշրի որդւոյ Սասանայ: Այլ մտերմութիւն պա-
 հելով առ եղբայրութիւն ազգականութեանն տան Կարենի Պահլաւին՝
 15 ընդդիմացան պատերազմաւ Արաաշրի որդւոյ Սասանայ: Բայց յառա-
 ջագոյն իրրե լուաւ զազմուէ շփոթին թագաւորն Հայոց Խոսրով,
 զիմեաց յօդնականութիւն Արտաւանայ, եթէ հնար լիցի աճապարել
 ապրեցուցանել միայն զԱրտաւան. և միջամուխ եղեալ յԱսորեստան՝

1 օ լիք նա / Ա այժի

1 քգրս զիացումն

2 օրգրս արծուայ

2 ցրս առեւծուն

3 ց զայլոյն

3 Ե միամտութեան / abde միամտու-
 թեանն / Է միանամարտութեան / Դ
 միապարտութեան / Զ ց միայնամար-
 տութեան / Զ միայնամարտութիւն

4 յցե այլարանութեան / Է այլարա-
 նութիւն

4 Ո բարէկարգ, օրգրս բարեկարգ, փխ.
 բերէ կարգ

4 Ե այլ

4 abce լիք ասասցուք

4 Դ լիք այլ մեք—պատմութիւն (Տ. 5)

5 յցե ճշմարտութեան

5 Զ պատմութիւնն / abce պատմե-
 ցուք, փխ. պատմութեան

6 abce օրգրս ԿԷ, Է ԿԷ, փխ. ՀԱ.

7 Վ՝ արշաւան / ՏԽ խոսրովու

7 ԽՎ՝ յատրիս / Զցե համարեցաւ

8 Դ արեւանայ

9 Ե սպանելոյն

9 Է թագաւորելոյ / Դ արշաւիր

10 օրգրս նորա, փխ. ստանայ

10 Ա պահլաւին / Է պահլաւին

10 abce առաջապետին / ՏԽ ասպա-
 հապետ / օ ասպահապետ

10 ՏԽ սուրենեան [ց սուրենեան, Է սու-
 րենի, Ո սուրենեանի] Է [ոս լիք Է]
 պահլաւն [Հ պահլաւն] / Կ abce սու-
 րենեանի պահլաւ / Դ Ե սուրենեան
 պահլաւն

11 Զ պահլ

11 Ե թագաւորել / Դ Է լիք թագաւո-
 րեալ

12 abce հարազատութեան

12 Ա լիք ազգին

12 օրգրս արաաշէս

13 Է թագաւորեալ

13 Դ Է լիք այլ մտերմութիւն—սասանայ
 (Տ. 15)

13 ց մտերմութեամբ

14 ab Է զրայրութիւնն

14 abce լիք ազգականութեանն / Զց ազ-
 գականութեան

14 ՏԽ abde կարն [օ կարեն] / Է կարեն /
 Է կարենի

14 abce պահլաւին

15 Ե պատերազմ / Զցե լիք պատերազ-
 մաւ

16 Ե զազմուէ / Դ զազմուէք

17 ՏԽ ԲԷ

17 Հ աճել, փխ. աճապարել / ցե լիք
 աճապարել

18 օրգրս լիք միայն

18 Տ զարտաւանն

- լսէ զբօթ մահուանն Արտաւանայ, և զմիաբանութիւն ամենայն զօրաց Պարսից և նախարարաց, նա և զիւրոյ ազգին Պարթևաց և Պահլավաց, բայց ի ցեղէն Կարենեան. առ որ հրեշտակս առաքեալ, զառնայ յաշխարհս մեծաւ տրտմութեամբ և զկծանօք: Եւ նոյն հետայն փոյթ ընդ 5 փոյթ ազգ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր Հռովմայեցւոց, օգնականութիւն ի նմանէ խնդրելով:

ՀԲ

Խոսորովայ օգնականութիւն գտեալ ի Փիլիպպոսի, զիմէ ի վերայ Արտաւանայ պատերազմաւ:

- 10 Ազմուկ խոսովութեան լեալ ի Թաղաւորութեանն Փիլիպպոսի՝ ոչ կարաց ի Հռովմայեցւոց զնկատն պարագեցուցանել, առ ի զօրավիգն լինել Խոսորովայ: Այլ օգնէ նմա ի ձեռն զրոյ, հրամայելով սատարել նմա յամենայն կողմանց: Որոց ընկալեալ զայսպիսի հրաման՝ հասաննն նմա յօգնականութիւն յեզրապատէ և յանապատէ մինչև ի ծովեղերսն Պոնտոսի: Որոյ զտեալ զայսչափ բազմութիւն, խաղայ ի վերայ Արտաւանի 15 և ճակատ տուեալ՝ ի փախուստ զարձուցանէ, թափելով ի նմանէ զԱսորեստան և զայլ արքայանիստ աշխարհս:

Դարձեալ յղէ ի ձեռն հրեշտակաց առ իւր տոհմայինսն Պարթև և Պահլավիկ ազգս, և առ ամենայն զօրս աշխարհին Քուշանաց, զի առ

1 ի զօրացն

1 Ա պարսից զօրաց

1 ի լի և

2 ԽՀ լի պարսից և

2 Խ նախարարացն

2 ի զնա փիւ. նա

2 ի զիւրոյ ազգին (փիւտծ զիւրոց ազգացն) / Ա ազգացն

2 և լի և (պահլավաց)

2 Ա պահլավաց

3 անձեցե բաց

3 և Կարենեան / ց կարնայն / միւսն. կարնան

3 Ա առաքեալ խոսորովայ զառնայ

3 Ա յաշխարհն [և յաշխարհն] իւր / Հ յաշխարհն / և աշխարհն

5 օյլ փիլիպպոսի

5 ի հռովմայեցւոց

6 և խնդրելով ի նմանէ / ց լի ի նմանէ

7 անձեցե ԿԹ, Ե ՀԹ, ցե ԿԸ, փիւ. ՀԲ.

8 և խոսորով / Հձց խոսորովու

8 և լի ի (փիլիպպոսէ) / և ի փիլիպպոսէ

8 Հձց զիմեալ

8 Ա արտաւանի որդւոյ ստանայ պատերազմաւ

10 ԱԿՀՂԳԵ ազմուկ [ազմուկն] շփոթի

և [Ա լի և] խոսովութեան

10 և լի ի (Թաղաւորութեանն)

10 Վյցե և Թաղաւորութեան

10 և փիլիպպոսի

11 ՏԽ գնդաց / և լինի

12 Տ խոսորովու

12 և նմա սատարել

12 Խանձի լի նմա (յամենայն)

12 Այլ ամենայն

14 և յեզրապատէ

14 ի ի ծովեղերսն / Խ ի ծովեղերացն / և ի ծովեղերացն

15 Կձեցե զանչափ / անձ զայնչափ / միւսն. զայնչափ

15 ՏՀձ բազմութիւնս [ի բազմութիւն]

16 անձ ճակատս

17 և արքանիստ

17 և յաշխարհս / Հ բաղաքս, փիւ. աշխարհս / և բաղաքս (չուս. Եոյն Եւստատիոս)

18 և տոհմայինսն

18 Խանձի պարթևս

18 ի լի և

19 Ա պահլավիկ / ց պահլավիկս / և և պահլավիկս

19 Հ պահլավիկս առ համօրէն

19 ԱԽՂԿԵ յամօրէն, փիւ. ամենայն

19 և բաղաքս

նա եկեալ վրէժս յԱրտաշէ պահանջեացեն, և զարժանաւորն ի նոցանէ
 թաղաւորեացեղէ, զի մի տէրութիւնն հեռացի յինքեանց: Իսկ նոցա
 ոչ առեալ յանձն, յառաջստացեալ ցեղիցն, որ Ասպահապետ և Սուրե-
 նեան անուանին՝ զառնայ խոսրով յաշխարհս մեր, ոչ այնչափ ուրա-
 5 խացեալ ընդ յազթութիւնն, որչափ ընդ վերջակացութիւն ազգակա-
 նացն դժգմեալ: Յայնժամ հասանեն առ նա ոմանք ի հրեշտակաց
 իւրոց, որք ի պատուականադոյն ազգն երթեալ էին, ի խորագոյն
 աշխարհն, ի նոյն ինքն ի ներքս ի Բահլ, բերին նմա համբաւ, եթէ
 «ազգական քո վհահաճան, հանգերձ ցեղիւն իւրով կարենեան Պահլաւին,
 10 ոչ հնազանդեաց Արտաշէի, այլ ի կոչ քո զիմեալ պայ առ քեզ»:

ՀԳ.

Դարձեալ յարձակումն խոսրովայ ի վերայ Արաւսի, առանց Հռոմայեցոց
 օգնականութեան:

Թէպէտ և յոյժ զուարճացաւ խոսրով ընդ լուր գալստեան ազգա-
 15 կանացն, սակայն ոչ յամենաց ուրախութիւնն, ընդ հուպ հասանելով
 քօթն, եթէ ինքնին Արտաշէի հանգերձ միաբանութեամբ զօրացն հեռա-
 հաս եղեալ՝ կոտորեաց զամենայն ցեղ կարենեան Պահլաւին, ջնջելով

1 Ա լիք և զարժանաւորն—թաղաւորեցուցէ (Տ. 2)

2 Խո թաղաւորեցուցեն

2 Ա թ մի յինքեանց [Հ յինքեանց] տէրութենէն [Հց տէրութիւն, իւ տէրութիւնն] հեռացին [ԽՀ հեռացի]

2 Ե նոցա, փխ. նոցա

3 Ա ցեղէն

3 Տ Խ ասպահապետ [ԴՏ ասպահապետ]

3 Ա ասպապետ անուանին և սուրենեան

3 Տ սուրէն / ցէ սուրենեանն / և սուրէնեանն

4 ցէ յաշխարհն

4 ցէ ոչ ինչ. լիք ուրախացեալ / և ուրախացեալ ինչ

5 Հյց յազթութիւն

5 Ա որքան

5 քգրս վերջակացութիւնն / Վ՞ վերջակցութիւն

5 Խ ազգացն, փխ. ազգականացն

5 Ե արամեալ

5 Դ զժգմեալ / Խ զժգմեալ

6 Ե նմա, փխ. նա

7 Ե ազգքն

7 Ե լիք ազգն երթեալ էին ի խորագոյն

7 Ե լիք ի խորագոյն աշխարհն

8 Խ լիք ի (նոյն)

8 Ա լիք ի ներքս

8 աճեճ լիք ի (բահլ)

8 աճ՝ բահլ / Ե բահլ

8 Հց լիք բերին նմա համբաւ / Ե լիք համբաւ

8 Տ Խ թէ

9 Հց փհհհհ

9 Ա իւրեանց, փխ. իւրով

9 Խ կարենեան / միւսն. կարնան

9 Ա պալհաւին

10 Տ ի կոչք / Խ ի կոչն

11 աճխորքրս Հ, ցէ ԿԹ, փխ. ՀԳ.

12 Ե արձակումն

12 Ե խոսրովի / Տ խոսրովու / Ե ի խոսրովայ

13 ք օգնութեանն / Խ իշխանութեան, փխ. օգնականութեան

14 Ե ազգականացն գալստեան

15 Դց ուրախութիւն

15 ց հասանելով նմա

16 ց բալթին / Հէ քօթին

16 աճ թէ / Ե ինքն

16 ԱԿ՝ արտաշէի հետամուտ եղեալ, միաբանութեամբ զօրացն կոտորեաց

17 Ա ցեղս

17 Խ կարն / Խ կարենեան / միւսն. կարնան

17 աճ պահաւին / Կ՝աճեճ պալհաւին

զամենայն արու, յերիտասարդաց մինչև ցատընդիայս, բայց ի միոյ ազայոյ, զոր տառալ մտերիմ տան նորա, բուրգ անուն, փախեալ յաշխարհն Բուշանաց, առ հզօրս ոմանս նորա հասուցանելով ազգայինս. զոր բազում ջանիւք խնդրեալ Արտաշրի զմանուկն ի ձեռն առնուլ՝ ոչ կարաց յազգաւ-
 5 կանացն կուտակցելոց. մինչև յոչ կամաց երդնուլ՝ անկասկած լինել մանկանն. վասն որոյ բիւր առասպելս յօգնցին Պարսք զմանէ, — անբանից ապաստուորել մանկանն: Սա է Պերոզամատն, նախնի մեծի ազգին կամ-
 սարականաց, զոր յիւրում տեղոջն պատմեցուք:

Այլ մեք այժմ որ ինչ զինի կոտորածի ազգին կարենեան Պահլա-
 10ւին, զորոյ զվրէժն ոչ թուրազոյնս ինչ խնդրեաց թագաւորն Հայոց խորով: Թէպէտ վախճանեալ Փիլիպպոսի և շփոթեալ թագաւորութիւնն Հոռմայեցւոց, մարդ ի մարդոյ տռնուով զտէրութիւնն սակաւ ժամանա-
 կեայ, Դեկիոս և Գալլոս և Վաղերիանոս կայսերք, որք ոչ օգնեցին նմա, սակայն խորով զօրօք իւրովք և այլովք սիրելեօք յարեցելովք
 15 յինքն և հիւսիսային ազգօք Արտաշրի յազթեաց, հալածական առնելով մինչև յաշխարհն Հնգկաց:

1 a երիտասարդաց / e յերիտասար-
 դացն

1 l ցատընդիաց / z ցտընդիաց

1 Հանձեցօ բաց

2 Հցե բուրգ

2 Ալ լիք անուն

2 e յերկրն, փիւ. յաշխարհն

3 ԱնՀիվ³ե բուշանաց առ հզօրս
 ոմանս նորա [հիվ³ե նորա ոմանս]
 հասուցանելով ազգայինս [վ³իլ յազ-
 գայինս] / միւսն. բուշանաց, հասու-
 ցանելով յազգայինս նորա

3 n յազգայինսն

4 Տ ջանիւ

4 abcef լիք արտաշրի

4 Հցե տռնուով

4 o ազգականացն / խ ի յազգականացն

5 ցլ կուտակցելոյ

5 pqrս մինչ.

5 de լինիլ

6 aef բիւր / միւսն. բիւր

6 Ա առասպելք

6 Պօրգրս լիք զմանէ

6 Հվ³ցլ յանբանից

7 խվ³ ապաստուոր լինիլ

7 Ա պերօզամատ

7 epqrս մեծ

7 խ նախնի ազգին մեծի կամասրա-
 կանաց

8 k որ

8 վ³եմ տեղն / Հցե տեղին

9 Ա այժմ մեք / յ որ ինչ այժմ

9 H abef ազգի / e լիք ազգին

9 Ա խ կարենան / S կարենան [oie կա-
 րենան]

9 Ա պալհաւին

10 Ա զորոց

10 Ա վրէժս / խ զվրէժս

10 e թոյլագոյնս / l թուրազոյնս

10 a լիք ինչ

10 օրգրս լիք թագաւորն հայոց

11 Ա թէպէտ և

11 S թագաւորութեանն / fցե թագա-
 ւորութիւն

12 k մարդ, փիւ. մարդ

12 S f լառնելով / Հցե տռնու

12 f զտէրութիւն / Հցե զթագաւորու-
 թիւն / l զթագաւորութիւնն

12 խ սակաւ ժամանակեան / վ³ սակա-
 ւածամանակեան

13 Ա զիկոս / te զեշիոս

13 Ա զազիոս / խ զայիոս / nprս զայիս

13 Տ խ լիք օրք

13 Հ օգնեցին

14 Ա սակայն արբայ խորով

14 Ա խ իւրովք զօրօք

14 S այլ / l այլովք / de լիք այլ

14 Ա խ սիրելովք / o սիրեցելեօք / prս
 սիրեցելովք

14 p յարեցելովք / rs յարոցելովք

15 o տռնելով զնա մինչև

16 ցե լիք մինչև

ՀԳ.

Յաղագս գալստեանն Անակայ եւ լինելութեան սրբոյն Գրիգորի:

- Արդ՝ փախուցեալ ի խորովայ Արտաշիր մինչ ի յաշխարհն Հընդ-
կաց եւ նեղեալ յոյժ՝ բազում խոստմունս նախարարացն առնէր, թէ ոք
5 բուժեացէ զնա յայնմանէ, եթէ հնարիւք զեղոց եւ եթէ զաղտնի խող-
խողմամբ սրոյ. պէս պէս պարգեւ տալ խոստանայր. «Մանաւանդ Պար-
թեաղանցդ, ասէ, զիւրահնար գոզցես ի ձեռն կեղծաւոր սիրոյ զգաւելն.
ազգականութեան անուամբ պատրել՝ ի դոսա վստահանայ»: խոստանայր
զբուն տունն զարձուցանել ի նոսա, որ Պահլաւն կոչէր, զարքայանխա
10 քաղաքն Բահլ, եւ զամենայն աշխարհն Բուշանաց: Նա եւ թագաւորու-
թեան ձեւ եւ շուք խոստանայր, եւ զհասարակ Արեաց, ընդ իւրով ձե-
ռամբ երկրորդ իւր լինել: Յոր հրապուրեալ Անակ, որ էր ի ցեղէն
Սուրենեան Պահլաւէ՝ յանձն առնու սպանանել զՍտորով: Եւ հատուածի
պատճառաւ փախստական լինի յԱրտաշրէ. եւ զհետ մտանելով զօրացն
15 Պարսից առ պատճառէ, որպէս թէ փախստական վարելով զնա ընդ
Ասորեստան՝ հանեն առ եղերբ սահմանացն Ատրպատականի ընդ մէջ
Կորդուաց: Զոր լուեալ մեծին խորովայ յԱւտեացոց զաւտովն, իբր
զկարենեանցն կարծեցեալ եկաւորութիւն՝ գունդ առաքէ յօգնականութիւն

1 abegjorgrs ՀԱ, ցե Հ, փխ. ՀԴ.

2 յն գալստեանն / միւսն. գալստեան

2 ց լինելութիւն

3 ց ի խորով

3 ցեթրցս մինչ ի / Ա մերձ, փխ. մինչ

3 յցթրցս լիք ի (յաշխարհն)

3 ա աշխարհն / ծ սահմանն, ց սաշ-
խարհն, փխ. յաշխարհն

4 Տ առնէ թէ

5 Տէ թէ (հնարիւք)

5 Լ հնարուք

5 Macef լիք ե

5 Տ թէ (զաղտնի)

5 օգրս լիք զաղտնի

6 ք պարգեաց

6 Ա խոստանայր տալ

6 ք պարթեաղանց

7 Ե զիւահնար

7 Խ լիք գոզցես

7 Հ կեղծաւորութեան

7 Ե սիրելոյ, փխ. սիրոյ

8 Խ ազգականութեամբ

8 ժ արտել, փխ. պատրել

8 ց վստահանալ

9 Խ տունն ի դոսա զարձուցանել

9 րս զնոսա որպէս / քզ զնոսա

9 ալք պալհաւն / ժ արհաւաւն

9 abdek կոչիւր / ց կոչէր (փխաւծ

կոչիւր)

9 ժ կոչիւր եւ զարքայանխա / ց զար-
քայական

10 Հցե քաղաք

10 ab գրալն / ց գրալն / ժ ց գրալն /
Ե բահդ

11 եթրցս լիք ե (շուք)

11 քթս զհաղարեակ, օ զհաղարակ, զ
զհաղարեաց, փխ. զհասարակ

11 ց իւր, փխ. իւրով

12 ժ օ լինիլ / ժ ց յորս

12 Հվ հպարտացեալ, փխ. հրապուրեալ

12 ԱՏ անակայ / Ա լիք էր

13 Ե սուրենանն / ժ ց սուրենանն / զ
լիք սուրենեան

13 Ա պալհաւն

13 Հ առ, փխ. առնու

14 ցե զօրաց

15 Ա առ ի պատճառէ

16 Ավ հանեն զնա

16 ՏԽ զառ եղերբ: Թերեւս շաւարոյն՝
զառ եղերբ: ԱՏ. Մ.

16 ց լիք մէջ

17 ք կորդացն / Խ խորովու

17 ց յուեացոց

18 ց զկարնացն / ց զկարենեանց / Ե
զկարենեանց / յ զկարենեանց / ք զկա-
րենեանցն

Անակայ: Որոց պատահեալ Անակայ՝ ածեն զնա հրամանաւ թագաւորին ի գաւառն, որ անուանեալ կոչի Արտազ, ի տեղի դաշտավայրս, ուր յայտնեցան նշխարք սրբոյ և մեծի առաքելոյն մերոյ Թադէի:

- Եւ առտ ասեմ զրոյց զսքանչելի ծերոյն որ ասէր, եթէ «ի նախ-
 5 նեաց ունիմ սովորութիւն, որդի ի հօրէ առնլով զյիշատակ զբուցացս այսոցիկ», որպէս Ուխիմպիոսորայն յազազս Տարօնոյ և Սիմն կոչեցեալ լերինն: Արդ՝ ի բնակելն Անակայ ի դաշտին Արտազու՝ պատահէ նմա տեղի օթարանին մօտ առ զիրս սրբոյ Առաքելոյն, որպէս թէ ի ներք-
 սաղոյն սրակապանի խորանին. և անդ ասեն զյղութիւն մօր սրբոյ և
 10 մեծի մերոյ Լուսաւորչին: Վասն որոյ և զնորին Առաքելոյ շնորհմն ընկալեալ որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւն էառ՝ զնորին ելից զհոգեւոր մշակութեանն պակասութիւն:

- Եւ յետ անցանկելոյ երկուց ամաց գալտեանն Անակայ ի Հայս՝
 յերրորդումն սպանանէ զՅոսրով, որ թագաւորեաց ամս քառասուն
 15 և ութ: Եւ մեռանի ինքն և իւրքն ամենայն, պահելով խնամոցն Աստուծոյ զսա միայն, որ ակնարկութեամբն Աստուծոյ և շնորհօք Առաքելոյն ստեղծանել կամ լուսաւորել ասեմք յարգանդի մօրն, զառաքելութեան իւրոյ զշնորհս ի ձեռն տալով նմա: Իսկ զմնացեալսն ի զբուցացս ուսուցանէ քեզ Աղաթմանեկոս:

1 a անականայ (որոց)

1 Ա լիք որոց պատահեալ անակայ

2 օգրս արտաւազ, փխ. արտազ

2 d գաշտավայր

3 օք լիք և

3 Ա.Յ մեծի մերոյ առաքելոյն

3 Տ առաքելոյն մերոյ [Վ.Ս. լիք մերոյ]
 Թադէի / օք Թադէոսի

4 o և ասեմ առ զրոյց / և լիք աստ

4 Ա ասեմ սքանչելի զբուցս զարմա-
 նալի ծերունոյ [Կ. ծերունոյն] / Տ.Յ
 զբուց [ց զբուց, և զգրոյց] գոթան-
 չելի [ց սքանչելի]

4 Տ թէ

5 e ունիմք / օք առնելով

5 Յ լիք զյիշատակ

6 Յեւթ որոմպիոսորայն [Հ որոմպի-
 օրայն] / օքգրս որոմպիոսորան /
 Վ.Ս.Ս. որոմպիոսորայն / եւ սլիմ-
 պիոսորայն

6 ցլ տարանոյ

7 Յ լերին

7 l ի բնակել / եւ ի բնակիլն

7 Տ.Յ սորա, փխ. նմա

8 Հե՛լ սուրբ / ք առաքելոյն սրբոյ

9 l զյղանալ / Հցե մօրն

9 ք լիք (սրբոյ) և

10 Տ լիք մերոյ

10 d լուսաւորչի

10 լիք և

10 Յ զնորին շնորհս առաքելոյն [Հ ա-
 աքելոյ]

10 Տ շնորհն [ոք զշնորհն]

11 a լիք առ (հանգստարանաւն)

11 Տ զլինելութիւնն էառ [քգրս էառ
 զլինելութիւնն] / l նորին ասի
 զլինելութիւնն եառ, զնորին

11 o զնորին առաքելոյ

12 ձ հոգեւոր

12 Հիք մշակութեան / ցե մշակութիւն

12 Հեո զպակասութիւն

13 Վեւթգրս անցելոյ

13 Ա.Յ.Ս. տարեաց, փխ. ամաց

14 a յերկրորդումն / օք յերկրորդումն

14 Առքգրս լիք սր թագաւորեաց ամս քա-
 րասուն և ութ [ո յուս. ակնացում]

15 Յ ամենայն իւրքն

15 Ա պահեալ

15 քգրս ի խնամոցն / և խնոցն

16 Յ ակնարկութեամբ

16 Հցե լիք աստուծոյ

17 Ա ստեղծանիլ ասեմք, կամ լուսա-
 ւորել

17 l զառաքելութեանն

18 Աքգրս լիք իւրոյ

18 Ա շնորհս / Յ շնորհ

18 Ա շնորհս նմա ի ձեռն տալով. իսկ

18 Տ.Յ զմնացեալս / ց ի մնացածս / և
 ի նմացածս, փխ. զմնացեալսն ի

18 Հ ի մնացացս զբուցացս

ՀԵ

Յաղագս Փերմելիանեայ եպիսկոպոսի Եկատարու Կապաղովկացւոց եւ պատմութեան նորին:

- Փերմելիանոս եպիսկոպոս Կեաարու Կապաղովկացւոց էր այր
 5 սքանչելի յուսումնասիրութեան, որ և ի տղայութեան իւրում առ
 Որդիներէս երթեալ վարժեցաւ: Սա բազում խօսս արար, յորոց մի է
 պատմութիւն հալածանաց եկեղեցւոյ, որ յառաջ յաւուրս Մաքսիմիանոսի
 և Դեկոսի յարեաւ և որ հուսկ յետոյ յամս Դիոկղետիանոսի, շարայա-
 10 եալ ի նա և զգործս թաղաւորացն: Յորում ասէ՝ վեշտասաներորդ
 եպիսկոպոս կացեալ Աղեքսանդրացւոց Պետրոս, վկայեալ յիններորդ
 ամի հալածանացն: Գրէ զբազումս վկայեալս և ի Ստորովայ, ի մերում
 աշխարհիս, համայն և յետ նորա օտարք յօտարաց: Բայց զի ոչ ճշմար-
 տութեամբ և ճշով պատմէ, և ոչ զանուանն նշանակէ կամ զտեղիս
 կատարմանն՝ ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք երկրորդել: Նոյնպէս
 15 և զԱնտոնիէն որդւոյ Սեբեռայ ասէ՝ պատերազմեալ ընդ Վաղարշայ
 Պարսից արքայի ի Միջագետս, և մեռանել ի մէջ Եգիպտայ և Սառանու,
 և մերոյն Ստորովու. ոչ յոք հակամտեալ:

- 1 abcfopqrs ՀԲ, ցկ ՀԱ, փխ. ՀԵ.
 2 abdefjopqrs պերմելիանեայ / ՀԵ
 պերմելիանեա / Ե պերմելիանա / Լ
 պերմելիանեա / Վ պերմելիանեայ, Վ
 պերմելիանոս, Վ պերմելիանէ
 3 opqrs եպիսկոպոսիս
 2 Ե կապաղովկացւոց
 3 Տ պատմութեանց / Խ պատմութիւն
 3 Ե նորա
 4 Աոքոքս պերմելիանոս [Ե պերմելիա-
 նոս] / Հցկ պերմելիանէ / Լ պեղիանէ
 4 Ա լիկ կեաարու
 4 Ե կապաղովկացոց
 4 ՏԽ լիկ այր
 5 Ալ յուսումնասիրութիւն / ոքոքս յու-
 սումնասիրութիւն
 5 abcd ի տղայութեանն
 6 Ե որդիներէս / ցկ ուրիզներէս / Հ ու-
 րդիներէս
 6 Հցկ էր
 7 Եյ յառաջին / acde յառաջն
 7 Դ աւուրս
 8 bde դիկոսի / Ե դիչիոսի
 8 քոքս որ և / Խ լիկ և
 8 Լ հիւսկ
 8 Ե դիոկղետիանոս / ցգ դիոկղետիա-
 նոսի / Ե դիոկղետիանոսի
 9 Խա լիկ և / Հabdefjk թաղաւորաց
 9 Ե վեշտասաներորդի
 10 Լ կեցեալ պետրոս աղեքսանդրացւոց

- 10 Հցկ լիկ աղեքսանդրացւոց
 11 Ե հալածանաց / Ե դէ թէ
 11 ՏԽ բազում
 11 ՎՊոս վկայեալս / միւսն. վկայեալ
 11 ԱՏԽ ի [ԱՀց լիկ ի] խոսրովու [Ե
 խոսրով, ց խոսրովա, Հ խոսրովայ]
 11 ՀԵ լիկ ի (մերում)
 12 Դ օտարաց
 13 ԱՏ լիկ և (ստով)
 13 ՀՏ զանուանն
 13 Հ յիշատակէ, փխ. նշանակէ
 13 Տ զտեղի [օքոքս զտեղիս]
 14 Դ կատարման նոցա, ոչ
 14 ՏԽ կարեւորագոյնս
 14 ցկ կամեցաք, փխ. համարեցաք
 15 Տ և որ զանտոնէ / Խ Ե զան-
 տոնէ
 15 Հ սեբերիա
 15 Ա վաղարշակայ
 15 ԱԽ արքայի պարսից
 16 ց ի մեռանել, փխ. և մեռանել / Ե
 և ի մեռանել ի
 16 ոքոքս լիկ ի միջագետս և մեռանել
 [ն յուս. գրած]
 16 abef եղիսեայ / Ե եղիսեա
 17 օք ոք
 17 Տ հակամտեալ [Ե հետամտեալ]
 17 Ե լիկ ոչ յոք—մահուանն խոսրովայ
 (Եր, 21.4, 8. 1)

- Իսկ որ ինչ զինի մահուանն Սուրբոյ մինչև ցթագաւորութիւնն
Տրդատայ ի ժամանակս անխշխանութեանն պատմէ՝ ստոյգ համարելով
երկրորդեմք քեզ համառօտ բանիւք: Բայց և որ ինչ ի թագաւորու-
թեանն Տրդատայ և յետ նորա, ոչ հեղգութեամբ և անզուշարար
5 վրիպեալ, և ոչ կամաւոր սխալանօք ի սմա յարմարեալ բան, այլ որ ինչ
ի յիշատակաց զիւանագիր մասնիցն Յունաց: Իսկ ըստ նմանեացն
ապա և որ ինչ ի համբաւուց արանց իմաստնոց և հնախօս սիրարանից
ստուգապէս տեղեկացեալ, արդարաբար քեզ զրուցեցար:

ՀԶ

- 10 Դիմումն ի մեզ Արսաւրի, և յաղքի կայսեր Տակիստի:

- Նոյն այր ասէ, եթէ յետ սուսերահարն լինելոյ Սուրբոյ, միա-
բանեալ նախարարք Հայոց՝ ամեն իւրեանց յօգնականութիւն զօրս
Յունաց որ ի Փոխզիւղ՝ Պարսից ընդդիմանալ և պահել զաշխարհս:
Եւ իսկոյն ազգեցին Վաղերիանոսի կայսեր: Բայց վասն զի Գունդք
15 անցեալ ընդ Դանուբ գետ զբազում գաւառս գերի վարեցին, և զԿիւկ-
ղապայ կղզիս աւար առին՝ վասն որոյ ոչ ժամանէ մերոյ աշխարհիս
թեարկել Վաղերիանոս. նա և ոչ յերկարէ զկեանսն, առնով ի նմանէ
զթագաւորութիւնն Կլաւդիոս, և յետ նորա Աւրելիանոս, հուպ ընդ
հուպ փոխանորդելով զմիմեանս. այլ և ամսականօք թագաւորեալ Կիւն-
20 տոս և Տակիստոս և Փղոսիանոս եղբարք: Վասն որոյ համարձակարար

1 adef մահուն / և մահուան

1 ԱՏ խորոզու

1 քգրս մինչ / օ լիք մինչև

1 Ա ի թագաւորութիւնն / Հցե ցթա-
գաւորութեան

3 ՏԽ լիք քեզ / օքրս բանիւ

3 Տ Բայց որ ինչ և ի

3 ցեք թե՛, փխ. թագաւորութեան

4 Ա լիք արդատայ

4 օ լիք և յետ նորա

5 ցե սխալօք

6 Հցե լիք ի (յիշատակաց)

6 ԽՂ՝ զզիւանագիր / Ա ի գիր, փխ.
զիւանագիր

6 Խ իսկ և ըստ / Հցե նմանեաց

7 Խ լիք ի (համբաւուց)

7 Ա լիք և [c ունի] հնախօս սիրարանից

7 ԽՂ՝ հնախօսաց

9 abefօքրս ՀԳ, փխ. ՀԶ, և լիք ՀԶ.

10 ա արտաշրի ի մեզ

10 c վաղթագել, փխ. յաղթել

10 c քիտոսի / և տաշխոսի

11 ԱԽ ասէ նոյն այր / քրս սոյն այր

11 Sbedf թէ

11 ա թեա, փխ. յետ / և լիք յետ

12 Խ զօրաց, փխ. նախարարք

12 Խ ամին / Հ յիւրեանց

12 ք օգնութիւն

12 Խ զօրս / և զօրս ի յունաց

13 քգրս ի փոխիկայ

14 Ա քանդի / օքրս լիք վասն

14 Ուղղեցինք Գունդք (փխ. գունդք)
չաս նոր. Բիւզ.

15 Կ²abcef անցին

15 Կ²abef անոր / Հcdցե դանօք

15 a զկիւղաթայ / c զկիւղաթա / Խ
զկիւղաթա [՝ զկիւղաթայ]

16 Հdցե կղզին

16 ԱԽ ոչ մերոյ աշխարհիս ժամանէ
[Հ մերոյ աշխարհիս ոչ ժամանէ]

17 abcef յերկարէր / օ երկարէ

17 Խ զկեանս

17 korքրս առնելով

17 Ա լիք ի նմանէ

18 ցե զթագաւորութիւն

18 ԱՀց կղզիոս [c կղաւթիոս]

18 և և որ յետ

18 ԱՀ օրեղիոս [c արեղիոս]

19 Ա արտոս [փխ. կիւնտոս] և տակի-
տոս [և տաշխոս] թագաւորեալ

20 օքրս փղիանոս / և փլօրիանոս

20 de լիք եղբարք

արշաւեալ ի մեզ Արտաշրի, և զգորս Յունաց փախստական արա-
րեալ, զերկով զյուով մասն աշխարհիս՝ յաւեր դարձուցանէ: Յորմէ
զազթեալ նախարարքն Հայոց, հանգերձ ազգաւն Արշակունեաց ի
Յոյնս ապաւինէին. յորոց մի էր և Արտաւազդ Մանգակունի, որոյ
5 առեալ զՏրդատ սրգի Սոսրովու՝ ի դունն կայսեր հասուցանէր: Վասն
որոյ հարկաւորեալ Տակիտոս՝ ընդգէմ Արտաշրի գայ զկողմամբ Պոն-
տոսի, և զեզրայր իւր զՓղոսիանոս այլով գնդաւ ընդ Կիւլիկիայ
արձակէ: Իսկ Արտաշիր հասեալ ի Տակիտոս՝ ի փախուստ դարձուցանէ,
որ և սպանաւ ի յիւրոցն ի Ճանիւս Պոնտացոց, որ ևն Սաղտիք. յոյն-
10 պէս և եզրայր նորա Փղոսիանոս յետ ութսուն և ութ աւուր ի Տարսոն:

ՀԷ

Յաղագս խաղաղութեան Պարսից և Յունաց, և շինելոյ Արտաշի զՀայս
յամն անխեղանութեամբ:

Բայց Յունաց թաղաւորեաց Պուրոս, և խաղաղութիւն արարեալ
15 ընդ Արտաշրի՝ բաժանէ զաշխարհս, սահմանադրութեամբ փոսս
զորսելով: Եւ Արտաշրի նուաճեալ զազգ նախարարացն՝ զզազթեալսն
անդրէն դարձուցանէ, և զամբականսն ի վայր իջուցանէ, բայց ի
նախարարէ ումիմնէ, որոյ անուն Օտայ կոչէր, ի տոհմէն Ամատունեաց,
որ փեսայ էր ազգին Աղկունեաց և անուցող Սոսրովիդիստոյ, զստեր

1 ձ զգորս նոց յունաց / ցկ զգորս

2 Ե լիֆ դյուով

2 Աւ դարձուցանէր / ոքքրս յաւեր
դարձուցանէր զյուով մասն աշխար-
հիս (ո ուղղած)

2 Ա յորում / Է յորմէ

3 Ե զայթեակեալ / Խ զազթեալք / ա՝
յազթեալ, փիւ. դազթեալ

4 Աւ ապաւինին / Խ լիֆ և

5 ՏՍ հասուցանէ

5 Աւ սակս, փիւ. վասն

6 Եւ տաշխոս / ձ լիֆ դայ

7 Է փղոսիանոս / ք փղիանոս օքքրս
փղիանոս, միւսն. զփղոսիանոս

7 Ա ի կիւլիկիայ [ձ կիւլիկիայ], փիւ.
ընդ կիւլիկիայ / քքրս զկիւլիկիայ /
ցլ կիւլիկիայ / Եւ կիւլիկիայ

8 Հցկ արձակեաց

8 ՏՍ արտաշրի / Հ տակիտոսի

8 Ե լիֆ ի (փախուստ)

9 Ա լիֆ և

9 Հոյկը սպանաւ յիւրոցն / Ա լիֆ
յիւրոցն

9 Հցլ ճանիւ սոյն տացոց, փիւ. ճա-
նիւս պոնտացոց

9 ՏՍ abcd պոնտացոց

9 Խ է, փիւ. ևն

10 Խ լիֆ և (եզրայր)

10 ձ փլուրիանոս / օքքրս փղիանոս /
միւսն. փղոսիանոս

10 Ե աւուրն / Բ աւուրք

11 abcfopqrs ՀԳ, ցկ ՀԲ, փիւ. ՀԷ.

12 ո խաղաղութեանն

12 Խ յունաց և պարսից

12 ոքքրս շինելոյն

12 Բ լիֆ արտաշրի

12 Ե հայս

13 Հdefցկ անիշխանութեան

14 bdef պոսփրոս / Հ արար

15 Աւ փոս

16 Ե նախարարացն և զզազթեալսն

17 abef անդէն

17 Ա լիֆ և զամբականսն—իջուցանէ

17 abdeflno րաց ի

18 ձ լիֆ անուն / ցլ աւուս

18 Sabdef կոչիւր / Խ կոչի

18 Տ ի տոհմէ

19 Ե ազգէն

19 ոքքրս լիֆ որ փեսայ—և [ո յուս.
աւելացրած]

19 Ա օլիունեաց

19 ց անուցող / Է անուցաւ

19 Ե խոսրովիդիստոյն

19 օքքրս աէր, փիւ. զստեր

Սոսորովայ, որջացեալ յամուրն Անի՝ իբր ի կազաղի հանդարտութեան ղօղեալ:

Իսկ Արտաշրի գեղեցկապէս յարդարեալ զաշխարհս Հայոց՝ ի կարգ առաջին հաստատէր: Նա և զԱրշակունիսն, զմեկուսացեալսն ի թաղէն և յԱյրարատն բնակելոյ, կարգէ ի նոյն տեղիս մախը և ոտճկօք, որպէս 5 և էինն: Եւ զմեհնիցն պաշտամունս առաւել ևս յորգորէ. այլ և զհօւրն որմզդական, որ ի վերայ բազնին որ ի Բագաւան, անշէջ հրամայէ լուցանել: Բայց զանդրին, զոր արար Վաղարշակ պատկեր իւրոց նախնեացն հանդերձ արեգակամբ և լուսնիւ յԱրմաւիր, և փոխեցան 10 յԱրմաւրայ ի Բագարան և դարձեալ յԱրտաշատ՝ զայնոսիկ փշրէ Արտաշիր: Եւ զերկիրս գրով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեկմբ զիւր անունն հաստատէ:

Նա և զսահմանս հաստատեալս յԱրտաշիսէ, զբարինս յերկրի կացուցանելով, նորոգեաց, և յիւր անունն փոխելով Արտաշիրական անուանեաց: Եւ կալաւ զաշխարհս մեր որպէս զմի յաշխարհացն իւրոց, 15 պարսիկ գործակալօք, ամս քսան և վեց, և յետ նորս որդի նորին, որ անուանեցաւն Շապուհ, որ լսի Արքայամանուկ, ցթագաւորին Տրդատայ, ամ մի:

1 Ա խոսորովու / Տ խոսորվի / ցի խոս-
րովայ / Է խոսորվա

1 ածե յանի

1 ցե իբրե

1 ցե լիխ ի (կազաղի)

1 փ ի խազաղի / Զց ի զազաղի / Վ ի կազաղ

1 ի հանդարտութեամբ, փոս ի հան-
դարտութեան

2 Ա ղօղեաց

3 Ա ղերկիրս, փխ. զաշխարհս

3 օ զհայոց աշխարհս

3 Ա ի կարգն / Խ ի կարգս առաջինս

4 ցե զարշակունիս

4 ց մեկուսացեալս / Լ մեկուսացեալսն

4 ց ի թագեան, Վ ի թագաւորէն, փխ.
ի թագէն

5 Հի յարարատ / abedeg յայրարատ / Լ
յարայրատն

5 Հցե բնակելոյն

5 ցե տեղի

5 Է մեւք, փխ. մախը

6 ՏԽ լիխ և (էինն)

6 Լ էինն / Զց զմեհնից

6 Ե պաշտամունս / ՏԷ պաշտամունսն [ո
պաշտամունս] / Վ պաշտամունսն

6 օրգտս լիխ ևս

7 Հdef լիխ որ (ի վերայ)

7 Խc լիխ որ (ի բագաւան)

7 Ա ի բագաւանի / ցե ի բագաւան / Զ

ի բագաւան

8 Խ զանդրին

8 Խc գորս

8 Ա լիխ պատկեր

8 Հցե իւրոյ / Լ իւրոցն

9 ԱՏ փոխեցաւ

10 ԱՏ լիխ յարմաւրայ

10 Ե զայնոսիկ

10 Ե յարտաշիր

11 Հցե հարկիւ / ցե իւր

12 ԱԽ անուն

13 ց սահմանս

13 Խ հաստատեալ

13 Է ի յարտաշիսէ / ցի յարտաշիսէ

13 Հցե յերկիր / Ե րկիր

14 ԱՀցիոք անուն

14 Վ²acdef լի լի փոխաւ / Հնցե փոխեաց

14 Խc արտաշիրակ

15 Խcdef մի

15 Խad յաշխարհաց

15 ՏԽ իւրոց հանդերձ պարսիկ

16 ց գործակալօք

16 Խabede նորին որդի [bede որդին] /
փ լիխ նորին

17 ՏԽա անուանեցաւ

17 փ զպտուրհ

17 Խad արքայ մանուկ / Վ արքայամա-
նուկ / միւսն. արքայի մանուկ

17 ց զթագաւորեալն / Է զթագաւորեալն

ՀԸ

ԿՈՏԱՐԱՐԱՆԻ ԱՊԳԻՆ ՄԱՆԳԽԻՈՒՆԿԱՅ ԵՄՏԱՐԵԼ:

- Բայց Արտաշէրի լուեալ էր, թէ ոմն ի նախարարացն Հայոց առեալ
 զմի յորդուցն Պոսրովայ, փախուցեալ ապրեցոյց, ի դուռն կայսեր հա-
 սուցանելով: Եւ քննեալ թէ ով ոք նա իցէ՝ եղև վերահասու, թէ նա
 է Արտաւազդ յազգէն Մանգախունեաց, հրամայեաց զամենայն ազգն
 ջնջել սատակմամբ: Քանզի ի գաղթելն Հայոց յԱրտաշէր՝ գաղթին և
 նոքա ընդ ցեղս այլոց նախարարացն, և ի նուաճելն Արտաշէրի զայլսն՝
 դառնան և նոքա, և սատակին որով ամենեքին: Բայց զկոյս մի զեղեց-
 10 կազմակ, ի քերցն Արտաւազդայ, զողացեալ Տաճատայ ուրումն, որ էր
 յազգէն Աշոցան, ի զաւակէ Գուշարայ հայկազնոյ, փախուցեալ ի Կե-
 սարացոց քաղաքն ապրեցուցանէր, ամուսնաւորեալ ընդ ինքեան վասն
 չքնադազեղ կերպարանին:

ՀԹ

- 15 Յաղագս անասակարեանն Տրդատայ յամս անիւթանութեանն Հայոց:

Պատմէ զնահատակութեանցն Տրդատայ, նախ ի մանկութեանն
 յերթար կամակար աշտանակեալ, և կորովի ձիավարեալ, և զէնս շար-
 ժեալ յաջողակարար, և այլ պատերազմականս ուսանել ախորժակս:

- 1 abcđ ձն, ցե ՀԳ, փխ. ՀԸ.
 2 Medeorgrs կատարումն
 2 Հցե ազգայ
 3 Ա լիք էր
 4 ՏՊ լիք գմի
 4 o խորովայ / ձիւսն. խորովու
 4 ՏՊ լիք ի դուռն—հասուցանելով
 5 Ա լիք և / a քան, փխ. քննեալ
 5 Ա հասու, փխ. վերահասու
 6 ցե ազգ
 7 Ա ի [c լիք ի] գաղթին
 8 p ի նուաճել
 9 աւ սատակին
 9 Ա ամենեքեան [a ամենեքին]
 9 ՏՊ կոյս մի զեղեցկազմակ / Հցե
 զեղեցիկ
 10 լ որումն
 10 ՏՊ էր լեալ [l լիեալ] / (w լիք էր
 11 kl աշոցայ
 11 c ի զաւակէն
 11 ժցեորս գուշարայ
 11 b հայկազնոյ / Հցե հայկազնան / լ
 հայկազնոյ / a արշակունւոյ, փխ.
 հայկազնոյ
 12 ՏՊ քաղաքին

- 12 ԱՀցլ ապրեցուցանէ
 13 Հվ²abcdցլ չքնաղ / և չքնադակեր-
 պարանին, փխ. չքնադազեղ կերպա-
 րանին
 14 abefopgrs ՀԶ, և ՀԳ, փխ. ՀԹ.
 15 ԱՀ նահատակութեան / ցե նախա-
 տակութեան
 15 c լիք յամս
 15 bdefց անիւթանութեան
 15 Պ լիք հայոց
 16 d զնահատակութեանց
 16 a արդա
 16 Հփյեկ ի մանկութեան
 17 ց երթար / լ յերթար
 17 վ կամակար շաշտ անկեալ
 17 ցե լիք կամակար
 17 pgrs յաշտանակեալ
 17 a ձիս վարեալ / Կ²bdef ձիս վարել /
 c ձի վարել / Պվ ձիաւորեալ
 17 Պ զէն / Ա շարժել
 18 c աջողակարար / S յաջողակարար /
 Պվ յաջողարար
 18 ցե այլս / լ այլս
 18 ձև պատերազմական

ապա ըստ Պեղոպոնէսացւոց մեհենական հրտմանին Հիփիտեայ ի մըր-
ցանակա ագոնին առաւելեալ քան զԿլիտոստրադոս հոռոպցի, որ զվզէ
և եթ կալեալ յաղթէր. դարձեալ և քան զԿերասոս արգիացի, զի նա
զկնգրակ եզին թափեաց. իսկ սա զերկուց ցլուց վայրենեաց միով ձե-
5 աամբ կալեալ զեղջերէն, թափեաց հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ:
Եւ ի ձիւնթացս մեծի կրկիւսին կառավարել կամեցեալ՝ ի հմտութենէ
հակառակորդին ոտուցեալ յերկիր անկաւ, և բուռն հարեալ արգիւ
զկառն. ընդ որ ամենեքին զարմացան: Եւ ի պատերազմելն Պրորոսայ
ընդ Գուլթս, եղև սով սաստիկ. և յոչ գտանելոյ շտեմարանաց՝ յարեան
10 զօրքն ի վերայ և սպանին զնա. նոյնպէս և ի վերայ ամենայն իշխա-
նացն զիմեցին: Իսկ Տրդատ միայն ընդդէմ կացեալ՝ չեթող զօր
մտանել յապարանսն Լիկիանոսի, առ որում ինքն Տրդատ էր:

Բայց Կարոս հանդերձ որդւովքն Կարինեաւ և Նամերիանոսիւ
թագաւորեաց. և զօրածողով եղեալ, ետ ճակատ ընդ Պարսից արքային,
15 և յաղթեալ՝ դարձաւ ի Հոռմ: Վասն որոյ բազում ազգս ի ստատորու-
թիւն կալեալ Արտաշրի, թիկունս արաբեալ զանապատն Տաճկաստանի՝
դարձեալ ետ ճակատ ընդ զօրս Հոռմայեցւոց կրկին, տատի և անտի
եփրատու, յորմէ սպանաւ Կարոս ի Յոնիոփն: Նոյնպէս և Կարինոս,

1 Ա պելլեաէ պոնտացւոց / վվ պե-
ղեսպոնդացւոց կամ պեղեսպոն-
տացւոց / Խ պեղեսպոնտացւոց /
որորս պեղես է պոնդացւոց / Ծ պե-
լես է պոնտացւոց

1 Ե հեկատեայ / վա հիփիտեայ / եւ
հեփեստեայ / միւսն. հեփեստեայ:
Հմմտ. եւս. Ժամ., 132:

2 որորս ագոնին

2 Ա զկլիտոստրոբոս [Ե զկլիտոս-
տրաբոս] / Խ զկլիտոստրադոս / Ծ
զկլիտոս / Խ զկլիտոստրատոս / եւ
զկլիտոստրատոս: Եւս., 132:

2 ցլ հոռվացի / Հ հոռվացի

3 deors լիփ դարձեալ

3 Ա զկրօնոս / Խ զկրասոս / վ զկրա-
սոս / որորսեւ զկրօնոս: Եւս., 130:

4 Ա եղինն

5 եւ կայեաց

5 abdef զեղջերէն / օրորս զեղջրէ

5 Է ախջախմամբ

6 eg լիփ ի (ձիւնթացս)

6 Խք ի ձիւնթաց / Ե լիփ մեծի

6 Ա կարկիսին / որորս կարկիսին

6 Ե և, փիւ. ի (հմտութենէ)

7 SMC հակառակադրին [ցե հակառո-
զրին]

8 Ա ի պատերազմել ընդ զօրս պորոս-
այ

8 Ե պորոսի / Sg պորոսայ / Է պոր-
ոսայ / Լ պորոսայ

9 ցլ գուլթս / եւ գուլթս / Ա լիփ ընդ
գուլթս

9 ԱԽք ոչ

9 ԱԽօ գտելոյ [յ գտանելոյ] / S գտելոյ

9 ԱԽ յարեան ի վերայ նորս [Ա լիփ
նորս] զօրքն

11 օ ի դէմ փիւ. ընդդէմ

12 ցլ զկլիտոսի

12 որորս լիփ առ որում—էր [ո լուս.
աւելացրած]

12 abdef արդատն

13 def կատոս

13 ցլեւ կարինեաւ / Հե և կարինեաւ /
ԱS կառինեաւ [օրորս կառնաւ]

13 cl նոռմոսիանոսի / Sabdef նոռմ-
ոսիանոսի [ք նոռմոսիանոսի]

14 Խ թագաւորէ

14 Լ զար ժողովեալ

14 cef ճակատս

14 S ընդդէմ, փիւ. ընդ / d լիփ ընդ

15 a որոյ ի բազում

16 Է տաճկաստի

17 abcef ճակատս

17 Խ աստ և անդ ի յեփրատայ [ց ի
յեփրատայ]

18 cdef կատոս

18 f լիփ ի (յոնիոփն) / Հ ի պինոփն /
վորորս յոյն, փիւ. յոնիոփն [ո ուղ-

ղած յոնեան] / a յոնեան / b յիւ-
ոնեան / c յիոնեան / de յիոնեան

18 ցլեւ կարինոս / միւսն. կարինոս

որ ի վերայ Կոստակայ չոգաւ յանապատ, ընդ որում և Տրդատ. և սատակեցաւ նա և զօրն, և մնացեալքն ի փախուստ դարձան: Յորում և Տրդատայ վերաւորեալ երիւթոյն՝ ոչ աճապարեաց ընդ փախստեայսն, այլ առեալ զզէնն իւր և զկազմած ձիոյն՝ ի լուզ ընդ լայնատարած և խորայատակն անցանէր ընդ Եփրատ ի բուն զօրսն իւրեանց, ուր Լիկիանոսն էր: Ընդ նոյն առաւրս լինի սպանեալ և Նոմերիանոս ի Թրակէ, և փոխանորդէ զթագաւորութիւնն Դիոկղետիանոս: Իսկ որ ինչ ի նորա ժամանակի Տրդատայ գործք՝ ուսուցանէ քիչ Ագաթանգեղոս:

2

10 Յայտարարիւն սակաւով սննդեան և վարուց Գրիգորի և սրբուցն, ի զորոյն Առաքեալ Եղիսկապոսի, որ վասն հարցմանն Մաւկաւսի միայնակեցի ի Յագառձանի:

Այր սին ի Պարսից, ոչ ի փոքունց և յաննշանից, որում անուն էր Բուրդար, գնացեալ անտի և եկեալ ի կողմանս Գամրայ՝ պանդխտեցաւ ի Կեսարիայ: Եւ առեալ կին ի հաւատացելոց, որում անուն Սոփի կոչէր, զքոյր սուրմն մեծատան, որ եւթադիոս յորջորջէր, դարձաւ անզրէն գնալ յերկիրն Պարսից հանդերձ կնաւ իւրով. զորոյ գնևո

1 Ա լիվ վերայ

1 Ե կոստակայ / ձ կոստակայ

1 ձ լիվ և (որդատ)

1 Խ որում էր տրդատ

2 ք լիվ նա / չցկէ զօրքն

3 ցէ երիւարն

3 Ա ոչ աճապարեաց փախչել ընդ փախստեայսն / Խ աճապարեալ

4 Խ այլ զզէնն [էլ զզէնս] իւր առեալ

4 օրդոս զկազմուած

4 Ա ի լեզ / Խ լուզ, փխ. ի լուզ

5 ԱՏ լիվ և (խորայատակն)

5 չցկէ խորայատակ

5 ԱՉցկէ անցանէ [յ անցանի]

5 ց եւփրատ / եւ եփրատ

5 Ե ի բոն / Ե զօրն

6 Ե որ, փխ. ուր

6 ք լիւկիանոս / եւ լիւկիանոս

6 ո այն, փխ. նոյն

6 Ախ լինի սպանանի [ձ սպանանի]

6 Ա [ցկէ լիվ և] նոմերիանոս [Ե գնումն երիւարն, Ե գնումն երիւարն]

7 Ախ ի Թրակէս

7 Ե Եթէ լիվ և

7 Տ փոխանորդեալ [ն փոխանորդէ] /

չցկէ փոխանորդէ

7 չցկէ զթագաւորութիւն

7 ցէ զիոկղետիանոս / եւ զիոկղետիա-

նոս

8 Տ ի նորա ժամանակն / ձ ի ժամանակի նորա

8 Տխ լիվ տրդատայ

8 Տ յայտնէ [ն ուսուցանէ], փխ. ուսուցանէ

9 Ե Եթէ Եթէ, ցկէ Եթէ, փխ. 2.

10 Ե Եթէ Եթէ Եթէ Եթէ Եթէ

10 Ախ լիվ և որդւոյն / եւ որդւոյն նորա

11 չցկէ հարցման

11 Տխ միայնաւորի

12 Եթէ Եթէ լիվ ի (յապոսձանի) / զ ի յապոսձանի կամ յապոսձանի / ԱՉվցկէ յապոսձանի / Ե յապոսձանի / Ե յապոսձանի

13 Ե յորում

14 Ե Եթէ Եթէ / Ե Եթէ Եթէ / Խ Եթէ Եթէ

14 Ե Եթէ

14 Ե Եթէ Եթէ, փխ. պանդխտեցաւ

15 Ե Եթէ, փխ. առեալ

15 Ե ի Կեսարիա

15 Եթէ Եթէ Եթէ

15 Ե Եթէ Եթէ / եւ Եթէ

16 Ե Եթէ Եթէ / Եթէ Եթէ. Եթէ Եթէ

16 Տ Եթէ

16 Եթէ Եթէ Եթէ Եթէ Եթէ

17 Եթէ Եթէ Եթէ / Խ Եթէ

17 ք զօր զյեւ

մտեալ եւթաղեայ՝ համոզեալ արդելոյր։ Որոյ հանդիպեալ ծնընդեան մերոյ Լուսաուորչին՝ ըստ պատահման մտանէ ստընտու մանկանն. և ի հասանել արեւոյն՝ առեալ եւթաղեայ զըրր իւր և զայր նորա հանգերձ մանկամբն ի կապազովկացւոց աշխարհն դառնայր։ Այլ

5 զայս ամենայն զործէ յառաջատեսութիւնն Աստուծոյ, որպէս կամք են իմոյս ասել բանի, յաղաղս որ ի մեզ փրկութեան ճանապարհ։ Ապա թէ ոչ, որո՞ւմ յուսոյ ակն ունելով զմանուէն պաշխաիկ ի Հոռմայեցւոց իշխանութեանն սնուցանէին, և Քրիստոսի ընծայէին հաւատոց։

Բայց յարբունս հասակի հասեալ մանկանն՝ փեսայացուցանէ

10 հաւատացեալ ոմն այր, որում անուն էր Դաւիթ, ի զուար իւր Մարիամ. որ յետ երից ամաց երկուց որդւոց լինելոյ, ի կամաց երկոցունց մեկնեալ ի միմեանց զատչին։ Մարիամ հանգերձ մանկամբն կրտսերաւ ի վանտ կանանց երթեալ կրօնաւորէր. որոյ յարբունս հասեալ մանկանն, զհետ ընթանայ միայնաւորի ուրումն, որում

15 անուն էր Նիկոմաքոս։ Իսկ անդրանիկն առ զայեկաց մնացեալ, որ ապա աշխարհալարեալ ամուսնացաւ։ Բայց հայր նոցին Գրիգոր անցեալ զնաց առ Տրդատ՝ զհայրենեացն հասուցունել պարտիս,

1 ՏԽ հասեալ, փիւ. մտեալ

1 Տ հասեալ աներոյ նորա եւթաղեայ

1 Ա որոց

1 Տօց ծնողեանն

2 վ պատահումն

2 օրգրս մտանեն

3 abdeց աղիտին / ղ աղէտին

3 a եւթաղեաց

3 c զայրն / ձց այր / ե այրն

4 e ի կապազովկեցոց

5 a զայստիկ

5 abdel յառաջատեսութիւնն / ձցեկ յառաջտեսութիւն

5 deք կամբն

5 p լիկ են

5 Ա իմոյ / Խ բանից

6 Խ մեզ ճանապարհն եղև փրկութեան / ի մեզ եղև ճանապարհ փրկութեան /

p ճանապարհն

7 Ա որոյ / ձցե յորում

7 ձց յուսոյն

7 ՏԽ ունելոյ զմանուկ

7 bedef պաշխաիկ

8 ձցեկք իշխանութեան / եւ իշխանութիւնն

8 ձց լսուցանել / Ա լիկ և

8 e ընծայելով / ցե ընծել / է ընծայել

8 ՏԽ հաւատով

9 ԱԽ յարբունս [Խ ի յարբունս] հասեալ մանկանն հասակի, փեսայացուցանէ [ե փեսայացուցեալ, զժ փեսայեցուցանէ, ց փեսայացեալ, ձ փեսայացուցանել]

10 d ոմն հաւատացեալ այր / Խ լիկ հաւատացեալ

10 c այր ոմն

10 Խժե որոյ, փիւ. որում

10 Խ լիկ էր

11 a որ և յետ / Խ և, փիւ. որ

11 c որդւոցն... ի կամացն

12 Ա զատչէին

12 c մարիամու.

13 ԱԽ կրտսերով [ցեկ կրտսերաւ] մանկամբն [է մանկամբ]

13 ձվցեկքրս կրտսեանց, փիւ. կանանց

13 ՏԽ անկեալ, փիւ. երթեալ

13 ղ կրօնաւորէր / միւսն. կրօնաւորէր

13 ձց յորոյ

13 Ա որ ի յարբունս

14 ԱԽ լիկ ընթանայ [e զնաց զհետ, de երթալ զհետ, փիւ. զհետ ընթանայ]

14 abdef միաւորի / ե միանաւորի

14 ղ որումն / ՏԽ մի, փիւ. ուրումն / c լիկ ուրումն

15 Խ Նիկոմաքոս

15 ՏԽ Նիկոմաքոս, և նա [Խ լիկ և նա, օրգրս լիկ նա] առաքէ յանապատ [ց յանապատն]. իսկ

16 քգրս լիկ ապա

16 ցր հայր / միւսն. հայրն

16 Աձց նոցա / ձեկ լիկ գրիգոր

17 p հայրենեացն

17 Ա զպարտս [ղ զպարտսն] / օգրս զպարտիս / p զպարտիւն

կամ որպէս պարտ է ասել ճշմարտութեամբ՝ զառաքելութեանն վիճակ մերոյ աշխարհիս և զքաջանայապետութեանն հանդերձ մարտիրոսութեամբն վարժելով:

- Բայց արդարեւ հօր սքանչելւոյ որդիք զարմանալիք առաւել քան
 5 զառաւել. զի ոչ նա խնդրեաց զորդիան՝ յորժամ զարձաւ ընդ Տրդատայ, և ոչ նորա չոգան առ նա. և այն գրեւ թէ վասն երկիւղի հալածանացն. բայց և ոչ ի քաջանայանալն և ի փառաւորել հօրն երեւալ պերճացան նորա: Վասն որոյ և ոչ նա յամենաց ի Կեսարիայ, այլ փութապէս զարձեալ՝ ի Սերաստացւոց քաղաքին անսայր հաւաքել զնիւթ
 10 վարդապետութեանն: Այլ թէ և բազում աւուրս արարեալ ի Կեսարիայ՝ ոչ ինչ, զորոց զմտաւն ամէր՝ առնելոց էին, անսպառին և անանցակահին միայն սկիւով. որք ոչ զպատիւն յինքեանս ձգէին, այլ պատիւն զհետ նոցա ընթացաւ, որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս:

ԶԱ.

- 15 Երկ սուտի՝ և զիս՝ ող ազգ Մամիկոնէից:

- Վախճանեալ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ՝ թողու զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Շապուհ: Ի սորա աւուրս ասեն եկեալ ի Հայս նախնի ազգին Մամիկոնէից յարեւելից հիւսիսականէն, ի քաջատոհմիկ և ի զլիաւոր աշխարհէ և ամենայն հիւսիսականաց ազգաց
 20 առաջին ասեմ իսկ զձենացն. որ ունին զրոյցս այսպիսիս:

- 1 abcđ լիք կամ / որքոցս այլ, փիւ. կամ
 [ո յուս. աւելացած]
 1 ՏԽԲ զառաքելութեան / քցոց վիճակի
 2 ց մերոց
 2 Վճցեք զքաջանայապետութեան(ն) /
 միւսն. զքաջանայութեան(ն)
 2 ՏԽ մարտիրոսութեամբ
 4 ԱԽԿ՝ բայց է արդարեւ
 4 Ա սքանչելոյ
 4 Խ և առաւել
 6 ք զարձան, փիւ. չոգան
 6 լ գրեալ թէ / միւսն. գրեթէ
 6 Ա յաղագս, փիւ. վասն
 6 Ե հալածանաց / ցլ հալածանացս
 7 ԱԽԿ՝ երեւալ [Ե երեւել, ԽԿ՝ երեւելի]
 փառք [լ փառքն] հօրն [ԽԿ՝ հօր]
 պերճացան [Ե պերճացաւ], փիւ. և ի
 փառաւորել հօրն երեւալ պերճացան
 նորա
 8 Խ լիք նա
 8 օ լիք այլ—ի կեսարիայ (8. 10)
 9 Հց զարձաւ
 9 քոց ի սկստացւոց / Ե անսար
 10 Խք վարդապետութեան
 10 ք այլ և թէ
 10 Ե արարեալ էր կեսարիայ / Հ ի կե-

- սարիա
 11 Ա յորոց [ճ որոց]
 11 Ացե զմտաւ
 11 Ե ամենալ էր / ԽԿ՝ ամէին / Հ ամէին
 զմտաւ առին
 11 ցե լիք առնելոց էին / ո առնելոցն
 11 ԱԽԿ՝ ցե մնացականին, փիւ. անանցակ.
 12 Ա սպասելով, փիւ. սկիւով
 12 Ե զպատիւս
 12 ցե յինքեան
 14 abcցեքորքոց ՀԸ, փիւ. ԶԱ.
 16 Ե սասանա
 16 Հց զթագաւորութիւն
 17 ՏԽ լիք ասեն
 18 Ա լիք ի հայս
 18 Ա մամիկոնէից ի / Ե մամիկոնէից
 18 ԽՀ ի հիւսիսականէն
 19 Խ աշխարհէն
 19 Ա ամենայն աշխարհի հիւսիսակա-
 նոց / Խ ամենայն ազգաց հիւսիսա-
 կանաց [լ հաւական] առաջնոց
 20 Ա լիք իսկ
 20 Ա զձենաստանացն / Հց օ զձենաց / Ե
 զձենից / ք ձենեացն / քոց զձենեացն
 20 Վ. ք զրոյց / Ե զրուցս
 20 ՏԸ այսպիսի

ասեն զօլ զազգն ձենաց՝ յանձն առնու առնել զհաշտութիւն. ուստի յայտ իսկ է, եթէ են արդարեւ խաղաղասէր և կենսասէր ազգն ձենաց:

Աքանջելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պաղօց, և վեղեցիկ բուսովք զարգարեալ, բրբմաւէտ և սիրամարդաշատ և բազմամետաքս, անբաւութիւն յամուրաց և հրեշից, և որ էշայծեմունսդ անուանեն. ուր հասարակաց կերակուր ասեն զառ մեզ պատուական և սակաւուց հաշակելիս՝ զփասեան և զօրր, և այլք այսպիսիք: Այլ զականց և զմարգարտաց ոչ ասեն զիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականքս առ մեզ զգետուց և սակաւուց ազանելիք՝ հասարակաց նոցա է զգետու: Եւ այս յազագս աշխարհին ձենաց:

Իսկ Մամգունայ յոչ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր՝ հանդիպեցաւ զալստեանն Տրդատայ. և ոչ զարձաւ ընդ զօրս Պարսից, այլ ամենայն աղիւսին իւրով ընդ առաջ գնաց նմա մեծաւ պատարագաւ. և Տրդատ ընկալաւ զնա, բայց ընդ իւր ի պատերազմ ոչ էառ յերկիրն Պարսից. այլ ետ տեղի աղիւսի նորա և սոճիկ ի կերակուր, փոփոխելով տեղի ի տեղւոյն ցրովանդակ ամա:

1 Ա զազգ / ո զազգ

1 Ա ձենատանաց [ժ ձենատանեաց] / rs ձենեաց

1 abcde գհաշտութիւնն

2 ՏԽ ԹԷ

2 Ա են խաղաղասէր արդարեւ / ցկէ
եթէ արդարեւ են խաղաղասէր / Հ
լիք են արդարեւ խաղաղասէր / օ
լիք են

2 վ՛abcde կենսասէր / Պabcdeպրգս լիք և
կենսասէր

2 ցլ ազգն / միւսն. ազգ

3 փ և սքանչելի է և

3 Է լիք և (աշխարհն)

4 փ զարգարեալք բրբմաւէտք

4 փ սիրամարդաշատք / Հվց սիրամար-
գաւէտ / ԷԼ սիրամարդաւէտ

4 Պ մետաքս և

5 ձեք անբաւութիւնք

5 Կ՛վ՛abcdeֆն յամուրաց / վ՛ յամուրաց /
օ ամուրաց

5 Ա հրեշից / պրգս հրեշից / միւսն.
հրեշից

5 օ լիք որ

5 օ այծեմունս / ֆ էշայծեմունս

6 օց և հասարակ / Ե հասարաց

6 Հց և լիք ասեն

6 օ զպատուական / Պ զպատուականն

7 Ե զփասեան / Հց և զփասեանդ / Է
զփասեանդ

7 ԱՀց զօրր և որ

7 ՏԼ այլ այսպիսիք

7 ց և, փիւ. այլ (զականց)

8 Հց և զականս պատուականս և ոչ
ասեն

8 Ե զմարգարտոց / Լ մարգարտաց

8 ք զհամարս

8 ց մեծամաց / Հէ մեծամեծաց

9 Ա պատուականք

9 Ա առաւել, փիւ. առ մեզ

9 Հց և նոցա հասարակաց է

10 Հց այս յաշխարհին ձենաց յազագս /
և աշխարհին ձենաց յազագս

11 Աց և բայց, փիւ. իսկ

11 Պabc մամգունայ / ֆ մամգունայ /
միւսն. մամգունայ

11 օ կամաւ

11 օ լիք եկեալ

11 Լ հանդիպեցաւ մեծի թողաւորին
հայոց մեծաց զալստեան

12 abcde զալստեան

13 ԱՊ իւրով աղիւսի [Պ աղիւսին]

13 Ա տրդատայ, փիւ. նմա

13 Պ պատարագօք

13 Ա և ընկալեալ [bedeֆ ընկալաւ] զնա
տրդատ [Ե տրդատայ], բայց

14 ՏԽ զկնի, փիւ. ընդ

14 Պ Ե ոչ առ

15 Տ աղիւսին նորա

15 Հ լիք ի (կերակուր)

15 ք փոխելով

15 ՏԽ տեղ [Լ տեղի] ի տեղւոյն / ձ
ի տեղի ի տեղւոյն

ԶԲ

Նախասակութիւնք Տրդատայ ի բազաւորութեանն յառաջ Բան զհաւատարմութեանն:

- Քանզի ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան,
 վասն որոյ և մանրութեան քննեալ՝ գտաք զթագաւորին Տրդատայ
 5 յերրորդ ամի Դիոկղետիանոսի, և զալ այսր հանդերձ մեծաւ զօրու:
 Որոյ հասեալ ի Կեսարիայ՝ յուզք ի նախարարացն ընդ առաջ լինէին:
 Եւ եկեալ յաշխարհս՝ գտանէ զՕտայ մուցեալ զքոյր իւր զԽոսրովի-
 դուխտ, և պահեալ զզանձան ամբողջան հանդերձ յոյժ երկայնամու-
 թեամբ. քանզի էր արդարեւ համբերող, ժուժկալ և առաւել իմաստուն.
 10 զի թէպէտ և ոչ ծանեաւ զճշմարտութիւնն յաղագս Աստուծոյ, սակայն
 զստութիւն կռոյն զիտաց: Նոյնպէս էր և սան նորա Խոսրովիդուխտ,
 կուսան համեստ օրպէս զօրինաւոր որ, և ոչ ամենեւին ունել անդուռն
 բերան, նման այլոց կանանց:

- Իսկ Տրդատ ի հաղարարութեան Հայոց զՕտայն կացուցանէ
 15 և շնորհակալութեամբ պատուէ զնա, և առաւել ևս զիւր զայնկորդին,
 զՄանգուկունին Արտուազդ, վասն լինելոյ նմա պատճառ փրկութեան
 և հաշրենականացն հասկոյ փառաց, յաղագս որոյ ի ձեռս տայ նմա
 զսաղարարութեան զօրացն Հայոց: Նորին աղագաւ և զՏաճատ քեռայր

1 աւելցորցրէ ՀԹ, փխ. ԶԲ.

2 Հ նախասակութիւն

2 ցգէ ի թագաւորութեան / զօ լիք ի
 թագաւորութեան

3 օգրէ այլ զի / ո այլ քանզի

3 Տ պատմութիւնն

3 Խ առանց ժամանակագրութեան ճշ-
 մարիտ

4 Տլ լիք և

4 Հցէ մանրութեան

5 Հցէ յերկրորդ / և ամին

5 օց զԴիոկղետիանոսի / օց զԿեսարի-
 անոսի / և օց զԴիոկղետիանոսի

5 ցէ ի զալ [է ի զայլ], այր, փխ. զալ
 այր

5 օ լիք այսր / Հ լիք հանդերձ

5 Ե յուզք, փխ. մեծաւ

6 ք հասեալք / ք լիք յուզք

6 օ յառաջ, փխ. ընդ առաջ

6 օ լինէին նմա

7 ՏԽ եկեալ, փխ. եկեալ

7 օց զաւտայ / Հ զօտայ

7 ՏԽ խոսրովիդուխտ [ցգրէ զխոս-
 րովիդուխտ]

8 քգրէ լիք և / ք լիք պահեալ

8 օլ զզանձս / Հցէ զզանձն

8 և ամբողջին

8 զլ հանդերձ ամենայնիւ յոյժ

Տ ց երկայնամուտութեամբ

9 ՏԽ համբեր [օ համբերող]

10 ՏԽ զճշմարտութիւն [լ զճշմարտու-
 թիւնն]

11 և զիտաց [նորդաձն և]

11 Խ լիք էր / օրցս լիք և

11 Ա նորին

12 ԱԽ որպէս զօր օրինաւոր

12 Ա անդուռն բերան ունել

12 Հցէ ունելով / և զանդուռն

13 օ լիք նման

13 Տօ այլ / և այլոց / օ նման որպէս
 զօր այլոց կանանց

14 ցէ որդատայ

14 օ զաւտայ / Խ լիք զնա, փխ. զօտայն

14 Խ լիք հաւուցանէ, փխ. կացուցանէ

15 ք և շնորհակալութեամբ / փխ. և
 լիք և

15 Խ օ զայնկորդին / զ զայնկաց որդին

16 Տաւել զմանդակունի

16 Տ լինելոյ նորա նմա

16 Խ լիք պատճառի

17 օ լիք հասկոյ

17 ՏԽ ի ձեռն նորա տայ

18 Ա զսաղարարութեանն [լ զսաղար-
 արարութեանն] լինել [օ լինել] ի

զիւրայ ամենայն զօրաց

18 աւել նորին քեռայր

նորին իշխանն ի վերայ գաւառին Աշոցաց կարգէ։ Սա էր որ յապախն զգացոյց աներոյն իւրոյ Արտաւազդայ, և նա արքայի, նախ՝ զԳրիգոր Անակայ լինել որդի, և ապա զինի՝ վասն որդւոցն Գրիգորի, որպէս հմուտ եղեալ, ի Կեսարացւոց քաղաքին բնակելով։

- 5 Իսկ քաջին Տրդատայ երազապէս և բազում հակառակ տուեալ, նախ ի Հայոս և ապա ի Պարսս՝ իւրով անձամբ անէր զյաղթութիւնն։ Որ ի միում նուազի, առաւել քան զեղիանանն զայն ի հնունն, կանգնեաց զնիզակն յոգնական համաթիւ վերաւորաց։ Դարձեալ յերկրորդումն՝ կորովեացն Պարսից զվորձ առեալ զսատակութեան սկային և կուռ վառուածոցն, բազում վիրօք պատեալ զձին՝ սատակեցին նետաձգութեամբք. որոյ զարկուցեալ յերկիր ընկենոյր զարքայն։ Իսկ նորա յարուցեալ և հետի յարձակեալ, փոխանակ իւր զբազումս ընկենոյր ի թշնամեացն, և զմիոյ ուրումն զձին կալեալ, արխարար աշտանակէր։ Դարձեալ յերկրորդին միւսանգամ կամաւոր լեալ հետի՝ սուսերաւ զերամակս փղացն պուղէր։ Եւ այսպիսի նահատակութեամբք յամեալ
- 10 ի Պարսս և յԱսորեստան՝ անդր ևս քան զՏիգրան յարձակի։

ԶԳ

Յազագս առնելոյ կին Տրդատայ զԱւսթէն, և Կոստանցնի զՄամսիմիւնայ, ևս թէ ս'ւպէս կանգիպեցաւ եւաւոց։

- 20 Եկեալ Տրդատայ յաշխարհս՝ առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բազարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն, զդուստրն Աշխազարայ, իւր ի կնութիւն. որ ոչ ինչ նուազ էր կոյսն արքային հասակի։ Եւ հրամայէ

- 1 Հջի իւրոյ գաւառին
1 ՏՏ աշոցայ [ե աշոցէ]
1 Ա է / Ս յապախն
2 Ե ոգացոյց / Ե աներին
2 քգրս լիի և նա արքայի
3 Ա որդի լինել / Ե որդւոյն
6 ց ի պարս / Հյցե զյաղթութիւն
7 abcde զեղիանանն / Գ զեղիանանն / Սփնորքս զեղանանն
8 Ա զնիզակն [Ե զնիզակն իւր, Կժբ զնիզակն] ի վերայ յոգնական [Կժբ յոգնական] համաթիւ / ՏՏ յոգնական [օր օգնական]
9 Ե կորովեացն / Հ հակային
10 Հցե վառուածոց
10 Ե առեալ / Ա լիի պատեալ
11 Կժabcde որոց / Գ օրովք
11 Ե լիի յերկիր—յարուցեալ (8. 12)
11 Ա ընկեցին
12 ՏՏ և ի հետի / Հցե լիի իւր
12 abcde բազումս / քրս իւր և բազումս
12 Ե ընկենոյր, փիւ. ընկենոյր
13 cklprs սրումն / ՏՏ զձի

- 13 Տ աշտանակեալ / Ս յաշտանակեալ
14 վabcn յերկրորդին / Հջի երկրորդին
14 վօքրս հետ
14 Ա սուսերաւ զփոց զերամակն [Ե երամակն, եժբ զերամակն] պուղէր
15 վ փղոց / Ե զփոցն
15 ժ նահատակութեամբ
15 Հցե համեալք
16 Ե լիի ի (պարս)
16 Ա յասորեստանի / bcdef զախորսն
17 Ս abcօքրքրս 2, փիւ. 29.
18 Տ առնոյ [օր առնելոյ]
18 Ա առնելոյն տրգատայ կին զաշխէն
18 ցն կոստանգինի
18 Ե զմարսիմիւնայ / Ե զմարսիմիւնայ / ժ զմարսիմիւնայ / ցե զմարսիմիւնայ
19 օ լիի թէ / ք հաւատոյ
20 Ե զապարապետ, փիւ. զսմբատ ասպետ
21 bcօցե զգուստր / ՏՏ գուստր
21 Ա աշխարագայն [Ե աշխարհագայն]
22 Ա կնութեան, փիւ. ի կնութիւն
22 Ա աննման, փիւ. նուազ

գրել զնա արշակունի և զգեցուցանել ծիրանիս և թագ կապել, զի հարսնասցի արքայի: Յորմէ եղև որդի Խոսրով, ոչ համեմատ հասակի ծնողաց իւրոց:

Ընդ նոյն աւուրս լինին հարսանիք և Մաքսիմիանայ գտներն Դիոկղետիանոսի ի նիկիմիդայ, փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի կեսարի որդւոյ Կոստայ թագաւորին Հոսմայ, որ ոչ էր ի գտներէն Մաքսիմիանոսի, այլ Հեղինայ պոռնկէ ծնեալ: Այս Կոստանդիանոս բարեկամացեալ ի հարսանիսն ընդ Տրդատայ մեր թագաւորի: Եւ յետ ոչ բազում ամաց մեռեալ Կոստանդ՝ փոխանորդ նմա առաքէ Դիոկղետիանոս զնորին

10 որդի և զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս: Սա յառաջ քան զթագաւորելն, մինչ գեռ կեսար էր, պարտեալ ի մարտն, և տրտմութեամբ մեծաւ ննջեալ՝ երևութացաւ նմա ի քուն խաչ աստեղեայ յերկնից, պարունակեալ զրով, ասէ. «Այսու յաղթեալ».

15 Բայց յետոյ հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմիանայ, ի գտներէն Դիոկղետիանոսի, յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ. և զբազումս վկայեալ՝ ինքն եղեիանդական բորոտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ վասն յանդգնութեանն: Զոր ոչ կարացին բուժել արի-
20 տղական կախարդքն և մարսիկեան բժիշկքն. յաղագս որոյ յղեաց առ Տրդատ՝ առաքել նմա զիւթս ի Պարսից և ի Հնդկաց. ոսկայն և այնք ոչ

- 1 Ն լիմ զնա
- 2 Ա հասակաց
- 3 Ա իւրոց ծնողաց
- 4 Աւցե լինի
- 4 Ա լիմ և
- 4 de մաքսիմիանայ / f մաքսիմիանայ
- 4 a դիոկղետիանոսի / o դեոկետիանոսի / ե դիոկղետիանոսի / ե դիոկղետիանոսի
- 5 Հ Կոստանդիանոս
- 6 Խ թագաւորի
- 6 Հabed հռովմայ
- 7 abdef հեղինայ / eo հելինայ / pgrs հեղինայ / Հ յեղինայ
- 7 bcef լիմ ծնեալ
- 8 Ա թագաւորին
- 8 Ա աւուրց, փխ. ամաց
- 9 Ա մեռաւ
- 9 Հabed Կոստաս / n Կոստայ
- 9 abde նորա
- 9 a դիոկղետիանոս / ed դեոկետիանոս / ե դիոկղետիանոս (միշտ)
- 10 o գիոստ, փխ. Կոստանդիանոս
- 12 a ի մարտս
- 12 c երևութեցաւ. / Հե երևեցաւ
- 12 opgrs լիմ նմա
- 12 o ի քունն / Ա լիմ ի քուն
- 13 վ զրով աստեղք աստեղք այսու
- 14 Ա սիւզնոն / pgrs իւզնոյն / o իսկոյն /

եւ սիւզում (այսինքն նշան)

- 14 o լիմ և
- 14 o յաղթեաց յառաջ բերելով զնշանն
- 14 Ա պատերազմաց յաղթեաց
- 14 o լիմ պատերազմացն
- 15 Macedf ի կնոջէ
- 15 edef իւրմէ ի մաքսիմիանայ [de մաքսիմիանայ] / Հp մաքսիմիանայ / ցեոգրս մաքսիմիանայ / k մաքսիմիանայ / o մաքսիմիանայ / վ՝ մաքսիմիանայ / վ՝ մաքսիմիանայ
- 15 Ա լիմ ի (գտներէն)
- 16 a դիոկղետիանոսի / f դիոկղետիանոսէ
- 16 ց լիմ և
- 16 ցե բազումս
- 17 Խոքրցս եղեմ ընդ ակն / Հ եղե. հնդական / o եղե ընդ ակն / վ եղեմընդական / ե եղեմընդական
- 17 ԱԽոքրցս բորոտութեամբն
- 18 fցեք յանդգնութեան
- 18 k կացին, փխ. կարացին
- 18 Ա արիւովեան / ա՛ արիւզական
- 19 ՏԽ մարտական / c մարտական / Հմն. Սոկրատ, 722:
- 19 ք բժիշկն
- 20 k լիմ ի (հնդկաց)
- 20 k այնքն / Հ ոչ այնք, փխ. և այնք / ae նորա, փխ. այնք

- հասին նմա յօգուտ: Չոր և քուրմք ոմանք ի գիւաց խրատուէ հրամայեցին րազմութիւն տղայոց զենուլ յաւազանս և ջերմ արեամբ լուանալ և ողջանալ: Որոյ լուեալ զլալիւն մանկանցն, հանգերձ մարցն կականամարք, զթացեալ մարդասիրեաց, զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան
- 5 զիւրն փրկութիւն: Յազապս որոյ զփութարէնն յԱստուծոյ ընդունի, յանրջական տեսութիւն յԱռաքելոցն առեալ հրամանս՝ սրբիլ լուացմամբ կենսատու աւազանին ի ձեռն Սեղբեստրոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ ի նմանէ հալածանացն թազուցեալ էր ի Սերապատիոն լերին. յորմէ և աշակերտեալ հաւատաց. զբռնաւորսն ամենայն բառնալով Աստուծոյ
- 10 յերեսաց նորա, որպէս համառօտ ստուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

ՁԳ

Սասակումն Ալիուենաց ի ձեռագնոյն Մամգոնայ:

- Ընդ հանգչելն Շապհոյ արքայի Պարսից ի պատերազմացն, և ի գնալն Տրդատայ ի Հռոմ առ սուրբն Կոստանդիանոս, պարապ առեալ
- 15 խորհրդոց Շապհոյ՝ նիւթէ հարիս ի վերայ մերոյ աշխարհիս. թովեալ զհիւսիսայինսն ամենայն, ելանել ի Հայո՝ ժամ զնէ և իւր զալ Արեօր ի միւս կողմանէն: Ի նորին բանս հրապուրեալ Սղուկ նահապետ ազգին Ալիուենաց, զինքեանն սղանանէ զփեսայ, զձեռացեալն Օտայ, որ

- 1 օ լիմ նմա / վ քրմանք
1 Ա ոմանք հրամայեցին ի գիւաց խրատուէ
2 Ա լուանալ արեամբ [c արեամբն]
3 օր լալիւն, փիւ, զլալիւն
3 Հոցօր կականամար
4 Ա լիմ գթացեալ
4 abef գնոցա / de նոցա
4 դրս ընդ, փիւ, լաւ
4 Ա լաւ քան զիւրն վարկուցեալ փրկութիւն
5 ք փութարէն
5 Ա ընդունի յաստուծոյ
6 Ա տեսութեանց / ՏՏ առաքելոցն
7 օ կենսատու սուրբ աւազանին / Ն յաւազանին
7 c լիմ եպիսկոպոսի
7 abde հաղմայ / ցե որոյ
8 օ ի նմանէ լեալ հալածանացն
8 Հ թաքուցեալ
8 ԱՆՊՊՈ սերապատիոն [f սերապիոն] / վրդրս սերապիոնն / վա ապիստիոնն / Հմմտ. Սոփրոս, 726:
8 becf լերինն / Հցե լեանն / ՏՆ լեանն
8 և յորմ, փիւ. յորմէ
8 օրդրս լիմ և
9 Հ զբռնաւորսս / և զբռնաւորն
9 bde յաստուծոյ

- 11 abefkopgrs ՁԱ, փիւ. ՁԴ.
12 ց սղկունեաց
12 abef ի ձեռագնոյն / ցե ի ձեռագնոյ
12 Հade մամգոնայ / Ն մամգոնոյ / ց մամգունեայ / rs մամգունեայ / լ մամգ / միւսն. մամգունայ
13 de հանգչել / ցե արքայ
13 լ ի պատերազմանց / Հցե լիմ ի պատերազմացն
14 ae ի հռոմ
15 ի շապուհ
15 Ա նիւթէր / Ն նիւթել
15 Ա աշխարհիս մերոյ
15 Ա թողեալ, քզ թովել, rs թուել, փիւ. թովեալ
16 Ա զհիւսիսայինն [a զհիւսիսայինն] / լ զհաստանն
16 Ն ելանէ
16 Ա եղեալ և իւր գնալ
16 Ն արւովք / օր արդեօր, rs արդեալ, ց արդեք, փիւ. արեօր
17 ՏՆ ի միւս
17 ԱՆ կողմանէ
17 ՏՆ սորին, փիւ. նորին
17 լք սղուկ / եւ սղուկ / Ա լիմ սղուկ
18 և ազգ / Ն սղկունեաց
18 Ա զինքեան / Ն փեսայ
18 a աւտայ / c աւտա

էր ի տոհմէն Ամատունեաց և սնուցող Սոսրովիդիսայ քեռ թագաւորին: Եւ այն ինչ ընդ հուսի եկեալ մեծին Տրդատայ յարեմոյց և լուեալ զայս ամենայն, և գիտացեալ, թէ ոչ ի ժամադրութիւնն եկն Շապուհ խաղայ ի վերայ հիւսիսականացն: Իսկ նահապետ ազգին Ալկունեաց 5 ամրանայր յամրոցին, որ անուանեալ կոչի Ողական, ապաւէն առնելով իւրեանց զընակիչս Սիմն կոչեցեալ լերինն, և ընդդիմացեալ թագաւորին՝ աղմկէր զերկիրն, և մերձ առ լերամբն ոչ թողացուցանէր այլում պարապել գործոյ: Ասէ ցամենայն նախարարութիւնս տանս Հայոց արքայ. «Որ ոք ամցէ առ իս զնահապետ ազգին Ալկունեաց՝ տաց նմա 10 յաւիտենական իշխանութեամբ զգեօզս և զգաստակերտս, և զամենայն իշխանութիւն ազգին Ալկունեաց»: Զոր յանձն առնոյր ճենազնեայն Մամգոն:

Եւ ի խաղալ թագաւորին զկողմամբք Աղուանից ի վերայ հիւսիսականացն՝ գնաց Մամգոն ամենայն աղիսին իւրով զկողմամբք Տարօնոյ, 15 որպէս թէ ապստամբեալ ի թագաւորէն. և ի չու անկեալ, առաքէ զաղտազնաց հետեակս, զպացուցանելով նահապետի ազգին Ալկունեաց զգնախն թագաւորին զկողմամբք Աղուանից. «Վատնդ մեծ է, ասէ, թագաւորին Տրդատայ, վասն որոյ գնաց զկողմամբք Աղուանից պատե- րազմել ընդ ամենայն լեռնոտեանայն. վասն որոյ մեր է ժամանակ ի 20 ճառ խորհել և գործել որ ինչ կամք են, զի խորհեալ եմ զաշխարհ լինել

1 Աօ լիֆ էր

3 Լ իմացեալ, փխ. գիտացեալ

3 Ա. եթէ

3 Տեմֆ ի ժամադրութիւն

4 ցե լիֆ վերայ / ցց նահապետն

4 ցեկ սղկունեաց

5 Հցե ողական / Լ ողկան, որ / Լ ողկան / Խ ողական, Ա. օշական (շաշական), փխ. ողական

5 ք և ապաւէն

6 Հ իւրն / Ե իւրեան / ք իւրով / միւսն. իւրեանց

6 օ զընակիչն / քթ զընակիչ

6 Տ կոչեցելոյ

6 Տաճեֆ լերին / ոօքթս լիֆ և

7 Կ՝աճճեֆ որ, փխ. և մերձ / Խ՝՝՝ որ, փխ. և / Ե լիֆ և մերձ

7 Աց չթողացուցանէր [ն ոչ թողացուցանէր] / Ե չթուլացուցանէր / Լ ոչ թուլացուցանէր / Հ լիֆ ոչ

8 Հե լիֆ պարապել / Խ գործոց

8 օ ապա ասէ արքայ առ ամենայն նախարարութիւն տանս հայոց որ որ

8 Տեմ ամենայն նախարարութեանց

8 աճճեֆ տանց / Խ տանցն

8 Խ լիֆ հայոց

9 Տեմ աճէ / օքթս լիֆ առ իս

9 Տեմ լիֆ ազգին

9 Խ սղկունեաց / Բ տացէ

10 օ զեօզս / Եճեֆ զեօզս / Ե զեաւղ / Հ զգեզս

10 Ա. դաստակերտս

11 Հճցե իշխանութիւնս

11 Բ լիֆ ազգին / Խ սղկունեաց

11 Եճ ճենազնայն / Եճճեֆ ճենազն այն / Ե ճենազն / ցե ճենազգեան / Հքքթս ճենազնեան / Վ ճենազգեայն

12 Կ՝ճաճե մամգոն / միւսն. մամգոն

13 ք ի խաղալն

13 Հ զկողմամբքն

13 Ե աղուանից և ի վերայ

14 աճճե մամգոն / Եճ մամգոն / Հց մամգոն / Ե մամգոն / միւսն. մամգոն

14 Աքքթս աղիսիւ

15 Բ ապստամբել / Ե լիֆ և

16 Խ գաղտազնացս

16 Խ զպացուցանող [Լ զպացուցանող] / Վ զպացուցանող / օքթս պացուցանելով

16 Ե նահապետին / Եճ սղկունեաց

17 Հեկ զնալ

18 քքթս զնաց ասէ զկողմամբք / Ե զկողմամբքն

19 ճճեֆ լեռնոտեան / ց լեռնոտեան / Ե լեռնոտեան / Վքքթս լեռնոտեան

20 ցե ճաշ, փխ. ճաշ

20 ճե լինիլ

ընդ քեզ՝ վասն արհամարհանաց իմոց որ ի թագաւորէնս: Ընդ որ յոյժ ուրախացեալ նահապետ ազգին Սլկունեաց՝ ընդունի զնա երդամար ուխտից. բայց յամուրն ոչ թողու, մինչև տեսանել, թէ որպէս պահիցէ զմտերմութիւն երզմանցն և զաշնաւորութեանց: Իսկ ասացեալն Մամ-
 5 զոն ամենայնիւ ջանացեալ զմտերմութիւն ցուցանել առ ապստամբն՝ հաւատարմացաւ նմա որպէս արդարեւ միամիտ գործակից. մինչև հրա-
 մայեաց նմա համարձակ մտանել յամուրն և ելանել:

Եւ յետ քաղում վստահութեանն, ի միում աւուրց հաւանեցուցանէ զնահապետ ազգին Սլկունեաց ելանել արտաքս յամրոցէն և որսալ
 10 երէս. և ի միջամուխ լինել որսոցն՝ դիպեցուցանէ աղեղամբն ընդ մէջ թիկանցն, և կործան յերկիր զարկուցանէ զապստամբն: Եւ ընթացեալ իւրովք արամբքն ի դուռն ամրոցին՝ ունի զբերդն, կապելով զամենայն արս որ ի ներքս: Նա և զազգն Սլկունեաց խորհեցաւ բառնալ, և կո-
 տորեաց զամենեւեմ. երկուք ոմանք փախստական անկան յաշխարհն
 15 Ծովաց: Իսկ Մամզոն վազլազակի զգացուցանէ թագաւորին. ընդ որ ուրախացեալ Տրդատայ, զրէ հրովարտակ՝ իշխել նմա ամենայնի զոր խոստացաւ, և կարգէ զնա նախարար ի տեղի ապստամբին, անուանելով յանուն իւր Մամզոնեան: Բայց մնացելոցն Սլկունեաց հրամայէ չփնասել:

- 1 ԱՅ լիք ընդ
- 1 օրգրս լիք որ / Տ լիք յոյժ
- 2 ց նահապետի
- 2 ի սղկունեաց
- 3 ի տեսցէ / Ա պահեցէ
- 4 ՏԻ զմտերմութիւնն [օ զմտերմութիւն]
- 4 Ե երզման / Հցեոցրս երզմանցն / ք զերզմանցն / միւսն. երզմանց
- 4 Ա լիք և
- 4 ՏԱ զաշնաւորութեանցն
- 4 Հօժեց մամզոն / փ մամզոնն / միւսն. մամզոն
- 5 Տ ամենին
- 5 օժեց ցուցանել զմտերմութիւն [ժեց զմտերմութիւնն]
- 5 փ մտերմութիւն
- 5 Ե լիք ցուցանել / ք առ ապստամբին
- 6 ի հրամայէ
- 7 Ա նմա ի բերդն համարձակ մտանել և ելանել / ի համարձակ յամուրն մտանել և ելանել
- 8 Ա վստահութեանց վստահութեանն
- 8 ի աւուր
- 9 ի սղկունեաց
- 9 ոսրգրս արտաքոյ
- 9 րս ամրոցին
- 10 օժ երէս
- 10 օժ Ե միջամուխ / փ ի միջամուխ
- 10 օժեց լինելոյ / փ եղեալ

- 10 Ա որսոյն / Ե որսացն
- 10 ՀԵ աղեղամբ
- 11 Ա կործանեալ / Հցե կործանէ
- 12 ԱՏ իւրով / ԱՀԵ արամբք
- 12 Ա լիք ի դուռն ամրոցին
- 13 ի արս ամրոցին, որ / Տ արսն
- 13 ՀԵ ի ներքսն
- 13 Ե տե, փխ. նա և / Հ լիք նա
- 13 քրս զազգսն / ի սղկունեաց
- 14 օժեց զամենեւին
- 14 Ե երուք, փխ. երկուք
- 14 Ա փախուցեալք / ի փախստականք
- 14 Ա լիք անկան
- 15 Հօժեց մամզոն / փ մամզոնն / միւսն. մամզոն
- 15 օժեց և, փխ. ընդ որ
- 16 փ լիք ուրախացեալ արդատայ
- 16 օ յոյժ ուրախացեալ
- 16 օժե արքայի, փխ. արդատայ
- 16 օ հրովարտաք
- 16 Տ լիք զոր խոստացաւ
- 16 ԱՀՎՅ որոց, փխ. զոր
- 17 օ զնախարար
- 17 Աի անուանեալ
- 18 Հօժե մամզոնեան / միւսն. մամզոնեան
- 18 Ա մնացելոց
- 18 ԱՀցե սղկունեաց [ցե սղկունեաց ոչինչ հրամայէ փնասել
- 18 փ սղկունեացն

ԶԵ

Նահասակութիւնք Տրդատայ ի պատերազմին յԱղուտն, յորում միջակասու
արտ գրագաւորն Բասլաց:

- Իսկ թագաւորն Տրդատ ամենայն Հայաստանօք իջեալ ի դաշտն
5 Գարգարացոց՝ պատահէ հիւսիսականացն ճակատու պատերազմի. և ի
խառնել երկոցունց կողմանցն՝ յերկուս ճեղքէ զամբոխ թշնամեացն,
սկայարար շահատակելով: Ոչ կարեմ ասել զերագութիւն ձեռինն,
նրպէս անբաւ ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւալազլոր խաղային,
օրինակ իմն ի գեղեցիկ ցանցօրդէ լի ձկամբք յերկիր թօթափեալ
10 ցանցօյն, կայտէին յերես երկրին: Զօր տեսեալ թագաւորին Բասլաց՝
մօտ հասանէ յարքայն. և հանեալ յասպազինէն գնեղեայ քեմխտապատ
պարանն, և կորովութեամբ ձգեալ յետուստ կողմանէ՝ ճահ գիպեցուցա-
նէ յուս ձախակողմանն և յանութ աջակողմանն. զի էր վերացուցեալ
զձեռնն ածել ումեք սուսերաւ. և ինքն վառեալ վերտ պահպանակօք,
15 ուր ոչ գծէին նետք: Եւ քանզի ոչ կարաց շարժել ձեռամբ գնակայն՝
զլանջօք առ երկվարին. և ոչ այնչափ ինչ՝ չութափեաց մտրակել զերի-

1 abcfgkorpqr ՁԲ, փխ. ԶԵ.

2 ցե ի պատերազմին որ

3 Խօրքր յորժամ, փխ. յորում

3 գ արարին

3 Աձցե գրազլաց [ցե գրազլաց] թա-
պաւորն

4 de հայաստանօք / ՏՏ հայաստա-
նօք / Լ հայաստանաւորն

5 Հ պատահին

5 ց հուսականացն / Լ հուսականաց

5 Լ ճակատուն

5 ել պատերազմին

6 քցր խառնեալ, փխ. խառնել

6 ք յերկոցունց

6 ք յերկուս / ՏԼ յերկուս / ք լիք երկուս

6 ի ճեղքեալ

6 Լ թշնամոյն

7 Հ հակայարար

7 ա զերագութիւնն

8 ի լիք յերկիր

8 Ե անկեալ զի. վաճ թաւալազլոր,
վեճեթքքր թաւալազլոր, իվ զիթա-
ւայ, Հ անկեալք զիթաւալազլոր
փխ. անկեալ թաւալազլոր

9 ց աւրինակ / եճեճ օրինակ իմն
Էրբն

9 ի լիք ի (գեղեցիկ)

9 իվ՝ ցանցօրդի

9 ի յերկիր

9 ՏՏ թափեալ [օ թաւալեալ]

10 Ե ցանցուոյն

10 ք հայտաւորն / եճեճ հայտաւորն

10 ի լիք երկրին

10 ցե թագաւորն բասլաց

11 ի յարքայն հայոց

11 վ՝ լ յասպազինէն / Կ՝ աճ լիք յաս-
պազինէն

11 Ե գնեղեայ / Ե գնեղեայքեմ խտա-
պատ / Հ գնեղեայքեմ զապատ

11 Կ՝ աճ քճեթխտապատ / Ե քեմխտա-
պատ

12 Աի ձգէ

12 Կ՝ եճեճ կողմանն

12 ՏՏ ճարգ [Ե ճարգապեղեցուցան]

13 եճեճ ի յուս / վ՝ յուսի

13 Հ վճեճ ձախոյ [Լ ի ձախոյ] կողմանն
[Հցե լիք կողմանն] / Ե ձախակողմն

13 Ե յանթալ / վ՝ Խօրքր յանթ

13 Ե և աջակողմանն / ք և յաջակող-
մանն / ց աջալ կողմանն / Ե աջոյ
կողմանն / Հ յաջոյ կողմանն

13 ցե վերացեալ

14 ՏՏ աճ գճեճ

14 Հցե զերգ, փխ. վերտ

15 Հցե որ, փխ. ուր

15 Աի ձեռամբ շարժել

15 Հ հակային / Ա զարքայն, փխ.
գնակայն

16 ՏՏ զլանջիւք

16 Ա երկվարին տեսալ / Կ՝ երկվարին

16 Ա լիք ոչ

16 Կ՝ եճեճ մարկել

վարն, քան թէ անհակ ձեռամբն ի ներդեայն աճապարեալ սկային, և ստատկութեամբ ուժոյն զիւրեաւ ցանցեալ՝ ի ճան զիպեցուցանէր զերկ-սայրին, և ընդ մէջ կտրէր զայլն և զոյգ ընդ պարանոցին զգլուխ երկվարին:

- 5 Իսկ զօրացն ամենայնի տեսեալ զթագաւորն իւրեանց և զզօրաւորն միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բազկէ լեալ՝ ի փախուստ դառնային. զորոց զհետ մտեալ Տրդատ, վարէ մինչև յաշխարհն Հոնաց: Եւ թէպէտ ոչ փոքր հարուած եհաս զօրացն իւրոց, և բազմաց անկումն մեծամեծաց, յորում մեռաւ և սպարապետն ամենայն Հայոց Արտաւազդ
- 10 Մանգակունի, սակպչն Տրդատ անտի ըստ հայրենի օրինին պատանդս առեալ դառնայ: Որով պատճառաւ միարանեալ զամենայն հիւսիսի, հանեալ զօր բազում, զումարտակ արարեալ՝ խաղայ յաշխարհն Պարսից, ի վերայ Շապհոյ որդւոյ Արտաշրի, չորս յիւրոցն առնելով զօրավարս, զՄիհրան առաջնորդ Վրաց, վստահացեալ վասն ի
- 15 Քրիստոս հաւատոցն, և զԲագարատ ասպետ և զՄանաճիհր նահապետ Ռշտունեաց և զՎահան նահապետ Ամատունեաց: Բայց յազապս հաւատոցն Միհրանայ և աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի:

22

Յազապս Նուճի երանելոյ, եթէ ո՛րպէս եղև պատճառ՝ փրկութեան Վրաց:

- 20 Կին ոմն, անուն Նունէ, յընկերաց սրբոց Հոփսիմեանց ի ցրուելոցն, փախտեալով հասեալ յաշխարհն Վրաց ի Մծխիթայ, ի նոցա քաղաքն նախագահ, յոյժ ճգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան,

- 1 Ա իսկ ապա, փխ. քան թէ
1 Է եթէ / Է թե
1 Ե ներդէրն / Կ²bedef ներդերն / ԵՏ
ներքէն, փխ. ներդեայն
1 Դ աճապարեաց
1 Զ հսկային / Ի սկայն
2 Ը զիւրե / Աջ զիպեցուցանէ
3 Ան կտրէ
3 Տն և ընդ զոյգ պարանոցին
4 Կ²el երկարին
5 Խ զզօրաւոր
6 Ե ի միջակտուր / de այնպիսի
6 որդ յահաւոր / Խ զարձան
7 Խc արգատայ
7 Կ²abcf վանէ / Է մինչ
8 Տ հարուածս
8 Տն իւրոց զօրացն եհաս
9 Ա յորում և մեռաւ / օրցրս լիք և
9 Հցե մանգակունին արտաւազդ
10 Տն հայրութեան [և հայրութեանն]
10 Տն օրինաց
11 Ան որովք
11 Խd պատճառանօր / Տ պատճառաւ

- 11 Խ լիք զամենայն
11 Ը հիւսիսի / Կ²de հիւսիս / Խ
զհսիսի / Հ զհիւսիսի
13 Տն զիմեալ ի վերայ
13 Ա իւրեանց / ցլ իւրոց
14 օրցրս զօրաւորս
14 Խabcefnօ վասն առ ի քրիստոսն
15 Ը զմաճիհր / վի մանաճիհր
15 Տ նահապետ ազգին
16 Ըk ռուշտունեաց
16 Դ լիք և զվահան—ամատունեաց
16 ՏՀե հաւատոց / Դ լիք հաւատոցն
18 abcfցկօրցրս 22, փխ. 22.
19 Տl երանելոյ / Հցե երանելոյն
19 Աo պատճառ
20 Դ լիք անուն
20 Անվ² նունի / Խն սրբոյն
20 Ը հոփսիմեանց / Տ հոփսիմեանցն /
ցկ հոփսիմէի / Հl հոփսիմէ
20 օրցրս և ցրուելոցն / Հցե լիք ի
ցրուելոցն
21 Խ նոցա (լիք ի) քաղաք
22 Ե նահապահ / Ը նահապ

որով և զբազում ախտածեռս բժշկեալ, և գլխովին զկին Միհրանայ
առաջնորդին Վրաց: Վասն որոյ հարցեալ զնա Միհրանայ, եթէ որով
զօրութեամբ առնես զայս սքանչելիս՝ ուսաւ զբարոգութիւն Աւետարա-
նին Քրիստոսի. և ախորժելով լուեալ՝ պատմեաց իւրոց նախարարոցն
5 հանդերձ գովեստիւ: Եւ իսկոյն եհաս առ նա լուր սքանչելեացն, որ
եղին ի Հայս ի թագաւորն և ի նախարարն, և զընկերացն երանելոյն
Նունեայ. ընդ որ հիացեալ՝ զրուցեաց երանելոյն Նունեայ, յորմէ և
ստուգադոյնս ևս տեղեկացաւ զամենայն ոճով:

Եւ եղև ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ ելանել Միհրանայ յորս. մօլո-
10 րեցաւ ի զժուարս լերանց, խաւարեալ օդով, այլ ոչ տեսանելօք, ըստ
այնմ՝ եթէ կոչէ զմէզ բարբառով, և դարձեալ՝ թէ զտիւ ի գիշեր
մթացուցանէ: Այսպիսեաւ Միհրան ըմբռնեալ խաւարաւ, որ եղև նմա
առիթ մշտնջենաւոր լուսոյն. քանզի զարհուրեալ, յիշեաց զոր լուսան
վասն Տրդատայ, եթէ ի ճանապարհ ելեալ, կամելով յորս գնալ՝
15 հասին նմա հարուածք ի Տեառնէ. զոր համարեցաւ, թէ և նմա այնպիսի
ինչ գիպելոց է: Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշարեալ, խնդրեաց աղօթիւք՝
լուսաւորիլ օդոյն և դառնալ խաղաղութեամբ, և պաշտել զԱստուածն
Նունէի խոստանայր. որում հանդիպեալ՝ կատարեաց զասացեալսն:

Իսկ երանելոյն Նունէի խնդրեալ արս հաւատարիմս՝ յգեաց առ
20 սուրբն Դրիգոր, եթէ զինչ հրամայեացէ նմա զործել այնուհետեւ. քանզի
յօժարութեամբ ընկալան Վիրք զբարոգութիւն Աւետարանին: Եւ հրա-
ման ընդունի՝ կործանել զկուռսն, որպէս ինքն արար, և կանգնել

1 և որում, փխ. որով

1 Աօրգրս լիֆ և (զբազում)

1 ց բազում

1 ւ հիւանդս, փխ. ախտածեռս

2 և առաջնորդի

2 և հայցեալ միհրանայ զնա

2 ցի թէ / լ թև

3 և ուսայց

5 Տ ի նա / և որք

6 քգր ի թագաւորսն

6 Ա. և լիֆ և զընկերացն—նունեայ

6 վա՛ յընկերաց / օրգրս զընկերաց

7 և լիֆ զրուցեաց / օրգրս լիֆ
զրուցեաց երանելոյն Նունեայ

7 Տէ՛ւ երանելոյն

7 Տ որով, փխ. յորմէ և

8 Տե՛ւ՝ ստուգադոյն

8 Հվ՛ե տեղեկացեալ

9 Տ յորսս

10 և լիֆ տեսանելովք / փոքրս տեսա-
նելեաւ

11 Տե՛ւ թէ... թէ

11 ք գտիւ և զգիշեր

11 օ գտիւ որպէս զգիշեր

12 լ զարձուցանէ, փխ. մթացուցանէ

12 ա և այսպիսեաւ / Տ լ այսպիսի / ց

այսպիսեաց / և այսպիսեայ եաւ

12 Ա միհրանայ

12 Տց խաւարաւ [Հց լիֆ խաւարաւ]
ըմբռնեալ միհրան

13 Տ լուսա [օ լիֆ]

14 Ա թէ

14 Տ եթէ կամեցաւ ճանապարհորդել
յորս [օրգրս յորսս] հասին

14 և լիֆ ել

14 Տաբձձձ լիֆ գնալ

15 Տ թէ

15 Աօրգրս այսպիսի

16 և երկիւղածիւ, փխ. և երկիւղիւ

17 օ լուսաւորել

17 ց աւուրսն / և օդոյն

17 Տ լիֆ և (պաշտել)

18 օրգրս լիֆ խոստանայր [ո լուս. ա-
ւելացեալ]

18 Ա կատարել / լ զասացեալսն

19 Տե՛ւ երանելոյն [ց երանելոյն]

19 Հ այրս

20 ձ զի՛ զինչ. լիֆ հրամայեացէ

20 Ա լիֆ նմա

22 աձձձ զկուռս / ցե զկուռն

22 Ա. և զպատուականն կանգնել զնշան
խաչին

զատուական նշան խաչին մինչև ցօր տալոյ Տեառն հովիւ յառաջնորդութիւն նոցա: Եւ խօսոյն կործանեաց զամբոսակային պատկերն Արամազդայ, որ կայր մեկուսի ի քաղաքէն, գետոյն հօգօրի ընդ մէջ անցանկով. զոր սովոր էին երկրպագել այգուն այգուն ի տանեաց

5 իւրաքանչիւր, զի հանդէպ նոցա երեւէր, խիկ եթէ որ զոնի կամէր՝ անցեալ ընդ գետն առաջի մեհենիցն զոնէր:

Բայց ի վերայ նորա յարեան նախարարք քաղաքին, եթէ մեծ արդեօք փոխանակ կուցն երկրպագեմք. ուսան՝ եթէ նշանի խաչին Քրիստոսի, զոր արարեալ կանգնեցին ի վերայ վայելուչ բլրոյն յարեւելից կուսէ քաղաքին, մեկուսի բաժանեալ և նա փոքրադոյն գետով:

10 Եւ երկրպագեցին ամենայն բաղմութիւնն ընդ առաւօտն նոյնպէս ի տանեաց իւրաքանչիւր: Բայց յորժամ ելեալ ի բլուրն տնին փայտ կոփեալ, ոչ ճարտարաց ինչ զործ՝ յովովք բան զսակաւս արհամարհեցին, իբր թէ այնպիսեալ լի իցէ ամենայն անտառն նոցա, և թողեալ

15 ի բաց գնացին: Իսկ բարերարին Աստուծոյ նայեցեալ ի գայթակղութիւն նոցա՝ առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, և լցաւ լեռանն բուրմամբ անուշութեան. և ձայն բաղմութեան սաղմոսերգութեաց լսելի եղև քաղցր յոյժ, և ծագեաց լոյս տպաւորութեամբ խաչի, ըստ ձեռոյ և չափոյ փայտեղինին, և կալով ի վերայ նորա հանդերձ երկրտառն աստեղօք.

20 յոր ամենեցուն հաւատացեալ՝ երկրպագեցին նմա: Եւ յայնժ հետէ զօրութիւնք բժշկութեան կատարէին ի նմանէ:

1 քրս մինչ / Ա չիք մինչև

1 c ցարն / օրքրս չիք ցօր

1 Ան տեառն նոցա հովիւ յառաջնորդութիւն / Հէ չիք տեառն

1 f հովիւ և առաջնորդ նոցա

3 և որ գետոյն

4 Ա անցելոյ

4 Հց այգոյն այգուն

6 օրքրս մեհենին

7 Տ նոցա / Պ ի նոցա վերայ

7 o յարեան արք նախարարք

7 d թէ

7 Տ զով, փիւ. ռւմ

8 abcef արդեօք / միւսն. արգեալք

8 Ա թէ / c զնշան

8 Պ խաչիս

9 Անով բլրին

10 Տ կողմանէ, փիւ. կուսէ

10 ab քաղաքէն

10 Ա բաժանելով

10 Ա գետովն

11 Հէ չիք և

11 c երկիր պագեցին

11 p բաղմութիւն

11 Ան երկրպագեցին ընդ առաւօտն ամենայն բաղմութիւնն [fցէ բաղմութիւն] նոյնպէս

12 Ա ելին

12 Ա գարն, փիւ. տեառն

13 Ա ճարտարի

13 Պ չիք ինչ զործ

14 Ա այնպիսեալ / Պ այնպիսովք

14 Ան նոցա ամենայն անտառն [ցլ անգառն] և

14 քրքրս անտառ

14 def չիք և թողեալ ի բաց գնացին

15 Ա ի գայթակղութիւնս / ց ի գայթակղութիւն

16 ց չիք յերկնից

16 Ա ամպեայ

16 Ա լցոյց

16 Ա գլեհառն / Հցէ լեռան

17 Վրքս անուշահոտութեամբ / o անուշահոտութեան

17 Ա սաղմոսերգութեան

18 Պ չիք յոյժ

18 Ա խաչին / օրքրս չիք խաչին

18 Ա խաչի և ըստ ձեռոյ

18 քրքրս չիք և (չափոյ)

19 c փայտեղէնին

19 c չիք և

19 Պ կացեալ

19 Հէ չիք հանդերձ

19 p աստեղօք

20 de երկրպագին

21 ak կատարին / beg կարին

Իսկ երանելին Նունէ եւ գնաց անտի աշակերտել և գայլ ևս գաւառսն Վրաց յանապակ լեզուէն, շրջելով անպաճուճարար և առանց աւելորդաց, օտարացեալ յաշխարհէ և որ ի սմա. կամ թէ ճշմարտագոյն ասել՝ ի խաչ ելեալ, ի կրթութիւն մահու զկեանսն առնելով, 5 բանիւ վկայ Բանին Աստուծոյ, և յօժարութեամբն իւրով որպէս արեամբ պսակեալ: Զոր համարձակիմ ասել, առաքելունի եղեալ քարոզեաց ի կդարջաց սկսեալ առ դրամբք Ալանաց և Կասրից մինչև ի սահմանս Մասքթաց, որպէս ուսուցանէ քեզ Ազաթանդեղոս: Բայց մեր դարձցուք անդրէն ի պատմութիւն Տրդատոյ յարձակմանն ի Պարսս:

10

ԶԷ.

Պարսուսն Շապեոյ եւ տկամայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Կոստանդիանոսի. [և Տրդատայ օգնել զԵկրասան, և գալ ազգականացն. և քէ յայնժամ եղև գիւս փրկական փայտին:

Բայց Տրդատոյ թէպէտ և զյաղթութիւն ստացեալ էր, այլ ի 15 հարկանելոյ զօրուն և ի բազում անկելոց նախարարացն՝ զանգիտեաց ինքեամբ յառուկ մարտնչել ընդ Շապհոյ, մինչև հնաս բազմութիւն զօրուն Հոռմայեցւոց, որք ընդ Ասորեստան յարձակեցան. և ի փախուստ զՇապուհ զարձուցին, յաւարի զամենայն երկիրն առեալ: Գանդի և Տրդատ միահամուռ իւրովքն, և որք ընդ իւրովքն էին զօրքն, 20 ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից դիմեաց տարեկան չուարարութեամբ:

1 Խ նունի գնաց / ՏԷ լիք անտի

1 ԽՎարդգր լիք և

1 ԱՆ գաւառ

2 Ե յանապատ, փխ. յանապակ

2 Ե անպաճուճարար

3 abde յաշխարհի / ԽՎ՞ աշխարհի

4 Wabc լիք ի (կրթութիւն) / def կրթութեամբ

4 Դ զկեանս

5 Ա վկայեալ

6 ԱՀ համարձակիմ / ղիւսն. համարձակիմք

7 ԱԽՎ ի կդարջից

7 Խ լիք և կասրից

8 որքդր ցտահման

8 Հbedefցլ մաղթեաց / ոս մարտութեաց

8 f լիք բայց մեր—ի պարսս (Տ. Գ)

9 abdef լիք անդրէն

9 abde ի պատմութիւնս փոսն յարձակելոյն տրդատոյ / Ե ի պատմութիւնն

9 Խ յարձակման

9 Ե ի պարս

10 abefgkorpgr ՏԳ, փխ. ԶԷ.

11 pgrs կոստարուսն, փխ. պարսուսն

11 Գ շապուհ / Հցե հնազանդի

12 ցե կոստանդինոս / Է կոստանդիանոս

12 ad զերկրատան / Ե զերկրական / Է զքեկտպատան / pgrs զէզրատան

12 Գ ազգականաց

13 Է փրկչական

13 ԱՆ խաչին, փխ. փայտին

14 Է թեպէտ

14 ցեքրս յաղթութիւն

14 Խ լիք էր / Ա լիք այլ

15 Հ անկանելոյ, փխ. հարկանելոյ

15 ցե՛ անկելոյ

16 ք յառուկ ինքեամբ

16 Հ մարտնչի

16 Ա հնան, փխ. հնաս

16 Ա զբազմութիւն

17 Ե զօրուն / Խ ի հոռմայեցւոց

17 abc ըստ, փխ. ընդ

17 d յասորեստան

17 Դ ի փախուստն / Է լիք ի (փախուստ)

18 վք զշապհոյ / Է զշապուոյ

18 Տ ի փախուստ շապհոյ՝ զարձան և յաւարի առին զամենայն երկիրն

19 ab իւրովք

20 Հյցքե իշխանութեան

21 Ա չուարարութեամբ

- Յայնժամ զայ առ նա ազգականն իւր և հարազատ Կամար,
 առաջին որդի Պերոզամատայ: Այս Պերոզամատ է այն ազայն, որ ի
 կտորեկն Արտաշրի զցեղն Կարենեան Պահլաւին, փախուցեալ Բուրզայ
 ազգեցոյցանէր: Որոյ հասեալ յերիտասարդութիւն՝ ի պաախ հօրն և ի
 5 վերայ զօրուն կարգի յԱրտաշրէ, առ ի պատերազմել ընդ խուժազուժ
 ազգան ընդ աշխոսիկ, նենգութեամբ խորհեալ արկանել զնա ի ձեռս
 բարբարոսաց: Որոյ եղեալ այր քաջ՝ սքանչելապէս մղեաց զպատերազ-
 մունս. և ի պարտիկ զվզըրկն որ անուանէր Խաքան, նուաճեալ՝ տայ
 զզուստր իւր նմա կնութեան. նա և այլ կանայս առեալ, զմերձաւորս
 10 Արտաշրի, և բազում որդիք եղեալ, զօրացեալ բնութեամբ ունի զկող-
 մանն զայնոսիկ. թէպէտ և էր ի համար Արտաշրի՝ այլ ոչ տեսնէ
 զնա: Եւ ի մեռանիւն Արտաշրի ոչ հնազանդի որդւոյ նորա Շապուգ,
 և ի մարանչիւն ի բազում պատերազմունս յազթէ, և ի մտերմացն
 Շապուգ զիզակուր եղեալ մեռանի:
 15 Առ նովիմբ ժամանակաւ այլ ոմն կացեալ Վզըրկ Խաքան, որ
 թշնամութեամբ ընդ Կամարայ որդւոյ նորա վարէր: Իսկ Կամարայ
 զժուարին վարկուցեալ ի մէջ երկուց հօր թագաւորաց բնակիլ թշնա-
 մութեամբ, մանաւանդ զի և եղբարքն ոչ միարանցեան ընդ նմա՝
 խաղացեալ ամենայն ընտանեօք իւրովք և աղխիւ զայ առ Տրդատ մեր
 20 թագաւոր, եղբարց նորա առ Շապուհ երթալով: Այս Կամար աշապին

1 ցկէ նա հարազատ իւր և ազգական
 կամար / քս ազգական

1 Հ լիք իւր և հարազատ

2 որքոս որդին

2 օգրս պերոզամատեայ, փխ. պերո-
 զամատ

2 Է պերոզամատեան, Հ պերոզամա-
 տան, փխ. պերոզամատ է այն

2 acdefg ազայ

3 ց ի կտորեկան / abc զցեղ

3 tw կարենեան / միւսն. կարնան

3 bedef պահլաւին

3 Հցե բուզրայ / ք բուրզին

4 Խ լիք և

5 օրքոս զօրու

5 abdef պատուել, փխ. պատերազմել

6 քքոս լիք ընդ խուժազուժ

6 Է զայնոսիկ, փխ. ընդ աշխոսիկ /
 Ա լիք ընդ աշխոսիկ

6 Խ խորհել [Հ խորհել էր] նենգու-
 քեամբ / Տ խորհել / Ա լիք խորհել
 Ուղղում եմք խորհեալ

7 Է այր եղեալ

7 ՏԽ զպատերազմունսն

8 Խ ի պարտելն

8 Ա զվզըրկն / Հցլ զվզըրկն

8 de անուանիւր / վ՞ա՝ խաքամ

8 Ա տայր

9 Խ զուստր իւր տայ / Է զզուստրն

9 օրքոս ի կնութեան

9 Է լիք նա և այլ—արտաշրի (s. 10)

9 abde առնոյր / Բ առնէր

10 Է զօրացեալք

11 օգրս է / Աք լիք էր

12 Ա շապուհ որդւոյ նորա

13 Է պատերազմունսն

13 ԱԽ ի մտերմաց

14 Հ մեռանիւ / վ սատակեցաւ, փխ.
 մեռանի

15 etw այլ, փխ. առ

15 Ա նովին [Ե նորին]

15 ԱՀԷ կացեալ / միւսն. կեցեալ

15 Հցլ վզրդ / Է վզըրկն / bedef վզընդ

15 օրքոս խաքամ

16 de վարելւր

16 Է ընդ, փխ. իսկ

17 վ դժարին

17 ԱԽ հօրաց

17 Ա լիք թագաւորաց

17 Հ բնակիլ

18 Հցե լիք զի

18 Խ եղբարք [Է եղբայրք] նորա ոչ

19 Խ ընտանեօք [ց ընտանեօք, Է ընտա-
 նաք] և աղխիւ իւրով զայ

19 ՏԷ ընդանեօք

19 օրքոս լիք և աղխիւ / ո աղխիւք

20 abde եղբօր / Է Է եղբայրն

20 օրքոս կամարայ

քաջութեամբ նահատակեալ առ հարբն ի պատերազմունս, ի շահատակելն իւրում հարկանի յումնմէ սակերբ զգլուխն. և վերացուցեալ մասն ինչ յոսկերէ սկաւառակին, բժշկեալ ի դեղոց, պակաս գոլով բոլորութիւն զազաթանն՝ անուանեցաւ Կամսար այնր աղագաւ:

- 5 Բայց Տրդատայ իւր հաստատեալ զեօթնաբնակեանն Եկրատան, երկրորդ և վերակացուն յինքնէ թողեալ՝ դառնայ ի Հայս, ընդ իւր ածելով զԿամսար ամենայնիւքն: Քանզի Շապուհ աղաչեաց զյաղթողն Կոստանդիանոս՝ խնդրել զհաշտութիւն և հաստատել զխաղաղութիւն մշտնջենաւոր. զոր արարեալ սրբոյն Կոստանդիանոսի, յետ այնորիկ
- 10 սուրբեաց զՀեղինէ զմայր իւր յերուսաղէմ ի խնդիր պատուական խաչին. զոր և եղիտ իսկ զփրկական փայտն հանգերձ հինգ բեկոօքն, ի ձեռն Յուդայի հրէի, որ սպա եկաց եպիսկոպոս յերուսաղէմ:

ԶԸ

- 15 Կապումն Լիկիանոսի, և փոխումն արեւնեացն ի Հոռմէ, և օրնել Կոստանդնուպոլսի:

- Ի բառնայն Աստուծոյ զբռնաւորսն ամենայն յերեսոց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զԼիկիանոս մեծութիւն յոյժ, և ետ նմա ի կնութեան զբոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանեօք և պակաս կայսերական զարդարեաց զնա, և յերկրորդականս հասուցեալ պատիւս՝ արքայ ամեն
- 20 նայն արեւելից կացոյց: Բայց զոր աստուածային բանն առ Երրայեցիսն

- 1 ց՝ հարբն
2 և իւրումն / և յումնմն
2 abcd գլուխն / Հեկ վերացեալ
3 Ա. պաւ, փխ. գոլով
4 Հեցե զազաթան
4 Խabedc այնորիկ
5 օ արգաւ
5 Տ հաստատեալ իւր
5 և զթէն պարսպեանն, փխ. զեօթնաբնակեանն
5 d երկրատան / ցլ եկրատան
5 «Եկրատան, երկրորդ...» Կեսադրաւրիւնն ուղղել եմք ըստ նոս. Բիւզ.
6 Հցլ լիկ և / Խ վերակացու
8 Տ զԿոստանդիանոս զյաղթողն
8 Ե՛ խնդրել զխաղաղութիւն և զհաշտութիւն / Վարքոս խաղաղութիւն
8 և լիկ և
8 Ա. լիկ հաստատել / եկ հաստատեալ
9 Ա. արար իսկ սրբոյն
9 abcd Կոստանդիանոս
9 Աօ այսորիկ
10 abcd գլինէ / d գլինէ / եւ գհլինէ / օքոս գհլինէ
10 Խ զմայր իւր զհեղինէ [և հեղինէ]
11 Խօքոս լիկ և

- 11 քոս եղիտ յերուսաղէմ իսկ
11 abcd զփրկական / և զպատուական, փխ. զփրկական
12 ՏԽ լիկ ի ձեռն—յերուսաղէմ
12 և լիկ եկաց
12 և երուսաղէմ
13 abcd քոքոս ԶԵ, փխ. ԶԸ.
14 Աօ պարսումն, փխ. կապումն
14 եւ լիկիանոսի
14 և յարքունեացն / և արքունեաց
14 Հեցե զԿոստանդնուպոլս / ք կոստանդիանուպոլս / քս կոստանդիանոսի պոլս
16 Ա ի բառնայն, զբռնաւորս
17 Ա զլիկիանէ / Հցլ զլիկիանէ / եւ զլիկիանէ
17 ՏԽ նմա կնութեան / cd ի կնութիւն
18 Ա ծիրանեօք / ց ծիրանօք / և ծիրանիք
18 Ավ՝ կեսարական
19 ցլ յերկրորդական / Հե երկրորդական
19 Խօքոս պատիւ
19 և հասուցեալ փխ. հասուցեալ
20 Հցլ արեւելաց
20 Ա աստուածային բան
20 ՏԽ երրայեցոց / եւ երրայեցիսն

- անհնարին համարեալ, չարութեանն փոփոխունս՝ նոյն և աստանօր պատահի. ընծու անկարելի է զխայտուցան փոխել, և Եթովպացւոյ զթխութիւն, նոյնպէս մարդոյ ամպարշտի՝ զբարսն: Քանզի սա նախ առ ի հաւատան գտանի զբժող, և երկրորդ առ բարեգործն իւր ապստամբ:
- 5 Յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ, և նենգութիւն զաղտնի ընդզէմ Կոստանդիանոսի. նա և չարիս բազմազանս հասոյց ամենեցուն, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, ցանկատէրս տյս և զարշելի ալեւոր, ներկածոյ ունելով զհերս. որ և զկին իւր ի մեծ նեղութիւն արգել, սակս տարփութեան երանելւոյն Գլափիւռայ, վասն որոյ սպան զսուրբն Բասիլիոս
- 10 Ամասիոյ Պոնտացւոյ եպիսկոպոս:

- Եւ իբրեւ յայտնեցաւ դաւն, և գիտաց եթէ նմա լուս ոչ լինի Կոստանդիանոս՝ ժողովեաց զօրս ընդգիմանալ պատերազմաւ: Եւ ցրտացեալ ի սիրոյն Տրդատայ մեր թագաւորի, ակնածէր որպէս արգարե ի թշնամւոյ. քանզի գիտէր եթէ ստեղի է արդարոյ ամենայն ամբարիշտ:
- 15 Իսկ իբրեւ եկն յաղթողն Կոստանդիանոս՝ մատնեաց Աստուած ի ձեռս նորա զԼիկիանոս. յոր խնայեալ որպէս ի ծերունի և ի քնոայր՝ ետ տանել ի Գաղղիոս հանդերձ երկաթի կապանօք, դնել ի մետաղս, զի աղօթեացէ առ Աստուած, որում մեղաւն, թերեւ երկայնամիտ լիցի առ նա: Եւ ինքն հանդերձ որդւովքն մի թագաւորութիւն զՀոռմայեցւոցն

1 Ա համարեալ լինել [de լինի]

1 Խdef չարութեան

1 Խ փոխունս / Ա նոյնպէս

2 Ա պատահէ

2 e անհնարին, փխ. անկարելի

2 Ա զխայտուցն [e զխայտուց]

2 e եթովպաց / g եթովպաց

3 abede զթխութիւնն

3 abdef նոյնպէս և / Խ տյսպէս և / օրգրս որպէս, փխ. նոյնպէս

3 defy ամբարշտի

3 SԽ լիք սա / չվ՝օրգրս լիք սա

4 ք ի հաւատս / ԱԽ լիք ի (հաւատն)

4 Հcdefօրգրս զժող / g զժող

4 Խ լիք և

4 Հե բարի գործն, փխ. բարեգործն

5 Խ յարոյց և

5 օք նենգութեամբ

6 e զչարիս

6 SԽ ամենեցուն հասոյց

6 prs իւրեաւ / o իւրեան

7 Խabc իշխանութեամբ

7 a արեւոր / rs ալեւորս

7 SԽ ներկուածոյ

8 e զկնի, փխ. զկին

8 Կ՝abdefցլ տարբութեան [e թարփութեան] Հ արփութեան / միւսն. արփութեան

9 վabef զլափիւռայ / եւ զլափիւռայ de զլափիւռայ / Կ՝ զլաթեայ / Խվ

զլաթիւռայ / վր զլաթիւռայ / վր

զլոթեայ / օրգ զլոթեայ

9 ծ ետան / de էսպան

9 Խ չիք գտուրն

9 Ա վասիլոս / Խ գրասիլոս

10 ծ ամասիայ / e ամսոյ, f ամիսոյ,

Խ ամիսիւրոյ, փխ. ամասիոյ

10 է չիք պոնտացւոյ

11 Խ լիք և (իբրեւ)

11 և գասն, փխ. դաւն

11 g զիտեաց / Հ չիք և (զիտաց)

11 S թէ

11 Խ կայ [փխ. լինի] երանելին Կոստանդիանոս

12 de զգորսն

13 Խ ի տրդատայ սիրոյն

13 Խ մերոյ / Կ՝dekl թագաւորին

13 Ա չիք ակնածէր

14 e ի թշնամւոյն / gԵ չիք ի (թշնամւոյ)

14 Ա թէ. . արդարոյն

14 Խ ամենայն արդարոյ

16 Ա զլիկիանէս / Խ զլիկիանէ / եւ զլիկիանէս

17 ԱԽ ի զաղղիոս / prs ի դալղիոս / q ի դաղղիոս / o ի գալղիոս / Խ ի գալղիոս (Այսեղ դաղարուս եւ ա՛-ի համեմատութեան ընկերցումները):

19 Խ նմա, փխ. նա

19 ԽԿabcde զմին / f զմի / օրգրս մին

19 Ա թագաւոր հոռմայեցւոյ

ցուցեալ՝ զքսանեմեակն ի նիկոմիդացւոց բաղաքին կատարեաց: Զի ի չորրորդ ամէ հալածանացն սկսեալ թագաւորել մինչև ցերեքտասաներորդ ամն խաղաղութեան, զոր և այսօր տօնէ աշխարհ:

- Եւ ոչ պարտ վարկուցեալ ի Հռոմ դառնալ, այլ ի Բիւզանդիոն
- 5 անցեալ՝ հաստատէ զարքունիսն, յանրջական իմն նախատեսութեանց հրամայեալ. գերապայծառս իմն տռնելով շինուածս, հնգապատիկ յաւելեալ մեծացուցանէ: Քանզի ոչ ուրուք մեծի թագաւորի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք այնպիսիք, բայց ի սակաւուց ինչ իրաց, որպէս տիեզերակալին Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, յորժամ անտի ընդդէմ
- 10 Դարեհի սպառազինեցաւ, և սակս այնորիկ շինեաց ի յիշատակ իւր զասացեալն Ստրատիգին. բանզի ի նմա զպատերազմականսն յորինեաց զկազմութիւն: Զոր յետոյ Սեւերիոս արքայ Հռոմայեցւոց նորոգեաց. և ինքն շինեաց զբաղանիսն ի տեղւոյ սեանն, որ ունէր ստորագիր խորհրդական անուն Արեգակն, ըստ Թրակացւոց բառի Զեքսիպոն, որոյ
- 15 կոչմամբ յորջորջեցան և բազանիքն: Սա շինեաց և զտեսարանն և զգազանամարտկացն և զխաղաղկացն, և զձիրնթացն ոչ կատարմամբ: Այլ կոստանդիանոսի ամենապատիկ յարգարեալ՝ անուանեաց նոր Հռոմ. այլ աշխարհ կոչեաց զնա կոստանդիանոս քաղաք: Ասն և զայս, եթէ զադանի եհան ի Հռոմայ գասացեալն Պաղապիրոն քերածոյ, և եղ զնա
- 20 ի Փորոնին ներքոյ սեանն, որ առ ի յիւրմէ կանգնեալ: Բայց այս մեղ անհաւատալի է, այլոց՝ որպէս կամք իցեն:

1 Խ ցուցանել

1 Ե ի նիկոմեդացւոց / ժ ի նիկոմեդացւոց

2 Խ ամէն սկսեալ հալածանաց և թագաւորել [Խ թագաւորեալ]

2 Եջ լիք թագաւորել

2 Ա յերեքտասաներորդ / Խ ցերեքտասան

4 Ե վարկու ցուցեալ

4 Ա դառնալ ի հռոմ

4 Ե ի Բիւզանդոն / Ե Բիւզանդիոն

5 Վա հաստատէր

5 Ա տեսութեանց նախատեսութեանց

6 Ե զշինուածս

6 Ա ի հնգապատիկ / ռ հնգապատիկս

7 Կ՝ԵԵԵԵ ուրեք

8 ԵԵԵԵԵԵ այնպիսիք / ԵԵԵԵԵԵ այնպիսիք

8 ԵԵ քայ / ՏԵ ի սակաւ

8 Խ որպէս ի տիեզերակալին

10 քգրս յիշեաց, փխ. շինեաց

10 ՏԽ լիք ի յիշատակ

11 Ա զստրատիգինն / Խ ստրատիգին

11 Խ պատերազմականս

12 ԵԵԵԵ զկազմութիւնն / Խ սեւերոս

13 քգրս ունի / Ե լիք ունէր

14 Ե տրեգական / Ա քարքառի

14 Ե գրեալսն, որ / ցլ գրեալսն / ՀԵ գրեալսն

15 ՀԵ կոչմամբն / Խ յորջորջեցաւ

15 Ե զտեսարան

15 Ավ՛րս զգազանամարտն [ժ զգազանամարտն] / քք զազանամարտ / Գ զգազանամարտ

16 Աքգրս լիք և (զխաղաղկացն)

16 Ա խաղաղկաց / վ՛քգրս խաղաղկացն

16 Ե զձիրնթացն

17 ՏԵ կոստանդիանոս

17 Ա յորինեալ, փխ. յարգարեալ

17 Տ յարգարեաց և անուանեաց

18 Տ իսկ, փխ. այլ

18 ԽԵԵքգրս կոստանդիանոս / Հ կոստանդիանոս / ցԵԵ քգր [Ե պատերազմական] / փխ. քաղաք

18 Ա ԵԵ

19 ՀԵԵԵԵԵԵ ի հռոմէ / ԵԵ ի հռոմէ

19 ԵԵԵԵ պալապիրոն / ԵԵ պալապիրոն

20 Խվ՛ փարոնին / վ՛քգրս փարոնին

20 ՏԽ լիք որ

20 Ե առ իւրմէ / ԽՏժ գառ ի յիւրմէ [Խ յիւրմէն]

20 ոքքրս կանգնեալն

20 Խ այլ, փխ. բայց / Ա լիք քայց

21 Ե իցէ

ԶԹ.

Յաղագս Աբիսսի չարափառի, եւ ժողովոյն որ եղև վասն նորա ի Նիկիա,
եւ սխանչեացն որ երեւցաւ ի Գրիգորիոս:

- Ընդ այն ժամանակս երեւցաւ Աբիսս աղեքսանդրացի, որ ուսոյց
5 չարաչար ամբարշտել, ոչ զոլ զՍրբի հաւասար Հօր, ե ոչ ի բնութենէ
և յեութենէ Հօր. ե ոչ ծնեալ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ
օտար զոմն և արարած և կրտսեր, և յետ ժամանակի գոյացեալ. որ ըստ
արժանեաց իւրոց ամբարշտոս այս Աբիսս ի գարշելիսն ընկալաւ
զստատակումնս: Վասն որոյ ել հրաման յինքնակալէն Կոստանդիանոսէ՝
10 ժողով լինել բազմութեան եպիսկոպոսաց ի Նիկիա Բիւթանացւոց: Եւ
ժողովեցան Բիտոն և Բիկենդ երիցունք ի Հոռոմ քաղաքէ, ձեռնարկու-
թեամբ որբոյն Սիդրեստրոսի, Աղեքսանդրոս Աղեքսանդրի, Եւստաթիոս
Անտիոքայ, Մակարիոս Երուսաղէմի, Աղեքսանդրոս Կոստանդնուպօլսի
եպիսկոպոսք:
15 Յայնժամ դայ հասանէ հրովարտակ ինքնակալին Կոստանդիանոսի
առ մեր արքայն Տրդատ, զի զսուրբն Գրիգոր ատեալ ընդ իւր ի ժո-
ղովն երթիցէ. զոր ոչ առ յանձն Տրդատ: Քանզի լուեալ էր զինամի-
նալն Շապհոյ ընդ Հնդկաց թագաւորին և ընդ արեւելեանն Սաքամայ,
և զգորավարին Ներսէի, որ և թագաւորեաց ամս ինն, և Որմզդի, որ
20 ապա և նա թագաւորեաց ամս երիս նահատակութեամբք: Եւ ի կաս-
կածի եղեալ, զի մի արդեօք պայմանին ստիցէ ըստ սովորութեան
հեթանոսութեանն՝ վասն այնորիկ ոչ եթող առանց իւր զաշխարհս:

1 abefgkorpqr 22, փխ. 2Թ.

3 tw որք

3 opqr ի գրիգորիս

4 c լիխ որ

5 h հաւասար ընդ հօր

5 h հօր և յեութենէ և

6 l ծնեալ ծնեալ

7 gl աւտար

7 հօր ոմն

7 Ա կրտսեր

9 Sbcդստատակումն

9 d ինքնակալէն

10 de լինիլ

10 gk բութանացւոց

11 abdef բիտոն, խկ՝ լ բիկենդ / վ՛որք
qr բիկեն

11 Ա բիկենդի [լ բիկենդ] / gl բիկենտ

11 a լիխ ի (հոռոմ)

11 l ձ ձեռնարկութեամբ, փխ. ձեռնար-
կութեամբ

12 h լիխ որբոյն

12 Lbcfl եւ ստաթէոս

13 gl Կոստանդինու պօլիս [լ պաւղիս] /
l լիխ Կոստանդնուպօլսի

14 Scgk եպիսկոպոս

15 Ա լիխ հասանէ

15 Աh լիխ Կոստանդիանոսի

16 Lgk լիխ զի զսուրբն—յանձն արդատ
(s. 17)

16 l գրիգոր ընդ իւր ատեալ

16 bdef էառ / l առեալ

17 cgl զինամեհալն / ՎԻՆԱ. զինա-
մանալն

18 abefl արեւելայն / Lcdg արեւելան

19 hbcdef զգորավարէն

19 bdef և նա թագաւորեաց / k լիխ և

20 b լիխ ապա

20 d երեք

20 opqr լիխ նահատակութեամբ

21 Sbd արդեւք / c արդեալք / Lvg
երեք, փխ. արդեօք

21 a պայման ի նա տեսցէ, փխ. պա-
մանին ստիցէ

21 (a)bcdef ստեսցէ

21 p ընդ, փխ. ըստ

22 Lfgk հեթանոսութեան

22 Աh այսորիկ

22 h զաշխարհս առանց իւր

- Բայց և ոչ սուրբն Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ, զի մի՛ զառաւել պատիւ վասն խոստովանողական անուանն ի ժողովոյն ընկալցի. որպէս զի այնպէս փափագանօք և մեծաւ փութով կոչէին: Այլ նոքա առաքին փոխանորդ իւրեանց զԱրիստակէս, հանդերձ ճշմարիտ խոստովանութեամբ, երկոցունց գրով: Որոյ երթեալ հասանէ մեծին Ղեւոնդի. և հանդիպի յայնմ ժամու, զի մկրտէր զԳրիգոր զհայր Գրիգորի աստուածաբանի. որ իբրև ել ի ջրոյն՝ լոյս շուրջ փայլատակեաց զնովաւ, զոր ոչ ոք ի բազմութենէն ետես, այլ միայն Ղեւոնդիոս, որ մկրտէրն, և մերն Արիստակէս, և եւթադ Եղեսիայ, և Յակոբ Մծրնայ, և Յոհան Պարսից եպիսկոպոսը, որք նոյն շաւղօք ուղևորէին ի ժողովն:

Ղ

Պարծ Արիստակէայ ի Նիկիոյ, եւ ետեսալ ազգականացն, եւ որ ինչ ի Պառնի օրնուածի:

- Երթեալ Արիստակէս ընդ մեծին Ղեւոնդի, հասանէ ի քաղաքն
15 Նիկիացոց, ուր եղեն ժողովեալ հարք երեք հարիւր և ութ հազարն ի քաղաքումն արիանոսաց. զորս նշովեալ մերժեցին ի հաղորդութենէ հիկեղեցոյ. սոյնպէս և ինքնակալն արտասահմանեաց ի մետաքս: Ապա զարձեալ Արիստակէս արժանատաւաւ բանիւ, և քսան կանոնեալ

1 Ո զրիգորիոս

1 Տ պատիւն

2 Հ անուան

2 Վա կրիցէ / ոօքրս կրեացէ, փխ.
ընկալցի

2 Ան իբր, փխ. որպէս

3 Տ այսպէս

3 Տեփ փափաքանօք / լ փափագանաւք

3 քց մեծաւ փափագանօք և փութով

3 Տ կոչին / թ և, փխ. այլ

4 Հց կփոխանակ / ե ինքեանց

4 Կ'ad/egե արիստակէս / Կ'ե Կա-
ստակէս / լ զառքստակէս / միւսն.
զոքստակէս

5 Ե երթալ

5 Տճ հասանէր / Ե լիփ և

6 ցլ այնմ / Հ լիփ յայնմ

6 թ լիփ ժամու

6 թ ի մկրտել [Հ մկրտեալ] էր, փխ.
մկրտէր

6 Ե մկրտէր զտէր զրիգոր

6 թ զհայրն

7 ցեռ աստուածաբանին

7 լ և, փխ. որ

7 ՏԹ փայլատակեալ

7 թեւ լիփ զնովաւ

8 թ և, փխ. զոր

8 Ա ի բազմաց / Ա. Թ բայց, փխ. այլ

8 ց զեւոնդոս

8 Ա լիփ որ մկրտէրն

9 Տ արտակէս / եցցլ առիստակէս

9 Կ'ad/ե օթաղայ / Եփ աթաղայ

9 ձ յեղեսեայ / ե Եղեսեայ / թ ոօքրս
Եղեսեայ

9 լ զակովք / Ե լ մծմայ

10 ՏԱ [քացի Գ] եպիսկոպոս

11 ad/eg ոօքրս Ձէ, փխ. Ղ.

12 Գ զորձ ի մեղ

12 Հad/ արիստակէայ / Ե արիստա-
կէս / եցց առիստակէայ / լ առիս-
տակ(ե)այ / ոքրս բոխտակայ / օ
բոխտակայ / Վա ոքստակէսի

12 ցլ նիկոյ / ad/ նիկոյ / Ե նիկեայ

12 ad/eg Ե [Ե և Ե] հաւատարն

12 Ե ազգացն / ցե ազգականաց

13 Ե զաւառն, փխ. զառնի

13 թ շինուած

14 Տ արտակէս / թեւ առիստակէս

15 եad/eg նիկեացոց

15 ցե հայրքն / Հ հայրն

16 Հ արիստի / Ե զոր

17 ՏԹ սապէս

18 Տ արտակէայ / եցց առիստակէս

18 թ բանիւք

18 Ա քսան սահմանեալ զիսով [ձ զորով]
կանոնաց ժողովոյն / ոօքրս զիսոց

զլիսովք ժողովոյն՝ գայ հանդիպի հօրն և արքային ի Վաղարշապատ քաղաքի։ Ընդ որ ուրախացեալ սրբոյն Գրիգորի, սուղ ինչ զլուխս յինքենէ ի կանոնս ժողովոյն յաւելու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին։

- 5 Յայնմ ժամու և ազգային նոցա կամսար մկրտի իւրայովքն հանդերձ ի ձեռն մեծին Գրիգորի. արքայի ընդունելով ի ջրոյն՝ տայ նմա ժառանգութիւն զմեծ դաստակերան Արաաշխի, որ այժմ ասի Դրասխանակերտ, և զգաւառն Շիրակ, որպէս ազգականի իւրում և մտերիմ հարապատիւ։ Այլ նա ոչ աւելի բաւեալ քան զեօթն աւուրս յետ մկրտութեանն, վախճանի։ Բայց թագաւորին Տրդատայ մխիթարեալ զզլուխ որդւոցն կամսարայ զԱրշաւիր՝ զինքն փոխանակ ծնողին սահմանելով, ազգ զնա սերէ յանուն հօրն, և կարգէ ի թիւ նախարարութեանց։ Յաւելու և այլ պարգևս—զքաղաքն Երուանդայ և զնորին գաւառն մինչև ցկատար ձորոյն մեծի. միայն զի ի մտաց նորա հեռացուցէ զյիշատակ ընդիլ աշխարհին որ Պահլաւն կոչի, որպէս զի անյրգով զհաւատան պահիցէ։ Իսկ Արշաւիր առաւել սիրեալ զգաւառն՝ յիւր անուն կոչէ Արշարունիս։ Քանզի յառաջ Երասխաձոր կոչէր։ Ահա ասացաք և զպատճառս գալստեան երկուց ցեղիցն, Պարթևաց և Պահլաւկաց։
- 20 Զայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառնուոյ, զոր որձաքար և կոփածոյ վիմօք, երկաթադամ և կապարով մածուցեալ, յորում շինեալ և տուն հովանոց, մահարձանօք, սքանչելի դրօշուածովք,

- 1 Ե լիք գայ
1 Ան արքայի
2 Հեճցլ որ յոյժ ուրախացեալ
2 Խ զլուխ / Ա լիք զլուխս
3 Ե լիք ի (կանոնս)
3 Խ առաւել վասն զգուշութեան
5 Ա յայն ժամ, փխ. յայնմ ժամու
5 Ա լիք և
5 Աց իւրովքն
6 Ա ի մեծէն զրիգորէ. լիք ի ձեռն
6 Ե և արքայի
6 ՏԽ տու
6 Խ լիք նմա
6 Ա ժառանգութիւն նմա զմեծ
7 ք զգաւառնակերան մեծ
7 ք արտաշիւի / Ա արտաշէսի / ցլ արտաշեսի
7 Ա գտահանակերտ
9 ցե հարազատ
9 Խ լիք աւելի
9 ՏԽձ զեթն / Ե զհաւթն
9 ց օր / Լ աւր
9 ցե մկրտութեան
11 Խ զարտաշիւի, փխ. զարշաւիր
11 օ ծնողին իւրոյ
12 Ա սերեալ / ՏԽ սերելով
12 Հցն նախարարութեանցն
12 Խ յաւելով

- 13 Ե պարգևս և զքաղաքն / Խ պատիւս, փխ. պարգևս
13 Ե լիք և
13 Անցլ զնորուն
15 Եճճճ պալհաւն / Ե պալհաւունի / ց պահգաւ / Ե պահաւն
15 Անց զհաւատն
16 Անցլ պահեցէ
16 ցե՛ արտաշիւի / Հ արտաշիւի
16 Ե զքաղաքն, փխ. զգաւառն
16 Ե ուր, փխ. յիւր
16 Տանունն
16 ԱՏ անուանէր, փխ. կոչէ
17 ց զի, փխ. քանզի
17 ՏԵԵԵ կոչիւր
17 Ա լիք և
18 Ե զպատճառ
18 Խ Ե զալստեանն
18 Եճճճ պալհաւկաց
19 Ա զշինուածս [Ե շինուած]
19 Հեճլ զանոյ
20 Խ լիք և (կոփածոյ)
20 ձ փոքածոյ, փխ. կոփածոյ
20 Ա կապարաւ
21 Հցն յորում և շինեալ և տուն
21 Հցօ դրօշուածովք, Լ դրօշածաւք / Վ շինուածովք, փխ. դրօշուածովք

բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ խորովիղխառոյ, և գրեալ ի նմա զյիշատակ իւր հելլենացի գրով:

Բայց սրբոյն Գրիգորի դարձեալ ի նոյն լերինս՝ ոչ ումեք յետ այնր յաւելոյր երեւել մինչև ցփախճան:

5

ՂԱ

Յաղագս մանուկն Գրիգորի և Արիստակեայ, և քէ էր աղագաւ կոչի լեռնն՝ Մանեայ այր:

Յեօթն և ի տասներորդի ամի թաղաւորութեանն Տրդատայ գտաք նստեալ յաթոս սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի զհայրն մեր Գրիգորիոս և
 10 ըստ Աւետարանի ծնող: Յետ լուսաւորելոյ զամենայն Հայս լուսով
 աստուածգիտութեան, և ջնջելոյ զխաւար կռապաշտութեանն, և լնլոյ
 զամենայն կողմանս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք՝ սիրեաց զլերինս
 և զամայութիւն և զհանդարտութեամբ մտաց յինքեան կեալ, որպէս զի
 խօսեսցի ընդ Աստուծոյ անդրադապէս. փոխանորդ իւր թողլով զորդի
 15 իւր զԱրիստակէս, ինքն կալով ի գաւառին Դարանաղեաց, ի լերինն
 Մանեայ այրս:

Այլ ասացուք, թէ էր աղագաւ կոչի Մանեայ այրը: Բանդի էր կին ոմն անուն Մանի, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանց, որպէս զնունէ

1 Հցե բարձրուանդակաւ, վի բար-
 ձուանդակաւ, փիւ. բարձր վանդակաւ.

1 Ա քանդակովք

1 Հ քեռն

1 օրգրս և գրեալ զյիշատակ իւր հել-
 լենացի գրով ի նմա

4 Ա յաւել

4 Հ երեւիլ

4 Ա ի վախճան,

5 անյեքքրս ՁԸ, փիւ. ՂԱ.

6 Հանեմ մահուան

6 Ա լիֆ և

6 Հ արիստակեայ / ցլ առիստակայ /
 և առիստակեայ / միւսն. ռըստակեայ

6 և եթէ / ք լիֆ թէ

6 վ՝ սր, փիւ. էր

6 քրս լեռն կոչի / օմֆցե լեռն / օգ
 լիֆ լեռնն

7 ք այր

8 Ա յեթն և տասն / Ե յեօթնևտասն /
 Ե յութն և տասն / Ե յեօթն և տա-
 ներորդի / Ե յեթնևտասներորդ / Ե
 յեթն և ի տասներորդ / Ե յեթն և
 ի տասներորդի / քրս յեաթն և ի
 տասներորդի

8 ցքր թաղաւորութեան

9 Ա թաղէի

9 ՏԱ զնախահայրն

9 Ա լիֆ գրիգորիոս

10 խմտ աւետարանին

10 Եթ ծնող / Ե ծնաղ

10 Ա լուսաւորելոյն

11 Հցե կռապաշտութեան

12 ք վարդապետիք

12 Ա սիրեաց / միւսն. սիրեցեալ

13 անեֆգլամայութիւն Ե զամայութիւնս

13 Ե զհանդարտութիւն

13 Ան մտացն

13 Ե անկեալ / Ա կալ / օրգրս կալեալ,
 փիւ. կեալ

13 Ա լիֆ որպէս

13 Ա զի անդրադապէս [Հ անգրաղ]
 խօսեցի [և խաւեսցի] ընդ աստուծոյ

14 Ա զորդին

15 Համֆգարիստակէս, Ե Եթ զառիստակէս
 / Ա առիստակէս / միւսն. զըստակէս

15 Ա ի լերինն որ կոչի

17 Ա աղագաւ [և աղգաւ] սա կոչի

17 ՏԱ կոչի նա մանեայ

17 օ կին ոմն էր / Ա լիֆ էր

18 Հցե մանոյ / Ե մանայ / Տ մանեայ
 [օ մանի] անուն

18 Ա սրբոյն [Հ սրբոյն] հռիփսիմեանցն
 [ց հռիփսիմէ, Հ հռիփսիմէի, և հռիփ-
 սէ, և հռիփսիմէ] / Տ հռիփսիմեանց

18 ԱՀ զնունի

Վրաց վարդապետուհի. որ ոչ շութափեաց հետեւել նոցա ի գալն առ մեզ, զիտեւով զամենայն տեղիս՝ Աստուծոյ, բնակեցաւ ի լերինս յայտասիկ, յայրս ինչ քարանց. վասն որոյ կոչեցաւ անուն լերինն Մանեայ այլք. յոր ալբի յետոյ բնակեցաւ և սուրբն Գրիգոր:

- 5 Այլ թէպէտ և բնակեցաւ անդ, սակայն ընդ ժամանակս ժամանակս յայտնեալ չըջէր ընդ աշխարհս, հաստատէր ի հաւատս զաշակերտեալսն: Բայց իբրեւեկն նորին որդին Արիստակէս ի ժողովոյն նիկիայ՝ յայնմ հետէ ոչ ևս երևեցաւ յայտնել ումեք սուրբն Գրիգորիոս: Վասն որոյ յիսկզբան քահանայանալոյ նորա, յեօթն և ի տասներորդ ամէ թաղաւորութեանն
- 10 Տրդատայ մինչև ցրառասուն և վեցերորդ ամն նորին, յորմէ հետէ ոչ ևս յաւել ումեք երեւել՝ համարեալ թուին ամբ երեսուն:

- Եւ յետ նորա Արիստակէս ամս եօթն, ի քառասուն և յեօթներորդ ամէն Տրդատայ մինչև ցլիսուն և երրորդ ամն նորին, յորում եղև կատարումն Արիստակէայ: Զի արդարեւ էր սուսեր հոգևոր քսա ասացելուն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց և զապրագործաց թուէր նա: Յազագս որոյ և Արքեպոյոս, որ էր կարգեալ ի վերակացութիւն Զորբորգն կոչեցեալ Հայոց, կշտամբեալ ի նմանէ՝ սպասեաց զիպող աւուր. և պատահեալ նմա ի ճանապարհի ի Ծովաց զաւառին՝ սպան
- 15

- 1 ի վրաց / ի զհետեւել
1 Հ շութափեաց զհետ նոցա
2 Ա ի լերինն յայնմիկ [ի այնմիկ] /
Հցե ի տեղինն [և ի տեղինն] յայնուսիկ, փխ. ի լերինս յայնմիկ
3 Ա ի յայրս
3 Խվ քարանձաւաց
4 Ե որ, փխ. յոր / Տ յոր այր
4 Ե լիվ յետոյ—թէպէտե (Տ. 5)
4 Խեմեք բնակեցաւ յետոյ
4 Ե յետոյ, փխ. և / եմեք լիվ և
4 Խ գրիգորիոս
5 ք ընդ ժամանակս յայտնեալ
6 Խվ երեւել [չ յեւեալ], փխ. յայտնեալ
6 Եմեք հաստատել
7 Ե բայց յորժամ իբրեւ / եմեք յորժամ, փխ. իբրեւ
7 Տ որստակէս որդի նորին / Խեմեք որդի / եմեք տոխտակէս / և որստակէս
7 Ե լիվ նորին որդի
7 Եմեք լիվ ժողովոյն
7 Ե նիկիայ / Տ նիկիայ
7 Տ Խ այնուհետեւ, փխ. յայնմ հետէ
8 Ա Խ լիվ ևս
8 Եմեք յայտնել / Վեմու յայտնեալ
8 Հ որբոյն
9 Եմեք քահանայանալոյն
9 Խ յեւթն և տասներորդ
9 Տ Խ ամէն
9 Հցեք թաղաւորութեան
10 Տ Խ ցրառասուն և վեց

- 10 Խ ամ
10 Տ Խ յորում, փխ. յորմէ հետէ
11 Ե յաւելու / Խ Ե երեւել [չ երեւել]
ումեք գրիգորիոս [Խ լիվ գրիգորիոս], համարեալ / եմեք երեւել գրիգորիս, համարեալ
11 Խ ամս
12 Համ յարիստակէս / եմեք տոխտակէս / միւսն. որստակէս
12 Ե Ե, փխ. եօթն
12 Ե ի քառասուն և յեւթն / ցլ Խ
13 Հցե ամին
13 ցլ ԾԳ / Խ ամ
13 Ե յորմէ, փխ. յորում
13 Ա կատարումն սրբոյն
14 Ա Հ տոխտակէս/եմեք տոխտակէս/ց տոխտակայ / և որստակայ / միւսն. որստակէս
14 Ա սուսեր էր
15 Ա լիվ թշնամի—յազագս որոյ (Տ. 16)
16 Խ նա նոցա / Եմեք ն"ք
16 Խ լիվ և
16 Խ արքեպոսոս
16 Ա կարգեալ էր
16 Հցե ի վերակացութեան
17 Եմեք չորբորգն հայոց [Ե հայք] կոչեցեալ [Ե կոչեցեալն]
17 Տ Խ ի [Խ լիվ ի] զիպող [չ զիպող]
18 Ե ժամու աւուրն
18 Տ Խ լիվ նմա
18 Եմեք էսպան

զնա սրով, և ինքն զնաց փախստական ի Տաւրոս Կիւրիկեցւոց: Իսկ զմարմին երանելւոյն բարձեալ աշակերտաց նորին՝ բերին յեկեղեց գաւառն, հանդուցանել ի Թիւն, յիւրում աւանին: Եւ յաջորդեաց զաթոռն երէց եղբայր նորին Վրթանէս, ի յիսուն և ի չորրորդ ամէն

5 Տրդատայ և անդր:

Բայց սրբոյն Գրիգորի ի Մանեայ այրն կեցեալ աներևութաբար ամա բազումս՝ փոխի մահուամբ ի կարգս հրեշտակաց: Եւ հովուաց գտեալ զնա վախճանեալ՝ ի նմին տեղում թաղեցին, ոչ գիտելով թէ ով ոք նա իցէ: Վայելէր իսկ նոցա, որք Փրկչին մերոյ ծննդեանն եղն

10 խորհրդածութիւն, լինել և աշակերտին յուղարկմանն սպասաւորք: Եւ ծածկեալ ամա բազումս աստուածային իմն զողջես տեսութեամբ, իբրեւ զՄովսէսն զայն ի հնումն, զի մի ի պաշտօն ի դեռահաւատ բարբարոսացս առցի աղգաց: Իսկ յորժամ սերտեալ հիմնեցան հա-

15 ճնաւորի ումնմն Կառնիկ անուն կոչեցելոյ, և բերեալ եղաւ ի գեօղն Թորդան նշխարք սրբոյն Գրիգորի:

Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Պարթև, գաւառաւ Պահլաւ, յազգէ թագաւորեցելոյ զատուցեալ Արշակունի, ի ցեղէ Սուրենական, ի հօրէ Անակ կոչեցելոյ, յարեւելից կողմանց աշխարհիս

20 մերոյ՝ արեւելք ճշմարիտ ծագեալ մեզ և իմանալի արեւակն և հոգեւոր

1 Ա. դերանելին, փխ. զնա

1 Պ ի կողմանս տաւրոս / Հabdef տա-

րոս

1 ցէ կիւրիկեցւոց

2 Տե երանելոյն / Ա. սրբոյն, փխ. երանելոյն

2 Ա. աշակերտաց նորին բերին / Պ նորին աշակերտաց բերին

2 Պ ի գաւառն եկեղեց / Ա. լիւր գաւառ

3 ԱՀէէ ի Թիւն

3 Բ աւանին

4 ցէ վրթանիսի

4 ի ԾԴ / ք ի ԾԴ.

4 եւ յամէն

6 abdef մանէ / Ե մանեայս այրն / Հե այրս

8 Տ գտին [օ գտեալ]

8 Ա ի նոյն

8 Պվ տեղի և թաղեցին

9 ք իցէ նա / ցէ լիւր նա / Հ լիւր ք որ նա

9 Ա. լիւր ծննդեանն

9 Հ լիւր եղն

9 Ե լինէրն խորհրդածութիւն / Հցէ խորհրդածութիւնէրն [Է լինեւն, փոխած լինեւն, Հ լինեւն]

10 de լինիւ / Տ աշակերտի

10 Տ յղարկման / Պվ յուղարկման

11 ք տեսչութեամբն

12 Պ որպէս, փխ. իբրեւ

12 Ե զմովսէս

12 Ե լիւր ի (պաշտօն)

12 Ա ի պաշտօն ի դեռահաւատ մարդկանն [Եcd մարդկան] ի բարբարոսացս [Ե բարբարոսաց] առցի աղգաց / Պվ լիւր ի (դեռահաւատ) / Տ ի պաշտօն առցի ի դեռահաւատ բարբարոսացս աղգաց

13 Պ սերտեալք

13 Ա. հիմնեցաւ / Պվ հիմնացան

14 Ա. ամաց, փխ. ժամանակաց

15 Ե ի գեօղն / Հց ի գեօղն

17 Եւ յամենեցունց, Եdef ամենեցունց

17 եւ յայտնի է ամենեցունց

18 abdef յաղհաւ

18 Տ Պ թագաւորեալ

18 Վցէ զատուցելոյ

18 Հ. թագաւորաց զատուցելոյ

18 ք ի ցեղէն

19 Ա. կոչեցեալ / Պ կողմանէ

19 Ա. հայոց աշխարհիս

20 Ա. լիւր մերոյ

20 Տ Պ լիւր ճշմարիտ

20 Ա. լիւր մեզ

20 Պ արեւելք մեզ ծագեալ

20 ք իմանի

20 Տ արեւդակն [որպէս արեւդակն]

20 Տ Պ լիւր և (հոգեւոր)

- ճառադայթ, ի խորին չարութենէ կոտաշատութեան ելք, երանութեան
 և շինութեան հոգևորի առիթ, աստուածային արդարեւ արմաւենի
 տնկեալ ի տան Տեառն և ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեալ:
 5 պարարտութեան հոգևորի զմեզ ժողովեաց ի փառս և ի գովեստ Աս-
 տուծոյ:

ՂԲ

Յաղագս վախճանի Տրդատայ Թագաւորի, քնդ որում եւ ողբերգական
 մեղադրութիւն:

- 10 Զորքոյ և զմեծէ և զերկրորդ նահատակէ և զմերոյ լուսաւորու-
 թեան հոգևոր վերակացուէ ճառելով, զ'ի Քրիստոսէ հանուրց եղելոցս
 ճշմարիտ թաղաւորէ՝ հրաշափառագունիւ պարտ էր անցանել բանիւ,
 որպէս զգործակցէ և զհաւասար ճշնոյց մերոյ նախաշաղի և լուսա-
 ւորութեանց նահապետի, որպէս թուեցաւ հաճոյ Հոգւոյն սրբոյ՝
 15 երիցացուցանել զիմ լուսաւորիչն վկայութեանն միայնոյ վիճակաւ,
 ի վերայ բերեմ՝ թէ և առաքելութեանն, իսկ որ ինչ զինի այսորիկ,
 զուգարան և հաւասարագործ: Այլ զառաւելութիւն ասեմ աստ զթագա-
 ւորին, քանզի խորհելն յաղագս Աստուծոյ և ճշնադրեցիկն լինել՝ զոյգ
 երկոցունց, իսկ նուաճել հաւանողական կամ բռնաւորական բանիւ՝
 20 առաւել էր թագաւորին շնորհ, քանզի ըստ հաւատոցն ոչ ինչ

1 Կ² abcdef կոտաշատութեանն

1 Ա¹ և լիք ելք

1 Տ¹ և ելք, ճշմարիտ բարի և այսահա-
 լած, երանութեան

2 Ե հոգևոր

3 Հ լիք և ի (գաւիթս)

3 Ա լիք մերոյ

4 ց այսպիսոր / 1 այսպիսաւք

4 Ա լիք ի ծերութիւն—հոգևորի (Տ. 5)

5 Տ և ի պարարտութիւն

5 Եթ լիք զմեզ

5 acd ժողովեաց զմեզ զամենեւին ի
 փառս / և ժողովեաց զամենեւեան ի
 փառս

7 abcdefgkopr Տ¹, փիւ. ՂԲ.

8 Խորքոյ վախճանին

8 Ա մեծի թաղաւորին տրդատայ / Տ
 թագաւորին

9 և Ե մեղադրութիւն ազգիս հայոց

10 Տ¹ լուսաւորութեանց / Ա լուսա-
 ւորութեանց: Ուղղ. լուսաւորութեան:
 ճմեհ. եր. 2, 6, Տ. 2

11 Տ¹ լուսաւոր, փիւ. հոգևոր

11 ef գէ ի, փիւ. զ'ի

11 Ա հանուր

12 a լիք պարտ էր

13 Ե որպէս և

13 ց լուսաւորութեանցն

14 Խ սրբոյ հոգւոյն

15 Խց երիցուցանել

15 ցք վկայութեան / Խ վկայութեամբ

15 Ա միայն

16 Հիցոց առաքելութեան / ք առաքի-
 նութեան / Ե առաքելութենէ

17 Խ լիք այլ—զթագաւորին

17 Ա լիք աստ

18 Ե ճգնելն, փիւ. խորհելն

18 ՏԱ ճգնազգեցիկ

18 de լինիլ

19 Տ հաւանեցուցանողականաւ կամ
 բռնաւորականաւ / Խ հաւանեցու-
 ցանողական և կամ

19 վ բռնաւորականաւ / Ե լիք կամ
 բռնաւորական

19 Ա բանիւք

20 և Ե լիք էր

20 a շնորհք

20 Տ¹ հաւատոցն

կասեցուցանէր զգործն: Այսորիկ աղագաւ կոչեմ և զսա նախաշաւիդ
ճանապարհ և լուսաւորութեան մերոյ հայր երկրորդ: Բայց զի
պատմութեանց, և ոչ գովեստից է ժամանակս, մանաւանդ զի և հազ-
ներգութիւնս ըստ իւրաքանչիւր պատմագրաց արտասանութեանց և
5 ոչ յատուկ ի մէնջ շարագրեցաւ, անցցուք ի կարգ բանից որ ինչ
յաղագս սորա:

Սա յետ հաւատոցն որ ի Քրիստոս, ամենայն առաքինութեամբք
բացաւիայլիսալ՝ ևս քան զկա յաճախէր որ ինչ յաղագս Քրիստոսի գործ
և բան. սաստիկով և հաւանեցուցանելով զմեծամեծ նախարարսն, միան-
10 զամայն և զամենայն բազմութիւն ռամկին, լինել արգարեւ Քրիստոսի.
որպէս զի վկայեցեն հաւատոցն՝ ամենեցուն և գործքն: Այլ զխոտա-
սրտութիւն կամիմ ասել, թէ և զամբարհաւածութիւն ազգիս մերոյ
յիսկզբանցն և այսր. որպէս անհամբոյր բարւոյ և հշմարտութեան
անհարազատ, կամ թէ բնութիւն ունելով զբարձրայօնութիւն և
15 զկամակորութիւն՝ ընդդիմանան կամաց թագաւորին յաղագս կրօնից
բրիստոսականաց, զհետ երթալով կամաց կանանց և հարճից: Որում
ոչ կարացեալ ներել թագաւորին, ընկեցեալ զերկրաւոր պատկա՝ զհետ
ընթանայր երկնաւորին, արագ հասանելով ի տեղի սուրբ ճգնաւորին
Քրիստոսի, ծակամուտ լեւնակեցիկ եղեալ:

20 Աստանօր ամաչեմ ասել զհշմարտութիւնն, մանաւանդ թէ զանօ-
րէնութիւն և զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, և զմեծի ողբոց և

1 զ պակասեցուցանէր

1 ՏՊ զգործն

1 Տ այնր / Պ այնորիկ

1 և և կոչեմ և զսա / Պbedef գնա,
փխ. զսա

1 ա չիք և զսա / bedef չիք և

1 ա զնախաշաւիդ

2 ՏՊ լուսաւորութեանցն

2 Տմ մերոյ / ԼՈ մեր

2 ք չիք բայց—ժամանակս (ս. 3)

3 ձե գովեստի

3 Պ ժամանակ / ք չիք և

3 օրգրս հազներգութիւն

5 Ե ի մէջ / Պվ՞ միայն, փխ. ի մէնջ

5 Ե շարագրեցաւ

6 Ա նորա

7 ձ յետ / միւսն. հետ

7 Տ հաւատոյն / Պ չիք որ

7 abdefgl առաքինութեամբ

8 Վ բացաւ փայլեալ

9 ԱՊ զմեծ

10 Պ չիք և / Ա բազմութիւնս

10 ձե լինիլ

11 ռ չիք որպէս

11 Ա վկայեցեն ըստ հաւատոցն [Ե հա-
ւատոց]

11 ք չիք և / Պ գործք

11 Պվ այլ [ցե այլ և] զխոտապարանո-

ցութիւն / Վ զսրտախտութիւն

12 ձե չիք թէ

12 ԱՊ մերոյ ազգիս

13 Ա յօկզբանն

13 ձ հշմարտութեանն

14 օրգրս հարազատ

14 Ե քարձրայօնութիւն

15 Հվ՞ձե կամակարութիւն / Պւք վկա-
մակարութիւն

15 Տ կրօնիցն

17 Ա կամեցեալ, փխ. կարացեալ

17 Պ թագաւորն

17 ԱՊ պսակն / և և զհետ

18 և ընթանայ

18 օրգրս չիք արագ—ճգնաւորին

18 ԱՊվ՞ ի տեղին, ուր ճգնաւորն Թեոփիլ
յաւագոյն Եի տեղին, ուր ճգնաւորն
քրիստոսի ծակամուտ...Ձ ՍԵ. Մ.

19 Ա աւելացնում և զինուորն (քրիս-
տոսի)

20 Պք զհշմարտութիւն

20 զ չիք թէ

20 ք զանօրէնութիւնն

21 օրգրս չիք զամբարշտութիւն [ս
աւել. լուս.]

21 քգրս ազգին

21 Ա չիք և (զմեծի)

21 ա մեծ / ցեև մեծի

արտասուաց արժանի զսոցա գործս: Քանզի զհետ առաքեալ, կոչեն զնա՝ լինել ըստ կամաց նորա, և ունել զթագաւորութիւնն: Իսկ ի հաւանել սրբոյն՝ տան նմա արրումն, որպէս անդ ուրեմն ի հուումն Աթենացիքն Սոկրատայ զմոլելինդն. և կամ թէ զմերն իսկ ասել,

- 5 կատարեալ երբայեցիքն ըմպելի լեզեաւ խառնեալ Աստուծոյ մերոյ: Եւ զայս արարեալ շիջուցին յինքեանց զբազմափայլ հառազայթն աստուածաշաշտութեան:
- Վասն այսորիկ ես ի վերայ իմոցս ողբալով ասեմ, որպէս Պաւղոս յաղագս իւրոցն և թշնամեաց խաչին Քրիստոսի. բայց ասեմ ոչ զիմ
- 10 բանս, այլ զՀոգւոյն սրբոյ: Ազգ թիւր և դառնացող, ազգ, որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր, և ոչ հաւատարմացաւ Աստուծոյ ոգի նորա: Արք Արամեանք, մինչև յերբ էք ծանրասիրտք, ընդէր սիրէք զնանրութիւն և զանաստուածութիւն: Ո՞չ ծանեայք, զի սքանչելացոյց Տէր զսուրբն իւր. և ոչ Տէր լուիցէ յաղաղակել ձերում առ նա: Զի բարկացեալ
- 15 մեղայք, և յանկողինս ձեր ոչ զղջացարուք. քանզի զենէք զենումն անօրէնութեան, և զյուսացեալն ի Տէր արհամարհեցէք: Վասն այսորիկ եկեցե՛ք ձեզ որոգայթ՝ զոր ոչ ծանեայք. և որան զոր որսայցէք՝ ըմբռնեցե՛ք զձեզ, և նովին որոգայթիւն անկջիք: Այլ նորա անձն ցնծացե՛

1 ՏՊ սոցա զ զսոսա

1 abede զգործս

2 Խ զսուրբն, փիւ. զնա

2 Ա զնա սուրբ լինել [ձ լինիլ]

2 Խո նոցա, փիւ. նորա

2 Դս տանել, փիւ. ունել

2 Դցե զթագաւորութիւն

3 Խ հառնել, փիւ. ի հաւանել

3 abde սրբոյ

3 ՏՊ հինան, փիւ. հուումն

4 Ա լիխ աթենացիք

4 Ա զսոկրատայ զմոլելինդն

4 Ա զմեր

4 օ լիխ և կամ թէ—աստուծոյ մերոյ (ս. 5)

5 Ա երբայեցիք

5 Դ դեզեաւ

5 Խ լիխ մերոյ

6 Խ լիխ յինքեանց

6 Ա հառազայթ աստուածաշաշտութեան նորա [def սորա]

8 ՏՊ լիխ ես

8 Հabdefg սոգոս

9 օրգոս իւրոց

9 ա լիխ բրիտոսի

10 Խ զսրբոյ հոգւոյն

10 Խվ՝ զուր, փիւ. թիւր

10 Խ զառնացուցանող [Հ զառնացուցանող]

10 Ա զառնացող, տէ. ազգ

11 օ զսիրտս

11 Խվ՝ և ոչ հաստատեաց առ աստուած

զնոգի իւր, փիւ. և ոչ—հոգի նորա

11 Հ լիխ աբբ—յերբ էք (ս. 12)

12 Ե տմանեանք, փիւ. արամեանք

12 dgkl լիխ էք

12 ցե ծանր սիրտք

12 ԱԽ զանօրէնութիւն [լ զանաւրէնութիւն] (րերես յաւազոյն. Աս. Ծ.), փիւ. զնանրութիւն

13 Ա որք ոչ ծանեայք

13 օ սքանչացոյց

13 Տց զսուրբս / Հեկ զսուրբ

14 Ա լուիցէ ձեզ

14 քգրս ձեր

14 ՏՊ լիխ զի

14 Խabc բարկացեալք

15 ՏՊ մեղանչեցէք [ո մեղանչեցիք]

15 de զղջացայք

15 Ա զենումն անօրէնութեան զենէք, և / Խ զենումն զենէք

16 Տ զյուսացեալն

16 def արհամարհեցիք / ք արմարհէք

16 ո այնորիկ

17 օ լիխ ձեզ / ց ծանեայք

17 ցեկոքգրս սրս / Հ սրսս

17 օ որսացէք / օ որսայիք

17 Խ զոր ըմբռնեցէք, որսացեն [լ որսայցէ] զձեզ

18 Խ զձեզ, այլ և

18 ք լիխ և

18 Ացի նորին

18 ԱԽ որոգայթիւ

18 Ա. անձն նորա / Խ անձն

Տերամբ և ուրախացի ի փրկութեան իւրում, և ամենայնիւ ինքեամբ ասասցէ. Տէր, ով նման է քեզ:

- Եւ զի այսոքիկ ճշմարիտ այսպէս՝ մխիթարեցուք մերովք վտանգիւքս և մեք. «զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին, ասէ Քրիստոս, իսկ ընդ չորն զԲնէ լինիցի»: Արդ՝ եթէ ընդ սուրբս Աստուծոյ, և որք ի թազաւորութենէ յազազս Աստուծոյ զինքեանս նուստացուցին, այս է, զԲնէ մեր բանս առ Աստուծոյ յազազս ի ձէնջ վտանգիցս, որոց վտանգք և աղքատութիւն սեպհական է: Այլ սակայն ասացից: Ո՞վ որ ի ձէնջ թռչակս յազազս մեր, ով որ վարդապետացն մաղթանս, ով որ բան յօժարեցուցանող կամ յորդորական, ով որ յերթալս մերում բեռնարարձս, ով որ ի զալն մերում հանգիստ, ով որ տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց: Թողից զայլն, զի և ոչ զլեզուս չարս և զտգիտութիւն, հանգերձ սնտոի փառամոլութեամբ և՛ կատաղի լեզուանութեամբ, սանձահարեցէք. այլ նիւթ նոցա անմտութեանն զձեր ուսումնաստեացդ
- 15 տալով բարս, բորբոքեցէք առաւել բան զհնոցն Բարեկոչնի:

1 Աորգրս լիֆ և (ուրախացի)

1 Ա ի հանդատեան իւրում, փիւ. ի փրկութեան իւրում

1 և ամենայնի

1 abcef ինքեան [b ինքեամբ] անձամբ ասասցէ

2 Ան ա [չ լիֆ]

2 օ նմանի

3 ors զայստսիկ

3 Ա ճշմարիտք

3 prs լիֆ այսպէս

3 Ա և մեք մխիթարեցուք մերովք վտանգիւքն, զի թէ

3 լ վտանգիւքն / չցի վտանգիւք

4 և թէ

4 Ա այս

4 Ա է, փիւ. արարին / և լիֆ արարին (չ լուց սեղ թողած)

4 abcf ասէք

5 Աօ սուրբն / գրս սուրբ

6 Ա զինքեանս յազազս աստուծոյ նուստեցուցին

6 Ա այսքան, փիւ. այս է / օրգրս լիֆ այս է

6 Վառօրգրս այս է, այլ զԲնէ

7 և բան մեր

7 օ լիֆ առ

7 և վտանգիս, որում

8 օ վտանգ

8 korpgrs լիֆ է

8 S a որ

9 օրգրս թռչակ

9 և վան, փիւ. յազազս

9 և a [չ լիֆ] որ

9 և a [չ լիֆ] որ

10 a լիֆ կամ

10 վ յարդարական

10 յվ՝ a որ յերթալս / և a / c aվ որ ի յերթալս / չ լիֆ aվ

10 վ՝ցկոորգրս երթօզս [ն երթաւզս] / և յերթօզս / չ յերթօզս

10 abdef յերթալս

10 Վա մեր, Վառօրգրս մեզ, de իւրում, փիւ. մերում

11 Ա բեռնարարձ

11 և a որ, փիւ. aվ որ (ի զալն)

11 և a որ տուն կամ օթանոցս [չko օթանոցս]

12 չց թողում / և թողում

12 չ զայլս

12 և լիֆ և (ոչ)

12 abcde զաղխտութիւնն / Sf զաղխտութիւնն / և և զաղխտութեանն

13 d լիֆ սնտոի

13 Տէվ՝ փառամոլութեամբն [p փառամոլութեամբ]

13 և լիֆ և

13 լ լեզուանութեան / վ՝ լեզուանութիւնն / S լեզուանութեամբն [or լեզուանութեամբ]

14 օ սանձահարութիւնք de սանձահարեցիք

14 Տէջք անմտութեան

14 և զձերզ տալով ուսումնաստեաց

15 f զբարս

15 de բորբոքեցէք

15 և լիֆ առաւել

15 Ան բան զբարեկոչնի [f բարեկոչնի] հնոցն

Վասն որոյ իւրաքանչիւր ոք առ անձին է քուրմ և պաշտօնեայ, որպէս
 ասէ Գիր, որ է ըստ այժմուցս ի դէպ. ուր բազում խօսողք աստուածայնոցն,
 և զօրութեան մտացն ոչ հասուք. և խօսողք՝ ոչ ըստ հաճոյից Հոգւոյն,
 այլ ըստ օտարին: Վասն որոյ հիացումն իմն են ճառքս և սարսափելի՝
 5 որոց միտս ունին. քանզի խօսի որ խօսին՝ զԱստուծոյ և զաստուծայ-
 ինան, և խորհուրդք խօսողին յօտարն հային: Զի ոչ վասն որոյ խօսին՝
 կրէ զաշխատութիւն, և ոչ մեղմով և հեղիկ, որպէս ուսան, թէ «մի որ
 լուիցէ արաաքոյ զարարառ նորա», այլ յաղագս փառաց մարդկայնոց,
 և ճայթեցուցանելով հնչեցուցանեն ի լսելիս մարդկան: Ուր շատխօ-
 10 սութեանն հոսանք իբրեւ յաղբերէ գիմեն, որպէս ասաց ոմն ի հնոցն,
 և զկծեցուցանեն զամենայն գինարբուս և զհրապարակս: Ո՞վ որ զսոսա
 ոչ ողբացէ՝ որ միտս ունիցի. և եթէ ոչ ք զչարիցի՝ ասեմ, թէ և որք
 յորդորենն զսոսա այսպիսիս լինել: Արգելում ասել զԳրխառսին—
 տալ վրէժս յարկնէն Արելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Զաքարիայ, որ
 15 կայ ի մէջ ասճարին և սեղանոյն:

1 ՏԽ ասանձինն

1 Ո՞վ²եճեճ պաշտօն [և պաշտան]

2 Ա գիր, որ է ըստ այժմուցս [ճայժ-
 մուց] ի դէպ, ուր [ճե որ, Կ² լիք է
 ըստ այժմուցս ի դէպ ուր] բազում
 խօսողք / ՏԽ գիր, որպէս և այժմ
 խօսողք [չ խօսողք] բազումք

2 ԱՆորքոյ յաստուածայնոցն

3 օրքոս հացուք

3 ցն խօսողքն / Հե խօսողքն

3 օ լիք ըստ

4 Ա հիացումն է [օ լիք է] ճառքս և
 սարսափելի իմն

6 Ա հայի յօտարս / Հե հային [չ հայի]
 յաւտարն [չ յօտարն] / ց յաւտար

6 ԱՆ յաղագս, փխ. վասն

7 ԱՏԽ զաշխատութիւնն [յցք զաշխա-
 տութիւն

7 եւ լիք ոչ

7 ք ուսան / Ն ուսաւ

8 եւ մարդկայնոյ

9 Ա ճայթելով

9 ք հնչեցուցանել

9 ո ի լսելիսս

9 Տ որ, փխ. ուր / ց լիք ուր

9 Պաճեճ շատխօսութեան

9 քոս շատախօսութեան են հոսանք

10 Ա ըսնք, փխ. հոսանք

10 Կ²եւ յաղբերէ

10 Ա րդիւնն, փխ. գիմեն

10 աճե ասացն

10 և ումն, փխ. ոմն

10 «Ուր շատախօսութեանն հոսանք իբրեւ
 յաղբերէ գիմեն»: (Գր. Նազիանգացի,
 Առ ժողովողն): «Զամենայն հրապա-

րակն հնչեցուցանել... զամենայն գի-
 նարբուս զկծեցուցանել շատախօսու-
 թեամբ»: (Նոյն, Առ ողբ). Գ. Խաչա-
 րեանց, Արմ. Արմաքում, II, եր. 69-70

11 օ զկսկծեցուցանեն

11 Ա լիք զամենայն

11 աճ զգինեբբուս / Ն գինեբբուս [և
 ի գինեբբուս, չ գինեբբուս]

11 ԱՆՈ՞վ² և զհրապարակս / միւսն. ի
 հրապարակս

11 Ն օ որ / ճ ոչ, փխ. ո՞վ

11 Տե գնասա

12 ՏԽ ողբացի [ո ողբացէ] / աճե ողբացէ

12 ոճ զմիտս

12 ցե լիք և (եթէ)

12 ա լիք որ

12 ճե զչարիցէ / Տ զչարիցէ / Ո՞վ
 զչարացի

12 վ թէ և այլ որք

12 Վոց որ, փխ. որք

13 օ յորդորիցեն / վ²ն յորդորենն /
 միւսն. յորդորեն

13 Ո՞վ² զսոսա / միւսն. զսոսա

13 վ²ցն այսպիսի

13 ճե լինիլ

13 Ո՞վ² յորդորումն, փխ. արգելում

13 Ա ասելով

13 Ո՞վ² զբրիստսէ

14 Ա տալ / ՏՈ՞վ² զտալն

14 Ո՞վ² վրէժ

14 եօ յարենէ

14 աճեճ արելիլ

14 օ արդարոյն

14 Ա մինչև յարկնն / ց զարկն

15 օ կայր / ց սեղանուոյն

Այլ աստանօր դադարեացէ բանս, որպէս աշխատութիւն կրեալ՝
յաւանջս լինել խօսեցեալ մեռելոց: Այլ պատմութիւնս յազադս սրբոյն
Տրդատայ ճշմարիտ է. բանդի արբուցեալ նմա դեղ մահու՝ զրկեցան
ի լուսոյ շնորհաց ճառագայթից նորա, որ թագաւորեաց ամս յիսուն
5 և վեց:

Բովանդակեցան Դիրք Երկրորդ,
յառաջադիմութեան Հայոց մեծաց

1 f չի՛մ ալ

1 եւ աշխատութեան

2 de լինիլ

2 Հցե պատմութիւն / 1 պատմութիւն

4 օրգրս փառաց, փխ. լուսոյ

4 a չի՛մ շնորհաց

4 y Ծ, եւ յիսուն, փխ. յիսուն և վեց

6 եւ ասարտեցաւ հատոր երկրորդ,
փխ. բովանդակեցան—հայոց մեծաց

6 k բովանդակեցան

7 f յառաջադիմութեան / օրգրս յառա-
ջադիմութիւն / օ յառաջարանու-
թիւն

7 Խ չի՛մ մեծաց

ՅԱՆԿՔ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏԱԾԻ

- Ա. Աւարտումն պատմութեան Հայոց Մեծաց:
- Բ. Որ ինչ յետ վախճանին Տրդատայ ընդ մեծն Վրթանէս և ընդ երիս նախարարութիւնն անցք:
- 5 Դ. Կատարումն սրբոյն Գրիգորիսի ի բարբարոսաց:
- Դ. Որոշումն Բակուր բղէշին ի միարանութենէ Հայոց, և խորհուրդ նախարարացն թաղաւորեցուցանել զՅոսրով:
- Ե. Պատճէն թղթոյն Հայոց:
- Զ. Գալուստն Անտիոքայ և գործք նորա:
- 10 Է. Յանցանք Մանաճհրի առ մեծն Յակոբ, և մահն:
- Ը. Յաղագս թաղաւորելոյ Փոքր Յոսրովու և փոխելոյ զարքունիսն և անկելոյ զանառնն:
- Թ. Որ ինչ յաւուրս սորա ի հիւսիսականացն աղգաց արշաւանք ի մեղ, ուր և նահապետութիւնք Վահանայ Ամատունւոյ:
- 15 Ժ. Վախճանն Յոսրովու, և պատերազմ Հայոց ընդ Պարսա:
- ԺԱ. Յաղագս թաղաւորելոյն Տիրանայ, և փոխելոյ յաշխարհէս մեծին Վրթանայ, և փոխանորդելոյ զաթոռն սրբոյ Յուսկանն:
- ԺԲ. Պատերազմ Շապհոյ ընդ Կոստանդեայ:
- ԺԳ. Եթէ զխնոր Տիրան իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի պատանդս տայ:

- 1 Ե ցանկ / ցլ ցանկ
- 1 օ ցանկն և երբորդ հատուածի պատմութեան
- 2 ՏԽ աւարտման հայոց պատմութեան. լիք մեծաց
- 3 Ե վախճանի
- 4 Ժ նախարարութիւնս / օ նախարարութիւնքն
- 4 Ա անցին / և անցաք
- 5 Ե գրիգորիսի / Տ գրիգորի [և օ գրիգորիսի]
- 6 Ե Եթէ բղէշին
- 6 օ խորհուրդն նախարարաց
- 7 և պատճէն
- 8 Դ հայոց և կոստանդեայ
- 9 ցլ գալուստ անաւորայ
- 9 Ա անտիոքոս
- 9 Ե գործ
- 9 Ա նորին
- 10 Ե մանաճհրի / Ժ ց մանաճհրի
- 10 Ե յակովբ
- 10 Ե Եթէ Եթէ մահ
- 11 Ե Եթէ թաղաւորելոյն / Ե թաղաւորեցուցանելոյն

- 11 ցլ խոսրով
- 11 օ փոփոխելոյ
- 12 Ե անկել
- 12 ցլ զանգան / Վարքոս զանառն
- 13 Ե Եթէ լիք ի հիւսիսականաց / Ե Ե հիւսիսականաց
- 14 Ա լիք ուր
- 14 Ե Եթէ ամատունոյ / Ե լիք ամատունոյ
- 15 Տ վախճանն
- 15 Ե ընդ պարս / Ե ընդ պարսից
- 16 Ե Եթէ տիգրանայ
- 16 Տ Եթէ փոխելոյն
- 16 ցլ յաշխարհէ
- 17 Տ Եթէ փոխանորդելոյն
- 17 Ե սրբոյն
- 17 ցլ յուսկան
- 18 Ե կոստանդեայ / և կոստանդայ
- 19 ՏԽ Եթէ
- 19 Ե Եթէ տիգրան / Ե լիք տիգրան
- 19 Ե ընդ յառաջ
- 19 ցլ յուսկանոսի / Ա յուսկանոս
- 19 Տ պանդանդոս
- 19 Ե առ պատանդս

- ԺԳ. Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն և Դանիելի:
- ԺԵ. Եթէ զիւրդ Զօրայի առեալ զղօրսն Հայոց դառնայ ի Յուլիանոսէ,
և առաակի ազգաւ:
- ԺԶ. Յաղագս մահուան սրբուցն Յուսկանն, և յաջորդելոյ զաթոռն
5 Փանկրսեհի:
- ԺԷ. Եթէ զիւրդ ի Շապհոյ խաբեցաւ Տիրան, երթալով ի կոչ նորա,
և կուրացաւ ի նմանէ:
- ԺԸ. Յաղագս թագաւորեցոյցանելոյ Շապհոյ զԱրշակ, և արշաւանաց
ի Յոյնս:
- 10 ԺԹ. Եթէ իւրդէս արհամարհեաց Արշակ զթագաւորն Յունաց:
Ի. Յաղագս սրբոյն Ներսեսի և բարեկարգութեանն որ ի նմանէ:
ԻԱ. Սպանումն Տրգատայ, եզրօրն Արշակայ, և երթալ սրբոյն Ներսիսի
ի Բիւզանդիոն և դարձուցանել զպատանդսն:
- ԻԲ. Եթէ իւրդէս եղև խոտմութիւն Արշակայ ընդ Գնելայ, և մահն
15 Տիրանայ:
- ԻԳ. Դարձեալ խանդալ Արշակայ ընդ Գնելայ և սպանանել զնա:
- ԻԴ. Եթէ իւրդէս ժողովեցաւ Արշակ առնուլ զկիւն Գնելայ, յորմէ եղև
Պապ:
- ԻԵ. Սպանումն Տիրիթայ:
- 20 ԻԶ. Պարտումն Շապհոյ ի Տիգրանակերտի:
- ԻԷ. Եթէ իւրդէս Արշակաւան շինեցաւ և կոտորեցաւ, և առաւ Անի:
- ԻԸ. Առումն Տիգրանակերտի և բնաբարձ քանդումն:
- ԻԹ. Յաղագս պատերազմին Արշակայ ընդ նախարարս իւր, և վտա-
բանդի երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիոն:
- 1 զ սրբոյն / զ յուսկեայ
1 Տօնօք զանիելի / լ զանիելի
2 ՏԽ Թէ [ոս եթէ]
2 զ առեալ զօրայի / օնօք զօրայի /
ֆ զօրիայի
2 լ զօրս / զ զօրս
2 Ա լիֆ հայոց
2 ՏԽ զարձաւ [լ և զարձաւ]
2 զ ի յուլիանոսէ
4 զ մահուանն
4 ա սրբոյն / օնօք սրբուց / զ լիֆ
սրբուցն
4 լ յուսկան / զ յուսկեայ
6 ՏԽ Թէ / Տ ի կոչն
7 օք լիֆ ի նմանէ
8 օնօք արշաւանք / օք արշաւանս գնե-
լոյ, փխ. արշաւանաց
10 ֆ յունաց և զթուղթն կայսեր
11 օնօք ներսեհի
11 ֆյ բարեկարգութեան
11 ՏԽ ա լիֆ որ
12 Ա. կզօր
12 ՏԽ երթալոյ / օք երթալոյն
12 օք լիֆ սրբոյն
12 օնօք ներսեհի / օք ներսեհի
- 13 օք ի բիւզանդոն / ֆ ի բիւզանդ / լ
ի բիւզանդոն
13 ՏԽ օք զարձուցանելոյ
13 Տ զպատանդսն / ա զպատանդս / զ
զպատանդս
14 Տ Թէ / օնօք մահ
14 Տ ընդ գնելայ / օնօք ընդ գնելայ
17 լ զկիւն
17 Տ գնելայ / օնօք գնելայ
19 զ լիֆայ
20 ա զպարտումն
21 Տ արշակաւանն [ոս արշակաւան]
21 օնօք աւերեցաւ, փխ. կոտորեցաւ /
լ աւերեցաւ, յուս. շինեմ կոտորեցաւ
ոս կոտորեցաւ աւերեցաւ
22 ա քաղաւան
23 զ կոտորածին, փխ. պատերազմին
23 զ լիֆ ընդ
23 Տ ընդ նախարարսն [ոս ընդ նախա-
րարս] / զ գնախարարսն, փխ. ընդ
նախարարս. լիֆ իւր
23 օ վտանգի
24 ՏԽ օք երթալոյ
24 Ա. զ լիֆ պապայ / լ ի բիւզանդոն

1. Յաղազս արտասանման լինելոյ մեծին ներսիսի, և անկանել պահել ի կղզին անբնակ. և թէ որպէս կերակրեալ լինէին ի վերին խնամոցն:
- 5 ԼԱ. Կոտորել Արշակայ զնախարարսն. և վասն վարուց Թաղայ եպիսկոպոսի:
- ԼԲ. Եթէ որպէս Արշակ քարչել զերանելին Թաղ և քարկոծել զնա կամէր, սակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:
- ԼԳ. Յաղազս թագաւորելոյն Թէոդոսի Մեծի, և ժողովոյն որ եղև վասն հոգեմարտոցն:
- 10 ԼԴ. Ակամայ երթ Արշակայ սո Շապուհ, և անգարծ լինել:
- ԼԵ. Յաղազս չարեացն որ անցին ընդ Հայս ի Շապհոյ, և մահ Արշակայ:
- ԼԶ. Անցք ընդ մեզ չարեացն՝ որ ի Մեհրուժանայ, և թագաւորել Հայոց Պապայ:
- ԼԷ. Յաղազս մեծի պատերազմին որ եղև ի Զիրաւ, և սատակման ամբարշտին Մեհրուժանայ:
- 15 ԼԸ. Եթէ որպէս Պապայ զեղ մահու արբուցեալ սրբոյն ներսիսի՝ ելոյծ ի կենցաղոյս:

1 g արտասանմանելոյ

1 b e f ներսէսի / ձեռ ներսիսի / միւսն. ներսեսի

1 g անկեալ, S արկանել, փխ. անկա- նել

2 Ա պատահեալ, փխ. պահել

2 Ա ի կղզի

2 g ևղև կերակրեալ

2 o լինէր

2 g լիք վերին

3 g լին խնամոցն [լ խնամոց] արաբ- չին

4 a ԼԲ, փխ. ԼԱ.

4 a խոտորել, փխ. կոտորել

4 g յաղազս, լ յողազս, փխ. վասն

4 ու խաղաղ

4 f g եպիսկոպոսին

6 a ԼԳ, փխ. ԼԲ.

6 Ա արշակ հրամայեաց քարչել զխաղ

6 Տ քարչէր

6 S պիտաղ

6 S կամէր զնա

7 a ԼԴ, փխ. սակս

7 c յանդիմանութեանց

7 c իւրոցն / ձեզ իւրոյ

7 S յանցանաց իւրոց

7 c յանցանաց և սպանանել

8 a ԼԵ, փխ. ԼԴ.

8 c լիք եղև

9 Ա հոգեմարտին [f հոգեմարտին մա- կեղանի] / o հոգեմարտոցն

10 Ա լիք ԼԴ.

10 a կամայ / o յակամայ

10 Ա երթալ

10 d e լինիլ / Տ Թ լինելոյ / f լինել անտի

11 a ԼԶ, փխ. ԼԵ.

11 Ա չարեացն չապհոյ որ անցին [c f լիք անցին] ընդ հայս և / g չա- րեացն հայոց որ անցին ի չապ- հոյ, և

11 S ընդ հայք

12 a ԼԷ, փխ. ԼԶ.

12 g անցանք, փխ. անցք

12 d e ի մեհրուժանայ / միւսն. ի մե- րուժանայ

12 լո թագաւորել / միւսն. թագաւո- րելոյ

12 d e լիք հայոց

13 b պաղ

14 a ԼԸ, փխ. ԼԷ.

14 a c d e f g ո մեծի / միւսն. մեծ

14 c e f լիք եղև

14 Ա սատակումն

15 d e մեհրուժանայ / c f լիք մեհրու- ժանայ / միւսն. մեհրուժանայ

16 a ԼԹ, փխ. ԼԸ.

16 g պաղ

16 c f տուեալ, փխ. արբուցեալ

16 a n ներսիսի / b e f ներսէսի / միւսն. ներսեսի

16 c f երարծ, փխ. ելոյծ

17 c f ի կենացս

- ԼԹ. Յաղագս աթոռակալութեանն Սահակայ, և սղանմանն Պապայ ի Թէոդոսէ:
- Խ. Յաղագս թաղաւորելոյն Վարդապետայ, և կապանաց նորին:
- ԽԱ. Թաղաւորութիւն Արշակայ և Վաղարշակայ:
- 5 ԽԲ. Յաղագս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց թաղաւորացն Արշակունեաց, ի ծառայութիւն երկուց ազգաց, Պարսից և Յունաց:
- ԽԳ. Յաղագս փոփոխման նախարարացն Հայոց յիւրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտօն իւրաքանչիւր թաղաւորացն:
- 10 ԽԴ. Եթէ որպէս մեծարեաց Խոսրով զՍահակ տապետ. և նահատակութիւնը նորին ի յեղուզակս ազգին Վանանդացոց:
- ԽԵ. Յաղագս զալոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ և Աշխարարայ հանդերձ գանձիւք Արշակայ:
- ԽԶ. Պատերազմաւ Արշակ պարտեալ ի Խոսրովայ՝ վախճանի հիւանդութեամբ:
- 15 ԽԷ. Յաղագս երանելոյն Մեսրոպայ:
- ԽԸ. Դարձ առ Խոսրով նախարարացն, որք էին առ Արշակայ:
- ԽԹ. Միապետել Հայոց Խոսրովայ, և ունել զաթոռ եպիսկոպոսականութեան մեծին Սահակայ:
- 20 Ծ. Կապումն Խոսրովայ, և փոխանորդել զաթոռն Վրամշապհոյ եղբոր նորին:
- ԾԱ. Երթ մեծին Սահակայ ի Տիրոն, և դարձ մեծարանօք և պարգևօք:
- ԾԲ. Յաղագս Դանիելեան նշանագրացն:

1 ա Խ, փխ. ԼԹ.

1 ցց աթոռակալութեան

1 Ա սղանման / ցլ սղանման

2 օ ի Թէոդորոսէ

3 ա լիխ Խ.

3 Saccef թաղաւորելոյ / ժ թաղաւորել

3 ցլ մահ, փխ. կապանաց

4 abe թաղաւորել / ցf թաղաւորելն

5 ՏԽ ընդ երկու

5 Տ թաղաւորաց

6 Ե յազգաց

7 f յունաց. Թուզիքն շապհոյ

8 ց փոխման / Լ նախարարաց

9 Ացլ երկոցունց, փխ. իւրաքանչիւր

9 Աց լիխ ի (պաշտօն)

9 Տց թաղաւորաց

11 bdef նորա / ա լիխ նորին

11 Ա ի յիւզակի

11 ցլ վանանդացեաց

12 a սուրէնայ / ցլ լիխ և

12 a աշխարհայ / bdef աշխարհայ

13 ցլ գանձութ

16 ցf երանելոյն / միւսն. երանելոյն

16 a մեսրոպայ / def մեսրոպայ / ց

մեսրոպա / Լ մեսրոպայ / միւսն. մե-

սրովայ

17 c լիխ առ

17 ցլօ լիխ նախարարացն

17 օ որք / միւսն. որ

17 ցլ լիխ էին

17 առ արշակ և Թուզիք նախարարաց

18 Ացլո միապետել / միւսն. միապետեալ

18 ցլ խոսրովայ հայոց

18 Ա խոսրովո

18 abcde եպիսկոպոսութեանն / ՏԽf եպիսկոպոսութեան [օ եպիսկոպոսականութեան]

20 Ա խոսրովո

20 Ա փոխանորդելոյ [c փոխանորդելոյ]

20 ց զԹի" / Լ զԹի"ն, փխ. զաթոռն: Հմմտ. պատմ. մեջ Ծ. գլխի վերեւ գրուած—զԹագն

20 Լ վրամշապհոյ

21 ցլօ նորին / միւսն. նորա

22 abdef պատուով. c պատուովք, ց պատուօք, փխ. պարգեօք

23 Ե դանիելեան / ց դանիելեան / Լ դանիելեան / c դանիէլի / միւսն. դանիէլեան

23 ցլ նշանագրաց

- ԾԳ. Յաղագս Մեսրոպեան նշանազրացն ի վերնոյն տուելոյ շնորհաց։
 ԾԴ. Յաղագս դպրութեան Հայոց, Վրաց և Աղուանից։
 ԾԵ. Կրկին թագաւորելն Հայոց խորովայ, և յետ նորա Շապհոյ պարսկի։
- 5 ԾԶ. Որ ինչ զկնի գնալոյն ի Հայոց Շապհոյ, և անիշխանութեանն յետ նորա։
 ԾԷ. Առաքումն Մեսրոպայ ի Բիւզանդիոն, և սլառնէն թղթոցն հնգից։
 ԾԸ. Վասն զարեմտեայ մեր վարդապետելոյ, և խաղաղանալոյ բոլորումն, և թագաւորելոյն Արտաշրի։
- 10 ԾԹ. Շինուած Կարնոյ քաղաքին, որ կոչի թէոդուպոլիս։
 Կ. Կրկին աւետարանիչ լինել Մեսրոպայ, և երթ թարգմանչացն ի Բիւզանդիոն։
 ԿԱ. Յաղագս ժողովոյն Եփեսոսի, որ վասն ամբարշտին Նեստորի եղև։
 ԿԲ. Ի վարդապետան, յինքն և ի հանապարհորդութիւն ուսմանն, օրինակաւ երկնային զարգու։
- 15 ԿԳ. Յաղագս Հար միաբանութեանն Հայոց ի խորհուրդ կորստեան անձանց։
 ԿԴ. Յաղագս բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց ինքեանց կամաւ, և անարգելոյ աթոռոյ եղիակոպոսապետութեանն։
- 20 ԿԵ. Արձակումն ի Պարսից մեծին Սահակայ հանդերձ Շմուելաւ աթոռակալաւ։

1 Ե լիք ԾԳ յաղագս—նշանազրացն
 1 աք մեսրոպայ / ց նշանազրաց
 1 bde ի վերնոյն / Եօ ի վերնոյ / ցլ
 ի վերնոյն / Ե լիք ի վերնոյն
 1 ԵԵժ տուելոյ / ոս տուելոյ / ցլ
 տուելոյ / միւսն, տուելոյ
 1 ՏԳ շնորհացն
 2 Ե ԾԴ, փխ. ԾԴ.
 2 ՏԽժ յաղագս կարգաց դպրութեան
 3 Ե ԾԴ, փխ. ԾԵ.
 3 ցլ թագաւորել
 3 լ լիք Հայոց / Աց խորովայ
 5 Ե ԾԵ, փխ. ԾԶ.
 5 ցլ անիշխանութեան
 7 Ե ԾԶ, փխ. ԾԷ.
 7 աժ մեսրոպայ / ԵԵԳՄ մեսրոպայ
 7 Ե լիք ի Բիւզանդիոն
 7 ՏԽ թղթոց / Ե թղթոյն / Գ թղթիցն
 8 Ե ԾԷ, փխ. ԾԸ.
 8 Ե զարեմտեան / Գ զարեմտեացն / ՏԽ
 զարեմտեայն
 8 ՏԽաք բոլորովիմբ / Ե բոլորիմբ
 9 ց թագաւորելոյ
 9 Ե արշակայ, ԵԵժ արտաշէսի, փխ.
 արտաշէրի
 10 Ե ԾԸ, փխ. ԾԹ.
 10 Ացլ քաղաքի
 10 ԵԵԳ թէոդուպոլիս / Ե թէոդուպոլիս

պոլիս / Ե թէոդուպոլիս / Ե թէոդուպոլիս
 11 Ե ԾԹ, փխ. Կ.
 11 Ե աւետարանիչն
 11 ԵԳ լինել
 11 ԵԳ մեսրոպայ / Ե մեսրոպայ
 11 ԵԳ երթալ
 12 Ե ի Բիւզանդիոն / Գ ի Բիւզանդիոն / ցլ
 լիք ի Բիւզանդիոն
 13 Ե Կ, փխ. ԿԱ.
 13 Աց լիք եղև
 14 Ե ԿԱ, փխ. ԿԲ.
 15 ցլ երկնային զօրուն և զարգու
 16 Ե ԿԲ, փխ. ԿԳ.
 16 ցլ միաբանութեան
 16 ցլ ի խորհուրդս
 18 Ե ԿԳ, փխ. ԿԴ.
 18 ցլ թագաւորութեան
 18 Ե ինքեանց / ց կամաւ
 19 Գ լիք աթոռոյ
 19 աժ եղիակոպոսապետութեան / Գ եղիակոպոսապետութեան
 20 Ե ԿԴ, փխ. ԿԵ.
 20 աժԵԳ շմուելաւ / Տ շմուելաւ / ցլ
 շմուելաւ
 20 ՏԽ աթոռակցաւ

- ԿԶ. Գործք Շմուկի անարժան հոմիշխանին մեծին Սահակայ:
 ԿԷ. Փոխունն յաշխարհէս մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ երանելոյ:
 ԿԸ. Ողբք վասն բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց յազգէն Արշա-
 կունեաց, և եղիսկոպոսապետութեանն յազգէ սրբոյն Գրիգորի:

5

Աւարտեցան ցանկը Երրորդ Գրոց,
 յանկ ելանելոյ պատմութեան Հայոց:

1 c ԿԵ, փխ. ԿԶ.

1 adef շմուկի / ցլ շմուկի

1 S անարժանք

1 S հոմիշխանի

1 abde լիս մեծին սահակայ

2 c ԿԶ, փխ. ԿԷ.

2 cgl յաշխարհէ

2 c մեծի ^

2 f վարդապետին մեսրոպայ

2 a մեսրոպայ / bdef մեսրոպայ / cgl

մեսրոպայ / մխւն. մեսրոպայ

2 abg երանելոյ / S երանելոյ / f լիս

երանելոյ

3 f լիս ողբք—գրիգորի (8. 4)

4 S! քահանայապետութեան, ց բա-
 հանայապետութեան, փխ. եղիսկո-

պոսապետութեան / c եղիսկոպո-
 սութեան

4 abcl յազգէ / մխւն. յազգէն

5 c ցանք / ցլ ցանգք

6 gl յանգ, փխ. յանկ

6 o երանելոյ

6 de պատմութիւն / o պատմութիւնք
 հայոց որ ի մովսիսէ խորենացայ

6 ի վերջում ունի տաղք չափաւ յինք
 և ի սահակ բազրատունի / Վ. «Յեր-
 կուս օրինակս որք ունին զցանկս
 զլիցոց, ի կասարածիս. կայ և զլուխ
 այսպիսի. Տաղք չափաւ յինք և ի
 Սահակ բազրատունի. այլ ի կարգին
 լեւելի և ոչ ի մին ի հինգ օրինա-
 կացն»:

ՀԱՏԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐԱՐՏԱՐԱՆՈՐԲԻՆ ՄԵՐՈՅ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ

Ա.

- Ո՛չ հնախօսութիւնք եղեալ մերոյ աշխարհիս, և ոչ ընդ ամենայն
 5 յունականսն անցանել տաակեալ սակս կարճութեան ժամանակին. նա
 և ոչ մատենագրութիւնք Դիողորի հուպ առ մեզ են, զի ի նմա պահելով
 զակն՝ անմոռաց անցանէաք ընդ բնուն, զի մի ինչ ի մէնջ մնացէ ի
 գլխաւորացն և ի պիտանեացն, և արժանի յիշատակի մերոց շարագրու-
 թեանց: Այլ որչափ ջան և յիշողութիւնք բաւեցին՝ պատմեցաք
 10 սառւղապէս ի մեծէն Աղեքսանդրէ մինչև ի վախճան սրբոյն Տրդատայ,
 յոյժ կանաւի և հեռի ժամանակօք: Վասն որոյ մի գմեղ այպանեալ
 պարսուեսցես. զի ահա որ ինչ առ մերով ժամանակաւս եղեալ կամ
 գոյզն ինչ հեռի՝ զրուցեցից քեզ անսխալ, Երրորդ առնելով Գիրս, որ
 ինչ յետ սրբոյն Տրդատայ մինչև ի սպառել Արշակունեաց ազգին ի
 15 թագաւորութենէ, և զաւակի սրբոյն Գրիգորի ի քահանայապետութենէ.

1 Աննօքրս մօփսի [c մօփսի, Կ²
 dektogrs մօփսի] խորենացոյ [c
 խորենացոյ] տարտաբանութիւն [l
 յուս. կարմիր քանափով չէ ի բան]
 մերոց [abc մերցն, f մերոցն,
 ոքրս մերոյ, եսեւ Վո մերոյ] հայ-
 բենեաց [c հայբենեացն]. հատած
 [cօքրս հատուած, n հատուած, շի-
 նած հատած] երրորդ [af գ. o երկ-
 րորդ, Կ² Ա]. Յեկնից ունիմ—o օգնեա
 սուրբ հոգի տառուած. զ աւգնեա
 հոգիդ սուրբ հոգի. r աւգնեա. s
 աօգնեա

4 p լիք ոչ հնախօ

4 r ելեալ, փխ. եղեալ

4 bde մերոց

5 Ա ընդ ունականսն [c ունական, f
 ունական] / Պ յունականն

5 Մի²ոքրս տաակել / p յատակել

5 Ա ժամանակիս / ոքրս ժամանակի

6 ն մատենագրութիւնքն

6 ab դեղորբի / c գէղորբի / def դէո-
 դորբի / gլ գիողորբ / օքրս գիղորբի

6 Ակ հուպ են [k էին] առ մեզ

6 Պ լիք են, զի

7 Ա ընդ բնուն [a բնաւին] անցանէաք
 [b անցանեաք]

7 o ի մէնջ ինչ

7 abd մեզէն, Պcef մեզէ, վ² մեզէ կամ
 մեզ է կամ մեզէն, փխ. մէնջ

7 gլ մնացէ

8 Ա ի գլխաւորաց

8 Ացեօ ի պիտանեաց

8 SMac մերոյ

8 SՊ շարագրութեանց

9 ցե յիշողութեան / լ յիշողութիւն / o
 յիշողութիւնք մեր / Ա յօժարու-
 թիւն [c յօժարութեամբ], փխ. յի-
 շօղութիւնք

9 Ավ²ցլ բաւեցին / վ բաւեցին / o
 բաւեցին / միւսն. բաւեցին

10 Ա մինչև ցվախճան

12 bcdēfgl պարսուիցեո

12 Ա մերովքս / Պ մերովք

12 ԱՊ ժամանակօքս [l ժամանակաքս]

12 Ա եղև

13 k զգոյզն / d անպալ

14 c լիք յետ սրբոյն սրղատայ մինչև

14 ոքրս մեծին, փխ. սրբոյն

14 bde ի սպառել / Պվ² ի սպառ

14 ոքրս ազգին արշակունեաց

15 Ա ի թագաւորութենէն

15 օքրս ի զաւակէ

15 վbdemո ի քահանայութենէ

հասարակաց խօսիւք անցանելով ընդ պատմութիւնս, որպէս զի մի ոք երևեսցի ի պերճարանութիւնս զբաւեալ առ փափագն, այլ ճշմարտութեան բանից մերոց կարօտեալ՝ ստէպ ստէպ և անյապ առնիցեն զընթերցումն պատմութեանց մերոց հայրենեաց:

Բ

5

Ար ինչ յեա վախճանին Տրդատայ բնդ մեծն վերանէս եւ բնդ երիս նախա-
բարութիւնն անցի:

- Ի ժամանակի վախճանին Տրդատայ հանդիպեցաւ մեծն վրթանէս
 10 Ի վկայարանի սրբոյն Յովհաննու, որ ի հօրէ նորին շինեալ էր ի Տարօն:
 Ուր նենդ դործեալ լերինն այնորիկ բնակչաց, ի սաղրելոյ նախարա-
 րացն՝ կամեցան սպանանել. որք անըմբռնելի ձեռամբ կապեալք, որպէս
 առ եղիսէինն այնուիկ ի հնումն, կամ նորին ինքեան Քրիստոսի Աստու-
 ծոյ մերոյ զարկուցեալ Հրեայքն, անվտիտ անցեալ զնայր յեկեղեաց
 15 սղացեալ ի վերայ աշխարհիս Հայոց, որք յանիշխանութեան մնացեալք՝
 յարեան ազդ յազդի վերայ նախարարութիւնք կոտորել զմիմեանս.
 ուստի և երեք տոմքն, որ Բզնունականն և Մանաւաղեանն և Որդունին
 անուանէին, սպառեալ բարձան ի միմեանց:

1 օ լիվ հասարակաց—բնդ

1 Ա որպէս զի մի երևեսցուք ի պեր-
 ճարանութիւնս զբաւել առ փափագ
 [եջ փափագ] / Խ որպէս զի մի երե-
 ւեսցի ոք ի պերճարանութիւնս [ց
 պերճարանութեան] զբաւեալ առ
 փափագ

3 Խ բանիցս

3 Ե յանյապ

4 ց զընթերցութիւն / Է զընթերցա-
 նութիւն

4 Եւեջ հայրենեացն / Խո հայրենեացս

6 Խ զկնի, փխ. յեռ

6 Ե մեծ / Է մեծին

6 Եւ Ե նախարարութիւնս / Եւեջ նախա-
 րարութիւն

7 Է անցաք, փխ. անցք

8 Եւեջ վախճանի

9 Բ յովհաննու

9 Ե շնորհեալ, փխ. շինեալ

9 Ե ոք Ե լի էր

9 ց ի տարան

10 Տ այնմիկ

10 օ նախարարաց

11 ԱՏ կապեալ

12 Է անուիկ / Տ այն, փխ. այնուիկ

12 Ա կամ առ

12 Տ Ե ինքեամբ / Խ լիվ ինքեան նախ-
 նակն ձեռն երեւի եղի Է. «կամ առ
 նովին ինքեամբ քրիստոսի...» ԱՏ. Մ.

13 Եւեջ յեկեղեց / Եւեջ յեկեղեց

14 Ե ի թիւ / Ա յաւան

14 Ա որ, փխ. ոք

14 Վեռ էրն / ոք Եւեջ էին / Եւ լի էր

14 Ե հանգիստ

14 Ա նորին եզրօրն

14 ց նորա

14 Եւեջ տախտակեալ / Տեւ Եւեջ տակեալ

15 Ա և սղացեալ

15 ց Ե աշխարհին / Ե որ

15 ք յանիշխանութիւն

16 ց Ե նախարարութիւնքն / Ա լի նա-
 խարարութիւնք

17 Աեւ լի է

17 ց Ե զնունեան / Ե զնունեանն / Ե
 բնական, փխ. զնունեական

17 ց լի է (մանաւաղեանն)

17 Ե լի է մանաւաղեանն

17 Եւեջ որ զնունին, ք որ զնունիս,
 փխ. որդունին

18 Ե անուանէ / Խ անուանին

18 Ա ի միջոյ, փխ. ի միմեանց

Գ

ԿԱՏԱՐԱՐԱԾՆ ԱՐԲՈՅՆ ԳԻՐԿՈՐԻՍԻ Ի ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ:

- Մեծաւ անդուլթեամբ անէր վրէժխնդրութիւն հաւատոց և վարուց
 երանելին Տրդատ, առաւել անոցիկ, որ բացեալ կողմանքն էին յիւրում
 5 իշխանութեանն: Վասն որոյ եկեալ գործակալք կողմանցն արեւելից
 հիւսիսոյ, վերակացուք հեռաւոր քաղաքին, որ կոչի Փայտակարան՝
 ասին ցարքայ. «Եթէ կամիցիս ուղղութեամբ վարել կողմանցն այնոցիկ
 ըստ այսմ հաւատոյ՝ առաքեն նոցա եպիսկոպոս ի զաւակէ սրբոյն
 Գրիգորի, զի յոյժ փափաղելով խնդրեն. և գիտեմք հաւաստի, թէ ի
 10 հռչակեալ անուանէն Գրիգորի՝ ակնածեացեն և ի նորին զաւակէ, առնել
 զամենայն ըստ հրամանի: Այսմ հաւանեալ երանելին Տրդատ՝ տայ
 նոցա եպիսկոպոս զմանուկն Գրիգորիս, զերէց որդին Վրթանիսի:
 Թէպէտ և յանլիութիւն աւուրցն հայելով՝ պարականոն գիրն վարկանէր,
 այլ տեսեալ զհոգւոյն մեծանձնութիւն, և զմտաւ ամեալ զՍողոմոն
 15 երկոտասանամեայ թագաւորեալ Իսրայելի՝ առաքէ բազում համարձա-
 կութեամբ, հանգերձ Սանատրկաւ ոմամբ յիւրմէ ազգէն Արշակունեաց:
- Որոյ երթեալ լինէր օրինակ բարի, հայրենականօքն վարելով
 առաքինութեամբք. այլ կուսութեամբ գեր ի վերոյ քան զհարան, և
 պատժականաւ զոյգ ընդ թագաւորին: Իսկ ի հասանել համարաւոյ
 20 վախճանին Տրդատայ, ի զաւելոյ նորին Սանատրկոյ և այլոց ոմանց
 հանապազատաւ արանց Աղուանից՝ սպանին զերանելին, ընթաղրեալ

- 2 a ի բարբարոսաց յաղուան / որք
 ի բարբարոսացն
 4 ԱՎ ի բացեալ կողմանքն / ցլ բացեա-
 կողմանքն / ԿՎԿ բացակողմանքն /
 ու բացեա կողմանքն / ՎՊՂ բացա-
 կողմանքն / ՎՊ բացակողմանքն
 5 ցլ իշխանութեան / Պ կողմանն
 5 abed յարեւելից / ՏՊ արեւելիս
 6 Տ կոչէր
 7 Տ ցարքայն... ուղղորդութեամբ
 7 Ա վարել
 7 ՏՊ վարել ըստ հաւատոյ [Պ հաւա-
 տոց] կողմանցն այնոցիկ, առաքեա
 8 c ի զաւակէն
 9 Sbedf փափաղելով
 9 պղքս եթէ / Ա գի, փիւ. թէ
 9 Պօրքս լիք ի (հռչակեալ)
 10 ՊՎ հռչակեալք / ՎՊ հռչակել
 10 Վցուռ յանուանէն / օրքս յանուանէ
 10 և սրբոյն գրիպրի
 10 Ա ակն ամիցեն [ԿՊ ակնածիցին]
 10 Պ ի նորուն / Ա զաւակացն
 10 Ա լիք առնել—ըստ հրամանի (s. 11)
 11 օրքս հաւանեալ սրդատայ
 12 bdef վրթանէսի / Տցլ վրթանայ

- 13 Պ լիք և / k յաւուրց
 13 ՏՊ պատանւոյն, փիւ. պարականոն /
 ՎՊ պատանւոյն պարականոն
 13 Կ"abdef գիրն, c գեր, փիւ. գիրն
 13 m յուս. ուրիշ մեռով գիրն բառից
 յետոյ աւելացրած k անպատեհ
 14 e լիք այլ
 14 o մեծանձնութիւնն / bedef լիք և
 14 ցկ զսողոմոնովն / լ զսողոմովն
 15 k երկոտասանամեայ
 15 օր թագաւորել
 15 ցլ իղի / a իսայելի / միւսն. Իսրայելի
 15 c զբազում
 16 Պ լիք յիւրմէ / ցլ յազգէն
 17 Ա օրինակ բարեաց լինէր
 17 c կանոնաւքն, փիւ. հայրենականօքն
 18 k առաքինութեամբ
 18 k լիք այլ կուսութեամբ
 19 d պատկանաւ, փիւ. պատժականաւ
 19 Տ թագաւորութեանն
 19 պղքս լիք իսկ ի—տրդատայ (s. 20)
 19 c լիք ի (հասանել)
 20 ց յայլոց / լ յայլոց
 21 c հանապազատաւ
 21 ցօրքս լիք զերանելին

- ձիովք, բարբարոսքն ի վատնեան դաշտին, մերձ ի Կասրիականն
կոչեցեալ ծով: Զոր բարձեալ սարկաւազաց նորին, բերելով ի փոքր
Սիւնիս, թաղեցին յԱմարաս աւանի: Իսկ Սանատրիոյ թագ կապեալ
ինքեան՝ ունի գքաղաքն Փայտակարան. զօրութեամբ օտար ազգաց
5 խորհէր տիրել բոլորումս Հայոց:

Դ

ՈՐՈՇՈՒՄՆ ԹԱԿՈՒՐ ԲՅԵԼՍԻՆ Ի ՄԻԱՐԱՆՈՒԹԵՆԷ ՀԱՅՈՅ, ԷՆ ԽԱՐԽՈՒՐԴ ԱՄԽԱ-
ՐԱՐԱՅՆ ԲԱՎԱՆՈՒԵՑՈՒՑԱՆԷՂ ՂԵՍՏԱՐՈՎ:

- Որպէս յաստուածայինն դասնեմբ ստացեալ պատմութիւնս,
10 Երբայական ազգին, յետ դատաւորացն, ի ժամանակի անիշխանութեանն
և անխաղաղութեան, ոչ լինել թագաւոր, և առն ըստ հաճոյից իւրոց
գնալ՝ ստպէս և ի մերումս էր տեսանել աշխարհի: Քանզի ի վախճա-
նել երանելոյն Տրդատայ՝ մեծ իշխանն Բակուր, որ բղկաշին Աղձնեաց
կոչէր, տեսեալ զՍանատրուի թագաւորեալ ի Փայտակարան՝ զնոյն
15 խորհեցաւ և ինքն. թէպէտ և ոչ թագաւորել, զի ոչ էր Արշակունի,
այլ տիրազուլս կամեցաւ լինել. ճեղքեալ ի միարանութենէ Հայոց՝
ձեռս ետ յՈրմիղդ արքայ Պարսից: Ուստի ուշ ի կուրծս անկեալ և ի
միտս եկեալ նախարարացն Հայոց՝ ժողովեցան առ մեծն Վրթանէս, և
առաքեցին երկուս ի պատուական իշխանացն, զՄար իշխանն Ծովաց,
20 և զԳագ իշխանն Հաշտենից, երթալ ի նախագահ քաղաքն, առ կայսրն
Կոստանդոս, որդի Կոստանդիանոսի, հանդերձ պատարագօք և թղթով,
որ ունէր օրինակ դայս.—

1 Ո՞ ձիով / Տ ձիովքն

1 bdo ի վատնիանեան / c ի վատնիա-
րեան / որ ի վատնեանեան

2 ԱՏ նորուն [ք նորին] / Ո՞ նորին

2 abdefn բերեալ / օրգրս լիք բերելով

3 ace յամարեն, Կ՛նջ յամարեն, փխ.
յամարաս

3 Ա աւանին [b յաւանին] / Ո՞ դաւա-
սի, փխ. աւանի

5 Ո՞ բոլորս

7 Է բակոր

7 Ա բղկաշի / օրգրս բղկաշոյ

7 c ի միարանութենէն

9 acdef յաստուածայինս

9 Է դատնիցեմբ

9 օրգրս պատմութիւն

10 Ո՞րք անիշխանութեան

11 Ա առանց խաղաղութեան / Ո՞րք խա-
ղաղութեան / օգրս խաղաղութեանն

11 Ա լինելոյ / Տ առնն

11 Ո՞ իւր, Տ ինքեան, փխ. իւրոց

12 ց լիք ի (մերումս)

12 ԱՏ աշխարհիս

12 Ա յետ վախճանի [Կ՛ վախճանին]

13 ՏԿ՛եցց երանելոյն

13 Է բակոր / f լիք որ

13 a բղկաշի / bdefg բղկաշի / Տ
բղկաշին

14 ց լոչէր / ց լոչեանէր / Է անուա-
նիւր / միւսն. կոչիւր

14 Ա զնոյն ինքն խորհեցաւ և [bdefg
լիք և] / Ո՞ և ինքն խորհեցաւ

15 ց Է լիք և (ոչ)

15 fkn թագաւորեալ / ց Է լիք ոչ

15 Ա արշակունի էր

16 Ա կամեցեալ / de լինիլ

16 օրգրս ճեղքել

17 օրգրս լիք ձեռս ետ—պարսից

17 d որմիղդ

17 ԱՈ՞ պարսից արքայ

17 օգրս ուժ, փխ. ուշ

19 Տ ի պատուաւոր / Ո՞ւժ իշխանաց

20 Ա զգալ, ց լ զգաւ, Է դատ, փխ.
զգալ: Թեւեալ յատուցոյն զգալ, Աս. Ո՞.

20 Ո՞ և նախագահ քաղաք

20 acde առ կայսր

21 c կոստանդիոս, փխ. կոստանդոս

21 Տ պատարագաւ

Զ

Կալուստ Անգիւղացի եւ գործի նորին:

- Եկեալ Անտիոքոս թագաւորնոց զԽոսրով, և զչորեսին սպարապետսն մատոյց ի նոյն իշխանութիւն զօրու, զորս կացուցեալ էր
- 5 Տրդատայ յիւրում կենդանութեանն՝ յետ մեռանելոյ դայեկին իւրոյ Արտաւազդայ Մանգակունւոյ, որ միազլուիս սպարապետ էր և ամենայն Հայոց զօրավար: Առաջին՝ Բագարատ ասպետ, զօրավար արեւմտեան զնդին. երկրորդ՝ Միհրան ասպետ Վրաց և բղեաշխ Գուգարացոց, սպարապետ հիւսիսային զօրուն. երրորդ՝ Վահան նահապետ Ամատու-
- 10 նեաց, զօրավար արեւելեան զնդին. չորրորդ՝ Մանածիհր նահապետ Ռշտունեաց, սպարապետ հարաւային զօրուն: Եւ բաժանեալ ետ նոցա զիւրաքանչիւր զօրու: Եւ առաքեաց զՄանածիհր հարաւային զօրօք և զԿիլիկեցի զօրս ընդ նմա զկողմամբ Ասորեստանի և Միջագետաց. և զՎահան նահապետ Ամատունեաց արեւելեան զնդուն և զԳաղատացի
- 15 զօրս ընդ նմա առաքեաց զկողմամբ Ատրպատականի, ունել պահ յարքայէն Պարսից:

Եւ իւր թողեալ զթագաւորն Խոսրով,—բանդի փոքր էր յանձնէ և անօտր ոսկերօք և ոչ գուղ ի նմանութիւն պատերազմողական հասակի,—և առեալ ընդ իւր զՄիհրան և զԲագարատ զօրօք իւրեանց,

1 a լիք Զ.

2 abce գալուստն

2 abede անտիոքու / խ նորա

3 o թագաւորեցուցանէ

3 d չորեսին

3 օրքս սպարապետն

4 g լիք նոյն / խվ զօրուցն

5 hf կենդանութեան / վ իշխանութեանն, փխ. կենդանութեանն

5 S իւրում, փխ. իւրոյ

6 S abdef միազլուսպետ [x միոյ զբլխապետ], խվ² զլխապետ, փխ. միազլուիս սպարապետ

6 Աժ լիք և

7 rs առաջինն / a բագար

7 Ա զօրավար ամենայն զնդին արեւմտեայ կողմանն

7 Վտ արեւմտեայ / զր արեւմտեանն

8 pqr արգիւն վրաց / S բղեշխ

8 o գուրգաց, pqr գուրգացոց, փխ. գուրգարացոց / վ ոմանի գուրգարացոց եւ այլուր

9 վ սպարապետ զօրավար

9 q նահապետ վահան

10 abdefl արեւելեայ

10 d մանածիհր / pqr լիք մանածիհր

10 Ա լիք նահապետ

11 խ զնդին, փխ. զօրուն

11 abdef բաժանեալ / միւսն. բաժանեաց

11 e լիք նոցա

12 a իւրաքանչիւր / S զօրսն

12 d զմանածիհր

13 abdefgk զկիլիկեցիս / c զկիլիկեցիս / l զկիլիկեցիս

13 S զմիջագետաց / k ի միջագետաց

14 abcefl արեւելեայ

14 dgl զգաղատացիս

15 a զօրսն / abcef լիք զկողմամբ

15 abcef ատրպատական / g ատրպատիկի / k ատրպատիկի

15 abcef ի պահ ունել

16 b արքայէն

17 Sc թողլով / k է, փխ. էր

18 h² abefl անօտր / վ² d k նօտր / g նաւար / S անարի / միւսն. անաւար

18 S k լիք և (ոչ) / abcef գու

18 de լիք ի (նմանութիւն) / gk լիք ի նմանութիւն / f ի նմա, փխ. ի նմանութիւն

18 խվ² cdefo պատերազմական

19 gk հասակին

19 S abcef լիք և (առեալ)

19 pqr զօրուք / Աժ իւրեանց զօրօք [խվ զօրօքն]

- և միահամուռ ամենայն յունականօքն խաղայ ի վերայ Սանատրիոյ։
Իսկ նորա պարսկական զօրօք լցեալ զքաղաքն Փայտակարան՝ ինքն
առ արքայն Շապուհ փութացեալ անկանի, հանդերձ Աղուանից նախա-
բարօք։ Զոր տեսեալ Անտիոքայ, եթէ ոչ ի հնազանդութիւն խաղաղու-
5 թեան նուաճեցան՝ հրաման տայ առիւ զիշխանութիւն պառակտելոցն
նուազեցուցանել, և իւր ժողովեալ զհարկն՝ առ կայսր գնայ։

Է

Յանցանք Մանաճիհի առ մեծն Յակօք, ևս մահ։

- Երթեալ Մանաճիհի Հայոց հարաւային գնդան և Կիլիկիացոց
10 զօրօք զկողմամբք Ասորեստանի, ճակատ տուեալ ընդ Բակուր բղիշխի՝
սատակէ գնա, և զգօրս նորա և զպարսիկս օգնականս նմա հալածա-
կանս անէ։ և զորդին Բակրոյ զՀեշայ ձերբակալ արարեալ՝ հանդերձ
երկաթի կապանօք առաքէ Սասրովու. և զգաւառս իշխանութեան
նորա սրով դատի յանխնայ, ոչ միայն զմարտիկս, այլ և զսամիկ
15 շինականս. և բազում գերիս առեալ ի կողմանցն Մծբնայ, ընդ սրս և
սարկաւազունս ութ զմեծի և պիտկոպոսին Յակովբայ։ Զորոց զհետ
եկեալ Յակովբայ՝ համոզէ զՄանաճիհ արձակել զգերութիւն ռամկին,
իբրև զոչ ինչ մեղուցելոց. սրում ոչ հաւանեալ Մանաճիհի՝ պատճառէ
զարքայ։

1 Sabcef լիֆ և

1 Sabcef յունականս / ցկ յունականօք

1 Ե խաղայր

2 օրս պարսկականն / Խ և ինքն

2 abcefyk լիֆ արքայն

2 Խվժ շապուհ անկանի փութանակի

3 abcef նախաբարօքն

4 Խմ Թէ / ցկ լիֆ ոչ ի

4 abcef ի խաղաղութիւն հնազանդու-
թեան5 Կ²abcef առ իւր, Խմ առի [եվ² առ ի],
փխ. առիւ6 ԱՏԽ նուազեցուցանել [c նուազա-
ցուցանել, Կ²Հվի նուազեցուցանել]

6 Ե գիւր / Խabcedf գհարկս

6 Խabdefo առ կայսրն

6 ԽԿ²bedef գնաց

8 վ յանցք, փխ. յանցանք

8 Ե մանաճիհի / ժօրօքս մանաճիհի

8 ալ յակովբ / Ե լիֆ յակօք

8 Եֆ մարուղէ, փխ. և մահ / ժ լիֆ և մահ

9 Ե մանաճիհի / ժօրօքս մանաճիհի

9 Ե լիֆ հայոց

9 ցիւ կիւղիկիցոց / քօք կիւղիկիցոց

10 Ե զօրօք / Ե զօրովք

10 Ե զկողմամբ / ԱԽ ճակատս

10 Ե լիֆ ընդ

11 Ե զօրս

11 abcef օգնականս եկեալ / օ օգնա-
կան եղեալ / քօքս օգնական

11 ժ նորա, փխ. նմա

11 քօքս հալածական

12 ԱԽ զորդի

12 Հ Ե հեշայ / ժ զհեշայ

13 abcefnoքքս խոսրովայ / ժ առ խոսրով

14 abcefօքքս նոցա / օ անխնայ

14 Ե զմարդիկին / cef զմարտիկսն

15 ՏԽմ ի կողմանց

15 ԿԼ մծմնայ / ք լիֆ (որս) և

16 Ե սարկաւազունք

16 Տ մեծի / abcef սրբոյ, փխ. զմեծի

16 cef յակօրայ / Տcdgլ զորոյ

16 Ե լիֆ զորոց—յակովբայ (8. 17)

17 cef յակօրայ / ժ յակօր / ց յակովբ

17 օքքս զմանաճիհի

17 ժցկ ասելով արձակել

17 ade զգերութիւնն / ժ ռամկի

18 Կնօքքս իբր / Խմ ոչ ինչ

18 ժ ինչ համարէին մեղուցելոց

18 ք մեղուցեալ

18 ԵԿԼ ոչ ինչ, փխ. ոչ (հաւանեալ)

18 ժ համարեալ, փխ. հաւանեալ

18 ժօքս մանաճիհի

19 ժց պատճառի

19 Ե լիֆ պատճառէ—մանաճիհի (ԽԴ.

264, 8. 1)

- Եւ Յակոբու զէմ եղեալ առ արքայ, առաւել ևս զչարի Մանա-
 ճիհր, և ի սաղրելոյ գաւառականացն՝ զուխեան սարկաւազունս նորա,
 որք ի կալանան էին, հրամայէ ի ծով ընկենուլ: Զոր լուեալ մեծին
 5 Յակոբու՝ գտնայ ի տեղի իւր լի բարկութեամբ, որպէս Մովսէսն
 յերեսաց Փարաոնի: Եւ ելեալ ի լեռնն ինչ, յորմէ երեկը գաւառն ամե-
 նայն, անէծ զՄանաճիհր և զգաւառ նորին: Եւ ոչ ինչ յամեցին զատա-
 տանքն Աստուծոյ հասանել ի վերայ. և նման Հերովդի պէս պէս ցաւովք
 սատակի Մանաճիհր, և պտղաբերութիւն ջրաւորաց գաւառին գարձաւ
 յաղաղատուի, եղեալ ի վերայ նոցա երկինք պղնձի ըստ Գրոց, և ծովն
 10 հակառակեալ յինքն ընդունէր զսահմանս անդատանացն: Զոր լուեալ
 մեծին Վրթանայ և արքային Սոսրովայ՝ ցատուցեալ հրամային արձակել
 զգերեալն, և առ նոյն այր մաղթել ապաշխարութեամբ, զի գարձցի
 սրամտութիւն Տեառն. զոր յետ ելից Յակովբայ յաշխարհէս՝ ժառանգ
 որդի Մանաճիհրի զեղեցիկ ապաշխարութեամբ, ուժգին արտասուօք և
 15 հառաչմամբ, նորին բարեխօսութեամբ գտեալ զբժշկութիւն գաւառին:

Ը

Յազագս բազաւորելոյ Փոքր Խաւովու և փոխելոյ զարժանիսն և ճկելոյ
 զանառն:

- 20 Յերկրորդ ամի Որմզդի Պարսից արքայի և յաթերորդ ամի
 ինքնակալութեանն Կոստանդեայ, յօգնականութենէ նորին թագաւորեաց

1 Եւ յակովբու

1 ց գարձեալ, փխ. զէմ եղեալ

1 edopqrs չարի / drs մանաճիհր

2 d գաւառականաց / S զուխ

2 abcef սարկաւազունսն / k սարգա-
 ւաւուն

3 Վտ ի կալանս

3 abcef լիխ էին

4 abdefgl յակովբայ / ek յակօրայ

4 o գտնայր / ef լիխ գտնայ

4 o լիխ ի տեղի իւր / l լիխ լի

4 Sabc զմովսէսն / իմ զմովսէս

5 l փարաւոնի / Sdgl լիխ և

5 f ի լեռնն / abcef յորում

6 dprqs զմանաճիհր / c գաւառն

6 abcef ամենայն, փխ. նորին

6 abcef լիխ ոչ / իմ յամեաց զատա-
 տանն

6 abcef զատատանք աստուածայինք

7 opqrs ի վերայ նորա

7 og հերովդէի

7 Կabcef լիխ պէս պէս ցաւովք

8 իմ սատակի պէս պէս ցաւովք (ց
 ցաւօք)

8 dprs մանաճիհր

8 S գաւառին ջրաւորացն / իմ լիխ
 ջրաւորաց

9 n յաղաղատուի / Կabcef լիխ նոցա

9 Կabcef ըստ գրեցելուին / dgh ըստ
 զրոյ

9 k լիխ և / Sabcefyl ծով

10 dk հակառակ ելեալ

10 l և յինքն / Sdgl ընդունի

10 Sabcef անդատանաց

11 pqrts խոսրովու / a լիխ խոսրովայ

11 b յարձակել

12 p զկապեալն, փխ. զգերեալն

12 k լիխ զգերեալն—մաղթել

13 c յակօրայ / իմ յաշխարհէ

14 a որի, փխ. որդի

14 bc մանաճիհրի / d ի մանաճիհրէ (լիխ
 որդի) / gl մանաճիհրի / Վտոյրս մա-
 նաճիհրայ / op մանաճիհրայ

14 c և ուժգին / d արտասուօք

15 Sabcefyl բժշկութիւն ինքեան և [ց
 լիխ ինքեան և] գաւառին

16 d լիխ Ը.

17 bcef թագաւորելոյն

18 ՈՎտ խոսրովու / միտն, խոսրովայ

18 c փոխելու / gl զանդառն

19 Կabcef յաղկերտի (փխ. որմզդի)
 արքայի պարսից

19 a յաթերորդի

20 gh ինքնակալութեան

Քոստոյ. ոչ ինչ արութիւն քաջութեան ցուցեալ որպէս զհայրն, այլ և ոչ վասն հասուածելոց կողմանցն հակառակեցաւ ինչ, յետ միոյ նուազին, զոր ի յունականացն կրեցին զօրացն. այլ ի կամս թողեալ զարքայն Պարսից՝ խաղաղութիւն առնէ ընդ նմա. բաւական վարկուցեալ մնացելոց սահմանացն տիրել, ամենեին ոչ ունելով փարել ազնուական մտածութիւնս: Զի թէպէտ էր մարմնովն փոքր, այլ ոչ որքան Մակեդոնացին Աղեքսանդր, որ միայն երկից կանգնող ունէր զհափ հասակի, և ոչ զհոգւոյն խափանէր աշխոյժս: Իսկ սորա զքաջութենէ և զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ՝ զբոսանաց և հաւորսութեանց և այլոց որոց պարապեալ, նորին ազազաւ և անտառ առ Ադատ գետովն անկէ, որ յանուն նորա կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

Նա և զարքունիւն փոխէ վերոյ անտառին յօտ մի, ապարանս հովանաւորս շինեալ, որ ըստ պարսկական լեզուին Գուին կոչի, որ թարգմանի բլուր: Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ Արէս ուղեկցեալ արեգական, և օգր ջերմայինք պղտորեալք ժանգաճոտութեամբ փշէին. յորմէ ոչ կարացեալ ժուժել որք յԱրտաշատն բնակեալ էին՝ կամաւ յանձն առին զփոփոխումն:

1 իմ և ոչ ինչ

1 ցէ արութեան / չ արթութիւն

1 չցէ լիմ և

2 և լիմ վասն / ա յետ ինչ

2 իմ նուազի

3 Քոստոս զօրաց

3 օ ի կամս իւր թողեալ

4 Ան ընդ նմա առնէ

4 Տ րովանդակ [Կ'ո բնական], փիւ. բնական

4 abcef համարեալ, փիւ. վարկուցեալ

5 abef սահմանացս / e սահմանաց

5 Տցէ ամենեկմբ

5 ի փարեզ, փիւ. փարել

5 իմ իմ կանգնեալ, փիւ. ազնուական

6 Չվճցր մտածութիւն / ո յուն. ուրիշ
մեղսով փարելի և ազնուական մտածութիւն

6 Ան մարմնով

6 իմ քոստոս լիմ այլ

6 Կ'abcef որպէս, փիւ. որքան

6 Կ'e մակեդոնացին / քոս մակեդոնացի / Հաբմլ զմակեդոնացին
վեցեալս զմակեդոնացին

7 Վո գաղերսանդր / և յաղերսանդրի /
Կ'abdefքոստոս աղերսանդր / վ այլ
մակեդոնացի կամ զմակեդոնացին
աղերսանդր

7 չց կանգնող

7 abcef ունելով / իմ էր, փիւ. ունէր

7 իմ չափ

8 քոստոս լիմ ոչ

8 abcef նորա, փիւ. սորա

9 ՏՊմեմ լիմ և (հաւորսութեանց)

10 և անտառ / իմ զ անտառ [ցլ անդատ]
մի / միւսն. անտառ

10 իմ գետով / e անգէ

11 d զոր / ed լիմ նորա

11 իմ զ անտառին, փիւ. կոչի

12 Ան վերայ [bc ի վերայ, իմ վերա-
դոյն] անտառին [g անդատին] փոխէ

12 օ լիմ ապարանս—որ բոս (ս. լջ)

12 p յապարանս

13 ed հովանաւոր

13 cf պատուական, փիւ. պարսկական

14 չ թարգմանի

14 abce ի ժամանակի

14 a լիմ յայնմիկ

14 e արէն, f արիւն, փիւ. արէս

15 ելց արեգան

15 abcef պղտորեալ

15 abef ժանտաճոտութեամբ / e ժանտա-
տութեամբ / ցլ ժանտաճոտութեամբ
/ k ժանտաճոտութեամբ

15 d փշէն

16 pr ժուժեալ

16 իմ յարտաշատն / e յարտաշատ, փիւ.
յարտաշատն / միւսն. յարտաշատ

16 a բնակեալք էին / իմ բնակէին

17 dցլ յանձն առնուն

17 և զփոփոխումն / միւսն. զփոփո-
խումն

Թ

Առ ինչ յառուս սորա ի հիւսիսականաց ազգաց առեաւանք ի մեզ, ուր
և անասակութիւնք վախճանայ Ամուսնանայ:

- Յառուս սորա միարանեալ բնակիչք՝ հիւսիսոյ կաւկասու, գիտա-
5 ցեալ զթուլասրտութիւն նորա և գլուխութիւն, և առաւել ի հրապուրելոյ
մաղթանաց Սանատրկոյ՝ ի գաղտնի հրամանէ Շապհոյ Պարսից արքայի,
արշաւեալ ի միջոց աշխարհիս մերոյ հասանէին մեծաւ ամբոխիւ, որպէս
թէ երկու բերովք: Որոց պատահեալ պատերազմաւ արեւելեայ և արեւ-
մտեայ զօրուն Հայոց՝ հանդերձ զօրապետօքն Բագարատաւ ասպետիւ և
10 վահանաւ նահապետիւ Ամատունեաց. քանզի հարաւային մեր զունդք
առ արքային Սոսրովայ էին յաշխարհին Ծոփաց, և զՄիհրան սպանեալ,
և զհիւսիսային մեր զունդն հարեալ, ի թիկունս ընկեցեալ թշնամեացն,
և հասեալ ի դրունս վաղաշապատու պաշարէին: Որոց յանկարծակի
ի մերայ տնկեալ արեւելեայ և արեւմտեայ մեր զօրուն, և անտի մերժեալ
15 զՕշական առապարան, ոչ ետուն ժամանել ճապարկել ի նետաձգութիւն
լստ օրինի իւրեանց սովորութեանն, երազեալ սաստկապէս զհետ
ունելով քաջաձիոցն ի դժուարս քարանց և ի վիժուտ տեղիս:

1 ձ Ը, փխ. Թ.

2 Ա չիք ուր

3 Ե նահատակութիւն

4 Եք բնակեալ, փխ. միարանեալ

4 abcef հիւսիսոյ բնակիչք

4 Ե կօվկասու / Հedefo կօվկասու /

քգրս կաւկասոյ

5 Է զթուլասրտութիւն

5 Է յուլութիւն / Է զյուլութիւն / Կ՝

abcef չիք և զյուլութիւն

5 քրս առեալ, փխ. առաւել

5 Հցե չիք ի (հրապուրելոյ)

6 Ե մաղթանացն

6 abcef սանատրկոյ զաղանի ի

6 ց արքային

7 ՏԽձ արշաւանօք [վքրս արշաւանք]

7 Ե ի մէջ աշխարհիս

7 օքրս աշխարհի

7 abcef չիք մերոյ

7 Կ՝abcef չիք հասանէին

8 Խձ երկուք / Կ՝abcef երկուք, փխ.
երկու

8 ձ բիւրօք / Խ բիւրօք [Է բիւրիք]

8 Տ արեւելեան / Հ արեւելեայն

8 Տ արեւմտեան

9 abcef մեր զօրուն հայոց

9 ձ զօրապետօք

9 Ե բագարատ

10 Ե վահան

10 abcef ամատունեաց նահապետիւ

10 abcef զի / Խձ չիք մեր

10 Հձցե զունդքն / abcef զօրք, փխ.
զունդք

11 Խձ Ելին, փխ. էին

11 ձ յաշխարհն

12 Հ հայոց, փխ. մեր

12 Ե զունդք / քգրս զունդս

12 օքրս չիք հարեալ

12 Ե ի թիկունս կեցեալ

13 Ե չիք պաշարէին

13 abcef որոյ

13 եք յանկարծ

14 abcef՝ հասեալ, փխ. անկեալ

14 քգրս արեւելեան

14 abcef արեւմտեայ և արեւելեայ

14 ք մերժեալ մեր զօշական

15 ցլ զաւշական

15 ք ուր, փխ. ոչ

15 օքրս չիք ճապարկել

15 abcef ի նետաձգութիւնս

16 abcef օրինի / միւսն. օրինակի

16 Խձ սովորութեան [Է սովորութեանց]
իւրեանց / ք սովորութեան

16 ԱԽձ՝ երազեալ / միւսն. արազեալ

17 ձ քաջաձիոց

17 Ե չիք ի (դժուարս)

17 Ե չիք ի (վիժուտ)

17 վձքրս ի վիժամուտ / ՀԷ ի վիժու

- Մինչև յոչ կամաց զուամբեալ թշնամեացն ի ճակատ. և զօրա-
 գլուխ նիդակաւորացն լեալ անարի ոմն սկայ վառեալ, և թաղեալ
 կաճեայ բոլորով ամենեւին պարածածկեցեալ, շահատակէր ի մէջ
 զօրացն: Յոր ակնակաւոյց լեալ քաջացն Հայոց և յարձակեալ՝ ոչ ինչ
 5 կարէին շնասել. քանզի հարեալ նիդակաւ՝ ճախր առնոյր կաճեայն:
 Յայնժամ քաջին վահանայ Ամատունեոյ հայեցեալ յեկեղեցին կաթու-
 դիկէ, ասէ. «Օգնեա ինձ, Աստուած, որ զԴաւթեան պարսաքարն
 դիպեցուցեր ճակատու խրոխտացելոյն Գողթաթու. ուղղեա և զնիդակս
 իմ ական հզօրիս այսորիկ»: Եւ ոչ վրիպեցաւ ի խնդրոյն. ընդ գաւակ
 10 ձիոյն հարեալ՝ յերկիր կործանեաց զահագին զվիրապէս: Այսպիսի
 դիպում ի վախուստ յորդորեաց զթշնամիսն, և ի յաղթութիւն զՀայոց
 դունդն զօրացոյց: Եւ աստի դարձեալ յաշխարհն Ծովաց Բազարատ՝
 վկայ հաստատուն առանց նախանձու լինի առ արքայի վասն վահանայ
 քաջութեանցն և առաքինի դիպումսն: Վասն որոյ պարգևէ նմա
 15 արքայ զտեղի ճակատուն՝ զՕշական, ուր ինքնակամ գիմադրաւ նա-
 հատակն եղև: Եւ փոխանակ Մինրանայ կարգէ զԴարձոյլ Մաղխազ
 նահապեա խոստոսունեաց ի վերայ զօրուն:

ժ

Վախճան Խոսրովու, և պատեալով Հայոց ընդ Պարսս:

- 20 Յետ այսորիկ դիտացեալ Խոսրովայ, թէ ձեռն Շապհոյ Պարսից
 արքայի ընդ թշնամիսն է՝ լուծանէ գիտազգութիւնն որ ընդ նմա, և

2 abceֆ նիդակաւորաց
 2 abceֆոքգրս լիֆ և
 2 վաբեթազա / խփճոքգրս թազի /
 վ թոզի
 3 ձ կճեայ / ու կաճէ [ո լուս. շինած
 ճակեայ] / խ ճակեայ / վ ճակեա
 3 Հցե բոլոր / abceֆ ամենայնի
 3 վճեց պարածածկեալ
 3 ձ շահատակեալ էր
 4 Կ՞abceֆ յորմէ / Կ՞ ակնկաւոյց
 4 Կ՞abceֆ մինչև զօրաւիգն օգնակա-
 նութեան, փխ. քաջացն հայոց և
 յարձակեալ / Հմմտ. եր. 270, 8. 4.
 4 Ե քաջանց / օքգրս լիֆ ինչ
 5 ցե քան, փխ. քանզի
 5 ձ կճեայն / Հ կճեայ / ց կաճեան /
 վօքրս կաճայն
 6 օ քաջաց քաջին վահանայ
 7 գ լիֆ ինձ
 7 աոքգրս զգաւթայն / ծ զգաւթայն /
 7 յ զգաւթայն
 8 Կ՞abceֆ ճակատու այլազգոյ խրոխ-
 տացելոյն
 8 bodeցլ զողթաթու
 9 Տ այսմիկ

10 Տե՛մ լիֆ հարեալ
 10 Տե՛մ կործանեալ
 10 Խձ զվիրապէս [ե զվիրապէս] ահագին /
 abceֆ վիրապէս
 13 ձ առ արքայ / Ան լիֆ վասն
 14 abceֆ առաքինութեան(ն)
 14 Տabceֆ դիպումսն / օ դիպումսն
 14 Հցե լիֆ նմա
 15 Տ որ, փխ. ուր
 15 Կ՞abceֆ նահատակ
 16 օ լիֆ եղև
 16 Կ՞abceֆ զգաւթու / օքգրս զգաւթու
 16 Տ մախազ / Կ՞abceֆ լիֆ մախազ
 17 Խոքգրս խոստոսունեաց
 18 ձ Թ, փխ. Ժ.
 19 ձ որ ինչ յաւուրս սորա ի հիւսա-
 կանաց ազգաց արշաւանք, փխ.
 վախճան Խոսրովու—ընդ պարսս
 19 ցե ընդ պարսից
 20 Ան յետ այս / abcd խոսրովու
 21 Հacdeֆ է [օ ել, փխ. է] ընդ թշնա-
 միսն / Ե՛լ լիֆ է
 21 Տցե զգաւթաթութիւն
 21 Տե՛մ լիֆ որ
 21 օ ընդ նմա որ և

զմամնաւոր հարկան արդելու ի նմանէ, տալով և զայն կայսեր. և ամենով
զգորս Յունաց՝ ընդդիմանայ արքային Պարսից: Բայց ոչ յերկարեալ
զկեանս իւր՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս ինն. և բարձեալ զնա՝
թագեցին յԱնի առ հարս իւր: Եւ ժողովեալ մեծին Վրթանիսի զամենայն
5 նախարարս Հայոց, հանգերձ զօրօք և զօրապետօք, յանձն առնէ զաշ-
խարհս Արշաւրի Կամսարականի, որպէս զխաւորի և յոյժ պատուականի
յետ արքայի: Եւ իւր տուեալ զՏիրան որդի Սոսրովու՝ զնայ առ կայսր,
զի թագաւոր Հայոց ի տեղի հօր իւրոյ կացուցէ:

Իսկ արքայն Պարսից Շապուհ իբրեւ լուա զմահն Սոսրովու, և եթէ
10 որդի նորա Տիրան առ կայսր զնայ՝ գումարէ զօրս բազումս ի ձեռն
Ներսէսի եղբօր իւրոյ, որպէս թէ թագաւորեցուցանել զնա Հայոց խոր-
հեցեալ, և առաքէ յաշխարհս մեր, իբրեւ անատաճնորդ զսա վարկուցեալ:
Որոց պատահեալ քաջին Արշաւրի Կամսարականի հանգերձ ամենայն
Հայաստանեայցս զօրու, ճակատ տուեալ ի Մուսղի անուանեալ զաշտի:
15 Եւ թէպէտ և բազումք ի մեծամեծ նախարարայն անկան ի պատերազ-
մին, սակայն յաղթեալ Հայոց զնոյն՝ փախստական առնեն զգորս
Պարսից, և պահեն զաշխարհս մինչև ցգալն Տիրանայ:

1 abcef հարկն

1 S չիք և զայն

1 abcef ամեալ

2 իմ զօրս [և զգորս] ի յունաց

2 ի ընդդիմանալ [և նախապէս ընդդի-
մանայ]

2 և երկարեալ

4 Կ²abcef առ հօրն. չիք իւր

4 և վրթանիսին / իմ վրթանայ

5 և չիք հանգերձ

5 S յանձն առնէ արշարի... յետ ար-
քայի, զաշխարհս հայոց. և ինքն
տուեալ

5 և յանձն առնու

6 Զabde արշօրի

7 և չիք իւր

7 և զնայ

7 և առ կայսրն

8 և իւր

8 S իմ կացցէ

9 եմեցցե բայց, փիւ. իսկ

9 ևցե չիք շապուհ

9 և և զմահ

9 Զabef խոսրովայ / ց խոսրովայ

9 և և թէ

10 և որդին

10 և և առ կայսրն

10 իմ զնայ առ կայսր [և կայսրն]

10 իմ զումարեաց

10 և ձեւ զօր

10 S իմ բազում

11 և որպէս թէ / միտն. որպէս զի

11 ց մեր, փիւ. հայոց

11 իմ խորհեցեալ [ևցե խորհեցալ]
հայոց / վարդգես խորհեցալ

12 Կ²abef իբր

12 և առաջնորդ

12 և զնա, փիւ. զսա

13 S որով [վ²ց որով] / և որով

13 S պատահէ

13 abcef չիք քաջին

13 Կ²abde արշօրի

14 ց հայկաստանեաց / վ²մո հայա-
ստանեաց / abe հայաստանեաց

14 abcef զօրօք / իմ զօրուք

14 իմ ճակատս

14 վ²ա ունի, փիւ. տուեալ

14 և անուանեալն

15 S իմ չիք և (բազումք)

15 ց ի մեծամեծաց / Կ²abcef չիք մե-
ծամեծ

16 abcef զնոյն հայոց

16 իմ չիք զնոյն

16 abcef առնէին

17 և պարսկցն

17 իմ չիք մինչև

17 acef տիրանայ ի հայս

ԺԱ.

Յազագս քազաւորելոյն Տիրանայ, եւ փոխելոյ յաւսարեւս մեծին Վերա-
նայ, եւ փոխանորդելոյ զարօնս սրոյ Յուսկանն:

- Յեօթն և ի տասնեորդի ամի ինքնակալութեան իւրում Աւգոստոս
5 Կոստանդոս, որդի Կոստանդիանոսի, թագաւորեցուցանէ զՏիրան որդի
Խոսրովոյ, և առաքէ ի Հայս հանդերձ մեծաւն Վրթանաւ: Որոյ եկեալ,
ունի զաշխարհս մեր խաղաղութեամբ, հաշտութիւն ընդ Պարսս աւան-
լով և ոչ պատերազմունս. հարկելով Յունաց, այլ և մասնաւոր ինչ
Պարսից՝ կայր ի հանդարտութեան իրբն զհայր իւր, ոչ ինչ արութիւն
10 քաջութեան և սորա ցուցեալ. նա և ոչ հայրենի առաքինութեանն
հետեւեալ, այլ թուլացեալ յամենայն բարեպաշտութենէ զազանի, ոչ
իշխելով համարձակ պատուել զախտն ի մեծէն Վրթանիսէ:

- Իսկ յիս ընդ հնգետասան ամաց եպիսկոպոսութեան մեծին
Վրթանայ՝ փոխի յաշխարհէս յերրորդ ամի Տիրանայ: Եւ ի հրամանէ
15 նորին տարեալ հանգուցանեն ի գեօղն Թորգան, իրբու մարզաբէական
տկամբ հայեցեալ՝ որ զկնի բազում ժամանակաց և հօրն ի նոյն տեղ-
ւոջ հանգուցան նշխարք: Եւ յաջորդէ զաթոնն Յուսիկ որդի նորին ի
չորրորդ ամին Տիրանայ, յոյժ հեռեւոյ եղեալ հարցն տաւրինութեան:

- 1 d ժ, փխ. ԺԱ.
2 ե թագաւորելոյ
2 խժօ յաշխարհէ
2 abcef վրթանիսի
3 e զաթոն
3 qrs սրոյն / խժ լիխ սրոյ
3 չցկ յուսկայ / o յուսկան
4 Ա յեթն և ի տասն / l յեթն և ի
տասնեորդի / չցկ յեթն և տասն-
եորդի (չկ *տասնեորդի)
4 abdef օգոստոս
5 abcef Կոստանդիայ
6 S խոսրովոյ
6 չց լիխ և առաքէ—վրթանաւ
6 d լիխ հանդերձ
6 e մեծաւ.
6 c վրթանեաւ.
7 ե զաշխարհն
7 bef ընդ պարս / խժ ընդ պարսից [d
պարսիցն]
8 a պատերազմուն / խժ պատերազմ
8 pqr մինչև, փխ. ինչ
9 l արութիւն / չ արիութիւն
10 abcef լիխ նա
10 չց տաւրինութեան
11 l Թուղացեալ

- 11 l բարեպաշտութենն / q պարկեշ-
տութենէ, փխ. բարեպաշտութենէ
12 խժ զախտն պատուել [ե պատու]
12 Ա. խ վրթանայ
13 խժ իսկ մեծն վրթանէս յիս ընդ
13 ac տասն և հինգ
13 ab տմ / c ամի
13 ժցլ լիխ եպիսկոպոսութեան մեծին
վրթանայ
14 խժ յաշխարհէ
14 ե տիրայ
15 եցլ ի գեօղն / c ի գեաւոյն / չժ ի
գիւղն
15 խժ abcef իւր
16 q սրոյ, փխ. որ
16 abcef և հօրն ի նոյն տեղւոջ հան-
գուցան [a հանգուցեալ] / միւսն.
յայն տեղի
17 abef նշխարքն
17 խժ յաջորդեաց
17 abcef նորին որդի
17 ցկ և ի չորրորդ
18 Sabcefk ամի
18 Sabef տաւրինութեանց [օյ] առաքի-
նութեանցն]

ԺԲ

Պատերազմ Շապուհ ընդ Կոստանդեայ:

- Բայց Շապուհ՝ Որմզդեան առ Տիրան մեր արքայ առաւել սէր
հաստատեաց. մինչև զօրավիզն օգնականութեան եղեալ՝ թափէ զնա
5 յարձակմանէ հիւսիսականացն ազգաց, որք միաբանեալ էլին արտաքս
բան զկապանն Շորայ և բանակեցան ի սահմանս Աղուանից ամս չորս:
Եւ զայլ յոլով թագաւորս նուաճեալ Շապուհոյ, և զազգս բարբարոսաց
բազումս ի սատարութիւն կալեալ՝ յարձակեցաւ ի Միջերկրեայս և ի
Պաղեստինէ: Իսկ Կոստանդեայ արարեալ կեսար զՅուլիանոս՝ սպառա-
10 զինեցաւ ընդդէմ Պարսից. և տուեալ ճակատ, երկոքին կողմանքն
պարտեցան. քանզի բազումք անկան յերկաքանչիւրոցն. և ոչ մի ի
միւսոյ թիկունս դարձոյց. մինչև ի հաւանութիւն եկեալ՝ արարին
խաղաղութիւն ամս սակաւս: Եւ ի Պարսից զարձեալ Կոստանդեայ՝
յերկար հիւանդացեալ վախճանեցաւ ի Մոմիսիւեստի քաղաքին Կիւլի-
15 կեցոց, թագաւորեալ ամս քսան և երիս: Ի սորա աւուրս երևեցաւ
խաչն լուսեղէն առ երանելեաւն Կիւրդիւ:

ԺԳ

Երէ զիս'դ Տիրան իջեալ ընդ առաջ Յաւիաճոսի պատանդս ասյ:

- Զայսու ժամանակաւ թագաւորեաց Յունաց ամբարիշտն Յուլիանոս.
20 ուրացաւ նա զԱստուած և պաշտեաց զկուռս, և յարոյց հալածանս և

- 2 լ ընդ կոստանդայ
3 Խորքս շապուհի
3 abef յորզմզեան / Ե յորմիզդեան / օ
յորզմզան / որքս որմզդան
4 ef լիք մինչև / Տ զօրավիզ
5 քօգնականութենէ, փխ. յարձակմանէ
5 Խ հիւսիսականաց ազգացն / Տ որ
5 ք եկին, Խ էին [լ եին], փխ. ելին
6 որքս զկապանս
6 ՏԽ չորայ [չ ճօրայ]
6 ՏԽ abef բնակեցան
7 Ա. զայլս
7 edef յոլովս / չցե լիք յոլով
8 քքս բազում
8 ab ի միջերկրեայս / de ի մէջերկ-
րեայս / չց ի մէջերկրեայս / Տե ի
մէջերկրայս [վ՞ ի միջերկրայս, ո ի
մէջերկրեայս] / Ե երկրեայս
9 Խվ՞ք ի պաղեստին
9 քքս կոստանդոս / Խվ՞ սպառազինէ
10 Ա ճակատս
10 Խ երկոքին պարտեցան կողմանքն
վքքս կողմանք
11 Ե լիք անկան
11 ք երկաքանչիւրոցն / Տ յիւրաքան-
չիւրոցն

- 12 Ե միոյ, փխ. միւսոյ
12 ցե լիք եկեալ
13 Ա. Խ զարձեալ ի պարսից
13 կյ կոստեա / Ե կոստեայ
14 Ա. Խ հիւանդացեալ յերկար
14 Խ վախճանի
14 abef ի մոմփեստին / Ե ի մոմփե-
տին / Ե ի մոմփեստին / չցլ ի
մոմփեստին
14 Հ abef քաղաքի / ցե քաղաք
14 ք կիլիկեցոց / ցե լիկեացոց, լ
ղիկեացոց, չ լիկեացոց, փխ. կիւ-
լիկեցոց
15 ցե թագաւորեաց / Ե ամս իԳ.
16 Խ abcd խաչ
16 Ա. լուսեղէն յերկնից յերուսաղէմ
ամենայն քաղաքին հաւատացելոց և
անհաւատից առ երանելեաւն
16 Ե լիք առ երանելեաւն Կիւրդիւ
18 ցեթէ / ո և թէ
18 ք տիրանայ
18 ՏԽ յուլիանոս [ո յուլիանոսի]
18 Տ պանդանդոս [ք պատանդոս]
18 Խ օ տայ պատանդս
19 ք յայսու / Ե ամբարիշտ
20 Ա և ուրացաւ / որքս լիք նա

խոտովութիւն ի վերայ եկեղեցւոյ. և բազմազիմի ջանայր շիջուցանել
զհաւատ քրիստոնէութեան, բայց ոչ բռնութեամբ հաւանեցուցանէր,
այլ խորամանկեալ հնարէր, զի Քրիստոսի պաշտօնն խափանեացի և զեք
երկրպագեացին: Եւ յորժամ զնա ընդդէմ Պարսից իրաւունքն զինեցին,
5 և անցեալ ընդ Կիւլիկիայ հասանէր ի Միջագետս. և զօրացն Պարսից
կողմնապահաց հատեալ զչուանս նաւակամբջին եփրատու, զգուշանային
անցիցն: Իսկ Տիրան մեր թաղաւոր իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի, զիմէ
ի վերայ Պարսից զօրացն, և հալածականս առնէ. և հարեալ սպասաւոր-
ութիւն՝ անցուցանէ զամբարիշտն Յուլիանոս հանդերձ բազմութեամբ
10 այրեմքոյն, և մեծարի ի նմանէ յոյժ:

Եւ խնդիրս առնէ, զի մի տարցի զնա ընդ իւր ի Պարսս, իբր անկար
զուով ձիովարել, և յանձն առեալ Յուլիանոս՝ խնդրէ զօրս և պատանդս:
Եւ Տիրանայ խնայեալ յԱրշակ որդի իւր երկրորդ՝ տայ ցնա զօրդի իւր
զՏրդատ զերրորդ, հանդերձ կնաւ և որդւովք, և զթոռն իւր զՏիրիթ,
15 զօրդի մեռելոյն Արտաշիսի, որդւոյ իւրոյ անդրանկան: Զօրս առեալ
Յուլիանոս՝ նոյն հետայն առաքէ ի Բիւզանդիոն. և զՏիրան արձակէ
յիւր աշխարհն. և տայ զիւր պատկերն նկարեալ ի տախտակս, յօրում և
ի դիւաց զոմանս ընդ նմա. և հրամայէ յեկեղեցւոյ կանգնել յարեւելից

- 1 օրգրս խոտովութիւնս
- 1 Ա լիք ի վերայ
- 2 Ե զհաւատս
- 2 Տ քրիստոնէութեանս
- 3 Հե խորամանկել
- 3 Կ՞ քրիստոսի
- 3 ՏԽ լիք քրիստոսի—խափանեացի և
- 4 Հցե իրաւունք
- 5 ֆ անցին
- 5 Ե ի Կիւլիկայ / ի ի Կիւզիկիայ
- 5 լ զաւրաց
- 6 ԱՏ զչուան
- 6 Ե կաւակ կամբջին / եվ կաւակա-
մբջին / Ե կաւայկարմնջին / Եֆ կա-
ւայ կամբջին / Հ հաւակարմբջին
- 6 լ եփրատու
- 7 ց անցից
- 7 ց լիք իջեալ
- 7 ԱԽ յուլիանոս [լ յուլիանոս]
- 8 ԵԵԵ պարսիցն զօրաց / Երգրս զօրացն
պարսից / ԵԼ պարսիկ
- 8 Եֆ լիք և (հալածականս)
- 8 ԱՀցլ հալածական
- 9 լ յուլիանոս
- 10 ԵԵԵֆ այրումքոյն / Ե այրոյձիոյն /
օրգրս այրեմքոյն
- 10 Ե մեծ, փխ. մեծարի
- 11 Տ արարեալ, փխ. առնէ
- 11 ԱԵ մի տարցէ
- 11 քգրս լիք զնա
- 11 ԱԽ ի պարսս ընդ իւր
- 12 Ա Գու / Հ ձիավարել

- 12 ԽՂ՞ առնու / քգրս առ, փխ. առեալ
- 12 Ղ՞ խնդրէ ի նմանէ զօր
- 12 Ե պատանդադ
- 13 ՏԽԵ խնայեալ ի [ԽԵ լիք ի] յօրդի
իւր արշակ [լ յարշակ, Ե լիք արշակ]
երկրորդ
- 13 ց նմա / օ ի նա
- 14 Խ տրդատ / ԵԵ լիք զարդատ
- 14 օ երրորդ
- 14 քգրս լիք հանդերձ կնաւ և
- 14 Վարքրս լիք զթոռն իւր
- 14 Ե թոռն
- 14 Երգրս տիրիթ / ց տիրաթ
- 15 ցքքգրս մեռելոյ
- 15 ԵԵԵԵ արտաշէսի / ցլ արտաշէսի / օ
արտաշէրի
- 15 ԵԵ անգրանկանն
- 15 Եօրգրս զօր
- 16 ԵԵֆց յուլիանոս / լ յուլիանոս
- 16 ԵԵ և նոյն հետեայն / ց և նոյն հե-
տեան / լ և նոյն հետեայն / ց և
նոյն հետեայն / Ե հետայն
- 16 ԵԵԵ ի Երեզանդոն
- 17 ԵԵ զիւր
- 17 Ա յաշխարհս / Խ աշխարհս [Ե աշ-
խարս]
- 17 ԱՏ նկարադրեալ
- 17 Ե ի տախտակի
- 18 ԱՏ (քրեւս լաւագոյն ԱՏ. Մ.) յօրում
և զգիւաց [ք գիւաց] ոմանց ընդ նմա /
ԽՂ՞ ի նմա
- 18 ֆ յեկեղեցին / ՏԽ յեկեղեցիս

կուսէ. տակաւ, թէ որք միանգամ ընդ Հոռմայեցոց տէրութեամբն հարկին՝ դոյնալէս առնեն: Զոր յանձին կալեալ Տիրանայ՝ տակաւ բերէ, ոչ ածելով զմատաւ, թէ խարէութեամբ՝ զիւաց երկրպագին պատկերք:

ՓԻ

5

Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն եւ Դանիէլի:

- Արդ՝ հասեալ Տիրանայ ի դաւառն Ծոփաց՝ յիւրում արքայական եկեղեցւոյն կամեցաւ կանգնել զպատկերն: Զոր յափշտակեալ սրբոյ Յուսկանն՝ եհան ի ձեռաց արքայի. և ընկեցեալ յերկիր, կոխեալ մանրեաց, զգացուցանելով արքայի զիրին խորամանկութիւն: Որում ոչ
 10 ինչ ունկնդիր եղև Տիրան, քանզի երկեաւ ի Յուլիանոսէ, զմատաւ ածելով՝ մեռանել ինքեան իբրև զկոխող թագաւորական պատկերի. և յաւելեալ բորբոքումն հարութեանն, զոր ունէր ընդ սրբոյ Յուսկանն, յազապա հանապազօրց յանգիմանութեան իւրոց յանցանաց՝ հրամայեաց ջալտաւիւք հարկանել յերկար, մինչ ի զանկն աւանդեաց զհոգին:
- 15 Եւ յետ կատարման նորա թշնամանեալ անիծիւք Տիրան ի ծերունոյ քահանայէն Դանիէլէ, որ աշակերտ էր սրբոյն Գրիգորի և հիւպերեո, հրամայեաց զնա խեղդամահ առնել: Զոր բարձեալ աշակերտացն՝ թաղեցին ի միաշնարանի նորին, որ կոչի Հացեաց զրախա: Իսկ զմարմին սրբոյ Յուսկանն բարձեալ տարան առ հայր իւր ի զիւզն
 20 Թորգան. որ եկաց յեպիսկոպոսութեանն ամս վեց:

- 1 Խ որ / Հէ տէրութեամբ
 1 Ա իշխանութեամբ են, փխ. տէրութեամբն հարկին
 2 Ա առնել
 3 abcef եթէ / a լիք զիւաց
 3 e երկիր պագին
 3 վցեւոս պատկերքս / Հ պատկերքն /
 պցր տարերքս, փխ. պատկերք
 5 f վկայութիւնք
 5 Խa սրբոյն / e լիք սրբոյ
 5 ցե յուսկայ / Հ յուսկայ
 5 b դանիէլի / լ դանիէլի / միւսն,
 դանիէլի
 6 Խ տիրան / f յորում, փխ. յիւրում
 6 ԱԽվ՝ արքայական / միւսն. արքու-
 նական
 7 ad յեկեղեցւոյն / Խ սրբոյն
 8 Հ յուսկայ / Ա լիք եհան
 8 Խվm լիք արքայի
 9 ցե խորամանկութեան
 10 ՏԽ եղեալ / Ա լիք քանդի երկեալ
 10 ԱԽվ՝ զմատաւ ածելով [Ա ածեալ] ի
 յուլիանոսէ [լ ի յուլիանոսէ] ինքն
 մեռանել [եւ մեռանել] իբրև [Խ իբր]
 11 Վառ իբր / e պատկեր
 11 Տ յաւելեալ ի բորբոքումն հարու-

- թեան / Խվ՝ յաւելեալ բորբոքումն ի
 [ց] լիք ի] հարութիւն [վ՝ լ հարու-
 թիւն, Հ հարութեան] / ցպքս
 բարկութեան. փխ. հարութեանն
 12 Խ սրբոյն / Հ յուսկայ
 13 Խ յանգիմանութեանցն
 14 e հարկանել ջալտաւիւք
 14 Աւ մինչև / o մինչ զի
 14 Ա ի [b լիք ի] հարկանելն, փխ.
 ի զանկն
 14 ՏԽ զոգին
 15 ց ետ, փխ. յետ
 15 Ա թշնամանեալ լինել անիծիւք
 15 Տ տիրանայ
 16 լ դանիէլէ / միւսն. դանիէլէ
 16 Ա էք աշակերտ
 17 a հիւպերեո / d հիւպերեոյ Խվ՝
 հեպերեո / o լիք և հիւպերեո
 17 e աշակերտաց / ց աշակերտացն
 նորա / Հ աշակերտաց նորա
 18 Հյե ի միաշնարան / b հացեաց
 18 Հյե սրբոյն / Հ յուսկայ
 19 Ա առ հայրն. լիք իւր
 19 adef ի զհոգն / Հed ի զիւզն
 20 e թրկան, փխ. Թորգան
 20 b եպիսկոպոսութեան

ԺԵ

Սքէ զիս'դ Զօրայի առեալ զգօրս Հայոց դառնայ ի Յուլիանոսէ, եւ
սասակի ազգաւ:

Լուր սպանման սրբոյ Յուսկանն եւ քրթմնջիւն ամենայն նախա-
5 րարացն եհառ առ նահապետն Ռըշտունեաց Զօրայ, որ փոխանակ
Մանածհրի սպարապետ էր Հայոց հարաւային գնդին, եւ Տիրանայ
հրամանաւ գնեալ Յուլիանոսի գօրօք: Որոյ լուեալ զայսպիսի համբաւ,
ասէ ցզօրս իւր. «Մի վարեցուք հրամանաւ այնորիկ, որ զայթազդութիւն
արկանէ յերկրպագութիւնն Բրիտտոսի, եւ սպանանէ զսուրբս նորա. եւ
10 մի ճանապարհակցեցուք այսմ ամբարիշտ թագաւորի»: Եւ զգօրսն
համակամս իւր տրարեալ՝ գառնայ, եւ եկեալ ամբանայ ի Տմարիս, մինչեւ
տեսցէ, թէ զինչ արասցեն այլ նախարարքն: Բայց սուրհանդակքն
Յուլիանոս յառաջ ժամանեն քան զգալն նորա, բերելով Տիրանայ
թուղթ, որ ունէր օրինակ զայս.—

15

Թուղթ Յուլիանոսի առ Տիրան:

«Ինքնակալ Յուլիանոս, ծնունդ Ինաքայ, Արամազդայ որդի, եւ
ճակատագրեալ յանմահութիւն. Տիրանայ մերում գործակալի խնդալ:

«Զգօրս, զոր արձակեցեր ընդ մեզ, առեալ զօրագլխի նոցին՝ ի բաց
զարձաւ. եւ մեք բաւական էաք յանթիւ գնդացս մերոց գնեալ առաքել՝
20 ունել զնոսա. այլ թոյլ տուաք վասն երկուց պատճառաց, առաջին՝ զի

2 Կի թէ

2 Կ² abdef զօրայի / c զուրայի / խ
զարայի / վ² զարայի (միշտ)

2 Ա զգօրսն. լիխ հայոց

2 Տն զարձաւ, փիւ. գառնայ

3 ի սատակեցաւ / ց սատակի, լուս.
ուրիշ մեղով շինած մեռանի / Հի
մեռանի, փիւ. սատակի

4 խվ լու, փիւ. լուր

4 խ սրբոյն / Ե որդոյ, փիւ. սրբոյ

4 խ յուսկան

4 Աօ քրթմնջիւն / քգրէ քրթմնջեալ

4 cdef լիխ ամենայն

5 abcef առ նահապետ

5 Հի սուշտունեաց / միւսն. բոլորսու-
նեաց5 abde զուրայն, e զաւրուն, f զօ-
րուն, խ զարայ, փիւ. զօրայ

6 Հմոք մանածհրի

6 Ան ե հրամանաւ տիրանայ գօրօք
[d ելանէ գօրօք, չ գօրօք երթեալ
էր] գնեալ յուլիանոսի / o հրամա-
նաւն հետէր յուլիանոսի8 cf զայթազդութիւնս / de զայթա-
զդութիւնս

9 Տն յերկրպագութիւն

11 Ա. Հցեւ ե համակամ [Հ համակամ] իւր
արտեալ զգօրսն [Հցե զգօրս իւր] /
Ե հ համակամիւ արտեալ զգօրսն իւր

12 խ տեսցեն / a լիխ թէ

13 Տն կանխաւ, փիւ. յառաջ

13 խ ժամանեալ / Հցե զգալ

13 Ա տիրանայ / միւսն. առ տիրան

14 Հցե թուղթ առ տիրան

14 f լիխ ունէր / խ լիխ օրինակ

14 օքգրէ զայս / միւսն. այսպէս

15 Տն յուլիանոս

15 o առ տիրան արքայ հայոց

16 a Ինքնաքայ, ց Ինքնակ'ի, իգ Ինքա,
ք Իքալա, Հ Ինքն, եւ ի նաքալայ,
փիւ. Ինաքայ

17 Ա յանմահութիւն ճակատագրեալ

17 Ա զործակալի մերում

18 խ զօրս

18 Ե առաքեցեր, փիւ. արձակեցեր

18 c զօրագլուխ / Հցե զօրագլուխի

18 խ լիխ ի բաց

19 Հ եաք / Ա գնդաց

20 abdef գնա

20 ի պատճառանաց

- մի ասիցեն զմէնջ Պարսիկք, եթէ բռնութեամբ և ոչ կամաւ ածէ զգորան. երկրորդ՝ փորձել զքո միամտութիւնդ: Արդ՝ եթէ ոչ ի քումմէ կամաց արար նա զայն՝ սատակեացես զնա ազգաւիմբ, առ ի չթողուլ նմա մնացորդ. ապա եթէ ոչ՝ երգուեալ ի Ռաս, որ զթապաւորութիւնս
- 5 շնորհաց մեղ, և յԱթինաս, որ զյաղթութիւնն, զի ի դառնալն մերում անպարտելի զօրութեամբս վանեցուք զքեզ և զաշխարհդ:
- Տեսեալ զայս Տիրանայ և յոյժ զարհուրեալ՝ առաքէ զմարդպետն կոչեցեալ Հայր, և հանդերձ երգմամբ կոչէ առ ինքն զԶօրայ: Իսկ
- 10 սովորական անժուժութեան մերոյ ազգիս ցրուեցան ի տունս իւրաքանչիւր: Եւ միայնացեալ Զօրայ, զայ առ արքայ յոչ կամաց. և արքայի զԶօրայ ի բունն առեալ՝ ունի և զամուրն նոցին զԱղթամար, և բանայ զամենեսին սատակմամբ: Բայց զմանուկ մի, որդի Մենենգակայ եղբօր նորա, փախուցեալ դայեկացն ապրեցուցին: Իսկ արքայ փոխանակ
- 15 նորա կարգէ զՍաղամութ տէր Անծտայ:

ԺԶ

Յաղագս մանուան որդւոցն Յուսկան, և յաջորդելոյ զարուհ Փառնեքսին:

Բայց ի Տիրանայ ինդրին նախարարքն Հայոց այլ արժանի կացուցանել յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ Յուսկան: Քանզի որդւոցն

- 1 Ա մի ասացեն
1 a ի մէնջ / օրգրս զձէնջ
1 յ եթէ / յ կամօք
1 Ա ածէք / չցեւո ածեր
2 եcf փորձեալ / քգրս փորձելով
2 յ միամտութիւն
2 Տ ի քոյ կամացդ [օրգրս կամաց]
3 deջ ազգաւիմբ / յ ազգովիմբ / վ ազգով / վ ազգաւ ամենիմբ
3 Աօրգրս լիք նմա
4 Վառզ ապիկէ
5 օրգրս յաթանաս / ե յաթեսաս
5 չցեկ զյաղթութիւն
5 օրս լիք ի (դառնալս)
5 abede իմում, փիւ. մերում
6 Հվ՞ցե զօրութեանս / ք զօրութեամբ / Ա զօրութեամբ իմով
6 Ա վանեցից
7 Տ տիրանայ զայս լուեալ / յվ՞ տիրան
8 վ՞ և հանդերձ երգմամբ կոչէ / ցե լիք և / միւսն. հանդերձ երգմամբ և կոչէ
8 ac զգուրա / bdef զգուրայ / յ զգարայ
9 Ա եթէ լուեալ կան ամենայն նախարարքն
10 յվ՞ սովորութեան
10 abef անժուժկալութեան

- 10 Տ մերոյ ազգիս անժուժկալութեան
10 չցե ի տունս իւրեանց իւրաքանչիւր / Ա իւրաքանչիւր ի տունս իւրեանց
11 abdef զուրայ / c զուրա / յ զարայ
11 Ա ոչ կամաւ / յ ոչ կամաւք
11 օրգրս լիք յոչ կամաց և արքայի
11 Վառ արքայ
12 Ա զգուրայ / յ զգարայ
12 Ա զամուր / յվ՞ զամրոց / օրգրս զամուրս
12 ե զյաղթամար
12 c լիք և (բանայ) / ք բանալ
13 Ա յ զամենեսեան / օրգրս մանուկ
14 յոօրգրս դայեկաց
15 Ա զսաղմութ / ցլ զսաղմուդ
15 Ա անծտայ [ջ անծտայ] / յվ՞ անծաւայ [ե անծաւ] / վ անծատայ
17 abdefc որդւոց / c որդոյ / չ որդոց
17 abede յուսկանն / չ յուսկայ
17 c զաթոռ / ե զաթոռն
17 c փառ՝ ց ներսինի / յվ՞ փառներսէն [ե փառներսին]
18 քգրս լիք ի (տիրանայ)
18 Ա նախարարք
19 c յեպիսկոպոսութեան
19 Ա ո յուսկանն / Ացլքզ որդւոց

նորին ոչ գովելի վարս ստացեալ՝ անարժանք եղեն այնմ առաքելակա-
նին աթոռոյ. այլ և մահ ևս հասեալ նոցա յաւուրսն յայնս, յոյժ ահագին
և սարսափման լսողաց արժանաւոր, ի միում տեղւոջ շանթանար եղեալ
հրկոցունցն, որոց Պապ և Աթանագենէս կոչէին անուանքն. ոչ թողլով
5 զաւակ հասակեայ պատշաճ այնմ, բայց մանուկ մի որդի Աթանագենի,
որում ներսէս անուն ճանաչէր, որ ի Կեսարիայ էր ի հրահանգս, և
զայնու ժամանակաւ զնոցեալ ի Բիւզանդիոն՝ առնուլ կին զգուտար Աս-
պիւրնայ ուրումն իշխանի մեծի: Եւ վասն ոչ կալոյ այր յազգէ Դրիգորի,
ընտրեցին զՓանսերսեն ոմն յԱշտիշատից Տարօնոյ, և կացուցին քահա-
10 նայապետ ի տամսերորդ ամի Տիրանայ, որ կալաւ զաթոռն ամս չորս:

ԺԷ

Սրէ զիա՛րդ ի Շապիոյ խաբեցաւ Տիրան, երբայժ ի կոչ նորա, ևս կուեա-
ցաւ ի նմանէ:

Յետ այսր ամենայնի ամբարիշտն Յուլիանոս ըստ արժանի
15 խորհրդոցն վէր ընկալեալ ի փորոտին՝ սատակի ի Պարսս: Եւ զօրացն
դարձեալ, թաղաւոր ունելով զՅորթանոս, որ ի ճանապարհի վախճա-
նեալ՝ ոչ ժամանեաց ի Բիւզանդիոն: Իսկ արքային Պարսից Շապիոյ
զնեա նոցա կրթեալ, և խաբկանօք կոչէ զՏիրան առ ինքն, զրելով
թուղթ այսպէս.—

1 f ստացան

1 ԱՏ եղեն [c լիֆ եղեն] առաքելականին
այնորիկ աթոռոյ [Ա շնորհի, փխ.
աթոռոյ]

2 Ոք յաւուրս

3 Տ արժանի

3 cl տեղ / չցե տեղի

3 a շանթանարեալ

3 ly շանդահար / bodef լեալ

4 Աչց երկոցունց / kelv երկոցուն

4 Ա աթանագինէ / l աթանագենէս /
միւսն. աթանագինէս

4 Ո կոչին

4 Ա անուանք / Ո անուամբ

5 օրգր հասակաց / օրգր լիֆ որդի

5 abcefl աթանագինի / d աթագինի /
ցե աթանագիտի / չ աթանագենէսի

6 cf ճանաչէր / միւսն. ճանաչելք

6 f լիֆ ի (հրահանգս)

7 ՏՈԷ զայսու / Ո ժամանակօք

7 c ի բիւզանտոն / f ի բիւզանդոն

7 Ալ տողրոնեայ

8 Վեմգրս որումն / y որում, փխ. ու-
րումն

8 Ո ուրումն ասպիւրնայ

8 Ա մեծի [cdef մեծ] իշխանի

8 o կելոյ, փխ. կալոյ

8 Ո յազգէն [k յազգէ]

8 deo սրբոյն զրիգորի

9 Ո ի տարաւնոյ [k ի տարօնոյ]

9 Sgk լիֆ և (կացուցին)

10 c ի տամսերորդի / a լիֆ տիրանայ

10 չ լիֆ որ / չ կալեալ

10 o լիֆ որ կալաւ—ամս չորս

10 f ամս Գ. չմն. Քիւղ. Գ, 15, 16, 19.

12 ՏՈ թէ

12 ցե արդ, փխ. զիարդ

12 i խաբեցաւ ի շապիոյ

12 օրգրս ի կոչն

14 c այսորիկ

14 Ա յուլիանոս արժանի չար իւրոց
խորհրդոցն

15 Ա վէրս ի փորոտին

15 d սատակեցաւ / def լիֆ և

15 abdef լիֆ զօրացն

16 bcef գլովքիանոս / gln գլուքիանոս

16 Ո լիֆ որ

17 c ի բիւզանտոն / f ի բիւզանդոն

17 օրգրս արքայն / o շապուհ

18 a զնեա կրթեալ նոցա

18 օրգրս երթեալ, փխ. կրթեալ

18 վրգրս խաբանօք / Ո կոչեալ

18 ՏՈ լիֆ առ ինքն / չցե զրեաց

19 ոքգ այսպիսի

Թուղթ Շապիայ առ Տիրան:

«Մաղղեզանց քաջ և բարձակից արեգական Շապուհ արքայից արքայ. ի բարւոյ մերում յիշեալ եղբայր սիրելի Տիրան Հայոց արքայ. ողջոյն շատ:

- 5 «Ճշմարտիւ ի վերայ հասաք, եթէ զսէրն մեր հաստատուն պահեցեր, ոչ գալով ընդ կայսեր յաշխարհս Պարսից. այլ և զգունդն զոր էառ ի քէն՝ զհետ յղեալ կոչեցեր ի բաց: Եւ զառաջինն զոր արարեր, զխտմբ, զի մի ընդ աշխարհ քո անցանիցէ՝ արարեր, զոր ինքն իսկ առնելոց էր. ուստի և մեր պահապանք զնդին վատարտեալ ի բաց եկին,
- 10 զքեզ պատճառելով. վասն որոյ մեր ցատուցեալ՝ սալարի նոցա ցլու արբուցաք արիւն: Եւ քում թագաւորութեանդ ոչ ինչ փնտսեցաք, երգուեալ ի Միհր մեծ աստուած. միայն փութած տեսանել զմեզ, զի խորհել ինչ մարթացուք վասն հասարակաց օգտի»:
- 15 Զայս տեսեալ Տիրանայ՝ խելագարեալ զնաց առ նա. քանզի արժանն տանէր զնա ի տեղի հատուցմանն: Զոր տեսեալ Շապուհ՝ կշտամբեաց զնա բանիւք յանգիման զօրաց իւրոց, և զաչս նորա կուրացոյց՝ որպէս զՍեդեկիային այնու ի հնուն. թէ և արդեօք վրէժս ընդ սրբոյ առնն այնորիկ պահանջեցաւ, որով լուսաւորէր աշխարհս, ըստ Աւետարանին ձայնի՝ գոլով լոյս աշխարհի, յորմէ խաւարեցոյց Տիրան զՀայո: Խաւա-
- 20 րեցաւ և ինքն, կալեալ զթագաւորութիւնն տմա մետասան:

1 cf լիք թուղթ—տիրան

2 վիճե մաղղեզաց

3 Եվ ի բարեոյ / ոտքոյ յիշել

4 Խվ՝ լիք շատ

5 վիճե քաջ ճշմարտիւ / Հի քանզի հըշ-
մարտիւ / ց քան ճշմարտիւ

5 Ա լիք մեր

6 Խվ՝ ոտքոյ գալով, փխ. գալով

6 քգրս յաշխարհ / և աշխարհ

6 Վտ լիք և (զգունդն)

7 Եւ արարերն / Ե արարն

8 Ե լիք մի

8 Աւիւտ ընդ աշխարհս / ո ընդ աշ-
խարհն

8 Տտ անցցէ

9 մ լիք և

9 Եւքգրս պահապանքն / Հցլ պահա-
պան

9 Ե վատարտեալք

10 քգրս լիք մեր

10 Խվ սեղաբի [Հ լիք, սեղբ բաց]

10 Ա ցլու արիւն արբուցաք / Խ արիւն

11 քգրս լիք ինչ / Եւք փնտսեցաք

12 ք ի միւս / Ե ի մեր

12 Հցլ հաստուած

12 Հ լիք միայն / Հ փութայ

13 Ա խորհեալ ինչ թողցուք (փխ. մար-

թացուք) զքեզ վասն

13 ց հասարակ

14 Ե արժան

15 Ե լիք ի տեղի / ցլ լիք ի

15 Հցլ հատուցման

16 Աւ իւրոց զօրացն

16 Հցլ կուրացուց [և կուրացոյց] զաչս
նորա

17 Աւ զսեդեկիային [Ե զսեդեկին, Բ
զսեդեկի, Խ սեդեկիային] այնոյ [deitw
այնու, Լ այն] / Տ սեդեկիային ի
հնուն

17 Աւ Հցլ լիք ի հնուն

17 ք և թէ արդեօք / Խ թէ արդեօք և

17 Եւք արդեօք / միւս. արդեօք

17 Ե լիք ընդ / Ե սրբոյն

18 Եւք լուսաւորել

18 Եւքքգրս աշխարհ / Ե զաշխարհ

18 Ե ըստ աւետարանի

19 ց ձայնին / Բ բանի, փխ. ձայնի

19 ԱՏ գլ / Խ լիք տիրան

20 Եւք թագաւորեալ, փխ. կալեալ
զթագաւորութիւնն

20 Լ կալաւ

20 ցլ զթագաւորութիւնն

20 Ա վեշտասան [Կլտ տասն և վեց]

20 Հմն. Բիւզանդ, Գ, 20:

ԺԸ

Յազազս քազաւորեցուցանելոյ Շապիոյ զԱրօտի, և արօւաւմաց ի Յոյնս:

- Բայց Շապուհ թազաւորեցոյց փոխանակ Տիրանայ զորդի նորա
 զԱրշակ, ալն ամելով ի զօրացն Հայոց, զի մի խափան ինչ առաջի
 5 արկելոց իւրոց գործոցն լինիցին. այսպիսի իմն պատեհ համարեալ,
 բարերարութիւն առնելով՝ իւր հաստատել զաշխարհս. նուաճեաց և
 զազգս նախարարացն, պատանգս առնելով յամենեցունց: Եւ փոխանակ
 Վահանայ Ամասունւոյ սպարապետ կացուցեալ Հայոց արեւելեայ զօրուն՝
 զհաւատարիմ իւր զՎաղինակ Սիւնի, և նմա յանձն արարեալ զՀայս՝
 10 ինքն զհետ յունական զօրուն կրթէր, և հասեալ ի Բիւթանիա, և նստէր
 ամիսս յոլովս: Եւ ոչ ինչ կարացեալ առնել՝ սիւն առ ծովուն կանգնէ,
 և առիւծ ի վերայ դնէ, մատեան ընդ ոտիւքն ունելով, որ նշանակէ
 այսպիսի ինչ. քանզի առիւծ հզօր է ի գազանս, նոյնպէս և պարսկա-
 կանն ի թազաւորս. և մատեան ժողովիչ է իմաստութեան, որպէս
 15 Հսոմայեցոց տէրութիւնն:

ԺԹ

Թէ ո՛րպէս արեամարհեաց Արօտի զքազաւորն Յունաց:

Ընդ այնոսիկ ապա ժամանակս յարեաւ խռովութիւն արքային
 Պարսից Շապուհ ի հիւսիսականաց ազգաց: Եւ Յունաց թազաւորեալ

- 2 Հցե շապուհ
 2 Ա արշաւանք
 2 ց ի յոյնսն
 3 օրս լիք բայց
 3 ցե շապուհ
 3 Ա նորին / թ նորուն
 4 ցեք արշակ
 4 Ա խափանիչ, փխ. խափան ինչ
 4 օ զի մի՝ խափան լիցի առաջի ար-
 կելոց իւրոց գործոցն / թ իւրոց
 առաջի արկելոց
 5 քցրս լինիցի
 5 թ լիք պատեհ
 5 Հ լիք համարեալ
 6 ար իւր, փխ. իւր
 6 Ա հաստատելով
 6 ցե լիք և
 7 օբ գազգս / միւսն. գազգ
 7 վեթթ առնելով / վ առեալ / միւսն.
 առնելով
 7 թ լիք և փոխանակ վահանայ տա-
 տունոյ
 8 թ կացուցանէ
 8 Տ արեւելեան
 9 թ վաղինակ / եւ զվաղենակ

- 9 թ արար
 10 Տ զհետ երթեալ յունական զօրացն,
 և հասեալ ի Բիւթանիայ, նստեալ
 ամիսս
 10 Հ ի Բիւթանիա / միւսն. ի Բիւթա-
 նիայ
 11 թ յաղթել, փխ. առնել
 11 և կանգնէր
 12 օբօբ առիւծ / միւսն առիւծ
 12 Տ թ լիք զնէ
 12 ց մատեանն
 12 Տ ա ընդ ոտիւք
 13 Լ օբօբ առիւծ / միւսն. առիւծ
 13 Տ լ այնպէս, փխ. նոյնպէս
 14 օ ժողովինչ
 15 Հց տէրութիւն / և տերութիւն
 17 թ թէ որպէս արհամարհեաց զթա-
 զաւորութիւնն [Հցե զթազաւորու-
 թիւն] յունաց արշակ
 18 օ ընդ այնոսիկ / և ընդ այն
 18 եւ լիք ապա
 18 վ խռովութիւն ի վերայ ազգին պար-
 սից
 18 Ա թ շապուհ արքայի պարսից [Հ պար-
 սից արքային]

Վրթանայ, որդւոյ սրբոյն Գրիգորի: Եւ ի Բիւզանդիոյ դարձեալ ի
Կեսարիայ, և եկեալ ի Հայս՝ զամենայն կարգս ուղղութեան հարցն
իւրոց նորոգեաց, այլ և առաւել ևս. քանզի զքարեկարգութիւնն զոր
եւեմ ի Յունաց աշխարհին, մանաւանդ ի թագաւորեալ քաղաքին, ի
5 սմա նկարագրէ: Ժողով արարեալ եպիսկոպոսաց և համօրէն աշխարհա-
կանօք, կանոնական սահմանադրութեամբ հաստատեաց զողորմածութիւն,
խրելով և զանգթութեանն արմատ, որ ընարար սովորութեամբ էր
յերկրիս մերում: Քանզի բորոտք հալածեալ լինէին, իբր պիղծ համարեալ
յօրինաց. և զուրուկս փախստեայա առնէին, զի մի ի նոցանէ յայլս
10 փոխեացի ախտն. որոց զաղարք՝ անապատք և ամայիք, և ծածկոյթ՝
վէմք և մացառք, ոչ յումերէ գտանելով մխիթարութիւն թշուառու-
թեանցն: Առ այսպիսիք և հաշմք անդամովք ոչ խնամեալ լինէին, և
հիւրք անծանօթք ոչ ընդունէին, և օտարք ոչ ժողովէին:

Իսկ նորա հրամայեալ՝ ըստ գաւառաց գաւառաց շինել աղքատանոցս
15 ի խորշս և ի զերծ տեղիս, զի փոխանակ հիւանդանոցացն Յունաց
լինիցին ի մխիթարութիւն մարմնոց վշտացելոց: Եւ բաժանեաց ի նոսա
ղաւանս և զագարակս, պտղաբերել յարդեանց անգաստանաց և ի կթից
արօտականաց և ի գեղմանց. զի պաշտեացն զնոսա հարկաւ, բացէ ի
բաց, և նոքա մի ելցին ըստ բնակութիւնս իւրեանց: Եւ յանձն արար
20 խաղայ ումնն, որ էր ի Մարգաց Կարնոյ սարկաւազ իւր: Սահմանէ և

1 ց վարթանայ

1 Ա զարձեալ ի բիւզանդիայ [մի ի
բիւզանդիոյ] / Խ զարձաւ ի բիւ-
զանդալ [է ի բիւզանդիոյ]

2 ՏՈ ուղղութեանց

2 Խ իւրոց հարցն / Ա իւրոց հայրե-
նեացն [ե հայրենեաց]

3 Ե քան, փխ. քանզի

3 Խ զքարեկարգութիւն / Ավօրգոց զքա-
րեկաշտութիւն [ա զքարեկաշտու-
թիւնն, de քարեկաշտութիւն]

3 ԱՄ զոր յունաց [էկէ ի յունաց] աշ-
խարհին եւեմ / ՎՊ յունաց աշխար-
հին զոր եւեմ

4 Տեճեթ քաղաքն

5 Ավ նորոգէ, փխ. նկարագրէ / ԽՎՊ
կարգէ [է կարգրէ]

7 ի և խեաց, փխ. խրելով

7 ցլ լիք և

7 յե զանգթութեան / ց զանգթութիւն

7 Ե արմատք / Խ արմատ

7 Ե բնաբնար / de սովորութիւն

8 ԽՎՊ յաշխարհիս, փխ. յերկրիս

8 ԱՄ յօրինացն համարեալ

9 Ացլ լիք և / Ա լիք ի նոցանէ

10 abede զաղար / e ապատք

10 de ամայիք և անապատք

10 ձ ծածկոյթք

11 Ե մածառք

11 ՏՈ զտանել / վ գտեալ

11 Ա, Թշուառութեանց

12 e առ այսորիկ / deթ հաշմ

12 cl անդամաւք / dg անդամօք

12 Ա հաշուեալ, փխ. խնամեալ

13 Հց հերք

15 e լիք ի [խորշս]

15 ց ի խորշ / վ ի խորշս / e ի զերծս

16 Խօրգոց լիցին

16 cy լիք ի [մխիթարութիւն]

16 Հէկ վշտացելոցն

16 ԽՎՊ բաժանեալ

17 յլ պտղաբերել / Վիւն. պտղաբերեալ

17 Ե անգաստանեաց

17 Աօ ի կթոց / ԽՎՊ ի կթելոց

18 Ա ի զեղմից

18 abcef պաշտիցին / n պահեացն, փխ.
պաշտեացն

18 ԽՎՊ բացեալ ի բաց [ե բացեա ի բա-
ցեա]

19 n զի, փխ. և

19 Sade ըստ բնակութեան / ԽՎՊ ըստ
իւրեանց [վՊ իւրեանցն] բնակութիւն

20 S խաղայ [p խաղեայ]

20 S լիք ումն / վՊցլն ի մարաղաց

20 Ա կարնայ / Խ ի կարնոյ [է ի կար-
նայ]

20 ցլ սարկաւառք / Ե մի, փխ. իւր

20 ՏՈ հրամայեաց [no հրամայէ], փխ.
սահմանէ

20 Խ լիք և

յամենայն գիւղս վանս շինել, զի լինիցին օտարանոցք, և տեղի սննդեան որբոց և ծերոց, և անուշողաց տաժումն: Շինէ և յանապատ և յանմարդ տեղիս եղբայրանոցս և մենաստանս և յատկանձնակաց խրճիթս. և հայր և տեսուչ նոցա կարգէ զՇաղիտայ և զԵպիփան և զՆփրեմ, և զԳինդ

5 որ յազգէն Սլիւնեաց, և զայլս ոմանս:

Եւ զերկուսս զայսոսիկ յազգաց նախարարացն բանայ. մի՛ զմեր-
ձաւորաց խնամութիւն, զոր վասն ազահելոյ սեպհական ազատութեանն
առնէին. և միւս՝ որ ի վերայ մեռելոց զործէին ոճիրս ըստ հեթանոսական
սովորութեանն: Եւ էր այնուհետեւ տեսանել զաշխարհս մեր ոչ որպէս

10 զբարբարոսս այլանդակեալս, այլ իբրեւ զքաղաքացիս համեստացեալս:

ԻԱ.

Սպանումն Տրդատայ, եղբօրն Արտակայ, եւ երբայ սրբոյն Ներսիսի ի
Բիւզանդիոն, եւ զարձուցանել զպատանդսն:

Սաստիկ և յոյժ ահաւոր էր ի վերայ անիրուաց Վաղինտինոսս.
15 ուստի և զբազում իշխանս վասն յափշտակութեան սատակեաց, և
զմոլանոսս ոմն ներքինապետ այրեաց կենդանոյն. քանզի երկոցս հրա-
մայեաց, և ոչ զարձոյց զյափշտակութիւն ընչից կնոջ միոյ այլոյ: Եւ
ի նմին աւուր հասեալ այնց հրեշտակաց զորս ի Հայսն տոաքեաց՝

1 Կ²adeֆր գեօզս / Ե գեաւզս / Հձ
գիւղս / ցկէ գիւղ

1 ԱՏ լինիցի / եւ լիցի

2 Ա այրեաց, փխ. ծերոց

2 Վօրքս անուղեորաց, զ ուղեորաց,
փխ. անուշողաց

2 Ա յանապատս / Վ անապատ

2 Վրքս լիփ և (յանմարդ)

2 ձ յանմարդաբնակ

3 Վրքս յատուկառանձնակաց, օ յա-
տուկ առանձնակեաց, Ավ առանձնա-
կեաց, փխ. յատկանձնակաց

4 Տե կացոյց, փխ. կարգէ

5 Լ սղկունեաց

5 Անվ² զայլս ոմանս բազումս

6 Խֆ գերկուս / ց գերկոյս

6 Խհ¹Կ²ֆ²abcde ի նախարարութեանց
[Խվ² նախարարութեանցն] բանայ
յազգաց [Կ¹Հ²ցէ ազգաց] / ֆ բանայ
ի նախարարութեանց ազգաց

7 Ե որ / Հցլ յազանելոյ

7 Տabek սեփական

7 ցէ ազատութեան

8 Հցլ լիփ առնէին / Տ միւսն

8 Խ մեռելոյ / Տ մեռելոցն [ք մեռելոց]

8 abdek օճիրս / ցլ աւճիրս

8 Ա ըստ սովորական հեթանոսութեանն
[ֆ հեթանոսութեան]

9 Խ սովորութեանց

10 Վտո բարբարոսս / օ զբարբարո-
սաց / րքրս բարբարոսաց

10 Ա այլանդակեալ

10 Տ որպէս / Խ քաղաքացիս

10 Աօրքս համեստացեալ

12 ցէ սպանման / Ա եղբօր

12 ֆ լիփ սրբոյն

12 Եdefց ներսէսի / Ե ներսեփ

13 Ե ի բիւզանդոն

13 ֆ ի բիւզանդ, հանել զպատանդսն

13 Հցէ զարձուցանելոյ

14 Ե վաղինտինոսս ի վերայ անիրուաց

15 Տ որով, փխ. ուստի

15 օրքրս բազում

15 ց յափշտակութեան / Վց յաշտակա-
լութեան

16 Ա զառգանոս / օրքրս զառգոն / եւ
զառգանոս

16 Ան լիփ ոմն / ցէ վասն զի

16 Ան հրամայեալ

17 Ա լիփ և (ոչ)

17 ք զյապշտակութիւնն

17 Ա լիփ ընչից

17 Ե լիփ կնոջ / Հվ²defkէ մի

18 Հցէ այն, փխ. այնց

18 Ե աշխարհին, փխ. հրեշտակաց

18 Տ զոր

- ցասուցին զնա առաւել զըուցով խրոխտայոյն Արշակայ: Եւ վասն զի
 ի ժամուն յայնմիկ առ ձեռն ունէր զբարկութիւն՝ հրամայեաց զՏրդատ
 եղբայր նորա, զհայր մանկանն Գնելոյ, սպանանել, և Թէոդոսի զօրու
 ծանու ի վերայ Հայոց զիմել: Որոյ հասեալ ի սահմանս Հայոց՝ զարհուրի
 5 Արշակ և առաքէ ընդ առաջ նորա զմեծն Ներսէս, և ի հաշտութիւն
 մաղթեալ՝ տայ լիով զխափանեալ հարկան, և պայծառ պատարագօք ընդ
 նմին խոկ արձակէ զմեծն Ներսէս: Որոյ երթեալ և ի հանդարտութիւն
 զթագաւորն շրջեալ՝ մեծարի ի նոցանէ յոյժ. նա և զպատանդսն
 խնդրեալ անու և դառնայ: Եւ կոյս մի անուն Ողոմպիազայ, յազգէ
 10 կայսեր, կին ածէ Արշակայ: Բայց կայսերն բարերարութիւն արարեալ
 մանկանն Գնելոյ, յազգաս զուր ի նոցանէ մահուանն Տրդատայ հօր
 նորա, տայ նմա զպատիւ հիւպատոսութեան, և վանձս յոլովս: Ընդ որ
 խանդացեալ Տիրիթ՝ խորհէր նմա չարիս հանապազ, սպասելով ի դիպող
 աւուր:

15

ԻԲ

Յրէ ո՛րպէս եղև խառնութիւն Արեւիկայ ընդ Գնելոյ, եւ մահ Տիրանայ:

Իսկ Գնէլ եկեալ յաւանն Կուաշ, որ յոտին Արաղածն կոչեցեալ
 լերինն, առ կուրացեալ հաւն իւր Տիրան, զի ցայնժամ կենդանի էր: Եւ

1 Ա. ցասուցեալ. լիք զնա

1 րս լիք առաւել / Ե զըուցելով

1 Կ՝ խրոխտացելոյն

1 Տ յարշակայ [ք արշակայ] խրոխտա-
 նայոյն

2 abcd առ ձեռն / Կ՛ef առ ձեռն /
 pqrս ի ձեռն / ձմմ. Арм. Армак.
 II, 89, ծամ.

2 Հյցե գրարկութիւն / միւսն գրար-
 կութիւնն

2 Ա հրամայէ

2 Տ հրամայէ սպանանել զտրդատ
 զեղբայրն [օրգրս եղբայր] արշակայ
 զհայր մանկանն զնէլոյ: Եւ Թէոդոսի
 [օ Թէոդորոսի] զօրու ծանու ելեալ
 [ոօրգրս լիք ելեալ] ի վերայ հայոց
 զիմեալ, և հասեալ

3 ցէ գերբայր / վ՛է գեղբայր

3 Ա՛ւ լիք մանկանն

3 ք գնելայ / Հցե Թէոդոս

4 ef դիմեալ / ցէ որոց

5 Խ զսուրբն [Հ սուրբն], փիւ. զմեծն

5 ԿԿ՛abcdf լիք և ի հաշտութիւն—ար-
 ձակէ զմեծն Ներսէս (8, 7)

5 d ներսէս. որոյ երթեալ և ի հան-
 դար (չնքման նշանով) և ի հաշտու-
 թիւն (ներած) մաղթեալ

5 Հցե լիք ի (հաշտութիւն)

6 ք լինելով, փիւ. լիով

7 Խմ առաքէ, փիւ. արձակէ

7 ik զսուրբն Ներսէս / օ լիք և

7 Հցե լիք ի (հանդարտութիւն)

7 Տ երթեալ և ի հաշտութիւն զթա-
 գաւորն շարժեալ, մեծարի

8 Խվ՛ ի նոցանէ պատուով յոյժ

8 pqrս լիք նա (և) / ցէpqrս զատանդս

9 ad ողոմպիազայ / ց ողոմպիայ / լ
 ողուպիայ / ք ուլուպիայ / Հ ողոմ-
 պիա / օրգրս ողոմպիայ

10 Հ արշակայ կին ածեն / ցէ կին
 արշակայ ածեն

10 c կայսեր / ոօ կայսրն

11 Խվ՛ առ մանկանն / Տք գնէլայ

11 Ա մահու հօր նորա տրդատայ

12 Խ նմա տայ / ո զգանձս

12 Տ հիւպատոսութեանն / ց պատոսու-
 թեան

13 ք ի բարկացեալ, փիւ. խանդացեալ

13 ՏԽ խորհէր նմա ի չարիս հանապազ,
 սպասելով նմա [ց լիք նմա] ի դիպող

14 լ աւուրս

16 ՏԽ քէ / de լիք եղև

16 ք գնելայ ընդ արշակայ / ք արշակ

16 Տ գնէլայ / af դնելայ

16 ց տիրանայ (անայ ներած) / ի տիր,
 ք տիրթայ, փիւ, տիրանայ

17 prs լիք եկեալ / օրգրս կուէշ

18 Խո լերին

18 Խվ՛ հայր, Կ՛efw հօրն, փիւ. հաւն

18 Հ յայնժամ

Տիրանայ սղբացեալ դառնապէս զՏրդատ զորդի իւր, զհայրն Գնեւոյ, իբր զինքն ունելով պատճառ սպանման նորա. վասն որոյ տայ Գնեւոյ զամենայն ինչս իւր, և զկալուածս զիւզից և զաստակերտաց. և ի նմին աւանի Կուաշ հրամայէ բնակել: Ապա առնու Գնէլ իւր կին զՓառանձեմ
 5 ոմն յազգէն Սիւնեաց, և թագաւորապէս արարեալ հարսանիս, տայ ստատապէս պարգեւս ամենեցուն նախարարացն: Որոց հաճեալ ընդ նա և սիրեալ՝ ետուն առ նա զգաւակս իւրեանց. զորս առեալ, մեծապէս հանդերձեաց զինու և զարդու. և յաւելին ևս սիրել զնա:

Աստանօր եգիտ Տիրիթ պատճառս բառթեան, և մատուցեալ առ
 10 արքայն հանդերձ բարեկամաւ իւրով Վարդանաւ զինակրաւ արքայի, որ ի Մամիկոնեան տոհմէն էր, ասեն. «Ո՞չ գիտես, զի խորհեալ է Գնեւոյ սպանանել զքեզ, զի ինքն փոխանակ քո թագաւորեացէ: Ահա տես, արքայ, զնշան իրին, զի բնակեցաւ Գնէլ յԱյրարատ, ի կալուածս ձեր թագաւորաց, և սիրտ ամենայն նախարարացն եղև ընդ նմա: Քանզի
 15 կայսերն նիւթելով զայդ՝ ետուն նմա զպատիւ. հիւպատոսութեանդ, և դանձաւ սաստիկս, որով պատրեաց զնախարարսն: Երզնոյր Վարդան յարկն արքայի և ասէր. «Իմովք ականջօք լուայ ի Գնեւոյ, զի ասէր, թէ ոչ թողում հօրեղբօր իմում զվրէժ մահուան հօր իմոյ, որ վասն զորա եղև»:

Այսմ հաւատացեալ Արշակ՝ յգէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէլ,
 20 թէ «Ընդէր բնակեցար յԱյրարատ և լուծեր զկարգ հայրենեաց: (Քանզի սովորութիւն էր՝ արքայի միայն բնակել յԱյրարատ և միւր որդւոյ

1 Տ տիրան

1 Ա սղբացեալ [a զղացեալ] ողբալով

1 Խ լիք դառնապէս

1 prs զորդի իւր զարդատ [p արդատ]

1 Ա սրդի / ԱՏ զհայր [p հայր]

1 Տf գնէլայ / a գնեւոյ

2 abc իւր, փիւ. իբր

2 de առնելով, փիւ. ունելով

2 Ա պատճառս [b զպատճառս]

2 k գնել / Տa գնէլայ

2 c տայ զամենայն ինչս իւր գնեւոյ

3 p կալուածս

3 ap զեօղից / c զեւղից

3 Խվ² զիւզից և ապարանից և զաստա-
 կերտաց

3 Ա ի նմին աւանի ի Կուաշ / o Կուէշ

4 p լիք գնէլ

4 y փառանձեմոն ոմն

5 Ա ոմն անուն / prrs լիք ոմն

6 k պարգս

6 Ա ամենայն նախարարացն

7 dte լիք առ նա

7 g զաւակս / oprs զոր

8 ՏԽ զարդու և զինու
 8 ԱԽվ² և յաւելին [abcef յաւելին, վ² առաւելին] ևս սիրել / միւսմ. և ա-
 աւել ևս սիրեցին [opqrs սիրէին]

9 oprs պատճառ

10 Խo արքայն / k վարդանու

11 Հցև տոհմէ / Խ լիք էր

11 o և ասեն / Խորքոս լիք ասեն

11 af գնէլայ / be գնէլոյ / Medlie գնե-
 լոյ / միւսմ. գնէլ

12 ԱԽվ³ լիք քո

13 Խվ³ բնակեաց / Ա լիք գնէլ

13 Հցե յարարատ / l յարայրարատ

13 q մեր, փիւ. ձեր

14 opqrs թագաւորացն

14 Տ լիք ամենայն

15 Խp կայսերք

15 Խորք պատիւ զքո [որք քո] հիւպա-
 տոսութեան [k հիւպատոսութիւն,
 որք հիւպատոսութեանդ] / վ³ զպատիւ-
 զքո (կամ քո) հիւպատոսութեան(դ)

16 Խp սաստիկ / yk պարտեաց

16 opqrs գնախարարս

17 a ի գնել / be ի գնէլոյ / Տf ի գնէլայ

19 Խ արշակայ / ԱՀցե վարդան

20 Խ բնակեցեր

20 Հց յարարատ / l յարայրարատ

20 Խորք հայրենեացն

20 Խ քանզի սովոր էր արքայ միայն
 բնակել [Հ բնակել] յարայրարատ [g
 յարարատ, l յարայրարատ] / Ա յա-
 րարատ բնակել միայն արքայի և
 որդւոյ նորա միւր

- նորա, զոր փոխանորդ թագաւորի պահէին, և այլոց Արշակունեաց
 բնակել ի գաւառս Հաշտենից և Աղիովտի և Առքերանոյ, հանդերձ
 ոտնկօք և մախք յարքունուստ): Եւ արդ՝ ընտրելի է քեզ, կամ ընդունել
 զմահ, կամ զնալ յԱյրարատայ, և արձակել ի քէն զուտներս նախարա-
 5 րացդ: Զայս լուեալ Գնելոյ՝ արար զհրամանս արքայի և զնաց յԱղիովտ
 և յԱռքերանի: Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս յզեաց առ
 որդի իւր Արշակ. մասն որոյ հեղձամահ եղև յիւրոց սենեկապետաց ի
 հրամանէ արքայի ի զազանիս, և ի նմին աւանի Կուաշ թագեցաւ, ոչ
 արժանի եղեալ հարցն գերեզմանաց. թէ արդեօք զփոխարէնսն Դանիելի
 10 առնն Աստուծոյ հասոյց. որով չափով չափեաց՝ չափեալ եղև ըստ Գրոց:

ԻԳ.

Գարձեալ խանդալ Արցախայ ընդ Գնելոյ եւ սպանանել զնա:

- Ասոր ելանէ արքայ զթիկամբը Մասեաց աննել որոս յիւրում
 սիրեցեալ գաւառն ի Կոզայովտի. և եղեալ որս սաստիկ՝ ուրախացեալ
 15 Արշակ ի զինիս պարծէր, ոչ այլոյ ուրուք ի թագաւորաց նախ քան
 զնա մեռանել այնչափ բազմութիւն երէոց ի միում ժամու: Աստանօր
 զարձեալ նորողնն զնենգութիւնն Տիրիթ և Վարդան, ասելով, Գնելոյ

1 ի զոր և փոխանորդ / ցե զի, փխ. զոր
 1 Ա թագաւորին
 2 ցե լիֆ և (աղւոյովտի)
 2 Հ աղւոյովտի / և աղւոյովտի
 2 Լ առքերանոյ / միւսն. առքերանոյ
 3 Ա մառքը
 4 Առօր յայրարատայ / Հեւ յարայրա-
 տէ / ց յարայրարտէ / ց յարարարտէ /
 զ՝ յայրարատէ
 4 Ա արձակել զուտներս նախարարացդ
 [Ե նախարարաց] ի քէն
 4 Տ նախարարացն
 5 եմ զնէլոյ / Տ՛ զնէլայ
 5 Պ զհրաման
 5 ՏՊ արքայի, զնալ
 5 Եք յաղիովտի / Դք յաղիովտայ / Հ
 յաղւոյովտ
 6 Հցե առքերանի / օրքս յառքերանոյ /
 զ առքերանոյ
 6 Ա հայր, Հցեյ հօրն, փխ. հաւն
 6 Պ նորին պատգամ խիստ
 7 ՏՊեֆ եղեալ
 7 Ա յիւրոց սենեկապետացն ի զազանի
 հրամանէ [Ե ի հրամանէ] արքայի և
 8 ցե արքային
 8 ոքքրս ի [ք լիֆ ի] զազանի
 8 Լ ի նմին աւանի ի Կուաշ
 9 Հե հարանցն / Ե հարանց
 9 Ա արդեօք [Ե արդեաք] / զ՛ արդարև

9 Ա զփոխարէն / ց զփոխարինաց
 9 Ե զանիելի / Լ զանիելի / միւսն. դա-
 նիէլի
 10 Եֆցե առն
 10 abdef որովք / Ե չափովք
 10 abcef չափեցեալ եղև
 10 Ա ըստ գրոյն
 12 Տ ընդ զնէլայ / Լ ընդ զնէլոյ / Դ
 լիֆ ընդ զնէլայ
 13 Ա Հցե որս
 14 մե գաւառի / Պ լիֆ ի
 14 Ե կովզատովտի / մեֆե կովզայովտի /
 Լ կովզատովտի / Հ կողովտի / Ե կով-
 զայտի
 14 Տ որս սաստիկ, որ ոչ այլոյ ուրուք
 ի թագաւորաց նախ քան զնա այնչափ
 բազմութիւն երէոց ի միում ժամու.
 և նա ուրախացեալ ի զինիս՝ պար-
 ծէր: Աստանօր
 14 Վ ուր ախտացեալ, փխ. ուրախացեալ
 15 Պ՛ ոչ ուրուք այլոց [Հ այլոյ] / Ե այլոց
 15 եւ լիֆ ի (թագաւորաց)
 15 ԱՊ լիֆ նախ քան զնա
 16 Հ ելանել, փխ. մեռանել
 16 Հցե բազմութեամբ / Լ բազմութեան
 16 Պմոսեֆ էրէոց
 16 Ե իմում, փխ. ի միում
 17 Ա լիֆ զարձեալ / Պ՛ք զնենգութիւն
 17 Տ՛ զնէլայ / Ե զնէլոյ

բաղում երէս քան զայն ունիլ ընդ նոյն աւուրս յիւրում լիւրինն, որ
Շահապիվանն անուանի, որ ի մայրենի հաւոյ իւրոյ Գնեւոյ Գնունոյ
հասեալ էր ցնա: Վասն որոյ առաքէ առ նա հրովարտակ աշապիսի.—

Թուրք Արշակապետ Գեղի:

- 5 «Արշակ արքայ Հայոց մեծաց, Գնեկոյ իմում որդւոյ խնդալ:
«Տեսցես տեղիս քաջերէս ի լերինդ Ծաղկաց զպարկայցիր ջրով, և
պատրաստեսցես. զի եկեալ մեր՝ ըստ արժանեաց թագաւորականաց
հանգիպեսցուք որսոց»:
10 Եւ երազ զհետ հրովարտակին երթեալ Արշակ՝ խորհէր, եթէ ոչ
ըստ հրամանին գացէ արարեալ Գնեկոյ, պատճառս ի վերայ եղեալ, իբր
թէ Հարակնեաց զուրախանալն արքայի՝ կապեացէ պնա: Այլ իբրեւ ետես,
զոր չէր երբէք տեսեալ զայնպիսի պատրաստութիւն որսոց և բազմա-
թիւն հրէոց, խոցեալ խորհրդովք նախանձու և կատկածանաց՝ հրամայեաց
նոյն վարդանայ ի նմին որոին ապանանել զԳնէլ, որպէս թէ ընդ
15 խաբս ինչ վրիպակաւ, երէոյ կամեալ ձգել՝ նմա պատահեաց նետու:
Որոյ տեսեալ զայնպիսի հրաման՝ վազվազակի կատարէ, ոչ այնչափ
յազագս հրամանի թագաւորին, քան թէ վասն կամացն Տիրիթայ իւրոյ
սիրելւոյն: Իսկ Արշակայ հանգերձ նախարարօքն ի շուցեալ ի դաշտն
Աղիւստի զգին Գնեկոյ թաղեաց յարքունականն բազարին Զարիշատի. ի
20 չքմեղս եղեալ՝ կոծ մեծ առնէ:

- 1 ԽՎածեօց էրէս / ու զայն
 1 ԱՊՊՊ՝ ունիւ / միւսն. առնիւ
 1 Ե իւրում
 2 Ա շահապի զան
 2 Ե ի մայրենի ի հաւոյ / Ա հաւոյն
 2 Տ գնէլոյ / Ե գնէլ / Բ գնէլայ
 2 Ե՛ Ե գնունոյ
 3 Երբէ լիք առաքէ
 3 Ը լիք առ նա / Այց աշապէս
 4 Ա լիք Թուղթ—գնէլ
 4 Ե առ գնէլոյ
 5 Ե արբայ հայոց արշակ. լիք մեծաց
 5 ՏԵ Ե գնէլոյ / Բ գնէլայ
 5 ԱՏ որդւոյ իմոյ / Ե որդւոյ իմում
 6 ՏԵ Ե քաջերէս [որք քաջերէս]
 6 Ա ի լերինս / Ե ի լերինս
 6 ՎԵ Ե զպուրակացիբ
 7 Ա լիք մեր
 7 ԱԵ Ե Թաղաւորաց
 8 Ե որոյ
 9 Հցւ Ե արագ / Ե Երթալ
 9 Ե՛ Ե արշակայ
 10 ՏԵ Ե գնէլոյ [օ գնէլոյ] / Բ գնէլայ
 11 ՀՎՊՂ շարակնեալ / Ե շարակնեալն
 11 Ե յորժամ, փիւ. իբրեւ
 12 Ե ոչ էր, փիւ. չէր
 12 Ա աշխարհի / Բ աշխարհի
- 12 Հցկ Ե որոյ
 13 Ե՛ Ե Երբէ / միւսն. էրէոյ
 14 Ե՛ Ե լիք նոյն վարդանայ
 14 ՏԵ Ե ի նոյն, փիւ. ի նմին
 14 Հցկ Ե որոյ տեղ / ՎՂՂ որոյն ետեղ
 Ե որոյ նեալ / Ե՛ Ե որոյն ետեղ.
 Ե՛. Ե.
 14 Ա իբր [Ե իբրեւ], փիւ. որպէս
 14 Ե լիք Ե
 15 ՀԵ Ե լիք ինչ
 15 Ե Վ(ա)րիպանօր / Ե վարիպանօր
 ՎԵ վրիպանօր / Հ վրիպանօր
 ՎԵ վահանաւ, փիւ. վրիպակաւ
 15 ՏԵ էրէոյ [ո էրէոյ] / Ե՛ Ե էրէոյ
 15 Տ Ե կամէր / Ե՛ կամիւ
 15 ՎՂԵ պատահեալ / Հց պատահեալ
 16 Ե՛ Ե հրաման
 17 Ե յազակս
 17 Երբէ կամաց / Ե լիք կամացն
 17 ՎՂՂ տիրիայ
 18 Ե՛ Ե տիրիւոյ
 18 Ա ի դաշտ մի / Տ ի դաշտ
 19 Ե աղւոյ ովտոյ / Ե աղւոյ ովտոյ / Հ
 աղւոյ ովտոյ / Ե աղւոյ
 19 ՏԵ գնէլայ / Ե՛ Ե գնէլոյ
 19 Երք Ե աղւ / Ե՛ Ե Երք
 20 ԱԵ՛ լիք չարեղիկս [Ե չարեղիկս]

ԻԿ

Նքէ ո՛րպէս ժպրհեցաւ Արեակ առնալ զկին Գնեւոյ, յորմէ եղև Պապ:

- Թէպէտ և Արշակ կարծեաց զանխալ գործել զչարխան՝ այն որ ոչն ծածկի յամենատես աղանէն Աստուծոյ, յայտնի և աշխարհի, առ ի մեղուցելոց պակուցումն, որպէս զմահն Տիրանայ և Գնեւոյ: Քանզի զխապեալ ամենայն ուրուք՝ իմացաւ զայս և մեծն ներսէս, և անէծ զԱրշակ և զառիթ սպանմանն. և գնացեալ նստաւ ի սուգ զաւուրս բազումս, որպէս Սամուէլ վասն Սաւուղայ: Իսկ Արշակ ոչ զղջացեալ սպաշաւեաց, այլ անամօթեալ, ազանելով ի զանձս սպանելոյն և ի ժառանգութիւն՝ յաւել առնուլ զկին նորին զՓառանձեմ. յորմէ եղև պատանի մի, որ անուանեցաւ Պապ:

- Այս Փառանձեմ գործեաց զանլուր և զանկարելի չարիս, և զսարսափման լսողաց արժանաւոր: Անարժանիւ ոմամբ սուտանուն քահանայիւ ի կենաց դեղն զմահացուն խառնեալ՝ ետ Ողիմպիադայ առաջին կնոջն Արշակայ, և ելոյծ ի կենաց սակս տիկնութեանն մախանաց: Նոյնպէս և զՎաղինակ տայ Արշակայ սպանանել, և փոխանակ կարգել զիւր հայրն զԱնտիոք:

ԻԵ

Սպանումն Տիրիբայ:

- 20 Իբրև եղև խաղաղութիւն Շապհոյ ի հիւսիսականաց ազգաց, և պարսպ առեալ ի պատերազմացն՝ յայտնեաց զյատուումն զոր ունէր առ

- 2 Ա. Ե. Թ.
2 c առ, փխ. անուի
2 ad գնելոյ / Խեբ. գնելոյ / միւսն.
գնելայ
2 f լիք յորմէ եղև պապ
3 օրգրս լիք և
3 Ա. գործել զանխալ
3 Գրեք զչարիս / ցնորգրս չարիս
3 y լիք որ / Հցւ. աշ
4 Հցեք աղէն
4 b յաստուծոյ
4 քրս յայտ
4 Ացեք առ ի մեղուցելոյն / Հ առ ի մեղուցելոցն / Լ առ ի մեղուցելոցս
5 b և գնելոյ տիրանայ
5 de գնելոյ / Տօք գնելայ
6 օրգրս ամենայն որ
6 զք իմացեալ
6 ego և զայս / և և զայս և
8 Խվ՞ որպէս տաաց ստմուէլ
8 c ի վերայ, փխ. վասն
8 Հց աբշակայ
9 և սպանանելոյն
10 Խ նորա

- 10 ՏԽ փառանձեմ [օ զփառանձեմ]
11 քգրս անուանեցան
12 cdef և զանլուր և
12 Ա. զանկարելի, փխ. զանկարելի
13 Ա. լսելեաց / օրս լսողացն
13 Ա. արժանաւորս
14 Խվ՞ ի կենացն դեղ
14 a ողիմպիադայ / ձեֆօրգրս ողիմպիադայ / Խ ողիմպիադայ [Հ. ողիմպիադայ] / միւսն. ողիմպիադայ
14 abede կնոջ
15 Ա. Խվ՞ ի կենացն զայս, փխ. ի կենաց
15 Հ. ձեֆօրգ տիկնութեան
15 a սոյնպէս
16 f տայ սպանանել արշակայ
16 Խ լիք և
16 S կարգեալ [նոր կարգել]
17 c զանտիրոս զիւր հայրն
17 abde զանտիրոս / քգրս զանտիրոս
19 Խ տիրեայ / f տիրեայ ըստ անիծից ներսէսի
20 k լիք եղև / b ի շապհոյ ի
20 Հ. և, փխ. ի
20 Հ. և ազգացն

- Արշակ, վասն ոչ նմա, այլ կայսեր հարկելոյ զայնքան ամա Սակս որոյ առաքէ առ նա Արշակ զՏիրիթ և զնորին սիրեցեալն Վարդան արժանի պատարագօք՝ խնդրել զհաշտութիւն: Բայց վասն զի քինախնդիր անցելոցն մարտից կամեցաւ լինել Շապուհ՝ ինքն ելանէ պատերազմել
- 5 Ընդ Յոյնս, որոյ աղագաւ խնդրէ զԱրշակ մեր թաղաւոր հանդերձ ամենայն զօրօքն Հայոց ընդ իւր լինել: Իսկ Արշակ ոչ կամեցաւ իւրովի երթալ, այլ բարուբա եղեալ՝ դոյզն գունդ առաքէ զինի Շապհոյ:
- Եւ իւր բարկացեալ Տիրիթայ՝ ընկենաւ զնա ի պատուոյն, որպէս զի թէ ի նորա հրապուրանաց եղև այն, յաղագս ատելութեանն զոր
- 10 ունէր առ Յոյնս: Եւ առաւել ևս զրգուէր զարքայ Վասակ զինակիր նորա, նախանձ պահելով ընդ եղբօքն վասն աղջկան միով հարձի: Վասն սրոյ նախատեաց զնոսա արքայ ամօթալի բանիւք և կսկծեցուցանողօք: Որոց ոչ կարացեալ այնպիսի վատթարութեան և պարսաւանաց տանել՝ դէմ եղեալ զնացին առ Շապուհ հառուած: Ընդ որ առաւել ևս զայրագնեալ
- 15 Արշակ՝ հրամայէ նոյն Վասակայ զհետնոցա կրթել բազմաձեռն զնդաւ, զի ուր և հասցէ՝ սպանցէ զնոսա. զոր ոչ հեղաջաւ կատարել Վասակ, թէպէտ և եղբայր նորա էր Վարդան: Եւ խնդրեցաւ անպարտ արիւնն Գնելայ յամբարշտէն Տիրիթայ ըստ անիծիցն Ներսիսի, և ի Վարդանայ, ի հարազատ եղբօրէ իւրմէ մեռանել:

1 ֆ կայսեր այլ

1 քրս զայսքան

2 օ լիֆ առ նա / օ լիֆ նա

2 ցե արշակ առ նա / չ լիֆ արշակ

2 ՏՏ զնորուն / ո զվարդան

2 վօքքս արժան

3 իվ՞ զխաղաղութիւն [ե զհաղաղութիւն], փխ. զհաշտութիւն

3 եօժեֆ քանդի, փխ. վասն զի

4 Ա անցելոց / ոօքքս անցուցելոցն / չե անցանելոցն

4 ԱՏե կամեցեալ

4 օ լինիլ / օ լիֆ լինիլ

5 օ ընդ յունս / օ յաղագաւ

5 ժօ ամենա

6 ՏՏ զօրօք / Ա լիֆ հայոց

6 ժօ լինիլ / օօ կամեցեալ

7 Ե բարուս

7 Ա առաքէ դոյզն գունդ

8 ցլ տիրիթայ / ի լիֆ զնա

9 չցե լիֆ ի (նորա) / ժ ի նորին

9 Տ հրապուրանացն

9 չցօքս ատելութեան

10 եօժեֆ զրգուէ / օ զարքայն

10 օ լիֆ վասակ / և զինակիր

11 Ե աղջկան / Կ՛եօժեֆ միայ

12 օ անարդեաց, փխ. նախատեաց

12 Ա՛՛՛ ամօթալիօք / ցլ ամօթալիւք

12 ՏՏ սրուժ [ց յորուժ]

13 ք այսպիսի

13 ԱՏ տանել այնպիսում [ձ այսպիսում] վատթարութեան և պարսաւանաց

14 իօ օ լիֆ ևս

15 Ա լիֆ նոցա / օ կրթէր

16 օ լիֆ զի ուր

16 ցլք և ուր և / Ե և ուր հասցէ

16 ֆ լիֆ սպանցէ

16 իվ՞ հեղաջեալ կատարէ

17 Տ եղբայր էր նորա

17 ԱՏ արիւն [լ արիւն] անպարտ [կլ անպարտի]

17 օքքս լիֆ անպարտ

18 Վտո գնէլայ / օ գնէլայ / ԱՏօքքս լիֆ գնէլայ

18 ի լիֆ յամբարշտէն

18 Ա ի տիրիթայ [ա տիրիթէ] ամբարշտէ

18 ցլ ի տիրիթայ

18 իօ ըստ անիծից

18 Հօժեֆ ներսէսի / ց ներսէսի

18 ԱՏ լիֆ ի (վարդանայ)

18 ցե վարդան

19 օրս լիֆ ի (հարազատ)

19 ք լիֆ իւրմէ

19 ԱՏ ի հարազատէն իւրմէ [օժեֆ լիֆ իւրմէ] մեռանել յեղբօրէ [ի եղբօրէ]

ԻԶ

Պարտւմն Շապիոյ ի Տիգրանակերսի:

- Իսկ Շապուհ գայ հասանէ ի Տիգրանակերս մեր քաղաք: Կան ընդդէմ նորա արք քաղաքին հանդերձ գումարտակ գնդաւ. քանզի
- 5 Անտիոք նահապետ Սիւնեաց, որ էր աներ Արշակայ եւ վերակացու քաղաքին, հրամայեաց աղխել ընդդէմ Շապհոյ: Եւ ոչ միայն գմուտն արդել, այլ եւ ոչ հրեշտակս առաքեաց առ նա, եւ ոչ զնորայն ընկալաւ: Եւ հզօր կռուոյ եղելոյ՝ զբազումս ի Պարսիցն սպանանին. եւ ի պարտութիւն մատնեալ զնոցին Շապհոյ, դառնայ անդրէն ի Մծրին. եւ
- 10 հանդիստ առեալ զօրացն եւ արծարծեալ յաշխատութենէն, ինդրէր առնուլ զՏիգրանակերս. եւ ոչ թողացուցին նմա յառաջապաց գունդք եւ լքեաք՝ պատաղել զայնու, իբր թէ Յունացն խանդարեացի դործ: Եւ Շապհոյ յառաջ անցեալ՝ զրէ առ նոսա թուղթ օրինակ զայս. —

Թուղք Շապիոյ ի Տիգրանակերս:

- 15 «Մազդեզանց քաջ Շապուհ արքայից արքայ, Տիգրանակերտեայց, որք ոչ ես էք անուանելոց ի մէջ Արեաց եւ Անարեաց:

«Ես կամէի ի ձէնջ սկսեալ յամենայն առաջիկայ քաղաքս խաղաղութեամբ եւ քաջօրէն ազատութեամբ գմուտն ստնել. եւ եթէ դուք Տիգրանակերտեայք, որ առաջին էք, ոչ շահատակութեամբ ստեմ, այլ

- 2 Ե ի տիգրանակերտէ
3 Ան այլ, փիւ. իսկ
3 Ե իի գայ / ո հասանի
3 Ե գան, փիւ. կան
4 Ա քաղաքացիքն, փիւ. արք քաղաքին
4 Տն գումարտ [օ գումարտակ] / վ գումար
4 Այ գնդաւն
5 Կ²abcf անախս / de անտիոքս / օրգրս անդ էր, փիւ. անտիոք
5 Ան աներ էր
6 Կ իի քաղաքին
6 Ա իի գմուտն
7 օրգրս իի արդել / օ իի այլ
7 Հցկց իի առաքեաց
7 Տ զնորայն
7 Խվ² զնորայն [չ զնորայնս, վ² զնորայն] առաքեալս պատուեաց եւ ընկալաւ
8 Խվ² հոս
8 օրգրս ի պարսից
8 Ե սպանանէին / Տն սպանին
9 Ե շապհու / Ե անդէն
9 Լց ի մծմին / Ե ի մծմի
10 Ե ի զօրացն / Տն իի զօրացն

- 11 Տն ոչ թողացուցին [Հցկ թուլացուցին] յառաջապաց գունդք եւ լքեաք պատաղել նմա զայնու
11 Դ թողացուցին / abdef թուլացուցին
11 վ²ցկց յառաջապաց
11 ք գունդ
12 Տ իբրու [օ իբր]
12 Արս յունայ
12 Խ խանդարիցի / Ա հանդարտիցի [Ե հանդարտից], փիւ. խանդարեացի
14 Ա իի վերնագիր / Խնո իի թուղթ
15 Հեկ մազդեզաց
15 Ա տիգրանակերտեաց [Ե տիգրանակերտեացի] / վցկտ տիգրանակերտեաց / վ²օրգրս տիգրանակերտաց
17 Ե Ե, փիւ. ես / օ սկսել
17 Հնօր յառաջիկայ
17 ք քաղաքէն
18 օ գմուտ
18 քգրս եթ, փիւ. եթէ
19 Խ արք / Խ իի էք
19 Ե շահատակութեամբ [չուն. շահատակութեան] / կց շահատակութեան / abcef շահատանութեամբ, փիւ. շահատակութեամբ

ի մոտէ ուղեորութեանս, ընդդէմ կացէք ինձ՝ ի ձէնջ ուսցին և այլք զգոյն առնել: Այլ ի գարձին խում բարկութեամբ այնպէս վանեցից զձեզ, զի կրկին եղիջիք օրինակ խեղեալ ստահակելոցո:

ԻԷ

5 Երէ ո՛րպէս Աբուխաւան շինեցաւ եւ կոտորեցաւ, եւ առաւ Աճի:

- Բայց Արշակ ևս ժպրհեցաւ առնել գործ անմտութեան: Ի թիկանց կուտէ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ, ժողով մարդկան մեղաւորաց. և ետ հրաման, որ որ անկեալ անգը բնակեացէ՝ մի լիցի ի վերայ նորա իրաւունք դատաստանի: Եւ նոյն ժամայն ծովացեալ լցաւ մարդկութեամբ 10 հովիտն ամենայն. քանզի աւանդառուք և պարտականք, և ծառայք և մլասակարք, և զողք և սպանողք, և կնահանք և այլք այսպիսիք փախուցեալք անգը անկանէին, և ոչ կայր նոցա այց և խնդիր: Եւ բազում անգամ բողբոջեալ նախարարացն՝ և ոչ ինչ լուաւ նոցա Արշակ. մինչև առ Շապուհ ևս ունել նոցա բողբոջ: Եւ եղև ի գառնախն Շապուհ ի Յունաց՝ 15 առաքեաց զմի ի սպարապետաց իւրոց և հայ գունդ ընդ նմա, եթէ զէս լինի, ունել զԱրշակ. և նա խոյս ետ ի նոցանէ՝ զկողմամբք Կաւկասու, Վրաց միաբանելով:

- Իսկ սպարապետն Պարսից եկեալ ի Հայս՝ ի ձեռնտու լինելոյ նախարարացն առնու զամուրն Անի, և գերէ գամենայն գանձս արքունի 20 որ ի նմա, այլ և զոսկերս թագաւորացն. ոչ զիտեմ, թէ վասն նախատի՛նա առնելոյ Արշակայ, եթէ վասն հմայից ինչ հեթանոսականաց: Զոր ապա մաղթեալ նախարարացն՝ թափեալ թաղեցին յաւանին յԱղցս, որ

1 Հ ուղեորութեան

2 Է զգոյն, փխ զգոյն

2 եմե իմում / միւսն. մերում

2 մեջ այնպէս վանեցից զձեզ բարկութեամբ

3 ց լիք զի կրկին—ստահակելոց

3 ց կր(կ)ին և / Խվ՞ ի խեղել

3 Վնագ ստահակելոցն / րս ստահակաց

5 ՏԽ թէ

5 Ե կոտորեց և առումն աւանին, փխ. կոտորեցաւ և առաւ անի

6 րս զգործ

7 Ժ լիք կուտէ / Խօ լիք լերինն

7 Ա շինէ / օրտ շինել

8 Աձցե լիք և

8 Ան բնակիցէ

9 Խ լցաւ ծովացեալ

10 Խ ովիտն. լիք ամենայն

11 ք մլասականք / վ մլասաբք

11 քդրտ այլ / Ժ այնպիսիք

12 Ե անդ

13 ք ի նախարարացն

13 ԱԽ լիք և / օրդրտ լիք ինչ

13 Խ լիք նոցա

14 Հ լիք ունել

14 Ե եղևն / Հցլ լիք եղև

14 Ե լիք շապուհոյ

15 Խ առաքէ

15 Եօ լիք ի (սպարապետաց)

15 Ե գունդն / ԱՏ թէ

15 Եմե պետ, փխ. զէս

16 ԵԵԲՈՐԳՐՏ լինել / Ե լինիլ

16 Ժ լիք դարշակ

16 ՀԵԵԵ կովկասայ / ԵԵԴՆ կովկասու / օ կովկասայ / քդրտ կաւկասոյ

18 Ա ելեալ, փխ. եկեալ

18 ք լինել

19 Ե յանի, փխ. անի

20 Խ լիք որ ի նմա

20 ցե ոսկերքս / Հ գոսկերքս

20 Խ եթէ / Ե նախատինք

21 Վժօ և թէ / Խորդրտ և եթէ / եմ թէ

21 Եք լիք վասն / Ա լիք ինչ

22 Ե նախարարաց

22 ԵԵ Թափին / ԵԵԲ Թափին և / Ժետ Թափեցին և

22 Ե լիք Թաղեցին

22 Ժ յաւանի / օ լիք յաւանին

յոտին Արապած կոչեցեալ լերինն: Քանզի ոչ գիտացին ընարել գտակերս հեթանոսաց և հաւատացելոց, զի ընդ միմեանս էր խառնակեալ գերողացն, յաղագս այնր ոչ արժանի համարեցան ի դիրս սրբոցն թաղել ի վաղարշապատ քաղաքի:

- 5 Եւ նախարարացն Հայոց ժողովեալ՝ զիմեցին ի վերայ արքունական ձեռակերտին Արշակաւանի, և հարին զնա սրով սուսերի յառնէ մինչև ցկին, բայց ի տղայոց սանդիացաց. քանզի դառնացեալք էին իւրաքանչիւր ի վերայ ծառայից իւրեանց և յանցաւորաց: Զոր թէպէտ և վաղ գիտացեալ մեծին Ներսիսի՝ ոչ յառաջ քան զկոտորելն ժամանեաց հասանել. այլ ի կատար գործոյն հասեալ՝ եզիտ բաժանեալ զտղայս կոտորելոցն, զի վարեացեն ի զերութիւն որպէս զհեռաւոր թշնամեաց: Զորս թափեալ մեծին Ներսիսի, հրամայեաց կրել որթովք ի գոմ մի, և դարմանս և սնուցոյս նոցին կարգեաց. որք յետոյ աւանացեալ անուանեցան Որթք այնորիկ աղագաւ:

15

ԻԸ

Առումն Տիգրանակերտի և բնարարձ Բանդումն:

- Իսկ Շապուհ եկեալ ի Տիգրանակերտ, զարձեալ աղխեցին ընդդէմանալ նմա. և եկեալ ի պարիսպն աղաղակէին. «Գնա ի մէնջ, Շապուհ, զի մի չարիս յերկրորդումս ընդ քեզ առաւել ևս քան զառաջինն անցուցանիցեմք պատերազմաւ»: Եւ նա պատասխանեաց. «Ո՞վ քաջքդ ի Հայոց, որք զանձինս արդելեալ փակեցէք ընդ պարսպօրդ Տիգրա-

1 Ա յոտինն

1 abce արապածն / Աե լերին

1 ի կարացին, փխ. գիտացին

2 Ա հեթանոսացն

2 Աջլ հաւատացելոցն

2 Խ լիք զի ընդ—գերողացն

2 Ե խառնեալ

6 ա արշականի / Հցկ արշակաւանին

l արշակաւանու / S արշակաւանոյ

x արշակաւանայ

7 abdefgho բաց ի

7 Խվabdef ստնդիացեաց / c ստնդիա-

ցոց / o ստինդիոց / n սանտուացաց

վրգրս ստնդիացայց / վ ստնդուացաց

7 Ա դառնացեալ

7 dete լիք իւրաքանչիւր

8 Sg իւրոց, փխ. իւրեանց

8 Ա լիք և (վազ)

9 Ացց ներսէսի

10 opqrs դործոցն / S Խ լիք հասեալ

11 Ե վերացեն / Ա ի գերութեան

12 S դոր / Խ դոր և

12 Աօրս ներսէսի / Ե ներսէս

12 Ա հրամայէ

12 c որդովք, f որդուք, փխ. որթովք

12 Խ որդուք [Ե որթովք] կրել ի գոմս

մի և դարմանս և նուցուն սնուցոյս

[Հ լիք սնուցոյս] կարգեաց

13 pqrս դորման

13 Ե լիք և / o սնուցանող

13 ԱS կարգեալ

13 Խ աւանացեալք / Եւ անուանեցեալք

14 abefly որդք, o որդքն, Հցգ որդիք,

փխ. որթք

16 f լիք բնարարձ

16 Խ քանդումն ի չապնոյ պարսից ար-

քայէ

17 Խ ընդդիմանալով

18 S Խ լիք նմա

18 Խվ եկեալ, փխ. եկեալ

18 Ե ի մէջ, փխ. ի մէջ

19 Խվ²օրգրս չարես, փխ. չարես

19 օրգրս լիք ընդ քեզ / Խ լիք և

20 dq անցուցանիմք / cցկ քաջդ

21 o փակեցիք / Ա պահէք, Խվ² պահե-

ցէք, փխ. փակեցէք

21 Ա Խ ընդ պարսպօր [Ե պարսպովք,

Խ պարսպաւ] տիգրանակերտի / S

ընդ տիգրանակերտի պարսպովքդ,

հմմտ. Apm. Apm. II, 93:

նակերտի և արտաքս ձայն արկանէք սպառնալեաց, զի քաջ արանց է յարձակ դաշտի և յազատ տեղւոյ կոռել, և կանանց զործ է արգելուլ փակել զինքեանս յերկիւզէ առ հանգերձեալ կոխան: Եւ զայս առաջեալ՝ դարձաւ առ գերեալ Յոյնսն զինաւորս, առէ. «Եթէ ձերով մարտիւ առից 5 զայս քաղաք՝ դամենեսեան զձեզ արարից ողատս հանդերձ ընտանեօք ձերովք»: Եւ պարսկական զօրուն շուրջ դքսադաւան հրամայեաց ընթանալ, և նետիւք խոցոտել զի վերայ պարսպին:

Եւ Յունացն մատուցեալ մեծաւ բռնութեամբ յեցուցին ի պարիսպն զկռչեցեալ էշմս: Եւ է այս գործի մեքենայից անուաւոր, յերից երից 10 արանց մղկով տարեալ, և ի ներքուստ կացնովք և սակրօք երկրերանովք և կողաւոր մըճովք՝ փորել զհիմունսն: Եւ նդախարխար արարեալ զայն, որ ի հայկազնոյն Տիգրանայ հոծեալ և յարմարեալ որմունքն, քակեալ ընկեցին. և հուր ի դրունսն և յամենայն կողմանսն վառեալ, և քարինք և նետք և տէգք արձակեալք լինէին, և խոցոտեալ մերքն յապուշ 15 դառնային: Եւ ի ներքս մտեալ բոլոր զօրքն՝ և ձեռն պարսկական ոչ վառաւէր զրազմախողխող երկաթն արեամբ արբուցանել, մինչև ապավաթթիլ ական հրձիգ առնէր զամենայն փայտակերտսն: Եւ Շապուհ զմնացեալսն ի կոտորածէն գերեալ՝ չուէ ի Պարսս. և հրեշտակս առ որ ի Հայս 20 գունդք առաքեալ՝ անպայապատ զՍիւնեացն հրամայէ առնել զտոհմ:

- 1 Ա արանց է յընգարձակ և ի դաշտի [f դաշտ] կոռել / իւր՝ արանց է յազատ և յընգարձակ դաշտի կոռել
- 2 և լիք և (կանանց)
- 2 ցեյ արգելով / Հ արգելով / օրգրս յարգելուլ
- 3 Հ լիք փակել / Ա կռիւն
- 4 Աւի՞ առ յոյնսն գերեալ [a գերեալսն] զինաւորս [իւր՝ զինաւորսն]
- 4 acdef թէ
- 4 եկվ մարտկիւ, փիւ. մարտի
- 5 Ան զքաղաքս զայս [Ա լիք զայս]
- 6 օրգրս լիք ձերովք / a զօրսն
- 7 a ի վերայ
- 8 Հ լիք և / Հցե յունաց
- 8 Հց մարտուցեալ
- 8 Ա լիք մեծաւ / ի յեցուցանէին
- 9 Ա լիք է
- 9 o երից երից / քգրս երից յերից
- 10 ի մարդոց [y մարդոց], փիւ. արանց
- 10 Անց լիք և (ի ներքուստ)
- 10 Հց կացնօք Ա լիք կացնովք
- 10 Ա սակրովք [a սակրով, Կ՞ն ակրովք] և երկրերանովք
- 10 ցևո երկրերանօք
- 11 e կառուցաւոր / d կացնաւոր
- 11 ցևոքք մըճաւ կամ մըճօք
- 11 Ա փորելով / ի փորեալ
- 11 e հիմունսն / p զհիմունս
- 11 Ա նդաշարս / e նդախարիս

- նդախարիս / վ նդախորիս
- 12 վրգրս հիմունքն, փիւ. որմունքն
- 13 Աւի՞ և հուր [ab հուր] ի գրունսն վառեալ և յամենայն կողմանց հուր և քարինք / օրգրս կողմունսն
- 14 e տիգր
- 14 Ա ձգեալ / Տե յարձակեալ
- 14 ցլ մերկքն, Հ մերկք, փիւ. մերք
- 14 e յապուշ, փիւ. յապուշ
- 15 a յանային, փիւ. յապուշ զառնային
- 15 e լիք մտեալ / Ան զօրն
- 16 Ա զօրէր, փիւ. վառաւէր
- 16 Կ՞bedef յազմախողխող / քգրս զքաղմարիս / o զրազմարիս
- 16 Ա ապամոյժ [a ապայոյժ] արիւն սպանելոցն / e սպանանելոցն
- 17 Կ՞detw ի հիմունս
- 17 իւր՝ անցուցանէր, փիւ. ծաւալէր
- 17 a ձեւքն / o ձեւք / մօք ձեւ
- 18 Ա հրձիգ զամենայն երկիրն առնէր զփայտակերտսն / ի հրձիգ զամենայն [l զամենայն] առնէր զփայտակերտսն / քգրս փայտակերտ
- 18 e լիք և շապուհ զմնացեալսն
- 18 abdefy շապուհ
- 19 Ա զառնայ, փիւ. չուէ
- 20 ի գունդ / Ա գունդք էին
- 20 abdefw ապա ազատ / e ապազատ
- 20 ի առնմ հրամայէ առնել
- 20 abce տոհմ / d զտոհմ / f զտոհմսն

ԻԹ

Յաղագս պատերազմին Արեւիկայ ընդ նախառաջ իւր, եւ վատանդի
երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիոն:

Գարձեալ յարեաւ խոտփութիւն Շապհոյ ի նոյն ազգաց, և խաղա-
5 ղութիւնն ի Յոյնս շրջեցաւ, ըստ այնմ՝ թէ փոխարկեալ միմեանց
փոխարինին. սոցա խաղաղութիւն ի նոցա խոտփութեանն, և նոցա
խաղաղութիւն ի սոցա խոտփութեանն, որ վախճան միոյն՝ միւսոյն
լինին սկզբունք: Քանզի հիւանդացեալ Վաղենտինոս ի բերդին որ կոչի
Բերդիտին՝ վճարի ի կենցաղոյս, եղբօրն փոխանորդելով զաւերութիւնն՝
10 Վաղեսի. յետ բարերախտագոյն պատերազմաւ Գլխոյն յաղթութեամբ
գարձի, նոյն հետոյն առաքէ զօրս ի Միջագետս ի Հայս, յաղագս
տուելոյ զօրուն յօգնութիւն Շապհոյ:

Բայց Արշակայ եկեալ Վրացի գնդաւ՝ ժողովէ զսակաւս և յիւր
մտերմաց, և տայ պատերազմ ընդ նախարարսն ընդ այնոսիկ, խնդրե-
15 լով զվրէժ ձեռակերտին իւրոյ Արշակաւանու: Միաբանեալ և նոցա
տաաջնորդութեամբ ներսեհի որդւոյ Կամսարայ, ընդդիմանան Արշակայ
պատերազմաւ: Եւ հօր ամարաի եղելոյ՝ բազումք յերկաթանշիւրոց

1 և L, փխ. ԻԹ.

2 c վարանդի

2 f և ներսեհի արարեալ զխաղաղու-
թիւն երթալ ի բիւզանդ, փխ. և
վտարանդի երթալոյն պապայ ի բիւ-
զանդիոն

3 ՏԽ երթալոյ

3 y պապ / abede լիք պապայ

3 c լիք ի (բիւզանդիոն)

3 ab ի բիւզանդիոն

4 abedgopqrs խաղաղութիւն

5 h²abgefnw լիք ըստ այնմ—փոխարինին
(s. 6)

5 Խվ²d փոխարկեալս օրգրս փոխարկել

5 Խվ² ի միմեանց

6 c ի սոցա խաղաղութիւն

6 abefkly խոտփութեան / Zdegtw խոտ-
փութիւն

6 bceftw և նոցա խոտփութիւն ի սոցա
խաղաղութեան / d լիք և նոցա—խոտ-
փութեանն (s. 7)

7 agkey խոտփութեան / Zl խոտփութիւն

7 ԱԽԿԿ² որդան [Հաւ որդանվախճան,
յ որդանվախճան], փխ. որ վախճան

8 c լինի / n լինէին

8 վ²l սկզբունք

8 Ավ վաղենտինոս / Sk վաղենդիտ-
նու / tw վաղենտինեանոս

9 Ա բերդիտին / pqr բերդիտին / k
ի բերդիտին

9 ԱԽ վճարեցաւ

9 p փոխանորդելով եղբօրն

9 Խ փոխանորդելոյ

9 ԱՏ զաւերութիւնն յետ բարերախ-
տագոյն վաղեսի [a վաղենտին, deջ
վաղեսի] պատերազմաւ / fg զաւերու-
թիւն

10 Հցե բարերախտագոյն

10 Հց զգացն / Խօրգրս գնդացն / y
զգացն / վվ գնդացն կամ զոթացն

11 Ա գարձին / ԱՏց և նոյն

11 Ա սոյն հետոյն / ցկ ի նոյն հետեան
l նոյն հետեան

11 ԱՏ տաքեալ / Խabede զօր

12 S յօգնականութիւն [p օգնականու-
թիւն]: Հմմտ. Арм. Арм. II,
89 եւ 96:

13 և ի վրացի / Ա ժողովեալ

13 Հցեր սակաւս / Խ լիք և

13 c իւր / Խ յիւրոց

14 c լիք տայ

14 d ընդ իւր նախարարսն

14 Խ պատերազմ ընդ այնոսիկ նախա-
բարս

14 Խվտո խնդրել

15 ab վրէժ / Խ իւրոյ ձեռակերտին

15 y արշակաւանի

15 և ի նոցա, փխ. և նոցա

16 S կամսարու

17 c լիք և հօր—կողմանցն անկան
(Խ, 292, s. 1)

17 Խabedf յերկաթանշիւրոցն [b երկա-
թանշիւրոցն] անկան ի կողմանց
[abdf կողմանցն]

- կողմանցն անկան. քանզի արք ղիպեալ արանց՝ ոչ ոք զպարտութիւն յանձն առնոյր: Եւ մինչ գեռ նորա յայտ էին, հասանին և զօրքն կայսերականք: Ապա տեսեալ Արշակայ, թէ թշնամի են նորա Շապուհ և Վաղէս և իւր նախարարքն, տարակուսեալ յամենեցունց՝ յղէ առ մեծն
- 5 Ներսէս բազում անգամ աղաչելով. խոստանայր դառնալ յամենայն ճանապարհաց չարաց, և լինել ըստ կամաց նորա, և ազաշխարհի ի քուրձ և ի մոխիր. միայն զի նա եկեացէ և արասցէ խաղաղութիւն, և թախեացէ զնա ի ձեռաց հօրացն Յունաց: Սաղէս և ի նախարարացն ստէպ ստէպ զմիմեանց զկնի գային մաղթանք նորին աղաղաւ. նա և
- 10 եպիսկոպոսացն ժողովեալ՝ պաղատանս մատուցանէին, զի մի անփոյթ արասցէ զկորստնէ իւրոյ վիճակին:
- Ապա հաւանեալ մեծն Ներսէս՝ եկն ի մէջ նոցա, և արար խաղաղութիւն, լսելով նմա թագաւորին և նախարարացն, բայց ի նահապեալն Արծրունեաց Մեհրուժանայ և ի նորին քեռանէ Վահանայ Մամիկոնէնէ,
- 15 որք անխող եղեալ՝ ապստամբեալ գնացին առ Շապուհ: Իսկ այլ ամեփարեացի ուղղութեամբ, և նորա ծառայեացին միամտութեամբ. և այս աղաչէր մի ինչ աշխարհիս մեղանչել, այլ առնուլ զհարկսն և զօրդի
- 20 Արշակայ զՊապ հանդերձ ամենայն նախարարացն որդուք պատանդս, և դառնալ: Որում լսող եղեալ քաղցր և մեծն Թէոդոս զօրավար՝ դառնայ առ կայսր հանդերձ պատանդօքն, բնդ իւր տանելով զմեծն Ներսէս թղթով Արշակայ, որ ունէր օրինակ զայս.—

1 ՏԼ և արք / ք ղիպեալ
 2 detw լիք նորա / օրքս յայնմ
 2 Ա լիք և (զօրքն)
 2 hcdcf զօրք / Տ կայսերական
 3 pgrs արշակ
 3 Ա եթէ թշնամիք են
 3 և լիք և վաղէս և իւր—ապստամբեալ
 գնացին առ շապուհ (8. 15)
 4 ՏԽ յղէ [ցէ յղէր] բազում անգամ
 աղաչելով զմեծն Ներսէս
 6 abdefjrs չարեաց
 7 p լիք և (լինել) / de լինիլ
 8 օրքս լիք գնա
 8 Հց զօրացն, փխ. հօրացն
 8 a սպապ, փխ. սաղէս
 8 g լիք է (նախարարացն)
 9 վ ինի, փխ. զկնի
 9 Աց մաղթանքն
 10 Ա ժողով արարեալ, փխ. ժողովեալ
 10 ՏԽ մի անփոյթ զկորստնէ իւրոյ
 վիճակին առնիցէ [Խ արասցէ]
 11 a իւրոյն / bcdhw իւրոյն
 11 Ա վիճակի
 12 Առ մեծին
 12 bdef ներսէսի / c ներսեսի / n ներսիսի
 13 abdefno բաց ի

14 ՏԽab մեհրուժանայ
 14 p լիք և (ի նորին)
 14 abefg լիք է (նորին)
 14 abdefjtw քեռ առնէն
 14 Ա մամիկոնէի / ոքր մամիկոնէ
 15 ao անխողք
 15 Ա լիք ապստամբեալ
 15 ԱԽ նախարարքն ամենայն
 16 ցէ ուխտս
 17 Խ վարեացի ուղղութեամբ թագաւորն
 17 a լիք և նորա—միամտութեամբ
 18 Ա լիք բայց / և լիք և (առ)
 18 g երթալ
 18 Ա սրբոյն, փխ. մեծին
 18 abdef ներսէսի / c ներսեսի
 19 Ա զհարկս / de զօրդիս
 20 de որդուք
 21 Հց դառնայ, փխ. դառնալ
 21 ցէ որում և լսող
 21 Խ մեծին [Հ մեծի] *թէոդոսոսի զօրավարին [Լ զօրավարի]
 21 Տ զօրավարն / d լիք զօրավար
 21 օրքս դառնալ, փխ. դառնայ
 22 ԱՏ առ կայսրն / Խ լիք հանդերձ
 22 Ա պատանդօքն հանդերձ
 23 Խոքրքս լիք օրինակ

Թուղք Արեակայ առ Վաղէս:

«Արշակ արքայ Հայոց մեծաց և ամենայն նախարարք Արամեան աղին», տեառն մերում ինքնակալի Վաղեսի Ազատտոսի և որդւոյ քում Գրատիանոսի խնդալ:

- 5 «Մի դիցէ ինքնակալդ ի մտի, եթէ առ ատիւ զձեզ նշկահեցաք, կամ իբրեւ զնոցոս ինչ զմեզ վարկանելով՝ արձակեցաք դունդ հինից յերկիրդ Յունաց, այլ մեծի խոտութեանդ, որ ի ձերում միջի շարժեցաւ, դիտակ եղեալ՝ երկուցեալ ի Շապհոյ, եթէ ոչ ոք թափեցէ զմեզ ի ձեռաց նորա՝ օգնեցաք նմա դոյզն գնդաւ: Այլ ոչ ես ինքն Արշակ
- 10 եկի ընդ նմա, զմիամտութիւն ընդ ձեզ պահելով. վասն որոյ աւերեալ գերեաց զաշխարհս մեր, մինչև զոսկերս անգամ հարցն բրեաց ի գերեզմանաց: Եւ արդ՝ հաւատացեալ ձեր եղելոցս՝ զառաջին սէրն առ մեզ հաստատուն պահեցէք, և մեք առ ձեզ զմտերիմն հատուցուք ծառայութիւնն:
- 15 Իսկ Վաղէս օչ զթուղթն ընթերցաւ, և ոչ զմեծն ներսէս ետես. այլ բացէ ի բաց արտասահմանել զնա հրամայէ, և սրոյ զամենայն պատանդսն մատնել:

1 Դ վաղէս կայսր

2 de արամեանն / թ արամեանս [k տես]

3 թ աղդին [Հ աղդի], փխ. աղինս

3 Ա տեառն իմոյ ինքնակալ վաղեսի օգոստոսի [օգոստի, Դ օգոստեայ]

3 թ ազատտոս վաղեսի

3 ք լիվ վաղեսի

4 Աեւ գրատիանոսի [եւ գրացիանոսի] կայսեր խնդալ

5 c առ ստեալ, Դ ար ատեալ, փխ. առ ատել

5 ոքզոքս լիվ առ

5 n ատեալ, օքզոքս ատելի

5 o զքեզ, փխ. զձեզ

6 օքզոքս լիվ ինչ

6 Ա լիվ դմեզ

6 a լիվ արձակեցաք

6 Աթվ³ հէն [c հեն], փխ. հինից

7 Ա յերկիր

7 de խոտութեան

7 Հցե լիվ ի (ձերում)

7 o ի միջի ձերում

7 Ա շարժեցեալ [c շարժեալ] եղև

8 թէ

8 ԱՏ թափէ

8 քոք զձեզ, փխ. զմեզ

9 օքզոքս լիվ ես

9 թ եկի արշակ

10 c զի միամտութիւն

10 Ա լիվ ընդ (ձեզ)

10 թ պահելով ընդ [k լիվ ընդ] ձեզ

10 ԱՀ աւերեալ

11 Ա գերեալ

11 e աշխարհս

11 Ա զոսկերսն անգամ դհաբցն բրեաց ի գերեզմանացն

12 Տ ձեր՝ մեր

12 թվաք յղելոցս, վ եղելոցս, փխ. եղելոցս

13 ք պահեցաք և մեզ առ

13 deտե մտերիմն

15 Տ ընթերցեալ

15 k մեծ / l գոուրբն, փխ. զմեծն

15 ԱՏ ոչ ետես զմեծն ներսէս

16 l բայցէ ի բաց

16 քզոքս արտասահմանեալ

16 ՏՊ հրամայէ զնա և զամենայն վտարանդիսն սրոյ մատնել

16 թ վտարանդիսն, փխ. պատանդսն

17 ք մատնեալ

Լ

Յազազս արտասանման լինելոյ մեծին Ներսիսի, եւ անկանել պատահեալ ի կղզին անբնակ. եւ թէ ո՛րպէս կերակրեալ լինէին ի վերին խնամոցն:

- Ի ժամանակին յայնմիկ էր յաթոս եպիսկոպոսութեանն Բիւզան-
 5 զացւոց հոգեմարտն Մակեդոն: Եւ իբրեւ ել հրաման յարքունուստ
 արքորել զմեծն Ներսէս, որպէս պմի անգամ խարոզ և դրժող արքայի՝
 մատուցեալ առ նա ոմանց ի հերձուածողաց ազանդոյն Արիտի, ասեն.
 «Եթէ զաւանես ընդ մեզ՝ թափէ զքեզ հայրն մեր Մակեդոն»: Որում ոչ
 հաւանեալ՝ արքորեցաւ. և ի նաւալիւղն լինել ըստ խտտաշունչ օդոյ
 10 ձմերայնոյն, ընկեցեալ ի կղզի ինչ անապատ՝ Զարդեաց գնաւն. և
 նաւորդացն ոչ իշխեցեալ մակուկաւն նաւել, մնային տազնապեալ,
 ուսելով զարմատս անտաւին: Այլ ի տեսչութենէն Աստուծոյ կերա-
 կրեալ լինէին ամիսս ութ ի ձկանցն, զոր ծովն ընկենոյր կենդանիս:
 Բայց Պապայ յանձն առեալ հանդերձ ամենայն պատանդօքն՝ թափեաց
 15 Մակեդոն:

ԼԱ.

Կոտորել Արեւիկայ զնախարարսն, եւ յազազս վարուց ետալայ եպիսկոպոսի:

Ի հեռանալ մեծին Ներսիսի՝ օտեաց Արշակ ամենայն ուխտիցն,
 զոր եզ ընդ նախարարսն, և խնդրեաց զքէն ձեռակերտին իւրոյ Արշա-

1 Է ԼԱ, Է ԻԹ, փխ. Լ.

2 Տ յազազս արտասանմանելոյ զմեծն
 ներսէս և արկանել պահել ի կղզին

2 եօ արտասանմանն

2 եօեֆ ներսէսի

2 ֆ պատահի

3 աւօ ի կղզի / եօեֆ ի կղզիս

3 Հցե լիֆ թէ / Խ լիֆ լինէին

3 ֆր լիֆ վերին

3 ֆ ի ինամոցն աստուծոյ

4 օ լիֆ ի ժամանակին—եպիսկոպոսու-
 թեանն

4 Է եպիսկոպոսապետութեանն

4 Տ բիւզանդիոյ

5 Տեֆե հոգեմարտն

5 Խեօեֆ մակեդոն [Է մակեդոն]

5 Է լիֆ և / ֆր արքունուստ

6 Էւօ լիֆ արքորել զմեծն ներսէս

6 Էօքրօ դժբող / օ զգժրող

7 ՏԽ մատուցեալ ոմանց [Խ ոմանք]

առ նա [Խօ լիֆ առ նա] ի հերձուա-
 ծոցն [օ ի հերձուածողացն] արիտի

8 Խ թէ / Էօեֆ լ մակեդոն

9 Խ հաւանեալ / օ արտաքսեցաւ

9 Աւլ՝ցեկ և [Կ՝ լիֆ և] ի նաւալիւղն

9 Ալ լինելոյ / Է խտտագոյն

9 Է օդուց / ԽԿ՝ եօ օդուց / Է աւդուց

ֆ օդոյն / Է օդուց

10 Էֆ ձմերայնոյն / Էւ ձմերայնոցն /
 միւսն. ձմերանոյն

11 ց իշխեալ / Ացե Խացին

11 Է աստապեալ

12 ԱՏ զարմատ

12 Է ի տեսչութեանն / Է Խ տեսչու-
 թեանն

12 Հցե լիֆ աստուծոյ

13 ԱՏցե ի ձկանց / Էւ զորս / Էօեֆ ծով

14 Ա լիֆ ամենայն

14 ՏԽ պատանդաւն / Ա թափէ

15 Հեօեֆ մակեդոն / ֆ լիֆ մակեդոն

16 Է Լ, փխ. ԼԱ.

17 Ա թէ որպէս կատարեաց արշակ զա-
 մենայն նախարարսն [Է զնախարարսն
 ամենայն, Է զնախարարսն զամենայն]
 և վասն վարուց

17 ցօ կատարելն / քրգրօ կատարեալ

17 Տակ խաղալ

17 Հցեքորգրօ եպիսկոպոսին

18 Էօեֆ ներսէսի / Է ներսիսի (միշ)

18 ԱՏ ուխտին / Էւ ամենայն նախա-
 րարաց ուխտին, զոր եզ ընդ նոսա և

19 Ա եզ ընդ ամենայն նախարարաց
 նոսա [Է նոսայ] և

19 Խ արշակաւանի

- կաւանու: Եւ կոտորեաց զբազումս ի նախարարացն, մանաւանդ զազգն
 կամարականաց բառնայր ի միջոյ, չարակներով աղահեալ յամուրն
 Արտապետս և ի քաղաք ոստանի նոցա երուանդաշատս Եւ կոչեալ առ
 ինքն ի լքեալ արքունիան Արմաւիր իբր զազգականս իւր, ի պատճառս
 5 պատուոյ մեծարանաց, միահաղոյն զարս և զկանայս հանդերձ մանկամբբ
 հրամայեաց կոտորել: Եւ ոչ ոք ի նոցանէ ապրեցաւ, բայց Սպանդարատ
 որդի Արշաւրի. քանզի ունէր կին Արշակունի, որ և բնակեցաւ ի նորին
 ժառանգութեան ի կողմանս Տարօնոյ և Հաշտենից, իբր տրտունջ
 զհօրեղբորէն իւրմէ եղեալ զներսեհէ. որոյ աղաղաւ և ոչ ի կոտորման
 10 նոցա զիպեցաւ: Այլ լուեալ զթոթն՝ հանդերձ որդւովքն Շաւարշաւ և
 Գաղաւսնիւ և բոլոր ընտանեօքն գնաց փախստական ի Յոյնս:
- Բայց ի գնալն մեծին Ներսիսի ի Յոյնս՝ էր ձեռնադրեալ զսար-
 կուազն Խաղ յեպիսկոպոսութիւն Բագրեանդայ և Արշարունեաց, և
 հաւատաց ի նա զամենայն գործ վերակացութեան աշխարհիս մինչև
 15 ցժամանակ իւրոյ զարձին: Այս Խաղ յամենայնի նմանեալ մեծին Ներ-
 սիսի, և առաւել ևս ի տեսչութիւն աղքատաց. որոյ և շտեմարանքն իսկ
 աղբերացան սքանչելապէս իբր առ Եղիայիւ և Եղիսէիւ. և ի յանդի-
 մանել զարքայ՝ ահաւոր և սաստիկ էր և աներկիւզ: Եւ ոչ եղև ի նմա
 զամագիւտ սատանայ, բայց առ միոյ նուազի, զի էր պճնող առ հան-
 20 զերծս և ձիաւէր. զոր պարտաւեալ այսպանէին փոխանակարանեալ՝ որք
 ի նմանէ յանդիմանեալ լինէին: Վասն որոյ թողեալ այնուհետեւ զպեր-
 ճաղոյն հանդերձսն, խարաղնազդեատ եղեալ՝ իշով շրջէր մինչև ցօր
 մահուան իւրոյ:

- 1 Ա զբազում (de բազում) նախարարս
 1 ք լիք ի (նախարարացն)
 1 Տ զազգսն [o զազգն, x զազգս]
 2 Հէ կամարական / Ա բառնայ
 2 ւ լիք աղահեալ
 3 of արտազէրս / Խ ոստանոցա
 3 ք կոչեցեալ / Խ լիք առ ինքն
 4 Խ ի լքեալն արքունիս
 4 Հ ազգականս / Տ զազգական
 5 abefgltic պատուոյ և մեծարանաց
 5 a և միահաղոյն / Ա մանկամբբն
 7 abede արշօրի / Հցե արշօրի
 7 ԱՏ ունէր երկրորդ կին
 8 pgrs ի կողմանէ / a հաշտենից
 8 Հցե զտրտունջ
 9 Ա լիք իւրմէ / Խ լիք եղեալ
 9 ւ գնեքսն / Տ լիք և (ոչ)
 9 Խ լիք ի (կոտորման)
 9 Տa ի կոտորմանն
 10 ՏԽ գիպու
 10 ք լուաւ / abf լսել / ւ ի լսել / detw
 լսէ / Խվ լսեալ
 11 abd զաղաւոթնիւ / ւ զգաղաւոթնի
 11 ԱՏ ընտանեօք
 11 ք փախեաւ, փխ. գնաց
 12 de մեծի / f լիք մեծին

- 12 abdef ներսէսի / ւ ներսեսի
 12 Խ և, փխ. էր / l զսարկուաւրգն
 13 ԱՏ զխաղ / ՏԽabce բագրեանդայ
 13 ւ արշակունեաց / l աշարունեաց
 14 Ա ի նա զգործս [c գործս] վերա-
 կացութեան ամենայն աշխարհին /
 Տ աշխարհին
 14 ԽՀցե լիք մինչև
 15 ւ ցժամանակս
 15 abceftw նմանող եղեալ
 16 ԱԽ լիք և (առաւել)
 16 Հցե լիք ի (տեսչութիւն)
 16 Տa լիք և (շտեմարան)
 16 Խ շտեմարանք / ՏԽ լիք իսկ
 17 f աղբերացան / Խ աղբիւքացեալ
 17 ւ իբրեւ / Խ առ եղիայիւն
 18 ԱԽ լիք և (սաստիկ)
 18 Ա զամագիւտ ի նմա
 19 Խ զամագիւտ / pgrs կամագիւտ / վ՛ե
 կամագիւտ
 19 l բա(յ)ց / n բաց / ՏԽ վասն, փխ. առ
 19 a պճնող և ձիաւէր առ հանդերձս
 20 Տ փոխանակարանի
 21 bdef յանդիմանեալք
 21 Հցե լիք այնուհետեւ
 22 Ա իշաւ / Խ լիք մինչև

ԼԲ

Եթէ ս'րպէս Արեակ Բարեկ զեռանկին հաղ եւ Բարկոծիկ զնա կամէր
սակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:

- Եւ եղև ի ստտակել Արշակայ զազգն կամաւորականաց՝ հրամայեաց
5 զգլխակունս նոցա քարշել եւ ընկենուլ տնթաղ, կերակուր լինել շանց, եւ ինքն
որպէս մեծաւ յաղթութեամբ պատկեալ, ի բարեկենդանութեան կատարէր
աւուրս, կուտել մթերել յԱրմաւիր զնոցայն հրամայելով զհամբարսն:
Զորոց պեղեալ երկուս հորս յոյժ քաջախորս եւ սաստկապէս լայնս, որ
ի շինին Նախճաւանի, բերին սայլովք նոցին աւանի: Իսկ սայլորդացն
10 տեսեալ ոսկերս մարդկան զաղանակուր եղելոց, ցրուեալս առ եզերք
փոսոյն, հարցեալ ուսան՝ իւրեանց լինել տերանց, հաւաքեալ ի սայլսն
նեքքոյ եղեգանն՝ բերեալ թաղեցին ի նոյն հորս: Զոր զպացեալ Արշա-
կայ՝ հրամայէ զսայլորդսն ի վերայ հորոցն կախել զփայտէ:
- Բայց Սաղայ ոչ պատահեալ յառաջնում նուազին, այսմ ժամանեալ
15 հասանէ. եւ սկսաւ կշտամբել զարքայ բանիւք յանդիմանութեան: Հրա-
մայեաց Արշակ քարշել զնա եւ քարկոծել: Եւ քանզի էին զստերաց նորա
տալգերք ի մեծ նախարարութեանցն, ի կորովի եւ ի քաջ ազդէն
Ապահունեաց՝ սուսերս հանեալ կիսախողխող զքարշողսն տանէին, եւ
յափշտակեալ զՍաղ ի ձեռաց նոցա, եւ յիւրեանցն զնայցին դաւառ: Եւ
20 Արշակայ ոչ ի հակառակս մտեալ՝ զօղէր, զի մի խոտլութիւն ամենայն
նախարարացն յուղիցի:

- 2 a քարշել արշակ / եւ արշակ հրա-
մայեաց քարշել
2 ef քարշէ / ՏՏժ քարշէր
2 o զխաղ / f լիխ զնա
3 edupgts յանցանացն / f անցանաց
y լիխ յանցանաց
4 b լիխ ի (ստտակել)
4 Խ զաղգ / n զազգն
5 ՏՏ լիխ եւ (ընկենուլ)
5 l անթաղս / e լինիլ
6 Ա. լիխ ի / o ի բարեկենդանութիւն
7 o զաւուրս / Ա. լիխ յարմաւիր
7 Ա. համբարս / g համբուս / ե զհամ-
բուսն / l զհամբարս
8 Հց զորոյ / abdefwe երկուց
8 Հվ՞ցլ հորս / միւսն. խորս
8 e լայն / y բանս, փիւ. լայնս
9 p շինէին, փիւ. ի շինին
9 delwe նախճաւանին / o նախճաւանի
9 Հց սայլօք / l սայլաւք
9 ՏՏ աւանին
10 y սուսեալ, փիւ. տեսեալ
10 edote զոսկերս / p զաղանակերս
10 ք ցրուեալ / Հե ցրուեալք
11 Ա. փոսին / pgs զևոյն, փիւ. փոսոյն
11 ցե լիխ ուսան / de լինել
11 l տեսաց / Հց տեսաք / ե տէաք

- 11 d ի սայլն
12 e եղեգեան / ցլ զորս
12 Հվ՞ցլ հորս / միւսն. խորս
13 Հցlo հորոյն / վ՞ հորոցն / միւսն.
խորոցն
14 Տց խաղգայ / l խաղ(գ)այ
14 abde այսս / e յայս / եւ այսու / y յայսմ
14 abd ժաման / eւ ժամու / ef ժամայն
15 Ա. սկսեալ
15 acdefwe կշտամբել / ե կշտամբ
16 Ա. քարկոծ տանել
16 ՏՏ էին նորա տալգերք զստերն /
Հմմ. Փ. Բիւզ. Դ. գլ. ԺԲ. ԺԲ:
17 Կ՞abde տալերք
17 dors նախարարութեանց / p նախա-
րարութեան
17 ցե լիխ ի (քաջ)
18 d արշակունեաց, փիւ. ապահունեաց
18 Ա. սուսիւր / de հանեալ եւ
18 Հ կիսախողխողս
18 ց զքարշողս / Հ լիխ զքարշողսն
19 Ա. լիխ եւ (յիւրեանցն)
19 d յիւրեանց / ՏՏ զաւառս
20 ց լիխ ի (հակառակս)
20 prsy ի հակառակ
20 p խոտլութիւն
21 Ա. յուղեցի

ԼԳ

Յաղագս քաղաւորելոյն Թէոդոսի մեծի, եւ ժաղովոյն որ եղեւ վասն
եղեմարացն:

- Բայց Վաղեսի կայսեր ըստ արժանի իւրոց խորհրդոցն՝ դատաւանա-
կան զեհնելն ասալն բերելով զօրինակ, հրակէզեղեալ յԱզրիանուպօլիս՝
սատակեցաւ. և առնու զթագն Թէոդոս: Սա քաղեաց զմեհնանս կոոցն
մինչև յատակո, զփակեալոն միայն ի սրբոյն Կոստանդիանոսէ, զանուա-
նեալն Արեգական և Արտեմեայ և Ափրոդիտեայ ի Բիւզանդիոն. աւերեաց
նոյնպէս և զտաճարն Գամասկոսի, և արար եկեղեցի. նոյնպէս և զտաճարն
10 Իլիու քաղաքի, զԼիրանոսի զմեծ և զհռչակաւոր զերեքքարեանս:
- Սա զարձոյց զամենայն հարս սուրբ, որք յաղագս ուղղափառու-
թեանն արտասահմանեալ էին ի մետաղս, ընդ որս և զմեծն Ներսէս ածեալ
սո իւր ի Բիւզանդիոն՝ պահէ մեծաւ պատուով, մինչև ճշմարտութեանն
ստուգեցաւ հաւատ, որ յաղագս ամբարշտին Մակեդոնի հայհոյութեանցն.
- 15 զի ոչ Տէր խոստովանէր զՀոգին սուրբ, և ոչ երկրպագելի և ոչ փառա-
ւորելի ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ, այլ օտար յԱստուծոյ բնութենէն, և
ստացական և ծառայ և պաշտօնեայ, և ազդումն ինչ, և ոչ էութիւն անձ-
նաւոր: Եւ ժողովեալ սուրբ հարբն ի թաղաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն,
Գամասիոս Հոսմայ, Նեքտատիոս Կոստանդնուպօլիս, Տիմոթէոս Աղեքսան-
20 զրի, Մելիտոս Անտիոքոս, Կիւրղոս Երուսաղէմի, Գրիգորիոս Նիւսիայ,

- 2 օյ մեծին թէոդոսի
3 ՏԽ հողեմարացն [քցրս հողեմար-
տին] / edno հողեմարտին / Վ հողե-
մարտիցն / միւսն. հողեմարտին
4 Ա վաղեսի [d վաղէս]
4 ՏԽ լիվ կայսեր
4 c լիվ արժանի
4 ՏԽ լիվ իւրոց
4 Կեօեզեա անօրէն [d անօրէնութեան]
իւրոց [f լիվ իւրոց] խորհրդոց / a
խորհրդոց
5 ՏԵ գեհնելոյն / gl գեհնելոյն
5 Ավօրս հրկէզ
5 ց յազրիանուպօլիս / վօրս յանդրեա-
նուպօլիս
7 c զփակեալս / ՏԽ լիվ միայն
8 Խվօորս արեգակն
8 abdef ի բիւզանդիոն / c ի բիւ-
զանդոն
9 Տցլ լիվ և (զտաճարն զամասկ.)
9 Խվո զամասկի / վօրքցս զամասկի
9 a լիվ և (արար)
10 Կեօեզեա իլիու / ed իլու / միւսն.
իլու. Հմմտ. Բթմ. Բթւ. II, 99
10 և զլիրիանոսի / p զմեծն
11 օրքս որ / Հցե լիվ որք
11 Տլ ուղղափառութեանն / d ուղղու-
թեան

- 12 Ա արտասահմանեալք
12 aef և ի մետաղս / Հ ընդ որք
12 քցրս լիվ զմեծն
12 և ածել
13 abdef ի բիւզանդիոն / c ի բիւ-
զանդոն
13 ց լիվ մեծաւ
13 ցցե ճշմարտութեան
14 Ացնո որք
14 Հabdef մակեդոնի
15 c և երկիր պագել. լիվ ոչ
15 Ա և փառաւորեալ. լիվ ոչ
16 d օտար
17 Ա լիվ ծառայ / քցրս ծառայ աստու-
ծոյ. Հմմտ. Բթմ. Բթւ. II, 99
18 Ա ի թաղաւորեալն բիւզանդիոն [c
բիւզանդոն]
19 abefա զամասոս / edx զամասկոս
19 c հոսմայ / և նետաւորոս
19 i ի կոստանդինուպօլիս / երս կոս-
տանդինուպօլիս / արքս կոստանդիա-
նուպօլիս
20 մփ մեղիտոս / Խվօրքցս մեղիտոն
20 c անտորոս / Հ անտիոքայ
20 c կիւրեղոս / Խվօ կիւրղիոս / p
կիւրեղ
21 Ա զրիգոր
21 c նիւսայ / ց նիւսայ / Հ նիւսիոյ

Գեղասիրոս Կեսարու, Գրիգորիոս Նաճիաճու, Անփիլոքսիոս Իկոնիու, և այլ եպիսկոպոսք, միանգամայն հարիւր և յիսուն հարք, որք նշովեալ մերժեցին զՄակեդոն և դամկնայն հոգեմարտո:

ԼԳ

5

Ակամայ եր Երեւակայ առ Շապուհ, եւ անգործ լինել:

- Դարձեալ պարապ տուալ Շապուհ ի պատերազմացն՝ առաքէ ի վերայ Արշակայ զԱլանատղանն ոմն պահլաւիկ՝ հզօր վնդաւ, որ էր ազգակից Արշակայ: Յորմէ խոյս տուեալ Արշակայ, թափուր ի բազմաց մնայր նախարարաց. որոց ձեռն տուեալ յԱլանատղանն՝ կամաւ երթային
- 10 առ Շապուհ, տաղակացեալ յիւրեանց արքայէն Արշակայ. և մեծարեալք ի նմանէ գառնային յաշխարհս մեր: Ուստի տարակուսեալ Արշակայ՝ յղէ պատգամ տո իշխան գօրուն Պարսից, եթէ «Իու արիւն իմ և հարազատութիւն, ընդէք այդպիսեաւ վարեալիս ջերմութեամբ. թէպէտ և աղամայ զգալուստ քո գիտեմ, ոչ կարացեալ սայթաքել զհրամանս
- 15 Շապուհ՝ դալ ի վերայ քո ազգականիս: Այլ արդ՝ թուլացո ինձ զօղել ուրեք վայրկեան մի ժամանակի, մինչև ոգի առեալ՝ անցանել կարացից յերկիրն Յունաց. և դու կալցես զաշխարհս, և բազմաց յինէն հանդիպեսցիս բարութեանց, որպէս ի մտերիմ հարազատէ»:

Դարձուցանէ Ալանատղանն այսպիսի պատասխանիս, և ասէ. «Թէ

1 Ե րասիրոս / ԲՏ Գեղասիրոս / 2 Գեղասիրոս / միւսն. Բասիրոս, փխ. Գեղասիրոս

1 Կ² և Գրիգորիոս

1 Ավ նազիազու. / 1 (ն)անձիանձու / վցոյք անձիանձու / 2 անձիանձու / ԲԳՏ անձիանձու / Վ նանձիանու.

1 abdef անփիլոքսիոս / Ե անփիլոքսիոս / եւ անփիլոքսիոս

2 Աղեոքոքոս յիկոնիու [Ե յիկոնիոյ]

2 Ա այլք / abed հարիւր

3 ԲԳՏ որ

3 2 հերքեցին, փխ. մերժեցին

3 de զմակեդոն

3 Sbc հոգեմարտոս / Ե հոգեմարտոս

5 Աքոս երթալ / Ե երթն / ցե երթայ

5 ցգե արշակ

5 Ե լինիլ / Ե լինիլ / Գ լինի

6 Ե շապուհ

7 Ե Գ զաղանայոզան / Ե զաղանայոզան / de զաղանայոզան / ցեոքոքոս զաղանայան / Վ աղանայան կալ աղանայան

7 abdef Գ զաղանայոզան

8 abcef լի յորմէ—արշակայ / եւ իսկ արշակ, փխ. յորմէ—արշակայ

8 2 տուեալք / abcef ի բազմացն

9 ք մնաց

9 Sbc նախարարաց. որոց ձեռն տու-

եալ նախարարքն

9 abf աղանայոզան / dete աղանայոզան / ցոքոքոս զաղանայան / Գ զաղանայոզան

10 dkeluc տաղակացեալք

10 abcef Գ տեառնէն, փխ. արքայէն

10 2 յարշակայ

11 Ա ի շապուհ [Ե շապուհ], փխ. ի նմանէ

12 de լի պարսից

12 Գ արիւն իմ և հարազատութիւն իմ

13 ԲԳՏ այդպիսեաւ

14 ԲԳՏ կարացել

14 abdef զհրաման

15 եւ լի ք

15 վ²ցոքոքոս թողացո / Գ թողացո / 1 թողացոյց թողացուց / Վ թողացո

15 2 վ² զօղել

16 Ե ուրուք / ցե լի մի

16 Վ ժամանակ

16 Ա կարացից անցանել

17 abcef հանդիպելիս

18 Վ քաղերարութեանց

18 ք որ, փխ. որպէս

18 Ա որպէս արգարե ի մտերիմ

19 Ա աղանայոզան [Ե Գ զաղանայոզան, Ե զաղանայոզան] արշակայ ԲԳՏ աղանայան

19 Ա լի և (ասէ)

դու ոչ խնայեցեր յազգայինսն մեր կամսարականս, որ առաւել քան
 զիս էին քեզ հարազատագոյնք, զենի ձերոյ մասամբ և աշխարհաւ
 համարեալաւ, զիմորդ յինէն ակն ունիցիս ի քեզ խնայել, հեռացեալ
 զենիւ և բնակութեամբ. և որով օրինակաւ ես ի քոյսն յուսալով բարիս,
 5 որ անյայտ է թէ առից՝ զգտեալսն յիմմէ թագաւորէն կորուսանիցեմ»։
 Ապա այնուհետեւ յոյժ նեղեալ Արշակ, յոչ կամաց երթայ առ
 Շապուհ, և ի պահեստի լինի ի նմանէ. և բռնութեամբ հարկաւորեալ
 զբէ, զի Փառանձեմ կին նորա եկեացէ ի դուռնս եւ Շապուհ հրամայէ
 ամենայն մեծամեծացն, զի ընդ Փառանձեմայ եկեացեն։

10

ԼԵ

Յաղագս չարեացն որ անցին ընդ Հայո ի Շապուհ, եւ մահն Արեակայ։

Իբրեւ զխտային նախարարք Հայոց, այնք, որոց նախ քան զԱրշակ
 ձեռն տուեալ էր ի Շապուհ արքայ Պարսից, թէ և զնոցա կանայսն
 խնդրեալ է իբրեւ զայնց, որք առ Արշակայն էին միամիտք, և զայն ևս
 15 տեսին, եթէ գնաց Ալանառզան, և գունդ փոքր է որ վասն այնոր է
 եկեալ՝ միտարեալ հալածեցին զնոսա. և իւրեանց առեալ զկանայս և
 զսրդիս՝ փախեան յաշխարհն Յունաց։ Նա և ոչ դշխոյն Փառանձեմ գնաց
 ի կոչ առնն իւրոյ, այլ հանդերձ դանձիւք անկաւ յամուրն Արտագերից.
 լուր առնելով առ որդին իւր Պապ, յուսայր ապրել ի ձեռաց Շապհոյ։
 20 Ընդ որս զչարեալ Շապուհ կապէ զոսա Արշակայ երկաթեղէն շղթայիւք,

1 a չխնայեցեր

1 Ա կամսարականսն / չ կամսարա-
կանքն / եւ որք

2 ՏՊ քո, փխ. քեզ

2 Ե զէն հաւատով ձերոյ

2 ՏՊ ձեր / ձե լիք ձերոյ

3 Ա ունիցիս ակն

3 ք լիք ի (քեզ)

3 ք լիք հեռացեալ

3 Ա հեռացեալ յինէն զենիւ

4 ՏՊ ի քոյն

5 քգրս անյոյս, փխ. անյայտ

5 քս զգտեալս

6 Ա արշակ [Ե և արշակ] յոյժ նեղեալ

6 Խ արշակայ

6 Ե յոչ կամայ

7 Ե լիք ի (նմանէ)

8 Ա ի դուռն եկեացէ

11 abcde չարեացն հայոց որ անցին / եւ
չարեացն շապհոյ որք անցին ի հայո11 ՏՊ ընդ հայք / ք ի հայք / abcde լիք
ընդ հայո11 ք ի շապհոյ պարսիկ և մահն արշա-
կայ ի պարոս անդ սուրղաբար

11 ՏՊ մահ

12 չ նախարարքն

12 ՏՊ որ

12 Ա յառաջագոյն, փխ. նախ

13 եcfւե ձեռս

13 ՏՊ տուեալ էին

13 ՏՊ լիք արքայ պարսից

13 քե նոցա

13 ձ զկանայս նոցա

13 abcef կանայս

14 ՏՊ խնդրէ

14 ՏՊ արպէս / ք իբր

14 ՏՊ զայնոցիկ որք առ արշակայ
միամիտք էին

14 քս զայնոցիկ

14 չ լիք և զայն ևս—ալանառզան (8. 15)

15 ade ալանայոզան / եcf ազանայո-
զան / օգրս ալանոզան

15 եdefւե յաղագս, փխ. վասն

15 Ա այնորիկ եկեալ է

18 քլ ան

18 ձ արտագերոց

19 քս առ որդին իւր պապ յուսայր առ
որդին ապրել

19 ձլ ապրել

19 Ա արքային պարսից, փխ. շապհոյ

20 ՏՊ ընդ որ / def շապհոյ

20 Ե կապանաւք, փխ. շղթայիւք

- և տայ տանել յերկիրն Խուժատանի յԱնուն կոչեցեալ բերդ: Եւ
բազում զօրս գումարեալ ի ձեռն Մեհրութանայ Արծրունայ և Վահանայ
Մամիկանէի, ուրացողաց զՔրիստոս, արձակէ յաշխարհս Հայոց. որք եկեալ
նստան շուրջ զերբզան Արտազերից: Եւ թէպէտ ոչ ինչ կարէին տանել
5 նմա վասն անմատչելի ամբութեանն, բայց զի բարկութիւնն Աստուծոյ
էր ի վերայ Արշակայ՝ մարդիկ ամբոցին ոչ անոացին մնալ համբաւուն
Պապայ, այլ անձնատուրք եղեն ի կամաց, և ոչ ի բռնութենէ: Զորս
գերեալ հանգերձ զանձիւքն և տիկնաւն Փառանձեմաւ խաղացուցին ի
յԱսորեստան. և անդ ընդ սայլի ցից հանեալ՝ ստատկեցին:
- 10 Ի նմին ժամու եհաս հրաման ի Շապուր արքայէ, զի քանդեալ
աւերեցեն զամբութիւն ամենայն քաղաքաց, և զՀրեայն խաղացուցեն ի
գերութիւն, և զայն Հրեայն, որ նովին հրէութեան օրինօք կային ի Վանն
Տոսպայ, զորս ածեալ էր Բարգաւիրանայ Ռըշտունայ յաւուրս Տիգրանայ.
զօրս բնակեցոյց Շապուր յԱսպահան: Գերեցին և զայն Հրեայն որք
15 յԱրտաշատ և ի Վաղարշապատ, զորս ածեալ էր նոյն Տիգրանայ արքայի,
որք յաւուրս սրբոյն Գրիգորի և Տրդատայ հաւատացեալ էին ի Քրիս-
տոս. ընդ որս և զԶուլթայ երէց Արտաշատու: Յայնժամ մատուցեալ
առ Շապուր Մեհրութան և Վահան չարախօսէին զԶուլթայ երիցուէ
Արտաշատու, եթէ յայն սակս եկն ընդ գերութիւնն, զի խրատեացէ զնոսա
20 պինդ ունել զօրէնս քրիստոնէութեան: Վասն որոյ Շապուր հրամայեաց

- 1 prs տալ
1 abcdetw յանյուշն
2 l բազումս
2 Ա զօր բազում
2 ՏԽԵԵ մերութանայ
2 abc արծրունայ
3 Վmno մամիկանոյ / pqr՝ մամիկա-
նայ / չցկ մամիկանայ
3 b արձակ
3 cf յունաց, փխ. հայոց
5 detw լիք նմա
5 Հցր ամբութեան
5 ՏԽ լիք զի
5 Հցլ բարկութեան
5 Հե յատուծոյ
6 abdetw մարդիկք
6 ԱՀԼ համբաւուն / մխւն. համբաւոյն
7 cd զոր
8 ԱՀց զանձիւք
8 g խաղացին / ե խաղաղացին
8 Ացկց լիք ի (յատուրեստան)
9 ՏԽ ընդ սայլացից
9 ԱՀ հարեալ, փխ. հանեալ
10 ՏԽ հրաման շապուր, զի / a լիք ի
(շապուր) / o շապուր
10 ե քանդի
11 pqr՝ լիք աւերեցին
11 Ա զամենայն ամբութիւն
11 Ա զհրէայն խաղացուցանել

- 12 Ա հրէայք / p հրեայս / tw հրէայս որք
12 ՏԽ նոյն
12 Ա լիք հրէութեան
12 ՏԽ օրինօքն / o օրինօքն հրէութեան
12 Ա ի վան / p ի վանս
13 ՏԽ զոր
13 abdeցր բազաւիրանայ / ե բազաւ-
իրանայ / q ի բարգաւիրանայ
14 ցկ զոր / q բնակի
14 p և գերեցին զայն
14 c լիք և
14 ե զայլ, փխ. զայն
14 abdeftw հրէայս
15 dkoprs զոր / ե լիք էր
16 ՏԽ որ / c լիք և
17 ցկ զաւրթայ / d էրէց
17 abdetw և, փխ. յայնժամ
17 f լիք յայնժամ մատուցեալ—արտա-
շատու (s. 19)
18 abde մերութանայ / tw մեհրութա-
նայ / ՏԽ մերութան
18 abde լիք և վահան
18 abde չարախօսեաց զզուլթայ երիցու
19 d թէ / b այն
19 Կabcdetw ընդ գերեալսն / չ ընդ
գերեալս / ցր ընդ գերութիւն / ոօգր՝
ընդ գերութիւնս
20 Ա զհաւատա(ն), փխ. զօրէնս
20 Հ հրամայեաց շապուր

չարչարել զԶուիթայ, զի թողցէ զօրէնս քրիստոնէութեան. որում ոչ հաւանեալ, կատարեցաւ: Զայս ամենայն ազէտս թշուառութեանց լուեալ Արշակայ՝ սաւուղարար արար ընդ անձին իւրում. որ թագաւորեաց ամս երեսուն:

5

12

Անցն ընդ մեզ չարեացն որ ի Մեհրուստայ, եւ քաղաւորել Հայոց Պապայ:

Յետ մահուանն Արշակայ դումարեաց Շապուհ զօր քաղում ի ձեռն Մեհրուստայ, եւ արձակեաց ի Հայս, ի նա հաւատալով զաշխարհս: 10 եւ տուեալ նմա կին զքոյր իւր զՈրմզդուխտ, եւ հրովարտակս քաղում շինից եւ դատակերտաց ի Պարսից աշխարհին, եւ խոստացաւ տալ նմա զՀայոց թագաւորութիւնն, միայն թէ գնախարարսն նուաճելով ի դէն մազդեզանց զաշխարհս դարձուցէ: Որոյ յանձն առեալ եւ եկեալ, եւ զբազումս ի նախարարաց կանանց կալեալ՝ ի բերդս բերդս տայր 15 պահել, զգարձ արանցն յուսալով: Եւ զամենայն կարգ քրիստոնէութեան ջանայր խափանել: Զեպիսկոպոսս եւ զքահանայս հարկաց պատճառաւ կապեալ՝ յերկիրն Պարսից տայր տանել: Եւ զորս միանգամ գիրս գտանէր՝ այրէր, եւ հրաման տայր մի ուսանել զգրութիւն յունարէն, այլ զպարսիկ, եւ մի ոք իշխեսցէ յոյն խօսել կամ թարգմանել. այսպիսի 20 ինչ պատճառաւ, զի ամենեկին մի լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանօթութիւն եւ հաղորդութիւն սիրոյ, այլ ճշմարիտ՝ խափանել զքրիստոնէութեան ուսումն. զի յայնժամ գիր զգրութեան Հայոց չեւ եւ էր լեալ, եւ յունա- կանաւն վարէին եկեղեցւոյ կարգը:

1 Ա չարչարել զզուիթայ հրամայեաց շապուհ

1 ա զթողցի, փիւ. զի թողցէ

1 Ա զօրէնս / միւսն. զհաւատ

2 Ա թշուառութեան տեսեալ արշակայ

3 Ա սաւուղարար անձինն [մե անձին]

արար որ / ք ընդ անձին իւրում արար

3 Խ իւրոյ

6 e չարեաց նորին մեհրուստայ

6 ՏԽԵ մեհրուստայ

6 ց լիք ե / Ա լիք հայոց

8 e զօր քաղում, եւ տաքեաց ի հայս ի ձեռն մեհրուստայ

8 վ՛ զօրս քաղում / ցե զօրս քաղումս

9 ՏԽ մեհրուստայ - abedew արձակէ

9 Ա ե ի նա հաւատայ

9 օրգրս լիք ի հայս—զաշխարհս

10 քրս լիք իւր / Ա քաղումս

11 վ դատակերտաց

11 Ա նմա տալ [ե տալ նմա] զթագա-ւորութիւնն հայոց

12 ց թագաւորութիւն / abc եթէ

12 Ա նուաճեցէ ե ի դէն [մե ի դենի]

13 ՏԽ ի դեն / Ա զաշխարհս

14 Աց լիք ե / ք ի նախարարացն

14 Ա զբազումս նախարարաց կանայս կալեալ ի բերդս տայր / ք կապեալ

16 Ա զեպիսկոպոսունս

16 Խզրս քահանայսս / ե զքահանայսս

16 ՏԽ պատճառաց [չ պատճառաւ]

17 Կ՛abef կապել / e կալեալ, փիւ. կապեալ

17 abedew զոր

17 ե միանգամայն / չցե զիր

18 e տայ / ե մի յունանել

18 Ա զգրութիւն / o զգրութիւնս

19 d զպարսիկ / միւսն. պարսիկ

19 Ա մի իշխեսցեն խօսել յոյն

19 չ խօսիլ կամ թարգմանել

20 a բմն, փիւ. ինչ / վ ամենեւիմք

20 ab հայոյ / Ա ընդ յոյնի

21 d հաղութիւն / Ա քայց, փիւ. այլ

22 ք չես, փիւ. չեւ եւ

23 Ա կարգը [ե կարգ, e կար] եկեղե-ցւոյ վարէին

Արդ՝ իբրև լուաւ մեծն Ներսէս զչարին ամենայն, որ հասին ի զերայ Հայոց, և զմահն Արշակայ՝ ազաչեաց զինքնակալն Թէոդոս, ինզրկով ի նմանէ օգնականութիւն: Եւ թագաւորեցուցանէ զՊապ որդի Արշակայ. և ընդ նմա գումարեաց զօր բազում ի ձեռն քաջ սորատեղա-
 5 տին Տերենտիանոսի: Եւ մեծին Ներսիսի տռեալ զամենայն նախարարսն, որք կամակից էին ընդ տէրութիւնն Պապայ և որք ոչ, և զապրեալ կամաւարականն Սպանդարատ՝ սոցա միարանութեամբ ածէ զՊապ յաշ-
 խարհո Հայոց: Եւ եկեալ գտանեն զամբարիշտն Մհերուծան պետացեալ
 10 զաշխարհս: Բայց Մհերուծան հրամայէ պայկացն՝ զրերդիցն պարսպաց կախել զկանայս նախարարացն, մինչև մեռցին. և թողուլ նոյնպէս ի կախազանին զգլխակունսն, զի լուծեալ անկցին՝ զէշ կերակուր լինել թռչնոց:

ԼԷ

15 Թագազս մեծի պատերազմին՝ որ եղև ի Զիրաւ, և սասակման տմբաբեփն Մհերուծանայ:

Ազգ արարեալ Մհերուծանայ յերկիրն Խորասանայ առ Շապուհ զամենայն օգնականութիւն Թէոդոսի զօր արար առ Պապ՝ ելանէ հրա-
 ման ի Շապուհ՝ ամենայն զօրացն Պարսից երթալ ընդ Մհերուծանայ ի
 20 Հայս ի պատերազմ: Դոյնպէս ազգեն ինքնակալին Թէոդոսի Պապ և Տերենտիանոս զՇապուհ, թէ ամենայն զօրացն հրամայեաց ելանել ի

1 Ա զչարին / Ա լիք ամենայն

3 Աշ թագաւորեցուցանել

4 Ա զօրս

4 abcef քաջ / Կ²detic լիք քաջ

4 d սպարապետին, փխ, սորատեղա-
 տին

5 Ա մեծին [a մեծ] տիրէնտիանոսի
 [abf տէրինտիանոսի, ede տերեն-
 տիանոսի] / Կ[etm տէրէնտիանոսի /
 opqrs տէրախանոսի

5 bedef ներսէսի

6 Հցե կամակիցք / a լիք ընդ

6 Հյց ընդ տէրութիւն / Կ²adetic ընդ
 տէրութեանն

6 Ա պարսից, փխ, պապայ

6 a լիք և որք ոչ / Կ²bedefwic ոչն

6 Ա զապրեալն կամաւարական

7 a սրանդարատ / o սպանդարատ
 կամաւարական

7 Ա լիք սոցա / c ածել

8 ՏԽ մերուծան [Հ մհերուծանայ]

8 k պետացեալ կապեալ զերկիրս

9 y զերկիրն / Ա զաշխարհս, փխ,
 զերկիրս

9 ap հալածականս

10 Ա լիք զաշխարհս

10 ՏԽ մերուծան [Հ մհերուծան]

10 Կ²aber պայկացն / զo պայականացն
 d սպայականացն / միւսն, պայականացն

10 ՏԽ զրերդից պարսպացն

11 y թողուլ այնպէս ի

12 opqrs անկանիցին / deo լինիլ

15 opqrs մեծ

15 l ի ձի իրաւ / y ի ձի աւիրաւ

15 Ա սատակումն

15 f լիք ամբարշտին

16 ՏԽ մերուծանայ

17 ՏԽ մերուծանայ [Հ մհերուծանայ /
 մերժանայ]

17 ly խորաստանայ

19 ՏԽ զօրաց

19 ՏԽ մերուծանայ [y մերուծան]

20 abdef ի պատերազմ ընդ մհերուծա-
 նայ [a մհեր] ի հայս

20 c ի պատերազմ ի հայս

20 p ի հայս պատերազմել

20 Հ լիք ինքնակալին

21 ab տերինտիանոս / ՏԽ տէրէնդ [ցն
 տերէնտ, op տերենտ]

21 Ա եթէ

վերայ մեր, բայց ի դրանկացն: Ապա և Աւգոստոսն Թէոփոս հրամայեաց Ազգէի կոմսին մեծի երթալ յօգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն զօրս Յունաց, ոչ զոր թողուլ՝ զոր ոչ առցէ. այլ և զհետեակս պահապանս քաղաքացն, որք զմեռաբսեայսն ունէին զվիշապա:

- 5 Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Զիրաւ, և մատեան ճակատ առ ճակատ: Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնակամ նահատակաւք, մօին ի մէջ ճակատուցն, առաջնորդութեամբ սպարապետին իւրեանց Սմբատայ ասպետի, որդւոյ Բագարատայ, որ յազգէն Բագրատունեաց: Ելին և ի զօրացն Պարսից համատիր նոցա, և խաղացին ի մէջ ճակատուցն. և ցիւրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ ի դառնալ մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ զարձեալ մերոցն զհետ նոցա, օրինակ իմն որպէս փոթորիկ յանտառէ տերեաթափ, այնպէս երազ յերկվարացն առեալ նիզակօք, զի ցուրտ յերկիր ընկենուին, ոչ կարելով նոցա յիւրեանց ճակատն մտանել: Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն շրջէին՝ նոքա ի վա-
- 10 ճանապարհն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ ինչ փնտսելոյ: Քանզի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետեակ զօրուն, իբր պարսպաւ պատեաց վաճանօք զճակատն Պապայ:

- Քանզի զօրքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկւոյ և արծաթոյ, և երկվարք նոցա նայնպէս զարդու, և էր տեսանել իբրեւ զպարիսպ ինչ, յորոց յուրվք ի ջլեայ և ի կաշեայ պահպանակաց զգեստուն զկարծրութեան վիմաց բերէին երեսյթս. և ի վերայ նոցա անխալամ գէսք նշանք արձակաւք իբր զսաղարթս ինչ հովանաւոր ծառոց: Բայց զվիշապացն մանուածս, ահազին բերանարացութեամբ ուռուցեալ ի փշմանէ օդոյն,

- 1 Ա բաց [cedef բաց] միայն ի
 Պի'ոքս բաց ի
 1 ՏՊ լիվ և
 1 սեմեֆ օգոստոսն / ց օգոստոս / Հ
 աւգոստոս
 2 Ե ազէի օ լիվ ազէի
 2 Ա կոմսի / Հեկ կոմսին
 2 ց օգնութիւն
 3 Ժ որ / Ա առցէ զկնի
 3 Է ինչ, փիւ. օչ
 3 Է պահականս
 4 Ա զմեռաբսեայս / Խորք զմեռաբսեայսն
 5 օ մտանէն, փիւ. մատեան
 6 Վեռ մանկունքն
 6 սեմեֆր նախարարաց
 7 Ե լիվ մօին
 7 Ե ճակատուց / քրց ճակատուցն / օ
 ճակատուցն
 9 ցլ լիվ և (ի զօրացն)
 9 ՀԵ խաղային
 10 Հ ճակատուցն
 10 ՏՊ ցիր ընդ ցիր լինէր [ո ցիրք ընդ
 ցիրս լինէին]
 10 Հց ի դառնայն մանկանց [ց ման-
 գանց] / Է մանկանց
 11 ց մերոց

- 12 Ա տերեաթափաց
 12 Ա լիվ այնպէս
 12 Եֆ երկարացն
 13 Բ լիվ զի ցուրտ / Վ զփացուրտ
 13 Եֆ իւրեանց
 14 Հ լիվ մտանել
 15 Եֆ իբրեւ
 15 Ե քաղաքն / Ժ քաղաքի
 15 Ա փնտս առնելոյ
 16 Ա զօրգիւնոս [Բ զօրգիւնոս] / Հ
 զօրգոնոս
 16 քքր իշխանն
 16 Ա պարսպօք [Ե պարսպաք]
 17 Ե պատանեաց, փիւ. պատեաց
 17 Ա վաճանօքն
 18 Է զօրն / սե Է զէն
 19 սե Ե երկարք / սե Ե իբր
 20 Ե յորվք ի ջլեայ / Ե Ե իշխայ
 20 Ժ պահանակաց
 20 Բ զգետունս / Է զգետուն
 21 սե Ե բերէր / Ե Ե բերին
 21 Ա անխալամ գէսք նշանս
 22 Ե յարձակաւք / ՏՊ զսաղարթ
 22 քքր զվիշապաց
 23 Է բանուածս, փիւ. մանուածս
 23 Է օդոյն

ոչ ինչ ուրեք կարեմնմանեցուցանել, այլ միայն իբրև զլեռնոն ինչ ազա-
մանդեայ խոնարհիլ ի ծով—բովանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական
զօրան: Քանզի և զնոսա էր տեսանել իբրև զհզօր ինչ գետ առ ի կողմն ի
լայն ծաւալեալ, արդարև զՋրոյ գոյն զբանազգեստացն բերէր տեսութիւն:

5 Արդ՝ իբրև ետես մեծն Ներսէս զայն ամենայն՝ ել նա ի կատար
լերինն նպատայ, և ամբարձ զձեռս իւր յերկինս, անխոնարհելի պահելով
ի խնդրուածս, հանգոյն նախամարգարէին Մովսիսի, մինչև պարտեցաւ
երկրորդն Ամազէկ:

10 Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց զօրացն, ի պղնձապատ
փահանացն նշոյլք զլերամբն փայլատակէին իբրև յամպոյ մեծէ, և ի
նոցանէ ի զուրս սառչէին ի մերոց նախարարացն քաջ զբանաւորք՝
որպէս փայլատականց ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զան-
գիտեալ պարսկական զունդն, սակաւ ինչ և մերն, փառն ոչ կարել հայել
ընդդէմ արեգականն ծագման: Իսկ ի բաղիսկ զմիմեանս՝ եղև ի վերայ
15 հովանի ամպոյ, և հողմ սաստիկ ի մերոցն կուտէ ընդդէմ պարսկականին
փռեալ: Եւ ի խոնարհել մարտին՝ պատահէ կամարականն Սպանդարատ
խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերդիր Ղեկաց արքայ, զգլուխ միջին
զնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ: Եւ յարձակեալ Սպան-
դարատ, և հերձեալ զխումբն, որպէս զանթահար յերկիր կործանէր
20 զքաջն, և զխումբն պտուտեալ՝ ի փախուստ զարձուցանէր: Եւ այսպէս
ի վերին օգնականութենէն զօրացեալ առ հասարակ զօրն Յունաց և
Հայոց, զխակամբ թշնամեացն լցին զգաշոն ամենայն, և զմնացորդսն
ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: Ընդ որս և զմուսնայր Աղուա-
նից արքայ, խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդւոյ Վասակայ Մամիկոնենի,
25 հանին ի պատերազմէն:

1 Հցե ուր, փիւ. ոչ

1 Հ լիվ իբրև / Ե լեռն

1 bcdēfjopqrstw անդամնդեայ

2 Ե խոնարհել

2 ք բովանդակ / միւսն. զբովանդակ

3 ց իբր / Ա որպէս, փիւ. իբրև

3 ap հզօր

3 pqrst լիվ առ ի կողմն

4 Հ որ արդարև

4 Ավ Ջրագոյն / վ զՋրագոյն, փիւ.

զՋրոյ գոյն

4 d զբանազգեստացն

4 Հ զտեսութիւն / Ա զնմանութիւն,

փիւ. տեսութիւն

5 Ե զայս

6 abdefjw զձեռն

6 Ե յերկինս զձեռս իւր

7 qrs ի խնդրուած / bcdēfo մովսիսի

8 f երկրորդ / Ե ամազէկ

9 Ե ընդ, փիւ. ընդդէմ

9 ցե մերոյ / ք մեր

9 ց զօրացն մերոց

10 eg զլերամբ / lqrst զլերամբն

11 Ա սասնչէին / f և ի մերոց

11 Ա քաջք զբանաւորք

12 ԿՂձ փայլաւոցն / լ ի փայլատակացն

ԿՂճցորգոց ի փայլատակացն

12 Ա ի տեսութենէն միայն

12 ք լիվ ի (տեսութենէն)

13 ց ի պարսկական

14 ab ծագմանն

14 Ե զբախելն / del ի բախել / w ի

բաղիսկ / միւսն. ի բախելն

15 agl հողմն / Հ սաստից

15 Հցե ի մերոց

17 a լիվ քաջն

17 a զեղգիք / Վեհեռո շերդիր

17 Կ²abdef զգլուխն / ՏՄ միջի

19 Ե զզունդն, փիւ. զխումբն

19 odqrs լիվ որպէս—և զխումբն (ա. 20)

19 ՏՄձ զանթահար

20 Հ լիվ քաջն

20 abdefjw պտուտեալ զխումբն

21 ՏՄ հատորակ

22 ՏՄ թշնամեաց / f լիվ թշնամեացն

24 օ ի մուշեղէ / Ե վասակայի

24 Ա մամիկոնէի w լիվ որդւոյ—մա-
միկոնենի

Բայց ամբարշտին Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց
 երագել ընդ փախստեայն. որում աճապարեալ հասանէ սպարապետն
 հայոց Սմբատ, և զորս ընդ նմայն էին կոտորեալ՝ ձերբակալ առնէ զվատ-
 շուէնն յեղեր շամբին կողայովախ։ Եւ զմտաւ ածեալ, թէ զուցէ թափիցէ
 5 զնա մեծն Ներսէս, այնորիկ աղաղաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեօքն
 գտանէ սպարապետական առ ի կորուստ ամբարշտին զմանա խորանաւորս
 հուր լուցեալ, և շամփուր երկաթի՝ միս խորովելոյ. զոր ջնուցեալ,
 կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, և յոյժ արտաշէկ արարեալ, առէ.
 «Պսակեմ գրեղ, Մեհրուժան, քանզի ի ինչիր էիր թաղաւորել Հայոց. և
 10 ինձ ստպետիս պարտ է գրեղ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան
 իմոյ հայրենեաց»։ Եւ մինչ զիս տաքն էր իրրեւ գնուր՝ եղ ի գլուխն
 Մեհրուժանայ, և այնպէս սատակեցաւ հարն։ Եւ յայնմ հեռէ խաղաղե-
 ցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պապայ նուաճեալ։

ԼԸ

15 Երկ ո՛րպէս Պապայ դեղ մտնու արբուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ ելոյծ
 ի կենցաղոյս։

Յիտ սպասելոյ պատերազմացն և խաղաղանալոյ երկրիս, մեծն
 Ներսէս զնէր վկայութիւն ի մէջ արքային Պապայ և ի մէջ նախա-
 քարացն՝ զնալ յամենայն ճանապարհս արգարութեան, զի վկայեացեն
 20 ըստ հաւատոց քրիստոնէութեան և գործքն. և զի արքայն մի հօրն
 իւրում նմանեացի, անիրաւել և զրկել, այլ վարեացի ուղղութեամբ,
 հայրաբար խնամովք առ նախարարան, և նոքա մի ևս յաւելցեն
 վտարանջիլ, նշկանելով զնա, այլ ծառայել միամտութեամբ։ Յայնժամ
 արքայն Պապ զարձոյց ի կամտարականն Սպանդարտս զամենայն ինչ՝

1 c ամբարշտն

1 ՏՊ մեհրուժանայ [ձ մեհրուժանայ]

2 ի ընդ փախստայն / ց ընդ փա-
 խստեանն

3 ՏՊ կոտորէ / c զվատշուերն

4 aef կողայովախ / վե կողայովախ / ե
 կողայովախ / ձ կողայովախ

5 c տեղօքն

6 a լիք գտանէ

7 ՏՊ ի միս խորովեալ

7 ցեց ջնուցուցեալ

8 c արտաշէկ

9 ՏՊ մեհրուժան

9 վօքարս լիք ի (ինչիր)

10 ab սպարապետիս, փխ. ստպետիս

10 bcde իշխանութեանն

10 o իմոյ հայրենեաց իշխանութեան

11 ՏՊ տաք / ՏՊ abcf ի գլուխ

12 ՏՊ մեհրուժանայ

12 Ա սատակեաց զչարն

12 Հctw խաղաղացաւ

15 քգս թէ

15 cor պապ / c արբուց

15 cdefors ներսէսի / etw և ելոյց

16 ce ի [c լիք ի] կենաց

17 opas պատերազմաց

17 Ա երկրին

18 ՏՊ ի մէջ արքային և նախարարացն

19 ձ լիք զի։ Այսեղ վերջանում և Հ-ի
 նամենատարիւնը։

20 abcdeiw քրիստոնէութեանն

20 k լիք և (գործքն)

20 ՊՏ և զի [Պօքարս լիք զի] արքայի
 մի հօր իւրում նմանել [ձ նմանել]

21 Հցե լիք անիրաւել

21 c վերացի

22 d հայրենաբար / ՏՊ խնամով

22 ՏՊ մի ևս յաւելցին

23 Ա վտարանդել [c վտանդել]

23 k լիք նշկանելով զնա, այլ ծառայել

24 Ա արքայն հայոց պապ

24 c զամենայն որ ինչ

զոր յափշտակեալ էր հօր իւրոյ Արշակայ, զգաւաճն Շիրակայ և զԱրշարունեաց, որ լեալ էին ազգին կամօտարականաց, ոչ իբրև զանիրաւ ազահութիւն հօր իւրոյ Արշակայ, այլ իբրև պարզեա ընդ վաստակոց քաջին Սպանգարատայ, որ սպան զՂեկաց արքայն: Այլ և զայլոց

5 նախարարացն դարձոյց զզրկանս, և յոյժ անընչատիրարար ցուցանէր զիւր ախորժակն, և առատարար կեայր:

Բայց զի ամօթալի ախտիւ զազրագործ էր, և յանգիմանեալ կշտամբէր ի մեծէն ներսիսէ, ընդ ախամբ հայէր ի նա, խորհելով չարիս, և ոչ իշխէր յինքնակալէն Թէոդոսէ յայտնի ինչ առնել նմա չարիս.

10 զեզ մահու զազանի արբուցեալ սրբոյն ներսիսի՝ ելոյժ ի կենցաղոյս. որ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեանն ամա երեսուն և չորս: Եւ փոխեալ յաշխարհէս երանելին ներսէս ի զաւառին եկեղեաց, ի գեղն որ կոչի թախ, բարձեալ զմարմին նորա արքային Պապայ՝ թաղեաց ի Թիլն աւանին, զանխլարար օւնելով զեղեալն:

ԼԹ.

15 Յաղագս արուսիպուրեանն Սահակայ, և սպանմանն Պապայ ի Թէոդոսէ:

Ապա տեսեալ թագաւորին Պապայ սգացեալ զամենայն Հայս ի վերայ երանելոյն ներսիսի, հարկաւորեալ յուզեաց և եղիտ զոմն յազգէ և ի ժառանգութենէ Ազրիանոսի, որում անուն Սահակ կոչէր, ոչ հուր ի գովութենէ. զոր կացոյց փոխանակ ներսիսի առանց մեծի արքեպիս-

20 կոպոսին կեսարու. որ կալաւ զաթոռն ամա չորս:

Բայց Պապայ լուեալ, եթէ մեծն Թէոդոս ել ի Բիւզանդիայ ի Հռովմ կոյս, և մտեալ ի Թեսաղոնիկ հանգերձ սպայիւն, և յաղագս իջալանին եզև խոռվութիւն ընդ նա և ընդ քաղաքացիսն, և մարտ խոռվութեան,

1 լ զաշարունեաց / ԿԵՈ արշարունեաց

2 ՏԽ լիք որ լեալ էին ազգին կամօտարականաց / Ե լիք ազգին

2 ձ Զանիրաւութիւն, փխ. զանիրաւ

3 ՏԽ զազահութիւն

3 ՏԽ որպէս, փխ. իբրև / Խ պարզև

4 abde էսպան / ՏԽ արքայ

4 Ա բայց, փխ. այլ

5 opqr ընչատիրարար / Խ անընչարար

6 Ա ախորժակս / ՏԽ կայր

7 abdef ախտի

8 abdeno կշտամբիւր

8 bcef ներսէսէ

8 Ա հայէր նմա խորհելով ի չարիս

8 ց խորհէր

9 gk լիք ինչ / Ա չարութիւն

10 Ա ներսէսի

11 adefgkpr եպիսկոպոսութեան / Լ եպիսկոպոսապետութեանն

12 bedeflx եկեղեց

12 en ի գեղն / ց ի գեղն

13 opqrs կախ, փխ. խախ

13 Ե և բարձեալ / ձ լիք արքային

13 Ա ի թիւս / Խ ի թիւս / ց ի թիւ

13 rs շահապայ / Խ խահակայ

15 Ացկո սպանման

15 Ե պապայ թագաւորին

16 Ե ցեալ, փխ. սգացեալ

17 ՏԽ Ե երանելոյն

17 bdef ներսէսի / Ե ներսէսի

17 ց սմն

18 ՏԽ շահակ [opqrs շահակ]

18 ՏԽ abde կոչիւր

19 լ կացոյ

19 abdef ներսէսի / Ե ներսէսի

20 ԰ երբ, Կ² abef Գ, փխ. չորս

21 Ե պապ

21 abf ի բիւզանդիայ / Ե ի բիւզանդիայ

21 Ա ի հոռ

22 ԰ ի Թեսաղոնիկէ

22 ԰ իջալայ / bcef իջանայ / Կ² իջալանայ / ց իջանին / Խ իջալանայ

23 dek ընդ նոսա, փխ. ընդ նա

23 gk և մարտ խոռվութիւն

և յաղթեալ ինքնակալին՝ սատակեաց ի քաղաքացեացն արս հնգետասան հազար: Զայս լուեալ Պապայ, վարկուցեալ յերկարել այսպիսոյ խոռվութեան՝ արհամարհեալ նշկահեաց. և զբոլեալ զնա կորստեանն իւրոյ՝ հալածեաց զՏերենտիանոս հանդերձ զօրօքն, և սկսաւ պատրաստել ի պատերազմ: Եւ հասեալ հրաման ի մեծէն Թէոփոսէ, բնդ կրունկն դարձաւ քաջն Տերենտիանոս: Եւ ըստ իւրում պատահման բախտին յանկարծակի անկեալ ի բանակն, զոմանս կոտորեալ սրով, և զոմանս փախտեալս արարեալ. ուր ստատկապէս նահատակեալ քաջութեամբ ընդդիմամարտ լինէր Գնէլ նահապետ Անձեացեաց և սպարապետ Պապայ արեւելեան զօրուն. զոր յաղթողին Տերենտիանոսի իւրովի արարեալ սուսերաւ կիսակտուր զլլուի նորա, ըմբռնեաց զթագաւորն Պապ: Եւ Պապայ յաղերս ազաշանոց անկեալ, զի մի մեղցի, այլ յանդիման լինել արքայի. և քաջին Տերենտիանոսի զթացեալ՝ շնորհեաց նմա զմաղթմանն: Եւ երկաթեղէն կապանօք երթեալ առաջի մեծին Թէոփոսի՝ ըստ իւրում անդգամութեանն սակրով վճարի, թագաւորեալ ամս եօթն:

Խ

Յաղագս քաղաւորելոյն Վարազդատայ, և կապանաց նորին:

Բայց Աւգոստոս բարեացապարտն Թէոփոս, որ և մեծ, ի քսաներորդ ամին իւրում թագաւորեցոյց Հայոց փոխանակ Պապայ զՎարազդատ ոմն ի նմին տոհմէ Արշակունեաց: Այս Վարազդատ էր տիովք մանուկ,

1 ք լիֆ և (յաղթեալ)
1 ց ի քաղաքացոցն
1 ede տան և հինգ
2 Ա հազարս / ՏԽ լսելով
2 a այսպիսեաց / ցն այսպիսի
2 a խոռվութիւն / b խոռվութեանց
3 ց կորստեան / e իւր
4 bc զտէրինտիանոս / Վadeſklor
զտէրենտիանոս
4 a զօրականօքն / ց զօրու / վ՛նօրօքն
զօրուն / վ՛եո զօրուն
5 a բնդ կրունկ
6 bc տէրինտիանոս / Վaeſklor տէրէն-
տիանոս
6 abceſ բախտի
7 k օգնեալ, փխ. անկեալ
7 Կ՛abceſա ի բանակն և
7 k լիֆ զոմանս կոտորեալ սրով և
7 h կոտորեաց / abed լիֆ սրով
7 b փախտեալս
9 bcdeſ նահապետն / c անձեացեաց
9 abdeſա արեւելայ / c յարեւելայ
10 ef զօրու
10 bօրօքն տէրինտիանոսի / Վakeո
տէրէնտիանոսի
10 Ա լիֆ սուսերաւ

11 rs սուսերակտուր
11 Ա ըմբռնեալ / ո ըմբռնեաց և
11 ab զթագաւորն զպապ
12 c այլ զի յանդիման լիցի կայսեր. և
12 Mo լիֆ այլ / de լինիլ
13 bօրօքն տէրինտիանոսի / Վaeſklor
տէրէնտիանոսի
13 o զմաղթմանս
14 c առաջին
15 abceſցն անդգամութեան
15 Ա սակրաւ / k լիֆ ամս եօթն
15 a ով սրբանունդ հանդիպողք այսմ
մտտնի յիշեցէր ի թափանցիկ
յաղօթն ձեւ զստացող զրոյս զմի-
նաս աստուածարան քաջ բարու-
նին յամթեցի հանդերձ ծնօղօքն և
ամենայն արիւնառու մերձաւորօքն
18 abdeſցլ օգոստոս
18 ցլ բարեցապարտն / h բարեպաշտն /
o չարեացանպարտն, փխ. բարեա-
ցապարտն
18 Ա մեծն
19 Աց իւրոյ / Ա լիֆ հայոց
20 d ի նոյն
20 f աղդէ և տոհմէ / օրօքն լիֆ էր
20 Աո տիօք

արտեայ, անձնեայ, ուժեղ, լի ամենայն զործովք արութեան, և յոյժ
կարովի նետաձգութեամբ: Որ ի ժամանակի ի փախստենէն Շապոյ
գնացեալ ի դուռն կայսեր նահատակեցաւ, նախ ի Պիտաս զընամար-
տիկնս յազմելով. դարձեալ յԱրեգ քաղաքի ելլադացւոց յօր հասարակի
5 կոտորեաց առիւծս, յորում փառս Ողոմպիայ խաղուն հանդիսի յըմբշա-
մարտկացն երեւի և յարգի: Այլ որ առ ազգին Ղանկուարտացն նորա
արութիւնք քաջութեան՝ համարձակիմ ասել հաւատար սրբոյն Տրդատայ.
քանզի հինգ նահատակս ի թշնամեացն ընդդէմ իւր յարձակեալ՝ ի վերայ
իրերաց սպան սուսերաւ. և ի բերդ ինչ գիմեալ, ի վերայ պատուարին
10 եօթնևտասն այր նետիւք հարեալ՝ վերուստ ի վայր հոսեաց միմեանց
զկնի, իբր ի սաստիկ իմն մերկէ վազահասուէ թղենեաց:

Որ եկեալ թագաւորութեամբ յաշխարհս մեր ի յիսուն և հինգ
ամին Շապոյ, առաջին մարտին պատահեաց աւազակաց ոմանց Ասորւոց
ի դժուարս Դարանազւոյ, և փախստեալս արարեալ՝ հետամուտ լինէր:
15 Իսկ նոցա անցեալ ընդ նեղուցս կամրջին եփրատայ՝ ընկեցին զփայտն
զկնի իւրեանց. այլ նորա հասեալ՝ վազեաց զեփրատաւ առաւել քան
զղակոնացին Քիոնեայ վազսն քսան և երկուց կանգնոց չափ. եւ անդ
էր տեսանել նոր զոմն Աքիլլեոս ընդ Սկամանգրոս գետ վազելով: Յօրմէ
զարհուրեալ աւազակացն՝ զէնընկէց լինելով ի ձեռն եկին:

20 Յաղագս որոյ արբեալ ի մանկութեանն արութիւնս, առ այսօրիւք
և ի թագաւորութեանն ոչ հնազանդէր խրատու փրակացութեան դօրացն
Յունաց: Վասն որոյ առաքէ հրեշտակս առ Շապուհ, զի տացէ ի դռերաց

1 Ա քարութեան, փխ. արութեան

2 bdefto ի փախստենէն / միւսն. լիք ի

3 Ա ի պիտակս [օ պիտի ան ակս] / Ս
ի պիտա

3 f զընամարտիկն

4 h'abdefjto յազմեալ

4 c լիք յազմելով, դարձեալ

4 bdefjto ի յարեգ / f յեկադացւոց

4 Ա օր [օ աւր] / իվ'քդրս հասակի

5 Ա որում

5 ae ողոմպիա / f ողոմպիական / օրգ
յոլոմպիայ / to օլիմպիոս

5 Աօ քմբշամարտկացն

6 ef երեւիլի և / օրգրս լիք առ

6 abdef լանկուարտաց / c լանկուարտաց

7 c արութիւն

7 kօրգրս քաջութեանն

8 Ա զհինգ / l է, փխ. հինգ

8 Ա նահատակսն / hf արձակեալ

9 abdefto էսպան / f գիւրեալ

10 SՅ վիրաւոր, փխ. վերուստ

10 o թափեաց, փխ. հոսեաց

11 Յո իբր ի [g լիք ի] սաստիկ իմն ի
մերկէ / Աօ լիք իմն

11 քդրս վազահասուէ

11 Ա ի թղենեաց / վ թղենից

12 Ա լիք թագաւորութեամբ

12 c ի յիսուն և ի հինգ / gk ի յիսուն
և եօթն [g է]

13 Ա ամի / Ա մարտի պատահէ

13 օրգրս պատահեաւ

13 h'ade լիք ոմանց ասորւոց

14 Ա փախստեայ / l փախստայոս

15 y անկեալ, փխ. անցեալ

15 SՅ եփրատայ կամրջին [վե կարմջին]

16 c զեփրատաւ

17 Աոմ գլակոնացին

17 abde քիոնեայ / c քիոնայ / f քի-
նոնեայ / gk քեոնեայ / l քէոնեո

17 g քսան և երկու / y կանգնոյ չափսն

18 Աgk լիք նօր

18 ade աքիլէո / bef աքիլզէո / gk
աքիլիս / kօրս աքիլիս

19 Ա զարհուրեալ աւազակացն ի ձեռս
անկան զէնընկէց լինելով

19 p զէնընկէց

20 Աgk ի մանկութեան

20 abefto յարութիւն / de արութիւն

20 օրգրս լիք արութիւնս—ի թագաւո-
րութեանն (s. 2f)

21 c ի թագաւորութենէն / o լիք խրատու

21 Ավոս դօրավարացն, քդրս օրինաց,
փխ. դօրացն

22 Ա տայցէ

խի

Յաղագս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց բազաւորացն
Աւուկաւնեաց, ի ծառայութիւն երկուց ազգաց՝ Պարսից եւ Յունաց:

- Իմացեալ Շապհոյ, թէ թերուղիդ է Արկադ՝ խօսի ընդ նմա
5 խաղաղութիւն. քանզի էր պարտեալ հարեալ ի հօրէ նորա ի մեծէն
Թէոդոսէ: Յանձն առնու եւ Արկադ առնել զհաշտութիւն, առաւել յիւրոց
դորապիսացն. զի թէպէտ եւ յԱստուծոյ էր պարզեալ զյաղթութիւն
յաժն կենաց երանելոյն Թէոդոսի, սակայն զօրագլուխքն վաստակեալ՝
ձանձրացեալ լինէին յաշխատութենէ հանապազորդ պատերազմացն:
10 Վասն որոյ հաւանեալ՝ կամաւ յանձն առին բաժանել զՄիջագետս եւ
զՀայոց աշխարհս կրկին սահմանադրութեամբ: Վասն որոյ թողեալ
Արշակայ գրուն թագաւորութիւն հարց իւրոց զԱյրարատ, եւ զամենայն
մասն բաժնին Պարսից՝ զնաց տիրել արեւմտեայ կողմանց աշխարհս
մերոյ, որ ի մասն ի բաժնին Յունաց. ոչ միայն մօրն աղագաւ, որ էր
15 ի կայսերական քաղաքին, այլ լաւ համարեալ նուազ կողմանն տիրել՝ եւ
ծառայել քրիստոնեայ թագաւորի, քան յաւովից իշխել՝ եւ մասնել ընդ
լծով հեթանոսաց: Գնացին զհետ նորա հանդերձ կանամբք եւ որդւովք
եւ նախարարութիւնք որ ի բաժնին Շապհոյ, թողլով զիւրաքանչիւր
արարս եւ զգիւղս եւ զգաստակերտս:
20 Ընդ որ զհարեալ Շապհոյ, գրէ առ Արշակ, թէ «Ընդէր գրգռեցեր
զպատեալով ի մէջ իմ եւ կայսեր, տանելով զնախարարութիւնս իմոյ
բաժնիս»: Եւ պատասխանի լսէ յԱրշակայ, թէ «Վասն զի ոչ համբերէին
ընդ Պարսիկ առաջնորդաւ վարիլ՝ եկին զհետ իմ. եւ արդ եթէ հաւա-
տաս ցիս զմասինդ քո իշխանութիւն, որպէս եւ կայսր զիւրոյս՝ պատ-
25 րաստ եմ ի պաշտել զքեզ՝ որպէս զկայսր. ապա թէ ոչ է հաճոյ քեզ այս,

2 ՏԽԵ ընդ երկու

2 ԽԿՆՈՐԳՐՏ ի ձեռս / ԵՖ լիի երկուց

3 Ե յունաց եւ պարսից

4 Ա. ԵԹԷ

4 Ա. խօսէր ընդ նմա զխաղաղութիւն

5 Վ. ի խաղաղութեան

5 ԵԾԵԳ ՆԻՏԱՐԵԱԼ / Բ լիի հարեալ

5 ԵԾԵԳ ի հօրէն

5 ՏԽԺ լիի ի (մեծէն)

6 ԲԳՐՏ առնու, փխ. առնել

7 ՏԽ զօրապետաց / Ե լիի զի

7 Ա. էր յաստուծոյ պարզեալ զյաղ-
թութիւնն [ԵՖ զյաղթութիւն]

8 ՏԽԵ Երանելոյն / Ե Ե վաստակեալք

9 Ժ էին, փխ. լինէին

11 Կ սահմանադրութիւն

12 Ա. թագաւորական

12 Ա. այրարատ [Բ արարատ]

13 Ե բաժնի / ԳՐՏ բաժնի

13 Բ պարսից բաժնի / Կ աշխարհին

14 ԵԽ ի մասին

14 Ա. ի բաժնի / ԲԳՐՏ ի բաժնի / Լ ի
մասնի բաժնին

15 Ա. քաղաքին / ՄԽԱՆ. քաղաքէն

15 Ա. թագաւորի, փխ. տիրել

16 ՏԽ թագաւորի, եւ ոչ յաւովից իշխել

17 Ա. զկնի, փխ. զհետ

18 Ա. ի բաժնի մասին / ԲԳՐՏ ի բաժնի /
ԽՎ. ի բաժնի

19 ԵԾԵԳ զգետս / Ե զգետս / ԳԼ զգետս

20 Ա. ընդ որս

20 Ե Ե զպարսեալ / Ա. յգէ, փխ. գրէ

21 ԲԳՐՏ ի մէջ իմ եւ ի մէջ կայսեր

21 Ա. զնախարարութիւն

22 ԵԾԵԳ բաժնին

22 Խ պատասխանիս / ՆՕ պատասխանին

22 Ե Ե արշակայ / Ա. ԵԹԷ

23 Ե վարի / Ա. զկնի

24 Ա. յիս զմասինդ քո զիշխանութիւն

24 Ե զիւրոյս

25 Ե լիի ի (պաշտել) / ԳՐ կայսր

25 ԵԾԵԳ ԵԹԷ / Ա. այդ

և իւրեանց կամաւ զարձցին առ քեզ նախարարս՝ ոչ արդելումս: Չայս լուեալ Շապուհ՝ թագաւորեցոյց Հայոց ի վերայ բաժնի իւրոյ զՅոսրոփ ոմն ի նմին ազգէն Արշակունեաց, և առ նախարարս իւրոյ մասինն, որ երեալ էին գհեա Արշակայ՝ գրեաց հրովարտակ, որ ունէր զայս.—

5

Թուրք Շապուհ առ նախարարսն:

«Թիւցազանց քաջ, Շապուհ՝ արքայից արքայ. նախարարաց Հայոց, որոց կալուած իշխանութեան յիմ բաժնին հատան. ողջոյն շատ շնորհեմ ձեզ:

- «Թէպէտ և ձեր ոչ ազատարար արարեալ, թողէք զիւրաքանչիւր
 10 իշխանութիւնս, և մեզ ոչ ինչ նիւաղ էք ի ձէնջ, սակայն ըստ տիրաբար խնամոց զթացաք ի ձեզ և յաշխարհզ ձեր. զմտաւ ածեալ, եթէ ոչ կարեն հօտք առանց հովուաց լինել, և հովիւք առանց բարիոր վերակացուի, վասն որոյ թագաւորեցուցաք ձեզ զՅոսրոփ ոմն ի գենէ ձերմէ, և յազգէ բնիկ ձերոյ տէրութեանդ: Արդ՝ զարձեալ ձեր յիւրաքանչիւր արարս
 15 իշխեցէք, որպէս և ցայժմ: Երդուեալ ի հուր և ի ջուր և ի փառս անմահից իմոց նախնեաց, զի առանց նենգութեան և պատրանաց արարաք զայդ, և անշրջելի պահեմք: Իսկ այնք որք ոչ լուիցեն հրամանաց մերոց՝ զառնա նոցա հանդերձ զիւզօք և զաստակերտօք հրամայեցաք ունել յարքունիս: Ողջ լերուք»:

20

ԽԳ.

Յաղագս փոփոխման նախարարացն Հայոց յիւրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտօն երկամանչիւր քաղաւարացն:

- Իրբև լուան նախարարքն Հայոց, այնք որք ունէին զիշխանութիւն
 25 քեալ պաւստս բաժնին Պարսից, թէ կացոյց Շապուհ՝ թագաւոր հաւատացեալ Արշակունի, և զմուրհակ ուխտին տեօին՝ թողեալ զԱրշակ զարձան

1 Տե լիք առ քեզ
 1 քգրսց նախարարքն
 2 ո իւր / ածեմ իւրոյ բաժնին
 3 ա յազգէ / եծեմօ ազգէ
 3 ց մասին / օ բաժնին, փխ. մասինն
 4 օր ունէր օրինակ զայս
 5 ք շապուհ
 5 ցե առ նախարարն / ֆօ առ նախարարս(ն) հայոց
 7 մ որոց ի կալուածս իշխանութեանս
 7 Ա բաժնին / քգրս բաժնին
 7 Ա հաւատս
 9 մ ձեզ / ե ձեր, փխ. ձեր
 9 ձեք թողիք
 10 Ա իշխանութիւն
 10 ցե ի մէնջ / Ա լիք ի ձէնջ
 11 Ա յաշխարհս
 12 ց առ հովուի / Այ բարւոր

12 ե վերակացութիւն
 14 օ ձերոյ բնիկ
 15 օ մինչ, փխ. որպէս
 15 Այ այժմ
 16 Ա նախնեացն / օրս նենգութեանց
 17 Ա որ / Ա մերոց հրամանաց
 18 Ա զեօղիւք [ֆ գեղիւք] / ցգ զեւզօք /
 rs գեզօք / ք զեօղօք
 18 ք լիք և զաստակերտօք
 18 Ա յարքունիս ունել հրամայեցաք
 21 Տե փոխման
 22 Ա լիք ի պաշտօն—թագաւորացն
 22 տ երկոցունց, փխ. երկաքանչիւր
 22 ցե թագաւորութեանց
 23 rs որև, փխ. իրբև / ե լուաւ
 23 Ա նախարարք / ձե որ
 23 ֆ իշխանութիւն
 24 Ա եթէ

ի բնակութիւնս իւրեանց, բայց յերկց պատանեաց անդակցաց արքայի
 և ի մօտաւոր մերձաւորաց—Դարա, որդի Բարկայ տեառն Սիւնեաց, որ
 աներ էր Արշակայ, և Գաղաւսն, որդի Սպանդարտայ, տեառն Շիրակայ
 և Արշարունեաց, և Պերոզ յազգէն Գարգմանացւոց, և ի նստին յարեցեալք՝
 5 Ատատ յազգէն Գնունեաց, Կենան յազգէն Ամատունեաց, Սուրայ յազգէն
 Մովայ, Ռըստոմ Առաւելեան, և այլք անյայտք ամանք։ Վասն որոյ
 զժառանգութիւնս նոցա կալաւ Սոսրով յարքունիս հրամանաւ Շապհոյ,
 և ոչ եթող զկալուածս որդւոյ ի հայր, և ոչ զեղբօր յեղբայր։

Բայց էին ոմանք և ի նախարարացն, որք ունէին զիշխանութիւնս
 10 իւրեանց ի բաժնին Յունաց առ Արշակայ, որպէս Սահակ ասպետ, որ
 էր լեալ աներ Վաղարշակայ, եղբօր Արշակայ, և խնդրեցին զալ առ
 Սոսրով. ընդ որում խեթիւ հայէր Արշակ, հանապաղ հրապուրեալ ի
 կնոջէն իւրմէ, որպէս թէ զարդ արքունական ունել նմա՝ ի փեսայէն
 իւրմէ մնացեալ։ Ապա յայնժամ եղև քսութիւն սուտ զնմանէ յազգակա-
 15 նաց իւրոց ի Սպեր գաւառէ. վասն որոյ շարշարեաց զնա Արշակ արքայ։
 Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ և անկանել առ Սոսրով.
 և խորհրդակից նմին իրի գործակցեալ լինէին Սուրէն Սոսրոսունի և
 Վահան Առաւելեան, և Աշխարար յազգէն Դիմաքսենից։ Բայց ի գնալն
 20 զօղիցին ընդ կեղծաւորութեանն առագաստիւ, սպասեալ զիպոզ աւուր։

1 Կ²abdeo բայց յերկց

1 Ա. պատանեացն

1 Կ¹ արնդակցաց, վ¹ անդակցաց, փիւ.
 անդակցաց

2 եւ զարայ / Արգրս որ էր աներ

3 abdef գաղաւսն

4 եւ արշարունեաց / Կ²cde արշակու-
 նեաց / միւսն. աշարունեաց

4 օրգրս զարգամանացւոց

4 ցկ յարուցեալք

5 Ե սրտակ, փիւ. ատատ

5 Ե գնունեաց, սուրայ յազգէն մովայ.
 սոսրով առաւելեան և կենաս յազգէն
 ամատունեաց, այլ

5 abce սուրա

6 Ա. առաւատատա [Կ² առաւատոտ], փիւ.
 որստոմ

6 Ա. այլ անյայտ ոմանք

6 Ե վասն որոյ առնու զժառանգու-
 թիւնս նոցա խոսրով

8 ց կալուածս / Ա. առ հայր

8 Տե՛ք եղբօր յեղբայր / Ե եղբայր

9 Ե իշխանութիւնս

10 Ա. առ արշակայ [f արշակ] և խնդրե-

ցին զալ առ խոսրով. որպէս սահակ
 ասպետ, որ էր լեալ [de չիք լեալ]
 աներ վաղարշակայ՝ եղբօր արշակայ.
 ընդ որում

11 օ լիք էր

12 Եց խեթիւ / օ խեթիւ / միւսն. խեթիւ

13 Ե լիք թէ

13 օճ զխորդ, փիւ. զարդ

14 Ա. ստացեալ, փիւ. մնացեալ

14 Ե յայնժամ / Ա. զնմանէ սուտ

15 Ե գաւառին

16 abdefre լիք և յայնմանէ—յարշակայ

16 Ե փախչել սահակ

16 Դ անկանիլ / abdefre անկեալ

17 abdefl խորհրդակիցն / Ե սունէն

17 Ե խորխոսունի / f խորխոսունի

18 Սօրգրս աշխարար [k աշխարար] / Կ²եւ
 աշխարարայ ոմն / abde աշխարարայ
 ոմն / Ե աշխարարայ ոմն

18 Կ²եւ զիմակսնից

20 Ե ընդ կեղծաւորութեան

20 Ա. առագաստա [Ե առագաստով]

20 Ա. սպասելով / ԴՏ սպասել

20 Ե ի զիպոզ

ԽԴ

Երկ ո՛րպէս մեծաբեաց Խօսորով զՍահակ տապեհ. եւ հանասակութիւնք
հորին ի յեղուգակս ազգին Վանանդացւոց:

Բայց Խօսորով մեծապէս ուրախ եղև ընդ զալն Սահակայ տապետի,
5 և սպարապետ զնա ի վերայ զօրաց իւրոց կարգեաց. և զարձոյց ի նա
զկալուածս հայրենիս, և այլ աւանս հանդերձ ապարտիօք պարզեանց
նմա յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից առ Արշակայ
մնացին:

Զայսու աւուրբք ոմանք յազգէն Վանանդացւոց ապստամբեցին ի
10 Խօսորովայ. և ոչ յոր ապաւինեցան, այլ ամրացան ի մայրիս լեռանց
իւրեանց և յանձուկս Տայոց քարանց. յեղուգակարար արշաւանօք յիշ-
խանութիւն երկրոցունց թագաւորացն Հայոց խռովէին զաշխարհս և
անհանգիստ պահէին: Յորոց վերայ չողաւ սպարապետն Խօսորովայ
Սահակ տապետ, և զբազումս ի նոցանէ սատակեաց, և զբազումս փա-
15 խտական արար ի կողմանս Զորբորդ Հայոց: Զի ոչ յերկիրն Խաղտեաց
անկան, ի Յոյնս ապաւինելով, և ոչ առ թագաւորն Արշակ անցին. այլ
զաւտղակս ոմանս, որ ի կողմանս Զորբորդ Հայոց էին, ի սահմանս
Ասորւոց, զիմեցին ապաստան առնել: Քանզի Վանանդացիք զաւագա-
կութեան գործ մեծ ցանկութեամբ գործէին, և որպէս ուզիլ իրք
20 ախորժելի թուէին նոցա: Զորոց ձիգ զհետ մտեալ Սահակայ՝ վարէ
յերկար մինչև ի սահմանս Մանանդաւոյ:

- 3 Ա ի [ֆ լիֆ ի] յեղուգակ [մ յեղուգա-
կաց, ֆ յեղուգակից] / օ ի յեղուգակս
3 ֆ լիֆ ազգին
3 Ա վանանդայ / ց վանանդակս / և
վանանդացոյ
4 Ա իսկ, փխ. բայց
4 որքո՞ւն ընդ զնալն
5 օ լիֆ զնա
5 ա սպարապետ ի վերայ զօրաց իւ-
րոց զնա կարգեաց
5 abcef լիֆ և (զարձոյց)
5 Ա զարձոյց զնա ի կալուածս
7 ա այնոցիկ
7 ՏԽ ի ժառանգութենէ, որք [օ որք
ի ժառանգութենէ] ի բաժնոյն
7 abcef որք ի բաժնոյն պարսից որ
առ արշակայ
9 bdef գայս / վ գայսու ժամանակաւ
աւուրբք
9 ՏԽ ի յազգէն
9 Ա վանանդացեաց / և վանադացւոց
10 և ոչ որ / երգո՞ւն յոչ որ
10 ՏԽ միայն, փխ. ամրացան
10 Ա իւրեանց լեռանցն

- 11 ՏԽ յանձուկս
11 ֆ քարանցն
11 Ա յեղուգակարար / օ հեղուգակարար /
վր յեղուգարար / զրճ յեղուգարար
11 ա իշխանութիւն
12 egk լիֆ և
12 Ա յորոց ի վերայ / ց յորոյ
14 օ լիֆ ի նոցանէ—զբազումս
14 Ա փախստեալ
16 Ա այլ իբր [ֆ իբրև] զաւագակս
17 և լիֆ չորբորդ—ի սահմանս
18 օ տագաւակ, փխ. ապաստան: Թեր-
եւս յաւագոյն (լուս Ա-ի). "այլ իբր
զաւագակս ոմանս, որ ի կողմանս
չորբորդ հայոց էին՝ ի սահմանս ա-
սորւոց զիմեցին, ապաստան առնել":
ՍՏ. Բ.
18 ա վանանդեցիք / ց և վանանդակացիք
19 Ա լիֆ և
20 Ա թուէր / ց և թուի / վեոգո՞ւ
թուին / ք թուցին
20 etw զորոյ
21 օ երկար
21, bcefgkl մինչ ի / ա լիֆ մինչև

ԽԵ

Յաղագս գալոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ և Աւետարայ
հանգերձ գանձիւք Արեւիկայ:

- Սուրենայ Խոսրովունայ և Վահանայ Առաւելենի և Աւետարայ
5 Դիմաքանի գտեալ ժամ պատեն, զի էր հանեալ զգանձան Արշակայ
յամբոցէն Հանույ՝ տանել յաշխարհն Ծովաց, զոր յափշտակեալ, և կա-
մեցեալ անցանել առ Խոսրով՝ ոչ ժամանեցին: Քանզի աճապարեալ
Սամուելի Մամիկոնենի մտերմի Արշակայ, յալովաձեռն գնդաւ զհետ
մտեալ՝ փախստեալս արկանէ յամուր այրս ի գաւառին Մանանաղայ:
10 յոր մուտ ոչ գտանէր, բայց ի կողմանէ զոյգն ելք էին առ ի Թաւալ,
և առաջի զրաց այրին սեպ էր ուղղորդ միապաղապ. և ի վերուստ
պաղանձաւ քուտոր, որ հայի յանդունդս խորածորոյն. և որ ինչ զեր-
ծանի՝ յանհնարին ուղիս սաստկութեան անկանի, սնդադար հոլովմամբ
զլորեալ, ոչ ուրեք լինել սանկութիւ: Վասն որոյ տարակուսեալ Սամուէլ
15 վարանէր առ անհնարութեան տեղեացն: Եւ ազդ արարեալ Արշակայ՝
հրամայեաց արկղ զործել երկաթակապ, և քաջ արանց ի ներքս մտա-
նել, և այնպէս շղթայատող կարիւք ի վերուստ ի վայր իջուցանել ի
զուրս այրին: Սակայն և ոչ այն ինչ վնասեաց. քանզի յոյժ ի բացեալ
պահէր ցիրզն:
- 20 Եւ մինչ զեռ հորս յայնմ էին՝ լինէր իմն ըստ զխաւածոյ բախտի
հասանել անդր ասպիտին Սահակայ բովանդակ գնդաւն Խոսրովայ, որով
հետամուտ յեղուզակացն էր: Թողեալ զնոսա՝ զիմէ ի վերայ այնոցիկ

2 ՏԽ հանգերձ գանձիւքն արշակայ
գան առ Խոսրով սուրէն, վահան և
աշխարայ, փխ. յաղագս—արշակայ
2 Ա. աշխարայ: Ուղղ. աշխարայ:
ՏԽ ցանկր:
3 Դ լիք հանգերձ
4 օ սուէն, փխ. սուրենայ
4 օ Խոսրովստունայ / Ե Խոսրովստունայ /
ՏԽ Խոսրովստունայ / Ե Խոսրովստունայ /
Դ Խոսրովստունայ / օ Խոսրովստունի
4 օ վահայ ' օ վահան
4 ՏԽ և առաւելի
4 օ Խոսրովստունայ / Ե Խոսրովստունայ
5 օ զիմաքանի / Ե զիմաքանի / Ե
զիմաքանի
5 Ա. զգանձն / Դ զանձն
6 օ Խոսրովստունայ / Ե Խոսրովստունայ /
հանուց / Դ հանուց, շինած յանուց
8 օ սամուէլ / Դ օ սամուէլ / ՏԽ
սամուէլ [օ սամուէլ, օ սամուէլ]
8 Ա. սամուէլ / Ե մտեր
9 Ա. հասեալ, փխ. մտեալ
9 ցլ փախստայ
9 ք յամուրս արկանէր այրս / Ա. ար-
կանէր յայրս ինչ ամուր, որ [Ե լիք

որ] ի գաւառին
10 օ բաց ի կողմանէ
11 Ե լիք զրաց
12 Դ օ պաղ, անձաւ
12 Խ լիք որ / Խ հայէր
12 Ա. Խոսրովստունայ
12 Ա. զերծանիցի յահագին ուխտ սաստ-
կութեան
13 Ա. զիմալ, ոչ ուրեք զտանել սանկութիւ
[Ե սանկութիւ] / Դ սանկութիւ
14 ՏԽ սամուէլ [օ սամուէլ]
15 ՏԽ առ անհնարութեան
16 օ հրամայեալ / Ա. երկաթակապ
16 օ քաջանց, փխ. քաջ արանց
17 Ե օ շղթայատող / Դ շղթայատող
17 Ա. իջուցանել վերուստ [Ե ի վերուստ]
ի վայր
18 օ այն ոչ
18 ՏԽ ի գտտ, փխ. ի բացեալ
19 Խ օ զիմալ, փխ. զիմալ, փխ. ցիրզն
20 օ յայն էին / Ե ըստ զխաւածոյ
21 Ա. սահակայ ասպետի
22 Ե հետմուտ
22 Ա. ի յեղուզակացն / օ ի յեղուզակացն /
ցիրզն եղուզակացն

- որք ընդ այրին մարտնչէին, և հալածական արարեալ հանէ զՍուրեն, և զՎանան և զԱշխարհար հանդերձ դանձիւքն, փոյթ ընդ փոյթ հասուցանէ առ Սոսրով: Իսկ Սոսրովայ առեալ՝ ի գանձուցն հանէ և մասն Շապուհ: և հրամանաւ նորա տայ նոցա զիւզս և դաստակերտս ընտիրս և յարմարս յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից մնացին առ Արշակայ: Եւ այս եղև սկիզբն պատերազմին Արշակայ և Սոսրովայ:

ԽԶ

Պատերազմաւ պարտեալ Արշակ ի Սոսրովայ՝ վախճանի կիւսնդարեամբ:

- Թէպէտ և ոչ եղին ձեռնառւ Շապուհ և Արկադ Սոսրովայ և
 10 Արշակայ, լինել զօրավիզն օգնականութեան առ ի տալ ընդ միմեանս պատերազմ, սակայն և ոչ արգելին գնոսաւ եւ սպառեալ պատգամաւորութեանն, ժողովեալ Արշակայ զզօրս իւր՝ խաղայ ի վերայ Սոսրովայ: Գնաց և Սոսրով ի բանակէն իւրմէ առ ծովուն Գեղամայ, զոր Մօրսն կոչեն, ընդ առաջ Արշակայ, զի մի ի սահմանս իւր իջցէ. և ոչ այնչափ
 15 առակեաց աճապարել՝ մինչև ելլալ զԱրշակ իջեալ յիւր սահմանս, ի գաւառին Վանանդայ: Եւ պատահեն միմեանց ի դաշտին որ կոչի Երևել. և տան պատերազմ ընդ միմեանս սաստիկ յոյժ: Հարկանի զօրն Արշակայ, մեռանի և սպարապետն նորա Գարա Սիւնի ի պատերազմին, և փախստական լինի Արշակ սակաւութ: Եւ զհետ նորա մտեալ քաջին
 20 Սահակայ ասպետի, սպարապետին Սոսրովայ՝ վարէր սաստկապէս: Ուրանօր անաղին նահատակութիւնս ցուցեալ Գաղաւթնի, որդւոյ Սպանդարտայ, բազում անգամ դարձեալ յարձակմամբ՝ ցրուէր զհետամուտան, և տայր պարտաւ ժամ գնալոյ Արշակայ:

1 Ա լիֆ և (զվանն)

2 ածեջեա զաշխարհայն / Ե զաշխարհայ-
 ազայն / Ժ զաշխարհայն

2 Ացե գանձիւք

2 Ա հասանէ առ արքայ իսկ

3 ՏՏ խոսրով առեալ

3 ցե լիֆ ի (գանձուցն)

3 Ա ի գանձուցն մասն [Ե մասն ինչ]
 հանէ շապուհ [Ե ի շապուհ] և հրա-
 մայեալ տալ նոցա [detw լիֆ նոցա]
 զեօզս [Ե զիւզս]

4 օրգրս լիֆ նոցա / Խ ընտիր

4 Կ²եւ յամուրս, ձեամուրս, փիւ, յար-
 մարս

5 Ե այնոցիկ / Ա ի ժառանգութենէ

5 քգրս առ արշակ

6 Ա պատերազմի

6 Ե և արշակայ խոսրովայ

8 Ա պատերազմաւ արշակ պարտեալ
 ի խոսրովայ հիւանդացեալ մեռանի

7 քգրս արշակայ

9 Ե ձեռնառու / եւ ձեռնառւք

9 Ե լինի / Ե լինին

10 ՏՏ զօրավիզ / վօրգրս առ միմեանս

11 Ե ի սպառ / վ²օրգրս սպառել

11 ցց պատգամաւորութեան

12 ածեջեա և ժողովեալ

12 Ժ զամենայն զօրս

12 օրգրս և խաղայ [Ե խաղաց]

13 Ա գնայ / Ա առ եզր ծովուն

13 Ե զեղմայ / ՏՏ մուրսն / Ե մուրսն

14 Ե լիֆ զի

14 Ա և ոչ ինչ այնչափ աճապարեաց
 ասպատակել [Կ²աճեյեա ասպատակել]
 մինչև / վ աճապարեաց

15 ՏՏ սահմանն

16 Ե պատեն, փիւ. պատահեն

16 Ա զօր կոչեն և տան ընդ միմեանս
 պատերազմ

19 Ե լիֆ սակաւութ—սահակայ (Տ. 20)

19 Կ²աճեյեա զհետ մտեալ նորա

20 Կ²աճեյեա ասպետին խոսրովայ

20 Ե վարէ

20 ԽՎառ որ այն օր, փիւ. ուրանօր

21 Կ²ե զաղաւթի / Ե զաղաւթի

22 ՏՏ ցրուէ

Եւ դարձաւ Խոսրով ի տեղի իւր, և զնաց Արշակ յեկեղեաց, և հիւանդացեալ անդ մաշարայական ախտիւք՝ ջերանի հիւժմամբ և մեռանի, թագաւորեալ ամենայն Հայոց ամս հինգ, և կիսոցն Հայոց ամս երկուս և կէս: Եւ այնուհետեւ ոչ ևս կացուցին Յոյնք ի բաժնի իւրեանց
 5 թագաւոր, այլ առաջնորդէր նախարարաց կողմանցն այնոցիկ քաջն Գաղաւսն. և աշխարհին իւրեանց մասինն կացուցին Յոյնք կոմէսս իշխանս:

ԽԷ

Յաղագս երանելայն Մեսրոպայ:

10 Տեսեալ թէ ի վերջ հասեալ է թագաւորութիւնն Հայոց, և զխոռ-
 վութիւնն նիւթ իւրոյ համբերութեանն գտեալ Մեսրոպայ, որ էր ի
 Հացեկաց Տարօնոյ, մեհալ և ուսեալ առ մեծին Ներսիսի, և յետ ելից
 նորա յաշխարհէ՝ ի զրանն արքունի կարգեալ քարտուղար. առ սիրեաց
 զմիայնակեցութեան վարս. որպէս ասաց ամե, թէ ի նաւահանգիստ
 15 փութայ նաւ խռովեալ, և անձն ժուժկալ խնդրէ զանապատ. նոյնպէս
 և նորա փախուցեալ յաշխարհական զբողմանց, և ընկեցեալ յետս
 զմարմնական պատիւն՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին: Եւ երթեալ ի
 զաւան Փողթան բնակէ, զմիայնակեցութեան վարս ստացեալ: Եւ որ
 ի նմա զօղեալ ազանդն հեթանոսական, թագուցեալ յաւուրցն Տրդատայ
 20 մինչև ցայն ժամանակս, և ապա յայտնեցաւ ի վատթարել թագաւորու-
 թեանն Արշակունեաց, զայն երարձ օգնականութեամբ իշխանի գաւառին,
 որում անուն էր Շարիթ: Ուր նշանք աստուածայինք լինէին, որպէս

1 y յեկեղե"ց / օ յեկեղեաց / միւսն.
 յեկեղեց / եւ յեկեղէց

2 Ա հիւանդանայ

2 Ա լիխ անդ

2 օ մաշարական / խփոքոքոս մաշարա-
 ցական

2 d ջերմանի, y ջերմային, փիւ. ջե-
 րանի

2 ՏԽabdefic լիխ և մեռանի

3 ՏԽ թագաւորէ

3 ԱԿ՝ կիսոյն / օ լիխ հայոց

4 Ա լիխ ևս / քգոս լիխ յոյնք

4 օ ի բաժինն

5 dօեւ առաջնորդ

5 և՛ նախարարացն

5 ՏԽ նախարարացն այնք [y այնմ]
 կողման քաջն

5 օ քաջ

6 եմ դադաւափ

6 օ կոմէէր, dօլ կոմէսս, ք կամէսս,
 ր կողմէսս, փիւ. կոմէսս

9 ՏԽc երանելոյն / օ մեսրոպայ

10 օոս լիխ ի (վերջ)

10 abetic ի վերջ է հասեալ / օ՛ լիխ է

10 fցր թագաւորութիւն

10 օ՛յց զխաղութիւն

11 ց համբերութեան

11 bdef մեսրոպայ

11 a լիխ որ էր

11 օքոս լիխ ի (հացեկաց)

12 d հացիկ

12 bdef ներսէսի / օ ներսէսի

13 Ա յաշխարհէս / ՏԽ ի գրան

13 քոս քարտուղար

14 Տ զմիակեցութեան

14 ՏԽ զվարս / ՏԽ լիխ թէ

16 ց յետս ընկեցեալ

17 ք մարմնական

17 օ և զհետ ընթանայր

17 ցե երթալ

18 Ա զօղթան, զմիայնակեցութեան
 վարս ստացեալ բնակէ

19 ՏԽ յաւուրն [ոս յաւուրցն]

20 Ա յայն / y յապա

20 ցր թագաւորութեան

21 փ չաղիտ / ԿԿԶacdlie շոմրիթ

առ սրբոյն Գրիգորիւ. հալածական լեալ զեք մարմնաւոր տեսեամբ
անկանէին ի կողմանս Մարաց: Եւ ոչ ինչ պակաս յայնցանէ արարեալ
գտանի և ի Սիւնեաց աշխարհին, օգնականութեամբ նորին իշխանին
որ կոչէր Վաղինակ:

- 5 Եւ ի վարդապետել երանելոյն Մերոպայ՝ ոչ փոքր կրէր վտանգս,
քանզի ինքն էր ընթերցող և թարգմանիչ. և եթէ այլ ոք ընթեռնոյր,
ուր նա ոչ հանդիպէր՝ զանխուլ ի ժողովրդոցն լինէր, յաղաղս ոչ լինելոյ
թարգմանիչ: Վասն որոյ եղ ի մահ հնարել գտանել նշանադիրս Հայոց
լեզուիս. և արկեալ զանձն ի ջանս՝ պէս պէս փորձիւք տաժանէր:

10

ԽԸ

Գարն առ Խոսրով Գալարացն, որք էին առ Արեակայ:

- Տեսեալ նախարարացն Հայոց, եթէ ոչ կացուցին Յոյնք ի վերայ
նոցա թագաւոր, և դժուարին վարկուցեալ զանառաջնորդն լինել՝
խորհեցան կտաւ հնազանդել թագաւորին Խոսրովու: Նմին իբի
15 դրեն առ նա թուղթ օրինակ զայս.—

Թուղթ Գալարացն առ Խոսրով:

- «Ստրատելատ Գալաւոն և ամենայն նախարարք Հայոց մասինն
Յունաց, տեսուն մերում Խոսրովայ արքայի կողմանն Այրարատոյ խնդալ:
«Ինքնին, տէր, գիտես զմիամտութիւն մեր առ յիշեցեալ թագա-
20ւորին մերում Արշակայ, զոր մինչև ցօր վախճանի նորա անշրջելի

1 ցն զեքն

1 Ա մարմնաւոր տեսեամբ զեքն ան-

կանէին

2 Ի արկանէին, փխ. անկանէին

2 ՏԽ յայնցանէ պակաս

3 Ե լիք և

3 Վատ լիք ի (սիւնեաց)

3 Ա յաշխարհին

3 Եւ զեքն օգնականութեամբ, փխ. օգնա-

3 Ե նոցին Եւ զեքն օգնականութեամբ, փխ. օգնա-

3 Ա իշխանին որում անունէր վաղինակ

5 Կ լիք և ի վարդապետի

5 ՏԽ և արանելոյն

5 Եւ զեքն մարտիկայ

6 Ե լիք և (եթէ) / օ թէ

6 Ա այլ ոք հանդիպէր [Բ ոչ հանդի-

8 Ա հնարս, փխ. հնարել

9 Եւ զեքն ջան

9 Ա հնարիւք, փխ. փորձիւք

9 Ե տաժանեալ / Կ՝ զեքն տաժանիւք

11 Խորքս լիք նախարարացն

11 Ա որ

11 Ա առ արշակայնց / Եջն առ արշակ

13 Ա դժուար

13 Ե գտաւ նորդն / Ե լինիլ

14 Եւ զեքն կտաւ

14 Ա հնազանդ լինել [Ե լինիլ]

14 Բ խոսրովայ / Եւ զեքն ամին իբի

16 Ա լիք թուղթ նախարարացն առ

17 ՏԽ տրատելատն

17 Այնց մասին

18 Ա մերոյ / Ա խորքս կողման

18 Բ խորքս տրատատոյ

19 ՏԽ զմտեմտութիւն, փխ. զմիամտու-

19 ՏԽ առ (օ լիք առ) իշիլ

20 Ա մերոյ / Ե լիք զոր

20 ՏԽ վախճանին / ՏԽ Եւ լիք նորա

20 ՏԽ անշրջելի [ցօյ անշրջելի] / օ լիք

- պահեցաք. և արդ խորհեալ եմք նոյնպէս ծառայել քեզ միամտութեամբ, եթէ հաստատեցես առ մեզ զաշամբք զերիսս զայս. առաջին՝ չյիշել զյանցանս մեր, զոր պատերազմեցաք ընդ քեզ ի հարկէ և ոչ ի կամոց: Երկրորդ՝ զի զարձուցես ի մեզ զամենայն ժառանգութիւնս մեր որ ի մասինդ Պարսից, զոր հատէր յարքունիս: Երրորդ՝ հնարել թափել զմեզ ի կայսերէ, զի մի վրդովեցեն զընտկութիւնս մեր, որք ունիմք իշխանութիւն յայսմ բաժնի: Եւ զայս պայման ուխտի գրեալ և խոչ հաստատեալ կնքեցես. զորս տեսեալ՝ փութացուք ի ծառայութիւն ձեր: Ողջ լիք, տէր մեր»:
- 10 Դրէ և Խոսրով պատասխանի:

Թուղք Խոսրովու առ Յախարարս:

- «Քաջ արանց Խոսրով Հայոց արքայ. ստրաւելաւիդ Գաղաւտնի և ամենայն նախարարացդ մերոց ողջոյն շատ:
- «Ուրախ լերուք, զի և մեր ողջ եմք, և ուրախացաք ընդ լուր ողջոնի ձերոյ, և առաքեցաք ըստ խնդրոյ ձերոյ զայս պայման ուխտի: Առաջին՝ չյիշել զյանցանս ձեր, զոր չունէաք առ յանցանս իսկ, այլ առ երախտաւորս՝ զմիամտելն առ թագաւորին Արշակունւոյ զոր պաշտէիքն. զի և առ մեզ զնոյն յուսամք լինել: Երկրորդ՝ զարձուցանել ի ձեզ զժառանգութիւնս ձեր, զոր ունիմք յարքունիս. բայց յայնմանէ, զոր ումեք ումեք պարգեւեցաք, զի ոչ շրջին պարգևք թագաւորաց առանց
- 20

- 1 c ծառայ / c լիք քեզ
 2 c զերիս / ՏԽ զայստսիկ
 3 ab զյանցանսն / c զյանցանքն / def զանցանսն
 3 Ա լիք մեր
 4 abedew առ մեզ, փխ. ի մեզ
 4 Խորգրս ժառանգութիւն / o զժառանգութիւնս
 5 Ա ի մասին
 5 def հոտիք
 5 Ա հանել, փխ. հնարել
 6 y վրդովեցէ
 7 acdefw զիշխանութիւն / b զընտկութիւն, փխ. իշխանութիւն
 7 c ի յայս բաժնի
 7 ՏԽ գրել [ո գրեալ]
 8 Կ²bcefdw հարստեալ / ՎԽաքզ հաստատել
 8 Կ²bcedefkw զար
 9 a ողջ եր / o ողջ լերուք
 10 f առ նախարարսն թուղթ խոսրովու. զրէ և խոսրով պատասխանի
 10 ՏԽ լիք գրէ և խոսրով պատասխանի / ab նախարարսն [b առ նախարարսն յուս, կարմիր քանակով] գրէ և / edew լիք թուղթ խոսրովու առ նախարարսն
 12 ՏԽc ստրաւելաւի [l ստրաւելի]

- 13 ՏԽ նախարարաց
 13 b հայոց, փխ. մերոց / Կ²a, def լիք մերոց
 13 Ա ողջոյն [f ողջ] շատ, ուրախ լերուք / ՏԽ ողջոյն Շատ ուրախ լերուք
 14 ԱԽոսրգրս լիք և (մեր)
 14 Ա զի մեր ողջ եմք, զի և մեր ուրախացաք
 14 rs լիք ընդ լուր—առաքեցաք (s. 15)
 15 c առաք, փխ. առաքեցաք
 15 o լիք ըստ խնդրոյ ձերոյ
 15 abedew ըստ խնդրոյ / պրս ի խնդրոյ
 15 Աc ձեր
 16 c զանցանս / f զանցանսն / y անցանս
 16 k զի, փխ. զոր / c չունէիք
 16 f առ անցանս
 16 ՏԽ լիք առ (երախտաւորս)
 17 c զի մտածեին, փխ. զմիամտեին
 18 abdef զար, փխ. զի
 18 c լիք զի և առ մեզ
 18 c լինիլ / պրս լիք ի (ձեզ)
 19 Ա զժառանգութիւն
 19 gk ունիք / abdeno բաց
 19 ՏԼ բայց ի յայնմանէ
 20 p զոր ումեք պարգեւեցաք
 20 ՏԽ և, փխ. զի / a թագաւորի

վնասու, մանաւանդ զի ի դիւան հօրն մերոյ տեսնու Շապոյոյ արքայից արքայի եմուտ. այլ փոխանակ ընդ այնր յարքունուստ ընումք և զձե-
րոյն պակասութիւն: Երբորդ՝ թափեմք զձեզ ի զործակալացն Յունաց,
թէպէտ պատերազմաւ ընդ կայսեր, թէպէտ խաղաղութեամբ:

5 «Եւ զքեզ, Գաղաւսն, արիւն իմ և հարազատութիւն, ոչ ըստ
վաղնջուց ազգականութեանն, այլ ըստ արդեանս, որ ի մօրէ քումմէ
Արշանուշայ Արշակունւոյ, հանեալ զքեզ ի հայրենեաց քոց Կամարա-
կանաց, և ի մայրենիս քո յիմն առեալ ազգ՝ Արշակունի տնուամբ
պատուեցից»:

10 Չայս տեսեալ Գաղաւսնի՝ ընդ հուպ դարձուցանէ զքնաւ նախա-
րարսն առ արքայն Խոսրով, և բարեբաւասիկ եղեալ քաջափառութեամբ,
հանդիպի ամենայն խնդրոցն և խոստմանցն: Բայց Սամուէլի Մամիկոնեանի
յինքն ըմբռնեալ զթուղթն Խոսրովու և զպատճէն թղթոյն նախարարացն՝

15 նորա զհայր իւր Վարդան յաղազս ուրացութեանն, և զմայր իւր Տա-
ճատուրհի, և երկնչելով ի Պարսից և ի քեռեաց իւրոց Արծրունեաց՝
ոչ իշխէր զատչել ի Յունաց: Իսկ Արկադայ բարի արարեալ նմա,
հրամայէ զհաւատար թղթոյն հեղին գրով ի դիւանի իւրում դնել, զի
պահեացին յիշատակք ազգաց ապստամբողաց. որ կայ մինչև ցայսօր:

20

ԽԹ.

**Միապեակ Հայոց Խոսրովայ, եւ սենկ զարու եպիսկոպոսապետերեանց
մեծիկն Սահակայ:**

Իբրեւ տիրեաց Խոսրով ամենայն նախարարացն Հայոց, որում
յանկայրն՝ յդէ առ Արկադ և խնդրէ ի նմանէ հաւատալ յինքն զմասն

- 1 k չիք ի (դիւան) / բոցս մերում
2 SՊ և յարքունուստ [քարքունուստ]
2 a զձեռոյն
3 Sl պակասութիւնն
3 abdef երբի, փխ. երբորդ
3 g վասն, փխ. ըստ
6 Այցք ազգականութեան
7 Խոսրոցս հանել
8 bdefp իմն
11 SՊ չիք արքայն / Ա բարեբաւասիկ
11 d քաջափառութեամբ
12 Ա խնդրոյն / a խոստմանն
12 Ա սամուէլի / SՊ սամիկի
12 Ա մամիկոնեի / o մամիկոնոյ
13 p պատճեն / գրս պատճէն
13 SՊ թղթոյն / tw թղթոյն / միւսն.
թղթիկն
14 Ա ի նախարարացն, փխ. ի նոցանէ
14 c արկադէոս
15 Ա զհայրն / n զվարդան
15 f վասն, փխ. յաղազս

- 15 բոցս պատճատուհի / lo պատճատուհ-
րի / Կ bcddefgklo տաճատուհի / միւսն.
տաճատուհի
16 SՊ չիք և (երկնչելով)
16 c ի քեռաց
17 Ա ոչ ի յունաց իշխէր զատչել / Պ չիք
ոչ իշխէր զատչել ի յունաց
17 Ա իսկ արկադ նմա բարիս արարեալ
18 c զհաւատալ / cef թղթոյն
18 adeflnoքոցս հեղին / e հեղին
18 Ա ի դիւան իւր
19 cde պահեացեն / ep յիշատակ
19 g որ և կայ
21 SՊ a միապետեալ [n միապետել] /
cf միապէս տիրել, փխ. միապետել
21 g առնել, փխ. տնել
21 Այցքոց եպիսկոպոսութեան
22 tw խաճակայ
23 SՊ բոլոր ամենայն
23 a յորոց / bcddeftw որոց / o յորում
24 d չիք և / ab *հաւատով

Յունաց որ ի Հայս, զոր շէն կալեալ՝ հարկեսցեն նմա անսխալ, որպէս նորին գործակալաց: Եւ կտակածեալ Արկադեայ ի միաբանութենէ նախարարացն Հայոց, թէ միաբանութեամբ հանիցեն ի նմանէ և տացեն ի Պարսս զրաժիսն զայն՝ կատարէ զինդիրսն Սոսրովայ:

- 5 Յետ այսր վախճանեալ եպիսկոպոսապետն Ասպուրակէս, ի տեղի նորա յաջորդէ Սոսրով զՍահակ որդի մեծին Ներսիսի, որդւոյ Աթանազենի, որդւոյ Յուսկան, որդւոյ Վրթանիսի, որդւոյ սրբոյն Գրիգորի: Սա ամենայն առաքինութեամբ հարցն նմանեալ, ազօթիցն մասամբ առաւելեաց: Քանզի ստացաւ աշակերտս վաթսուն ըստ նմանութեան
- 10 մայրաքաղաքացն սպուդէից, արբ կրօնաւորք, խարազնազգեստք, երկաթապատք, բոկազնացք, որք յար ընդ նմա շրջէին. որովք մշանջնաւոր պաշտամամբ կատարէր զկանոնն, որպէս զայնս որք յանապատսն էին, և հոգայր զաշխարհս, որպէս զայնս որք յաշխարհի են: Առ նա եկեալ Մեսրոպ յաղագս խնդրոյ նշանազրաց Հայոց՝ եգիտ զնա առաւել ևս
- 15 փափագող այնմ. և յետ բազում ջանից և ոչ ինչ օգտելոյ, դարձեալ յազօթս ապաւինեալ, յԱստուծոյ խնդրելով: Եւ մեկնեալ ի միմեանց, զնաց Մեսրոպ ի դադարս իւր. և յանձն առեալ զխոտամբերութիւն վարուց ճգնէին առաւել քան զառաւել:

Ծ

- 20 Կապուսն Խոսրովայ, և փխտնորդի զրազն Վառժապեայ եղբօր նորին:

Բայց Շապուհ էր ցամամբ ընդ Սոսրովայ ի բարեկամանայն Արկադեայ անձամբ, և յանհրաման կարգել յեպիսկոպոսութիւն զմեծն

- 1 Ա զորս (շէն)
1 Ա հարկիցեն տալ նմա
1 մֆ անսղալ
2 ՏՆ նորուն գործակալացն
2 Վա արկադայ
3 Ա հատանիցեն, փխ. հանիցեն
3 Ա լիֆ և տացեն
4 Ե զպարսս / ՏՆ զինդիրս
4 քգրս խոսրովու
5 Աօ այսորիկ / Ել ասպուրակէ
6 Ե աջորդէ
6 Ե ներսեսի / Եֆ ներսէսի
6 Ե յաթանազինի / Եօժե աթանազինի / ֆ աթանազինէի
7 ԵՅԵՖԵ յուսկանն
7 ԵԵԵՎ զրթանէսի / Ե զրթանի
8 ԽՎԱՔԳՐՏ առաքինութեանց
8 ԵԵԵԴ ազօթից
9 օ առաւելեալ
10 Վ՞ԵԼՔԳՐՏ մայրաքաղաքայն / Վ մայր քաղաքայն
10 ցԵ լիֆ երկաթապատք
11 ՏՆ որ [ո որք]

- 11 օ շրջէին ընդ նմա
12 ՎճԵՖՈՐԳՐՏ պաշտամամբ / ք պաշտամամբ
12 ք զկանոնսն / Ե զկանոնն
12 ՏՆ զայն [Ես զայնս]
12 Վաք որ / Եժե յանապատսն
12 Ե լիֆ յանապատսն—որք (*. 13)
13 ՎԵԿԵՄՔԳՐՏ զայն
13 ՎԵՄՈՐԳ որ / Աօ էին, փխ. են
14 ԵԵ մեսրոպայ / Եժեժ մեսրովբայ
14 Վ նշանազրոյ / Ա լիֆ ևս
15 ԵՖ փափաքող / ց զարձու
15 ԵԵժ մեսրովք
18 Ե քան զկար, փխ. քան զառաւել
20 ԵԵԳՐ կատարումն, փխ. կապումն
20 ԵՖ փոխանորդէ
20 ԱՅՔԳՐ զառձապուհ
20 Ա եղբայր նորա
21 Ե լիֆ ցամամբ
21 Ա լիֆ ի (բարեկամանայն)
22 Ե լիֆ և / ց կարգեալ
22 ԵԵ յեպիսկոպոսութեան / օրգրս յեպիսկոպոսութեան

- Սահակ. վասն որոյ յղեալ մեղադրութիւն հանդերձ սպառնալեօք՝ ըմբոս-
տացաւ Սոսրով, և խրոխտմամբ վիսական պատասխանեաց, արձակեաց
զպատգամաբերսն անարգանօք: Եւ իսկոյն խօսեցաւ ընդ Արկադեայ,
զի լուծեալ զհաշտութիւնն ընդ Շապոյ՝ օգնեցէ նմա զօրու, և սա
5 զարձուցէ ի նա զբոլոր աշխարհս: Այլ Շապուհ, ի հրապուրելոյ
գուշակութեան նահապետացս մերոց՝ նոյն հետայն առաքէ զօրդի իւր
զԱրտաշիր զօրու մեծաւ ի Հայս: Եւ ի հրաժարել Արկադեայ ի կուսակ-
ցելոյն Սոսրովայ, և ոչ զոք յօտար ավգաց գտեալ ի սատարութիւն,
անկարացեալ ընդդիմանալ կամ խուսափել ի նմանէ՝ չոգաւ առ նա:
- 10 Եւ Արտաշիր ընկեցեալ զնա ի տէրութենէն, փոխանակ կացու-
ցանելով զԼոսամշապուհ զեղբայր նորին, ոչ զմեծն Սահակ և ոչ զոք
ի նախարարացն կարգելոցն ի Սոսրովայ վրդովեաց ի պատուոյ իւրա-
քանչիւր, նա և հրամայեաց ևս ընդ Յոյնս գնոյն կարգ ունել: Եւ թողեալ
գունդ ստուար, ինքն ի Տիսբոն փութայր հասանել, ի ծերութենէ հօրն
15 ակն ածեալ, ընդ իւր ունելով զՍոսրով՝ գնել յԱնուշն կոչեցեալ բերդին.
որոյ թաղաւորեալ ամա հինգ: Ընդ նմա տարաւ և գիտալոն կապանօք,
կասկածեալ յառնն քաջութենէ, և գտուն նորա հրամայէ ունել յար-
բունիս, նոյնպէս և զեղբօր նորա Շաւարշայ, և զՊարգեայ Ամատունոյ:
Քանզի նոքա երկօրեանն հանդերձ զինուորօք իւրեանց եօթն հարիւրովք
20 նկատեալ որսացան զաջողութիւն ժամու ի ճանապարհի կարաւանին՝
զերծուցանել զարքայն իւրեանց Սոսրով. և ոչ աջողեցան ի պարաւան-
դելոյ ոտից նորա ի շղթայս: Եւ հզօր մարտի եղելոյ՝ սպանան Շաւարշ
և Մանուէլ որդի Պարգեայ, և բազումք ընդ նոսա. իսկ Պարգե ի կալանս
ըմբռնեալ՝ ածաւ առաջի Արտաշիր. և տիկտեսակ զօրծեալ ուռուցմամբ՝
25 հրամայեաց զնել յանդիման Սոսրովայ հանապազ:

- 1 ի սահակ (ընդմանդակս)
2 Վա խրոխտով / Կ՛է վիսական
2 Ե իիֆ վիսական պատասխանեաց
2 օւ և արձակեաց
3 Ա զպատգամաւորսն
3 Սփորտս ընդ արկադայ
4 ֆցե զհաշտութիւն / օ լիֆ ընդ
5 օրգրս ի նա / միւսն. առ նա [եցե լիֆ]
6 Ա զուշակութեամբ նահապետաց
7 Ա զարտաշիր *զօրդի [օ զօրդի] իւր
7 Սփորտս արկադայ
7 քցս ի կուսակցելոցն
8 Սփորտգրս եկելոց, փիւ. գտեալ
9 օ լիֆ կամ
9 օւ. ծել խուսել / Ե խօսել, փիւ. խու-
սափել
9 ձ լիֆ ի նմանէ / ձցէ չոգաւ
10 Ս արտաշիր
11 Տն եղբայր / Սոսրոգրս նորա
12 Տն կարգելոցն խոսրովայ եթող, այլ
վրդովեաց / Ե կարգեցելոցն
13 Ե իւրարանչիւրոյ

- 14 օ և ինքն
15 Տն ակն ածելով
15 օ յանուշն / Տն բերդի
16 Տն տարաւ զգալաւոն [ց և զգա-
լաւոն] կատկածեալ / Ա տարեալ
17 օ ի յառնն / քրս յառն
17 օ զառնն / Ա լիֆ հրամայէ
18 ծել լիֆ նորա
18 օ լիֆ և զպարգեայ—հանդերձ (ս. 19)
18 Ե պարգայ / օւ. զպարգայ
19 Ե լիֆ նոքա—հանդերձ
19 Ե երեքեանս, փիւ. երկօրեանս
19 քցրս զինուոր, փիւ. զինուորօք
19 օւ լիֆ իւրեանց եօթն հարիւրովք
20 Սոսրոգրս նկատել
20 Ա զյաջողութիւն
21 Ա աջողեցաւ [Ե յաջողեցաւ]
21 օ ի պարաւանդել / օ ի պարանդելոյ
22 Ա նոցա, փիւ. նորա / Տն ծել սպանաւ
23 Ա ի կապանս, փիւ. ի կալանս
24 Ա տիկ տեսակ զօրծեալ
25 Ա տոաջի, փիւ. յանդիման

ԾԱ.

Երբ մեծից Սահակայ ի Տիսրոն, եւ դարձ մեծաւորութեամբ եւ պարգեւով:

- Սուրբք ոմանք եւ երեւելիք, առաջինք ի նախարարացն եւ ի վերադիտաց աշխարհիս, լուսաւորութեան պատճառք, որդէծնութեամբ իջեալ
- 5 ի մեծն Սահակ՝ դադարումն եղև ուստերաց նորա. ունելով զուստր մի Սահականոյշ կոչեցեալ, որ տուաւ յամուսնութիւն Համազասպայ Մամիկոնենի: Եւ ի մեռանել քաջ սպարապետին Հայոց Սահակայ ասպետի՝ ի տեղի նորա աղաչէր սուրբն Սահակ կարգել զնա Խոսրովայ արքայի, եւ զինի կապանաց նորա՝ եղբօր նորա Վառձապնոյ: Այլ սա հրաժարէր
- 10 առանց հրամանաց արքայից արքայի առնել զայն. յիշելով, եթէ սակա աշպիտեաց իրաց կրէ վիշտս եղբայր նորին Խոսրով: Վասն որոյ առեալ ի նմանէ Թուղթո, ի Թախանձելոյ գտանին՝ ինքնին չողաւ առ Արտաշէր Պարսից արքայ, որ յետ եօթանասուն ամի Թագաւորութեան հօրն կալաւ զտէրութիւնն ամս չորս:
- 15 Եւ մեծարի ի նմանէ յօյժ. նախ վասն քաջատունիկ ազգին Պահլաւաց, դարձեալ եւ զի առաջի անհաւատից արզոյ եւ պատուական ցուցանէ Աստուած զծառայս իւր: Որոյ զընտն կատարեալ զինգիրսն, նախ վասն փեսայի նորա Համազասպայ, դարձեալ եւ վասն մնացելոցն մեղուցեալ նմա ազգացն կամսարական եւ Ամատունի, որք սուղեալք
- 20 զօղեալք էին յանյայտ տեղիս. վասն որոյ մաղթեաց զթալ, իրր յաստուածային հրամանէ՝ ոչ բառնալ որդւոց զյանցանս հարց. մանաւանդ

2 f երթալն

2 fo դարձն / քգրս դանալ

2 Ա պատուով [c պատուովք], փխ.

պարգեօք

3 y սուրբ

3 ՏԽa լիք եւ (երեւելիք)

3 Վառ ի նախաւորացն, փխ. ի նախաւորացն

3 Ա ի վարդապետաց, փխ. ի վերադիտաց / ցլ լիք ի (վերադիտաց)

5 Ա ցմեծն

5 քգրս զզուստր մի

6 t բառնակ անոյշ

6 Ա անուն, փխ. կոչեցեալ

6 y համազասպայ

6 Աo մամիկոնէի

7 Ա քաջին սահակայ սպարապետի [f սպարապետին մեծի] ի տեղի նորա

8 ՏԽ ի տեղի նորա զնա աղաչէր կարգել Խոսրովայ

9 ՏԽef լիք նորա (եղբօր)

10 ՏԽ լիք հրամանաց

10 ւօքգրս արքայիցն / x զայն

10 ՏԽ Թէ

11 Տg աշպիտի / եւ այնպիսի

11 ՏԽ չրեաց / cdef զվիշտս

11 Աքգրս նորա, փխ. նորին

12 Sgl ի ամանէ / d Թուղթ

12 Ա դասերն [a դասեր] նորա [t նորին]

12 abcef լիք ինքնին

13 ab եօթանասունամեայ / cdef եօթանասնամայ

14 acf զթագաւորութիւն, bdel զթագաւորութիւնն, փխ. զտէրութիւնն

15 abcef պահաւաց

16 Ա դարձեալ զի ե

16 abt յարգոյ

17 d լիք իւր

17 ՏԽ խնդիրս [o զխնդիրս]

18 cd փեսային

18 c իւրոյ, փխ. նորա

18 Ա եւ դարձեալ

18 Ա լիք մնացելոցն

19 hz մեղուցելոց / abdef լ մեղուցելոյ / c մեղուցելոյն

19 y լիք նմա

19 oy կամսարականաց

19 ՏԽ որ / ՏԽ սուղեալ

20 c զաւղեալք / միւսն. զօղեալ

20 g անյայտ

21 Ա համարել, փխ. բառնալ

21 f զանցանս

զի և հորքն որք մեղանն՝ նոքին սակս այնր և մեռան: Որոց մնացելոցն պարզեալ զկեան՝ հրամայեաց զտունս երկաքանչիւրոցն զկալեալսն յարքունիս՝ զարձուցանել ի նոսա. բայց միայն ի զահ հայրենի ոչ հաստատել, այլ ի խոնարհ քան զբազումս մատուցեալ նախարարս, ի

5 կարգ կրտսերագունից պատրաստել: Իսկ զազգն Համազասպայ, որ է տոնմ Մամիկոնեան, ի վեր մատուցանել, զի կարգեացին ունել զհինգե-

10 րորդ զահ նախարարացն Հայոց, և ի զիւանի իւրում գրել:

2ի զերկուս զայս աշտպէս պահէին սովորաբար. զի յորժամ նստէր արքայ նոր՝ նոյն ժամայն փոխէին զգլխամ գտեալ ի զանձս արքունի, զնորայն տպաւորեալ պատկեր, և զգլխ զիւանին յայլ փոխեալ նորս անուամբ, սուղ ինչ զանաղանեալ, ոչ բաւնալով զհինն: Իսկ եթէ յամիցէ ի տէրութեանն ամս բազումս, և արասցէ աշխարհագիր նոր՝ թողուն զայն որ ի հնոյն փոխեցաւ, զի միայն նորոյն վերագրեացի անուն: Արդ՝

15 Արտաշիր ոչ ժամանեալ ի կարճութենէ աւուրցն անլ առնել աշխարհագիր՝ յայնմ որ յառաջնոցն փոխեաց, իւր անուամբն հրամայեաց գրել զայն ամենայն, և տալ զահու և պատուոյ, հանդերձ իշխանութեամբ զիւղից և դաստակերտաց Համազասպայ, և որում ցանկայն՝ զսպարա-

20 պետութիւնն Հայոց, հրովարտակ առ Վրամշապուհ մեր թագաւոր գրեալ զայս. —

20

Թուղք Արտաշիր առ Վրամշապուհ:

«Մազկեպանց քաջ, Արտաշիր արքայից արքայ. առ եղբայր Վրամշապուհ թագաւոր Հայոց. ողջոյն շատ:

«Ընկալայ զգրեալսս քո, որ ինչ վասն եպիսկոպոսիս Սահակայ,

- 1 Ա մեռանն
- 2 Առ պարզեալաց [b պարզեալաց]
- 2 Անորգրս զկեալ
- 2 Քվ՝ զկեանս, փխ. զտունս
- 2 Ա իւրաքանչիւրոցն
- 2 a զպիտան / d զկալեան
- 3 քգրս յարքունուսս
- 4 վ պատուանել, փխ. հաստատել
- 4 a ի խոնարհս / del իի / ի (խոնարհ)
- 5 Ահ՝ ի զահս, փխ. ի կարգ
- 5 Ա կրտսերագունից
- 5 Ա պատրաստեալ / քգրս պատուանել
- 6 a իի / տոնմ / Ա կարգիցին
- 8 նորգրս գերկուսս
- 8 Տնւ զայս գերկուս [ն գերկուսն]
- 8 օգրս պահին
- 9 ն արքայն որ նոյն ժամայն / և արքայն, փխ. արքայ նոր
- 10 f և զնորայն
- 10 Ա տպաւորել / լ տպաւորելով
- 10 ետ զգլխ / f ի գլխ / միւսն, գիր
- 10 f փոխել
- 11 Ա յամենցէ
- 12 fցէ ի տէրութեան

- 13 Վա ի նորոյն / նորգրս ի նորայն
- 14 Վա ժամանեալ / ցէ ժամանեալ
- 14 abcde յայլ
- 14 abcef իի / առնել
- 14 նորգրս աշխարհագիր առնել
- 15 a և յայնմ / bcedef ի յայնմ
- 15 c ի յառաջնոցն / լ փոփոխեաց
- 15 gl անուամբ
- 16 Տն զայդ ամենայն
- 16 Քվacdefmt զահու / նորգրս զահոյ, թիրեւս ուղղելի և զահ և պատիւ կամ զահու և պատուով
- 17 a գեղից / c գեղից / գրս գեղից
- 17 Տն իի / (արում)
- 17 Ք ցանկայր
- 17 a զսպարապետութիւն / Տն սպարապետութեան
- 18 Ք մերն / defgnորգրս գրել
- 20 Ա իի / թուղթ—վրամշապուհ
- 21 ն մազկեպանց / o իի քաջ
- 23 գրս ընկալ, փխ. ընկալայ
- 23 ac զգրեալսն / bdef զգրեալս
- 23 Ք ի քէն, փխ. քո / Ա իի քո
- 23 ցէ եպիսկոպոսապետիս

և յիշեցի զերախտիս նախնեաց հարցն զորա, որք էին նահապետք
Սուրենեան Պահլավոյ, և կամաւ յանձն առին զտէրութիւն իմոյ նախնւոյն
և համանուանն Արտաշէրի. և այնչափ սիրեալ զնա քան զիւրեանց
ազգայինսն, մինչ զի ոչ շատացան միայն ի Պարսից աշխարհիս մարտնչել
5 ընդ նոսա, այլ և ի ձերդ եկեալ նորին աղապաւ՝ սպանին զՌոսրով զքո
նախնին, և զտոյժս սպանութեանն իւրեանց հատուցին մահուամբ: Իսկ
որդի սպանողին Գրիգոր՝ զկեանս և զթագաւորութիւն կորուսեալ հիւան-
դութեամբ Տրդատայ, վերստին ետ իւրով բժշկութեամբ, և առաւել առ
10 կացուցես ի վերայ զօրացդ սպարապետ՝ մեր հրամանաւ, և ազգի
զորա տացես զգահն հինգերորդ՝ պատուոյ նախարարացդ. և զգիւղս և
զդաստակերաս, զոր տուեալ է նախնեացն քոց հօրց զոցա՝ կալցին
զորա: Սապէս և զտունս վրասակարաց ազգացդ զորս կալաք յարքունիս՝
թողցես ի բաց, աներկիւղաբար ժառանգել նոցին մնացորդաց. բայց
15 զահուց հայրենականաց պատուոյն մի արտացես արժանի. զի և մեք ի
մերում զիւանի հրամայեցաք զրել: Ողջ լիւր:

Բայց յորժամ եկն մեծն Սահակ և զամենայն պարզեալսն յԱր-
տաշէ հաստատեաց՝ մեռաւ արքայն Պարսից Արտաշէր, և փոխանակ
նորա թագաւորեաց Վռամ, որ և կրմանն կոչեցաւ, ամս տասն եւ
20 զնոյն բարեկամութիւն կալաւ ընդ աշխարհիս Հայոց և ընդ թագաւորին
մերում Վռամշապհոյ և ընդ մեծին Սահակայ. և էր խաղաղութիւն ի
մէջ Վռամայ և Արկաղեայ: Եւ Վռամշապուհ ունէր զաշխարհս մեր, և
ծառայէր երկոցունց թագաւորացն, տալով հարկս, զմասինն Պարսից՝
Վռամայ, և զմասինն Յունաց՝ Արկաղեայ:

1 Տե՛ս լի՛ք հարցն

2 ո սուրեանն

2 Առօրքս պահաւայ / ի պահաւայ

3 ե համանուն

3 ցլ սիրեաց

4 ի աշխարհի

5 Ա բո

6 օրքս նախնին բո

6 Առօրքս զտոյժ

6 ցցե սպանութեան

7 ի լի՛ք հիւանդութեամբ

8 օրքս բժշկութեամբն

9 Ա լի՛ք եղև

9 Ա զորդեացեալ

9 Առօրքս զմա, փիւ. զորա

9 ի համազասպ

11 Տե՛ս զգահ / քս պատուոյն

12 Առս նախնեաց

12 Տե՛ս զորա

13 օրքս զտուն d զաւանս, փիւ.
զտունս

13 Ա վրասակարացդ ազգաց

13 օ յազգացդ

13 ԱՏ զոր

14 օ թողից

14 օ աներկեղաբար / ո աներկեղաբար

14 i ժառանգեցեն մնացորդն

15 Առօրքս զահու

15 Վռ պատուոյ / օրքս պատուաց

16 a ողջ եր

17 ե արտաշէ / det ի յարտաշէ

18 քս և մեռաւ / լ լի՛ք պարսից

19 ց կրման

20 Տ ընդ աշխարհս

20 a լի՛ք և

21 Անվտոս մերոյ

21 քս վրամշապուհ / լ վրամշապուհ

22 ցրքս արկաղայ

22 լ վրամշապուհ

22 լ զաշխարհ

23 Ա ի թագաւորացն երկոցունց

23 ԱՏե զհարկս

23 ց զմասին

24 ցլ արկաղայ

ԾԲ

Յաղագս Դանիելեան նշանագրութեան:

Յայնմ ժամանակի հիւանդացեալ Արկադ, և շարժմանց ահագնից և հրկիզութեանց եղեալ ի Բիւզանդիոն, որ յաղագս մեծին Յովհաննոս՝
 5 շփոթեալ լինէր թագաւորութիւնն Յունաց. և զօրքն ընդ միմեանս պատերազմէին և ընդ Պարսս. Վասն որոյ Վռամ հրամայեաց Վռամ-
 շապհոյ մերում թագաւորի իջանել ի Միջագետս, զի խաղաղացուցեալ
 կարգեացէ պոռոս, և համար երկաքանչիւրոցն հասցէ գործակալացն:
 10 Եւ իջեալ նորա ի կարգել զայս ամենայն՝ ոչ փոքր ինչ կրէր աշխա-
 տութիւն յաղագս քարտուղարի. զի մինչ գնաց Մեսրոպ յարքունական
 դրանէն՝ ոչ զոր ի ճարտարաց գտանէր անդ ի գպրաց, քանզի պարս-
 կականաւն վարէին գրով: Վասն որոյ մատուցեալ առ արքայն քահանայի
 ուրումն Հարէլ անուն կոչեցեալ, խոստանայր հայկականացս լեզուաց
 առնել նշանագիր, յարմարեալ ի Դանիելէ եպիսկոպոսէ, յիւրմէ մերձա-
 15ւորէ: Զորով անփոյթ արարեալ արքայի, և ելեալ ի Հայս՝ գտանէ
 ժողովեալ առ մեծն Սահակ և Մեսրոպ զամենայն եպիսկոպոսունս, հոգալ
 զգիւտ զպրութեան Հայոց, զոր զգացուցին արքային. և նա պատմեաց
 նոցա զատացեալսն վանականին: Զոր իբրեւ լուան՝ թախանձէին գնա
 փոյթ զայնպիսեացն առնել պիտոյից:

- 2 և զանիկեան / վեճեցորցի զանիե-
 լեան / և զանիէլի / ցրս զանիէլի
 2 Ացլ նշանագրացն / Կ՝ նշանագրաց /
 Գ՝ նշանագրութեան
 3 ցցե հիւանդացաւ
 4 ՏԽ հրկեկեցութիւն [ց հրկեկեցու-
 թեանց]
 4 Կ²abce ի բիւզանդոն
 4 Ա յոհաննոս
 6 Ա ընդ պարսիցն / Խ ընդ պարսից
 6 և վրամշապհոյ / քցրս վրամշապհոս
 7 ՏԼ մեր / ՏԵ թագաւորին
 7 օքս խաղաղացուցանել / վճնոցրս
 խաղաղացուցել
 8 վճրգրս կարացել / Ե զհամար
 8 Աց գործակալաց
 9 և և ի իջեալ
 9 ԱՏ և կարգեալ, փխ. ի կարգել / և և
 կարգել
 9 ԱՏ գայս [ձ լիք գայն] / Խ գայն
 9 ԱՏԵ կրէ
 10 քցրս քարտուղարի
 10 ԱՏ մինչև / և մեսրոպ
 11 և ի դրանէն / ԱԽ որ / Տ գոր
 11 abdeբ գտանիւր / միւսն, գտանէր
 11 ձ ի դպրոց / Խ լիք ի (զգրաց)
 11 օքրս պարսկական
 12 Ա մատուցեալ ոմն առ արքայն հա-

- բէլ անուն կոչեցեալ [Ե կոչեցեալ
 անուն]
 12 Խ առ արքայ
 13 վեկտ որումն
 13 Խ հարեղ / ք յարել
 13 Ա հայկազանցս / օքրս հայկականաց
 13 օքրս լեզուացս
 14 ԱԽ առնել նշանագիր լեզուացս [և
 լեզուաց, Ե լիք լեզուացս]
 14 օքրս յարմարել
 14 ձել լիք ի (զանիէլէ)
 14 և ի զանիէլէ / ԱՏԵ ի զանիէլէ
 14 ցլ իւրմէ / ք իւր
 15 ք գորոյ / ՏԵ արքային
 15 Խ եկեալ, փխ. ելեալ
 15 ոքրս ի հայսս
 16 ceբ մեսրոպ
 16 ԱԽ զեպիսկոպոսունս [ձ զեպիսկո-
 պոսունսն ամենայն]
 17 վճլ զգիր, փխ. զգիւտ
 17 և զպրութեանն
 17 ԱԽ արքային [ցլ արքայի] զգացուցին
 18 ԱԽՎԽ լիք նոցա
 18 ցլ զատացեալս
 18 և վանակին, փխ. վանականին
 18 վճլ թախանձեցուցին
 18 ք թախանձէին զփոյթ
 19 ձ տանել, փխ. առնել

Վասն որոյ առաքեաց հրեշտակութեամբ զայլ մի պատուական
յաշխարհիս և հաւատարիմ իւր, Սաղունի աղագաւ, Վահրիճ անուն, յոյժ
փափագող նորին գործոյ, առ Հարէշն ախո Զոր առեալ, և երթեալ նովաւ
հանդերձ քաջ հմտացեալ ի Դանիելէ, կարգեալ ըստ ձեռն օրինակի յու-
5 նականին զվազնջուցն պրեալ շարագիր տառից՝ եկեալ ետուն ցմեծն
Սահակ և Մեսրոպ։ Որոց ուսեալ, և թեաժելով ընդ նոսա աղայոց զամս
սակաւս, տեղեկացեալ զիտացին՝ ոչ լինել բաւական ախոս նշանադրօք
ստոյգ հոլովել զհեզեանայ բառից հայկականաց հագներդարար, մուրա-
ցածոյին ախուիկ զծագրութեամբ։

10

ԾԳ

Յաղագս Մեսրոպեան նշանագրացն, ի վերնոյն տակոց շնորհաց։

Զկնի այսորիկ ինքնին Մեսրոպ իջանէ ի Միջագետս հանդերձ
աշակերաօք առ նոյն Դանիելէ, և ոչ աւելի ինչ գտեալ քան զառաջինն՝
անցանէ և յեղեսիայ, առ Պղատոն ոմն ճարտասան հեթանոս, իշխան
15 զիւանին։ Եւ նորա խնդութեամբ ընկալեալ, և զոր ինչ միանգամ ի միտ
առնոյր բան հայերէն յինքն տռեալ, և շատ ջանացեալ և ոչ օգտեալ՝
զտգիտութիւն խոստովանեաց հսկողոն։ Եւ զայլ ոմն ստեղծ յոյժ հասու,
վարդապետ իւր եղեալ յառաջագոյն, և ապա տռեալ զճարտարացն
զրեան ի նոյն զիւանէն եղեսիայ, և գնացեալ քրիստոնէութեան հա-
20ւատաց, որոյ անուն եպիփանոս. զոր խնդրեալ գտցես լցուցանել
զփափագդ քո։

1 Տ վասն որոյ յաշխարհէս մերոյ (օ
մերմէ) առաքեաց

2 մֆ աշխարհիս / Տ լիֆ յաշխարհիս

2 ցլ հաւատարիմ

2 Ե իւր հաւատարիմ / Ս լիֆ իւր

2 Ա վարճիճ / օգրս վարճիճ / Կ՝ վահարիճ

3 Ա զործոց / Ս առ հարեղն

4 Լ ի զանիիզէ ԱՏԿ ի [ա լիֆ ի] գա-
նիէլէ

4 Ացլ կարգել

4 ձ յուսումնականին

5 ՏՍձ զվազնջուց / ՏՍ զաեալ

5 ԱՍՎ՝ շարագիր / միւսն. նշանագիր

5 Ե և եկեալ

6 ձԵ և ցմեծն մեսրոպ / Ե և ցմեսրովր

6 Լ մեսրոպ, որոյ

6 Ա թեալովեալ ածելով

7 օ լինելով / օցլօքրս ախ

8 Վձձ զհեզեանաբառից / Վ զհեզան բառից

8 Կձձ մուրացածիւն / օքրս մուրա-
ցուածիւն / Վ մուրացուածիւն

9 Կ զործագրութեամբ

10 Ե լիֆ ԾԳ.

11 Կձձձ մեսրովրայ / ձԵ մեսրոբայ / ԵՄ
մեսրովրայ

11 ԵՄ նշանագրացս / ՏՍ նշանագրաց

11 Ե և ի վերնոյն / Ե ի վերուսան / Ս
ի վերուստ / Կձbedel ի վերնոցն

11 Կձadel տուեցելոյ [Լ...լոց] / Ս տու-
եալ / օքրս տուելոյ / Գ լիֆ տուելոց

12 Ե այնորիկ / ձ այնուիկ

12 Ե մեսրովր / bel մեսրովր / մֆ մեսրոբ

12 ՏՍ իջեալ

12 ՍՎ՝ հանդերձ դասուք աշակերտացն

14 Ացլ լիֆ և / ԱՎ՝նօքրս առ պղատոս

14 Վձրս ճարտարասան / Կձ ճարտասա

15 օք զիւանի / Գ ի միտս

16 Ս առնոյր, փխ. տռեալ

17 Կձ խոստովեաց

17 Ե հեռուորն / օ սկսորն / Տ հսկողոն
[Կձ հսկողոն]

18 Ա լեալ, փխ. եղեալ

18 ցկձ ճարտարաբացն [Լ ուրիշ մեղով,
ց նոյն մեղով յուս. ուղղած ճար-
տասանն] / հոյս ճարտասանն

19 ցլ զզրեան / Ե զզրեան / Վձ ի յու-
սանցն ճարտասանն զզրեան

19 Ե յեղեսիայ / ց կեղեսիոյ / Լօքրս
եղեսոյ

20 Գ եպիփանիոս / Լ եպիֆանիոս

20 Ե լցուցանել գտցես / Գ ի ցուցանել

21 ԱՏԿ զփափագդ [Ե զփափագդ]

- Յայնժամ Մեսրոպայ օգնականութիւն ի Բաբելոնէ եպիսկոպոսէ
գտեալ, և անցեալ ընդ Փիւնիկէ ի Սամոս դիմէ. քանզի եպիսկոպոս
վճարելով զկենցաղս՝ թողեալ լինի աշակերտ մի անուանեալ Հոսիանոս,
հրաշալի արուեստիւ հելլէն գրչութեան, որ ի Սամոս էր միայնացեալ:
5 Առ սա երթեալ Մեսրոպայ, և յայսմ ևս անշահ մնացեալ՝ յազօթս ապա-
ւինի: Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երազ և ոչ յարթութեան տեսիլ, այլ
ի սրտին գործարանի երևութացեալ հոգւոյն աշաց թաթ ձեռին աջոյ՝
զերելով ի վերայ վիմի. զի որպէս ի ձեան վերջք գծին՝ կուտեալ ունէր
քարն: Եւ ոչ միայն երևութացաւ, այլ և հանգամանք ամենայնին որպէս
10 յաման ինչ ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յարուցեալ յազօթիցն՝ ևստեղծ
գնշանապիրս մեր, հանդերձ Հոսիանոսիւ կերպածեալ զգիրն առ ձեռն
պատրաստ Մեսրոպայ, փոխադրելով զհայերէն աթուրայան ըստ անսայ-
թարութեան սիւղաբայից Հելլենացւոց: Եւ իսկոյն ի թարգմանութիւն
ձեռն արկեալ, խորհրդաբար սկսեալ յԱռաքալն, բովանդակելով զքսան
15 և զերկու յայտնիսն, և զնոր Կտակս յեզու ի հայ բուն, նա և աշակերտք
նորա Յոհան Եկեղեցացին և Յովսէփ Պաղնացի, միանգամայն և զար-
ուեստ գրչութեան ուսուցանել տալով իւրոց մանկագոյն աշակերտացն:

1 adf մեսրոպայ / beet մեսրոպայ

1 Ա ի բաբելոնէ [c ի բաբելոնէ] / ո
ի բաբելոնէ / ց իրա բոսէ, ք ի բա-
բոսէ, վօքրս յիրաբոսէ, ց իր ոսէ,
փիւ. ի բաբելոնէ

1 Խ իի Եպիսկոպոսէ

2 ցյ ի սամովս

3 Խվ՝ վճարեալ / և զկենցաղն

3 վճլ անուն / def լիի անուանեալ

3 Կ՝abed հոսիանոս / c հոսիանոս /
e հոսիանոս / և հոսիանոսն

4 adefp հելլեն / c հելեն / և հեղէն

4 ԱՏց գրչութեամբ

4 ցլ ի սամովս

4 a լիի էր / ցկ մնացեալ

5 abe մեսրոպայ / def մեսրոպայ

5 o այս

7 ց դ՝ ծաբանի

8 Վո զրելով ի վերայ վիմի Ա, Ե, Է,
Ը, Բ, Ո, Ի

8 d լիի ի (ձեան)

8 ցկ կուտեալ / ց կ տակեալ / վ կտա-
կեալ / վլ քանդակեալ (և քառք նորո-
գած է) / Կ՝ աւակեալ, փիւ. կուտեալ /
Ա լիի կուտեալ

9 Խվ քար

9 c երևոյթեցաւ

9 ց համանգամանքն / ցց հանգամանքն

9 Այ ամենայնիցն [f ամենիցն] / և ա-
մենայն / ց ա՝ մոցն / և ամենեցունցն

10 o աման

10 ցև հաւաքեցան / c ժողովհաւաք,
փիւ. հաւաքեցաւ

10 Խ և յազօթիցն յարուցեալ

10 abed էստեղծ / Խ ստեղծ

11 abdef հոսիանոսիւ / և հոսիանոս-
սիւ / c հոսիանոսիւ

11 Տ զգիրն մեսրոպայ առ ձեռն պատ-
րաստ. փոխադրելով

12 Կ՝abce մեսրոպայ / de մեսրոպայ

13 a սիւլտրայիցն / Ե սիլտրայիցն / c
սիլտրայից / Կ՝def սիլտրայիցն
Կ՝վճլոքքրս սիլտրայից / և սիլա-
րայից

13 a ի հելլենացւոցն / Կ՝def ի հելլե-
նացւոյն / Ե ի հելլենացւոյն / c ի
հելլենացւոյն / ցլ հեղէնացւոց

13 ցկ ի թարգմանութեան

14 ց ի ձեռն արկեալ

14 ՏԽ խորհրդաբար սկսանելով յառա-
կաց, բովանդակ զքսան և երկու [Խ
զերկու] յայտնիսս [ադրս գայտնիս]

15 c գայտնիսն

15 f կտակն / ցլ կտակաբանս [և շուս.
նոյն մեռով ուղղած կտակս] / և
կտակաբան / օքքրս լիի կտակս

15 ԱԽՎոտ յեզու

16 a Եկեղեցային / միւսն. Եկեղեցային
[ք ուղղած Եկեղեցային]

16 d պաղնացին

17 Ա տալով մանկագոյն իւրոց [a յիւ-
րոց] աշակերտացն [e աշակերտաց]

ԾԴ

Յաղագս դպրութեան Հայոց, Վրաց և Աղուանից:

- Վախճանեալ Արկադեայ՝ փոխանակ նորա թագաւորէ նորին որդի,
որ կոչեցաւ թէոդոս փոքր. և զնոյն բարեկամութիւն կալաւ ընդ
5 մերում աշխարհիս և ընդ արքային մերում Վառաշապոյ. բայց զմասն
իւր ոչ հաւատաց նմա, այլ ինքեան կալաւ գործակալօք և խաղաղութիւն
արար ընդ Յաղկերտի արքայի Պարսից: Ընդ այն ժամանակս եկեալ
Մեսրոպայ, և բերեալ զնշանագիր մերոյ լեզուիս, և հրամանաւ Վառա-
շապոյ և մեծին Սահակայ ժողովեալ մանկունս ընտրեալս, ուշեղս և
10 քաջասունս, փափկաձայնս և երկարողիս, և դպրոցս կարգեաց յամենայն
գաւառս. և ուսոյց զընաւ կողմանս բաժնոյն Պարսից, բայց ի Յունաց
մասնէն, որք ընդ ձեռնադրութեանն տուգանեցան, վիճակեալք յաթոն
կեսարու, վարիլ Յունական դպրութեամբ և ոչ ասորւոյ:
- Իսկ Մեսրոպայ երթեալ յաշխարհն Վրաց՝ առնէ և նոցա նշանա-
15 զիրս տուեցելովն ի վերուստ շնորհան, հանգերձ Զաղայիւ ոմամբ
թարգմանաւ հելլէն և հայ լեզուի, ձեռնտու լինելով արքայի նոցա
Բակրոյ և եպիսկոպոսին Մովսիսի: Եւ ընտրեալ մանկունս և յերկուս
բաժանեալ դասս՝ և վարդապետս թողու նոցա յաշակերտաց իւրոց զՏէր
Խորձենացի, և զՄուշէ Տարօնացի:

1 Ե ԾԴ, 1 ԾԵ, փխ. ԾԴ.

2 Ե ի վրաց / Բ և վրաց և

2 Կ աղուվանից

3 ԴՏ վախճանել

3 ԽՎարքոց արկադայ

3 ՏԽ լիս նորա

4 Աօրքոց կոչեցաւ

4 ԴԵ որ և զնոյն

5 Աօրքոց մերոյ, Խ մեր, փխ. մերում
(վառաշապոյ)

5 ԵԿ վրաձապոյ

6 Տ նմա ոչ հաւատաց, այլ ինքեան
գործակալօք կալաւ7 Բ արարեալ / Ե ԵՐ, փխ. արար /
Խքոց լիս արար

7 ԾՐ ընդ յաղկերտ / ԴԵՖ արքային

7 Ա ընդ նոյն ժամանակս

8 ՁԵԼ մեսրոպայ / ԴՖ մեսրոպայ / Կ
մեսրոպ

8 ԵԼ նշանագիր

8 Ե մեր / Լ վառաշապոյ

9 Ե ժողով / Ա լիս ընտրեալս

10 ԱՎ քաջասունս / ՎՈ քաջասունս /
ՎՔԵ քաջակունս

10 ՁԵ յերկարողիս / Ե յերկարողիս

11 Խ լիս և

11 Ա կողմն / Ե կողմունս

11 Ա պարսից բաժնին

11 Կ՝abden բաց, փխ. բայց

11 Կ՝abdefopqrs լիս ի (յունաց)

12 խՎառ մասն / վօրքոց մասն

12 Ա ընդ [ա լիս ընդ] ձեռնադրութեամբ
[Կ՝ ձեռնադրութեան, Լ ձեռնադրու-
թեամբ] / ԵԼ ընդ ձեռնադրութեան

12 օրքոց տուեցան

12 ՏԽ վիճակեալ

13 ԱԵ վարեալ / Ե վարիլ

13 Ա ասորւոց

14 ՁԵՖ մեսրոպայ / ԵԵ մեսրոպայ

14 Կ յաշխարհն

14 Խ առնելով

14 Ա առնել նոցա նշանագիր

15 ԴԼ տուեցելովն / օրքոց տուեցելովն ի
վերին շնորհացն

16 Կ՝abdef հելլէն / ԵԵ հելլէն / ԵԼ հեղղէն

16 ԱԽԿ՝վ՝ լեզուաւ

16 Ո ձեռնատու / ՏՁԵԼ լինելոյ

16 ԱԽ նոցա արքային [Ե արքայի]

17 ԽԴԵՖԵԼ մովսէսի

18 Ե և վարդապետ և թողու

18 ԱԽ լիս նոցա

19 Լ խորձենացի

19 Ե լիս (զմուշէ)

19 ՎԵԽոքոք մուշէ տարօնացի

- Եւ ինքն յԱզուանս իջեալ առ Արսիպղէն թագաւոր նոցա և առ
 եպիսկոպոսապետն Երեմիայ. որոց կամաւ յանձն առեալ զվարդապե-
 տութիւն նորա՝ ետուն մանկունս ընտիրս: Եւ կոչեալ զԲենիամին ոմն
 շնորհաւոր թարգման, զոր անդանդազ արձակեաց մանուկն Վասակ
 5 Սիւնեաց տէր, ի ձեռն Անանիայի եպիսկոպոսի իւրոյ. որովք ստեղծ
 զնշանազիրս կօկորդախօս աղիսազուր խժական խեցքեկագունին այնորիկ
 Գարգարացոյ լեզուին: Եւ վերակացու թողեալ զաշակերա իւր զՅով-
 նաթան, միանգամայն և քահանայս կացուցեալ զբանն արքունի՝ ինքն
 զառնայ ի Հայս. և գտանէ զմեծն Սահակ թարգմանութեան պարապեալ
 10 յասորւոյն, յոչ լինելոյ յունի: Յանգի նախ ի Մեհրութանայ այրեալ
 լինէին ընդհանուր աշխարհիս յոյն զիրք. դարձեալ ի բաժանել զաշ-
 խարհս Հայոց՝ Հայային պարսիկ վերակացուքն յոյն ումեք ուսանել
 զպրութիւն յիւրեանց մասինն, այլ միայն ասորի:

ԾԵ

- 15 Կեկին քագաւորեկն Հայոց Խսարովայ, եւ յեռ նորա Ծապեայ պարսկի:

- Վասմշապուհ թագաւորեալ ամս քսան և մի՝ մեռանի, թողլով որդի
 տառնամեայ, անուն Արտաշէս: Յայնմ ժամանակի երթեալ մեծին
 Սահակայ ի դունն արքային Պարսից Յագկերտի՝ ինդրել զկապեալն
 Խոսրով, որ զինի մահուանն Արտաշի լուծեալ պահեցաւ արձակ յԱնուշն
 20 կոչեցեալ բերդի յաւուրս Վասմայ: Եւ Յագկերտի հաւանեալ՝ կատարէ
 զհայցուածն. տալով նմա զտէրութիւնն՝ արձակէ ի Հայս: Սա խնդրեաց

1 և առ արսիպղեն / Գոր. որում արս-
 վազ էր անուն

1 abcef թագաւորն

1 ԱՅ նոցին

3 Ե ընտիր մանկունս ետուն

3 Եր կոչեցեալ

4 Ա անդ, փխ. անդանդազ

4 Ե զմանուկն

5 Լ սիւնեա

5 Եմեջ անանիայ

5 ԱՅ իւր [եւ իւրոյ, Ժ չիք իւրոյ] ե-
 պիսկոպոսի

5 abdet էստեղծ, Երն ետեղծ

6 Ե ազազուր / det ալիսազուր / Լ աղիսազ
 լուր (չ ասոր ֆերած Կ) / վ աղիսա-
 զաւոր

6 Ե Ե խժական

6 Ե Ե խեցքեկագունի

6 Ե Ե այնոցիկ

7 Եոգրս թողեալ նոցա

7 Եր զաշակերան / Ե Ե զաշակերտն

7 Ե Ե յովնաթան / Ե Ե չիք և

8 Ե Ե միանգամայն քահանայս

8 Ե Ե քահանայ / Ժ Ե զքահանայս զբան

8 Ե Ե ի զբանն / Ե Ե տանն, փխ. զբանն

10 Ա յոչ լինելոյն / Ե Ե ոչ լինելով /
 վրգրս ոչ ունելով

10 Ե չիք նախ

10 ՏՅ ի մեհրութանայ

10 Ե Ե այրեցեալ

10 Ա այրեցեալ [Ե այրեալ] էին զբանն
 [Ե զբանք] հանուր աշխարհիս յոյն
 զիրք

12 Ե Ե տային

12 Ե Ե պարսիկք

12 Ե Ե ուսանել ումեք յոյն զպրութիւն /
 Տ յոյն ուսանել զպրութիւն ումեք

14 Ե Ե ԾԵ, Ե ԾԶ, փխ. ԾԵ.

15 Ժ չիք հայոց

15 Ե Ե խոսրովայ հայոց

15 Ե Ե շափոյ / Ե Ե շապուհ

16 Վառ վասմշապհոյ / Ե Ե ըսմշապհոյ

16 abcef թագաւորեաց

18 Լ յեզկրտի

19 Լ արտաշիբի / Ե Ե արտաշիսի

19 Ա յանյուշն

20 Ե յեզկրտի

21 Ե Ե զհայցուածն / Ե Ե Ե տալ

21 Ե Ե յգե զտէրութիւն

21 Sefl արձակեաց

զՀրահատ որդի Գաղաւնի, զոր յետ հօրն նորա մահուան հանեալ յԱյլիշիլի ամբողջն՝ անդր ևս բան զՍտգաստան էր գումարեալ. զոր ոչ ժամանեաց տեսանել Խորով, մի և եթ ի կրկնումն թագաւորեալ ամ:

- 5 Եւս որոյ Յազկերտի ոչ ևս ի նոցանց, այլ զՇապուհ զորդի իւր թագաւորեցուցեալ Հայոց, հնարս դառնութեան խորհելով, իւր թէ այնպէս հանապազ առ նմա լինելով նախարարքն յանգչիցին խօսիւք, տուրևառիւք, խրախճանութեամբ և զբօսանօք որտոց, այլ և եկամուտ հարադատութեամբ մերձաւորեցին խնամութեամբ. զի մարթ լիցի զնոսա և ի դեն մազդեզանց սաղապեցուցանել, որով ամենեկմբ զառչիցին
- 10 ի Յունաց. ոչ զիտելով անմիտն, թէ «Տէր ցրուէ զխորհուրդս հեթանոսաց».
- թէպէտ առ ժամայն աջոյցեալ: Քանզի մեռեալ Համազասպայ, և ի սգի մեծի եղեալ Սահակայ՝ ոչ ոք ի միարանութիւն հաւաքեաց զգունգս Հայոց: Վասն որոյ զիւրամուտ եղև յաշխարհս Շապուհ, ընդ իւր անելով զՀրահատ և զամենայն վտարանդիսն. սակայն ոչ կարաց հաճել զմիտս
- 15 նախարարացն, ամենեցուն ատեցեալ զնա, և ոչ արքայօրէն մեծարէին զնա յորս կամ ի խաղու:

- Էր երբեմն զհետ երամակաց ցուց յանդգնագոյնս արշաւել ընդ խորտարորտս և ընդ վիմուտ տեղիս. յորմէ կտակ սկսաւ Շապուհս Իսկ Աստմայ Մոկացւոյ կպերեալ զնա՝ ասէ. «Գնա, զնա, աստուածորդիդ
- 20 Պարսից, եթէ այր իցես»: Եւ նա ասէ. «Ինչ երթիջիր, զի ի քարինս զիւաց է շահատակել»: Դարձեալ յայլում ժամու զիտեցաւ ի շամբս կինջս որսալ հրով, և Շապուհ ոչ համարձակեալ ի թաւուն քաջարշաւ:

1 ՏԽ որ

1 Ա լիք նորա

1 ան մահուանն

2 ո յամբողջն

2 Խ է գումարեալ

2 Ե զոր և ոչ ևս ժամանեաց

3 Խ ժամանեաց խորով տեսանել որ
Եթէ ի կրկնումն թագաւորեալ ամ
մի / Վ՞ որ եթէ կամ և եթէ, փխ.
և եթ

3 Վի ամ մի

4 ցե յետոյ, փխ. յետ որոյ

4 Տ յազկերտ ոչ ևս ի նոցանէ

5 ց թագաւորեցանել

6 օ լիք այնպէս

6 ց առ նա

6 Վտորգրս լիք լինելով

7 ԱԽ յանկչիցին

7 ց տուրևաօք

8 Ա խնամաւորութեամբ

9 Ա, լիք և

9 ԱԽ ի գէն / օ և զնոսա ի դեն

9 ց մազդեզանցն / 1 մազդեզանցն

9 Վ սաղապեցուցանել

9 ցլ ամենեկն / ց զառչին

10 ցե ցրուեցէ

11 ա թէ, փխ. թէպէտ

11 անձել յաջողեցաւ

11 Խ մեռեալ էր

11 և ի սգի եղեալ մեծին սահակայ

12 Ա զգօրս, փխ. զգունգս

13 ԱԽ զիւրամուտ յաշխարհս եղև

14 ԱԽ զմիտս [ձել զմիտսն] հաճել

15 ց զնախարարացն

15 ձ ամենեցունց

15 Վ՞ցլց ատեալ

15 օ լիք և ոչ—զնա (ս. 16)

15 1 արքայարէն

17 ԽՎ՞ երամաց

17 ձ յանդգնագէս

17 Տե արշաւեալ

17 Վտօ ընդ խորտարորտսն / Վել ընդ
խտտարորտս / Վօրգրս ընդ խորտարորտսն

18 ՏԼ և ի վիմուտ / Վ ի վիմամուտ

18 ց կասե՞լ / և կասեալ

20 Տ թէ

20 Խ երթիցես

20 և ընդ քարինս / ց լիք ի (քարինս)

21 և շահատակեալ

22 Կ՞անձել կինձ / ցլո կինձս

22 ք շապուհ

22 ձ համարձեալ

22 օր ի թաւոյն

լինել, մինչև շրջապատէր հուրն. և նորա գնայեցուածն յերկուս բա-
ժանեալ՝ այսր անդր բերեալ լինէր երիվարան: Միւսանդամ ասէ Ատոմ.
«Աստուածորդիդ Պարսից, ահա հայր քո և աստուած, ընդէր զանդիտես»:
Իսկ Շապուհ ասէ. «Թողեալ ի բաց զկատակելդ՝ յանցանել ընդ հուրդ
5 զարձն զբեղ, որ և ես զկնի քո. քանզի յառաջեկն՝ ձիս իմ խրաչի»:
Յայնժամ այսանեաց զնա Ատոմ՝ ասելով. «Միթէ և այդ քարի՜նք իցեն,
զի ես յառաջեցից. և արդ՝ եթէ գու զՄոկացիս կոչես զիւազգիս՝ ես
զՍասանեանսդ կոչեմ կնամարդիս»:
10 Եւ մտրակեալ զերիվարն՝ իբրեւ ընդ հովիտ ծաղկանց անցանէր ընդ հուրն, զերծուցանելով զՇապուհն:
Եւ յետ այնր գիտացեալ, եթէ նմա լուռ ոչ լինի՝ անցեալ ի Մոկացն
զնայր յաշխարհ:

Այլ երբեմն ի մականուան խաղուն երկիցս պատահեաց Շաւատպայ
Արծրունւոյ զգնդակն հանել ի Շապհոյ: Եւ նորա ածեալ նմա մականաւն՝
ասէ. «Ծանիր զբեղ»:
15 Իսկ նորա պատասխանեալ, թէ «Այն, ասէ, ճանաչեմ
և զիս արքայորդի ի սերմանէ Սանասարոյ, և ունիմ իշխանութիւն ընդ
եղբարս քո զբարձն արքայի համբուրել, որպէս և անուանակոչեցեալս
եմ»:
Եւ զայս ասացեալ յոյժ քամահարար, ի ձիարձակարանէն արփայա-
զնաց լինէր:

Դարձեալ երբեմն ի խնջոյս ուրախութեան Խոսրով Դարգամանցի
20 ի գինւոյ զեղխեալ առաջի Շապհոյ՝ զօրէն սեղեխի տափեցելոյ զհետ
ջնարահար քաջամատն կնոջ կրթէր: Ընդ որ ցատուցեալ Շապհոյ՝ հրա-
մայէ ունել զնա և ի գահլճին պահել. այլ նա ի վազակաւորն հաստատեալ

1 վ լինէր զի մի շրջապատէ հուրն
երիվարան

1 վօրգրս զի մի, փիւ. մինչև

1 ԽՎ՝ շրջապատեալ / օրգրս շրջապա-
տէ / վ շրջապատահէ

1 Խ հոյն

1 cl գնայեցածն / ց զնայեցածն

2 ցլ երիւարան

4 ՏԽ լիք ի բաց

4 a զկատակելդ

5 c ի յառաջեկն / ցե իմ ձիս

6 del լիք և / def քարինքդ [է քարինդ]

7 ց կոչեցես / Ա զիւազգի

8 Ա գասանեանդ / է գասանսդ

8 և մտրակել / ձc մտրակեալ

9 ՏԽ հովիտս [ցց հովիտ]

9 ցց ծաղկաց / ցե ընդ հուր

9 Խ զերծուցանէր / ց զերծուցանել

10 Խ յետ այսր / Խbcdեթ թէ

10 Տ նա

11 Տ զնայ ի մոկաց աշխարհն / Ա զնաց

11 cl յաշխարհն / ցց աշխարհ

12 d ի մանկական / d ի մկանական /
վօրգրս ի մական

12 վ՛ ի երկիթս, փիւ. երկիցս

12 a պատահեալ

13 c զգուռզն / է զգնտակն

13 և հանեալ

13 a ածել

14 c ասէ թէ այդ / ցե լիք ասէ

15 abce ևս, փիւ. և / Խ լիք և

15 ցց արքայի որդի

15 bcde սասանայ, f սոյ (նկտխից
պահել), փիւ. սանասարայ

16 ց եղբարք

16 և համբուրեալ / Ա լիք և

16 Խf անուանակոչեալս

17 ցլ լիք յոյժ

19 ԱԽՎ՝ ուրեմն, փիւ. երբեմն

19 c լիք ի (խնջոյս)

19 Տ ի խնջոյսն / ցլ ի խնջոյս

19 c և խոսրով / և խոսրովայ

19 օրգրս զարգամանցի

20 ց զեխեալ

20 օրգրս լիք զօրէն սեղեխի տափեցելոյ

20 c սեղեղի / է սիղեղի

20 al տափացելոյ

21 վօրգրս ջնահար / ցե քաջմայ

21 f տիկնոջ / և կնոջն

21 ցե կրթէ / Խ շապուհ

22 ց լիք և

22 ab և ի գահլճին / c ի գահլճին /
օրգրս ի գահլճին

22 վ ի վազակուրն

զաջն, պէս գունակ Տրդատայ Բագրատունւոյ, յիւր տունն անցեալ զնայր, և ոչ ոք ի սպասաւորացն արքունի համարձակեալ արկանել ի նա ձեռն, յառաջագոյն գիտելով զիրոճ տունն: Եւ զայս պատմել մեզ՝ քոյդ հարկաւորեաց ընդ վայր խնդիր:

5

ԾԶ.

Առ ինչ զկնի գնալոյն ի Հայոց Շապիոյ, ևւ անխառնութեանն յեւ նորա:

- Զքառեամ անարգարար թագաւորեալ Հայոց Շապհոյ՝ հասանէ նմա համբաւ հիւանդութեան հօրն, և զնայ վաւթանակի, իւրում տեղակալին հրամայելով զօրադլխի՝ ունել զմեծամեծս Հայոց և տանել ի Պարսս: Բայց իւրեւ եղև հասանել Շապհոյ ի Տիսրոն՝ մեռաւ: Հայրն նորա Յազկերտ, թագաւորեալ տմա մետառան: Ի նմին աւուր և նա անգէն ի զրանն մարդկանէ նենգեալ՝ սատակեցաւ: Իսկ ի ձեռն քաջին և բարեբախտին ներսիսի Ճիճրակացւոյ զօրադլուխ եղելոյ ժողովեալ նախարարացն Հայոց հանգերձ զօրօք իւրեանց՝ տան ընդ զնգին Պարսից պատերազմ, հարկանեն զգօրն, և սպանանէ Ապրսամ Սպանդուռնի զզօրադլուխն. և ինքեանք ցրուեալք, տիրադլուխք անձնապահապետք յամենայն լերինս և յամուրս շրջէին. յորում համօրէն Վանանդացիք երևեցան նահապետ-կեալք քաջութեամբ: Ուստի աղմկաւ և բազում խռովութեամբ մնացեալ աշխարհս միւր յանիշխանութեան տմա երկս, աւերեալ ամառանայր. վասն որոյ պակասեալ լինէին հարկք արքունի, և հատեալ ճանապարհք ոսմկաց, և ամենայն բարեկարգութիւն վրդովեալ ապականէր:

1 abcefi նոյնպէս, d նոյն, փխ. պէս

1 ցկ տանն

2 Ացլ լիխ և

2 ի՛հԿ՝ abcefi ոչ ուրուք

2 ց ի սպասաւորաց

2 ցկ լիխ արկանել

2 և ձեռն ի նա / Ա ձեռս

3 ք առաջագոյն

3 քգս պատմեալ

4 Տ լիխ ընդ վայր / Ա խնդիրք

5 ւ ԾԵ, փխ. ԾԶ.

6 ւ ի, փխ. զկնի

6 Տ շապհոյ ի հայոց

6 քգրս շապուհ

6 ցգկ անիշխանութեան

7 քգս ... քառամ / րս ի քառամ / Կ՝ձ յամս չորս / abcefi՞՞ զամս չորս

7 ՏՊ լիխ հայոց

7 ի շապուհ

8 Ա զնայ

8 Կ՝ցկ տեղեկալին / ա ետեղականին / Կ՝hcefi ետեղակալին

9 օքգրս ուզգել, փխ. ունել

9 ւ լիխ զմեծամեծս հայոց և տանել

9 ԱՊ բայց եղև ընդ հասանելն [վ՞կ]

ընդ հասանել, d ի հասանելն] շապհոյ

9 Տ լիխ բայց

10 օք լիխ եղև

10 ւ ազկերտ

11 օքգրս անգրէն

11 Ա ի զրան մարդկանէն / Տ ի զրանէ մարդկանն, Հմմտ. Ղ. Փարպ., ԺԲ.

12 րս լիխ իսկ—ներսիսի (ս. 13)

13 ւ ներսէսի / ւ ներսեսի

13 վ՞ցկ ճիճրակացւոյ

14 ձւ տալ

14 ի ընդ պարսից զնգին

15 և հարկանէ / ի զգօրն

15 ձ ապրսամ / ի վ՞ ապրկամ

16 Ա ցրուեալ

16 Առօ տիրադլուխ, վէ անտիրադլուխ

16 ցկ անձնապահապետք / վ անպահապետք

16 ԱՊ լերինս շրջէին և յամուրս

17 ՏՊ նահապետեալ

19 ձ յաշխարհ / efi աշխարհ

19 օքգրս լիխ աւերեալ

20 ի լինէր / օքգ արքունիք

20 ւ հատեալք / ա հատեալ, փխ. հատեալ

21 մեջ բարեկարգութիւնք

21 abdel ապականիւք

Ընդ նոյն աւուրս թագաւորեաց Պարսից Վաամ երկրորդ, և զքէն վրիժուց խնդրեաց ի մերմէ աշխարհէս. խաղաղութիւն առնելով ընդ Յոյնս՝ ոչ ի բաժին նոցա հալի:

ԾԷ.

5 Առաջումն Մեսրոպայ ի Բիւզանդիոն, և ևս առաջին բարոցն հնգից:

Իսկ իբրև ետես մեծն Սահակ զայս ամենայն չարիս ի մասինն Պարսից՝ զնաց նա զկողմամբք արեւմտից մերոյ աշխարհիս, ի բաժին մասինն Յունաց, և ոչ ըստ արժանեաց իւրոց եղև ընկալեալ. վասն որոյ յղէ զՄեսրոպ և զՎարդան թոռն իւր ի Բիւզանդիոն առ կայսրն 10 Թէոդոս հանդերձ թղթով, որ ունէր զայս. —

Թուղթ Սահակայ առ Թէոդոս:

«Խաղաղասիրի կայսեր, տեսոն իմում Աւգոստոս Թէոդոսի. Սահակ հայոց եպիսկոպոս, ի Տէր ինդալ:

«Փրտեմ, զի համբաւ նեղութեանս մերոյ հասեալ է ի լսելիս ինքնակալիդ. սակս որոյ յուսալով ի գթածութիւն բարերարութեանդ քոյ՝ 15 դիմեալ ազաւանեցայ յոռոս ձեր. և ոչ հանդիպեցայ ընդունելութեան յիմում վիճակիս ի հրամանէ վերակացուացս սոցա: Այնչափ առեցեալ զմեզ, մինչև զնշանագիրսն անգամ ոչ ընկալան, զորս երեք նոյն այր՝ զոր առաքեցի առ ձեր բարերարութիւնդ, բազում անգամ ճգնեալ զորս 20 յԱսորոց աշխարհին: Արդ՝ հաճոյ թուեսցի տէրութեանդ ձերում՝ ոչ անիրշխան առնել զմեզ ի մերում վիճակիս, և հրամայել ընդունել զմեզ և զվարդապետութիւնս մեր: Ողջ լեր»:

Գրէ և առ եպիսկոպոս թագաւորեալ քաղաքին զայս ինչ. —

1 Տ լինէր թագաւորեալ / Խ թագաւորեալ

2 Խզ³ խաղաղութիւն ընդ յունաց ունելով / ու ունելով, փխ. առնելով

3 Ա ի բաժինն / ցե ի բաժնի

4 օ ՄԶ, փխ. ՄԷ.

5 abdef մեսրոպայ / լ մեսրոբայ

5 abce ի բիւզանդոն / f ի բիւզանդ

5 ՏԽ թղթոց [քր թղթոյ] / f ի թղթիցն

6 և տեսեալ

6 Խ չիք ի (մասինն)

9 ա՛ն զմեսրոպ / def լ զմեսրոք

9 abe ի բիւզանդիոն / c ի բիւզանդոն

10 ՏԽ չիք հանդերձ

10 Կ² ունէր օրինակ զայս

12 Խ խաղաղասիրի տեսոն իմում Թէոդոս կայսեր օգոստոսի [աւգոստոսի]

12 abdef օգոստոս / օգրս օգոստոսի / ք օգոստի

12 f տահակայ

13 օքգրս լիք հայոց

13 լէ եպիսկոպոս հայոց

14 ԱՏ ի ներոյ լողութիւն [վա լսելութիւն, ց լողութիւնդ] ինքնակալիդ

15 Ա ի բարեկրթածութիւն / abcfց քո

16 ցե քո, փխ. ձեր

17 Ացե վերակացուաց

17 Ա նոցա / օքգրս ս²ր, փխ. սոցա

18 ԱՏ զնշանագիրս

18 bcdef զոր երեք

19 Խ զոր առ ձեր բարերարութիւնդ առաքեցի

20 ԱԽԿ՝ չիք հաճոյ / Կ²abdef թուիցի

20 Ացե ձերում տէրութեանդ [c տէրութիւնդ] / l քում տէրութեանդ

21 ա ի ձերում, փխ. ի մերում

21 de չիք և / ԱԽԿ՝ հրամայեալ

22 Խ զվարդապետութիւն / քգրս լիք մեր

23 Ա չիք զքէ—զայս ինչ

23 Տ առ եպիսկոպոսն

Թուղք Սահակայ առ Աստիկոս:

«Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. վարդապետ մեր Ատտիկոս եպիսկոպոս աշխարհամաստ դրանդ, օրհնութեամբ ողջոյն:

- 5 հիս զՄեսրոպ, և զթոռն իմ զՎարդան, որպէս զի լուեալ քո ի գոցանէ զաղէտս նեղութեան մերոյ, բարեխօսեալ առ մեծի թագաւորիդ՝ օգնեսցես մեզ, որպէս արդարեւ եղբայր սիրելի: Ողջ լեր»:

Գրէ և առ Անատոլիոս զօրավար զայս ինչ.—

Թուղք Սահակայ առ Անատոլիոս:

- 10 «Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. քաջի զօրավարի Անատոլեայ խնդալ: «Ենորհ ունիմ Աստուծոյ յազապս գրեզ պատրաստելոյ մեզ յապաւնութիւն. վասն որոյ զգացուցանեմ՝ զի ի հայթայթանս մերոյ նեղութեանս առաքեցի զուսուցողդ մեր զՄեսրոպ և զթոռն իմ զՎարդան ի դուռն արքունի. և աղաչեմ զքո քաջութիւնդ ձեռնառու լինել ձանապարհիդ: Ողջ լեր»:

- 15 Զայս տեսեալ Անատոլեայ, միանգամայն և զլուր առաքինութեանն Մեսրոպայ յիշեալ, որ յառաջագոյն հնչեցեալ էր զնմանէ՝ ոչ փոքր ինչ արար նոցա ընդունելութիւն, մինչև ի ձեռն փոփոխ ընթացից զրով զգացուցեալ կայսերն՝ առնու հրաման՝ արժանապէս առաքել փութով:
- 20 Վասն որոյ արգելեալ ի քաղաքին Մելիտինէ զբազմութիւն աշակերտացն, զորս ընդ ինքեան ածեալ՝ հանդերձ զլիաւորաւն նոցա Ղևոնդիւ առ

2 a ատտիոս

2 o պատրիարք, փխ. եպիսկոպոս

3 g ա՝նութեամբ

4 SՆ առաքեցի

5 կ²bմի զմեսրոբ / e զմեսրովր / SՊ մեսրոպ

5 cջե զվարդան / միւսն. վարդան

5 Պօրգրս լիմ զի

5 իվ² լսեալ / S զի ի լսել քո

6 օրգրս բարեխօսել

6 cջ լիմ առ

6 ի թագաւորին

6 k օգնեսցէ

7 a ողջ եր

8 f լիմ գրէ—զայս ինչ

8 abede անատոլիս / gնօրգրս անատողէոս կամ անատոլէոս / k առատողիոս

8 p այս

9 abede լիմ թուղթ—անատոլիոս

9 gl անատողիոս / օր անատողէոս / j անատոլիս զօրավար

10 c անատոլայ / g անատողէ / լ անատողէ

11 gնօրգրս յառաւածոյ

11 ԱՏ պատրաստել

12 վ ի հայթայթս / վ ի հայթայթանս

13 Ա նեղութեան

13 Sabcdf զուսուցանողդ

13 abcg մեսրոպ / մի մեսրոբ / e մեսրովր / լ զմեսրոբ

13 SՊ վարդան

14 ի արքայի, փխ. արքունի

15 a ողջ եր

16 a անատոլեայ / gl անատողայ

17 adf լ մեսրոբայ / bcl մեսրովրայ

17 իվ² լիմ յիշեալ

17 իվ² հնչեալ / SՊ լիմ ինչ

18 a արար նմ օգնականութիւն, մինչև

19 S զգացուցանել կայսերն, Առնու

20 abdef լ բաղաքին ի մելիտինէ [d մելտինէ, ef մելիտինէ, լ մելիտինէ] / gl մելիտինէ

20 S աշակերտաց

21 օրօրգրս զօր

21 a ընդ ինքեանս

21 ԱՆ զլիաւորաւ

21 Անօրգ նոցին / rs նոցայն

կախկոպոսին Ակակայ թողու: Եւ իւր առեալ զՄեսրոպ եւ զՎարդան՝
տայ ցեղիսկոպոսն Դերջանու ցԳինդ, եւ բարեփառութեամբ զնոսա
յուզարկէ: Որով մտին ի Բիւզանդիոն, եւ յանդիման եղեալ մեծի թագա-
ւորին՝ առին զոր յուսայինն եւ զոր ոչն յուսային: Եւ զարձան հանդերձ
5 թղթով այսպիսեալ.—

Թուղթ Թէոդոսի առ Սահակ:

«Ինքնակալ Թէոդոս Աւգոստոս եւ կայսր Հոսմայեցոց, մեծի Սահա-
կայ կախկոպոսի Հայոց խնդալ:

«Հրամայեալ մեր տեսանել զթուղթս՝ վերահասու եղաք զրելոցս առ
10 ի քէն, եւ մեղադրեցաք յոյժ, զի ամենայն սրտիւ միտեցար զհետ հեթա-
նոս թագաւորաց, եւ մեղ եւ ոչ թղթով բաւականացար ծանօթանալ: Եւ
առաւել յայսմ մեղադիր եմք, զի արհամարհեալ զճարտարօքս, որ ի
մերում քաղաքիս՝ յԱսորեաց ամանց խնդրեցեր զիմաստից գիւտս: Վասն
որոյ հաճեալ էաք ընդ մերոց ծառայիցդ արհամարհել զայդպիսի
15 ուսումն, բայց զի յետոյ պատմեաց մեղ Մեսրոպ, եթէ կատարումն
արուեստիդ ի շնորհաց վերնոյն եղև՝ զրեցաք զի ամենայն փութով
ուսցին, եւ զրեղ պատուեալ ընկալցին որպէս զարդարեւ վարդապետ
իւրեանց, հանդոյն արքեպիսկոպոսին Կեսարու, եւ զարմանք եւ ծախք
յարբուհուտա եղիցին: Եւ հրամայեցաք քաղաք շինել յաշխարհիդ Հայոց՝
20 յաղաւինութիւն ձեզ եւ մերոց զօրացդ: Եւ վասն քո արարաք ստրատե-
լատ զՎարդան զորդի որդիացելոյ քոյ, եւ յառաջին վարդապետն զրե-
ցաք զՄեսրոպ: Ողջ լեր»:

Գրեաց եւ մեծ կախկոպոսն Ատաբեկոս զայս ինչ.—

- 1 ab զմեսրոպ / defl զմեսրոբ / լ զմեսրոբ
- 2 ՏԽ ցդնիթ / Կոր. գինթ
- 3 o յուզարկէ զնոսա
- 3 abc ի բիւզանդիոն / c ի բիւզանդոն
- 4 Ա առին եւ զոր յուսային
- 4 bopqrs լիֆ եւ զոր ոչն յուսային
- 6 e թէպոսէ
- 6 k առ սահակայ
- 7 a թէոդոպ
- 7 abdefl օգոստոս / g օգուստոս / լ աւգոստոս
- 8 S լիֆ հայոց
- 9 opqrs զթուղթ / abc եղեաք
- 9 Ա զրելեացս / op զրելոցն
- 10 Ակ՝ մեղադիր եմք յոյժ
- 10 վիւ միտեցեր
- 10 f թագաւորաց հեթանոսաց / r հեթանոսաց
- 11 ՏԽ թագաւորի [լ թագաւորին]
- 11 kbpqrs լիֆ եւ (ոչ)
- 12 oqrs այսմ
- 12 opqrs մեղադրեմք
- 13 ԱՏ խնդրէիր

- 13 deopqrs գիւտ
- 14 gl հաճեալ էաք / opqrs հաճեալ եմք
- 14 Ավտո մերոյ / opqrs մեր
- 14 խ ծառայից
- 14 k արհամարհեալ
- 14 խվ՝ զայդպիսի
- 15 n ուսումն / opqrs ուսում / վտ ուսմամբ
- 15 b մեսրոպ / defl մեսրոբ
- 15 ՏԽ թէ
- 16 խ արուեստիս / opqrs արուեստիցդ
- 16 abcdet վերնոց / f վերնոցն
- 17 խվ՝ լուիցեն, փիւ, ուսցին
- 17 p լիֆ եւ / ՏԽ պատուով
- 17 gk զվարդապետ
- 20 ՏԽ զօրաց [ո զօրացդ]
- 20 Ա արարաք զվարդան ստրատելատ
- 21 ck լիֆ զորդի / վ՝ զվարդան զորդիացեալ քո / վ զորդիացելոյ քո
- 21 c եւ ի յառաջին
- 22 abet զմեսրոպ / cdf զմեսրոբ
- 22 a ողջ եր
- 23 rs լիֆ զրեաց—զայս ինչ

Թուղք Աստիկեայ առ Սահակ:

«Աստիկեայ ինքնագլուխ եպիսկոպոս Կոստանդնուպոլսի. եղբոր սիրելւոյ և աթոռակցի՝ Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց, ի Տէր խնդալ:

- «Բազում գոհութիւն Աստուծոյ մատուցանեմք յազագս քո բարենամ-
 5 բաւութեանդ ի մէջ աշգլխի բարբարոս ազգի. այլ ազատ ի մեղադրանաց ոչ թողումք, որ ոչ կանխաւ յիշատակեցեր զսիրելութիւն Գրիգորի և Ներսիսի երանելեաց քոց հարց: Եւ առաւել ընդ այս զարմանամք, եթէ զիմիդ թողեր զաղբիւրն եկեղեցւոյ, զհայրն մեր սուրբ Յովնանէս, որ ոչ միայն տիեզերական մայրաքաղաքիս, այլ և սովաւ ամենայն
 10 քրիստոնեայք ընդհանուր աշխարհիս ի նմանէ լուսաւորեցան վարդապետութեամբ. ուստի և Ոսկերերան կոչեցին զնա: Եւ ձեր զանց զնովաւ արարեալ՝ կամեցայք ի սահմանական ջրոց զփափազ ծաբաւոյն յագեցուցանել. մինչև ամենակալին տեսեալ զսնտի աշխատութիւնն՝ բղխեաց ի ձեզ զշնորհս Հոգւոյն, ընդ որ այժմ ուրախ եմք: Իսկ արդ՝
 15 հրամանաւ ինքնակալին Աւգոստոսի տուեալ լիցի քեզ իշխանութիւն վարդապետել զկողմնդ մեր. և ազանդոյդ բորբորիտոնաց՝ կամ հաւանեցուցանել, կամ հալածել ի քումմէ վիճակէդ: Եւ զառաքեալս ի քէն զՄեսրոպ ձեռնադրեցաք լինել եկեղեցիաստիկոս»:

1 Ա. աստիկեայ / ցլ. աստիկայ

2 abct կոստանդնուպոլսի

3 Լ սիրելիոյ

3 Պ չիք և

4 Պոքք զաստուծոյ / րս չիք աստուծոյ

4 Վ բարի համբաւութեանդ

5 de չիք ի մէջ—ազգի

5 Աց այլ ոչ ազատ ի մեղադրանաց թողումք

6 Պ և ներսիսի և

7 cef ներսէսի / d ներսեսի / n զներսեսի / քգրս զներսիսի

7 Ա. հարցն

8 Ա. թողեալ

8 ՏՊ զհայր

8 d չիք մեր

8 Ա. յոհաննէս

9 ՏՊ այլ սովաւ և ամենայն քրիստոնեայք և [ցլ. չիք և] ընդհանուր աշխարհի ի նմանէ վարդապետեալ ուսանի [Պ ուսան]

10 Կ² ընդ հանուր / Է և ընդհանուր

10 Կ²defn աշխարհս

11 Է ոսկերերան / Scdefyjk ոսկի բերան

11 Ա. զնա կոչեցին

12 Կ¹f ի սահմանական

12 Կ²defn փափազ

12 ՊԿ²abdefn ծաբաւոյ / c ծաբաւոց

13 Ա. ամենագիտին, փիս. ամենակալին

13 gks աշխատութիւն

14 ք չիք ի ձեզ

14 bcefn այդ, փիս. արդ

15 Այլ ինքնակալի

15 adef օգոստոսի / b օգոստի / g օգոստիս / Է աւգոստիս

16 abfn զկողմդ / c կողմդ / օքգրս զկողմն / Վ զկողմամբն

16 Ա. ազանդոյ բորբորիտոնաց / օ բորբորիտուց / Վ բորբորիտաց / Վ բորբորիտաց

16 ՏՊc հաւանել

17 ՏԷ և կամ

18 abdfll զմեսրոբ / Կ²c զմեսրովբ / c չիք զմեսրոպ

18 de լինիլ

18 abde եկեղեցիակալիկոս / f եկեղեցիակալիկոս / Կ² եկեղեցիակալիկոս / c եկեղեցիակալիկոս / gk եկեղեցիակալիկոս / Կ¹ եկեղեցիակալիկոս / Է եկեղեցիակալիկոս / n եկեղեցիակալիկոս / օ եկեղեցիակալիկոս / ք եկեղեցիակալիկոս / qd եկեղեցիակալիկոս / Է եկեղեցիակալիկոս

ԾԸ

Վասն զարեւմեայս մեզ վարդապետից, եւ խաղաղամալոյ բոլորումն, եւ քաղաւորեայն Առաւօրի:

- Եկեալ Մեսրոպայ եւ Վարդանայ ստրատելատի՝ գտին զգօրավարն
- 5 Անատոլ հուպ ի մերս եկեալ սահման. որոյ ընկալեալ զհրամանն արքունի՝ առաւել յոխորտարար եւ քաջափոյթ ձեռնարկութեամբ զգործն ի կատարումն աւարտեաց: Քանզի իշխանք եւ գործակալք եւ զլիաւորք եւ որք միմեզամ յայտնիք էին ի կողմանն, ի մի վայր եկեալ հասանէին հանդերձ ամենայն քահանայական ազգան ինքնակամ, իբրեւ յաստուած-
- 10 առաք ձայնէ հրաւիրեալք. զորս անյապաղաբար սկսեալ ուսուցանել՝ երազապէս վարդապետեցին զկողմն արեւմտեայ, որպէս զարեւելեայն:
- Յայնժամ դային հասանէին ի քաղում նախարարաց կոչնականք զմեծէն Սահակայ, զի ի մէջ նոցա անցեալ՝ ի միարանութիւն հաւաքեացէ զամենեւեան: Քանզի զիտացեալ արքային Պարսից Վասմայ, եթէ
- 15 առանց նախարարացն հայոց ոչ մարթի ունել զաշխարհս՝ հաշտութիւն խօսի ի ձեռն Սմբատայ ասպետի: Վասն որոյ թողու զՄեսրոպ ի վերայ վարդապետութեան կողմանն արեւմտից, եւ առ նմա զթողունսն իւր զՀմայեակ եւ զՀամազասպան, զեղբարսն Վարդանայ ստրատելատի: Հրամայէ քննել զժանդագործ բորբորիտոսն, եւ եթէ ոչ հեղութեամբ եւ
- 20 ոչ սաստիւ դայցն յուղղութիւն՝ չարչարանօք հալածել. զի որպէս թշնամիք ի թշնամեաց վրէժ առնուցուն, եւ խայտառակեցի իբաւացի մահուամբ անիրաւ մահ հոգւոց: Եւ ինքն եկեալ անցանէ յԱյրարատեան գաւառն. կուտեալ զամենայն նախարարազունսն՝ առաքէ զՍմբատ ասպետ եւ զՎարդան ստրատելատ զթողն իւր ի դուռն արքային Պարսից:

1 Ե ԾԷ, փխ. ԾԸ.

2 Խ զարեւմտեայն

2 Խ բոլորումն / Բ բոլորից

3 ԽՎժ քաղաւորելոյ

3 Կ՝abde արտաշէսի / Ե արտաշէսի / ԲԽ արտաշէսի

4 Խ եւ եկեալ

4 abetw մեսրոփայ / ԲԼ մեսրոփայ / Ե մեսրոպ

4 ց զգօրավարն

5 Ե անատաւ / Ժ՛ անատոլ / ցԼ անատոլ / Խ անատոլի

5 Ա եկեալ, փխ. ընկալեալ

5 ԵԲ ե զհրաման / Ե հրամանն

6 Ե յարքունի

7 ԱՏ չիք եւ գործակալք

9 ՏԽ իբր

10 Տցե հրաւիրեալ / ՏԽ զոր

11 ցե զկողմանս / Լ զկողմանն

11 Տ արեւմտեայն / Լ արեւմտեա

11 Եց զարեւելեան

12 ԱՏ նախարարացն

14 ԱԽ զամենեւեան [եւճԲ զամենայնս, ց զամենեւեանս, ԿԼ զամենայնսն] հաւաքիցէ

15 ԱցԼ ոչ առանց նախարարացն հայոց մարթի [ցԼ մարթէ]

15 ՏԽ զաշխարհս

16 ԱՏ խօսեցեալ / Ա ընդ ձեռն

16 ցե սղարապետի, փխ. սմբատայ ասպետի

16 Ա թողեալ

16 abe զմեսրոփ / ԺճԲԼ զմեսրոփ / ԽԵ չիք զմեսրոպ

17 Խք արեւմտեայ

17 ԱԽ զիւր թողունսն

18 ԱԽ զեղբարս

19 ԲԼ զժանդագործ

19 Ժ բորբորիտոսն

20 ՏԽ զի թշնամանք ի թշնամանաց

22 Ե յանցանէ

22 Լ յարայրարտեան / Ծ արարատեան

23 օգր՝ կուտել... նախարարազունս

23 ց զսղարապետ, փխ. զսմբատ ասպետ

Եւ նորա հաստատեալ զհաշտութիւնն՝ մուրհակ մոռացման յան-
ցանաց կնքէ, ըստ խնդրոյ նոցա թագաւոր կացուցանելով զԱրտաշէս
որդի Վռամշապուոյ, և փոխեալ զանունն, Արտաշէր կոչելով՝ զաշխարհ
Հայոց ի նա հաւատայ առանց պարսիկ վերակացուի. որ տիրեաց
5 ամս վեց:

ԾԹ.

Շինուած Կարնոյ Բաղափն, որ Կոչի Թէոգուպոլիս:

Անատոլեայ զօրավարի ընկալեալ զհրամանն արքունի, և եկեալ
յաշխարհս մեր և շրջեալ ընդ բազում կողմանս մեր՝ հաճի ի գաւառին
10 Կարնոյ շինել զքաղաքն արգաւանդահող, շատաշուր և բերրի. իրր
միջոց վարկուցեալ զվայրսն, ոչ կարի ի բացեալ ի տեղեացն, ուր
եփրատայ մասինն ինչ բղիւսն աղբիւրք և հանդարտ քնացիւք յառա-
ջացեալ ծովանան մօրաբար երեսութիւք. յորում անբաւութիւնք ձկանց
և զանազան հաւուց ճարակաւորաց, յորոց ի ձուոցն միայն կերակրեալ
15 լինէին բնակիչքն: Եւ զեղերք մօրին շամբք և բազմութիւն եղեղանց,
և զաշտքն ունին զթանձրութիւն խոռոց և զքաջաբերութիւն սերմանա-
ւոր պտղոց: Եւ լերինքն լի են երէովք կճղակարաշխիւք և որոճայնովք.
նա և զանամնոց պաճարս բազմացուցանեն, մեծահասակս, բաշամարմինս
և յոյրս ցուցանեն, համակեալս ի գիրութիւն:

1 Ացէ զհաշտութիւն

1 Ա և մուրհակ / խվ՝ յանցմանս

2 de ընդ խնդրոյ

2 խվ՝ Թագաւորեցուցանելով

2 և զարտաշէչ

3 ոքզրս զորդի / և վրամշափոյ

3 խ փոխեաց / օքրս զաշխարհն

4 ԱՏ հաւատաց [a հաւատաւ]

4 գրս տիրեցան

6 c ԾԸ, փիւ. ԾԹ.

7 և շինուածք

7 ԱՅ քաղաքի / Տ կոչեցան

7 a Թէոդոսի պօլիս / b c d e f u ա թէոդոսի

պօլիս / g k թէոդոսի պաւլիք / և

Թէոդոսուպոլիք / n թէոդոսի պօլիս

8 f անատոլեայ / g անատոլայ / օքզրս

անատոլէ / և անատոլեա

8 Տ լիք և

10 ՏՅ կարնոյ իբրե [Ս իբր] ի միջոցի

շինել

10 և իբր ի միջոց օքզրս լիք իբր

միջոց

11 g k լիք ի (տեղեացն)

11 grs ի տեղացն

11 օքզրս որ, փիւ. ուր

12 a b c g ևւփրատայ / p grs եփրատ

12 օքզրս բղիւսին

12 f բղիւսն շուրք աղբիւրք

12 Տ բղիւսն աղբիւրք աղանց [օքզրս

լիք աղանց] և խվ՝ բղիւսն աղունք, և

12 Ա յառաջանան ծովացեալ

13 յեռ մուրաբար / վօքզրս մուրաբեր

13 խ a b c u անբաւութիւն

14 կճղա զազան, փիւ. զանազան

14 Տցէ ի ձուոց

15 g k լինին / e u զեղերքք

15 d բազմութիւնք / խ c եղեղան

16 խվ՝ զբազմութիւն, փիւ. զթանձրու-

թիւն / և ունին զբազմութիւն թան-

ձրութիւն

16 խ a խոռոց / k սերմաւոր

17 a b d էրէօք / f երէօք / e g երէօք /

c երեսաւք / և երէաւք

17 վ կճղակարաշխօք

17 c որոճայնով / f որոճայնովք / n

որոճայնօք / վզրս որոճանօք

18 ՏՅ զանապուն

18 g k մեծահասակ

18 c լիք մեծահասակ—ցուցանեն (a. 19)

18 g k բաշամարմին

19 խվ յոյրս / օքրս յորս, փիւ. յոյրս

19 խվ ցուցանել

19 Տ ի գիրութեան / վ մեծահասակ

գիրութեան

- Եւ առ ստորոտով մի գեղեցկանիստ լերինն գտեալ բազում աղբիւրս ականակիտս և մանունս բղխեալ՝ անդ հտեղադրեաց զքաղաքն. զորով շրջտիակեալ խոր փոսիւ՝ անգնդալիւր հաստատեաց զհիմունս պատուարին. և ի վերայ բարձրաբերձ աշտարակս ահագինս շինեաց,
- 5 յորոց զառաջինն Թէոդոս անուանեաց ի պատիւ Թէոդոսի: Եւ ի նմանէ և անդր շինեաց աշտարակս ժայռաւորս իրրե զնաւացուկս, և առանցս զոգաւոր խորշիւք, որք ընդդէմ հային լերինն: Ստղէս և ընդդէմ դաշտին հիւսիսոյ. իսկ ընդդէմ արեւելից և արեւմտից կանգնեաց աշտարակս բոլորածնս: Եւ ի մէջ քաղաքին ի բարձրաւանդակ վայրի մթերմանոցս
- 10 բազմապատիկս շինեաց, և Աւգոստինոս անուանեաց ի պատիւ Աւգոստոսի: Եւ այլ ջուրս ընդ յոլով տեղիս ածեալ մոռոյց անյայտ գնացիւք: Եւ ելից զինու և պահապան գնդիւք զքաղաքն, և անուանեաց Թէոդոս-պօլիս, զի յիշատակաւ քաղաքին անմահ լիցի անունն: Եւ ի վերայ ջերմն բղխեալ աղբիւրացն՝ յարկս ի վիմատաշ քարանց շինեաց:

15

Կ

Կրկին առնաւորանիչ լինել Խորոպայ, եւ երբ բարգմանչացն ի Բիւզանդիոն:

Խորոպայ կացեալ յանապատ և ի հովանաւոր տեղինն, որ Շաղ-գոմքն անուանին՝ բովանդակեաց զվարդապետութիւնս առաջին առելոց

- 1 *abef լերին / de լիք լերինն*
 1 *d լիք գտեալ—և (ս. 2). / e լիք գտեալ—ականակիտս (ս. 2). / եւ լիք լերինն—և (ս. 2).*
 2 *dg աղբիւրս / f լիք աղբիւրս*
 2 *de անդր / h անդէն*
 2 *h Վտոն հտեղադրեաց / abef տեղա-դրեաց / c տեղադրեց / h տեղեա-դրեաց / վիւսմ. տեղադրեաց*
 3 *Ավ խորափոսիւ*
 3 *k հաստատութեանց, փխ. հաստա-տեաց*
 4 *h ահագինս շինեաց [k շինութեանց] աշտարակս*
 5 *ky զորոյ / g զորոյ / de յոր*
 5 *bdef զառաջին*
 5 *p լիք և*
 6 *gl լիք և (անդր)*
 6 *g ժառանգորս, օրգրս ժառանգաւորս, փխ. ժայռաւորս*
 6 *օրգրս առանց*
 7 *kp որ / Ա ընդդէմ լերինն հային*
 7 *r լիք հային—և ընդդէմ*
 8 *Ա և, փխ. իսկ*
 9 *c ի բարաւանդակ / օրգրս ի բար-ձրաւանդակի վայր*
 9 *Ա ի վայրի մի*
 10 *abdef օգոստինոս / g օգոստինս / l*

- աւգոստինս / n օգոստինս / օգրս օգոստոսի / p օգոստին*
 10 *alp օգոստի / def օգոստոսի / g օգոստի / l աւգոստի / k աւգոստի*
 11 *p ջուր*
 11 *h² ածեալ ընդ յոլով տեղիս / p լիք ածեալ*
 11 *de լիք մոռոյց*
 12 *a ելից զնա զքաղաքն*
 12 *Ա գնդաւ / gk գնդօր / l գնդաւք*
 12 *abef թէոդոսի * պօլիւ / cl թէոդոսի պալիս / n թէոդոսու պոլիս*
 13 *c լիք անմահ լիցի*
 14 *Այլ ջերմ*
 14 *b աղբիւրացն / եւ աղբիւրացն*
 14 *dopgrstե լիք ի (վիմատաշ)*
 14 *de շինեալ*
 15 *c ԾԹ, փխ. Կ.*
 16 *abe մեսրոփայ / gl մեսրոբայ*
 16 *c ի քիւզանդոն*
 17 *abe մեսրոփայ / dfլ մեսրոբայ*
 17 *h կեցեալ / f կալեալ, փխ. կացեալ*
 17 *bdefե ի յանապատ*
 17 *ac լիք ի (հովանաւոր)*
 17 *Ա^h շաղգումքն / s շաղգոմք*
 18 *gl վարդապետութիւնս*
 18 *c լիք առաջին*
 18 *d առեցելոց / h² առելոցն*

խմբիցն: Քանզի ոչ որպէս զարուեստ ուսուցանէր, այլ իբրեւ զհոգի առաքելաբար աշակերտացն տալր: Յետ որոյ թողեալ վերակացուս յիւրոց աշակերտացն ի հմին տեղւոյ, զՆեոնդ և զՆոսթր ի Սպեր, իսկ ի Դերջան զնոցին եպիսկոպոսն զԳինդ, և յեկեղեաց զԴանան՝ ինքն

5 եկեալ յԱյրարատ՝ անցանէ յառաջնոյ բնակութեան զաւան Գողթն: Քանզի մնացեալ արմատ զառնութեան հեթանոսական աղանդոյն ի ժամանակի անիշխանութեանն ի վեր երեւալ՝ ի բազումս տարածեցաւ. զորս բնաբարձ արարեալ երանելոյն հանդերձ օգնականութեամբ հօրաբարոյն Գտայ որդւոյ Շարիթայ, իշխանի գաւառին, տեղեկանայր

10 ևս, և թէ չարեացն վարդապետք նախագոյնք ի Բաղասականն են կողմանս: Ուր երթեալ զբազումս յուղղութիւն ածէ, և զսակաւն անդարձս յիշխանութիւն Հոնաց հալածականս առնէ: Հաւատարմով զվարդապետութիւն կողմանցն այնոցիկ եպիսկոպոսին, որում Մուշեղն կոչէին՝ ինքն զառնայ զԳարգմանայ ձորովն. զի և ի հմա լուաւ լինել ի նոցին ընկերաց

15 աղանդոյն. զորս գտեալ՝ ածէ և զնոսս ի գիտութիւն ճշմարտութեան, հանդերձ վերստին ուղղութեամբ իշխանին Գարգմանաց, որում անուն էր Խուրս: Հրաւիրի անտի ի բղեշխէն Գուգարացւոց Աշուշայէ՝ յաղաղս

1 Ա խմբացն / ի վ՛ խմբաց

1 ԱՏ արուեստ / ա լի՛ ուսուցանէր

2 օրգոս առաւելաբար, փխ. առաքելաբար

2 ՏԽ աշակերտելոցն

2 ձ զվերակացուս

3 Խ լի՛ յիւրոց

3 Խ աշակերտացն / Տ աշակերտելոցն

3 ԵԵԲ զհնոք

3 Ե յապեր, փխ. ի սպեր

4 Տ զգնիթ / Խ գնիթ / Կոր. գինթ

4 ԵԵԳԵ յեկեղէց / Կ՛ԵԵԴԵԼԵ յեկեղեց

4 Կ՛ԴԵ զգաղան, օ զգանգան, ք զգանգոն, զԵ զգանգան, փխ. զգանան

5 Լ յարայրարտ / քԴԵ զողթն

6 ԱԽ աղանդ, փխ. արմատ

6 ԼքԵԵ հեթանոսականն

6 ԱԽ աղանդոյ [Ե աղանդ]

7 ԴԴ անիշխանութեան

7 Ե լի՛ ի (բազումս)

9 ԵԵԴԵԼԵ գիտայ / Ե զիւտայ / Կոր. հայրաբարոյն գտայ, որդւոյ շարիթայ

9 ք որդի / ցԵ իշխան

9 ք տեղականայր

10 ԱՏ չարեաց

10 ԱՎՄՈՒ վարդապետացն

10 Ե նախդոյնք / ցԵ նախնագոյնք / Վ՛ նախնագոյն

10 Ե ի բաղասական / ցօրգոս ի բաղականէն [օ բաղականէ], փխ. ի բաղասականն են

10 Ա կողման / օրգոս կողմանն

11 Խ որոյ, Տ որ, փխ. ուր

11 ցԵ զբազում

11 Խ ածէ [ց յածէ] յուղղութիւն

11 ԵԵԴԵԼԵ զսակաւն / ձ սակաւս / օրգոս զսակաւ / միւսն. զսակաւս

11 Ե անդարձան / ցօրգոս անդարձան

11 Դ իշխանութիւն

12 Ա հնոց, ցԵ հնոցն, փխ. հոնաց

12 ԱցԼ հալածական

12 ԵԵ հաւատով / Ե՛ հաւատա

13 Ա նոցին, փխ. այնոցիկ

13 ՏԵ եպիսկոպոսի

13 Ե որում անունն մուշէն

13 Ա մուշէ ՏԽ մուշէն [ք մուշեն, ց մուշէն մուշէնիկ] / Կոր. որում մուշեկ կոչէին: Ուղղ. մուշեղն

14 օրգոս զգարգմանայ / ԵԵ զգարգմանայ ձորովն / Դ զգարգմանայ ձորովն

14 ԴԵՕ լինի / ք ընկերաւ

14 Տ նոցին [օ նոյն], փխ. նորին

14 Խ ի [ցԵ լի՛ ի] նոցին ընկերաց [Ե յընկերաց] աղանդոյն / միւսն. յընկերաց նորին աղանդոյն

15 Ա լի՛ և (զնոսս) / Ե լի՛ զնոսս

16 Ա զարգմանաց / օրս զարգմանայ / քձ զարգմանայ / միւսն. զարգմանայ / Կոր. իշխանն զարգմանից

17 ԵԵ խորս / ԵԼԵ խորսհրաւիր, փխ. խորս

17 ՏԽ անդէն [Ե անդի]

17 Խ զարգարացւոց, փխ. զուգարացւոց / Վ՛ զարգարացւոց կամ զուգարացւոց

նորին գործոյ զալ յիւր իշխանութիւնն ի գաւառն Տաշրաց. ուր երթեալ՝ լուսագոյնս վարդապետեաց և հաստատագոյնս բան զամենայն աշակերտեալսն. առ որով ժամանակաւ Արձիլ ոմն էր կացեալ թաղաւոր Վրաց:

- 5 Ապա եկեալ և առեալ Մեսրոպայ և մեծին Սահակայ զնոյն աշակերտս, զՅովսէփ և զմիւս ընկեր նմին ի Կողբ գեղջէ, սրում անուն եղնիկ կոչէր՝ առաքեն ի Միջագետս ի քաղաքն Եդեսիայ. զի որ միանգամ դոցին անդ գիրք ստացեալ նոցին սրբոց հարցն առաջնաց՝
- 10 թարգմանեալ ի մեր լեզուս բերցեն փութով, զի յեռ այնր ի Բիւզանդիոն առաքեսցին ի նոյն գործ: Որոց ընկալեալ զհրապուրական թուղթս սուտակառապասաց ոմանց, իբր թէ պատրաստին մեծն Սահակ և Մեսրոպ զայլս առաքել ի Բիւզանդիոն. վասն որոյ առանց հրամանի վարդապետացն իւրեանց՝ նոյն ընդ նոյն հուեալ գնացին ի Բիւզանդիոն, նախանձաւոր բարեաց եղեալ ուսմանց. և քաջ վարժեալ հելլէն
- 15 զպրութեամբ՝ ձեռնարկեցին ի թարգմանել և ի գրել: Եւ ընդ նոսա նախանձեալ ընկերաց իւրեանց աշակերտակցաց, որոց անուանքն Ղեոնդ և Կորիւն կարգային՝ յիւրեանց կամաց ելին առ նոսա ի Բիւզանդիոն: Ապա ելանն անդր Յովհան և Արձան, զորս կանխագոյն առաքեալ էր մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ. որոց յուրաբար ուղևորեալ և ծուլաբար
- 20 զեգիբեալք՝ պատակեցան ի Կեսարիայ: Որոց ընդունելութիւն ամենեցուն մեծապէս արար Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս Բիւզանդացոց:

- 1 Ացք իշխանութիւն / և իշխանութիւն
1 ՏՏ աաշրայ
2 ցլ լուսագոյն / ց լիֆ և
2 ցլ հաստատագոյն / վ՝ հաստատանագոյն
3 օ աշակերտեալսն եղևն առ
3 ՊՎ՝ լիֆ ժամանակաւ
3 abce / արգիլ / d աբ... / վ՝ ցլ արշիլ / Կ՝ արշիլ / Կոր. արձիւղ
3 վ՝ ցլ լիֆ էր
4 ԱՊՎ՝ վրաց ի ժամանակին [եւ մասնկին] յայնմիկ
5 abde եւ մեսրոպայ / j մեսրոբայ
5 Ա աշակերտ
6 a զմովսէս, փիս. գյովսէփ
6 Ա միւս / S միւս
6 ՊՎ՝ որում եղնիկ անուն կոչի / և եղնիկ
7 Sabde կոչիւր
7 ab եղեսեայ / c եղեսիեայ
7 knopqrs գոր
8 Sabceftw գացի
8 l նոցա / Աց լիֆ նոցին
8 Կ՝ abcd սուրբ
9 abctw լեզու
10 S առաքեսցեն / opqrs թուղթ

- 12 abc մեսրովր / djf մեսրոր
12 Ա զայլ որ, փիս. զայլս
12 c ի բիւզանդոն (միշն)
12 a լիֆ վասն որոյ-ի բիւզանդիոն (Յ. 1 4)
13 օ վարդապետին
13 օ լիֆ ի բիւզանդիոն
14 acdeց հելլեն / l հեղլեն
15 ՊՎ՝ զպրութեան, փիս. զպրութեամբ
15 Պ լիֆ ի (թարգմանել)
15 opqs ի թարգմանութիւն գրել և
15 a նոցա / ցե նոսին
16 Աց լիֆ ընկերաց / Պ անուանք
17 և կիւրիւն
17 pqr եղեն, փիս. ելին
17 ԱՊ լիֆ առ / Պbcdeftw լիֆ նոսա
17 a լիֆ ի բիւզանդիոն
18 ցլ ելանէ / Աց յոհան
19 de մեսրովրայ / djf մեսրորայ
19 l յուրաբար / եւ յուղևորեալ
19 վ՝ abceftw ծուլապէս / l ծուլաբար
20 ցլ զեգիբեալ
20 Պ պատեղեցան / վ պատահեցան
20 ԱՊ մեծապէս ամենեցուն
21 opqrs լիֆ մաքսիմիանոս
21 S եպիսկոպոսն

ԿԱ.

Յաղագս ժողովոյն Եփեսոսի, որ վասն ամբարշտին Նեստորի եղև:

- Ընդ այն ժամանակս եկաց յաթոս եպիսկոպոսութեանն Բիւզանդացւոց անարժանաբար ամբարիշտն Նեստոր, և հրէական իմացմանց
 5 հետեւեալ՝ հայհոյեաց զամենասուրբ կոյսն՝ մարգարէն լինել և ոչ աստուածածին: Քանզի ծնեալն ի նմանէ առեալ սկիզբն՝ այլ որդի ասէր շնորհօք ի Մարիամայ, և այլ որդի ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս. որպէս զի լինել երկուս որդիս, որով Երրորդութիւնն չորրորդութիւն լինի: Վասն որոյ ժողովեալ սրբոց հարցն յԱսիա ի ծովահայեացն
 10 Եփեսոս գրաւորական վերձանութեամբ, Կեղեսոսինոս Հոռմայ, Կիւրղոս Աղեքսանդրի, Յորնաղիոս Երուսաղեմի, Յովհաննէս Անտիոքայ, Մեմնոն Եփեսոսի, Պաւղոս Հեմսու, Թէոդոտիոս Անկիւրիայ, և այլք բազումք, համանգամայն երկերիւր հարք, նշովեալ զՆեստոր՝ խոստովանեցին մի որդի Աստուծոյ զաէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և աստուածածին զամե-
 15 նասուրբ կոյսն Մարիամ:

Եւ վասն զի ոչ հանդիպեցան յայնմ ժողովի մեծն Սահակ և Մեսրոպ՝ գրեն առ նոսա Կիւրեղ Աղեքսանդրացի և Պրոկլոս Կոստանդնուպօլսի և Ակակ Մելիտինեայ եպիսկոպոսք, զգուշացուցանելով զնոսա. քանզի լուան, եթէ ոմանք ի չարափառացն աշակերտաց առեալ զգիրսն

1 Ե Կ, փխ. ԿԱ.

3 քցրս նոյն, փխ. այն

3 ԽՎյոտքցրս եպիսկոպոսութեան

4 Տ անարժանաբար յաշորդեալ ամբարիշտն

4 Ե հրեական

4 Ե իմացմամբ

5 Վ հայհոյեաց զամենակոյսն

5 deo լինել / ԽՎ² ասել [i ասելով], ֆխ. լինել

7 ԱՏ լիք քան զյաւիտեանս

8 deo լինել

8 ցե զերրորդութիւն / ք երրորդութիւն

9 ք նորա, փխ. որոյ

9 ա Ե յասիայ

9 ցե ի ծովահայեաց

10 abde կեղեսոսինոս / վճոտքցրս կեղեսոսինոս / ֆ կեղեսոսինոս / ցե կեղեսոսինոս / Խ չէլեսոսինոս

10 abdefցե հոռմայ

10 Խ կիւրիղոս

11 Ացե աղեքսանդրու [ֆ աղեքսանդրու]

11 ՏԽեֆ երուսաղէմի

11 Ե յոհաննէս

11 ց անտոքայ

11 Ացեոտքցրս մեմնոս [Ե մեմնաս] / միւսն. մեմնոն

12 ՏԽ Ե Եմեսու

12 օտքցրս Թեոդոտոս / Ե Թեոդոտոն / Ե Թեոդոտիոս / ցե Թեոդոտիոսն վճ Թեոդոտոն

12 Ե անկիւրայ / ցե անկիւրու վճ անկիւրայ

12 ցե Ե յայլ / միւսն. ալ

12 ցե բազումք / միւսն. բազում

13 Ե միանգամայն, փխ. համանգամայն

13 Ա նշովելով / Խ նշովեն [i նշովեցին]

14 Ա լիք աստուծոյ

16 Ա լիք վասն

16 Ժ ժողովոյն / ք ժողովեցան

16 abde մեսրովք / ֆ մեսրոք

17 օտքցրս աղեքսանդրացին

17 լ պրոկլ

17 Ե Կոստանդինուպօլսի / Ե Կոստանդինուպօլսի

18 Ե մելիտինոյ / Ե մելիտինայ / Խ մելիտինոյ / վճ մելիտինայ / Խ մելիտինոյ / օ մելիտինայ / վճոտքցրս մելիտինոյ / ք եպիսկոպոս մելիտինոյ զգուշացուցանելով

19 Խ Թէ

19 ԽՎ² ի չարափառն

19 ԽՎ³ աշակերտացն

- Թէոդորոսի Մամուկատացւոյ, զվարդապետին նետորի, և զաշակերտին Թէոդորի՝ գնացին յաշխարհն Հայոց: Ապա եկեալ Թարգմանիչքն մեր, զորոց զանուանան յիշատակեցաք յառաջագոյն՝ զտին զմեծն Սահակ և զՄեսրոպ յԱշտիշատ Տարօնոյ, և մատուցին զԹուղթն և զկանոնս
- 5 Ժողովոյն եփեսոսի, վեց սահմանեալ կանոնաւ, և զստոյգ օրինակս Գրոց: Զոր առեալ մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ՝ դարձեալ Թարգմանեցին զմի անգամ Թարգմանեալն փութանակի, հանդերձ նոքօք վերստին յօրինեալ նորոգմամբ: Բայց քանզի անգէտք էին մերումս արուեստի՝ ի բազում մասանց Թերացեալ գործն դտանէր. վասն որոյ առեալ մեծին
- 10 Սահակայ և Մեսրոպայ զմեզ առաքեցին յԱղեքսանդրիայ, ի լեզու պանծալի, ի ստոյգ յօդանալ ճեմարանին վերաբանութեան:

ԿԲ

Ի վարդապետսն, յիմեց ևս ի ճանապարհորդութիւն ուսմոցն, օրինակաւ երկնային զարդու:

- 15 Զարահետեողք իմաստասիրացն և վերահայեցողք Հափաբերապէս մակագրութեանց՝ զաստեղս ի լուսնոյ ասնն ընծուիլ, և զլուսին արե-

1 Ա սամուկատացւոյ / ՏԽ մամուկատացւոյ / Հմմտ. Պատմ. կայս. և և էր հերձուած զէոդորի տարսնացւոյ և Թէոդորի սամուկատացւոյ և նետորի... իսկ նետոր աշակերտ պուղոսի մամուկատացւոյ (Xact. ApM. ApM. II. եր. 127):

1 և զվարդապետութիւն

1 և աշակերտին

2 քս զէոդորի / ք զէոդորոսի / ժ նետորի Թէոդորի

3 Տ անուանն

3 Խօրքս լիք յառաջագոյն

4 և մեսրոպ / և և զմեսրոպ / և զմեսրոպ

4 և տարանու / Ա մատուցեալ

4 քցքքքքք զթուղթն / և թուղթն

4 Խ զկանոն / և զկանոնն

5 Խվ՝ կանոնաւ

5 Տ կանոնաւ զլիսով / ց և ստոյգ

5 Ա և զօրինակս ստոյգ զրոց

6 վ՝ քքքքքք զմիւս, փիւ. զմի

7 և Խ Թարգմանեալն

8 ք օրինակի / Տաճէ յօրինել

8 ԱՏ մերում / Խվ՝ արուեստից

9 քքքքք զտանիւր

10 և մեսրոպայ / ք մեսրոպայ / և մեսրոպայ

10 և տաքեցին զմեզ / Խվ՝ առաքեալ

11 ք յստոյգ, փիւ. ի ստոյգ

11 քքքքք ի ստոյգ ի յօդանալ / Հմմտ.

Փիլ. Լիւս. «ճշգրիտ և ստոյգ յօդանալ» (Բառք. Հայկ. յօդանալ քառի քակ):

11 Խվ՝ քքքքք վերաբանութեան / վա վերձանութեան / և վերաբանութիւն / քքքք վերաբանութեամբ / Ըստ նոր. Բիւզ. ի ստոյգ յօդանալ ճեմարանին: Իսկ յայտդ գլխի վերնագիրը՝ վերաբանութիւն ի վարդապետսն, յինքն...

12 և Խ. փիւ. ԿԲ.

13 և ի վարդապետն

13 քքքքք լիք ի (ճանապարհորդութիւն)

13 քքքքք ճանապարհորդութիւն / և ի ճանապարհորդութիւն

13 և օրինակաւ երկնային զօրուն և զարդու / ք երկնային զօրուն և զամենայն / և զարդարութեան և զօրութեան, փիւ. զարդու / ք զարդու և այլ, փիւ. զարդու

15 ժ վերահետեողք / ք... երահետեողք / Կ՝ և զվերահետեողք / ք՝ շարահետեալք

15 Ա ի վեր հայեցողք, փիւ. և վերահայեցողք / և վերհայեցողք / ք՝ և վերհայեցողք

16 ՏԽ մակագրութեանց

16 Կ՝ քքքքք ի լուսնոյ, փիւ. ի լուսնոյ

16 ք ասին

16 Ա ընծայիլ / վ՝ ընծուիլ / ք ընծայիլ / ք ընծուիլ / միւսն. ընծուիլ

16 ՏԽ զլուսինն

զակամբ ուռնացեալ, և զըռուր արեգակն յարփայինն երկնէ. հիկէն արփուոյն հեղեալ զծագումն յերկաքանչիւր զօտիսն, և զանցնիւր զօտիսն ի ձեռն արեգական ընծուի՝ ըստ դասի, ըստ բերման, ըստ ժամանակի: Օրինակ իմն, այսպէս և մեք յաւետախաղաց շնորհիւ ցոյացեալ յիմանալի:

5 Ճառագայթից հոգևոր հարցն, ըստ հարաւային մասանցն պարայածեալք՝ յնդեհասցւոցն հասանէաք քաղաք. թեթեակի ընդ խորս դիւանին նաւեալ՝ անցաք ի սուրբ տեղիսն երկրպագել, և մնալ վայրկեան ի Պաղեստինացւոց հրահանգս:

Եւ այնպիսեալ սաղապանեմիւ մտաք յնդիպտոս, յաշխարհն

10 համբաւատենչ, յանչափից հրաժարեալ ի ցրտոյ և ի տօթոյ, ի հեղեղաց և յերաշտից, ի գեղեցկումն մասին երկրի զդիրն ունելով, ամենազան պտղովք առլցեալ, և անձեռագործ պարսպեալ նեղոսիւ. որ ոչ պահպանութիւն միայն, այլ և կերակուր նմա բաւական մատուցանել բնաւորեաց յինքննէ, և առողմամբ տէր գոլ պատահեաց և չորութեան և խոնաւոյ՝

15 առ երկրին գործաւորութիւն. և զանեղսն ի նմա գիւրածել գետոյն բերիւք՝ հանգիտակ կղզւոյ առատադիւտս առնէ, շուրջ պարունակելով և ընդ ամենայն հոսելով, արժամամբ երկտասանից վտակաց: Յորում բարեյարմար մեծն Աղեքսանդրիայ է շինեալ քաղաք բարեժամանակ

1 et արեգականն / Ավտոս արեգակնն /
վ՝ արեգականն ընծուիլ յարփայինն,
փիւ. արեգակն յարփայինն

1 g յարփային / k արփային

1 gk իկէն, փիւ. հիկէն

2 c արփոյն / gլ արփուոյ / k արփոյ

2 dօրքոս յիւրաքանչիւր

2 ԱՏ զանցնիւր [Կ՝ զանձն իւր] զօտիքն
ի ձեռն

3 ՏՅ արեգականն

3 Ա ընծային, փիւ. ընծուիլ / է ընծային /
լն / լ ընծուիլ / gk ընծուիլ / Տա՝
ընծուին

3 Կ՝abef ամանակի / լ աւրինակի,
վ՝gk օրինակի, փիւ. մամանակի

4 c յաւէտ խաղաց / Sօbdefk յաւէտա-
խաղաց

4 ա՝ ջուլացեալ / Ա յուլացեալ, փիւ.
ցուլացեալ

5 Պվ՝ հոգևորաց, փիւ. հոգևոր հարցն

5 Աք մասանց

5 օր պարածակեալ, ց պարագածեալ,
փիւ. պարայածեալք

6 Պ յնդեհասցւոց

7 լ երկրպագեալ

7 de մտեալ, փիւ. մնալ

9 abմ այնպիսեալ / gլ այնպիսով / վտո
այնպիսով / օրքոս այնպիսի

9 օրքոս այնպիսի ճաղապանեմիւ / վ
ճաղապանեմիւ / վա՝ ճաղապանեալիւ

9 Ա սաղապանեմ արարաք, մտաք յե-

զիպտոս

10 c հրաժարեալն

10 atօ հրաժարեալ ցրտոյ և տօթոյ / k
լիք ի (տօթոյ)

11 g ի, փիւ. և (յերաշտից)

11 Ացլ ի գեղեցկում / p յերկրի

12 Կ՝deօ պարսպին

13 p լիք բաւական

13 Ավտոս բնաւորեաց, և յինքննէ ա-
ռողմամբ [abedetic ոռողմամբ] /
Պօքքր առողմամբ

14 օրքոս գոլով / r գալով

14 Տa պատահել / bօdefic պատահեալ

14 ՏՅ լիք և (չորութեան)

14 g խոնաւոց / վ՝kl խոնաւուց

15 Կ՝defic զանեղս / c զանկեալս, փիւ.
զանեղսն

15 Թերեւս ուղղելի գիւրածեալ

15 ՏՊա՝ ի գետոյն

16 Աա բիւրիւք, փիւ. բերիւք

16 ac հանգիտա կղզոյն / bօdefic հան-
գիտա կղզւոյ [ա կղզոյն] / վցլ հան-
գիտակղզւոյ / Կ՝bef հանգիտակ
կղզւոյն

17 Պ լիք և ընդ ամենայն հոսելով

17 c տրոխմամբ

17 Ա վտակացն

17 Աա լիք յորում

18 a բարեհամբաւ, փիւ. բարեյարմար

18 detic ի մեծն / f ի մեծէն աղեքսանդրէ

18 Sօk բարեժամանակ

ի մէջ ծովուն, և ձեռագործ լին կառուցեալ. յորոց օդոցն քաղցրախառնութիւն փչեցեալ, որ ի լճէն բերանք արձակին ի ծովն, և որք ի ծովէքն մօտի ելոյ որ ելանեն ստէպ ստէպ սղոխք օդոյ, անասունք այն որ ի ծովէն, և թանձուներ որ ի լճէն. որոց խառնուածն առողջագոյն

5 զհաստատութիւն կենաց զործէ:

Սորա առաջի այժմ ոչ անցեալ նստի Պրոտենիոս հինգակատար դադաթամբն, զանսպառ աշխարհ պատկերով, այլ Մարկոս աւետարանական քարոզութեամբն. և ոչ վիշապադին դիւցազնակաց զերեզմանք, այլ սրբոցն վայելչանան վկայարանք: Եւ ոչ ի քսան և հինգն Տուրի՝

10 ածնի աղճատանք, զրեանարարծս պատկերով գրաստս, և պաշտօն տանել լորտուաց, և աթիրաց տանել բաշխումն, այլ ի մետասան նորին Տուրի՝ յայտնութեանն Տեսան կատարի տօն. զյաղթող նահատակս զովիւ, և օտարաց տանել ընդունելութիւն և յաղթաստ տուրս: Եւ ոչ զոհել չար դիւին Սարապեայ, այլ զԲրիստոսի արիւնն մատուցանել պատարագ. և

1 Վ ձեռագործ / վ ձեռագործ

1 խՎառ լճի / վօրգրա լճի:

1 ա քաղցրախառն / քաղցրախառնութիւնք / թիվ քարեխառնութիւն, փխ. քաղցրախառնութիւն

2 ա լիվ ի (լճէն)

2 Ե որ (ի ծովէքն)

3 Բ ի ծովէ, և ի ծովէն, փխ. ի ծովէքն

3 Ա մօտեցելոցն / վեփօրգրա մօտելոյ / ցո մօտի ելոյ / և մօտի ելոյ / վ՞ ի ծովէն մօտի ելոյ / վ ի ծովէքն մօտի ելոյ / Ե՛ վ այլ օր. մօտեց: Հմմտ. Փիլոն Տեսական (Բառգ. Հայկ. լեզ. մօտ քառի քակ եւ Χalam. Αρμ. Αρμ. II. Եր. 130). Հիսկ զառ ի յաւոն քաղցրախառնութիւն որ ի լճէն բերանքն արձակին ի ծովն, և որք ի ծովէքն մօտի ելոյ որ ելանեն ստէպ ստէպ սղոխք աղոյ, անասունք այն որ ի ծովէն, և թանձուներ որ ի լճէն, որոց խառնուածն առողջագոյն հաստատութիւն կենաց զործէ:

3 վ սղոխք / վ՞օրգրա՞ ուխք, փխ. սղոխք

3 Խօրգրա օդոց

3 Եբ՛ն անասունք / Ե անասունք / և անասունք

4 Խ լիվ և թանձուներ որ ի լճէն

4 վԵ՛ թանձուներ

4 Ա թանձուներ այն որ

4 օ որք, փխ. որ (ի լճէն)

4 Ե որջագոյն

6 ՏԽԵ՛ առաջին

6 Ե այնմ, փխ. այժմ

6 Խ լիվ անցեալ

6 Եբ՛ն՝ պրոտենէոս / ԵԵԵ պրոտենէոս /

յ պրոտենիոս / ոօգրա պրոտենիոս / ք պրոտենիոս / վ պրոտենիոս

6 Sabdekte հնգակատար, Հմմտ. Պալիսք. (Χalam. Αρμ. Αρμ. II. Եր. 129). Հգեր ի վերոյ պրոգիզայ կղզոյ, որոյ առաջոյ անցեալ նստի՝ յաւիտեան պրոտենիոս ինքն թագաւորելով հինգակատար դադաթամբ զանսպառ աշխարհաւ պատեալս:

7 օրգրա դադաթամբ

7 Ե լիվ մարկոս

8 օրգրա քարոզութեամբ

8 վԵ՛ վիշապադէն դիւցազնականաց / Ե՛ վիշապին դիւց

8 Ա դիւց / Խ՛վ՛ դիւցազնածս / վ դիւցազնացս / օ դիւցնականաց

8 Խվ՛ զերեզման

9 Խվ՛ փայլեալան

9 ա զերեզմանք վկայարանք / օրգրա՞ զերեզմանք, փխ. վկայարանք

9 ա ի քսան և հինկն Ե քսան և ի հինգն

9 Խվ՛ տուրիդ, փխ. տուրի

11 Ա պաշտօն տայ տանել [Ե յառնել, Ե՛ տանել] լորտուաց

11 վ՞ լորտուաց կամ լորտուաց

11 Տ ի մետասաներորդի [օրս ի մետասաներորդին]

11 օրգրա լիվ նորին

11 Խվ՛ տուրիդ, փխ. տուրի

12 Տյցկ յայտնութեան

12 Վ՛ նահատակս

13 ք ընդունելութիւնն

13 Խ տուրս յաղթաստ

14 Ե սերապեայ / վ՞օրգրա սարապետ

14 Տ զարիւնն / ցկ արիւն / և արիւնն

ամօթալեաց, և բազում անգամ յանդիմանեալ՝ ուրացաւ Եւ արդ՝ պարտ է փոքր մի տանել թերութեան ասնն, մինչև զելս իրացն խորհել մարթասցուք կայսերքն Յունաց Թէոփոսիւ, և ոչ անօրինաց մատնել ի ծաղր և յայպանունն»:

- 5 Եւ նորա ոչ կամէին, այլ ջանային համախորհուրդ իւրեանց զնա ասնել: Այլ նա ասէ. «Ինձ քաւ լիցի մատնել զայլոց զիմ մոլորեալ ոչխարս, և ոչ պատել զբեկեալն կամ զհիւանդացեալն, այլ զահալէժ ասնել: Զի եթէ էր հաւատացեալ թագաւորի առաջի՝ փութայի և ոչ յապաղէի, յուսալով զկանգնումն զլորելոյն. այլ հեթանոսաց, յառաւել
- 10 կործանումն՝ ոչ ասնում յանձն, ըստ այնմ՝ թէ մի մատներ զազանաց զանձն խոստովանող քեզ: Քանզի զբողմեալ է աւազանաւն, թէպէտ և անտուակ է. պոռնիկ է, այլ քրիստոնեայ է. գիճացեալ է մարմնով, այլ ոչ անհաւատ հոգւով. զեղիս է վարուք, այլ ոչ կրակապաշտ. տկոր է ի կանայս, այլ ոչ ծառայէ տարերց: Եւ զիմորդ լինիցի այդ, փոխանակել զիմ ակտացեալ ոչխարն ընդ առողջ դազանին, որոյ առողջութիւնն է մեզ պատուհաս»:
- 15

- Իսկ նախարարացն զմտաւ ածեալ, իբր թէ խարկանօք իցէ գործն՝ յապաղել զնոսա, զի զթագաւորն պատրաստեցուցէ՝ ասին ամենեքեան. «Վասն զի ոչ համակամեցար մեզ՝ չթագաւորել նմա, արդ և մեք կամեսցուք՝ և քեզ չքանանայանալ մեզ»: Եւ միաբանեալ ամենեքին, անցին առ արքայն Պարսից Վասմ, հանդերձ Սուրմակաւ ոմամբ Արծկէացի փառամով երկրու, շարախօսել զարքայէն իւրեանց զԱրտաշէսէ, և զմեծէն Սահակայ՝ զՅունօք զիկալ խորհրդովն:
- 20

- 2 c մարթասցուք խորհել
3 ցե կայսերք / ի մի, փիւ. ոչ
3 a մատիւ / եւ մատնիւ
4 b այպանունն
5 c ոչ կամէին, այլ կամէին ջանային
5 o զնա համախորհուրդ
5 S զնա իւրեանց
5 ցե ինքեանց, փիւ. իւրեանց
6 ցեո ասել / ցե զայլոյ
7 ors ոչխարս / միւսն. ոչխար
7 իմորդ զբեկեալն / միւսն. զբեկեալ
7 Վտկո զհիւանդացեալն / միւսն.
զհիւանդացեալ
7 Ա լիք այլ զահալէժ ասնել
8 prs լիք ասնել / իմորդ թէ
9 d լիք յուսալով
9 կանգնումն / վորքցր զանկումն, փիւ.
զկանգնումն
9 e զլորելոյն / o զլորեցելոյն
9 f առաւել
10 de լիք մի
11 l զանձն որ խոստովանող
11 վորցե քեզ: Նմն. Սաղմ. ՀԳ. 19
11 Ա աւազանաւ / օրքցր լիք և
13 o ոչ է անհաւատ / ի ոչ անհաւատ է
13 Ա ողւով [c ողով]

- 13 f զեի / c վարիւք
13 իo ոչ է կրակապաշտ
14 g ծառայ է / ho է ծառայ
14 Վ փոխարկել
15 S ի ոչխար / S ի զազանի
16 bcdef հ, փիւ. է
17 r խարանօք
18 f պատրաստեցէ
18 abcef լիք ասն
18 abce ինքեան, f ինքեան, փիւ. ա-
մենեքեան
19 իմ վր ընդ մեզ / Ա լիք մեզ
19 prcy լիք և (մեք)
20 Ա իմ վր լիք և (քեզ)
20 իմ վր զքո, փիւ. քեզ / abcef լիք քեզ
20 օրքցր լիք և (միաբանեալ)
20 Նմն. Ղ. Փարս. ԺԳ. ԺԳ.
20 ցե ամենեքեան
21 l վրամ / Ա լիք վրամ
21 abcef լիք օրքմակաւ
21 abfօրքցր արձկեցի / Կեցեալ արձա-
կեցի, փիւ. արձկեցի
22 Ա իմ վր երկցաւ / p մեծէն
23 cf դունօք / իմ վր դունօք / օրքցր
զունովք
23 f խորհ... / իմ օրքցր խորհրդով

ԿԴ.

Յազագս բառնալոյ բազաւորեանն Հոյոց իննեանց կամաւ, եւ անաւ-
գիւոյ արտոյ եպիսկոպոսապետեանն:

- Յայնժամ արքային Պարսից Վոսմայ կոչեցեալ ի դուռն զթագաւորն
- 5 Հայոց զԱրտաշիր և զմեծն Սահակ, և խնդրէին ի նմանէ ամբաստանել
զԱրտաշրէ. և նա հրաժարէր բնաւ ասել ինչ չար կամ բարի: Ապա
հրամայէ հազարապետին Արեաց, որ էր Սուրենեան Պահլաւ, զի հաւա-
նեցուցէ զնա խրատու սիրելութեան, որպէս զազգային: Եւ նորա
անկեալ ի բանս հրապուրանաց, ասելով. «Զի արիւն իմ եւ և հարազա-
տութիւն՝ զբարին քո խորհելով ասեմ. եթէ միայն այժմ միտքանեցիս
10 ընդ նախարարսդ՝ մեծարեալ լինիցիս յարքայէն Պարսից. և զթոռն քո
զՎարդան կարգեսցէ ի վերայ Հայոց զուգահաւասար թագաւորին և
համապատիւ»: Այլ նա ոչ ամենայր յանձն, ասելով. «Զիմրդ վասն սնա-
փառութեան և իշխանասիրութեան հարարանիցեմ զընկերէ. կամ ընդէր
15 ձեր այդպիսի յօժարութիւն՝ ընկենու զԱրտաշիր. զի եւ զնորա
ապստամբութեան ինչ խորհուրդ ոչ գիտեմ. ապա եթէ վասն անառակ
ինչ վարուց, զոր նոքա ամբաստանենն՝ պատուոյ արժանի է ի ձէնջ.
ըստ ձերում անմարբատէր օրինացդ, թէպէտ ըստ մերումն զատապարտի.
բայց սակայն յինէն ոչ ինչ էք լսելոց ամենեկին»:
- 20 Ապա զայրացեալ Վոսմայ, ի մեծի հրապարակին արարեալ
քննութիւն, և ոչ զնկելով ունկն Արտաշիր՝ յօժարութեամբ լսէր չարա-
խօսայն, առաւել ևս յոյժ աղոտեղութեան բանիցն Սուրմակայ: Բանզի

1 Ե ԿԳ, փխ. ԿԴ.

2 ԲԵ թագաւորութեան

2 Գ ինքեանց

2 ԳԵ կամօր / 1 կամաբ

3 ԳԵԳԳԳ ԳԵԳԳԳ

3 ԲԳ եպիսկոպոսապետութեան / ԿԵԳ
եպիսկոպոսութեան / ԿԵԳ եպիսկո-
պոսութեան

4 Ե լիք պարսից

4 ԳԼ վրամայ (Գ յաւ.)

4 Առօղ կոչեալ

5 Խ արտաշիր

5 ԽՎ և խնդրէին յարտաշրէ ամբա-
տան լինել, և նա

5 ԵԵ Գամբաստանել

6 օր լիք նա / օ լիք ինչ

7 Ա հրամայեաց

7 ԵԵԵԵԵԵԵ է, փխ. էր

7 ԵԵԵԵԵԵԵ սուրենն / Ա պահլաւ / Գ.
Փարսից. սուրենն պահլաւ

8 քգրս լիք զնա

9 Ե ասել / 1 արեւն

9 Ե եմ, փխ. իմ

9 Ե իմ եւ դու և

10 ԳԵ լիք քո

10 ԵԽ խոկալ [ԿԳ ընկալ], փխ. խոր-
հելով

10 օ միտքանեցես

11 Ե ընդ նախարարացդ

11 ԵԵԵԵԵԵԵ ընդ նախարարաց և

11 ԵԵԵԵԵԵԵ լիցիս / Խ լինիս

11 1 յարքայէս / Ե յարքայէ

11 ԵԵԵԵԵԵԵ արքայից [Ե յարքայից], փխ.
պարսից

12 ԵԽ վարդան / Խ կարգեսցես

13 զԼ ասելով, եթէ

14 սօրքրս ընդէր է ձեր

16 Ա ամբաստանութեան, փխ. աղբս-
տամբութեան

16 Խ խորհուրդ ինչ / օ զխորհուրդ
ինչ / քգրս լիք ինչ

16 Խ թէ

17 ԵԵԵԵԵԵԵ լիք ինչ

17 Այ ամբաստանեն / և ամբաստեն

18 օրս թէ, փխ. թէպէտ

19 Խ ինչ ոչ էք լսելոց

19 ԵԵԵ ամենեկին, փխ. ամենեկին

22 ԵԵԵԵԵԵԵ սորմակայ

- զաթոս եպիսկոպոսապետութեանն էր խոստացեալ նմա նախարարացն թշնամանակամացն և ոսոխասիրացն. վասն որոյ ինքնասիրութեամբ պատրաստեաց զլեզուն իւր սուսեր ստոակիչ: Մինչև հրամայեաց Վռամ 5 զամենայն ինչս ազգի նորա ունել յարքունիս. նոյնպէս և զմեծն Սահակ, և զառնն կաթողիկոսական ունել յարքունիս, և տալ փոխանակ նորա յաթոս եպիսկոպոսապետութեանն Հայոց զՍուրմակն զայն: Եւ մեծապարզ և զնախարարսն արձակեաց պարսիկ մարզպանաւ, որում անուն էր Վեմիհրշապուհ:
- 10 Բայց Սուրմակայ ոչ աւելի տեսաւ քան զմի ամբ ի նոցին իսկ նախարարացն հալածեցաւ յաթոսոյն. որ ապա զիւրոյ զաւտոին զԲզնունեաց զեպիսկոպոսութիւնն ի Պարսից արքայէն եգիտ ունել ազգաւ: Իսկ նախարարքն մեր խնդրէին ի Վռամայ այլ աթոռակալ. և ետ նոցա զԲրբիշոյ ոմն ասորի: Սա եկեալ վատթար ընկերակցօք,
- 15 ածեալ ընդ ինքեան և կանայս անկալուչս, անժուժարար և աւելորդօք և յափշտակութեամբ վախճանեցելոցն վիճակաց վարեալ ամս երիս: Որում ոչ կարացեալ տանել նախարարացն՝ դարձեալ աղաչեցին զՎռամ փոխել զնա, և տալ զայլ որ ըստ կրօնից նոցա. և կիսոցն ի նոցանէ զմեծն Սահակ խնդրեալ:

- 1 Բցեք եպիսկոպոսութեան / Անոր
եպիսկոպոսութեանն
1 Տ էր նմա նախարարացն խոստացեալ
2 Խվ՝ թշնամանակամաց / Վ թշնամանակամաց / Տ թշնամանասիրացն
2 ց օսոխասիրաց / Լ աւսոխասիրացն / Վօրգրս սխասիրացն: Հմմտ. Փիլ. Նիւ. Բ. Շղատճառք թշնամանակամացն և ոսոխասիրացն: (Բաղդ. Հայկ. շեգ. թշնամանակամ յառի զակ):
3 Խ զլեզուս
3 Լ վրամ / Ե լիք վրամ
4 Բցե զթագաւորութիւն
5 քգրս ինչ
5 Ա նորա ազգին
6 Եմբլ կաթողիկոսական
6 Տ տալ նորա [օրգրս նմա] փոխանակ
Խվ՝ տալ փոխանակ նմա
7 Կէք եպիսկոպոսապետութեան / Բց
եպիսկոպոսութեան / abcdeortie
եպիսկոպոսութեանն
7 Աց լիք հայոց
7 abcdefopqrstie զսորմակն
7 Ե զմեծապարզ
8 ցե արձակեաց / Վիւսն. արձակեալ
9 Վ՝ վեմիհրշապուհ
10 abcdefopqrstie սորմակայ
10 Լ ոչ բաւելի տեսաւ քան

- 10 Ե տեսաւ, փիւ տեսաւ
10 ԱՏ լիք իսկ
10 Լ ի նախարարացն
12 ցե Բզնունեաց
12 Խ զեպիսկոպոսութիւն / Խ եպիսկոպոսութիւնն / Ա զեպիսկոպոսութիւնն [Բ եպիսկոպոսութիւնն] Բզնունեաց [Ե զԲզնունեաց]
12 Խ լիք ունել
13 օրգրս լիք մեր
13 Լ ի վրամայ
13 Ե ի վրամայ այլ աթոռակալ յարքայէն պարսից, և
14 Ե ԲԲԲԲԲԲ
15 Լ և ընդ ինքեան կանայս
15 Ացք լիք և (կանայս)
15 Ա տնակալուչս
15 օ անժուժարար
16 Բցե վախճանեցելոցն / Ե վախճանեցելոցն
17 ՏԽ որում տանել ոչ կարացեալ
17 ԱՏ աղաչեմ
17 Լ զվրամ
18 ցե զայլ որ տալ
18 Ա կամաց, փիւ. կրօնից
18 Խ կիսոց
19 օրգրս լիք զմեծն
19 ու զսահակ
19 Ա լիք խնդրեալ

ԿԵ

Արձակումն ի Պարսից մեծին Սահակայ հանգրձն Շամուկու տրուակալու:

- Որպէս ասացաք՝ յերկուս բաժանեալ նախարարքն Հայոց՝ յերկա-
քանչիւրոցն առաքեցին խնդրել աթոռակալ յարքայէն Պարսից. Վաչէ
5 Արծրունեաց տէր և Հմայեակ Աշոցաց տէր՝ զոր ոք և արքայ կամեսցի.
Իսկ Մանէճ Ապահունեաց տէր և Սպանդարտ Արշարունեաց տէր՝
զմեծն Սահակ. նա և զօրավարին Յունաց Անատոլիայ ի Կարնոյ
զՀաւուկ ի Կուկայաւոճոյ. զի եթէ ոչ իցէ նմա հաճոյ ունել յերուս-
բաթին՝ տացէ զնա մասինն Յունաց: Յղեցին և բազմութիւնք եպիս-
10 կոպոսացն հանդերձ երանելեաւն Մեսրոպու և բովանդակ ուխտիւ
եկեղեցւոյն մաղթանս զքահանայն Տիրուկ, զորդի Մովսիսկան ի
Չարիշատէ Վանանդայ: Վասն որոյ հաւանեալ Վասմայ՝ զերկաքանչիւ-
րոցն կատարեաց զխնդիրս, տուեալ յաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն
զայլ ոմն ասորի, Շամուէլ անուն, զի լիցի ընդդիմադաւ մեծին
15 Սահակայ և հակառակաթոռ. և զորձ նմա զատուցանէ զընկերել
մարդպանին, կալ ի վերայ բաշխից հարկաց խնդրեցելոց և զատաս-
տանաց և այլ աշխարհական կարգաց: Եւ զմեծն Սահակ արձակեալ՝
թողու ի նա զեօղս սակաւս ի նորին տանէ, զի նստցի միայն
յինքեան վիճակի, իշխանութիւն ունելով միայն վարդապետութեան
20 սովորական կրօնիցն, և ձեռնադրութեան զայնոցիկ՝ զորոց և Շամուէլն
յանձն առնուցու:

- 1 Ե ԿԴ, փխ. ԿԵ.
2 Տ շմուէլաւ / adefbc շամուէլաւ / Ն
շամուէլաւ / լ շմուէլաւ / միւսն.
շմուէլաւ Դ. Փարս. շամուէլ
3 ձ երկուս / Աճորց նախարարք
3 ցեօք յերկաքանչիւրոց
4 ցրս ի խնդրել
4 Պ լիք աթոռակալ
5 ՏՊ աշոցայ
5 Ե լիք և հմայեակ աշոցաց տէր
5 Ե լիք և (արքայ)
5 ԱՊ կամեսցի [abdefc կամեցի] արքայ
6 Ե մանակ / Կձելու մանէն, փխ. մանէճ
6 լ աշարունեաց / ԿՁ արշակունեաց,
փխ. արշարունեաց
7 Ե յաւնաց
7 լ անատոլիայ / ց անատոլայ
8 Կձabcefw զհաւուկ կուսոյ առնոյ / լ
ի կուկայ առնոյ / վ՝ ի կուկայառնոյ
կաւ ի կուկայ առնոյ
8 ԱՊվ՝ նա, փխ. նմա
9 ցե բաթնի / Ա տայցէ
9 ցե նմա մասին
9 ցե բազմութիւն / ք բազում յեպիս-
կոպոսացն / ձ եպիսկոպոսաց
10 bdefg մեսրոպու

- 10 օ ուխտին / a ուխտին
11 օրքրս զտիրուկ / Ան զորդին
11 վձabceghw մովսէսկան / ձ Եմովսէս-
կան / օ մուսիսական / քքրս մու-
սիական
12 ցլ ի զօրեշատայ
13 Տ զինդիր / ԱՊ խնդիրս
13 Ե զաթոռ
13 ԱՊ եպիսկոպոսութեան
14 Տցե շմուէլ / լ շմուէլ
15 Պվ՝ նորա, փխ. նմա
15 ՏՊ զատուցեալ
16 վ վաշխից, փխ. բաշխից
16 ցե խնդրելոց
17 օ այլ ամենայն աշխարհական
18 Ե զեաւղս / ձ զգեօղս / ՏՊ սակաւ
զեւղս
18 Պ նստցի նա միայն / վ՝ նստցի նա
միայն յինքեան վիճակի, իշխանու-
թիւն ունել
18 Տ միայն յինքեան [ք ինքեան]
19 ԱՏ լիք վիճակի / Ալ ունել
19 ՏՊ լիք միայն
19 Ե վարդապետական
20 Պ որոց / ՏՊ շմուէլն
21 Ե առնուցուն

Բայց յանձակելն զնա յանդիման իւր արարեալ ի բազմակոյտ
 ատենին, սաէ. «Երդմնեցուցանեմ զքեզ ի քոյին հաւատ՝ միամիտ կալ
 ի ծառայութեան մերում, և ոչ խորհել իրա ապստամբութեան՝ պատրել
 ի մոլար հաւատակցութիւնն Յունաց, և լինել պատճառ կորստեան ի
 5 մէնջ Հայոց աշխարհին, փոխել զբարերարութիւնն մեր ի հարութիւնն»:
 Յայնժամ կանգուն կացեալ մեծին Սահակայ, պարկեշտ և նազելի
 զինքն կազմեալ ի բնմասացութեան ձեռն համեռա հայեցումովք,
 համեստագոյն ևս ձայնիւ սկսաւ ճառել զերախտիս ծառայութեանն, և
 զապերախտն ի նոցանէ լինել. ընդ նմին և զկեղծաւոր քաղցրարանու-
 10 թիւն նոցա յանդիմանելով, և զպառնութիւն խորհրդոց և զգործս
 չարաչարս. յարելով ի նոսին զընդդիմարանել անմիտ հայհոյութեանցն
 արտաճառեցելոց, զոր ասաց մոլար հաւատակցութիւն. և զնոցայն
 խայտառակելով զպաշտամունս, կատարեաց ի հրաշալի աստուածաբա-
 15 նութիւն, ըստ հանդուրժելոյ հեթանոսական լսելիաց, և ոչ բովանդակ
 զբանին պայծառութիւն անհաւատիցն արկանել առաջի յայպանումն,
 որպէս զմարգարիտ խոզից ի կոխումն. այլ այնչափ կայծակնաճաճանչ
 ցուցեալ, որով զաղաղացան մոգուցն լեզուք. և հիացեալ պակեաւ ինքնին
 թաղաւորն, և ամենայն բազմութիւն հրապարակին անձնագեղացն
 Պարսից՝ յակճիոս կալով սականջնել. մինչև հրամայեաց Վռամ արծաթ
 20 բազում տալ նմա՝ իբրեւ քաջարանի և ուժգնասրտի առն համարձակա-
 խօսի առաջի այնքանոյ թագաւորի:

- 1 Տե՛ս լիք զնա
- 2 օրքրս հաւատոյ
- 2 a միամտութեամբ
- 3 abeʃtuc լիք իրա / abdeʃn պատրել
- 4 deʃn հաւատակցութիւն / ցե հաւա-
տակցութեան
- 4 Տ լինել կորստեան պատճառ հայոց
աշխարհին ի մէնջ
- 5 Ա աշխարհին / e փոխեալ
- 5 ՏԽ փոխել զբարերար անուն [օրքր
լիք անուն] մեր ի չարաբար
- 7 Ա ցուցեալ, փխ. կազմեալ
- 7 Տաթ ի բնմասացութեան
- 7 ցե հայեցածօր
- 8 e ձեա, (փխ. ևս) / e ձայնից
- 8 eʃցե ծառայութեան
- 9 ցլ զապերախտ / Ա զապերախտիս
- 9 Վտոզ քաղցրարանութիւնն
- 11 e չարաբար / p չարաչար
- 11 ԱԽՎտո յարելով / v համարելով
միւսն. յարմարելով
- 11 e ի նոցին / e զընդդիմարանութիւն
- 12 Վʃnoցրեքս արտաճառելոց(ն) / de
պատճառեցելոց, փխ. արտաճառե-
ցելոց
- 12 Խ զնոցա
- 13 Տ պաշտամունս / tuc կատարեալ
- 14 Տ ոչ զբովանդակ բանին [ոքրքրս

- զբանին] զպայծառութիւն [n պայծա-
ռութիւն] / Խ ոչ զբովանդակ պայ-
ծառութիւն [ցպայծառութիւն] բանին
- 15 d բանին
- 16 և մարգարիտ
- 16 ԱՏ ի խոզից կոխումն
- 16 ՏԽ կայծակնաճաճանչեցուցեալ, փխ.
կայծակնաճաճանչ ցուցեալ / վ կայ-
ծակնաճաճանչեցուցեալ
- 17 ԱԿՎʃցեո զաղաղացան [dʃuc զաղա-
ղացան] / o զզաղանացն / p զզողացն /
qrs զզաղացն / վ զզաղացն / Վտո
զզաղաղացան
- 17 վօքրքր անգուց, փխ. մոգուցն
- 17 ԱԽ ինքն
- 19 a յակճիոս / e յաճիոս
- 19 Տ սկանջել / e սականջնել / de
սականջել / վե ց'սկանջել
- 20 ՎԽո իբր
- 20 ԽՎտո քաջարանի և ուժգնասրտի /
միւսն. քաջարան և ուժգնասրտ
- 20 abdeʃorstuc տանն
- 20 d համարձախօսի / Վabceʃkmentuc հա-
մարձակախօսողի / օրքրս համարձա-
կեալ խօսողի
- 21 kl լիք առաջի
- 21 de այնքանց / fցե այնքանոյ / pքրս
այնքանի / o այնքանոյ և

- Այլ նորա ոչ առեալ՝ առէ ցհամազգին իւր ցՍուրենեանն Պահլաւ, «Արծաթ նորա նմա լիցի. բայց դու հաւանեցուցես զնա՝ տալ ինձ գերկուսս զայս միայն. զգա՛ն նախարարացն Հայոց, որպէս կարգեալ յԱրտաշէրէ վարեցան մինչև ցայժմ՝ նորին օրինակաւ հրամայեցէ և առ
- 5 յապայ, զի մարդպանք պարսիկք մի կարասցեն ծանուցումն սակս այնր առնելով ինչ գերազանցօրէն՝ փոփոխել ըստ կամաց իւրեանց։ Եւ միւս՝ զի վարձուցէ՛ զտուն աղգականին իմոյ և քոյ, զմանկանն Գաղառնի զորդւոյն Հրահատայ, թէ և ոչ յիւրում ետեղ, զԱրշակունին յաշագելով անուն, գէթ ի կարգ ընկեցեալ՝ ընդ այլ նախարարս թուեսցի, յորում
- 10 ետեղ ինքն կամեսցի, որպէս համադն նորա կամսարականն, կամ զԱմատունին թափեալ ի հարցն պահուէ և յառաջամասինն պատուոյ ի ստորնակայինն, և կամ գրեթէ որպէս զարքունի գործակալութիւն նմա հաւատասցէ և նորուն վաւակաց համանմանակի ընտանութեամբ, մինչև Աստուած քաղցրացցի զարձուցանել ի կարգ հայրենի ընդ ձեռն
- 15 որոյ և է թագաւորի։ Աւրգ՝ ջանասցիս դու թովկելով զօրէն համոզակեր թովչի»։

Այնմ լսող եղեալ Վռամայ՝ հրամայէ պամենայնն կատարել. և զարձեալ հաստատելով զթոռն նորա զՎարդան ստրատելաւորն ի տէրութիւն իւրոյ ազգին Մամիկոնէից՝ արձակէ ի Հայս։

1 Ե նա

1 վ ցսուրենեանն / ց սուրենեան / Ե սուրէնեան / Ա սուրէն / միւսն. ցսուրէնն

1 Ա պալհաւ

2 abde հաւանեցուցանես

3 Կձefhc գերկուս / Խ գայտսիկ

3 ո զգահն / Կձե զնախագահ, փխ. զգահ

3 Կ՝ նախարարցն

3 Տ կարգեալ է յարտաշէրէ և վարեցան

4 Խ ես, փխ. և

5 Խ մի, փխ. զի

5 օ զի մի կարասցեն մարդպանք պարսիկք

6 օրքս առնոյ

6 Ե գերազանօրէն / ՏԷԼ միւս

7 Ացկ աղգականի / abdefhc իմ

8 Ե ոչ ի յիւրում / def յիւրմէ

8 Ե էտեղ / Դ տեղ / եւ է, ետեղ

8 Խ լիք զարշակունին—յիւրում տեղւոջ (ս. 10) [լ յուսանցիւմ ունի աւելացրած ուրիշ մտով]

9 եւ ի կարգն կեցեալ

9 Տցե նախարարսն

10 ԴԼ էտեղ / ՏԽ տեղւոջ

10 Ա համազինքն / ցԼ համազինն / օ համազին

10 Ա լիք նորա / Աօ կամսարական

10 Տ և կամ զամատունին

11 ԱՏ ի հարցն պատուոյ և յառաջամասինն [օրս յառաջամասին, ք առաջամասին] զահէ [Ա զահոյէ]

12 Տ ի ստորնակային / ցԼ ի ստորնակնային / Վ՝ ի ստորնակնայինն

12 Ա իրրե, փխ. որպէս

13 Տեկ ընդանութեամբ

14 ոօրք ընդ ձեռնն

15 ԱԽՎ՝ որ և է [Ե լիք է]

15 Ե ջանասցիս / եւ ջանասջիր

15 Ե թողելով / Եօրքս հովկելով / de թողելով / Խ հաւանելով, փխ. թովկելով / Վ՝ հաւանելով կամ թովկելով զօրէն համոզակ թովչի / վ հովկելով... համոզակեր թովչի

15 ք զօրէնս

15 Խմո համոզակ...

16 Եօրքս թափչի, փխ. թովչի

17 Խքքս այսմ, փխ. այսմ

17 Խ վաւա / Եքս զամենայն

17 Ե կարել, փխ. կատարել

18 de հաստատել

18 Խօրքս զաթոռն [ս զաթոռ] նորա և [Ե լիք է], փխ. զթոռն նորա [ո յեսո] ուղղած զթոռն նորա]

18 Լ ստրատն, փխ. ստրատելատն

18 Ե ի տերութիւն

19 Խ լիք իւրոյ

19 ց մամիկոնից / Վռո մամիկոնենից

19 օ և արձակէ

Բայց թէ ասիցէ որ, պարտ է մեզ զասացեալսն մեծին Սահակայ
 ի Պարսից հրապարակախօսութեանն գրել՝ գիտասցէ, զի ոչ յուսմբէ
 ի լսելիսս մեր հասեալ է բովանդակն ճշմարտութեամբ, և ոչ մեք ի
 պատմութեանս հիւսել հաւանիմք: Զի և ես այր եմ ձերացեալ և
 5 հիւանդոտ և անպարապ ի թարգմանութեանց, և զերագելն միայն
 խողացի, ոչ ինչ մաքրագունից պարապեալ բանից, զի և քո կամքդ
 կատարեցելն, և ես ճողոպրեցայց ի քոց հարկեցուցանող բանից և
 աղաչանաց. մարդ զքեզ վարկանելով, կարեկցութեամբ մեզ հաւասարեալ,
 և ոչ, որպէս քերթողքն ասեն, մերձագաւակք և մօտասերք զոյ
 10 և նոյնասերմանք աստուածոց՝ իշխանք:

ԿԶ

Գործք Շամուելի անաւան Խոթիստեմիմ մեծին Սահակայ:

Եկեալ Շամուելի՝ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն,
 հետեալ վարուցն Բրքիշոյի, և առաւել ևս ազահութեանն մասամբ. զի
 15 նա զվախճանեալ եպիսկոպոսացն միայն յափշտակեաց զլիճակ, այլ սա
 և զկենդանեացն. քանզի և փոխանորդ մեռելոցն ոչ տայր թոյլ ձեռնա-
 դրել մեծին Սահակայ, և զկենդանեացն դոյզն ինչ գտեալ պատճառս
 խափանման հարկացն արքունի՝ հալածականս առնէր, յինքն կորզելով
 զամենեցուն տունս: Վասն որոյ ատեցեալ ի բնաւ եպիսկոպոսացն՝
 20 արհամարհեալ լինէր. զի թէ և բիւրապատիկ չարիս ի նմանէ կրէին՝ ոչ

- 1 ՏՅ զասացեալսն [ք զասացեալ]
- 2 ցկ հրապարակախօսութեան
- 2 ԱՅ զի ոչ ինչ ի լսելիս մեր հասեալ
 է [ե լիք է] բովանդակն [Յ բովան-
 դակ] ճշմարտութեամբ յուսմբէ, և
- 4 Ե քանզի, փխ. զի
- 4 Վօրցր լիք և (ես)
- 4 ցկ լիք և ես / վլ լիք ես
- 4 Վ այր ձերացեալ եմ
- 5 ձ զերագելն / Ե զերանգելն
- 6 Ե խողացի
- 6 ձ մանրագունից, փխ. մաքրագունից
- 6 օրցր պարապել / Յ կարօտեալ, փխ.
 պարապեալ
- 6 օրցր լիք և (քո)
- 7 Ե ճողոպրեցից
- 7 Ե հարկացուցանող
- 8 Կ՞ձե կամեկցութեամբ
- 8 Կ՞ձեցցի հաւասարել
- 9 Եձեք լիք ոչ / Վ՞ մերձագաւակք
- 9 Եձեք մօտասերք / Լ մօտասերք / ձ
 մօտասեր / օրցր մօտասեր
- 11 Ե Կ՞, փխ. ԿԶ.
- 12 ձ գործ
- 12 Կ՞ձեք շամուելի / Լ շամուելի / Տցկ
 շամուելի
- 12 ձ համբշնին

- 12 ԱՅ լիք մեծին սահակայ [Բ և սահակ
 խնդիրք հայոց, փխ. մեծին սահակայ]
- 13 Եձեք շամուելի / ձ շամուելի / Լ շամուելի-
 զի / Վցկ շամուելի / օրցր շամուելի
- 13 Եձեք եպիսկոպոսութեանն / Բ եպիս-
 կոպոսութեանն / ցկ եպիսկոպոսապե-
 տութեանն
- 14 Լ բրքիշոյի
- 14 Յ՞ ազահութեան / օ ազահութեամբն
- 15 Ե եպիսկոպոսաց / Տ լիք միայն
- 16 ցկ լիք և (զկենդանեացն)
- 16 ցկ զկենդանեաց / Ե զկենդանեացն /
 Լ կենդանեաց
- 16 Տ լիք և (փոխանորդ)
- 16 Տ ոչ տայ թոյլ մեծին սահակայ [օ
 խահակայ] ձեռնադրել և զկենդա-
 նեացն դոյզն ինչ պատճառս գտեալ
 խափանման [օրցր խափանումն]
 հարկաց
- 17 ցկ պատճառ
- 18 Ե խափանումն / Ե հարկաց
- 18 Տ՞ հալածական / Եձեք առնէ
- 20 Յք Եձեք
- 20 ՏՅ լիք և (բիւրապատիկ)
- 20 Կ՞ձեք չարիս [Եձ չարիք] ի նմանէ
 կրէին, փխ. տեսանէին զնա / Եձ լիք
 տեսանէին զնա (ձ ցեղը քաց Ե քոյս)

երբէք տեսանէին զնա, բայց ի Սուրմակայն յայնմանէ, զորոյ և մեծացոյց իսկ զվիճակն, արքունի հրամանաւ հանեալ զբազմաց՝ նմա հաւատարմութիւնով Ընդ որ նախանձեալ և այլ եպիսկոպոսաց՝ ժալրհեցան զնոյն առնել, խնդրելով ի Պարսից արքայէն օգնականութեամբ իւրաքանչիւր

5 իշխանաց:

Այլ մեծն Սահակ ոչ ինչ կասեաց զհոգեւոր կաթնն գիեցուցանել մանկանց եկեղեցւոյ հանդերձ Մեսրոպաւ, զոր թողեալ խարսխեաց յեկեղեցւոյն կաթուղիկէ, որ ի Վաղարշապատ բազաքի, ինքն կալով ի Բագրևանդ գաւառի, ի տեղւոյն՝ ուր ծագեաց լոյս յերկնից ի մկրտել

10 սրբոյն Գրիգորի զՏրդատ արքայ և զբոլոր Հայս:

Բայց Շամուէլ կեցեալ ամս հինգ՝ մեռանի ի մերում աշխարհիս: Յայնժամ ժողովեալ ի միասին ամենայն նախարարացն՝ Հոգան առ մեծն Սահակ, և զմեղանս յանձն առեալ՝ աղաչէին զնա դարձեալ ունել զաթոռն. խոստանային ի Պարսից արքայէն հաստատել զնա, մուրհակ

15 ամենեցուն կնքեալ՝ ազգաւ տալ թոռանց նորա զնոյն իշխանութիւն: Այլ նա ոչ առնոյր յանձն. և ի բազում թախանձելոյ նոցա հարկաւորեալ՝ պատմեաց զտեսիլն, որ յառաջ քան զբազում ժամանակս երևութեացաւ

նմա ի քուն ապագայիցն յայտնութիւնք: Զոր լուեալ նախարարացն և զիտացեալ, թէ յաստուածային հրամանէ դադարեաց յազդէ նորա

20 քահանայապետութիւնն՝ յարտասուս հարեալ, աւաղելով զինքեանս ըստ Աւետարանին բանի, թէ Հարկ է գալ գայթակղութեանն, բայց վնայ ախոյրիկ, ընդ ոյր ձեռն գայցէ գայթակղութիւնն՝ թոյլ ետուն նմա:

1 Կ՝abdegn բաց ի

2 Կ՝abcef սորմակայն / Խ սուրմակէն

1 օ զոր

2 ք վիճակն

2 Տ ի բազմաց, փխ. զբազմաց

3 def եպիսկոպոսացն

3 օ զնայն, փխ. զնոյն

4 abcef օգնութեամբ

5 օ իշխանացն

6 օ կաթն

7 Ացլ մեսրոպաւ

9 ֆ ի տեղին

9 օ որ, փխ. ուր

9 ՏԽ ծագեաց յերկնուտ [քգրս յերկնից] լոյսն [ցլ լոյս]

9 ց լիֆ ի (մկրտել)

10 Խ զամենայն, փխ. զբոլոր

10 ՏԽ Հայսս

11 ց զմուէլ / լ շմուէլ, ՏԽ շմուէլ

11 ցԽ լիֆ կեցեալ

12 Ա ի միասին ժողովեալ

13 քգրս դարձուցանել, օ ի դարձուցանել, փխ. դարձեալ

13 օքգրս լիֆ ունել—հաստատել (Տ. 14.)

15 Խ կնքել

15 օ լիֆ զնոյն

15 օ զիշխանութիւն

16 լ թախանձանաց (թառի վերջը նորոգած Խ)

17 ՏԽ զոր

17 օ երևութեացաւ / օքգրս երևութեացեալ

18 bdef ապագայցն

18 ց «յայտնութիւնք» թառից յետոյ դրած Խ Տեսիլի պատմութիւն և ապա մեկնութիւն:

19 օ ի յազդէ

20 ֆցԽ քահանայապետութիւն

21 օ ըստ աւետարանի բանի

21 ֆ դալ գայթակղութեանց / ցԽ գալ գայթակղութիւն / abde գայթակղութեանն

22 Խ լիֆ ախոյրիկ

22 Խ լիֆ ընդ / ցլ յոր, փխ. ընդ ոյր / օ ընդ որոյ / օքգրս ընդ որ, փխ. ընդ ոյր / վ ամենայն գրչագիրք ընդ որոյ կամ ընդ կամ յոր

22 abcdel գայթակղութիւն / միւսն գայթակղութիւն

22 Խ և թոյլ [լ թոյլ] ետուն

ԿԷ

Փոխումն յաշխարհէ մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ երանելոյ:

Զքսան և զմի ամ թագաւորեալ Պարսից Վռամ երկրորդ՝ մեռանի, թողլով զտէրութիւնն որդւոյ իւրում Յաղկերտի: Որոյ մոռացեալ
5 զհաշտութիւնն՝ իսկ և իսկ ընդ թագաւորելն զիմէ ի վերայ զօրացն Յունաց, որք առ Մծբնին, հրամայելով զնոյն Ասորպատականի ի մեր աշխարհս ելանել, որք եկեալ անկարգապէս բանակեցան հուպ առ Բագնացն աւանի:

Յայնժամ հասեալ մեծին Սահակայ հիւանդութիւն մահու. և առեալ
10 զնա աշակերտացն՝ տարան ի գիւղն որ կոչի Ռուր, որպէս թէ ի վայր և յընտանեգոյն և ի զերծ տեղի մատուցեալ ի զօրացն Պարսից կտտողաց զնոսա: Ուր և հասա վախճան, կեցեալ եպիսկոպոսապետութեամբն ամս յիսուն և մի, սկսեալ յերրորդ ամէ վերջնոյ Խոսրովայ արքայի Հայոց մինչև ցսկիզբն ամին երկրորդի Յաղկերտի եղելոյ Պարսից թագաւորի,
15 յիւս ամսոյն նաւասարդի, յաւուր իւրոյ ծննդեանն: Որ մահկանացու ծնեալ՝ անմահ զիւրն յիշատակ եթող. պատուեաց զպատկերն, պատկանեաց ի կոչնականէն, փոխանորդեաց զկեանսն. և այսքան կենցաղավարեաց՝ իբր զի ոչ պակասութեան իրիք մասն ի ծերութենէն եղանիլ, և ոչ յախտից առննդունել: Զորմէ պարտ էր մեզ հրաշափառա-

1 Ե ԿԶ, փխ. ԿԷ.

2 Ա յաշխարհէս

3 abe մեսրոպայ / cdl մեսրոպայ

2 ցս երանելոյն / և երանելոյն

3 ց զքսան և մի

4 Բ զտէրութիւն / Խք զթագաւորութիւն, փխ. զտէրութիւնն

4 Ե յորդուոյ

4 ցկ իւրոյ

5 Եցքք զհաշտութիւն

5 Ա ի վերայ յունաց զօրուն

6 Ե ի մծբին / Խք առ մծբին / Տձ առ մծբին

7 ցկ անարգապէս, փխ. անկարգապէս

7 ԵԵԵԲ իի Կուպ

8 ցլ բագնաց

9 ցկ յայնժամ ժամանակի, փխ. յայնժամ

9 Տ մեծին սահակայ հասեալ հիւանդութիւն մահու / Խ հասեալ հիւանդութիւն մահու մեծին սահակայ

10 ՏԽ իի Կնա

10 ԵԵԲք ի Կեօղն / Ե ի Կեօղն / Տցկ ի Կեօղն [ք ի Կեօղն]

11 Ե յանտանեկան / Ե յընտանեգոյն / Ե յընդանեգոյն / Կճցլ ընտանեգոյն / ՏԲկ ընդանեգոյն

11 ՏԽ իի Ե (Կերծ)

11 Խ տեղիս

11 Ե զատուցեալ, փխ. մատուցեալ

12 ՏԽ իի և (Եհաս)

12 ոք եպիսկոպոսապետութեամբ / ԱԽ եպիսկոպոսութեամբ

13 ցլ ի յերրորդ ամի

13 Ա ամի

13 Խ խոսրովու

13 ՏԽ հայոց արքայի

14 օքքր իի ամին

14 օքքր երկրորդ

14 Ա ցսկիզբն երկրորդին [Ե երկրորդի] ամի յաղկերտի պարսից եղելոյ [նաեւ Խ պարսից եղելոյ] թագաւորի

16 օքքր զիւր

16 քքր յիշատակն / օ յիշատակութիւն

16 օ թողեալ

17 Ա զկեանս

18 Ե կենցաղաւորեաց

18 Ե իբրև

18 ք ԹԵ, փխ. զի

18 ԱՏ պակասութիւն

18 օք ի ծերութենէ

19 Ա և ոչ առ ի յախտից առ ի յընդունել

19 օքքր պարտ է մեզ

գունիւ անցանել բանիւ, ըստ արժանի սրբոյ հօրն զբուստից. այլ զի մի՛ յերկարութիւն ճառիցս լիցի ձանձուութիւն ընթերցողաց՝ այլու՛մ տեղոյ և ժամանակի զայսոսիկ թողցուք, արտաբոյ այսց զրոց, ուր զսկզբանն հրաւիրեցաք առնել թելադրութիւն:

- 5 Բայց զպատուական մարմին նորա բարձեալ սարկաւազապետին նորին Երեմիայի հանգերձ աշակերտակցօքն և տիկնաւն Մամիկոնենից, նորին նուաւ, որում անուն էր Դատրիկ, կին Վարդանայ ստրատելատի՝ տարեալ հանգուցին յիւրեանց գիւղն յԱշտիշատ, որ է ի դաւառին Տարօն: Եւ ցրուեալ աշակերտաց նորա կրօնաւորաց սպուդէից ի դաւառս
- 10 Իւրաքանչիւր՝ շինեցին վանորայս, ժողովեալ եղբարս:

- Եւ զկնի վեց ամսոց անցելոց կատարման սրբոյն Սահակայ, յերեքասանն մեհեկանի և երանելին Մեսրոպ յաշխարհէ փոխեցաւ ի Վաղարշապատ քաղաքի, զերազանցեալ քան դամենայն, որք զայնու ժամանակաւ էին առաքինիք: Քանզի ամբարտաւանութիւն և մարդահաճութիւն առ ի նորա վարս տեղի գտանել երբէք ոչ կարացին. այլ հեզ և լաւակամ և բարեխորհուրդ գոլով, և երկնայնոցն զարդարեալ սովորութեամբք զինքն բոլորից ցուցանէր: Վասն զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտօք ծննդական, բանիւ պայծառ, գործովք ժուժկալ,
- 15 հաճութիւն առ ի նորա վարս տեղի գտանել երբէք ոչ կարացին. այլ հեզ և լաւակամ և բարեխորհուրդ գոլով, և երկնայնոցն զարդարեալ սովորութեամբք զինքն բոլորից ցուցանէր: Վասն զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտօք ծննդական, բանիւ պայծառ, գործովք ժուժկալ,

1 ԽՎօրգրս լիք սրբոյ

2 Ան լինիցի

2 Խ ընթերցողացն

3 ձե տեղի

3 Ա յայնոսիկ {a յայնոցիկ}, և զայնոսիկ, փխ. զայսոսիկ

3 Խ այսր, քգրս այս, փխ. այսց / օ լիք այսց

4 ձ զսկիզբն / Լորս զսկզբանն / օ յսկզբանն / միւսն. սկզբանն / վ՛ ի սկզբանն {Հայկ. Բառգ. Թելադրութիւն բառի ճակ}: Հմմտ. Ա. դ. եր. 148. 5—7:

5 օցլ սարկաւազապետի

6 ձ նորա

6 Տ աշակերտակցօք {r եւ gk աշակերտօքն}

6 Տեւ մամիկոնենից {օ մամիկոնէից} / Աւ մամիկոնէից

7 Ե նունոյ, փխ. նուաւ

7 Կե՛ծե՛ք գստիկ

8 օճեք գեօղն / c գեաւղն / ԽՎոգրս գեւղն

8 ցլքս աշտիշատ

8 Խ լիք որ է ի դաւառին տարօնոյ

9 ցկ լիք կրօնաւորաց

9 Ե սպուդէից

9 f ի դաւառ

10 Տ վանորայս շինեցին

10 Կ՛ձե լիք ժողովեալ եղբարս

11 Ան զկնի վեց անցանելոյ [Ոճ ան-

ցելոց] ամսոց / Տ զկնի վեց ամսոց անցանելոյ [Վո անցելոյ] / Հմմտ.

Կոր. յետ ամսոց վեցից անցելոց վախճանի երանելոյն սահակայ

11 ՏԽ լիք կատարման սրբոյն սահակայ

12 Կ՛ ի տասն և յերեքն, օճե՛ք ի տասն և երեքն, փխ. յերեքասանն

12 Ա լիք և

12 Կ՛օճե մեսրոփք / Դ լ մեսրոք

12 Խ յաշխարհէ / միւսն. յաշխարհէս

12 Տ փոխեցաւ յաշխարհէ

13 ք քաղաք

13 ո զամենայնն

13 Ա զայնր

14 a յառաքինիք

14 ձե ամբարտաւանութիւնք

15 Տ ի նորա, ցկ առ նորա, փխ. առ ի նորա Հմմտ. Սոկրատ. եր. 698 հս. (Χαλατ. Αρμ. Αρμ. II, եր. 138)

15 օ վերայ, փխ. վարս

15 Ա ամենեկն, փխ. երբէք

15 Ա այլ բարեբար և [ձ լիք և] երկաբախտհուրդ [ձե երկայնախորհուրդ] գոլով / վ այլ բարեբար և հեզ և երկարախորհուրդ

16 Խ լիք գոլով

17 Ա լիք վասն

18 օրգրս լիք մտօք ծննդական

18 Տե բանիւք

18 Լ գործով

մարմնով արտափայլեալ, սարասիք անճառ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յուսով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անձանձրոյթ:

- Այլ վասն զի զբոլոր նորա ուղղութիւնս ոչ եմ բաւական ասել՝ ի հանդիստ նորա նշխարացն դարձուցից զբանս: Որպէս լուայ ի բազմաց և ի հաւաստի արանց, եթէ եկաց լոյս շողապէս ընդ ազօտ նշան խաչի ի վերայ տանն, ուր երանելին զհոգին աւանդեաց. ոչ փոյթ ընդ փոյթ լեալ էանց ծագումն, կամ սակաւուց տեսանելի, այլ ամենայն բազմութեանն, մինչև յոլովից մկրտել յանհաւատից: Յայնժամ լեալ աղմուկ շփոթի յամբոխութեանն, բաժանեալ յերիս գունդս, վասն հանգուցանելոյ զպարկեշտն զայն մարմին և նախ քան զմահն կրթեալ ի մեռելութիւն: Կէսքն ասէին տանել ի բնադաւառն իւր ի Տարօն, և ոմանք ի նախ աշակերտեալն Գողթն, և այլքն անդէն ի նմին ի Վաղարշապատ քաղաքի ի սրբոցն դիրս: Բայց յաղթեաց քաջն Վահան Ամատունի, զի էր զօրաւոր հաւատովք և ճոխութեամբ մարմնաւորաւ. վասն զի ի ժամանակին յայնմիկ ի նա էր հաւատացեալ Պարսից զհաղարապետութիւն աշխարհիս Հայոց. որոյ բարձեալ տարաւ զնա արժանի յուզարկմամբ յիւր գիւղն:

- 1 abcfgh սարսիք / նաեւ Սոկր. սարսիք / ձ սաստիւ, Կ՞ճ սաստիւք, փխ. սարասիք
1 ք խորհրդակցութեամբն
2 Տ համբերող
3 ցկ տնձանձիր
4 Ա քանզի, փխ. վասն զի
4 Տ զբոլոր ուղղութիւնս նորա ոչ բաւական եմ ասել
4 Խ՞՞՞ առաքինութիւնս, փխ. ուղղութիւնս
4 Խ՞՞՞ լիք եմ
4 Խ՞՞՞ ասացեալ
6 Խ՞՞՞ լիք և
6 Տ հաւատարիմ, և հաւատի, փխ. հաւաստի
6 լ ազօտ ուտիշ մեղսով շինած անաղտ
8 լ լիեալ / ցցե անց
8 և լիք այլ ամենայն-յանհաւատից(Տ. 9)
8 և բազմութեան
9 Ա.Խ՞՞՞ միւնչ
9 Ա.Խ՞՞՞ շատից [c շատից ևս], փխ. յոլովից
9 Ա մկրտել
9 c յանհաւատիցն
9 Խ եղեալ, փխ. լեալ
9 ք աղմուկ, փխ. աղմուկ
10 c շփի, Խ շփից, փխ. շփոթի Վ՞ շփոթից
10 Վ՞bcdցլ ամբոխութեանն / ցց ամբոխութեան / օրգրս յամբոխն / և յամ-

- բոխութեան
10 Կ՞abcde բաժանելով / ք բաժանե... լիք յերիս գունդս—ժողովրդեանն, մինչև (եր. 358, Ե. 2)
10 c հանգուցելոյ / Խ՞՞՞քցրս հանգուցանել
11 abde զպարկեշտ / ք զայն պարկեշտ
11 ad մարմինն / be զմարմինն
11 ք երթալ, գրս երթեալ, փխ. կրթեալ
12 a կէսն
12 վքց ի բնադեօղն, փխ. ի բնագաւառն
12 Խabc լիք ի (տարօն)
12 a ի նախ աշակերտացն
13 քցրս գողթան
13 ցկ այլք / լ այլք
13 Տ լիք ի նմին
13 ցկ լիք ի (վաղարշապատ)
14 Տ յաղթեալ
15 օրգրս հաւատով
15 Խ՞՞՞ մարմնականաւ
16 abde նմա, փխ. ի նա / c լիք ի (նա)
16 abcddegk ի պարսից
16 ak հաղարապետութիւն / bde հաղարապետութիւնն
16 ՏԽ հայոց աշխարհիս [ք աշխարհին]
17 ad լիք հայոց
17 abcde որով / a լիք զնա
17 օք ուզարկմամբ / a իւր
17 adepգրս գեօղն / c գեաւղն / Վոռոգեալն

- Օշական: Եւ նոյն տեսիլ լուսեղէն խաչին ի վերայ դազազացն երթայր յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, մինչև ի հանդիստ զնա փոխեցին Վահան և Թաթիկ նորին արբանեակ. և ապա նշանն աներևոյթ լինէր: Իսկ զաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն ետեղապահութեամբ յաջորդեաց
- 5 հրամանաւ երանելոյն Մեսրոպայ՝ նորին աշակերտն Յովսէփ քահանայ ի Վայոց ձորոյ, ի խողոցիմ գեղջէ:

ԿԸ

Ողբի վասն բառնայոյ քաղաւորութեանն Հայոց յազգէն Արեւիկունեաց, եւ եպիսկոպոսապետութեանն յազգէ սրբոյն Գրիգորի:

- 10 Ողբամ զքեզ, Հայոց աշխարհ, ողբամ զքեզ, հանուրց հիւսիսականաց վեհադոյն. զի բարձաւ թաղաւոր և քահանայ, խորհրդական և ուսուցող. վրդովեցաւ խաղաղութիւն, արմատացաւ անկարգութիւն. զրդուեցաւ ուղղափառութիւն, կայկայեցաւ տգիտութեամբ չարափառութիւն:
- 15 Ողորմիմ քեզ, եկեղեցի Հայաստանեայց, խրթնացեալ ի բարեզարդութենէ բեմին, ի քաջէն զրկեալ ի հովուէ և ի հովուակցէ: Ոչ ևս

1 Ե յօշական

1 Sabode ի վերայ երթալով [Տ երթեալ] դազազացն

2 ո մինչ

3 Ե Թաթիկ, փխ. Թաթիկ

3 Խ նորուն

3 քգրս արբանեակ / միւսն. արբանեակք

3 ցկ նշան

4 քգրս զաթոռն

4 abde եպիսկոպոսութեանն / ֆ եպիսկոպոսութեան / ցկ եպիսկոպոսապետութեան

4 Ալ ետեղափոխութեամբ / և և տեղապահութեամբ

5 Sabck երանելոյն

5 abde մեսրոպայ / ֆ մեսրոպայ

5 Տ աշակերտ / ֆ աշակերտի

6 Skno ի վայոյ ձորոյ

6 Կ²abdef հողոց / Կ¹egլ հողոցիմ / ք խողոցից

6 c ունիյիշատակաւան ուրիշ մեռնով եւ քանախով: Եւ. զայս Մովսէս Խորենացոյ պատմադիրքս է Ազբիանուպոլսոյ առաջնորդ եփրեմ վարդապետին ի վայելումն անձին հազար հարիւր քառասուն հայոց թուականին / ֆ չիշատակ է տ'ը Յօհաննիսին առաքելին:

7 Ե լիք ամբողջ ԿԸ գլուխը / Վ քաղաքած' և Եւ Յայսմաւուրի (յյ), դնելով ծանօթութիւնս. Վղորոցս կամ առ

մեզ ևս այլ քաղաւ օրինակի ի Յայսմաւուրս:

8 Կ¹y վեց օր. Յայսմ. ողբանք

8 և բոնալոյ

8 ցկ Թաղաւորութեան

9 bde եպիսկոպոսութեանն / Կ¹ եպիսկոպոսութեանն / ցկ եպիսկոպոսապետութեան

9 a յազգէն / յյ ի ցեղէ / Տ ի տանէ [քգրս տանէն]

9 o զրիգորի մեր լուսաւորչի

10 և հաստականացս

11 Կ¹cdkpr վերագոյն

11 o բարձաւ ի բէն թաղաւոր

12 o ուսուցանող / Կ²abde և իմաստուն ուսուցող

12 a և արմատացաւ

13 a և կայկայեցաւ

13 opqr լիք կայկայեցաւ տգիտութեամբ չարափառութիւն

13 և չարափառութեան / a չարութիւն

15 ԽԿ¹a ողբամ զքեզ, փխ. ողորմիմ քեզ

15 ցկ եկեղեցիք

16 Կ²adgknoք բեմբին

16 ao ի քաջաց զրկեալ հովուաց և ի հովուականաց [o հովուապետաց]

16 a զրկելով

16 Վոքրցս զրկեալ հովուէ և հովուակցէ

տեսանեմ զբանաւոր քո հօտ ի վայրի դալարւոջ և ոչ ի ջուրս հանգստեան սնեալ, և ոչ ի փարախ հաւաքեալ՝ զգուշանալով ի գայլոց, այլ ցրուեալ անապատաց և զահալիժութեանց:

- Երանի՛ առաջնոյ և երկրորդի փոփոխմանն. զի էր ինչ ժամանակ
 5 հեռանալոյ փեսային և փեսաւորին, և հարսնոց համբերեցեր՝ ողջախոհութեամբ զամուսնութիւն պահելով, որպէս ոմն նախ քան զմեզ իմաստասիրեաց: Դարձեալ մինչ երբեմն ոմն սեղեխաբար յանդգնեալ յարձակեցաւ յանարատ առողջաստոց՝ և հարսնոց ոչ աղտեղացար. թէպէտ և բռնութիւնն զփեսայն ի բաց վարեաց, որդւոցն բարձրացելոց
 10 անարգելով զծնողն, համայն և խորթոցն ըստ արժանեացն զօտար հայրն և զեկամուտ յօրայն. սակայն դու և ոչ յայնմ զքեզ ամայի բոլորիցն ցուցեր. զանդրէն քոյոյն յուսալով դարձ հովուակցաւն, ոչ որպէս տայգերը, այլ որպէս նոյնազաւակ զուգահարը, զմանկունսն փայփայեցեր: Իսկ յերրորդ հեռանալս ոչ է ակնկալութիւն դարձի,
 15 լուծեալ ի մարմնոյս ընկերաւն և գործակցաւն:

1 Խորցր լիի քո

1 աօ հօտ քո / ձե քո զհօտ

1 ՏՅ ա լիի ոչ (ի ջուրս) / Տ առ ջուրս,
 փխ. ի ջուրս / Խ ի ջուր

2 և հանգստեանն

2 օրգրս սնեալս / իձեկ տաճեալ /
 միւսն. տաճեալս / Ուղղ. սնեալ
 (ըստ Գր. Նազիւնգ. *Xalam. Apm. Apm. II. 142*),

2 օրգրս ի փարախս

2 Վժրգրս լիի ի (գայլոց)

3 ա լիի այլ—զահալիժութեանց

3 ԱՏ ցրուեալս [Կ՝ ցրուեալ]

3 Կ՝ անապաց, փխ. անապատաց

3 Վ զահալիժութից

4 օրգրս երանի է / Խ առաջնոց

4 օրգրս փոխմանն

5 Վճաճեօ փեսաւորին / ցլ փեսաւորին

5 ցլ հարսն

5 Կ՝ձե սղջախոհութեան

6 ա որպէս և / ա լիի ոմն

6 Խ լիի քան (զմեզ), ձմն. Գր. Նազիւնգի ի Մեյիսոս (նոր. Բիւզ. Քննաւոր Բ. 61, և *Xalam. Apm. Apm. II. 142*),

7 և սեղիդարար / Վեգրս սեղեխաբար

7 ա սեղեխաբար յանդգնաբար արձակեալ անարատ քո առազաստ

8 ցօրգրս արձակեցաւ

8 օրգրս յանարատն առազաստ

9 օրգրս լիի և / ԱՅ բռնութիւն

9 և որդւոյ / Վաճեն որդւոց

10 աճեց զծնողն

10 ա զխորթոցն / ձրգրս խորթոցն / օ խորթոցն

10 աճեց ըստ արժանեաց

10 ա և [օ լիի և] զօտարահայրն և զեկամուսն / Ըստ յյ և զօտարահայրն

11 Վօ երկու օր. Թ յօրանայր, փխ. յօրայն

11 ցկ լիի դու և / օրգրս այնմ

11 Կ՝աճե յայնմ [ա այնմ] ամայի [Կ՝ձե ամենայնի, փխ. ամայի] ի [Կ՝ձե լիի ի] բոլորիցն

12 օրգրս լիի ցուցեր / ա անդրէն

12 Կ՝աճե քոյոյն յուսալով [Կ՝ յուսով] զալուստն [ա զալուստ]. դարձ [ա լիի դարձ] հովուակցաւն

12 Կամ՝ զանդրէն քոյոյն յուսալով դարձ՝ հովուակցաւն ոչ որպէս... աշխինքն մինչ յուսայրն զանդրէն դարձ քոյոյն (փեսայի)՝ դու հովուակցաւնորին փայփայեցեր զմանկունսն ոչ որպէս... ՍՏ. Մ.

13 ցկ տայգերը / Կ՝Կ՝ձե տաղերը / և տաղ գերը, փխ. տայգերը

13 ՏՅ իբր, փխ. որպէս / ա լիի որպէս

13 ա զնոյն աւագակ, օրգրս նոյն աւագակ, փխ. նոյնազաւակ

13 ա զմանկունսն փայփայեցեր զուգահարը / օրգրս զմանկունս

14 Կ՝Կ՝ յերկրորդ / Վ ոմնմ յերկրորդ կամ երկրորդ, փխ. յերկրորդ

14 յյս ակնկալու / Վ ակնառութիւն, փխ. ակնկալութիւն

15 Խ ընկերակցաւն, փխ. ընկերաւն

15 աճեօրգրս լիի և

15 օրգրս գործակցաւ / ա մարմնոյ գործակցաւն

Ընդ Քրիստոսի լաւ է նոցա բնակել, և յԱրրահամեանն հանդչել
 ի գոգս, և զհրեշտակացն տեսանել զպարաւորութիւնս: Բայց անհոգոյ
 դժւ այրութեամբք, և եղկելիք մեք՝ որ զրկեալք եմք ի հայրենի վերա-
 կացութենէն: Զի ոչ որպէս ի հնումն ժողովուրդն այն, այլ առաւել
 5 մերս է թշուառութիւն: Վասն զի Մովսէս բարձեալ լինի, և Յեսու ոչ
 յաջորդէ՝ առաջնորդել յերկիրն Աւետեաց: Ռոբովամ մերժեցաւ յիւրմէ
 ժողովրդենէն, և փոխանորդեաց որդին Նաբատայ. և զայրն Ասաուծոյ
 ծախեաց ոչ առիւծ, այլ կատարումն ժամանակի: Եղիա համբարձաւ, և
 եղիսէն ոչ մնաց կրկին ոգւով օծանել զՅէու. այլ և Աղայէլ հրաւիրեցաւ
 10 ի կոտորել զԻսրայէլ: Ի գերութիւն վարեցաւ Սեղեկիայ, և Զօրաբարէլ
 ոչ ուրեք է, որ նորոգէ զպետութիւնն: Անտիոքոս բռնադատէ թողուլ
 զօրէնս հայրենիս, և Մատաթիայ ոչ ընդդիմակայէ. պատերազմ զմեզ
 շուրջ պաշարէ, և Մակարէ ոչ փրկէ: Այժմ մարտք ի ներքուստ
 և արհաւիրք արտաքուստ. արհաւիրք ի հեթանոսաց և մարտք ի հեր-
 15 ձուածողաց, և խորհրդականն չէ ի միջի, որ խրատէր և յարմարէր ի
 պատերազմ:

Աւանդ զրկանացս, աւանդ թշուառական պատմութեանս. զորպէս
 զախտս հանդուրժեցից բերել. զիմրդ զմիտս իմ և զլեզուս պնդեցից, և

1 Խ լաւ է նմա հանգչել: և յարրահա-
 մեանն բնակել՝ գոգս
 1 a արրահամեան գոգ հանգչել և պա-
 րաւորութիւնս հրեշտակաց տեսանել
 1 ԿԻԵՕ արրահամեան
 1 քգրս հանգչել նոցա
 2 Տa լիք ի (գոգս)
 2 ՏԽԵԵ պարաւորութիւնս
 2 d անհոգալ / ց անհոգոյ / օ ան-
 հոգաւդ
 3 abde այրութեամբ
 3 ՎՊԵՆ որք
 3 ade զրկեալ եմք / Տ զրկեցաք
 3 ԿԴ վերակացութենէ
 4 be ի հնումն
 4 ԿԴabde ժողովրդեանն / օ ժողովուրդ
 4 ԿԴabdeօքրս լիք այն
 4 a առաւելու
 5 Վօքրս մեր
 5 օքրս լիք է
 5 ԿԴԵԵՕԵ թշուառութիւնս
 6 a յաջորդեաց մեզ / Ե յաջորդ
 6 a լիք առաջնորդել
 6 ԽԵԵ յերկիր
 6 Ա աւետեացն
 6 abde բորովամ
 7 ԵԵԵ ժողովրդենէ
 8 ՏԽ առեւծ
 9 Լ եղիէնս / ԵԵԵԵ եղիսէնս
 9 ՏԽ հոգւով / Լ հոգւովն

9 Լ յաւանել
 9 a զեսու, ԵՐՏ գիտու, փխ. գլէու
 9 Լ աղայէլ
 10 a լիք ի (կոտորել)
 10 ԵԼ զիսրայէլ
 10 a հրաւիրեցաւ, փխ. վարեցաւ
 10 Լ զաւրաբարէլ
 11 ԵԵօքրս գոյ, փխ. է
 11 ցԵ զպետութիւն
 11 a ոչ ուրեք երեք որ զպետութիւն
 նորոգէր
 11 ցԼ անաւորոս
 11 a Թողեալ զօրէն հայրենի
 12 ԿԴ մատաթիայ
 12 ԿԴԵԵ ընդդիմակցէ
 12 ԵԵԵ մեզ
 13 a պաշարէ / ԽԵԵԵ պաշարեաց / ՎՊ
 պաշարեաց կամ պաշարէ / միւսմ.
 պատեաց
 13 a լիք և (արհաւիրք)
 15 օքրս խրատէրն
 15 a խրատէ և յարմարէ
 15 օ յարմարէրն / ԿԴԵԵ յարդարէր, փխ.
 յարմարէր
 17 a Ը՝ զրկանաց, / քր լիք աւանդ
 զրկանացս
 18 a հանդուրժեցից զախտս
 18 օ լիք իմ
 18 a զլեզու

զհմյրն իմ և զքահանայապետ, զմիտան վսեմացեալս, որ երթայր տանէր
կատարեալ բան, որով վարէրն և յարմարէր, և ղերասանակս ի բռն
առեալ՝ ուղղէր զգէման և սանձահարէր ղլեզուս օտարաձայնս, եթէ զիս,
թափուր ի Հոգւոյն մնացեալս խանդից և ցականեալ. զծննդն իմ, աղբիւր
5 վարդապետական, զարդարութեանն ուղղող, և հեղեղաւ զամբարշտու-
թիւնն արտաքս սահմանելով, եթէ զիս, երաշտացեալ և թարշամեալ
պասքութեամբ արբուցմանց խրատու. զաշխարհիս եկեմլ աղէտս, եթէ
զաղաղայիցն ակնկալութիւն:

Ո՞վ մեզ յայսոսիկ ճառակցէ հաւասարելով տրտմութեանս, և
10 օգնեսցէ ախտակցելով ասիցս, կամ յարձանս փորագրել: Զարթիր,
երեմիաս, զարթիր և ողբս հանգերձ մարգարէանալով որ ինչ թշուա-
ռացաքս և որ ինչ թշուառանալոցս եմք. զուշակեան զյառնել հովուաց
տգիւտաց, որպէս երբեմն Զաքարիաս յիսրայէլին:

Վարդապետք տխմարք և ինքնահաճք, անձամբ առեալ պատիւ և
15 ոչ յԱստուծոյ կոչեցեալ. արծաթով ընտրեալք և ոչ Հոգւով. ոսկեսէրք,

1 ք զհայր

1 ա զհայրն ասեմ իմ և զհայրապետ
զմիտքն վսեմացեալ, որ երթեալ
տանէր կատարեալ բանս

1 deցե լիք իմ

1 k քահանայապետ / օրգրս զքահանայ-
ապետն

1 deզ զմիտս

1 dek վսեմացեալ / ցլ վսեմացեալ

1 k լիք որ երթայր տանէր կատարեալ

2 թե բանն [՝ adeg վարէր

2 ա ղերասանակն / Կ՝deցե ղերասա-
նակ / S ղերեսանակս

3 թիկն՝ de վ ոմամբ ուղղէր զգէպն [լ
շինած զգէման] և (Կ՝ լիք և) կամ
զգէպն և սանձահարէր

3 ա սանձահարեալ

3 օրգրսվ՝ լիք և [օրգրս ունիմ] սանձ-
ահարէր ղլեզուս օտարաձայնս

3 թիկն՝ de ունայնաձայնեալս [լ շի-
նած միայնաձայնեալս, եւեւ վ
միայնաձայնեալս]

4 ա մնացեալ / վրգրս ունայնացեալ,
փիւ. մնացեալս

4 Կ՝ խանութից / de խանդի / թիկն
խանութի

4 վրգրս անկեալ, [ո անկանել, փիւ.
ցականեալ / Կ՝ ցանկանեալ

4 վա լիք խանդից և ցականեալ

4 adց զծնոցն

4 dek զաղբիւր / ցլ զաղբիւր / S աղ-
բիւր [ք աղբիւրն]

5 ա՞ զարդարութիւն / deզ զարդարու-
թեան

5 Կ՝ ցլօրգրս ուղղող / միւսն. ասողող

5 ա հեղեղելով / օրքս հեղեղող / գ հե-
ղեղով

5 օրք զամբարշտութիւնն

6 թիկն՝ վ՝ adeg արտաքս սահմանելով /
օրգրս արտաքս սահելով / Վն ար-
տասահմանելով

6 լ երաշտացեալս

7 ա պասքութեանց արբուցման

7 ա եկեալս / թեզ զաղէտս

9 օրգրս ով յայսոսիկ մեզ

9 deցե զայսոսիկ

9 ա կարկոռեցէ ձեռն, փիւ. ճառակցէ

9 օրգրս ճառակցէ ի ձեռն հաւասարե-
լով

10 ա և կամ արձանս

10 թիկն՝ de զարթիր, զարթիր, երե-
միա [Կ՝ երեմիայ], զարթիր

11 ա երեմիայ

11 S մարգարէութեամբ

11 ա զոր ինչ թշուառացաքս և զոր ինչ
11 թե թշուառացաք

12 թե թշուառանալոց եմք

12 ա հովուացն

13 թիկն՝ զարբարիա [Կ՝ ց զաբարիայ]
մարգարէ

13 ա իսայէղին / de յիսրայէլի / ցլ
յիզի

14 ա եպիսկոպոսունք [փիւ. վարդա-
պետք] ախմարք

14 Կ՝ dek լիք և [ինքնահաճք]

14 թիկն՝ de և երկու յ ինքնահաճք
միւսն. ընդինքնահաճք

15 ա կոչեցեալք

15 թեք ընտրեալ

15 ց ոսկեսէրք

նախանձոտը, թողեալ զհեղութիւն, յորում Աստուած բնակէ, և զայլը հղեալ՝ զիւրեանց հօտս գիշատելով:

Կրօնաւորը կեղծաւորը, անձնացոյցը, անափառը, պատուասէրը քան թէ աստուածասէրը:

- 5 Վիճակաւորը հպարտը, դատարկակացը, զրարանը, ծոյլը, ատեցողը արուեստից և վարդապետական բանից, սիրողը վաճառաց և կատակերգութեանց:

Աշակերտը հեղգը առ ուսումն և փոյթը առ ի վարդապետել, որը նախ քան զտեսութիւնն աստուածաբանը:

- 10 Ժողովրդականը վէսը, ստահակը, մեծախօսը, անվաստակը, արեցողը, ֆնասակարը, փախչողը ի ժառանգութենէ:

Զօրականը անարիք, անապարծը, զինատեսացը, պղերգը, հեշտասէրը, անժուժկալը, կողոպտիչը, գինարբուր, յուզարկուր, համարարոյր աւազակաց:

- 15 Իշխանը ապստամբը, զողակիցը զողոց, կծիւք, կծծիք, ժլատը, ազահը, յափշտակողը, աշխարհաւերը, աղտեղասէրը, ծառայիցն համամիտը:

Դատաւորը տմարդիք, սուտը, խարողը, կաշառառուր, անլնտրողը իրաւանց, անհաստատը, հակառակողը: Եւ բարձումն առ հասարակ

- 20 յամենեցունց սիրոյ և ամօթոյ:

Եւ ապա յանդիմանութիւն այսոցիկ զի՛նչ, եթէ ոչ անտես առնել Աստուծոյ, և տարերց փոփոխել զբնութիւնս իւրեանց: Դարուն

1 օ նախանձոտ

1 թժե յորում բնակէ աստուած

2 ևո հղեալը

2 օ զինքեան [փխ. զիւրեանց] հօտս գիշատեն / թԳ՞ժօ զինքեանց, փխ. զիւրեանց

2 օրգրս զիշատեալ

3 վ ձանձրոյթանձն ացոյցը, փխ. անձնացոյցը

5 օ դատարկասացը / Կ՞ժե դատարկակացը / միւսն. դատասացը

5 և ծոյղը, ատեցաւղը

6 թժե և սիրողը

8 օռ հեղը / քք հեղգը / միւսն. հեղգ

8 թե առ ի յուսումն / օ առ ի ուսումն

8 օժեց իրոյթը / միւսն. փոյթ

8 թաքը որ

9 օժեց զտեսութիւն

10 օրգրս լիխ մեծախօսը, անվաստակը

10 վժժե արեցողը, Կ՞ արեցողը / միւսն. այրեցողը / օ լիխարեցողը, ֆնասակարը

12 օժե անարիք / միւսն. անիրաք

12 թաք անապարծը / միւսն. ստապարծը

12 օ պղերգ / ց պղերգ

13 Կ՞ զինարբուր / Տօ լիխ զինարբուր

13 ժե յուզարկուր / Տօ լիխ յուզարկուր

13 Տժ համբարոյր

15 թ գողակիցը են զողոց

15 օ հինգ օր. յ կրծիք կծծիք / թԿ՞ժեվ (ովանկ) կծծիք [Կ՞ կծրծիք] կրծիք

16 ժեց և ազահը

16 օժե յափշտակողը

16 օ աշխարհասէրը, փխ. աշխարհաւերը

16 օրտ ախտասէրը, զօ աղտասէրը, փխ. աղտեղասէրը

16 թժե աշխարհաւերը, ծառայից համամիտը, [ց համամետիք, և համամէտիք], աղտեղասէք [և աղտեղասէրը]

18 և դասաւորը

18 օ տմարդիկը

19 Կ՞ժե անհաստատը, փխ. անհաստատը

20 օ ամենեցունց սիրոյ և ամօթ (վերջը ֆեռած):

21 օրգրս լիխ ապա

21 օ և յանդիմանութեան այսոցիկ զի՛նչ, եթէ ոչ անտես առնելն աստուծոյ և ապա տարերց

22 թԿ՞Կ՞ժօն փոխել

22 Կ՞ժե զբնութիւնս / միւսն. զբնութիւն

22 Տօ լիխ իւրեանց

22 ժեցիք զարուն / միւսն. զարուն

երաշտացեալ, ամառն անձրեայոյդ, աշուն ձմեռացեալ, ձմեռն սաստկաստոյց, մրրկալից, յերկարացեալ. հողմք բքարարք, խորշակարերք, ախտահաւարք. ամպք հրընկէցք, կարկտածուք. անձրեք անժամանակք և անպիտանք. օդք դառնաշունչք, եղեմնարկուք. ջրոց առաւելուն անօգուտ և նուազելն անհնարաւոր. երկրի անբերութիւնք պտղոց և անաճելութիւնք կենդանեաց, այլ և սասանմունք և զղբմունք: Եւ ի վերայ այսր ամենայնի խոտվութիւնք յամենայն կողմանց, ըստ այնմ՝ եթէ չիք խաղաղութիւն ամբարշտաց:

2ի թագաւորք տիրեալք խիստք և չարաչարք, բեռինս բառնալով
10 ծանունս և զժուարակիրս, հրամանս տալով անտանելիս. վերակացուք անհարթարարք, անողորմք. սիրելիք դաւաճանեալք, և թշնամիք զօրացեալք. հաւատ վաճառեալ ընդ սնոտի կենցաղոյս, չէնք եկեալ անհատք և յոլովից կողմանց. գերփումն տանց և յափշտակութիւն ստացուածոց. կապումն զխաւորաց և բանտք յայտնեաց. յօտարութիւն վտարումն
15 աղատաց և անթիւ նեղութիւնք ռամկաց. առումն քաղաքաց և քանդումն ամրոցաց. աւերումն աւանաց և հրդեհումն շինուածոց. սովք

1 Ծմ անձրեայոյդ

1 Ծցլ աշուն / միւսն. աշունն

1 ցե լի՛ ձմեռն

1 ԽԿԿ՝վճե սառնակառոյց, փխ. սաստկաստոյց

2 օ և երկարացեալ

2 ԿԿ՝վճցլ բքարերք / և լի՛ բքարարք

2 ԿԿճցլ լի՛ խորշակարերք / և արերք, փխ. խորշակարերք

3 օ և ախտահաւարք / Վորցրտ ախտահաւարք

3 օ և կարկտածուք / Բօրցրտ անժամք

4 Ծե անպիտան

4 ԿԿճցե և եղեմնարկուք

4 Երոյ / Տ ջրոցն

4 Խե առաւելու / քցրտ առաւելին / Ե ումն, փխ. առաւելուն (Տես ևր. 361 8. 4)

5 Ե և անօգուտ և / օ նուազելն

5 ԽԾե անբերութիւն

6 Ե անաճելութիւն / ԽԾե անաճելութիւն

6 Ե զղբմունք

7 օրտ Ի վերայ այնք

7 Վորցրտ խոտվութիւն / և խոտվութիւնք և

7 Ե ամենայն

8 Տսե Թէ: չնմն. Եայի Ե՛. 21.

9 ց տիրեալ / և լի՛ տիրեալք

9 Երտ խիստ

9 Ե չարարարք / օրդ չարացեալ / րտ չարչարեալ

9 Ե բառնալով հնազանդելոցն ծանունս

և զժուարակիրս, հրաման տալով սաստիկ և անտանելի

10 Կճցե հրաման

10 ԽԿԿ՝վճե տալով խիստս և անտանելիս

10 Տ անտանելիսն

11 Ե անհաւասարասէրք, փխ. անհարթարարք

11 Ե անհարթարարք և անողորմք. սիրելիք դաւաճանողք, թշնամիք զօրացեալք, հաւատք վաճառեալք

11 Ե զօրացեալ թշնամիք

12 Ե եկեալ անհաւատք [մտել օ անհաւատք] ի յոլովից * սողմանց, գերփաշտականց յափշտակութիւն

13 օրցրտ լի՛ գերփումն տանց

14 Ե կապանք

14 Ե յետնոց, փխ. յայտնեաց

14 Ե վարումն, փխ. վտարումն

15 Ծցե նեղութիւն

15 Ե առմունք / օ աւերումն, փխ. առումն

16 Ե և աւերումն աւանաց, քակումն ամրոցաց, հրդեհմունք շինուածոց, սովք անբար և հիւանդութիւնք ցաւալիցք, ախտք անբուժելիք և մահք մեռելութեան բազմօրինակք աստուածապաշտութիւն մոռացեալ և ստութիւն արմատացեալ, սէր ցամաքեալ և չարիք ուռնացեալ. մեղք բազմացեալ և ակնկալութիւն գեհնին յաճախեալ. սատանայ հրճուեալ և հրեշտակք տրամեալ

16 Ե հրդեհք

անբաւք և հիւանդութիւնք և մահք բազմօրինակք. աստուածաշնորհութիւն մոռացեալ, և ակնկալութիւն գեհենի:

Յորմէ պահեսցէ զմեզ Քրիստոս Աստուած, և զամենեսեան՝ ոյք երկրպագեն նմա ճշմարտութեամբ. և նմա փառք յամենայն եղակա-
5 նացս, ամէն:

ԱՒԱՐՏՅԱՆ ԳԻՐԲ ԵՐՐՈՐԴ, ՅԱՆԿ ԵԼԱՆԵԼՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՑ

1 | բազմօրինակք | յ բազմօրինակօք

2 ևց մոռատեալ

2 և գեհենին և՛ օ գեհենին արմատա-
ցեալ

3 քզրս յորոց

3 օ փրկեսցէ, փիս. պահեսցէ

3 և յորմէ զմեզ փրկեսցէ քրիստոս և
զամենեսեան որք երկիր պաշտեն
[մահու ձե երկիր պաշտեն] ճշմար-
տութեամբ

3 Եւ ի՞նչ յորմէ պահեսցէ զմեզ—հայ-
ոց մեծաց (Տ. 7): Դրա փոխա-
նակ հրեշտակք տրտմեալ բառերից
յևոյց ունի. «Եւ արդ ո՞վ է կըրարք,
ողբասցուք» զմեզ թէ որպիսի արանց
զրկեցաք և որքան բարեաց վրիպե-
ցաք, յորպիսի մեծութենէ աղքատա-
ցաք և որչափ լաւագոյն արանց որ-
բացաք, յորպիսի վարդապետաց որո-
շեցաք և որքան քաղցնամ աղբերց
ծարաւ մնացաք. աւագ զմեզ, զի այլ
ոչ տեսանին քաղցրահայեաց կեդպա-
րանքն և ոչ բարբառին հրաժորան
լեզուքն. այլ ոչ սերմանեն զարդիւ-
նարար հատն և ոչ մատուակեն
զուրախարար բաժակն. բայց գոհու-
թիւն զարդարողին զնոսա ա՛յ հող-
ւոյն, զի թէպէտ մարմնով հրաժա-
րեցին ի մէնջ, այլ իմաստութեամբ
հողւոյն առ մեզ են. թէպէտ և քաջ
սերմանողքն ննջեցին, այլ սերմա-

նեալն ի նոցանէ ինքնին բերէ
զպտուղն, ըստ բանին տեսն մերս
խոռով. թէպէտ ի տեսութեանց
մերոց անշատեցան, այլ անտրոհ
ազօթիւք առ մեզ են. վերջում եր-
կու կնիք. «Մինաս վարդապետ»,
«Պնիքս սբ. Էջմիժնա է»:

4 Եւ ի՞նչ և նմա փառք—հայոց մեծաց
(Տ. 7)

4 ք ամենայն եղականաց

4 Կի՛նձ և նմա փառք յաւիտեանս.
ամէն ի՞նչ յամենայն եղականացս

4 ցե յեղականացս | և ի՞նչ եղականացս

6 dehpax ի՞նչ աւարտեցան—հայոց մե-
ծաց (Տ. 7)

6 օ պատմութեան

ձ վերջում ունի. «զծեցաւ ձեռամբ
յոգնամեզ զրիգորի երկանցւոյ ի
թուիս ոճիւն: Յիշատարկարաններ
ունին եւ միւս ձեռագիրները. (ձե՛ս
Յառաջարան): Վեհե. հրա. հիւան-
դութիւնք (Տ. 1) քառի համար
ծանօրութիւն և զնում. «Աստուծոյ
Յայտաւորք երկար հատուածով
կատարած տան ողբոցս, որ ի կար-
գազրոգաց նոյն դրոց են յաւելուածք
առ ժամանակօք կիլիկեցւոց և ոչ ի
խորինացւոյն. նմին իրի և ի բաց
թողաք առ անհարազատութեան,
որպէս և զայլս ևս համառօտ իմաստ
ուրեք ուրեք յընթացս ողբոցս»:

Յ Ա Ն Կ Ա Ն Ո Ւ Ա Ն Յ

Թուանշանները ցոյց են տալիս երեսները, որոնց մէջ մի կամ մի փանի անգամ յիշուած է նոյն անունը. ծ. տառով նշանակուած են ծանօթութիւնների երեսներն ու նշանց մէջ դրուած ընթերցուածները. իսկ աստղանիշով ցոյց են տրուած Մ. Խորենացու յիշատակած աղբիւրները ¹⁾։

Աբաս տ. Մար Աբաս.
Աբգար, Աբգարիոս, ծ. Աբգարէս, Աբգարոս, Աբաղարոս 95, 96, 120, 139, 142—157, 159—162, 204.
Աբղիու, ծ. Աբղիոս, Աբիու 152.
Աբեղեանք, ծ. Աբեղէն 110, 190.
Աբեղոյ, ծ. Աբեղայ, Աղբեղոյ 190.
Աբէլ որդի Աղամայ 14, 249.
Աբէլ սպասարար 110.
Աբիամ 59ծ.
Աբիմեկէք, ծ. Աբիմեկիք 59.
Աբիւղենոս*, ծ. Աբիղենոս, Աբուղենոս, Աբղենոս 13, 20, 21, 114.
Աբրահամ, ծ. Աբրահամ 2, 17, 18, 20, 22, 57, 58, 102, 203.
Աբրահամեան զոզ 360.
Ագաթոս 160.
Աղանանգեղոս* 98, 202, 203, 212, 219, 221, 227, 234.
Աղաս, ծ. Աղոխ 58.
Աղբիւրպատ Հերովդէս 139.
Աղամ 1, 13, 87, 203. Նախատեղծ, Աստուածաստեղծ 14, 15, 22.
Աղղէ խոյրարար, ծ. Աղէ 152, 157—159.
Աղղէ կոմէ 303.
Աղրամեկէք, ծ. Աղրամեկ, Աղրամէղ 70.
Աղրիանոս, ծ. Անղրիանոս, Հանղրիանոս 186, 189.
Աղրիանուպոլիս, ծ. Անղրիանուպոլիս, Աղրիանի պոլիս 297.
Աղայէլ 360.

Ազատ զետ. 138, 265.
Ազատ լեռոն, յԱզատն ի վեր ի Մասիս 84, 192.
Ազատագոս տ. Աղտաղոս.
Աղարիայ 141, 196ծ. Աղարեանք 119ծ.
Ազգատաղէոս, տ. Ասկատաղէս.
Աթանազինէս, Աթանազինէս, ծ. Աթանազին, Աթանազինէ 275, 278, 320.
Աթենաս, ծ. Աթանաս 123, 127, 274.
Աթենացի 125. Աթենացիք 247.
Աթէնք 197, 346.
Աժդահակ Թաղաւոր Մարաց, ծ. Աշդահակ 3, 4, 67, 73—85, 93, 112, 142ծ. 169, 176, 192.
Մարապարտացի 80. զարմք Աժդահակայ 84.
Աժդահակ Բիւրասպի 4, 89. տ. Բիւրասպի.
Աժդանական, ծ. Աժանական 83.
Ալանաղան, ծ. Ալանաղան, Ալանոզան, Ալանայոզան, Աղանայոզան 298, 299.
Ալան, Ալանք, ծ. Աղանք 97, 176—179, 181, 182, 187. Դրունք Ալանաց 234.
Ալիւս զետ, ծ. Ալիւս 124, 125.
Ալկի 183.
Ախուրեան, ծ. Ահուրեան 165, 166, 171. 175.
Ակակ 335, 342.

¹⁾ Այս ցանկի մէջ չեն առնուած անորոշ ձևով յիշուած աղբիւրները, ինչպէս են՝ ասի, ասին, պատմի, պատմեն, կոչեն, լսեմք, դրեալ յայլոց, ոմն կլն։

Ակէացիք 117.
 Ակռաղանիս, ծ. Ակրաղանէս 61.
 Ահմատան 187.
 Աղաղաս տ. Աղտաղոս.
 Աղբիւնոս 306, 309.
 Աղեքսանդր Մեծ, Մակեդոնացի 31, 86,
 101, 102, 114, 121, 124, 238,
 257, 265.
 Աղեքսանդր հայր Հիւրկանու 129.
 Աղեքսանդր որդի Հերովդի 142.
 Աղեքսանդր որդի Յովհաննու, որդւոյ
 Շմաւոնի, եղբօր Յուդայ Մակա-
 րէի 128.
 Աղեքսանդրացի 239, 342. Աղեք-
 սանդրացիք 213.
 Աղեքսանդրիա զշխոյ 128.
 Աղեքսանդրիա, Աղեքսանդր քաղաք 8.
 239, 297, 339, 342—344.
 Աղեքսանդրոս, Աղեքսանդրի եպիսկո-
 պոս 239.
 Աղեքսանդրոս, Կոստանդնուպօլսի եպիս-
 կոպոս 239.
 Աղթամար 274.
 Աղիովիտ, Աղի ովիտ, ծ. Աղւոյ ովիտ,
 Աղովիտ 137, 191, 193, 283,
 284.
 Աղձնիք, Բղեաշի Աղձնեաց 3, 70,
 148, 260.
 Աղովրոս, ծ. Աղաւրոս, Աղաւր, Աղօ-
 րոս 13.
 Աղուանք 81, 99, 113, 137, 228,
 230, 255, 259, 263, 270,
 304, 328, 329, Դաշտն Աղուա-
 նից 113.
 Աղտաղոս, ծ. Աղդատոս, Ազատաղոս,
 Աղաղաս 60.
 Աղցք 288.
 Ամաղէկ 304.
 Ամամիթոէոս տ. Առամիթոէոս.
 Ամասիայ նահապետ 19, 20, 40.
 Ամասիայ Պոնտացւոյ քաղաք 237.
 Ամատունի 251, 266, 267, 277.
 Ամատունի ազգ 322, 332. Ամա-
 տունիք 97, 187, 215, 228,
 231, 262, 312.

Ամատասէոս, Ամատէոս, տ. Ամին-
 տէս.
 Ամարոս 260.
 Ամիդոս տ. Մամիթոս.
 Ամինտէս, ծ. Ամատասէոս, Ամատէոս,
 Արմատասէոս, Ամինտաս 60.
 Ամիւռոս, ծ. Ամիւրոս, Սիււիոս,
 Ուսառիս, Սուսառիս, Սոււասիս 60.
 Ամուսառիս տ. Սուսառիս.
 Ամսակ, ծ. Ամբակ 62.
 Ամսպաւիտէս տ. Ղամպաւիտէս.
 Ամրամիթէս տ. Առամիթոէոս.
 Ամրամ 58.
 Այրարատ, ծ. Արարատ, Արայրատ
 49, 51, 137, 191, 199, 216,
 282, 283, 310, 317, 340.
 Ղաշտն Արայի 49.
 Այրարատեան գաւառ 337.
 Այրարատեան թագաւորութիւն 67.
 Այրեցած 84.
 Անակ 98, 203, 211, 212, 225,
 244.
 Անան, ծ. Անանէս, Ենան, Էնան
 148, 150.
 Անանեսանք 119.
 Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց 329.
 Անանուհ 157.
 Անատոլ, Անատոլիոս, ծ. Անատոլիս,
 Անատոլէս, Անատոլիոս, Անատո-
 ղէոս, Անատոլ 334, 337, 338,
 350.
 Անարիք 287.
 Անդեղ տուն 3, 70, 114.
 Անդեղեայ 114.
 Անդիպատրոս հայր Հերովդի 132.
 Անդրէաս առաքեալ 150.
 Անդրիք նախնեաց Վաղարշակայ 216.
 Անթիս, ծ. Անէք, Անէիք 18, 20.
 Անի ամրոց 123, 127, 164, 183,
 201, 216, 252, 268, 288.
 Անծիտ, ծ. Անծիտ, Անծատ, Անծաւ
 274.
 Անկիւրիայ 342.
 Անձաւացիք, Անձնեացիք 117, 193,
 307.

- Անյիշելի ամրոց. տ. Անուշ բերդ.*
 Անոյշ կին Աժգահակայ 4, 82—84.
 —մայր Վիշապաց 85.
 Անուշ բերդ, Անյիշելի ամրոց, ծ.
 Անյուշ 300, 321, 329.
 Անուշաւան 3, 62—64.
 Անտիգոնոս որդի Գեմնտրեայ Բ. 103.
 Անտիգոնոս Արիստարուղեանց 133 —
 136.
 Անտիոք նահապետ Սիւնեաց, ծ. Ան-
 տիոքոս 285, 287.
 Անտիոք քաղաք, ծ. Անաւոր 141,
 239, 297, 342.
 Անտիոքացիք 142.
 Անտիոքոս Թեւոս 120.
 Անտիոքոս Սաւաթր 120.
 Անտիոքոս Եպիփան 360.
 Անտիոքոս Սիդիացի 28, 103, 104,
 203.
 Անտիոքոս յարդարիչ պալատանն Կոս-
 տանդեայ 251, 261—263.
 Անտոնինոս որդի Սեւերեայ 213.—
 Վերջին 201.
 Անտոնինոս Աւգոստոս. տ. Տիտոս Ան-
 տոնինոս.
 Անտոնիոս 95, 135—138.
 Անփայտ Բասեան 109.
 Անփիւլորսիոս, ծ. Անփիւլարսիս 298.
 Աշարուներ. տ. Արշարուներ.
 Աշղահակ. տ. Աժղահակ.
 Աշխադար աներ Տրդատայ, ծ. Աշխա-
 րադ 225, 254.
 Աշխադար Իւմարսեան, ծ. Աշխարադ,
 Աշխարադար, Աշղահար 312, 314,
 315.
 Աշխէն 99, 225.
 Աշոտ 196.
 Աշոցայ տէրութիւն 113. Աշոցան ազգ
 217. Աշոցաց գաւառ 225. Աշո-
 ցաց տէր 350.
 Աշուշայ 340.
 Աշտարակաշինութիւն 23, 28, 32.
 Աշտիշատ 122, 275, 343, 356, տ.
 Յաշտից տեղիք.
 Ապահունիք 148, 296, 350. նախա-
 րարութիւն Ապահունեաց 115.
 Ապողոն 122, 177.
 Առալիոս, ծ. Առիլիոս, Արիլիոս 60.
 Ապրսամ, ծ. Ապրկամ 332.
 Առակք (զիրք) 327.
 Առան 113.
 Առաջին Հայք 2, 45, 46.
 Առասպել* Շարայի 40.
 Առասպելք* աշխարհիս 56, 85, 115,
 161, 175, 179, 181, 185, 191,
 199.
 Առասպելք* Հաղամալիբրտի 111.
 Առասպելք* Սմբատայ 181.
 Առասպելք* Պարսից 4, 89, 210.
 Առասպելք* Պաթլաւկաց 206.
 Առասպելք* արտաքնոց 12.
 Առաւան, ծ. Առաւէն 86.
 Առաւելեան Վահան 312, 314.
 Առաւելեանք, Առուելեանք 97, 187.
 Առաւննեան 312. Առաւնեանք 86, 116.
 Առաւուտին Բաճդ, ծ. Առաւաւտին,
 Առաւաւտին 103.
 Արքերանի, ծ. Արքերանի, Առքերան
 137, 191, 193, 283.
 Առիոս* ոմն Ժամանակադիր 21.
 Առիոս, Առիսսա. տ. Արիոս.
 Առմամբնոէոս, ծ. Առմամբնոէոս 60.
 Առնակ 62.
 Առուն զեւտ 194.
 Առտիկաս, ծ. Առտիկիս 67.
 Ասայ 59ծ.
 Ասիա 24, 104, 122, 124, 342.
 Ասիական ծով 46.
 Ասիացիք 103.
 Ասկատաղէս, ծ. Ազգատաղէս 60.
 Ասորեստան 26, 44—46, 55, 56,
 65, 70, 98, 105, 107, 116,
 155, 168, 183, 190, 207, 208,
 211, 225, 234, 262, 263, 300.
 Ասորեստանեայք 2, 10, 28, 43, 45,
 52, 64, 88, 155ծ. 164, 183,
 190ծ. 202, 205ծ.
 Ասորեստանեայք մատենաք* 1, 7.—
 զիւանք 66.

Ասորի* ուն ուշմագոյն 20.
 Բաղմահմուտ ասորին* (Մար Աբաս)
 29.
 Ասորի լեզու 164, 201, 329.
 Ասորի դպրութիւն 328.
 Ասորիք 7ծ. 29, 42, 45, 66ծ. 103,
 129—133, 136, 137ծ. 139,
 141, 143, 148, 164ծ. 185, 189,
 197, 205, 207ծ. 308, 313,
 328ծ. 333, 335.
 Ասուդ, ծ. Ասոդ 128, 196.
 Ասպահան 300.
 Ասպահապետ 146, 204, 207, 209.
 Ասպիոն 275.
 Ասպուրակէս 309, 320.
 Աստղիկ, քոյր Զրուանայ 24.
 Աստուած 6, 13—16, 25, 57, 143,
 148, 149, 151, 153—156, 158,
 212, 220, 224, 227, 232—
 234, 236, 237, 242, 243, 245,
 247—249, 257ծ. 258, 261,
 264, 267, 270, 283, 285, 294,
 297, 300, 310, 320, 322, 334,
 336, 342, 352, 360, 363, 364,
 366.
 Աստուածածին 342.
 Աստուածային պատմութիւնք* 12,—
 քանք 27,—գիրք 25 տ. գիր.
 Ասրանզեան զօւնդ 67.
 Ատատ Գնունի 312.
 Ատոմ Մոկացի 330.
 Ատտիկէ 124, 346.
 Ատտիկոս 334—336.
 Ատրպատական, ծ. Ատրպական 105,
 112, 137, 168, 211, 262, 355.
 Արազած 40, 170, 281, 289. Ոտն
 Արազածոյ 39.
 Արալիոս. տ. Աւալիոս.
 Արամ 2, 17, 19, 20, 22, 42, 43,
 45, 48, 85.
 Արամազդ 85, 183, 233, 273.
 Արամազնեայք*, Հինքն—նեայց 27.
 Հինք* մեր 73.
 Արամայիս, ծ. Արամայիս, Արամօսի,
 Արմաւի, Արամուս 19, 20, 39.

Արամանեակ, ծ. Արմանեակ, Արա-
 մանեակ, Արմենեակ, Արմենակ,
 Արամնակ, Արամանակ 19, 20,
 32, 33, 36—39. Սօսիք Արա-
 մենակայ 64.
 Արամեան աղն 293.
 Արամեանք 247.
 Արայ Գեղեցիկ 2, 19, 20, 22,
 48—50, 57, 62, 63. Դաշտն
 Արայի 49.
 Արայեան Արայ 3, 62, 63.
 Արաստ. տ. Երաստ.
 Արարադ 33, 34.
 Արբակ 62.
 Արբէլ Անեքայ, ծ. Արբէդ, Արբեկ
 Արբէկ 18, 20.
 Արբէլ միւս, Քայաղայ 18, 20.
 Արբոկ ձենքակուր 222.
 Արբուն 63.
 Արգամ 97, 169, 171, 174, 180,
 181. Արդաւան 84, 181.
 Արդիացի 218.
 Արդամոզան, ծ. Արդամոզան, Արդա-
 մօլան, Արդամոզան 71.
 Արեդ քաղաք 308.
 Արեզակն 27, 216. Մհկեան Արեզա-
 կան 297. Արեզակն Զեւքսիպոն
 238.
 Արեքանոս, ծ. Արեւանոս, Արեւքենոս
 158.
 Արետ, ծ. Արեւետ 95, 147.
 Արեւմտեան ծով (Կասպից) 29.
 Արէս 265.
 Արիանոսք 240.
 Արիոդական, ծ. Արիովկեան 226.
 Արիոս Քաղղէացւոց, ծ. Արիոս, Արիս-
 սա 60.
 Արիոս Արեքսանդրացի 100, 239,
 294.
 Արիստաբուդ, ծ. Արիստաբուդ, Արիս-
 տաբուդ 129.
 Արիստաբուդեանք 133.
 Արիստակէս, ծ. Արիստակէս, Աղըս-
 տակէս, Ռըստակէս, Ռաստակէս
 100, 240, 242, 243, 258.

- Արիստոն* Փեղդացի 189.
 Արիք 80, 146, 168, 187, 211, 222, 227, 287, 348.
 Արծկեացի 347.
 Արծրունի, Արծրունիք 3, 70, 71, 111, 147, 159, 161, 292, 300, 319, 331, 350.
 Արկադ, Արկադիոս 309, 310, 315, 319—321, 324, 325, 328.
 Արծան, աշակերտ Մեսրոպայ 341.
 Արծիլ, ծ. Արցիլ, Արծիւղ, Արշիլ 341.
 Արմն 116.
 Արմամիթրիդէս. տ. Առմամիթռէոս.
 Արմատասէոս. տ. Ամինտէս.
 Արմայիս. տ. Արամայիս.
 Արմանեակ. տ. Արամանեակ,
 Արմաւիր 39—41, 46, 64, 106, 117, 122, 130, 165, 166, 177, 216, 295, 296.
 Արմնակ. տ. Արամանեակ.
 Արմնիա 46.
 Արմէն, Արմէնիկք, ծ. Արմնիք, Արմնիկ 42.
 Արմոզ, ծ. Արմոզ 86.
 Արշակ Ա. Հայոց 93, 118, 119, 121, 143ծ.
 Արշակ Բ. Հայոց 252, 253, 271, 277, 278, 280—288, 291—294, 296, 298—302, 306.
 Արշակ Գ. Հայոց 254, 309—317.
 Արշակ Ա. Քաջ, Պարթեւաց 102, 203.
 Արշակ Բ. Մեծ, Պարթեւաց 2, 28—30, 87, 101, 103—105, 146, 187, 203, 204.
 Արշակ Գ. Վերջին, յաջորդ Դարեհի 182, 205.
 Արշական արքայ Պարթեւաց, յաջորդ Արշակայ Բ. Մեծի, ծ. Արշանակ 121, 127, 204.
 Արշակաւան 252, 288, 289, 291, 294.
 Արշակունի, Արշակունիք 101, 105, 118, 137, 161, 162, 164, 167, 173, 193, 197, 199, 204, 215, 216, 217ծ. 226, 244, 254, 256, 257, 259, 260, 283, 295, 296ծ. 311, 316, 318, 319, 307, 310, 350ծ. 352, 358.
 Արշամ 95, 138—142, 149, 151.
 Արշանակ արքայ Պարթեւաց, յաջորդ Արշականայ, ծ. Արշակ, Արշական 204.
 Արշանոյշ 319.
 Արշարունիք, ծ. Աշարունիք 241, 295, 306, 312, 350.
 Արշաւիր, որդի Կամսարայ, ծ. Արշօր 241, 268, 295.
 Արշաւիր արքայ Պարսից, որդի Արշէզի 139, 142, 144—146, 204, 205.
 Արշէզ արքայ Պարսից, յաջորդ Արշանակայ 138, 139, 204. նոյն եւ Արտաշէզ, ծ. Արտաշէս, Արշէզ 94, 132, 133, 134.
 Արջամ 139. տ. եւ Արշամ.
 Արսվաղէն 329.
 Արտազեբս 295, 299, 300.
 Արտազ, ծ. Արտոզ 97, 157, 181, 182, 212. տ. եւ Շաւարշան.
 Արտազեան գերի 183.
 Արտաշանայ 121.
 Արտաշատ 84, 97, 176, 177, 180, 182, 191, 216, 265, 300.
 Արտաշէզ, տ. Արշէզ.
 Արտաշէս Ա. Պարթեւաց, որդի Արշակայ Ա. Քաջի 103, 203.
 Արտաշէս Բ. Պարթեւաց, ծ. Արտաշէզ, տ. Արշէզ.
 Արտաշէս Գ. արքայ Պարսից, որդի Արշաւրի, ծ. Արտաշէզ 98, 144—148, 156, 161, 204, 205, 207.
 Արտաշէս Դ. արքայ Պարսից, որդի Արշակայ Գ. Վերջնոյ 182, 205.
 Արտաշէս Ա. Հայոց, ծ. Արտաշէզ 41, 94, 110, 118, 119, 121—127, 139.
 Արտաշէս Բ. Հայոց, ծ. Արտաշէզ 84, 96, 97, 161—163, 168,—193, 216, 241.

Արտաշէս Գ. Հայոց, որդի Վռամ-
 չապոյ, նոյն եւ Արտաշիր 255,
 329, 337, 338, 346—349.
 Արտաշէս, եղբայր Տիգրանայ Բ. 139.
 Արտաշէս, որդի Տիրանայ Բ. 271.
 Արտաշէս, հայր Ներսէնի արքայի
 Ասորեստանի 156.
 Արտաշիր հայոց. տ. Արտաշէս Գ.
 Արտաշիր Ա. որդի Սասանայ 98, 99,
 186, 202, 203, 205—211,
 214—218, 221—222, 231,
 235.
 Արտաշիր Բ. որդի Շապուհ 321—324,
 329, 352.
 Արտաշիրական, ծ. Արտաշիրակ 216.
 Արտաւազդ Ա. որդի Տիգրանայ Բ. 95,
 137, 138.
 Արտաւազդ Բ. որդի Արտաշեսի Բ.
 84, 98, 179—181, 183—186,
 191, 192, 194, 202.
 Արտաւազդ Մանգակունի 215, 217,
 224, 225, 231, 262.
 Արտաւան, ծ. Արտեւան 98, 200,
 202, 205, 207, 208.
 Արտաքին պատմագիրք* 2, 12,
 27.
 Արտեմիտայ պատկեր 122, 123, 127,
 177. Արտեմիդեայ մեհեան 190.
 Արտեմիայ մեհեան 297.
 Արտեւան. տ. Արտաւան.
 Արտիմէս 99, 219.
 Արտիմէդ քաղաք 199.
 Արտունիս. տ. Փռաւարտիս.
 Արփաքսան 17, 18.
 Արքայամանուկ (Շապուհ) 216.
 Արքեղայտս վերակացու Չորրորդ Հայոց,
 ծ. Արքեղաւոս 243.
 Արքեղայտս, որդի Հերովդի 144.
 Աւդէ, ծ. Աւդէ, Օդէ, Օդէ 160.
 Աւգոստին, ծ. Աւգուստին, Օգոստին
 339.
 Աւգոստոս կայսր, ծ. Օգոստոս 143.
 144, 339.
 Աւգոստոս Թէոդոս Մեծ 303, 307,
 309. տ. Թէոդոս Մեծ.

Աւգոստոս Թէոդոս Փոքր 333, 335,
 336. տ. Թէոդոս Փոքր.
 Աւգոստոս Տիոտոս Անտոնինոս 197.
 տ. Տիոտոս Անտոնինոս.
 Աւգոստոս Կոստանդոս 261, 269. տ.
 Կոստանդոս.
 Աւգոստոս Վաղենտինոս 278. տ.
 Վաղենտինոս.
 Աւգոստոս Վաղէս 293. տ. Վաղէս.
 Աւետարան 232, 242, 276, 354.
 Աւետարանական բան* 150.
 Աւետեաց երկիր 360.
 Աւուլդ 59.
 Աւրեղիանոս 114.
 Ափշաղար 161.
 Ափրիկանոս* 120.
 Ափրիկեցիք, ծ. Ափրիկացիք, Արձանք
 Ափրիկացւոյ աշխարհին 58.
 Ափրոդիտէ 123, 127, 297.
 Արիլլէս, Արիլլէս, ծ. Արիլլէս, Արիլլ-
 դէս, Արիլլաս, Արիլլաս, Արիլլ-
 լէս 88, 102, 278, 308.

Բաբ, ի ծննդոց Քամայ 18, 20.
 Բաբ, որդի Տիգրանայ Մեծի 85.
 Բաբելոն 68.
 Բաբելոն, ծ. Բաբելոն, Բաբելոն 33,
 34, 38, 67, 102, 103, 105,
 124, 155, 248.
 Բաբելոս, ծ. Բաբելոս, Բաբելոս, Բա-
 բոս 327.
 Բաբիկ Սրենի 309, 312.
 Բազադլիս, ծ. Բազրադլիս 196.
 Բազամ 86.
 Բազայադինջ, ծ. Բազադինջ 127.
 Բազարան ի վերայ Ախուրեան
 գետոյ 96, 166, 175, 177,
 216.
 Բազարան միւս, ի թիկանց Մասեաց
 97, 175.
 Բազարատ (անուն) 196.
 Բազարատ Շամբատայ, նախնի Բազ-
 րատունաց, ծ. Բազարատ 104, 105,
 110, 117, 119.

Բազարատ, որդի Սմբատայ Ասպետի
 225. նոյն եւ Բազարատ Ասպետ
 231, 262, 266, 267, 303.
 Բազաւան, ծ. Բազուան 216. նոյն եւ
 Բազնաց տւան 186, 201, 355.
 Բազրատունի, Բազրատունիք 68, 69,
 95, 105, 128, 138, 151, 152,
 159, 161, 162, 194, 196, 303,
 332.
 Բադրեւանդ, ծ. Բադրաւանդ 201,
 295, 354.
 Բազ 38.
 Բազմալէս* 13.
 Բազուկ 63.
 Բաթնիքալ, ծ. Բաթանիքալ 15,
 144.
 Բալէոս, ծ. Բաղէոս, Բաղէաս 60.
 Բակուր բղեաշխ Աղձնեաց, ծ. Բակոր
 251, 260, 263.
 Բակուր նահապետ Սիւնեաց 195.
 Բակուր արքայ Վրաց 328.
 Բակուրակերտ 190.
 Բակտրիացիք, որ է Մեդք 23, 26.
 Բահ, Բահդ, ծ. Բախ, Բադ, Բադ
 102, 204, 209, 211.
 Բաղասական կողմ 340.
 Բաղէոս, ծ. Գաղէոս, Վաղէոս 60.
 Բաղտոռէս, ծ. Բաղատորէս 60.
 Բայքերդ, ծ. Բաքերդ 162, 164.
 Բանան, ծ. Բան 25.
 Բանն Աստուած 234.
 Բանք Աստուածայինք* (Ս. Գիրք) 2,
 17, 27.
 Բաշխից պաշտօն 201.
 Բասեան, ծ. Բասեն, Բասէն 97, 98,
 114, 184, 199. Վերին, Անփայտ
 Բասեան 109.
 Բասիլիոս Ամասիոյ Պոնտացւոց եպիս-
 կոսոս, ծ. Վասիլիոս 237.
 Բասիլիոս Կեսարու եպիսկոպոս 298ծ.
 տ. Գեղասոս.
 Բասիլք, ծ. Բասիլք 99, 187, 200,
 230.
 Բատ զաւառ 163.
 Բարակ 59.

Բարդաձան*, ծ. Բարդաձան, Բարդէ-
 ձան 201.
 Բարզափրան, ծ. Բազափրան 133—
 135, 139, 300.
 Բարթուղիմէոս առաքեալ, ծ. Բարդո-
 դիմէոս, Բարդուղիմէոս, Բարդու-
 դիմէոս 158.
 Բարշամ յաղղէ սկայիցն, աստուածա-
 ցուցեալ 45.
 Բարշամինայ սլատկեր 128.
 Բարսումայ* 205, 206.
 Բարբորայ 189.
 Բեթրուբին, ծ. Բեդրուբին 148.
 Բելորոս 60, 62.
 Բենդիզիոս 94, 135, 136.
 Բենիամին թարգման 329.
 Բերդիտին, ծ. Բերդիտոն 291.
 Բերոսոս*, ծ. Բիւոսոս, Բիւոիոս,
 Բելբիոս 9, 13.
 Բերոսեան Սիրիլլա*, ծ. Բիւրոսեան,
 Բերիոսեան, Բիւրոսեան 23.
 Բընունական տոհմ, ծ. Բընունեան,
 Բընունէն 116, 258.
 Բընունիք,—նեաց իշխան 193.
 —նեաց եպիսկոպոսութիւն 349.
 —նեաց նահապետութիւն 38.
 —նեաց ծով, Մովակ Աղի 35, 38.
 Բէլ, որ է Նեբրովթ 2, 17, 20, 21,
 27, 32—36, 44. Տիտանեան—
 34, 36.
 Բէլ, կուր Աբգարու 144.
 Բիկենտ, ծ. Բեկենտ 239.
 Բիտոն, ծ. Բիտուն 239.
 Բիւզանդացիք 294, 341, 342.
 Բիւզանդիոն, Բիւզանդիա, ծ. Բիւ-
 զանդիոն, Բիւզանդոն, Բիւզանդ
 238, 252, 255, 271, 275, 279,
 280, 291, 297, 306, 309, 325,
 333, 335, 339, 341, 346, 361.
 Բիւթանացիք 239.
 Բիւթանիա 277.
 Բիւոիոս, Բիւոսոս. տ. Բերոսոս.
 Բիւոսեան. տ. Բերոսեան.
 Բիւտացիք 126.
 Բիւրասպի Աժդահակ 4, 89—92.

Բիւրատ (անուն) 196.
 Բիւրատ Բազրատունի 161, 162.
 Բլուր գիւղ 355.
 Բղդոխ, ծ. Բղդոխայ 222.
 Բուզնան, ծ. Բուզնան 144.
 Բուլղար Վլունդ կամ Վինդ, ծ. Բուլկար,
 Բուլկար 109.
 Բուլղարք 119.
 Բուրգ (աշտարակ Բաքիունի) 23.
 Բուրդար, ծ. Բունդար 219.
 Բուրգ, ծ. Բուզր 210, 235.
 Բրքիշոյ 349, 353.

Գաքաղ 110.
 Գաքեղեանք, ծ. Գաքեղէն 110.
 Գաքիանոս 130, 131.
 Գադ, իշխան Հաշտենից, ծ. Գադ,
 Գատ 260. (ուղղելի Գատ).
 Գազաւոն, որդի Սպանդարտայ, ծ.
 Գազաւովն 295, 312, 315—319,
 321, 330.
 Գազաւոն, որդի Հրահատայ 352.
 Գալիլիայ, ծ. Գաղիլեայ 136.
 Գալլոս, ծ. Գաղիոս 210.
 Գազատացի, Գաղատացիք 103, 142,
 262.
 Գաղէոս. տ. Բաղէոս.
 Գաղղիոս, ծ. Գալլիոս 237.
 Գամիր, Գամիր 19, 32, 42.
 Գամիրք 219.
 Գայատուայ ծով, ծ. Գայլոտայ,
 Գայլատունայ 194.
 Գառնի 41, 100, 240, 241.
 Գառնիկ, թոռն Գեղամայ 41, 110, 121.
 Գառնիկ ճգնաւոր 244.
 Գարգարացիք 113, 230, 340ծ.
 Գարդմանայ ձոր, ծ. Գարդմանայ 340.
 իշխան Գարդմանաց 340.
 Գարդմանացի, Գարդմանացիք, ծ.
 Գարդմանացի 113, 312, 331.
 Գարջոյլ Մաղիսադ, ծ. Գարջոյլ, Գար-
 ջուլ 267.
 Գեղէոն 59.
 Գեղ լեռն 41.

Գեղամ 19, 20, 40, 41, 106, 110,
 121.
 Գեղամայ ծով 170, 315. տ. Գեղար-
 քունի.
 Գեղամի ձեռակերտ 41. նոյն եւ
 Գառնի.
 Գեղամեանք 229ծ.
 Գեղասիոս Կեսարու 298.
 Գեղարքունի, ծ. Գեղարքունի 41, 120,
 —ծով 41.
 Գեղմանց, ծ. Գիղմանց, լեռն 182.
 Գեքեղմանք, Գեքեղմանակք 37.
 Գեքմանացիք 143.
 Գեքմանիկոս 144.
 Դզակ, ծ. Դղակ, Դղակ 62.
 Դին նահապետ Գնունեաց 111.
 Դինայ գետ 191.
 Դինդ յազդէն Սլկունի 280.
 Դինդ եպիսկոպոս Կերջանու, ծ. Գնիթ,
 Գինթ 335, 340.
 Դիսակ 172, 174.
 Դիտ որդի Շաքիճայ, ծ. Գիւտ 340.
 Դիր (Ս. Դիրք) 16, 17, 25, 249. Դիրք
 264, 283, 343. Հայ Թարգմա-
 նութիւն 19, 20. տես եւ Աստուա-
 ծային պատմութիւնք եւ Հոգեւոր
 բանք.
 Դլափիւտա 237.
 Դղակ. տ. Դղակ.
 Դնէլ, որդի Տրդատայ եղբօր Արշակայ
 252, 281—286.
 Դնէլ, նահապետ Անծեւացեաց 307.
 Դնէլ, տակառապետ Տիգրանայ, ծ.
 Դնեալ 133, 134.
 Դնէլ Գնունի 284.
 Դնթունիք, ծ. Գնունիք 59, 110, 140.
 Դնիթ. տ. Դինդ.
 Դնունի, Գնունիք 3, 70, 71, 111,
 133, 140ծ. 258ծ. 284, 312.
 Գոթնիկէլ 59.
 Գոթ տ. Գոթք.
 Գողթն 83, 84, 176, 183, 316,
 340, 357. Նրգիւք* Գողթան 191,
 192. Վիպասանք* որ պատմին ի
 Գողթան 176.

- Գողթնեցիք 117.
 Գողիամ 267.
 Գոմեր 32.
 Գոռակ, ծ. Գռակ 62.
 Գորգի 25.
 Գորգոնոս, ծ. Գորգիանոս 303.
 Գուգարք 262.
 Գուգարացիք, ծ. Գարգարացիք, Բը-
 դաշխ—ցւոց 114, 262, 340.
 Գուժք, ծ. Գոժք 218, 291.
 Գուշարայ, ծ. Գուշարայ 106, 113,
 217.
 Գուսանական* 48.
 Գռակ. տ. Գռակ.
 Գրատիանոս 293.
 Գրիգոր, Գրիգորիոս Լուսաւորիչ 98—
 100, 145, 146, 211, 219, 220,
 225, 232, 239—244, 256,
 257, 259, 272, 275, 279, 300,
 317, 320, 324, 336, 354, 358.
 տ. Լուսաւորիչն մեր.
 Գրիգոր Աստուածաբան 240.
 Գրիգոր, հայր Գրիգորի Աստուածաբանի
 240.
 Գրիգորիոս Նաճիանձու 298.
 Գրիգորիոս Նիսիայ 297.
 Գրիգորիս թոռն Լուսաւորիչ 251,
 259.
 Դաժգոյնք, ծ. Դաժգոյն, Դժգոյնք
 83.
 Դամասիոս 297.
 Դամասիոս, ծ. Դամասկ 129, 141,
 297.
 Դամբաւընդ. տ. Դըմբաւընդ.
 Դանան, ծ. Դադան, Դանդան, Դան-
 դան, Դանգոն 340.
 Դանիէլ եպիսկոպոս, ծ. Դանիէլ 325,
 326.
 Դանիէլ քահանայ 252, 272, 283.
 Դանիէլեան նշանադիրք 254, 325.
 Դանուք 214.
 Դատ. տ. Դադ.
 Դատ ի զաւակէ Գառնկայ 110, 121.
 Դատաբէ, ծ. Դատէ 193.
 Դարա 312, 315.
 Դարանաղի, Դարանաղիք 242, 308.
 Դարեհ վշտասպեանց 126, 142.
 Դարեհ (Կողոման) 114, 121, 124,
 238.
 Դարեհ Պարթև, յաջորդ Արտաշեսի,
 որդւոյ Արշաւրի արքայի Պարսից
 163, 174, 175, 205.
 Դաւիթ, աներ Ս. Գրիգորի 220.
 Դաւիթ, արքայ Հրէից 59. Դաւթեան
 պարսաբար 267.
 Դաւիթ*, պատմող անգիր զրուցացն
 Ողիմպիոդորայ 25.
 Դեկիոս 210, 213.
 Դեմետրիոս Բ. արքայ Ասորւոց 103.
 Դեռիւղոս, ծ. Դերիւղոս 61.
 Դերուսոս 61.
 Դերջան 335, 340.
 Դէովկիս 67.
 Դըմբաւընդ, ծ. Դամբաւընդ 89.
 Դժգոյնք. տ. Դաժգոյնք.
 Դիմաքսեան, Դիմաքսեանք, ծ. Դի-
 մակիսեան 174, 312, 314.
 Դիոգորի* մատենադրութիւնք 257.
 Դիոկղետիանոս 213, 219, 224,
 226.
 Դիոնիս Պտղոմէոս, որդի Պտղոմայիդ
 Կղէոպատրայ, հայր Կղէոպատրիայ
 դշտոյի Նզիպտացւոց 128, 136.
 Դիոս, ծ. Դիոն 123, 127.
 Դիպինոս Կրետացի 122.
 Դիւան* արքունի (Նինուէի) 29, 30.
 —Նզիպիոյ 120, 161. —մեհե-
 նական,—մեհենից,—Քաղաւորաց,
 —արքունի 8, 21, 144, 164.—
 Պարսից 66.
 Դիւանադիրք* մատենից 10,—Յունաց
 214.
 Դիւցընկէց լեւոն (Ոլիմպոս) 24.
 Դղակ. տ. Դզակ.
 Դոմետ 185.
 Դոմետիանոս 97, 184, 185.
 Դուին 265.
 Դպրութիւն Հայոց 325.

Դրախտ 15.
 Դստրիկ 356.
 Դրասխանակերտ, ծ. Դրասնինակերտ 241.
 Դրուսայ 194.
 Եբեր 18.
 Եբրայական ազգ 260.
 Եբրայեցի խօսք 69.
 Եբրայեցիք, ծ. Հեբրայեցիք 3, 12, 28, 58, 68, 69, 236, 247.
 Եգերացիք 108.
 Եգիպտացիք 8—10, 13, 20, 27*, 28, 124, 136, 185.
 Եգիպտոս 20, 131, 136, 138, 160, 208, 344. Մեծբայիմ որ խմանի Եգիպտոս 20.
 Եդեսացւոց քաղաք 150, 344.
 Եդեսիա 95, 96, 120, 144, 147, 151, 152, 157, 159, 161, 164, 200, 213, 240, 326, 341.
 տ. եւ Դիւան Եդեսիոյ.
 Եդովմայեցիք 135.
 Եզեկիա 70.
 Եզնիկ, ծ. Եզնիկ 341.
 Եթովպացի, Եթովպացիք 4, 20, 63, 87, 88, 126, 237.
 Ելիւթերոյսօլիս, ծ. Հերեւեթերոյսօլիս 148.
 Ելէսպոնտոս 126.
 Ելիական. տ. Եղիական.
 Ելլադա, ծ. Հելլադա, Եղղադայ 123, 126, 346.
 Ելլադացիք 308.
 Ելննացիք. տ. Հելլենացիք.
 Եկթատան, ծ. Էդթատան 99, 234, 236.
 Եկեղեց, ծ. Եկեղեց 190, 194, 244, 258, 306, 316, 340.
 Եկեղեցացի Յովհան, ծ. Եկեղեցային 327.
 Եղիազար (Խոռոհրուտ) 206.
 Եղիազարեանք 119.
 Եղիական պատերազմ. ծ. Իլիական, Ելիոնական 4, 87, 88.

Եղիայ 295, 360.
 Եղիանան 225.
 Եղիոնական. տ. Եղիական.
 Եղիսէ 258, 295, 360.
 Եղովն, ծ. Ելովն 59.
 Եմես. տ. Հեմես.
 Եմրան 203.
 Ենանոս 139, 140, 196.
 Ենովս, որդի Սեթայ, — երկու արձանադրուծիւնք 14.
 Ենովք, աշակերտ Ս. Մեսրոպայ 340.
 Ենովք, որդի Յարեգայ, ծ. Յենովք 15.
 Եպիփան, հայր եւ տեսուչ եղբայրանոցաց 280.
 Եպիփանոս, վարդապետ Պղտոսոնի ճարտասանի 326, 327.
 Եպիփանու* եպիսկոպոսի, Կիպրացւոց Կոստանդեայ՝ «Հերձուածոց Յանգիմանուծիւն» 24.
 Եսերովն 59.
 Երախնաու, ծ. Երախնաւ 193, 194.
 Երակլէս. տ. Հերակլէս.
 Երանեակ 194.
 Երասխ 39, 41, 106, 113, 166, 176, 177, 180, 199.
 Երասխաձոր 241.
 Երաստ, ծ. Արաստ 39.
 Երգ* բանից 115. Երգ* Վիպասանաց 176. Երգք* ցոյց եւ պարուց 27.
 Երգք* Յուկեաց 84. Երգք* Վահագնի 86. Երգիչքն* Գողթան 191, 192. Երգէին* 73, 86. Երգաբանք* բանաւորք 11. տ. Վիպասանք, Առասպելք.
 Երեմիա* մարգարէ, Երեմիաս 67, 363.
 Երեմիա եպիսկոպոս Աղուանից 329.
 Երեմիա սարկաւազապետ Մեծին Սահակայ 356.
 Երեւել զաշտ 315.
 Երիզայ 127, 190.
 Երիբով 130.
 Երկրորդ Հայք 47.
 Երուազ 97, 162, 175.

- Երուանդ Ա. Սակաւակեաց 69, 72, 199.
 Երուանդ Բ. Արշակունի 69, 96, 120, 161—175. քաղաք Երուանդայ 177, 241. տ. Երուանդաշատ. Երուանդական դունդ 172.
 Երուանդակերտ 96, 167. դաստակերտ Երուանդայ 173. տ. Մարմէտ.
 Երուանդաշատ 96, 165, 295. տ. Երուանդայ քաղաք.
 Երուանդական 172.
 Երուսաղեմացիք 149.
 Երուսաղէմ 70, 131, 133—136, 148, 150, 155, 160, 189, 236, 239, 297, 342.
 Երրորդ Հայր 47.
 Երրորդունքիւն 342.
 Եւագարոս* 124.
 Եւթաղ Եղեւիայ եպիսկոպոս 240.
 Եւթաղիոս, եղբայր Սոփիայ ստնտուի Լուսաւորչին 219, 220.
 Եւպաղմոս 61.
 Եւսեբիոս* Կեսարացի՝ «Եկլեսիաստէ գիրք» 120.
 Եւստաթիոս, ծ. Ստաթէոս 239.
 Եւրոպէ 104, 261.
 Եփեսոս 255, 342, 343.
 Եփեսոս. տ. Հեփեսոս.
 Եփեմայի, ծ. Յեփեմայի 59.
 Եփրատ, ծ. Եւփրատ 131, 132, 136, 144, 218, 219, 271, 308, 338.
 Եփրեմ, հայր եղբայրանոցաց 280.
 Երտիպոն 134.
 Զամնս, ծ. Զամաս, Զարմաս 57, 64.
 Զատապոս. տ. Աղտաղոս.
 Զարասպ լեռն 44.
 Զարգմանոս, ծ. Զարգման, Զարման, Զարգման 183.
 Զարեհ, որդի Ներսէհի 86.
 Զարեհ, որդի Արտաշեսի 184, 185.
 Զարեհաւանեանք, ծ. Զարեհաւան 116. Զարեհաւանից ազգք 86.
 Զարիշատ Աղիովտի 284.
 Զարիշատ Վանանդայ 350.
 Զարմայր, ծ. Զայրմայր 62, 87, 88.
 Զարուանդ դաւառ, ծ. Զրուանդ 26.
 Զարուհի 80.
 Զաւան 62.
 Զաւէն 309.
 Զաքարիայ (որդի Բարաքեայ) 249.
 Զաքարիաս մարգարէ 363.
 Զեւքսիպոն 238.
 Զեփոս, Զեփրոս. տ. Սփերոս.
 Զուիթայ 300, 301.
 Զուրայ. տ. Զօրայ.
 Զրաղաշտ, ծ. Զրաղեշտ, մոդ եւ նա- հապետ Մարաց 2, 55, 56.— մոդ, արքայ Բակտրիացւոց որ է Մեղաց 23.
 Զրուան 23, 24, 31. Զրուան, նոյն եւ Սեմ 26.
 Զփառոս. տ. Սեփառոս.
 Զրոյցք* անգիր հին Ողիմպիոզորի 2, 22, 25, 27, 33, 116. Զրոյցք* պառաւանց 192. Զրոյցք* Տուրքի 115. Զրոյցք* սրանչելի ծերոյն 212.
 Զրուցաց* մատենանք 11. Զրոյցք* Մամիկոնէից 221. Զրոյցք* Երուանդայ 162. Զրուցակարգունքիւնք* հեթանոսականք 12. Զրուցաբանունքիւնք*, Զրուցաբանք* Յունաց 2, 9.
 Զօրաբաբէլ 360.
 Զօրայ Ռշտունի, ծ. Զուրայ, Զարայ 252, 273, 274.
 Զօրայ Դեթունի 140.
 Էդիայ. տ. Հեդիայ.
 Ընձաք 62.
 Ըղըշտունիք. տ. Ռըշտունիք.
 Թաղէոս առաքեալ 96, 151, 152, 157, 212, 242.
 Թաթիկ արքանեակ Ս. Մեսրոպայ 358.

Թակլադ, ծ. Թազդաթ 32.
 Թարաթայ 144.
 Թարայ 18.
 Թարսիս 58.
 Թերէ 124.
 Թեննես, տ. Թիննես.
 Թեսադոնիկ, ծ. Թեսադոնիկէ 306.
 Թետաղացիք, ծ. Թետալացիք, Թետե-
 ղացիք 126.
 Թետաղիա 29.
 Թերսիտէս 278.
 Թեւոս Անտիոքոս 102.
 Թէոդոս Մեծ 253, 254, 281, 292,
 297, 302, 303, 306, 307, 309,
 310.
 Թէոդոս Փոքր 328, 333, 335, 339,
 347.
 Թէոդոտիոս 342.
 Թէոդոր վարդապետ Թէոդորոսի Մա-
 մունեստացւոյ 343.
 Թէոդորոս Մամունեստացի 343.
 Թէոդուլայիս, ծ. Թէոդոսի պաւլիս
 255, 338, 339.
 Թիլ աւան, ծ. Թիւք, Թիդք 127,
 244, 258, 306.
 Թիննես, ծ. Թեննես 61.
 Թիտալիա, տ. Թետաղիա.
 Թիբաս 19, 32, 42.
 Թոնոս Կոնկեղերոս, ծ. Թոլնոս 3,
 58, 65.
 Թովղայ 59.
 Թովմաս առաքեալ, ծ. Թումաս, Թո-
 մաս 95, 150, 151.
 Թորդոմ 19, 32, 42. Ազգ տանն
 Թորդոմայ 33.
 Թորդան 128, 244, 269, 272.
 Թուելեաց երզր*, տ. Երզր.
 Թուղթր* 29, 149, 150, 153—156,
 261, 275, 276, 278, 284, 287,
 295, 311, 317, 318, 323,
 333—336.
 Թուղիս, ծ. Թուղաս 309.
 Թրակացիք 9, 143, 238.
 Թրակէ 126, 219.

Ժամանակադիրք* 1, 19, 20.
 Ժողով Նիկիոյ 239.—Կոստանդնու-
 պոլսի 297.—Նիքեսոսի 342.
 Իլիական. տ. Նդիական.
 Իլիու, ծ. Իլուզ 297.
 Իկոնիա 298.
 Ինար, ծ. Նարար 273.
 Իսահակ 58, 203.
 Իսրայէլ 25, 259, 360, 363.
 Իտալիա, ծ. Իտաղիա 346.
 Լաթղոն. տ. Ղարղոն.
 Լաղիկայ. տ. Ղաղիկայ.
 Լակեղիմոնացիք 126.
 Լամբատիս, տ. Ղամբատիս.
 Լամբաիտէս, տ. Ղամպատիտէս.
 Լապիթայք. տ. Ղապիթնայք.
 Լաւոսթեննիս, տ. Ղաւոսթեննիս.
 Լեառն Մեծ (Մասիս) 83.
 Լեռնականք 177.
 Լիբանոս 297.
 Լիբիացիք 114.
 Լիբիէ 104.
 Լիկիանոս, ծ. Ղիկիանոս, Լիւկիանոս
 100, 218, 219, 236, 237.
 Լիւդական զօրք 124.
 Լիւդացիք, ծ. Լիւդէացիք, Լիբէացիք
 122—126.
 Լիւսանիա, ծ. Լուսինա 147.
 Լովկրացիք. տ. Ղովկրացիք.
 Լուսաւորիչն մեր 95, 144, 145,
 205, 212, 220, 245. տ. Գրի-
 զօր.
 Լուսին 216.
 Խաղ 253, 294—296. — տարկաւազ
 279.
 Խաղունի 326.
 Խաղիրք, ծ. Խաղիրք 98, 199, 200.
 Խախ զիւղ, ծ. Կախ 306.
 Խաղտիր 106, 313, 315.

- Խալ (Ս.) 233. Նշան 233.—Լուսն-
դէն 233.—Աստեղեայ 226.
Խառան 159, 213.
Խաքան, ծ. Խաքամ, Վլադի 235.
Խաքան արեւելեան 239.
Խոզոցիմ 358.
Խոշակունիք. տ. Խորշակունիք.
Խոռ 38, 110.
Խոթխոռունի 38, 312, 314.
Խոթխոռունիք, ծ. Խորխոռունիք 267.
Խոռոմբուտ* 205, 206.
Խոսրան, ծ. Խոսրէն, Խորէն, 147,
161.
Խոսրով Ա. 98, 187, 200, 202,
203, 207—217, 324.
Խոսրով Բ. 226, 251, 260—269.
Խոսրով Գ. 254, 255, 311—322,
329, 330, 355.
Խոսրով Դարդմանացի 331.
Խոսրովիդուխտ 215, 224, 228, 242.
Խորասան, ծ. Խորաստան 302.
Խորենացի 101ծ. 257ծ. տ. Մովսէս
Խորենացի.
Խործնացի 328.
Խորշակունիք աւան, ծ. Խոշակունիք 83.
Խուժաստան 300.
Խուրս, ծ. Խորս 340.
Խրամ աւան 83.
Մաղկաց լերինք 284.
Մաղէացիք, ծ. Մոզացիք, Մովղէացիք
113.
Մենդոց անտառ 96, 166.
Մոք 113.
Մովակ Ադի 51, 53.
Մովակ Հիւսիսոյ 109.
Մոփք, նախարարութիւն Մոփաց 115.
աշխարհն Մոփաց 229, 266,
267, 314. դաւառն Մոփաց 243,
272. իշխանն Մոփաց 260.
Կաղմնայ տուն 34, 36, 37, 46.
Կաղմնան, Կաղմնանք 106.
Կաղմոս 33, 113.
Կահաթ 58.
Կամադրոս. տ. Սկամադրոս.
Կամբիստէս 126.
Կամսար 235, 236, 241, 291.
Կամսարական, Կամսարականք 145,
146, 167, 210, 268, 295, 296,
299, 302, 304—306, 319,
322, 352.
Կայինան, ծ. Կայնան 15, 18, 19.
Կայսրակ 63.
Կանգարք 113.
Կասպադովկացիք 40, 81, 98, 213,
220.
Կասպանն ճորայ. տ. Ճորայ.
Կառինոս. տ. Կարինոս.
Կասբից զրուներ 234. տ. Լու ճորայ
զուռն.
Կասրիական ծով 260.
Կասք 97, 182.
Կասսիոս, 94, 132, 144.
Կատինա. տ. Մար Աբաս.
Կարդիկէս 67.
Կարդոս 50.
Կարենի Պահլաւ, Կարենեան Պահլաւ,
Կարենեանք 145, 146, 204,
207—211, 235.
Կարէն 146.
Կարին 350. Կարնոյ քաղաք 255,
338. Կարնոյ մարդք 279.
Կարինոս, ծ. Կառինոս 218.
Կարոս, ծ. Կառոս 218.
Կաւկաս, ծ. Կովկաս 29, 108, 114,
119, 137, 184, 266, 288.
Կելեստինոս, ծ. Կելեստիանոս 342.
Կենան Ամատունի 312.
Կենտաւրոս Պիւռիկայ 91.
Կեսար 132, 135.
Կեսարացի, Կեսարացիք 120, 225.
Կեսարիա 46, 47, 98, 132, 169,
184, 213, 219, 221, 224, 275,
279, 298, 306, 328, 335.
Կեսարացւոց քաղաք 217. Կող-
մանք Կեսարու 2, 45, 139.
Կերասոս Արզնացի 218.

Կեփաղիոն* 21, 56. Կեփաղիոն
 Եւփիլէոս 21ծ.
 Կիաքսարէս տ. Կաքսարէս.
 Կիլիկեցի, Կիլիկեցիք 244, 262—
 270.
 Կիսրացիք 24.
 Կիւլիկիա, ծ. Կիլիկիա 215, 271.
 Կիւկղաղայ կղզիք 214.
 Կիւնտոս 214.
 Կիւրդոս Երուսաղեմի եպիսկոպոս, ծ.
 Կիւրեղոս, Կիւրդիոս, Կիւրեղ 270,
 297.
 Կիւրդոս Աղեքսանդրի եպիսկոպոս, ծ.
 Կիւրիդդոս 342.
 Կիւրոս 3, 71, 74, 85, 123,
 126.
 Կլեսուր. տ. Կլեսուր.
 Կղարջք 234.
 Կղաւդիոս Ա. 160.
 Կղաւդիոս Բ. 214.
 Կլեսուր, ծ. Կլեսուր 116.
 Կղէոպատրայ Պտղոմայիդ 128, 136.
 Կղէոպատրայ ղշխոյ Եզրատացուց,
 Թռն Պտղոմայիդ Կղէոպատրեայ
 136, 138.
 Կղիտոստրադոս 218.
 Կոգայովիտ, ծ. Կոգովիտ 283, 305.
 Կոդ 108, 119.
 Կոդք զաւառ 113.
 Կոդք գիւղ 341.
 Կոդոնիա, ծ. Կոլոնիա 106.
 Կոշմ, ծ. Կոմշ 146, 204.
 Կոյսն Ամենասուրբ 342.
 Կոնկոլերոս. տ. Թոնոս Կոնկոլերոս.
 Կոռնակ Քաղաւոր Հայոց, ծ. Կոռնակ
 69.
 Կոռնակ զօրավար Պարսից, ծ. Կոռնակ,
 Կառնակ 219.
 Կոստանդ, Կոստաս, հայր Կոստանդիա-
 նոսի 226.
 Կոստանդիա քաղաք Կիսրացուց 24.
 Կոստանդիանոս, Կոստանդին 99,
 225—227, 234, 236—239,
 260, 261, 297.
 Կոստանդին. տ. Կոստանդիանոս.

Կոստանդնուպօլիս, ծ. Կոստանդիանոսի
 Պօլիս, Կոստանդիանու Պաւլիս
 100, 236, 238, 239, 242, 297.
 Կոստանդոս որդի Կոստանդիանոսի, ծ.
 Կոստանդիոս 251, 260, 261,
 264, 269, 270.
 Կոստաս. տ. Կոստանդ.
 Կորդուացիք 116.
 Կորդուք 45, 211, լերինք Կորդուաց
 161.
 Կորդրիք 183, նոյն եւ Տմորիք.
 Կորիւն 341.
 Կորճէք 197, 198.
 Կուաշ 281—283.
 Կուկայառիճ, ծ. Առիճ 350.
 Կունդ Արամաղ 85.
 Կուր 113, 177, 200.
 Կռոնոս, ծ. Կրաւնոս 27.
 Կտակք, ծ. Կտակարանք 327.
 Կրասոս 94, 131.
 Կրետացի Դիպինոս 122.
 Կրետէ, ծ. Կրետէս, Կրիտէ 55.
 Կրիւտոս 94, 122—126.
 Կրօնոս. տ. Կռոնոս.
 Կրճան Վառմ 324.
 Կաքսարէս, ծ. Կիաքսարէս 67.
 Հաբէլ քահանայ 325, 326.
 Հաղամակերտ, ծ. Աղամակերտ 111.
 Համազասպ Մամիկոնեան 322—324.
 330.
 Համազասպեան, եղբայր Վարդանայ
 Մամիկոնէի 337.
 Համբաւք* արանց իմաստնոց եւ հնա-
 խոս սիրաբանից 214.
 Հայաստանեայք 7, 42, 268. Եկե-
 ղեցի —նեայց 359.
 Հինք —նեայց 11. ամենայն Հայաս-
 տանօր (զօրօք) 230.
 Հայերէն խօսք 105. բան հայերէն
 326. հայերէն աճուածայք 327.
 Հայկ 2, 19, 20, 27, 32—37, 39,
 42, 44, 68, 69, 104, 107—111,
 114, 116.

- Հայկազն Խոռ 110. Հայկազն Գուշա-
 րայ 113, 217. Հայկազն, Հայկազն
 Բաղճաթիւրաւոր, Հայկազն Տիգրան
 74, 81, 290.
 Հայկազնեան Տիգրան 77.
 Հայկազունք 85, 93, 193, 199.
 երկիր, աշխարհ Հայկազանց 64,
 75.
 Հայկակ 62.
 Հայկակ միւս 69.
 Հայկական խօսք եւ լեզու, բառք 46,
 112, 325, 326.
 Հայկաշէն 33.
 Հայկեան Արամ 43.
 Հայոց Ձոր 37.
 Հայր (Աստուած) 239, 297, 342.
 Հայր իշխան 112. Հայր մարգարէտ
 274.
 Հայր 1—6, 23, 26, 28—30, 37,
 41, 42, 44, 46, 49—51, 54—
 56, 59, 62, 64, 81, 82, 87,
 93—95, 97, 99, 104, 105,
 107, 118, 121—124, 127,
 129—139, 141—145, 147,
 153—158, 160, 162, 164,
 169—171, 173—178, 182,
 183, 185—187, 193, 196, 197,
 200, 201, 204, 207, 210, 212,
 214—217, 221, 222, 224, 225,
 227, 228, 231, 232, 236, 242,
 243, 250—256, 258, 260—268,
 266—269, 273, 274, 276—
 281, 286, 288—291, 299—
 307, 309—311, 313, 316—
 325, 328—330, 332—338,
 343, 346, 348—352, 354,
 355, 358. Հայր Մեծ 4, 5, 79,
 81, 88, 251, 366. Հայր Փոքր
 81. Առաջին Հայր 2, 45, 46.
 Երկրորդ Հայր 47. Երրորդ Հայր
 47. Չորրորդ Հայր 47, 115,
 243, 313.
 Հայր դաստակերտ 37.
 Հանի, ծ. Անի 176, 314. տ.
 Անի.
 Հաշտեանք 118, 137, 159, 193,
 260, 283, 295.
 Հարմայ 19, 20, 40—42.
 Հարք դաւառ եւ դաշտ 33, 37, 38.
 Հացեաց դրախտ 272.
 Հացեկք, ծ. Հացիկ 316.
 Հաւանակ 62.
 Հաւուկ 350.
 Հաւունք, ծ. Հաւենունք, Հաւու-
 նիք 111.
 Հաւրոյ. տ. Հօրոյ.
 Հերբայեցի. տ. Երբայեցի.
 Հելլենական 126.
 Հելլենացի, Հելլենացիք, ծ. Եղղենացի,
 Ելլենացի, Հեղղենացի 10 63, 88,
 200, 327.
 Հելլէն, ծ. Հեղղէն 328.
 Հեղի 59.
 Հեղիայ, ծ. Էղիայ, Էլիա (արեղակն)
 189.
 Հեղինէ, կլին Արգարու 96, 159, 160.
 Հեղինէ, մայր Կոստանդիանոսի 226,
 236.
 Հեմնա, ծ. Եմնա 342.
 Հեղայ, ծ. Հելայ 263.
 Հեր 162.
 Հերակլէս, ծ. Երակլէս, Երակղ 86,
 114, 115, 122, 127, 128.
 Հերոդոտ*, ծ. Հերովդոտ, Հերովդիտոս
 104.
 Հերովդէս Աղբիսպետ 139.
 Հերովդէս (Մեծ), որդի Անդիսպատրոսի
 95, 132—136, 144, 264.
 Հերովդէս Չորրորդապետ 95, 147.
 Հերովդիադայ 147.
 Հեփեստոս, ծ. Եփեստոս 27, 123,
 127.
 *Հիւպոդիտայ, ծ. Հիպոդիտայ 120.
 Հիւսիսոյ ծով 109.
 Հիւրկանեանք 135.
 Հիւրկանոս 94, 95, 129, 132, 134,
 135, 138—140.
 Հիփիտէս 218.
 Հմայեակ Աշոցաց տէր 350.
 Հմայեակ Մամիկոնեան 337.

Հնադրուձիւնք* ի դրոց եւ ի բանից
արանց իմաստնոց 57.
Հնախօսք* 2, 22.
Հնարակերտ, ծ. Հունարակերտ 113.
Հնդիկը 3, 50, 210, 211, 226,
229.
Հոգեւոր բանք 13. տ. եւ Գիր.
Հոգի (Սուրբ) 13, 87, 246, 247,
249, 257, 297, 336, 363.
Հոմերոս* 88.
Հոյ 63.
Հոնք 231, 340.
Հովուաց հարստութիւն 28.
Հուբայ. տ. Հօրայ.
Հոիփսիմնանք, ծ. Հաիփսիմնանք 231,
242.
Հռոգացի Կղիտոստրատոս 218.
Հռոմ, Հռովմ 100, 123, 131, 135,
141, 144, 185, 218, 226, 227,
236, 238, 297, 306, 309, 342.
Հռոմայեցիք, Հռովմայեցիք 93, 95—
98, 102, 103, 129—133,
135—139, 142—144, 147,
152—155, 164, 170, 175, 179,
184, 185, 189, 193, 197, 200,
205, 208—210, 218, 220, 234,
237, 238, 272, 277, 278, 335,
346.
Հռոփանոս 327.
Հրազդան 42, 121.
Հրահատ 330, 352.
Հրանտ, ծ. Հրատն 62.
Հրաչեայ, ծ. Հրչեայ 68.
Հրեայ, Հրեայք 3ժ. 68, 70, 94,
104, 110, 117, 128, 129, 132,
133, 135, 139, 144, 149,
152—156, 177, 188, 189, 199,
258, 300.
Հրէական 342.
Հրէաստան 129, 130, 135, 136,
139—141.
Հրէութիւն 140.
Հրուդէն 89.
Հրչեայ. տ. Հրաչեայ.
Հօրոյ, ծ. Հօրայ, Հուբայ 62.

Զիրաւ 253, 302, 303.

Զիւնական 111.

Զոր զաւառ 113.

Զոր Հայոց 37.

Ղաքզոն 59.

Ղազիկայ, ծ. Լազիկայ 106.

Ղակոնացի, ծ. Լակոնացի 308.

Ղաղէոս. տ. Բաղէոս.

Ղամբառիս, ծ. Լամբառիս 61.

Ղամեր 16.

Ղամուղառիտէս, ծ. Լամբառիտէս 61.

Ղանկուարտք, ծ. Լանկուարտք 308.

Ղապիթեայք, ծ. Լապիթեայք 195.

Ղաւոսմենիս, ծ. Լաւոսմենէս 61.

Ղերուքնայ* 161.

Ղեկը 304, 306.

Ղեւի 58.

Ղեւոնդ, Ղեւոնդիոս Մեծ, եպիսկոպոս
Կեսարու 240.

Ղեւոնդ աշակերտ Մեսրոպայ 334,
340, 341.

Ղովկրացիք, ծ. Լովկրացիք 126.

Ղուկաս* աւետարանիչ 143.

Ղուկիանոս 197.

Ղուդիոս, ծ. Ղուդոս 215.

Ճանիւս 215.

Ճենաղն, Ճենաղնեայ Մամզոն, ծ.
Ճենաղզի 99, 227, 228.

Ճենաստան 221ժ. 223ժ.

Ճեն-բակուր 222.

Ճենք 221—223.

Ճիմրակեցի, ծ. Ճիմրակացի 232.

Ճորայ Կապան, Գուռն, ծ. Զորայ
200, 270. տ. եւ Կասքից դրուք.

Ճուաշ 112.

Մաղացիք. տ. Մեղացիք.

Մաղէս 43, 44.

Մազդեզն, Մազդեզուր 276, 287,
301, 323, 330.

- Մանուկաղայ 16.
 Մաժան 97, 180, 183, 185, 186, 201.
 Մաժար, ծ. Մաժակ, Մաժակք 47, 94, 106, 108, 127, 129—132. տ. եւ Կեսարիա.
 Մալխազ. տ. Մաղխազ.
 Մակաբէ Յուդա, ծ Մակաբայ 129.
 Մակաբէ 360.
 Մակարիոս 239.
 Մակեդոն 294, 297, 298.
 Մակեդոնական զօրք 103.
 Մակեդոնացի Աղեքսանդր 86, 124, 265.
 Մակեդոնացիք, Մակեդոնացիք 8, 28, 88, 93, 102, 104—107, 203, 238.
 Մաղաղայէլ, ծ. Մաղաղիէլ 15.
 Մաղխազ, ծ. Մալխազ 110, 267.
 Մաղխազանի հովուապետք, ծ. Մալխազանի 162.
 Մամդոն, ծ. Մամդուն, ծ. Մամկոն, Մամկուն 99, 222, 223, 227—229.
 Մամդոնեան, ծ. Մամդունեան 229, տ. Մամիկոնեան.
 Մամիթոս, ծ. Մամնթոս 60.
 Մամիթոէոս. տ. Առամամիթոս.
 Մամիկոնեան, ծ. Մամիկոնէ, Մամիկոն 282, 292, 300, 304, 314, 319, 322, 323.
 Մամիկոնեանք, Մամիկոնեայք 221, 352, 356.
 Մամիդոս, ծ. Մամիդոս 60.
 Մամուկեստացի Թէոդորոս 343.
 Մանաճիւր, ծ. Մանաճիրճ 231, 251, 262—264, 273.
 Մանանաղի 313, 314.
 Մանաւազ 38.
 Մանաւազեան 38, 116, 258.
 Մանգակունի, Մանգակունիք 99, 215—217, 224, 231, 262.
 Մանդու 180.
 Մանեթոս* 124.
 Մանեայ այրք 100, 242—244.
 Մանէճ, ծ. Մանաճէ, Մանէն 350.
 Մանի, ծ. Մանիայ 242.
 Մանովայ 139.
 Մանուհանք, ծ. Մանովեանք 187.
 Մանուէ, ծ. Մանովէ 187.
 Մանուէլ, որդի Պարզեւայ 321.
 Մաշտոց, ծ. Մաշդոց 120. տես եւ Մեսրոպ.
 Մառնոս, ծ. Մարինոս 93, 148.
 Մասաղան, ծ. Մասանդան 135.
 Մասիս 40, 84, 175, 176, 182, 192, 283, 288. Լեւոն Մեծ 83.
 Մասքադէոս, ծ. Մասքալիոս 60.
 Մասրուժք, ծ. Մազրուժք 126, 234.
 Մատեանք զրուցաց* 11. — Քաղաւորաց 22, 47. — մեհենից 47. — Պարսից 176. — Յունաց 214.
 Մատենագիրք Պարսից եւ Քաղաքացւոց եւ Ասորեստանեայց 7.
 Մատամիա 360.
 Մար 164, 173. Մար Վարբակէս 3, 64, 68.
 Մար, իշխան Շոփաց 260.
 Մար Աբաս Կատինա*, ծ. Մարաբաս, Մարիբաս 29—31, 47, 56, 93, 119, 120.
 Մար Իհար, բղիաշխ Աղմնեաց, ծ. Մարեհար 148.
 Մարակերտ 84.
 Մարանդ 190.
 Մարտապրսացի 80.
 Մարաց Մարգ 172.
 Մարացւոցն տէր, ծ. Մուրացւոցն 112.
 Մարզք Կարնոյ 279.
 Մարդպետ Հայր 274.
 Մարիամ (Ս). Աստուածածին 220, 342.
 Մարիամ, Կին Լուսաւորչի 220.
 Մարիացիք, ծ. Սամարացիք 135.
 Մարիսկեան. տ. Մարսիկեան.
 Մարկիոնացիք 201.
 Մարկոս աւետարանիչ 345.
 Մարկոս եպիսկոպոս Նրուսաղեմի 189.

Մարկոս Միայնակեաց 99, 219.
 Մարմէտ 173. տ. եւ Երուանդակերտ.
 Մարսիկեան, ծ. Մարիսկեան 226.
 Մարք 4, 55, 65, 67, 71, 73, 74,
 78, 85, 93, 112, 142, 163,
 172, 174, 190, 195, 317.
 Մարք առ ոտամբ Մասեաց 84.
 Մաւղակիս. տ. Մօղակիս.
 Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս 341.
 Մաքսիմիանոս կայսր 213, 226.
 Մաքսիմիան 99, 225, 226.
 Մեղացի Վարբակէս 65.
 Մեղացիք 43, 81. տ. եւ Մարք.
 Մեղք, որ է Բակտրիացիք 23.
 Մելիտինէ քաղաք, ծ. Մեղիտինէ
 334, 342.
 Մելիտոս, ծ. Մելիտոն 297.
 Մեծ Հայք 4, 5, 79, 81, 88, 251,
 366.
 Մեծամօր 176.
 Մեծրայիմ 20. տ. եւ Մեսորայիմ.
 Մեհեկան ամիս 356.
 Մեհենական, Մեհենից պատմութիւնք*
 120, 176, 201. տ. եւ Մա-
 տեանք.
 Մեհենդակ 274.
 Մեհրուժան, ծ. Մերուժան 253, 292,
 300—302, 305, 329.
 Մեմոն, ծ. Մեմոս 342.
 Մեսաղինա 128.
 Մեսորայիմ, ծ. Մեսորիմ 18—20,
 27.
 Մեսրոպ, ծ. Մեսրօք, Մեսրօք,
 Մեսրօպ 254—256, 316, 317,
 320, 325—328, 333—337,
 339, 341—343, 350, 354—
 356, 358.
 Մեսրոպեան նշանադիրք 255.
 Մետեղէս, ծ. Մետողոս 129.
 Մերոզ 32.
 Մէջերկրեայք. տ. Միջերկրեայք.
 Մթին լեռոն 113.
 Միանդակ 116.
 Միգուլանոն, ծ. Միւգուլանոն, Մի-
 զուլանոն 309.

Միթոէոս, ծ. Միթրէոս 61.
 Միհր, ծ. Մեհր 276.
 Միհրան 231, 232, 262, 266, 267.
 Միհրդատ Մեծ, քեռայր Տիգրանայ
 94, 127, 129—131, 169.
 Միհրդատ Մանուկն, որդի Միհրդատայ
 Մեծի 130—132.
 Միհրդատ, նախարար Գարեհի 114,
 121.
 Միհրդատ բղեաշխ Վրաց, ի զաւակէ
 Միհրդատայ Գարեհի նախարարի
 121.
 Մինոտորոս, ծ. Մոնոտորոս 162.
 Միջագետայր, ծ. Միջագետեայր 29.
 Միջագետք 96, 128, 137—139,
 141, 144, 148, 159, 163, 164,
 169, 171, 189, 213, 267, 271,
 291, 310, 325, 326, 341.
 Միջերկրեայք, Մէջերկրայք, Միջեր-
 կրայք 29, 127, 129, 142, 137,
 261, 270, 278.
 Մծքին, ծ. Մծմին, Մծուին 28, 31,
 96, 109, 118, 120, 144, 160,
 240, 263, 287, 355.
 Մծխէթ 231.
 Մկրտիչ. տ. Յովհաննէս Մկրտիչ.
 Մշակ կողմնապահ 46.
 Մոզպաշտէ, ծ. Մոզպաշտի 175.
 Մոկացի, Մոկացիք 116, 330, 331.
 Մոկք, ազգ Մոկաց 312.
 Մոմիսիւհատ 270.
 Մովսէս եպիսկոպոս Վրաց 328.
 Մովսէս Խորենացի 1, 4, 5, 101ծ.
 256ծ. 257ծ.
 Մովսէս մարգարէ* 2, 22, 23, 27,
 244, 264, 304, 360.
 Մովսիսիկ, ծ. Մովսէսիկ 350.
 Մորփիղիկէս, Մորփիւղիկէս 93, 106,
 107.
 Մուշեղ եպիսկոպոս Գողթան, ծ. Մուշէ
 340.
 Մուշեղ, որդի Վասակայ Մամիկոնեանի
 304.
 Մուշէ Տարօնեցի, աշակերտ Մեսրոպայ
 328.

Մուրացեան, ծ. Մուրացան 112,
169, 171, 180, 181. տ.
Մարացուցն տէր.
Մուրց 199.
Մոռղ դաշտ 268.
Մօղակիս 67.
Մօր Մեծ 106, 109.
Մօրք, ծ. Մաւրք, Մուրք 315.

Յարեթ 17, 19, 20, 23, 28, 32,
42.
Յազոռնան, ծ. Յազոհնաւան, Յազոհն
աւան 99, 219.
Յազկերտ Ա, ծ. Յեզկերտ 328—
330, 332.
Յազկերտ Բ. 355.
Յակոբ նահապետ 58.
Յակոբ Մօքնայ եպիսկոպոս 240, 251,
263, 264.
Յայիր 59.
Յաշտից տեղիր 128. տ. եւ Աշտի-
շատ.
ՅապետոսԹէ 23, 24, 31, 32.
ՅապետոսԹեան Հայկ 32.
Յարեղ 15.
Յեսու 58, 59, 62, 360.
Յէու 360.
Յիշողութեանց վերակացուք 66.
Յիսուս 143, 149 — 151, 154,
156, 342.
Յօք. տ. Յովք.
Յօրիանոս, ծ. Յովրիանոս. 206, 275.
Յօրենադիոս 342.
Յոհան Եկեղեցացի. տ. Յովհան.
Յոհան եպիսկոպոս Պարսից 240.
Յոյն, Յոյնք 7—9, 11, 21, 25, 42,
46, 71, 94, 99, 120, 123,
124, 127, 143, 164, 185,
194, 197, 198, 205, 206,
214, 215, 252, 254, 266,
268—270, 277, 279, 286—
288, 290—293, 295, 298—
301, 303, 304, 308—310,
312, 313, 316, 317, 319—

321, 324, 325, 328, 330,
333, 347, 350, 351, 355.
Յունաց դպրութիւն* 21.
Յովք 12.
Յովհան Եկեղեցացի, աշակերտ Մես-
րոպայ 327, 341.
Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիօքայ
342.
Յովհաննէս, որդի Շմաւոնի, եղբօր
Յուդայ Մակարէի 128.
Յովհաննէս Մկրտիչ 147, 258.
Յովհաննէս Ոսկերերան 325, 336.
Յովնաթան, աշակերտ Մեսրոպայ 329.
Յովսէպոս 14, 120, 130, 143, 160.
Յովսէփ, եղբօրորդի Հերովդի, ծ. Յու-
սէփ, Յուսիփ 95, 142, 144.
Յովսէփ Պաղնացի 327, 341.
Յովսէփ, որդի Իսահակայ 28.
Յովսէփ ի Վայոց ձորոյ 358.
Յուդա Մակարէ 129.
Յուդա ճրեայ, գտող փրկական փայ-
տին 236.
Յուլիանոս Պառաբատոս (ուրացող), ծ.
Յուլիանոս 206, 251, 252,
270—273, 275.
Յունական մատենանք* 7. Յունական
կողմանք 47. Յունական զօրք
263, 265, 277. Յունական ձեռն
290. Յունական ալփաբետք 326.
Յունական, յունաբէն դպրութիւն
301, 328. Յունական գիր 301.
Յուշկապարիկք, ծ. Վիշկապարիկք
195.
Յուռուժք Շամիրամայ 56.
Յուսակ 63.
Յուսիկ կաթողիկոս 251, 252, 269,
272—274, 278, 320.
Յուստոս. տ. Տիտոս Յուստոս.
Յօննովն, ծ. Ռինովն 218.
Յօսամափ 59ծ.

Նարստ 360.
Նարոզ, ծ. Նարազ, Նարատ 144.
Նարուզդոնոսոր 66, 68, 70, 114.

Նաբբուժ. տ. Նեբբուժ.
 Նազենիկ 195.
 Նախնական, ծ. Նախնական, Նախնական 83, 112, 180, 296.
 Նաժիանձ, ծ. Նազիանոզ 298.
 Նառակառոյց (Նոյ) 13.
 Նառասարդ ամիս 202, 355.
 Նառեայ Յեսու 62.
 Նաբովր 18.
 Նեբբուժ, ծ. Նեբբուժ, Նաբբուժ 2, 18, 20, 27, 91.
 Նեղոս 344.
 Նեստոր 255, 342, 343.
 Ներուաս 185.
 Ներսեն, որդի Առաւանայ 86.
 Ներսեն Կաթարական 291, 295.
 Ներսեն, արքայ Ասորեստանի 155.
 Ներսեն, արքայ Պարսից 239.
 Ներսեն, եղբայր Շապուհ Բ. արքայի 268.
 Ներսէս Մեծ 252, 253, 275, 278, 280, 281, 285, 286, 289, 292—295, 297, 302, 304—306, 316, 320, 336.
 Ներսէս, որդի Գիսակայ 174.
 Ներսէս Ճիմրակացի 332.
 Ներստաներոս 124, 126.
 Ներտառիոս 297.
 Նիկանովր 102.
 Նիկիա 100, 239, 240, 243.
 Նիկիացիք 240.
 Նիկոմաքոս 220.
 Նիկոմիդայ 226.
 Նիկոմիդացիք, ծ. Նիկոմիդացիք 238.
 Նինոս 2, 17, 18, 20—22, 43, 44, 47—49, 55, 64.
 Նինուաս 2, 18, 55, 57, 60.
 Նինուէ 28, 30, 43, 44, 49, 51, 55, 56.
 Նիորէ 56.
 Նիւսիա 297.
 Նիւբար Մադէս 2, 43, 44.
 Նշանադիրք Հայոց 317, 320.
 Նոմոքիանոս, ծ. Նոմոքիանոս 218, 219.

Նոյ 2, 13, 16, 17, 19, 22.
 Նոր Կտակք 327.
 Նոր Հոռոմ 238. տ. եւ Կաստանդոնուպոլիս.
 Նոր քաղաք 98, 200. տ. եւ Վաղարշապատ.
 Նորայր 62.
 Նուարդ, ծ. Նաւարդ 63.
 Նուէն 99, 231, 232, 234, 242.
 Նպատ 304.
 Շաբաթ. տ. Շաբատ.
 Շաբիթ 316, 340.
 Շահակ, Սահակ Կաթողիկոս, ի ժառանգութենէ Աղբիանոսի 306, 309.
 Շահապիվան 284.
 Շաղգոմք 339.
 Շաղիտայ 280.
 Շամբատ, ծ. Շամբաթ, Շաբաթ, Շամբայ, Սամբատ, Շմբատ 3, 68, 69, 104, 117.
 Շամբատ (անուն) 196.
 Շամիրամ, ծ. Սամիրամ 2, 3, 20, 48—50, 52, 54—57, 62—64.
 Շամիրամայ քաղաք 2, 50—54, 117, 135. տ. եւ Վան Տոսպայ.
 Շամշադրամ 148.
 Շամշատ 95, 136.
 Շամուէլ, Շմուէլ, ծ. Շմուել 255, 256, 350, 353, 354.
 Շապուհ Ա, որդի Արտաշէրի, ծ. Շապուհ 99, 216, 221, 222, 227, 228, 231, 234—236, 239.
 Շապուհ Բ. Որմզդեան 206, 251—253, 255, 263, 266—268, 270, 275—278, 285—293, 298—302, 308, 310—312, 315, 319—321.
 Շապուհ, որդի Յազկերտի Ա, Քաղաւոր Հայոց 329—332.
 Շարայ 39, 40, 106, 109, 113.

Շարաշան 116.
 Շարուր 84.
 Շաւասպ 331.
 Շաւարշ, նահապետ Հայոց 62.
 Շաւարշ, որդի Սպանդարտայ Կամ-
 սարականի 225, 321.
 Շաւարշան, Շաւարշական 157, 182.
 տ. եւ Արտազ.
 Շերգիր, ծ. Գեշգիր 304.
 Շիրակ 40, 241, 306, 312.
 Շմառն, եղբայր Յուդայ Մակաբէի
 128.
 Շմբատ. տ. Շամբատ.
 Շմուէլ. տ. Շամուէլ.
 Շրէշ 199.

 Ողիսեւս 195.
 Ողոմ, ծ. Ողոմ 163.
 Ոլիմպիադա. տ. Ոլիմպիադայ.
 Ոլիմպիական. տ. Ոլիմպիական.
 Ոլիմպիոդորոս*, ծ. Ողոմպիոդոր 2,
 22, 25, 212.
 Ոլոմպիադա, մայր Մեծին Աղեքսանդրի
 102.
 Ոլիմպոս 24.
 Ողական ամբոց, ծ. Ողկան 228.
 Ողիմպիադայ, առաջին կին Արշակայ
 Բ. ծ. Ողոմպիա 281, 285.
 Ողիմպիական պատկեր Գիոսի 127.
 Ողիմպ* քուրմ Հանույ, ծ. Ուղիւպ,
 Ուղիւմբ 176.
 Ողոմպիայ խաղ, ծ. Ոլոմպիական
 308.
 Ոնորիոս 309.
 Ոսկեքերան. տ. Յովհաննէս.
 Ոսկիողայ, ծ. Ոսկի կողայ 83.
 Ոստան զունդ 112. Ոստան ազատու-
 թիւն 83.
 Ովկիանոս 46, 123, 309.
 Ովսիա 136ծ.
 Ռոն Արագածոյ 39.
 Ռրդի Աստուծոյ (Աստուած) 143,
 148, 149, 151, 156, 239,
 297, 342.

Ռրդունի 38, 114, 258.
 Ռրթք 289.
 Ռրմզդական հուր 216.
 Ռրմզդեան Շապուհ 270. տ. Շապուհ Բ.
 Ռրմզդուխտ 301.
 Ռրմիզդ Բ, արքայ Պարսից 239,
 260, 264.
 Ռրոզինէս 213.
 Ռւլունք Շամիրամայ 56.
 Ռւղիւպ. տ. Ողիւմպ.
 Ռւղտու ակունք 183.
 Ռւռհայ 120.
 Ռւռնայր 304.
 Ռւսառիս. տ. Ամիւրիս.
 Ռւտէացիք, ծ. Ռւտեացիք, Օտէացիք
 113, 169, 170, 211.
 Ռփրատիոս, ծ. Սփռատէս 61.

 Ջըրմէս 194.
 Ջորայ ղուռն. տ. Ճորայ.
 Ջորբորդ Հայք 47, 115, 243, 313.
 Ջորս Հաղնեքդուծիւնք*, արգասաւորին
 ի բանս 65.

 Պալադիոն. տ. Պաղադիոն.
 Պակարոս 133, 136.
 Պահլաւ, Պահլաւք, ծ. Պահլաւ, Պալ-
 հաւ 146, 203, 204, 207, 209
 —211, 235, 241, 244, 324,
 348, 352.
 Պահլաւիկ, Պահլաւիկք 98, 206,
 208, 241, 298, 322.
 Պաղադիոն, ծ. Պալադիովն 238.
 Պաղեստին, Պաղեստինէ, ծ. Պալեստին
 29, 94, 127, 132, 189, 270.
 Պաղեստինացիք 128, 133, 140,
 148, 153, 185, 197, 344.
 Պաղեստինոս* 205.
 Պաղնացի. տ. Յովհան.
 Պահոյճ 69.
 Պայապիս Քաղեայ, ծ. Պարապիս
 2, 45, 46.
 Պաննիաս 61.

- Պապ արքայ 252—254, 285, 291,
 292, 294, 299—303, 305—
 307, 309.
 Պապ, օրդի Յուսկան 275.
 Պառաքատոս, ծ. Պառաւատոս. տ.
 Յուլիանոս.
 Պասիփայ 162.
 Պասքամ 3, 70, 71, 114.
 Պատիժանար զաւառ 182.
 Պատմութիւն* Հիւսման Պիտոյից 57.
 Պատմագիրք* 44. Պատմագիրք*
 246. Պատմագիրք*, Պատմութիւն*
 Յունաց 7, 120, 123, 124.
 Պատմողք* Յունաց, Պարսից եւ
 Ասորւոց 205.
 Պատրիարքիք 147.
 Պարզեւ Ամատունի 321.
 Պարէտ, ծ. Կարէտ 62.
 Պարթեւ, Պարթեւք, ծ. Պարթք 28,
 41, 66, 102—104, 113, 124
 —126, 187, 202, 203, 205,
 208, 241, 244.
 Պարթեւագունք 211.
 Պարթեւական ցնդք 98, 203.
 Պարխար 108.
 Պարոյր 3, 64, 65, 88.
 Պարսիկ դարուծիւն 301.
 Պարսիկ, Պարսիկք 42, 95, 114,
 310.
 Պարսկական դիր 325.— դունդ 304.
 —զօրք 263, 290.— Յազաւոր
 277.— լեզու 265.
 Պարսկային (Կիւրոս) 74.
 Պարսք 2, 7, 11, 28, 41, 66, 85,
 89, 96, 98, 99, 101, 112,
 121, 127, 132, 133, 136,
 139, 142—147, 149, 156,
 158, 161, 163, 168, 169,
 173—176, 182, 185—187,
 189, 190, 193, 196, 197,
 199, 200, 202, 205, 206,
 208, 210, 211, 213—215,
 218, 219, 221—223, 225—
 227, 231, 234, 240, 251,
 254, 255, 260—262, 264—
 271, 274—278, 287, 288,
 290, 298, 299, 301, 303,
 309—311, 313, 315,
 318—320, 324, 325, 328—
 333, 337, 346—348, 350,
 351, 354, 355, 357. Դիւանք*
 Պարսից 66. Մատենաք* Պարսից
 176. Մատենագիրք* Պարսից 7.
 Պատմողք* ի Պարսից 205.
 Պաւլոս առաքեալ, ծ. Պօղոս 246,
 347.
 Պաւլոս, եպիսկոպոս Հիմնաւ 342.
 Պեղոպոնեսացիք 218.
 Պենելոպէ 195.
 Պեռիտիադէս 61.
 Պետրոս առաքեալ 346.
 Պետրոս եպիսկ. Աղիքսանդրացւոց 213.
 Պերզէ քաղաք 132.
 Պերիթէս 195.
 Պերճ 63.
 Պերոզ, արքայ Պարսից 193, 196,
 197, 205.
 Պերոզ Գարգմանացի 312.
 Պերոզ ումն իշխան 155.
 Պերոզամատ 210, 235.
 Պիգասոս 193.
 Պիդատոս Պոնտացի 130, 147, 154,
 155.
 Պիսաս 308.
 Պիւծիայ հարցուկ 125.
 Պիււիդայ 91.
 Պիլատոն վարդապետ Մովսիսի Խորե-
 նացւոյ 346.
 Պիլատոն ճարտասան, իշխան դիւանին
 Եղեսիոյ 326.
 Պիլատոնական բանք 87, 90.
 Պիլոտենիոս, ծ. Պիլոտենէոս 345.
 Պլիկիրատէս*, ծ. Պաւղիկրատէս 124.
 Պոմպէոս, ծ. Պոմպիոս 94, 129—
 131.
 Պոնտացի, Պոնտացիք 105, 108,
 118, 119, 130, 142, 164,
 215, 237.
 Պոնտոս 29, 46, 106, 114, 115,
 120, 121, 130, 205, 215.

Պորփիր* 205.
 Պահմոս 63, 88.
 Պոլեդիա. տ. Պիռիդա.
 Պոլիդիածիս. տ. Պետիդիատես.
 Պոքոս. տ. Պրոքոս.
 Պոռտին Արմենիան 46.
 Պոմֆթես. տ. Պրոմֆթես.
 Պտղոմայիդ քաղաք, ծ. Պտղոմայիդ 128.
 Պտղոմայիդ Կղզուպատրայ 128, 136.
 Պտղոմանք 8, 83.
 Պտղոմէոս (Բ.) Նդջայրասէր, ծ. Պտղոմէոս 8, 83.
 Պտղոմէոս (ԺԱ. Աւետ) 131.
 Պտղոմէոս (ԺԲ.) Դիոնիս 136.
 Պրոդէիադ 346.
 Պրոկոս 342.
 Պրոքոս, Պոքոս 215, 218.
 Պրոմֆթես 27.

Ջաղայ 328.
 Ջաւայք 113.
 Ջուղայ 83.
 Ջրհեղեղ 17, 23.

Ռազաւ 18.
 Ռաս 274.
 Ռաստոֆուն 206.
 Ռափայիմք 25.
 Ռըշտունի. տ. Ռշտունի.
 Ռըստակէս. տ. Արիստակէս.
 Ռըստոմ Առաւնեան 312.
 Ռոբովամ 19ծ., 360.
 Ռոդանոս 280.
 Ռոստոմ Սագնիկ 114, 115.
 Ռոփի, ծ. Ռափի 197.
 Ռոփսեան 197.
 Ռշտունի, Ռշտունիք, ծ. Ռըշտունի,
 Ռուշտունի 117, 133, 139,
 231, 262, 273, 300.

Սագաստան 330.
 Սագնիկ. տ. Ռոստոմ Սագնիկ.

Սաթինիկ, ծ. Սաթենիկ, Սարթենիկ
 84, 176, 178, 179, 182.
 Սալօմոն 59ծ.
 Սահակ Պարթեւ, Մեծն Սահակ, ծ.
 Իսահակ 254—256, 319—322,
 325, 326, 328—330, 333—
 337, 341, 343, 346—351,
 353—356.
 Սահակ կաթողիկոս, ի ժառանգութենէ
 Աղբիանոսի. տ. Շահակ.
 Սահակ Բագրատունի, խնդրող Հայոց
 Պատմութեան 1, 5, 286ծ.
 Սահակ ասպետ 254, 309, 312—
 315, 322.
 Սահականոյշ 322.
 Սաղամուծ 274.
 Սաղայ 18.
 Սամարացիք 135ծ.
 Սամբատ. տ. Շամբատ.
 Սամբրամ. տ. Շամբրամ.
 Սամոս 327.
 Սամուէլ Մամիկոնեան, ծ. Սամէլ
 314, 319.
 Սամուէլ մարգարէ 59, 285.
 Սամսոն, նախնի Ամատունեաց 187.
 Սամսոն, Սամփսոն 59, 115.
 Սանասար 70, 116ծ, 331. տ. Սա-
 րասար.
 Սանատրուկ, արքայ Հայոց, ծ. Սա-
 նատրովկ 96, 152, 157, 159—
 164, 168, 173.
 Սանատրուկ Արշակունի, թագաւորեալ
 ի Փայտակարան 259, 260, 263,
 266.
 Սանդուխտ 157.
 Սանոտ 161.
 Սառայ 203.
 Սասան 186, 202, 205—207, 221.
 Սասանեանք 331.
 Սարասիս 345.
 Սարասար, ծ. Սանասար 116.
 Սարդանապալոս, Սարդանապաղոս 3,
 31, 58, 61, 64, 65.
 Սարիա 141, 196ծ.
 Սաւուդ 59, 285.

Սաւտէր Անտիոքոս 102.
 Սափատիայ 141, 196.
 Սեբաստացիք 221.
 Սեղեկիա 276, 360.
 Սելեւկիոս Նիկանովր 102.
 Սեղբստրոս 227, 239.
 Սեմ, Սիմ 17, 19, 23, 25, 26, 28.
 Սենեքրիմ, ծ. Սենեքարիմ 107, 111.
 Սենեքիա 139, 196.
 Սիրապտիոն լեառն 227.
 Սերուք 18.
 Սեւերիոս, Սեւերոս 213, 238.
 Սէթ 14.
 Սէփէծուլ, ծ. Սեփծուղ 112.
 Սիբիլա Բերոսեան, ծ. Սիբիղայ 23.
 Սիդիացի Անտիոքոս 103.
 Սիդոն 138.
 Սիդոն 94, 135, 136.
 Սիմ, տ. Սեմ.
 Սիմ լեառն 26, 70, 116, 212, 228. տ. Եւ Տաւրոս.
 Սիմոն առաքեալ, ծ. Սիմէոն 156, 158.
 Սինոպ Պոնտացւոց 120, 164.
 Սիսակ 41, 113.
 Սիսական աշխարհ 41. Սիսական ազգ 41, 113, 117.
 Սիսակեանք 46, 106, 113.
 Սիրամ 32.
 Սիրիանդէս. տ. Արշակ Բ. Պարթևաց.
 Սիւնի 277, 315.
 Սիւնիք 41, 120, 195, 260, 282, 287, 290, 309, 312, 317, 329. Սիւնիք Փոքր 260.
 Սլաք դմեհայ 116.
 Սկոունիք, Սկիունիք 99, 116, 215, 227—229, 280.
 Սկամադրոս* 125.
 Սկամանդրոս գետ 308.
 Սկայորդի 3, 63, 64, 66, 68, 70.
 Սկաւրոս 129.
 Սկիւթացիք 126.

Սկիւղոս 122.
 Սղկունիք. տ. Սկիւնիք.
 Սղուկ, ծ. Սլուկ 227.
 Սմբատ, որդի Բիւրատայ 96, 97, 162—164, 168—175, 178, 181—185, 194.
 Սմբատ ասպետ, հայր Բագարատայ 225.
 Սմբատ ասպետ, որդի Բագարատայ 303, 305, 337.
 Սմբատ (անուն) 69, 196.
 Սմբատանոյշ 162.
 Սմբատաւան 162.
 Սմբատուհի, Սմբատուհի 162, 194.
 Սոկրատ 247.
 Սոհունդ, ծ. Սոհովունդ 190.
 Սողոմոն, ծ. Սողոմոն, Սաղոմոն 259.
 Սողոն 125.
 Սոսառմոս, ծ. Սոսարմոս 61.
 Սովսիոս 136.
 Սուսառիս, ծ. Ամուսառիս 61.
 Սուր 62.
 Սուրայ Մովսիս 312.
 Սուրենական ցեղ 244. Սուրենեան պահլաւք, Սուրենեանք, Սուրենի պահլաւք, Սուրէնն պահլաւ 145, 146, 204, 207, 209, 221, 324, 348, 352.
 Սուրէն, որդի Արշաւրի արքայի Պարսից 146, 204, 207.
 Սուրէն Խոսիստունի 254, 312, 314, 315.
 Սուրհապ, ծ. Սուրհակ 200.
 Սուրմակ, ծ. Սորմակ 347—349, 354.
 Սոփի 219.
 Սպանդարատ Կամսարական, որդի Արշաւրի 295, 302, 304—306, 312, 315.
 Սպանդարատ այլ, Արշարունեաց տէր 350.
 Սպանդունի, Սպանդունիք 111, 332.
 Սպանիացիք, ծ. Հիւսպանացիք 103, 154.

Սպարեթոս 60.
 Սպեր 162, 196, 312, 340.
 Սպուդիայք 320, 356.
 Ստահրացի Արտաշիր 205. տ. և
 Արտաշիր Ա. որդի Սասանայ.
 Ստասկար. տ. Վստամկար.
 Ստորգեւս 148.
 Ստրատիդին 238.
 Սփռատէս. տ. Ոփռադիոս.
 Սփերոս 60.
 Սօս, Սօսանուէր Անուշաւան 3, 63.
 Սօսարմոս 67.
 Սօսիք Արամանեկայ 64.

 Վազորիա 196.
 Վահագն 85, 116, 122.
 Վահան Ամատունի, հազարապետ 357.
 Վահան Ամատունի, սպարապետ 231,
 251, 262, 266, 267, 277.
 Վահան Առաւելեան 254, 312, 314,
 315.
 Վահան, արքանեակ Մեսրոպայ 358.
 Վահան Մամիկոնեան 292, 300.
 Վահան, որդի Բաղամայ, ծ. Վան
 86.
 Վահէ 86.
 Վահունիք, ծ. Վահունիք 86, 116,
 122, 128.
 Վահրիմ Խաղունի 326.
 Վաղարշ, արքայ Հայոց, ծ. Վաղար-
 շակ 98, 199, 200, 202.
 Վաղարշ, արքայ Պարսից 199, 205,
 213.
 Վաղարշակ Ա. 2, 28, 29, 31, 41,
 42, 87, 93, 101, 104—108,
 111, 113, 117, 118, 146,
 188, 204, 216.
 Վաղարշակ Բ. 254, 309, 312.
 Վաղարշապատ 200, 241, 266,
 300, 354, 356, 357. տ. և
 Նոր Քաղաք.
 Վաղարշաւան 199.
 Վաղեղեսոս 197. տ. և Պերող.
 Վաղենտինոս աղանդապետ 201.

Վաղենտինոս կայսր, ծ. Վալենտիա-
 նոս 278, 280, 291.
 Վաղերիանոս 210, 214.
 Վաղէս 278, 291—293, 297.
 Վաղինակ Սիւնի, սպարապետ 277,
 285.
 Վաղինակ, Սիւնեաց իշխան 317.
 Վայկուն 129.
 Վայկունիք 129.
 Վայոց ձոր 358.
 Վան. տ. Վահան, որդի Բաղամայ.
 Վան Տոսպայ 300. տ. և Շամիրա-
 մայ քաղաք.
 Վանանդ 109, 315, 350.
 Վանանդացիք, Վանանդեցիք 254,
 313, 332.
 Վաշտակ 62.
 Վաչէ Արծրունի 350.
 Վասակ Մամիկոնեան, զինակիր Ար-
 շակայ Բ. 286, 304.
 Վասակ, Սիւնեաց տէր 329.
 Վասպուրական 194.
 Վատնեան դաշտ 260.
 Վարազ (անուն) 196.
 Վարազդատ 254, 307, 309.
 Վարաժ, Վարժ 42, 110, 121.
 Վարաժնունի, ծ. Վարաժունի 42,
 121.
 Վարբակէս 3, 64, 65, 67, 68.
 Վարդան Մամիկոնեան, եղբայր Վա-
 սակայ 282—284, 286.
 Վարդան Մամիկոնեան, հայր Սամուելի
 319.
 Վարդան Մամիկոնեան, ստրատելատ,
 Թոռն Մեծին Սահակայ 333—
 335, 337, 348, 352, 356.
 Վարդգէս 199.
 Վարդգէսի աւան 130, 199.
 Վարժ. տ. Վարաժ.
 Վեմիմրշապուհ 349.
 Վեհաճան 209.
 Վեսպասիանոս 164, 189.
 Վերիայ 114.
 Վերիացիք, ծ. Իվերիացիք 114, 121.
 Վերիոսփորայ 158.

Վերրի իսթարն, ծ. Վրդրնդ 235.
 Վինդ (?) կամ Վունդ (?) Բուլղար
 109.
 Վիշապ, Վիշապը 84—86, 92.
 Վիշապազունը 84, 176, 192.
 Վիպասանը Հայոց*, երգը Վ.—աց
 176, 179. տ. եւ Առասպել, Երգ.
 Վիրք 81, 86, 99, 112, 121, 132,
 137, 169, 171, 177, 184,
 231, 232, 234, 243, 255,
 262, 288, 328. տ. եւ Վրացի.
 Վլընդուր Բուլղար 109.
 Վճենը, ծ. ձենը 198.
 Վնասեալ Սուրհայ 200.
 Վշտասպեանը, ծ. Վշտասպեայ 142.
 Վռամ Ա. որ եւ Կրման 324, 325,
 329.
 Վռամ Բ. 333, 347—352, 355.
 Վռամշապուհ 254, 320—325, 328,
 329, 337, 338.
 Վստամկար, ծ. Վստակար, Վստամ
 կար, Ստակար 60—62.
 Վրանջունիք դաստակերտ, ծ. Վրն-
 ջունիք 83.
 Վրացի զունդ 291.
 Վրթանէս, ծ. Վարթանէս 244, 251,
 258—261, 264, 268, 269,
 279, 320.
 Վրոյր 183.
 Տակիտոս կայսր 98, 214, 215.
 Տաճատ Աշոցան 217, 224.
 Տաճատուրհի, ծ. Տաճատուհի 319.
 Տաճար Աստուծոյ 131. Տաճար Վի-
 շապաց 84.
 Տաճկաստան 218.
 Տամբատ դաստակերտ 83.
 Տայր 108, 313.
 Տաշիրը 113, 341.
 Տատեօնը, ծ. Տատեանը 194.
 Տարաւն. տ. Տարօն.
 Տարբան 26.
 Տարսն 215.
 Տարօն, Տարաւն 26, 118, 122, 212,

228, 258, 275, 295, 316,
 328, 343, 356, 357.
 Տարօնեցի Մուշէ 328.
 Տաւրացիք, ծ. Տօրացիք 172.
 Տաւրոս լեռն, որ եւ Սիւս, ծ. Տօրոս
 116. տ. եւ Սիւս.
 Տաւրոս Կիլիկեաց 244.
 Տերենտիանոս, ծ. Տերէնտ 302, 307.
 Տեւտամոս 4, 61, 63, 64, 87, 88.
 Տեւտոն 61.
 Տէր Խորձենացի 328.
 Տիբեր, Տիբերիոս 144, 152—155.
 Տիգրան Ա. Հայկազն 3, 69—85,
 290. Մեծն—70. Բնիկ—70.
 —Երուանդեան 72. Հայկազն, Հայ-
 կազնեան, Հայկազն Բազմաբարա-
 ւոր 74, 77, 81, 290.
 Տիգրան Բ. Միջին 94, 121, 127,
 129, 130—139, 169, 199, 300.
 Տիգրան Գ. Վերջին 69, 98, 196—
 199, 201.
 Տիգրանակերտ 4, 82, 83, 252,
 287, 289.
 Տիգրանակերտեայք 287.
 Տիգրանուհի 4, 73, 78, 79, 81, 82.
 Տիգրիս 116.
 Տիգրոն, ծ. Տիսպոն 206, 225, 254,
 321, 322, 332.
 Տիմոթէոս, եպիսկոպոս Աղեքսանդրիոյ
 297.
 Տիմոն 142.
 Տիսպոն. տ. Տիգրոն.
 Տիտան, եղբայր Զրուանայ 23, 24,
 31.
 Տիտանեան Բէլ 34.
 Տիտանեան Պայաղիս 46.
 Տիտանեանը, ծ. Տիտանեայք 46.
 Տիտանը 24, 25.
 Տիտոս, Անտոնինոս Աւգոստոս 139,
 164, 189, 197.
 Տիտոս Յուստոս 139.
 Տիրան Ա. 98, 184—186, 191—
 196.
 Տիրան Բ. 251, 252, 268—277,
 281—283, 285.

Տիրան, որդի Տիգրանայ Ա. 85.
 Տիրի՞ 252, 271, 281, 282, 284—
 286.
 Տիրուկ 350.
 Տիւրոս 138.
 Տմորիք 183, 273.
 Տոսպ 300.
 Տորք. տ. Տուրք.
 Տուքի ամիս, ծ. Տուքիդ 345.
 Տուքիա 151, 196.
 Տուհայ դաւառ, ծ. Տուհեաց, Մուրհաց
 199.
 Տուր, նախնի Տրուհեաց 174.
 Տուրք Անդեղեայ, ծ. Տորք 114.
 Տրայիանոս 97, 185, 186.
 Տրդատ արքայ 38, 99—101, 167,
 187, 202, 214—221, 223—
 232, 234—237, 239, 241—
 245, 250, 251, 257—262,
 300, 306, 308, 316, 324,
 354.
 Տրդատ Բագրատունի 98, 194, 195,
 332.
 Տրդատ, որդի Տիրանայ Բ. 252, 271,
 280—282.
 Տրդատ (անուն) 196ծ. (փոխանակ
 Ամբաստայ).
 Տրուներք 174.

 Բուփոս 189.

 Յոլակ 40.
 Յոլակերա 40.
 Յրօնք 26.

Փաղեկ 18.
 Փայտակարան 259, 260. Փայտակա-
 րան քաղաք 263.
 Փանդիւն, ծ. Բամբիւն, Փամբիւն 27,
 73, 86.
 Փառախոտ, տուն Փառոխի 40.
 Փառանձեմ 282, 285, 299, 300.

Փառնակ 62.
 Փառնուաղ, ծ. Փառնուաղ 69.
 Փառնեքսեհ 252, 274, 275.
 Փառնուաղ. տ. Փառնուաղ.
 Փառոխ 40.
 Փառոս, ծ. Փաւռոս, Փաւոս 69.
 Փասայեղոս, ծ. Փասայելոս, Փասայէլ
 133, 134.
 Փարաւոն 264.
 Փարսման 171.
 Փաւոս. տ. Փառոս.
 Փափաղ 206.
 Փեղղացի, ծ. Փելլացի 189.
 Փերմեխանոս*, ծ. Փերմեղիանոս,
 Պերմեղիանոս 98, 213.
 Փերուր 144.
 Փիլեմոն, ծ. Փեղեմոն 205.
 Փիլիսուոս առաքեալ 150.
 Փիլիսուոս կայսր 98, 208, 210.
 Փիլիսուոս, հայր Աղերսանդրի Մակե-
 դոնացւոյ 102.
 Փիլիսուոս չորրորդագետ 147.
 Փիւնիկեցիք 9, 148.
 Փիւնիկէ 327.
 Փղեղնիւս* 125.
 Փղոռիանոս, ծ. Փղեխանոս 214, 215.
 Փոկէացիք 126.
 Փորոն Կոստանդնուպօլսի 238.
 Փորք Հայք 81.
 Փռատիւնիս 61.
 Փռաւորդիս 67.
 Փռիւղիա 105, 106, 214.
 Փրկական փայտն 99, 234, 236.
 Փրկիչն 66, 95, 143, 148, 149—
 151, 244.

Քաաղ. տ. Քայաղ.
 Քաաղեայ Պայապիս, ծ. Քայաղեայ,
 Քաղեայ 2, 45, 46.
 Քաղղէական մատեան(p)* 56, 91.
 Քաղղէացի այր 9, 29.
 Քաղղէացիք 9, 10, 21, 31, 58,
 60.
 Քաղղէացւոց մատեանք*, Մատեանա-

դիրք*, Դիւանք* 1, 7, 56, 66, 91.
 Քաղեայ. տ. Քաաղեայ.
 Քամ 17, 18, 20, 23, 25, 27, 28.
 Քայաղ, ծ. Քայալ, Քաաղ 18, 20.
 Քանանացի, Քանանացիք 58, 59, 106, 110.
 Քանանիդաս, ծ. Քանիդաս 59.
 Քասաղ 130, 199.
 Քարճամ 184.
 Քաղեայք 206.
 Քետուրական 102.
 Քետուրայ 203.
 Քիմերոս. տ. Քիմիւրոն.
 Քիոն, ծ. Քիովն, Քէոնիս 308.
 Քիւմիւրոն, ծ. Քիւմեոն 84.

Քուշ 18, 27.
 Քուշան, Քուշանք 103, 202, 203, 208, 210, 211.
 Քսերքսէս Պարսից 126.
 Քսերքսէս Քաղկեացոց 60.
 ՔսիսուՅրէս 13, 23, 25, 26.
 Քրիստոնեայք 154, 189.
 Քրիստոս 12, 95, 143, 148, 149ծ.
 151—153, 155, 156, 158, 220, 231—233, 245—249, 258, 271, 273, 300, 342, 345, 360, 366. տ. և Յիսուս.

Օգոստոս. տ. Աւգոստոս.

Օղէ. տ. Աւղէ.

Օշական 266, 267, 358.

Օտայ Ամատունի 215, 224, 227.

ՈՒՂՂԵԼԻՔՆԵՐ, ՅԱԽԵԼԼԻՔՆԵՐ ԵՒ ՎՐԻՊԱՎՆԵՐ.

Էջ եւ հոդ.

Տարւած է.

Պէտք է լինի.

ԺԲ, 2 ներք.

11, 12ձ.

25, 18ձ.

27, 10ձ.

27, 10ձ.

29, 2ձ.

46, 5ձ.

49, 21ձ.

50, 11րն.

57, 13ձ.

60, 4ձ.

61, 1ձ.

61, 2ձ. ներք.

62, 25րն.

66, 4րն.

66, 16րն.

79, 12րն.

85, 14րն.

89, 11ձ.

93, 13ձ.

93, 15ձ.

110, 17րն.

112, 13ձ.

113, 15ձ.

114, 14ձ.

115, 1ձ.

115, 4ձ.

119, 7ձ.

121, 15րն.

142, 5ձ.

154, 3րն.

169, 9ձ.

173, 12ձ.

182, 1ձ.

82, 10ձ.

84, 3ձ.

(=1668)

de առանց

միւսն. ոլիմպիոդորոս

միւսն. զրէլայ

նորոգրս լիխ...

Հ զթիտալիայ

Վabmedfclmռ զարեւելեայնն /

Հցի զարեւելեան

Հknopgrs ի վերայ տանն /

Վցիկ ի վերնատանն

զիւց

Ավկռ պատանեաց

Վdekռ զաղէոս

Կ՝ զամբաւիտէս ստասկար

ո-ի խորանները

Գղակ

գործք,

արեան առուք

Թազաւորաց,

զԿիւրոս

նվ՝ բղբմբաւընդ

Ացլ լիխ...

abceglռ Ը

զահարար

Աւ լիխ...

Տնւcf իշխանութիւնն

Տն տորք

ասել

ՀԿ՝վ՝ցկնոգրս

Կ՝de լիխ...

աղզն

el ի Թազաւորութեան

[...թեանն]

մեր

նabcd զմիջագետաց

կ վաղարբ

—

արտոդ... արդոդ

al երէոց

(=1688)

deԿ՝ առանց

միւսն. ոլիմպիոդորոս

լ զրեւելայ / միւսն. զրէլայ

նորոգրսվ՝ լիխ...

Հ զթիտալիայ

Վabmedռ զարեւելեայնն /

ն զարեւելեան

Հknopgrsmլ ի վերայ տանն /

Վցի ի վերնատանն

զիւաց

Ավկ պատանեաց / ո

պիտանեաց

Վdek զաղէոս / ո զաղէոս

Կ՝ զամբաւիտէս

լ-ի խորանները

Գղակ

գործք՝

արեանառուք

Թազաւորաց:

Կիւրոս

նվ՝ բղբմբաւընդ

Ացլmo լիխ... ո ասկիկն

աւելացրած

abceglmoռ Ը

զահարար

ԱԿ՝ալ՝ լիխ...

Տնւcf իշխանութիւնն

Տն տորք

ասեն

ՀԿ՝վ՝ցկնոգրս

Կ՝del լիխ...

աղզն

e ի Թազաւորութեան /

լ ի Թազաւորութեանն,

ասկի տղոս կայ է

մեր

նabcd զմիջագետաց

կ վաղարբ: Թերեւս քնա-

գիրն ուղղելի վաղարբ

յաւելի ի ու սարթինկան

արտոդ... արդոդ

almo երէոց

Էջ ևւ տող.	Տպումած է.	Պէտք է լինի.
184,5ձ.	վն որում / x որումն	վ որումն / ն որում
186,7ձ.	Տվ լիք...	վ լիք...
190,13բն.	Գագաղքն	Դագաղքն
192,14բն.	Աշխանկայ	Աժխանկայ
196,5բն.	Սմբատ	Տրդատ
196,9ձ.	բագաղիա	բագաղիա
205,1ձ.	ո զաներդագործակ	ո զաներդագործուկ
212,3ձ.	վն լիք...	վ լիք... / ո մերոյ առա- քելոյն թաղէսի
214,14բն.ձ.	Գունգը	Գուղը
220,1ձ.	Էւթաղեայ	Էւթաղեայ
221,20ձ.	վն զրոյց	վ զրոյց / ո զրոյցը
260,20բն.	զԴադ	զԴատ
260,20ձ.	—	Փարպ. Դատ
272,8ձ.	Խվն լիք...	վ լիք...
276,8ձ.	ԱԽվն	Ավ
283,16ձ.	Խվmocef	վocef
284,1ձ.	Խվmobcef	վobcef
297,9ձ.	Խվն զամասկի / վորգրա զամասկի	վ զամասկի Խվորգրա զամասկի
309,6ձ.	—	o ո կանու
328,19բն.	Տարօնացի	Տարօնեցի
344,3բն.	ընծուի	ընծուիլ
345,8ձ.	զիւրազնականաց	զիւրազնականաց
345,8ձ.	զիւրազնածս	զիւրազնածս
364,10—11	արբեցողը	այրեցողը

Բացի այս՝ ո չսկիտի լինի վ-ի հետ—5,1,2,8. 7,4. 8,1. 13,17. 14,10. 20,9. 21,4,17. 26,2. 27,1. 31,15. 33,12. 39,3. 43,3. 49,4. 51,7. 56,2. 62,4. 73,11. 74,7. 83,13. 84,12. 87,7. 88,12. 104,15. 111,7. 117,17. 129,9. 130,1,8,12,14. 131,3,6. 132,17,20. 139,12. 146,22. 154,11. 174,5. 175,13 (վmopqrs). 179,9. 181,4. 182,2. 186,13. 188,7,7,15. 208,10. 212,13. 218,1. 233,17. 236,8. 238,5. 248,6,10. 249,12. 251,12. 257,1. 258,14. 259,4. 261,10. 264,3,14,18. 265,6,7. 268,11,14,14. 271,14. 274,4,11. 276,6. 280,10. 285,3. 286,18. 288,21. 294,12. 303,6. 307,4,10,13. 310,5. 317,3. 320,12 (վmp), 13 (վcmopq). 323,14. 325,2. 326,14. 327,8. 330,6,17. 335,14,15. 340,10. 342,18. 344,9,13. 345,3,12. 351,9,20 (վabcefkmtw).